ספר השרשים

חברו החכם הגדול רבי דוד קמחי זצ"ל

והוא חלק שני מספר המכלול המבאר כל חלק הדקדוק ובזה החלק יבאר כל חלק הענין כל מלה קשה׳ אשר בספר תורה נביאים וכתובים הרושה׳ עם קצת נמוקים שהוסיף רבי אליה הלוי המדקדק:

בדפס ויניציאה העיר הגדולה המהוללה אשר תחת ממשלת השררה ירה תגדל ותנשא מלכותה · אמן · בחדש מרחשון · בשנת הש"ז ליצירה :

בבית בן משק בית האדון מרקו אנטוניו יושטיניאן ·

אמר דוד בן יוסף בן קמחי הספרדי

כבר כתבתי בתחלת פתיחת ספר המכלול הזה כי תחלת חלק הראשון מן הספר שהוא חלק הדקדוק שנת השתדלותי בחבור הזה והשלמתי החלק הראשון בכל אשר יגעתי עליו בדקדוק ובשמוש הלשון בנקוד בחסר ויתר לא חסר דבר כיד אלהי הטובה עלי:

ועתה אחל בחלק השני מן הספר שהוא חלק הענין לבאר כל מלה קשה אשר בספרי תורה בנביאים וכתובי' פרושה. ואשר לא נמצא לו חבר במקרא. אביאהו מהמשנה או מהגמרא. מלשון יוני או הגרי. כי כלם מלמדים על לשון עברי. כי הוא הקדמון והשלם אך נתמעט אצלנו. לאורך גלותנו. וכן מצאנו רבותינו ז"ל שהיו למדים לשון מלשון באומרם לא הוו ידעי רבנן מאי וטאטאתיה במטאטא השמד שמעוה לאמתיה דר' דקאמרה לההיא איתתא שקילי טאטיתא וטאטי ביתא. לא הוו ידעי רבנן מאי השלך על יי' יהבך שמעו לההוא טייעא דקאמר לההוא גברא שקול יהביך ושדי אגמלאי. ועוד שמנו קצת המלות על לשון אחרת באמרם מאי משמע דהאי יובל לישנא דדכרא הוא אמר ר' עקיבא כשהלכתי לערביא היו קורין לדכרא יובלא. וכן ארבעה בתים של תפילין אמרו טטפת טט בכתפי שתים פת באפריקי שתים. וכן אמרו למדין לשון מלשון כהדא דר' חייא רבה ורבי שמעון ברבי ורבי שמעון בן חלפתא שכחין מלין מן הדין תרגמא אתאן לתגריא דערביא למלפינון. וראיתי לבאר בחלק הענין הזה נקוד קצת המלים אשר בספרי הארץ הזאת משובשים. ואני מאשר שקדתי על הספרים המדוייקים אשר הובאו מספרד ספרים הראויים לסמוך עליהם ראיתי להועיל תועלת גדולה לתלמידים בספר הזה ולהאיר מחשך עיניה' ולהסיר עקשות פיהם ולזות שפתותיהם בקריאה. וכן אזכיר נקוד משקל פעל כמו ארץ נבן מלך. וכן מזה המשקל שמע בתח נמח והדומים להם. לפי שזה הוא המשקל הגדול שבמשקלים ולא עמדנו על נקודו כי אם לפי המסורת כפי מה שמצאנו יש בשש נקודות ויש בחמש נקודות ואע"פי שזכרתי קצתם בחלק הדקדוק אזכירם הנה כמו שיזדמן בכל שרש ושרש אשר ימצא בו. וכמדומה לי כי אין מלה בכל המקרא שלא תלמד נקודה מזה הספר או מהחלק הראשון או מהחלק השני הזה. וכן אזכיר קצת מחלוקות בן אשר ובן נפתלי בקריאה. ואנחנו סומכים על קריאת בן אשר. והנני משביע בשם הנכבד והנורא כל מעתיק ספר זה שלא יניח ברצונו פסוק אחד או תיבה אחת מכל מה שימצא בכל שרש ושרש כי הרבה פסוקים הבאתי שם שיחשב המעיין או המעתיק שהם יתרים שם ולא הבאתים לצורך ואין זה כי לא הבאתי שום פסוק כי אם לצורך או ללמד על ענינו או בנינו או קריאתו או ללמד על שמוש הלשון והמשכילים יבינו:

וְעתה אחל לבאר בעזרת המלמד לְאדם דעַת

אבב

לִרְאוֹת בְּאִבֵּי הַנָּחַל · הדגש לחסרון הבית הכפולה ופירושו בעצי הנחל · וכן עוֹדֶנּוּ בְאִבּוֹ לֹא יִקָּטֵף · פירוש בעוד שהגומא בעצו שעדיין אינו נקטף ייבש · ואין לתמוה שכנה הגמא בלשון עץ ואף על פי שהוא ממין חדשא כי כל דבר שיעלה ב בקנה יקרא בלשו' עץ · וכן הפשתה ותטמנם בפשתי העץ · וכן בדברי רבותינו זכרונם לברכה קישורת שהתליע באיביה אסורה כלומר בעצירה שלא נקטפת עדיין · אָבִיב קָלוּי בָּאֵשׁ · בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב · השבולת עם הקנה שלה תקרא אביב על שם הקנה שהוא העץ · וקרוב אני לומר שענין זה מענין אב המצטרף אל הבן ואף על פי שאב משרש אבה ואלו שרשם אבב ענינם אחד כי העץ כמו האב המוליד הענפים והפרי ולפיכך יקרא גם הענף בן · בן פרת יוסף · בנות צעדה עלי שור · ויש מפרשים באבי הנחל הפרי והדגש לחסרון נו"ן ושרשו אנב מלשון ארמי וְאִנְבֵּהּ שַׂגִּיא · וכן בתרגום בחסרון נו"ן תרגום פרי איבא :

אמר אליהו המדקדק

כראה לי שאין בכל שרשי הספ' הזה פירוש יותר זר ויותר מדרך ההיקש כזה · ומה שהביא ראיה מדברי רז"ל שהתליע באיביה · נ"ל כי איבה ראיה גמורה כי בעל הערוך יפרש באיביה בקרקע שהיא מגדלת שם · וכן משמע פי' רש"י בפרק כל הכלים ע"ש : ועוד יותר קשה לי שכלל עם זה בחדש האביב ולפי פירושו יהיה פתרון בחדש האביב חדש העץ או הכתח ולפי דעת כל המפרשים איכו אלא לשון בכור וכן תרגם אונקלוס בירחא אביבא שהוא לשון בכור · וכן יונתן תרגם כבכורה בראשיתה כבכורה בתיכתא כאוול מאכנה · פי' מבכרת:

אבד

הַצַּדִּיק אָבָד · הֵן גָּוַעְנוּ אָבַדְנוּ · אֲרַמִּי אֹבֵד אָבִי · כִּי גוֹי אֹבַד עֵצוֹת הֵמָּה · כמו אובד בצרי · אַל נָא נֹאבְדָה בְּנֶפֶשׁ הָאִישׁ הַזֶּה · בְּאָבְדַן מוֹלַדְתִּי · מקור בתוספת נו"ן ענינו ידוע והוא בודד כשהוא מן הקל כי פירוש פסוק ארמי אובד אבי יעקב אבי היה אובד ·

וקראו ארמי לפי שגר בארם ושם היה אובד כי בצער גדול היה שם עשרים שנה כמו שהתרעם על לבן ואמר הייתי ביום אכלני חרב וקרח בלילה · וכאשר הפעל הזה מן הכבדים הוא עובר כמו וְהֶאֱבִיד שָׂרִיד מֵעִיר · אוֹבִידָה עִיר · וכבד אחר אִבַּד וְשִׁבַּר בְּרִיחֶיהָ · וָאַבֶּדְךָ כְּרוּב הַסֹּכֵךְ · ... אֱלֹהִים וָאַבֶּדְךָ · וכבר כתבנו דקדוקו בחלק הדקדוק · והשם אוֹ מָצָא אֲבֵדָה · ובסמוך לְכָל אֲבֵדַת אָחִיךָ · ומשקל אחר בתוספת נו"ן אֲבַדּוֹן וָמָוֶת · והפילו הנו"ן ואמרו שְׁאוֹל וַאֲבַדּוֹ לֹא תִשְׂבַּעְנָה · ומשקל אחר וְהֶרֶג וְאַבְדָן · או יהיה מקור בתוספת נו"ן ונפל הדגש כמו רבים שהוקלו · והביא החכם רבי יעקב בן אלעזר שם במשקל אחר וְאַחֲרִיתוֹ עֲדֵי אֹבֵד · בפלס ואת היותר החרמנו · נטעתיך שורק :

א"א

אין לשאול למה לא כתב פה וסם כמשקל אחר בְּאָבְדַן מוֹלַדְתִּי · כי לפי דעתו הוא מקור מן הקל בתוספת נו"ן כמבואר בסדר ה האבנים באבן יח :

אבה

וְלֹא אָבָה יְיָ אֱלֹהֶיךָ · אִם יְפַתּוּךָ חַטָּאִים אַל תֹּבֵא · האלף תמורת ה"א ופ"א הפועל נעלם וענינו ענין רצון ותאוה · וכן וְתָפֵר הָאֲבִיּוֹנָה כי היו"ד למ"ד הפועל תמורת ה"א אבה · ופירוש אביונה בעלת הרצון והתאוה והיא הנפש המתאוה כלומר תפר הנפש בריתה עם הגוף · ויש אומרים כי פירוש חמלה כנוי לאבר המשגל · וכן העני מאד יקרא אֶבְיוֹן לפי שחסר כל תאותו ורצונו לכל · וכן בויקרא רבה אביון שהוא רואה דבר ואינו אוכל רואה דבר ואינו שותה תאב לכל והוא דחוק יותר מן העני · וכן אָבִי יִבָּחֵן אִיּוֹב עַד נֶצַח · כלומר חפצי ורצוני שיבחן איוב · וכן חָלְפוּ עִם אֳנִיּוֹת אֵבֶה · כלומר האניות שחפצם ורצונם ללכת אל המקום שממהרים ללכת כן ימי חלפו במהרה · ויש מפרשים אותו שם מקום או שם נהר ויש מי שפירשו משרש איב מענין איבה כלומר אניות השוללים · וכל אשר תמצא מעקר זה תפרשנו בענין זה ענין רצון לבד משתי מלות האחת לְמִי אוֹי לְמִי אֲבוֹי · וענינו כענין אוי · ויש מי שפירשו מענין אביון כלומר למי עוני · והשנית אָב וָאֵם וענינו ידוע ואב קמוץ · ובהסמכו פתוח אַב הֲמוֹן גּוֹיִם · ובא גם כן הסמוך עם למ"ד הפועל אֲבִי כָּל בְּנֵי עֵבֶר · וקבוצו בלשון נקבות רָאשֵׁי אֲבוֹת · ובסמוך אֲבוֹת הַמַּטּוֹת · רָאשֵׁי בֵּית אֲבֹתָם · והגדול והקדמון יקרא אב כמו וַיְשִׂימֵנִי לְאָב לְפַרְעֹה · כלומר קצין וגדול כמו האב שהוא קצין לבן · וכן אָבִי דָּבָר גָּדוֹל · וְאָבִי רְאֵה גַּם רְאֵה · וֶהְיֵה לָנוּ לְאָב וּלְכֹהֵן · אֲבִי קִרְיַת יְעָרִים · קִרְיַת אַרְבַּע אֲבִי הָעֲנוֹק · וְהָיְתָה יַד יְיָ בָּכֶם וּבַאֲבֹתֵיכֶם · כלומר במלככם ובגדוליכם · וּמִי אֲבִיהֶם · כלומר מי אדוניהם של הנביאים · וי"מ מזה אבי יבחן איוב עד נצח · והוא קריאה לשם יתברך · אָבִי רֶכֶב יִשְׂרָאֵל · וכן יקראו התלמידים בנים · בני הנביאים · אֲבִי כָּל תֹּפֵשׂ כִּנּוֹר וְעוּגָב · אֲבִי יֹשֵׁב אֹהֶל וּמִקְנֶה · כלומר קדמון ומלמד היה לכל תופש כנור ועוגב כמו שהאב קודם לבן :

א"א

שלא כיונא בכל המקל רק זה וחברו שבענין כי כל שאר הסמוכים הם אֲבִי האלף בחטף פתח ·

אבח

אִבְחַת חָרֶב · האלף בחירק ענינו להט החרב · ויש מפרשים כמו אבעת בחלוף הא"ב בעי"ן מן בעתת והאלף נוספת · ויש מפרשים כמו טבחת בחלוף אלף בטי"ת באלפא ביתא דאטב"ח :

א"א

זה לא יתכן כי תי"ו של בעתה שרשית ותי"ו של אבחת לסימנות הנקבה שרשה אבח ויותר נכונים דברי רש"י ז"ל שפירש גלאפסמי"כט בלעז והוא כלשון אשכנז זומסן :

אבך

וַיִּתְאַבְּכוּ גֵּאוּת עָשָׁן · ענינו ענין גאות וגבהות ופירושו ויתגאו כגאות עשן וחסרה כף הדמיון כמו שחסרה במלת לב שמח ייטיב גהה שפירושו כגהה :

אבל

כִּי אָבַל עָלָיו עַמּוֹ · וְנַפְשׁוֹ עָלָיו תֶּאֱבָל · פירוש בעודו בחייהם תאבל הנפש על אבוד הגוף · והפועל הכבד הֶאֱבַלְתִּי כִּסֵּתִי עָלָיו אֶת תְּהוֹם · וההתפעל כִּי הִתְאַבֵּל שְׁמוּאֵל אֶל שָׁאוּל · וַיִּתְאַבֵּל עַל בְּנוֹ · עַד מָתַי אַתָּה מִתְאַבֵּל · והתאר אֲבֵל וַחֲפוּי רֹאשׁ · כַּאֲבֶל אֵם · פירוש כמו התינוק שמניקתו אמו ומתה והוא בוכה וקודר שאין לו מי שתניקהו ושדי האם חיו חייו כן קודר שחותי · כן פירשו ארוני אבי ז"ל ·

והקבוץ כַּאֲשֶׁר אֲבֵלִים יְנַחֵם · והשם אֵבֶל כָּבֵד זֶה למצרים · והוא בחמש נקודות וכלם שהם מענין אבל ענינם ידוע · ויש מענין שממה והשחתה · עַל כֵּן תֶּאֱבַל הָאָרֶץ וְאֻמְלַל כָּל יוֹשֵׁב בָּהּ · ולעולם כשתראה המלה הזאת קשורה עם מלת אמלל הוא לשון חורבה ושממת והשחתה · וכן וַיַּאֲבֶל חֵל וְחוֹמָה יַחְדָו אֻמְלָלוּ · אָבַל תִּירוֹשׁ אֻמְלְלָה גָפֶן · וכלם על זה הדרך · והאחרים לשון אבל · ויתכן לפרש גם כן ונפשו עליו תאבל לשון השחתה ואבוד רוצה לומר שישחתו ויאבדו הנפש והבשר · וְעַד אָבֵל הַגְּדוֹלָה אֲשֶׁר הִנִּיחוּ עָלֶיהָ · פירשו בו מישור הגדול כמו אָבֵל מְחוֹלָה · שתרגומו מישר · וכן וְעַד אָבֵל כְּרָמִים · מישר מישר כרמיא · ויש מי שפירש שהלמ״ד תחת נון וטעמו האבן הגדולה שזכר שהניחו עליה הארון וכן תרגם יונתן ועד אבנא רבתא · ולפי דעתי כי שם האבן הגדולה אשר הניחו עליה הארון אָבֵל כי כן קראו לה על שם האבל שנעשה בה וכן גרן האטד נקראת אבל מצרים על שם האבל ·

א״א

אין צריך לסמן זה רק כל לשון אבל שאיכו בא על אד׳ הוא לשון שמחה ויש מפרשים דל״כי כיון אבלות לשון אבל ממש כלומר מגדלים עשב כמו אבל המגדל שער וכן פי׳ פדעהו אל תעבור בו כאש אבאר עוד בכמוק שרש פרע ועוד יש שכת׳ אבל מכרים על שם האבל · וא״א שיותר ככון לפרשהו לשון מישור כמו אבל מחולה וזה שאנקלו׳ הכיחו כמו העברי ולא תרגמו אבלא מכראי כמו שתרג׳ אבל כבד זה למכרים אבלא תקיף דין למכראי · משמע שהוא שם העכם של מישור:

ויש בעקר הזה מלה אחת יצאה מכלל הפועל והשם רק היא מלת טעם תשתנה לענינים רבים · האחד אֲבָל שָׂרָה אִשְׁתְּךָ · אֲבָל בֵּן אֵין לָהּ · קמוצי הב״ת ענינם אין זה הדבר לבד כי גם זה או אין זה כי אם זה · ופירוש אבל שרה אשתך כי הב״ה בשר לאברהם אבינו על שרה ואמר וברכתי אותה וגם נתתי ממנה לך בן וגומר ויאמר אברהם לו ישמעאל יחיה לפניך השיבהו הקב״ה אמרת שישמעאל יחיה ששרה אשתך יולדת לך בן · ופירוש אבל בן אין לה כי אלישע שאל לשונמית היש לדבר לך אל המלך וגומר השיבתהו בתוך עמי אנכי יושבת כלומ׳ בתוך משפחתי אנכי יושבת והם ידברו עלי אל המלך כשאצטרך ואיני צריכה לזה · אמר אלישע ומה לעשות לה ויאמר גחזי אבל בן אין לה כלומר לזה ששאלת אותה אינה צריכה אבל לזה צריכה כי בן אין לה ואישה זקן · וענין שני אֲבָל אֲשֵׁמִים אֲנַחְנוּ · אֲבָל אִשָּׁה אַלְמָנָה אָנִי · ענינו אמת והמשכיל יוכל להבחין בין שני העניני׳ האלו לפי הענין אל כל אשר ימצא כתוב למעלה מהם · אובל אוּלַי · לִפְנֵי הָאוּבָל · אובל שם הנהר ואולי שם המקום · ויש מפרשים אותו כמו וְעַל יוּבַל יְשַׁלַּח שָׁרָשָׁיו · שענינו פלגי מים בחילוף אל״ף ביו״ד״

אבן

וְהָאֶבֶן הַזֹּאת · וְהוֹצִיא אֶת הָאֶבֶן הָרֹאשָׁה בשש נקודות · והקבוץ אֲבָנִים גְּדוֹלוֹת אַבְנֵי עֶשֶׂר אַמּוֹת וְאַבְנֵי שְׁמֹנֶה אַמּוֹת · כְּאַבְנֵי גִיר מְנֻפָּצוֹת · אֶבֶן חֵן הַשֹּׁחַד בְּעֵינֵי בְעָלָיו · אַבְנֵי שֹׁהַם וְאַבְנֵי מִלֻּאִים · ענינם ידוע · וענין הדומה להם מִשָּׁם רֹעֶה אֶבֶן יִשְׂרָאֵל · ר״ל כל ישראל ולפי שהאבן גוף אחד כשרצה לומר כל ישראל כאחד אמר אבן ישראל או לפי שישראל עקר בנין העולם קראם אבן על דרך משל · ורבי יונה פירשו ראש ישראל · ולא מצאנו שנקרא ראש אבן אם לא פירש אחריו כמו אֶבֶן בֹּחַן פִּנַּת יִקְרַת מוּסָד · או כמו שאמר תִּשְׁתַּפֵּכְנָה אַבְנֵי קֹדֶשׁ · ר״ל הנשיאים והגדולים בְּתוֹךְ אַבְנֵי אֵשׁ הִתְהַלָּכְתָּ · כלומר כאלו בתוך המלאכי׳ ואדוני אבי ז״ל פירשו בתוך אבני אקדח כלומר מרגליות מזהירות כנרות והיה הולך בלילה בתוכם · וי״ת בעמא קדישא סברית למשלט · וכן ידמה הפירוש לפי שאמר אחר כן גם כן וָאֲחַלֶּלְךָ מֵהַר אֱלֹהִים וָאַבֶּדְךָ כְּרוּב הַסֹּכֵךְ מִתּוֹךְ אַבְנֵי אֵשׁ · והם ישראל וקראם כן לפי שהם קדושי׳ וְכָבְשׁוּ אַבְנֵי קֶלַע · הם שרי יון ולפי שהמשיל מלכי בית חשמונאי לאבני נזר לגדולה המשיל שרי יון לאבני קלע לשפלות · ולפי שעושים המשקלות מאבן קראו למשקל אבן לא יִהְיֶה לְךָ בְּכִיסְךָ אֶבֶן וָאָבֶן · כְּאֶבֶן הַמֶּלֶךְ · וכן למשקולת ששוקל בה הבנאי לפי שהיא מאבן קראוה אבן וְנָטָה עָלֶיהָ קַו תֹהוּ וְאַבְנֵי בֹהוּ · גם כשהיא מבדיל ועופרת קראות אבן אֶת הָאֶבֶן הַבְּדִיל · אֶבֶן הָעֹפָרֶת · וְהִנֵּה הוּא עֹשֶׂה מְלָאכָה עַל הָאָבְנָיִם · כלי היוצר שעושה עליו כלי החרס ידוע הוא אצל עושי המלאכה ובלעז סי״לא ואמרו שהוא כמין שתי רחים לכך נקרא אבנים בלשון שנים ובארצות האילו אינו כן כי אם אחד מעץ עגול כדמות הרחים ועליו עושה היוצר המלאכה · ורבי יונה כתב כי זה הכלי שהוא שנים והוא כדמות רחים התחתון גדול והעליון קטון ממנו הם כלי יוצרי ארץ המזרח · וכן וּרְאִיתֶן עַל הָאָבְנָיִם · מקום נפילת הולד מבטן אמו ויקרא משבר אבל המלה הזאת נגזרת מן בן ובנים והאל״ף נוספת · ולפי דעתי כי וראיתן על האבנים הוא הרחם עצמו ונקרא אבנים על שם הבנים וכן נקרא משבר על שבר האשה היולדה וחבליה כי אם היה אבנים מקום נפילת הולד אחר יציאתו מבטן אמו למה אמר וראיתן על האבנים והלא קודם יציאתו כולו מהרחם יראו בו אם זכר אם נקבה כי הזכר פניו למטה והנקבה פניה למעלה · ועוד למה יקרא משבר מקום נפילת הולד · ועוד אמר הכתוב האני אשביר ולא אוליד נמצא ש שהמשבר קודם ללידה וקראו א אבנים בלשון שנים לענין הצירים שהם בפתח הרחם שהם שנים כמו שני צירי הדלת · וכן אמרו רז״ל תניא ר׳ אליעזר אומר כשם שצירים לבית כך צירים לאשה שנ׳ ותכרע ותלד כי נהפכו עליה ציריה · ומה שאמר דניאל נהפכו צירי עלי דמה ציריו לצירי יולדה והצירים הם לאשה בצירי הרחם כי צירים שם משותף יאמר לצירי הדלת ויאמר לחבלים · וא״א ז״ל כתב כי הנה הוא עושה מלאכה על האבנים האל״ף נוספת והוא מלשון בנין״

א״א

כן הוא בבראשית רבה שאלו את ר׳ יהושע מפני מה הזכר בשעת לידה פניו למטה והנקבה פניה למעלה א״ל מפני שהזכר מביט למקום בריאתו ר״ל כלפי האדמה והנקבה מבטת למקו׳ בריאותה כלו׳ כלפי האיש השוכב עליה ואני שאלתי למילדות בזו ואמרו לי שאין זה תמידי רק לפעמי׳ כך ולפעמים כך:

אבס

כְּאֵין אֲלָפִים אֵבוּס בָּר · פירוש אבוס בר בהעדר הבקר יהיה אוצר התבואה נקי כלומר ריקן · אֵבוּס בְּעָלָיו · שם בפלס אטון מצרים · בנים לא אמון בם · והוא אחד בסמוך ובמוכרת ופירושו מקום מאכל הבהמות · וכן אִם יָלִין עַל אֲבוּסֶךָ · ואל״ף בחטף פתח · ובתוספת מ״ם פִּתְחוּ מַאֲבֻסֶיהָ והם המקומות שיאצרו בהם הפירות · והפעול מהקל מְשׁוֹר אָבוּס · ולרבים וּבַרְבֻּרִים אֲבוּסִים · פירוש מפוטמים שעומדים תמיד על האבוס״

אבק

אבק אָבָק וְעָפָר · וּתְרַחֵם כַּאָבָק יַעֲלֶה · כולו קמוץ ואיננו סמוך כאשר כתב החכם רבי אברהם אבן עזרא והוא טעה בין זה ובין כַּאֲבַק דַּק הנמצא במקצת ספרים האלף בשבא ופתח והוא סמוך ופירוש כאבק הדברים הדקים כי אין רצונו לומר עפר לבדו · וברוב הספרים גם הוא קמוץ האלף אבל הכף בשוא כְּאָבָק דַּק ומסורת עליו לית · ומסורת אחרת מצאתי על וְהָיָה לְאָבָק · כל אבקא קמץ והנח שבת וְעָנָן אֲבַק רַגְלָיו · אולי כללו היה עם אותו השמוש העפר הדק יקרא אבק · וכן חסמי השחוקים הדק מכל אַבְקַת רוֹכֵל · והנפעל ממנו וַיֵּאָבֵק אִישׁ עִמּוֹ כלומר העלו אבק ברגליהם בהתחזקם זה עם זה ·

אבר אֲבִיר יַעֲקֹב · ומשקל אחר אַבִּיר הָרוֹעִים · וְאוֹרִיד כַּאַבִּיר יוֹשְׁבִים · משפטו כְּאַבִּיר ובנוח האלף הוטלה תנועתה על הכף ועוד נכתבנו בשרש כבר · אַבִּירֵי בָשָׁן · לֶחֶם אַבִּירִים אָכַל אִישׁ · אֶשְׁתּוֹלְלוּ אַבִּירֵי לֵב · ענין אלו וענין הדומה להם לשון עוצם וחוזק · ופירוש לחם אבירים על המן שירד להם מן השמים שהם אבירים כמו שנאמר עליהם חזקים כראי מוצק · דַּהֲרוֹת אַבִּירָיו · הסוסים החזקים · וענין שני מִי יִתֶּן לִּי אֵבֶר כַּיּוֹנָה · אֶרֶךְ הָאֵבֶר · בחמש נקודות · ומשקל אחר אִם אֶבְרָה חֲסִידָה וְנוֹצָה · בְּאֶבְרָתוֹ יָסֶךְ לָךְ · יִשָּׂאֵהוּ עַל אֶבְרָתוֹ · ענינם והדומה להם כנף · והפועל הכבד ממנו הֲמִבִּינָתְךָ יַאֲבֶר נֵץ · יעוף ופירוש לפניו יפרוש כנפיו לתימן · ופירש אדני אבי ז״ל מזה הֵבֵרוּ הַחִצִּים · ומשפטו הֶאֱבֵרוּ ונחה האלף כמנהג וענינו שימו אברה בחצים כדי לישרם ״

א״א

כי מה שכתבו בלר״ז״ל אבר מן הכי וכן כמ״ה אברים יש בלדם ולומיהם אינו אלא לשון ארמי אבל בלשון עברי נקרא האבר כתח וכן תרגומו של תבתח לכתחיו תפלג לאברוהי ואת הכתחים וית אבריא :

אגד אֲגֻדַּת אֵזוֹב · הַתֵּר אֲגֻדּוֹת מוֹטָה · ענין אלו והדומה להם ענין אסיפת הדברים וקשירתם יחד · ואמרו רז״ל מצות אזוב שלשה גבעולין · וכן וַיִּהְיוּ לַאֲגֻדָּה אֶחָת · כלומר בקבוץ אחד והסכמה אחת · וכן וַאֲגֻדָּתוֹ עַל אֶרֶץ יְסָדָהּ · כלומר עצתו והסכמתו · ולפי דעתי כי השלש יסודות אשר על הארץ קרא אגודה לפי שהם אגודה אחת זו על זו על הארץ לפיכך אמר ואגודתו על ארץ יסדה ״

אגז אֶל גִּנַּת אֱגוֹז יָרַדְתִּי · ענינו ידוע ״

אגל אֶגְלֵי טָל · כמו רסיסי לילה שפירושו טיפים הידוע בדברי רז״ל · טפת מים טפת יין · עַד אֶגְלַיִם יִלְלָתָהּ · שם מקום ״

א״א

כי יותר נכון לפרש שהוא לשון אגן הסהר בחילוף למ״ד בנ״ון כמו לשכה ונשכה ·

אגם לַאֲגַם מָיִם · וְהָיָה הַשָּׁרָב לַאֲגַם פירוש מקום השרב יהיה לאגם · ובקבוצו נדגש תמורת הנח וְעַל הָאֲגַמִּים · ובסמיכות נפל או הוא משקל אחר כמו וְשַׂמְתִּיהָ לְמוֹרַשׁ קִפּוֹד וְאַגְמֵי מָיִם · אַגְמֵי נָפֶשׁ · ופירושו האגמים שיצודו בהם הדגים · עַל יְאוֹרֵיהֶם וְעַל אַגְמֵיהֶם · ענין אלו והדומה להם מקום מקוה המים פלו״דו בלעז או אשטיין · הֲתָשִׂים אַגְמוֹן בְּאַפּוֹ · הוא כלי כמין מחט ברזל שצדים בו הדגים ויורה עליו ובחות תקוב לחיו · ונקרא כן לפי שראשו כפוף כמו הגומא · הֲלָכֹף כְּאַגְמֹן רֹאשׁוֹ · ענינו כמו גומא והוא הפוך בוד״א בלעז והוא הנקרא בלשון רבותינו ז״ל גמי · וכן וְאֶת הָאֲגַמִּים שָׂרְפוּ בָאֵשׁ · כלומר כל הגומא הגדל על הנהרות שרפו באש כדי שלא ימנעם רוב הגומא מלבא במדינות · ורבי יונה פירשו כמו מבצרים ודמה אותו ללשון ערב שקורים למבצרים אג״אם · כִּפָּה וְאַגְמוֹן · גמא · אמר כפה על החזקים ואגמון על החלשים כגמא או יהיה שם לשלטון כמו שמצאנו בדברי רבותינו ז״ל מצא אותו הגמון וקומון פי׳ שלטון · כְּדוּד נָפוּחַ וְאַגְמֹן · יש שפירשו כמו גמא ויש שפירשו לפי ענינו כמו דוד ויש מי שאמר שהוא כמשמעו מן אגם והוא רמז לאיד העולה מן המים בזמן החורף ״

אגן וַיָּשֶׂם בָּאַגָּנוֹת · הם המזרקים · וכמהו אַגַּן הַסַּהַר · לפי שתבניתו עגול כתבנית הסהר שהוא הירח ״

אגף אַתָּה וְכָל אֲגַפֶּיךָ · וְכָל אֲגַפָּיו אֱזָרֶה לְכָל רוּחַ · וְאֵרֶת כָּל מִבְרָחָיו בְּכָל אֲגַפָּיו · וכתב אדוני אבי ז״ל כי האלף נוסף ופירושו כנפיו כלומר חיילותיו שהם דומים לכנפים · וכבר נאמר זה הלשון על החיילות באמרו והיה מטות כנפיו · ודומה ללשון ארמית הקורין לכנפים גפין והדגש לחסרון דל״ת גדפין · וכן מצאנו בדברי ז״ל בדל״ת פרח גדפא ויתיב ליה ברישיה והאלף נוספת וכן בדברי רז״ל עד בין אגפים ״

א״א

כי דגש כאן לא כמנהג במקרא רק כמלת הזכו שהוא כמו הזדכו לפי דעת קנת :

אגר אָגְרָה בַקָּצִיר מַאֲכָלָהּ · וְיַיִן לֹא תִשְׁתֶּה וְלֹא תֶאֱגֹר · ענינו ענין אסיפה וכן כל אשר תמצא במקרא מעקר זה · וְאִגֶּרֶת פְּתוּחָה · ענינה ידוע והוא הספר השלוח וגם היא מלשון אסיפה לפי שאוספין בה דברי׳ הרבה נקראת המגלה אגרת · והקבוץ וְגַם אִגְּרוֹת כָּתַב עַל אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה · אַךְ לַאֲגוֹרַת כֶּסֶף · האלף נוסף והוא כמו גרה וענינו מטבע כסף · וכן פירש המתרגם למעה דכסף ״

אדב וְלַאֲדִיב אֶת נַפְשֶׁךָ · ענינו כמו ולדאיב והוא הפוך מן דאבון נפש והוא מבנין הפעיל משפטו ולהאדיב כמו לשמיד מעזניה כמו להשמיד ״

אדם אָדְמוּ עֶצֶם מִפְּנִינִים · והפעול מן הדגוש מָגֵן גִּבֹּרֵיהוּ מְאָדָּם · עוֹרֹת אֵילִם מְאָדָּמִים · ופועל כבד אחר אִם יַאְדִּימוּ כַתּוֹלָע · וההתפעל אַל תֵּרֶא יַיִן כִּי יִתְאַדָּם · והתאר דּוֹדִי צַח וְאָדוֹם · וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ פָרָה אֲדֻמָּה · אֲדֻמִּים בַּדָּם · והתאר עוד אַדְמוֹנִי עִם יְפֵה עֵינַיִם · ובהכפל העין והלמד ור״ל בו רוב האדמימות או אֲדַמְדָּם · וכן אמרו רבותינו ז״ל ירקרק ירוק שבירוקים אדמדם אדום שבאדומים · נֶגַע לָבָן אֲדַמְדָּם · לְבָנָה אֲדַמְדֶּמֶת · פתוך ומעורב בשני מראים לובן ואודם · אֹדֶם פִּטְדָה · נקראת כן האבן לפי שהיא אדומה וענינם ידוע · וענין אדם ואדמה גם כן ידוע ואדם נקרא על שם האדמה אשר לוקח משם והמין נקרא על שמו אדם ויבא אדמה בענין ארץ עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה · ועל השדה עֹבֵד אַדְמָתוֹ · אִם עָלַי אַדְמָתִי תִזְעָק · ועל העפר וַאֲדָמָה עַל רֹאשׁוֹ · ונסמך לעפר אַדְמַת עָפָר · כמו טיט היון · ואדם יקרא על הפרט אָדָם כִּי יַקְרִיב מִכֶּם קָרְבָּן · ועל הכלל

א״א

וכן נקרא בלעז רובי״ן שהוא לשון אדמימות בלשון רומי גם בלשון אשכנז נקרא רובי״ן וי״א שלכך היה אודם כחושן לראובן כי רובי״ן וראובן קרובים בלשון :

מאדם עד בהמה · את האדם אשר בראתי · ועל קצת הכלל ורחק יי את האדם · והוא יהיה פרא אדם · כלומר אדם מדברי כפרא · גם בני אדם גם בני איש · בני אדם הם המון העם בני איש הם הגדולים כמו גדעון בן יואש איש ישראל ר״ל גדול ישראל וראשם · ובישראל ובאדם · רוצה לומר ובשאר בני אדם כלומר באומות · ויונתן תרגם ולישראל עבדת פרישן בגו בני אינשא · וקראו לנשים בלבד אדם כתפארת אדם לשבת בית · ונפש אדם מן הנשים · ואדוני אבי ז״ל פירש כתפארת אדם כמשמעו וכן פירשו ויעשהו כתבנירת איש כתפארת אדם ולמה לשבת בית לא לצורך אחר · כמו ויניחהו תחתיו וממקומו לא ימיש · הרחק מאד מאדם העיר · שם עיר ״

אדן לכן ישלח האדון · ואדני זקן · לאדני האדנים · ובאה המלה בלשון תפארת ליחיד אדנים קשה · אם אדניו יתן לו אשה · ובא חסר היו״ד יאמר נא אדננו · אל תלשן עבד אל אדניו · והענין ידוע · והשם הנכבד אדני ובלשון רבי׳ לכבוד והוא קמוץ והוא בסימן רבוי אחר לבד כמו וקרע לו חלוני · אורגים חורי · או היא יו״ד היחס כיו״ד מוכיח אדם אחרי · ולכילי לא יאמר שוע · ואדני שהוא לשון חול הוא בפתח הנה נא אדני · אבל ויאמר אדני אם נא מצאתי חן בעיניך · הוא קמוץ והוא מחלוקת בין רבותי׳ ז״ל יש אומרי׳ שהוא חול ולגדול שבהם אמר ויש אומרים שהוא קדש · וכן ויאמר לוט אליהם אל נא אדני · אומרים שהוא קדש · ומצאנו בי אדני במה אושיע את ישראל · קמוץ ואינו בהפסק ואפשר כי מפני הזקף נקמץ כי לשון חול הוא כי עדין לא ידע גדעון שהוא מלאך · וענין שני כבר לאדן · שני אדנים תחת הקרש האחד · והאדנים לעמודים · האדנים היו חלולים והיו נכנסים ידות הקרשים לתוכם וכן העמודים והיו סומכים אותם · וכן על מה אדניה הטבעו · כלומר יסודותיה ״

א״א

לפי שאינו מדרך מוסר לשום אדם את אחרים שותפי׳ עמו לקרא לאחד אדונינו לפיכך בא חסר יוד שלא יהיה כלו כלשון רבי׳ לפיכך אמרו כני חת לאברהם שמענו אדוני ולא אדונינו :

אדר מה אדיר שמך · נאדרי בכח · נפעל והיו״ד נוסף · ורבי יונה אמר באחד מהפנים שהת״ו סימן הנקבה נופלת ועקרו נאדרית והראשון הוא הנכון · וענין נאדרי על הימין בלשון זכר או טעמו על השם יתבר׳ · וצי אדיר · באדיר יפול · פי׳ ביד אדיר · בספל אדירים · פירוש בספל הראוי לשתות בו גדולים ונכבדים או פירושו הרועים הגדולים כמו אדירי הצאן · והתאר לנקבה להיות לגפן אדרת · כי שדדה אדרתם · והשם אדר היקר · אדר תפשיטון · בשש נקודות · ויתכן להיות כי שדדה אדרתם שם זולתי תאר · והפועל הכבד יגדיל תורה ויאדיר · כל אשר תמצא מעקר זה הוא לשון גדולה ועוצם גבורה · אדרת שער · שלת בעלת שער כמו אותה שקורין אשקלוינה בלעז · וקראוה אדרת לחשיבותה וגדולתה · וכן אדרת שנער · ויתכן להיות כמהו אדר תפשיטון ״

א״א

שצריך לפרש כן מדלא כתיב אדרת שעירה כלשון כקנה :

אהב וישראל אהב את יוסף · כאשר אהב אביו · כי אהבך ואת ביתך · ויאהב יצחק את עשו · לזרע אברהם אהבך · כמו בראך יעקב · חמור שנאך · אשר אנכי שלחך · אהבו הבו · אבל הבו משרש יהב כמו שאני עתיד לבארו במקומו בע״ה · אהבו את יי · אני אהבי אהב ומשחרי ימצאנני · ואהב את יעקב · והנפעל הנאהבים והנעימים · והפועל הכבד ורדפה את מאהביה · תאהבו פתי · וחצרי מקום פתח · והשם אם תעירו ואם תעוררו את האהבה · אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה · נפלאתה אהבתך לי · אבל לאהבה את יי אלהיך · באהבתו אותה · מקור בתוספת הא׳ · והשם בלשון זכר אהב · וקבוצו אילת אהבים · ומשקל אחר נתעלסה באהבים · האלף בקמץ חטף · והנפרד אוהב בפלס אהל · וכל שהם מעיקר זה ענינם ידוע ״

א״א

תמהתי למה לא הביא האמת אהובה וממנו כאמ׳ כלשון רבים אהובי׳ כמו שכתב ר׳ אעיס הפרש בין אוהבי ובין אהובי עיין בישעיה סימן מ״א :

אהה נכתבנו בשרש הה ״

אהי אהי מלכך אפוא · אהי דבריך מות · אהי קטבך שאול · פי׳ רבי יונה ז׳ נגאח כמו איה · ולפי דעתי כי משפט כל אלו להיות אהיה · והאלף מאותיות אית״ן הנוספות ופירושו אני אהיה קיים לעולם וכן אהי מלכך אפוא · ופירוש אהי דבריך מות · אני אהיה סבת דבריך למות.ואהיה סבת קטבך לשאול · וענין דבריך מן דבר כבד מאד ״

אהל ויאהל עד סדם · פי׳ נשה אהלו כלומר היה נוטה אהלו ממקום למקום ולא קבע לו מקום עד שבא אל סדום · והפעל הכבד הן עד ירח ולא יאהיל · אפילו עד ירח שהוא מן העליונים יהיה קצפו שלא יאהיל כלומר כאילו אינו באחלו שהוא הרקיע וכן שאר הככבים לא זכו בעיניו ועוד נכתבנו בשרש הלל · והשם אשר נבנה הפועל ממנו אם אבא באהל ביתי · והלכת לאהליך · ובא בשתי ידיעות בתוך האהלי · כמו ונתן את הערכך · והחציו אל מול הר עיבל · ענינם ידוע · ומזה הענין ולא יהל שם ערבי · שמשפטו יאהל והיו״ד פתוחה להבדיל בינו ובין אם אראה אור כי יהל · שהוא ענין אחר ושרש אחר · וענין אחר כאהלים נטע יי · מר ואהלות · מר אהלים · פירשו בו כי הוא הבושם הנקרא בלשון ערבי צנ״דל · והגאון רב סעדיה ז״ל פירש כאהלים נטע יי · כמו כאהלים · ודומה לשון נטיעה על האהל · ויטע אהלי אפדנו · ועל הדרך הזה כאשר ראיתי לצור שתולה בנוה · ויהיה לו אהלים מן אהל כמו בקרים מן בקר · וכמו בשמים מן בשם ״

או והקריב מן התורים או מן בני היונה · ענינו ידוע וכמו שהוא בלשון הקדש כן לועזין אותו · והביא מהם רבי יונה משתנים מחביריהם יש שהם במקום אם כמו או עשיתי בנפשי שקר · או איה אלהי המשפט · או בנבלת חיה טמאה · והביא בענין איך או נשיש שבט בני מואסת כל עץ · פירושו איך נשיש והחרב הזאת הוחדה לכרות שבט בני ומואסת שאר העצים · ועוד הביא בענין וי״ו העטף · או הודע אליו חטאתו אשר חטא · או אז יכנע · או לאיל תעשה · זרזיר מתנים או תיש · או חפשה לא נתן לה · כמו והודע · ואז יכנע · ולאיל · וחופשה · ותיש · ולפי דעתי כי לא יצא אחד מהם מדרך חבריהם וכלם ענין

אחד

אחר · ופירוש או הודע אליו חטאתו לפי שאמר ואשם שפירושו שיזכור כי חטא וישים עצמו אשם · או הודע אליו שלא נזכר מעצמו אלא שהודיעוהו אחרים כמו כן יביא קרבן · ומה שאמרו רבותינו ז״ל או הודע ולא שיודיעוהו אחרים במכחיש העדים אבל אם אינו מכחיש אותם מביא קרבן · שנאמר או הודע אליו מכל מקום ועוד כי לשון הודע נראה יותר בהודעת אחרים אותו ממה שיודע לו מעצמו · וכן או חופשה לפי שאמר והפדה לא נפדתה שפירושו בכסף אמר או חפשה לא נתן לה בשטר כדברי המתרגם · וכן או לאיל פירושו או אם הקרבן יהיה איל תהיה מנחתו שני עשרונים ונסכו שלישית ההין · וכן זרזיר מתנים או תיש כל אחד מאלה זה או הוא מטיב לכת · ופירוש או אז יכנע כלומר או בגלות יכנע לבבם הערל או מתי״

אוב

אוב או ידעוני · דרשו אל האבות ואל הידענים · ענינו ידוע בדברי רבותי׳ ז״ל שאמרו בעל אוב זה המעלה מבין הפרקים ומבין אצילי ידיו · וענין שני כאבות חדשים · פירוש נודות חדשים או קנקנים״

> א״א
> אולי נקראים הכלים מלשון כאובות חלשי׳ לפי שהן כלמות כודות כפוקו׳ והכוק שנהן הוא סבת הלכוכ והקנפנוף :

אוד

על אודות הבאר · על אודותי ועל אודותיך · פירוש על דבר כך וכך או בעבור כך וכך וידוע הוא · והנפרד ממנו לא מצאנו · ואחר שהוא מקובץ בו״ו ת״ו יהיה הנפרד אודה · או יהיה אוד · כמו מן בור בורות · כאוד מצל משרפה · הלא זה אוד מצל מאש · משני זנבות האודים · עץ שמנדדין בו האש ובלעז טיצו״ר · ובדברי רבותי׳ ליטול אוד מבין העצים״

אוה

נפשי אויתיך בלילה · אמר רבי יונה שהוא כמו אותך · ואין צורך אלא פירושו בנפשי אויתיך · וכן אמר אף רוחי בקרבי אשחרך · וכן אפוד ירד בידו · שענינו באפוד ירד בידו · אתה ידך גוים חורשת · שענינו בידך · אבל אפוד ירד בידו יש לי בו טעם נכון אזכרנו בשרש ירד בג״ה · והחכם רבי יעקב בן אלעזר כתב בספר השלם כי הענין מחובר אל הכנוי שהוא יו״ד נפשי ויו״ד רוחי ואף על פי שזכר הנפש והרוח סמך הענין אל הכנוי כאלו אמר אני אויתיך וכמוהם רבים · ואבכה בצום נפשי · אליו פי קראתי · קולי אל יי אקרא · וכליותי אשתונן · איעצה עליך עיני · כלם הענין נופל על הכנוי · וכן אתה ידך גוים הורשת ותטעם · וצפחת השמן לא חסר · חסר נופל על השמן לא על הצפחת · וכן קול הקריה הומה · קול נגידים נחבאו · קול שמועה הנה באה · קול יי לעיר יקרא · רק לשטף מים רבים אליו לא יגיעו · כי היתה אליו פני המלחמה · קשת גבורים חתים · נגע צרעת כי תהיה באדם · וכן מנהג הלשון בהרבה מקומות · ואדני אבי ע״ה פירש נפשי אויתיך בלילה כל זמן שנפשי קיימת בי אויתיך בלילה ובעוד שרוחי בקרבי אשחרך · ואמר בלילה כי אז הלב פנוי מעסקי העולם · אוה למושב לו · והשם בכל אות נפשך · ומשקל אחר תאוה נהיה · ענין כלם תאוה וחשק · ומענין זה לפי דעתי לביתך נאוה קדש · האל״ף מונעת בחטף פתח והוא נפעל עבר פירוש נחשק לביתך שהוא קדש · והתפעל לא תתאוה בית רעך · והתאוה היא בלב · והשם במשקל אחר מאויי רשע · בדגש · ורבי יונה כתב שהוא רפה · וענין אחר הנפעל נאוו לחייך בתורים · מה נאוו על ההרים רגלי מבשר · לא נאוה לנבל שפת יתר · לא נאוה לכסיל כבוד · שחורה אני ונאוה · וכלם נחה בהם האל״ף והם ענין יופי ונוי · ורבי יהודה הביא עמהם הנוה והמענגה · אולי מצאו כתוב באל״ף · ולא מצאנוהו כן אנחנו · וגם רבי יונה כתבו כן בלא אל״ף · ותפש על רבי יהודה בזה ואין לתפוש עליו בזה כי אף על פי שלא תהיה כתובה האל״ף תהיה נחה אחר הקמץ · והשם תאות אדם חסדו · כלומר יופי האדם ומה שנאה לו לעשות הוא חסדו · ויתכן שיהיו אלו משרש נאה בהראות למ״ד הפועל בפלס גאוה · ורבותינו ז״ל הרגילו בדבריהם זה הלשון בשרש נאה ידמה כי כן השרש אצלם באמרם לולב נאה אתרוג נאה כמה נאים מעשיו וזולתם הרבה · ואמרו בנין פיעל הדגוש ממנו באמרם לא שנו אלא מפני הנשר אבל לנאותה כשרה · ואמרו בנין התפעל ממנו באמרם התנאה לפניו במצות · ואמרו השם נוי באמרם בנוי בכח בעושר · ולרבים נויי סוכה המופלגים ממנה ארבעה ומשפט נוי נאוי · וענין שלישי עד תאות גבעות עולם · והתאויתם לכם · תתאו לכם · ענינם ענין גבול · ופירוש עד תאות גבעות עולם כל זמן שיהיה קיים גבול גבעות עולם תהיינה הברכות לראש יוסף · ומשפט תתאו ראוי להיות תתאוו · ושוב הוא לשומו מעקר זה כדי שיהיו לו חברים בענין הזה · והתאויתם לכם · עד תאות גבעות עולם · או יהיה משרש תאה או תוה ויהיה יחידי בשרשו על הענין הזה · וקרוב הוא שיהיה שרשו תוה מן והתוית תו · שענינו קרוב לענין גבול ויהיה האל״ף תמורת וי״ו״

> א״א
> פירוש האשה שיושבת בכוה שלום שוקטת והתימה מרש״י שלא פירש בו דבר :

אוח

ומלאו בתיהם אוחים · היא חיה הנקראת בלשון רבותינו ז״ל נמירה שמה בלשון לעז מרטו״רו ויש אומרים שהיא חיה שלועזין לה פיר״ון ״

אוי

אוי לך מואב · ובתוספת ה״א אויה לי · והיא מלת קריאת הצער והאבל כמו שהיא בלשון הקדש כך דרך בלשון הלעז לומר כן על הצער ״

> א״א
> לפי שהוא כטעם מלעיל אומר שהה״א נוספת שאם היתה הה״א לנקבה היתה בטעם מלרע :

אול

אויל הנביא · ועם יו״ד תיחש כלי רעה אוילי · ואוילים בחסר לב ימותו · ענינם שוטה שוטים · ואולת בידיה תהרסנו · פירוש אשת אולת · כי אולת שם דבר ולא שם תאר · וכן אולת אדם תסלף דרכו · ויתכן לחיות השם והתאר משקל אחד · ויהיה אולת בידיה תאר בפלס עורת · ואף על פי שזה חירק וזה פתח הכל אחד במשקל ומלת אולי נכתבנה בשרש אלה ״

> א״א
> ענין שוטה ושטות איכו לשון עברי אלא לשון ארמי וכן אויל וסכל וכסיל על הרוב מתורגם שטיא :

און

אם און בידך הרחיקהו · כי לא יצא מעפר און · והתפעל ממנו ויהי העם כמתאוננים · מה יתאונן אדם חי · ענין שקר · ומזה הענין והשרש תאנים הלאת · כלומר הוגיעה עצמה לעשות השקרים ובא הענין הזה על דרך העוה נלאו · ותנוח הע״ן במלת מחשבות אונך · כמו עולתה ועולתה פעם נחה פעם נעה · וכתב החכם רבי יעקב בן אלעזר ז״ל

מזה הענין ותוחלת אונים אבדה · תאר און אונים
בפלס טוב טובים · וענין אחר ורהבם עמל ואון ·
ומשמיע און מהר אפרים · ובית אל יהיה לאון ·
ענין עמל ויגיעה וצער · וקרוב הוא לענין ראשון ·
ויש מפרשים בית אל יהיה לאון · כמו לאין · ויש לפרש
כמו זה ורהבם עמל ואון כמו שאמר כי גז חיש ונעופה
וכן יתפרש תחת און ראיתי אהלי כושן ·
וענין שני ואונו בשרירי בטנו · כי הוא ראשית אונו ·
ולאין אונים עצמה ירבה · ענין כח ואומץ · וענין
שלישי לא אכלתי באוני ממנו · ותקרא שמו בן אוני ·
אלוה יצפון לבניו אונו · זבחיהם כלחם אונים · ענין
אד ואבל · ויש מפרשים מזה ויהי העם כמתאוננים · מה
יתאונן אדם חי · וטוב הוא שיהיה אלוה יצפון לבניו
אונו · מענין כח כלומר הגזל והעשק שעשה בכוחו ·
וידיו תשבנה אונו · אך עשרתי מצאתי און לי ·
כמו הון בחלוף אלף בה״א · ויתכן כמוהו וידיו תשבנה
אונו ״

אוץ ולא אץ לבא · לא אצתי מרועה אחריך ·
ופירוש הפסוק אכתוב עוד בשרש מן ·
ואץ ברגלים חוטא · והנוגשים אצים · והפעל הכבד
ויאיצו המלאכים · אל תאיצו לנחמני · כלם והדומה
להם ענין מהירות · וענין שני כי אץ לך הר
אפרים · כלומר צר ודחוק · ונוטה לו ענין והנוגשים
אצים · וקרובים הם לענין הראשון כי הממהר דוחק
את השעה ״

אור הבקר אור · ולילה אור בעדני · פועל עבר
הולך ואור · בינוני כלומר הולך ומאיר ·
ראו נא כי אורו עיני · וישב ידו אל פיו ותארנה עיניו ·
קומי אורי · והפועל הכבד האירו ברקיו תבל ·
ויאר את הלילה · יאר יי פניו אליך ויחנך ·
יאר פניו אתנו סלה · מאירת עינים · ואשר הוא פועל
עומד מהכבד והארץ האירה מכבודו · והנפעל נאור
אתה · ויאר להם בחברון · והשם באור פני מלך חיים ·
ואור פני לא יפילון · ויקרא אלהים לאור יום ·
אור זרוע לצדיק · אור צדיקים ישמח ·
על כפים כסה אור ויצו עליה במפגיע · כאילו בעננים
כסה האור שלא יראה ויצו עליה על השמש · במפגיע
כלומר צוה על השמש להסתר מבני אדם כשמפגיע בה
העבים שהם כאילו פגעו בשמש והסתירוהו · אי זה
הדרך ישכן אור · פירש הגאון רב סעדיה על מקום
שיש בארץ שהוא אור כל השנה חוץ מיום אחד והפכו
מקום אחר כולו חשך חוץ מיום אחד וזהו וחשך אי זה
מקומו · מן האור עד מחצית היום · פירוש מן הבקר
כלומר מתחלת האור · והקבוץ לעושה אורים גדולים ·
ובה״א הנקבה ליהודים היתה אורה · ובתוספת מ״ם את
המאור הגדול · כל מאורי אור בשמים אקדירם עליך ·
ובקבוץ הנקבות את שני המאורות · כלם שהם מענין
זה ענינם ידוע שהוא מלשון אורה · ויש בהם שהם משל
על רוב הטובה כמו אור צדיקים · אור זרוע לצדיק ·
ליהודים היתה אורה · והדומים להם · וכל החשך משל
על רוב הצרה · ויש אומרים כי נגזר מענין זה את
האורים ואת התמים · ולא נתברר אצלנו מה הם האורים
והתומים כי ידמה לפי הפסוקים שהם דבר אחר זולתי
אבני החשן · ורבינו שלמה פירש שהוא כתב שם
המפורש שהיה נותנו בתוך כפלי החשן שעל ידו היה
מאיר את דבריו ומתמים את דבריו לא נודע האמת ·
וענין שני ולא תאירו מזבחי חנם · פירוש ולא תלחיכו ·
וכן לכו באור אשכם · אשר אור לו בציון ·
אור לשבת נגדו · נשים באות מאירות אותה · פירוש
חלשים כנשים ויבערו אותה · וכן אשר הוצאתיך מאור
כשדים · לדעת שפירשו בו רבותינו · וזה הענין קרוב
לענין הראשון או יהיה פירוש אור כשדים עמק כשדים
וכן על כן בארים כבדו יי · פירושו בעמקים · מאורת
צפעוני · פירושו חור צפעוני · וענין רביעי ללקט
ארת · פירוש ירקות · וכן אמר המתרגם ללקטא ירקונין ·
ובדברי רבותינו ויצא אחד אל השדה ללקט אורות ·
מאי אורות תנא משמיה דרבי מאיר זה גרגיר · אמר
רבי יוחנן למה נקרא שמו אורות שמאיר את העינים
והוא שקורין לה בלעז אורוג״א · ויש מי שמפרש טל
אורות טלך · מזה הענין כלומר טל הראוי לירקות או
פירושו כמו אור היום · וענין חמישי כחום צח עלי
אור · יפיץ ענן אורו · הן פרש עליו אורו · ענין אלו
מטר · ובדברי רבותינו ז״ל אמר רבי יוחנן כל אורה
שנאמרה באליהוא אינה אלא בירידת גשמים · ויש
אומרים כי נקרא המטר אור בעבור המאור הקטון כי
בתנועותיו יהיה המטר בצווי הבורא · ויש מי שפירש הן
פרש עליו אורו · שמשו · וכן צר ואור חשך בעריפיה ·
הירח והשמש והוא מענין הראשון · וענין ששי ועדרים
לאורות · הם האבוסים · והוא הפוך מארות סוסים ·

אות ונתן אליך אות או מופת · ובא האות והמופת
זאת אות הברית · והיה כי תבאנה כל האותות
האלה · והיה הדם לכם לאות · איש על דגלו באותות ·
פירושו סימן ועוד נכתבנו
בשרש יפת ״

הי״ה לו לפרש וכמ״כ אות בלשו׳ זכר ובלשון נקבה וכל האות לשון זכר זאת אות הברית לשון נקבה אבל והי״ה הדם לאות אינו ראי׳ גמור׳ שהוא לשון זכר כי לשון הוי׳ בא על לשון זכר ולשון נקבה :

אז אז ישיר משה ·
אז יבנה יהושע ·
וכתב החכם רבי אברהם
אבן עזרא משפט לשון
הקדש לאמר לשון עתיד
תחת עבר עם מלת אז ·
וכן אז ידבר יהושע · אז יעלה חזאל מלך ארם ·
אז יבדיל משה · וככה בלשון ישמעאל · אז אמרתי
הנה באתי · כי אז תצליח את דרכך ואז תשכיל ·
ומאז באתי אל פרעה · ומן אז חדלנו לקטר למלאכת
השמים · נכון כסאך מאז · כלם ענין העת ההיא ·
ויבא בתוספת יו״ד אזי המים שטפונו · ידעת כי אז
תולד · המוקדם מואחר · ופירושו ידעת אז כי תולד
ומספר ימיך רבים · וכן על אף אויבי מוקדם מואחר
ר״ל אף על אויבי · ואדוני אבי פירש על אף אויבי
כמשפטו מלשון פן יחרה אף יי · והנני עתיד לבארו
בשרשו ״

אזב אגדת אזוב · נקרא בערבי צעתר ובלעז
אור״גני והוא עשב שיש בו שבעה מינין
וזה הכתוב בתורה אין לו שם לווי כמו שאמרו רבותינו
ז״ל ״

אזל אזלו מים מני ים · הלחם אזל מכלינו ·
ואזל לו אז יתהלל · ענינו הלך כתרגומו ·
כי אזלת יד · הת״יו תורת על הנקבה כמו הה״א · והכבד
ודן ויון מאוזל · נכתבה בו הו״ו עם הדגש כלומר הולך
ממקום למקום · וכן אמר התרגום ודן ויון בשיירן

וזה

ומן הענין הזה מה תזלי מאד לשנות את דרכך · מה תלכי · והנח שבין הת"ו והז"ין במקום פ"א הפועל והוא מבנין הקל · אצל האבן האזל · האזל תאר לאבן · או יחסר הנסמך ומשפטו האבן אבן האזל · ופי' אבן החלוך · ודומה כי כשהיו עושים שום חבור ואסיפה היו הולכים שם ובהתמדת ההליכה שם קראוה אבן האזל · ויונתן תרגם אבן אתא · אולי היתה אות וסימן לעוברי דרכים״

אזן

אזן אהרן הימנית · הלא אזן מלין תבחן · שמעה אזני ותבן לה · כי אזן שמעה ותאשרני · סמך הבחינה והתבונה והחנינה לאזן ואינה אלא ללב לפי שהיא תחלת הפעולה וכן אמר ותאשרני · ועל דרך זה ובתבונות כפיו ינחם · הנוטע אזן הלא ישמע · אזנים כרית לי · והפועל הכבד ממנו האזינו השמים · פירוש הטו אזן וכן כלם אשר מענין הזה ומהשרש הזה · ומענין הזה אזין עד תבונותיכם · שקר מזין על לשון הות · משפטם אאזין מאזין · וענין אחר במאזנים לעלות · מאזני צדק אבני צדק · ענינו ידוע והוא הכלי ששוקלין בו · ולפי שהוא שתי כפות נקרא בלשון שנים מאזנים · ואזן וחקר · פירשו רבי יונה אבן גנאח מענין זה כלומר שקל ענין בענין וחקר אותם · ורבי יהודה הכניסו בכלל ענין הראשון · וכתב רבי יונה באחד מהפנים ויתד תהיה לך על אזנך · מהשרש הזה · והנכון שהאל"ף נוספת ופירושו כלי זיניך״

אזק

והוא אסור באזקים · מן האזקים אשר על ידיך · האל"ף בהם נחה · וכתב רבי יונה שהאל"ף שרש · והנכון שהאל"ף נוספת כי מצאנוהו בלא אל"ף לאסר מלכיהם בזקים · רתקו בזקים · וענינו שלשלאות של ברזל פר"ייש בלעז״

אזר

אזרו חיל · ואתה תאזור מתניך · אזור במתניו · והפועל הכבד אאזרך ולא ידעתני · ותזרני חיל · משפטו ותאזרני · ואדוני אבי ע"ה כתבו בשרש זרה ושם נכתבנו עוד · והנפעל נאזר בגבורה · וההתפעל לבש יי' עוז התאזר · התאזרו וחתו · ענינם ענין חגירה וזרוז · ושם כלי שחוגרין בו אזור ויאסר אזור במתניהם · והנה נשחת האזור · ולא נפתח אזור חלציו · וענין אחר מאזרי זיקות · שפירושו קודחי אש · כך פירשו רבי יונה · ויש מפרשים מוציאי אש והם אותם הפוסלים בעצים ובאבנים שיוציאו אש מהם בחוזק פסלם בהם ואותם יקראו מאזרי זיקות · ואדוני אבי ז"ל פירשו מהענין הראשון כלומר מאספי זיקות״

אח

ואת האח לפניו מבוערת · פירשו רבי יונה מחתה · ויתכן לפרש בו האש עצמו כשהוא גדול יקרא אח והיא המדורה · וכן תרגם יונתן וית נורא קדמוהי מדלקין · ותרגם על האש אשר על האח לנורא דלגומרין · ובדברי רבותינו ז"ל מאי אח רב אמר אחוונא פירוש עצי ערבת · ושמואל אמר עצים הנדלקים באחוה · וענין שני ואמר אח · ענינו צער ואבל · ומזה אח עשויה לברק · ורבי אחי רבי משה פירשם מן אנחת ויהיה חסר הנו"ן כמו נו"ן אמנה מן אמת · וענין שלישי האח האח ראתה עינינו · יען אמר האויב עליכם האח · יען אשר אמרה צור על ירושלם האח · ענינו שמחה וגילה · ויש לפרשם מהענין השני והוא הנכון בעיני · וענין רביעי ועשה אח מאחת מאלה · שהוא כמו אחד · ויש מפרשים אח ממש כי כל דבר יקרא אח כנגד חברו · וכן כיריעות אשה אל אחותה · ויונתן תרגם כמשמעו ויעבד לאחוהי מחרא מאילין · והכניס ר' יונה בזה הענין אח לא פדה יפדה · ולפי דעתי שהוא אח ממש ופירושו כי לא יפדה איש את אחיו מן המות״

אחד

אחד היה אברהם · ונגרעה האל"ף ודבר חד את אחד · והיו לאחדים בידך · מחוברים כדבר אחד · בימים אחדים · כלומר יהו בעיניו כימים מעטים · ולפי שהאחד מיעוט המספר יכנו הדבר המועט באחד · התאחדי הימיני · התבודדי באחד המקומות · ומזה העקר והענין אל תחד כבודי · וכן אל יחד בימי שנה · ודגש הדל"ת לתקון הקריאה לפי שהמלה מלעיל כמו שכתבנו בחלק הדקדוק · וטוב הוא שיהיה אל יחד בימי שנה · משרש חדה מענין שמחה אבל אל תחד כבודי מזה השרש בפלס אני אחבי אהב · אחרת אל אחת · משפטו אחדת ותחסר הדל"ת והת"ו סימן הנקבה · ולפי דעתי שמלת אחרת גזורה בפני עצמה ולא נגזרה ממלת אחד כי אם ממלת אח ועשה אח מאחת מאלה · ונאמר אח לזכר ואחת לנקבה אבל מגזרת אחד לא מצאנו מלה לנקבה · וי"ת כמשמעו ויעבד לאחוהי מחרא מאילין״

וכן תחסר לל"ת מן הרה ללת משפטה ללדת ותחסר הדל"ת:

אחה

ולרבקה אח קמוץ · ובהסמכו אחי אשכל ואחי ענר · והיו"ד תמורת הא' למ"ד הפועל וה"א הנפקדת ממלת אח נהפכה וי"ו בנקבה · אחות לנו קטנה · הוי"ו תמורת ה"א למ"ד הפועל והת"ו לנקבה · ולאחתו הבתולה · אחותי רעיתי · אחותך הקטנה · מה נעשה לאחותנו · בכל הכנויים האל"ף בשבא ופתח ובא אחד האל"ף בפתח לבדו · לאחיו ולאחותו · ולרבים אחים אנחנו · בן אדם אחיך אנשי גאלתך · אחי מאין אתם · אחינו המסו את לבבנו · בכלם האל"ף בפתח · ובהפסק אספרה שמך לאחי · האל"ף בסגול וכן אחיו בסגול לעולם מפני קמץ החי"ת · ויראו אחיו · ובכנוי הרבים אחיהם אחיכם האל"ף בשוא ופתח · וכן עם אותיות השמוש ואחיכם כל בית ישראל · ובא אחד האל"ף בפתח לבדו · ובאחיכם בני ישראל · וכן כשנכנסה עליו הא' השאלה האחיכם יבאו למלחמה · וכבר כתבנו הטעם בחלק הדקדוק בשער השמות · ולרבות אחיות · את אחי ואת אחיותי · היו"ד תמורת הא' למ"ד הפועל והוי"ו והת"ו סימן הרבות · והשם להפר את האחוה · וענין שני מזה השרש ישגא אחו בלי מים · כי הוי"ו למ"ד הפועל תמורת הה"א והוא שם צמח שרועין אותו הבהמות הנקרא בדברי רבותינו ז"ל אספסתא · ולרבים כי הוא בין אחים יפריא · ומשפטו אחוים · ויש ומפרשי' אותו מענין אח והוא הנכון בדרך הדקדוק ותרענה באחו · הב"ית בו נוספת כב"ית לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי · או יהיה מקום הצמח נקרא על שמו והב"ית משמשת״

אחז

חיל אחז · אחזת שמרות עיני · ויאחז ארת הבית · לבלתי אחוז בקירות הבית · ולא יהיו אחוזים בקיר הבית · לאחוז בכנפות הארץ · צירים וחבלים יאחזון · החי"ת בצרי מפני ההפסק · הלא חבלים יאחזוך כמו אשת לידה · החי"ת בחטף סגול ותוחז יד ימין יואב · אחזי חרב · הפעול בו על דרך תואר כלי מלחמה · לבוש בדים · ואחז בפלגשי · ואחז לך

(שמואל ב׳ כ׳ · רות ג׳) לְךָ אֶחָד מֵהַנְּעָרִים · וְאֶחֱזִי בָהּ · החי״ת בקמץ חטף אֶחֱזוּ
(שיר ב׳ · דברי הימים א׳ כ״ד) לָנוּ שׁוּעָלִים · בֵּית אָב אֶחָד אָחֻז לְאֶלְעָזָר וְאָחֻז אָחֻז
(אסתר א׳ · בראשית כ״ב) לְאִיתָמָר · אָחוּז בְּחַבְלֵי בוּץ · והנפעל נֶאֱחַז בַּסְּבַךְ
(קהלת ט׳ · בראשית מ״ז) כַּדָּגִים שֶׁנֶּאֱחָזִים · וַיֵּאָחֲזוּ בָהּ · ובהרפות האל״ף
(במדבר ל״ב · דה׳ שני ט׳) וְנֵאחֲזוּ בְּתוֹכְכֶם · והפועל הכבד וְכֶבֶשׁ בַּזָּהָב לַכִּסֵּא
(איוב כ״ו) מָאֳחָזִים · והכבד אחר מְאַחֵז פְּנֵי כִסֵּא · ענינם ידוע ·
ופירוש ויאחז את הבית · קרה אותו בעצי ארזים ·
וכן תרגם יונתן וטלל ית ביתא · ואמר בו לשון אחיזה
לפי שהקורות אוחזות בכותל זה ובכותל זה שכנגדו כמו
שאמר גם כן לבלתי אחוז בקירות הבית · ומענין זה
(בראשית כ״ג · ויקרא כ״ה) אחוזה תְּנוּ לִי אֲחֻזַּת קֶבֶר · וְהָיוּ לָכֶם לַאֲחֻזָּה · נקראת
הנחלה כן לפי שהאדם נאחז במקום ומוחזק בעבורה
(בראשית מ״ז · במדבר ל״ב) כמו שאמר וַיֵּאָחֲזוּ בָהּ · וְנֵאחֲזוּ בְתֹכְכֶם · וַאֲחֻזַּת
(בראשית כ״ו) מֵרֵעֵהוּ · שם איש · והמסורת עליו לית שום בר נש ·
ודעת התרגום וסיעת מרחמוהי · ונקראה חברת האיש
אחוזה לפי שנאחזים בו ולא יפרדו ממנו בצאתו ובבאו״

אחל (מלכים ב׳ ה׳ · תהלים קי״ט) אַחֲלֵי אֲדֹנִי · אַחֲלַי יִכֹּנוּ דְרָכָי · פירשם רבי
יונה לשון תכלית כלומר תכלית מה שאפשר
שיועיל לו ומה שיוכל לעשותו שיעמוד לפני הנביא ·
(שמות ל״ב · מלאכי א׳) והנכון בעיני שיהיו מענין וַיְחַל מֹשֶׁה · חַלּוּ נָא פְנֵי אֵל ·
ומשרשה שהם ענין תחנה ובקשה והאל״ף נוספת ויאמר
לאחד אחל ולרבים אחלים ובסמוך אחלי אדני · ופירושו
תחנות אדני ובקשותיו יהיו לפני הנביא אשר בשמרון
אז יאסוף אותו מצרעתו · וכן פירוש אחלי יכונו דרכי
כלומר תחנותי ובקשותי שיכונו דרכי לשמור חקיך
כדרך תכין לבם · ורבינו האי ז״ל פירשם כמו אַשְׁרֵי
וְאַשְׁרֵי · וכן ת״י אחלי אדני · טובי רבוני ״

אחר (בראשית ט׳ · מלכים א׳ י״ח) וַיֵּלְכוּ אֲחֹרַנִּית · וְאַתָּה הֲסִבֹּתָ אֶת לִבָּם
אֲחֹרַנִּית · פירש רבינו סעדיה ז״ל הסבות את
לבם שהיה עד עתה אחורנית · וא״א ז״ל פירש הסבות את
לבם אחורנית מאמונת הבעל כי הכירו כי שקר נסבו ·
(ירמיה ז׳) ומשקל אחר וַיִּהְיוּ לְאָחוֹר וְלֹא לְפָנִים · וקבוצו אחורים ·
(שמות כ״ו · דברים כ״א) ובסמוך אֲחוֹרֵי הַמִּשְׁכָּן · ומ״א וְאַחַר כֵּן תָּבֹא אֵלֶיהָ ·
(קהלת ז׳) ומשקל אחר טוֹב אַחֲרִית דָּבָר מֵרֵאשִׁיתוֹ · ונקרא השכר
(משלי כ״ג) אחרית לפי שהוא סוף המעשה כִּי אִם יֵשׁ אַחֲרִית
(ירמיה כ״ט) וְתִקְוָתְךָ לֹא תִכָּרֵת · לָתֵת לָכֶם אַחֲרִית וְתִקְוָה · אם
(משלי כ״ד · במדבר ב׳) מָצָאתָ וְיֵשׁ אַחֲרִית · ומשקל אחר לָאַחֲרֹנָה יִסָּעוּ ·
(יהושע א׳ · שמואל שני ב׳) והקבוץ מן אחר אַחֲרֵי מוֹת מֹשֶׁה · וַיַּכֵּהוּ אַבְנֵר בְּאַחֲרֵי
הַחֲנִית · פי׳ במה שאחרי החנית והוא עץ החנית · ועם
(ישעיה ל׳) הכנוי יקובץ בלשון רבים לְעוֹלָם · וְאָזְנֶיךָ תִּשְׁמַעְנָה דָבָר
(בראשית י״ט) מֵאַחֲרֶיךָ · וַתַּבֵּט אִשְׁתּוֹ מֵאַחֲרָיו · פירוש אשתו שהיתה
(משלי כ״ח) מאחריו הביטה אחריה · מוֹכִיחַ אָדָם אַחֲרַי · כולם ענינם
ידוע · ופי׳ הגאון רב סעדיה כן מוכיח אדם אחרי · אמר
כי הם דברי האל יתברך מוכיח אדם ללכת בחקתי ולמלא
אחרי חן ימצא ממחליק לשון כי הוא מזיקהו · ואדני אבי
ע״ה פי׳ אחרי שם תאר · ופירושו מוכיח אדם שהוא נסוג
(משלי ל״א) אחור חן ימצא · והתאר לְיוֹם אַחֲרוֹן · אחרונים אחרונה ·
(דברים כ׳ · ויקרא ו׳) ולאיש זולתו וְאִישׁ אַחֵר יִקָּחֶנָּה · בְּגָדִים אֲחֵרִים · בַּשָּׁנָה
(בראשית ז׳ · בראשית כ״ט) הָאַחֶרֶת · שֶׁבַע שָׁנִים אֲחֵרוֹת · ונקראת פאת המערב
(איוב כ״ג · דברים י״א) אחור · וְאָחוֹר וְלֹא אָבִין לוֹ · והים המערבי הַיָּם
הָאַחֲרוֹן · לפי שהפנים הם המזרח והאחור המערב כי
פני האדם אל זריחת השמש · ועל סדר זה נקראו
דרום ימין וצפון שמאל · ולמי שמעשיו באחרית
(משלי כ״ג · בראשית ל״ד) והמתנה בא הפועל הכבד לַמְאַחֲרִים עַל הַיָּיִן · וְלֹא
אֵחַר הַנַּעַר · ופירוש למאחרים על היין · שמתעכבים
כל היום עד הערב על שתיית היין · וכן אמר מְאַחֲרֵי (ישעיה ה׳)
בַנֶּשֶׁף · וכן פי׳ מְאַחֲרֵי שֶׁבֶת · שמתעסקים כל היום (תהלים קכ״ז)
במלאכתם עד הערב · וכת׳ אדני אבי ז״ל כי אינו כמו אלה
כִּי בֹא יָבֹא לֹא יְאַחֵר · אבל פירושו לא יסוף כמו אחרית (חבקוק ב׳)
שהוא סוף · וכן תרגם יונתן יַקְשִׁיב וְיִשְׁמַע לְאָחוֹר · (ישעיה מ״ב)
לסופא · וכן הַגִּידוּ הָאֹתִיּוֹת לְאָחוֹר · לסופא · כלומר (ישעיה מ״א)
באחרית הימים · וכתב החכם רבי יעקב בן אלעזר וכבר
נאמר כי אַחַר וּבָנִיתָ בֵיתֶךָ · צווי מזה כמו פלג לשונם · (משלי כ״ד)
וכבד אחר וַיּוֹחֶר מִן הַמּוֹעֵד · והפועל קל וָאֵחַר עַד (שמואל ב׳ כ׳)
עָתָּה · ונקראו בני האדם אחרית על שם שנשארו (בראשית ל׳)
אחריו · וְאַחֲרִיתָם בַּחֶרֶב אֶהֱרֹג · וְאַחֲרִיתְכֶן בְּסִירוֹת (עמוס ט׳ · עמוס ד׳)
דּוּגָה · פירוש בניהם · וכן וְאַחֲרֵיהֶם בְּפִיהֶם יִרְצוּ סֶלָה · (תהלים מ״ט)
וכן וְלֹא לְאַחֲרִיתוֹ · כלומר שלא תשאר המלכות לבנו · (דניאל י״א)
וְאַחֲרִיתֵךְ בַּחֶרֶב תִּפּוֹל · פירוש עמך כי זכר אפך ואזניך (יחזקאל כ״ג)
שהוא משל על הראשים · ואמר ואחריתך על העם כי
הראש הוא ראשית ותחלה לעם כי הוא יוצא ובא
לפניהם והעם לאחרית · וכן תרגם יונתן עמך · ותרגם
וְאַחֲרִיתֵךְ תֵּאָכֵל בָּאֵשׁ · ושפר ארעך וכן ואחריתם בחרב (שם)
אהרוג · אמר על העם · והכניס רבי יונה ענין אחר
בזה השרש יִרְבּוּ עַצְּבוֹתָם אַחֵר מָהָרוּ · ופירש כך יהי (תהלים ט״ז)
רצון שיראו עצבותם הממהרים אל המחלוקות · ואיננו
נכון כי לא מצאנו משרש מהר מבנין קל מענין מהירות
כי אם מענין מהר ומתן · מהר ימהרנה לו לאשה ·
והנכון בעיני כי הוא מענין השני שיאמר לדבר זולתו
אחר · ופירוש הפסוק ירבו עצבות המוהרים לאל אחר
כלומר שנותנין לאל אחר מהר ומתן · ומקריבים
קרבנות ומנסכים נסכים · ואחרית הפסוק יוכיח שאמר
בל אסיך נסכיהם מדם ·

אט (מלכים א׳ כ״א) וַיְהַלֵּךְ אַט · ענינו בנחת · ויש מפרשים
(הושע י״א) מזה וְאַט אֵלָיו אוֹכִיל · וענינו בנחת
אאכילהו · ועוד נכתבנו בשרש נטה · ומהענין הזה
(שמואל ב׳ י״ח · ישעיה ח׳) והשרש הזה לְאַט לִי לַנַּעַר לְאַבְשָׁלוֹם · וְהַהוֹלְכִים לְאַט ·
(איוב ט״ו · בראשית ל״ג) וְדָבָר לָאַט עִמָּךְ · אֶתְנַהֲלָה
לפי דעתי שכן תחסר לְאִטִּי · הלמ״ד בהם נוספת
למ״ל של לְאוֹם בחולם · והיו״ד בלאטי נוספת או הוא
אוֹם · כנוי המדבר בעדו · ורבי יהודה
אמר שאלו הלמ״דין שרשיות ׃

(ישעיה י״ט) וְדָרְשׁוּ אֶל הָאֱלִילִים וְאֶל הָאִטִּים · מין ממיני הכשפים
שנעשת בנחת · ויתכן ששרשם אטש בראית הדגש
באטים · וכן כתב אדני אבי ז״ל ואמר כי כן יקראו בלשון
ערבי אלאטוש ״

אטד (בראשית נ׳) גֹּרֶן הָאָטָד · וקוץ ודרדר תרגם אנקלוס וכובין
ואטדין והוא מין ממיני הקוצים קרדו״ן בלעז ״

אטם (ישעיה ל״ג) אֹטֵם אָזְנוֹ מִשְּׁמֹעַ דָּמִים · ענינו סותם
(משלי י״ז · מלכים א׳ ו׳) וכן אֹטֵם שְׂפָתָיו נָבוֹן · חַלּוֹנֵי שְׁקֻפִים
אֲטוּמִים · כמו שתרגם יונתן פתיחן מלגו וסתימן מלבר ·
כלומר רחבים מבפנים וצרים מבחוץ כמו שעושין אותן
היום · ובדברי רבותי׳ ז״ל מצאנו בהפך זה · והנני עתיד
(יחזקאל מ״א) לזוכרו עוד בשרש שקף · וכן פירוש וְהַחַלּוֹנִים הָאֲטֻמוֹת ·
שהיו צרים לא שהיו סתומים מהכל כי לא יקרא חלון
(תהלים נ״ח) אם אינו פתוח · והכבד כמו פֶתֶן חֵרֵשׁ יַאְטֵם אָזְנוֹ ״

אטן (משלי ז׳) אֵטוּן מִצְרָיִם · תרגום מיתריהם אטוניהון
רוצה לומר כי הערש בדיו חטובות ומתוקנות
תישב והוא מסורגל במיתרי הפשתן העשויים במצרים
שהם נאים ״

אטר וְאַל תֶּאְטַר עָלַי בְּאֵר פִּיהָ · ענינו אל תסתום ומענינו נאמר אִישׁ אִטֵּר יַד יְמִינוֹ · כלומר סתום יד ימינו שאינו עושה בה דבר והוא שמאלי ״

אי אֵי הֶבֶל אָחִיךָ · אֵי זֶה יִכְשַׁר הֲזֶה אוֹ זֶה · אֵי זֶה סֵפֶר כְּרִיתוּת אִמְּכֶם · אֵי מִזֶּה תָּבֹא · וכלם ענין שאלה על הדבר · אך אֵי לְזֹאת אֶסְלַח לָךְ הוא לשון קריאה אומר אי לזאת אסלח כי בניך עזבוני וגומר ואין לך צדקה שאסלח לך בעבור ה׳ או תהיה מלת אֵי חסרת כ״ף איך ורוצה לומר איך לזאת הרעה אסלח לך כי בניך עזבוני · ואמר רבי יונה כי אי מזה תבא משפטו להיות מאי זה מקום תבוא · ואין צורך רק פירושו מזה המקום שתבא אי הוא · ובתוספת ה״א ובדגש היו״ד ובצרי אַיֵּה הָאֲנָשִׁים · אך אַיֵּה הָעֵדֶר נִתַּן לָךְ פירש רבי יונה כי אינו שאלה לדעת אבל הוא על דרך הפלאה והפלגה כלומר ראה מה נחמד העדר הנתן לך ואין צורך רק הוא כמשמעו · ופירש כי אֵיכָה וְאֵיפֹה מלות מורכבות ממלת אֵי · והנכון שהן מלות בפני עצמן · וע״א בזה משרש יוֹשֵׁב הָאִי הַזֶּה · אִיֵּי כִתִּיִּים · מֵאֵלֶּה נִפְרְדוּ אִיֵּי הַגּוֹיִם · וְשַׂמְתִּי נְהָרוֹת לְאִיִּים · וּמֵאִיֵּי הַיָּם · ענין כלם המחוזות שנהר או ים מקיפים אותם · וכן המחוזות שאין נהר או ים מקיפים אותם נקראו גם כן איים · כמו יושב האי הזה · שהוא אומר על ירושלם כי פירוש מלת אי מחוז · וּלְרוֹזְנִים אֵי שֵׁכָר · חסר נו״ן ומשפטו אין שכר · וכן אִי כָבוֹד משפטו אין כבוד · ואם הוא בחירק כמו וְאִין יֵשׁ פֹּה תַּחַת יָדְךָ · ויתכן לפרש שניהן כמו איה · ומלת אל למלכים עומדת במקום שנים ופירושו ואל לרוזנים שיאמרו איה שכר לשתות · וכן אִי כבוד · כלומר איה כבוד שאיננו בישראל היום · וענין אחר אִי לָךְ אֶרֶץ שֶׁמַּלְכֵּךְ נָעַר · וְאִלּוֹ הָאֶחָד שֶׁיִּפּוֹל · ענינם אוי · וְאִלּוֹ היא מלה אחת מורכבת משתי מלות · יְמַלֵּט אִי נָקִי פירש רבי יונה איש נקי · והנכון שהוא כמו יושב האי הזה שהקדמנו ופירושו כי הנקי ימלט כל האי בזכותו · וְאֶת הָאַיָּה וְהַדַּיָּה לְמִינָהּ · שם העוף ואומרים שהוא נקרא גאזא בלעז · וּפָגְשׁוּ צִיִּים אֶת אִיִּים · שם חיות · וי״ת וְעָנָה אִיִּים בְּאַלְמְנוֹתָיו וינצפון חתולים · ויש מפרשים אוים כמו ואת האיה · גאזא בלעז ״

וכן יש לפרש מלת איכה שאיכה שאלה לדעת או על הפלאה כלומר ראה איה כ כחכלת התמהו שאיכבי רוח אותך שוטה ועוד כשרש זה איה והוא מין עוף בוים את איים הוא מין חיה :

איב וְאֵיבַתִּי אֵת אֹיְבֶךָ · והשם וְאֵיבָה אָשִׁית · ענינו ענין שנאה ״

איד הֲלֹא אֵיד לְעַוָּל · גַּם אֲנִי בְּאֵידְכֶם אֶשְׂחָק · ענין צער ומקרה רע · וענין אחר וְאֵד יַעֲלֶה מִן הָאָרֶץ · פירושו ענן כלומר על ידי גשם שהשקה את כל פני האדמה הצמיח הקב״ה העשבים והעצים · וכן יָזוֹקּוּ מָטָר לְאֵדוֹ · ופירש אדני אבי ע״ה יזוקו העננים מטר בעבור אידו והוא העשן העולה מן הארץ בעבור החום יקרא בערבי בוכאר בכו״ר בלעז · והוא איד יעלה מן הארץ כי כאשר יעלה אותו האיד מן הארץ ויפגע בעבים ירדו הגשמים · משל לעשן העולה מן הקדירה בשיעלה למכסה יזלו מיד מים · ופירש רבינו סעדיה ז״ל ואיד יעלה ולא איד ואין עומד במקום שנים · וכן פירש כי לא היה בתחלת העולם לא אדם שיזרע ולא איד שיעלה אלא ברא הקב״ה בגזרותיו הכל מתוקן · ונכון הוא זה הפירוש מכל אשר מפרשים בו ·

איך אֵיךְ תֹּאמְרִי לֹא נִטְמֵאתִי · ובתוספת ה״א אֲהָהּ אֲדֹנָי אֵיכָה נַעֲשֶׂה · אֵיכָה נֵדַע אֶת הַדָּבָר · אֵיכָה יָשְׁבָה בָדָד · ובכפל הכ״ף כִּי אֵיכָכָה אוּכַל וְרָאִיתִי · וְאֵיכָכָה אוּכַל וְרָאִיתִי · והם מלרע · ומלעיל אֵיכָכָה אֲלַבָּשֶׁנָּה · אֵיכָכָה אֲטַנְּפֵם · כולם ענין אחד אבל יש מהם שאלה על תכונת הדבר היאך נעשה והוא איכה נעשה · איכה נדע את הדבר · אֵיכָה יַעַבְדוּ הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה · ויש מהם שאלה על דרך התימה והוא איכה ישבה איך תאמרי · איככה אוכל · איככה אלבשנה · ויש בלשון אנה אֵיכָה תִרְעֶה אֵיכָה תַּרְבִּיץ · ובחולם וַיֹּאמֶר לְכוּ וּרְאוּ אֵיכֹה הוּא · ענינם אנה תרעה · אנה תרביץ · אנה הוא ״

איל כְּגֶבֶר אֵין אֱיָל · פירוש כח · וכן אֱיָלוּתִי לְעֶזְרָתִי חוּשָׁה · אבל הוא בסימן נקבה כמו עזרתי · ופעמים ע״ז הפעל נחה יֵשׁ לְאֵל יָדִי · וְאֵין לְאֵל יָדֶךָ · כִּי יֵשׁ לְאֵל יָדָם · ושם במשקל אחר אול בפלס אור · וּבָרִיא אוּלָם · ופירושו ובריא כחם · והתאר הָאֵל יְיָ · כלומר התקיף · מִי כָמֹכָה בָּאֵלִם · הָבוּ לַייָ בְּנֵי אֵלִים · והם המלאכים ובני איננו סמוך כמו בני שלשים · או הם הככבים ובני סמוך ואומר בני על הככבים ואלים על המלאכים כמו שאומר בְּרָן יַחַד כּוֹכְבֵי בֹקֶר וַיָּרִיעוּ כָּל בְּנֵי אֱלֹהִים · וכן וְאֶתְּנֵהוּ בְּיַד אֵיל גּוֹיִם · והוא כתוב ביו״ד למדינחאי והמסורת עליו לית מלא בחול · ופירושו תקיף הגוים והוא נבוכד נצר · וכן וְאֶת אֵילֵי הָאָרֶץ לָקָח · תקיפי הארץ · והוא כתוב ביו״ד · אבל יְדַבְּרוּ לוֹ אֵלֵי גִבּוֹרִים · בלא יו״ד והמסורת עליו לית חסר · ורבי יהודה כתב ונכתב התאר ביוד ידברו לו אילי גבורים · ואולי הסופר טעה וחסר כי אולי הוא כתב כן ונכתב התאר ביוד ואתנהו ביד איל גוים · ואחר כך כתב אילי הארץ · ואילי גבורים · ולא כתב עליהם מי ביו״ד ומי בלא יוד · ועל איל גוים אמר שנכתב ביו״ד · וכן הוא כתוב ביו״ד למדינחאי אבל למערבאי הוא חסר · ובודאי הוא אותו חכם שנדינהו לזכות בכל אשר נוכל כי הוא האיר עיני כל הבאים אחריו בדקדוק ולשון המקרא · ואמת כי מצאנו במקצת ספרים אילי גבורים ביו״ד אלא שאנחנו סומכין על המסורת אשר בספרים אשר מצאנוהו חסר · והמסרה עליו לית חסר · וְקֹרָא לָהֶם אֵלֵי הַצֶּדֶק · תקיפי הצדק או יהיה אלי מן אלה ואלים לפי שאמ׳ מטע יי להתפאר · וּמִצְרַיִם אָדָם וְלֹא אֵל · ולא מלאך ויתכן להיות מן השרש הזה כְּאֵלָה נֹבֶלֶת עָלֶיהָ · כִּי יֵבֹשׁוּ מֵאֵילִים · והדומים לחם · ועוד נכתבם בשרש אלה · אַיָּל וּצְבִי · אַיָּלָה שְׁלֻחָה · גַּם אַיֶּלֶת בַּשָּׂדֶה · על משקל עורת · כְּאַיָּל תַּעֲרֹג עַל אֲפִיקֵי מָיִם · בא בלשון נקבה כי אַיָּל הוא שם כלל כולל זכרים ונקבות · כמו ויהי לי שור וחמור · ואמר לשון נקבה ר״ל עדת האילים כי האילים ילכו ביחד הרבה עדרים עדרים והיא חיה ידועה · וכן על דרך משל אַיֶּלֶת אֲהָבִים וְיַעֲלַת חֵן · או כְּאַיְלוֹת הַשָּׂדֶה · אַיֶּלֶת הַשַּׁחַר · והוא כוכב הבוקר · ויש מפרשים אילת השחר מהענין הראשון כלומר גבה עלות השחר · והנכון שאילת השחר משל לכנסת ישראל כמו שהמשיל אותם לאילות בשיר השירים · וכן שחר כמו מי זאת הנשקפה כמו שחר · וכל המזמור הוא על כנס׳ ישרא׳ בהיותם בגלות · אַיִל תָּמִים מִן הַצֹּאן

הכבש הגדול יותר מבן שנה יקרא איל · ומאה אלף אלים צמר · חסר הנסמך ופירוש אלים אלי צמר כלומר בעלי צמר שלא היו גזוזים · איל פארן · עם אלון מצב אשר בשכם · באלוני ממרא כמו שאמר התרגום מישר · ופירוש אלון מצב שהיה באותו המישור דבר מוצב כגון אבן או זולתה · ויחס המישור אל אותו הדבר המוצב להכרת המקום בו · האיל מזוזות חמשית · ואל איל תימורים · ומדה אחת לאילים מפה ומפה · ענינם מזוזות · ואילמיו · ענינם כפה״

אים איום ונורא · אימה כנדגלות · וחשם וחנה אימה · ובסמוך אימת מלך · ובקבוץ הנקבות ואימות מות · אימתה ופחד · נכפל בו סימן הנקבה כמו שנכפל בישועתה · ובקבוץ הזכרים יהלך עליו אימים · נשאתי אמיך · האימים לפנים · הם הענקים ונקראו כן לפי שתפול אימה ופחד על רואיה · ובאימים יתהוללו · הם הפסילים · וקראם אימים על דרך גנאי כמו עצבים או נקראו כן לפי שהעובדים אותם יפחדו מהם וענין כלם פחד ויראה״

אין מאין אתם · מאין יבא עזרי · ענינו על שאלת מקום כמו אנה · וענין אחר כמו לא ואם אין מתה אנכי · הוי כי גדול היום ההוא מאין במהו · וברפיון ע״ן הפועל אין זולתך · לאין נכון לו · מאין כמוך · הן אתם מאין · כלומר מאפס · באין שפכה אשרי ענינו כמעט כלומר מאפס זמן · ואין יש פה תחת ידך · כמו אין בצירי כמו בן ובן ניר וניר ריש וריש והוא על דרך שאלה כלומר והלא יש תחת ידך · אך מלת לא תשמש בפנים שלא תשמש מלת אין · ומלת אין תשמש במקומות שלא תשמש לא ואף על פי ששניהם ענין אחד כי לא תאמר אין על העוברים והעתידים לא תאמר אין פעל ואין יפעול אך תאמר לא פעל ולא יפעול · אך מלת אין נופלת על השמות ועל המלין בכל ענין ועל בינוני בדרך הודעה או בדרך ההסתר · בדרך ההודעה כמו אינני נותן לכם תבן · ואם אינך משיב · ובדרך ההסתר ואין דובר אליו דבר · ואין אומר השב · רוצה לומר אין מי שדובר אליו דבר אין מי שאומר השב · ובאת מלת אין על העתיד כי אין המלך יוכל אתכם דבר · לפי שמלת יוכל אף על פי שהוא עתיד הוא במקום בינוני שהוא התאר כמו שבאו רבים מן העתידים במקום הבינונים · ולפיכך נקשרה בו מלת אין כי הוא כמו שיאמר אין המלך יכול אתכם דבר ואף על פי כן לא נהגו בזה השמוש כדי שלא ישעה אדם להשתמש בו עם מי שהוא עתיד לגמרי · גם יתכן לומר כי אמר כן לפי שנקשרה מלת אין עם המלך לא עם יוכל ר״ל איננו המלך שיוכל אתכם דבר · ומלת לא נופלת על העוברים והעתידים בכל ענין וכן על הבינונים כמו ולא יודע עול בשרת · שהוא נופל על אדם מיוחד · אבל באמרו ואין רואה ואין יודע ואין מקיץ · אם היה אומר לא רואה ולא יודע ולא מקיץ לא היה מתבונן החפץ ממנו אלא היה מתבונן שהוא אומר על אדם מיוחד באמרו פלוני זה לא רואה ולא מקיץ · ועל השמות אם תבא הודעה עמו שיבא על דבר מיוחד כמו כי לא דבר רק הוא מכם כי אם לא היה אומ׳ מלת הוא שהיא הודעה מן ההודעות לא היתה מלת לא נופלת על דבר אך היינו אומרים אין דבר רק מכם כמו ואין דבר חי יי · וכן הוא בן לא חכם · מלת הוא תייחד הנדבר לפיכך אמר לא חכם ואילו אמר אין חכם לא יתבונן ממנו על אדם מיוחד אלא על כלל כמו שיאמרו אין חכם בעיר אלא אם יאמר בן עם הודעת הכנוי והוא בן איננו חכם אבל כשאמר לא אדנים לאלה יתבונן גם כן החפץ ממנו כמו אם היה אומר אין אדונים לאלה · ולכן מלת לא איננה נדבקת עם הכנוים כמו מלת אין ועל זה הדרך והדומה לו תמצאם · בין ותדע ״

איף איפה ואיפה · ובסמוך איפת הקליא הזה · ובא בסמוך כאיפה שעורים · וכבר זכרנוהו עם דומיהם בחלק הדקדוק והיא מלה ידועה אצלם שהיא שלש סאין והיא מדת היבש · ומלה אחת בזה השרש מענין אחר ומשקל אחר איפה היית ביסדי ארץ · כמו אנה · מי אפה הוא הצד ציד · תחסר וו התוספת ומשפטו מי ואיפוא נובן שמש ירח עמד זבולה · משפטו שמש וירח · ופירוש הפסוק מי הוא ואנה הוא הצד ציד ויבא לי · ובענין שאלה אחרת איפה האנשים אשר הרגתם בתבור · כלומר מה תארם · ובענין אחר מה לך איפוא · ולך איפוא · עניינם עתה · ויש אומרים כי המלה הזאת מורכבת משתי מלות אי פה כי פה הוא מקום ואי שאלה עליו ואנחנו לא גזרנו עליו שיהיה שרש המלה איף אלא שקרוב אצלנו להיותה מלה אחת נאמרת על ענינים משתנים כמו שכתבנו ואם תהיה מורכבת ממלת פה אשליך · לא היתה נמצאת המלה ההיא כי אם בענין אחד ונחלפה המלה הזאת בכתיבה אבל בקריאה היא אחת פעמים עם ה״א כמו איפה הם רעים · איפה האנשים · איפה שמואל ודוד · ויאמר לו המלך איפה הוא · ואלה איפה הם · איפה לא שגלת · ואיש אל ידע איפה אתם · ואיפה ישרים נכחדו · איפה היית ביסדי ארץ · איפה לקטת · אלה עשרה הם כתובים ה״א על פי המסורת והקבלה · וארבעה כתובים בו״ו · אם לא אפו · מי יתן אפו ויכתבון מלי · דעו אפו · אפו תקותי · ושאר איפוא כתובין בו״ו אל״ף ״

איש מכה איש ומת · אשרי איש ירא את יי · אשרי האיש אשר לא הלך · כולל זכר ונקבה איש ואשה לזכר לבדו לפי שזכר אשה לצדו וכן בלא זכר אשה כשיורה ענין הפסוק עליו · וקבוץ איש אליכם אישים אקרא · ונדגשה שי״ן אשה לחסרון יו״ד הנחה באיש · ובסמוך הוקל אשת אוריה · אשת מדינים · ופעמים בא אשת במוכרת נפל אשת · וראית בשביה אשת יפת תאר · כמו אשת לדת · אשת בעלת אוב · ועם הכנוים הבה את אשתי · את אבימלך ואת אשתו · הנה אשתך · כולם בחירק הא״לף · ובא בסגול הא״לף אשתך כגפן פוריה · והקבוץ מן אשה אשת הזמה · אבל נשים הוא משרש אנש ושם נכתבנו · ועל הכלל מאה איש · איש ישראל · וכל דבר יקרא איש ואשה ואף על פי שאינו אדם כמו שנאמר בכרובים ופניהם איש אל אחיו · וביריעות אשה אל אחותה · ובכוכבים איש לא נעדר · ובבהמות איש ואשתו · והגדול ובעל הדבר וראשו יקרא איש כמו גדעון בן יואש איש ישראל · רוצה לומר גדול ישראל וראשו · הלא איש אתה ומי כמוך בישראל · כלומר הלא גדול אתה · יי איש מלחמה · כלומר גדול ובעל מלחמה · אם תמצאו איש · כלומר איש גדול בעל מעשים טובים ופירושו לפניו אם יש

עושה

עושה משפט וצדקה · וכן גם בני אדם גם בני איש · בני אדם אמר על ההמון ובני איש על הגדולי · ואישה זקן · בעלה · ואם איש שפתים יצדק · בעל שפתים כלומר בעל הלשון ומי שמתקן טענותיו במיטב דבריו · וכבר בא איש חסר יו״ד ואומרי׳ כי הא״לף תמורת יו״ד יש אם אש להמין ולהשמיל · עוד האש בית רשע · ובעל המסרה השב עמהם איש רעים להתרועע · והוא מן ג׳ סבירין יש אבל זה הוא מלא · וכן תרגם יונתן אם אש להמין אם אית למסטי לימינא · וכן עוד האש בית רשע עוד האית בבית רשיעא · וה״א האש פתוחה כי היא לתימה כמו היש · ואדוני אבי ז״ל פירשו כמו אש אלהים ופי׳ עוד כמו עוד יהללוך סלה רוצה לומ׳ כל הימים תהיה האש בבית רשע בעבור אוצרות רשע · ויאיה אש בחרק כמו אש בצרי כמו חן וחן בן ובן ויפה פירש לולי שה״הא פתוחה שידמה שהיא לתימה · וכן נמצא במסרה שנים פתחין חד חסר וחד מלא · ויש לפרש אם אש להמין ולהשמיל כמשמעו · וכן עוד האש בית רשע · וכן פירשו החכם ר׳ אברהם ז״ל כלומר האיש הנכבד בעיר עודהו מחזיק ברשעתו אחר ששמע קול הקריאה יש בביתו כבית רשע אוצרות רשע. וטוב הוא הפי׳ אלא שגם הוא לא פנה אל פתחות הה״א

א״א
אבל הא״יש אחר יחטא הה״א קמוצה כי היא לידיעה וזהו מה שפירש רש״י שם האיש אחר הוא המוטא:

ויכו איש אישו · כל אחד מהם הרג האחד הבא לנגדו זה הוא כנוי אישו · כאישון עינו · פי׳ בת עינו וקראה כן מפני שנראית בה צורת איש לפיכך סמך אישון על בת ואמר שמרני כאישון בת עין · וכתב אדני אבי ז״ל כי אמר אישון להקטין לפי שהצורה נראית בעין קטנה · וכן דרך העבריים להוסיף אותיות להקטין כמו שבת שבתון · שבת אמר על יום השבת מערב ועד ערב ושבתון על התוספת שמוסיפין מחול על הקדש · וכן האמינון אחיך · הוסיף בו אות להקטינו · וכן דרך לשון הלעז שמוסיפין אותיות להקטין הדבר · או קראה כן מפני שהוא שחורה כמו באישון לילה ואפלה · שפירושו בשחרות הלילה · וכן במשקל אחר בנפול ע״ין הפועל באשון חשך:

איתן איתן מושבך · אל נחל איתן אשר לא יעבד בו · גוי איתן · ומשקלו ביתן ואם זה בצרי וזה בחירק ענין כלם ענין חוזק והם שמות התואר · ותשב באיתן · פירושו במקום איתן · ואיתנים יסלף · פירוש חחזקים בטענותיהם ובמיטב הדבר · והאיתנים מוסדי ארץ · החזקים · בירח האיתנים · הוא תשרי ונקרא כן לטעם שאמרו רבותינו ז״ל שנולדו בו איתני עולם או רמז למועדים הנכבדים והחזקים אשר בו · ואדני אבי ז״ל פירש כי לפי שאוספין בו לחם ויין ופירות נקרא כן · ויונתן תרגם בירחא דעתיקי קרו ליה ירחא קדמאה וכען הוא ירחא שביעאה · כלומר קודם שיצאו ישראל ממצרים היה החדש הראשון בשנה אבל אחר כן הוא שביעי כי ניסן הוא החדש הראשון כמו שאמר הכתוב החדש הזה לכם ראש חדשים · וכן פירש אדוני אבי ז״ל אל נחל איתן · מקום דשן ושמן · ודרך בוגדים איתן · בענין קשה · כל אלו הם תואר · והשם נהרות איתן · וישב הים לפנות בקר לאיתנו · והנונין בכולם נוספות · ויתכן שהנונ״ין שרש והיוד״ים נוספות כיו״ד היכל חידד · ופירוש אל נחל איתן מקום קשה שאינו נעבד ובמשנה אל נחל איתן קשה ואף על פי שאין איתן כשרי ולפירוש אדוני אבי ז״ל שפירש מקום דשן ושמן פירוש אשר לא יעבד בו ולא יזרע מכאן ולהבא · וכן פירושו הטעם כי לפיכך יהיו נזהרים ונשמרים במחוזות גבולם שלא ימצא שם חלל כדי שלא יאבד מהם מקום מבחר אחוזתם ויבערו אנשי דמים · וכן דעת רבותינו ז״ל כי לא יעבד בו ולא יזרע להבא · ואמרו במשנה ומקומה אסור מלזרוע ומלעבוד ומותר לסרוק שם פשתן ולנקר שם אבנים · פירוש דברים שאינם עבודה בגופה של קרקע · השער האיתון · השער האמצעי · כתרגומו תרעא מציעאה · ויש לפרשו מענין ביאה לפי שבאותו השער היו נכנסין הבאים בעזרה להתפלל לפי שהיה מתכוין כנגד פתח ההיכל · כמו אתא בקר ·

אך שא נא חטאתי אך הפעם · ואדברה אך הפעם · ענין רובם ידוע והוא למעט · ויש במקום אבל אך בעשור לחדש השביעי הזה · אך את הזהב ואת הכסף · אך במי נדה יתחטא · אך את שבתתי תשמרו · אך אם יום או יומים יעמד · אך העבדתני בחטאתיך · אך הנה אשתך היא · כל אלה והדומים להם יתפרשו בלשון אבל וכבר פירשתיו · ויש לאמת הדבר אך עצמי ובשרי אתה · אך לשקר שמרתי · אך מלך ישראל הוא · אך המה יחדו שברו על · ויאמר אך עמי המה · אך טוב לישראל אלהים · לפיכך יבאו אלו ודומיהם בתחלת הדברים · ויש בלשון אולי שפירושם שמא ואומר אך טרף טרף · ואומר אך חשך ישופני · ונתחבר עם רק למעט יותר הרק אך במשה:

אכל ולא אכל יתום ממנה · ואכלת ושבעת · ועל דרך משל אכלה ומחתה פיה · והשם ויתן אכל בערים · ומשקל אחר בכח האכילה ההיא · ומשקל אחר ואט אליו אוכיל · ויש אומרים שהוא מבנין הפעיל כמו אאכיל · ובתוספת מ״ם למאכל לעוף השמים · ומאכל שלחנו · ומשקל אחר מכולת לביתו · חסר הא״לף ועקרו מאכלת כמו מאכלת אש · והנפעל ואם האכל יאכל · אשר לא תאכלנה מרע · והפועל הכבד ויאכילני את המגלה · ובטנך תאכל · ענין האכילה בדבר מאכל ידוע · ובענין אכילת האש וביעורו אש אוכלה הוא · והנפעל ונאכל גדיש · והפועל המרובע תאכלהו אש · ושלא נזכר שם פועלו מהדגוש אכלו כקש יבש מלא · ובא מלא והסנה איננו אכל · והשם והיתה לשרפה מאכלת אש · ויהי העם כמאכולת אש · ובענין השחתה וכליון ואכלת את כל העמים · על כן אלה אכלה ארץ · ארץ אכלת יושביה · כי יוכלו אתיקים מהנה ר״ל שיתפסו הזויות מהם · וכן תרגם יונתן ארי נסיבן זוין מנהון · וכן בלשון הזה בדברי רבותינו ז״ל כמה לוחות אוכלות בארון ששה · ובענין כריתת החרב ואכלה חרב · הלנצח תאכל חרב · ות״ו תאכל כנגד החרב כלומר אם חרבך תאכל לנצח · וחרבי תאכל בשר · או פירושם אכילה ממש דרך משל כמו שאמר אשכיר חצי מדם · וכן אמר חרב לי״י מלאה דם הדשנה מחלב · ושלא נזכר פועלו מהדגוש חרב תאכלו · פירוש בחרב תאכלו · כלומר אם תשמעו טוב הארץ תאכלו ואם תמאנו לא תהיו אוכלים כי אם אכולים לחרב · ונקרא גם כן הסכין מאכלת על שם שהוא אוכל ומכלה

ויקח

ויקח את המאכלת · ולרבים ומאכלות מתלעותיו · וכלם שהם משרש אכל ענין אחד הם כי אכילת הלחם וכל מאכל כליון ובעור והשחתה הוא · וכתב אדוני אבי ז"ל משרש זה וענין זה להכיל למען ברק · ומשפטו להאכיל :

אכן אכן נודע הדבר · אכן כאדם תמותון · ענינו לאמת הדבר ולקימו · ויש מפרשים המלה בשתי מלות אם כן · ולא יתכן זה הפירוש בכל מקום שהוא אכן :

אכף כי אכף עליו פיהו · ענינו לפי דעתי כמו כפף מן יי זוקף כפופים · ויהיה אכף וכפף אחד כמו אמל ומלל בענין אחד · ופירוש הפסוק נפש עמל עמלה לו נפש העמל היא עמלה לו לצרכו · כי אכף עליו פיהו רוצה לומר כי פיהו אוכף עליו ומבקש לו אכילה בכל יום הנה כי נפש העמל עמלה לו לצרכו לאכילתו כדרך כל עמל האדם לפיהו · אבל ואכפי עליך לא יכבד · אינו מענין זה כי האלף נוסף והוא כמו וכפי · ולפי שאמר איוב כנגד המקום כפך מעלי הרחק ואימתך אל תבעתני ואמר אז מפניך לא אסתר · אדברה ולא איראנו · ענה לו אליהו אני נוצר כמוך התוכח עמי ואם תוכל השיבני ערכה לפני התיצבה ומה שאמרת כפיך מעלי הרחק הנה אימתי לא תבעתך ואכפי עליך לא יכבד כי מחמר קריצתי גם אני :

אכר ונפצתי בך אכר וצמדו · אכרים וכרמים · אכריכם וכרמיכם · בשו אכרים · אכרים ונסעו בעדר · וקראו אכר אל אבל ומספד אל יודעי נהי · המואחר מוקדם וכן הוא ויודעי נהי אל מספד · הובישו אכרים הילילו כרמים · הם החורשים עובדי השדות כי עובדי השדות יקראו כורמים · ולפי דעתי כי לפיכך נקראו אכרים על שם השדות שנקראו כרים · כר נרחב · והאלף נוספת :

אל אל בני כי לא טובה השמעה · אל תאכלו ממנו נא · ודרך נתיבה אל מות · אל יתן למוט רגליך · בסודם אל תבא נפשי · וישם לאל מלתי · ענינם לא ופירוש וישם לאל מלתי ללא כלום אך אין פירושה בכל המקומות לא כי אם במקומות מעטים כמו שזכרתי לך במלת אין כי כל אלו המלים שהם בענין לא אין אל בל בלי בלתי כל אחד יש לו מקום תוכל להכיר ולהפריש בין ותדע · ואל ברוב יבא על האזהרה או על התחינה והבקשה · אל פשטתם היום · כמו אן פשטתם ותהיה הלמד במקום נון שהם ממוצא אחד · וכן לשכה ונשכה · ויפה פירש רבי יונה שהוא כמו בחלוף אלף בעין על ויהיה מי מסתתר עמו ופירושו על מי פשטתם היום · והתשובה ראיה שהשיבוהו על נגב יהודה ועל נגב הירחמאלי · וכן ותאמר לו אל אודות הרעה הגדולה הזאת · כמו על וכן תרגם יונתן · או יהיה פירוש אל כמשמעו · אמרה לו אל תעשה את הדבר הזה לשלחנו כי אודות הרעה הגדולה הזאת מהאחרת · ורבי אברהם אבן עזרא פירש אל פשטתם כמשמעו והוא דרך שאלה כלומר לא פשטתם היום · והתשובה כן פשטנו על נגב יהודה וגומר · ומלך אלקום עמו · היא מלה אחת מורכבת ופירוש ומלך אלקום כש לא יקום מלך אחר עמו כמותו או יותר חזק ממנו אז הוא מטיב צעד ולכת והחיל מתנהגים לאטו ורצונו · ועמו כמו בנגדו כמו מי יקים לי עם מרעים · ואלו חיה אלף שנים פעמים · ואלו לעבדים ולשפחות נמכרנו · פירושם כמו אם :

אלל רופאי אליל כלכם · רועה האליל · וקסם ואליל · אל תפנו אל האלילים : ענינו הבל ודבר שאינו מועיל נולא בלעז · אם רשעתי אללי לי · מלרע · ומלעיל אללי לי כי הייתי כאספי קיץ · ענינו כמו אבוי · ורבי אחי רבי משה ז"ל כתב כי האלף תמורת יוד כמו ישי אישי והוא מן יללה. והיוד למדבר בעדו :

אלה ואת אלית וגם אמרת באזני · פועל יוצא ופירושו השבעת · אלה וכחש · אלות שוא · וזה המקור הוא פועל עומד · והכבד ונשא בו אלה להאלותו · והשם תהי נא אלה בינותינו · בשמעו את דברי האלה · את כל האלות הכתובות על הספר · לשאול באלה נפשו · ומשקל אחר תאלתך להם · והתיו נוספת בפלס תאנתה מי ישיבנה כלם ענין שבועה כי הקללה בשבועה ובהזכרת השם · וענין אחר אלי כבתולה חגורת שק · שפירושו קונני · וכן תרגום שא קינה טול אליא · ויקונן המלך ואלא מלכא · האליה תמימה · היוד למד הפועל וההא לנקבה וענינה ידוע · תחרת האלה אשר עם שכם · באלה נובלת עליה · וישב תחת האלה · ויוצא אליו אל תחת האלה · ובדגש תחת האלה אשר במקדש יי · הדגש תמורת חנח אשר באלה · ואף על פי שהנח איננו יסודי אם הם מהשרש הזה · ומה שאמר במקדש יי ואף על פי שהיו בשכם נראה שהביאו שם ארון האלהים כמו שאמר ויתיצבו לפני האלהים · והקבוץ כי יבשו מאלים אשר חמדתם · ולא יעמדו אליהם בגבהם · הנחמים באלים · כלם ענינם שם אילן ואומרים כי הוא הנקרא בלעז אולמו · ויש לפרש כי יבשו מאלים הנחמים באלים · והדומים להם שם כלל לכל אילן · וכן אילי הצדק · ויונתן תרגם אלה ואלים בוטמא · אבל ויוצא אליו אל תחת האלה · תרגם אילנא והראשון וישב תחת האלה · תרגם בוטמא · וכתב רבי יונה כי כן נקרא בערבי בטם · ויתכן שיהיו כולם משרש איל · על אובל אולי · היוד למד הפועל תמורת ההא והוא שם מקום · אולי ימושני אבי · אולי נטתה מפני · אולי יעשה זרים יבלעהו · ענינם על הדבר המסופק ענין שמא · ופירוש אולי נטתה מפני לפי שאמר ותט לפני שפירושו ותט מן הדרך ותעמד לפני אמר אם נטתה מפני והלכה לה בדרך גם אותך הרגתי · והמפרשים שפירשוהו כמו לולי לא ארע למה · ועוד כי מפני הפך לפני כי חמם מורה הרחוק והלמד מורה הקרוב · שרשי פתוח אלי מים · היוד למד הפועל תמורת הא בפלס עלי עשור · או יהיו יודי הרבוי ויחסרום ברוב · וידבר יי אל משה לאמר · ויאמר יי אל אברם · וכן כלם וענינם ידוע · אל ידרוך הדורך קשתו ואל יתעל בסריונו · פירוש אל הדורך שידרוך קשתו ואל אשר יתעל בסריונו אומר אל תחמלו אל בחוריה · והמפרשים פירשו אל ידרוך כמו אליה כלומר אל בבל ידרוך הדורך קשתו · ויונתן תרגם כמו אל לא ימתח דמתח קשתיה · ויש נסחאות כתוב לה בהא לה ימתח דמתח קשתיה ולה יסק בשריוניה · תרגם אל כמו אליה · ויש מחם בענין מן וכל הארץ באו מצרימה לשבור אל יוסף · כלומר מן יוסף · וכן ותרבי

אליה הוא כמו זכר אבל לא כקרא אליה כק הזכר ימן הכבש או מן האיל :

את

את תזנותך אל ארץ כנען כשדימה · כלומר מארץ
כנען · ויתכן להיות לשבור אל יוסף כמו הפוך · והוא
כן וכל הארץ באו מצרימה אל יוסף לשבור · וכן אל
ארץ כנען כשדימה כמשמעו כמו שתרגם אותו יונתן
ואסגית ית טעותך לאתחברא לעממא דכנען למהך
בנימוסי כשדאי · ותהיה במקום על ויך את הפלשתי אל
מצחו · כלומר על מצחו · וימליכהו אל הגלעד ואל
האשורי · אל ההרים לא אכל · המון מעיך ורחמיך אלי
התאפקו · ענינם עלי · וכן מי אתה קראת אל המלך ·
כי הוא לא היה קורא אל המלך כי אם אל אבנר · אלא
פירושו מי אתה קראת על המלך · כלומר מי אתה
שקראת לי בקול גדול על המלך · כלומר שלא יראת
שתעירהו משנתו בקראך אלי · ותהיה במקום עם ואשה
אל אחותה לא תקח · קברו אותי אל אבתי · לא
השלימה אל בני ישראל · ותהיה במקום ב"ית השרות
ואל הארון תתן את העדת · כלומר ובארון · ואל אשת
עמיתך לא תתן שכבתך · כלומר ובאשת עמיתך · הנה
הוא נחבא אל הכלים · בכלים · כלומר בתוך הכלים ·
ויחר אף בלק אל בלעם · כמו בבלעם · להניח ברכה אל
ביתך · כמו בביתך · ופני אריה אל הימין · כמו בימין ·
הולך אל דרום וסובב אל צפון · כמו בדרום ובצפון ·
והמדנים מכרו אותו אל מצרים · כמו במצרים · אל
גבעת הערלות · כלומר בגבעת הערלות או על גבעת
הערלות · ואחרי כן קבר אברהם את שרה אשתו אל
מערת שדה המכפלה · כמו במערת · ותהיה במקום את
אספרה אל חק · וירדפו אל מדין · אל דרך הגוים אל
תלמדו · ותהיה במקום בעבור ויאמר אברהם אל שרה
אשתו · כלומר בעבור שרה · ותהיה במקום ב"ית שהוא
בענין עם · איש טוב זה ואל בשורה טובה יבא · כלומר
ובבשורה טובה יבא · ושבתם אלי אל נכון · ר"ל בדבר
ברור ונכון · והדומים להם כל אחד ואחד במקומו
נכוחים למבין ולפרשם לאחד מן הענינים אשר כתבנו ·
ויש מלה אחרת בזה השרש מורה על הודעת הרבים
כמו זה על הודעת היחיד · אל גולדו להרפא · הארצות
האל · לאנשים האל · ובתוספת ה"א ואלה שמות בני
ישראל · אלה הדברים · אלה חקרנות · ויתכן שהמלה
הזאת נחת העין או בת שתי אותיות ׃

אלה אלוה מתימן יבא · אלהים קדושים הוא ·
לאלהי האלהים · אלהיו אלהיך בלשון
רבים לעולם זולתי אחד נהגו בו על דרך הבזיון ואמרו
זו כחו לאלהו · אלהים לא תקלל · ענינו השופטים · וכן
ללא אלהי אמת · שופטי אמת · ופירוש הפסוק ימים
רבים יהיו ישראל בגלות שלא יהיו להם שופטי אמת
ולא כהן מורה צדק · וכן אמר לשיבת הגלות ואשיבה
שופטיך כבראשונה · כי בעודם בגלות אין להם שופטי
אמת · ויראו בני האלהים · ויבאו בני האלהים ·
האצילים והנגידים · אשר הלכו אלהים לפדות לו לעם ·
נביאים ומלאכים · כמו שאמר וישלח מלאך ויוציאנו
ממצרים · וכן תרגם יונתן דאזלו שלוחין מן קדם יי ·
אשר פדית לך ממצרים גוים ואלהיו · יש מפרשים
ואלהיו על משה שהיה גדול ואציליו · ויש לפרש כי
מ"ם ממצרים עומד במקום שנים ופירוש ממצרים מגוים
ואלהיו כמו שאמר ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים ·
ויונתן תרגם גוים דאלהיו ׃

אלח אף כי נתעב ונאלח · יחדו נאלחו · ענינם

גבאש · והוא הפוך מן סיר אשר חלאתה בה ׃

אלם מאלמים אלמים · ענינו אוגדים אגודות ·
והשם עוד בלשון נקבות נושא אלמתיו ·
ומן הענין הזה אלם צדק תדברון · שם בחמש נקודות
כלומר רבוי · ויתכן לפרשו מן אלם · או מי ישום אלם ·
הוא אשר לא יוכל לדבר · כלבים אלמים · והנפעל
נאלמתי דומיה · וכרחל לפני גוזזיה נאלמה · מלעיל
והוא פועל עבר · נאלמתי לא אפתח פי · תאלמנה שפתי
שקר · ויפה פירש רבי יונה שכתב כי מן הענין הזה
נאמר לאשה שמת בעלה אלמנה מפני שאינה יכולה
לדבר ולריב על בני ריבה · והנון באלמנה נוספת
כאשר נוספה בנשים רחמניות והיא על משקל רעננה ·
כי לא אלמן ישראל ויהודה מאלהיו מיי צבאות · משקלו
פעלן · כמו זית רענן · בנטעי נעמנים · והשם שכול
ואלמון · בפלס זכרון · ושם על משקל אחר אלמנות
חיות · וחרפת אלמנותיך · פלוני אלמוני · בפלס אדמוני
ולפי שלא ידובר שמו יקרא אלמוני · וכן פלוני ושרשו
פלא מן כי יפלא ממך דבר כלומר מכוסה שמו · או נקרא
אלמוני שמא היתה לו אשה ומתה · והראשון נכון · כי
המקום שלא נזכר שמו אמרו עליו ג"כ זה השם אל מקום
פלוני אלמוני · ויתכן לומר כי פלוני אלמוני לא נאמר על
המקום כי אם על בעל המקום לפיכך מקום בשוא בעבור
הסמכו אל פלוני אלמוני · והורכבו שניהם במלה אחת
לפלמוני המדבר · ואולם חי אני · ואולם אתם טופלי
שקר · ענינם וענין הדומים להם באמת · והאולם על
פני היכל הבית · הוא בית כמו יציע או הוא כפה שקורין
בלעז בולט"א · וכן ואת אולם העמודים · ומשקל אחר
ואילו ואלמיו · ובלשון נקבות ואלמות סביב · בפלס
בכשיל ובלפות · וכן ואולם הכסא אשר ישפט שם ·
היציע אשר הציב בו כסא המשפט · ובריא אולם · פירש
רבי יונה ובריא כאולם כלומר שהם בריאים וחזקים כמו
האולם · ודימה אותם במין הזה מן הבניין כאשר נאמר
בנותינו כזויות מחוטבות תבנית היכל · ופירוש ובית
יעשה לבת פרעה אשר לקח שלמה כאולם הזה · ונכון
שנפרש ארמון מן וענה איים באלמנותיו · שהוא כמו
ארמנותיו · וכן וידע אלמנותיו · ואפשר בדבריו אבל
לא בחלוף למ"ד בר"יש כי לא יתחלפו כי אם אותיות
אהוי · והישר בעיני במלת
באלמנותיו שהוא כמשמעו
מענין אלמנה וקרא הערים
החרבות אלמנות על דרך
איכה ישבה בדד העיר רבתי עם
היתה כאלמנה כי בהיות העיר
רבת עם היא כבעולה ובחרבה היא כאלמנה · ועוד
נפרש וידע אלמנותיו בשרש ידע · וכתב רבי יונה ויתכן
להיות מענין זה על יונת אלם רחוקים · והוא שם
בחמש נקודות כלומר יונת ארמון רחוקים · והישר בעיני
להיותו מענין תאלמנה שפתי שקר · ואמר דוד זה על
עצמו שהיה גולה בין פלשתים והיה כאלם ביניהם · אך
ובריא אולם · לפי דעתי שהמ"ם כנוי הרבים ופירושו
כחם כמו שפירשתיו לך בשרש איל ׃

גם בלשון ארמי תתחלף · הל"ש כמו וארו · ואלו ספירוש והכה וכן משתדר כמו תשתדל

אלן תחת אלון ולבנה · יש אומרים כי פירושו
בלעז פי"ן · וכן אלונים מבשן · באלה
ובאלון · וי"ת בלוטא בלוטין והוא הנקרא בערבי בלו"ט
ובלעז גאנד"א · והערמון נקרא בערבי ש"ה בלו"ט כלומר
מלך

מלך האלונים והוא הערמון אב״ האלונים נקראים גב״ ערמונים הנקראים בלעז קשטניר ומאותם עושים קרשים ולוחות וכל בנין ״

אלף אֶלֶף לַמַּטֶּה בשש נקדות · הִנֵּה אַלְפִּי הַדַּל בִּמְנַשֶּׁה · שָׂרֵי אֲלָפִים · ענינם ידוע · והפועל הכבד מן זה הענין צֹאנֵנוּ מַאֲלִיפוֹת · כלומר יולדות לאלפים · ועא׳ אַלוּפִי וּמְיֻדָּעִי · אַלּוּף נְעוּרַי אָתָּה · אַל תִּבְטְחוּ בְּאַלּוּף · אַלּוּף תֵּימָן אַלּוּף אוֹמָר · ענין כל אלו שר וגדול · ואמרו רבותינו כל אלוף מלכותא דלא תגא כלומר אינו חסר מהיותו מלך אלא הכתר כי מלך יקרא כשהוא מוכתר ואלוף שאינו מוכתר · ויש מפרשים מזה הנה אלפי הדל במנשה · ר״ל אבי ויורה עליו מה שאמר אחריו ואנכי הצעיר בבית אבי · וכן מפרשים וְצֵלַע הָאֶלֶף · ר״ל הגדול · ויונתן פירש מזה כְּכֶבֶשׂ אַלּוּף · שתרגם כאימר בחיר · ועא׳ פֶּן תֶּאֱלַף אֹרְחֹתָיו · והכבד כִּי יְאַלֵּף עֲוֹנְךָ פִיךָ · מַלְּפֵנוּ מִבַּהֲמוֹת אָרֶץ · הראוי מְאַלְּפֵנוּ · וַאֲאַלֶּפְךָ חָכְמָה · עניינם ענין לימוד · כי ילמד עונך פיך · ויש מי שפירש מזה בָּנוּי לְתַלְפִּיּוֹת · בהעדר האל״ף והיה ראוי לְתַאַלְפִּיּוֹת והפילוה להקל · ורבי יונה כתב כי הת״יו תמורת האל״ף והוא כמו אַלְפִּיּוֹת ופירושו לשון לימוד כלומר כי המגדל גבוה יהיה למוד לעוברי דרכים · והנני עתיד לפרשו בשרש תלל מלה מורכבת · וענין אחר שְׁגַר אֲלָפֶיךָ · וְהָאֲלָפִים וְהָעֲיָרִים · הם השורים · ובאה המלה במשקל אחר דגושת הע״ין אַלּוּפֵנוּ מְסֻבָּלִים · פירוש שורינו מסובלים בבשר כלומר שהם שמנים ובעלי בשר · או מסובלים בעבודה שיש לעבוד בהם הרבה · כְּכֶבֶשׂ אַלּוּף יוּבַל לִטְבוֹחַ · ויחסר מאלוף כ״ף הדמיון או וי״ו התוספת וטעמו ככבש כאלוף או ככבש ואלוף פירוש ככבש ושור יובל לטבוח ״

אלץ כָּל הַיָּמִים וַתְּאַלְצֵהוּ · עקר ד׳ הלמד ל׳ הדגש ופירושו ותלחצהו ״

אא

פירוש לשון דוחק וכן תרגם יונתן ודחקתיה ולפי פיר׳ רז״ל שהוא כמו ותחלנהו שאמרו שהיתה שומטת כל מתחתיו והאל״ף תתחלף בחית כמו ואלוזי׳ כמו וחרוזי׳ וכסף כעל ככפים מפר׳ ותחלנהו מלשו׳ תרגו׳ ירושלמי כימי רעבון תרגם ביומי דאולנכא ופירש ותרעיכהו על לכך אכר קטן יש באדם מרעיבו משביעו :

אם המלה הזאת תהיה ברוב המקומות לתנאי כמו וְאִם לֹא תִשְׁמְעוּ אֵלֵינוּ לְהִמּוֹל וְלָקַחְנוּ אֶת בִּתֵּנוּ וְהָלָכְנוּ · וְאִם עֵז קָרְבָּנוֹ וְהִקְרִיבוֹ לִפְנֵי יְיָ · אִם יַעַבְרוּ בְנֵי גָד וגומר וּנְתַתֶּם לָהֶם אֶת אֶרֶץ הַגִּלְעָד לַאֲחֻזָּה · וכמוהם רבים · וכמוהם עַד אֲשֶׁר אִם עָשִׂיתִי אֵת אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי לָךְ · כאלו אמר כי לא אעזבך אלא אם עשיתי ובאמרו עד אשר הוא תוספת באור כי די לו באחד מהם · ויש לשאלה הֲיֵשׁ יְיָ בְּקִרְבֵּנוּ אִם אָיִן · הֲמֹשֹׁל בָּכֶם שִׁבְעִים אִישׁ וגומר אִם מְשֹׁל בָּכֶם אִישׁ אֶחָד · הַהִצְלִיחַ יְיָ דַּרְכּוֹ אִם לֹא · הֲיִנְהַק פֶּרֶא עֲלֵי דֶשֶׁא אִם יִגְעֶה שׁוֹר · וכלם אשר הם בענין זה ענין שאלה · ויבא עליו גם הא׳ השאלה הַאִם תַּמְנוּ לִגְוֹעַ · הַאִם אֵין עֶזְרָתִי בִי · ובאו שתי שאלות באחת כמו שבאו שני רבויים ואף גם זאת · ושני מעוטים הרק אך במשה · המבלי אין קברים · ויש בענין לנו אם

אא

הכלל הוא כאשר יבאו בפסוק אחד שתי שאלות הראשונה תהיה בה״א והשניה במלת אם כמו שזו שכתב :

תַגְבִּיהַּ כַּנֶּשֶׁר · אִם יִתֶּן לִי בָלָק · אִם אֶסַּק שָׁמַיִם · אִם יַעֲלֶה לַשָּׁמַיִם שִׂיאוֹ · אִם יַעֲמֹד מֹשֶׁה וּשְׁמוּאֵל · וכן כלם בזה הענין על זה הדרך · ויש במקום כאשר וְהָיָה אִם בָּא אֶל אֵשֶׁת אָחִיו · פירוש והיה כאשר בא אל אשת אחיו · וְאִם יִהְיֶה הַיֹּבֵל לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל · כאשר יהיה היובל לבני ישראל פירוש אפילו כשיהיה היובל לבני ישראל אעפ״כ תעמוד הנחלה אצלם ונגרעה נחלתינו כי אין זה כמו המכר · אִם יֵצְאוּ בְנוֹת שִׁילוֹ · כאשר יצאו · וְאִם תַּקְרִיב מִנְחַת בִּכּוּרִים · פירוש וכאשר תקריב שעל מנחת העומר הכתוב מדבר שהיא באה חובה · וְהָיָה אִם כִּלָּה לֶאֱכוֹל אֶת עֵשֶׂב הָאָרֶץ · כאשר כלה · אִם כֶּסֶף תַּלְוֶה אֶת עַמִּי · כאשר תלוה · כי חובה היא שנאמר העבט תעביטנו · וְאִם מִזְבַּח אֲבָנִים תַּעֲשֶׂה לִּי · כאשר תבנה לי מזבח אבנים · כי חובה היה שנאמר אבנים שלמות תבנה וגומר · ובמקום אשר עד אִם דִּבַּרְתִּי דְּבָרָי · עד שאדבר · וְאַחַר אִם אֵינְכֶם שֹׁמְעִים אֵלָי · אחר שאינכם שומעים אלי · עַד אִם נוֹתַרְתֶּם כַּתֹּרֶן עַל רֹאשׁ הָהָר · עד אשר נותרתם : ויש שהוא כמו אמת אִם לֹא נִכְחַד קִימָנוּ · וְאִם בְּרִיאָה יִבְרָא יְיָ · באמת בריאה יברא יי · אִם לַלֵּצִים הוּא יָלִיץ · באמת ללצים הוא יליץ הַפְכְּכֶם אִם כְּחֹמֶר הַיֹּצֵר יֵחָשֵׁב · באמת כחמר היוצר יחשב הפככם לפני שהוא נקל בעיני להפך אתכם כמו שנקל ליוצר להפך החמר מכלי לכלי · ופירוש כי יאמר מעשה לעושהו · בתמיה כלומר יאמר החמר ליוצר אם יהפך אותו לא עשני ומה לו להפוך אותי כן אתם מעשי ידי ונקל בעיני הפככם · כִּי אִם תַּם הַכֶּסֶף · באמת תם הכסף · אִם רָחַץ אֲדֹנָי אֵת צֹאַת בְּנוֹת צִיּוֹן · באמת רחץ · כִּי אִם יֵשׁ אַחֲרִית · כי באמת יש אחרית ותקוה למעשיך הטובים · אִם זְכַרְתִּיךָ עַל יְצוּעָי · וכן כלם אשר תמצא בזה הענין תפרש אותם בלשון אמת רצוני לומר כי אלו מלות אם שאני מפרש בהן אמת חסרים נו״ן אמן וכן אמת חסר נו״ן והראוי אמנת וחבורו לכנויים יוכיח שהוא דגש לחסרון הנ״ון אמרו אמתו אמתך · ויש לפרש ואם בריאה לתנאי ויהיה טעמו דבק עם וידעתם כי נאצו ויהיה וו״ וידעתם כפ״א רפה בלשון ישמעאל כלומר ואם חיה זה שתפתח הארץ את פיה ותבלעם תדעו כי נאצו האנשים האלה את יי · ויש בענין שבועה כארם שאומר יהיה כך וכך אם אעשה זה · אִם לְדָוִד אֲכַזֵּב · אִם יְבֹאוּן אֶל מְנוּחָתִי · אָב וָאֵם · ידוע · ובהתחברו לכנוים ידגש ואפשר שיהיה תמורת הנח במלת אם או יהיה שרשו אמם אמו אמך אמי ולרבות אמות · לְאִמֹּתָם יֹאמְרוּ · ונקראת המשפחה אום או אומה · והקבוץ רָאשֵׁי אֻמּוֹת · שְׁנֵים עָשָׂר נְשִׂיאִים לְאֻמֹּתָם · ופירש יונתן מזה הֲבֵאתִי לָהֶם עַל אֵם בָּחוּר שֹׁדֵד בַּצָּהֳרָיִם · שתרגם איתיתי עליהון על סיעת עולימיהון בזוזין כרבשיהרא · וכן הגוי כלו נקרא אום · והקבוץ שַׁבְּחוּהוּ כָּל הָאֻמִּים · ועל דרך המשל יתפרש כן בַּעֲטָרָה שֶׁעִטְּרָה לּוֹ אִמּוֹ · ואף על פי שהאל״ף בחי״רק לפי שעל דרך המליצה הוא אומר על אם שלמה ועל דרך המשל שלמה הוא הקב״ה ואמו הוא ישראל עמו כלומר אומתו · וכתב אדוני אבי ז״ל כי שרש אום אומים אמם בראיה מן הערב אלא״מם · וכן אמצע הדרך שהדרכים פונות לה מזה ומזה נקראת אם הדרך כִּי עָמַד מֶלֶךְ בָּבֶל אֶל אֵם הַדֶּרֶךְ · לפי שהיא כאם לדרכים הפונות אליה · וכן העיר הגדולה עִיר וְאֵם בְּיִשְׂרָאֵל · לפי שהיא כאם לקטנות ממנה כמו שנקראו גם הם

בנות

בנות׃ וְהָאַמָּה מִזֶּה וְהָאַמָּה מִזֶּה׃ ענינם ידוע׃ וכן בְּאַמַּת אִישׁ׃ אַמַּת בִּצְעֵךְ׃ פירוש זרוע בצעך או פירושו מדת בצעך כלומר במדה שמודדת׃ וַיָּנֻעוּ אַמּוֹת הַסִּפִּים׃ המזוזות יקראו אמות׃ ויונתן תרגם איליפיא ודומה שדעת התרגום באמות שהם הפנות אשר על המזוזות מזה ומזה והמשקוף נשען עליהם׃ ויש מפרשים כי הספים נעו ממקומם שתי אמות או שלש׃

אמה וְגַם אֶת בֶּן הָאָמָה׃ הה״א לנקבה והה״א למ״ד הפועל נופלת׃ ונראת במלת וְאַמְהֹתָיו׃ וַיְלָדוּ׃ וענינם ידוע כי הם השפחות׃ וכן וַתִּשְׁלַח אֶת אֲמָתָהּ׃ שפחתה׃ ואומרים כי המלה הזאת מחלוקת בקריאתה כי יש שקוראים אותו בדגש אַמָּתָהּ מן אמה ארכו׃ וכן פירש רבינו סעדיה בפירושו בערבי ומ״ת דרעהא׃ פירוש ותשלח זרועה׃

אמל מָה אֲמֻלָה לִבָּתֵךְ׃ וכפלו הלמ״ד ברוב ואמרו מָה הַיְּהוּדִים הָאֲמֵלָלִים׃ ענין חולשה׃ וכן כִּי אֻמְלַל אָנִי׃ והוא תאר מבנין פועל אם הוא קמוץ אבל מצאנוהו פתוח ברוב הספרים וכן מצאתי במסרה על כי שַׁדְמוֹת חֶשְׁבּוֹן אֻמְלָל׃ לית קמץ וכל סוף פסוק כותיה׃ נאם בן יהודה פועל עבר ויהודה אמלל אני׃ כמו וְנִשְׁאַר אֲנִי׃ שפירושו עצמי וכן נראה אתה יי׃

אא לא כתב רק אמל והוא פרח לנכון אמלל׃ וכן כתוב במסולת לכתו׳ כן על מלה אחת ודוק ותמצא׃

והחכם רבי יעקב בן אלעזר כתב כי אמלל אני תאר ואם הוא פתוח והביא כמהו תאר ופתוח הנני יסד בציון׃ לב הותל׃ וְאֻמְלַל כָּל יוֹשֵׁב בָּהּ׃ פעל עבר מבנין פועל כי הוא פתוח׃ וכן הוביש תירוש אֻמְלְלָה יִצְהָר׃ אֻמְלְלָה יֹלֶדֶת הַשִּׁבְעָה׃ אֻמְלָלוּ מְרוֹם עַם הָאָרֶץ׃ כלם ענין חולשה וכריתה׃

אמן וְהֶאֱמִן בַּיְיָ׃ לְמַעַן תַּאֲמִינוּ׃ כלם אשר הם מבנין הפעיל הם ענין הבטחון והקבלה קרד״נצא בלעז והם יוצאים מענין אמונה כי המאמין באחר נותן האמונה וסובר שהוא אמת׃ בָּנִים לֹא אֵמֻן בָּם׃ שם על משקל אטון מצרים׃ והוא מענין זה כלומר בנים שאינם מאמינים או פירושו בנים שאין בהם אמת׃ בְּכָל בֵּיתִי נֶאֱמָן הוּא׃ ומי בכל עבדיך כדוד נאמן׃ קִרְיָה נֶאֱמָנָה׃ ואיש אמונים מי ימצא׃ שם פועל׃ וכן עד אמונים׃ וְיָבֹא גוֹי צַדִּיק שֹׁמֵר אֱמֻנִים׃ אבל אמונים נצר יי׃ כי פסו אמונים מבני אדם׃ אנכי שלמי אמוני ישראל׃ שלשתם שם תאר׃ כלם ענין אמת׃ ועל דעתי כי אמת משרש זה ומשפטו אֲמֶנֶת בפלס דְּבֶלֶת ונפלת הנו״ן להקל כמו שנפלה מן בת הראוי בנת׃ והדגש בהסמכו אל הכנוים יוכיח׃ אֱמֶת וּמִשְׁפַּט שָׁלוֹם׃ וַתְּהִי הָאֱמֶת נֶעְדֶּרֶת׃ הה״א קמוצה שהיא לידיעה׃ הַאֱמֶת אִתְּכֶם׃ הה״א פתוחה כי היא לשאלה׃ שְׁלַח אוֹרְךָ וַאֲמִתְּךָ׃ אָב לְבָנִים יוֹדִיעַ אֶל אֲמִתֶּךָ׃ והקבוץ יאמר אמנות כמו מן בת בנות שלא יקובץ על מתכונת היחידה׃ אָמֵן כֵּן יַעֲשֶׂה יְיָ׃ אמת יהיה זה וכן יעשה יי׃ וְאָמַר כָּל הָעָם אָמֵן׃ אמת יהיה זה שיהיה ארור מי שיעבור על אחת מאלה והוא נאמר על דרך תפלה או הוא על דרך קבלה שקבלו על עצמם הקללה אם יעברו׃ וכן וְגַם אָמְנָה אֲחֹתִי בַת אָבִי׃ אמת הוא שה״א אחותי בת אבי׃ וכן אָמְנָם יְיָ׃ והמ״ם נוספת׃ ובשורק הא״לף הַאֻמְנָם יֵשֵׁב אֱלֹהִים׃ הַאֻמְנָם אֵלֶם צֶדֶק תְּדַבֵּרוּן׃ אֵל אֱמוּנָה׃ וֶאֱמוּנָה עֲנִיתֵנִי׃ פירושו ובאמונה עניתני׃ ענינם אמת׃ והכניס רבי יונה בזה השרש מֵסִיר שָׂפָה לְנֶאֱמָנִים׃ ועל דעתי שהוא משרש נאם׃ ומענינו וַיִּנְאֲמוּ נְאֻם׃ שהוא לשון דבור והנו״ן האחרונה נוספת לסימן שם תאר כמו רחמן נעמן׃ ונקראים הצחים בלשונותם והיודעים בחכמת הדבר נאמנים׃ וְנֶאְמַן בֵּיתְךָ וּמַמְלַכְתְּךָ׃ הא״לף בשבא לבדו ענינו ויתקיים ביתך׃ וכן אִם לֹא תַאֲמִינוּ כִּי לֹא תֵאָמֵנוּ׃ כלומר אם אין אתם מאמינים בעבור שאין אתם חזקים וקיימים באמונת האל׃ הַאֲמִינוּ בַּייָ אֱלֹהֵיכֶם וְתֵאָמֵנוּ׃ פרושו ותתחזקו ותצליחו׃ וכן וְאֹמְנָה עַל הַמְשֹׁרְרִים דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ׃ כלומר קיום בכל יום שלא היתה נפסקת ארוחה מהם׃ לַחְמוֹ נִתָּן מֵימָיו נֶאֱמָנִים׃ מקויימים ונתונים תמיד ואינם נפסקים׃ עֵצוֹת מֵרָחוֹק אֱמוּנָה אֹמֶן׃ תחסר וי״ו החבור כמו שמש ירח עמד זבולה׃ פירושו קיום וקיום וכפל המלות לרוב הקיום׃ כלומר כשראה הנביא העתידה והטוב שיבא לישראל לעתיד והרע לאומות העולם כמו שאמר בפרשה שלמעלה וחפרה הלבנה ובושה החמה כי מלך יי צבאות על ירושלם ונגד זקניו כבוד׃ אמר הנביא ארוממך ואודה שמך כי עשית אלה הפלאים והעצות שהגדת מרחוק נתקיימו כלומר הדברים הטובים שהבטחת לישראל על ידי נביאיך זה ימים רבים וזמן רחוק יש להם קיום גדול׃ ואפשר להיות מזה עֵינֶיךָ הֲלוֹא לֶאֱמוּנָה׃ כלומר השגחתך בהם לדבר קיים לא לדבר בטל׃ אֲנַחְנוּ כֹּרְתִים אֲמָנָה׃ קיום׃ יָתֵד בְּמָקוֹם נֶאֱמָן׃ חזק וקיים׃ מַכּוֹת גְּדֹלוֹת וְנֶאֱמָנוֹת וָחֳלָיִם רָעִים וְנֶאֱמָנִים׃ חזקים וקימים׃ וַיְהִי יָדָיו אֱמוּנָה׃ היו בקיום מורמות ולא הניחום עד בא השמש׃ וְאֶת הָאֹמְנוֹת אֲשֶׁר צִפָּה חִזְקִיָּה׃ עמודים שהיה קיום הבנין׃ ויונתן תרגם וית סקופתא׃ כלומר אסקופות השערים׃ וענין אחר כַּאֲשֶׁר יִשָּׂא הָאֹמֵן אֶת הַיֹּנֵק׃ המגדל׃ וַתִּשָּׂאֵהוּ אֹמַנְתּוֹ׃ מגדלתו׃ הָאֱמֻנִים עֲלֵי תוֹלָע׃ מגודלים׃ בְּאָמְנָה אִתּוֹ׃ הוא מקור או שם והה״א איננה כנוי׃ עַל צַד תֵּאָמַנָה׃ היתה הנו״ן ראויה להדגש לחסרון נו״ן השרש או יהיה לשון יחידה בתוספת הה״א ענין גידול וכן וָאֶהְיֶה אֶצְלוֹ אָמוֹן׃ והוא תואר או מקור במקום שם כלומ׳ כגידול הייתי אצלו׃ ואל הָאֹמְנִים אַחְאָב המגדלים אותו מנערותו והם אנשי עצתו אשר עליהם עניני המלכות׃ ואדוני אבי ז״ל כתב מזה בָּנִים לֹא אֵמֻן בָּם׃ כלומר אין בהם תרבות כי דור תהפוכות המה כי כאשר איטיב להם יעשו רעות כמו שאמר וישמן ישורון ויבעט׃ וְאֵת יֶתֶר הֶאָמוֹן הֶגְלָה נְבוּזַרְאֲדָן רַב טַבָּחִים׃ כמו ההמון׃ וענין אחר מַעֲשֵׂה יְדֵי אָמָּן׃ המופלג במלאכה יקרא אומן׃ חרש וחושב תרגומו נגר ואומן׃

אא לפי זה שב אמון על מלת אצלו ר״ל אצל הקב״ה שהו׳ אמון לו לומר אומנת כמו שאמר מ כי אם היה שב על החכמה הי׳ משמקת׃

אמץ כִּי אָמְצוּ מִמֶּנִּי׃ חֲזַק וֶאֱמָץ׃ וּלְאֹם מִלְאֹם יֶאֱמָץ׃ והתאר וְאַמִּיץ כֹּחַ׃ והשם יֹסִיף אֹמֶץ׃ ומשקל אחר אַמְצָה לִי יֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִַם׃

פא״א הפועל בפתח · והכבד ואמץ את לבבו · וברכים כורעות תאמץ אאמצכם במו פי · ואיש דעת מאמץ כח · אמץ כח מאד · והכבד אחר ויאמץ לבבכם · ויאמץ לבך · והשם מאמץ מאמצים וכל מאמצי כח · וההתפעל התאמץ לעלות במרכבה · ותרא כי מתאמצת היא · כלם והדומה להם ענין חוזק · וענין אחר ברדים אמצים · כמו חמוצים מן חמוץ בגדים כלומר ארומים ואף על פי שזכר ארומים שני גוונים היו באדמימות אחד אדום ממש ואחד שאינו חזק באדמימות · ויש מי שפירש בו מראה הדשן וכן תרגם יונתן קטמין ״

אמר כה אמר יי · ולהם אמר לו · פירוש אמר לו לתת · אתה אומר אלי · האמרת בלבבה · זאת אמרת · וידבר יי אל משה לאמר · פירושו לאמר לישראל · אבל אמש אמר אלי לאמר · הוא כפל המקור על הפועל לחזק הדבר ובבואו אחרון יותר וכן אומרים אמור למנאצי · הכל כמו שכתבנו בחלק הדקדוק · האמור בית יעקב · שיאמרו לו בית יעקב ויקראו אותו כן · יאמר נא ישראל · ולעמשא תמרו · חסר אלף · וכן אשר ימרוך למזמה · כלומ׳ יאמרו איש לאחיו וידברו עליך · אמור אל הכהנים · אמרו לאחיכם עמי ולאחותיכם רחמה · אמור להם ויאמרו לך תננו · והנפעל אשר נאמר אמת הוא · יאמר ליעקב · והשם אין אמר ואין דברים בלי נשמע · אמר סלה · אם אמרי אשכחה שיחי · ומשקל אחר ונחלת אמרו מאל · והקבוץ להשיב אמרים אמת · אמרי נואש · אמרי האזינה · ובתוספת מם ואת מאמר מרדכי אסתר · ומשקל אחר אמרה · אמרת יי · השולח אמרתו ארץ · ובסגול בצע אמרתו · והקבוץ אמרות יי אמרות טהורות · ענים ידוע · ויש מהם אמירת חלב הלהרגני אתה אומר · כלומר אתה חושב · האומרת בלבבה · ויאמר להכות את דוד · כלומר יזם להרגו · וכן אמר תי אני בלבי · וענין אחר בראש אמיר · והוא הסעיף העליון · ומזה הענין את יי האמרת ויי האמירך היום · כלומר רוממת והגדלת אותו · וכן יתאמרו כל פועלי און · יתרוממו ויתגאו · ויתכן היות מזה ובכבודם תתימרו · בחלוף האלף ביוד · ויש מפרשים מזה הענין אמרו צדיק כי טוב · ונכון הוא היותו מענין אמירה · ויתכן לפרש ג״כ את יי האמרת · ויי האמירך · מענין אמירה כלומר סבבת שיאמר לחיות לו לעם והוא סבב שתאמר להיות לך לאלהים וללכת בדרכיו ·

א״א והתימה על רש״י ז״ל שכתב האמרת והאמירך אין להם עד מוכיח במקרא וכתב על יתאמרו במזמור כ״ד ישתבחו כמו האמרת והאמירך:

אמש אמש אמר אלי · הן שכבתי אמש · בשש נקדות · ויוכח אמש · הלילה שעבר יקרא אמש ·

א״א יש לתמוה איך לא הביא ופירו׳ אמש שואה ומשואה שהוא לשון חשך:

אן אן הלכתם · שאלה על מקום · ובתוספת הא אנה אנחנו עולים · אנה אלך מרוחך · אלו שניהם מלרע וכל האחרים מלעיל כמשפט כל מלה שהה״א בה נוספת · ואני אנה אני בא · אנה הלך דודך · וכבר בא הנון בסגול ולא תמצא משם אנה ואנה · לא הלך עבדך אנה ואנה · הראשונים בסגול ענינם לכאן ולכאן עד אנה אשית עצות בנפשי · עד אנה ינאצני · עד מתי · וכן עד אן תמלל אלה · אף אני בחלומי · מלה מורה על המדבר בעדו · ובא כן למדברים בעדם הכתיב אשר אנו שולחים אותך אליו · אבל הקרי הוא אנחנו · אל נא רפא נא לה · כמו עתה או הוא לשון תחנון ובקשה והאלף השרש נפקדת · ועם האלף אנא שא נא פשע אחיך · והוא לעולם מלעיל כי האלף קמוצה והנון דגושה והוא כתוב באלף בסוף · ופעמים בה״א כמו אנה יי כי אני עבדך · והם ששה על פי המסורת והוא ענין תחינה ובקשה · ופעמים בלשון הודאה כמו אנא חטא העם הזה · שהתודה על חטאתם · אנא יי כי אני עבדך · הודה לו על חסדו שעשה עמו בעבור שהוא עבדו ·

א״א יתכן שכל אלה שהם מלעיל ההא שבסופן במקום למ״ד כתחלתן והם במו לאן כמו מן שם שמה מלעיל במו לשם ·

אנה ואנו הדייגים · ואנו ואבלו פתחיה · והשם תאניה ואניה · ענין אבל וענין אחר והאלהים אנה לידו · וההתפעל כי מתאנה הוא לי · והשם כי תואנה הוא מבקש מפלשתים · ומשקל אחר תאנתה מי ישיבנה · ענין גרם הדבר וסבובו · וענין אחר כל תלך בו אני שיט · אחת לשלש שנים תבא אני תרשיש נושאת זהב וכסף · ובלשון זכר אני חירם אשר נשא זהב מאופיר · ועם הא הנקבה והאניה חשבה להשבר · ולרבות אניות אבה · ענינם ספינה ״

אנח מה נאנחה בהמה · נאנחו כל שמחי לב · יאנח עם · ויאנחו בני ישראל · והשם ונסו יגון ואנחה · ענינם הוצאת הנשימה מפני הדאגה שושפי״ר בלעז · אנחנו מעלנו באלהינו · מלה מורה על המדברים בעדם · ופעמים נגרעת האלף בני איש אחד נחנו · נחנו פשענו ומרינו ״

א״א הם ג׳ במקרא הסל׳ שי הוא וכתבו בחלן משים והוא כמו אכתבו ותחסר האלף כמו שתחם במלת ודבר הד אל הד:

אנך והנה אדני נצב על חומת אנך · פירושו בדיל · וכן יקרא בלשון ערבי אנך בדגשות הכף · ופירושו חומה בנויה בקו מדה ובמשקולת המשפט · ובידו אנך · משקלת הבדיל כי כן עושים משקלת מהעופרת או הבדיל ששוקל בה הבנאי · הנני שם אנך · פירוש משקלת אנך · ויפה פירש רבי יונה הענין בהנני שם אנך · בענין ושמתי משפט לקו וצדקה למשקלת · ופירוש לא אוסיף עוד עבור לו לא אוסיף עוד עבור על עונותיו כי אפקדם עליו כמשפט כי באנך המשפט ובקו הדין אשפוט אותם · אנכי האל · כמו אני ״

אנס אין אונס · אין מבריח · והלשון הזה ידוע ונהוג בדברי רבותינו ז״ל הרבה ״

א״א ורז״ל לא שמשו בו רק כפעול תאר אנוס אנוסים או כפעל כאנס ולא כבנין אחר:

אנף אודך יי כי אנפת בי · פן יאנף ותאבדו דרך · וההתפעל גם בי התאנף יי · ענין כעס ואף

הוא

ואמזה השרש והענין · ובהתחברו לכנויים אפו אפי אפך בדגש לחסרון הנו"ן · ועוד נכתבנו בשרש אף בפני עצמו · האנפה למינה · שם עוף · ואמרו רבותינו ז"ל אנפה זו דיה רגזנית ״

אנק

ובכל ארצה יאנק חלל · באנק חלל · והנפעל הנאנחים והנאנקים · האנק דם · ולרוב הפעולה שב הפועל נפעל · וכן הנדברים בך · והשם בכי ואנקה · כלם ענין צוחה וצעקה והוא הפוך מן ונאק נאקות חלל ופירוש האנק דום מהאנק דום כאלו אמר מצעוק דום כי האבלים אחרים צועקים ואתה תדום · וכתב רבי יונה ונזדמנו בלשון העברי באנקה שני ענינים האחד הוצאת הנשימה והשבתה והשני הוצאתה בלא השבתה והוא מש יאנק חלל · כי החלל לא ישיב הנשימה אבל מוציא אותה · והאנקה והכח · שרץ ואפשר שנקרא כן לפי שצועק תמיד ופירשו רבינו שלמה בברא בלעז ״

אא קשה לי למה לא הביא ונסמיכות אנקת אסיר :

אנש

אנוש כחציר ימיו · שם כולל לכל בני אדם · ופעמים פרט ואתה אנוש כערכי · ולשון רבים כולל פרטים אנשים · ופעמים תבא מלת אנשים בסתם ולא יתפרש באי זה ענין הם אבל לפי ענין הפסוק יתפרש כמו כלם אנשים · לא ידענו מי הם גדולים או פחותים כשפירש לנו בסוף הפסוק ראשי בני ישראל המה ידענו כי רצה לומר אנשים גדולים · וכל מרבית ביתך ימותו אנשים · אחר שאמר מהיות זקן בביתך ידענו כי רצה לומר אנשים בחורים · זקן בא באנשים · אנשים זקנים · זרע אנשים אחר שאמרה ונתתיו ליי כל ימי חייו רצתה לומר זרע אנשים בשרים שזרעם נכון לברכה וראויים לתתם ליי · ואפשר שתהיה אשה מזה השרש והדגש לחסרון הנו"ן והראוי אנשה · וכן הקבוץ אשות הזמה · וכבר כתבנו אותם בשרש איש · ולנקבות יחסרו האלף ואמרו · נשים בקרבך · נשי אדניך · ונשיך ובניך הטובים לי הם · ונשיהם ובניהם תנה את נשי ואת ילדי · אנוש חצי בלי פשע · נד קציר ביום נחלה וכאב אנוש · עקב הלב ואנש הוא · ויום אנוש לא התאויתי · כי אנושה מכותיה · חרפה שברה לבי ואנושה : האלף הכתובה אלף המדבר ואלף השרש נגרעה וקמצות האלף מורה עליה ומשפטו ואאנושה · והנפעל אשר ילדה אשת אוריה לדוד ויאנש · כלם ענין כאב ושבר וחולי כבד או ענין רע במחשבת הלב על הדרך השאלה כמו מכאב לב ומשבר רוח · לפיכך אמר ואנוש הוא · ואמר חרפה שברה לבי ואנושה · ואמר ויום אנוש · ויתכן כי לענין זה נקרא האדם אנוש כי כל ימיו מכאובים · ולזה הענין אמר ידעו גוים אנוש המה סלה ״

אסם

את הברכה באסמיך · ויתמלאו אסמיך שבע · הם אוצרות התבואה ״

אא ורז"ל שמשו בו בלישנא סתימה והעלמה באמרם דבר הסמוי מן העין ומזה קקרא העור סומא :

אסן

ולא יהיה אסון · וקראהו אסון · מות ״

אא אסון איבו אלא מיתה מקרית כגון מיתה בידי אדם ולא מיתה בידי שמים דאם לא כן איך נתערב יהודה לאביו שבנימן לא ימות מיתת עצמו בידי שמים :

אסף

ואסף איש טהור · אסף אלהים את חרפתי · אספי מארץ כנעתך · ועוד נפרש הפסוק הזה בשרש כנע · אוספה הצולעה · ויסף עוד דוד את כל בחור · אסף אאסף יעקב כלך · ויאספו את השלו · והנפעל ונאסף שמחה וגיל · ויאסף משה אל המחנה הוא וזקני ישראל · והפועל הכבד · מאסף לכל המחנות · והמאסף הולך אחרי ארון יי · ובא מוקל כי מאספיו יאכלהו · ושלא נזכר שם פועלו ממנו · ואסף שללכם · ואספו אספה · ענינם ענין קבוץ · אך יש הפרש ביניהם כמו שאנו עתידים לבאר בשרש קבץ · וכן וחג האסיף נקרא כן לפי שאוספים אז הקציר והבציר וכל הפירות לבתים מפני הגשמים · והשם · אוסף בלי יבא · אוסף החסיל · והקבוץ באספי קיץ · ומשקל אחר ואספו אספה · כלם והדומים להם לשון קבוץ · ומשקל אחר אספה · והקבוץ בעלי אספות · פירושו דברי בעלי אסופות וקוראים לחכמים בעלי החבורים בעלי אסופות לפי שאוספים דברי החכמות בספריהם · ולבניו בית האספים · באספי השערים · בית שהיה בבית המקדש אל השער לעומת דרום ונקרא כן על ענין ידוע אצלם ואפשר שהיו האסופים שני מקומות לפי שאמר אחר כן ולאספים שנים שנים · כלומר לכל אחד מבתי האסופים היו שנים לוים ובהכפל העין והלמד והאספסף אשר בקרבו · האלף נחה והכפל לחזק הענין כמו שכתבנו בחלק הדקדוק רוצה לומר העם הרב שנאספו אליהם וכן כתוב וגם ערב רב עלה אתם וענין קרוב לזה הנני אסיפך אל אבותיך · והנפעל כאשר נאסף אהרן אחיך · נאסף הצדיק · נפעל עבר והם פתחין · אני נאסף אל עמי · נפעל עומד והוא קמוץ · ויאסף אל עמיו · וכן בענין זה ויאסף רגליו אל המטה · תסף רוחם יגועון · אסף ידיך וכן ולא יחיו עוד אספי רעב · שרוצה לומר מתי רעב · והפועל הכבד ואין איש מאסף אותי הביתה · כלם והדומים להם ענין התכנס · ונאמר הענין הזה במיתה כי המת הולך כדרך שהלכו אבותיו כאילו נאסף אליהם · עשיר ישכב ולא יאסף · פירוש אם ישכב לחולי עשיר לא ימות עשיר כלומר כי קודם מיתתו יבוזו כל אשר לו כי אחר שנפל למטה אינם יראים אותו וזהו שאמר עיניו פקח ואיננו פירוש ואיננו בעשרו · ומזה הענין ואסף את המצורע · יאסף אותו מצרעתו · והנפעל עד האסף מרים · כי המצורע מנהגו לשבת חוץ למחנה או לעיר נפרד מבני אדם ובהתרפאו יאסף אליהם ויכנס בתוכם · וענין אחר אסוף אסף כל מעל פני האדמה · אסוף אסיפם · רוצה לומר אאסף כי אסף ואסיפם שרשם סוף · וכן אסף אלהים את חרפתי · על דעת קצת מפרשים · ואספת נפשך ונפש ביתך · ואפשר להיות מזה נפעל ונאסף שמחה וגיל · וגם דגי הים יאספו · והפועל הכבד פן אוסיפך עמו · על דרך אובידה עיר · כלם ענין הסרה וכליה ״

אסר

ואסרה אסר · ואסרנוהו לענותו · ויאסור את רכבו · האלף בשבא לבדו · ויאסור אותו לעיניהם · בשבא וסגול והמסורת עליו

אא אבל כמנאים כאלה שהכפל למעט כמו סחרחרת ירקרק אדמדם כמו שפירש הראב"ע על מלת סחרחרת ע"ש :

לית רפה וכל כפתיא דשמשון דכותירית · כי מביר׳ת
חסורים · נחה האלף וחסרה מהמכתב והוא בי׳רת
הסהר שנותנין שם האסורים · אסורים ידיה · כלומר
הנלכד בידיה כמו הנסגר בבית האסורים · ומשקל אחר
ונתנו אותו בית האסור · והוא בפלס אטון מצרים ·
אבוס בעליו · ואפשר שיהיה מזה המשקל וימסו אסוריו
מעל ידיו · והם היתרים שנאסר בהם · והתאר תבא
לפניך אנקת אסיר · לשמוע אנקת אסיר ·
והקבוץ את כל האסירים אשר בבית הסהר · אסיריו
לא פתח ביתה · ובדגש ואספו אספה אסיר על בור ·
להוציא ממסגר אסיר · בלתי כרע תחת אסיר ·
מי יאסר המלחמה · כולם ענין קשירה · ופירוש מי
יאסור המלחמה לענין אסירת הרכב · והנפעל ואתם
האסרו · אחיכם אחד יאסר · ושלא נזכר פועלו מחדגוש
כל נמצאיך אסרו יחדו מרחוק ברחו · פירוש הנמצאים בך אוסרו וגם כן אשר ברחו מרחוק
חושגו ואוסרו כמו צדקיהו וסיעתו שברחו וחשבו כי
היו נמלטים ואוסרו כמו כן · ואמר רבי יהודה כי מזה
השרש והבאתי אתכם במסורת הברית · משפטו
במאסורת ״

אא פי׳ הדגש שבסמ״ך מורה על האלף החסרה כמו מכולת לביתו כ׳ במקום מאכולת ורש״י מפרש במסורת לשון מסירה כמשמעו וכן תרג׳ יונתן :

אף אף אני אעשה זאת לכם · ואף גם זאת בהיותם
בארץ אויביהם · האף תספה · ענין כלם
והדומה להם עוד או גם · על אף אויבי תשלח ידך ·
פירשוהו כמו הפוך אף ועל אויבי · ואדני אבי פירשו
מענין אף יי · ופעמים יתפרש כמו כל שכן והכלל
כל מקום שתראה מלת כי אחריו תפרשנו כל שכן כמו
אף כי אנכי אענגו · אף כי נתעב ונאלח ·
אף כי הבית הזה · אף כי אמר אלהים לא תאכלו מכל
עץ הגן · ופירוש הפסוק אמר לאשה דברים אחרים
ודומה שאמר לה כי המקום שונא אתכם אף על פי
שאתם גדולים משאר היצורים שלא יעשה לכם מעלת
כך וכך וכל שכן שאמר אליכם אל תאכלו מכל עץ הגן
לזה תכירו ששונא אתכם · ואל יקשה עליך התוספת
הזה כי לא יתכן לפרשו לשום פירוש בעולם מבלי
תוספת אחר לפי שאמר אף ואף לעולם מוסיף על
אשר אמר ועוד כי דרך הכתוב לאחוז תכלית הדברים
ומתכליתם תבין ראשיתם · וכן בדברי המרגלים ששלח
יהושע שאמרו כי נתן יי בידינו את כל הארץ ולא יתכן
שזה היה תחלת דבריהם כי מלת כי נותנת טעם לאשר
אמר אלא אחז הכתוב תכלית הדברים ומהם תוכל
להבין הראשית · ויש שחסרה מלת כי וטעמו כל שכן
אף שכני בתי חמר · אף להם ולא יריחון · הביאו ר׳ יונה
בזה השרש · והנכון שהוא משרש אנף כמו שכתבתי
והוא החוטם ועקרו אנף וחבורו לכנויים יוכיח שידגש
לחסרון הנו״ן ויפח באפיו · משפטו באנפיו והוא מגזרת
אנפת בי · ולפי שהכעס יתראה בחוטם יקרא אף ·
פן יחרה אף יי אלהיך בך · ארך אפים · ארך כעס ·
קצר אפים · ממהר לכעוס · ולא באפים ולא במלחמה ·
ומיץ אפים · ומזה פירש אדני אבי ז״ל על אף אויבי ·
כלומר על אפם ר״ל אם רע בעיניהם תשלח ידך
ותושיעני ימינך · ועל הדרך הזה כי על אפי ועל חמתי
היתה לי העיר הזאת · וכנה הכתוב הפנים באפים
לפי שהאפים גבוהים על הפנים ויפול לאפיו ארצה ·
כלומר על פניו · וישתחו אפים ארצה · ותפל לאפי
דוד על פניה · כלומר לפני דוד · בזעת אפך תאכל
לחם · מנת אחת אפים · פירוש מנה אחת נכבדת
להשיב אפים כלומר להשיב כעסה או פירושו ראויה
לפנים כלומר מנה נכבדת · ואדני אבי ז״ל פי׳ לפי שהיה
נותן לפנינה אשתו ולכל בניה מנות מנה לכל אחד
ואחת ולחנה לא היה נותן כי אם מנה אחת כי היתה
לבדה בלא בן ובת היה לה כעס גדול וזה לאשר אהבה
ויי סגר רחמה ״

אפף כי אפפו עלי רעות · אפפוני חבלי מות ·
הענין הקיפוני ״

אפד ואפדת לו בחשב האפוד · וחגרת · ויאפוד
לו בו · ויחגור · ועל שם החגירה נקרא
האפוד אפוד · ודוד חגור אפוד בד · תרגם יונתן
ודוד אסיר ברדוט דבוץ · וכן תרגם כי כן תלבשן בנות
המלך הבתולות מעילים ברדוטין · שמנים וחמשה
איש נושא אפוד בד · תרגם יונתן דכשרין למלבש
אפוד דבוץ · ומשקל אחר עם הא הנקבה אפדה ·
וחשב אפדתו אשר עליו · ומענין זה ואת אפדת מסכת
זהבך · וכתב אדני אבי ז״ל משרש זה ומענין זה אהלי
אפדנו ״

אפוא מה לך אפוא כי עלית כלך לגגות ·

אא ר״ל כי הכו״ן כוספת ואחרים אומרים שהאלף כוספת ושרשו פדן ושם תמכאכו עוד :

ענינו עתה · וכבר פרשתיו בשרש איף ״

אפה ומצות אפה · ואף אפיתי על גחליו לחם ·
על שם סופו כי לא יקרא לחם עד שיאפה ·
וכן ושחני קמח · ותקח את הבצק ותלש · ובגדי ערומים
תפשיט · נשברה קרית תהו · יהב חכמתא לחכימין ·
יומת המת · וכן ויצאו ילדיה · והם לא נולדו אלא היו
ראוים להיות ילדים · ותופהו מצות · את אשר תאפו
אפו · כמו תנור בוערה מאופה · כלומר מצד האופה
שמבעירו · מחוץ האופים · והנפעל לא תאפה חמץ
חמץ תאפינה · והשם מאפה תנור · ומשקל אחר
בהתחלף האלף בויו נחה ובתוספת נון בסוף · תפיני
מנחת פתים · ואמר בלשון רבים לפי שהיתה אפויה
אפיות הרבה חולטה ברותחין ואחר כן אופה בתנור
וחוזר ומטגנה במחבת לשון האפייה לעולם על הפת כי
על שאר המאכלים הוא לשון בשול ״

אפל חשך ואפלה · באפלות נהלך · ומשקל
אחר ותופע כמו אפל · ומשקל אחר מאפל
וישם מאפל ביניכם ובין המצרים · ארץ מאפליה ·
במקצת ספרים מדויקים מאפליה המ״ם בשוא והאלף
בפתח והפא בדגש חזק · ובכל הספרים היא מלה אחת
ועניינה שתי מלות · וכן שלהבתיה · וסמך מאפל אל
השם יתברך מרוב האפל כמו שסמך שלהבתיה מרוב
השלהבת · וכן כל דבר שרוצה להגדילו סומך אותו
אל השם כמו כהררי אל · עיר גדולה לאלהים · ותהי
לחרדת אלהים · נפתולי אלהים · גבור ציד לפני יי ·
או יהיה מאפליה שם תאר לארץ והיו״ד ליחש כיו״ד
תחתיה שלישיה · והתאר ואפל ולא נגה לו · ואחר
שאמר חשך אפלה דומה כי האפלה יותר מן החשך ·
כי אפלות הנה · חשכות ונסתרות תחת הארץ או
פירושו מתאחרות · וכן בדברי רבותינו ז״ל הא בחרפי

חא באפלי · וכן אמרו שהיתה שנה אפלה ולא היו צמחין נכרים ״

אפן · וַיָּסַר אֵת אוֹפַן מַרְכְּבֹתָיו · כַּאֲשֶׁר יִהְיֶה הָאוֹפָן · לָאוֹפַנִּים לָהֶם · ענין כלם גלגל · דָּבָר דָּבֻר עַל אָפְנָיו · על גלגליו · והוא משקל אחר והוא על דרך משל כלומר מיושב על מקומו · ומשקלו חָפְנָיו · שהוא מן השניים שהאחד ממנו חופן כן האחד מזה אופן והשניות בו כי הוא הנסתר והנגלה · ורבי יונה פירשו על פניו והאלף נוספת וכתב כמו כן מזה השרש נָשָׂאתִי אֵימֶיךָ אָפוּנָה · רוצה לומר נשארתי אימיך זמן רב · ואמר כי הזמן יקרא בערבי אפאן בחירק האלף ודגשות הפא · ועוד נכתבנו אנחנו בשרש פון בשקל אקומה כמו שזכרו רבי יהודה ״

שמות י״ד · יחזקאל י׳ · יחזקאל ג׳ · משלי כ״ה · תהלים פ״ח

אפס · אָפֵס הַמֵּץ · כִּי אָפֵס כָּסֶף · פועל עבר בשקל חפץ בבת יעקב · וכן הֶאָפֵס לָנֶצַח חַסְדּוֹ · ענינם ידוע · כלה המץ · כלה הכסף וכן כלם · והשם בְּאֶפֶס עֵצִים תִּכְבֶּה אֵשׁ · בשש נקדות · בלא עצים · הַאֶפֶס עוֹד אִישׁ · הלא עוד איש · עַד אֶפֶס מָקוֹם · עד לא מקום · בְּאֶפֶס עָשְׁקוֹ · בחנם בלא משפט · ויבא במקום בלתי · אֶפֶס כִּי נָאֵץ נִאַצְתָּ · אֶפֶס מְאוּתִי · וְאֶפֶס אֶת הַדָּבָר אֲשֶׁר אֲדַבֵּר אֵלֶיךָ · אֶפֶס כִּי עַז הָעָם · וְאֵין עוֹד אֶפֶס אֱלֹהִים · אֲנִי וְאַפְסִי עוֹד · אני ואין בלתי עוד · אַפְסֵי אָרֶץ · קצות הארץ · וכלם קרובים לענין אחד שהוא ענין כליון ודבר שאינו אלא שכל אחד יתפרש לפי ענינו הקרוב לו · מֵי אָפְסָיִם · מי כליון שאין בהם אלא מעט · ורבי יונה פירשו מי פסים והאלף נוסף פירוש מי כפים כי הכף בלשון ארמית נקרא פס ידה · ורצונו לומר כי המים לא היו מכסים כי אם כפות רגליו · ורבותינו פירשוהו שאדם עובר בהם עד קרסוליו · וכן תרגם יונתן מי קרסולין ״

ישעיה ט״ז · בראשית מ״ז · תהלים ע״ז · משלי כ״ו · שמואל ב׳ ט׳ · ישעיה ה׳ · ישעיה נ״ב · שמואל ב׳ י״ב · ישעיה כ״ד · במדבר כ״ב · במדבר י״ג · ישעיה מ״ה · צפניה ב׳ · שמואל א׳ ב׳ · יחזקאל מ״ז

אפע · וּפָעָלְכֶם מֵאָפַע · מאין · ואאז״ל פירשו מאפס בחלוף סמך בעין · ור׳ אחי ר׳ משה ז״ל פירשו מענין אפעה כלומר אתם מאין ופעלכם מעשה נחשים שמזיקין לדקים בחם · תִּבָּקַע אֶפְעֶה · אֶפְעֶה וְשָׂרָף מְעוֹפֵף · תַּהַרְגֵהוּ לְשׁוֹן אֶפְעֶה · הוא מין נחש ״

ישעיה מ״א · ישעיה נ״ט · ישעיה ל׳ · איוב כ׳

אפק · וַיִּתְאַפַּק וַיֹּאמֶר שִׂימוּ לָחֶם · וַיִּתְאַפַּק הָמָן · הענין ויתחזק · הַעַל אֵלֶּה תִתְאַפַּק · פירוש תתחזק שלא תרחם · וָאֶתְאַפַּק וָאַעֲלֶה הָעֹלָה · התחזקתי ועברתי על רצוני · ועל מצותך כי כן כל לשון התאפקות לחזק לבו לעבור על רצונו · וּמְזִיחַ אֲפִיקִים רִפָּה · פירוש אזור חזקים · אֲפִיקֵי מַיִם · כַּאֲפִיק נְחָלִים יַעֲבֹרוּ · כַּאֲפִיקִים בַּנֶּגֶב · המים הנגרים בחוזק נקראים אפיקים קורנ״טיש בלעז ונקראו כמו כן המקומות הנגרים בהם אפיקים על שמם · לָאֲפִיקִים וְלַגֵּאָיוֹת · וְכָל אֲפִיקֶיךָ חַלְלֵי חֶרֶב יִפְּלוּ בָהֶם · וְכָל אֲפִיקֵי יְהוּדָה יֵלְכוּ מָיִם · פירוש חריצים שעושים המים הנגרים בחוזק · ומה שאמר וְעָלָה עַל כָּל אֲפִיקָיו · אף על פי שהאפיקי עמק לשון ועלה הוא כנגד ארץ ישראל שהיא גבוהה מכל הארצות · ועוד כי מה שאמר על כל אפיקיו הוא דרך משל כמו שאמר הנה אדני מעלה עליהם את מי הנהר והוא משל לחיל מלך אשור ואמר שימלאו כל האפיקים מאותם המים כלומר שתמלא כל הארץ מהם ואף על פי שהמים יורדים אמר מעלה כנגד ארץ ישראל שהיא גבוהה · עֲצָמָיו אֲפִיקֵי נְחוּשָׁה · חזקי נחושה והם מטות הברזל · וּפְלִשְׁתִּים חָנוּ בַאֲפֵק ·

בראשית מ״ג · אסתר ה׳ · ישעיה ס״ד · שמואל א׳ י״ג · איוב י״ב · תהלים י״ח · איוב ו׳ · תהלים קכ״ו · יחזקאל ו׳ · יחזקאל ל״ה · יואל ד׳ · ישעיה ח׳ · איוב מ׳ · שמואל א׳ ד׳

שם מקום ״

אפר · וְאָנֹכִי עָפָר וָאֵפֶר · בחמש נקדות ענינו דשן · וַיִּתְחַפֵּשׂ בָּאֲפֵר · בצעיף · והוא הפוך מן ואת פארי המגבעות · וְאֶת אוֹפִר וְאֶת חֲוִילָה · שמות בני אדם ונקראו שמות מקומם על שמם והם מקומות הזהב כאשר אמר את כל ארץ החוילה אשר שם הזהב · וכן כתוב זָהָב מֵאוֹפִיר · וּבְצוּר נְחָלִים אוֹפִיר · פירושו זהב אופיר ״

בראשית י״ח · מלכים א׳ כ׳ · בראשית י׳ · מלכים א׳ י׳ · איוב כ״ב

אצל · הֲלֹא אָצַלְתָּ לִּי בְּרָכָה · מענין אֵצֶל הַמִּזְבֵּחַ · והוא שם בחמש נקדות · לִשְׁכַּב אֶצְלָהּ · וַיִּסֹּב מֵאֶצְלוֹ · ופירוש הלא אצלת לי ברכה · כלומר הלא הנחת אצלך לי ברכה · לֹא אָצַלְתִּי מֵהֶם · לא הנחתי הדבר אצל מי שראו אותו · כלומר לא מנעתי מהם · והפעל הכבד וַיָּאצֶל מִן הָרוּחַ · בנוח האלף · והנפעל עַל כֵּן נֶאֱצַל מֵהַתַּחְתּוֹנוֹת וּמֵהַתִּיכוֹנוֹת מֵהָאָרֶץ · וְאֶל אֲצִילֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל · וּמֵאֲצִילֶיהָ קְרָאתִיךָ · ענינו גדולי ישראל כגדוליה ומנכבדיה · ומזה מְלוֹ הַקָּנֶה שֵׁשׁ אַמּוֹת אַצִּילָה · כלומר אמות גדולות · ויש מי שפירש לא אצלתי · לא פרשתי מהם · ומענינו ואל אצילי בני ישראל · הפרושים שבישראל והנכבדים · תַּחַת אַצִּילוֹת יָדֶיךָ · ובלשון זכרים עַל כָּל אַצִּילֵי יָדַי · בתי השחי · ואפשר שיהיה מזה מלו הקנה שש אמות אצילה · כלומר מדות גדולות עד בית השחי · כִּי יַגִּיעַ גֵּיא הָרִים אֶל אָצַל · שם מקום ״

בראשית כ״ז · ויקרא א׳ · בראשית ל״ט · שמואל א׳ י״ז · קהלת ב׳ · במדבר י״א · יחזקאל מ״ג · שמות כ״ד · ישעיה מ״א · יחזקאל מ״א · ירמיה ל״ח · יחזקאל י״ג · זכריה י״ד

אצר · וַאֲשֶׁר אָצְרוּ אֲבוֹתֶיךָ · הָאוֹצְרִים חָמָס וָשֹׁד בְּאַרְמְנוֹתֵיהֶם · וָאוֹצְרָה עַל אוֹצָרוֹת · ויתכן להיות ואוצרה מבנין הפעיל ואף על פי שהיה לו לומר ואוצירה כמו אובידה עיר · הנה מצאנו כמוהו וידבקו שמשפטו וידביקו · מחצרים שמשפטו מחצירים · ואמרנו זה בעבור שהוא יוצא בענינו כי פירוש ואוצרה שמתי אוצרים ופקידים על האוצרות · והנפעל לֹא יֵאָצֵר וְלֹא יֵחָסֵן · והשם קֹדֶשׁ הוּא לַיְיָ אוֹצַר יְיָ יָבֹא · אֶת אוֹצָרוֹ הַטּוֹב · והקבוץ בלשון נקבות נָגִיד עַל הָאוֹצָרוֹת · ענינו ידוע ״

מלכים ב׳ כ׳ · עמוס ג׳ · נחמיה י״ג · ישעיה כ״ג · יהושע ו׳ · דברים כ״ח · דה״א כ״ז

אקו · וְאַקּוֹ וְדִישֹׁן וּתְאוֹ וָזָמֶר · הוא תיש הבר ״

דברים י״ד

ארר · וַיֹּאמֶר אָרוּר כְּנָעַן · אֹרוּ אָרוֹר יֹשְׁבֶיהָ · וְאָרוֹתִי אֶת בִּרְכוֹתֵיכֶם · והפעל הכבד אֲשֶׁר אֵרְרָהּ יְיָ · הַמַּיִם הַמְאָרְרִים · וכתב רבי יהודה ז״ל כי אָרָה לִּי · מהדגוש ויתכן היותו מן הקל · והשם אֶת הַמְּאֵרָה · משפטו היה להדגיש לולי הריש בפלס מחתה מגנה ענין קללה וחסרון הטובה והיא הפך הברכה כי הברכה תוספת הטובה והמארה חסרון הברכה · אָרוּר אַפָּם כִּי עָז · תפלה שיחסר אפם · ושלא נזכר פועלו מהנוסף וַאֲשֶׁר תָּאֹר יוּאָר · ויתכן להיות מעקר זה בַּמְּאֵרָה אַתֶּם נֵאָרִים · ואף על פי שהיה ראוי נְאָרִים · בשבא תחת הנון לפי שלא יכלה הריש לקבל דגש נשתנה · ורבי יהודה שמו מעקר נֵאֵר מִקְדָּשׁוֹ · ושם נכתבנו בנג״ה ·

פירוש ארור הוא כנוי לרבים על משקל מה טובו · וארור הוא מקור וכא אחר הכנוי כדיכו בכל מקום :

בראשית ט׳ · שופטים ה׳ · מלאכי ב׳ · בראשית ה׳ · במדבר ה׳ · במדבר כ״ב · מלאכי ב׳ · בראשית מ״ט · במדבר כ״ב · מלאכי ג׳ · איכה ב׳

ארב · וְאָרַב לוֹ וְקָם עָלָיו · דִּבְרֵי רְשָׁעִים אֱרָב דָּם · נֶאֶרְבָה לְדָם · והשם יֵשְׁבוּ בַסֻּכָּה לְמוֹ אָרֶב · ומשקל אחר יֵשֵׁב בְּמַאְרַב חֲצֵרִים · והשם עוד וְאַתֶּם תָּקֻמוּ מֵהָאוֹרֵב · כלומר ממקום המארב

דברים י״ט · משלי י״ב · משלי א׳ · איוב ל״ח · תהלים י׳ · יהושע ח׳

ענינו ידוע · והפעל הכבד וישימו לו בעלי שכם
מארבים · וכבד אחר ויָרב בנחל · משפטו ויארב
או יהיה מן הדגוש משפטו ויארב · ומזה הענין
עם ארבות ידיו · פירוש הפסוק והשפיל גאותו על ידי
אותם המארבים לו במקומותיו או הם אצילות הידים
רוצה לומר כאשר יפרש השוחה לשחות שישפיל
גאותו עם ארבות ידיו כי כח השוחה באצילות הידים
ורוצה לומר כי כן יפרש ישראל ידיו בקרב מואב
וישפיל גאותו · וא״א ז״ל פירש והשפיל גאותו במארב
חיילותיו · והשם ממנו אורב בשקל גורן · והקבוץ
ארבות בשקל גרנות · ובסמוך ארבות בשקל גרנות
רגן · ורבי יונה פירש כי האלף נוספת ופירושו מן
רוב · ברוב מקומותיו רוצה לומר במטיב ארצו ·
וכעשן מארבה · וארבות השמים נפתחו · וכיונים
אל ארבותיהם · חלונות ״

ארג

אם תארגי את שבע מחלפות ראשי ·
מעשה אורג · ענינו ידוע · ושם כלי
האורג שמקפל בו הבגד לפניו בארגו את היתד הארג ·
והוא בשש נקודות וחסר הנסמך ר״ל היתד יתד הארג
או בא בסמיכות עם ה״א הידיעה כמו הלשכות הקדש
והדומים לו וכן תרגמו יונתן ית אכסן דגרדאין וכן
תרגם כמנור אורגים · ימי קלו מני ארג · הוא אותו
הכלי שבו חוט הערב ואמר קלו מני ארג לפי שמעבירו
האורג במרוצה בארגו מקצה אל קצה ״

ארה

וארוה כל עברי דרך · אריתי מורי ·
לקטוה לקטתי · ויש מפרשים מזה
הענין נשים באות מאירות אותה · אף על פי שהוא
שרש אחר ופירושו כאשר תשברנה הפארות יבאו
הנשים וילקטו אותה כי אין דרך הנשים לעלות על העץ
ללקוט וכבר פירשתיו בשרש אור · וארות לכל בהמה
ובהמה · ובסמוך ארות סוסים · וביו״ד תמורת
למ״ד הפועל אריות סוסים · ענינו אבוסים תרגום אבוס
בעליו אוריא דמרוהי · אריה שאג · ובלא הא
וכארי יתנשא · והקבוץ ושנים אריות עומדים אצל
הידות · ובלשון זכרים ושנים עשר אריים · ידוע ·
את ארגב ואת האריה · שם לשני גבורים שבאו עם
פקח ועזרוהו להכות המלך ועוד חמשים איש מבני
גלעדים באו עמו · ונתחבר ארי למלת אל ונקרא
המזבח אריאל הוי אריאל אריאל · והיתה לי
כאריאל · ומהאריאל ולמעלה הקרנות ארבע ·
וקרא שם העיר ירושלם אריאל על שם המזבח שהיה
בה והציקותי לאריאל והיתה תאניה ואניה ·
ואמר הוי אריאל אריאל קרית חנה דוד · אמר אני
אעשה ארת העיר כמו המזבח שזורקין עליו הדם כן
תהיה כל העיר מלאה דם שיהרגו אותם בשוקים
וברחובות וזהו שאמר והיתה לי כאריאל ודומה כי לכך
נקרא המזבח אריאל לענין שאמרו רבותינו ז״ל כי האש
הקדושה שירדה מן השמים היתה רובצת בו כארי ·
ואמרו במסכת מדות ההיכל צר מאחוריו ורחב מלפניו
ודומה לארי שנאמר הוי אריאל אריאל קרית חנת דוד ·
מה הארי הזה צר מאחוריו ורחב מלפניו אף ההיכל צר
מאחוריו ורחב מלפניו · וכן הוא הכה את שני אריאל
מואב · רוצה לומר שני גבורי גדולי מואב וכן אמר
התרגום תרין רברבי מואב · וכנה הגדולים והגבורים
באריאל כי הארי גדול וגבור וחזק בחיות וכן מלת אל
הוא לשון תוקף וחוזק כמו יש לאל ידי לפיכך הורכבה
המלה מארי ומאל · ונהפכה הא״לף בהא ונגרעה היו״ד
ואמרו על המזבח וההראל ארבע אמות ״

ארז

עץ ארז · ארז שטה · בשש נקודות ·
והקבוץ כארזים עלי מים · כי ארזה
ערה · הה״א נחה · כארז בלבנון · ידוע · ופירוש
כי ארזה ערה קרוי הבתים הספונים בארז וכן תרגם
יונתן ושללה סתרו · וארוזים במרכלתך · פירשו בו
כמו וחרוזים מן צוארך בחרוזים והם הענקים · ויונתן
תרגם אעי הדסין ״

ארח

וארח לחברה עם פועלי און · והשם
אשר לוקח הפעל ממנו ארח כנשים ·
וכארח איש ימצאנו · ארחי ורבעי זרית · ענינו
דרך · לאורח הבא לו · הוא הולך עובר אורח ממקום
למקום · ופירוש ארח כנשים מנהג כנשים והוא
הנדות וכן אמר כי דרך נשים לי · והקבוץ חדלו
ארחות והלכי נתיבות · פירוש עוברי ארחות · ובסמוך
הביטו ארחות תימא · כן ארחות כל בצע בצע ·
כל ארחות יי חסד ואמת · אשר ארחותיהם עקשים ·
ומשקל אחר ארחת ישמעאלים · והוא כמו שאמר
המתרגם שיירת ערבאי · וכן ארחות דדנים ·
ולפי שהשיירות הולכות תמיד הארחות והדרכים
נקראו הם עצמם על לשון הארחות · ומזה המשקל עוד
בחלם ודרך ארחותיך בלעו · והוא יישר אורחותיך ·
אורחותיך למדני · אבל ותשמר כל ארחותי ·
קמץ בקריאת בן אשר ובקריאת בן נפתלי בחלם ·
וארחתו ארחת תמיד · סעודתו והוצאתו · טוב ארחת
ירק · סעודת ירק ולא ימלטו אלו מהענין הראשון אבל
הם מכללם ״

ארך

כי ארכו לו שם הימים · יארכו הימים ·
ותארכנה פארותיו · והפעל הכבד
האריכו למעניתם · האריכי מיתריך ויתדותיך חזקי ·
ויאריכו הבדים · וטעם ויאריכו שעשו אחרים לארון
מלבד אותם שעשה בצלאל ועשו אותם ארוכים יותר
מהם כדי שיראו על פני הדביר או היו אותם הבדים
בעצמם ופירוש ויאריכו שמשכו אותם כלפי חוץ כדי
שיראו על פני הדביר הבדים · למען יאריכון ימיך
גם הוא פעל עובר ואיננו בודד כאשר חשבו רבים כי
פירוש יאריכון ימיך יאריכון אותך ימיך כי אם היה
בודד היה קשור עם למ״ד כמו כי ארכו לו שם הימים ·
ופירוש כי ארכו לו שם הימים כי היה זמן גדול שם
והוא האריך הימים שם והימים ארכו לו · וכן תאריכו
ימים על האדמה · תאריכו הזמן שתשבו על האדמה
ימים רבים כי אריכות הישיבה במקום הוא ביד האדם
לפיכך נקרא הוא מאריך אבל אריכות החיים הוא ביד
הימים בגזרת הבורא לא ביד האדם לפיכך נקראו
הימים מאריכים · ופירוש והארכת ימים · כאלו אמר
על האדמה או והארכת ימים כי בסבתך יאריכו ימיך
שתשמור המצות · וכן יראה זרע יאריך ימים ·
והשם ארך התבה חמשים אמה · אמתים ארכו ·
ומשקל אחר אל לארך אפך תקחני · והוא בשש
נקודות ופירוש הפסוק כתב א״א ע״ה בספר הגלוי כי כל
זמן שתהיה ארך אפים עליהם אל תמיתני כמו שאמר
אראה נקמתך מהם ואמר כל זמן שתאריך אפך עליהם
תאריך חיי · והתאר ארך אפים · ארך האבר

(איוב י״א) בשש נקודות · ומשקל אחר ארוך · אֲרֻכָּה מֵאֶרֶץ מִדָּהּ · (ירמיה ל׳) ענינם ידוע · וענין אחר כִּי אַעֲלֶה אֲרוּכָה לָךְ · (ירמיה ח׳ · ישעיה נ״ח) אֲרֻכַת בַּת עַמִּי · וַאֲרֻכָתְךָ מְהֵרָה תִצְמָח · ענינם רפואה · (ד״ה ב׳ כ״ד) ובדרך ההשאלה וַתַּעַל אֲרוּכָה לַמְּלָאכָה בְּיָדָם · (נחמיה ד׳) כִּי עָלְתָה אֲרוּכָה לְחוֹמוֹת יְרוּשָׁלַם ״

ארם (ישעיה ל״ב · ירמיה ל׳) כִּי אַרְמוֹן נֻטָּשׁ · וְאַרְמוֹן עַל מִשְׁפָּטוֹ יֵשֵׁב · בפלס פעמון · והקבוץ בלשון (עמוס א׳ · שם) נקבות אַרְמְנוֹת בֶּן הֲדָד · וְאָכְלָה אַרְמְנוֹתֶיהָ · ונפל החלם מפני הסמיכות כי מבלי הסמיכות יאמר ארמונות בפלס זכרונות או הוא משקל אחר והוא הנכון כי לא ישתנה אותו משקל בסמיכות · וגם בא מבלי סמיכות (עמוס ג׳) בשורק עַל אַרְמְנוֹת בְּאַשְׁדּוֹד וְעַל אַרְמְנוֹת בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם · או נסמכו על אות השמוש כמו שהוא מנהג (עמוס ד׳) הלשון במקומות · ובא בהא תמורת האלף וְהִשְׁלַכְתֶּנָה הַהַרְמוֹנָה · ענינו הבית הגדול והגבוה ואפשר שהאלף בו נוספת והנני עתיד להביאו עוד בשרש רום · וי״ת והשלכתנה ההרמונה ויגלון יתכון מן הלא לטורי הורמיני · ותרג׳ מני ואשכנז הרמיני · ותרגם ולמני מצור ועד נהר ודמן הרמיני רבתא וקרוי ציירא עד פרת ״

ארן (ישעיה מ״ד) נָטַע אֹרֶן · שם אילן וכן בדברי רבותינו ז״ל ועצים היו מסודרין שם עצי ארזים ארנים וברושים · ויש מי שפירשו אל צנובר בערבי · (יש קורין אותו ארו כו״ן וטועין רק הוא חד מן ג׳ מינין ועיין במסכת גדולה :) (שמות כ״ה) וְעָשׂוּ אֲרוֹן עֲצֵי שִׁטִּים · (מלכים ב׳ י״ב) אֲרוֹן אֶחָד · פירוש ארון איש אחד · (בראשית נ׳) וַיִּישֶׂם בָּאָרוֹן · ענינו ידוע · והוא כמו תבה ונהגו בו לשון זכר ונקבה לשון זכר ברוב · ולשון נקבה (שמואל א׳ ד׳ · ד״ה ב׳ ח׳) וַאֲרוֹן הָאֱלֹהִים נִלְקָח · אֲשֶׁר בָּאָה אֲלֵיהֶם אֲרוֹן יְיָ ·

ארץ (בראשית ב׳) בְּיוֹם עֲשׂוֹת יְיָ אֱלֹהִים אֶרֶץ וְשָׁמָיִם · בשש נקודות ידוע והוא שם על תבל כלה או על קצתה והוא יותר כולל ממלת תבל כי תבל כולל כל ארצות הישוב וארץ כולל המדבר והישוב · (בראשית מ״ז · בראשית כ׳) ופעמים הוא פרט אֶרֶץ מִצְרַיִם · הִנֵּה אַרְצִי לְפָנֶיךָ · וי״א כי שרש ארץ רץ והאלף נוספת ולפי שהגלגל רץ עליה וסובב אותה תמיד נקראת כן ונהגו בו לשון זכר ולשון נקבה לשון נקבה ברוב · (בראשית י״ג) לשון זכר וְלֹא נָשָׂא אֹתָם הָאָרֶץ · (ישעיה ט׳ · במדבר כ״ו) נֶעְתַּם אָרֶץ · אַךְ בְּגוֹרָל יֵחָלֵק אֶת הָאָרֶץ · (תהלים ק״ה · ישעיה ל״ג) שָׁרַץ אַרְצָם צְפַרְדְּעִים · אָבַל אֻמְלְלָה אָרֶץ · (תהלים ק״ז · תהלים ק״ה) זכר ונקבה · והקבוץ וּמֵאֲרָצוֹת קִבְּצָם · אַרְצוֹת גּוֹיִם · (תהלים קל״ט) ולפי שהארץ שפלה יקרא המקום השפל ארץ רֻקַּמְתִּי בְּתַחְתִּיּוֹת אָרֶץ · והוא הרחם · (יחזקאל א׳) ובמוהו אוֹפַן אֶחָד בָּאָרֶץ · רוצה לומר שפל כנגד האופנים שלמעלה ממנו ״

ארש (תהלים כ״א) וַאֲרֶשֶׁת שְׂפָתָיו בַּל מָנַעְתָּ · מבטא שפתיו ״

ארש (דברים כ׳) אֲשֶׁר אֵרַשׂ אִשָּׁה וְלֹא לְקָחָהּ · (דברים כ״ב) הַנַּעֲרָה הַמְאֹרָשָׂה · ושלא נזכר פועלו ממנו (שמות כ״ב) אֲשֶׁר לֹא אֹרָשָׂה · ענינו ידוע ·

אש (במדבר ט״ז · דברים ל״ג) וְאֵשׁ יָצְאָה מֵאֵת יְיָ · מִימִינוֹ אֵשׁ דָּת לָמוֹ · (ישעיה ס״ו · דברים ל׳) וְאִשָּׁם לֹא תִכְבֶּה · אֶת אִשּׁוֹ הַגְּדוֹלָה · (ישעיה נ׳) והוקל לְכוּ בְּאוּר אֶשְׁכֶם · והאלף בסגול · ובלשון (איוב כ׳ · ישעיה ו׳) זכר תְּאָכְלֵהוּ אֵשׁ לֹא נֻפָּח · הִנֵּה נָגַע זֶה עַל שְׂפָתֶיךָ · (במדבר כ״א) כי טעם זה על האש · כִּי אֵשׁ יָצְאָה מֵחֶשְׁבּוֹן לֶהָבָה מִקִּרְיַת סִיחֹן · (תהלים ק״ד) אֵשׁ לֹהֵט · יתכן ששרש המלה הזאת אשש וחכורו הנדגש יוכיח או נאמר כי הדגש לתשלום (ויקרא א׳) הנח במלת אש · אִשֵּׁה הוּא לַיְיָ · בפלס צחה צמא · מן צחה והוא תאר לקרבן על שם שהוא כלה באש · וכן הבשר מהקרבן אשר היה לכהנים נקרא אשה אחר

(דברים י״ח) שקצתו נאכל באש · אִשֵּׁי יְיָ וְנַחֲלָתוֹ יֹאכֵלוּן ״

אשש (ישעיה ט״ז) לַאֲשִׁישֵׁי קִיר חֲרֶשֶׂת · יסודות · דומה (עזרא ד׳ · עזרא ה׳) לו בארמית וְאֻשַּׁיָּא יַחִיטוּ · יְהַב אֻשַּׁיָּא דִּי בֵית אֱלָהָא · ויונתן תרגם על אינש כרך תקפיהון · ורבי יונה פירשו על הדרך הזה כי לאשישי משל לעושי החיל והעוז והמלכות שהם יסוד המלכות ופירוש תהגו אך נכאים להם לחזקים תקראו עתה נכאים וחלשים · (ישעיה מ״ו) זִכְרוּ זֹאת וְהִתְאֹשָׁשׁוּ · והתחזקו כמו שהאשישים חוזק הקיר · או יהיה מענין איש אף על פי שאינו משרשו כלומר היו לאנשים · ואדוני אבי ז״ל פירשו מענין אש הכוו והשרפו כלומר הכלמו ממעשיכם הרעים · (הושע ג׳) אֲשִׁישֵׁי עֲנָבִים · פירוש אשישות מלאות יין ענבים והם הלגינות שישימו בהם היין · (שיר ב׳) וכן סַמְּכוּנִי בָּאֲשִׁישׁוֹת · אשישות מלאות יין · (שמואל ב׳ ו׳) וַאֲשִׁישָׁה אֶחָת · ויש לפרש מזה (ישעיה ט״ז) לַאֲשִׁישֵׁי קִיר חֲרֶשֶׂת · לענין שאמר כי שדמות חשבון אומלל גפן שבמה ״

אשד (במדבר כ״א) וְאֶשֶׁד הַנְּחָלִים · בשש נקודות משפך הנחלים · (דברים ג׳) וכן אַשְׁדּוֹת הַפִּסְגָּה · (יהושע י׳) הָהָר וְהַנֶּגֶב וְהַשְּׁפֵלָה וְהָאֲשֵׁדוֹת · והוא מדרון ההר או הפסגה ונקרא כן לפי שהמים היורדים על ההר או הפסגה נשפכים למטה דרך המדרון ודומה לו בלשון ארמית שמתרגם שופך דם האדם דישוד · דמו ישפך דמיה ישתד ״

אשה (ירמיה נ׳) נָפְלוּ אָשְׁיוֹתֶיהָ · האלף בקמץ חטף בפלס ארחותיה · והנפרד ממני אָשְׁיוֹת בפלס ארחות ופירושו יסודותיה כמו בלשון ארמית (עזרא ד׳) וְאֻשַּׁיָּא יַחִיטוּ · (עזרא ה׳) יְהַב אֻשַּׁיָּא דִּי בֵית אֱלָהָא ״

אשך (ויקרא כ״א) מְרוֹחַ אָשֶׁךְ · מעוך כתים ״

אשל (בראשית כ״א · שמואל א׳ כ״ב) וַיִּטַּע אֶשֶׁל · תַּחַת הָאֶשֶׁל · בשש נקודות שם כולל לכל עץ ודומה לו בדברי רבותינו ז״ל דתליא באשלי רברבי פירוש אילנות גדולים · ורבי יונה אמר אפשר שיהיה שם האילן שקורין בערבי את״ל והוא דומה לאילן שקורין בלעז טמרי״ז ״

אשם (ויקרא ה׳ · במדבר ה׳) אָשָׁם הוּא אָשֹׁם אָשַׁם לַיְיָ · וְאָשְׁמָה הַנֶּפֶשׁ הַהִיא · (ירמיה ב׳) כָּל אֹכְלָיו יֶאְשָׁמוּ · האלף בשוא לבדו · (ירמיה נ׳ · יחזקאל כ״ה) וכן וְצָרֵיהֶם אָמְרוּ לֹא נֶאְשָׁם · וַיֶּאְשְׁמוּ אָשׁוֹם · (ד״ה ב׳ ל״ג) אשם כמו חטא · והשם עוד כִּי הוּא אָמוֹן הִרְבָּה אַשְׁמָה · (ד״ה ב׳ כ״ח · ויקרא ה׳) והקבוץ עִמָּכֶם אַשְׁמוֹת לַיְיָ אֱלֹהֵיכֶם · וְהָיָה כִּי יֶחֱטָא וְאָשֵׁם · פירוש ישים עצמו אשם על דרך (ישעיה נ״ג) אִם תָּשִׂים אָשָׁם נַפְשׁוֹ · וכן ואשם ישים עצמו אשם ויתודה (ויקרא ד׳ · שם) וכן אֲשֶׁר לֹא תֵעָשֶׂינָה וְאָשֵׁמוּ · אֲשֶׁר לֹא תֵעָשֶׂינָה בִשְׁגָגָה וְאָשֵׁם · ישים עצמו אשם בהתודותו · (ויקרא ה׳) לַאֲשֶׁר הוּא לוֹ יִתְּנֶנּוּ בְּיוֹם אַשְׁמָתוֹ · ביום שיתודה על אשמתו · (עזרא י׳) והתאר אשם · וַאֲשֵׁמִים אֵיל צֹאן עַל אַשְׁמָתָם · פירוש ואשמים באיל כלומר באו באיל צאן להתודות שהם אשמים והקריבוהו על אשמתם · (ויקרא ד׳) לְאַשְׁמַת הָעָם · פירושו לפי פשוטו שחטא בהוראתו כי הכהנים היו מורים התורה כמו שכתוב ואת עמי יורו וגומר ואמר אם הכהן המשיח יחטא כלומר שהורה ואשמו העם בהוראתו שהורה אותם שלא כתורה כן הוא מתפרש דרך פשוטו אלא שרבותינו ז״ל פירשו יכול אם הורה כהן משיח ועשו אחרים על פיו יהא חייב תלמוד לומר אשר חטא על מה שחטא הוא מביא ואינו מביא על מה שחטאו אחרים ומה שאמר לאשמת העם דרשו בו להיות אשמת המשיח כאשמת העם מה הצבור אינו

מביא אלא על העלם דבר עם שגגת מעשה שנאמר ונעלם דבר מעיני הקהל ועשו אף משיח לא יביא אלא על העלם דבר עם שגגת מעשה · והקרבן עצמו שמביא על האשם יקרא אשם יִשְׁחֲטוּ אֶת הָאָשָׁם · (ויקרא ז)
וְהֵבִיא אֶת אֲשָׁמוֹ לַיְיָ · אבל אם אין לָאִישׁ גֹּאֵל לְהָשִׁיב (ויקרא ה)
הָאָשָׁם אֵלָיו הָאָשָׁם הַמּוּשָׁב לַיְיָ לַכֹּהֵן · שניהם פי׳ כללם (במדבר ה)
על גזל הגר כי על גזל הגר הכתוב מדבר כמו שאמר ואם אין לאיש גואל והוא הגר שאין לו גואלים אם אין לו בנים וכולל אשם הקרן והחומש ולא הקרבן כמו שאמר מלבד איל הכפורים כי הקרן והחומש בעון ובאשם הם הקרן שגזל והחומש שנשבע לשקר · תֶּאְשַׁם שֹׁמְרוֹן כִּי (הושע יד)
מָרְתָה בֵּאלֹהֶיהָ · וַיֶּאְשְׁמוּ יֹשְׁבֵי בָהּ · והנפעל גַּם עֶדְרֵי (ישעיה כד · יואל א)
הַצֹּאן נֶאְשָׁמוּ · האלף בשלשתם בשוא לבדו אלו והדומים להם מענין שממה אשם ושמם בענין אחד ·
וכן הַאֲשִׁימֵם אֱלֹהִים · ענין שממה ויתכן היותו מענין (תהלים ה)
אשם ופי׳ האשימם בעצתם כלומר שלא יתכן ולא יזדמן להם מה שיחשבו עלי וזהו שאמר יפלו ממועצותיהם ובא בלשון אשם כדרך אל השערה ולא יחטיא · וכתב אדוני אבי ז״ל בספר הגלוי מזה השרש בָּאַשְׁמַנִּים כַּמֵּתִים · (ישעיה נט)
והנון נוספת והוא ענין שממה ר״ל מקום שמם שאין שם ישוב והם הקברים וכן תרגם יונתן במה דאחידין קבריא באפי מתיא ״

אשף לְכָל חַרְטֻמִּים וְאַשָּׁפִים · קל השין · לַחַרְטֻמִּים (דניאל ב)
וְלָאַשָּׁפִים · דגש השין · והם החוזים (דניאל א)
בכוכבי׳ · ור׳ אברהם בן עזרא כתב כי אשפים הם הרופאים וקרא להם בכוכב נצר שהיו יודעים בדפק הזרוע או במים לפי השתנות הגוף ורוב החלומות הולכים על מתכונת הגוף · מֵאַשְׁפֹּת יָרִים אֶבְיוֹן · והקבוץ חִבְּקוּ (תהלים קיג · איכה ד)
אַשְׁפַּתּוֹת · ודקדוקו כתבתי בחלק הראשון מן הספר הזה בשער השמות בנחי הלמ״ד בבנין אחרת ופירושו מרמן מדמנות וענינם ידוע · ואפשר שיהיה מזה הענין וְאֶת שַׁעַר הָאַשְׁפֹּת · ובהעלם האלף עַד שַׁעַר הַשְּׁפֹת · (נחמיה ג · שם)
וענין אחר עָלָיו תִּרְנֶה אַשְׁפָּה · וְעֵילָם נָשָׂא אַשְׁפָּה · (איוב לט · ישעיה כב)
הֵבִיא בְּכִלְיוֹתָי בְּנֵי אַשְׁפָּתוֹ · אַשְׁפָּתוֹ כְּקֶבֶר פָּתוּחַ · (איכה ג · ירמיה ה)
בְּאַשְׁפָּתוֹ הִסְתִּירָנִי · הוא הכלי שמשימין בו החצים ״ (ישעיה מט)

אשר הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר שָׁלַח משֶׁה · וְקָם הַבַּיִת אֲשֶׁר (במדבר יג · ויקרא כה)
בָּעִיר · כולם ענינם ידוע · ויש במקום אם אֲשֶׁר נָשִׂיא יֶחֱטָא · אֶת הַבְּרָכָה אֲשֶׁר תִּשְׁמְעוּ · פירוש (ויקרא ד · דברים יא)
אם נשיא יחטא · אם תשמעו · ויש במקום כן וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל שְׁמוּאֵל אֲשֶׁר שָׁמַעְתִּי בְּקוֹל יְיָ · ויש במקום (שמואל א טו)
למען אֲשֶׁר יִיטַב לְךָ וּלְבָנֶיךָ אַחֲרֶיךָ · פירוש למען (דברים ד)
ייטב לך · וַיְסִרֶהָ מִגְּבִירָה אֲשֶׁר עָשְׂתָה מִפְלֶצֶת לָאֲשֵׁרָה · (מלכים א טו)
בעבור שעשתה מפלצת · ויש במקום וי״ו טוב אֲשֶׁר (קהלת ז)
יָפֶה · עָוֹן אֲשֶׁר חֵטְא · כמו טוב ויפה · עון וחטא · (הושע יב)
ויוסיפו עליו כ״ף הדמיון כַּאֲשֶׁר עָשָׂה · וכן במקומות (ויקרא ח)
רבים · ופעמים תחסר אֲשֶׁר רְאִיתֶם אֶת מִצְרַיִם · כמו (שמות יד)
כאשר ראיתם · ויבא עליו ב״ת השירות כמו בַּאֲשֶׁר (בראשית לט)
אַתְּ אִשְׁתּוֹ · פי׳ בעבור שאת אשתו · בַּאֲשֶׁר יְיָ אִתּוֹ · (שם)
בעבור שיי׳ אתו · ויבא הב״ת עליו להורות על המקום בַּאֲשֶׁר כָּרַע שָׁם נָפַל שָׁדוּד · וּבַאֲשֶׁר חֲלָלִים שָׁם הוּא · (שופטים ה · איוב לט)
וענין אחר בזה השרש לא תִטַּע לְךָ אֲשֵׁרָה כָּל עֵץ · כל (דברים טז)
עץ שעובדין אותו או נוטעין אותו לכבוד מי שעובדים אותו יקרא אשרה · וקבוצו בלשון זכרים בָּמוֹת וּמַצֵּבוֹת (מלכים א יד)
וַאֲשֵׁרִים · וְאֶת אֲשֵׁרָיו תִּכְרֹתוּן · וַאֲשֵׁרֵיהֶם תִּשְׂרְפוּן (שמות לד · דברים יב)
בָּאֵשׁ · וענין אחר אַשְׁרֵי הָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא הָלַךְ · אַשְׁרֶיךָ (תהלים א)
יִשְׂרָאֵל מִי כָמוֹךָ · שם בלשון רבים בפלס אחלי אדני׳ (דברים לג)
אחלי אשרי ואף על פי שזאת האלף שרשית והאלף אחלי נוספת · בְּאָשְׁרִי כִּי אִשְּׁרוּנִי בָּנוֹת · אמרו אשרי · כִּי (בראשית ל)
אֹזֶן שָׁמְעָה וַתְּאַשְּׁרֵנִי · רָאוּהָ בָנוֹת וַיְאַשְּׁרוּהָ · וְתֹמְכֶיהָ (איוב כט · שיר ו)
מְאֻשָּׁר · יאמרו לו אשריו · וענין אחר תְּמֹךְ אֲשֻׁרַי · (משלי ג)
דרכי או רגלי · וכן בַּאֲשֻׁרוֹ אָחֲזָה רַגְלִי · לא תִמְעַד (תהלים יז · איוב כג)
אֲשֻׁרָיו · אפילו אחת מאשוריו לא תמעד והוא בלשון נקבה כמו רגל · ומשקל אחר והוא תו״ש אם תִּטֶּה (תהלים לז)
אַשֻּׁרִי מִנִּי הַדָּרֶךְ · אַשֻּׁרֵנוּ עַתָּה סְבָבוּנוּ · וכן כל הדומים (איוב לא · תהלים יז)
להם ענינם ענין נתיב ודרך · והפעל הקל ממנו עַל דֶּרֶךְ אָשׁוּר · וְאִשְׁרוּ בְּדֶרֶךְ בִּינָה · ויש לפרש על דרך אשור (הושע יג · משלי ט)
מן אֲשׁוּרֶנּוּ וְלֹא קָרוֹב · האלף למדבר ופירושו כנמר (במדבר כד)
שהוא מוכן לטרוף כן אשור ואביט לטרוף אותם כמו שאמר אפגשם כדוב שכול · והכבד וְאַל תְּאַשֵּׁר בְּדֶרֶךְ (משלי ד)
רָעִים · אל תדרך · וְאַשֵּׁר בַּדֶּרֶךְ לִבֶּךָ · פירוש בדרך (משלי כג)
הידועה שהורותיך והיא דרך החכמה · מְאַשְּׁרֵי הָעָם (ישעיה ט)
הַזֶּה · אַשְּׁרוּ חָמוֹץ · מדריכי העם הזה הדריכו החמוץ (ישעיה א)
או יהיו אלו מאשרי ואשרו האלף בהם תמורת יו״ד מישרי העם הזה · ישרו חמוץ · תִּדְהָר וּתְאַשּׁוּר · עץ (ישעיה מא)
ממין ארז ויש שפירושו שהוא בקס בערבי ובלעז ברו״ל ובדרו״ל תאשור שוריב״נה · וכתב רבי יונה כי נקרא כן בערבי שורבי״ן והתרגום אמר אשכרועין · וכתב רבי יונה והעץ הזה קורין לו בקשב״ס״ין בערבי ואומר שהוא שקורין לו בלעז בוש״ו ות״י קַרְשֵׁךְ עָשׂוּ שֵׁן בַּת אֲשֻׁרִים · (יחזקאל כז)
דפין דאשכרועין מכבשין בשן דפיל · פירוש בת אשורים מלה אחת והיא שתי מלות ״

את המלה הזאת תורה על עצם הדבר הפעול ·
בָּרָא אֱלֹהִים אֵת הַשָּׁמַיִם · וַיּוּשַׁב אֶת משֶׁה (בראשית א · שמות י)
וְאֶת אַהֲרֹן · ועל כן מלת ויושב בלשון יחיד שהוא נופל על מלת את שפירושו עצם משה ואהרן והמלה כוללת שניהם ואף על פי שאמר ואת אהרן · וכן הוּקַם אֶת דִּבְרֵי (ירמיה לה)
יְהוֹנָדָב · ובמוחם וַתִּקַּח הָאִשָּׁה אֶת שְׁנֵי הָאֲנָשִׁים (יהושע ב)
וַתִּצְפְּנוֹ · כי מלת ותצפנו נופלת על מלת את · וכן כִּי זְכֹר אֲנִי וָאַתָּה אֵת רֹכְבִים צְמָדִים · כלומר שנינו באחד (מלכים ב ט)
רוכבים או פי׳ עם רוכבים צמדים · גַּם מֵאֵת זֶה תֵּצְאִי · (ירמיה ב)
כמו מזה · מֵאֵת רְבִיעִית · כמו מרביעית · וַיִּרְאוּ שֹׁטְרֵי (מלכים א ו · שמות ה)
בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֹתָם בְּרָע לֵאמֹר · עצמם · בְּיוֹם הִמָּשַׁח (במדבר ז)
אֹתוֹ · עצמו · וַיִּקְבֹּר אֹתוֹ · עצמו כי מרעה הוא קבר (דברים לד)
עצמו · ודעת רז״ל שהשם קבר אותו כלו׳ שאמר ונפתחה הארץ לפניו ונכנס בה וגוע ואחר כן נסתמה הארץ ולא נודע קברו · ויש מרז״ל שפירשו ג״כ ויקבור אותו עצמו כמו שאמר על וְהִשִּׂיאוּ אוֹתָם עֲוֹן אַשְׁמָה · זה אחד משלשה (ויקרא כב)
אתים שהיה רבי ישמעאל דורש בלשון עצמם · וכן יביא אותו · ויקבור אותו · וכן וְיִרְעוּ הָרֹעִים אוֹתָם · (יחזקאל לד)
עצמם · יָבִיא אוֹתוֹ אֶל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד · יביא עצמו (במדבר ו)
ופירושו הכהן יביא אותו · וכן וְאֵין אֶתְכֶם אֵלַי נְאֻם (חגי ב)
יְיָ · או הוא חסר ופירושו ואין משיב אתכם אלי או אין אני רואה אתכם שבים אלי בכל אשר הכיתי אתכם וכן כלם על הדרך הזה להיות מלת את נופלת על עצם הפעול או הוא עצמו או אחר · ובאו בחלם שלא כמנהג וּבָרֵא אוֹתְהֶן בְּחַרְבוֹתָם · עַד הַשְׁמִידוֹ אוֹתְכֶם · וַאֲנָשִׁים (יחזקאל כג · יהושע כג)
צַדִּיקִם הֵמָּה יִשְׁפְּטוּ אוֹתְהֶם · ופעמים תבא במקום מן (יחזקאל כג)
וְאֵת שַׁדַּי וִיבָרְכֶךָּ · פירוש משדי כמו שאמר מאל אביך (בראשית מט)
ויעזרך · הֵם יָצְאוּ אֶת הָעִיר · מן העיר · וְהִתְנַחַלְתֶּם (בראשית מד · ויקרא כה)
אֹתָם · מהם · וְאֵין פּוֹתֵר אוֹתָם · מהם · וכן חָנּוּנוּ (בראשית מא · שופטים כא)
אוֹתָם · מהם · חָלָה אֶת רַגְלָיו · מרגליו · ובאה עם הפעל (מלכים א טו)
וְאֶת מְלָכֵינוּ שָׂרֵינוּ כֹּהֲנֵינוּ וַאֲבֹתֵינוּ לֹא עָשׂוּ תּוֹרָתֶךָ · (נחמיה ט)

הארי

הארי ואת הדוב · ואת הברזל נפל אל המים · מקברים את העוברים את הנותרים · ויתכן לפרש את העוברים עם העוברים כלומר אנשי תמיד יקברו עם העוברים את הנותרים · וכן ואת הדוב ועם הדוב בא הארי · וכן ואת הברזל ועם הברזל נפל אל המים הקורה · וכן ואת מלכינו עם מלכינו שרינו הרשענו אנחנו כי גם הם לא עשו תורתך ולא החזירו אותנו אל הדרך הטובה · ויבא במקום אל והראה את הכהן · את מי הגדת מלין · ויגש דוד את העם וישאל להם לשלום · ואת בית יי אני הולך · והמישני את העמודים · ובמקום למ״ד השמוש · וירעו אותנו · כמו לנו · ועשה את דמו כאשר עשה לדם הפר · ותבא במקום ב״ת השמוש ואותנו אל תמרדו · כמו בנו · וחת חלקו אותה · כמו בה · ותבא במקום עם היה רועה את אחיו · ולא נאמנה את אל רוחו · את יעקב איש וביתו באו · ורבים כמוהם · וכשיתחבר עם הכנוי זה שפירושו עם ידגש אתי מלבנון כלה אתי מלבנון תבואי · ויכל לדבר אתו · ויכל משה מדבר אתם · ואתכם יהיו איש איש למטה · ואתנו תשבו · וזה יבוא במקום על והקטר אתו · כמו עליו · ויבא עם החלם בענין עם אולי יי אותי · ויי אותי כגבור עריץ · לעיני האנשים ההלכים אותך · ובדברי אותך אפתח את פיך · וגם השיב אין אותם · ונדרשה את יי מאותו · יש אותו דבר יי · וענין אחר את מחרשתו ואת אתו · למחרשות ולאתים · ובא בדגש מקום הנח וכתתו חרבותם לאתים · כמו כותו אתיכם לחרבות · הוא הכלי שחופרין בו הנקרא מר בדברי רבותינו ז״ל · וענין אחר לסימן הנמצא ואת תדבר אלינו · ואם ככה את עושה לי · את כרוב ממשח הסוכך · והוסיפו הא׳ ברוב לזכר ואמרו אתה חראית לדעת · ולנקב לעולם בלא הא ולרבים אתם עשיתם · ויאמרו להם אחיהם מה אתם · פירוש מה אתם אומרים כלומר מה בפיכם מן הבשורה מחקירת הארץ · ולרבות ואתן צאני · ובתוספת הא ואתנה ידעתן ״

אתה אתה בקר וגם לילה · ואתה מרבבות קדש · עדיך · *אא במסורת אתא בקר לית כתיב אלף וחד ואתה מרבבות קדש כתיב הא ״*

תאתה · בנוח הא״לף ובנועה מצפון זהב יאתה · בסופת יאתה · ובחסרון למ״ד הפעל ובנוח הא״לף העירותי מצפון ויאת · ונקרא כבעלי הא״לף הננו אתנו · האותיות שאלוני · הגידו האותיות לאחור · ואותיות ואשר תבאנה · קרבו ויאתיון · כי פחד פחדתי ויאתיני · בכלם נראת בהם למ״ד הפעל שהומרה ביו״ד · ויתא ראשי עם משפטו ויאתה והא״לף במקום ה״א למ״ד הפעל · אתיו לאכל כל חיתו ביער · אתיו אקחה יין · שובו אתיו והומרה הא״לף פ״א הפעל בה״א התיו לאכלה · לקראת צמא התיו מים · פירוש אומר למים שיבאו לקראת הצמא והוא הנודד ממקומו מפני החרב · וענין כלם ענין ביאה בתרגום ויבא ואתא ״

אתן ותראני האתון · אתנות צחורות ״ *אמר אליהו המדקדק*

אתק *אתיק על פני אתיק והכניו כתב בשרש כתק מאין הכרע :*

ואשר הם בני ארבע אותיות

אבנט ואבנטך אחזקנו · ועשית להם אבנטים · והוא אזור המכנסים ״

אראל הן אראלם צעקו חוצה · המלאך שלהם ואראל שם גדולה הוא כמו שפירשתי למעלה במלת אריאל · וקרוב אני לומר כי הכל אחד בשרש ואף על פי שנפלה היו״ד באראלם וגם רבותינו ז״ל זכרו המלאכים הקדושים בזה הלשון לרוב גדולתם באמרם אראלים ומצוקים אחזו בארון הקדש נצחו אראלים את המצוקים ונשבה ארון הקדש · אמרו אראלים על המלאכים לרוב גדולתם ומצוקים על בני אדם החשובים והגדולים כמו שכתוב כי ליי מצוקי ארץ וישת עליהם תבל · שדרשו בו רבותינו שהחסידים והגדולים נקראו מצוקי ארץ ועליהם מתקיימת תבל · ורבי ארנים פירש אראלם מלה מורכבת אראה להם כמו בשלם הב שר בשל להם וכן כתבו אדוני אבי ע״ה ופירושו ככה · אמר הנביא אראה להם לישראל צרות שיצעקו חוצה ומלאכי שלום שהיו באים בדברי שלום מר יבכיון נשמו מסלות וגומר · ורבי אברהם בן עזרא פירש כי היא ירושלם כי כן נקראת הוי אריאל אריאל · והטעם כאשר יראו אראלם הרוס אז יצעקו חוצה ״

ארגז תשימו בארגז מצדו · פירושו תיבה וכן אמר התרגום תשון בתיבותא מסיטריה ״ *אמר אליהו המדקדק*

ארגב *קבל ארגוב תמהתי למה לא הביא אותו לא פה ולא בשרש רגב ועוד אדבר בו שם אי״ה :*

אשפר *הביא בשרש שפר ולא ידעתי למה :*

ואשר הם בני חמש אותיות

אגרטלי זהב · אגרטלי כסף · ופירוש המלה כלים שנותנין בהן מים לידים אר״ולש בלעז ״

אדרכן ואדרכנים רבו · לאדרכנים אלף · מטבע ידוע אצלם ״

אחשדרפנים אדני אבי ע״ה פירש כי היא מלה מורכבת כי אחש הוא שם הגדול בלשון ארמית · וכן אחשורוש אחש וראש ותכן מלת אחשדרפנים אחשי דרי פנים פירוש השרים הגדולים העומדים תמיד בפנים כלומר הרואים פני המלך תמיד וכן

האחשתרנים מלה מורכבת ותכן המלה אחשי תרין והיו״ד והמ״ם סימן הרבים ופירוש המלה בהמות גדולות ונכבדות משני מינים מסוס ומחמור והוא מה שאמר בני הרמכים בני הסוסיות כי הסוסיא בלשון ערבי רמכא ״

אלגביש ואבני אלגביש · הם אבני הברד הגדולות ועוד נכתבנו בשרש גבש ״

ארגמן הוא צבע אדום הנקרא כרמ״ז ובא בנו״ן במקום המ״ם · ובארגון וכרמיל ותכלת · ותרגום ארגמן ארגוונא · והגאון רבינו סעדיה ז״ל פירש בו תולעת שני הוא הנקרא כרמ״ז אם כן הוא ארגמן צבע אדום אחר ואומרים שהוא הצבע שקורין לכ״א ובערבי נקראה ארג״ואן כן כתב רבי יונה ״

נשלמה אות האלף

אות הבית

בבת נוגע בבבת עינו · אישון עינו והוא שחרות העין שהצורה נראית בו · והפילו הב״ית האחת ואמרו בת עיניך · והנכון והישר שהמלה נחת הע״ין ויהיה בבה על משקל קמה במה לפיכך לא נשתנה הב״ית בסמיכות לשוא ״

באר באר את התורה הזאת · פעל עבר · באר היטב · מקור · ובאר על הלחות · צווי · פירש את התורה · פירש היטב · וענין אחר מעין גנים באר מים חיים · חפרתי את הבאר הזאת · ובאר צרה נכריה · והקבוץ וכל הבארות אשר חפרו · ובסמוך לא נשתנה ויחפור את בארות המים · ונשתנה בארות בארות חמר · ועניינם ידוע והוא שהוא שמימיו נובע׳ן ״

באש ובאש היאור · וירם תולעים ויבאש · פתח באתנח · והשם ואעלה באש מחניכם · ומשקל אחר ועלה באשו ותעל צחנתו · ופגריהם יעלה באשם · בשוא האל״ף · והפעל הכבד והוא עומד ולא חבאיש ורמה לא היתה בו · הבאישו נמקו חבורותי · והיוצא יבאיש יביע שמן רוקח · ענין סרחון · להבאישני ביושב הארץ · כמו שירחיק האדם דבר המבאיש · אשר הבאשתם את ריחנו בעיני פרעה · ואמר בעיני סמוך אל ריח ואף על פי שעל דרך המשל היה אומר באפי שב אל הענין כלומר שלא ירצו לראותינו ולהביט אלינו כמו שירחיק אדם הדבר הנבאש ולא ירצה לראותו · וכן הבאש הבאיש בעמו כל אשר תמצא בלשון הזה הם ענין סרחון אבל הפרש כל אחד לפי ענין הקרוב אליו להבאישני ביושב הארץ · להתעיבני ולמאוס בי כמו שימאס אדם בדבר המבאיש · וכן ורשע יבאיש ויחפיר · והנפעל כי נבאשו בדוד · נבאשת את אביך · וההתפעל כי התבאשו עם דוד · כלם מתפרשים בזה העניין · ותחת שעורה באשה · בשוא האל״ף זרע הנבאש והפחות · ויעש באשים · ענבים נבאשים ופחותים למברו״שקש בלעז או הדומה להם מהפירות הפחותים או הוא מין ממיני הקוצים · ורבינו סעדיה ז״ל פירשו ענבים רעים תרגום וירע ובאש · ורבינו האיי ז״ל פירשו מין ממיני הענבים הרע שבהם ומפורסם הוא מלשון משנה הענבים האובשים במוקדם הא״לף על הב״ית ״

בג בפת בג המלך · פת מאכל המלך · ואכלי פת בגו · פת מאכלו · פרת בגם · מאכלם · ונתתיך לבג לגוים · כתיב כן פירושו ונתתיך למאכל · וקרי לבז כי הענין קרוב זה לזה והז״ין וכן תי׳ לביז לעתיקיא · גי״מל באלפא ביתא דא״טבח ״

בגד כל רעיה בגדו בה · שלו כל בגדי בגד · ובוגד ולא בגדו בך · בגודה אחותה יהודה · תאר לנקבה והמשפט בגודה בשוא בפלס רחוקה גדולה בבגדו בה · ובאשת נעוריך אל יבגוד · בחלם · ובפתח מדוע נבגד איש באחיו · והחכם רבי יעקב בן אלעזר כתב שהוא בנין נפעל ואיננו נכון כי פעלי הקשר לא יבא מהם פעול ונפעל · ונקשר עם מ״ם אכן בגדה אשה מרעה · והשם ובגד בוגדים בגדו · בשש נקודות · כל בגדי בגד · ומשקל אחר נביאה פוחזים אנשי בוגדות · בפלס הנה הסוללות באו העיר ענין מי שעובר על ברית חברו ומשקר בו בבטחו בו · וענין אחר ובגד ללבוש · בשש נקודות · ולבש בגדים אחרים · בכל עת יהיו בגדיך לבנים · ובלשון נקבות את בגדי עשו בנה הגדול החמודות · והקבוץ בלשון נקבות קציעות כל בגדותיך · ועניינם ידוע ״

בד ומכנסי בד · מכנסי פשתן · מדו בד · מלבוש פשתן וי״ו מדו נוספת בו״יו בנו בעור · לבוש הבדים · לבוש בגדי פשתן · וענין אחר מפר אותות בדים · אותות הכוזבים · חרב אל הבדים · אל הכוזבים כלומר הקוסמים וכן תרגם יונתן קסמיא · ואדני אבי ז״ל פירשו בעלי אובות מתרגום אוב וידעוני בידין ודכורו · והכל פירוש אחד כי בדין הוא לשון כזב כמו אשר ברא מלבו · בדיך מתים יחרישו · כזביך ורוב דבריך בהצדיקך עצמך מחרישים בני אדם · לא אחריש בדיו · כזביו או פירושו גבורותיו · לא כן בדיו · לא אמרת כזביו כלומר לא נתקיימו דבריו שהיה מדבר בגאוה · ויש מי שפירשו בניו כלומר לא יעשו כן בניו כי תפסק מלכותו · ועשא בדי עצי שטים · ותעש בדים · ותצא אש ממטה בדיה · פארות האילן הגסים יקראו בדים והקטנים היוצאים מהם ענפים ואברי האדם נקראו · בדים לפי שהם לאדם כבדים לאילן · יאכל בדי עורו יאכל בדיו · ויש מפרשים בדי עורו ובדיו בניו שהבנים לאדם כבדים לאילן · וכן וכלתה בדיו · ויתכן שיהיה שרש כלם בדד · בדי שאול תרדנה · די מלה נוספת וטעמו בשאול תרדנה · וכן בדי שופר יאמר האח · בשופר · וכן ויגעו עמים בדי ריק · בריק · ואף על פי שאמרו כי די מלה נוספת קצת מלה ענין יש בו כי יורה להגדלת הדבר ולהתמדתו וכן פיר׳ אדני אבי עליו השלום ופירוש בשאול תרדנה וטעם תרדנת התקוות שזכר פעמים תקותי · כלומר איפה תקותי · כי בשאול תרדנה כל התקוות שיש לי כמו שאמר אם אקוה שאול ביתי · ויש מי שפירש בדי שאול ירכתי שאול · ועוד פירשו בו על אברי האדם שהם כמו הבדים לאילן והוא חסר ופירושו בדי גופי בשאול תרדנה · והחכם ר׳ משה בן עזרא כתב כי השרשי׳ הנכנסים תחת הארץ מתפשטים כלפי מטה הם הנקראות בדי שאול וכן פירוש הפסוק לפי פירושו כי תקוותינו תרדנה תחת הארץ כבדי שאול · גם פירש כי על הגידים אמר בדי שאול דרך העברה ״

בדד בדד ישב · יחידי ובדד אינו שם תאר לזכר לבד כי גם לנקבה ולרבים ימצא · איכה ישבה בדד · בדד ישכונו · ובא עם למ״ד השמוש בדרך השם לא שם התאר שוכני לבדד · לפיכך אנו אומרים בי אינו תאר אבל הוא שם היחידות ויבא בענין בטח כי

חשובן

השוכן בטח הוא יושב יחידי אין צריך להרבות אנשים לעזר שיהיו עמו לפיכך אמר בדד ישכונו · שוכני לבדד · וַיִּשְׁכֹּן יִשְׂרָאֵל בֶּטַח בָּדָד · וכן יי בדד ינחנו · (דברים לג · דברים לב) ובנפול אות הכפל בַּד בְּבַד · אחד באחד כלומר שיהיו שחוקים כל אחד לבדו · (שמות ל) ויש מפרשים משקל במשקל וכן תרגם אנקלוס רוצה לומר שישקול כל אחד ואחד לבדו מפני התכרע או שיהיה משקל זה כמשקל זה כי היה בהם שהיה משקלם שוה והם המפורשים בתורה נטף ושחלת וחלבנה ולבונה וכן אמרו רבותינו ז"ל הצרי והצפורן לבונה וחלבנה משקל שבעים שבעים מנה ·

ורוב השתמשם בזה השם עם למ"ד מִשְׁפְּחוֹת בֵּית דָּוִד לְבָד וּנְשֵׁיהֶם לְבָד · (זכריה יב) והוא קמוץ · ובסמוך פתח לְבַד מִשָּׂרֵי הַנִּצָּבִים · (מלכים א ה) לְבַד מִמְּכָּרָיו · (דברים יח) והכניסו עליו עוד המ"ם מִלְּבַד שַׁבְּתֹת יי · מִלְּבַד נְשֵׁי בְנֵי יַעֲקֹב · (ויקרא כג · בראשית מו) פירוש זולת נשי בני יעקב · ועם הכנויים ידגש וַיִּוָּתֵר יַעֲקֹב לְבַדּוֹ · (בראשית לב) יִהְיוּ לְךָ לְבַדֶּךָ · אֵין עוֹד מִלְּבַדּוֹ · (משלי ה · דברים ד) הדגש לחסרון אות הכפל · ופירושו זולתו · וְהוֹשַׁבְתֶּם לְבַדְּכֶם · (ישעיה ה) אתם יחידים אין אחר עמכם · והפעל ממנו וְאֵין בּוֹדֵד בְּמוֹעָדָיו · (ישעיה יד) כלומר אין מתיחד במועדיו · רוצה לומר בזמנים שיתן נבוכד נצר לחיילותיו ביום הזה ובזמן הזה תהיו מוכנים ומזומנים ללכת למלחמה אין אחד מהם שיתיחד לעצמו ויפרד וימנע ללכת כי כלם יבאו יחד · וכן תרגם יונתן ולית דמתאחד בזמניה ואפשר כי על נבוכד נצר אמר כמו שפירשתי וזה הוא שאמר כי מצפון עשן בא והיא בבל שהיא גם לצפון ארץ פלשתים כמו לצפון ארץ ישראל ובאותו חרבן ש שהחריב מלך בבל ארץ פלשתים נושעו ישראל שהיו הפלשתים לוחצים אותם · ויתכן גם כן לפרש כי על פרעה אמר שהכה בפלשתים כמו שנאמר בספר ירמיהו בטרם יכה פרעה את עזה ואמר הנה מים עולים מצפון והיו לנחל שוטף וגומר · אבל לענין הפרשה נראה יותר לפרש כי על חזקיהו אמר שאמר בתחלת הפרשה אל תשמחי פלשת כלך כי נשבר שבט מכך ואמר זה בשנת מות המלך אחז ומלך חזקיהו ואמר אל תשמחי פלשת כלך כי נשבר שבט מכך והוא עזיה שהכה בפלשתים כמו שאמר בדברי הימים וכשמת שמחו והיו לוחצים ישראל גם בימי אחז · ואמר עתה אל תשמחי כמו ששמחת עד עתה כי נשבר שבט מכך והוא עזיהו כי מזרעו יצא עתה שיכך והוא חזקיהו שהכה בפלשתים את עזה ואת גבוליה כמו שכתוב בספר מלכים וזה הוא שאמר כי משרש נחש יצא צפע מבני בניו של עזיהו יצא חזקיהו ועזה היא לדרום ארץ ישראל לפיכך אמר כי מצפון עשן בא מארץ ישראל שהיא צפונית לעזה ואין מי שמתאחד במועדים שיתן חזקיהו לבא למלחמת על פלשתים כי כולם יבאו בשמחה · פֶּרֶא בּוֹדֵד לוֹ · (הושע ח) כְּצִפּוֹר בּוֹדֵד עַל גָּג · (תהלים קב) כלומר יחידי ״

בדא

בַּחֹדֶשׁ אֲשֶׁר בָּדָא מִלִּבּוֹ · (מלכים א יב) כִּי מִלִּבְּךָ אַתָּה בוֹדָאם · (נחמיה ו) משפטו בּוֹדְאָם בהראות האל"ף ; ענינם אשר כזב מלבו · כי מלבך אתה כוזבם וסמך הלשון הזה אל הלב כי ענין מציאת הכזב במחשבות הלב ואחר כך יוציאנו בפה ״

בדל

לֹא נִבְדְּלוּ הָעָם יִשְׂרָאֵל · וְכָל הַנִּבְדָּל מֵעַמֵּי הָאֲרָצוֹת אֶל תּוֹרַת הָאֱלֹהִים · (עזרא ט · נחמיה י) הִבָּדְלוּ מִתּוֹךְ הָעֵדָה הַזֹּאת · וַיִּבָּדֵל אַהֲרֹן לְהַקְדִּישׁוֹ · (במדבר יו · ד"ה א כג) והכבד הַבְדֵּל יַבְדִּילַנִי · הִבְדִּיל יי אֶת שֵׁבֶט הַלֵּוִי · (ישעיה נו · דברים י) וְהִבְדִּילָה הַפָּרֹכֶת לָכֶם · (שמות כו) מלרע שלא כמשפט · לא יַבְדִּיל · כלם ענין הפרשה · וְהֶעָרִים הַמִּבְדָּלוֹת לִבְנֵי אֶפְרַיִם · (ויקרא א · יהושע טז) החירק במקום שורק ומשפטו מובדלות פירושו מופרשות · או יהיה תואר מֻבְדָּל בפלס ויחי המלצר · אוֹ בְדַל אֹזֶן · (עמוס ג) אמר בו התרגום הסחוס ראודן הקשה שבאזן או פירושו מענין הבדלה כלומר הפרשה מהאזן מעט או אחר מן האזן · ויתכן לפרש כי בי"ת בדל אזן היא בי"ת השרות · ויהיה פירושו הרך שבאזן והוא הדל שבאזן · וענין אחר אֶת הַבְּדִיל · (במדבר לא) והקבוץ בדילים · וְאָסִירָה כָּל בְּדִילָיִךְ · אֶת הָאֶבֶן הַבְּדִיל (ישעיה א · זכריה ד) חסר הסמוך כמו הארון הברית · מין ממיני המתכות שטאנ"יו בלעז ״

בדק

לִבְדּוֹק וּלְחַזֵּק הַבָּיִת · והשם לְחַזֵּק אֶת בֶּדֶק הַבָּיִת · (ד"ה ב לד · מלכים ב יב) בשש נקודות · מַחֲזִיקֵי בִּדְקֵךְ · (יחזקאל כז) הוא מקום השבר וההריסה · ונקרא כן לפי שהוא צריך חיפוש כי הבדיקה הוא לשון חיפוש בדברי רבותינו ז"ל בדקו אחריו ומצאו בו שמץ פסול · בודקין את החמץ לאור הנר ״

בהה

תֹהוּ וָבֹהוּ · (בראשית א) ענין שממה ורקות · והוי"ו תמורת הה"א למ"ד הפעל · ואמרו חכמי המחקר כי תהו הוא הדבר שאין לו דמות וצורה והוא מזומן ומעותד לקבל כל דמות וכל צורה וקורין לו בלשון יוני היולי · ובהו הוא הצורה והוא הדבר שיש לו כח וגבורה להלביש את ההיולי דמות ותמונה ובהתחברם ברצון האל היתה בריאת העולם ״

בהט

בַּהַט וָשֵׁשׁ · (אסתר א) אמרו שהוא הנקרא בערבי בלנ"ט והוא דומה לשיש ״

בהל

וַתֵּרֶא כִּי נִבְהַל מְאֹד · (שמואל א כח) פעל עבר כי הוא פתח והמסורת עליו לית כוותיה פתח · נִבְהָל לַהוֹן אִישׁ רַע עָיִן · (משלי כח) בינוני כי הוא קמוץ והבי"ת מפואר בקמץ חטף · כִּי כָלָה אַךְ נִבְהָלָה · (צפניה א) מלרע · ודרך הנפעל במלת כלה שאמר שתהיה נבהלה כמו מכה נחלה · ובשרש חלה נבאר היטב · כִּי נִבְהֲלוּ מִפָּנָיו · (בראשית מה) אַל תִּבָּהֵל מִפָּנָיו תֵּלֵךְ · תִּגַּע עָדֶיךָ וַתִּבָּהֵל · (קהלת ח · איוב ד) וִידֵי עַם הָאָרֶץ תִּבָּהַלְנָה · (יחזקאל ז) בפתח ההא באתנח · והכבד וִיבַהֶלְךָ פַּחַד פִּתְאֹם · וּבְסוֹפְתְךָ תְבַהֲלֵם · (איוב כב · תהלים פג) לְיָרְאָם וּלְבַהֲלָם · וכבד אחר וְשַׁדַּי הִבְהִילָנִי · (ד"ה ב לב · איוב כג) והשם וְהִפְקַדְתִּי עֲלֵיכֶם בֶּהָלָה · וּשְׁנוֹתָם בַּבֶּהָלָה · (ויקרא כו · תהלים עח) והקבוץ עִיר וּבֶהָלוֹת · (ירמיה טו) ענין אימה ובעתה · וענין אחר הכבד וַיַּבְהִלוּ לְהָבִיא אֶת הָמָן · וכבד אחר וַיְבַהֵל אֶת תַּמְרוּקֶיהָ · (אסתר ו · אסתר ב) אַל תְּבַהֵל בְּרוּחֲךָ · (קהלת ז) ענין מהירות והפזון · ויש לפרש מזה נבהל להון · (א"א) וכן נַחֲלָה מְבֹהֶלֶת בָּרִאשׁוֹנָה · (משלי כ) וֵאלֹהִים אָמַר לְבַהֲלֵנִי · (ד"ה ב לה) למהרני ולזרזני · (שלשון מהירות לא בא רק כפיעל וכהפעיל לא כנפעל לעולם :) ורבי יונה פירש בו ענין רוממות וגדולה והפלגה ״

בהם

זֹאת הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר תֹּאכֵלוּ · בְּהֵמָה וָרֶמֶשׂ · (דברים יד · בראשית א) הה"א לסימן הנקבה · ובסמוך וְאֶת בֶּהֱמַת הַלְוִיִּם · (במדבר ג) אבל תַּחַת בְּהֶמְתָּם · בְּהֶמְתְּךָ לֹא תַרְבִּיעַ כִּלְאַיִם · (במדבר ג · ויקרא יט) אינו יוצא מגזרת בהמה כי אם מגזירת בְּהֶמֶת ואם לא נמצא כי לא יאמר מבהמה בְּהֶמְתְּךָ כי אם ב בְּהֶמְתְּךָ כאשר כתבתי בחלק הדקדוק בשער השמורת והוא שם כלל ופעם פרט · כִּי אִם הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר אֲנִי רֹכֵב בָּהּ · (נחמיה ב) הִנֵּה נָא בְהֵמוֹת אֲשֶׁר עָשִׂיתִי עִמָּךְ · (איוב מ) בהמה אחת ששמה בהמות · ויש אומרים כי כן שְׁאַל נָא בְהֵמוֹת (איוב יב)

בהמות

בהמת ותורך · לפי שאמר ותורך לשון יחידה ואין צורך כי טעם ותורך כל אחת ואחת מהבהמות או מלת ותורך נופלת על מין הבהמות · וכן ועוף השמים ויגד לך · ובסמוך בהמות שדי · גם בהמות שדה תערג אליך · בהמות נגב · ופירוש הפסוק התנבא הנביא שיצאו בהמות הנגב לאכול ישראל ההולכים לבקש עזר ממצרים ונושאים על כתף עירים חיליהם ועל דבשת גמלים אוצרותם .לתת שחד למצרים לעזור והם עם שלא יועילו למו והבהמות שאמר הנביא הם אשר אמר לביא וליש מהם אפעה ושרף מעופף ויקרא מצרים נגב לפי שהיא דרומית לארץ ישראל או יהיה פירוש נגב כפירוש ארץ הנגב נתתני · כי מדור חיות רעות במדבר ובארץ הנגב ״

בהן ועל בהן ידו הימנית · גודל · ולרבים בהונות ידיהם ורגליהם · ויתכן שהוא משקל אחר ״

בהק בהק הוא פרח בעור · מין נגע לבן ונוגה לו הרבה אבל פחותה מבהרת ומשאת ומספחת וכן אמרו בספרא בהק הוא טהור הוא הוא טהור וממנו ולמעלה טמא · ודומה לו בענין הנוגה מה שתרגם יונתן מנוגה נגדו מזיו יקריה מבהקין שמי שמיא ״

לפי שהוא ענין אחר כתהלים הוא מתרגם מן ווסר יקרה עננוי שמיא :

בהר בהיר הוא בשחקים · ואם בהרת לבנה היא · בהרות לבנות · ענין לובן ונוגה ולובן הבהרת הוא כשלג וכן אמרו בהרת עזה כשלג ואמרו יבול כשם שהיא שלישית בכרתב כך היא שלישית למראות תל לבנה היא אין למעלה ממנה ובמה היא לבנינותה בשלג שנאמר והנה מרים מצורעת כשלג ״

בוא בא אחיך במרמה · בא בשכרו · פירוש בא בשכרו אל המלאכה לא בחנם כמו השואל לפיכך לא ישלם השוכר אותו אם נשבר או מת כמו השואל · כי על יום טוב בנו · בנפול האלף מהמכתב · כי בא יבא · ולגזרת פעול לבלתי באו הכלים הנותרים · והוא עבר במקום עתיד ואמר באו על הכלים ואף על פי שאינם מבלתי הבאה במו אפוד ירד בידו · שבו כליהם ריקם · בא מבא באר לחי רואי · מבא מקור · ובא בתוספת הא בבאה רגליך העירה · והוא מלרע · וגדודי מואב יבאו בארץ בא שנה · יונתן תרגמו במקום מקור במיעל שתא ואפשר כי האלף במקום הא בה כלומר באותה שנה ותהיה האלף במקום הא הכנוי כמו שבאה הא הכנוי במקום אלף במלת בה ברוב גלוליו · וכן מצאנו הא הנקבה מומרת באלף במלרע על בן גבהא קומתו · בהם תבואתך טובה · תבא לך וכבר זכרנו דקדוק המלה בחלק הדקדוק · אל תבואני רגל גאוה · אל תבא לי · כל יד עמל תבואנו · תבא לו · וכן כל בנין הקל בזה השרש עם הכנויים יתפרש הכנוי עם למד השמוש · ויבא סגנים כמו חמר · ויבא על סגנים · בואך גררה · בואך אשורה · והדומים להם אין הכף נוספת כאשר חשבו רבים אך היא לנכח היודע המקום וכן כלם שהם על הדרך הזה ואלו היתה נוספת לא היה אומר כן בכל המקרא בואך בכף נוספת · והפעל הנוסף והבאתי עליכם · והביאו בניך בחצן · אף לא הביאה אסתר · מלעיל · והביאת אותם אל הכהן · מלרע · ונביא לבב חכמה · ובשרש ידע נפרש הפסוק · לביא אותו בבלה · כמו לחביא · תביאו לחם תנופה · האלף ברגש · וכן ויביאו לו את המנחה אשר בידם · ויביאו לנו כיד אלהינו הטובה עלינו · ושלא נזכר פועלו ממנו כי למען הראותך הובאתה הנה · כי הובאו בית יוסף · אשר הובאת לך · והשם שמרי המבוא · אל מבוא השלישי אשר בבית יי · ויביאני במבוא · והקבוץ מבואים כמבואי עיר מבקעה · ובקבוץ הנקבות על מבואות ים · ומשקל אחר המביא מהקדים · ומשקל אחר סמל הקנאה הזה בביאה · ואכלתם מן התבואה ישן · ויעשו פרי תבואה · בתבואת גרן וכתבואת יקב · להוסיף לכם תבואתו · ותבואת הכרם · שם כולל לכל פרי מאכל ונקרא תבואה לפי שהוא משנה הבאה כי משנה שעברה יקרא עבור · וכתב רבי יעקב בן אלעזר מזה ועבדת לו את האדמה אתה ובניך ועבדיך והבאת · ומלת והבאת מלעיל ואף על פי שהמלה לעתיד · וכן איש יביא בפריו · ענין תבואה ואין צורך להוציאם מענינם · ובא בלשון הזה על דרך כבוד כנוי לתשמיש ויבא אל הגר · בא נא אל שפחתי · והדומים להם · ובא השמש · לא יבא עוד שמשך · ענין הכנסת השמש וביאתו · וכן קומי אורי כי בא אורך · כלומר שקץ אורך שהיית נהוגה בו עד עתה ומכאן ואילך כבוד יי עליך זרח · וכן פירש אדני אבי ז״ל מזה כי יבא כנהר צר · כמו הנהר שיכנס בים ולא יראה ויש לפרשו במשמעו כשיבא הצר להלחם על ישראל כמו הנהר שבא במרוצה רוח יי נוססה בו ותשחיתנו · והפעל הנוסף בזה הענין והבאתי השמש בצהרים ·

לפי שהוא ענין אח׳ ר״ל מענין תבואה לפיכך נשתנה הטעם וכן השמר והשקט שהו׳ מענין אחר נשתנה הטעם כמו שיתבאר בשרש שמר :

בוז כי מי בז ליום קטנות · פתח שלא כמשפט · לא יבוזו לגנב כי יגנוב · בז לדבר יחבל לו · ובוז משפחות יחתני · והשם בגאוה ובוז · ונעוה לב יהיה לבוז · כי היינו בוזה · ענין בזיון וידוע הוא ״

בוך נבוכים הם בארץ · השורק מקום חולם · נבכו עדרי בקר · והעיר שושן נבוכה · והשם כי יום מהומה ומבוסה ומבוכה · עתה תהיה מבוכתם · ענין בלבול ״

בול לבול עץ אסגד · כתב רבי יונה שהוא כמו עץ ונסמך אל עץ כמו אדמת עפר · ומטר גשם · וכן כי בול הרים ישאו לו · ולפי דעתי כי הוא כמו יבול ומוצא הארץ בין עשבים בין אילנות יקרא יבול כמו ונתנה הארץ יבולה · וכן מוצא העץ שהוא הענפים יקרא יבול · ופירוש לבול עץ לענף עץ ועוד נכתבנו בשרש יבל · בירח בול הוא החדש השמיני · הוא מרחשון ויש אומרים כי נקרא בול מענין מבול בעבור רוב הגשמים שירדו במרחשון ״

בוס תבוס נפת · כמו תבוז · יבוס צרינו · ועל הרי אבוסנו · והשם ומאלהים היתה תבוסת אחזיהו לבא אל יורם · כלומר שם בלבו ללכת אל יורם ובהליכה ההיא היתה תבוסתו שלא נהג בו יהוא מנהג מלך אלא בזהו ואמ׳ לעבדיו גם אותו הכוהו אל המרכבה · כי יום מהומה ומבוסה · קו קו ומבוסה · והפעול מן הפעל הכבד כפגר מובס · במו מובז ·

וכבד

ובכבד אחר כפול חלמ"ד בוססו מקדשך · בוססו את חלקתי · כמו בזזו או הם ענין הרמיסה והג׳אול והוא הנכון · וכן בוסים כטיט חוצות · שהוא תואר מן הפעל הקל בפלס טובים בושים ופירושו מתגאלים ונרמסים כטיט חוצות כלומר אותם שהיו כגבורים והם אומות העולם יהיו נרמסים כטיט חוצות או יהיה בוסים תואר יוצא ופירושו והיו כגבורים על ישראל כלומר ישראל יהיו כגבורים אף על פי שהם חלשים וכן אמר אחר כן והיו כגבור אפרים ויהיו בוסים ורומסים אויביהם כטיט חוצות במלחמה ונלחמו כי יי׳ עמם והובישו רוכבי סוסים האומות שהם רוכבי סוסים · וכן התהפעל מתבוססת בדמיך · מתגאלת · וכתב אדוני ז"ל מזה השרש והענין יען בושסכם על דל · בחילוף שי"ן בסמ"ך כמו בולס שקמים שהוא כמו בולש ותרגום ויחפש ובלש · ויהיה בושסכם מבנין מרובע בפלס בונגכם ״

בוץ

ותכריך בוץ · פשתן · מ מכנסי בד תרגומו מכנסין דבוץ ״

אא מה שלא הביא כאן הטבעו כבוץ רנלך לפי שאין שרשו בוץ רק כנן בראיית החולם עיין כשרשו :

בוק

בוקה ומבוקה ומבולקה · והנפעל הבוק תבוק הארץ · ענינם הריקות מרוב השלל והבזה ״

בור

והבור רק אין בו מים · ואל מקבת בור נקרתם · בורות חצובים · כמו באר אבל הבאר בחפירה לבד מבלי בנין אבל הבור בבנין · ולפי דעתי כי בור הכתוב במקרא אין מימיו נובעין והוא שקורין בלעז ציסטירנ"א · וכן אך מעין ובור · רוצה לומר שמימיו מכונסין ואינו כמו המעין ואף על פי שרבותינו ז"ל אמרו בור שמימיו נובעים הם היו זוכרים בור במקום באר כי לא היו זוכרים באר ברוב והנה הם זכרו בור ובאר ב במשנה והבדילו ביניהם שאמרו אחד באר הרבים ובור הרבים ובאר היחיד עושין להם פסין אבל לבור היחיד עושין לו מחיצה גבוהה עשרה טפחים מה שזכרו הנה באר ר"ל שמימיו נובעין · ומה שזכרו בור ר"ל שמימיו מכונסין · ובית הסהר נקרא בור לפי שהוא דומה לבור אשר בבית הבור · בבית הסוהר · ויריצהו מן הבור · וכן הקבר · נמשלתי אל יורדי בור ״

בוש

בך בטחו ולא בושו · כי בשתי לשאול מן המלך · בושה אמכם מאד · בושה וחפרה · מלעיל · ובושה החמה · מלרע · והתאר הפנה עורף מואב בוש · מגבורתם בושים · והשם תכסך בושה · ומשקל אחר ובושת פני כסתני · בשקל ונופת צופים · ובתוספת נו"ן בשנה אפרים יקח · וכתב ר׳ יונה כי הוסיפו בו הנו"ן לביזוי הבעל שקרא בשנה · כמו והבשת אכלה את יגיע אבותינו · ויש לפרשו כמשמעו כמו שנאמר ויבוש ישראל מעצתו · והתהפעל ולא יתבוששו · והפעל הכבד ומשנאינו הבישות · עצת עני תבישו · הבישותה כי אלהים מאסם · מביש ומחפיר · וכרקב בעצמותיו מבישה · והשם עוד והחזיקה במבשיו · והם בציר שהם מקום הבשת · וכן ערית בושת · גילוי ערוה כמו וחשופי שת · וענין אחר ויחילו עד בוש · ויפצרו בו עד בוש · והפעל הכבד בשש משה · מדוע בשש רכבו לבא · ענין איחור ״

בזז

ובזז בזה · בזזו להם בני ישראל · בזונו לנו · שארית עמי יבזום · ושללם לבוז · והוקלת מלת ונבזה בהם עד אור הבוקר · כי עקר הזי"ן להדגש · והנפעל והבוז תבוז · ושלא נזכר פועלו חרב אל אוצרותיה ובזזו · והשם ובבזה לא שלחו את ידם · ובלא הא יתר הבז · ובזז בזה ההא במפיק ענינם ענין שלל ״

בזה

כי דבר יי׳ בזה · מדוע בזית את דבר יי׳ · והנפעל נבזה בעיניו נמאס · והפעל הכבד להבזות בעליהן בעיניהן · והשם בזיון וקצף · ענין בזיון ידוע הוא · ומזה הענין לבזה נפש · והוא תאר או מקור בשקל קנה חכמה מה טוב · ופירוש למי שהנכון לבזה אותו כל נפש ולתעב אותו כל גוי· או הוא במקום פעול כאלו אמר לבזוי נפש · ומענין זה עוד נמבזה ונמס · בתוספת הנו"ן והמ"ם · וענין אחר אשר בזאו נהרים ארצו · כי הוא לפי דעתי מזה השרש והאל"ף תמורת הא למ"ד הפועל כמו שבא היו"ד במלת חסיו תמורת הא למ"ד הפעל · וענינו ענין בזה ושלל והם שני שרשים בענין אחד · ורוב המדקדקים אמרו כי האל"ף תמורת אות הכפל והוא כמו בזזו ״

בזק

כמראה הבזק · כמו ברק · ורבותינו פירשוהו לשון פזור · כמראה הבזק רבי יהודה אומר בשם רבי סימון בשם רבי לוי בן פרטה בזה שבוזק אור בכירה כלומר כמי שמפזר גפת שהוא פסולת הזתים בכירה שהוא מתלהט במהרה ומעלה להב והלהב עולה ויורד וזה הוא פירוש רצוא ושוב · ועוד בדבריהם בזק לשון פזור בזק בהו עפרא והוו חרבי בזק בהו גילי והור גירי כלומר פזר · וכן במשנה בוזקין מלח על גבי הכבש בשביל שלא יחליק · ועוד פירשו מאי רצוא ושוב אמר רבי יהודה כאור היוצא מן הכבשן · מאי כמראה הבזק אמר רבי יוסי ברבי חנינא כאור היוצא מן החרסים · ויפקדם בבזק · שם מקום הנזכר בספר שפטים · וימצאו את אדני בזק בבזק · ובהגדה מהו ויפקדם בבזק שמנאם באבנים שנטל אבן מכל אחד מהם ומנאם ותרגו׳ כצרור אבן במרגמה · היך בזקא דכיפא כקלעא ומה נכון זה הפירוש · ובא כענין ויפקדם בטלאים · כלומר שלקח טלה מכל אחד מהם ומנאם בהם כמו שהיו מונין אותם במחצית השקל · ובילמדנו ויפקדם בבזק ויפקדם בטלאים כדאינון מסכינין באלין בזקיא כדאינון עתירין באלין אמריא ״

בזר

ורכוש להם יבזור · כמו יפזור · והכבד בזר עמים · כמו פזר עמים ״

בחל

וגם נפשם בחלה בי · פירושו קצרה או מאסה ״

בחן

ובחנתים כבחון את הזהב · בוחן כליות ולב · ובחנוני נא · יי׳ צדיק יבחן ורשע ואהב חמס · לרגעים תבחננו · ולגזרת אפעול אבחנך על מי מריבה · החי"ת בקמץ חטף בפלס אזכרך מארץ ירדן · והנפעל בזאת תבחנו · והשם מהענין הזה כי בחן ומה אם גם שבט מואסת · עניו כלם נסיון · ופירוש כי בחן ומה כלומ׳ כל בחינה וכל צרה ומה שירצה להביא הקב"ה עלינו יביא ובלבד שלא יביא עלינו זאת החרב המואסת שאר העצים ואוהבת שבט בני לכרתו והנביא קרא ישראל בנים והנכון בעיני כי פירושו כי החרב הזאת הוצאה מתערה לבחון בה בני אדם ולנסותם כי לפיכך מורטה להפחידם בה ואם לא יוסרו ישראל ולא תהיה זאת החרב מואסת שבט בני כמו שמואסת כל עץ מה יהיה · וענין אחר בחון נתתיך בעמי · בחולם פירושו

מבצר ומגדל · וכן הקימו בחוניו · והוא בשורק והוא מן הדגושים לפיכך לא נשתנה עם הכנוי ונפתחה הבי"ת · ובמשקל אחר עפל ובחן · ומשקל אחר אבן בוחן · ענין הכל מבצר״

בחר

כי יעקב בחר לו יה · יבחר אלהים חדשים · כי בוחר אתה לבן ישי · הבוחר בירושלם · בחרתיך בכור עוני · פירשו רבי יונה כמו בחנתיך · ואין צורך כי הזהב יבחרנו אדם בכור מהסיגים · והנפעל ונבחר מות מחיים לכל השארית הנשארים · כסף נבחר · ולא זכרו רבי יונה · והתאר בחור ובתולה · שלשת אלפים איש בחורי ישראל · ויבחר מכל בחורי בישראל · אלה שניהם בשוא שהם מן המשקל הקל · ומן המשקל הדגוש ובחורי ישראל הכריע · בחורים מרחובות · ומשקל אחר בחיר יי · כרתי ברית לבחירי · ונקרא עול ימים בחור לפי שהוא נבחר לכל דבר לכל מלאכה או למלחמה יותר מהזקן · והשם משרת משה מבחריו · כמו מנעוריו · ועוד קבוץ השם בלשון נקבות בימי בחורותיך · ומשקל אחר בתוספת מ"ם וכל עיר מבחור · בחולם · וכן מבחור ברושיו · ומשקל אחר מבחר ברושיו · במבחר קברינו · מבחר וטוב לבנון כל שותי מים · בא סמוך על סמוך כמו את מספר מפקד העם · נשיא ראש משך ותובל · נהרי נחלי דבש וחמאה · ומבצר משגב חומותיך · חכמי יועצי פרעה · וספוני טמוני חול · תפשי דורכי קשת · ובקבוץ ועם מבחריו״

אא איככו לקוק לפרשו כן כי כן תרגוס בחרתיך כמו ב בחנתיך · ויבחנו לבריכם · ויתבחרו ·

בטא

לבטא בשפתים · לכל אשר יבטא האדם · והשם או מבטא שפתיה · ענין כלם פירוש או פתחון שפתים יקרא מבטא · והפעל הקל יש בוטה כמדקרות חרב · ההא תמורת האלף״

בטח

בושו כי בטח · שוקט ובוטח · יבטח כי יגיח ירדן אל פיהו · אבטח ולא אפחד · ובארץ שלום אתה בוטח · כלומר בארץ שלום שהיה לך לבטוח בהם והם אנשי ענתות ואתה בסכנת עמהם ומפחד מהם כמו שאמר על אנשי ענתות המבקשים את נפשך ואיך תעשה בגאון הירדן כלומר כשאשלחך אל ירושלם וכן אמר כי גם אחיך ובית אביך קראו אחריך מלא · והבוטחים בהר שומרון · בטחו ביי עדי עד · אל תבטחו לכם אל דברי השקר לאמר · בטח אל יי בכל לבך · הבוטחים על חילם · הנה אתם בוטחים לכם על דברי השקר · ועל כל אח אל תבטחו · והתאר על משקל פעול כי בך בטוח · והשם ישתנה על פנים רבים · ויבאו על העיר בטח · בסגול ומשקל אחר · מה הבטחון הזה · ומשקל אחר מבטח בוגד · כי מאס יי במבטחיך · ובסגול ויורד עוז מבטחה · מבית אל מבטחם · ומשקל אחר בהשקט ובבטחה · ומשקל אחר בטחות למרגיזי אל · והפעל הכבד ואתה הבטחת את העם הזה · ואל יבטח אתכם חזקיהו · מבטיחי על שדי אמי · ואת האבטיחים · אפשר לומר בו שהאלף נוספת או יהיה בן ארבע אותיות אל בודק"ש בלעז״

בטל

ובטלו הטוחנות · פירושו ושבתו · ורבותינו ז"ל נשתמשו הרבה בזה הלשון הקל בעומד והדגוש ביוצא״

בטן

בבטן עקב את אחיו · שם בשש נקודות · ובטן רשעים תחסר · ואת בטנך צבה · בטנך תאכל ומעיך תמלא · ובטנם תכין מרמה · כי נעים כי תשמרם בבטנך · ותרגז בטני · ידוע · ובדרך ההשאלה מלעומת הבטן אשר לעבר השבכה · ר"ל מקום האמצעי · בטנים ושקדים · קורין להם בלעז פני"ולש · ויש מפרשים בטנים הפרי הנקרא בערבי פסתא"ק · ובבראשית רבה מפרש בטנים ושקדים משח דבטנים ומשח דלוזים · וכן הוא בתרגום ירושלמי״

ביב

ואיש נבוב ילבב · הנו"ן לבנין נפעל והשורק במקום חולם ופירושו חלול · וכן בדברי רז"ל עומדת על פי חביב פירוש על פי החלל · ופירוש הפסוק אומר כי האדם בתחלת ילדותו הוא חלול כמי שאין לו לב בתוכו ואחר כן ילבב כלומר קונה לב ודעת וכן אמר ועיר פרא אדם יולד · כלומר כבהמה הוא בעת לדתו אלא שעתיד להלבב ולהשכיל מעט מעט כן אתה היה לך להבין לבך ולהצדיק השם · ובסמוך נבוב לוחות · ורבי יהודה אמר ששרשו נבב · והנכון מה שכתבתי · והוא מה שכתב בו רבי יונה · ופירוש נבוב לוחות שהיו לוחות מד' צדיו ותוכו חלול ולא היה לו גג והיו ממלאים תוכו אדמה בשעת חנייתן להקריב עליו וזהו שאמר מזבח אדמה תעשה לי · אבל מזבח הזהב היה לו גג כמו שנאמר ואת גגו ואת קירותיו״

בין

בנתה לרעי מרחוק · ויש לפרש מזה אברח עצה מבנים · כלומר מהנבונים · והנפעל ובחכמתי כי נבונותי · עם חכם ונבון · חכמים ונבונים · והפעל הכבד אלהים הבין דרכה · בין תבין את אשר לפניך · בינותי בספרים מספר השנים · ואם בינה שמעה זאת · ובדרך ההשאלה בטרם יבינו סירותיכם אטד · כלומר בטרם שירגישו חמימות האטד הבוער תחתיהן · והיוצא אל פעול זולתו והלוים מבינים את העם לתורה · ומה שגיתי הבינו לי · מבין פתיים · הבן להלז את המראה · ויבן וידבר עמי · וכן פירש החכם רבי אברהם בן עזרא אם יבין מפרשי עב · כאלו ישים בינה למפרשי עב · וכבד אחר יסובבנהו יבוננהו · והתפעל עמוד והתבונן · ואתבונן אליו בבקר · עמדתי ותתבונן בי · וירא און ולא יתבונן · פירוש וירא איש און ולא יתבונן האיש שהקב"ה רואהו · והשם וארך ימים תבונה · ובתבונתו מחץ רהב · לתבונתו אין מספר · פירוש לדברים שיש לו תבונה בהם אין מספר · כי אין נשוא תבונה מספר כי אם חקר כמו אין חקר לתבונתו · לפיכך צריך לפרש כך · ובתבונות כפיו ינחם · אף על פי שהתבונה בלב כנה התבונה לכפים לפי שהרועה כאשר ירעה צאנו וינחם במטה אשר בכפו בדרך ישרה לא יכשלו בה וינחם לאטם כאילו התבונה בכפיו · וכן אמר על דרך זה שכל את ידיו · וכן הוות תחשב לשונך · ועוד נפרש בשרש הוה פירוש אחר · וכבר באה מלת תבונה עם הכנוי זולתי הה"א · מכספם כתבונם · היה ראוי כתבונתם או יהיה מ"א · ומ"א ואשרו בדרך בינה · מבינתך חדל · והקבוץ כי לא עם בינות הוא · כלם ענין תבונה והבטה והרגשת בדבר · בין האור ובין החשך · בין קדש לחול · היו מבדילים ביניכם לבין אלהיכם ·

אא ובפסוק אם כמלאו שכיכן הכינו פתאים ערמה וכסילים הכינו לב · הראשון עומד והשני יוצא:

אשר

אשר עבר בין הגזרים האלה · על בין עבותים ·
ביניכם ובינו באלפים אמה · ישפוט יי ביני וביניך ·
בינות לגלגל אל תחת לכרוב · ומבינות לכרובים ·
בינותנו בינינו וביניך · ונכנס עליו בית חשמוש
לתוספת באור וצמחו בבין חציר · והוא כמו בית אשר
נהגו להביאה על מלת תוך ואף על פי שענינו בלא בית
כמו בבית אלא שנהגו תוספת הבאור ענינם ידוע ·
ומן הענין הזה איש הבנים · ואם הוא יוד כלומר
העומד בין שתי המערכות ״

ביץ

אפרחים או בצים · וכאסוף בצים עזובות ·
ביצי צפעוני בקעו · האוכל מביציהם ימות ·
והאחד לא מצאנו במקרא אבל במשנה ביצה שנולדה
ביום טוב ויאמר ביצה בצים כמו אימה אימים ״

ביר

כהקיר ביר מימיה · כמו באר · שושן הבירה
כי לא לאדם הבירה · פירושו ארמון · ואמר
ויבן ביהודה בירניות וערי מסכנות · בנון נוספת והיוד
ליחש כיוד נשים רחמניות · וכשנים קדמוניות ·
ופירושו ארמונות ״

בית

כי תבנה בית חדש · ויש אומרים כי ימצא בית
לשון נקבה בעבור כי מצאו כי שחה אל מות
ביתה · ויש לפרש כי טעם
שחה על הזונה כי היא
שחה אל מות שהוא
ביתה · ואדני אבי ז״ל כתב

> אא תמהתי למה לא הביא ואולת כי ליה תהרכסה שהוא לשון נקבה :

כי שחה לשון זכר במשקל עשה בנה ואעפ שהוא מלעיל
אין לשפחתך כל בבית · ידוע · וכן קן העוף יקרא בית
גם צפור מצאה בית · חסידה ברושים ביתה · וכן
הקבר שכבו בכבוד איש בביתו · וכן בית הסהר אסיריו
לא פתח ביתה · ושמחת אתה וביתך · בני ביתך ·
ויעש להם בתים · פירוש בני בית כלומר שפרו ורבו ·
וכן מושיב יחידים ביתה · והנראה בעיני כי פירוש ויעש
להם בתים · שהסתירם מפרעה שלא הרע להם כדרך
שנאמר בירמיהו ובברוך ויסתירם יי · מבית ומחוץ ·
מפנים ומחוץ · כמראה אש בית לה סביב · מבפנים
לה · אחוריהם ביתה · פנימה · שב מגנת הביתן · מגנת
הארמון ולפי שהארמון בית גדול ונכבד נקרא ביתן ·
בתים לבדים · מקומות · אשר הנשים אורגות שם
בתים לאשרה · פירושו יריעות · בבית סאתים · מקום
שזורעים בו סאתים · בית אבנים יחזה · מקום אבנים ·
ובתי הנפש · הוא חלי שתולין אותו הנשים על לבן
פישור״ל בלעז ״

בכא

עוברי בעמק הבכא · בראשי הבכאים ·
פירשו בו עץ התות מורי״ש בלעז ·
ויונתן תרגם בראשי אילניא ״

בכה

בכה ויתחנן לו · ויבך עליו וישק לו ·
אל שאול בכינה · ויבך אל קבר אבנר ·
ובכו אליך במר נפש מספד מר · בכה תבכה בלילה ·
לספד לשרה ולבכותה · ויבך אותו אביו ·
ואבכה בצום נפשי · והפעל הכבד רחל מבכה על
בניה · מבכות את התמוז · והשם בכי גדול ·
אמרר בבכי אל תאיצו לנחמני · מנעי קולך מבכי ·
כי שמע יי קול בכיי · ובמשקל אחר הרבה בכה · בשש
נקודות · ומ״א אלון בכות · ומ״א ויעברו ימי בכיתו ·
ענינם ידוע · ומענין זה מבכי נהרות חבש ·
ופירוש הפסוק כי כרצון הבורא חבש הנהרות אפילו
מבכי כלומר שלא יוציאו מים אפילו טפה כבכי היוצא
טפה טפה · והנפעל מזה בהסמך הבאת עד נבכי ים ·
כי בלא הסמך נבכים בפלס נרפים וענינו עמקי ים ·
כלומ׳ מקום שיש בו מים הרבה · או יהיה פירושו מרוצת
הים מקום ששוטף בכח והוא מענין בכי כי הדמע יוצא
במרוצה · ורבי יהודה כתב עוברי בעמק הבכא ·
בשרש הזה עם מבכי נהרות חבש · הבאת עד נבכי ים ·
ענין בפני עצמו וכן דעת רבי יונה ״

בכר

בכור אתנהו · תאר · והקבוץ על דרך נקבות
מבכורות צאנו · ועל דרך זכרים ואת בכורי
בקרנו · למכה מצרים בבכוריהם · ותאר אחר ותאמר
הבכירה · בכיר · בפלס שכיר · והפעל הדגוש ממנו
לחדשיו יבכר · ישא בכורים · לא יוכל לבכר · לתת
לו משפט הבכורה · ושלא נזכר פועלו ממנו אשר יבכר
ליי · והתאר לפרי המבוכר תאנים עם בכורים ·
בכורי כל אשר בארצם · ראשית בכורי אדמתך ·
ועם ה״א הנקבה כבכורה בתאנה · ובמפיק הה״א
כבכורה בטרם קיץ · ותאר אחר בפתח הבית כתאני
הבכרות · כלם עניינם ידוע והוא הפרי הראשון ·
צרה כמבכירה · היולדת ראשונה שחבליה יותר חזקים ·
בכור מות · המלאך הממונה על המות יקרא בכור מות
שיש לו חלק גדול במות או המת קודם זמנו יקרא בכור
מות · ואדני אבי ז״ל פירש בכור מות החולי הראשון
שיבא לו ממנו ימות · או הוא כמו הפוך בכור בדיו ·
ורוצה לומר כי המות יאכל בכור בדיו שהם בניו · בכורי
דלים · רוצה לומר ישראל שיש להם חלק בכורה וחלק
גדול בדלות · בכרה קלה ·
בכרי מדין ועיפה · הם
הבכורים והבכורות מן
הגמלים שהם עולי ימים ·

> אא ורלב״ג פירש כי הבית משרתת והוא לשון כר רוכה לומר ככרים של מדין :

ותרגום בכרי מדין הוגני מדין · ובכרה קלה ינקא קלילא ·
כי הוגני בלשון רבות יונקים וקטנים · כמו שאמרו רז״ל
נפישי גמלי סבי דטעיני משכי דהוגני ״

בל

ולבו בל עמך · חכוני בל חליתי · ובתוספת
יו״ד · מרדף בלי חשך · בלי משיח בשמן ·
כי כלה בציר אסף בלי יבוא · מבלי באי מועד ·
המבלי אין קברים במצרים · ופערה פיה לבלי חק ·
אשר ירצח את רעהו בבלי דעת · על בלי הגיד לו ·
ורוב שלום עד בלי ירח · תשכן באהלו מבלי לו ·
פירוש תשכון משפחה או עדה שאיננה שלו ולא מבניו
וקרוביו תשכון באהלו · אופ ירוש תשכון חיה כלומר
שיהיה אהלו חרב כמו שאמר יזורה על נוהו גפרית ·
ובחבור המלה הזאת עם יעל כנראה הרשע ואמר ואיש
הבליעל · והוא בן בליעל מדבר אליו · כלומר איש
רשע · אל איש הבליעל הזה · לפני בת בליעל ·
בת רשע · אלה הם תאר · ושם הרשע גם כן בליעל
בני בליעל · ר״ל בני רשע · פן יהיה דבר עם לבבך
בליעל לאמר · דבר רשע · דבר בליעל יצוק בו ·
פירוש חולי רע וקשה ודבוק בו ואשר שכב לא יוסיף
לקום · ופירוש אל תתן את אמתך לפני בת בליעל ·
שם יי מסתתר עם לפני · ופירושו אל תתן את אמתך
לפני יי כבת רשע כלומר אל תחשוב שאני עומדת ש
שכורה לפני יי כבת רשע ואיש עולה ותיקון המלה כן
ולפיכך כנה הרשע בו · רוצה לומר שהרשע בל יעלה
ובל יצליח · וכלם ענין לא ״

בלל כי שם בלל יי׳ · ונבלה שם שפתם · משפטו ונבלה בדגש · ויהיה איתן מן הקל או נפעל לנקבת · ושעמו על שפתם · וההתפעל בעמים הוא יתבולל · ענין בלבול ידוע · והביא רבי יהודה ענין שני בלולה בשמן · בלותי בשמן רענן · ואין צורך כי עניינם אחד · ומן השרש הזה והענין הזה תבל עשו · בפלס תמס יחלך מן מסס ולפי שמבלבל זרעו עם מי שאינו ראוי לחזרת עמו אמר תבל · תבלל בעינו · לובן באישון העין · ונקרא תבלול שהוא מבלבל מראה שחרות האישון · וכן ארז״ל איזהו תבלול לבן הפוסק בסירה ונכנס בשחור · אם יגעה שור על בלילו · בשדה בליל יקצר · בליל חמיץ יאכלו · כמו מספוא · ובא פעל ממנו ויבל לחמורים · ונקרא בליל לפי שמספוא הבהמות מערבין ומבלבלין אותו משעורים ושבולת שועל · ויש מפרשים בלילו יקצורו · ענין שתי מלות כלומר יקצרו מה שאינו שלו ״

בלג ואבליגה מעט · ואתחזק · והוא פעל עומד ואף על פי שהוא מבנין הפעיל או פירושו אחזק נפשי מעט · והעובר המבליג שד על עז · פירוש המחזיק איש שוד על עז · או יהיה שוד תאר כמו שאנו עתידים לבאר בשרשו · מבליגיתי עלי יגון · התחזקי עלי יגון כלומר כשארצה להתחזק לא אוכל כי עלי לבי דוי · ומבליגיתי שם פועל מבליגית בפלס מרבית הראוי מרביית והמ״ם והת״ו נוספות · וכבר כתבתי דקדוקו בחלק הדקדוק ״

בלה לא בלו שלמותיכם · אחרי בלותי · והכבד בלה בשרי ועורי · יבלו בחירי · ולא יוסיפו בני עולה לבלותו · והשם על תבליתם · ומשקל אחר בלויי סחבות ובלויי מלחים · שניהם כתובים ביו״ד אחד לבד שהוא יו״ד למ״ד הפעל ויו״ד הרבים חסרים מהמכתב · ובאל״ף בלואי הסחבות והמלחים · ענינן ידוע · ומהענין הזה חשקת נפשי משחת בלי · והוא שם בפלס שבי דלי · והתאר בלה בפלס רוה דוה · ולנקבה לבלה נאפים · ולרבים שקים בלים · ולרבות ונעלות בלות ״

בלה לעת ערב והנה בלהה · בלהות אתנך ואינך · בלהות היית ואינך עד עולם · ובסמוך בלהות צלמות · והוקל הלמ״ד והפוך בה בחלת ובהלות ״

בלם עדיו לבלום · לחסום · ובדברי רז״ל תולה ארץ על בלימה · אין העולם מתקיים אלא בזכות מי שבולם עצמו בשעת מריבה כלומר שסותם פיו ושותק ושומע חרפתו ואיננו משיב · ועל דרך הפשט הוא בענין שתי מלות שהארץ תלויה על לא דבר לפי שהיא תלויה באמצע הגלגלים במרחק גדול מן הגלגלים מכל צד ״

בלס ובולס שקמים · לוקט שקמים לצורך בקריו ויהיה בולס כמו בולש תרגום ויחפש ובלש · או בולס מערב פירוש מערב השקמים עם דברים אחרים למאכל בקריו · וכן בדברי רז״ל כל דבר מעורב יקרא בלוס כמו שאמרו שכן עני אוכל פתו מעסה בלוסה · פי׳ שנלוש הקמח והסובין והמורסן ביחד לפיכך מצטרפין הסובין והמורסן עם הקמח לשיעור חלה ״

בלע חיל בלע ויקיאנו · ויבלע מטה אהרן · בלעני כתנין · ובלעה אותם ואת כל אשר להם · ותבלענה השבלים הדקות · והשם אהבת כל דברי בלע · והוצאתי את בלעו מפיו · וכולם עניינם ידוע · והפעל הדגוש בענין אחר בלע המות לנצח · ובלע בהר הזה · יחד סביב ותבלעני · כבלע רשע צדיק ממנו · בלע יי׳ ולא חמל · ודרך אורחותיך בלעו · ומאשריו מבלעים · ושלא נזכר פועלו ממנו אם אמר איש כי יבלע · פירוש תחלת הפסוק היסופר לו כי אדבר כלומר צריך לספר לו הוא יודע הנסתרות ואם אמ׳ איש כי צריך כי לא ידע ישחת ויאבד כי כפר האמת פן יבלע למלך · וההתפעל וכל חכמתם תתבלע · וכל הדומים להם ענין השחתה · והנפעל בענין הזה נבלע ישראל · שגו בשכר נבלעו מן היין · כבלע את הקדש · בהסתר הקדש · וכן יתכן לפרש אם אמר איש כי יבלע ופירושו אם אמר איש כי יסתר ממנו מה שאני מדבר והוא כפל דבר למה שאמ׳ היסופר לו כי אדבר · ויש מפרשים אם אמר איש בלבו כי יסתר ממנו לא יועילנו · ור׳ האיי ז״ל פי׳ כי יבלע שב אל השמש פי׳ אם אמר איש כי יסתר השמש כשהעבים מסתירים אותו וזהו שאמר ועתה לא ראו אור כלומר הנה אין כח בידם לראות אפילו האור כשהעבים בשחקים והוא השמש בהיר הוא והם אינם רואים אותו עד שתעבור הרוח ותטהר השחקים מהעבים · ויש מפרשים מזה יחד סביב ותבלעני · בענין ותסובבני · ויש לפרש מזה אהבת כל דברי בלע · כלומר דברי מרמה כי המדבר במרמה מסתיר לבבו ״

בלק בוקה ומבוקה ומבלקה · פירש בו רבי יונה חרב מבלי יושב · ודומה למה שאומר הערב למקום שאין בו צמח בלוקה ברגש הלמ״ד ופתחות הבי״ת ואומר עוד אבלקת אל באב ר״ל סגרת השער · ויהיה ענינו על הדרך הזה חרבה סוגרת ומסוגרת אל ישב אדם בה · ופירש עוד ענין פתיחה שאומר הערב גם כן אבלקת אל באב פתחתו כי זה אצלם מן המלות על דבר והפכו ויהיה עניינו על הדרך הזה מופקרת · וכן כתב אאז״ל על הדרך השני כלומר יפתח אותה ויצאו יושביה לכל עבר · ומפעל הקל הנה יי׳ בוקק הארץ ובולקה ״

בלת בלתי כלב בן יפונה · כמו זולתי והיוד נוספת כמו בזולתי · או היו״ד שרש והוא הנכון · ונפל היו״ד בכנויים לכובד הקריאה · ומושיע אין בלתי · היו״ד לכנוי · בלתי טהור הוא · זולתי שטהור הוא כלומר שלא אירע בו טומאה אלא מקרה אחר היה או שאירע בו טומאה לפיכך לא בא וזהו שאמר כי לא טהור · ר״ל או כי לא טהור · וכן כל בלתי פירושו זולתי חוץ מעטים שפירושם לא · מכת בלתי סרה · כלומר מכה שלא תסור · עד בלתי שמים · עד לא שמים · עד בלתי השאיר לו שריד · וכל בלתי שהוא קשור עם מ״ם הוא כמו מאין מבלתי יכולת יי׳ · מאין יכולת יי׳ · וכן כלם ואשר הוא קשור · עם למ״ד הוא כמו שלא · לבלתי רום לבבו · שלא לרום לבבו · לבלתי הקריב · שלא להקריב · לבלתי שבו איש מרעתו · שלא שבו · לבלתי להעביר איש את בנו ואת בתו באש למולך · שלא להעביר · ולבלתי ראו · כלומר הולכים אחר רוחם ואומרים מה שלא ראו וכן כלם ״

במה ויקרא שמה במה · רק הבמות לא סרו · ובמות עולם למורשה · על במתי ארץ

אעלה

אֶעֱלֶה עַל בָּמֳתֵי עָב · עַל בָּמוֹתֵימוֹ תִדְרֹךְ · ענינם ידוע ושמתי המלה הזאת מנחי הלמ"ד כמו שכתב רבי יונה · ורבי יעקב בן אלעזר כתבה מנחי הע"ין מפני קמצות פ"א הפעל בנסמך ובכנוי כמו קמה בקמות פלשתים · והוא הנכון · וגם רבי יונה כתב בן במקום אחר כי חשוב שיהיה במה עלול הע"ין ״

בנה וּבָנָה עָלֶיהָ מְצוֹדִים גְּדוֹלִים · בָּנֹה בָנִיתִי בֵּית זְבוּל לָךְ · וחסרה הי"וד למ"ד הפעל וְהַבַּיִת אֲשֶׁר בָּנִתִי לִשְׁמֶךָ · והמסורת עליו לית חסר · לא ובכתיב ככל לשונה חסר יוד קדמאה ולא כתיבא: בְּנוֹת בָּתִּים · ובא מקור ביו"ד הרבוי בִּבְנוֹתַיִךְ ג גַּבֵּךְ בְּרֹאשׁ כָּל דֶּרֶךְ ·

ודקדוקו בחלק הדקדוק בנחי הלמ"ד · אָז יִבְנֶה יְהוֹשֻׁעַ · והנפעל אֶבֶן שְׁלֵמָה מַסָּע נִבְנָה · לַבַּיִת הַנִּבְנֶה לְשֵׁם יְיָ · עבר במקום עתיד ופירושו לבית אשר יבנה לשם יי · וְנִבְנוּ בְּתוֹךְ עַמִּי · וְנִבְנְתָה הָעִיר עַל תִּלָּהּ · והשם בנין וְקִיר הַבִּנְיָן חָמֵשׁ אַמּוֹת · ומשקל אחר וְהַגִּזְרָה וְהַבִּנְיָה · ומהענין הזה בֵּן בנים לפי שהם בנין האב והאם ובן בַּת וראוי להיות בנת והראיה שאמר לרבות בנות · ובן חבורו עם הכנויים ידגש לחסרון הנו"ן בתו בתך בתי ומשפטו בנתו בנתך בנתי וכן כולם · וכן אמרו פועל הבנין על ענין הבנים וְאִבָּנֶה גַם אָנֹכִי מִמֶּנָּה · אֲשֶׁר לֹא יִבְנֶה אֶת בֵּית אָחִיו · ומן הענין הזה והגזרה הזאת נקרא הרחם אָבְנָיִם על שם הבנים · ועל דרך המשל תקרא העדה בת בַּת עַמִּי · בַּת צִיּוֹן בַּת בָּבֶל · בַּת אֲשׁוּרִים · רוצה לומר עדת אשורים · וכן מפרשים ובת מֶלֶךְ הַנֶּגֶב · וּבַת הַנָּשִׁים יִתֶּן לוֹ לְהַשְׁחִיתָהּ · כמו עדה · ורבי אברהם אבן עזרא פירשה כמשמעה והוא אומר על מלכת שבא · וכן נקרא האישון בת בַּת עֵינֶךָ · כי השחור כמו בת לעין ואף על פי שכתבנוהו בשרש בבת זה הוא הנכון אצלי · וכן נקרא על דרך משל החץ בן יַבְרִיחֶנּוּ בֶן קָשֶׁת · בְּנֵי אַשְׁפָּתוֹ · וכן מְדֻשָׁתִי וּבֶן גָּרְנִי · התבן או הבר יקרא בן גורן · לפי שידוש ויזורה בגרן · והסעיף נקרא בן וְעַל בֵּן אִמַּצְתָּה לָּךְ · בֵּן פֹּרָת יוֹסֵף · ויהיה בן בלשון נקבה לפי שיקרא ג"כ פארת · בָּנוֹת צָעֲדָה עֲלֵי שׁוּר · ופורת תואר לו מן פרו ורבו · וענינו בן גדלה עלי עין ותי"ו פורת תמורת ה"א · ומה שכתב בו רבי יונה שפירש פורת מן ותארכנה פארותיו · וכן כתב רבי יהודה אלא שלא נשתוו בשרשו טוב היה לולי כי לדעת יהודה ענינו בן נשע שיש לו פארות וסעפים כלומר אף על פי שהוא נשע יש לו פארות · ואם כן הוא הפירוש יהיה בן סמוך לפורת וזה לא יתכן בעבור כי בן נקוד צרי ואלו היה סמוך היה נקוד סגול כמשפט ולדעתם לא יתפרש בן מבלי סמיכות שאם ירצה לומר בן ופורת אין לו טעם · ונקראו המגרשים והכפרים בנות לפי שהם כבנות לעיר והעיר להם כאם · בֵּית שְׁאָן וּבְנוֹתֶיהָ · אֶת קְנָת וְאֶת בְּנוֹתֶיהָ · וכן בָּנוֹת בּוֹטְחוֹת הַאְזֵנָּה אִמְרָתִי · כי אמר נשי שאננות על הערים ואמ' בנות בוטחות על הכפרים · בְּנֵי הַנְּבִיאִים · תלמידי הנביאים שהם להם כמו בנים · וכן אמרו רבותינו כל המלמד בן חבירו תורה מעלה עליו הכתוב כאלו ילדו · וכן כתוב אלה תולדות אהרן ומשה · ואומר נדב ואביהוא אלעזר ואיתמר והלא בני אהרן הוו ואיך קראם תולדות משה אלא לפי שלמדם משה כאלו ילדם · וכאשר יבא בן ובת בלתי סמיכות ובלי זכר האב או האם יורה על הקטן והקטנה · אוֹ בֵן יִגָּח אוֹ בַת יִגָּח · ר"ל קטן או קטנה · אִם בָּנִים וְאִם בָּנוֹת יַצִּילוּ · ר"ל אפילו הקטנים לא יצילו בצדקתם אלא הם לבדם ינצלו · ויבא בן במקום איש · כִּי בֶן מָוֶת הוּא · איש מות · וכן אִם בִּן הַכּוֹת הָרָשָׁע · אם איש הכות · ובא בחירק תמורת הסגול כמו יְהוֹשֻׁעַ בִּן נוּן · שֶׁבִּן לַיְלָה הָיָה וּבִן לַיְלָה אָבָד · דִּבְרֵי אָגוּר בִּן יָקֶה · ויש מי שפירש זה כמו בינה כלומר דברי אגור שיקיא הבין · בְּנֵי הָאֱלֹהִים · החסידים וחם בנים לשם שהוא אוהב אותם כמו האב את הבן · וכן בְּנִי בְכֹרִי יִשְׂרָאֵל · או בני האלהים בני הגדולים · לְעֵינֵי בְנֵי עַמִּי · אנשי עמי · לְכָל בְּנֵי הָעָם · אנשי העם · וכן בְּנֵי בְלִיַּעַל · בְּנֵי עַוְלָה · בְּנֵי חָיִל · וכל הדומים להם על זה הדרך · תַּבְנִית הַמִּשְׁכָּן · דמות המשכן וצורתו · תַּבְנִית יַד אָדָם · דמות יד אדם וצורתו · ובאמרו כל מַלְאֲכוֹת הַתַּבְנִית · רוצה לומר כל מלאכות הבתים והכלים בצורתם ·

וכתב רבי יונה וְעָלָיו כְּמִבְנֵה עִיר · מענין תבנית המשכן · או יהיה מענין בנין ממש והכל קרוב בענין ״

בסר וּבֹסֶר גֹּמֵל · הָאֹכֵל הַבֹּסֶר תִּקְהֶינָה שִׁנָּיו · ומ"א יַחְמֹס כַּגֶּפֶן בִּסְרוֹ · והוא הפרי שלא נתבשל כל צרכו וקורין לו בלעז אינג"רץ ״

בעה אִם תִּבְעָיוּן בְּעָיוּ · והנפעל נִבְעוּ מַצְפֻּנָיו · נִבְעֶה בְּחוֹמָה נִשְׂגָּבָה · תרגום ויבקש ובעא ופירוש נבעה על הפרץ כי כשיהיה הפרץ בחומה נשגבה יכנסו ויבקשו משם · ויש מי שפירש מן הענין הזה בְּעַיִם רוּחוֹ · וחסר בית השרות ומשפטו בבעים · והמ"ם נוספת כמ"ם ריקם ופירושו בבקשת רוחו כלומר ברצונו · וענין אחר מַיִם תִּבְעֶה אֵשׁ · פירוש כי האש תרתיח המים והוא מענין אבעבועות כי המים כשירתחו יעלו אבעבועות · ורבי יונה פירש מזה הענין נבעה בחומה נשגבה · כי החומה כשהיא קרובה לנפול היא נוטה לחוץ ונפוחה כמו אבעבועות · לִשְׁחִין פֹּרֵחַ אֲבַעְבֻּעֹת · הא"לף בו נוספת ונכפלת בו הפ"א והע"ין ונפל למ"ד הפעל כמו תשגשגי · מן ישגא אחו ״

בעט וַיִּשְׁמַן יְשֻׁרוּן וַיִּבְעָט · דרך הבעיטה בבהמה שמבעטת ברגליה לאחור · ואמר על דרך המשל וישמן ישורון ויבעט · והוא דרך בזיון · וכן לָמָּה תִבְעֲטוּ בְּזִבְחִי ״

בעל כִּי יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה וּבְעָלָהּ · וּבָעַל בַּת אֵל נֵכָר · הבעילה היא האישות · ואמר על דרך משל וְאַרְצֵךְ תִּבָּעֵל · וּלְאַרְצֵךְ בְּעוּלָה · ומזה הענין נקרא כל שהוא אדון הדבר בעל כמו בעל האשה שהוא אדון לה · ואמרו אִם בְּעָלָיו עִמּוֹ לֹא יְשַׁלֵּם · פירושו ואם אדניו · בַּעֲלֵי גוֹיִם · אדני גוים · בַּעַל הַבּוֹר הָאִישׁ בַּעַל הַבַּיִת · וַיֹּאמְרוּ אֶל בֶּן הָאִשָּׁה בַּעֲלַת הַבָּיִת · הִנֵּה בַּעַל הַחֲלֹמוֹת · וּבַעֲלֵי הַפָּרָשִׁים הִדְבִּיקֻהוּ · בַּעֲלֵי חִצִּים · לְמוֹרַג חָרוּץ חָדָשׁ בַּעַל פִּיפִיּוֹת · לֹא יִטַּמָּא בַּעַל בְּעַמָּיו · אדון בעמיו · ונחסרה בי"ת השרות או למ"ד ומשפטו בבעל בעמיו · וכל הדומים להם על הדרך הזה · ומזה השרש והענין בַּעֲלִיל לָאָרֶץ · והוא בשקל סגריר ופירושו אדון הארץ · ועוד נכתבנו בשרש עלל · ויש מי שפירש וְאָנֹכִי בָּעַלְתִּי בָם נְאֻם יְיָ · אשר בפסוק הנה ימים באים נאם יי וכרתי את בית

ישראל

ישראל ואת בית יהודה ברית חדשה לא כברית אשר כרתי את אבותכם ביום וגומר כמו געלתי אנו במו בחלתי · ואין צורך רק פירושו בעלתי ממש ר״ל אף על פי שאני בעלתי בם והייתי להם לאלהים המה הפרו את בריתי · וכן ת״י אתרעיתי · ואא״ז ל פירש כי כל לשון בעילה שהוא דבק עם ב״ית הוא לשון גנאי · ופירש גם כן כי אנכי בעלתי בכם ולקחתי אתכם אחד מעיר וג׳ו לשון גנאי כלומר קצתי בכם בזמן שעבר אך עתה אקבץ אתכם · וכן אמר בערבי בע״ל א״ל רגו״ל בא״ל מ״רה כלומר קץ בה וגרשה · ונקראו הפסילים והעצבים בזה השם · בעל פעור · את שמות הבעלים · כי הם כאדון לעובדיהם · בעל גד · כתרגומו מישר גד · ואפשר שנקרא מזה קרית בעל · לפי שהיתה במישור והיא עיר בערי יהודה · ונקראת גם כן בעלה ובעלי כמו שנאמר מבעלי יהודה ״

בער כי בערה בם אש יי · גחלים בערו ממנו · והנה הסנה בוער באש · דולק · כאש בוערת דולקת · באש תבער יער · כפשתים אשר בערו באש · נשרפו · מדוע לא יבער הסנה · לא ישרף · יש מי שפירש כל לשון בוער יוצא ומה יעשה בכפשתים אשר בערו באש · והנכון שכולם מחקל פעלים עומדים · ופירוש כאש תבער יער · תבער ביער · והפועל הנוסף והבערתי בעשן רכבה · כלומר באש גדול המעלה עשן גדול · ויבער מגדיש ועד קמה · המבעיר את הבערה · והשם במשקל אחר ויקרא שם המקום ההוא תבערה · והפעל הכבד ובער עליה הכהן · ובערו בהם אש · לא תבערו אש בכל משבותיכם · והאבות מבערים את האש · ואת האח לפניו מבוערת · והיה לאדם לבער · וכולם ענין הדלקה והשרפה אלא שענין הבערה נופל על האש בעצמו אפילו לא תצא פעולתו אל אחר · וענין השרפה באש תצא פעולתו אל אחר לעולם ·

ועניו אחר ובערת הרע מקרבך · בערתי הקדש מן הבית · ולא בערתי ממנו בטמא · כי אם יהיה לבער קין · ונבערה רעה מישראל · ופעל כבד אחר הנני מבעיר אחרי בעשא ואחרי ביתו · והשם ברוח משפט וברוח בער · ושבה והיתה לבער · וכל הדומים להם ענין הכרתה והסרה והוא קרוב לענין הראשון · וענין אחר כי יבער איש שדה או כרם · כי ירעה · וכבד אחר ובער בשדה אחר · וירעה · בערתם הכרם · רעיתם · והיה לבער · לרעות · ויתכן גם מזה והיה לאדם לבער · וגם זה הענין קרוב לענין הראשון כי המרעה והמאכל הוא הבעור והכליון · טענו את בעירכם · בהמתכם · ושלח את בעירה · בהמתו תרגום בהמה בעירא · וענין אחר ובאחת יבערו ויכסלו · ונתתיך ביד אנשים בוערים · בינו בוערים בעם · ויש לפרש ביד אנשים בוערים מהענין הראשון וכן ידמה דעת בעל המסורת שאמר בוערים שנים בתרי לישני · והנפעל נבער כל אדם מדעת · עצה נבערה · והתאר איש בער לא ידע · ענינו ידוע והוא קרוב לענין טענו את בעירכם כי הכסיל כבהמה ״

66 ענין שרפה ועיין בפירוש על ר׳אב״ע במזמור צ״ג וכן בל״ח יש הפרש בין כרענן ובין ור כרענן :

בעת והמן נבעת · ובבאו נבעתי · תה״ו למ״ר הפעל נבלעת ברגש · והשם והנה בעתה ·

ומא״ בעותי אלוה יערכוני · בעותיך צמתותני · והכבד פלצות בעתתני · ובעתתו רוח רעה · הנה רוח אלהים רעה מבעתך · כולם ענין בהלה ״

בצץ הטבעו בבוץ רגליך · כמו חק מן חקק · ועוז מן עזז · וענין בוץ טיט ורקק וכן בצאתיו וגבאיו · העמקים שהם מלאים טיט · וכן היגאה גמא בלא בצה · בסרתר קנה ובצה ״

66 ככר כתבתי בכימוק כון לפי שוה כון כמולס מורק ס שסרשו מן הכפולים כי כן דרך השמות הכפולים שהם בחולם וכחי העין כשורק :

בצל את החציר ואת הבצלים · ידוע ״

בצע כי מה תקות חנף כי יבצע · כלה בצע בצע · שנאי בצע · מה בצע כי נהרג את אחינו · ואם בצע כי תתם דרכיך · בצע כסף · בסגול · איש לבצעו מקצהו · בא קצך אמת בצעך · והחרמתי ליי בצעם · והכבד ותבצעי רעיך בעשק · כלם ענין חמדה ועשק · ופי׳ ותבצעי כתרגומו ואהנית רחמך באונסא · כלומר ונתת להם בצע כסף בעושק שעשקת החלשים בך · ופירוש שנאי בצע שאינם רודפים אחר תאות העולם ואהבת העשר והמעלה אלא שונאין ומרחיקין קבוץ הממון כי אם כדי חיותם ואם יהיו עשירים יסתפקו במה שחננם הבורא ולא ירדפו לקבץ עוד ואותם האנשים הם הראויים למנותם שופטים · וכן אמרו רבותינו ז״ל שונאי בצע שהם שונאים ממון עצמם ואם ממון עצמם שונאים כל שכן ממון חביריהם · ועוד אמרו מלך במשפט יעמיד ארץ ואיש תרומו יהרסנה · אם דומה הדיין למלך שאינו צריך לכלום יעמיד ארץ ואם דומה לכהן המחזר בבית הגרנות יהרסנה · וע״א בצע אמרתו · וידיו תבצענה בפתח הצר״י באתנח · כי יבצע יי את כל מעשהו · ענין השלמה · וע״א יתר ירו ויבצעני · מדלה יבצעני · והקל ובעד השלח יפלו ולא יבצעו · והוא פעל עומד כלומר כי יפלו על החרבות ולא יזיקום ר״ל שאינם כשאר האויבים שתמנעם בחרב מלבא עליך ולא בסגור השערים כמו שאמר בעד החלונים יבאו כגנב · והיוצא ובצעם בראש כלם · ופ׳י האל יבצעם אותם שהם בראש כלם והם הכהנים או האבות · ואחר כך אמר ואחריתם בחרב אהרג והם הבנים כמו שפירשנו ואם אמר ובצעם בלשון נסתר ואחר כך אמר אהרג הרבה ימצא כזה בכתוב ונפתחה הע״ין מפני שהמלה מלעיל בשני פשיטין ורבי יונה פירש ובצעם צווי הפתח מקום צרי לפי שאמר חך הכפתור צווי כולם ענין פתיחה והתיכה פתות אותה פתים תרגומו בצע יתה בצועים · ויש מפרשים מזה בצע כסף לא לקחו · התיכת כסף כלומר שלא לקחו כסף וזהב לפריון השבוים אלא היו הורגים אותם ״

בצק את בצקו טרם יחמץ · לשות בצק מלוש בצק · עיסה · ורגלך לא בצקה · ורגליהם לא בצקו · יחפה מבלי מנעל · והוא מענין בצק כי בבלות המנעל יבצק הרגל בטיט ״

בצר ואת ענבי נזירך לא תבצור · כי תבצור כרמך · כבוצר על סלסלות · והשם והשיג לכם דיש את בציר · מבציר אביעזר · והבית רפוית וראויה להדגש כלם ענין קטיפה · ויתכן לפרש מזה כי ירד יער הבציר · והוא משל על גדולי ישראל והמשילם ליער כי עצי היער הם גדולים ורבים וסמכם

אל

אל הבציר כלומר שנותנין פרי מה שאין כן עצי יער · וענין אחר ערים בצורות · לחומת נחשת בצורה · ואגידה לך גדולות ובצורות לא ידעתם · והדגוש ותתצו הבתים לבצר החומה · וכי תבצר מרום עזה · והשם שובו לבצרון אסירי התקוה · ומשקל אחר ערי המבצר · הבמחנים אם במבצרים · ובקבוץ הנקבות ולכד עיר מבצרות · כלם ענין חוזק ופירוש שובו לבצרון לערי בצרון · ויש לפרש מזה כי ירד יער הבציר · ומן הענין הזה יבצר רוח נגידים · ירוממנה ויחזקנה · ויתבן לפרשו מהענין הראשון ופירושו יקטוף וישפיל רוח נגידים מהתגאות והוא מה שאמר אחריו נורא למלכי ארץ · וענין אחר ועתה לא יבצר מהם · ולא יבצר ממך מזמה · ענינם לא ימנע · ובשנת בצורת לא ידאג · ומאיעל דברי הבצרות · מניעת השמים והעצרם · ויש מפרשים מזה לעתות בצרה · והבית שרש · ויתכן לומר שענין ערים בצורות וענין זה קרוב כי הדבר הגדול והחזק נמנע מהאדם להשיג אליו · ושית על עפר בצר · זהב · והקבוץ בצרים · והיה שדי בצריך · זהביך · ויש ספרים מדויקים אין בו יוד אם כן יהיה לשון יחיד וסגול הרי"ש בעבור האתנחתא · ואפשר גם כן היותו לשון רבים ואף על פי שחסר יוד כי ימצאו כמוהו רבים ״

בקק כי בקקום בקקים · ובקות את עצת יהודה וירושלים במקום הזה · פועל יוצא · גפן בוקק ישראל · בודד · והנפעל הבוק תבוק הארץ · ונבקה רוח מצרים · בשקל ורחבה ונסבה · משפטם נסבה נבקה · והפועל הכבד ויבוקקו את ארצה · ענין ריקות ״

בקע בקע ים ויעבירם · ובקעת להם כל כתף · ובקעה ורגרה בצלה · ויבקע אלהים את המכתש אשר בלחי · ויבקעו שלשת הגבורים במחנה פלשתים · ויאמר לבקעם אליו · על בקעם הרות הגלעד · כמו פולח ובוקע בארץ · והפועל הנוסף ונבקיענה אלינו · להבקיע אל מלך אדום · ושלא נזכר פועלו ממנו הבקעה העיר · והנפעל נבקעו כל מעינות תהום רבה · כי נבקעו במדבר מים · אז יבקע כשחר אורך · ותבקע הארץ בקולם · והזורה תבקע אפעה · ונא תהיה להבקע · וההתפעל והנה התבקעו · והעמקים יתבקעו · והדגוש ביצי צפעוני בקעו · ורוח סערות תבקע · כמבאי עיר מבקעה · ומבקעים ומצררים · יבקע צרים במדבר · והיוצא לשלישי ובקעתי רוח סערות · והשם והבית הקטן בקיעים · ואת בקיעי עיר דוד · כולם ענין ביקוע · ומן הענין הזה בקע לגלגלת בסגול והוא מחצית השקל לפי שנבקע מהשקל · ופירוש ובקעה ורגרה הבקוע הוא יציאת האפרוח מן הביצה וכן ביצי צפעוני בקעו · יוצאים בבקעה ובהר · והרכסים לבקעה · וימצאו בקעה · מקום מישור מן ההרים וגם הם מענין הראשון ״

בקר ודרשתי את צאני ובקרתים · לא יבקר הכהן · ולבקר בהיכלו · יהיה לי לבקר · פירוש כשיעלה בלבי לבקרו · והשם כבקרת רועה עדרו · כולם ענין דרישה ובקור · גמן הענין הזה נקרא בקר כי בבקר יראה ויבקר כל דבר לאור היום וכשיפנו הערב שיתערבו כל הדברים ולא יכירו אדם · ויקרא האור בקר · ברן יחד כוכבי בקר · כאלו אמר כוכבי אור כמו הללוהו כל כוכבי אור · והם השבעה המשרתים · וכן נקרא הבקר אור מן האור עד מחצית היום · כאלו אמר מן הבקר · והקבוץ היה זרועם לבקרים · ויש לפרש מזה ולבקר בהיכלו · כמו ולשחר · בקרת תהיה מולקה תהיה · וכתב הגאון רבי סעדיה כי אמר לשון בקרת לפי שהמלקות הוא ברצועה של בקר או יהיה הבית במקום פא כי לפי שהם ממוצא אחד הם קרובים בענין כמו שמצאנו בלשון המשנה הבקר לעינים שהוא כמו הפקר · ותרגום ירושלמי תשמטנה ונטשתה תשמטון יתה ותבקרון יתה · ופירוש בקרת תהיה להפקר היא לפי שלא חופשה ועל כן לא יומתו אבל מלקות יש · ואמרו רבותינו ז"ל כי המלקות לה ולא לו לפי שאמר תהיה ולא אמר יהיו משמע היא לוקה והוא אינו לוקה · וע"א צאן ובקר · ידוע · והקבוץ אם יחרוש בבקרים · ודמות בקרים תחת לו סביב · והפעל הקל ממנו כי בוקר אנכי · כלומר רועה הבקר ״

בקש בקש יי לו · בקשתיהו ולא מצאתיהו · יבקש את נפשי · ובקש יי מיד אויבי דוד · מידי תבקשנה · קל הקוף וכן רוב הבנין בשוא הקוף קל · ושלא נזכר פועלו ממנו ויבקש הדבר וימצא · ותבקשי ולא תמצאי עוד · והשם ולעשות את בקשתי · וכלם ענינם ידוע ״

בר מה ברי ומה בר בטני · כמו מה בני כי כן תרגום בן ברא · ירבו בבר · בחוץ כי כן תרגום חוץ ברא · או פירושו בתבואה כמו נושאות בר ולחם ומזון · שפירושו תבואה · לשבר בר · וכן יהי פסת בר בארץ · וכן פירש אדני אבי ז"ל מזה באין אלפים אבוס בר · ופירושו באין אלפים אין אבוס בר · ופירוש אבוס מגורה כמו פתחו מאבוסיה ואין עומד במקום שנים כמו תקות ענוים ואפשר שיהיה שרש זה שפירושו תבואה ברר וכן ירבו כבר · אבל שרש מה ברי · ברה על נכון כמו שרש בני בנה ״

כל בר קמוצים וכל שלר בר פתוחים וכן במסורת:

ברר ועמהם הימן וידותון ושאר הברורים אשר נקבו בשמות · ברור מללו · וברותי מכם המורדים והפושעים בי · כמו ובחרתי · ולבור את כל זה · בשורק כמו בחולם · והפועל הכבד לא לזרות ולא להבר · פתח בסוף פסוק · וקרוב מהענין הזה וישימני לחץ ברור · שפירושו מרוק · וכן הברו החצים שפירושו מרקו החצים · וכבר פירשתי הברו החצים בשרש אבר פירוש אחר · וכבד אחר ולברר וללבן · וההתפעל יתבררו ויתלבנו · עם נבר תתבר · עקרו תתברר · והנפעל עם נבר · הברו נשאי כלי יי · והתאר ובר הייתי בעיניך · נשקו בר · כאין אלפים אבוס בר · לברי לבב · ברה כחמה · והשם כבר ידי ישיב לי · ואצרוף כבר סיגיך · כמו הדבר שמבררין בו הכסף מן הסיגים · ויש מפרשים מזה יהי פסת בר בארץ · כלומר ישאר מעט בר וצדק ואמת בארץ · וכן ותרבי לך בורית ; כי הרי"ש ראויה להדגש לולי כי לא תקבל דגש ומשפטו ברירית בפלס גפרית ולפי שהוא מברר הבגד נקרא בורית · ופירש רבי יונה כי הוא עשב שמכבסין בו · ויש מפרשים אותו כי הוא הנקרא בלעז סבון ״

לְבָרֹם הָאֱלֹהִים הראוי לְבָרָם חבי״ת חטופה והרי״ש דגושה בפלס לתמם ובעבור כי הרי״ש לא תדגש נמשך הקמץ ונתחדש אחריו נח תמורת הדגש כמו שהיה במלת בורית · או יהיה לברם פעל עבר ר״ל לאשר ברם האלהים משאר הנבראים לדעת ולהכיר ואף על פי שאין המנהג להכנס אותיות בכ״לם שהם אותיות השמוש בפעלי העוברים הנה מצאנו מהם מעטים יכנסו עם הא השמוש · ויתפרשו במקום אשר והבי״ת גם כן כמו בהכין לו דוד · וכל ההקדיש שמואל · הנמצאו פה · כמו שזכרנו בחלק הדקדוק וכן יהיה הלמ״ד בלברם במקום לאשר ויהיה ברם מזה השרש ועקרו להדגש או יהיה מנחי הלמ״ד מן בְּרוּ לָכֶם אִישׁ ״

ברא

בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים · בְּיוֹם בְּרֹא אֱלֹהִים אָדָם · לֵב טָהוֹר בְּרָא לִי אֱלֹהִים וְרוּחַ נָכוֹן · והנפעל וְעַם נִבְרָא יְהַלֶּל יָהּ · בְּיוֹם הִבָּרְאָם · בְּיוֹם הִבָּרַאֲךָ כּוֹנָנוּ · וכולם ענין יצירה · אך יש הפרש ביניהם כי לשון יצירה אינו נופל אלא על דבר שיש לו ממש וצורה · ומה שאמר ויוצר רוח אדם בקרבו על יצירת כלי הגוף המקבלים כח הרוח והם המוח והלב ולשון בריאה נופל על כל דבר · ופי׳ רבי׳ סעדיה כי אמרו בקרבו ר״ל כי הבורא בורא אותה עם שלמות צורת האדם זהו שאמר בקרבו וכל לשון בריאה הוא התחדש הדבר וצאתו מאין ליש וכן אמר בפסוק וְלִכְבוֹדִי בְּרָאתִיו יְצַרְתִּיו אַף עֲשִׂיתִיו · תחלה בראתיו הוצאתי אותו מאין ליש ואחר כן יצרתיו שהעמדתיו על תכונת הצורה ואחר כן עשיתיו שפי׳ תקנתיו כי לשון מעשה הוא תיקון הדבר והשלמתו לפיכך אמר אף עשיתיו · וענין אחר מהפעל הדגוש וּבֵרֵאתָ לְךָ שָׁם · וּבֵרֵאתוֹ וְהָיָה לְךָ תֹּצְאֹתָיו · וְיָד בָּרֵא בְּרֹאשׁ דֶּרֶךְ עִיר בָּרֵא · ענינם ברירה ובחירה · וענין אחר וּבָרֵא אוֹתְהֶן בְּחַרְבוֹתָם · ענינו וכרת · ודמהו אדני אבי ז״ל ללשון הערב שאומר לכריתה אל ברי · וכן ת״י ויבזעון יתהון בסיפיהון · ויש מי שפירש מזה הענין ובראת לך כלומר שתכרות עצי היער ותבנה שם ערים לשבת · וכן אִם בְּרִיאָה · ענין גזירה וכן בראשית ברא · והנכון שיהיה ואם בריאה ענין יצירה כי כל דבר חדש יקרא בריאה וכן בראשית ברא · וכן בּוֹרֵא נִיב שְׂפָתָיִם · כלומר מחדש דבר שפתים שיאמר שלום שלום לרחוק ולקרוב · וענין אחר וְעֶגְלוֹן אִישׁ בָּרִיא מְאֹד · ענינו שמן · וכן עֲשָׂרָה בָקָר בְּרִאִים · הַבְּרִיאָה תִּזְבָּחוּ · וּבְרִיאֹת בָּשָׂר · ואמר בשבלים בְּרִיאוֹת וְטֹבוֹת · על דרך ההשאלה כלומר מלאות וטובות · בֵּין שֶׂה בִרְיָה וּבֵין שֶׂה רָזָה · משפטו בריאה · אבל בא כדרך בעלי הה״א כי כן המנהג להתערב נחי הלמ״ד בעלי הה״א עם בעלי האל״ף בהרבה מקומות · וּמַאֲכָלוֹ בְּרִאָה · כלומר שה בריאה · והפעל הנוסף ממנו לְהַבְרִיאֲכֶם מֵרֵאשִׁית כָּל מִנְחַת יִשְׂרָאֵל לְעַמִּי · כל אלו ענין שומן ״

ברד

וּבָרַד בְּרֶדֶת הַיָּעַר · וברד פעל עבר שהוא חציו קמץ וחציו פתח מענין ברד וברדת שם כמו ברד ואף על פי שהוא על משקל אחר והוא בפלס דבלת ופירושו כשיברד לא יפול הברד בעיר ולא על הזרעים כי אם ביערות שלא יזיק להם · וכן ובשפלה תשפל העיר ר״ל כל שפל שיהיה בעיר לא יהיה כי אם בשפלת כלומר שלא תשפל ולא תרד העיר מגדולתה לעולם ולא יזכר אדם בה שם שפל כי אם על השפלה שהיא העמק · נְקֻדִּים וּבְרֻדִּים · שיש להם כתמים לבנים כמו ברד · וכן סוּסִים בְּרֻדִּים אֲמֻצִּים ״

ברה

בְּרוּ לָכֶם אִישׁ · בחרו · וא״ע וְלֹא בָרָה אִתָּם לָחֶם · ולא אכל עמם · וְאַבְרֶה מִיָּדָהּ · והשם וַיִּתְּנוּ בַּבְּרוּתִי רֹאשׁ · ומ״א הֲבִיאִי הַבִּרְיָה · והפעל הכבד וְתַבְרֵנִי לֶחֶם · לְהַבְרוֹת אֶת דָּוִד לֶחֶם · וכבד אחר הָיוּ לְבָרוֹת לָמוֹ · והוא מקור ויתכן היותו שם בפלס חמות אחות או יהיה מקובץ מן ברה כמו מן אלה אלות וכולם הם ענין האכילה המועטת · ועל דעתי כן הוא כִּבְרַת אֶרֶץ · שהכ״ף כ״ף דמיון ואיננה שרשית ופירושו שיעור מהלך ארץ מן הבקר עד עת האכילה כי כן משערין הולכי הדרכים · והגאון ר׳ סעדיה פירשו גם כן הכ״ף כ״ף הדמיון אבל פירש אותו במיל לפי הענין בלא חבר · בַּר וָלֶחֶם וּמָזוֹן · כתבנו בשרש בר ״

ברח

וְדָוִד בָּרַח וַיִּמָּלֵט · כִּי בֹרֵחַ הוּא · וַיִּבְרַח יַעֲקֹב · וַיִּבְרְחוּ בֶּהָחָבֵא · והפעל הכבד והוא עובר הֵמָּה הִבְרִיחוּ אֶת יוֹשְׁבֵי גַת · מְשַׁדֶּד אָב יַבְרִיחַ אֵם · וְאַבְרִיחֵהוּ מֵעָלָי · וַיַּבְרִיחוּ אֶת כָּל הָעֲמָקִים · לֹא יַבְרִיחֶנּוּ בֶן קָשֶׁת · ושם התאר בְּרִיחֶהָ עַד צֹעַר · ומ״א וְהוֹרַדְתִּי בָרִיחִים כֻּלָּם · ומ״א וְאֵת כָּל מִבְרָחָיו בְּכָל אֲגַפָּיו · וכתב אא״זל כי וַיָּקָם יוֹנָה לִבְרֹחַ תַּרְשִׁישָׁה · כִּי מִלִּפְנֵי יי׳ הוּא בֹרֵחַ · אינו ענין בריחה ממש כי אין בריח ממש אלא על סכנת נפש אך פירש לברוח במקום הזה למהר השליחות ופירש למה היה ממהר השליחות כדי שלא יתן לו הקב״ה אות ומופת ויהיה סבה שישובו אנשי נינוה ותשובתם היתה גורמת כליה לישראל · וכן אמר עַל כֵּן קִדַּמְתִּי לִבְרֹחַ תַּרְשִׁישָׁה · והאל יתברך שהיה יודע כונתו נתן לו אות בים כי אין לך אות גדול מזה שהטילוהו בים והיו הולכים אנשי האניה לנינוה וכיון שהיו שם וראוהו שם הכירוהו ויגע הדבר אל מלך נינוה ומיד האמינו בו כאשר העידו אנשי האניה שהם הטילוהו בים · ופירש כי לשון מלפני הוא במצות המשלח · וכן יצאו מלאכים מלפני בצים · יצא קין מלפני יי׳ · ואמר דוד וְאָנָה מִפָּנֶיךָ אֶבְרָח · ולא אמר מלפניך וכן פירש וְעַתָּה בְּרַח לְךָ אֶל מְקוֹמֶךָ · מהר ללכת · וכן יתכן לפרש לפי פירושו צְאוּ מִבָּבֶל בִּרְחוּ מִכַּשְׂדִּים · וכן וַיִּבְרְחוּ אִישׁ לְשָׂדֵהוּ הַלְוִיִּם וְהַמְשֹׁרְרִים · וענין אחר לִבְרוֹחַ בְּתוֹךְ הַקְּרָשִׁים · והפעל הכבד מַבְרִחַ מִן הַקָּצֶה אֶל הַקָּצֶה · והשם וְהַבְּרִיחַ הַתִּיכֹן · וַחֲמִשָּׁה בְרִיחִם · עַל לִוְיָתָן נָחָשׁ בָּרִחַ · תאר לפי שהוא מבריח הים מן הקצה אל הקצה והוא משל על המלכים התקיפים ועוד נפרשהו בשרש נחש · ויש מפרשים מזה והורדתי בריחים כלם כלומר קשורים בבריח ברזל ועוד נפרשנו בשרש רוח ״

ברך

וַיֹּאמֶר בּוֹא בְּרוּךְ יי׳ · בָּרוּךְ בְּנִי לַיי׳ · בְּרוּכָה אַתְּ לַיי׳ · בְּרוּכִים אַתֶּם לַיי׳ · זֶרַע בְּרוּכֵי יי׳ · כלם תאר כי לא נבנה בנין הקל ממנו · והשם בְּרָכָה בְּקֶרֶב הָאָרֶץ · בִּרְכַּת יי׳ הִיא תַעֲשִׁיר · בְּרָכוֹת לָעַד כִּי תְשִׁיתֵהוּ · כִּי תְקַדְּמֶנּוּ בִּרְכוֹת טוֹב · בִּרְכֹת שָׁמַיִם מֵעָל בִּרְכֹת תְּהוֹם רֹבֶצֶת תָּחַת : והפעל הכבד בֵּרַךְ אֶת אַבְרָהָם בַּכֹּל · וּבֹצֵעַ בֵּרֵךְ נִאֵץ יי׳ · פעל עבר גם כן כי יבא בפתח ובצרי כמו שבארנו בחלק הדקדוק · וכן וּבֵרֵךְ וְלֹא אֲשִׁיבֶנָּה · פעל עבר גם כן כי פירושו וברך השם ית׳ אותם ולא אשיב הברכה מהם · יְבָרֵךְ אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל · בָּרֵךְ יי׳ חֵילוֹ ·

ויברך

וַיְבָרֶךְ בָּרוּךְ אֶתְכֶם · מקור על משקל יסר יסרני · ומקור במשקל אחר כִּי בָרֵךְ אֲבָרֶכְךָ · וְהִנֵּה בֵּרַכְתָּ בָרֵךְ · וכן הִנֵּה בָרֵךְ לָקָחְתִּי · כלומר לברך אותם לקחתי ויא שהוא שם · וַיְבָרְכוּ הָעָם לְכֹל הָאֲנָשִׁים הַמִּתְנַדְּבִים לָשֶׁבֶת בִּירוּשָׁלָם · וַיְבָרְכוּ כָּל הַקָּהָל לַיְיָ אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיהֶם · בֵּרַכְנוּכֶם מִבֵּית יְיָ · והנפעל וְנִבְרְכוּ בְךָ · וההתפעל וְהִתְבָּרְכוּ בְזַרְעֲךָ · וכל הדומים להם ענינם ידוע · בָּרֵךְ נָבוֹת אֱלֹהִים · בָּרֵךְ אֱלֹהִים וָמֻת · והדומים להם כנוי הקללה · קַח נָא אֶת בִּרְכָתִי · מנחתי · וכן קַח נָא בְרָכָה מֵאֵת עַבְדֶּךָ · מנחה · ויתכן להיות מזה מְבָרֵךְ אָוֶן · מביא המנחה · וכן לִשְׁאָל לוֹ לְשָׁלוֹם וּלְבָרְכוֹ · להביא לו מנחה · ואינו כן וְאָרוֹתִי אֶת בִּרְכוֹתֵיכֶם · כאשר כתב רבי יונה רק הוא ברכה ממש והראיה שאמר וארותי כי המארה הפך הברכה כי הברכה תוספת הטובה והמארה מגרעת הטובה ·

עֲשׂוּ אִתִּי בְרָכָה · פשרה ושלום · כמו וַיְבָרֶךְ יַעֲקֹב אֶת פַּרְעֹה · כִּי תִמְצָא אִישׁ לֹא תְבָרְכֶנּוּ · והדומים להם שהם ענין שאלת שלום וכלם ענין ברכה · ומה שנמצא ממנו בענין ברכת הנבראים לאל יתברך הוא בענין תהלה כמו בָּרְכוּ יְיָ מַלְאָכָיו · בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת יְיָ · והדומים להם · ועא וַיִּבְרַךְ עַל בִּרְכָּיו · נִבְרְכָה לִפְנֵי יְיָ עֹשֵׂנוּ · והכבד וַיִּקְרְאוּ לְפָנָיו אַבְרֵךְ · האלף במקום הא הברך או האלף למדבר כלומר כל אחד היה קורא לפניו אברך · וַיַּבְרֵךְ הַגְּמַלִּים · וחשם תִּכְרַע כָּל בֶּרֶךְ · בשש נקדות · עַל הַבִּרְכַּיִם וְעַל הַשּׁוֹקַיִם · וְכָל בִּרְכַּיִם תֵּלַכְנָה מָּיִם · וַיָּשֶׂם פָּנָיו בֵּין בִּרְכָּיו · מִכְּרֹעַ עַל בִּרְכָּיו · כָּרְעוּ עַל בִּרְכֵיהֶם · והוא רפה והמסורת עליו כל לשון ברכי ברכיו דגש בר מן שנים רפין כרעו על ברכיהם · הוא בָרֵךְ עַל בִּרְכוֹהִי · וענין אחר הַבְּרֵכָה הָעֶלְיוֹנָה · יש מפרשים המעין והאמת כי פירוש ברכה מים מכונסין ולא מעין · וכן בדברי רבותינו זל הפסקות והברכות שנתמלאו מים מערב יום טוב אסור להשקו׳ מהן בחולו של מועד ופי׳ הפסקות הם חריצים שאינם בנויים באבני׳ והברכות הם חריצים שהם בנויים באבני׳ ובסיד ומכנסין שם מימי הגשמים או מכנסין שם מים או מושכין להם מים מן המעין · וכן בְּרֵכַת הַשֶּׁלַח לְגַן הַמֶּלֶךְ · בְּרֵכוֹת בְּחֶשְׁבּוֹן · בְּרֵכוֹת מָיִם · ואפשר שיהיה כמותם גַּם בְּרָכוֹת יַעְטֶה מוֹרֶה · וכן הָבָה לִּי בְרָכָה כִּי אֶרֶץ הַנֶּגֶב נְתַתָּנִי · ואף על פי שהריש קמוצה הקמץ תחת צרי וכמוהו רבים או הוא ברכה ממש ״

ברם

וּבִגְנְזֵי בְּרֹמִים · ומין ממיני הבגדים החמודות ברקמה או יהיה שם כולל לבגדים הנכבדים וכן פירשו אאזל והביא ראיה מלשון הערב שאומר לבגדים הנאים מברומה ״

ברק

בְּרוֹק בָּרָק וּתְפִיצֵם · הַתְשַׁלַּח בְּרָקִים וְיֵלֵכוּ · ידוע · אֹדֶם פִּטְדָה וּבָרֶקֶת · וּבָרֶקֶת וְזָהָב · אבן יקרה צהובה כמו זהב · ונקראת כן לפי שהיא מבהיקה כמו הברק · לְמַעַן הֱיֵה לָהּ בָּרָק · כלומר שתהיה לה נוגה הרבה כמראה הברק · וּבָרָק מִמְּרֹרָתוֹ יַהֲלֹךְ · הוא להב החנית שדומה לברק · וכן בְּרַק חֲנִיתֶךָ · וּבְרַק חֲנִית · ורבי יונה פירש וברק ממרורתו על המרה האדומה והוא כיס המרה · וְאֶת הַבַּרְקָנִים · מין ממיני הקוצים ״

ברש

תַּחַת הַנַּעֲצוּץ יַעֲלֶה בְרוֹשׁ · בְּרוֹשׁ תִּדְהָר וּתְאַשּׁוּר · מין ממיני ארז בוֹשו בלעז · וְהַבְּרוֹשִׁים הָרְעָלוּ · החצים או החניתות שהם עץ ברוש ואדני אבי זל פירש הגבורים אחוזם רעדה כי הגבורים והגדולים יכנה אותם ארזים וברושים כמו שאמר וְאֶכְרֹת קוֹמַת אֲרָזָיו מִבְחַר בְּרֹשָׁיו ״

ברת

רַהִיטֵנוּ בְּרוֹתִים · כמו ברושים · זאת אות הַבְּרִית · וּבְרִית שְׁלוֹמִי לֹא תָמוּט · בְּרִית חֲדָשָׁה · לָכֵן נִכְרְתָה בְרִית · קיום · ויש אומרים כי התיו מומרת בהא כמו שבית · והוא מן וּבָרֵא אוֹתְהֶן · ואף על פי שכתוב באלף ענינו כריתה ״

בשל

כִּי בָשַׁל קָצִיר · גַּם בִּשְּׁלוּ עֲצָמֶיהָ · והתאר וּבָשֵׁל מְבֻשָּׁל בַּמָּיִם · אֶת הַזְּרוֹעַ בְּשֵׁלָה · והכבד וּבִשְּׁלוּ בָהֶם · וּבִשַּׁלְתָּ וְאָכַלְתָּ · וּבִכְלֵי הַבָּקָר בִּשְּׁלָם הַבָּשָׂר · פירוש בשל להם · בַּשְּׁלוּ אֶת הַבָּשָׂר · לֹא תְבַשֵּׁל גְּדִי · ושלא נזכר פעלו ממנו וְאִם בִּכְלִי נְחֹשֶׁת בֻּשָּׁלָה · אֲשֶׁר תְּבֻשַּׁל בּוֹ · ושם לקדרות וּמְבַשְּׁלוֹת עָשׂוּי מִתַּחַת הַטִּירוֹת · או יהיה מבשלות מקום העשוי לבשל שם וכן תרגם יונתן ואתר לבשלא עביד מלרע לנדבכיא · אֵלֶּה בֵּית הַמְבַשְּׁלִים · פירוש בתי הטבחים שהיו מבשלים שם באותן הבתים ואמר בית במקום בתי ורבים כמהו במקרא יחיד במקום רבים וכן אמר לא תשב אשה לי בבית דוד מלך ישראל כי קדש המה · אמר בבית דוד כמו בבתי דוד ואמר בבית דוד על דרך כלל ואמר כי קדש המה על דרך פרט וכן אמר אשר באה אליהם ארון יי ואף על פי שלא היה הארון כי אם באחד מהבתים נקדשו כל הבתים ואמר כי לא תשב שם לו לאשה · וכבד אחר הִבְשִׁילוּ אַשְׁכְּלֹתֶיהָ · והכל ענין אחר כי בשול הפירות כמו בשול הבשר כמו שאין ראוי לאכול הבשר קודם שיתבשל כן אין ראוי לאכול הפירות קודם שיתבשלו ואלא שבשול הפירות הוא בשול הטבע ובשול הבשר וכיוצא בו הוא בשול המעשה וכל לשון בשול בשר הכתוב במקרא הוא על ידי מים על האש אבל אחד מצאנו שענינו צלי והוא וַיְבַשְּׁלוּ הַפֶּסַח בָּאֵשׁ כַּמִּשְׁפָּט · שפירושו ויצלו ״

אא · כפלאתי מה שאמר ש שמבלבו אחר שעבינו כלי ואין שכח ובשלת ואכלת שלכל ה קליעות הוא לשון כליה :

בשם

וּקְנֵה בֹשֶׂם · לֹא בָא כַבֹּשֶׂם הַהוּא · וְאֶת הַבֹּשֶׂם וְאֶת הַשָּׁמֶן · ומא וְקִנְּמָן בֶּשֶׂם מַחֲצִיתוֹ · בשש נקדות · ומשקל שלישי אָרִיתִי מוֹרִי עִם בְּשָׂמִי · והקבוץ בְּשָׂמִים רֹאשׁ · והוא מקובץ מאחד משלשה המשקלים ובאור דקדוקם תמצאנו בשער דקדוק השמות ״

בשס

יַעַן בּוֹשַׁסְכֶם עַל דָּל · אין למלה הזאת חבר וענינה לפי מקומה עמסכם והטריחכם על דל או ענין מרמס וכבר כתבנו בו ענין אחר בשרש בוס ״

בשר

וַיְבָרֵךְ כָּל בָּשָׂר · וְלֹא יִכָּרֵת כָּל בָּשָׂר · שם כלל · ופירשו מזה וּבְשַׂר קֹדֶשׁ יַעַבְרוּ מֵעָלָיִךְ · כלומר ואנשי קדש יעברו מעליך · ושם פרט אַךְ עַצְמִי וּבְשָׂרִי אָתָּה עֶצֶם מֵעֲצָמַי וּבָשָׂר מִבְּשָׂרִי · וּבָשָׂר כִּי יִהְיֶה בוֹ בְעֹרוֹ · בְּעוֹר הַבָּשָׂר הבשר העליון החיצון יקרא עור כנגד הבשר אשר תחתיו הפנימי ויקר

אא · שכל מקום שתמצא כל סמוכה אכל בשר הוא שם כלל קריאטורה בלעז ולא כאופן א אחר והקבוץ בשרים ואין דומה לו במקרא :

גם כן העליון בעצמו בשר ורוצה בו העור לבדו והוא אמרו (תלים קב) דבקה עצמי לבשרי · רוצה לומר לעורי בענין (איכה ד) צפד עורם על עצמם · ומה שאמר בעורי ובבשרי דבקה עצמי · רצה לומר כי שניהם העור והבשר שבו לאחד ואין בו אלא העור העליון שהעצם דבקה בו · וכן (משלי יד) יזכר העור בכלל הבשר והעור · יאכל בדי עורו · כאלו אמר בדי גופו · (ישעיה נח) והקבוץ חיי בשרים לב מרפא · ומבשרך לא תתעלם · רוצה לומר מקרובך כי קרובו של אדם כבשרו הוא כמו שאמר אך עצמי ובשרי אתה ·

(יחזקאל טז · שם כג) ויבא לכנוי הערוה לזכר גדלי בשר · אשר בשר חמורים בשרם · (ויקרא טו · שם) כי יהיה זב מבשרו · רר בשרו את זובו או החתים בשרו מזובו · וכנוי לערות הנקבה דם יהיה זובה בבשרה · וענין אחר אשר בשר את (ויקרא טו · ירמיה כ) אבי · רגלי מבשר · ויען המבשר ויאמר נס ישראל (ישעיה נב · שמואל א ד) לפני פלשתים · מבשר טוב · מבשרת ציון · (ישעיה נב · שם מ) מבשרת ירושלם · פירוש את ציון המבשרת וארת (ישעיה מ) ירושלם הרימי בכח קולך ובשרי ערי יהודה ואמרי להם הנה אלהיכם · כמבשר בעיניו · פירוש כמבשר טוב · (שמואל ב ד) וההתפעל יתבשר אדני המלך · והשם איש בשורה (שמואל ב יח · שם) אתה · אשר לתתי לו בשורה · פירוש אשר חשב (שמואל ב ד) שאתן לו שכר בשורה · מספר החדשורת על טוב או על רע יקרא מבשר לפיכך אמר ותהלות יי יבשרו ·

(ישעיה ס) כי הם יהיו חדשים בסיפור תהלות יי כי ישראל הם שהתיחדו בסיפור תהלות יי עד אותו הזמן · נחל (שמואל א ל) הבשור · שם מקום ידוע אצלם ״

בת (ישעיה ה) ואשיתהו בתה · והנכון כי שרש בתה בית (ישעיה ז) בשקל קמה ונבלע הנח ברגש בקבוץ בנחלי הבתות · ענין שממה · (מלכים א ז) אלפים בת יכיל · ואיפת (יחזקאל מה) צדק ובת צדק יהיה לכם · מדה ידועה והיה כמרת האיפה שכך כתוב (יחזקאל מה) האיפה והבת תכן אחד יהיה · אבל האיפה מדת היבש ובת מדת הלח והבת עשירית החמר · (יחזקאל מה) וכן האיפה כמו שאמר מעשר החמר הבת ועשירית החמר האיפה · וכן אמר כי עשרת צמדי (ישעיה ה) כרם יעשו בת אחת וזרע חמר יעשה איפה · והקבוץ (יחזקאל מה · דה ב ב) כי עשרת הבתים חמר · ויין בתים עשרים אלף · ברגש ״

בתל (בראשית כד · עמוס ח) בתולה ואיש לא ידעה · הבתולות היפות · והשם לא יפרד (דברים כב) לא מצאתי לבתך בתולים · (דברים כב · שופטים יא) ואלה בתולי בתי · ואבכה על בתולי אני ורעיותי · ידוע · ומזה הענין קראו רבותינו לאדמה שלא נתרחשה מעולם קרקע בתולה היתה שלא עבודה מעולם ועוד אמרו עד שמגיע לסלע או לבתולה כך אשה שלא נבעלה נקראת בתולה ״

בתק (יחזקאל טז) ובתקוך בחרבותם · ענינו תקיעת החרב בגוף האדם ״

בתר (בראשית טו · שם) ואת הצפור לא בתר · והכבר ויבתר אותם בתוך · (שיר ב) והשם על הרי בתר · (בראשית טו · ירמיה לד) ויתן איש בתרו · והקבוץ בתרים ויעברו בין בתריו · ענין חלק ״

ואשר הם בן ארבע אותיות

בדלח (במדבר יא · בראשית ב) ועינו כעין הבדלח · שם הבדלח ואבן השהם · והיא אבן יקרה ואומרים שהיא יהלם · ויש אומרים שהיא אבן לבנה עגולה שנוקבין אותה ומחברין ממנה אבנים ועושים מהן ענק ״

א״א המעתיק המקרא לנוכרי פתר אותה כירלו״ו ואמר לי ה החסמן תלמידי כי לא ידע מה הוא אך יראה לו שכלקח מן ב כלק כירלו״ו :

בלעד (איוב לד · בראשית מא) בלעדי אחזה אתה הורני · בלעדי אלהים יענה · (בראשית מא) ובלעדיך לא ירים איש את ידו · כמו זולת זולתי זולתך ואין תוכן המלה שתאמר בלשון יחיד כי אם בלשון רבים · ותכנס עליה מ״ם השמוש מבלעדי מזבח יי אלהינו · (יהושע כב) ואף על פי שיפסיק מבלי המ״ם כמו עם המ״ם עשו זה לתוספת באור כמו שהכניסו אות השמוש על תוך ויספיק בזולתה ״

(בראשית יד) בלעדי רק אשר אכלו הנערים · הי״וד אינה לכנוי המדבר אף על פי שהיא נראית הנה כמהו מצאנו הרבה יו״ד הרבים נראית כמו וקרע לו חלוני · והשופי שת ואורגים חורי · על כל אצילי ידי · יוצר גובי · ושרי בישכר · והחכם ר״א אבן עזרא פירש הי״וד לכנוי כלומר אך בלעדי לקחו והוא מה שאכלו נערי ״

בליעל כבר כתבנו אותו בשרש בל כי היא מלה מורכבת ״

בעבע (שמות ט) לשחין פורח אבעבעות · כבר זכרנוהו בשרש בעה ״

בעליל (תלים יב) בעליל לארץ · שם מן בעל · בפלס סגריר מן סגר · ופירושו אדון לארץ ועוד נפרשנו בשרש עלל ״

בקבוק (ירמיה יט) וקנית בקבוק יוצר חרש · הוא כלי חרש או זולתו שפיו צר ולפיכך נקרא בקבוק כי כאשר שותה בו האדם או שופך ממנו עושה בקבוק ובלשון לעז ויון וישמעאלים שמו בוקאלי ״

ברבר (מלכים א ה) וברברים אבוסים · עופות פטומים עומדים על האבוס תמיד וכן אמר המתרגם ועופא פטימא והעוף המסורס הוא שיתפטם ביותר · ובויקרא רבה מהו וברבורים אבוסים רבי ברכיה בשם רבי יהודה אמר מיני ברבריא רבנן אמרי עוף שהור ומעולה הוא והיה בא מברבריא והיה עולה על שלחן שלמה בכל יום ״

א״א תרגו׳ של מעם לועז מעי׳ כרכר וכן ותורגם תרגו׳ ירושלמי כרכרין :

ברזל (תלים קה) ברזל באה נפשו · בכבל ברזל ואמר נפשו כי הנפש מעונה בענוי הגוף · (תלים קז · שמואל ב כג) וכן אסירי עני וברזל · פירוש ככלי ברזל · ימלא ברזל ועץ חנית · פירוש ברזל לכרות הקוצים כמו קרדום (מלכים ב ו) או גרזן וכיוצא בהם · וכן ואת הברזל נפל אל המים · רוצה לומר הגרזן שכורתין בו העצים ״

נשלמה אות הבית

אות הגימל

גג והיא עלתה עליהם על הגג · ועשית מעקה לגגך · את גגו ואת קירותיו · והוא מכונה בלשון זכר כמו שאמר כי יפול הנופל ממנו · והקבוץ בלשון נקבות יהיו כחציר גגות · כי עלית כלך לגגות ״

גאה כי גאה גאה · כי גאו המים · ויגאה כשחל תצודני · פירוש וירבה החולי וכשחל תצודני · התאה גמא · פירוש היגדל וכולם מענין גאה וגאון כי הוא הגודל והרוממות · על כל גאה ורם · וראה כל גאה · שמענו גאון מואב גא מאד · והקבוץ בית גאים · הבוז לגאיונים · כמו לגאים ואם הוא שתי מלות ענינו מילה אחרת כמו עגלה יפפיה והיו״ד הנראית בו למ״ד הפעל תמורת הא על כל גאה ורם כמו עליונים אלא שנשתנו תנועותיו מפני אות הגרון ובכתוב הוא מלה אחת והוא הענין המפורש · ובא הקרי בשתי מלות להוסיף בו ענין כי גאי הוא גאים ויונים מענין העיר היונה חרב היונה שהוא ענין ולא תונו איש את עמיתו · ובחפרון ה״הא שמענו גאון מואב גא מאד · והשם גאה וגאון · ובהראות למ״ד הפעל בוי״ו גאוה אפיקי מגנים · גאותו וגאונו · ומשקל אחר בנות למ״ד הפעל גאות לבש · אתה מושל בגאות הים · ומשקל אחר לפני שבר גאון · את גאון יעקב · בגאון גליך · והקבוץ ביום גאוניך · מפני גות · נזכרנו עוד בשרש גות ״

אא כי הוא מסכום המלות דכתיבין מלה אחת וקריין שתי מלות אבל יפפיה כתיב וקרי מלה אחת :

גאל גאל יי׳ עבדו יעקב · גאל לך אתה את גאלתי · ובא גאלו הקרוב אליו · מגאלינו הוא · לפי שלקרוב משפט הגאולה נקרא גואל · והנפעל או השיגה ידו ונגאל · ואם לא יגאל באלה · והשם ולך הגאלה · ויש מפרשים ואשר יגאל מן הלוים · אשר יקנה כלומר אם יקנה אדם מהלוים בית עיר חומה לא יחלט לשנה כמו מישראל אלא יצא ביובל אם לא גאלו בנתים · ויש לפרש לשון גאולה לפי שאמר גאולת עולם תהיה ללוים יכול לא דבר הכתוב אלא בישראל שלקח מיד לוי שיש ללוי לגאול לעולם אבל לוי שלקח מלוי לא יגאל לעולם לפיכך אמר ואשר יגאל מן הלוים כלומר לוי גואל מיד לוי גאלת עולם ואם לא גאלו ויצא ממכר בית ועיר אחוזתו ביובל · וענין אחר הוי מוראה ונגאלה · מלרע והוא נפעל עומד · במה גאלנוך · לחם מגואל · ושלא נזכר פועלו ויגאלו מן הכהנה · והמורכב ממנו עם הנפעל נגאלו בדם · והתאר גאלי הכהנה · בפלס תאמי צביה · והתפעל אשר לא יתגאל בפת בג המלך · וכבד אחר וכל מלבושי אגאלתי · משפטו הגאלתי האל״ף תמורת ה״א הבנין · והפעל הקל מזה הענין יגאלהו חשך וצלמות · כלם ענין טנוף ולכלוך · וי״מ יגאלהו חשך וצלמות מענין מגאלינו הוא כלומר יחיו קרביו החשך והצלמות · ויש מפרשים מזה ויגאלו מן הכהנה · גאלי הכהנה ·

אא וי״מ כל אלה כלשון וגגלה כפשי אתכם בחלוף עי״ן באל״ף כמו מתאב אבכי כמו מתעב אבכי לפי התרגו׳ ופירשו׳:

(יהושע ב׳ · דברים כב׳ · שמות ל׳ · תלים קכט · ישעיה כב׳ · שמות טו׳ · יחזקאל מז׳ · איוב י׳ · איוב ח׳ · ישעיה ב׳ · איוב מ · ישעיה יו׳ · משלי טז׳ · תלים קכג · משלי ח׳ · איוב מא׳ · ישעיה יג׳ · תלים כג׳ · תלים פט׳ · משלי טז׳ · תלים מז׳ · איוב לח׳ · יחזקאל ז׳ · ירמיה יג׳ · ישעיה מד׳ · רות ד׳ · ויקרא כה׳ · רות ג׳ · במדבר כה׳ · שם · ויקרא כה׳ · במדבר כה׳ · צפניה ג׳ · מלאכי א׳ · שם · נחמיה ז׳ · ישעיה נט׳ · נחמיה יג׳ · דניאל א׳ · ישעיה סג׳ · איוב ג׳)

והוא הפך הענין כמו משריש ומשרש כן גואל הוא הקרוב ומגואל הוא שנתרחק מן הקרבה והמשפחה והם נתרחקו שלא מצאו כתב היחש ״

גב וזה גב המזבח · על גבי חרשו חורשים · וגביהן וגבה להם · וגבותם מלאות עינים · או גבן או דק · מי שגבו כפופה ויש לו חטוטרת על גבו יקרא גבן והנו״ן נוספת · וכן הרים גבנונים · ההרים השפלים כי הגבן מפני כפיפות גבו הוא שפל קצר קומה וכן ההרים השפלים נקראו גבנונים ועוד כי נכפפה קומתן ורעשו וחרדו ביום מתן תורה כמו שאמר ארץ רעשה אף שמים נטפו · הרים נזלו מפני יי׳ · ואמר ויחרד כל ההר מאד · ואת גבות עיניו · הגבות אשר על העינים · ויתכן להיות מזה או גבן או דק · ותרגום ירושלמי מפרש דגבנוי חפיין עינוי · פירוש שגבורת עיניו מכסות עיניו כל כך הם גדולות · והנכון והישר עוד בעיני שעקר כלם לשון גבהות כי כל דבר הפנים העליונים שלו יקראו גב · וכן גב המזבח · ותבני לך גב וכמו שאמר ותעשי לך רמה · וכן הגבן נקרא כן לפי ששדרתו כפופה הנה שבה שדרתו עליונה כמו גב הבהמה לפיכך אמר על גבי חרשו חורשים כלומר שמוני כפוף ומדרס לפניהם · וכן הרים גבנונים · פירוש גבוהים כי ההרים יש להם גב גבוה באמצעם ומשופעים מכאן ומכאן ואמר למה תרצדון הרים גבנונים כלומר אף על פי שאתם גבוהים אין הבחירה בכם כי זה ההר חמד אלהים לשבתו · וכן נקראו גבות עינים לפי שהם גב לעינים · והנכון כי שרש כל אלה גבב והרגש יוכיח ונפל ממלת גבנונים להקל ״

גבא ולחשף מים מגבא · בשש נקודות · והקבוץ גבאים · בצאתיו וגבאיו · מקוה מים ותרגום בור גובא ״

גבה לא גבה לבי ולא רמו עיני · על כן גבהא קומתו · באל״ף תמורת ה״א · ויגבה יי׳ צבאות · ותגבהנה ותעשנה תועבה לפני · כמו ותגבהנה · ובא כן לזווג מלת ותעשנה ואף על פי כן נכון הוא בלשון כמו תבואנה · ותבואנה · והתאר השפלתי עץ גבה · ועיני גבוהים תשפלנה · אל תרבו תדברו גבוהה גבוהה · פירוש אמרה גבוהה · ומשקל אחר תועבת יי׳ כל גבה לב · גבה עינים · מגבה רוח · ואפשר שהוא ממשקל גבוה · אבל מפני כובד קריאת הה״א מפני המקף חסרו הקבוץ מן חב״ית · והשם עיני גבהות אדם · ומשקל אחר גובה שמים · ולפני כשלון גובה רוח · וירא בגבהו · והקבוץ גבהי שמים · ומשקל אחר אל תבט אל מראהו ואל גבה קומתו · בשקל בגדול זרועך · והפעל הנוסף מגביה פתחו · או הגבה למעלה · אם תגביה כנשר · כולם ענינם ידוע ופירוש אם תגביה כנשר את תגביה קנך כנשר או יהיה פעל עומד · וכן המגביהי לשבת · והיו״ד נוספת וכן המשפילי ״

גבח גבח הוא טהור הוא · בקרחתו או בגבחתו · בקרחת או בגבחת · הגבחת הוא מקום שלא היה בו שער אבל קרחת הוא שהיה בו שער ונמרט וכן גבחת הבגד שעדין הבגד חדש ואין בו שער מפני הצרעת אבל קרחת הבגד שנמרט שער שבו מפני ישנו והצרעת בו · וכן אמר התרגום בקרחתו או בגבחתו שאמר על הבגד בשחיקותיה או בחדתותיה · וכן פירשו בספרא

(יחזקאל מג׳ · תלים קכט · יחזקאל א׳ · שם · ויקרא כא׳ · תלים סח · ויקרא יד׳ · יחזקאל טז׳ · ישעיה ל׳ · יחזקאל מז׳ · תלים קלא׳ · יחזקאל לא׳ · ישעיה ה׳ · יחזקאל טז׳ · יחזקאל יז׳ · ישעיה ה׳ · שמואל א׳ ב׳ · משלי יו׳ · תלים קא׳ · קהלת ז׳ · ישעיה ב · איוב כב׳ · משלי יו׳ · יחזקאל יט׳ · איוב יא׳ · שמואל א׳ יו׳ · משלי יז׳ · ישעיה ז׳ · עובדיה א׳ · תלים קיג · ויקרא יג׳ · שם · שם)

בספרא בקרחתו אלו השחקים בגבחתו אלו החדשים
ושם פירשו קרחת וגבחת הראש ואמרו אי זו קרחת
ואי זו גבחת מן הקדקד שופע לאחוריו זו היא קרחת מן
הקדקד שופע לפניו זו היא גבחת ״

גבל (דברים יט · יחזקאל מג) לא תסיג גבול רעך · וגבולה אל שפתה סביב ·
גבול האמה כלומר המסגרת סביב תהיה
(ישעיה ס) זרת · והקבוץ שוד ושבר בגבוליך · והפעל ממנו
(דברים יט · יהושע יח) אשר גבלו ראשונים · והירדן יגבול אתו ·
(זכריה ט) וגם חמת תגבל בה · פירוש תהיה לה גבול · והכבד
(שמות יט · שם) והגבלת את העם · הגבל את ההר · פירוש תשים גבול ·
(שמות כח) והתאר מגבלות תעשה אותם · בפלס הערים המבדלות ·
(ישעיה לח · איוב כד) והשם בלשון נקבה וכסמת גבלתו · והקבוץ גבולות
(שמות לח) ישיגו · ובמשקל אחר שרשות גבלות · בפלס עבדות ·
(מלכים א׳ ה׳) ויפסלו בוני שלמה ובוני חירום והגבלים · הם פוסלי
האבן בקו ובמדה כמו שפוסלין פנות הבית בקו ובמדה
ונותנין חוט של סקרא בסוף מדתם או משרטטין ב
בשרטוט ומשם יפסלו האבן והוא מענין גבול כלומר
ששמים גבול למדת האבן · ומפרשים פירשו גבלים
אנשי גבל שהיו אומני אבן · וכן זקני גבל וחכמיה היו
(יחזקאל כז) בך מחזיקי בדקך · שהיו אומני אבן ״

גבן (איוב י) הלא כחלב תתיכני וכגבינה תקפיאני · ידוע
(ויקרא כא) ורבי יונה הביא בזה השרש או גבן או דק ·
(תהלים סח) הרים גבננים · וכבר כתבנום בשרש גב והוא הנכון ·

גבע (שמואל א׳ יג) בגבע בנימין · בסגול · ובה״א הנקבה גבעה ·
(שמואל טו · יהושע ה) ובסמוך גבעת שאול · גבעת הערלות ·
(ישעיה כה) והרבות ההרים והגבעות · וגבעה כמו הר אבל אינה
(שמות כח) גבוהה כמו ההר · וענין אחר ומגבעות תעשה להם ·
הם הכובעים שמשימין על הראש לתפארת · וענין
(בראשית מד · שם) אחר וימצא הגביע · ואת גביעי גביע הכסף · שלשה
(שמות כה · שם) גביעים משוקדים · ובמנורה ארבעה גביעים · האיש
(בראשית מד) אשר נמצא הגביע בידו · והוא כמו כוס אבל הוא עשוי
(ירמיה לה) בתכונה אחרת והוא שאמר גביעים מלאים יין וכוסות ·

גבר (תהלים קג · בראשית מט) גבר חסדו על יראיו · ברכות אביך גברו ·
(בראשית ז · שמואל ב׳ א׳) והמים גברו · מאריות גברו · בצרי בעבור
(שמואל א׳ ב׳ · דה״א ה׳) ההפסק · כי לא בכח יגבר איש · כי יהודה גבר באחיו ·
(איוב כא) גם גברו חיל · פירוש גם
גברו בחיל · וההתפעל
(איוב טו · איוב לו) ואל שדי יתגבר · ופשעיהם
כי יתגברו · והשם קול
(שמות לב · תהלים כ) ענות גבורה · והקבוץ ואם
(ישעיה סג) בגבורות שמונים שנה · איה קנאתך וגבורתיך ·
(זכריה י) והפעל הכבד העובר וגברתי את בית יהודה · וחילים
(קהלת י · זכריה י) יגבר · וגברתים ביי · ופירוש וחילים יגבר אם
הקרדום קהה צריך הבוקע בו להוסיף כח וחיל · וכבד
(דניאל ט · תהלים יב) אחר והגביר ברית לרבים · ללשוננו נגביר · כלם
לשון חוזק ואומץ ונצוח · והתאר הוא החל להיות
(בראשית י · שמואל ב׳ יז) גבור בארץ · גבורים המה · ותאר אחר הן גביר
(בראשית כז) שמתיו לך · פירוש אדון וראש · ולנקבה אמר למלך
(ירמיה יג · ישעיה מז) ולגבירה השפילו שבו · לעולם אהיה גברת ·
(ישעיה מז · בראשית טז) גברת ממלכות · שרי גברתי · ונקרא האיש גבר
(משלי ל) לפי שיש לו גבורה על האשה · דרך גבר בעלמה ·
(ירמיה כב) גבר לא יצלח בימיו · בשש נקודות · וכן אמר בארכה
(יואל ב) גבר במסילתו ילכון · לפי שהמשילם לאנשים וגבורים ·
(ישעיה כב) טלטלה גבר · פירשו בו רבותינו לפי שטלטול האיש
קשה מטלטול האשה · ועוד נכתבנו בשרש טיל :

(שמות יב · תהלים יח) והקבוץ הגברים לבד מטף · ומשקל אחר עם גבר תמים
(שמואל ב׳ כב) ומשקל אחר עם גבור תמים ״

גבש (איוב כח) ראמות וגביש לא יזכר · אבן מהאבנים
היקרות · ורבי יונה פירש בגד ממיני השרד
(יחזקאל יג) והפסים · ואבני אלגביש · פירוש אבני ברד דומות אל
גביש כי הוא שתי מלות במקצת ספרים המדוייקים
ובמקצתם ימצא מלה אחת ואף על פי כן יתכן להתפרש
שתי מלות ״

גד (במדבר יא) והמן כזרע גד הוא · והוא כוסברתא בלשון
רבותינו וכן בערבי נקרא אלכסבור ונקרא
בלעז קוריינדרי ומה שאמר כזרע גד לבן אין סמיכות
המן אל הגד שיהיה עינו כך כי אין הגד לבן אלא שהיה
גרגרים דקים כדמות גרגרי הגד אבל המן היה לבן וכן
אמר בפסוק האחר ועינו כעין הבדלח להודיע כי אין
סמיכותו אל הגד בעבור עינו כי אם לתכונתו · וענין
(ישעיה סה) אחר העורכים לגד שלחן · למזל · ואמר רבי משה
הכהן שהוא כוכב צדק שיורה על כל דבר טוב כי כן
(בראשית ל) יקרא בלשון קדר ואמר כי כמוהו בא גד · כלומר בא
מזל טוב ״

גדד (תהלים צד · הושע ו) יגודו על נפש צדיק · וכחכי איש גדודים ·
(בראשית ל) בא גד · כלומר גודד הגדוד כי בהולדו היה
(בראשית מט · חבקוק ג) לה גדוד בנים · גד גדוד יגודנו · לעלות לעם יגודנו ·
הנה תמורת הכפל ועוד נכתבם בשרש גוד · וההתפעל
(ירמיה ה) ובית זונה יתגודדו · יתחברו גדודים גדודים · עתה
(מיכה ה) תתגודדי בת גדוד · ורבי יונה הכניס בזה הענין
(ישעיה סה) העורכים לגד שלחן · כלומר במלוי כמו שאמר הממלאים
(ירמיה מח) למני ממסך · וענין אחר על כל ידים גדודות · ומלת
כן מסתתרת עמו כי היה לו לומר כל ידים גדודות לבד
בלא מלת על אלא שמלת כן מסתתרת עמו ופירו׳ על כן
כל ידים גדודות וכן הוסיף בו יונתן שתרגם על כל סיען
מתחממין · או יהיה גדודות שם האחר ממנו גדודה
(מלכים א׳ יח) בפלס חלושה מלוכה · וההתפעל ממנו ויתגודדו
(ירמיה מז · שם) במשפטם · עד מתי תתגודדי · ולא יתגודד ולא יקרח ·
(דברים יד · ירמיה מח) לא תתגודדו · וקרועי בגדים ומתגודדים · כולם
(תהלים סה) ענין שריטה בבשר · ומזה הענין נחת גדודיה · כי
החרישו שיחרוש החורש בארץ הם כמין שריטו׳ בבשר
והם העמקים שבין תלם לתלם כי הגבוה יקרא תלם
והחרישה שהוא העמוק גדוד ״

גדה (בראשית לח) וישלח יהודה את גדי העזים · הקטן יקרא
גדי בין מן העזים בין מן הכבשים שהרי סמך
גדי לעזים · ודומה כי יש גדי שאינו מן העזים · ורבי
אברהם אבן עזרא פירש לא יקרא גדי כי אם מהעזים
ומה שאמר גדי עזים כלומר קטן שעדיין צריך לעזים ·
וכן שעיר עזים · ואמר כי כן נקרא בערבי גדי · והקבוץ
(שמואל א׳ י׳ · בראשית כז) אחד נושא שלשה גדיים · שני גדיי עזים · ובלשון
(שיר א׳ · שמות לד) נקבות ורעי את גדיותיך · לא תבשל גדי בחלב אמו ·
ומה שאמר גדי הוא הדין לכל בשר בהמה אלא שדבר
הכתוב בהוה ומה שמנהג העולם לאכול כי מנהגם היה
לאכול הגדיים יותר מהטלאים כאשר מצאנו בכל מקום
(בראשית לח) במקרא שני גדיי עזים · אנכי אשלח גדי עזים · ונעשה
(שופטים יג · שם טו) לפניך גדי עזים · את אשתו בגדי עזים · אחד נושא
שלשה גדיים · ומה שדבר על הקטן שבבהמה לפי
שאין דרך לבשל בשר בהמה גדולה בחלב כי החלב
מתבשל במהרה ולא כן הבשר אלא אם כן בשר הקטני׳
מן הבהמות שהן קרובים להתבשל · ומה שאמר בחלב

אמו

הגהה בגליון (ליד גבר): אא לפי שהוא פעל עומד הוצרך להוסיף הבי״ת כי זולת זה היה לו לומר גברו מפיעל הדגש או הגבירו מבנין הפעיל

אמר לפי שחלב עזים הוא המרובה ובו דבר הכתוב על ההוה כמו שאמר ודי חלב עזים · וכן בדברי רבותי׳ דברו בו כהוה לפי שהוא הנמצא יותר כמו שאמר עז לחלבה · מה שעזי חולבות מכור לך · וכן דרך הכתוב לדבר על ההוה כמו שאמר ואת בת היענה והוא הדין ליענה עצמה אלא שאין מנהג העולם לאכול אותו אלא בעודו קטן שהוא רך אבל כשיגדל בשרו קשה מאד ואין ראוי לאכלו והנקבה הקטנה יותר רך בשרה מהזכר לפיכך אמר בת · ורז״ל דרשו כי לפיכך אמר בחלב אמו מי שיש לו חלב אם יצא עוף שאין לו חלב אם כי אסור בשר עוף בחלב אינו מן התורה אלא מדברי סופרים · וענין אחר מָלֵא עַל כָּל גְּדוֹתָיו · וְהָלַךְ עַל כָּל גְּדוֹתָיו · על כל שפתיו מפה ומפה · וכתב רבי יעקב בן אלעזר אֲשֶׁר בְּתוֹךְ הַנַּחַל הַגָּד וְאֶל יַעְזֵר · הוא אחד מן גדותיו · ויונתן תרגם דבגו נחלא דבשבט גד״

יהושע ג׳ · ישעיה ח׳ · שמואל ב׳ כ״ד

גדל　מַה גָּדְלוּ מַעֲשֶׂיךָ · יְיָ אֱלֹהַי גָּדַלְתָּ · כַּאֲשֶׁר גָּדְלָה נַפְשְׁךָ · וַיִּגְדַּל הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה · רַק הַכִּסֵּא אֶגְדַּל מִמֶּךָּ · פירוש בדבר הכסא כי גם הוא עומד ואינו יוצא כאשר כתב רבי יונה · וַיֵּלֶךְ הָלוֹךְ וְגָדֵל · הוא מקור או תאר בענין פועל · וההתפעל וְהִתְגַּדִּלְתִּי וְהִתְקַדִּשְׁתִּי · כִּי עַל כֹּל יִתְגַּדָּל · והפעל הכבד גִּדַּל הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ · אָחֵל גַּדֶּלְךָ · ענין אלה וכל הדומים להם יקר וחשיבות · וַיִּגְדַּל הַיֶּלֶד · וַיִּגְדְּלוּ הַנְּעָרִים · ענינם והדומים להם תוספת השנים · גַּם הָאִישׁ מֹשֶׁה גָּדוֹל מְאֹד · ביקר וחשיבות · אֲחִי יֶפֶת הַגָּדוֹל · בשנים וכן פירשוהו רבותי׳ ז״ל כי יפת גדול שבאחיו היה בשנים אֶת שְׁנֵי הַמְּאֹרֹת הַגְּדֹלִים · גדולים באורה · אִשָּׁה גְּדוֹלָה · חשובה ונכבדת · הַמַּסּוֹת הַגְּדֹלֹת · גדולות בפלא · והתאר במשקל אחר הוֹלֵךְ וְגָדֵל וָטוֹב · והקבוץ גִּדְלֵי בָשָׂר · בפלס זקני מואב · והשם עַל פְּרִי גֹדֶל · כְּגֹדֶל חַסְדֶּךָ · אֶת כְּבוֹדוֹ וְאֶת גָּדְלוֹ · ובשורק הַלְלוּהוּ כְּרֹב גֻּדְלוֹ · ומשקל אחר לְךָ יְיָ הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה · וְלִגְדֻלָּתוֹ אֵין חֵקֶר · ומשקל אחר בִּגְדֹל זְרוֹעֲךָ · ועל ענין התרבות כִּי מִנְּעוּרַי גְּדֵלַנִי כְאָב · והוא עומד ופירש גדל עמי והוא שב אל היתום שזכר למעלה · וכן ומבטן אמי אנחנה שב אל האלמנה ומה שאמר ומבטן אמי הוא דרך הפלגה כמו בעודך עד היום הזה וזולתו · ורבי יונה כתב כי גדלני עובר · והפעל הכבד בתוספת ורבוי ענין וְהִתְגַּבִּרְתִּי וְהִתְגַּדִּלְתִּי · והכבד הִגְדִּיל יְיָ לַעֲשׂוֹת עִם אֵלֶּה · וְעָשָׂה כִרְצוֹנוֹ וְהִגְדִּיל · וְאַל תַּגְדֵּל פִּיךָ · הַמַּגְדִּילִים עָלָי · חֵרְפוּ אֶת עַמִּי וַיַּגְדִּילוּ עַל גְּבוּלָם · וַיַּגְדִּלוּ עַל עַם יְיָ צְבָאוֹת · פירוש ויגדילו פיהם · הִגְדִּיל עָלַי עָקֵב · וּצְפִיר הָעִזִּים הִגְדִּיל · פירוש הגדיל לעשות כח וגבורה · עַד דָּוִד הִגְדִּיל · פירוש הגדיל לבכות · מַגְדִּיל יְשׁוּעוֹת מַלְכּוֹ · והתאר מִגְדּוֹל יְשׁוּעוֹת מַלְכּוֹ · והפעל הדגוש מַיִם גִּדְּלוּהוּ · וְגֶשֶׁם יְגַדֵּל · גַּדֵּל פֶּרַע שְׂעַר רֹאשׁוֹ · חַיִל גָּדוֹל מְאֹד · רוצה לומר רוב המנין · וכן וַיִּזְבְּחוּ בַיּוֹם הַהוּא זְבָחִים גְּדוֹלִים · כי הלשון הזה משמשין בו בכל ענין הרבוי בין בענין האיכות בין בענין הכמות · וַיִּבֶן מִגְדָּל בְּתוֹכוֹ · כְּמִגְדַּל דָּוִיד צַוָּארֵךְ · אֶתּוֹץ אֶת הַמִּגְדָּל הַזֶּה · ובחולם מִמִּגְדֹּל סְוֵנֵה · הוא הבית הגבוה והגדול · והקבוץ בִּנְפֹל מִגְדָּלִים · ובלשון נקבות וּמִגְדְּלֹתַיִךְ יִתּוֹץ · מִגְדְּלוֹת מֶרְקָחִים · הפרחים שיגדלו בבשמים · גְּדִלִים מַעֲשֵׂה שַׁרְשְׁרוֹת · תרגום מעשה עבות עובד גדילו · גְּדִלִים תַּעֲשֶׂה לָּךְ · הציציות התלויות בבגד שאינם ארוגים יקראו גדילים · וענין הפסוק על הציצית אשר צונו במקום אחר · ומה שאמר הנה בלשון גדיל ושם בלשון ציצית כי מצות ציצית להיותה שליש גדיל ושני שלישי ענף״

תילים כ״ב · תילים קל״א · שמואל א׳ כ״ו · ד״ה ב׳ ט׳ · בראשית מ״א · בראשית כ״ו · יחזקאל ל״ח · דניאל י״א · אסתר ג׳ · יהושע ג׳ · בראשית כ״א · בראשית כ״ה · שמות י״א · בראשית י׳ · בראשית א׳ · מלכים ב׳ ד׳ · דברים ז׳ · שמואל א׳ ב׳ · יחזקאל ט״ז · ישעיה י׳ · במדבר י״ד · דברים ה׳ · תילים ק״נ · ד״ה א׳ כ״ט · תילים קמ״ה · שמות ט״ו · איוב ל״א · יחזקאל ל״ח · תילים קכ״ו · דניאל ח׳ · עובדיה א׳ · תילים ל״ה · צפניה ב׳ · צפניה ב׳ · תילים מ״א · דניאל ח׳ · שמואל א׳ כ׳ · תילים י״ח · שמואל ב׳ כ״ב · יחזקאל ל״א · ישעיה מ״ד · במדבר ו׳ · יחזקאל ל״ז · נחמיה י״ב · ישעיה ה׳ · שיר ד׳ · שופטים ח׳ · יחזקאל כ״ט · ישעיה ל׳ · יחזקאל כ״ו · שיר ה׳ · מלכים א׳ ז׳ · דברים כ״ב

גדע　גָּדַע בָּחֳרִי אַף · וְגִדַּעְתִּי אֶת זְרֹעֲךָ · וְרָמֵי הַקּוֹמָה גְּדוּעִים · והנפעל נִגְדַּעַת לָאָרֶץ · נִגְדְּעָה קֶרֶן מוֹאָב · והפעל הכבד וַאֲשֵׁירֵיהֶם תְּגַדֵּעוּן · וְכָל קַרְנֵי רְשָׁעִים אֲגַדֵּעַ · ושלא נזכר פועלו ממנו · שִׁקְמִים גֻּדָּעוּ · כלם ענין כריתה״

אא תמהתי איך לא הביא נגדע היום שרבים טועים בו קורין אותו נגרע בר״ש וכן תי׳ כתמבע לשון גרוע:

איכה ב׳ · שמואל א׳ ב׳ · ישעיה י׳ · ישעיה י״ד · ירמיה מ״ח · דברים ז׳ · תילים ע״ה · ישעיה ט׳

גדף　אֶת מִי חֵרַפְתָּ וְגִדַּפְתָּ · אֶת יְיָ הוּא מְגַדֵּף · והשם גִּדּוּף · והקבוץ וְיִשְׂרָאֵל לְגִדּוּפִים · וְגִדּוּפֵי בְּנֵי עַמּוֹן · ובהא הנקבה גְּדוּפָה · והקבוץ וּמִגִּדֻּפֹתָם אַל תֵּחָתּוּ · ומשקל אחר חֶרְפָּה וּגְדוּפָה · בפלס ענות חלושה · החרפה והגדוף ענין אחד הם״

ישעיה ל״ז · במדבר ט״ו · ישעיה מ״ג · צפניה ב׳ · ישעיה נ״א · יחזקאל ה׳

גדר　גָּדַר דְּרָכַי בְּגָזִית · גָּדַר בַּעֲדִי וְלֹא אֵצֵא · אָרְחִי גָדַר וְלֹא אֶעֱבוֹר · וְלַגֹּדְרִים וּלְחֹצְבֵי הָאֶבֶן · וְגָדַרְתִּי אֶת גְּדֵרָהּ · וַתִּגְדְּרוּ גָדֵר עַל בֵּית יִשְׂרָאֵל · והשם אשר לוקח הפעל ממנו גָּדֵר מִזֶּה וְגָדֵר מִזֶּה · פָּרוֹץ גְּדֵרוֹ · גָּדֵר הַדְּחוּיָה · והקבוץ לָמָּה פָּרַצְתָּ גְדֵרֶיהָ · יוֹם לִבְנוֹת גְּדֵרָיִךְ · והשם בלשון נקבה הֵמָּה הַיּוֹצְרִים וְיֹשְׁבֵי נְטָעִים וּגְדֵרָה · כלומר היו יושבים במקום הנטעים שהיו נוטעים הנטעים ועושים הגדרות · ומשקל אחר לשם בלשון נקבה הַגְּדֵרָה הַחֲגִינָה · והקבוץ וְהִתְשׁוֹטַטְנָה בַּגְּדֵרוֹת · הַחוֹנִים בַּגְּדֵרוֹת · פָּרַצְתָּ כָל גְּדֵרֹתָיו · ומשקל אחר וְגֶדֶר אֲבָנָיו נֶהֱרָסָה · בשש נקודות או הוא המשקל הראשון בעצמו אלא שנשתנה כן בסמיכות כמו גזל כתף ענין הכל סתימה וסגירה וכל כותל העשוי לגנות ולכרמים וכל כותל שאינו בנין חזק בבנין הבתים והחומות יקרא גדר וכן גדר החצר · וכן נאמר לסגירה ולסתימה שעושין למרבץ הצאן גִּדְרֹת צֹאן נִבְנֶה לְמִקְנֵנוּ · וּגְדֵרֹת לְצֹנַאֲכֶם · והוא הנאמר בדברי רבותינו ז״ל דיר באמרם נכנסות לדיר להתעשר · ורשי פירש מזה והתשוטטנה בגדרות · כלומר התעוללנה בזבל גדרות צאן דרך בזיון · ויונתן תרגם ויתחממן בסיען״

אא הקפרש סכין חומה וכין גדר הוא כי גדר של אבנים הם מכוסים זה על גב זה בלי חומר וטיט וזהו מה שפירש רש״י על גדר עזה וגדר מזה סתם גדר של אבנים:

איכה ג׳ · איוב י״ט · מלכים ב׳ י״ב · הושע ב׳ · יחזקאל י״ג · במדבר כ״ב · ישעיה ה׳ · תילים פ׳ · תילים פ׳ · מיכה ז׳ · ד״ה א׳ ד׳ · יחזקאל מ״ב · ירמיה מ״ט · נחום ג׳ · תילים פ״ט · משלי כ״ד · במדבר ל״ב · במדבר ל״ב

גדש　מִגָּדִישׁ וְעַד קָמָה · וְנֶאֱכַל גָּדִישׁ · התבואה אחר שנקצרה כשהיא צבורה כגורן נקראת גדיש · ומזה אמרו רבותינו ז״ל למלוי תמרה על שפתותיה כל המדות שהיו במקדש היו נגדשות · אין מוחקין במקום שגודשין · וְעַל גָּדִישׁ יִשְׁקוֹד · פירוש ימהר להאסף לקברות כמו הגדיש שאוספין אותו בזמנו אחר שנתבשל כן הוא יאסף בזמנו · ורבינו האיי זכרונו לברכה פירש גדיש הקובה שהיא עשויה על הקבר כמנהג ארץ ישמעאל · ויפה פירש כמו שאמר הכתוב למעלה והוא לקברות יובל והקובה היא עשויה כמו הגדיש״

שופטים ט״ו · שמות כ״ב · איוב כ״א

גה גה גבול אשר תתנחלו ארת הארץ · כמו זה וכן תרגם יונתן דין תחומא · והגימ״ל ז״ין באלפא ביתא דאטב״ח״

א״א לכנ לנוים כמו לכו לנוים כמכואר כשרש נג ויש אומרים שהוא כמו נא כשף וכן במסורת נה לית כתיב הא וכן פירש רש״י יש לפרשו כמו נא :

גהה ולא יגהה מכם מזור · ענינו ולא ירפא · וכן לב שמח ייטיב גהה · וחסרה ממנו כ״ף הדמיון ומשפטו כגהה פי׳ לב שמח ייטיב לגוף כמו הרפואה · ואדני אבי זכרונו לברכה פירשו בלא כ״ף הדמיון ופירש לב שמח ייטיב הרפואה כלומר כי יותר תועיל הרפואה כשהחולה יהיה לו לב שמח ומתעורר ומרת חזק וירפא במהרה יותר ממי שיהיה לו לב עצב הנה כי הלב השמח ייטיב הרפוא׳

א״א ורש״י פירש גהה לשון כונה כשאדם שמח פניו מאירי׳ וקוא זו וכנד הקלקוק :

גהר ויגהר ארצה · ויגהר עליו · ענין פשוט הגוף כלו ופירוש ויגהר ארצה שנפל על בטנו לארץ ונתפשט כולו וכן אמר בו התרגום וגחין לארעא מן ההולך על גחון שענינו הולך על בטנו בפשוט הגוף כולו״

א״א אבל ויגהר עליו תרגמו ואלהיה לשון עייפות:

גו מן גו יגורשו · מתוך · ופירושו מתוך העיר יגורשו כתרגום תוך גו · וענין אחר ושבט לגו חסר לב · גוי נתתי למכים · ותשימי כארץ גוך · כי השלכת אחרי גוך כל חטאי · ובחבלע הנח ברגש ואותי השלכת אחרי גוך · ותשליכי אותי אחרי גוך · וישליכו את תורתך אחרי גום · כמו גוף · ונכנסה בו הא׳ הנקבה שלף ויצא מגוה · ויתכן שהה״א שרש ואינה לנקבה והנני עתיד להביאם״

גוב יוצר גובי · ותפסריך כגוב גובי · באו בסימן אחד מסימני הרבים · וכן וקרע לו חלוני · וחשופי שת · על כל אצילי ידי · ואורגים חורי · בכלם נפלה מהם מ״ם הרבים · כמשק גבים שוקק בו · ענין כלם ארבה כתרגום ארבה גובא · וענין אחר עשה הנחל הזה גבים גבים · באו על גבים לא מצאו מים · חפירות חפירות כמין כורות · ותרגום בור גובא · וכן ויספון את הבית גבים · כלומר שעשה קרויו כמין בורות שהיו הלוחות חקוקים על תכונת הבורות · ויונתן תרגם וטלל ית ביתא בהנתוכין · ולא ידעתי מה הוא הנתוכין · והנכון בעיני כי פירוש גבים צלעות כי צלעות הבהמות יקראו גב כמו שאמרו על גבי בהמה · וכן צלעות האדם כשהוא כפוף כמו שאמר על גבי חרשו חורשים · וענינו כי קרה הבית בצלעות כלומר בצלעות ברושים כמו שאמר יושבי הגבים · פירושו בקעות״

גוד יגודנו והוא יגד עקב · כבר זכרנו אותם שהם ענין גדוד ואף על פי שאינם משרשו ויהיה גוד וגדד בענין אחד וכמוהם רבים · ואולם גם הם משרש גדוד ויהיה הנח תמורת אות הכפל · ויש לפרשם ענין כריתה מלשון ארמי גדו אילנא״

גוה כי השפילו ותאמר גוה · תבכה נפשי מפני גוה · וגוה מגבר יכסה · כמו גאה והאל״ף מומרת בוי״ו · שלף ויצא מגוה · פירושו מגוף ואפשר להיות כזה השרש גוי נתתי למכים · ותשימי כארץ גוך · וכלם שזכרנו בשרש גו · וכשנכתבה בו תי״ו הנקבה הומרה הה״א למ״ד הפועל ביו״ד ואמרו כי מגוית האריה רדה חדבש · וגויתו כתרשיש · בלתי אם גויתנו ואדמתינו · את גוית שאול ואת גוית בניו · את גויותיהנה · כמו גופת גופתינו״

גוז כי גז חיש ונעפה · קמוץ כמו קם שב ואילו היה מן גזז הי״ה פתוח והוא פעל עומד · והיוצא ויגז שלוים · ויגז את ראשו · אתה גוזי · והוא תאר בפלס טובי כלם ענין הסרת הדבר ממקומו וגזיזה״

גוח כי אתה גוחי מבטן · תאר בפלס גוזי · וענינו מוציאי מבטן · והכבד כי יגיח ירדן אל פיהו · כי יוציא · מגיח ממקומו · מוציא ויש אומרים שהוא כודד יוצא ממקומו · בגיחו מרחם יצא · בצאתו · ותגח בנהרותיך · ותוציא · ויהיה מבנין הקל בפלס ותנח התיבה · או מבנין הנוסף בפלס וירח יי · ואפשר כי מהענין הזה נקרא גיחון לפי שהוא יוצא ומתפשט הרבה כי הוא נהר גדול כמו שאמר הסבב את כל ארץ כוש · ואדני אבי ז״ל כתב כי הוא יאור מצרים ונקרא גיחון לפי שיוצא ומשקה האדמה · והסמוך לירושלם נקרא גם כן גיחון ואף על פי שהוא קטן והוא הנקרא שילוח כי כן תרגם יונתן והורדתם אותו אל גיחון לשילוחא · ואפשר שנקרא גיחון לפי שהוא יוצא אל הגנות להשקותם · חולי וגוחי בת ציון כיולדה · ענינו והאנחי וגם הוא מהענין הראשון כי האנחה הוצאת הנשימה״

גוי גוי אחד בארץ · ויתר גויי ינחלום · יו״ד הכנוי חסרה מהמכתב ונשארה במבטא · גוים רבים ויאמר יי לה שני גוים בבטנך · לשמוח בשמחת גויך · ומשכלת גויך · וגויך לא תכשלי עוד · בכלם נפלה יו״ד הרבים מהמכתב ונשארה במבטא · וכן כאלהי גויי הארצות · חסרה יו״ד הרבים ונשארה במבטא · ואמרו על קבוץ הארבה כי גוי עלה על ארצי · ורבותינו הרגילו בלשונם לקרוא לאיש אחר שאינו מישראל גוי והיה ההרגל הזה אצלם לפי שכל איש שהיו רוצי׳ לזכור שאינו מישראל רק מגוי אחר ולא נתברר אצלם מאי זה גוי הוא אם אדומי או ישמעאלי · או משאר האומות לפיכך היו אומרים גוי כלומר שהוא מגוי אחר שאינו מישראל · ורבי יונה אמר כי גוי נופל על איש אחד כאשר אמר הגוי גם צדיק תהרג · והישר בעיני כי בעבור עמו אמר כי היה קצף יי עליו ועל עמו וכן אמר כי הבאת עלי ועל ממלכתי חטאה גדולה · ועוד וירפא אלהים את אבימלך ואת אשתו ואמהותיו וילדו · הנה ברור כי לא לקה אבימלך לבדו״

גול וגלתי בירושלם · והפעל הכבד גיל יגיל אבי צדיק · וכמריו עליו יגילו · גילי מאד בת ציון · והוא מלרע · וגילו ברעדה · תגל נפשי · ויגל כבודי · ואתה תגיל ביי בקדוש ישראל תתהלל · ונפשי תגיל ביי תשיש · והשם השמחים אלי גיל · אל תשמח ישראל אל גיל בעמים · פירוש אין לך לשמוח לשום שמחה כמו שאר עמים כי הם לא עזבו אלהיהם ואתה זנית מעל אלהיך · ובה״א הנקבה כי הנני בורא את ירושלם גילה ועמה משוש · ובתי״ו תמורת הה״א אף גילת ורנן · כלם ענין שמחה וששון · ויש מפרשים וכמריו עליו יגילו · יאבלו · ואין צורך רק הוא במשמעו מענין שמחה · וכך הוא הפירוש כי אבל עליו עמו וכמריו שעליו יגילו קודם זה ועתה יאבלו עליו״

גוע לא גוע בעונו · פירוש לא גוע לבדו · הן גוענו אבדנו · כל אשר בארץ יגוע · עני אני וגוע מנער · ויגוע ויאסף אל עמיו · והמקור בגוע אחינו לפני יי · בנפלם בשכב אדני המלך · ומקור אחר האם תמנו לגוע · ענין גויעה מיתה קלה שאינה באריכות חולי ״

(יהושע כב · במדבר יז · בראשית ו · תהלים פח · בראשית מט · במדבר כ · במדבר יז)

גוף את גופת שאול ואת גופות בניו · התיו לנקבה · ונבלע הנח בדגש וכנהו בלשון זכר במלת אם בגפו יבא בגפו יצא · כמו בגופו ונבלע הנח בדגש כמו ופטורי צצים רוצה לומר אם בגופו לבדו יבא שלא בא גוף אחר עמו שהוא אשתו ״

אא ורז״ל שמשו בו בלשון רבים גפים ·

(דברי הימים א י · שמות כא)

גור וגר זאב עם כבש · עם לבן גרתי ואחר עד עתה · יגורו בך נדחי · גור בארץ הזאת · מי יגור באהלך · ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה · גרים יאכלו · פירוש אותם שיבאו לגור יאכלו · ויש לפרש גרים יאכלו כמו כ״ים שפירושו כבשים · פרץ נחל מעם גר · פירוש ממקום שהיו גרים שם המים יצאו · והשם בגרות כמהם · ומשקל אחר רעות במגורם בקרבם · שריד במגוריו · ימי שני מגורי · כלם בשרק · וההתפעל סער מתגורר · אשר אני מתגורר עמה · ענין דירה · והתאר כי גר יהיה זרעך · כי גרים הייתם · ובין גרו · פירוש שכנו הגר אצלו · לגר אשר בשעריך · הוא הנכרי הגר בארץ ישראל שקבל עליו שלא לעבוד עבודה זרה · וכן ונמכר לגר תושב · וכן כל גר שהזכירה תורה שהוא גר בארץ ישראל הוא שקבל עליו שלא לעבוד עבודה זרה ויש מהם שנתגייר מכל ושנתיהד והוא הגר שהזהירה תורה על ענין המצות כמו האזרח והגר · ולגר ולאזרח הארץ · והגר הגר בתוככם לא יאכל דם · וענין שני לא תגורו מפני איש · יגורו שכן שומרון · גורו לכם מפני חרב · לולי כעס אויב אגור · והמתרגם תרגם אותו מן אגרה בקציר · והשם ומגורתם אביא להם · בשורק · מגורת רשע היא תבואנו · בחולם · כי אם מגור מסביב · בחולם · מגורי אל חרב היו את עמי · מגורי מסביב · בשורק · ענין פחד · ופירוש מגורי אל חרב פחדי חרב היו לעמי · וענין שלישי יגורו עלי עזים · יגורו יצפונו · הן גור יגור אפס מאותי מי גר אתך · ויש לפרש מזה יגורו שכן שומרון · אלה הם עומדים · והעוברים כל יום יגורו מלחמות · ובחולם יגורהו בחרמו · וההתפעל על דגן ותירוש יתגוררו · ענין אסיפה וקבוץ · ופירוש מי גר אתך מי שיתקבץ עמך להלחם והוא אומר זה על גוג ומגוג עליך יפול כמו שנאמר עליו במקום אחר על הרי ישראל תפול · והשם העוד הזרע במגורה · ויתכן לפרש מזה כי רעות במגורם · כלומר במקום שנאספים שם · ובתוספת שתי ממין נהרסו ממגורות · בשורק · ואא״ז כתב כי המם הראשונה לשמוש לפיכך נדגשה המם השניה ופתח המם מקום חירק כמו למבראשונה ענינם מקום אסיפת התבואה · ויש לפרש מזה סער מתגורר · וכן ת״י עילעול מתכנש · ואמר בו המפרה ב׳ בתרי לישני · ופירוש העוד הזרע במגורה · דרך שאלה כלומר יש לכם עוד זרע במגורה שתשענו עליו אין לכם כי אם הזרוע בארץ לפיכך צריכים אתם אל ברכתי ואם תחלו בנין הבית תכירו מיד ברכתי שאשלח לכם בזרוע ומפרי העץ · ורבינו שלמה פירש עדין לא זרעתם בשנה זו כי הזרע עדין במגורה והאילנות עדין לא חנטו פירותיהן ומעתה תזרעו בזמן ברכה כי בנין הבית יביא ברכה במעשה ידיכם · גור אריה יהודה · בתוך כפירים רבתה גוריה · הניקו גוריהן בת עמי · ובחולם נערו בגורי אריות · ולנקבות בדי גורותיו · בני החיות בעודם קטנים יקראו גורים ״

אא כי אותיות גיכק מתחלפים אבל לדעת רבי אב״ע שאין מתחלפים רק יהוא ·

(ישעיה יא · בראשית לב · ישעיה טז · בראשית כו · תהלים טו · שמות ג · ישעיה ה · איוב כח · ירמיה מא · תהלים נה · איוב יח · בראשית מז · ירמיה ל · מלכים א יז · בראשית טו · דברים י · שם א · דברים יד · ויקרא כה · ויקרא יט · במדבר ט · ויקרא יז · דברים א · הושע י · איוב יט · דברים לב · ישעיה סו · משלי י · ירמיה ו · יחזקאל כא · איכה ב · תהלים נט · תהלים נו · ישעיה נד · תהלים קמ · חבקוק א · הושע ז · חגי ב · יואל א · בראשית מט · יחזקאל יט · איכה ד · ירמיה נא · נחום ב)

גוש לבש בשרי רמה וגוש עפר · חתיכת עפר ודומה לו בדברי רבותינו שנעקרו בגושיהן ״

(איוב ז)

גזז לגזז את צאנו · ועתה שמעתי כי גוזזים לך · גזי נזרך · ויקרע את מעילו ויגז את ראשו · והנפעל וכן נגזו ועבר · כלומר נכרתו · והשם ירד כמטר על גז · הדשא שנקצר ונשארו שרשיו ועוד יצמח עם המטר · וכן אחר גזי המלך · וכן הצמר שגוזזין מן הצאן · גז צאנך · וימץ טל מן הגזה · את גזת הצמר · ומן השרש הזה והענין הזה גזית ומשפטו להיות גזית בדגש ובא הנח תמורת הדגש כמשפט · אבני גזית · לא תבנה אתהן גזית · פירוש אבני כריתה כלומר אבנים נפסלות ״

(בראשית לח · שמואל א כה · ירמיה ז · איוב א · נחום א · תהלים עב · עמוס ז · דברים יח · שופטים ו · שופטים ו · מלכים א ה · שמות כ)

גזל והשיב את הגזלה אשר גזל · אשר גזלו עבדי אבימלך · פן תגזול את בנותיך מעמי · והנפעל ונגזלה שנתם · והשם בתשומת יד או בגזל · והסמוך גזל אח · אם עושק רש וגזל משפט וצדק · בחמש נקודות ענינם ידוע · וענין אחר ותור וגוזל הוא בן היונה ואמר גוזל שענינו העוף הקטן כמו על גוזליו ירחף · לפי שלא יכשר לקרבן מן היונים כי אם הקטנים ״

(ויקרא ה · בראשית כא · בראשית לא · משלי ד · ויקרא ה · יחזקאל יח · קהלת ה · בראשית טו · דברים לב)

גזם יתר הגזם · הוא מין ארבה ״

גזע מגזע ישי · בסגול · בל שרש בארץ גזעם · ובעפר ימות גזעו · העץ הנקטף ושרשו נשאר בארץ יקרא גזע · וכן אמרו רבותינו ז״ל גזעו מחליף · ועוד אמרו העולה מן הגזע שלו מן השרשים של בעל הבית פירוש כל גוף האילן מן הארץ ולמעלה והסעיפין העולים ממנו הן של לוקח והשרשין הם הטמונין תחת הארץ העולה מהם של בעל הבית ״

(יואל א · ישעיה יא · שם מ · איוב יד)

גזר גזר ממכלה צאן · לגוזר ים סוף לגזרים · גזרו את הילד החי · ויגזרו העצים · והנפעל כי נגזר מארץ חיים · והמה מידך נגזרו · והשם בין הגזרים האלה · והגזרה והבניה · ענין כריתה וחתוך · ופירו והגזרה והבניה הלשכה הגזורה מהבית · וכן אל פני הגזרה אשר על אחריה · ויונתן תרגם הגזרת בצורתה · וכן ספיר גזרתם · כלומר כאילו נחתכו מן הספיר לרוב זכותם · וכן אל ארץ גזרה · שנכרתה מן הישוב ומן הצמחים · ובמגזרות הברזל · הם המשורות שחותכין בהם העצים ש״רא בלעז · או הדומה להם מכלי הברזל החותכים · ואמר על דבר החזק שלא ישוב אחור ותגזר אמר ויקם לך · ויגזור על ימין · והנפעל אשר נגזר עליה · כלומר נחתך הדבר שלא ישוב עוד אחור · ורבי יונה פירש אל פני הגזרה אשר על אחרית החתוך כלומר שנחתכה ונחלקה משבורת לישראל ולכהנים וללויים ״

(חבקוק ג · תהלים קלו · מלכים א ג · מלכים ב ו · ישעיה נג · תהלים פח · בראשית טו · יחזקאל מא · יחזקאל מא · איכה ד · ויקרא טז · שמואל ב יב · איוב כב · ישעיה ט · אסתר ב · משלי כב)

גחל כי גחלים אתה חותה על ראשו · הגימל בסגול

(שמואל ב כב · תהלים קכ)

בסגול · והסמוך בפתח נחלי רתמים · או הוא משקל אחר בפלס נחלי · ועם הכנוי בסגול וגם אפיתי על גחליו והאחד מן גחלים גחל בפלס פחם · ונכנסה עליו ת״ו הנקבה אין גחלת לחמם · וכבו את גחלתי ״

גחן כל הולך על גחון · על גחונך תלך · אמר בו התרגום על מעוהי · על מעך תיזיל · כלומר שהולך מושכב ארצה על בטנו ודומה לזה מה שאמרו רבותינו ז״ל אתתך גוצא גחין ולחוש לה ״

אא כי לא נקרא גחון רק בטנם של שרצים ולא שאר בעלי חיים :

גיא כל גיא ינשא · בסגול והשאר בצירי · ובלשון נקבה גיא גדולה מאד · ומשקל אחר ונשב בגיא · ובלא אלף · והגי ביניו ובין העי · והקבוץ על דרך נקבות גבעותיך וגאותיך · וביו״ד נראית לאפיקים ולגאיות · ענינם עמק עמקים והיו״ד הנראית במלת ולגיאיות תמורת האל״ף הנח במלת ונשב בגיא והאל״ף תמורת היו״ד הנראית בו ומשפט המלה ולגיאות או נאמר כי היו״ד הנראית בונשב בגיא היא הנסתרת במלת ולגיאיות בין הגי״מל והאל״ף כמו שנסתרה בכל גיא ינשא והיו״ד הנראית במלת ולגיאיות היא תמורת ה״א הנקבה כי הנפרד מן גאיות נאמר גאה וכשנתחברה לרבות הומרה הה״א ביו״ד ונאמר גאיות כמו שהומר ה״א מלוכה במלכיות ואף על פי שיש לומר כי מלכיות הוא מקובץ מן מלכות ולא מן מלוכה כמו שכתבנו בחלק הדקדוק בשער השמות והוא הנכון · ומזה הענין אשר על ראש גיא שמנים · רוצה לומר אשר על ראש הלומי יין שהוא גיא שמנים דמה הראש שלהם לרוב התענגם והתעדנם ויציקת השמן המבושם על ראשם תמיד עד שהוא נגר כמים הנגרים בנחל ובגיא וכן פי׳ רבי יונה ״

אא ט׳ כתיבין בלא אלף במסורת וכל גי בן הנם כן וגם הם גי הנם הקסרי בן וכתובים שתי מלות וכבר שאלתי בספר התשבי למה אנו רגילין לקרא אותו גיהנם כפת׳ או בקמץ ולא כמנא במקרא רק בחולם אבל בפסוק תשלג בצלמון מתרגם גהנם כן כתיב הגי״מל בשבא וחסר יוד והנו״ן קמוצה :

גיד את גיד הנשה · גידי פחדיו ישורגו · והעלית עליהם גידים · ובעצמות וגידים תסוככני · ידוע · וגיד ברזל ערפך · שבט ברזל לפי שיש גידים בעורף אמר כן ״

גיל מן הילדים אשר כגילכם · כדמותכם · וכן אמרו רבותינו זכרונם לברכה אחיו של ראש ובן גילו של ראש כלומר דומה לו ״

גיף יגיפו הדלתות · יסגרו · וכן תרגום וסגרת הדלת ותגיפין דשא · ונראה מדברי רבותינו ז״ל כי הגפת הדלתות הוא סגירה לבד בלתי נעילה במנעול שאמרו ושחטו פתח אהל מועד בזמן שהוא פתוח ולא בזמן שהוא נעול פשיטא מוגף כנעול דמי וילון מאי אמר רבי זירא הוא עצמו אין נעשה אלא לפתח הפתוח ״

גיר כאבני גיר מנופצות · ענינו סיד · ובארמית על גירא די כתל היכלא ״

גלל וגללו את האבן · גול על יי דרכך · גולו אבנים גדולות אל פי המערה · והתאר גול אל יי יפלטהו · בפלס לחם חום · כל מי שמסבב דרכיו אל יי יפלטהו · גלילי זהב · על גלילי כסף · ענין סבוב · וממנו נקראו השמים גלגלים בכפל הפ״א שהם סובבים העולם תמיד להם קורא הגלגל · קול רעמך בגלגל · הדלת האחת גלילים · עשויה עמודים עגולים · וכן גלילי זהב · גלילי כסף · והכל ענין סבוב · וכן נקראת האגרת מגלה לפי שגוללין אותה מגלה עפה · ונקרא הדומן והצואה גלל לפי שהוא מתגלגל כגללו לנצח יאבד · כאשר יבער הגלל · בגללי צאת האדם · ולחמם בגללים · ומזה נקראו הצלמים גלולים לזלותם ולטנופם · ורבותינו ז״ל פי׳ גלל זה השן שאמרו ובער זה השן וכן הוא אומר כאשר יבער הגלל ונקרא השן גלל לפי שהוא דומה לאבן גלל שהיא האבן הנקראת בארמי ובלעז מר״מרא ונקראת גלל כמו שאמר נדבכין די אבן גלל · וכן הקש והגבבה נקרא גלגל מפני שהוא מתגלגל מרוב קלותו שיתמו כגלגל כקש לפני רוח · וכגלגל לפני סופה · וכן נקרא הראש גלגלת לסבובו עמר לגלגלת · ואת גלגלתו תקעו · ונכפל גם הפ״א בגלגל ובגלגלת כמו שנכפל בקדקד שהוא מן קדד · וכן נקר׳ חמר האבנים לסבובו גל אבנים עד הגל הזה · והעד והראיה ששרשו גלל חבורו לרבים גם מזבחותם כגלים · הדגש לחסרון אות הכפל כמו פת מן פתת וקן מן קנן · וכן המעין נקרא גל לסבובו גל נעול · גלות מים · את גלות עליות ואת גלות תחתיות · והנפעל מזה ויגל כמים משפט · כי הוא פתח · ואופן העגלה יקרא גלגל והמם גלגל עגלתו · הגימ״ל הראשונה בחירק · וגלגליו כסופה · הגימ״ל השניה בחירק · ויתכן היות מזה קול רעמך בגלגל · והוא אומ׳ על גלגלי מרכבות פרעה כמו שאמר ויסר את אופן מרכבותיו · ועוד בענין הזה גלותי את חרפת מצרים · והנפעל ונגלו כספר השמים · והכבד ויגל את האבן · וכבד אחר ושמלה מגוללה · והתפעל מתגולל בדם · להתגולל עלינו · ובכפל הפ״א תחת שואה התגלגלו · וגלגלתיך מן הסלעים · ענין הכל סבוב · כגלי הים · כל משבריך וגליך עלי עברו · בשוא גליו · לפי שגלי הים מתגלגלים בתנועת נקראו כן · אחד מימין הגלה · גלת הכותרות · וגלה על ראשה · במפיק ה״א והיה ראוי גולתה כמו אצל פנה הראוי פנתה או יהיה משקל אחר בלא ה״א הנקבה גול בפלס חוק או יהיה המפיק לתפארת הקריאה כמו ותעלומה יוציא אור · כבכורה בטרם קיץ · ולא גושמה · והוא כלי עגול כמו מזרק · וכל גלילות פלשת · גלילות הפלשתים · גליל הגוים · גלילות הירדן · כמו גבול או כמו מחוז או מדינה · יוצאים אל הגלילה הקדמונה · שם מקום נקרא כן לענין ידוע אצלם · ויצא אל גלילות אשר נכח מעלה אדמים · וכן נקר׳ אל הגלגל אשר נכח למעלה אדמים והכל מקום אחד והשם אחר · ו״ת יוצאי׳ אל הגלילה הקדמונה נפקין בגלילא ממדנחא · וכל הנכנסים תחת השרש הזה הם עניין אחד כלם אבל כל אחר יתפרש לפי מקומו ולפי ענינו הקרוב אליו ·

וכן בגלל הדבר הזה · בסבת הדבר הזה ·

גלב תער הגלבים · הם הספרים · ובבראשית רבה היה המלך עומד ומגלב בידו · ותרגום כל זקן גרועה · גליבא · חרבות צורים · גלבים דטור ·

גלד שק תפרתי עלי גלדי · עורי · ודומה לו בלשון רבותינו בשוקא דגלדאי פירוש בשוק מתקני העורות ועוד אמרו גרדו והעמידו על גלדו כלומר שלא נשתייר אלא עורו · וכן קראו לבהמה פשוטת

פשוטת עורה מחמת חולי גלודה · וכן בערבי נקרא העור אל גלד״

גלה גָּלָה כָבוֹד מִיִּשְׂרָאֵל · עַל כְּבוֹדוֹ כִּי גָלָה מִמֶּנּוּ · גָּלָה מְשׂוֹשׂ הָאָרֶץ · עַתָּה יִגְלוּ בְּרֹאשׁ גֹּלִים · יִגֶל יְבוּל בֵּיתוֹ · וְגַם גֹּלֶה אַתָּה לִמְקוֹמֶךָ · פירוש למקומך קשור עם שוב שוכר למעלה כאילו אמר שוב למקומך כי נכרי אתה וגם גולה אתה כי בגת היה יושב לפיכך נקרא אתי הגתי · ופירוש שוב ושב עם המלך שוב למקומך לגת או שב עם המלך אבשלום · והנפעל דּוֹרִי נִסַּע וְנִגְלָה · והפעל הכבד אֲשֶׁר הֶגְלָה נְבוּכַדְנֶצַּר · אֲשֶׁר הִגְלֵיתִי מִירוּשָׁלַיִם · ושלא נזכר פועלו ממנו אֲשֶׁר הָגְלָה מִירוּשָׁלַיִם · הָגְלַת יְהוּדָה כֻּלָּהּ הָגְלַת שְׁלוֹמִים · כמו הגלתה והשם כְּלֵי גוֹלָה · ומשקל אחר וְגָלֻת הַחֵל הַזֶּה · וְגָלוּת יְשַׁלֵּחַ · ענין אלו והדומים להם ענין גלות וידוע הוא כי הוא לשון טלטול והנעה ורוב הלשון הוא טלטול השבי · ויש בו טלטול הנוע לבד שאין בו שבי כמו וְגַם גֹּלֶה אַתָּה · וכן וַיַּגְלֵם אֶל מָנַחַת · וענין שְׁנֵי גָלָה חָצִיר · והוא פועל עומד כאילו אמר נגלה חציר · ואשר הם פועל יוצא גָּלָה אֶת אֹזֶן שְׁמוּאֵל · גּוֹלֶה סּוֹד הוֹלֵךְ רָכִיל · גָּלוּי לְכָל הָעַמִּים · וָאֶקַּח אֶת סֵפֶר הַמִּקְנָה אֶת הֶחָתוּם הַמִּצְוָה וְהַחֻקִּים וְאֶת הַגָּלוּי · תרגם יונתן ונסיבית שטרא דזביני וית דכתיב בעיץ וחתים כהלכתא וכדחזי וית שטרא פתיחה · ואדני אבי ז״ל פירש שטר שגלה אזן הגואלים האחרים כמו שכתוב וַאֲנִי אָמַרְתִּי אֶגְלֶה אָזְנְךָ וגו׳ · והנפעל וְנִגְלָה יְסוֹדוֹ · וְנִגְלִינוּ אֲלֵיהֶם · תִּגָּל עֶרְוָתֵךְ גַּם תֵּרָאֶה חֶרְפָּתֵךְ · בְּהִגָּלוֹת נִגְלוֹת · אבל וְיִגַּל כַּמַּיִם מִשְׁפָּט · שהוא פתח הוא משרש גלל מענין גֻּלּוֹת מָיִם · והתפעל וַיִּתְגַּל בְּתוֹךְ אָהֳלֹה · כִּי אִם בְּהִתְגַּלּוֹת לִבּוֹ · והפעל הכבד מִי גִלָּה פְנֵי לְבוּשׁוֹ · גִּלֵּיתִי אֶת מִסְתָּרָיו וְנֶחְבָּה לֹא יוּכָל · וְהִיא גִּלְּתָה אֶת מְקוֹר דָּמֶיהָ · כִּי מֵאִתִּי גִּלִּית וַתַּעֲלִי · וַיְגַל יְיָ אֶת עֵינֵי בִלְעָם · וַיְגַל אֵת מָסַךְ יְהוּדָה וַתַּבֵּט · גַּל מֵעָלַי חֶרְפָּה וָבוּז · ושלא נזכר פועלו ממנו וְהֻצַּב גֻּלְּתָה הֹעֲלָתָה · ענין אלו והדומים להם ענין גלוי · ופירוש כי מאתי גלית גלית עצמך מאתי שלא רצית לחסות ולהתכסות תחת כנפי · הַגִּלְיֹנִים וְהַסְּדִינִים · הם החלוקים הדקים · וכן נקראים בערבי אל גלילה · ונקראו כן לפי שנגלה הבשר מתחתיהן מרוב דקותם · ויש מפרשים גליונים מראות · קַח לְךָ גִּלָּיוֹן גָּדוֹל · אגרת״

גלח וְגִלְּחָה אֶת רֹאשָׁהּ · וְאֶת הַנֶּתֶק לֹא יְגַלֵּחַ · יְגַלַּח יְיָ בְּתַעַר הַשְּׂכִירָה · מְגֻלְּחֵי זָקָן וּקְרֻעֵי בְגָדִים · על דרך אלה גובלת עליה · כמו שאנו עתידין לבאר בשרש גבל · ושלא נזכר פועלו ממנו כַּאֲשֶׁר גֻּלָּח · אִם גֻּלַּחְתִּי וְסָר מִמֶּנִּי כֹחִי · והתפעל וְהִתְגַּלָּח · ענינם ידוע״

[אא ויגלח ויחלף שמלותיו פי׳ לא בע״ש ויגלח המגלח וזה לפי שלא כאמר ויתגלח ולא ידעתי מי הכריחו לזה והלא כל לשון גלוח לא נמצא רק בפיעל ושמושו כמו בקל ועוד למה לא פירש ויחלף שמלותיו ויחלף המחליף הלא גם הוא פיעל ודיק :]

גלם אֶת אַדַּרְתּוֹ וַיִּגְלֹם · כפל אותה וכרך אותה ובח הכת את המים · וכן בִּגְלוֹמֵי תְכֵלֶת וְרִקְמָה · מלבוש שיתכסה ויתעטף האדם בה קורין לו בלעז קפ״א · וכן בדברי רז״ל ומיכסי גלימא · ויש מפרשים אתו כרכי הבגדים טרוש״ש בלעז · וענין אחר גָּלְמִי רָאוּ עֵינֶיךָ · גופי כי גוף הדבר שאין בו כל צורותיו ולא נגמר לכלי נקרא גולם גלמי כלי עץ גלמי כלי מתכות קודם שנגמרה מלאכתן ולכלי יקראו כן וכן יקראו האדם הרך מאין חכמה גולם באמרם שבעה דברים בגולם ושבעה בחכם״

גלע וְלִפְנֵי הִתְגַּלַּע הָרִיב נְטוֹשׁ · וְכָל אֱוִיל יִתְגַּלָּע · בְּכָל תּוּשִׁיָּה יִתְגַּלָּע · יתערב״

[אא ורש״י פירש שהיא כמו התגלה לשון גלוי גלי רא״ה ואומר אני שיש לדמותו למה שפירש הענין המקום הוא כמו שאמרנו: וא״א שהוא כמו התגעל בהפוך אותיות לשון ונגעלה נפשי · ופי׳ בכל תושיה יתגעל ויתבכא :]

גלש שֶׁגָּלְשׁוּ מֵהַר גִּלְעָד · רבי יונה פירשו השכימו לקוח מלשון הערב שקורין ל לשחר גו׳לש ויתכן לפרשו מענין גבה הוא שאמר בו התרגו׳ גלוש הוא וכן פירשו אדני אבי ז״ל שנמרטו ונמרקו בינות עצי היער ונר״ת ייפו כאלו נסרקו במסרק״

גם מלה שהיא בכל מקום לתוספת ענין ורבי יונה חלק אותה לענינים ואין צורך כי כלם לתוספת וַיֹּאכַל גַּם אָכוֹל אֶת כַּסְפֵּנוּ · לפי שאמרו הלא נכריות נחשבנו לו כי מכרנו כי לא די שלא נתן לנו משלו אלא אכל מה שראוי לתת לנו וגם אכל כספנו שהוא שכירותך · וכן גַּם שְׁנֵיכֶם יוֹם אֶחָד · כל אחד לרבות על חברו · וכן גַּם אַתֶּם גַּם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל · וכן גַּם כַּעַס · כעס אחר כעס · ופירוש גַּם בָּרוּךְ יִהְיֶה · לפי שאמר ואברכהו שברך אותו שלא בדעתו כיון שהרגיש בו והכיר בו יעקב היה אומר גם ברוך יהיה כלומר מדעתי אברך אותו עתה · וַיַּעַשׂ גַּם הוּא מַטְעַמִּים · לפי שעשה יעקב מטעמים אמר כי גם עשו עשה מטעמים ופירוש גם אתם גם בני ישראל · גַּם אֲנַחְנוּ גַּם אַתָּה · גַּם אֲנַחְנוּ גַּם אֲשֶׁר נִמְצָא הַגָּבִיעַ בְּיָדוֹ · גַּם רֶכֶב גַּם פָּרָשִׁים · כל אלה לפי שאין דבר מוקדם בענין הכוונה לפיכך אמר גם עם הקודם כי יכשר היותו אחרון לפיכך יאמר גם עם כל אחד וכמו זה הדרך בלשון הקדש בכ״ף השמוש באמרו כעם ככהן · כעבד כאדניו · כמוך כפרעה · כלומר זה כזה וזה כזה · וכן וַיֵּלְכוּ גַּם אֶחָיו · לפי שאמר בתחלה ויצוו אל יוסף ידמה ששלחו אל יוסף אנשים נכבדים שישא פשעם וחטאתם ואחרי כן הלכו גם הם ויפלו לפניו · ויש בענין אפילו כמו אין גַּם אֶחָד · אפילו אחד · גַּם לְרֵעֵהוּ יִשָּׂנֵא רָשׁ · גַּם בִּשְׂחוֹק יִכְאַב לֵב · והדומים להם והכל ענין רבוי״

גמא הַגְמִיאִינִי נָא מְעַט מַיִם מִכַּדֵּךְ · השקיני · וכן בְּרַעַשׁ וְרֹגֶז יְגַמֶּא אֶרֶץ · כאילו מרוב קלותו ומהירותו ישתה הארץ · וכן פירש אדני אבי עליו השלום מְגַמַּת פְּנֵיהֶם קָדִימָה · והוא מן הפעל הדגוש · ובא כדרך בעלי ההא תאמר הבנין ממנו גמה גמית מגמה מגמה · ובסמוך מגמת פניהם · רוצה לומר כי רוח קדים שותה פניהם כלומר יבאו בעזות פנים כאלו רוח קדים שהיא עזה שתתה פניהם או חשקתה · הֲיִגְאֶה גֹּמֶא בְּלֹא בִצָּה · תֵּבַת גֹּמֶא · וּבִכְלֵי גֹמֶא · הוא עץ קל עד מאד · ויש לפרשם מלשון גמי בדברי רבותינו ז״ל כי עושין מן הגמי ספינות קטנות וזופתין אותן בזפת שלא יכנסו בהם המים והם קלים על פני המים״

גמד גמד ארכה אמת הזרוע. והתאר וגמדים במגדלותיך היו. פירושו ננסים אנשי מדה קצרה״
(שופטים ג · יחזקאל כז)

אא ורש״י פי׳ בלשון אשכנז דומ״אלכא כי שאל אשכנזי אחד והוא אמר לו דוי״ס אילן ב׳מלות והוא לא יכן לדבר כן ואמר דומ״אלכא וכן קרא לו במלות אחרות כפירושו על המקרא בלשון אשכנז שלא כטה אותם כהוגן:

גמה מגמת פניהם קדימה. נכח פניהם. וכן תרגם מקבל אפיהון דמן לרוח קרומא. וכבר כתבנוהו עם האלף״
(חבקוק א)

גמל כי גמל עלי. אשר גמלם כרחמיו. אשר גמלנו אותו. גמול על עבדך אחיה. אשרי שישלם לך את גמולך שגמלת לנו. ענינם תתחלת הטובה או הרעה ויש להשבת הטובה או הרעה יגמלני יי׳ כצדקי. והשם הגמול אתם משלמים. ועם הה״א הנקבה ולמה יגמלני המלך הגמולה הזאת. ומשקל אחר תגמול כל תגמולוהי עלי והוא כמו תגמוליו ובא בה״א יו״ד על דרך הארמית עלוהי. ידוהי. ועניין אחר ויגדל הילד ויגמל. נשלמה יניקתו. וכן עד יגמל הנער. והפעל הקל ממנו כאשר גמלתו. גמול ידו חדה. גמולי מחלב. שבי עד גמלך אותו. וכן להשלמת בשול הפירות ויגמול שקדים. ובסר גומל. את הגמל כי מעלה גרה הוא. וגמליהם נושאים. גמלים מניקות. ידוע״
(תהלים יג · שעיה סג · בראשית נ · תהלים קיט · תהלים קלז · תהלים יח · יואל ג · שמואל ב יט · תהלים קטז · בראשית כא · שמואל א א · שמואל א א · ישעיה יח · ישעיה כח · שמואל א א · במדבר יז · ישעיה יח · ויקרא יא · בראשית לז · בראשית לב)

גמץ חופר גומץ בו יפול. נכתבה בו הוו עם הרגש תרגום אל הפחת הגדול לגו קומצא. והקו״ף והג״ימל ממוצא אחד הם״
(קהלת י)

אא ויש מהן מתרגמין טומכא ככף כי נ׳ האותיות מתחלפין זו כזו:

גמר גמר אמר לדור ודור. כי גמר חסיד. ענין כליון והשלמה. ואשר הוא פועל יוצא לאל גומר עלי. משלים חסדו. וכן יי׳ יגמר בעדי. ישלים טובו בעדי. ויש מפרשים יגמר נא רע רשעים. יוצא כלומר הרע שעושים הרשעים יגמר אותם ויכלם. ויתכן היותו פועל עומד כלומר שיכלה ויסור רע הרשעים״
(תהלים עז · תהלים יב · תהלים נז · שם קלח · תהלים ז)

גן גן בעדן מקדם. גן נעול אחותי כלה. ויניחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה. ולשון רבים מעין גנים. לרעות בגנים. ובא בלשון נקבה וכגנה זרועיה תצמיח. אל גנת אגוז ירדתי. ולשון רבות כגנות עלי נהר. ונטעו גנות ואכלו את פריהן ועשו גנות ואכלו את פריהם. והנכון ששרשם גנן והרגש מוכיח״
(בראשית ב · שיר ד · בראשית ב · שיר ד · שיר ו · ישעיה סא · שיר ו · במדבר כד · ירמיה כט · עמוס ט)

גנן וגנותי על העיר הזאת. גנון והציל. והפעל הכבד כן יגן יי׳. והשם מגן גבוריהו מאדם. אלף המגן תלוי עליו. שלש מאות זהב יעלה על המגן האחת. והקבוץ ושלש מאות מגנים זהב שחוט. ובלשון נקבות את החניתים ואת המגנות. על כן נקרא מגן לפי שהוא מגן על נושאו. מגננו ראה אלהים. אתה שאתה לנו מגן וסתרה ראה בענינו ולחצנו. וכן נקראו גדולי העם לפי שהם מגנים על העם כמו שאמר כי לאלהים מגני ארץ. אהבו הבו קלון מגניה. ועניין אחר תתן להם מגנת לב. כמו דאבון. ואפשר שיהיה מהעניין הראשון ופירושו כסוי לב על דרך השמן לב העם הזה. ואא״ז פי׳ כסוי חלב חולי ידוע הוא מתחלואי הבהמות ואומרים לו בערבי גאשי״ת אל קל״ב״
(מלכים ב כ · ישעיה לא · ישעיה לא · נחום ב · שיר ד · דה״ב ט · דברי הימים ב ט · דברי הימים ב כג · תהלים פד · תהלים עז · הושע ד · איכה ג)

גנב למה גנבת את אלהי. ויגנב יעקב את לב לבן הארמי. פירוש גנב דעתו כי הוא היה חושב שהיה עם צאנו והוא ברח. וכן ותגנב אותי כאלו אמר דעתי. או יהיה אותי במקום מן כלומר גנבת דעתך ממני. וכן אמר התרגום וכסית מני. גנבתי יום וגנבתי לילה. והיו״ד בשניהם נוסף והראוי גנובת יום וגנובת לילה. והנפעל אם גנב יגנב. והפעל הכבד מגנבי דברי. ויגנב אבשלום את לב אנשי ישראל. ושלא נזכר פועלו ממנו כי גנוב גנבתי. ואלי דבר יגנב. וגנב מבית האיש. וההתפעל ויתגנב העם ביום ההוא. והשם אם המצא תמצא בידו הגנבה. ונמכר בגניבתו. והתאר אם במחתרת ימצא הגנב. אם גנבים באו לך. כבשת גנב כי ימצא. תרגם יונתן כבהתת גבר דמתחשיב מהימן ואשתכח גניב״
(בראשית לא · שם · בראשית לא · בראשית לא · שמות כב · ירמיה כג · שמואל ב טו · בראשית מ · איוב ד · שמות כב · שמואל ב יט · שמות כב · שם · שמות כב · עובדיה א · ירמיה ב)

גנז אל גנזי המלך. ובגנזי ברומים. כמו אוצרות מקום או כלים שמכניסין בם הזהב והכסף והבגדים החמודות״
(אסתר ג · יחזקאל כז)

געה אם יגעה שור על בלילו. הלוך וגעו. המיית השור תקרא געיה״
(איוב ו · שמואל א ו)

אא היה לו לומר המיית השור והפרה נקרא נעיה ומזה קראו סמאריך והמתג אשר אכל השור כראש התיבה נעיה לשון נעקה והרמת קול:

געל וגעלה נפשי אתכם. אם בציון געלה נפשך. והנפעל כי שם נגעל מגן גבורים. והשם בגעל נפשך. הכל מענין מאיסה והרחקה. ומהענין הזה שורו עבר ולא יגעיל. ר״ל ולא יפליט הזרע וישליכנו כי על התכונה יפיל טפת הזרע ולא יפליטנה לחוץ ויעבר בה הפרה כפי התולדת. וי״מ שורו עבר על הנקבה ויהיה עבר פעל עומד. והנכון מה שכתבנו כי תכלית הפסוק על הפרה וראשיתו על השור כי ספור דבריו על שלות הרשע וכי כל דבריו יבאו על נכון וכן אמר תפלט פרתו ולא תשכל. ודומה לו בדברי רבותינו מגעילו ברותחין כי כאשר הכלי במים רותחין יפלוט כל אשר נבלע בתוכו״
(ויקרא כו · ירמיה יד · שמואל ב א · יחזקאל טז · איוב כא)

גער וגער בו ונס ממרחק. יגער יי׳ בך השטן. ומגער בך. הנני גוער לכם את הזרע. גער חית קנה. גערת גוים אבדת רשע. והשם ולץ לא שמע גערה. ובמ״א ואת המגערת. אף על פי שהם כלם ענין אחד יש הפרש ביניהם מעט כי הדבקים בב״ית הם כמשמעם לשון גערה והאחרים לשון השחתה״
(ישעיה יז · זכריה ג · ישעיה כו · מלאכי ב · תהלים סח · שם ט · משלי יג · דברים כח)

געש ותגעש ותרעש הארץ. וההתפעל ותתגעש ותרעש הארץ. כנהרות יתגעשו מימיו. ושלא נזכר פועלו יגועשו עם ויעברו. ועם ההתפעל וכנהרות יתגעשו מים. ושתו והתגעשו והתהללו. ענין הכל התנודה והתנועה״
(תהלים יח · שמואל ב כב · ירמיה מו · איוב לד · ירמיה מו · שם כה)

גף אם בגפו יבא. כבר זכרנוהו בשרש גוף. וכן זכרנו וכל אגפיו. שהאלף בה נוספת בשרש אגף ואפשר שתהיה האלף שרשית. על גפי מרומי קרת. על כנפי או הוא כמו על גבי כי הב״ית והפ״א ממוצא אחד הם. ויש לפרש מזה אם בגפו יבא פירוש בכנפו כלומר שבא יחידי בכנף בגדו לבד ויתכן ששרש המלות האלה גפף״
(שמות כא · יחזקאל יב · משלי ט)

גפן והנה גפן לפני. בשש נקודות להיות לגפן אדרת. גפן בוקק ישראל. וימצא גפן שדה
(שמות מ · יחזקאל יז · הושע י · מלכים ב ד)

שָׂדֶה וַיְלַקֵּט מִמֶּנּוּ פַּקֻּעֹת שָׂדֶה · וְהַנְּפָנִים סְמָדַר · ויש מפרשים גפן שדה עץ אחד שגדלים בו הפקועות והוא כמו גפן ונקרא גפן שדה ״
(הג״ה: וכמנא גפן לשון זכר ולשון נקבה כמו שכתבנו בפסוקים שכתבנו׃)

גפר עֲצֵי גֹפֶר · הוא עץ קל על פני המים ואמר בו התרגום קדרוס · ואמרו רבותינו ארבעה מיני ארזים הם ארז קדרוס עץ שמן וברוש ויש נסחאות בתרגום אעין דקדרון · ובבראשית רבה רבי נתן אומר עצי גופר אעי דקדרונא · ובילמדנו ויורהו יי עץ רבי יהושע בן קרחה אומר קדרונין · גָּפְרִית וָאֵשׁ · שולפ״ר בלעז ״

גרר מְגֹרָרוֹת בַּמְּגֵרָה · ענין כריתה ומגרה שם הכלי שכורתים בו שי״רא בלעז · ומן הענין הזה שֹׁד רְשָׁעִים יְגוֹרֵם · כלומר יכריתם · וכן כאשר מִתְגּוֹרֵר · וכבר כתבנו אותו בשרש גור ענין אחר · ומן העקר הזה קְרָא בְגָרוֹן · ולולי הרי״ש העלולה לקבל דגש משפטו להדגש והראיה גררון בפלס זכרון ואף על פי שהוא הפעל שואית בהתחברו לכנוים כמו שנאמר נִחַר גְּרוֹנִי · והדגושים לא ישתנו ונשתנה להקל הקריאה וענין גרון ידוע · ונכפל בו הפא במלת וַעֲנָקִים לְגַרְגְּרֹתֶיךָ · ומן הענין הזה והוא גֵרָה לֹא יִגָּר · כִּי מַעֲלֵה גֵרָה הוּא · ולולי הרי״ש היה דגש בפלס סבה וענינו משיכת המאכל בגרון כלומר שמחזיר האוכל דרך גרונו ממעיו לתוך פיו לכתשו ולטחנו היטב וכן הושט הוא בתוך הגרון והושט מעבר אמאכל והמשתה ״

גרב וּבַגָּרָב וּבֶחָרֶס · מחלאי החכוך ״
(הג״ה: ופי׳ גרב מין קלח מכחין והם מין היבש מכפים והחכוך ובסמוך גרב אבל חרס)

גרד לְהִתְגָּרֵד בּוֹ · להתחכך ודומה לו בדברי רז״ל גרדו והעמידו על גלדו ״
(הג״ה: קורא לילפת גרב ובסמוך סמוך אבל ילפת קורא לחרס גרב עיין בפירוש בפרשת אמור׃)

גרה יְגָרֶה מָדוֹן · והתחפעל אַל תִּתְגָּרוּ בָם · בַּיָּם תִּתְגָּרֶה · לָמָּה תִתְגָּרֶה בָרָעָה · אַל תִּתְגָּר בָּם · ודשם מִתְגָּרַת יָדְךָ · כלם ענין התערב הריב · וכן תרגום ונתן וסכסכתי מצרים במצרים · ואגרי מצראי במצראי · וענין אחר והוא גֵרָה לֹא יִגָּר · כִּי מַעֲלֵה גֵרָה הוּא · וכבר זכרנום בשרש גרר ואפשר שיהיו משרש זה אבל לפי שהענין קרוב לגרון וענין גרון לגרגרותיך שמנו אותם כפולים · עֶשְׂרִים גֵּרָה הַשָּׁקֶל · פירוש מעה · וכמוהו לַאֲגוֹרַת כֶּסֶף · וכבר כתבנוהו בשרש אגר ״
(הג״ה: וכן תרגום ככל גרת מלילים יסלם ככל זמן אגרי כמו׃)

גרז נִגְרַזְתִּי מִנֶּגֶד עֵינֶיךָ · נכרתי · וממנו נקרא הגרזן לפי שהוא כורת העצים ״
(הג״ה: גרז וגרז ענין אחד הם כקיבוץ אותיות כמו כבש וכשב׃)

גרל גּוֹרָל אֶחָד לַיי · וְגוֹרָל אֶחָד לַעֲזָאזֵל · עַל שְׁנֵי הַשְּׂעִירִם גּוֹרָלוֹת · וַיִּפֹּל הַגּוֹרָל עַל יוֹנָה · אַתָּה תּוֹמִיךְ גּוֹרָלִי · ידוע ״

גרם גְּרָמָיו כִּמְטִיל בַּרְזֶל · עצמיו ודומה לתרגום עצם גרמא · וכן וְרוּחַ נְכֵאָה תְּיַבֶּשׁ גָּרֶם · וְלָשׁוֹן רַכָּה תִּשְׁבָּר גָּרֶם · יִשָּׂשכָר חֲמוֹר גָּרֶם · ר״ל חזק ובעל גרמים וסובל משא גדול וזה הוא שאמר ויט שכמו לסבול · ורבי יונה פירושו שבור שאינו יכול לזוז ממקומו מן וְעַצְמֹתֵיהֶם יְגָרֵם · אֶל גֶּרֶם הַמַּעֲלוֹת · בשש נקודות אל עצם המעלות כלומר אל המעלות עצמן או הוא כענין מדרגה · ות״ת דרג שעיא · רוצה לומר המדרגה שהיה בה סימן לשעות היום וכן תרגם על המעלות טול אבן שעיא · ועצמותיה יגרם ישבר הגרמים ועל הדרך הזה ישרש יסיר השרשים · ומבנין הקל לא גָרְמוּ לַבֹּקֶר · כלו׳ לא טרפו כי האריה או הזאב בטרפם ישברו הגרמי׳ לבקר או פירוש לא השאירו אפי׳ הגרמים לבקר · ובדרך השאלה וְאֶת חַרְשֶׂיהָ תְּגָרֵמִי ״

גרן גֹּרֶן וָיֶקֶב לֹא יִרְעֵם · וּמָלְאוּ הַגֳּרָנוֹת בָּר · מְדֻשָׁתִי וּבֶן גָּרְנִי · ידוע ״

גרס גָּרְסָה נַפְשִׁי לְתַאֲבָה · נשברה ונכתתה מרוב תאותה אל משפטיך · והפעל הכבד וַיַּגְרֵס בֶּחָצָץ שִׁנָּי · וישבר · ונכתבו בשו״ן גֶּרֶשׂ כַּרְמֶל · בשש נקודות · מְגֹרָשָׂה וּמְשֻׁמָּנָה · החטה הנשברת והנפרכת פר״ש בלעז · ודומה לו בדברי רבותינו חומץ שנפל לתוך הגריסין ״

גרע וְלֹא תִגָּרַע מִמֶּנּוּ · וְכָל זָקָן גְּרוּעָה · וְתִגְרַע אֵלֶיךָ חָכְמָה · כלומר אם היית בסוד אל איך היתה עתה החכמה שהיית צריך שתהיה אליך נגרעת · וְתִגְרַע שִׂיחָה לִפְנֵי אֵל · לֹא יִגְרַע מִצַּדִּיק עֵינָיו · וְגַם אֲנִי אֶגְרַע וְלֹא תָחוֹס · וְאֶגְרַע חֻקֵּךְ · והנפעל כי אין נִגְרַע מֵעֲבֹדַתְכֶם דָּבָר · לָמָּה נִגָּרַע · והשם כִּי מִגְרָעוֹת נָתַן לַבַּיִת · והפעל הכבד כִּי יְגָרַע נִטְפֵי מָיִם · ענין הכל המניעה והחסרון · ופי׳ כי מגרעות נתן לבית סביב חוצה · הנני עתיד לפרשו בשרש יצע כי היציעי׳ הם הצלעות והתאי׳ היו בנויות סביב חוץ לכותל בית המקדש ואלו הצלעות היו תחתיים שניים ושלישי׳ זו על גב זו והיציע התחתונה חמש באמה רחבה וכנגד תקרה של זו היציע התחתונה היד״ה כונס כותל ההיכל אמה אחת ועל אותה האמה היו שוכבות קורות היציע התחתונה והיה עולה כותל ההיכל מהיציע התחתונה ולמעלה בגרעון אמה אחר שהיה עביו של כותל ההיכל גרוע אמה אחת ממה שהיה מלמטה הנה היציע התיכונה רחבה שש אמות באותה אמה שכנס כותל ההיכל נוסף רחב על היציע התחתונה וכן כנגד תקרת היציע התיכונה היה כונס כותל ההיכל אמה אחרת ועליה היו שוכבות קורות היציע התיכונה והיה עולה כותל ההיכל מהיציע התיכונה ולמעלה במגרעת אמה אחת עד למעלה הנה היציע השלישית שבע אמות רחבה באותה אמה שכנס כותל ההיכל נוסף רחבה על התיכונה אמה וזה פירוש כי מגרעות נתן לבית סביב חוצה ובאותם המגרעות היו שוכבו׳ ראשי הקורות כדי שלא ינקוב הכותל להנחת הקורות וזהו שאמר לבלתי אחוז בקירות הבית ״

גרף נַחַל קִישׁוֹן גְּרָפָם · תרגום ואת היעים וית מגרפתא · ודומה לו בדברי רבותינו גורפין מתחת רגלי הבהמה · בְּאֶגְרֹף רֶשַׁע · בְּאֶבֶן אוֹ בְאֶגְרֹף · האל״ף נוספת כאל״ף אזרוע והוא התיכת עפר · וכן תַּחַת מֶגְרְפֹתֵיהֶם · והמ״ם בסגול · אבל בדברי רבותי׳ ז״ל דומה כי אגרוף היא היד הכפופ׳ בלא הבוהן שעושין בני אדם להכות בה כמו שאמרו והן הן אגרופין של בית דוד · ועוד אמרו בעלי אגרופין · ועוד אמרו אגרוף גדול זה אגרופו של בן בטיח ואמרו מודה רבי יהודה במלא אגרוף ״

גרש הִנְנִי גֹרֵשׁ מִפָּנֶיךָ · וְאִשָּׁה גְרוּשָׁה מֵאִישָׁהּ
הריטו

(יחזקאל מה) חָרִימוּ גְרֻשֹׁתֵיכֶם מֵעַל עַמִּי · פירוש המסים שאתם גורשים ומשליכים עליהם הרימו אותם מעליהם · ויונתן תרגם סלקו תקלתכון מעל עמי · (ישעיה נז) וַיִּגְרְשׁוּ מֵימָיו רֶפֶשׁ וָטִיט · (ישעיה נז) והנפעל כַּיָּם נִגְרָשׁ · פירוש כים שהוא מתנדנד בגליו ויוצאים אל השפה · (יונה ב) נִגְרַשְׁתִּי מִנֶּגֶד עֵינֶיךָ · (עמוס ח) וְנִגְרְשָׁה וְנִשְׁקְעָה כִּיאוֹר מִצְרָיִם · והפעל הכבד (בראשית כא · שמות יב) גָּרֵשׁ אֶת הָאָמָה הַזֹּאת · ושלא נזכר פועלו כִּי גֹרְשׁוּ מִמִּצְרַיִם · (דברים לג) והשם גֶּרֶשׁ יְרָחִים · בשש נקדות והוא זמן שהפירות מניצים ופורחים בכח הירח כאילו הירח מגרש אותם לחוץ · והשם עוד בתוספת מ״ם מגרש (יחזקאל לו) לְמַעַן מִגְרָשָׁהּ לָבַז · והוא שם במקום מקור כאילו אמר למען גרוש אותה לבז · וזה השם עוד לפרזות אשר הם חוץ לעיר (במדבר לה · שם) וּמִגְרָשׁ לֶעָרִים · וּמִגְרְשֵׁי הֶעָרִים · ומשקל אחר (יחזקאל כז) לְקוֹל זַעֲקַת חֹבְלָיִךְ יִרְעֲשׁוּ מִגְרֹשׁוֹת · ונקראו כן לפי שהם חוץ לעיר כאילו נגרשו מן העיר ·

גרש (ויקרא ב · שם) גֶּרֶשׂ כַּרְמֶל · בשש נקודות · מִגְרָשָׂה וּמִשַּׁמְנָהּ · כבר זכרנום בשרש גרס ״

גשש (ישעיה נט) נְגַשְׁשָׁה כַעִוְרִים קִיר וּכְאֵין עֵינַיִם נְגַשֵּׁשָׁה · הראשון מוקל והשני דגוש ענין משוש ״

גשם (ישעיה נה · יחזקאל יג) הַגֶּשֶׁם וְהַשֶּׁלֶג · בשש נקודות · גֶּשֶׁם שׁוֹטֵף · (איוב לז · יואל ב) וְגֶשֶׁם מִטְרוֹת עֻזּוֹ · וַיּוֹרֶד לָכֶם גֶּשֶׁם · הוא המטר החזק · (ישעיה מד) וכן נָטַע אֹרֶן וְגֶשֶׁם יְגַדֵּל · וכן אמר התרגום ומטר מרבי · והוצרך לומר וגשם יגדל כי הדבר ידוע כי הגשם יגדל הכל אלא בא לומר שאע״פ שהוא נוטע העץ לשם ע״ז הגשם יגדל אותו והרי הגשם בשליחות השם יתברך וברצונו בא אף על פי כן עולם כמנהגו נוהג כמו שאמרו רבות׳ ז״ל כזה הענין הרי שגזל סאה של חטים וזרעה דין הוא שלא תצמח אלא עולם כמנהגו נוהג ושוטים שקלקלו עתידין ליתן את הדין · אבל יש מפרשי׳ בו שם אילן ויש מפרשים כמו גוף מלשון (דניאל ד) הארמית גִּשְׁמֵהּ יִצְטַבַּע · והנכון הוא כמו שפירשנו ענין מטר · (ויקרא כו) והקבוץ וְנָתַתִּי גִשְׁמֵיכֶם בְּעִתָּם · והשם במ״א לא (יחזקאל כב) גֻשְׁמָהּ בְּיוֹם זָעַם · הה״א מפיק ולפיכך נאמר שהוא שם והנפרד גושם כפלס גודל ובא מחובר בשורק כמו הללוהו כרוב גדלו · ופרושו ולא ירד גשמה ביום זעם · ויתכן להיות גשמה מבנין שלא נזכר פועלו והמפיק לתפארת הקריאה לא לצורך המפיק וכן ותעלומה יוציא אור · כבכורה בטרם קיץ · וגלה על ראשה · (ירמיה יד) והפעל הנוסף הֲיֵשׁ בְּהַבְלֵי הַגּוֹיִם מַגְשִׁמִים ״

גת (שופטים ו · ישעיה סג) חֹבֵט חִטִּים בַּגַּת · וּבְגָדֶיךָ כְּדֹרֵךְ בְּגַת · (יואל ד) כִּי מָלְאָה גַּת · והוא לעולם פתח ואפילו בהפסק · (נחמיה יג) והקבוץ דֹּרְכִים גִּתּוֹת בַּשַּׁבָּת · ענינם ידוע · (תהלים ח) לַמְנַצֵּחַ עַל הַגִּתִּית · פירשו בו כי עשה דוד המזמור בהיותו בגת פלשתים ·

ואשר הם בני ארבע אותיות

גבעל (שמות ט) וְהַפִּשְׁתָּה גִּבְעֹל · הוא קנה הפשתן ר״ל כי הפשתה היתה בקנה שלה לפיכך נכתה ״ — א״א לפירוש זה תחסר בית הסמוך כמו בית אביה כמו בבית אביה ·

גזבר (עזרא א) עַל יַד מִתְרְדָת הַגִּזְבָּר · הוא הפקיד והאוצר (עזרא ז) ובארמית לְכֹל גִּזַּבְרַיָּא דִּי בַּעֲבַר נַהֲרָה ״

גלמד (איוב ג) הַלַּיְלָה הַהוּא יְהִי גַלְמוּד · שומם ויחיד וכן (ישעיה מט) שְׁכוּלָה וְגַלְמוּדָה ·

גנזך (ד״ה א כח) וְגַנְזַכָּיו וַעֲלִיֹּתָיו · כמו אוצרותיו ״

גרגר (ישעיה יז) שְׁנַיִם שְׁלֹשָׁה גַּרְגְּרִים בְּרֹאשׁ אָמִיר · גרנ״ש בלעז ודומה לו בדברי רבותינו ז״ל גרגרת (משלי א) חבר · וע״א וַעֲנָקִים לְגַרְגְּרֹתֶיךָ · וכבר זכרנוהו בשרש גרר וגרה ״

נשלמה אות הגימל

אות הדלת

דד (משלי ה · יחזקאל כג) דַּדֶּיהָ יְרַוֻּךָ בְכָל עֵת · עִשּׂוּ דַּדֵּי בְּתוּלֵיהֶן · (יחזקאל כג) כִּי אוֹתָהּ שָׁכְבוּ בִנְעוּרֶיהָ וְהֵמָּה עִשּׂוּ דַּדֵּי בְּתוּלֶיהָ · הם השדים ״

דאב (תהלים פח) עֵינִי דָאֲבָה מִנִּי עֹנִי · (ירמיה לא) וְכָל נֶפֶשׁ דָּאֲבָה מִלֵּאתִי · והפעל הכבד בהנחת ע״ן הפעל (ויקרא כו) וּמְדִיבֹת נָפֶשׁ · משפטו מדאיבות · (איוב מא) והשם וּלְפָנָיו תָּדוּץ דְּאָבָה · והמקור מן הקל (ירמיה לא) וְלֹא יוֹסִיפוּ לְדַאֲבָה · בשקל לאהבה את יי אלהיך · והשם במשקל אחר (דברים כח) וְדַאֲבוֹן נָפֶשׁ · ענינו העצבון והדאגה ״ — א״א עיני דאבה פירש המתרגם עיני זלגת לשון כזילה תרגמו של זב דאיב וכן יזובו מי תרגמו דאיבו מיא אבל כפו דאבה לשון יגון ודאגה וכן תרגם ויכתן כפס יכפא וכן תרגום לשון דאבה בכל מקום ·

דאג (שמואל א ט · תהלים לח) וְדָאַג לָנוּ · עֲוֹנִי אַגִּיד אֶדְאַג מֵחַטָּאתִי · (ירמיה מב) וְהַחֶרֶב אֲשֶׁר אַתֶּם יְרֵאִים מִמֶּנּוּ · (ירמיה יז) וּבִשְׁנַת בַּצֹּרֶת לֹא יִדְאָג · קמץ בזקף והוא על דרך השאלה · (ירמיה לח · ישעיה נז) אֲנִי דֹאֵג אֶת הַיְּהוּדִים · וְאֶת מִי דָּאַגְתְּ וַתִּירְאִי · (יהושע כב) והשם וְאִם לֹא מִדְּאָגָה · ענינם הפחד והעצבון על העתיד ״

דאה (דברים כח · תהלים יח) כַּאֲשֶׁר יִדְאֶה הַנָּשֶׁר · וַיֵּדֶא עַל כַּנְפֵי רוּחַ · ענינם יעוף · (ויקרא יא) וְאֶת הַדָּאָה · עוף ששמה כן ואפשר שנקראת כן לפי שתעוף ביותר ״

דב (מלכים ב ו) וְרֹבַע הַקַּב דִּבְיוֹנִים · ענינו צואת יונים ודומה לתרגום אשר יזוב זוב ארי ידוב דוב כלומר מה שיזוב מן היונים ולשון כבוד קרי כן כי הכתב חריונים שאינו לשון כבוד וכן כתיב למחראות וקרי למוצאות כתיב חוריהם וקרי צואתם · וכן אמר בו התרגום ורבעות קבא דזבל מפקת יונים · וכתב רבי יונה שהיו משמשים בו להדליק האש מפני חסרון העצים אצלם מפני המצור · וא״א ז״ל פירש דביונים כמו שביונים כלומר הזרע שבזפק היונים היו מוציאין לאכול מפני הרעב כי היונים היו עפים רחוק ואוכלין הזרע ובאים אל קנם והם היו מוציאין מה שבזפק ואוכלים ״

דבב (שיר ז · משלי י) דּוֹבֵב שִׂפְתֵי יְשֵׁנִים · והשם ומוֹצִיא דִבָּה הוּא כְסִיל · (בראשית לז) וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת דִּבָּתָם רָעָה · ענינם דבור אך הפרש יש בין מוציא דבה ומביא דבה כי מביא

כי מביא דבה הוא אמת כמו יוסף שאמר ויבא יוסף את דבתם רעה כי אמת שהיו שונאים אותו ומדברים עליו רעה אך מוציא דבה הוא שקר ודבר מגונה כמו ויוציאו דבת הארץ · מוציא דבת הארץ · ויש בלא מוציא ובלא מביא והענין מורה עליו כי שמעתי דבת רבים · ודבתך לא תשוב ״

דבא ובימיך דבאך · פירושו לפי ענינו תקפך · וכן תרגם אנקלוס וכימי עולימותך תקפך כלומר שתהיה חזק בימי הזקנה כבימי הנערות · ואדוני אבי זכרונו לברכה פירש דבאך זקנתך הפוך מן דאבון נפש כי ימי הזקנה ימי רעה ודאבון · ועניני כמו שפירש המתרגם ״

דבל פלח דבלה · דבלת תאנים · והקבוץ בלשון זכרים ומאתים דבלים · דבלים וצמוקים · היא חתיכת תאנים יבשות מקובצות ודרוסות יחד עד שנעשות גוף אחד ״

דבק ודבק באשתו · דבקה נפשי אחריך · ובצרי רק בחטאות ירבעם בן נבט אשר החטיא את ישראל דבק · ולשונם לחכם דבקה · מפלי בשרו דבקו · כאשר ידבק האזור אל מתני איש · ולדבקה בו · מקור · והתאר יש אהב דבק מאח · דבקה לכנף הכרוב · והשם אומר לדבק טוב הוא · בשש נקודות · והקבוץ בין הדבקים ובין השרין · ומה שלא נזכר פועלו מהדגוש ורגבים ידבקו · איש באחיהו ידבקו · ענינם ענין חבור · והפעל הנוסף העובר והדבקתי דגת יאוריך בקשקשותיך · ולשונך אדביק אל חכך · מודבק מלקוחי · והוא קמץ אף על פי שהוא סמוך כמו מתן אדם ירחיב לו · או יהיה חסר למ״ד השמו׳ והיה ראוי מדבק למלקוחי · ויש שיתפרשו ענין השגת וידבק אותו בהר הגלעד · וידבקו פלשתים את שאול · וידבקו גם המה אחריהם · היו ראויים וידביקו כמו וידביקו אחריו · והקל פן תדבקני הרעה ומתי · והרעב אשר אתם דאגים ממנו שם ידבק אחריכם · וכן תרגום וישיגם וארבקינון · כל אלו ענין רדיפה והשגה ואינם יוצאים חוץ מהענין הראשון אבל הם מענינם כי המשיג את חברו דבק בו ״

דבר ואין דובר אליו · בן בנות צלפחד דוברות · דבר דבר על אפניו · הדוברות על צדיק עתק · והנפעל רוצה לומר בו החרתמדה בדבור לפיכך הוא בלשון נפעל אז נדברו יראי יי · הנדברים בך · מה נדברנו עליך · והכבד

זה השרש לא נמצא בבנין הקל · רק בשמות הפועלים והפעולים כאלה אשר הביא · גם בבנין נפעל לא נמצא רק בג׳ מקומות שהביא ·

דבר האיש אדני הארץ · ויכל לדבר אתו · רוח יי דבר בי ומלתו על לשוני · פה אל פה אדבר בו · אז דברת בחזון לחסידך · דברה לשוני בחכי · וידבר יהונתן בדוד טוב · וידבר יי אל משה לאמר · את נבלך כאשר דבר לך · ואשר דבר לי · ולא יכלו דברו לשלום · פירוש דבר אתו · נכבדות מדבר בך · וידבר העם באלהים ובמשה · ותדבר מרים ואהרן במשה · תשב באחיך תדבר · ודברתי על הנביאים · דברתי אני עם לבי · כלומר חשבתי כמו שבא גם כן לשון האמיר בזה הענין · ושלא נזכר פועלו ממנו ביום שידבר בה · והתתפעל וישמע את הקול מדבר אליו · משפטו מתדבר · והשם דבר דבר גדול · ודבר מה יראני · סמוך למלת מה · ודברים אחדים · ובתוספת הא דברה · על דברת בני האדם · על דברתי מלכי צדק · או בדגש דברה · ישא מדברותיך · או בתוספת מם מדבר · ומדברך נאוה או בדגש מבלי תוספת דבר · והדבר אין בהם · תחלת דבר יי בהושע · וענין הכל כמו אמירה אלא שיש הפרש ביניהם בשמוש הלשון כי האמירה אינה מבלי סמיכה אל אחר והדבור הוא מבלי סמיכה אל אחר כי הוא מורה על עקר הדבור שהוא באדם כמו שתאמר אדם חי מדבר ולא תאמר אדם חי אומר אלא אם תסמכנו פלוני אומר לפלוני ואף על פי שאין הסמיכה כתובה לפעמים הענין מובן כי המאמר עם הסמיכה כמו אמרי נא אחותי את כי בודאי ירצה לומר אמרי לשואלים אותך וכן הדומים לו על זה הדרך ולא יאמר לשון דבור על שאינו מדבר אפילו דרך משל כמו שיאמר לשון ספור והגדה כמו ויאמרו לך הננו · ועוף השמים ויגד לך · ויספרו לך דגי הים · וכן בקשר יש הפרש ביניהם כי המאמר קשור עם על ועם למ״ד השמוש לבד והדבור קשור ג״כ עם בי״ת השמוש ועם את ולא כן המאמר ומדה שאמר אמרתי אני בלבי · ענינו חשבתי · וכן האומרה בלבבה · ויש כמו ענין על דבר הצפרדעים · על דבר הכסף · על ענין הצפרדעים על ענין הכסף · וזה הדבר אשר מל יהושע · זה הענין שבעבורו מל יהושע · אין מחסור כל דבר · שום ענין בעולם מכל המינים אשר האדם צריך אליהם · ולא ימות מכל לבני ישראל דבר · ואין מכלים דבר · ולא יראה בך ערות דבר · שום ערוה בעולם · ויתכן לפרש כמוהם על דברתי מלכי צדק · על דברת בני האדם · וכמוהם רבים · וענין אחר דבר כבד מאד · בשש נקודות והוא ענין מיתה · וממנו אהי דבריך מות · והפעל הנוסף ממנו ידבר עמים תחתינו · והפעל הכבד ותדבר את כל זרע הממלכה · ויש מפרשים מזה אז ידבר אלימו באפו · ומפרשים אלימו כמו אילי הארץ · ויש מפרשים מהענין הזה המכים את מצרים בכל מכה במדבר · או הוא כמשמעו ופירושו שהכם על ים סוף בכל מכה כמו שאמר את היד הגדולה שהכם בעשר מכות ופי׳ במדבר במדבר ים סוף · ויונתן תרגם ולעמיה עבד פרישן במדבר · ואדני אבי עליו השלום פירשו כמו דבר מן ומדברך נאוה וכן פירושו אמרו אלה האלהים שהכו את מצרים בכל מכה בדברו ובמצותו לבד ועתה הוא בעצמו בא מי יצילנו מידו · מדבר סיני · את כל המדבר הגדול · מקום שומם שאינו נעבד ונושב · וכן מקום מרעה הבהמות יקרא מדבר רחוק מן העיר או סמוך לעיר כמו על פני דרך את המדבר · וענין אחר כעדר בתוך הדברו · מנהגו ; ובא בשתי ידיעות כמו בתוך האהלי · ונתן את הערכך · והדלת מעמדת בגעיא ומשפטה להחטף כמו ורעו כבשים כדברם · ופירושו כמנהגם ודומה לתרגום וינהג ודבר · והנכון כי מזה נקרא מדבר מקום מרעה הבהמות לפי שהרועה נוהג שם הבהמות · וינהג את הצאן אחר המדבר · כתרגומו בתר שפר רעיא דמדברא · ומזה הענין אשימם דברות בים · והם הקורות הגדולות שקושרין אותן בראשיהן ומנהיגין אותן בים וקורין אותן בלעז רשץ · ולדבורה אשר בארץ אשור · עדת דבורים · סבוני כדבורים ·

דברים ה׳ · מלכים א׳ ו׳ כַּאֲשֶׁר תַּעֲשֶׂינָה הַדְּבוֹרִים · אבי״לאש בלעז · לַהֵיכָל
שם וְלַדְּבִיר · ידוע והוא הבית הפנימי כמו שאמר וַיִּבֶן לוֹ
שם מִבַּיִת לִדְבִיר לְקֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים · ואמר וּדְבִיר בְּתוֹךְ
הַבַּיִת מִפְּנִימָה הֵכִין לְתִתֵּן שָׁם אֶת אֲרוֹן בְּרִית יְיָ · והבית
החיצון נקרא היכל ״

דבש שיר ד׳ דְּבַשׁ וְחָלָב · ידוע · ונקראו התמרים דבש
דברי הימים שני ל״א וְכִפְרֹץ הַדָּבָר הִרְבּוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל רֵאשִׁית דָּגָן
תִּירוֹשׁ וְיִצְהָר וּדְבַשׁ וְכֹל תְּבוּאַת שָׂדֶה · ולא יתכן לפרשו
דבש ממש כי אין מביאים בכורים מהדבש וכן פירשו
דברים ח׳ רבותינו ז״ל אֶרֶץ זֵית שֶׁמֶן וּדְבָשׁ ·
ישעיה ל׳ וְעַל דַּבֶּשֶׁת גְּמַלִּים · היא חשוטרת
הגמל חרבה גבנון שעולה לו על
גבו וכן אמר בו התרגום ועל
חישורת גמלין ״

גה
ועל שם שמרפאים
שנכרו כדבש כקלא ·

דגה בראשית מ״ח וְיִדְגּוּ לָרֹב בְּקֶרֶב הָאָרֶץ · ענינו וירבו כמו
הדגים ויתכן להיות דג דגים מזה השרש
במדבר י״א וסמיכות הרבים יוכיח שהוא בשוא דְּגֵי הַיָּם · כמו מן
יחזקאל כ״ט בנים בני מן שנים שני וכן סמיכות דגה דְּגַת יְאֹרֶיךָ ·
ישעיה נ׳ תִּבְאַשׁ דְּגָתָם · בשוא ואילו היה דגה מנחי העי״ן לא
היה משתנה בסמיכות כמו מן קמה בקמת רעך אבל
נחמיה י״ג לפי שמצאנו מְבִיאִים דָּאג · כתוב באל״ף שהוא עי״ן
ירמיה ט״ז הפעל וכן מצאנו הפעלה ממנו וְדִיגוּם · והתאר
יחזקאל מ״ז · ירמיה ט״ז בהראות עי״ן הפעל דַּוָּגִים · דַּיָּגִים · נכתבם עוד בשרש
דוג והאמת כי נשתמשו בו בשני השרשים ורבים כמהו ״

דגל במדבר ב׳ דֶּגֶל מַחֲנֵה יְהוּדָה · בשש נקודות והוא הנס
שמרימין ראשי החיילות · והפעל ממנו
שיר ה׳ · תהלים כ׳ דּוֹדִי צַח וְאָדוֹם דָּגוּל מֵרְבָבָה · וּבְשֵׁם אֱלֹהֵינוּ נִדְגֹּל ·
שיר ו׳ אֲיֻמָּה כַּנִּדְגָּלוֹת ״

דגן דברים כ״ח · שם י״א דְּגַן תִּירוֹשׁ וְיִצְהָר · וְאָסַפְתָּ דְגָנֶךָ · הוא
שם החטה או שעורה או אחד משאר
חמשת המינים אחר שנמרח ״

דגר ירמיה י״ז · ישעיה ל״ד קוֹרֵא דָגַר · וּבִקְעָה וְדָגְרָה בְצִלָּהּ · ענין
אסיפה
וקיבוץ ודומה לתרגום
חמרים חמרים דגורין
דגורין ״

גה
הוא פעל עבר אף על פי
שכלו קמוץ כמו טרף כפיה ·
ק׳ מלך ודומיהם · וכמכים על
פי המסורת:

דדה ישעיה ל״ח · תהלים מ״ב אֶדַּדֶּה כָל שְׁנוֹתַי ·
אֲדַדֵּם עַד בֵּית
אֱלֹהִים · נפקדה מהם תי״ו התפעל והראוי אתדדה
אתדדם וענינם השלשול והנענוע וההלוך מעט מעט וכן
בדברי רבותינו האשה מדדה את בנה מדדין עגלים
וסיחין · ופירוש אדדם אדדה עמם כלומר אתנועע עמם ״

דהב ישעיה י״ד שָׁבְתָה מַדְהֵבָה · תאר לעיר בבל שהיתה
מלאה זהב או שהיתה לוקחת הזהב מס מן
הממלכות מתרגום זהב דהבא ״

דהם ירמיה י״ד לָמָּה תִהְיֶה כְּאִישׁ נִדְהָם · ענינו כאדם מבוהל
שלא יוכל להעזר בעת צרה אשפר״דוט בלעז ·
וא״א ז״ל כתב כי מפרשים אותו מן הערבי שקורין למי
שהוא מבוסה הלב מחולי מדה״ום ״

דהר נחום ג׳ · שופטים ה׳ וְסוּס דֹּהֵר · מִדַּהֲרוֹת דַּהֲרוֹת אַבִּירָיו · דריסת
הסוס בכח הליכתו תקרא דהרה ופי׳ אביריו
ישעיה מ״א על הסוסים האבירים · תִּדְהָר וּתְאַשּׁוּר · הוא עץ ממיני
הארזים ופירשו רז״ל תדהר שאגא ופרש״י שף בלעז ״

דוב איכה ג׳ · ישעיה נ״ט · מלכים שני ב׳ דֹּב אֹרֵב הוּא לִי · נֶהֱמֶה כַדֻּבִּים כֻּלָּנוּ ·
שְׁתַּיִם דֻּבִּים · הדגש להבלעת הנח בוו

גה
אין להוכיח מן תרעבה כי יוכל
לומר שהוא על דרך ותבתוב אסתר
המלכה אבל יש להוכיח מן ילדיהן:

והוא חיה ידועה ואמר
דובים על הנקבות כמו
מן נמלה נמלים גם
נקראת היחידה דוב
בלא ה״א הנקבה ופרה
ישעיה י״א וְדֹב תִּרְעֶינָה ״

דוג יחזקאל מ״ז · ירמיה ט״ז וְהָיָה וְעָמְדוּ עָלָיו דַּוָּגִים · דוגים תאר לצדי
הדג וביו״ד תמורת הוי״ו לְדַיָּגִים רַבִּים וְדִיגוּם
ומלת ודיגום קצת מדקדקים אמרו שהוא מהפעל הכבד
וראויה היו״ד להדגש ויתכן שהיא מהפעל הנוס׳ ותחסר
יונה ב׳ ה״א הבנין והראוי והדיגום · וַיְמַן יְיָ דָּג גָּדוֹל · ונכתב
נחמיה י״ג · במדבר י״א באל״ף מְבִיאִים דָּאג וְכָל מֶכֶר · אִם אֶת כָּל דְּגֵי הַיָּם ·
יונה ב׳ · שמות ז׳ ובלשון נקבה מִמְּעֵי הַדָּגָה · והקבוץ על ידי תאר וְהַדָּגָה
יחזקאל כ״ט · ישעיה נ׳ אֲשֶׁר בַּיְאוֹר תָּמוּת · דְּגַת יְאֹרֶיךָ · תִּבְאַשׁ דְּגָתָם מֵאֵין
מַיִם · וכבר כתבנום בשרש דגה על עקרם · ובמשקל
עמוס ד׳ אחר בְּסִירוֹת דּוּגָה ״

דוד שמואל א׳ י׳ · במדבר ל״ו דּוֹד שָׁאוּל · אחי אביו · לִבְנֵי דֹדֵיהֶן · אחי
ויקרא י״ח אביהן · דֹּדָתְךָ הִיא · אשת אחי אביך · לְעֵינֵי
ירמיה ל״ב חֲנַמְאֵל דֹּדִי · ר״ל בן דודי כי כן דרך העברים כמו שאמר
וגם את לוט אחיו ר״ל בן אחיו ואפשר שהיה זה חנמאל
אחר שהיה דודו והיה שם בעת המקנה כי חנמאל המוכ׳
היה בן שלום ושלום היה דוד ירמיהו וזה חנמאל אשר
היה שם בעת המקנה היה דודו אחי אביו וכן תרגם
שיר ב׳ יונתן לעיני חנמאל אח אבא · וענין אחר דּוֹדִי לִי וַאֲנִי
שיר א׳ לוֹ · ידידי ואהובי · כִּי טוֹבִים דֹּדֶיךָ · אהביך וידידותיך ·
שיר ז׳ · משלי ז׳ וכן שָׁם אֶתֵּן אֶת דֹּדַי לָךְ · נִרְוֶה דֹדִים עַד הַבֹּקֶר ·
שמואל א׳ ב׳ · תהלים פ״א וענין אחר בַּכִּיּוֹר אוֹ בַדּוּד · כַּפָּיו מִדּוּד תַּעֲבֹרְנָה ·
מלכים שני י׳ וַיָּשִׂימוּ אֶת רָאשֵׁיהֶם בַּדּוּדִים · והונעה הוא״ו במלרע
דברי הימים ב׳ ל״ה · ירמיה כ״ד בַּסִּירוֹת וּבַדְּוָדִים · ענין הכל קדרות · שְׁנֵי דּוּדָאֵי תְאֵנִים ·
נוספה בו האל״ף כאל״ף לולאות חמשים וכן אמר אחריו
בלא אלף לולות חמשים · וכן אמר אחריו בלא אלף
ירמיה כ״ד הַדּוּד אֶחָד · ענינם סלים · וכן יתכן גם כן וישימו
שיר ז׳ את ראשיהם כדודים · בסלים · הַדּוּדָאִים נָתְנוּ רֵיחַ ·
בראשית ל׳ · שם וַיִּמְצָא דוּדָאִים בַּשָּׂדֶה · בְּדוּדָאֵי בְּנִי · אפשר שתהיה
האל״ף בהם נוספת או הם שרש אחר והם שרש עשב
שהוא בדמות אדם זכר ונקבה כנדרג״ולש בלעז ״

דוה ויקרא ט״ו · ישעיה ל׳ וְהַדָּוָה בְּנִדָּתָהּ · עניינו והחולה · וכן תְּזָרֵם
כְּמוֹ דָוָה · והיא הנדה וקראה חולה לפי
שאין אשה רואה דם שלא תחלה וראשה ואבריה כבדי׳
איכה ה׳ · שם א׳ עליה · עַל זֶה הָיָה דָוֶה לִבֵּנוּ · כָּל הַיּוֹם דָּוָה · ומשקל
ירמיה ח׳ אחר עָלַי לִבִּי דַוָּי · בשקל גנב והיו״ד תמורת הה״א למ״ד
תהלים מ״א הפעל · והשם עַל עֶרֶשׂ דְּוָי · על משקל סבך ·
איוב ו׳ ולרבים הֵמָּה כִּדְוֵי לַחְמִי · ומשפטו דְּוָיִי · והחכם רבי
יהודה כתב כי כדוי לחמי תאר סמוך מן דויכם והנכון
ויקרא י״ב שהוא שם · ומשקל אחר כִּימֵי נִדַּת דְּוֹתָהּ · או יהיה
דברים ז׳ מקור · ומשקל אחר בתוספת מם מַדְוֵי מִצְרַיִם הָרָעִים ·
שמואל ב׳ י׳ וענין אחר וַיִּכְרֹת אֶת מַדְוֵיהֶם · מלבושיהם ״

דוח תהלים ל״ו דֹּחוּ וְלֹא יָכְלוּ קוּם · כמו נדחו שנים שרשים
וענין אחד לדעת החכם רבי יהודה שכתבו
ישעיה ד׳ · יחזקאל מ׳ עם נחי העי״ן · וענין אחר יָדִיחַ מִקִּרְבָּהּ · שָׁם יָדִיחוּ אֶת
ירמיה נ״א הָעוֹלָה · מִלֵּא כְרֵשׂוֹ מֵעֲדָנָי הֱדִיחָנִי · ענין רחיצה
ורבותינו נשתמשו הרבה בלשון הזה כמו שאמרו מדיח
ומולח ומדיח ״

דוך במדבר י״א אוֹ דָכוּ בַּמְּדֹכָה · ענינו כתשו במכתש והדיכה
אינה כך דקה כמו השחיקה וכן מצאנו בדברי
רבותינו

רבותינו ז״ל שהפרישו ביניהם באמרם במחוסרין דיכדיה בולי עלמא לא פליגי דאסור כי פליגי במחוסרין שחיקה הנח לדבריהם שהשחיקה יותר דקה מהדיכה׳ ומהענין הזה נקרא העני דך אַל יָשׁוֹב דַּךְ נִכְלָם״

דום שָׁכְנָה דוּמָה נַפְשִׁי׳ כְּדֻמָה בְּתוֹךְ הַיָּם׳ משתתקת או כרותה׳ והשם שְׁבִי דוּמָם׳ בשקל יומם אלא שזה שורק וזה חולם ואפשר שהוא משרש דמם׳ וכן לְאֶבֶן דוּמָם׳ ובנין התפעל ממנו המורכב עם המרובע גם מַדְמֵן תִּדֹּמִּי׳ משפטו תתדוממי לדעת רבי יהודה ופירושו תשתתקי׳ והמרובע לבדו אם לא שִׁוִּיתִי וְדוֹמַמְתִּי׳ ופירש בהם רבי יונה ענין אברה ואפלה ופירש מזה מַשָּׂא דוּמָה אֵלַי קֹרֵא מִשֵּׂעִיר׳ האומה האובדת והיא מלכות הרשעה ופירוש משעיר כמו לשעיר רוצה לומר בעבור שעיר ואין צורך לכל זה הרחק אלא דומה היא האומה שנקראת דומה מבני ישמעאל וּמִשְׁמָע וְדוּמָה וּמַשָּׂא׳ ופירושו משעיר כי משעיר יבא להם המחריב ומפחד שעיר ישימו צופים במגדליהם ומרוב פחד יקומו בלילה וישאלו השומרים מה מלילה וכן דעת יונתן כי רומה שם אומה שלא תרגם דומה״

דון דָּן דִּין עָנִי וְאֶבְיוֹן אָז טוֹב׳ דָּנַנִּי אֱלֹהִים׳ לְמַעַן תֵּדְעוּן שַׁדּוּן׳ אשר דון׳ לֹא יָדוֹן רוּחִי׳ דָּן אָנֹכִי׳ והשם דִּין לֹא דָנוּ דִּין יָתוֹם וְיַצְלִיחוּ׳ והתאר וְהָיָה יְיָ לְדַיָּן׳ אֲבִי יְתוֹמִים וְדַיַּן אַלְמָנוֹת׳ והנפעל כָּל הָעָם נָדוֹן׳ והפעל הנוסף דָּן יָדִין עַמּוֹ׳ וְעוֹמֵד לָדִין עַמִּים׳ משפטו להדין כי הוא מקור ואלו היה שם היה למ״ד השמוש בשוא׳ וכן דִּין לְפָנָיו וּתְחוֹלֵל לוֹ׳ משפטו הדין כי הוא צווי או יהיה דין לפניו שם׳ ושם הריב אִישׁ חֵמָה יְגָרֶה מָדוֹן׳ והונעה הוא״ו ונהפכה ליו״ד במלת בְּכָל עֵת מִדְיָנִים יְשַׁלֵּחַ׳ וְאֵשֶׁת מִדְיָנִים נִשְׁתָּוָה׳ וְדֶלֶף טֹרֵד מִדְיְנֵי אִשָּׁה׳ ובהעלם עי״ן הפעל וּמְשַׁלֵּחַ מְדָנִים׳ ויש לפרש מזה וַיְהִי אִישׁ מָדוֹן׳ כלומר איש ריב ומלחמה ועוד נכתבנו בשרש מדד ומלת לֹא יָדוֹן רוּחִי אפשר לומר בו ענין אחר שיהיה מחסרי הפא שפאהם נון ויהיה הנח תמור הדגש כמו שהוא בויזד יעקב שמשפטו להיות וַיָּזֶד כן לא ידון משפטו לא יִדּוֹן ששרשו נדן מן וַיָּשֶׁב חַרְבּוֹ אֶל נְדָנָהּ׳ נרתקה פוררו בלעז׳ והחכם רבי יהודה הביא לא ידון רוחי׳ ויהי כל העם נדון׳ בענין יגרה מדון׳ מדינים ישלח׳ ענין בפני עצמו שהוא מענין מריבה וכן פירש אדוני אבי זכרונו לברכה ל׳ יהיה רוחי העליוני שנפחתי באדם במריבה עוד לעולם עם הגוף כי הוא אינו נהנה בתאות הגוף והגוף נמשך לתאות הבהמות וזה באשר הוא בשר ובתולדות הבשר שקועות וקבועות התאוות אאריך מאה ועשרים שנה אם יחזרו בתשובה ואם לאו אכלה אותם מן העולם״

דוץ וּלְפָנָיו תָּדוּץ דְּאָבָה׳ ענינו ששון ושמחה ודומה לתרגום שישו אתה משוש דוצי עמה דוץ״

דור מִדּוּר בְּאָהֳלֵי רֶשַׁע׳ כמו מגור כתרגום גור דור׳ וכן דּוֹרִי נִסַּע וְנִגְלָה׳ כלומר מגורי בעולם הזה נסע ונגלה׳ וענין אחר וְגַם דּוּר הָעֲצָמִים תַּחְתֶּיהָ׳ והוא צווי בפלס שוב קום׳ והשם אַגְדִּיל הַמְּדוּרָה׳ מְדֻרָתָהּ אֵשׁ וְעֵצִים הַרְבֵּה׳ ענין הכל התבערה הגדולה׳ דּוֹר הֹלֵךְ וְדוֹר בָּא׳ והקבוץ וְלִפְנֵי יָרֵחַ דּוֹר דּוֹרִים׳ ובלשון נקבות דּוֹרוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׳ דּוֹרוֹת עוֹלָמִים׳ לְדֹרֹתָם בְּרִית עוֹלָם׳ זמן חיי הָאָדָם׳ ויתכן גם מזה דורי נסע ונגלה׳ כלומר זמן חיי והוא מענין הראשון כלומר כל ימי אשר האדם דר בעולם הוא דור״

אולי מזה כקראה נקעת דורא על שם אתון כורא יקידתא פהיא שם:

דוש אָרוֹשׁ יְדוּשֶׁנּוּ׳ האלף נוספת׳ וְדַשְׁתִּי אֶת בְּשַׂרְכֶם׳ כִּי תְפוּשׁוּ כְּעֶגְלָה דָשָׁא׳ והאל״ף תמורת הה״א ופירושו כעגלה שהיא דשה שהיא אוכלת כל היום לא כעגלה שהיא חורשת שאיננה אוכלת ועוד נכתבנו בשרש דשא ובמקצת ספרים הוא כתוב בה״א׳ וְחַיַּת הַשָּׂדֶה תְּדוּשֶׁהָ׳ קוּמִי וָדוֹשִׁי בַת צִיּוֹן׳ והנפעל וְנָדוֹשׁ מוֹאָב תַּחְתָּיו׳ והמקור בשורק כְּהִדּוּשׁ מַתְבֵּן׳ והמקור מהנוסף לֹא תַחְסֹם שׁוֹר בְּדִישׁוֹ׳ משפטו בהדישו׳ או יהיה בדישו שם לקוח מן וְהִשִּׂיג לָכֶם דַּיִשׁ׳ כמו מן עַיִר עירה׳ והפעל שלא נזכר פעלו ממנו יוּדַשׁ קֶצַח׳ והשם מְדֻשָׁתִי וּבֶן גָּרְנִי׳ ובמשקל אחר והשיג לכם דיש׳ וְאַקּוֹ וְדִישׁוֹן׳ הוא שם חיה ולדעת אנקלוס הוא הראם שתרגמו רימא״

דחה דָּחֹה דְחִיתַנִי׳ אֲשֶׁר חָשְׁבוּ לִדְחוֹת פְּעָמָי׳ וּמַלְאַךְ יְיָ דּוֹחֶה׳ גָּדֵר הַדְּחוּיָה׳ והנפעל יִדָּחֶה רָשָׁע׳ יִדַּחוּ וְנָפְלוּ בָהּ׳ והוא פתח ומלעיל שלא כמנהג׳ נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל יְכַנֵּס׳ ואפשר שיהיה נדחי ישראל מחסרי הנו״ן והיה ראוי להדגש אבל הנכון שיהיה לשון נפעל מזה השרש׳ ושלא נזכר פועלו דֹּחוּ וְלֹא יָכְלוּ קוּם׳ כן מצאנוהו בספרים מדויקים מלרע ורבי יהודה כתבו מנהי הע״ין׳ והשם אֶת רַגְלַי מִדֶּחִי׳ ובמשקל אחר בתוספת מ״ם ופה חָלָק יַעֲשֶׂה מִדְחֶה״

דחן וְדוֹחַן וְכֻסְּמִים׳ מיי״ל בלעז״

דחף הָרָצִים יָצְאוּ דְחוּפִים׳ והנפעל וְהָמָן נִדְחָף׳ והשם יְצוּדֶנּוּ לְמַדְחֵפֹת׳ הכל ענין דחיה״

דחק וְאִישׁ אֶת אָחִיו לֹא יִדְחָקוּן׳ מִפְּנֵי לֹחֲצֵיהֶם וְדֹחֲקֵיהֶם׳ תרגום לחץ דוחקא״

די עַד בְּלִי דָי׳ ופירוש הפסוק והריקותי לכם ברכה עד בלי די שלא יספיקו לכם אוצרות ולא יהיו די לכם מגורות וכלים לאסוף בהם התבואה והיין כן פירש א״א ז״ל׳ וְהַמְּלָאכָה הָיְתָה דַיָּם׳ הֲלֹא יִגְנְבוּ דַיָּם׳ די ספקם וצרכם׳ ויבא עם אותיות השמוש וּכְדַי בִּזָּיוֹן וָקָצֶף׳ ובסמוך וּמָצָא כְּדֵי גְאֻלָּתוֹ׳ דֵּי הָשִׁיב לוֹ׳ הַנִּמְכָּרִים לַגּוֹיִם כְּדֵי בָנוּ׳ וְדֵי חֲלֵב עִזִּים לְלַחְמְךָ׳ וְאִם לֹא תִמְצָא יָדָהּ דֵּי שֶׂה׳ דֵּי מַחְסֹרוֹ אֲשֶׁר יֶחְסַר לוֹ׳ מִדֵּי הָעֲבוֹדָה לַמְּלָאכָה׳ אַרְיֵה טֹרֵף בְּדֵי גֹרוֹתָיו׳ לֹא הִתְקַדְּשׁוּ לְמַדַּי׳ עקרו למן די והפתח תחת חירק כמו לְמַבְרָא שׁוֹנֶה ׳ וענין הכל הספוק והצורך׳ וַיְהִי מִדֵּי צֵאתָם שָׂכַל דָּוִד׳ מִדֵּי עָבְרוֹ יִקַּח אֶתְכֶם׳ כִּי מִדֵּי דַבְּרִי בּוֹ זָכֹר אֶזְכְּרֶנּוּ׳ מִדֵּי בֹא הַמֶּלֶךְ בֵּית יְיָ׳ כִּי מִדֵּי אֲדַבֵּר אֶזְעָק׳ ענינם בכל עת׳ ויש די שהוא נוסף ויבא עם אותיות השמוש כאשר נוסף מו מן כי תלך במו אש׳ וְהָיָה מִדֵּי חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ׳ פירוש מחדש לחדש ומשבת לשבת רוצה לומר מהם שיבאו משבת לשבת והם הקרובים ומהם שיבאו מחדש לחדש ומהם משנה לשנה כפי הקירוב והריחוק׳ וְיִגְעוּ עַמִּים בְּדֵי רִיק וּלְאֻמִּים בְּדֵי אֵשׁ׳ בְּדֵי אַרְבֶּה לָרֹב׳ בְּדֵי שֹׁפָר יֹאמַר הֶאָח׳ כל אלו נוספים כאילו אמר בריק באש בארבה

בשופר וכבר כתבנו בחלק הדקדוק כי יש בחן קצת ענין
כי יורו על הגדלת הדבר והתמדתו ״

דיה וְהַדַּיָּה לְמִינָהּ · והקבוץ אַךְ שָׁם נִקְבְּצוּ דַיּוֹת · [דברים יד · ישעיה לד]
ואפשר שיהיה
מן השרש הזה וַאֲנִי כּוֹתֵב [ירמיה לו]
עַל הַסֵּפֶר בַּדְּיוֹ · ידוע ״

א״א אולי נקרא סעיף דיה לפי שהוא שחור כדיו ששרשו דיה :

דיק וּבָנִיתָ עָלֶיהָ דָּיֵק · [יחזקאל ד]
מגדל שבונים נגד העיר לכבשה ״

דכא דַּכָּא לָאָרֶץ חַיָּתִי · בקמץ כדרך בעלי ההא · [תהלים קמג]
וִידַכֵּא עוֹשֵׁק · וְיֹאֵל אֱלוֹהַּ וִידַכְּאֵנִי · [שם עב · איוב ו]
יְדַכְּאוּם לִפְנֵי עָשׁ · ובנוח האלף וּתְדַכְּאוּנַנִי בְמִלִּים · [שם ד · שם יט]
לְדַכֵּא תַּחַת רַגְלָיו כֹּל אֲסִירֵי אָרֶץ · וַיָי חָפֵץ דַּכְּאוֹ הֶחֱלִי · [איכה ג · ישעיה נג]
מְדֻכָּא מֵעֲוֹנוֹתֵינוּ · ושלא נזכר פועלו ממנו לֹא דֻכְּאוּ [שם · ירמיה מד]
עַד הַיּוֹם הַזֶּה · וּזְרוֹעוֹת יְתוֹמִים יְדֻכָּא · והשם תָּשֵׁב [איוב כב · תהלים צ]
אֱנוֹשׁ עַד דַּכָּא · פְּצוּעַ דַּכָּא · והתאר וְאֶת דַּכָּא וּשְׁפַל [דברים כג · ישעיה נז]
רוּחַ · ויתכן כי גם האחרים תאר כי פירוש עד דכא עד
חיותו דכא וכן פצוע דכא
כמו שפירשוהו רבותינו
ז״ל ובשרש פצע נזכרנו
עוד · וְאֶת דַּכְּאֵי רוּחַ [תהלים לד]
יוֹשִׁיעַ · ובא וי״ו נראית
תמורת האלף למ״ד

א״א פיר׳ רז״ל שנפצעו או נכרתו בצים שלו כמו שפי׳ רש״י · ולפי פי׳ ז״ל יהיה שם דבר ונקר׳ הבינ׳ דכא וי״א שהוא תואר · וכן לפי תרגום אונקלוס :

הפעל לְשׁוֹן שֶׁקֶר יִשְׂנָא דַכָּיו · שהוא כמו דכא · ובנין [משלי כו]
התפעל וַיִּדַּכְּאוּ בַשַּׁעַר · וְהָפַךְ לַיְלָה וְיִדַּכָּאוּ : משפטם [איוב ה · שם לד]
ויתדכאו · ענין כלם השבר והכתישה ״

דכה יִדְכֶּה יָשֹׁחַ · פירוש ישים עצמו הרשע דכא [תהלים י]
ושח כדי שלא ישמרו בני אדם ממנו ונפל
בעצומיו חלכאים · והנפעל לֵב נִשְׁבָּר וְנִדְכֶּה · והפעל [שם נא]
הכבד כִּי דִכִּיתָנוּ בִּמְקוֹם תַּנִּים · תְּגֵלְנָה עֲצָמוֹת [שם מד · שם נא]
דִּכִּיתָ · אַתָּה דִכִּאתָ כֶחָלָל רָהַב · נכתב באלף במקום [שם פט]
ה״א למ״ד הפעל המומרת ביו״ד · והשם יִשְׂאוּ נְהָרוֹת [שם צג]
דָּכְיָם · הנפרד דֳּכִי בפלס עֳנִי עָנְיָם כמו כן ענין אלו
השבר והכתישה ״

דכף וְאֶת הַדּוּכִיפַת · תרנגולא ברא · וכן פירשו [ויקרא יא]
רב שרירא גאון זכרונו לברכה ״

דלל דָּלְלוּ וְחָרְבוּ · ענינו יבשו · וכן דַּלּוּ מֵאֱנוֹשׁ [ישעיה יט · איוב כח]
נָעוּ · וְאִם דַּל הוּא וְאֵין יָדוֹ מַשֶּׂגֶת · עני · [ויקרא יד]
ולרבים דלים חוֹלְכִים וְדַלִּים · ולנקבה דלה דַּלּוֹת [שמואל ב׳ ג׳ · בראשית מא]
וְרָעוֹת תֹּאַר · והשם וּמִדַּלַּת הָאָרֶץ · או יהיה תאר לעדה [מלכים ב׳ כה]
והקבוץ וּמִדַּלּוֹת הָעָם · וּמִדַּלּוֹת הָאָרֶץ · והפעל ממנו [ירמיה נב · שם מ]
דַּלּוֹתִי וְלִי יְהוֹשִׁיעַ · ובנין נפעל יִדַּל כְּבוֹד יַעֲקֹב · [תהלים קטז · ישעיה יז]
מַדּוּעַ אַתָּה כָּכָה דַּל בֶּן הַמֶּלֶךְ · חולה · וכן אַשְׁרֵי מַשְׂכִּיל [שמואל ב׳ יג · תהלים מא]
אֶל דָּל · כי על חליו עשה המזמור · וכן מִדַּלָּה יְבַצְּעֵנִי · [ישעיה לח]
פירושו חשבתי כי מחלי זה ישלימני שאמות ממנו ·
וענין אחר דַּלּוּ עֵינַי לַמָּרוֹם · ענינו רמו · וחבר [שם]
רבי יונה לענין זה נִצְּרָה עַל דַּל שְׂפָתָי · ועוד [תהלים קמא]
נזכרהו בשרש דלת · וְדַלַּת רֹאשֵׁךְ כָּאַרְגָּמָן · קווצות [שיר השירים ז]
השער ״

דלג עַל כָּל הַדּוֹלֵג עַל הַמִּפְתָּן · תרגם יונתן על [צפניה א]
כל דמהלכין בנימוסי פלשתאי · פירוש כמו
שאמר על כן לא ידרכו כהני דגון על מפתן דגון · והפעל
הכבד אָז יְדַלֵּג כָּאַיָּל פִּסֵּחַ · מְדַלֵּג עַל הֶהָרִים · ענינו [ישעיה לה · שיר ב]
כמו מקפץ ״

דלה וְגַם דָּלֹה דָלָה לָנוּ · וַתִּדְלֶנָה וַתְּמַלֶּאנָה · [שמות ב · שם]
וְאִישׁ תְּבוּנָה יִדְלֶנָּה · והשם כְּמַר מִדְּלִי · [משלי כ · ישעיה מ]
והוא הכלי ששואבין בו · ולרבים והוא במשקל אחר יִזַּל [במדבר כד]
מַיִם מִדָּלְיָו · והיה משפטו בקמץ חטף על משקל חפניו
אזניו ובא בקמץ רחב
כמו בתוך הדברו · דָּלְיָו [משלי כו]
שׁוֹקַיִם מִפִּסֵּחַ · גבהו ·
כן כתבו רבי יהודה חיוג
עם העוברים בבנין הקל
ואנחנו מצאנוהו פתח
הדלת וכן כתבו רבי
יעקב בן אלעזר ואם כן

וא״א כי המאריך שתחת הדלת מורה שהקמץ הוא רחב שאם היה קמץ חטוף לא היה בו מאריך · ועל כן אומר אני שכתובים דברי רבי יעקב שהוא בפתח ולא בקמץ ודוק ותמצא :

הוא צווי מן הדגוש ברפיון הלמ״ד ומשפטו להדגש ופירו׳
הרימו שוקים מפסח כי מה יועילו לו וכן המשל בפי
כסילים · והפעל הכבד אֲרוֹמִמְךָ יְיָ כִּי דִלִּיתָנִי · רוממתני · [תהלים ל]
לִפְנוֹת דָּלִיּוֹתָיו אֵלָיו · בְּצֵל דָּלִיּוֹתָיו תִּשְׁכֹּנָּה · ענפים [יחזקאל יז · שם]
הרמים והגבוהים ואפשר שיהיה כמוהו יזל מים מדליו ·
כלומר מתחת ענפיו יזלו מים ״

דלח וַתִּדְלַח מַיִם בְּרַגְלֶךָ · וְלֹא תִדְלָחֵם רֶגֶל אָדָם [יחזקאל לב · שם]
עוֹד וּפַרְסוֹת בְּהֵמָה לֹא תִדְלָחֵם · ענינם
הדריסה עם עכירת המים טורבולר בלעז ״

דלף יִדְלֹף הַבָּיִת · והשם דֶּלֶף טוֹרֵד · בשש [קהלת י · משלי כז]
נקודות הוא שפשוף המטר בבית וכן בדברי
רז״ל נותנין כלי תחת הדלף בשבת · וכן אֶל אֱלוֹהַּ דָּלְפָה [איוב טז]
עֵינִי · כי הדמע יורד טפה טפה · וכן על דרך משל ·
דָּלְפָה נַפְשִׁי מִתּוּגָה · כמו במסתרים תבכה נפשי ״ [תהלים קיט]

דלק וְדָלְקוּ בָהֶם וַאֲכָלוּם · שְׂפָתַיִם דֹּלְקִים וְלֶב [עובדיה א · משלי כו]
רָע · ענין הבערה · וּבַקַּדַּחַת וּבַדַּלֶּקֶת · שם [דברים כח]
חולי השורף מרוב חמימות · והפעל הנוסף הַדְלֵק [יחזקאל כד]
הָאֵשׁ · יַיִן יַדְלִיקֵם · וענין אחר כִּי דָלַקְתָּ אַחֲרָי · חִצָּיו [ישעיה ה · בראשית לא]
לְדֹלְקִים יִפְעָל · פי׳ חציו יפעל לו ולחבריו שהם דולקים [תהלים ז]
אחר העני · עַל הֶהָרִים דְּלָקֻנוּ · בְּגַאֲוַת רָשָׁע יִדְלַק עָנִי · [איכה ד · תהלים י]
מִדְּלֹק אַחֲרֵי פְלִשְׁתִּים · ענינם ענין רדיפה ואפשר שיהיה [שמואל א׳ יז]
מזה הענין יין ידליקם · לפי שאמר שכר ירדפו כלומר הם
רודפים היין והיין ירדפם ויפילם למשואות ״

דלת אֶל הַדֶּלֶת אוֹ אֶל הַמְּזוּזָה · בשש נקודות · [שמות כא]
וְאַחַר הַדֶּלֶת וְהַמְּזוּזָה · וְהַדֶּלֶת סָגַר אַחֲרָיו · [ישעיה נז · בראשית יט]
הַדֶּלֶת תִּסּוֹב עַל צִירָהּ · ולשנים לִפְתֹּחַ לְפָנָיו דְּלָתַיִם · [משלי כו · ישעיה מה]
ולרבים וְדַלְתֵי הַבַּיִת · יַצִּיב דְּלָתֶיהָ · ובלשון נקבות [דברי הימים ב׳ · יהושע ו]
יָגִיפוּ הַדְּלָתוֹת · דְּלָתוֹת לֹא הֶעֱמַדְתִּי בַשְּׁעָרִים · וּשְׁתַּיִם [נחמיה ז · שם ו]
דְּלָתוֹת לַדְּלָתוֹת שְׁתַּיִם מוּסַבּוֹת דְּלָתוֹת שְׁתַּיִם לְדֶלֶת [יחזקאל מא]
אֶחָת וּשְׁתֵּי דְלָתוֹת לָאַחֶרֶת · פירשו רז״ל במסכת מדות
ארבע דלתות היו לו שתים מבפנים ושתים מבחוץ
החיצונות נפתחות לתוך הפתח לכסות עביו של כותל
והפנימיות נפתחות לתוך הבית לכסות אחר הדלתות
שכל הבית היה שוח בזהב חוץ מאחרי הדלתות וכו׳ כמו
ששנויה שם · דַּלְתוֹת הַבַּיִת הַפְּנִימִי · וַיִּקֹּב חֹר בְּדַלְתּוֹ · [מלכים א׳ ז · מלכים ב׳ יב]
וּסְגֹר דְּלָתְךָ · והוא במשקל אחר ויקרא גם כן דלת [ישעיה כו]
הכלים כמו דלת השער כמו שאמר ויקב חר בדלתו והוא
דלת הארון וכן במשנה כל הכלים נטלין בשב׳ ודלתותיהן
עמהם · שָׁלֹשׁ דְּלָתוֹת וְאַרְבָּעָה · פירוש דפין שהן דומין [ירמיה לו]
לדלתות שיפתחו ויסגרו · ונפקדה הת״ו במלת עַל דַּל [תהלים קמא]
שְׂפָתָי · כי משפטו על דלת שפתי · ונקראו השפתים
דלת לפי שנפתחים ונסגרים כדלת וכן ראוי לנבון
לעשות שפתיו כמו הדלת שנפתחת ונסגרת לצורך כן
לא יפתח הנבון שפתיו כי אם לצורך · וכן דַּלְתֵי פָנָיו מִי [איוב מא]
פִתֵּחַ : רוצה לומר שפתיו ״

דם דם יחשב לאיש ההוא · אל תבכי דמי · (ויקרא יז · איוב יז)
ותקבוץ ודמים בדמים נגעו · ותחנף הארץ (הושע ד · תהלים קו)
בדמים · קול דמי אחיך · והסירותי דמיו מפיו · (בראשית ד · זכריה ט)
ודמיו עליו ישוש · וכן אין לו דמים · כלומר אם יהרגהו (הושע יב · שמות כב)
אין עליו עונש דמיו · וכן וייקר דמם בעיניו · וי״מ אלו ענין (תהלים עב)
כופר וערך והרבה נשתמשו בו רז״ל בענין ערך החליף
לו דמי שור בפרה · אל תעמוד
על המקח בשעה שאין לך
דמים · ודם ענב · לרוב (דברים לב)
אדמימות היין דמה אותו לדם״

> א״א כן נקראו המעות דמים ודוקא בלשון רבים ולא מצאנו שנקרא המעה דם בלשון יחיד :

דמם מעי רתחו ולא דמו · (איוב ל)
דמו עד הגיענו אליכם · והשם יקם סערה (שמואל א יד · תהלים קז)
לדממה · ופירושו יקם סערה ואחר כן ישיבנה לדממה ·
והתאר קול דממה דקה · דממה וקול אשמע · (מלכים א יט · איוב ד)
התמונה שהייתי רואה פעם היתה דוממת ופעם
היתה משמעת קול או פירושו הקול שהייתי שומע היה
קול דממה כלומר קול נמוך · ומשקל אחר עורי
לאבן דומם · וכן שבי דומם · פירושו כדומם או הוא (חבקוק ב · ישעיה מז)
שם · וכן טוב ויחיל ודומם · תאר ואפשר שיהיו משרש (איכה ג)
דום כמו שכתבנו · והנפעל ונדמו נאות השלום · אל (ירמיה כה)
תדמו בעונה · גם מדמן תדומי · והוא לשון נופל (שם נא · שם מח)
על לשון דרך צחות כי מדמן שם עיר למואב וכן דרך
העברי לדבר לשון צחות כזה במקומות כמו בחשבון
חשבו עליה רעה · ועקרון תעקר · בבית לעפרה עפר
התפלשי · וידמו למו עצתי · בגדל זרועך ידמו כאבן · (איוב כט · שמות טו)
יבושו רשעים ידמו לשאול · ונדמה שם · ואדוני אבי (תהלים לא · ירמיה ח)
ז״ל כתב כי ידמו ונדמה שרשם נדם בשקל יפלו נפלה ·
והפעל הנוסף כי יי׳ אלהינו הדמנו · ענינם כענין (שם)
שפירשתי בשרש דום · שמש בגבעון דום · וידום (יהושע י · שם)
השמש · פירוש ויעמוד השמש כמו שפירשו בו רבותינו
ויש מפרשים ענין זה מלשון רבותינו עם דמרומי חמה ·
האנק דם · פירשתיו בשרש אנק · דם ליי׳ והתחולל לו · (יחזקאל כד · תהלים לז)
ענין שתיקה או ענין תוחלת · וכן דמו עד הגיענו אליכם ·
ענין תוחלת · וכן אך לאלהים דמי נפשי״ (שם סב)

דמה לא דמה אליו ביפיו · דמיתי לקאת מדבר · (יחזקאל לא · תהלים קב)
זאת קומתך דמתה לתמר · ואשר הוא (שיר השירים ז)
יוצא הנוה והמענגה דמיתי בת ציון · והנפעל נמשל (ירמיה ו)
כבהמות נדמו · ותמשילני ונדמה · פירוש ואהיה (תהלים מט · ישעיה מו)
נדמה · כפיר גוים נדמית · נדמה שמרון מלכה · (יחזקאל לב · הושע י)
והפעל הכבד דמיתיך רעיתי · וביד הנביאים אדמה · (שיר א · הושע יב)
מה אעידך מה אדמה לך · והתפעל אדמה לעליון · (איכה ב · ישעיה יד)
משפטו אתדמה · והשם ודמות החיות מראיהם · (יחזקאל א)
בצלמנו כדמותינו · אמך כגפן בדמך · כמו בדמותך וכן (בראשית א · יחזקאל יט)
אצל פנה כמו פנתה · וצורם לבלות שאול כמו וצורתם
או הוא משקל אחר דם בשקל צו קו · ורב האי כתב
שהוא ענין רשיבות הטבע לפי שכל דבר היוצא מדבר
אחר ופורה ממנו יש בו מרשיבות טבעו · והשם במ״א
דמיון דמיונו כאריה יכסוף לטרוף · וע״א ודמיתי אמך · (תהלים יז · הושע ד)
והנפעל כי נדמה כל עם כנען · בשחר נדמה נדמה (צפניה א · הושע י)
מלך ישראל · נדמתה אשקלון · אוי לי כי נדמיתי · (ירמיה מז · ישעיה ו)
איך נדמיתה · נדמו עמי מבלי הדעת · ויש לפרש מזה (עובדיה א · הושע ד)
נדמה שמרון מלכה · והשם בדמי ימי אלכה · בפלס (ישעיה לח)
פרי שבי צבי · וי״מ מענין זה אמך כגפן בדמך · כלם (יחזקאל יט)
והדומים להם ענין כריתה וכליון · ויתכן לפרש מענין זה
אף על פי שאינם משרשו כי יי׳ אלהינו הדמנו · ונדמת (ירמיה ח · שם)

שם · יבשו רשעים ידמו לשאול · ונדמו נאות השלום · (תהלים לא · ירמיה כה)
ומזה הענין עיני נגרה ולא תדמה · כלומר לא תפסוק · (איכה ג)
וענין אחר והוא לא כן ידמה · ענינו יחשוב · וכן ואשר (ישעיה י · שמואל שני כא)
דמה לנו · דמינו אלהים חסדך · אל תדמי בנפשך · אם (תהלים מח · אסתר ד)
לא כאשר דמיתי כן היתה · וענין אחר אל דמי לך · (ישעיה יד · תהלים פג)
אל תתנו דמי לו · ובמשקל אחר ולילה ולא דומיה לי · (ישעיה סב · תהלים כב)
נאלמתי דומיה · והתאר אך אל אלהים דומיה נפשי · (שם לט · שם סב)
לך דומיה תהלה · ענין כלם שתיקה · ויש מפרשים מזה (שם סה)
אוי לי כי נדמיתי · כלומר נשתתקתי לא אוכל דבר ·
ופי׳ לך דומיה תהלה · רוצה לומר נשתתקה התהלה
נגד פעליך העצומים שלא תשיג תהלה · ויתכן להיות
דומיה משרש דום והיו״ד ליחש כיו״ד תחתיה שלישיה ·
ויתכן לפרש דמינו אלהים חסדך ענין הסבר והתוחלת
כלומר סברנו אלהים לחסדך״

דמן היו דמן לאדמה · לדמן על פני האדמה · (תהלים פג · ישעיה ה)
הוא זבל האשפה · בהדוש מתבן במו (ישעיה כה)
מדמנה · האשפה עצמה כי כן דרך להטיל תבן באשפה
ולהלך עליה עד שתדוש ותעשה דומן · ואדוני אבי ז״ל
פירש מדמנה שם עיר שתיתה למואב כמו שאמר גם
מדמן תדמי ופירושו ונדוש מואב בעירו כמו מדמנה
כמו שדשים התבן תחתיו במקומו״

דמע ודמע תדמע ותרד עיני דמעה · ודמעתה (ירמיה יג · איכה א)
על לחיה · ולא תבא דמעתך · והקבוץ (ירמיה כב)
כלו בדמעות עיני · ידוע · מלאתך ודמעך · כנוי לשמן או (איכה ב · שמות כב)
ליין היורד מן הגת כדמע טפה טפה״

דנג כדונג מפני האש · הוא השעוה״ (מיכה א)

דעך דעכו כפשתה כבו · ידעך נרו · ומה שלא (ישעיה מג · משלי כ)
נזכר פועלו מן הדגוש ואם לא נמצא ·
דועכו כאש קוצים · והנפעל נדעכו ממקומם · ענינם (תהלים קיח · איוב ו)
הכבוי והכליון״

דפה בבן אמך תתן דופי · הוא הדבה הרעה ואא״ז (תהלים נ)
פירשו מורכב מב׳ מלות דו פי ודו הוא שנים
בארמית טב למיתב טן דו דו פרצופין וכן בלעז דו שנים
ופי׳ המלה שתי פיות ידבר אחת בפניו ואחת שלא בפניו

דפק ודפקום יום אחד · ענין דחייה · מתדפקים (בראשית לג · שופטים יט)
על הדלת · קול דודי דופק · ענינם גם כן (שיר השירים ה)
הדחיה והכות על הדלת״

דקק עד אשר דק לעפר · פתח · ויטחן עד אשר (דברים ט · שמות לב)
דק · קמץ בעבור האתנח · תדוש הרים (ישעיה מא)
ותדוק · ופרשיו לא ידקנו · והתאר דק מחספס דק (שם כח · שמות טז)
בכפור על הארץ · קטורת סמים דקה · קול דממה דקה · (ויקרא טז · מלכים א יט)
ודקות בשר · השבלים הדקות · והפעל הכבד (בראשית מא · שם)
וישרף את הבמה הדק לעפר · והדקות עמים רבים · (מלכים שני כג · מיכה ד)
ושחקת ממנה הדק · כטיט חוצות אדיקם · וכתב רבי (שמות ל · שמואל שני כב)
יעקב בן אלעזר הנפעל מזה כתת להדק · בצירי ופתח (דברי הימים שני לד)
על משקל להחלו ויתכן היותו מן הכבד ומשפטו להדק
כמו שכתבנו בחלק הדקדוק · הנוטה כדוק שמים · (ישעיה מ)
כקרום · וכן לפי דעתי או דק או תבלול בעינו · פירוש (ויקרא כא)
או שיהיה קרום או תבלול בעינו וכן אמרו רז״ל בדוקין
שבעין · הן איים כדק יטול · כעפר דק יטול אותם״ (ישעיה מ)

דקר והביטו אלי את אשר דקרו · וידקור את שניהם · (זכריה יב · במדבר כה)
ודקרני בה · והנפעל כל הנמצא ידקר · והפעול (שמואל א לא · ישעיה יג)
מן הפעל הכבד אנשים מדקרים · ומדקרים בחוצותיה · (ירמיה לז · שם נא)
והשם כמדקרות חרב · ענין כלם טעינת החרב נפרש (משלי יב)
בלעז״

דר (אסתר א) ודר וסוחרת · רבותינו אמרו שהיא אבן טובה שהיא בכרכי הים ודורה שמה הושיבה באמצע סעודה והאירה להם כצהרים ומהם שאמרו כי לפיכך נקרא שם האבן דר שקורא דרור לכל בעלי סחורה כלומר שמעשירתן ״

דרר (ויקרא כה · שמות ל) וקראתם דרור · חופש · מר דרור · המור הטוב שהוא חפשי מן הזיוף והתערובת · (תהלים פד · משלי כו) ודרור קן לה · כדרור לעוף · שם עוף טמא והוא שקורין בלעז אירונדלא ולפיכך נקראת דרור לפי שהיא מקננת בבתים מבלי פחד כאילו היא חפשית מבני אדם שלא ילכדוה ״

דרא (ישעיה סו) והיו דראון לכל בשר · פירוש מיאוס יהיו לכל בשר מראות אותם מרוב התולעת שבהם · (דניאל יב) וכן ואלה לחרפות לדראון עולם · ועקר מלת דראון היא תולעת מלשון רבותינו הדרא דבגתא וחכנת שבתבואה כשרה מפני שאין בה לחה ויונתן תרגמו בשתי מלות די ראון מיסת חזינא ״

דרב (שמואל א יג) ולהציב הדרבן · ועוד נכתבנו בן ארבע אותיות ״

דרג (שיר ב · יחזקאל לח) בסתר המדרגה · ונפלו המדרגות · תרגום לא תעלה במעלות לא תסק בדרגין ״

דרך (דברים א · במדבר כד · יהושע א) אשר דרך בה · דרך כוכב מיעקב · אשר תדרך כף רגלכם · והפעל הנוסף והוא פעל עומד (איוב כח) לא הדריכוהו בני שחץ · כלומר לא דרכו בו · (ישעיה יא · תהלים כה) והדריך בנעלים · ואשר הוא פועל יוצא ידרך ענוים במשפט · (שם · שופטים כ) הדריכני באמתך · מנוחה הדריכהו · פירוש ממנוחה הדריכוהו וכן תרגם יונתן מבית נייחהון טרדינון · ואפשר שיהיה והדריך בנעלים גם כן פעל יוצא · (במדבר כ · מלכים א יג) והשם דרך המלך נלך · בשש נקודות · וילך (ישעיה ל · שם לה) בדרך אחר ולא שב בדרך · זה הדרך לכו בו · (שמות יח) בדרך אשר בא בה · והודעת להם (שופטים יז) את הדרך ילכו בה · לעשות דרכו · פירוש לעשות דרכו משם והלאה ולהתעכב שם · (תהלים ב) פן יאנף ותאבדו דרך · פירוש תאבדו מצד הדרך כלומר כי (שם א) דרככם תאבד כמו שאמר ודרך רשעים תאבד · ועל הדרך הזה נובלת עליה שעליה נובלים · (מלכים א ב) אנכי הולך בדרך כל הארץ · במנהג · (בראשית ו · שם לא) כי השחית כל בשר את דרכו · מנהגו · כי דרך נשים לי · מנהג הנשים והוא הנדות וכן ארח כנשים · (ישעיה י) ומטהו ישא עליך בדרך מצרים · במנהג מצרים כמו שהיו מכין אותך המצרים · (שם) וכן ונשאו בדרך מצרים · במנהגו שעשה במצרים וידו הגדולה שהראה בהם · ופירוש ונשאו ישא אותו מעליך ויכלה אותו או פירושו ונשאו על המטה שישא עליו מטהו כמו שעשה במצרים וכן פירוש ומטהו על הים מטהו יעורר עליו כמו שעורר (ירמיה ג) אותו על הים כטביעת המצרים · והקבוץ על דרכים (משלי כח) ישבת להם · וקבוץ חשנים ונעקש דרכים יפול באחת · (ירמיה יב) והיה אם למד ילמדו את דרכי עמי להשבע בשמי חי יי · הרי״ש מעמדת בגעיא · והמסורת עליו לית געיא · (ישעיה נח · תהלים קיט) וכבדתו מעשות דרכיך · דרכי ספרתי ותענני · (משלי ל) ודרכיך למחות מלכין · כלם ענין אחר כי חפצי האדם ועסקיו ומה שישתדל בו הכל נקרא דרך · וכן המצות (שמות יח · איוב יז) והעברות כמו שאמר את הדרך ילכו בה · ויאחז צדיק

> אא היה לו לומר וכמנא דרך לשון זכר כמו שכראה בפסוקים שהביא · וכן כמנא בפסוק אחד אשכילה בדרך תמים מתי תבא אלי :

(תהלים א) דרכו · כי יודע יי דרך צדיקים ודרך רשעים תאבד · (דברים ב) ובתוספת מ״ם מדרך כף רגל · רוצה לומר דריסת הרגל · (שופטים ה) ובענין הזה תדרכי נפשי עוז · חסר ב״ת השרות ופירושו תרמסי האויבים בעוז · (ישעיה סג) כדורך בגת · (מיכה ו) אתה תדרך זית ולא תסוך שמן ותירוש ולא תשתה יין · בחלם בקריאת בן אשר ובקמץ חטף בקריאת בן נפתלי · (נחמיה יג · ירמיה נא) דורכים גתות בשבת · והכבד כגרן עת הדריכה · והוא מקור והחירק מקום פתח ענינם הדריסה והדישה · (חבקוק ג) וכן דרכת בים סוסיך חומר מים רבים · ופירוש הפסוק דרכת בים וסוסיך כמו כן דרכו בחמר מים רבים או פירושו דרכת בים על סוסיך והם הענגים · ובענין (איכה ב · ירמיה נא) משיכת הקשת ונטייתו · דרך קשתו · אל ידרך הדורך קשתו · (ישעיה ה) קשתותיו דרכות · ולפי שבמשיכת הקשת (תהלים נח · שם סד) ימשוך גם כן החץ לזה אמר ידרך חציו · דרכו חצם דבר מר · (ירמיה ט) והפעל הכבד וידרכו את לשונם · משפטו וידריכו ״

דרם (דברים לג) ים ודרום ירשה · הוא התימן והוא הנגב כי בלשונות אלה נקרא ״

דרש (ויקרא י · תהלים קט) דרש דרש משה · ודרשו מחרבותיהם · וכתב ר׳ יעקב בן אלעזר כי בספר הלאלי כתוב עליו לית כותיה חטף וגם הנגיד זכרונו לברכה כתב שמצאו ברוב הספרים חטף · (תהלים קיא · דברים יג) דרושים לכל חפציהם · ודרשת וחקרת · (תהלים י) תדרש רשעו בל תמצא · בחולם בקריאת בן אשר ובקמץ חטף בקריאת בן נפתלי · (עזרא י) לדריוש הדבר · נוספת בו היו״ד ומשפטו לדרוש · (בראשית כה) ותלך לדרוש את יי · (שם מב · ישעיה סה) והנפעל וגם דמו הנה נדרש · נדרשתי ללוא שאלו · (יחזקאל יד) האדרוש אדרש להם · האל״ף תמורת הה״א ומשפטו ההדרוש אדרש · ורבי יהודה כתב כי אל״ף האדרוש למדבר והדגש לחסרון תיו התפעל ונכון הוא ובא האדרוש אדרש כפול לחוזק הדבר כמו האכה אכה אבי ופירוש נדרשתי ללא שאלו נמצאתי ונזדמנתי · דרושים לכל חפציהם מזומנים ונמצאים לכל החפצים בהם · (דברי הימים שני יג) והשם במדרש הנביא עדו · שידרשהו הדורש שמה כי הדברים מזומנים בו · (שם כד) וכן על מדרש ספר המלכים · ספר שמזומנים בו דברי המלכים והדורש ימצא שם ״

> אא ויהיה ודרשו נקמץ חטף כמו ודורשו בקבוץ כבנין פועל או כחולם בעבור הרי״ש שאינה מקבלת הדגש על משקל כי גורשו מתגרים · וכן פירש רש״י באחד מהספרי׳ ז״ל ודרשו משמע מאת אחרים שהרי בקול חטף קמץ :

דשא (יואל ב) דשאו נאות מדבר · והפעל הנוסף (בראשית א) תדשא הארץ · (דברים לב) דשא · כשעירים עלי דשא · בשש נקודות · והוא נקרא כן בתחלת צאתו וכשיגדל יקרא עשב כי שם דשא הוא תחלת הפעולה בעשב לפיכך בא ממנו פעולה כמו מן צמח ולא בא כן מן עשב · ויש (ירמיה ב) מפרשים מזה כי תפושו כעגלה דשא · ומשפטו דשאה בפלס חכמה ונגרעה הה״א כמו שנגרעה ממלת שיצאה מלפני השליט · שמשפטו שיוצאה · ורבי יונה הרחיק זה הפירוש בעבור כי היה לו לומר דשאה בצירי חש״ן כמו מלאה צמאה וגם אין המלה נכתבה אצלו באל״ף כי אם בהא וכן נמצא במקצת ספרים וכבר כתבנוהו בשרש דוש ״

דשן (דברים לא · ישעיה ל) ואכל ושבע ודשן · פועל עובר · והיה דשן ושמן · תאר · (תהלים כב) דשנים ורעננים יהיו · וישתחוו

וַיִּשְׁתַּחֲווּ כָּל דִּשְׁנֵי אֶרֶץ · והשם וְתִתְעַנַּג בַּדֶּשֶׁן נַפְשְׁכֶם · בשש נקודות · חֶחֳדַלְתִּי אֶת דִּשְׁנִי · כבר זכרנו דקדוק החדלתי בחלק הדקדוק במקומו · והכבד דִּשַּׁנְתָּ בַשֶּׁמֶן ראשי · שְׁמוּעָה טוֹבָה תְּדַשֶּׁן עָצֶם · ושלא נזכר פועלו ממנו נֶפֶשׁ בְּרָכָה תְדֻשָּׁן · וַעֲפָרָם מֵחֵלֶב יְדֻשָּׁן · ומלה מורכבת מהנפעל והתפעל הֻדַּשְּׁנָה מֵחֵלֶב · ועניין אחר אֶל שְׁפַךְ הַדֶּשֶׁן · בשש נקדות והוא האפר · וְכָל הָעֵמֶק הַפְּגָרִים וְהַדֶּשֶׁן · פירוש מקום שפך הדשן שהיה חוץ לירושלם אומר שיהיה אותו המקום נוסף בעיר לעתיד · ופירוש וכל העמק הפגרים תרגם יונתן וכל משרא אתר דנפלו תמן פגרי משרית אתוראה רוצה לומר כי כל אותו העמק יהיה תוספת העיר וכל השדמות עד נחל קדרון והנה לא תרגם והדשן או תרגם אותו משרית אתוראה לפי שהיו דשנים ושמנים כמו שנאמר עליו ומשמן בשרו ירזה · והפעל הכבד ממנו וְדִשְּׁנוּ אֶת הַמִּזְבֵּחַ · יסירו דשנו · וְעָשִׂיתָ סִּירֹתָיו לְדַשְּׁנוֹ · וְעוֹלָתְךָ יְדַשְּׁנֶה סֶלָה · החא נוסף כהא וְאֶקְרָאֶה לָּךְ · ופירו׳ ישימה דשן כלומר שיוריד אשו מן השמים לאכלה ולקבלה ברצון ״

דת לִפְנֵי כָּל יֹדְעֵי דָּת וָדִין · וְאֶת דָּתֵי הַמֶּלֶךְ · וְדָתֵיהֶם שֹׁנוֹת · לַעֲשׂוֹת כְּדָת הַיּוֹם · וְהַדָּת נִתְּנָה בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה · אֲשֶׁר לֹא כַדָּת · ענין הכל התורה והחוק ״

אא אין לשאול למה לא הביא אם דת לתו כי אף על פי שהוא קרי ב׳ תיבו׳ הוא כתיב מלה אחת אשלת לשון אשדות הפסגה :

ואשר הם בני ארבע אותיות

דמשק בִּפְאַת מִטָּה וּבִדְמֶשֶׁק עָרֶשׂ · פירושו לפי מקומו כמו בפאת מטה כי אין לו חבר או תהיה המלה מורכבת משתי מלות בדי משק ויהיה משק מן שקק וענינו מן שוק כלומר באחד מכרעי המטה ודי היא מלה נוספת כמו בדי שופר בדי ריק בדי אש שהוא כמו בשופר בריק באש ״

דרבן וּלְהַצִּיב הַדָּרְבָן · כלו קמוץ לבן נפתלי ולבן אשר הב״ית בפתח והדל״ת לשניהם מעמדת בגעיה · ובא הקבוץ במשקל אחר דִּבְרֵי חֲכָמִים כַּדָּרְבֹנוֹת · הוא המחט התקוע בראש עץ שטוענין בו השורים בעת החרישה והמחט יקרא דרבן והעץ יקרא מלמד וכן אמרו במשנה מלמד שבלע את הדרבן · כלומר שנבלע אותו המחט התקוע בעץ בתוכו ״

אא שמוה תרגם שמתרגם כי סרי׳ יסכו כי דורכבא מתדורכין כקרא הסרי דורכבין שמכהינין סעם כדרבן המכסיג את הבהמה :

דרדר וְקוֹץ וְדַרְדַּר · כולו פתח הוא מין ממיני הקוצים ובבראשית רבה קוץ זה עכבית דרדר זה קנדס שהוא עשוי דרין דרין ופירש בעל הערוך קנדס בלעז קרדון ״

ואשר הוא בן חמש אותיות

דרכמן דַּרְכְּמֹנִים שֵׁשׁ רִבּוֹאוֹת · וכן לַאֲדַרְכֹּנִים אָלֶף · והאל״ף נוספת והוא מטבע ידוע אצלם באותו הזמן וכבר זכרנו אותו באות האל״ף בן ארבע אותיות ואפשר גם כן שהנוני״ן נוספות ״

אא סוף הפרס כין דרכמון לאדרכון והם שכי מיכי מטבעות מתחלפין :

נשלמה אות הדלת

אות ההא

הה הֵילִילוּ הָהּ לַיּוֹם · והוסיפו בו האלף ברוב דבריהם וְאָמְרוּ אֲהָהּ לַיּוֹם · וְאָמַר אֲהָהּ יְיָ אֱלֹהִים · והיא קריאה כך על הצער ועל הדאגה ·

הא הֵא לָכֶם זֶרַע וּזְרַעְתֶּם · אֲנִי הֵא דַּרְכֵּךְ בְּרֹאשׁ נָתַתִּי · כמו הנה ·

הבל וַיֵּלְכוּ אַחֲרֵי הַהֶבֶל וַיֶּהְבָּלוּ · והפעל הנוסף מַהְבִּלִים הֵמָּה אֶתְכֶם · והשם אַחֲרֵי הַהֶבֶל · הֶבֶל הֵמָּה · בשש נקדות · ומשקל אחר הֲבֵל הֲבָלִים · והוא דבר שאינו כלום וכן קראו רבותינו לאיד היוצא מהפה בהבל פיו הבל תינוקות כי הוא דבר המתכלה והבלה במהרה ״

הבן קַרְנוֹת שֵׁן וְהָבְנִים · הם חיות שעושין מלאכה מהעצם שלהן או מהקרנות כמו שעושין מעצם הפיל שהוא השן ויש מפרשים אותו העץ שקורין יבנים והתרגום אמר ושן דפיל וטווסין והוא העוף שנודע לנו בדברי רבותנו באמרם קריבו ליה ריש טווסא בחלבא ולא אכל ועוד אמרו תרנגול ופסיוני וטווס כלאים זה בזה והוא שקורין לו בלעז פוון ואפשר שיעשו מלאכה מעצם שלהם וכן בלשון ערבי נקרא טאוו״ס ״

הבר הֹבְרֵי שָׁמַיִם · הם החוזים בככבים כמו שפי׳ אחריו ודומה לו בלשון ערבי שקורין לחתוך הדבר אלחב״רם והחוזים בכוכבים מחתכי׳ הדבר וגוזרים אותו על פי הככבים ״

הגה וְהָגִיתִי בְכָל פָּעֳלֶךָ · לֹא יֶהְגּוּ בִּגְרוֹנָם · וּלְשׁוֹנִי אִם יֶהְגֶּה רְמִיָּה · כַּאֲשֶׁר יֶהְגֶּה הָאַרְיֵה · כִּי אֱמֶת יֶהְגֶּה חִכִּי · וְכַיּוֹנִים הָגֹה נֶהְגֶּה · יֶהְגּוּ רִיק · הֹרוֹ וְהֹגוֹ מִלֵּב דִּבְרֵי שָׁקֶר · מקור ובא בחלם החא לזווג המלות כי הרו בחלם על המשפט כי הוא מן ירה והוא כמו ולהורות את בני ישראל ובא הגו כמו כן בחולם לזווג המלות כמו את מוצאך ואת מובאך בן כתבו אא״זל · והפעל הנוסף הַמְצַפְצְפִים וְהַמַּהְגִּים · והשם וְהֶגֶה מִפִּיו יֵצֵא · כִּלִּינוּ שָׁנֵינוּ כְמוֹ הֶגֶה · קִנִים וָהֶגֶה וָהִי · והוא בשש נקדות · ומשקל אחר הִגָּיוֹן סֶלָה · וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ · ומשקל אחר בהכפל עי״ן הפעל בִּינָה הֲגִיגִי · ומשקל אחר וְהָגוּת לִבִּי תְבוּנוֹת · ענין הכל דבור וצפצוף הפה · וכתב אדוני אבי עליו השלום כי הכל הוא לשון גמגום וצפצוף ואין בו לשון קריאה ודבור כי פירוש וּבְתוֹרָתוֹ יֶהְגֶּה כל כך יהיה קורא בתורה

בתורה עד שבכל שעה אפילו שלא בשעת קריאה יצאו הדברים על פיו ויופיעו משפתיו ויורה על זה וכיונים הגה נהגה · כי הוא ענין הצפצוף והוא כקול יללה וכן קינים והגה · וענין אחר הָגָה בְּרוּחוֹ הַקָּשָׁה · הָגוֹ סִיגִים מִכָּסֶף · הָגוֹ רָשָׁע לִפְנֵי מֶלֶךְ · ענין הסרה ואדני אבי ז״ל כתב מזה השרש והענין כַּאֲשֶׁר הוֹגָה מִן הַמְסִלָּה · והוא שלא נזכר פועלו מן המרובע ״

הגן דֶּרֶךְ בִּפְנֵי הַנִּדְרֶכֶת הֲגִינָה · פירש רבי יונה דרך נכונה וישרה · ורבותינו ז״ל נשתמשו הרבה בזה הלשון באמרם דבר הגון עשה שלא כהוגן · ויונתן תרגם אורח קדם דוכן ליואי ״

וכן פירש רש״י שהיו הלוים עומדים וכונים שם פי׳ הגינה לשון כנין ולא אכה הדקדוק :

הדד הֵידָד הִשְׁבַּתִּי · הֵידָד כַּדֹּרְכִים יַעֲנֶה · מלה שהיא קריאת הדורכים כך לורז עצמם ואפשר שיהיה מהענין הזה וְלֹא הֵד הָרִים · ופירושו כמו שאמר קרוב היום מהומה פירוש היום יום מהומה ולא תדמה להומת הרים וסלעים כשאדם נותן קולו שם שהוא קול גדול כי יותר גדול תהיה הומה זאת · ויש מפרשים הקול היוצא מן ההרים כשאדם נותן קולו שם שילך אותו הקול עד מקום בלותו וישוב לאחור וישמע הקול ההוא בעצמו ואותו הקול נקרא הד הרים · ויונתן תרגם ולא לאשתזבא במצרי טוריא ״

הדה נָמוֹל יָדוֹ הָדָה · ענינו פשט · ורבי יהודה אמר כי ההא תמורת יוד מן יָדוֹ אֵלֶיהָ ״

הדך וַהֲדֹךְ רְשָׁעִים תַּחְתָּם · פירוש רמוס הרשעים במקומם ״

הדם וְהָאָרֶץ הֲדֹם רַגְלָי · עַד אָשִׁית אֹיְבֶיךָ הֲדֹם לְרַגְלֶיךָ · הוא שרפרף הכסא ״

הדס וַהֲדַס וְעֵץ שָׁמֶן · וְתַחַת הַסִּרְפַּד יַעֲלֶה הֲדַס · פתח באתנח · והוא עוֹמֵד בֵּין הַהֲדַסִּים אֲשֶׁר בַּמְּצֻלָה · ידוע ״

הדף וְאִם בְּפֶתַע בְּלֹא אֵיבָה הֲדָפוֹ · יַעַן בְּצַד וּבְכָתֵף תֶּהְדֹּפוּ · וַהֲדַפְתִּיךָ מִמַּצָּבֶךָ · וְהַוַּת רְשָׁעִים יֶהְדֹּף · מצאתי במקצת הספרים המדוייקים היוד בסגול ובמקצתם בפתח · לַהֲדֹף אֶת כָּל אֹיְבֶיךָ · כלם ענין דחיפה ״

הדר וְהָדַרְתָּ פְּנֵי זָקֵן · וְדָל לֹא תֶהְדַּר בְּרִיבוֹ · הָדוּר בִּלְבוּשׁוֹ · והתאר פְּרִי עֵץ הָדָר · והשם הוֹד וְהָדָר לְפָנָיו · ומשקל אחר מַעֲבִיר נוֹגֵשׂ הֶדֶר מַלְכוּת · בשש נקודות · והקבוץ הדרים · בְּהַדְרֵי קֹדֶשׁ מֵרֶחֶם מִשְׁחָר · ועם הא הנקבה הֲדָרָה · והסמוך בְּהַדְרַת קֹדֶשׁ · בְּרָב עָם הַדְרַת מֶלֶךְ · או יהיה הֲדָרָה בפלס שְׁלָמָה כי הסמוך בשני המשקלים שוה · והנפעל פְּנֵי זְקֵנִים לֹא נֶהְדָּרוּ · וההתפעל אַל תִּתְהַדַּר לִפְנֵי מֶלֶךְ · ענין התנאות והתיפות והראות סבר פנים יפות · וַהֲדוּרִים אֲיַשֵּׁר · דרכים המעוקלים והמסובבות ודומה למה שאמרו רבותינו הדרא דכנתא · בני מעים שהם מעוקלים ומסובבים סביב סביב ״

הו וּבְכָל חוּצוֹת יֹאמְרוּ הוֹ הוֹ · קריאת האבל והצער ״

הוא הוּא הַדָּבָר · כנוי לנסתר ״

הוד הוֹד וְהָדָר לָבָשְׁתָּ · הוֹדוֹ עַל אֶרֶץ וְשָׁמָיִם · הוֹד נַחְרוֹ אֵימָה · וְלֹא נָתְנוּ עָלָיו הוֹד מַלְכוּת · בְּסוּס הוֹדוֹ בַּמִּלְחָמָה · וְהוּא יִשָּׂא הוֹד וְיָשַׁב וּמָשַׁל · וְנָתַתָּה מֵהוֹדְךָ עָלָיו · הוֹי אָדוֹן וְהוֹי הוֹדֹה · וִיהִי כַזַּיִת הוֹדוֹ · ענין כולם הכח וההדר · ורבי יונה הכניס בענין הזה וְלֹא הֵד הָרִים ״

הוה וְאַתָּה הֹוֶה לָהֶם לְמֶלֶךְ · כִּי מֶה הֹוֶה לָאָדָם · הֱוֵה גְבִיר לְאַחֶיךָ · מְקוֹם שֶׁיִּפּוֹל הָעֵץ שָׁם יְהוּא · משפטו יֶהֱוֶא ובאה הוי״ו נחה כו״ו וישתחו · כִּי לַשֶּׁלֶג יֹאמַר הֱוֵא אָרֶץ · האל״ף תמורת הא אפשר שיהיה הוו״ בשרש הזה תמורת היו״ד בשרש היה או יהיו שנים שרשים ועל כל פנים הענין אחד · וענין אחר הֹוָה עַל הֹוָה · ומשקל אחר וַיִּבְטַח בְּרֹב עָשְׁרוֹ יָעֹז בְּהַוָּתוֹ · וְהַוַּת רְשָׁעִים יֶהְדֹּף · הַוַּת נַפְשׁוֹ הוּא וַיְעַבְּתוּהָ · וְהַוָּתִי בְּמֹאזְנַיִם יִשְׂאוּ יָחַד · והקבוץ הַוּוֹת בְּקִרְבָּהּ · עַד יַעֲבֹר הַוּוֹת · הַוּוֹת תַּחְשֹׁב לְשׁוֹנֶךָ · פירוש תחשוב בלבך ותוציא בלשונך · ופירוש יעוז בחותו · ברעתו שעושה לאחרים ענין כלם והדומה להם שבר וענינים רעים · ורבינו סעדיה פירש בהותו בממונו והוא מענין הראשון כלומר בממון ההוה לו · ויתכן להיות כמותו והות רשעים יהדוף הפך מה שאמר לא ירעיב יי נפש צדיק · ואפשר להיות מן השרש הזה והענין הזה תְּהוֹתְתוּ עַל אִישׁ ״

הוי הוֹי אָחִי וְהוֹי אָחוֹת · הוֹי אַשּׁוּר שֵׁבֶט אַפִּי · הוֹי מֹשְׁכֵי הֶעָוֹן · הוֹי גּוֹי חֹטֵא · הוֹי גִּבּוֹרִים לִשְׁתּוֹת יָיִן · הוֹי הָאֹמְרִים לָרַע טוֹב וְלַטּוֹב רָע · וחסרו היו״ד ואמ׳ וּבְכָל חוּצוֹת יֹאמְרוּ הוֹ הוֹ · וכבר זכרנוהו שרש בפני עצמו · וענין המלה הזאת קריאת אבל והספד וצער כמו אוי · ויש שהם לקריאה לא על אבל הוֹי הוֹי וְנֻסוּ מֵאֶרֶץ צָפוֹן · הוֹי צִיּוֹן הִמָּלְטִי · ואפשר שיהיה כמותם הוי אשור שבט אפי ״

הון כָּל הוֹן יָקָר וְנָעִים · תִּמְכֹּר עַמְּךָ בְלֹא הוֹן · והקבוץ בְּרֹב הוֹנַיִךְ וּמַעֲרָבַיִךְ · ענינם רבוי ממון · לֹא אָמְרוּ הוֹן · לא אמרו הרבה ודי ״

הזה הֹזִים שֹׁכְבִים · ישנים וכן אמר המתרגם נימין שכיבין · וקצת מהמפרשים פירשו המדברים בשינה דברי תהו ובקצת דחלאים והוא שקורין לו בלעז אוליו״נר ובלשון ערבי הדי״אן הדלת רפה במקום הזי״ן בעברי ״

הי קִנִים וָהֶגֶה וָהִי · ואפשר ששרש המלה היא והוא לשון מספד · ויש מפרשים כמוהו הִיא בְּכָל נְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל ״

היא הִיא הָאִשָּׁה · כנוי לנקבה הנסתרת ״

היה חוּא הָיָה גִבֹּר צַיִד · אִם עָבַרְתָּ אִתִּי וְהָיִתָ עָלַי לְמַשָּׂא · חסר יו״ד אשר היא במקום למ״ד הפעל מהמכתב והמסורת עליו לית חסר · וכן וְהָיְתָה לִּי לִישׁוּעָה · חסר היו״ד אשר במקום למ״ד הפעל ולפי שהוא כתוב בהא באחרונה לא כללו בעל המסורת בחסר · והמסרה הנכונה על והית עלי למשא לית חסר דחסר · אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה לוֹ לְאָב · הִנֵּה יַד יְיָ הוֹיָה · אַתְּ הֲיִי לְאַלְפֵי רְבָבָה · תְּהִי נָא אָלָה בֵּינוֹתֵינוּ וּבֵינֶךָ · מִי זֶה אָמַר וַתֶּהִי · וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי אוֹר וַיְהִי אוֹר · והנפעל נִהְיָה הַדָּבָר הַזֶּה · הֲנִהְיָה כַּדָּבָר הַגָּדוֹל הַזֶּה · ענינם ידוע · וענין אחר נִהְיֵיתִי וְנֶחֱלֵיתִי · וְשֵׁנָתוֹ נִהְיְתָה עָלָיו · תַּאֲוָה נִהְיָה תֶּעֱרַב לְנָפֶשׁ · ענין שבר · ופירוש נהיתה עליו נשתבשה הפך ושנתי ערבה לי · ויש מפרשים מזה הענין וְחָלִיתִי וְהָיִיתִי כְּאַחַד הָאָדָם · וַיְהִי דניאל

דניאל עד שנת אחת לכורש המלך ׃ ושני אנשים שרי גדודים היו בן שאול ׃ כלומר שברו והמיתו אותו ואין צורך להוציאם מענינם כי פירוש ויהי דניאל שהיה בבבל עד שנת אחת לכורש המלך ׃ ופירוש היו בן שאול היו עם בן שאול וכן תרגם יונתן הוו עם בר שאול כלומר שהיו עמו כבר ונפרדו ממנו ועתה באו בביתו במרמה כלוקחי חטים והרגוהו ׃ ויש מפרשים תאוה נהיה מהענין הראשון ופירושו תאוה נהיה בזמנה תערב לנפש ולפיכך תועבת כסילים סור מרע לפי שתבא להם תאותם ״

היך והיך יוכל עבד אדני זה ׃ היך ׃ אביא אלי את ארון האלהי ׃ ההא תמורת אלף איך ״

(אא כמו יתר האמון הנלה כנזכר אלו שהוא כמו הסמון ׃)

הים והמם מהומה גדולה ׃ משפטו הימם והמם האחרונה סימן הרבים ׃ והאות כי המם הראשונה קמוצה כדרך כל פעלים ואילו היתה שרש היתה פתוחה כדרך כל פעל ׃ והשם מהומה גדולה ׃ כי היתה מהומת מות ׃ ענינו כענין שבר ׃ וענין אחר הפעל הנוסף אריד בשיחי ואהימה ׃ תהימנה מאדם ׃ והנפעל ותהום כל העיר ׃ ענינם ענין המיה ושאון ״

הין ותהינו לעלות ההרה ׃ ענינו ותאבו והוא לקוח ממלת הן כלומר שאמרתם הן ׃ וענין אחר שלישית ההין ׃ והיא המדה שהיתה אצלם שהיא שנים עשר לוג והלוג ששה בצים והיא מדת הלח ״

הכל להיכל ולדביר ׃ והיכל תוסד ׃ היו״ד למשך ואפשר שהוא בן ארבע אותיות ׃ והקבוץ ויבן היכלות ׃ והקבוץ בלשון זכרים והיא בהיכלי מלך ׃ ותנים בהיכלי ענג ׃ ענינם ארמון ׃ היכל יי היכל יי המה ׃ תרגם יונתן לא תתרחצון לכון על פתגמי נביאי שקרא קדם היכלא דיי אתון פלחין קדם היכלא דיי אתון דבחין קדם היכלא דיי אתון סגדין תלת זמנין בשתא אתון מתחזיין קדמוהי ׃ ואא״ז ז״ל פירש הפסוק כן אל תבטחו על דברי שקר שאתם אומרים היכל יי חמה לא יחריב היכליו ואמר שלשה פעמים היכל לפי שהיו שלשה בתים אולם והיכל ודביר והנביא היה עונה להם ארץ ארץ ארץ הרי הם שובים לפני כארץ ונקראו כל השלשה בתים היכל לפי שהיכל היה הבית הגדול שבשלשתם וכן אמר ובנו בהיכל יי ׃ אשר יסד היכל יי ׃ רוצה לומר כל הבתים של בית המקדש ״

הכר לא תבושו תהכרו לי ׃ ענינו תתמהו לי ׃ וכתב רבי יונה כי הוא דומה ללשון הערב שאומר בו על התמיהה הגדולה הכר ׃ ואדני אבי עליו השלום כתב הכרת פניהם מזה השרש ופירושו מצחת פניהם כלומר עזות הפנים ומצח שיש להם ׃ וכן פירש תהכרו לי תעיזו פניכם לי ולא תבושו ואמר כי בלשון ערבי הכר עזות פנים ״

הלל שבע ביום הללתיך ׃ כי הלל רשע על תאות נפשו ׃ והשם קדש הלולים ׃ ויעשו הלולים ׃ ובתוספת תי״ו תהלה לדוד ׃ ויבא בת״ו במקום הא״א איך לא עזבה עיר תהלת ׃ בקמץ הלמ״ד ׃ והקבוץ יושב תהלות ישראל ׃ ובתוספת מ״ם מהלל ואיש לפי מהללו ׃ והתפעל מה תתהלל ברעה הגבור ׃ בקדוש ישראל תתהלל ׃ ויש מפרשים להתהלל עם נחלתך מענין שמחת מן קדש הלולים ׃ ואין צורך להוציאם מענין תהלה שהוא השבח וההודאה אבל קירוב ענינו הוא השמחה ׃ וכן ובתולותיו לא הוללו ׃ כלומר שלא באו לעת השמחה וההלול רוצה לומר שלא היו לאנשים ובית החופה נקרא בלשון רז״ל בי הלולא ׃ ושלא נזכר פועלו העיר ההללה ׃ וענין אחר אמרתי להוללים אל תהלו ׃ לא יתיצבו הוללים ׃ כי קנאתי בהוללים ׃ ובנין פועל הנוסף כי העושק יהולל חכם ׃ אמרתי מהולל ׃ מהוללי בי נשבעו ׃ ופירוש מהוללי אשר הם מהוללים בעיני ופי׳ בי נשבעו כתב רבי יונה מפחיתותי בעיניהם היו אומרים ישימני אלהים כפלוני אם יהיה כך וכך ׃ וכשנשתתף עמו ההתפעל ויתהולל בידם ׃ יתהוללו הרכב ישתקשקון ברחבות ׃ והתגועשו והתהוללו ׃ עלו הסוסים והתהוללו הרכב ׃ והשם ודעת הוללות וסכלות ׃ מלא רע והוללות ׃ לראות חכמה והוללות וסכלות ׃ הנפרד מהם הוללה בצרי ׃ ומשקל אחר הוללות רעה ׃ והמסורת לית כותיה שורק ׃ ומשקל אחר ובמלאכיו ישים תהלה ׃ והיתה הלמ״ד ראויה להדגש והוקל כמו לא ישים תפלה שהוא מן ונתן בפלילים ׃ מכסת נפשות מן תכסו על השה ׃ כלם ענין שגעון והיציאה מדעת השכל ומדרך הצדק והיושר ׃ וענין יתהוללו הרכב כי מרוב מרוצתם בשמחה כאילו הם משתגעים מרוב השמחה ׃ וכן על בן יתהוללו גוים ׃ פירוש כראותם מפלת בבל ׃ וענין שלישי בהלו נרו עלי ראשי ׃ מקור מן הקל כי בתשלומו בהללו בפלס ובפתחו עמדו כל העם ׃ והפעל הנוסף אם אראה אור כי יהל ׃ לא יהלו אורם ׃ ויהל נופל הפעולה על האור ויהלו על הכבבים ׃ והשם ותהלתו מלאה הארץ ׃ ויש מפרשים מהענין הזה עד ירח לא יאהיל ׃ ונכתב בו הנח אשר ביהל יהלו ואף על פי שאיננו עקרי כמו שנכתב במלת אז איתם ׃ ויש מפרשים מענין זה ובמלאכיו ישים תהלה ׃ ומלת לא עומדת במקום שנים וכן הוא הן בעבדיו לא יאמין ולא במלאכיו ישים תהלה ׃ ומהענין הזה נקרא כוכב הבקר הילל בן שחר ׃ וענין אלו כלם הנגה והאור ״

(אא סכריך לומר כי ה״א במקום אשר כי לא תבא ה״א הידיע׳ על העבר וכן הסקלים שמואל כמו אשר הקלים ׃)

הלא מהלאה לדמשק ׃ ומיום השמיני והלאה ׃ וחלפת משם והלאה ׃ גש הלאה ׃ כלומר גש הלאה אל מקומך ורחק מעלינו והיא מלה מורה על ריחוק המקום והזמן ׃ והנפעל אשר לוקח ממנו והנהלאה לגוי עצום ׃ כלומר הרחוקה והנדחה ׃ כן פירשו רבי יונה ׃ ואא״ז ז״ל פירשו הבריאה והשמנה ההולכת לפני הצאן מרוב בריאותה ׃ וכן פירש הפסוק ושמתי את הצולעה לשארית והצולעה שאינה יכולה ללכת אחזקנ׳ והנהלאה שהיא הולכת מהלאה לפני הצאן אוסיף על כחה ואשימנה לגוי עצום ׃ וזה משל על ישראל ועל בית דוד כמו שאמר והיה הנכשל בהם כדוד ובית דוד כאלהים כמלאך יי לפניהם ״

הלה ובמלאכיו ישים תהלה ׃ בפלס בתרמה לאמר ׃ ונעתק הקמץ אל ההא כמנהג אותיות הגרון ויהיה ענין המלה כמו שפירשתיה בשרש הלל בשני הפנים ויהיה הלל והלה בענין אחד ״

הלך הלך בדרך מרחוק ׃ הולך לקראתך ׃ למה לא הלכת אלי ׃ פלשים מחרב הלכו אל

אל תעמודו · הן קדם אהלך · מפיו לפידים יהלכו · ותהלך אש · ולשונם תהלך בארץ · והשם בה״א הנקבה הליכה · יכשלו בהליכתם · והקבוץ הליכות עולם לו · הליכות שבא · צופיה הליכות ביתה · הליכות אלי · ובלא ה״א הנקבה הליך · ברחוץ הליכי בחמה · ומשקל אחר הלך דבש · בחמש נקודות · ובתוספת מ״ם מהלך יום · ונתתי לך מהלכים · בפלס במסמרים · ושם התאר ויבא הלך לאיש העשיר·
בחמש נקודות · ובתוספת ת״ו עם ה״א הנקבה תהלוכה ותהלוכות לימין מעל לחומה · בפלס ואת בני התערובו׳ והוא תאר כלומר היו הולכות לימין החומה · והנפעל כצל בנטותו נהלכתי · והפעל הכבד שאינו עובר ולא הלכתי בגדולות · קודר הלכתי בלא חמה · כל היום קודר הלכתי · לאור חציך יהלכו · בירת אלהים נהלך ברגש · אם יהלך איש על הגחלים · בחקותי יהלך ומשפטי שמר · וישכב בשק ויהלך אט · והעובר ערום הלכו בלי לבוש · בארח צדקה אהלך ויתכן להיות גם כן צדק לפניו יהלך · עובר · וההתפעל את האלהים התהלך נח · התהלך לפני והיה תמים · אשר התהלכו אבותי לפניו · רוצה לומר ההתעסקות בעבודת השם יתברך · וכן והתהלכתי באמתך·
וענין כלם ידוע ״

הלם אז הלמו עקבי סוס · כלו׳ נשברו ונכתתו והוא בודד כאילו אמר נהלמו וכן והנה ההמון נמוג וילך והלום · ר״ל וילך הלוך והשבר · והעובר הלמוני בל ידעתי · בכשיל וכלפות יהלומון · הלומי יין · והשם את הולם פעם · ובתוספת מם למהלמות יקרא · ושם הכלי להלמות עמלים · והוא המקבת · וענין אחר ויאמר אל תקרב הלום · ויאמרו לו מי הביאך הלום · כי הביאותני עד הלום · לכן ישוב עמו הלום · ענינם כמו הנה ופירוש ישוב עמו הלום ישוב עמו פעם אחר פעם הנה בזה הענין לחשוב ולהתבונן בו למה תהיה שלות הרשעים ולמה מי כוס מלא ימצו למו כלומר שהם שבעים מכל טוב בעולם הזה · ורבי יונה הכניס לכן ישוב עמו הלום בענין הראשון כלומ׳ ישוב עמו נשבר בראותם שלות הרשעי׳ ומי מלא ימצו למו רוצה לומ׳ דמעת הבכי · נפך ספיר ויהלם · אפשר שתהיה היו״ד נוספת והיא אבן יקרה · וכתב החכם ר׳ אברהם בן עזרא כי חכם גדול ספרדי אמר שהוא הנקרא בערבי אל מא״ס שהוא שובר כל האבנים ונוקב הבדלח והוא מגזרת הולם פעם ״

הם הם יצאו את העיר · ובתוספת ה״א המה הנבורים · ששים המה מלכות · ונכפל לרוב הגריעות לא מהם ולא מהמונם ולא מהמהם · והכל כנוי לנסתרים ״

הממ והמם גלגל עגלתו · אכלני הממני · והמותי את כל העם · ברק ויהמם · ויהם יי׳ את סיסרא · ויהם את מחנה מצרים · להומם ולאבדם · ויהמם יי׳ · כבר פירשתי ענינם בשרש הים בענין הראשון ״

המה המו גוים מטו ממלכות · על כן המו מעי · נהמה כדבים כלנו · כיוני הגיאות כלם הומות · לבי למואב כחלילים יהמה · ככנור יהמו · ישובו לערב יהמו ככלב · כי הנה אויביך יהמיון · אזכרה אלהים ואהמיה · עיר הומיה קריה עליזה · בראש הומיות תקרא · מדוע קול הקריה הומה · והשם כהמות ימים · ומשקל אחר המית נבליך · ומשקל אחר המון שיריך · ענינם פירשתי בשרש הים בענין השני · ויש מפרש ם מזה ואל המיתו אל תשא נפשך · כלומר יסר בנך ואם יבכה ויהמה אל תשית לבך לו ולא תשא לו נפשך לרחם עליו בדרך המוסר ויהיה המיתו מן המה כמו בכיתו מן בכה · וכתב החכם רבי יעקב בן אלעזר מזה השרש והענין ולא מהמהם · והוא שם המה בפלס קשה יפה ועם כנוי הרבים המהם כמו שיאמר קשתם יפהם · ויונתן תרגם ולא מבניהון ״

המל קול המלה כקול מחנה · בלא וו׳ · לקול המולה גדולה · בוו עם הדגש וענינו כמו מלה ויש אומרים כי ההא נוספת ״

המן יען המנכם מן הגוים · הרבותכם כלומר היותכם המון רב · והוא שם ומשפטו בחולם או מקור והוא כמשפטו ופי׳ כי אני הרביתי אתכם והרביתי לכם טוב מן הגוים אשר סביבותיכם ואתם לא הלכתם בחקותי וטעם יען ר״ל כי יען עשיתי לכם כל טוב בעשתם בי על דרך וישמן ישורון ויבעט ולא הלכתם בחקותי ואף כמשפטי הגוים לא עשיתם כי הם לא ימירו חוקותיהם ומשפטיהם ואתם המירותם כמו שאמ׳ ותמר את משפטי לרשעה מן הגוים · אכן לשקר מגבעות המון הרים · קמוץ כי איננו סמוך אל הרים כי אם אל מ״ם מגבעות ומם מגבעות עומד במקום שנים ר״ל מגבעות ומהרים וכן הוא פירוש הפסוק ההמון המצפים מהגבעו׳ ומההרים הוא לשקר שלא יעזרו ולא יושיעו בהם אכן ביי׳ אלהינו תשועת ישראל · אב המון גוים נתתיך · כל ההמון הגדול הזה · המון שיריך · טוב מעט לצדיק מהמון רשעים · קול המון הגשם · ומי אוהב בהמון · הנם ככל המון ישראל אשר נשארו בה · פירוש הנם הסוסים כחושים ורעים ככל המון ישראל שנשארו בשומרון שהם כחושים מהרעב ואו״ת היאך לא נשארו כי אם חמשה סוסים בשומרון הנם ככל המון ישראל אשר תמו כמו שתמו האנשים כן תמו הסוסים כן פירש א״א ז״ל · ויונתן תרגם ואם יבדון הא אינון ככל המון דישראל דספו · וגם שם עיר המונה · קל הה״א ועקרה להיות מפיק · והקבוץ המונים המונים בעמק החרוץ · ענין כלם קבוץ ורבוי העם או ההמון או כל דבר · ובא באלף תמורת הא ואת יתר האמון וכבר כתבנוהו בשרש אמן ואפשר שיהיה המון משרש המה בפלס שאון גאון אבל להיות הנון שרש יותר קרוב ״

המס כקדח אש המסים · פירש רבי יונה הקש היבש והקרוב שירצה לומ׳ אש חזק והה״א נוסף ויהיה משרש מסס והיו״ד והמ״ם לרבים רוצה לומר בקדוח אש החזק הממס כל דבר ״

המר במהמרות בל יקומו · ענינו לפי מקומו בשוחות עמוקות וכן בדברי רבותינו ז״ל בראשונה היו קוברין אותן במהמורות נתאכל הבשר מלקטין את העצמות וקוברין אותן בארונים ״

הן הן אני כפיך לאל · הן לו יהי כדברך · הן היתה כזאת · הן נזבח · אף על פי שענין אלו השנים לשאלה מלת הן היא כמשמעה כי יבא ענין השאלה בלא אם ובלא הא השאלה כמו אתה זה בני עשו · והדומים לו · הן הנה היו לבני ישראל · ובתוספת ה״א והנה אנכי עמך · ועם הכנוי בדגש הנה הנם · הנך הרה · ובכנוי המדבר הנני ענו בי · בקלות שתי הנונין ובשוא הנ״ון הראשונה · ובדגש הנון הראשונה

הראשונה ובצירי אמרתי הנני הנני · ובסגול הנו״ן הראשונה ובדגש שתי הנונ״ין ויאמר הנני בני · הנני מי אתה בני · והם במסרה ב׳ דגשין · ובכנוי המדברים ועתה הננו בידך · הננו עצמך ובשרך אנחנו · הננו אתנו לך · בקלות שתי הנונ״ין ובשוא הראשונה · ובדגש שתי הנונ״ין ובסגול הראשונה הננו ועלינו · הננו עבדים לאדני · הננו לך לעבדים · והם במסרה ג׳ דגשין · ענינם על הדבר המזומן · ויבא במקום אם וראו הן היתה כזאת · הן נזבח את תועבת מצרים · וענין אחר כי לא שלם עון האמרי עד הנה · ולא ראיתיו עד הנה · ענינם עד עתה · ויש מפרשים אשר עדן לא היה · מתכנתו עד הן · אשר המה חיים עדנה · עד הנה · ובא הנה בענין אחר קרוב לזה הענין אלא שזה הענין מורה על הזמן עד הנה כלומ׳ עד הזמן הזה וזה הענין האח׳ מורה על המקום כלומר המקום הזה והורדתם את אבי הנה · לא תבא הנה · לא אתם שלחתם אותי הנה · ויכה את המים ויחצו הנה והנה · ודור רביעי ישובו הנה · דרך הנה פניהם · וענין אחר שיבא לכנוי הנקבות הנסתרות והעברת את נחלת אביהן להן · ובתוספת ה״א את בנות האדם כי טובות הנה · כי חיות הנה · ולהנה כנפים · כל היוצא מהנה · רוצה לומר מן הערים · ובא בנו״ן לזכרים הלהן תשברנה · והנה באו עד תוך הבית לוקחי חטים ״

זה הנימוק שייך לשיל על מלת הנה הנה ·

אא לא היה צריך לומר זה כי מלת הנה תמיד הכ״ון לנוסח אפילו בלא כנוי · ועוד עיין כמו שכתבתי בחלק הראשון בנימוק קן :

הסה

הס כל בשר מפני יי׳ · פתח · ויאמר הס · ואמר הס · קמץ מפני החעמדה בזקף והוא פעל כבד והוא צווי בפלס גל עיני · ומשפטו הסה גלה · ולרבים לאמר הסו · ואף על פי שהוא מלעיל אין לחוש עליו כי מפני ההפסק הועמד כמו ערו ערו עד היסוד בה · השני הועמד מפני ההפסק והראשון מפני השני וענינם שתוק שתקו · והפעל הכבד הנוסף העובר ויהס כלב · כלומר השתיק העם שישמעו אל משה ומשפטו ויהסה · ויכול היותו מן הקל אבל היותו מבנין הפעיל יותר קרוב בעבור כי הוא עובר אל אחר ״

הפך

ואיש ישראל הפך · כאשר הפך איש מעל מרכבתו · הפכו ביום קרב · ושער בנגע הפך לבן · ושערה לא הפך לבן · והנה לא הפך הנגע את עינו · ויהפכו נערי דוד לדרכם · כל אלו בודדים · והעוברים הפך לבם לשנא עמו · היהפוך כושי עורו · ותהפוך ותלך לארצה · אפרים היה עגה בלי הפוכה · הפוך רשעים ואינם · בהפוך את הערים אשר ישב · לבלתי הפכי את העיר · לחקור ולהפוך ולרגל הארץ · ולרגלה ולהפכה · והשם מתוך ההפכה · ובלא ה״א הנקבה ויהי בך הפך מן הנשים · בחמש נקודות · ותהי להפך · בשש נקודות · ויש ספרים שניהם בשש נקדות · הפככם אם כחומר היוצר יחשב · רוצה לומר כן נקל הפככם בידי כחומר ביד היוצר שיהפך אותו מכלי אל כלי כאשר יישר בעיניו · ובתוספת תי״ו עם ה״א הנקבה תהפוכה · כי דור תהפכות המה · ובתוספת מם אל המהפכת ואל הצינוק · בית המהפכת והוא בית הסהר ויש מפרשים אותו הכבל הנקרא בלעז סיפ״ש · ואדוני אבי ז״ל כתב כי הם שני עצים שיש בהם מקום צואר בין שניהם והוא עשוי לאסורים שיביאו שם צואריהם · ומשקל אחר במהפכת סדם ועמרה · והוא שם סמוך אל הפעול · כמהפכת אלהים את סדום ואת עמרה · שם סמוך אל הפועל · והתאר בהכפל הע״ין והלמ״ד ה הפכפך דרך איש וזר · והוא תאר לדרך האיש שמעשיו בשנוי ותהפוכות ומלת וזר תאר לדרך או לאיש ועל כל פנים הוא חסר איש רשע או איש מרמה או הדומה לו וסוף הפסוק יורה עליו · וזך ישר פעלו · והנפעל נהפך אל הרודף · ולגזירת פעול ונהפוך הוא · נחלתינו נהפכה לזרים · כי נהפכו עליה ציריה · ונהפכו כל פנים לירקון · ונהפכו נחליה לזפת · בסגול הה״א וקל הפא · כקש נהפכו לו אבני קלע · וזה אהבתי נהפכו בי · בשוא הה״א ודגש הפ״א · ויהפך לבב פרעה ועבדיו אל העם · נהפך עלי לבי · השמש יהפך לחשך · והתפעל מתהפך במחנה מדין · מתהפך בתחבולותיו · תתהפך כחומר חותם · להט החרב המתהפכת · ושלא נזכר פעלו מהפעל הנוסף ההפך עלי בלהות ״

אא בירמיה פי׳ שהוא סמוך אל הפעול וכרי׳ לות׳ כי טעות סופר הוא · ועוד הפכפך על משקל סחרחר ·

הצן

ובאו עליך הוצן רכב וגלגל · וחסר בית השירות ומשפטו ובאו עליך בהצן רכב וגלגל · ופירוש הצן אחד מכלי הזין או שם לכלל כלי הזין וכן אמר התרגום וייתון עלך במאני זיינא · ויש מפרשים כמו צנה או יהיה אחד ממיני המרכבות · ואדני אבי ז״ל כתב הצן בהא כמו חצן בח״ית מן והביאו בניך בחצן שפירושו זרוע וכן ובאו עליך הצן · זרוע · וענינו חיל כמו וזרועות הנגב שפירושו חיילות ״

הרר

העמדת להררי עוז · בהררם שעיר · ובמקצת ספרים הר״ש בחטף פתח ומקצתם בשוא לבדו · והנפרד מהם הר בפלס ארץ · והקבוץ הררים · ובסמוך בהררי אל · יסודתו בהררי קדש · ומהרריה תחצוב נחשת · והתאר הררי בשדה · ובנפול אות הכפל הר · ובתוספת ה״א הרה נסו · ובא הה״א בפתח קטן תחת פתח גדול · ולרבים הרים · וראוי להדגש לולי הרי״ש · נודי הרכם צפור · הר שלכם · ויש מפרשים שהם שתי מלות הר כמו צפור · ויש מפרשים בהררם שעיר מקור מהדגוש · ויש להשיב עליהן מפני פתחות ההא · ויש מפרשים מזה על בקעם הרות הגלעד · והרותיהם תבקע · ואם הם מן השרש הזה והענין הזה ר״ל על הערים הבצורות והרמות כהרים וכן הנני אליך הר המשחית · עיר בצורה כי בבל אינה כי אם בקעה וכן תרגם יונתן כרכא מחבלא · ובא הר מכונה בלשון נקבה שממה תהיה הר שעיר ״

הרג

כי הרג שאול את כהני יי׳ · יהרג בברד גפנם · הרגו איש אנשיו · לכן כל הורג קין · הרג בקר ושחוט צאן · ויואב ואבישי אחיו הרגו לאבנר · ואנשיהם יהיו הרוגי מות · ופחי בהרוגים האלה · הרגני נא הרג · עת להרג ועת לרפא · ואף על פי שאין לרפא תמורת להרג אמר לרפא כי אין להחיות המתים עת נהוג במנהג העולם כשאר העתים אף על פי שהוא בדרך נס ועתיד להיות · וי״מ להרוג כמו למחוץ · והשם גיא ההרגה · ליום הרגה · ובלא הא הנקבה ביום הרג רב · בשש נקדות · מכת חרב והרג ואבדן ושלא

ושלא נזכר פעלו אם כהרג הרוגיו הורג · כי עליך הורגנו כל היום · והנפעל ובנותיה אשר בשדה בחרב תהרגנה · בהרג הרג בתוכך · בפלס בעטף עולל ויונק · ומשפטם בהחרג בהעטף ״

(ישעיה כז · תילים מד · יחזקאל כו · שם)

אא קשה לי על סגול הכ״ית והיתה ראויה להנקד בכירי על משקל לעבות מפני ועוד אדכר בו כבימוק עטף:

הרה הרה עמל וילד און · הורו והגו מלב דברי שקר · מקור והחולם מקום קמץ כמו הרו עמל והולד און · וכן הגו מקור · ואדוני אבי זכרונו לברכה פירש כי הורו משרש ירה כמו ולהורות את בני ישראל · תהרו חשש · האנכי הריתי · והרית וילדת בן · ויבא אליה ותהר לו · והתאר הנך הרה וילדת בן · לאיש אשר אלה לו אנכי הרה · וגם הנה הרה לזנונים · ובסמוך ורחמה הרת עולם · ולרבות על בקעם הרות הגלעד · והרותיהם תבקע · את כל הרותיה בקע · ובהראות למ״ד הפעל והריותיו יבקעו · ויאמר האחד ממנו הרית כמו שאמרו במשנה מן דליותיו דלית ובדלית ובדקל בעל הבית מוריד ומחלק ואומר זה על מיעוט החמלה בהם כמו שאמר ועולליהם ירטשו לעיניהם · ועולליהם תרטש ותאר אחר הובישה הורתם · והשם הרון · עצבונך והרונך · ובהראות למ״ד הפעל ויתן יי לה הריון · כל הענין הזה על זמן חיות העובר בבטן אמו · ועל יציאתו מבטן אמו הורה גבר · והוא שלא נזכר פעלו מהדגוש כאילו אמר יולד גבר · ופירו׳ אמר על המבשר · וכן ותהר את מרים ואת שמי · כאילו אמר ותלד · וי״מ הורה גבר במשמעו וכן דעת רבי יהודה שהביאו בכלל השרש כלו בענין אחד ולזה הפירו׳ יהיה פי׳ אמר על איוב והאב גב׳ יקרא הורה לפי שנותן ההריון כמו שאמ׳ על ברכות הורי

(איוב טו · ישעיה כט · שם · ישעיה לג · במדבר יא · שופטים יג · בראשית לח · שם יג · שם לח · שם · ירמיה כ · עמוס א · מלכים שני ח · שם טו · הושע יג · הושע ב · בראשית ג · רות ד · איוב ג · דברי הימים א ד · בראשית מט)

אא הרה פי׳ ילדה וכן דעת התרגום איתברא גבר וכראה לי כי מזה הוא מה שאומרי׳ בתפלת ראש השנה היום הרת עולם שפירושו נוצר ונולד:

הרס הרס בעברתו · והרסת את מזבח הבעל · הן יהרס ולא יבנה · תהרוס קמיך · אל יהרסו לעלות אל יי · והנפעל וגדר אבניו נהרסה · כי השתות יהרסון · והפעל הכבד כי הרס תהרסם · מהרסיך ומחריביך · והשם עיר ההרס · בשש נקודות · ומשקל אחר הריסות בשורק · וארץ הריסתך · ומשקל אחר והריסותיו אקים · בחולם · והאחד ממנו הריסה · כלם ענין השבר וההפלה · וענין אחר אל יהרסו לעלות אל יי · כי היוצא מן הסדר והמערכה כהורס הבנין ועוד כי בהחפזם לראות יפיל האחד את חברו ״

(איכה ב · שופטים ו · איוב יב · שמות טו · שם יט · משלי כד · תילים יא · שמות כג · ישעיה מט · שם יט · שם מט · עמוס ט)

התת עד אנה תהותתו על איש · פירש רבי יונה תאריכו לשונכם על בני אדם ברע ודמהו ללשון הערב הת״אל רג״ול כשמרבה בדברים ויש מפרש׳ אותו מלשון הוות ״

(תילים סב)

התל ואביכן התל בי · פעל כבד ועיקרו להדגש וכן אל יוסף פרעה התל · ואיש ברעהו יהתלו · אם כהתל באנוש תהתלו בו · ובא על משפטו בדגש ויהתל בהם אליהו · והתאר מפעל שלא נזכר פעלו לב הותל · והוא פתח · והשם אם לא התלים עמדי · ומשקל אחר חזו מהתלות · ענינם ענין השקר והתעתוע ואפשר שיהיה אם לא התולים שם תאר ואמר זה על חבריו שהיו מתעתעים בו ובעבור המרותם דבריו היה ער בלילה לחשבם תשובה וזהו פירוש תלן עיני ״

(בראשית לא · שמות ח · ירמיה ט · איוב יג · מלכים א יח · ישעיה מד · איוב יז · ישעיה ל)

ואשר הוא בן ארבע אותיות

הבהב זבחי הבהבי · והוא ענין חרוך ודומה לו בלשון רז״ל והיו מהבהבים אותו באור כדי לקיים מצות צלי · ועוד פתילת הבגד שקפלה ולא הבהב׳ וכן דומה ללשון הערב לצולה צלי הבה״בי ״

(הושע ח)

נשלמה אות ההא

אות הויו

וו לרבים ווים · ובסמוך ווי העמודים · והם יתדות שהיו יוצאים בעמודים עשויים כצורת וא״ו והיו עשויים להפשיט הקרבנות שם ״

(שמות לח)

והב את והב בסופה · שם מקום כתבתי המלה הזאת בשרש וו כי כן דעת המפרשים כי והב לבדו מלה אחת · אבל אני מצאתי בספרים מדוייקים את והב מלה אחרת התי״ו נקודה בשוא ״

(במדבר כא)

אא ורז״ל אמרו שהיו שני אנשים מצורעים אחד שמו את והשני שמו והב:

נשלמה אות הויו

אות הזין

זאב וגר זאב עם כבש · כזאבים טורפי טרף · זאבי ערב · ידוע ״

(ישעיה יא · יחזקאל כב · צפניה ג)

זבב ישרוק יי לזבוב אשר בקצה יאורי מצרים · זבובי מות יבאיש · ידוע ״

(ישעיה ז · קהלת י)

זבד זבדני אלהים אותי זבד טוב · בשש נקדות ויש ספרים בחמש נקודות ענינו לפי מקומו נתן לי אלהים מתן טוב · וכתב רבי יונה כי הוא דומה ללשון הערב שאומר הלשון הזה על המתנה ״

(בראשית ל)

זבח אשר זבח ליי בקר · ונזבחה ליי אלהינו · אשר תזבח בערב · זבח לאלהים תודה · לזבוח ליי אלהיך בגלגל · והכבד זבח אמון ויעבדם · להם אזבח ויעזרוני · על ראשי ההרים יזבחו · והשם ויזבח יעקב זבח בהר · בסגול · ולרבים זבחים שלמים · ובתוספת ה״א זבחה · והקבוץ זבחות · ויבושו מזבחותם · ושם המקום שמקריבים עליו הזבחים

(מלכים א ח · שמות ח · דברים טז · תילים נ · שמואל א טו · דה״ב לג · שם כח · הושע ד · בראשית לא · שמות כד · הושע ד)

הזבחים מזבח ועשית מזבח מקטר קטרת · אף על פי שלא היו מקריבים עליו זבחים נקרא מזבח לפי שהיה מזה עליו דם הזבח אחת בשנה״

זבל הפעם יזבלני אישי ענינו ידור עמי כי כן נקראת הדירה זבול · בנה בניתי בית זבול לך · ובתוספת הא שמש ירח עמד זבלה״

זג מחרצנים ועד זג · קמץ והוא קליפת הענבים שמחוץ״

זה זה ינחמנו · על הודעת הדבר הנמצא בקרוב ברוב · ופעמים ברחוק כמו זה סיני · ההר הטוב הזה והלבנון · כי יאמר זה על הידיעה · שבו נא בזה · בזה המקום · וכן ושחטתם בזה ואכלתם · בזה המקום · וכן מזה אחד ומזה אחד · והדומים להם · ופעם יחסר בית השירות עלו זה בנגב · פירוש עלו בזה הדרך בנגב · וכן זה ידעתי כי אלהים לי · חסר בית ופירש בזה הדבר אדע ואכיר כי אלהים עמי כי ישמעני ביום אקרא וישובו אויבי אחור · וכן יבא על הודעת הזמן הנמצא · זה לי עשרים שנה · אשר זעמת זה שבעים שנה · זה ימים רבים · ויש מפרשים מקצתם במקום אשר כמו זה אהבתי נהפכו בי · אל מקום זה יסדת להם · הר ציון זה שכנת בו · שמע לאביך זה ילדך · ואין צורך להוציאם ממשמעם · ויבא על הזמנת העת כמו הנה ויתחבר עם הנה למהירות הזמנת הענין בעתו כמו קול דודי הנה זה בא · והנה זה מלאך נוגע בו · וזה בסגול הוא ללשון זכר ופירוש משבועתך הזה מדבר שבועתך הזה · ובחולם היא ללשון נקבה ולשמחה מה זה עושה · גם זה ראיתי חכמה · זה מתת אלהים היא · לא זה הדרך ולא זה העיר · כי בזה וכזה תאכל החרב · ונכתב בואו זו לענם בארץ מצרים · ועדותי זו אלמדם · ויבא עם הואו בשורק והוא ללשון זכר ולנקבה גם כן עם זו יצרתי לי · עם זו גאלת · מן הדור זו לעולם · זו כחו לאלהו · הלא יי זו חטאנו לו · עוזה אלהים זו פעלת לנו · בארח זו אהלך · אשכילך ואורך בדרך זו תלך · דרך זו אלך · שתים זו שמעתי · ויש מפרשים מקצתם במקום אשר כמו ברשת זו טמנו · זו חטאנו · במזמות זו חשבו · זו שדוני · ויבא עוד לנקבה באלף במקום ויו ובתיו הנקבה זאת האשה · זאת מנוחתי · והיתה זאת לכם לחקת עולם · בזאת אני בוטח · בזאת תבחנו חי פרעה · הזאת ידעת מני עד · כזאת וכזאת דברה הנערה״

זהב זהב וכסף · ידוע · ולפי שהזהב זך ונקי יקרא גם כן הדבר הזך והנקי זהב מצפון זהב יאתה · רוצה לומר הרוח הזכה והנקיה · והחכם רבי אברהם אבן עזרא זכרונו לברכה פירשו זהר השמים הדומה לעין זהב כי מפאת צפון יחל להזדכך · ועוד כוס זהב בבל ביד יי · רוצה לומר היין הזך והנקי · ועוד המריקים מעליהם הזהב · רוצה לומר השמן הזך והנקי״

הגה

רוב לשון זביחה איננו בא רק על שחיטת קרבנות להשי׳ או לע״ז לכל בשתי מקומו׳ כמבא׳ בתורה על שחיטת חולין ויזבח יעקב זבח · ויזבח בלק · וכן במלכים בענין אדוניה · והתורגמין וכהם ושאר מתורגמין כלשון דביחה זולת מעטים מתורגמין לשון נכס אבל רוב לשון שחיטה מתורג׳ לשון נכס עיין בשרש שחט ·

זהם וזהמתו חיתו לחם · פירוש תחשוב נפשו המאכל לזוהמא והיא הזיעה המאוסה בין מגוף האדם בין ממאכל ודומה לו בלשון רז״ל על ענין המאכל להעביר הזוהמה · בידים מזוהמות · ועל ענין הגוף ישראל שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתן״

זהר והזהיר את העם · והזהירה ונשמר · בהא במקום וו · והזהרתה אתהם · ולא הזהרתו · והנפעל חיו יחיה כי נזהר · את קול השופר ולא נזהר והעם לא נזהר · והוא נזהר נפשו מלט · ארבעתם קמצים והם נפעל עבר כענין אשר לא ידע להזהר · ויותר מהמה בני הזהר · כלם ענין הזהרה וידוע הוא · וענין אחר והמשכילים יזהירו כזהר הרקיע · במראה זהר כעין החשמלה · ענין נגה״

זו עם זו יצרתי לי · הלא יי זו חטאנו לו · מפני רשעים זו שדוני · פירשו רבי יונה כענין אשר · וכן דרך זו אלך · ויתכן לפרש כולם כענין זה והוו בהם תמורת ההא כמשפט״

זוב זב עמקך · פירוש מרם חללים · הן הכה צור ויזובו מים · שהם יזבו מדקרים · כלומר יזוב דמם והוא על דרך משל שהם מתים ברעב פתאום כאילו הם מדוקרים · ופירוש מתנובות שדי מחוסר תנובות שדי · ואשה כי יזוב זוב דמה · זבת חלב · והזב את זובו · ענין זיבה ידוע״

זוד כי בדבר אשר זדו עליהם · כי אל יי זדה · והתאר זד יהיר לץ שמו · גערת זדים ארורים · ומשקל אחר המים הזידונים · והשם בא זדון ויבא קלון · ופירושו בא איש זדון או יהיה תאר · וכן הנני אליך זדון · וכשל זדון ונפל ואין לו מקים · ומשקל אחר גם מזדים חשוך עבדך · כלומר מהזדונות חשבני שלא ימשלו בי ואחטא במזיד · אז איתם אם לא תחשוב לי השגיאות ותחשוך אותי מהזדונות אז אהיה תמים ונקתי מפשע רב · והפעל הנוסף וכי יזיד איש · כי הזידו עליהם · ורבותינו זכרונם לברכה נשתמשו הרבה בזה הלשון וקראו מזיד למי שעושה הדבר ברצון״

זוה בזויות מזבח · בנותינו כזויות · ומשקל אחר מזוינו מלאים · והם הפאות והפנות״

זוז מזוזה המם נוספת והוא לנקבה · ומזוזתם אצל מזוזתי · ולרבות וכתבתם על מזוזות ביתך · והם לחיי השערים · ופירוש ועמד על מזוזת השער · סמוך למזוזת השער אבל יונתן תרגמו כמו מפתן ויקום על סקיפת תרעא · וכן על מזוזת היכל יי · סמוך למזוזת השער · וכן תרגם יונתן בסטר סיפא דהיכלא דיי״

זול הזלים זהב מכים · ענין זול · ורז״ל נשתמשו הרבה בזה הלשון כמו שאמרו מעורת בזול ופירות ביוקר · וכן הפעל הכבד בענין קרוב לזה והוא ענין הבזיון כל מכבדיה הזילוה · והראוי הזילוה · ובא בדגש כמו ויליגו עליו את כל העדה״

הגה וכש״פי׳ לשון כזולו מים ולא אכה הקדוק כלל ולשון זול לא מצאתי בתרגום רק לא יערכנה זהב וזכוכית תרגום לית איפשר דישתכח כזילותא:

זון מפיקים מזן אל זן · והוא תאר למינים הזנים כמו החטה והשעורה ומיני הקטנית והדומים להם שזנים האדם · וכן במשנת הנושא את האשה ופסק עמה לזון

לזון את בתה שלש שנים · וזולת זה הרבה נשתמש
בפעל הזה · והשם בָּר וָלֶחֶם וּמָזוֹן · רָחָב הַזּוֹנָה · (בראשית מ״ה · יהושע ו׳)
תאר בפלס טובה ופירושו מוכרת מזון וכן תרגם יונתן
פונדקיתא · ורבי יונה פירש כן וַיִּתְּנוּ אֶת הַיֶּלֶד בַּזּוֹנָה · (יואל ד׳)
ויתכן שהוא מן זנה מענין זנות · ורבי יונה פירש מזן אל
זן · במין אל מין מתרגום למינו לזנוהי · וכן בְּשָׂמִים
וּזְנִים מְרֻקָּחִים · והנכון בדקדוק וזנים מרקחים · שהוא (דברי הימים שני ט״ז)
מנחי הלמד בפלס מֵתִים פְּנִים · וענין אחר וְיָתֵד תִּהְיֶה (דברים כג)
לְךָ עַל אֲזֵנֶךָ · והאלף נוסף והוא מין כלי זין בלשון
רבותינו זכרונם לברכה · וכן וְהַזֹּנוֹת רָחָצוּ · בשקל (מלכים א כב)
קומות קומה מנחי הע״ין ״

זוע בַּיּוֹם שֶׁיָּזֻעוּ שֹׁמְרֵי הַבַּיִת · וְלֹא קָם וְלֹא זָע (קהלת י״ב · אסתר ה׳)
מִמֶּנּוּ · ובהכפל הפ״א והלמ״ד וְיִקְצוּ מְזַעְזְעֶיךָ · (חבקוק ב׳)
והשם וְהָיָה רַק זְוָעָה · ידוע ״ (ישעיה כ״ח)

זור וַתִּשְׁכַּח כִּי רֶגֶל תְּזוּרֶהָ · וַיָּזַר אֶת הַגִּזָּה · (איוב ל״ט · שופטים ו׳)
וְהַזּוּרֶה תִּבָּקַע אֶפְעֶה · והסגול מקום קמץ · (ישעיה נ״ט)
ושלא נזכר פועלו ממנו לא זֹרוּ וְלֹא חֻבָּשׁוּ · על דעת רבי (שם א)
יהודה המדקדק · ועל דעתי הוא פועל עבר לגזרת פעול
בפלס מה טובו אהליך יעקב · ויהיה פעל עומד ואף על פי
שהוא עובר בבנין הקל הנה מצאנו אז הלמו עקבי סוס ·
בודד הלמוני בל ידעתי · עובר ענין מעיכה ידוע · ונקראת
המכ׳ לפי שיזורו אותה מזור וְלֹא יִגְהֶה מִכֶּם מָזוֹר · לַחְמְךָ (הושע ה׳ · עובדיה א)
יָשִׂימוּ מָזוֹר · וַיַּרְא אֶפְרַיִם אֶת חָלְיוֹ וִיהוּדָה אֶת מְזֹרוֹ · (הושע ה׳)
וגם נאמר על הרפואה מזור לפי שהרפואה תבא על ידי
הזרת המכה כמו שאמר לא זרו ולא חבשו · אֵין דָּן דִּינֵךְ (ירמיה ל׳)
לְמָזוֹר רְפֻאוֹת תְּעָלָה אֵין לָךְ · וענין אחר וַיְזוֹרֵר הַנַּעַר · (מלכים שני ד׳)
אשטרנידר בלעז · ותרגום
עטישותיו תהל אור · זרירוהי
וגם זה הענין קרוב לענין
ראשון כי בהתעטש האדם
יזור עצמו · וענין אחר

(אא · אם כן יהיה כמלה שתי לשוכות דבר והפכו וזה לא אנה כני אכרהם בן עזרא כלל·)

לֹא זָרוּ מִתַּאֲוָתָם · רוּחִי (תילים ע״ח)
זָרָה לְאִשְׁתִּי · זֹרוּ רְשָׁעִים מֵרָחֶם · אפשר שהוא (איוב י״ט · תילים נ״ח)
מהפעל הקל לגזרת פעול או יהיה מאשר לא נזכר
פועלו לדעת רבי יונה · והשם וְהָיָה לָכֶם לְזָרָא · (במדבר י״א)
בשקל צרה רעה והאלף מקום ה״א ועוד נכתבנו בשרש
זרה · והפעול מבנין הפעיל מוּזָר הָיִיתִי לְאֶחָי · (תילים ס״ט)
והנפעל אֲשֶׁר נָזֹרוּ מֵעָלַי בְּגִלּוּלֵיהֶם כֻּלָּם · נָזֹרוּ (יחזקאל י״ד · ישעיה א)
אָחוֹר · והתאר לְאִישׁ זָר · וְזָרִים לֹא יַעַבְרוּ בָהּ · (ויקרא כ״ב · יואל ד׳)
מַיִם זָרִים קָרִים נוֹזְלִים · וְשִׁלַּחְתִּי לְבָבֶל זָרִים וְזֵרוּהָ · (ירמיה י״ח · שם נ״א)
לשון נופל על הלשון כי וזרוה מענין זֵרֶה הַלְאָה ומשרשו (במדבר י״ז)
ויתכן היות וזרוה מענין זרים ומשרשו מן הקל לגזרת
פעל ופירושו ושלחתי לבבל נכרים ויעשוה כנכריה בכל
אשר לה כי יקחו הכל ויבזו אותה ועוד נפרשנו בשרש
זרה · כל אלו ענין התנכרות וזרות · ופירוש מים זרים
באים ממקום זר ורחוק באילו הם זרים אל המקום אשר
נוזלים שם · כְּמַהְפֵּכַת זָרִים · פירוש כמהפכת אנשים (ישעיה א)
זרים מארץ רחוקה כשיבאו על עיר וילכדוה יהפכו
וישחיתו הכל כי אין דעתם לעמד בה והקרובים אינם
עושים כן ועוד נכתבנו בשרש זרם ״

זחח וְלֹא יִזַּח הַחֹשֶׁן · ענינו ולא יגבה כלומר שלא (שמות כ״ח)
יסור ולא יזוז מעל האפוד ודומה לו בלשון
רבותינו זכרונם לברכה משרבו זחוחי הלב · פירוש
גבוהי לב וגסי הרוח ״

זחל עַל כֵּן זָחַלְתִּי וָאִירָא · ענינו לפי מקומו פחדתי · (איוב ל״ב)
ורבי יונה פירשו התאחרתי ודמהו ללשון הערב · וענין
אחר זֹחֲלֵי עָפָר · כְּזֹחֲלֵי אֶרֶץ · הם השרצים הנגרים (דברים ל״ב · מיכה ז)
ומתנועעים על הארץ על גחונם · ודומה לו בדברי רז״ל
שאמרו על המשקים הנגרים זוחלים · ומזה לפי דעתי
אֶבֶן הַזֹּחֶלֶת · נקראת כן לפי שהמים היו זוחלין ונגרין (מלכים א א)
לצדה כמו שאמר אשר אצל עין רוגל · ורבינו שלמה
פירש אבן גדולה שהבחורים היו מנסים את כחם
להזיזה ולגררה · ויונתן תרגם אבן סכותא · שעומדים
עליה ומצפים למרחוק ״

זיו בְּחֹדֶשׁ זִו · הוא חדש אייר · ואמרו רז״ל כי (מלכים א ו׳)
נקרא כן משום דאית ביה זיוא לאילני כי הזיו
בלשונם הזהר והנגה וכן תרגום מנגה נגדו מזיו יקריה״

זיז וְהִתְעַנַּגְתֶּם מִזִּיז כְּבוֹדָהּ · ענינו לפי מקומו (ישעיה ס״ו)
כמו זיו וכן תרגם יונתן מחמד יקריה · ויש
אומרים שהוא שם חיה מחית השדה כמו וְזִיז שָׂדַי (תילים נ׳)
עִמָּדִי · וכן וְזִיז שָׂדַי יִרְעֶנָּה · ויש אומרים כי זיז שם כלל (שם פ׳)
לכל חית השדה · ובויקרא רבא וזיז שדי עמדי אמר רבי
יהודה ברבי סימון הזיז הזה עוף גדול הוא ובשעה
שהוא פורש כנפיו מכהה גלגל חמה הוא הוא דכתיב
המבינתך יאבר נץ יפרוש כנפיו לתימן ולמה נקרא שמו
זיז שיש בו מכל מיני טעמים מזה ומזה ״

זיק מְאַזְּרֵי זִיקוֹת · וּבְזִיקוֹת בִּעַרְתֶּם · פירוש נצוצות (ישעיה נ׳ · שם)
האש · ואפשר להיות מזה השרש והענין הַיּוֹרֶה (משלי כ״ו)
זִקִּים · והדגש תמורת הנח · וכן ופטורי ציצים · ועוד
נכתבנו בשרש זקק ״

זית זַיִת רַעֲנָן יְפֵה פְרִי (ירמיה י״א)
תֹאַר · וְשֶׁמֶן זַיִת (שמות כ״ז)
חִין · אֶרֶץ זֵית שֶׁמֶן · פירו׳ (דברים ח)
עצי זירת שעושין שמן כי
יש זתים שאינם עושים
שמן וכן תרגם אנקלוס ארעא דזיתהא עבדין משחא ·
זֵתִים יִהְיוּ לְךָ · ידוע ״ (שם כ״ח)

(אא · נראה כי זית לשון זכר ונקבה כי שהפסוק מסיים הנית אשר עליה לשון נקבה·)

זכך וְשָׁמַיִם לֹא זַכּוּ בְעֵינָיו · זַכּוּ נְזִירֶיהָ מִשֶּׁלֶג · (איוב ט״ו · איכה ד׳)
והפעל הנוסף וַהֲזִכּוֹתִי בְּבֹר כַּפָּי · (איוב ט)
והתאר שֶׁמֶן זַיִת זָךְ · והוא קמץ · אִם זַךְ וְיָשָׁר אָתָּה · (שמות כ״ז · איוב ח׳)
זַךְ אֲנִי בְּלִי פָשַׁע · כלם פתחין · ולנקבה וּלְבֹנָה זַכָּה · (שם ל״ג · שמות ל׳)
ותְפִלָּתִי זַכָּה · ולרבים זכים · ומזה הענין נקראת הזכוכית (איוב ט״ז)
כן לפי שהיא זכה לא יַעַרְכֶנָּה זָהָב וּזְכוֹכִית · היא הזכוכית (שם כ״ח)
הלבנה היקרה מזהב שאמרו רז״ל בזוגיתא חיורתי ״

זכה וּמַה יִּזְכֶּה יְלוּד אִשָּׁה · והפעל הכבד זִכִּיתִי לִבִּי · (איוב כ״ה · משלי כ׳)
בַּמֶּה יְזַכֶּה נַּעַר אֶת אָרְחוֹ · והתפעל רַחֲצוּ הִזַּכּוּ (תילים קי״ט · ישעיה א)
משפטו הזדכו וכבר בארתי דקדוקו בבנין התפעל בחלק
הראשון מזה הספר וענין אחד הוא זכה וזכך ״

זכר וְלֹא זָכַר שַׂר הַמַּשְׁקִים · זָכַרְנוּ אֶת הַדָּגָה · (בראשית מ׳ · במדבר י״א)
יי׳ זְכָרָנוּ יְבָרֵךְ · פירוש יי׳ אשר זכרנו תמיד (תילים קט״ו)
בחמלתו עלינו הוא יברך עמו ופירש אחר כן בפרט מי
יברך · זָכוֹר תִּזְכּוֹר · כִּי זָכוֹר אֲנִי וְאַתָּה · יתכן היותו צווי (איכה ג׳ · מלכים ב׳ ט׳)
ופירושו כי זכור כשהיינו אני ואתה את רוכבים צמדים ·
והרב רבי יצחק גיאת זכרונו לברכה כתב שהוא מקור
ונקשר עם מלת אני כמו ושבח אני · אני פי מלך שמור ·
שלשתם כתב שהם מקור · ואנחנו כתבנו ושבח תאר
ופי מלך שמור יתכן היותו צווי ופירושו אני מזהירך פי
מלך שמור · והשם זִכָּרוֹן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל · בדגש (שמות ל״ט)
ומשקל אחר קל אֵין זִכְרוֹן לָרִאשֹׁנִים · זִכְרֹנֵיכֶם מִשְׁלֵי (קהלת א · איוב י״ג)
אֵפֶר · ובקבוץ הנקבות אֶת סֵפֶר הַזִּכְרֹנוֹת · ומבלי (אסתר ו׳)

תוספת נון תמחה את זכר עמלק · בשש נקודות · אבל לזכר קדשו בחמש נקודות ולית כותי · ובתוספת מ״ם מזכרת עון · בפלס מרצפת אבנים · ויתכן שיהיה מהפעל הנוסף זולתי שם כלומר והמנחה היתה מזכרת עונה אם היה לה · והנפעל ונזכרתם לפני יי · ולא תזכרן צדקותיו · והימים האלה נזכרים ונעשים · יען הזכרכם בכף תתפשו · ואיננו עובר כאשר כתב רבי יונה רק הוא בודד כמשפט ופירושו יען הזכרכם לפני כלומר שאני זוכר אתכם מי אתם שאתם מלאי עון בכף תתפשו · והפעל הנוסף והזכרתני אל פרעה · והוא מזכיר עון להתפש · בהזכירו את ארון האלהים · ושם אלהים אחרים לא תזכירו · המזכירים את יי · למנצח לדוד להזכיר ; וענין אחר זכר ונקבה בראם · הזכרים ליי · ויש מפרשים מזה יי זכרנו יברך · והיה ראוי על המשפט הריש בקמץ קטן וכמהו ילבשם הכהן כמו ילבשם בצרי · ופירושו יברך הזכרים שלנו ואחר כן יברך את בית ישראל על הנקבות וזה איננו נבון כי בית ישראל כלל הוא על הזכרים ועל הנקבות וכן בית אהרן · ולפי דעתי כי לפיכך אמר הזכרים כי הם היו עולים לרגל ובאים לבית המקדש לפיכך זכר אותם בפרט · ושם הכלל יראה כל זכורך · ובנין נפעל ממנו וכל מקנך תזכר · ובא בכאן מקנה בלשון נקבה כלומר תהיה נזכרת שיהיו נפרשים הזכרים ממנה ואין תזכר עובר כאשר כתב רבי יונה כי לא מצאנו לעולם בנין נפעל עובר כי אם בודד ; וענין שלישי זכרו כיין לבנון · והיתה ללחם לאזכרה · אזכרתה ליי · האלף תמורת ה״א · ויש מפרשים מזה ואחר הדלת והמזוזה שמת זכרונך · והפעל הקל ממנו יזכר כל מנחותיך · וכן כזכר בניהם מזבחותם · על דעת רבים כלומר שהיו מקריבים בניהם על מזבחותם · ויתכן לפרשו מהענין הראשון וכן דעת יונתן שתרגם כאדכרא בניהון אגוריהון · ואפשר שיהיה דעתו גם כן מענין ההקטרה כי כן תרגם גם כן אונקלוס אזכרה אדכרתא ואפשר שהכל ענין אחד כי הריח מזכיר הדבר ולפרש כזכר בניהם ענין זכרון כך הוא פירושו כן ערב עליהם זכירת מזבחותם וספורם תמיד בעניני קרבניהם כמו זכרם בניהם שהם אהובים להם מאד · והפעל הנוסף ממנו נזכירה דודיך מיין · מזכיר לבונה · עניינם ענין ריח וקיבול הדבר ברצון · ומה שהרחיק רבי יונה וקמץ הכהן ממנה מלא קמצו את אזכרתה · להיותו מענין ריח אלא מענין זכרון איננו נכון כי אף על פי שלא היתה באותה המנחה לבונה הרי היה מקטיר קומץ מן הקמח · וכן והיתה ללחם לאזכרה · הכשיר מאד להיות מענין זכרון ואמ׳ כי לא היתה הלבונה ההיא נשרפת וגם בזה לא דבר נכונה כי הלבונה ההיא שהיה עורך על הלחם באמת היתה נשרפת בשב׳ הבאה בסלוק הלחם ובהקטרת הלבו׳ ההיא היו החלות נתרו׳ לכהנים ומתחלקות להם וזהו שאמר ביום השבת ביום השבת יערכנו · עורך חדשה ומקטיר ישנה כי בסילוק הלחם היתה נקטרת הלבונה ההיא שהית׳ על הלחם עד השבת שהיו מסלקין אותו והנה היתה הלבונה הקטרה בעבור הלחם כי מן הלחם לא היה עולה לגבוה כלום ״

הגה

ומזה אר״זל תשכב זכור וכן ת״א ואת זכר לא תשכב ועם דכיר · ושאר זכר תרג׳ דכר או דכורא ;

זלל זולל וסובא · בזוללי בשר למו · המרבה באכילת בשר יקרא זולל כמו שיקרא סובא המרבה בשתיית היין · וענין אחר אם תוציא יקר מזולל · כי הייתי זוללה · והשם ממנו כרום זלות לבני אדם · נס פ״א הפעל בשרק ענין קלות ובזיון ופירוש כרום זלות כרום הרשעים ובהנשאם זלות לבני אדם · והכניס רבי יונה בזה העיקר הרים נזולו · והנכון שהוא משרש נזל ״

זלג והמזלג שלש השנים · והקבוץ בלשון נקבות מזלגות הוא הכלי בעל השינים שמוציאין בו הבשר מן הקדירה ואם השינים בלשון שנים ואם היה בעל שלש לפי שהשני׳ הם זוגות ושיני המזלג שהמשילם בהם אמר גם כן בלשון שנים ואם הם שלש וגם יש מזלג בעל שלש שינים זוגות וכן שבעה עינים ״

הגה

תמהתי למה לא הביא פסוקים לראיה כדרכו כגו׳ את המזלגו׳ ומזלגותיו :

זלת זולת דלת עם הארץ · ובתוספת יו״ד זולתי כלב בן יפונה · אבל ואלהים זולתי לא תדע · היו״ד כנוי המדבר וידוע הוא ״

זמם עשה יי אשר זמם · כאשר זמם לעשות לאחיו · על כי דברתי זמותי · מלעיל · זמתי בל יעבר פי · מלרע · והשם זממו אל תפק · ומשקל אחר זמת אולת חטאת · ופירוש הפסוק אומר כל החושב בדברי אולת יביאהו לידי חטאת · ותועבת לאדם לץ והחושב בדברי הלץ והוא אינו אויל אבל מתלוצץ בבני אדם ועסקיו רעים ומי שהוא חושב בדבריו ורודף אחריו יביאהו לידי תועבת אדם שיתעבוהו בני אדם · ולא עשית את הזמה על כל תועבותיך · לא נתת את לבך ולא חשבת מה עשית על כל תועבותיך · והקבוץ זמותי נתקו · ובתוספת מם מזמה תשמר עליך · כלם והדומים להם ענין מחשבה · וענין אחר כי זמה עשו · זמה היא · והקבוץ הוא זמות יעץ · ובתוספת מם אשר יומרוך למזמה · עשותה המזמתה הרבים · ענינם ענין טנוף ותועבה ומעשה רע · וי״א כלם ענין אחד כי כל זמה מחשבה בין טוב ובין רע ולפי מקומו יתפרש כל אחד ״

זמן ואתנה לו זמן וישלחני · לכל זמן ועת · ימי הפרים האלה בזמניהם · בכל שנה ושנה והפעל הרגוש ממנו לעתיד לעתים מזומנים · בעתים מזומנות · ענינם ידוע ״

הגה

לא כמצא לשון זמן רק בספרי הגולה וכן כמצא פעם אחת בקהלת וזה כאשר כבר כתבתי שכמצאו מלות בקהלת שלא כמצאו רק בדברי ר״זל כגון כבר ועכין ·

זמר זמרו למלכנו זמרו · אזמרה ליי אלהי ישראל · כי טוב זמרה אלהינו · והשם בתוספת מ״ם מזמור לדוד · ומשקל אחר עת הזמיר הגיע · ומ״א זמירות היו לי חוקיך · נותן זמירות בלילה · ומ״א וזמרת נבליך לא אשמע · עזי וזמרת יה · חסר יו״ד המדבר ומשפטו וזמרתי והראיה שהריש קמוצה ואילו היתה מלה סמוכ׳ היתה פתוחה כמו וזמרת נבליך · וכן אשר נתנך היום בידי · והוא קמוץ ומשפטו בידי וראיה גדולה יותר מהקמץ הענין כי לכנוי הוא כמו עזי ויו״ד עזי עומד במקום שנים כי נמצאו בקמץ סמוכים כמו מנת המלך · וזולתו רבים כמו שכת׳ בחלק הדקדוק · מזמרות מזרקות חצוצרות · הם הכלי׳ שמזמרי׳ בהם · וע״א והנם שולחים את הזמורה אל אפם · ר״ל הריח הרע · וע״א

מזמרת

(בראשית מג) מזמרת הארץ · רוצה לומר ממיטב פירות הארץ והוא קרוב לענין הראשון כי מיטב חשיר והמשבח שבו יקרא זמיר · (יחזקאל טו) וענין אחר הזמורה אשר היה בעצי היער · (ישעיה יז · נחום ב) וזמרת זר תזרענו · ומשקל אחר וזמוריהם שחתו · או בא הקבוץ בלשון זכרים ענינם גפן או נטע אחר אבל ברוב יפול הלשון הזה על הגפן · ופירש רבי יונה (ישעיה כה) מזה הענין זמיר עריצים יענה · כי הלשון הזה יפול על כריתות הזמורה כמו שבא הפעל ממנו ופירוש יענה כמו יקרא כלומר יקרא הקב״ה לכריתת העריצים והנכון לפרש יענה יכניע ופירושו הכריתה שתבא מאת השם תכניע העריצים ויהיה זמיר בלתי סמוך ויתכן שהוא מהענין הראשון ופירושו הזמיר והתענוג שמתענגים בו העריצים יכניע אותם · והפעל מזה הענין ר״ל בו (ויקרא כה) כריתת הזמורה · וכרמך לא (ישעיה ה) תזמר · והנפעל לא יזמר ולא יעדר · ושם הכלי שכורתין בו הזמורות ·

אא

על דרך תבואתי תשרש וכן מסעף פארה שהם הפך הפעולה עיין בשרשיהם:

(מיכה ד) וחניתותיהם למזמרות ·

(יואל ד · ישעיה יח) ומזמרותיהם לרמחים · וכרת הזלזלים במזמרות · פוררוי״דא בלעז · ויש מפרשים מזה הענין נותן זמירות בלילה · רוצה לומר כריתה בענין שנאמר רגע ימותו וחצות לילה · (דברים יד) ותאו וזמר · שם חיה כתב רבי יונה נקראת בלשון ערבי זוראפ״ה ״

זנב (דברים כח) ונתנך יי׳ לראש ולא לזנב · והקבוץ בלשון (שופטים טו · ישעיה ז) נקבות בין שני הזנבות · משני זנבות האודים · (יהושע י · דברים כה) והפעל הכבד ממנו וזנבתם אותם · ויזנב בך · כלומר שהרג האחרונים שהם זנב המחנה ״

זנה (דברים לא · יהושע ב) וזנה אחרי אלהי נכר הארץ · כי זנתה אמם · (ירמיה ג · תהלים עג) ואת זנית רעים רבים · הצמתה כל זונה ממך · (יחזקאל יח · שם ו) ותזנים וגם לא שבעת · פירוש ותזני עמם · את לבם (יחזקאל ו · ישעיה כג) הזונה · ואת עיניהם הזונות · וזנתה את כל ממלכות הארץ · לפי שהמשילה בהתבטל הסוחרים ממנה לזונה נשכחה אמר שתשוב עוד לאתננה וזנתה את כל ממלכות הארץ כלומר שיסחרו אותה מכל הממלכות ·
(יחזקאל כג · שופטים יט) בזנותך אחרי גוים · ותזנה עליו פילגשו · והתאר (שופטים יא · הושע ד) לנקבה והוא בן אשה זונה · והשם זנות ויין ותירוש · (במדבר יד · ירמיה ג) והקבוץ בסימן אחר ונשאו את זנותיכם · בזנותיך (יחזקאל כג) וברעתך · ובתוספת ת״ו בתחילה וישפכו תזנותם (שם) עליה · והקבוץ ואת תזנותיה ממצרים לא עזבה · (נחום ג · שם) ובתוספת נו״ן תחת התי״ו מרוב זנוני זונה · המוכרת גוים (יחזקאל כג) בזנוניה · ונגלה ערות זנוניך · או נכפל בו עין הפועל כמו מן הגה הגיגי כן מן זנה זנונים · והפעל הנוסף כי (הושע ה · שם ד) עתה הזנית אפרים נטמא ישראל · הזנו ולא יפרוצו · (שם ד · ויקרא יט) הזנה הזנו · והם עומדים · והיוצאים אל תחלל את (דברי הימים שני כא) בתך להזנותה · ויזן את יושבי ירושלם · והפעל שלא (יחזקאל טז) נזכר פועלו מן הכבד הדגוש ואחריך לא זונה · נכתבה בו הו״ו עם הדגש ״

זנח (איכה ב · שם ג) זנח יי׳ מזבחו · כי לא יזנח לעולם יי׳ · (שם) והעומד ותזנח משלום נפשי · והפעל (דברי הימים ב כט · ישעיה יט) הנוסף ואת כל הכלים אשר הזניח המלך אחז · והאזניחו נהרות · ענינם ענין ריחוק והאל״ף בהאזניחו נוספת ומשפטו והזניחו · וכתב רבי יונה כי נהגו בו העברים מנהג לשון ארמית שמוסיפין אל״ף כמו אשתיו חמרא · אתכרית רוחי · ונתבו בו גם כן הא״א הבנין · וכבר כתבנו דקדוקו בחלק הדקדוק ״

זנק (דברים לג) יזנק מן הבשן · ענינו ידלג ודומה לו בלשון רבותינו ז״ל דיה אם זנקה ״

זעה (דברים כח) והיית לזעוה · הו״ו הנראית למ״ד הפעל תמורת הה״א והה״א לנקבה וענינו בענין זועה ״

אא

כי יתכן להיותו כמו כלעכו שפירשו בו לשון דלוג כשלוף זיין כלת:

זעך (איוב יז) ימי נזעכו · ענינו נכרתו ״

זעם (במדבר כג) ומה אזעם לא (דניאל יא) זעם יי׳ · וזעם (זכריה א · משלי כב) על ברית קדש · אשר זעמתה זה שבעים שנה · זעום יי׳ (מיכה ו · משלי כד) יפול שם · ואיפת רזון זעומה · יזעמוהו לאומים · בקמץ (במדבר כג) הע״ין · ולכה זעמה ישראל · חז״ן בחלם להאריך על (ירמיה טו · הושע ז) הע״ין · והשם זעם מלאתני · מזעם לשונם · שפך (תהלים סט · משלי כה) עליהם זעמך · והנפעל ופנים נזעמים · ענינם ענין מאיסה וזעף וכעס ״

זעף (משלי יט · דניאל א) ועל יי׳ יזעף לבו · את פניכם זועפים · והנם (בראשית מ · דה״ב כו) זועפים · ובזעפו עם הכהנים · מקור · (מלכים א כ · מיכה ז) והתאר על ביתו סר וזעף · והשם זעף יי׳ אשא · ויעמד (יונה א) הים מזעפו · ענינם ענין הקצף והכעס ״

זעק (תהלים כב · שמואל ב יג) אליך זעקו ונמלטו · ותלך הלוך וזעקה · עבר במקום בינוני כלומר היתה הולכת (הושע ח · יחזקאל כא) וזועקת · לי יזעקו אלהי ידענוך · זעק והילל בן אדם · (נחמיה ט) וישובו ויזעקוך · פירוש ויזעקו לך · והפעל הכבד (זכריה ו · ירמיה ב) ויזעק אותי וידבר אלי · והשם וזעקה בגוים נשמע · (נחמיה ט · איוב טז) ואת זעקתם שמעת על ים סוף · ואל יהי מקום לזעקתי · ענין זעקה קריאה בקול גדול · וכתב א״א ז״ל מזה מרוב (איוב לה) עשוקים יזעיקו · והוא יוצא לשני פעולים הרשעים והגזלנים יזעיקו את העניים והעניים זועקים לאל יתברך · (שמואל ב כ · שופטים ד) הזעק לי את איש יהודה · ויזעק ברק את זבולן ואת (איוב לה · שופטים יח) נפתלי · מרב עשוקים יזעיקו · והנפעל נזעקו וידביקו (שם · יהושע ח) את בני דן · מה לך כי נזעקת · ויזעקו כל העם אשר (ישעיה נז) בעיר · והמקור מן הקל בזעקך יצילוך קבוציך · ענינם ענין קבוץ ואסיפת העם וגם אלה מענין הראשון כי לא יאסף העם מבלתי הכרוז שיעבור ויזעק להם שיאספו או בזעוק האדם כמו כן מעושק שיעשקוהו יאספו העם לקול זעקתו והנה הוא מזעיק אותם וענין אלו והדומים להם בלעז אנרו״ירמינט ״

זער (איוב לו · ישעיה כח) כתר לי זעיר ואחוך · זעיר שם זעיר שם · ומ״א (ישעיה כד) בתוספת מ״ם ונשאר אנוש מזער · הלא עוד (שם כט) מעט מזער · תרגום מעט זעיר ״

זפת (שמות ב · ישעיה לד) ותחמרה בחמר ובזפת · לזפת בוערה · בשש נקדות פיצ״י בלעז ״

זקק (איוב לו · שם כח) יזקו מטר לאידו · ומקום לזהב יזקו · והפעל (מלאכי ג · תהלים יב) הכבד וזקק אותם · מזקק שבעתים · ענינם (תהלים קמט · נחום ג) ענין ההתכה · לאסור מלכיהם בזקים · רתקו בזקים · ענינם כבלים ותרגום לא לנחשתים הוגשו לא לזקים דנחש אתקרבא · (משלי כו) היורה זקים · פירוש להבות אש מדברי רז״ל והוו נפקין זקוקין דנור מפומיה דרבי ״

זקן (בראשית כז · שם כד) ויהי כי זקן יצחק · פעל עובר · ואברהם (שם · שמואל א יב) זקן · תאר · ובסמוך זקן ביתו · זקנתי ושבתי · (בראשית לז · שם כא) והשם כי בן זקונים הוא לו · בן לזקוניו · והוא שם בלשון רבים לא יבא ממנו יחיד וכן נעורים בתולים · (שם מח) ומשקל אחר ועיני ישראל כבדו מזוקן · ומשקל אחר (ישעיה מו · בראשית כד) ועד זקנה אני הוא · אחרי זקנתה · והפעל הנוסף (איוב יד · משלי כב) אם יזקין בארץ שרשו · גם כי יזקין לא יסור ממנה · (ישעיה ז · שמואל ב כ) וגם את הזקן תספה · ובסמוך בזקן עמשא לנשק לו · והחזקתי

וְהֶחֱזַקְתִּי בִּזְקָנוֹ · ויבא בלשון זכר עַד יְצַמַּח זְקַנְכֶם · ובלשון נקבה וְכָל זָקָן גְּרֻעָה · וְגַם אֶת הַזָּקָן תִּסְפֶּה ״

זקף יְיָ זוֹקֵף כְּפוּפִים · ענינו מרים · ותרגום וישא עיניו וירא וזקף עינוהי וחזא ״

זרב בְּעֵת יְזֹרְבוּ נִצְמָתוּ · יתכן לפרשו מלשון מרזב כדברי רבותינו ז״ל והוא הפוך כלומר בעת שתראה אותם נגרים כמרזב בעת ההיא נצמתו · ורבינו סעדיה פירשו לשון קור דומה ללשון רבותינו ז״ל שאמרו כסא דכספא נמי אסיר משום דמרזיב · כלומר שמצנן וכן הוא הפירוש בזמן החרף ובימי הקור נצמתו כלומר נתאספו יחד אפיקי הנחלים ונצמתו מלשון צומת הגידים בדברי רבותינו זכרונם לברכה מקום אסיפת הגידים · ורבי משה בן גקטיליא פירש יזורבו כמו יצורבו כלומר בשעה שיתחממו נכרתו כמו שאמר בחמו נדעכו ממקומם ״

זרה זֵרֶה חַלְאָת · תִּזְרֵם לְרוּחַ · וְאֶזְרֵם בְּמִזְרֶה בְּשַׁעֲרֵי הָאָרֶץ · וַיִּזֶר עַל פְּנֵי הַמַּיִם · לֹא לִזְרוֹת וְלֹא לְהָבַר · והשם בָּרַחַת וּבַמִּזְרֶה · וא״א ז״ל פירש מזה וְהָיָה לָכֶם לְזָרָא · בפלס כלה והאל״ף מקום ה״א וענינו כמו שאמר עד אשר יצא מאפכם שיזרו אותו מפיהם ומאפיהם · והנפעל וַיִּזָּרוּ בָּאֲרָצוֹת · בְּהִזָּרוֹתֵיכֶם בָּאֲרָצוֹת · והפעל הכבד וְזֵרִיתִים בָּאֲרָצוֹת · וְשִׁלַּחְתִּי לְבָבֶל זָרִים וְזֵרוּהָ · הוא לשון נופל על הלשון כי זרים מענין לאיש זר · ויש לפרש זרים מזה הענין ויהיה תאר בפלס כלים דוים · וְהַשְּׁלִישִׁי לְכָל רוּחַ אֱזָרֶה · וְזֵרִיתִי אוֹתָם בָּאֲרָצוֹת · וְזֵרִיתִי אֶת עַצְמוֹתֵיכֶם · מלרע · וְזֵרִיתִי פֶרֶשׁ עַל פְּנֵיכֶם · מלעיל · והמסורת לית כוותיה מלעיל · אֲשֶׁר זֵרוּ אֶת יְהוּדָה · וְזֵרָם מֵעֵבֶר לַנָּהָר · מְזָרֵה יִשְׂרָאֵל יְקַבְּצֶנּוּ · כִּי חִנָּם מְזֹרָה הָרָשֶׁת · היה ראוי להיות מְזוֹרָה בדגש לולי הרי״ש בפלס מְגֻלָּה · וּמִמְּזָרִים קָרָה · פועל בפלס מגלים כלומר מן הרוחות הנושבים והמזורים תהיה הקרה · ובנין שלא נזכר פועלו אֲשֶׁר זֹרֶה בָרַחַת וּבַמִּזְרֶה · היה ראוי להיות זֹרֶה בדגש לולי הרי״ש העלולה לקבל דגש והוא תאר · כי העבר זֹרָה בפלס גוּלָּה · והתאר בא בפתח קטן להפריד בינו ובין העבר כמו בנין נפעל מנחי הלמ״ד שהעבר בקמץ נִרְאָה · והתאר בפתח קטן נִרְאֶה · נִגְלֶה · יְזֹרֶה עַל נָוֵהוּ גָפְרִית · לולי הרי״ש היה דגוש בשקל יְכֻסֶּה · וענין אחר זֵר זָהָב · מִתַּחַת לְזֵרוֹ · הוא סבוב זהב על המסגרת כי המסגרת היתה למטה תקועה מרגל לרגל בארבע רוחות השלחן ודף השלחן נתון עליה וזר הזהב נתון למעלה על שפת השלחן סביב נתון על המסגרת · והפעל מהענין הזה אָרְחִי וְרִבְעִי זֵרִיתָ · כלומר סיבבת ורבי יהודה כתב בשרש הזה בענין ארחי ורבעי זרית ואמר · וכבד אחר וַתְּזָרֵנִי חַיִל לַמִּלְחָמָה · וכן כתב א״א ז״ל בזה השרש אבל הוא פירשו מהענין הראשון פי׳ ותזרה לי חיל בכל איברי בזרועות ובשוקים להיותי חזק במלחמה וכן פירש מזה הענין ארחי ורבעי זרית ששה צדדים ארחי שנים פנים ואחור ורבעי ארבע ימין ושמאל ומטה ומעלה כי אילו היו מחוברים לא היה מתוקן בניני ״

זרח וּכְבוֹד יְיָ עָלַיִךְ זָרָח · שֶׁמֶשׁ זָרְחָה וְנוֹדָד · הָאוֹמֵר לַחֶרֶס וְלֹא יִזְרָח · פירושו בלילה ובעד כוכבים יחתום ביום · אלה פעלים עומדים · ואפשר שיהיה זָרַח בַּחֹשֶׁךְ אוֹר לַיְשָׁרִים · פעל יוצא או יהיה עומד כחביריו · ופאת זריחת השמש נקראת מזרח מִמִּזְרַח שֶׁמֶשׁ עַד מְבוֹאוֹ · והשם וּמְלָכִים לְנֹגַהּ זַרְחֵךְ · וְהַצָּרַעַת זָרְחָה בְמִצְחוֹ · נתגלתה · כי זריחת השמש הוא גלוי השמש כי עד עת זריחתו הוא מכוסה ובזרחו יתגלה ויתראה או אמר זרחה שהיתה הצרעת בהירה כשמש כמו שנקראת בהרת · כְּאֶזְרָח מִכֶּם יִהְיֶה לָכֶם · הוא התושב והקדמון בעיר כי הוא מגולה לכל וידוע מי הוא ומשפחתו אבל הגר הוא מכוסה ולא ידע אדם מי הוא ומה משפחתו · כְּאֶזְרָח רַעֲנָן · הוא העץ הלח והרטוב שהוא מגולה ונראה ביופיו ובלחותו ״

זרם כְּזֶרֶם מַיִם כַּבִּירִים · מִזֶּרֶם הָרִים יִרְטָבוּ · כְּזֶרֶם קִיר · בשש נקודות עניינם כענין שטף ופירוש כזרם קיר בזרם מים המפיל הקיר · וכתב הגאון רב סעדיה ז״ל מזה כְּמַהְפֵּכַת זָרִים · והוא כמו זרם כלומר כמהפכת זרם מים · והם שני משקלים כמו קדם וקדים · או יהיה תאר בפלס שביר ופירושו כמהפכת גשם זורם ושוטף · והשם עוד בלשון נקבה וְזִרְמַת סוּסִים זִרְמָתָם · ודמה אותם לסוסים כי אמרו כי הם שטופי זמה יותר משאר הבהמות · והפעל הקל ממנו זְרַמְתָּם שֵׁנָה יִהְיוּ · ויונתן תרגם וזרמת סוסים זרמתם וצחנת סוסוותא צחנתיהון · והפעל שלא נזכר פועלו זֹרְמוּ מַיִם עָבוֹת · וחסר הנסמך ומשפטו זורמו מים מי עבות והוא אומר על מחנה מצרים כמו שאמר וישקף יי׳ על מחנה מצרים בעמוד אש וענן · ורבי יונה כתב שהוא מבנין פועל הכבד ופי׳ כי העבים זורמו והתיכו המים ״

זרע וְהָיָה אִם זָרַע יִשְׂרָאֵל · זָרְעוּ חִטִּים · וּזְמוֹרַת זָר תִּזְרָעֶנּוּ · אמר תזרענו לפי שזורעין החרצן · אֶת כָּל עֵשֶׂב זֹרֵעַ זֶרַע · פירוש שהוא עושה זרע · לֹא תִזְרַע כַּרְמְךָ · הַזֹּרְעִים בְּדִמְעָה · אוֹר זָרֻעַ לַצַּדִּיק · והנפעל וְנֶעֱבַדְתֶּם וְנִזְרַעְתֶּם · לֹא תִזָּרַע וְלֹא תַצְמִחַ · וְנִקְּתָה וְנִזְרְעָה זָרַע · והשם זֶרַע רַב תּוֹצִיא · בסגול · אֲשֶׁר זָרְעוּ בוֹ · הם גרעיני הפירות שהם כמו זרע שנוטעין אותם ומהם צומחים האילנות · וְזֶרַע בְּמַיִם רַבִּים · זַרְעֵךְ תַּפְרִיחִי · פירוש מה שזורעת בערב יוציא פרח בבקר · וּבֵין זַרְעֲךָ וּבֵין זַרְעָהּ · והקבוץ וְזַרְעֵיכֶם וְכַרְמֵיכֶם יַעְשֹׂר · ומשקל אחר כְּזֶרַע גַּד הוּא · ומשקל אחר כָּל זֶרַע זֵרוּעַ · זֵרוּעֶיהָ תַצְמִיחַ · ויתכן לומר כי זֵרוּעַ שם תאר בשקל אטון מצרים או יהיה מן הדגושים בפלס למוד כדבר ובחלם וְיִתְּנוּ לָנוּ מִן הַזֵּרֹעִים · ובתוספת נו״ן וְנוֹתֶן לָהֶם זֵרְעֹנִים · ומשקל אחר וְכֹל מִזְרַע יְאוֹר · ומה שלא נזכר פועלו מן הדגוש אַף בַּל זֹרָעוּ · והפעל הכבד עֵשֶׂב מַזְרִיעַ זֶרַע · אִשָּׁה כִּי תַזְרִיעַ · זרע העשבים והעצים והאדם הכל נקרא זרע · וכן נקרא הפרי פרי בטנך ופרי אדמתך · וענין אחר הַזְּרֹעַ וְהַלְּחָיַיִם · אֶת הַזְּרֹעַ בְּשֵׁלָה · וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה · חָשַׂף יְיָ אֶת זְרוֹעַ קָדְשׁוֹ · הֱיֵה זְרֹעָם לַבְּקָרִים · והקבוץ בלשון זכרים וּזְרֹעִים מִמֶּנּוּ יַעֲמֹדוּ · וַיָּפֹזּוּ זְרֹעֵי יָדָיו · וּזְרֹעַי עַמִּים יִשְׁפֹּטוּ · ולשון נקבות כִּי זְרוֹעוֹת רְשָׁעִים תִּשָּׁבַרְנָה · וּזְרֹעוֹת הַנֶּגֶב לֹא יַעֲמֹדוּ · וּזְרֹעוֹת הַשֶּׁטֶף יִשָּׁטְפוּ · רוצה לומר החיילות · וּמִתַּחַת זְרֹעֹת עוֹלָם · פירוש ממעל יהיה לך אלהי קדם מעון וסתרה ומתחת יהיה לך זרועות עולם לסבול אותך · ובאל״ף נוספת וּבְאֶזְרוֹעַ נְטוּיָה · וְאֶזְרֹעִי מִקָּנָה תִשָּׁבֵר ״

(שמות ט׳ · שמות כ״ד · יחזקאל ל״ו · הושע ז׳ · במדבר י״ט · שמות כ״ז · זכריה י״ד · במדבר ז׳ · עמוס ו׳)

זרק זרקו משה השמימה · וחצי הדם זרק על המזבח · וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם · גם שיבה זרקה בו · פועל בודד כלומר נזרקה בו השיבה · או פירושו כי התולדת זרקה בו השיבה כי השיבה תבא מתולדת האדם · ומה שלא נזכר פועלו כי מי נדה לא זורק עליו · ושם הכלי שזורקים ממנו מזרק · והקבוץ בלשון נקבות ויעיו ומזרקותיו · ובקבוץ זכרים כמזרקים לפני המזבח · ובסמוך מזרקי כסף · השותים במזרקי יין · חסר הנסמך ופירושו במזרקי כסף או זהב שותים יין · או הוא כמו מזרקים וכן חלוני שקופים · נטעי נעמנים · והרומים לחם ·

(ישעיה מ׳ · שמות כ״ח)

זרת ושמים בזרת תכן · זרת ארכו וזרת רחבו · בשש נקודות · ידוע · ופירשו בו רז״ל זרת האמור בתורה חצי אמה של ששה טפחים ״

ואשר הם בני ארבע אותיות

(ישעיה י״ח)

זלזל וכרת הזלזלים · הם סעיפי הנטיעים ברוש״ץ בלעז ·

(תהלים קי״ט · תהלים י״א · איכה ה׳)

זלעפה זלעפה אחזתני · הה״א לנקבה · ורוח זלעפות מנת כוסם · ובסמוך מפני זלעפות רעב · ענינם ענין בעתה ורעדת או ענין שריפה ״

(תהלים ע״ב)

זרזיף זרזיף ארץ · הוא העשב הנגזז והנחתך ומלת על שומרת במקום שנים · וכן משפט הפסוק ירד כמטר על גז וכרביבים על זרזיף ארץ · ודומה לו בדברי רז״ל שאמרו דפרזלא לא משום דזריף · ואע״פ שבמלת זרזיף נכפלה בו הפ״א שרש אחד ותוכן אחד להם · וא״א ע״ה פי׳ שהמלה מורכבת משתי מלות זר זיף ויהיה זיף מתרגום מלוה מוזיף וזר הוא על המטר שהוא זר ואינו מטבע הארץ והוא מלוה הארץ וחונן אותה וכן אמר על זרזיר שהיא מלה מורכבת · ויש לפרש עוד לשון נשיפה והזלה ודומה לו בדברי רז״ל מטא זרזיפא דמיא על ראשיה · והוא הנכון אצלי בפירוש המלה הזאת ·

(משלי ל׳)

זרזיר זרזיר מתנים או תיש · שם חיה שכוחה במתניה · ויש אומרים שהוא כלב הצד ציד ליברי״ר בלעז ונקרא כן לפי שהוא דק במתניו כאלו הוא חבוש או חגור במתניו ותרגום ויעשו להם חגורות ועבדו להון זרזין · וכן תרגום ויחבש וזריז · ויש אומרים שהוא נמר גם הוא דק מתנים וחזק במתניו · ויש לפרש שהוא מין עוף טמא שזכרו רבותי׳ ז״ל באמרם לא לחנם הלך זרזיר אצל עורב אלא מפני שהוא מינו ואומרים שהוא אשטורניל בלעז אבל לא ידעתי הפירוש מה שעם מתנים ·

נשלמה אות הזין

אות החית

(שמות ל״ה)

חח חח ונזם · פי׳ רבי יונה עכס שקורין אורנמינטי די אורקיה · ולפי דעתי שהוא החלי שהוא כמין מחט שנוקבין ומחברין בו שתי שפתות החלוק תחת הגרון וקורין לו בלעז אגו די פומילו · וכן נקרא חכלי שמעלים בו הדגים לפי שנוקב לחיי הדג · ושמתי חחי באפך · ונתתי חחים בלחייך · ומא ובחוח תקוב לחיו · וקורין לו אמו די פישקר · וכן נקרא הקוץ הנוקב חוח חוח עלה ביד שכור · כשושנה בין החוחים · אבל ויביאהו בחחים אל ארץ מצרים · הם מוסרות וכבלים · וכן אמר התרגום בשלשלן · וכן וילכדו את מנשה בחחים · בכבלים וכן אמר אחרי זה ויאסרהו בנחשתים ·

(ישעיה ל״ז · יחזקאל ל״ח · איוב מ׳ · משלי כ״ו · שיר ב׳ · יחזקאל י״ט · דברי הימים ב׳ ל״ג)

חבב אף חבב עמים · לטמן בחבי עוני · ענינם ענין אהבה וחיבה · וכבר נשתמשו רבותינו הרבה בזה הלשון כמו שאמרו חביבין ישראל שנקראו בנים למקום חיבה יתירה נודעת להם · ופירוש לטמון בחבי עוני · לטמון עוני באהבתי אותו רק גליתי אותו ושנאתיו והרחקתיו ממני ״

(דברים ל״ג · איוב ל״א)

חבא כי נחבא · פעל עבר · הנה הוא נחבא · פעל עומד · למה נחבאת לברוח · נחבאים במערה · בשוא הבי״ת · ונחבה לא יוכל · מקור נבנה על תשלומו והוא כתוב בה״א · וההתפעל מן החורים אשר התחבאו שם · ויתחבא האדם ואשתו · כאבן מים יתחבאו · פירוש בשקופאים המים מפני הקור הם על פניהם כאבן והמים מתחת אינם נראין · ומה שלא הוזכר פועלו מן הכבד יחד חבאו עניי ארץ · והפעל הנוסף כי החביאה את המלאכים · בצל ידו החביאני · כי החבאתה את המלאכים · וכבר זכרתי דקדוק המלה הזאת בחלק הראשון מן הספר הזה בשרש חבה · ומה שלא נזכר פעלו מן הבנין הזה · ובבתי כלאים החבאו · והשם מכל המחבואים אשר יתחבא שם · ומשקל אחר והיה איש כמחבא רוח ·

(שופטים ט׳ · שמואל א׳ י׳ · בראשית ל״א · יהושע י׳ · ירמיה מ״ט · שמואל א׳ י״ד · בראשית ג׳ · איוב ל״ח · איוב כ״ד · יהושע ו׳ · ישעיה מ״ט · יהושע ו׳ · ישעיה מ״ב · שמואל א׳ כ״ג · ישעיה ל״ב)

חבה חבי כמעט רגע · והנפעל גליתי את מסתריו ונחבה לא יוכל · נפעל עבר או מקור כמו שכתבתי · ונחבתם שמה · להחבה בשדה · חדר בחדר להחבה · והשם ושם חביון עזה · והנכון כי חבי כמעט רגע שם בפלס שבי כי אין בפסוק זכר לנקבה וכן כתב רבי יהודה המדקדק · ואם מנחה על המחבת · מחבת ברזל · פי׳ רז״ל מחבת צפה ומעשיה קשים כלומר לא היה הכלי עמוק כמו מרחשת לפיכך היו מעשיה קשים שהיה האפה בה קלוי מאד מפני שלא היתה עמוקה והאש שולטת בה ·

לא׳ חסר אלף וכן אמרו במסורת סקוא חד מן ארבע חסרים אלף בלישנא סגיאה :

(ישעיה כ״ו · ירמיה מ״ט · יהושע ב׳ · מלכים ב׳ ז׳ · מלכים א׳ כ״ב · חבקוק ג׳ · ויקרא ב׳ · יחזקאל ד׳)

חבט כי תחבט זיתך · יחבט יי משבלת הנהר · ותחבוט את אשר לקטה · חבט חטים בגת והנפעל

(דברים כ״ד · ישעיה כ״ז · רות ב׳ · שופטים ו׳)

והנפעל יחבט קצח · ענין החבישה בלעז אשקויירו "

חבל

לא חבל · לא יחבל רחים ורכב · בשוא ופתח החי"ת ורפה הב"ת אם חבל תחבל · ולא תחבל · בשוא לבדו החי"ת ודגש הב"ת · יחבלו שור אלמנה · ועל עני יחבלו · ועל בגדים חבולים ישו · והשם ובעד נכריה חבלהו · שהנפרד חבל בפלס ארץ · ומשקל אחר חבול לא ישיב · ובתוספת הה"א הנקבה חבולה · חבולתו חוב ישיב · ענין הכל משכון וענין רובם לקיחת המשכון · ויש נתינת המשכון כמו ועל עני יחבולו · בלומר ילוו הם המעות על משכונם לתוחלת שיגזלו העני ויפרעו חובם וזהו ועל עני · ופי' יחבלו שור אלמנה · כמו יקחו משכון האלמנה בחוב שיש להם אצלה וזה הדבר נמנע בעבור עליבת האלמנה כמו שנאמר לא תחבול בגד אלמנה · והם לא יחושו לעלבונה ולא ירחמו עליה או פירושו שאין להם אצלה חוב ויקחו שורה כאילו להם אצלה חוב ויחבלוה כמו שנאמר כי תחבול אחיך חנם · והכניס רבי יונה בזה הענין בו לדבר יחבל לו · וענין אחר חבלנו לך · האמר נשאתי לא אחבל · והנפעל בו לדבר יחבל לו · והשם חבול חבלנו לך · והפעל הכבד וחבל את מעשה ידיך · מחבלים כרמים · בראתי משחית לחבל · לחבל כל הארץ · ומה שלא נזכר פעלו וחבל עול מפני שמן · רוחי חבלה · ופירוש וחבל עול וחבל עול סנחריב מפני חזקיהו שהוא משוח בשמן כלם ענין השחתה · ויש לפרש מענין זה בעבור טמאה תחבל וחבל נמרץ · וענין שלישי שמה חבלתך אמך · בעבור טמאה תחבל וחבל נמרץ · הנה יחבל און · והשם בטרם יבא חבל לה · בחמש נקודות · צירים וחבלים יאחזון · חבלים יחלק באפו · חבלי יולדה · החי"ת בסגול · וכן חבליהם תשלחנה · כולם ענין צירים ומכאובים · וענין רביעי ותורידם בחבל · בשש נקודות · בחבלי אדם אמשכם · בפתח · וחבלים בראשינו · הם העבותות · טמון בארץ חבלו · החי"ת בפתח ופירושו החבל שילכד בו · ולפי שהנחלה תחלק בחבל כמו שאמר ואדמתך בחבל תחלק · משליך חבל בגורל · נקרא החבל והמחוז חבל · כל חבל ארגוב · גורל אחד וחבל אחד · חבלים נפלו לי בנעימים · ויפלו חבלי מנשה עשרה · החי"ת בפתח · והמסורת עליו לית פתח וכל בחבלי כותיה · הוי יושבי חבל הים · ת' ווי דיתבין בספר ימא · יוסף חבלים · ת' יקבל תרין חולקין · רב החובל · הוא הגדול שבספינה שהוא ממונה על חבלי הספינה להנהיגה כמשפטה · וכן לקול זעקת חובליך · והוא תאר וכן נטשו חבליך · תאר כמו חובליך · וכשוכב בראש חבל · פירש רבי יונה כי הוא דבר עשוי מחבלים צף על פני המים כשמעגנין את הספינות ובו ידעו מקום העוגן והאדם השוכב שם הוא בסכנה או הוא רב החובל עצמו ויקרא כן כי הוא שוכב בראש החבלים וצריך לשום עינו ולבו עליהם כשיצטרך להקים הנס או להורידו במהרה מפני הרוח והוא בדאגה גדולה וחבל הוא שם בשקל וחובר אין בהם · ויש מפרשים חבל התורן שכל החבלים תלויין בו והוא תאר בשקל אטר · והגאון רבינו סעדיה פירש כי הספינה נקראת חבל וחובל לפי שהנהגת הספינה במשיכת החבלים ובחתרתן ופירוש כראש חבל בראש הספינה ופירוש רב החובל ראש הספינה ופירוש וכשוכב בראש חבל התורן שהוא בראש הספי' והרוח תניפהו ותניעהו כן השכור מתנועע בגופו · וענין חמישי כי בתחבולות תעשה לך מלחמה · ונבון תחבולות יקנה · מתהפך בתחבולותיו · כמו עצות ומחשבות שאדם מתהפך בלבו בתחבולותיו בהם לבחור הישרה · וענין ששי חבל נביאים · בשש נקודות · חבלי רשעים עודני · החי"ת בסגול ענין קהל או חבורה · ומענין זה ולאחד קראתי חובלים · כי לאחד קרא נועם והוא הכהן ולאחד קרא חובלים והוא המלך שהוא ראש הקהלה ויש מפרשים נועם נשיאות זרובבל ונחמיה התרשתא שהיו מבית דוד חובלים זה מלכות הכהנים שמלכו סמוך לחרבן שני וחובלי מהענין השני ענין השחתה והם השחיתו דרכם ומעלליהם אחר מות חשמוני ובניו וחלקו מלכות ישראל וגרמו חרבן בית שני ואפשר שענין תחבולות וענין זה אחד כי המחשבות הם אסיפת הדברים והענינים בלב ודומה לענין זה בדברי רבותינו ז"ל חבילי תלתן וחבילי זרדין ועוד אמרו אין עושין מצות חבילות חבילות "

הג"ה · וקתימה מן קרא כ"ע שכתב שהוא לשון כווי וקרי הב"ת רפויה ואם היה כווי היה צריך שתהיה דגש' מכלהו על משקל כנסהו :

הג"ה · רוצה לומר חבל הוא שם ואינו מקור כי היה צריך להיו' הק"ת קמוצה וכן פירש רש"י שם ויפה דקדק :

חבק

הכסיל חובק את ידיו · את חובקת בן · עת לחבק · והכבד חבקו צור · האמנים עלי תולע חבקו אשפתות · תכבדך כי תחבקנה · ויחבק לו וינשק לו · ועת לרחוק מחבק · והשם מעט חבק ידים לשכב ·

חבר

כל אלה חברו · שתי כתפות חוברות · חבור עצבים · והשם חבר כהנים · בשש נקודות רוצה לומר קיבוץ הכהנים · ובתוספת הה"א הנקבה וארח לחברה · ובתוספת מ"ם במחברת השנית · לעמת מחברתו · והתאר חבר הוא לאיש משחית · חבר אני לכל אשר יראוך · כאיש אחד חברים · וחברי גנבים · ולבני ישראל חבריו · ולנקבה חברת על משקל גברת · וממנו והיא חברתך · והפעל הכבד וחברת את חמש היריעות · ושלא נזכר פועלו ממנו אל שני קצותיו וחבר · והתאר מזה יכרו עליו חברים · רוצה לומר בני החבורה · וההתפעל אתחבר יהושפט האל"ף תמורת הה"א · ולקץ שנים יתחברו · בהתחברך עם אחזיהו · והשם ממנו ומן התחברות אליו יעשה מרמה · ופעל כבד אחר אחבירה עליכם במלים · ושם הפעל מן הדגוש ועצים למחברות · וברזל לרב למסמרים לדלתות השערים ולמחברות · פירש רבי יונה מקום שהיו נקבצי' ונאספי' שם לעבודת יי' ואפשר שהיה ענין אחר מענין מלאכת הבית לפיכך אמר כי המסמרים היו צריכים למחברות · כמו שעושין בקירות הבתים שמשימין עצים משופים תחת מחברות הקרשים לנאות שלא יראה הסדק שבין קרש לקרש וכן אמר אחריו ולקרות את הבתים · היחברך כסא הוות · הוא לפי דעתי מהפעל שלא נזכר פעלו מן הדגוש ונפל הדגש להקל ופירוש המלה היחבר עמך ובא על דרך לא יגורך רע · ומן הענין הזה וחובר חבר ·

ובית חָבֶר · חוֹבֵר חֲבָרִים מְחֻכָּם · בְּעָצְמַת חֲבָרַיִךְ מְאֹד · עִמְדִי נָא בַחֲבָרַיִךְ · כמו שפירשו רבותינו ז"ל וחובר חבר אחד חבר גדול ואחד חבר קטן פי' חבר גדול שלוחש ומקבץ כתות של חיות גדולות וחבר קטן לוחש ומקבץ כתות של חיות קטנות כגון נחשים ועקרבים · חַבּוּרָה תַּחַת חַבּוּרָה · חַבָּאִישׁוּ נָמַקּוּ חַבּוּרֹתָי · ונפל הדגש ממלת וּבַחֲבֻרָתוֹ נִרְפָּא לָנוּ · חחבורה היא השריטה והגדידה ותרגום ירושלמי לא תתגודדו חבורין · ונכפל העין והלמ"ד במלת וְנָמֵר חֲבַרְבֻּרֹתָיו · והם כתמי הנמר שדומין לכתמי חבורה · ומדברי רבותינו ז"ל נראה כי החבורה נקראת המכה שנצרר הדם בה ולא יצא באמרם אי זו היא מכה שאינה חוזרת נצרר הדם אף על פי שלא יצא ונקראת חבורה לפי שנחבר הדם במקום המכה ולפי שהחבורה היא בבשר כמו כתם נקראו כתמי הנמר חברבורות "

א"א פירשו בו בית שיעשו בו כשפים שאם היה מלשון חבר הוא לאיש משתית היה כקול חבר כקמץ וניכר בטעם מלרע אבל זה הוא הטעם מלעיל וכגדול כמו וחוכר חבר :

חבש

וְחָבַשְׁתָּ לָהֶם מִגְבָּעוֹת · פְּאֵרְךָ חֲבוֹשׁ עָלֶיךָ · סוּף חָבוּשׁ לְרֹאשִׁי · פְּנֵיהֶם חֲבוֹשׁ בַּטָּמוּן · והפעל חכבד מִפְּנֵי נַהֲרוֹת חִבֵּשׁ · כלם והדומים להם ענין קשור וחשוק · וכן בענין קשור המכה והכריכה עליה וְלַנִּשְׁבֶּרֶת לֹא חֲבַשְׁתֶּם · בְּיוֹם חֲבֹשׁ יְיָ אֶת שֶׁבֶר עַמּוֹ · כִּי הוּא יַכְאִיב וְיֶחְבָּשׁ · והפעל הכבד וּמְחַבֵּשׁ לְעַצְּבוֹתָם · ושלא נזכר פעלו ממנו לא זֹרוּ וְלֹא חֻבָּשׁוּ · וכן בענין הממשלה לפי שהמושל אוסר וחובש למי שעוברים על מצותיו אמר לא אֶהְיֶה חוֹבֵשׁ · הַאַף שׂוֹנֵא מִשְׁפָּט יַחֲבוֹשׁ · וכן בענין קשור הבהמה באזור שלה שקורין בלעז צינ"ייא אמר וַיַּחֲבֹשׁ אֶת חֲמֹרוֹ · חִבְשׁוּ לִי הַחֲמוֹר · צֶמֶד חֲמוֹרִים חֲבוּשִׁים · כלם אשר הם מהשרש הזה ענין אחד הם "

חבת

אף על פי שזכרנו עַל מַחֲבַת בַּשֶּׁמֶן בשרש חבה אפשר שתהיה הת"ו שרשית למה שכתוב בֶּאֱמוּנָה עַל מַעֲשֵׂה הַחֲבִתִּים · ומה שזכרוהו רבותינו ז"ל חבתי כהן גדול לישתז ועריבתן בפנים · פירוש שהיה כ"ג מקריב בכל יום עשירית האיפה במחבת מחציתה בבקר ומחציתה בערב כמו שכתוב זה קרבן אהרן ובניו "

חגג

וְחַגֹּתֶם אֹתוֹ · הָמוֹן חוֹגֵג · חָגִּי יְהוּדָה חַגַּיִךְ · חַג לַיְיָ · וּבַחַגִּים וּבַמּוֹעֲדִים · וכן נקרא הקרבן עצמו חג על שם שקרב בחג · אִסְרוּ חַג בַּעֲבֹתִים · חֵלֶב חַגִּי עַד בֹּקֶר · סְפוּ שָׁנָה עַל שָׁנָה חַגִּים יִנְקֹפוּ · פֶּרֶשׁ חַגֵּיכֶם · ומן הענין הזה יָחוֹגּוּ וְיָנוּעוּ כַּשִּׁכּוֹר · אַדְמַת יְהוּדָה לְמִצְרַיִם לְחָגָּא · ענין תנועה כי גם החג נקרא כן לפי שמרקדין ומטפחין בשמחה יוֹם טוֹב · אֹכְלִים וְשֹׁתִים וְחֹגְגִים · כלומר מרקדין ומפזזין ומכרכרין בשמחה וכן פירש רבינו האי גאון ז"ל "

חגב

וְאֶת הֶחָגָב לְמִינֵהוּ · וַנְּהִי בְעֵינֵינוּ כַּחֲגָבִים · מין ממיני הארבה · וְיִסְתַּבֵּל הֶחָגָב · אמרו שהוא כמו עגב מן ותעגבה עליהם והוא רמז לאבר המשגל והנכון שהוא כמשמעו והנני עתיד לפרשו בשרש סבל "

חגה

בְּחַגְוֵי הַסֶּלַע · שֹׁכְנִי בְּחַגְוֵי סֶלַע · נהפכת ההא לוו נראית כמו מן שלה שליו הייתי · ושלוי עולם · ופי' בחגוי בבקעי הסלע או הוא מן חוג הארץ וי"ת בשיני כיפא "

חגר

וְחָגַרְתָּ אוֹתָם אַבְנֵט · שְׁאֵרִית חֵמוֹת תַּחְגֹּר · כלומר תחגור ותאסור אותם שלא יעשו בחמתם שהיתה להם על ירושלם כי החגירה היא הקשירה והאסירה · ופירוש הפסוק כי חמת אדם תודך המזמור נאמר בנבואה על מחנה אשור כשחנה על ירושלם וזהו שנאמר בתחלת המזמור נודע ביהודה אלהים ואומר ויהי בשלם סוכו והיא ירושלם כי עד ירושלם לא נודע אלהים במלחמות כי כל ארץ ישראל כבש וכשבא לירושלם ודבר גבוהות כנגד השם אז נודע אלהים והיה גדול שמו כמו שאמר ויך במחנה אשור ואמר כשתעשה נקמה במחנה אשור אז חמת אדם תודך מי שהיתה חמתו אליך ומתרגז כנגדך על כרחו יודך ותשוב חמתו הודאה לך ואז שארית חמות תחגור כלומר הנשארים ממלכי אומות העולם שהיה להם חמה על ירושלם אז תחגור ותאסור חמתם שיראו ממך מאשר ישמעו שעשית במחנה אשור וזהו שאמר בסוף המזמור יבצור רוח נגידים נורא למלכי ארץ כשיבצור ויקשוף רוח נגידים כמו שאמר כל גבור חיל ונגיד ושר במחנה אשור אז יהיה נורא למלכי ארץ · או יהיה פי' חמת אדם תודך על המצרים ואנשי כוש שהיו עם אשור במחנה כשראו המכה הגדולה ההיא שבו לדת היהודים ועליהם נאמר יגיע מצרים וסחר כוש ועליהם נאמר יהיה מזבח ליי בתוך ארץ מצרים וכל הפרשה · מָתְנֵיכֶם חֲגֻרִים · חֲגוֹר כְּלֵי מִלְחַמְתּוֹ · חֲגוֹר חַרְבְּךָ עַל יָרֵךְ גִּבּוֹר · אֱלִי כִּבְתוּלָה חֲגֻרַת שַׂק · וְחִגְרוּ שַׂקִּים · וטעם הפעול בענין החגירה כמו לובש ולבוש שאנו עתידים לבאר · והתאר חֲגוּרֵי אֵזוֹר בְּמָתְנֵיהֶם · בחלם · והשם וַחֲגוֹר נָתְנָה לַכְּנַעֲנִי · ובהא הנקבה וְתַחַת חֲגוֹרָה נִקְפָּה · בַּחֲגוֹרָתוֹ אֲשֶׁר בְּמָתְנָיו · והקבוץ וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם חֲגֹרֹת · וּמָה מַחֲגֹרֶת שָׂק · ענין כלם אזור · וְיַחְגְּרוּ מִמִּסְגְּרוֹתָם · יתנועעו מכבליהם שהם בהם כלומר מכובד כבליהם יפסחו · ובדברי רז"ל על הזב ישבו על הנסר ועל הספסל בזמן שרגלן מחגירין פי' בזמן שהן מתנועעין שבזמן שרגלי הספסל אינן שוין שהאחת קצרה מחברתה וכשאדם יושב עליו יתנועע ויתנודד אילך ואילך כמו החגר · ויש מפרשים אותו שהוא כמו הפוך ויחרגו מתרגום ומחדרים אימה ומשווניא חרגת מותא ופירושו ויפחדו ממסגרותיהם וכן תרגם יונתן ויזועון מבירניתהון "

חדד

וְחַדּוּ מִזְּאֵבֵי עֶרֶב · והתאר וַיָּשֶׂם פִּי כְּחֶרֶב חַדָּה · והשם חַדּוּדֵי חָרֶשׂ · ושלא נזכר פועלו מהנוסף חֶרֶב הוּחַדָּה וְגַם מְרוּטָה · לְמַעַן טְבֹחַ טֶבַח הוּחַדָּה · ענין החדוד ידוע בדברי רז"ל נפל תורא חדדו סכיני · ועוד אמרו שני תלמידי חכמים המחדדים זה את זה בהלכה ענין החריפות והדקות ועוד אמרו החרש שאינו יכול לעמוד מפני אזנו או מפני שהיד בו חדוד וחדוד מכריעו שחור פירוש שהכלי חד מתחתיו ואינו יכול לישב · ויתכן לחיות מן הענין הזה בַּרְזֶל בְּבַרְזֶל יָחַד וְאִישׁ יַחַד פְּנֵי רֵעֵהוּ · ואף על פי שאינו מן השרש הזה "

חדה

וַיִּחַדְּ יִתְרוֹ · על משקל ויחן שם ישראל · משפטו וַיֶּחֱדֶה ודגש דל"ת ויחד לתיקון הקריאה בעבור שהמלה מלעיל · והשם עֹז וְחֶדְוָה במקומו

משלי כ"ה · תלים נ"ח · ישעיה מ"ז · ישעיה מ"ז · שמות כ"א · תלים ל"ח · ישעיה נ"ג · ירמיה י"ג · שמות כ"ט · יחזקאל כ"ד · יונה ב' · איוב מ' · איוב כ"ח · יחזקאל ל"ד · ישעיה ל' · איוב ה' · תלים קמ"ז · ישעיה א' · ישעיה ג' · איוב ל"ד · בראשית כ"ב · מלכים א' י"ג · שופטים י"ט · ויקרא ו' · דברי הימים א' ט' · שמות י"ב · תלים מ"ב · נחום ב' · שמות כ"ג · יחזקאל מ"ה · תלים קי"ח · שמות כ"ג · ישעיה כ"ט · מלאכי ב' · תלים ק"ז · ישעיה י"ט · שמואל א' ל' · ויקרא י"א · במדבר י"ג · קהלת י"ב · שיר ב' · עובדיה א' · שמות כ"ט · תלים ע"ו · שמות י"ב · שופטים י"ח · תלים מ"ה · יואל א' · יחזקאל ז' · יחזקאל כ"ג · משלי ל"א · ישעיה ג' · מלכים א' ב' · בראשית ג' · ישעיה ג' · שמואל ב' כ"ב · חבקוק א' · ישעיה מ"ט · איוב מ"א · יחזקאל כ"א · משלי כ"ז · שמות י"ח · דברי הימים א' ט"ז

במקומו · כי חדות יי היא מעזכם · והפעל הכבד ממנו תחדהו בשמחה · ענינם ענין שמחה · ויתכן להיות מזה השרש והענין אל יחד בימי שנה · ומן השרש הזה ברזל בברזל יחד ואיש יחד פני רעהו · אבל הם מהענין שהקדמנו בשרש חדד ״

א״א שהוא יותר נכון כי יחד על משקל יעש אכל הראשון יחל בקמץ היוד בעבור האתנח:

חדל עד כי חדל לספור · חדלו גבורי בבל להלחם · חדלו רגז · פי׳ חדלו מעשות רוגז · הקולות יחדלון · חדל שאון עליזים · כי לא יחדל אביון מקרב הארץ · חדל ממנו ונעבדה את מצרים · חדלו לכם מן האדם · מחדול להתפלל בעדכם · והתאר חדל וחדל אישים · והפעל הכבד החדלתי את דשני · וקבוץ החי״ת לתפארת והענין ידוע · עם יושבי חדל · פי׳ יושבי הזמן · והוא כמו הפוך ממתים מחלד · והתאר ממנו מה חדל אני · ויש מפרשים מזה שעה מעליו ויחדל ״

חדק במשוכת חדק · טובם כחדק · בחמש נקודות אמר כי הטוב שבהם הוא כחדק והוא קוץ ממיני הקוצים ״

חדר חדר בחדר לחבה · ואל חדר הורתי · בשש נקודות · ויבא החדרה · ומ״א ובחדר משכבך · ויכשר להיות משניהם ומחדרים אימה · חדרי בטן · איש בחדרי משכיתו · וחדרי תימן · ר״ל פאתי תימן · וכתב החכם רבי אברהם אבן עזרא ז״ל כי הם הככבים שהם בפאת נגב הגלגל הגדול ובעבור כי היושבי בפאת צפון לא יראו אותם הככבים על כן קראם חדרי כאילו הם במקום נחבא · וכן מן החדר תבא סופה · והפעל מזה החודרת להם · רוצה לומר האורבת להם בחדר ״

חדש וחדשו ערי חרב · תחדש עדיך נגדי · והתפעל תתחדש כנשר נעוריכי · והתאר ואין כל חדש תחת השמש · וישן מפני חדש תוציאו · כי יקח איש אשה חדשה · והוא חגור חדשה · פי׳ חרב חדשה וכן ומאכלו בריאה שפירושו שה בריאה · ואני תפלה איש תפלה · והדומי׳ להם · חדשים לבקרים · ורוצ׳ לומר באשה חדשה שתהיה חדשה אצלו פרט למחזיר גרושתו אבל אלמנה וגרושה אחר במשמע · וכל ענין החדוש ידוע · ונקר׳ החדש כן על חדוש הירח שמתחדש בו ונקראו כל השלשים יום בכלל חדש · ונקרא יום הראשון לבדו חדש · מחר חדש · לא חדש ולא שבת · והיה מדי חדש בחדשו · בשבתות ובחדשים · כל אלו והדומים להם על יום הראשון בלבד · אבל ביום החדש השני · הוא שם על כלו ופירושו יום שני מהחדש וא״א ז״ל פי׳ לא חדש ולא שבת כל השלשים יום · כלומר לא עבר עדיין חדש ולא אפילו שבוע שראית אותו · חדש ימים · חדש ימים שלמים והוא שלשים יום · עתה יאכלם חדש את חלקיהם · החדש שנגזר עליהם והוא חדש אב · וכן בחדשה ימצאונה · בחדש שנגזר עליה שלא תוכל להנצל מכף מבקשיה · וא״א ז״ל פי׳ בחדשה מקור כלומר למה לא ייעפו כל מבקשיה כי בכל עת ימצאו אותה בחדושה כאילו עתה מתחלת לרוץ לפניהם ״

חוב חבולתו חוב ישיב · הוא חמלוה ורז״ל הרגילו הרבה בזה הלשון · ומזה השרש והענין פעל כבד וחיבתם את ראשי למלך · כי כל אדם שיש לו דין לשלם הון ממון הז

א״א כמו שמן קום כלא פיעל קלעם קיים קיימת:

מגוף יקרא חייב וכן רבותי׳ ז״ל ערבו הלשון בין לחובת הממון בין לחובת הגוף וקראו לזה ולזה חייב ״

חוג חק חג על פני מים · פי׳ סבב · והשם היושב על חוג הארץ · פי׳ גלגל הסובב הארץ · וכן וחוג שמים יתהלך · בחקו חוג · ושם הכלי שמתארין ומכוונין בו העגולה ובמחוגה יתארהו · קונפ״ש בלעז ״

חוד חודה חידתך ונשמענה · אחודה נא לכם חידה · חוד חידה ומשול משל · ענין הכל דבר סתום שיבינו המבינים דבר אחר מתוך אותו הדבר ״

חוה אחוה דעי אף אני · אחוך שמע לי ונפל ממנו הדגש · כתר לי זעיר ואחוך · והשם באל״ף נוספת ואחותי באזניכם · הכל ענין הגדה · חורת יאיר · וארת חותיהם · נפרש בשרש חית ״

חוז וינחם אל מחוז חפצם · ענינו כמו מדינה או פלך · או יהיה ענינו גבול · וכתב א״א ז״ל מזה ויודעיו לא חזו ימיו · כמו לא גבלו · וכן הוא מחוז חפצם גבול וכן בערבי חו״ז ״

חוח במערות ובחוחים · פי׳ במצדורת או חרומה לחם וכן אמר התרגום ואיטמר עמא במערתא ובמצדתא · וכבר פירשתי חוח עלה ביד שכור · כשושנה בין החוחים · בשרש חח ״

חוט כחוט השני שפתותיך · ידוע ותרגום פתיל תכלת חוטא דתכלתא ״

חול לא חלתי ולא ילדתי · כי חלה גם ילדה ציון · חולי וגוחי · ותרעש הארץ ותחול · בחלם מפני התעמדה · חול תחול · בשורק · חרינו חלנו · כי חלה לטוב · פי׳ כי חלה בעבור הטוב שהיה לה טרם זה · ור׳ יונה הכניס זה בענין תוחלת · הכית אותם ולא חלו · מלפני ארון חולי ארץ · והוא צווי במקום ת״ו איתן ופי׳ מלפני ארון חולי ארץ כלומר משיב המשורר כנגד השאלה ואומר זה שתחולי לפני ארון הוא שהוא ארון על הכל ודין הוא שיחולו הנבראים ממנו כי הוא ארון על הכל והשיב השאלה על הארץ שהיא כוללת הים והירדן והגבעות וההרים · ויש לפרש חולי מקור והיו״ד לכנוי והיה דינו מלרע ובא מלעיל מפני מלת ארץ שהיא מלעיל · והטעם כאילו הארץ משיבה לשאלה ואמרה חולי ונוסי ורקדי הוא מלפני ארון שיש לו כח ליבש מי הים והירדן כמו שיש לו כח ג״כ להפוך הצור שהוא יבש לח ויהפכנו לאגם מים כי הוא ארון הכל לעשות כל דבר והפכו בחומר ביד היוצר · והפעל הכבד מפניו יחילו עמים · ויחל מאד מהמורים · אם מפני לא תחילו · ולאשה מה תחילין · ויחלו מעט משא מלך שרים · והדגש תמורת יוד יחילו או הוא מענין תחלה ומשרשו כלומר עתה יחלו להתרעם ולהתאונן מעט ממשא מלך ושרים ועוד יתרעמו ויתאוננו יותר כשיהיו בגלות · ואשר הוא עובר לאחר קול יי יחיל מדבר · יחיל יי מדבר קדש · יחילו דרכיו בכל עת · פירוש דרכי הרשע יחילו הענייים בכל עת · ורבי יונה הכניס זה בענין תוחלת · ופועל כבד אחר והוא המרובע קול יי יחולל אילות · והמקור חולל אילות תשמור · ואל שרה תחוללכם · בסגול הלמ״ד כלומר שחוללה אתכם והוא עתיד במקום עבר · והפעל מחוללת תנין · והפעול והוא מחולל מפשעינו · והתפעל כל ימי רשע הוא מתחולל ·

ואפשר שיהיה כמהו וסער מתחולל · ושלא נזכר פועלו מתנוסף היוחל ארץ ביום אחד · והתאר כי קול כחולה שמעתי · בפלס טובה · והשם חיל כיולדה · ובה״א הנקבה ואסלדה בחילה · והשם בהכפל וחלחלה בכל מתנים · וההתפעל ותתחלחל המלכה · וכל אשר זכרנו הם ענין חיל וידוע הוא · וע״א וחלה חרב בעריו ולא חלו בה ידים · יחולו על ראש יואב · על ראש רשעים יחול · פירוש יפול ויחנה · וההתפעל וסער מתחולל · ופירו׳ ולא חלו בה ידים ולא חנו בה המחנות והחיילות כי כמו רגע נהפכה · ופירש רבי יונה מזה הענין יש רעה חולה · והוא תאר בפלס טובה כלומר רעה נופלת על בני אדם ויפה פירש · וענין אחר ויחל עוד שבעת ימים אחרים · על כן לא יחיל טובו · טוב ויחיל ודומם · כלומר טוב שיחיל ויהיה דומם לתשועת יי׳ ואפשר להיות ויחיל תאר משרש יחל בפלס שריד ויהיה פירוש הפסוק שיהיה האדם טוב ויחיל ודומם לתשועת יי׳ · ויחילו עד בוש · וענינם ענין תוחלת · וכתב א״אזל פעל קל מזה כי חלה לטוב · ויורה על זה כי ירד רע מאת יי׳ כמו כי טוב קויתי ויבא רע · ויש לשום מזה העקר דום ליי׳ והתחולל לו · ויהיה מענין תוחלת או מענין חיל כיולדה · וכן דין לפניו ותחולל לו · והחכם רבי יהודה שם אותו מן הכפולים · וע״א חוללה ידו נחש בריח · רוח צפון תחולל גשם · ותחולל ארץ ותבל · רב מחולל כל · ופירוש הפסוק הקב״ה שהוא רב ואדון על הכל מחולל כל העולם לפיכך זן אותם כולם כאחד וזהו שאמר ושוכר כסילים ושוכר עוברים כלומר הכסילים והעוברים על מצותיו זן אותם כמו החכמים והצדיקים · ואמר בו לשון שכר כי הוא ית׳ זן ומפרנס אותם כאילו הוא חייב לזונם כאדם שחייב לתת שכרו לשכיר · ועוד אפרשנו בשרש שכר בעזרת הבורא · ותשכח אל מחוללך · ושלא נזכר פועלו באין תהומות חוללתי · הן בעון חוללתי · ולפני גבעות חוללתי · הרפאים יחוללו · ענינם ענין יצירה · והכניס רבי יונה בזה הענין חולי ארץ · והיו״ד בו נוספת · ועוד הכניס בזה השרש לחול במחולות · מן המחוללות אשר גזלו · וטוב הוא לשומם מפעלי הכפל ועוד אפרשם בשרש חלל · ומן השרש הזה כחול אשר על שפת הים · וכחול ארבה ימים · וראיתי בספר מדויק ירושלמי וכחול ארבה ימים בשורק לנהרדעי ובחלם למערבאי ·

א״א מצאתי במדרש עוף הוא ושמו חול בשורק ורש״י פי׳ שם וזה לשונו עוף הוא ששמו חול ולא נקנסה עליו מיתה שלא אכל מעץ הדעת ומתחדש לסוף אלף שנה וחוזר לנערותו :

חום וכל שה חום בכשבים · שחור והנכון אצלי כי חום משרש חמם ושם אפרשנו ״

חוס אתה חסת על הקיקיון · לא חסה עליך עין · יחוס על דל ואביון · לא תחוס עינך · ולא תחוס עיני · כלם בחלם · ואחר בא לבדו בשורק לא תחוס עינם · וכל אחוס בשורק · ותחס עיני עליהם משחתם · ותחס עליך · פירושו ותחס עיני או נפשי · חוסה יי׳ על עמך · ענינם ענין חמלה ·

חוץ ויציאהו וינחהו מחוץ לעיר · בחוץ תעמד · החוצה אל העין · ענינם ידוע · וכן חוץ ממני · שפירושו זולתי והכל ענין אחד · וכן חכמות בחוץ תרונה · שפירושו שוק · ונתן לו ככר לחם ליום מחוץ האופים · וכחוץ לעוברים · שוטטו בחוצות ירושלם · וחוצות תשים לך בדמשק · שפירושם שווקים הכל עם ענין הראשון ענין אחד · והתאר ממנו בפנימי ובחיצון · וכן ופטורי צצים מלפנים ולחיצון · לפנימה ולחיצון ואף על פי שמלפנים ולפנימה אינם תאר ולחיצון הוא תאר והוא תאר להיכל שהיה חיצון מהדביר · ולנקבה אל החצר החיצונה · אבל וארת מבוא המלך החיצונה · הוא כמו החיצון כי הוא מלעיל הזקף בצר״י והה״א נוספת ·

חור חור כרפס ותכלת · לבן · וכן אמרו רז״ל מטת מילת לבנה חציע להם · תכלת וחור · והפעל ממנו בהראות ע״ן הפעל ולא עתה פניו יחורו · ותרגום לבן חיור · וכנה הבושת על דרך הלובן כי האדם שיש לו בושה יתלבנו פניו · וכן אמרו רז״ל המלבין פני חבירו ברבים · ורבי יונה פירש מזה הענין ואורגים חורי · כלומר בגדים לבנים · וכן סלי חורי · וטוב הוא שיהיה סלי חורי לבן כלומר סלים עשויים מן המקלות המקולפו׳ והם לבנים אחר הקילוף אבל הוא פי׳ על דרך הרחוק · ופירש מזה הענין עוד בן חורים · ואת כל חורי יהודה וירושלם · וארבה את החורים · חוריה ואין שם מלוכה · ואמר כי השרים והגדולים יכנום בלשון ישמעאל בלשון לובן · וע״א ויקב חור בדלתו · וימלא טרף חוריו · חורי עפר וכפים · מן החורים אשר התחבאו שם · ובשורק על חור פתן · הפח בחורים כלם · וידוע הוא · ויתכן לפרש מזה הענין ואורגים חורי · כלומר בגדים נקובים בעת אריגתן לנוי או אמר זה על הרשתות שהם נקבים נקבים וכן ענין הפרשה כמו שאמר ופורשי מכמורת על פני מים וכן סלי חורי סלי׳ נקובים כי כן יעשו אותם ועוד נפרשנו בשרש חרר · והחכם רבי יהודה ורבי יונה הכניסו בזה השרש וחרה נחשתה · ועצמי חרה מני חרב · חרו יושבי ארץ · והנכון והישר אצלי לשומם מפעלי הכפל ״

חוש וחש עתידות למו · חשתי ולא התמהמהתי · כנשר חש לאכל · חושה לעזרתי · ותחש על מרמה רגלי · כי מי יאכל ומי יחוש חוץ ממני · והתאר נחלץ חושים · והפעל הכבד אחישה מפלט לי · אני יי׳ בעתה אחישנה · והשם כי גז חיש ונעופה · ענינם ענין מהירות · וי״מ ומי יחוש מענין חוששין בדברי רז״ל כלומ׳ מי יחיש חושש לד׳ התענג ולאכול ולשמוח יותר ממני ״

א״א תמהתי למה לא הביא בעבור חושי כי כי כנו כו הדעות · יש מפרשים אותו לשון מהירות · וי״מ לשון שתיקה ויש מפרשים לשון חששה · ויש מפרשים לשון הרגש · וגם בשרש חשה לא הביאן :

חזז יי׳ עושה חזיזים · ודרך לחזיז קולות · ויש לומר שהם משרש הזה בשקל הגיגי מן הגה ויתכן לפרשם שהם אלו שרואה אותם אדם מבהיקין קודם שיבא הרעם מעט והם שקורין למפיזר בלע״ז אבל רבותי׳ ז״ל פירשו כמו ענן כמו שאמרו חמשה שמות נקראו לו אד עב ענן נשיא חזיז ועוד אמרו מאי חזיזין אמר רב יהודה פורחות מאי פורחות אמר רב פפא עיבא קלישתא דתותי עיבא סמיכתא ״

חזה ישמח צדיק כי חזה נקם · וזה חזיתי ואספרה · כלכם חזיתם · אשר אני אחזה לי · ועם שאול עשינו חוזה · פירשו רבי יונה כן כבר שמנו צופה עם שאול

שאול שיודיענו עת בואו ובקרבת עתו נדחה אותו · שמאל בעשותו ולא אחז · ותחז בציון עינינו · ובהראות למ"ד הפעל רמה ידך בל יחזיון · והשם בהראות למ"ד הפעל משא גיא חזיון · בחזיון לילה · והקבוץ מחזיונות לילה · ומחזיונות תבעתני · ומבלי הראות היו"ד חזון נראה אלי · ומ"א כמחזה לאמר · ובלשון נקבה ומחזה אל מחזה · וי"ת וזוי לקבל זוי · ומ"א ביד כל נביאי כל חוזה · ויתכן כי כמהו ועם שאול עשינו חוזה כלומר מחזה עשינו עם שאול וברית כרתנו עמו שלא יקחנו · ומשקל אחר ובחזות יעדו החוזה · ומשקל אחר חזות קשה · וחזותכם את שאול · כלם ענין ראיית ותרגום ראה חזה יש מהם ראיה ממש ויש מהם מראה הנבואה · על דברי חוזי · כמו חוזים כמו ואורגים חורי והדומים להם כמו שכתבנו בחלק הדקדוק · וע"א בית אבנים יחזה · פירושו יסתכך מן קרן חזות · והחכם ר' יהודה הכנים ועם שאול עשינו חוזה בענין בית אבנים יחזה ולא ידענו מה היתה דעתו בענינם · ויקח משה את החזה · חזה התנופה · והקבוץ וישימו את החלבים על החזות · וידוע הוא ״

חזק ויהי כי חזק ישראל · ודבר המלך חזק על יואב · אם תחזק ארם ממני · חזק ואמץ · חזקתני ותוכל · פירוש חזקת ממני · יחזקו ממך בסגול החי"ת פן יחזקו מוסריכם · בשוא החי"ת לחבשה לחזקה · במפיק הה"א פירוש להתחזק בה · ואשר הוא יוצא מן הקל ויצר לו ולא חזקו · וכן לחזקה לחזק אותה · ויש לפרש ולא חזקו ולא חזק ממנו או לא חזק לפניו ויהיה פירוש חזק על אחז ואם הוא יוצא יהיה פירושו כי השם יתברך לא חזק אחז לפניו או פירושו ולא חזקו מלך אשור ואמר כן לפי ששלח אחז על מלכי אשור לעזור לו אמר לא די שלא חזקו אלא שבא עליו והצר לו וזה הפירש הוא הנכון · והשם והשמדתי חזק ממלכות הגוים · הלא כחזקנו · ובתוספת ה"א ואם לא לקחתי בחזקה · ולכל אשר יצא על הבית לחזקה · ומשקל אחר כחזקת היד · ובחזקתו גבה לבו עד להשחית · או יהיה מקור · ומ"א ארחמך יי חזקי · החי"ת בחירק כמו מן סתר סתרי · והתאר החזק הוא הרפה · בחזק יבא · פירושו בחיל חזק וחילו הוא זרועו הוא שאמר וזרועו מושלה לו · ותאר במקום פעל ודוד הולך וחזק · ויהי קול השופר הולך וחזק מאד · והפעל הכבד חזקו פניהם מסלע · כי חזק בריחי שעריך · האריכי מיתריך ויתדותיך חזקי · ואני אחזק את לבו · ויחזק חרש את צורף · לא חזקו הכהנים את בדק הבית · ופעל כבד אחר החזק מלחמתך אל העיר · ועל ידם החזיקו · כלומר החזיקו המלאכה · החזיקו המשמר · החזיקי מלבן · כלומר החזיקו מלאכת מלבן · כי החזיק עד למעלה · ופירושו החזיק מלכותו · ויש בזה הפעל שהוא קשור עם בי"ת וענינו שיחזיק עצמו בדבר לתקף אותו בחזקה · והחזיקי את ידך בו · והוא כענין אחיזה · וכן ויחזיקו האנשים בידו · עודך מחזיק בתומתך · ועודך מחזיק בם · אשר החזקתיך מקצות הארץ · כלומר החזקתי בך · וכן שמה החזיקתני · החזיקה בי · כי החזיקך חיל · החזיק בך · או יבא בלא קשר בי"ת פעמים כמו לשון אחיזה שיבא בבי"ת ובלא בי"ת · וכן החזק מגן וצנה · ובלמ"ד במקום בי"ת והחזיק לו ונשק לו · והתפעל והתחזקתם ולקחתם

ויתחזק ישראל · בצרי · ובפתח חזק ונתחזק · וכן בא בהפסק בפתח על ממלכת אביו ויתחזק · ובענין מה שיכיל הכלי מחזיק בתים שלשת אלפים יכיל · ורז"ל הרגילו זה הלשון באמרם כלי ריקן מחזיק מלא אינו מחזיק וזולת זה הרבה ״

חזר ואת החזיר · ידוע · ובמשנה נשתמשו הרבה בזה השרש בלשון חזרה ״

חטא חטא ישראל · חטא חטאה ירושלם · שאול חטאו · פירושו עד שאול חטאו כלומר עד שימותו · וחטאת עמך · בחלוף ה"א הנקבה בת"יו והרפות הא"לף · בכל חטא אשר יחטא · ואחשך גם אנכי אותך מחטו לי · בוו"ו תמורת הא"לף למ"ד הפעל · חוטאים ליי לאכל על הדם · הא"לף נחה · וחוטאי חומס נפשו · פירושו חוטא לי · והתאר הנה עיני יי בממלכה החטאה · רעים וחטאים ליי · והייתי אני ובני שלמה חטאים · כלומר ידמה שנהיה חטאים לפניך שלא יהיה לנו בענין המלוכה דבר · ויש מפרשים כי הוא כינוי לדוד דרך מוסר רוצה לומר כי החטא יהיה על דוד וכמהו וחטאת עמך · ואויבינו ילעגו למו · וימירו את כבודם · והשם בכל חטא אשר יחטא · רק חטאי ירבעם בן נבט · ובתוספת הה"א חטאה גדולה · ובהדגש וכעבות העגלה חטאה · ופשע וחטאה · ובהרפו הא"לף וחלוף הה"א בת"יו ונודעה החטאת · והפעל הכבד פן יחטיאו אותך לי · אשר החטיא את בני ישראל · ובא חסר הא"לף אשר החטי את ישראל בה הלך · ואך לא סרו · וכן למען החטי את יהודה · מחטיאי אדם בדבר · אל השערה ולא יחטא · כלומר לא יחטיא האבן · ופעל כבד אחר אנכי אחטנה · כלומר שיהיה החטא עלי ואשלם לך כמוה · ונקרא הקרבן שמביאין על החטא על שמו במקום אשר תשחט העולה תשחט החטאת · ובא חסר הא"לף ושעיר עזים אחד לחטאת · וחטאו את המזבח · פירוש יסיר חטא האדם בעבודת המזבח הכהן המחטא אותה · העובד עבודותיה ונעשית החטאת על ידו ומסיר חטא האדם בה וכן וישחטהו ויחטאהו · ועל הדרך הזה ההתפעל הוא יתחטא בו · כלומר יסיר חטאו בהזאתו · תתחטאו ביום השלישי · משברים יתחטאו · פירוש מכל שברים אחרים יהיו נקיים כשיזכירו גבורות לויתן · ועוד נפרשנו בשרש שבר · וכל בגד וכל כלי עור וכל מעשה עזים וכל כלי עץ תתחטאו · איננו יוצא כאשר חשבו אנשים אלא עומד כמשפט כל התפעל · ולפי שאמר למעלה תתחטאו אתם ושביכם אמר ועם כל בגד וכל מעשה עזים וכל כלי עץ תתחטאו כי לא תהיה טהרתכם שלימה עד שיטהרו עמכם גם כל הבגדים והכלים · זאת תהיה חטאת מצרים וחטאת כל הגוים · עונש החטאת שחטאו · ובזה הדרך כי לא שלם עון האמורי עד הנה · עונש העון ״

חטב ולא יחטבו מן היערים · מחטב עציך · ענין כריתה · והפעול מהכבד מחטבות תבנית היכל · ורבי יונה פירש בענין אחר חטבות אטון מצרים · כזויות מחטבות · כלומר גבוהות ונשאות · ותרגום האמירך היום חטבך · ולפי דעתי אין להוציאו מהענין הראשון ופירוש חטובות אטון מצרים שב אל הערש ואמר כי ערשה בדיו חטובות ומתוקנות במעצד ובמחוגה וכיוצא בהם מהכלים שמתקנין בה חמטות · וכן כזויות מחוטבות · כי מנהג העולם לבנות זויות הבית אבנים

חשובות אבני גזית אף על פי שכל הבית בנויה באבנים שלמות הזויות עושים אבני גזית ומחושבות היטב עד שידמו כל אבני הזויות מרוב חשיבותן ביושר כאילו כלם אבן אחת ודמה הבנות ששוות וישרות בקומתן לזויות״

חטם וּתְהִלָּתִי אֶחֱטָם לָךְ · רוצה לומר בעבור תהלתי אאריך חוטמי לך כמו שאמר אאריך אפי כי האף והחמה יקרא גם כן חוטם״

חטף וַחֲטַפְתֶּם לָכֶם · יֶאֱרֹב לַחֲטוֹף עָנִי יַחְטֹף עָנִי בְּמָשְׁכוֹ בְרִשְׁתּוֹ · ענין חטיפה היא לקיחת הדבר בכח ובמהירות״

חטר וְיָצָא חֹטֶר מִגֵּזַע יִשָׁי · בְּפִי אֱוִיל חֹטֶר גַּאֲוָה · תרגום משה חוטרא ופי׳ חוטר גאוה אומר כי כפי האויל מטה הגאוה שמדבר גאות וגדולו׳ על האנשי׳ ורבי יונה פירש בעבור דברים שידבר האויל יבוא עליו חוטר גאוה כלומר שיכוהו מכות גדולות על דבריו״

חיי וְאַרְפַּכְשַׁד חַי · וַיִּהְיוּ כָּל יְמֵי אָדָם אֲשֶׁר חַי · וָחַי בָּהֶם · וְאִם בַּת הִיא וָחָיָה · ומלת וחיה ראויה לחדגש · והתאר חַי חַי הוא יוֹדֶךָ · חַיִּים כֻּלְּכֶם הַיּוֹם · אֲזַי חַיִּים בְּלָעוּנוּ · מַה לֶּעָנִי יוֹדֵעַ לַהֲלֹךְ נֶגֶד הַחַיִּים · מַיִם חַיִּים · והשם בלשון רבים מָוֶת וְחַיִּים · ולא יפרד וְחַיִּים לְנַעֲרוֹתֶיךָ · וַיִּהְיוּ חַיֵּי שָׂרָה · בנפול יו״ד השרש חֵי פַרְעֹה אִם תֵּצְאוּ מִזֶּה · חֵי נַפְשְׁךָ אֲדֹנִי · ויתכן וְחֵי אָחִיךָ עִמָּךְ פעל עבר מזה השרש ובא בדרך פָּעֵל · והשם עוד אַלְמְנוּת חַיּוּת · הראוי בתשלומו חַיְּוּת בשקל מלכות פחזות וענין כלם ידוע ואפשר שרש כלם חיה כמו שכתב רבי יהודה״

חיה וְחָיִיתָ אַתָּה וּבֵיתֶךָ · וְחָיְתָה נַפְשִׁי בִּגְלָלֵךְ · חָיוּ מִן הָאֲנָשִׁים הָהֵם · לֹא אָמוּת כִּי אֶחְיֶה · יְיָ עֲלֵיהֶם יִחְיוּ · ת׳ יי על כל מתיא אמרת לאחאה וקדם כולהון אחייתא רוחי ואחייתני וקיימתני · וַיְחִי יַעֲקֹב · אֲשֶׁר לֹא תְחַיֶּינָה · והשם אַלְמְנוּת חַיּוּת · ומשקל אחר וְלֹא יַשְׁאִירוּ מִחְיָה · כִּי לְמִחְיָה שְׁלָחַנִי אֱלֹהִים לִפְנֵיכֶם · ומשקל אחר חַיַּת יָדֵךְ מָצָאת · כלומר ערב היה לך כמו המזונות לאדם על כן לא חלית · והתאר כִּי חָיוֹת הֵנָּה · וכן חַוָּה כִּי הִיא הָיְתָה אֵם כָּל חָי · בהתחלף היו״ד בוי״ו כדי שלא יתערב עם זאת הַחַיָּה אֲשֶׁר תֹּאכֵלוּ · והפעל הכבד הִנֵּה הֶחֱיָה יְיָ אוֹתִי · אֹתְכָה הָרַגְתִּי וְאוֹתָהּ הֶחֱיֵיתִי · לְהַחֲיוֹת רוּחַ שְׁפָלִים · וכבד אחר וְנַפְשׁוֹ לֹא חִיָּה · הַחִיִּיתֶם כָּל נְקֵבָה · וְנַפְשׁוֹתֵיכֶם לְכֵנָה תְחַיֶּינָה · בְּקֶרֶב שָׁנִים חַיֵּיהוּ · פירוש ישראל שהוא פעלך חיה אותו בקרב שני הצרות ובא מלת חייהו שלם בלמ״ד הפעל שלא כמנהג כי הוא כתוב בשני יודין ואפשר שיהית שם כמו חייו וכן מגן גבוריהו כמו גבוריו · וְיוֹאָב יְחַיֶּה אֶת שְׁאָר הָעִיר · ופירוש יחיה את שאר העיר שסגר יואב שאר העיר כי דוד בנה מן המלוא ועד הסביב ויואב בנה חומת שאר העיר ואמר בלשון היות כי העיר ההרוסה כמו מתה · וכן הַיְחַיּוּ אֶת הָאֲבָנִים מֵעֲרֵמוֹת הֶעָפָר וְהֵמָּה שְׂרוּפוֹת · וכן במקום אחר בלשון רפואה כי עלתה ארוכה לחומת ירושלם · ועוד וירפא את מזבח יי ההרוס · אֲשֶׁר חִיּוּ מִנְּשֵׁי יָבֵשׁ גִּלְעָד · מְכַשֵּׁפָה לֹא תְחַיֶּה · לְחַיּוֹת זֶרַע · וּלְחַיּוֹתָם בָּרָעָב · ונקראת הנשמה חיה לפי שהיא חיה לעולם ואיננה כמו הגוף וכן הנפש הבהמית נקראת גם כן חיה וְזִהֲמַתּוּ חַיָּתוֹ לָחֶם · וְחַיָּתָם בַּקְּדֵשִׁים · וְחַיָּתוֹ בָּאוֹר תִּרְאֶה · וְעוֹד בַּחַיִּים חַיָּתָם · וְאִישׁ בַּעֲוֹנוֹ חַיָּתוֹ · ויש לפרש מזה וְחַיָּתָם לַדֶּבֶר הִסְגִּיר · ויש מפרשים בהמתם ואמר זה על דבר המקנה · ובענין הבריאות עַד חַיּוֹתָם · וַיִּמְרְחוּ עַל הַשְּׁחִין וַיֶּחִי · אוֹ כִּי יָשׁוּב הַבָּשָׂר הַחַי · פירוש הבריא · וּמִחְיַת בָּשָׂר חַי · פירוש בריאות הבשר החי · וְלֹא יִקַּח מִמְּךָ בָּשָׂר מְבֻשָּׁל כִּי אִם חָי · פירושו נא · וכן אֲזַי חַיִּים בְּלָעוּנוּ · נִבְלָעֵם כִּשְׁאוֹל חַיִּים · כְּמוֹ חַי כְּמוֹ חָרוֹן · ועוד נפרש הפסוק בשרש סיר · כָּעֵת חַיָּה · פירוש כעת הזאת לשנה הבאה שתהיה חיה · וכן כֹּה לֶחָי · לזמן החי כלומר לשנה הבאה שתהיו חיים ותולה החיות בעת ובזמן לחתמדת החיים בו · ויש מפרשים כה לחי לעשיר כי העני חשוב כמת · וכן מַה לֶּעָנִי יוֹדֵעַ לַהֲלֹךְ נֶגֶד הַחַיִּים · נגד העשירים ואין צורך להוציאו ממשפטו · וי״ת כה לחי כדין לחייך כלומר כה יהיה כל ימיך · ולדעת רז״ל שקראו למילדת חיה כמו שאמרו שלשה נאמנין על הבכור אביו ואמו וחיה יתכן לפרש חָיוֹת הֵנָּה מילדות כלומר אינן צריכות למילדות אחרות כי הן עצמן מילדות · וכן קראו ליולדות חיה כמו שאמרו והחיה תנעול את הסנדל וזולת זה · ושוב הוא לפרש מזה כעת חיה כלומר כעת הזאת תחיה יולדת ופירש אחר כן והנה בן לשרה אשתך · אֲשֶׁר נָתְנוּ חִתִּיתָם בְּאֶרֶץ חַיִּים · וְנָתַתִּי צְבִי בְּאֶרֶץ חַיִּים · אֶתְהַלֵּךְ לִפְנֵי יְיָ בְּאַרְצוֹת הַחַיִּים · פירשו בהם ארץ ישראל נקראת ארץ החיים כמו שנקראת ארץ צבי · וכן ארז״ל ארץ שמתיה חיים · ויש לפרש כלם כמשמעם · זאת הַחַיָּה אֲשֶׁר תֹּאכֵלוּ · בהמה בכלל חיות · אבל אֲשֶׁר יָצוּד צֵיד חַיָּה אוֹ עוֹף · על החיה לבד לא על הבהמה כי אין לבהמה כיסוי הדם · חַיְתוֹ יָעַר · הוי״ו נוסף כי הראוי כמו גער חית קנה · ונקראת העדה חיה חַיָּתְךָ יָשְׁבוּ בָהּ · חַיַּת קָנֶה · וְחַיַּת פְּלִשְׁתִּים · ופירוש חית קנה העדה בעלת הקנים והם הרמחים · אַל תִּתֵּן לְחַיַּת נֶפֶשׁ תּוֹרֶךָ · חסר הנסמך · ופירושו אל תתן לעדת האויבים נפש תורך והיא כנסת ישראל המשולה לתור כמו שהמשילה ליונה · ויש מפרשים לחית שם מן ושוד בהמות יחיתן שהוא ענין השבר ויהיה לחית שם בשקל פַּנַּג אַבַּר אַחַר שהם גם כן פתחין · וכן קבוץ הבתים ביחד כמו פרז וכיוצא בו שאינו מוקף ולא יכלו לכנותו בעיר יכנו אותו לקבוץ הבתים לבד חיה וַיֵּאָסְפוּ פְלִשְׁתִּים לַחַיָּה · ובתמורת היו״ד בוי״ו חַוּוֹת יָאִיר · וכן פירש רבי יונה ואמר כי כן קראו בלשון ערב לקבוץ הבתים ביחד אל חי״

חיל חַיִל גָּדוֹל מְאֹד מְאֹד · חֵילִי הַגָּדוֹל · חֵיל כַּשְׂדִּים · הֲנִיעֵמוֹ בְחֵילְךָ וְהוֹרִידֵמוֹ · וַחֲיָלִים יְגַבֵּר · בהראות ענין הפעל פירושה צבא · ויש מפרשים מזה וְגָלֻת הַחֵל הַזֶּה · אף על פי שלא נכתב ביו״ד וכתי׳ עמצא הדין ואם בא בדרך הסמיכות · וכן אֶל הַמֶּלֶךְ חִזְקִיָּהוּ בְּחֵיל כָּבֵד · כמו שומר מה מליל · והנך כיין הטוב · ויתכן לפרש מזה יְהִי שָׁלוֹם בְּחֵילֵךְ · כלומר בעמך · ומזה עוד וְנָפַל בַּעֲצוּמָיו חֵלְכָּאִים · כי הוא שתי מלות בקריאה · וְיִשְׂרָאֵל עֹשֶׂה חָיִל · הַמְאַזְּרֵנִי חָיִל · עָשָׂה לִי אֶת הַחַיִל הַזֶּה · כִּי הוּא הַנֹּתֵן לְךָ כֹּחַ לַעֲשׂוֹת חָיִל · תְּאֵנָה וָגֶפֶן נָתְנוּ חֵילָם · וּבְרֹב חֵילוֹ לֹא יְמַלֵּט · ענין חוזק ואומץ וכבר כתבנו בשרש גבר וחילים יגבר מזה הענין · יִשָּׂא אֶת חֵיל דַּמֶּשֶׂק · וְאֶת כָּל חֵילָם וְאֶת כָּל טַפָּם · חֵילְךָ כָל אוֹצְרוֹתֶיךָ · יִשְׂאוּ עַל כֶּתֶף עֲיָרִים חֵילֵיהֶם · פירוש ממון ורכוש

ויתכן

ויתכן גם מזה הנותן לך כח לעשות חיל · עשה לי את החיל הזה · וישראל עושה חיל · אבל וַיַּאֲבֶל חֵל וְחוֹמָה · וַיִּשְׁפְּכוּ סוֹלְלָה אֶל הָעִיר וַתַּעֲמוֹד בַּחֵל · אֲשֶׁר חֵילָיִם שִׁיתוּ לִבְּכֶם לְחֵילָה · יְהִי שָׁלוֹם בְּחֵילֵךְ · כל אלו פירשו בהם החומה · ורז״ל פירשו חיל החומה הקטנה החיצונה שלפני החומה הגדולה באמרם מאי חיל וחומה אמר רבי חנינא שורא ובר שורא ואפשר שקראו הפנימית חיל והחיצונ׳ הקטנה חומה ויהיה פירוש ותעמד בחיל שהפילו החומה החיצונה ועמדה העיר בחיל שהיא החומה הפנימית ויתכן לפרש כי החפירה שהיא סביב החומה תקרא חיל מתרגום בגיא בחלתא ופירוש ותעמוד בחיל ששפכו הסוללה ומלאו החפירה עפר ואבנים וזו היא שפיכת הסוללה על דעת המתרגם שתרגם סוללה מליתא והוא צבור עפר מדברי רבותי׳ ז״ל מוליא בנצא ואחר ששפכו הסוללה לא היה להם אלא להפיל החומה ופי׳ ותעמוד בחיל כלומר ועמדה העיר להכבש לפי שמלאו החיל · וכן בְּחֵל יִזְרְעֶאל · וְגָלוּת הַחֵל הַזֶּה ״

> א״ה הה״א של לחילה רפה והיא נוספת אבל והכך כיס חילה הה״א במפיק שהיא לכנוי הנקבה הנסתרת :

חין וְחִין עֶרְכּוֹ · כתבו רבי יונה שרש בפני עצמו ופירשו חזקת ערכו ואין לו חבר ולפי דעתי שהוא כמו חן ועוד אפרשנו בשרש חנן ״

חיץ וְהוּא בּוֹנֶה חָיִץ · פירוש כותל וכן בדברי רז״ל אבל עושה חיץ פי׳ מחיצה · והוא הכותל בדבריהם ״

חיק בַּחֵיק יוּטַל אֶת הַגּוֹרָל · אֶל חֵיק בְּנֵיהֶם · ונכתב בלא יו״ד וְשֹׁחַד בַּחֵק חֵמָה עַזָּה · וּתְחַבֵּק חֵק נָכְרִיָּה · והמסור אמר ד׳ חס׳ בלישניהון · וי״ס אל חק בניהם חסר · אֵשֶׁת חֵיקֶךָ · ר״ל השוכבת בחיקך · וּבְחֵיקוֹ תִשְׁכָּב · שָׂאֵהוּ בְחֵיקֶךָ · וּבְחֵיקוֹ יִשָּׂא · יש מפרשים חיק בית הזרוע וכן פירש אותו רבינו סעדיה ז״ל וזה בארץ ישמעאל שבתי זרועותיהם רחבים ונושאים בהם כל דבר אבל בארץ אדום בתי הזרוע שלהם צרים וחוגרים במתניהם על לבושיהם ומה שמעל ה החגורה תוך הבגדים יקרא חיק · ופירוש שאהו בחיקך כי כן מנהג האומן לשאת היונק על חיקו וסומך אותו בזרועותיו · כִּלּוּ כִלְיוֹתַי בְּחֵקִי · ר״ל בתוך מעי · וּמֵחֵיק הָאָרֶץ · פירוש מאמצעיתה ומטבורה כמו שהחיק אמצע הגוף · וכן וְהַחֵיק לָהּ אַמָּה סָבִיב · המקום השוה והממוצע ובת״י ומתשוית ארעא ותשויתא לה אמתא סחור סחור ורז״ל פירשו חיק האמה זה יסוד ״

חך וְחֵךְ אֹכֶל יִטְעַם לוֹ · חִכּוֹ מַמְתַקִּים · וְחִכֵּךְ כְּיֵין הַטּוֹב · אֶל חִכְּךָ שׁוֹפָר · ידוע · כֻּלֹּה בְּחַכָּה הֵעֲלָה · כָּל מַשְׁלִיכֵי בַיְאוֹר חַכָּה · תִּמְשׁוֹךְ לִוְיָתָן בְּחַכָּה · הוא כלי הברזל שמושכין בו הדגים מושקל״ר בלעז ויתכן ששרש אלו המלות חכך והדגש מורה עליהם · ורא״א ז״ל כתב כי שרש חך חנך והדגש בחכו חכך בעבור הנו״ן וכן בערבי חנך ״

חכה אַשְׁרֵי כָּל חוֹכֵי לוֹ · והפעל הכבד חִכָּה אֶת אִיּוֹב בִּדְבָרִים · וְחִכִּיתִי לַיְיָ · וְלָכֵן יְחַכֶּה יְיָ לַחֲנַנְכֶם · אַשְׁרֵי הַמְחַכֶּה · הַמְחַכִּים לַמָּוֶת וְאֵינֶנּוּ · וּכְחַכֵּי אִישׁ גְּדוּדִים · הה״א תמורת ה״א והוא מקור ענינם כענין התקוה · ופירוש יחכה יי לחננכם · יאריך זמן החנינה כמו המחכה אך לא יעבור · או פירושו פעל יוצא על דרך על אשר יחלתני · כלומר יבטיחכם שתחכו לו לחננכם כי כן יעשה וזה הוא הנכון ״

חכם בְּנִי אִם חָכַם לִבֶּךָ · אִם חָכַמְתָּ חָכַמְתָּ לָּךְ · כִּי חָכְמָה מְאֹד · לוּ חָכְמוּ יַשְׂכִּילוּ זֹאת · חֲכַם בְּנִי וְשַׂמַּח לִבִּי · שִׁמְעוּ מוּסָר וַחֲכָמוּ · וַיֶּחְכַּם מִכָּל הָאָדָם · לֹא רַבִּים יֶחְכָּמוּ · והשם אֲנִי חָכְמָה שָׁכַנְתִּי עָרְמָה · חָכְמוֹת בַּחוּץ תָּרֹנָּה · חָכְמוֹת בָּנְתָה בֵיתָהּ · פירוש כל חכמה וחכמה · והתאר הֶחָכָם עֵינָיו בְּרֹאשׁוֹ · וַחֲכַם חֲרָשִׁים וּנְבוֹן לָחַשׁ · חֲכָמִים בְּעֵינֵיהֶם · חַכְמֵי יוֹעֲצֵי פַרְעֹה עֵצָה נִבְעָרָה · חַכְמוֹת נָשִׁים בָּנְתָה · בפתח פירוש כל אחת מהחכמות שבנשים · ותאר אחר תַּחְכְּמֹנִי רֹאשׁ הַשָּׁלִישִׁי · והכבד וּזְקֵנָיו יְחַכֵּם · חֹבֵר חֲבָרִים מְחֻכָּם · חֲכָמִים מְחֻכָּמִים · וּמֵעוֹף הַשָּׁמַיִם יְחַכְּמֵנוּ · מֵאֹיְבַי תְּחַכְּמֵנִי מִצְוֹתֶךָ · והתפעל הָבָה נִתְחַכְּמָה לוֹ · וְאַל תִּתְחַכַּם יוֹתֵר ״

חל חַלָּה תָּרִימוּ תְרוּמָה · עַל חַלּוֹת לֶחֶם חָמֵץ · ידוע ויתכן ששרשם חלל ״

חלל לִבִּי חָלַל בְּקִרְבִּי · פעל עבר כי חציו פתח כאילו אמר נחלל · וְנָפַל חָלָל · תאר במקום פעול כי כולו קמץ · מְמוֹתֵי חָלָל בְּלֵב יַמִּים · אוֹ בֶחָלָל · והקבוץ וְיִפְּלוּ חֲלָלִים · חַלְלֵי חֶרֶב מֵחַלְלֵי רָעָב · וְהִנֵּה חַלְלֵי חָרֶב · הלמד בשוא לבדו · אֶת חַלְלֵי בַת עַמִּי · הלמד בשוא ופתח והחי״ת מעמדת בגעיא · והמקור ממנו וָאוֹמַר חַלּוֹתִי הִיא · חלותי עם חנותי · פירוש אמר הנביא בהיותי בגלות אמרתי חלותי היא תמותתי והריגתי בארך הגלות אבל אזכור שנות ימין עליון כלומר אזכור השנים שעורר עליון ימינו והוציאנו מגלות מצרים כן יעורר עוד ימינו להוציאנו עוד מהגלות שאנחנו בו · והפעל הכבד ממנו וְלֹא אֶל בְּיַד מְחַלְלֶךָ · כמו הורגיך · מְחֻלְלֵי חֶרֶב · הרוגי חרב והיו ראויים להדגש · ועא״ פעל כבד הַיּוֹם הַחִלּוֹתִי · אֶל בֵּיתוֹ הָחֵל וְכַלֵּה · מִלִּפְנֵי יְיָ הֵחֵל הַנָּגֶף · הַיּוֹם הַזֶּה אָחֵל תֵּת פַּחְדְּךָ · הַיּוֹם הַזֶּה אָחֵל גַּדֶּלְךָ בְּעֵינֵי כָּל יִשְׂרָאֵל · וַיָּחֶל נֹחַ · וְהַמַּשְׁאֵרֶת הַחֵלָּה · ויש מפרשים מזה וַיָּחֵלּוּ מְעָט מִמַּשָּׂא מֶלֶךְ שָׂרִים · וכבר כתבנוהו בשרש חול · והשם כַּאֲשֶׁר בַּתְּחִלָּה · תְּחִלַּת חָכְמָה יִרְאַת יְיָ · וענין אחר כִּי חִלֵּל יְהוּדָה · וְחִלְּלוּ יִפְעָתֶךָ · וָאֲחַלֶּלְךָ מֵהַר אֱלֹהִים וָאַבֶּדְךָ · אַל תְּחַלֵּל אֶת בִּתְּךָ לְהַזְנוֹתָהּ ·

> א״ה והכה רז״ל עשו התי״ו של תחלה שרשית ואמרו התחיל התחלת מתחיל אתחיל וכן עשו התי״ו של תרומה וכמ״ס של חכם עיין בשרש חכם :

וּבְחַלְּלוֹ יְצוּעֵי אָבִיו · אֲשֶׁר נָטַע כֶּרֶם וְלֹא חִלְּלוֹ · פירוש שלא עשהו חולין כי קדוש הוא עד שיפדהו · והנפעל אֶל מִקְדָּשִׁי כִּי נִחָל · לְמַעַנִי אֶעֱשֶׂה כִּי אֵיךְ יֵחָל · וְנִחֲלוּ מִקְדְּשֵׁיהֶם · וְנִחַלְתְּ בָּךְ לְעֵינֵי הַגּוֹיִם · אבל וּבַת אִישׁ כֹּהֵן כִּי תֵחֵל לִזְנוֹת · לְבִלְתִּי הֵחֵל לְעֵינֵי הַגּוֹיִם · יתכן שאלו שניהם מבנין נפעל ובא החי״ת בקמץ קטן והיתה ראויה להפתח או הם מבנין הפעיל והתי״ו וההא ראויות להפתח כמו וְלֹא אַחֵל אֶת שֵׁם קָדְשִׁי · לֹא יַחֵל דְּבָרוֹ · שהם מענין זה ומבנין הפעיל · ופירוש לא יחל דברו לא ישים דברו חולין אלא יהיה דברו קיים כמו אם אמר קדש · ושלא נזכר פעלו ממנו אָז הוּחַל לִקְרוֹא בְּשֵׁם יְיָ · ופירושו כי בימי אנוש טעו אחר עבודה זרה וקריאה בשם יי אז הוחלה · ויש מפרשים אותו מענין התחלה

התהלה ופירושו כי אז הוהלו בני אדם לקרא שמורת הגלולים והעצבים בשם יי׳ והתאר מזה אשה זונה וחללה · ויתכן מזה הענין ואתה חלל רשע · או מהענין הראשון וכת׳ ואת חייב קטולא רשיעא · והשם ולהבדיל בין הקדש ובין החול · והוא דרך חול · פי׳ אע״פ שיצאנו בדרך חול שלא היינו סבורים שנצטרך ללחם קדש אע״פ כן קדש היו כלי הנערים כי בצאתנו טהרנו עצמנו ואם היתה אשה עצורה עמנו בצאתנו לדרך טהרנו כדרך בני אדם שרעתם לדרך וקדש הם כלי הנערים ואף כי היום שיהיה עמנו לחם קדש יקדש בכלי נשמר ונזהר שיהיה בקדושה בכלי ויתן לו הכהן קדש פירוש לחמי תודה שיכול ישראל לאכלן בטהרה כי לא היה שם לחם אחר כי אם לחם הפנים שלא היה יכול לתת ממנו כי הוא אסור לזרים ונתן לו לחמי תודה וכן כתב אא״ל פירוש הפסוק ועוד נכתבנו בשרש עצר · ומ״א חלילה לך מעשות כדבר הזה · חלילה חי יי׳ · חלילה לי אם אצדיק אתכם · כלם ענין חלול והוא תמורת הקדושה ואא״ל פי׳ מזה רוח צפון תחולל גשם · פי׳ תמנע הגשם והוא מענין חלילה שהוא ענין מניעה וכבר כתבנו אותו בשרש חול · וע״א ושרים כחוללים · והכבד מחללים בחלילים · ושם הכלי ושמחת לבב כהולך בחליל · ולפניהם נבל ותוף וחליל · כחלילים יהמה · והוא מכלי זמר ופירש רבינו שלמה ז״ל שהוא שקורין קרמ״לש בלעז ונקרא כן לפי שהוא חלול ות״ת צלצלין · ועוד פעל כבד אחר ממנו מן המחוללות אשר גזלו · וגם מזה נקרא מחול יהללו שמו במחול · במחול משחקים · ובלשון נקבה מחולת ובסמוך במחולת המחנים · והקבוץ לחול במחולות · ובא נח מחולת מחולות תמורת הדגש כי היה ראוי מחולת מחולות בדגש ולהבדיל בינכם ובין

א״א תמהתי למה לא הביא לאכל מחוללכו והוא לשון יחיד פי׳ המחול שלכו והתימה על ראב״ע שפירשו בלשון רבים כמו מחולליכו והרי הוא חסר יו״ד :

ובמחלות עפר בא כן ונקרא כן לפי ששוחקין תוכו בחלילים ובא לחול בשורק תחת חולם כמו ולבור את כל זה · וע״א ובמחלות עפר · חפירות חלולות תחת העפר כמין מערות · את חלון התיבה · חלוני שקופים אטומים · וקרע לו חלוני · כמו חלונים · חספים והחלונים האטומות · והקבוץ בלשון נקבות סביב סביב בחלונות האלה · משגיח מן החלונות · והחלונות מכסות · וידוע הוא ״

חלא

סיר אשר חלאתה בה וחלאתה לא יצאה ממנה · הראשון רפה הה״א והשני במפיק פירוש זוהמתה ״

חלב

ובלא מחיר יין וחלב · ולבן שנים מחלב · לא תבשל גדי בחלב אמו · והמה ישתו חלבך · וינקת חלב גוים · ידוע · כל חלב וכל דם · וחלב נבלה וחלב טרפה · בחמש נקודות · והקבוץ על אשי החלבים · ונכון הוא שיהיה מבכורות צאנו ומחלביהן שם תאר כתרגומו ומשמניהון ויאמר לשמן חלב בפלס מלך עבד שהם שמות תאר ידוע · ועל דרך ההשאלה כמו שהחלב מבחר הבשר קראו למבחר כל דבר חלב כל חלב יצהר וכל חלב תירוש ודגן · ואכלו את חלב הארץ · עם חלב כליות חטה · ושחלת וחלבנה · סם שריחו רע והוא שרף אילן הנמצא בערי יון והוא כמו דבש שחור ובערבי מי״עה · ביין חלבון · תרגם יונתן בחמר חדת מבשל ·

א״א וכספר בעל הכנפים אמר שחלבון מורכב מן חלב ולבן :

חלד

ממתים מחלד בשש נקודות מאנשי הזמן · וחלדי כאין נגדך · זמני · זכר אני מה חלד · כלומר מה זמני · האזינו כל יושבי חלד · אנשי הזמן · ומצהרים יקום חלד · פירוש זמנך יקום ויאור יותר מצהרים · החלד והעכבר · הוא הנקרא חולדה בדברי רז״ל שקורים לו בלעז מושט״ילא :

חלה

כי חלה ויחזק · על כן לא חלית · ופירשנו הפסוק בשרש חיה · ואת החולה לא רפאתם · כי חולת אהבה אני · ואין חולה מכם עלי · ויחלא אסא · כתוב בא״לף ובסגול · בעליתו אשר בשומרון ויחל · כמו ויחלה בשקל ויעש וקמצות הי״וד מפני האתנח · והשם וידוע חולי · גם כל חלי וכל מכה · וירא אפרים את חליו · וחליו וקצף · וכתב רבי יונה כי ו״ו וחליו וקצף נוספת כמו ו״ו בנו בעור · וחיתו ארץ · ואין צורך רק פירושו כמשמעו אומר כי הסכל והוא מי שריבה דאגתו על ממונו לא יהנה ממנו ולא ישמח בו אלא יכעוס הרבה וחליו הוא הכעס והקצף · והקבוץ וחלים רעים ונאמנים · וכן אכן חלינו הוא נשא · והוא חסר יו״ד הרבים · ומ״א במחלה מעיך · רוח איש יכלכל מחלהו · ובלשון נקבה כל המחלה אשר שמתי במצרים · ומ״א כי עזבו אותו במחליים · ומשקל אחר בא בו הא״לף תמורת הה״א למ״ד הפעל ובא על דרך בעלי הא״לף וימת בתחלאים רעים · ואת תחלאיה · והתאר במשקל הזה תחלואי רעב · והנפעל נהייתי ונחליתי · הח״ית בשוא וסגול · נד קציר ביום נחלה · בשוא ופתח תחת הח״ית · ופירושו ביום מכה נחלה כמו נחלה מכתך · ואמר על המכה נפעלת ואף על פי שהיא פועלת כי האדם הוא הנחלה והמכה היא המחלת על הסבה השנית כי הסבה הראשונ׳ היא המביאה אותה אף על פי כן מרוב החליים אשר במכה ההיא היא נפעלת אל החליים ההם כלומר מלאה מהם · וכן כי כלה ונחרצה · כי נחרצה נעשתה · כליון חרוץ · כי כלה אך נבהלה · על זה הדרך ויש אומרים כי המלות האלה אינם נפעלים כי אם שמורת בתוספת נו״ן · נחלו לא יועילו · ולא נחלו על שבר יוסף · נחלה מכתי · אין כהה לשברך נחלה מכתך · מכה נחלה מאד · את הנחלות לא חזקתם · בשוא לבדו · וההתפעל ויצר לאמנון להתחלות · שכב על משכבך והתחל · הראה עצמך שאתה חולה · והפעל הכבד וגם אני החלתי הכותך · ויי׳ חפץ דכאו החלי · נקרא כבעלי האלף · ונפלה הא״לף מהמכתב · ושלא נזכר פעלו ממנו כי החליתי · וכבד אחר אשר חלה יי׳ בה · ושלא נזכר פועלו ממנו גם אתה חלית כמונו · וע״א ופני יי׳ לא חליתי · ויחל משה את פני יי׳ אלהיו · אחלי אדני · כתבנו אותו בשרש אחל · וע״א ויחלי כתם · ותעד נזמה וחליתה · ובתמורת היו״ד בא״לף כמו חלאים ״

חלט

ויחלטו הממנו · תרגום לצמיתות לחליטין · ותוכן המלה ויחלטוה ממנו כלומר חטפו האמירה ממנו שאמר אחי הוא והם מהרו וכאילו חטפו הדבר ממנו ואמרו אחיך בן הדד והנכון כי מלת הממנו שבה למלת ינחשו רוצה לומר כי האנשים ינחשו אם ממנו

ממנו ישמעו דבר טוב וכששמעו אחי חוצא מד ו ואמרו
אחיך בן הדד״

חלך עֵינָיו לְחֵלְכָה יִצְפֹּנוּ · עָלֶיךָ יַעֲזוֹב חֵלְכָה · (תלים י׳ · תלים י׳)
ה״הא בהם נוספת · והעני יקרא חלה · וכתב
אא״ל כמוהם הֲנִיעֻמוֹ בְחֵילְךָ · פירוש הניעמו בעניות (תלים נ״ט)
והורידמו מעשרם · אבל וְנָפַל בַּעֲצוּמָיו חֵילְכָאִים אינו (תלים י׳)
מזה כי הם שתי מלות בקריאה אף על פי שהיא בכתוב
מלה אחת ופירושו עדת · הנכאים והעניים ״

חלם אֲשֶׁר חָלַם לָהֶם · חֲלוֹם חָלַמְתִּי · או (בראשית מ״ב · בראשית מ״א)
חוֹלֵם הַחֲלוֹם הַהוּא · בַּעַל הַחֲלוֹמוֹת (דברים י״ג · בראשית ל״ז)
חֲלֹזֶה · והפעל הכבד אֲשֶׁר אַתֶּם מַחְלְמִים · הראוי (ירמיה כ״ט)
מחלימים כמו הם מעזרים אותם · ופירושו שהיו
אומרים להם שישאלו בחלום כמו אלו שעושים
שאילת חלום כמו שאומר בשאול וְלֹא עָנָנִי עוֹד גַּם בְּיַד (שמואל א׳ כ״ח)
הַנְּבִיאִם גַּם בַּחֲלוֹמוֹת · ואפשר שנאמר מענין זה שְׁמַעְיָה (ירמיה כ״ט)
הַנֶּחֱלָמִי · לפי שהיה חולם חלומות והיה מתפאר שהיה
חולם חלומות נבואה והיה מבטיח ישראל על שקר ·
וע״א יַחְלְמוּ בְנֵיהֶם יִרְבּוּ בַבָּר · והפעל הכבד וְתַחֲלִימֵנִי (איוב ל״ט · ישעיה ל״ח)
וְהַחֲיֵינִי · ענין בריאות · וכן בדברי רז״ל עתים חלום
עתים שוטה · בְּרִיר חַלָּמוּת · הוא אודם הביצה · (איוב ו׳)
וכן בדברי רז״ל חלבון מבחוץ וחלמון מבפנים ונקרא כן
לפי שהוא מאכל בריא · והנשיא הרופא רבי יצחק בן
בנש״ת פירש בריר חלמות ברוק הבריאות כי רוק הבריא
אין בו טעם אבל החולה יש טעם ברוקו מאחת מארבע
המרות אשר תגבר עליו · לֶשֶׁם שְׁבוֹ וְאַחְלָמָה · נקרא (שמות כ״ח)
בערבי אל חלמה והיא אבן כל מי שהיא באצבעו לעולם
יראה חלומות ״

חלף חָלַף הָלַךְ לוֹ · חָלְפוּ עִם אֳנִיּוֹת אֵבֶה · (שיר ב׳ · איוב ט׳)
וְחָלְפָה מִשָּׁם וְהָלְאָה · וְיַחֲלֹף וְלֹא אָבִין לוֹ · (שמואל א׳ י׳ · איוב ט׳)
כְּסוּפוֹת בַּנֶּגֶב לַחֲלוֹף · חָלְפוּ חֹק · כלם ענין עבר · (ישעיה כ״א · ישעיה כ״ד)
בַּבֹּקֶר יָצִיץ וְחָלָף · בַּבֹּקֶר כֶּחָצִיר יַחֲלֹף · והפעל הכבד (תלים צ׳ · תלים צ׳)
וְהַחֲלִיפוּ שִׂמְלוֹתֵיכֶם · לֹא יַחֲלִיפֶנּוּ וְלֹא יָמִיר אוֹתוֹ · (בראשית ל״ה · ויקרא כ״ז)
וְהֶחֱלִף אֶת מַשְׂכֻּרְתִּי · (בראשית ל״א)
כַּלְּבוּשׁ תַּחֲלִיפֵם וְיַחֲלֹפוּ · (תלים ק״ב)
אִם יִכָּרֵת וְעוֹד יַחֲלִיף · (איוב י״ד)
כלומר יחליף יונקותיו ·
וְקַשְׁתִּי בְּיָדִי תַחֲלִיף · (איוב כ״ט)

א״א שהראשון מהפעיל והשני
מן הקל שהוא לשון העברה
או לשון כריתה כמו שפירש
אחר כך בענין אחר :

פירוש החוזק והתוקף שלי תחליף ותחדש לי
כבודי · וְקוֹיֵ יְיָ יַחֲלִיפוּ כֹחַ · וַאֲרָזִים נַחֲלִיף · וכבד (ישעיה מ׳ · ישעיה ט׳)
אחר וַיְגַלַּח וַיְחַלֵּף שִׂמְלֹתָיו · והשם חֲלִיפוֹת שְׂמָלוֹת · (בראשית מ״א · בראשית מ״ה)
וּשְׁלֹשִׁים חֲלִיפוֹת בְּגָדִים · וַיִּתֵּן הַחֲלִיפוֹת לְמַגִּידֵי (שופטים י״ד · שופטים י״ד)
הַחִידָה · כלם ענין התחדשות התמורה · ובא על דבר
במקום זולתו עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים בַּחֹדֶשׁ חֲלִיפוֹת · פירוש (מלכים א׳ ה׳)
שהיו מתחדשים שהיו הולכים אלו ובאים אלו · חֵלֶף (במדבר י״ח)
עֲבֹדַתְכֶם · בשש נקודות תרגום תחת חלף · וע״א
קרוב לזה אִם יַחֲלוֹף וְיַסְגִּיר · וְהָאֱלִילִים כָּלִיל יַחֲלֹף · (איוב י״א · ישעיה ב׳)
וּמָחֲצָה וְחָלְפָה רַקָּתוֹ · תַּחְלְפֵהוּ קֶשֶׁת נְחוּשָׁה · והשם (שופטים ה׳ · איוב כ׳)
עַד בּוֹא חֲלִיפָתִי · אֲשֶׁר אֵין חֲלִיפוֹת לָמוֹ · ומשקל אחר (איוב י״ד · תלים נ״ה)
כָּל בְּנֵי חֲלוֹף · כל אלו ענין כריתה · ונקראו בני העולם (משלי ל״א)
בני חלוף לפי שתבואם המיתה והכריתה מן העולם ·
ואא״ל פירש מזה כחציר יחלוף · אמר זרמתם שינה יהיו
בבקר כחציר יחלוף כלומר אם הם כלילה אינם בבקר
כי כחציר יחלוף והוא בודד פירוש יכרת ואם בבקר
יציץ וחלף כמו ועוד יחליף לערב ימולל ויבש · ומזה
נקראו הסכינים מחלפים מַחֲלָפִים תִּשְׁעָה וְעֶשְׂרִים · (עזרא א׳)

לפי שהם כורתים · אֶת שֶׁבַע מַחְלְפוֹת רֹאשִׁי · הם (שופטים ט״ז)
תלתלי השער פלוט״ש בלעז ונקראו כן לפי שהם דומים
לסכינים או נקראו כן שבואם חלף ותמורה בהתלבנם
לעת השיבה״

חלץ חָלַץ מֵהֶם · חלק ונפרד וסר מהם · והפעל (הושע ה׳)
העובר גַּם תַּנִּין חָלְצוּ · הוציאו שדיהן וגלו (איכה ד׳)
אותן להניק גוריהן · וְחָלְצָה נַעֲלוֹ · תשלוף נעלו (דברים כ״ה)
ותסירהו · והכבד וְחִלְּצוּ אֶת הָאֲבָנִים · יסירום וינתקום (ויקרא י״ד)
ממקומם · וכן נקראו חליפות הבגדים לפי שלובש אלו
בהסרת אלו · וְהַלְבֵּשׁ אֹתְךָ מַחֲלָצוֹת · הַמַּחֲלָצוֹת (זכריה ג׳ · ישעיה ג׳)
וְהַמַּעֲטָפוֹת · וְקַח לְךָ אֶת חֲלִיצָתוֹ · וַיִּקַּח אֶת חֲלִיצוֹתָם · (שמואל ב׳ ב׳ · שופטים י״ד)
ובענין הזה כמו כן בענין ההצלה צַדִּיק מִצָּרָה נֶחֱלָץ · (משלי י״א)
כלומר נפרד וסר מהצרה · לְמַעַן יֵחָלְצוּן יְדִידֶיךָ · (תלים ס׳)
והפעל הכבד וָאֲחַלְּצָה צוֹרְרִי רֵיקָם · חַלְּצָה נַפְשִׁי · (תלים ז׳ · תלים ו׳)
יְחַלְּצֵנִי כִּי חָפֵץ בִּי · ופי׳ ואחלצה צוררי אבל אחלצה (תלים י״ח)
צוררי כלומר אם הייתי גומל שולמי רע אבל הייתי מציל
אותו אעפ שהוא צוררי בחנם · אֱזָר נָא כְגֶבֶר חֲלָצֶיךָ · (איוב ל״ח)
מֵחֲלָצֶיךָ יֵצְאוּ · הם המתנים · והפעול ממנו וְעָבַר לָכֶם (בראשית ל״ה · במדבר ל״ב)
כָּל חָלוּץ · חגור כלי מלחמה בחלצים · והנפעל נֵחָלֵץ (במדבר ל״ב)
חושים · הֵחָלְצוּ מֵאִתְּכֶם · ואין החלצו יוצא כאשר כתב (במדבר ל״א)
רבי יונה אבל הוא כאילו אמר החלצו מקצתכם האנשים
והגבורים בכם ויהיו על מדין · ויתכן לפרש מזה וקח
לך את חליצתו · אמר קח לך אחד מהנערים ההולכים
עמי שישוב עמך ואם תירא ממנו קח לך ארת כלי
מלחמתו וגם אתה לא תהרגנו · אבל וְעַצְמוֹתֶיךָ יַחֲלִיץ · (ישעיה נ״ח)
ענינו ידשן על דרך ושמועה טובה תדשן עצם · ובענין
הזה אמרו רז״ל העובר לפני התיבה ביום טוב של ראש
השנה אומר והחליצנו יי אלהינו כלומ׳ השביענו ודשננו
במצותיך או הניחנו כי כן פירשוהו לשון מנוחה · ואמרו
כי בארבע לשונות נשתמשו בלשון הזה ישלוף ישזיב
יניח יזיין · ישלוף וחלצה נעלו · ישזיב חלצני יי ·
יזיין חלוצים תעברו · יניח ועצמותיך יחליץ · חיך מה
ראת אמר רצה והחליצנו ״

חלק אֲשֶׁר חָלַק יְיָ אֱלֹהֶיךָ אֹתָם · יְחַלֵּק נַחֲלָה · (דברים ד׳ · משלי י״ז)
וַיְחַלְּקוּ אֶת הָאָרֶץ · תַּחְלְקוּ אֶת הַשָּׂדֶה · (יהושע י״ט · שמואל ב׳ י״ט)
חִלְקוּ שְׁלַל אֹיְבֵיכֶם · והפעל העומד חָלַק לִבָּם · (יהושע כ״ב · הושע י׳)
והנפעל אֵי זֶה הַדֶּרֶךְ יֵחָלֶק אוֹר · וַיֵּחָלֵק עֲלֵיהֶם לַיְלָה · (איוב ל״ח · בראשית י״ד)
כלומר כי בחצי הלילה השיגם · והכבד וַיְחַלֵּק לְכָל הָעָם · (שמואל ב׳ ו׳)
אֲחַלְּקֵם בְּיַעֲקֹב · וַיְחַלְּקוּ לָהֶם אֶת הָאָרֶץ לַעֲבָר בָּהּ · (בראשית מ״ט · מלכים א׳ י״ח)
ושלא נזכר פועלו אָז חֻלַּק עַד שְׁלַל מַרְבֶּה · וְאַדְמָתְךָ (ישעיה ל״ג)
בַּחֶבֶל תְּחֻלָּק · והתפעל וְהִתְחַלְּקוּ אֹתָהּ לְשִׁבְעָה (עמוס ז׳ · ישעיה י״ח)
חֲלָקִים · פירוש התחלקו בה · והשם הַמַּחְלֹקֶת הָאַחַת · (דברי הימים א׳ כ״ז)
וְעַל מַחֲלֻקְתּוֹ · כִּי לֹא פָטַר יְהוֹיָדָע הַכֹּהֵן אֶת הַמַּחְלְקוֹת · (ד״ה א׳ כ״ז · ד״ה ב׳ כ״ג)
לְכֹל דְּבַר הַמַּחְלְקוֹת הַבָּאָה וְהַיֹּצֵאת · בְּמַחְלְקֹתָם (ד״ה א׳ כ״ז · יהושע י״א)
לְשִׁבְטֵיהֶם · ומשקל אחר וְחֵלֶק הָאֲנָשִׁים · בחמש (בראשית י״ד)
נקודות · חֶלְקִי יְיָ אָמַרְתִּי נַפְשִׁי · ומשקל אחר חֶלְקַת (איכה ג׳ · דברים ל״ג)
מְחֹקֵק · ומשקל אחר וַחֲלֻקַּת בֵּית אָב · כלם ענינם (דברי הימים ב׳ ל״ה)
ידוע · ומזה נקראת אחוזת השדות חלקה לפי שזו חלק
אחד וזו חלק אחר · הַחֶלְקָה אֲשֶׁר לִי · חֶלְקַת הַשָּׂדֶה · (שמואל ב׳ י״ד · רות ד׳)
וְאָכְלָה ארת הַחֵלֶק · בְּחֵלֶק יִזְרְעֶאל · וענין אחר (עמוס ז׳ · מלכים ב׳ ט׳)
חָלְקוּ מַחְמָאֹת פִּיו · והכבד אֲמָרֶיהָ הֶחֱלִיקָה · לְשׁוֹנָם (תלים נ״ה · משלי ב׳)
יַחֲלִיקוּן · גֶּבֶר מַחֲלִיק · כִּי הֶחֱלִיק אֵלָיו בְּעֵינָיו · (תלים ה׳ · משלי כ״ט · תלים ל״ו)
לַחֲלִק מִשָּׁם בְּתוֹךְ הָעָם · משפטו להחליק הכם ענין (ירמיה ל״ז)
השמטה שהוא קרוב לענין חלקלקות רוצה לומר שהיה
רוצה להיות נשמט משם · מַחֲלִיק פַּטִּישׁ · ויש לפרש (ישעיה מ״א)
לחליק

לחליק משם בתוך העם מהענין הראשון · והתאר ואנכי איש חלק · כל חזון שוא ומקסם חלק · מן ההר החלק · שלא היו בו אילנות · וית מהענין הראשון טורא פליג · וחלק משמן חכה · והשם בחלק שפתיה תדיחנו · וכן לחלק יגיד רעים · והנני עתיד לפרש בשרש רמס · ומא ועל חלקת צואריו · מחלקת לשון נכריה · דברו לנו חלקות · בחלקות תשית למו · ובדגש יחניף בחלקות · ובהכפל העין והלמד יהיה דרכם להם בחלקלקות באפלה · יהי דרכם חשך וחלקלקות · והחזיק מלכות בחלקלקות · כלם ענין רכות וחליקות · וכן בענין הדברים ברוך ופתוי הלשון והתרמית · ומזה נקראו אבני הנחל בחלקי נחל חלקך · ומא חמשה חלקי אבנים מן הנחל · לפי שהם חלקים ובלעז קוקולש״

חלש

וגבר ימות ויחלש · פועל עומד ופירושו וכבר חלש · כי קודם שימות יחלה · והעובר ויחלש יהושע · כלומר שברם ורצצם · וכן חולש על גוים · ומלת על כנוספת כי יכשר הענין בלתי מלת על · והתאר החלש יאמר גבור אני · והשם אין קול ענות חלושה · ורזל פירשו חולש על גוים מענין גורל כלומר מפיל גורלו עליהם כמו שאמרו מטילין חלשים על הקדשים ביום טוב אבל לא על המנות ואמרו מאי משמע דהאי חלשים לישנא דפוריא הוא דכתיב חולש על גוים״

חמם

וחם השמש ונמס · אם ישכבו שנים וחם להם · חמותי ראיתי אור · מלרע · אף יחם ויאמר האח · ויקח מהם ויחם · החית בקמץ חטף כי הזקף ביוד · ופירוש וחם להם · וחם להם בשרם · והמקור בתשלומו ושרש רתמים לחמם · אין גחלת לחמם · בפלס לשכב את בת יעקב · והתאר חם לבי בקרבי · זה לחמנו חם · ויתכן להיות חם לבי בקרבי פעל עבר לפי שהוא פתח אבל לחמנו חם תאר כי הוא קמוץ והמסורת עליו לית קמץ וכל שום בר נש כותיה · והקבוץ אשר בגדיך חמים · ומא לשום לחם חם · בפלס מעוז לתום · המבליג שוד על עז · והשם עוד כל ימי הארץ זרע וקציר וקר וחם · לבוש ואין לחום לו · כחמו נדעכו ממקומם · ויתכן כי מן השרש הזה וכל שה חום · שפירושו שחור כי השחרות מפני החמימות הוא והשורק תחת חלם · והנפעל איך יחם · כלם יחמו · הנחמים באלים · בפלס במארה אתם נארים · או הוא משרש יחם · והפעל הכבד ועל עפר תחמם · פירוש תחמם ביצית · וההתפעל ומגז כבשי יתחמם · ומזה הענין נקראת השמש חמה ברה כחמה · באור החמה · אבל ואין נסתר מחמתו · הוא שם החמימות · ויתכן לפר׳ כי מן השרש הזה והענין הזה והכרתי את חמניכם והנון נוסף ונקראו כן לפי שעשו אותם עובדי השמש·

חמא

חמאה ודבש יאכל · והפילו האלף ואמרו ברחוץ הליכי בחמה · והקבוץ חלקו מחמאות פיו · הפתח שתחת המם במקום צרי והנכון מחמאות ופירושו חלקו יותר מחמאות אמרי פיו · או תהיה המם נוספת לא לשימוש וקרא דברי פיו מחמאות לפי שהם חלקים ורצה לומר מאד חלקו מחמאות פיו והם הדברים ואף על פי שהיתה מם השניה במחמאות ראויה להיות בשוא מפני הסמיכות אל פיו נשארה בקמץ שלא לחטף על האלף״

חמד

חמד רשע מצוד · וחמדו שדות וגזלו · ולא יחמד איש את ארצך · לא תחמוד בית רעך · את בגדי עשו בנה הגדול החמדות · כלומר בגדים חשובים ונחמדים · חמודות בזהב · כי חמודות אתה · כלומר איש חמודות · רל בעל המעלות הגדולות והמדות הטובות · והשם במשקל זה וכלי חמדות · לחם חמדות · לחם חשוב ונחמד · ורבינו האי זל פירש לחם חם · ודומה לו בדברי רבותינו זל נפלח לאור ונחמרו בני מעיה כלומר נתחממו וכן פירשו חם לחם חמודות שאמרו מאי לחם חמודות אמר רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב אפילו נהמא חמימא דחיטי בזיתי לא אכלי · והשם מחמד עיניך · נתנו מחמדיהם · ומשקל אחר כל מחמדיה · ובלי מם התוספת ותמס כעש חמודו · והקבוץ וחמודיהם בל יועילו · ומשקל אחר ארץ חמדה · ולמי כל חמדת ישראל · ומא בחורי חמד · כרמי חמד נטעתם · על שדי חמד על גפן פריה · בשש נקדות · והפעל הכבד בצלו חמדתי וישבתי · והנפעל נחמד למראה · הנחמדים מזהב״

חמה

חנה חמיך · בפלס אחיך מן אחות · והיא שלחה אל חמיה · כלה בחמותה · והנפרד מהם לא מצאנו · אך הוא חם חמות כמו אח אחות ואינו נופל זה הלשון אלא על האשה וכן איננו נופל לשון חותן וחותנת כי אם אל האיש · אבל במשנה מצאנו לשון חם גם אל האיש באמרם האוכל אצל חמיו האוכל אצל חמותו · חומה היו עלינו · אני חומה · עד רדת חומתיך · וקראת ישועה חומתיך · ידוע חמה אין לי · אכתבנו בשרש יחם כי הוא שרשו לפי דעתי״

חמט

והחמט והתנשמת · שרץ ממיני השרצים ופירשו בו שהוא שקורין לו בלעז ליממא ויש מי שפירש כי הוא הנקרא בלעז כרבו״

חמל

ועל אשר לא חמל · מי יחמל עליך ירושלם · ולא תחמול ולא תכסה עליו · ואל תחמלו אל בחוריה · אל תחמלו אל חץ · לחמלה עליך · מקור ופא הפעל בשרק · ובא במשקל הזה מקור אחר מלוש בצק עד חמצתו · והשם בחמלת יי עליו · ומא ומחמל נפשכם · ויש מפרשים ויחמל המלך על מפיבשת · וישמח · וכן וחמלתי עליהם כאשר יחמול איש על בנו · ואין צורך להוציאם מענין חמלה · כי פירוש ויחמול שלא לקחו עם האחרים · או כמו שפירשו רזל שבקש עליו רחמים שלא יקלטנו הארון וכן וחמלתי וכן כאשר יחמול מבוארים הם בענין חמלה״

חמן

והכרתי את חמניכם · והחמנים אשר למעלה מעליהם גדע · ידמה כי הם עצים כמו אשרים והנכון ששרשם חמם מענין חמה כאשר כתבתי״

חמס

חמסו תורתי · כי אחר שאינם מקיימים אותה כאילו גזלוה והסירוה ממקומה · וכן כתב רבי יונה כי ענין החמס בלשון ערבי הסרת הדבר ממקומו · ומזמות עלי תחמוסו · כלומר שתחשבו עלי כי חחמס אתי או פירושו מזמותיכם שתחשבו עלי חמס ועון · וחוטאי חומס נפשו · ויחמס כגן שכו · הנכון בו כסכת גן ופי׳ כמו שהוא נקל לסתור ולהסיר סכת גן כן עשה הוא בסכו שהוא ציון · יחמס כגפן בסרו · יסיר

ויגלה

דגלת׳ וכן מבנין נפעל נֶחְמְסוּ עֲקֵבָיִךְ׳ כלומר נתגלו והוסר הכסות שעליהם׳ וְאֶת הַתַּחְמָס׳ עוף מהעופות הטמאים נקרא כן שחומס שאר העופות וגוזל אותם וכן הוא תרגום ירושלמי חטופיתא״

אא״ והתימה גדולה למה לא כתב פה והסס ומלאה הארץ חמס ודומיהו:

חמץ כִּי לֹא חָמֵץ׳ פועל עבר׳ טֶרֶם יֶחְמָץ׳ מָלוּשׁ בָּצֵק עַד חֻמְצָתוֹ׳ מקור בפלס לְחֶמְלָה עליך׳ חָמֵץ תֵּאָפֶינָה׳ תאר׳ והשם כָּל מַחְמֶצֶת לֹא תֹאכֵלוּ׳ ואפשר שיהיה מחמצת שם תאר לעריסה וענינם ידוע׳ ורז״ל פירשו מזה אַשְּׁרוּ חָמוֹץ׳ כלומר המחמיץ הדין שלא ידין מיד אלא אחר עיון הרבה׳ וכן אמרו אשרי הדיין שמחמיץ את דינו כלומר אמרו אשריו׳ חֹמֶץ יַיִן וְחֹמֶץ שֵׁכָר׳ ידוע׳ וההתפעל ממנו בדרך ההשאלה כִּי יִתְחַמֵּץ לְבָבִי׳ כענין כעס וחומץ יין וחמץ ענין אחד הוא כי הבצק כשהוא חמוץ יותר מדאי טעמו טעם חומץ׳ בְּלִיל חָמִיץ יֹאכֵלוּ׳ פירש ר׳ יונה נקי וטוב ודמהו ללשון הערב שאומרים למספוא הבהמה הנקי והטוב חמצה בנקודה על הצד״י ות״י בליל פטים׳ אַשְּׁרוּ חָמוֹץ׳ תאר לעשוק׳ מִכַּף מְעַוֵּל וְחוֹמֵץ׳ עושק והוא כמו חומס בסמ״ך וכן השבכים בסמ״ך מענין ושבצת בצד״י׳ ויש לפרש מזה וְקַטֵּר מֵחָמֵץ תּוֹדָה׳ ותרגם יונתן ומגבן מן אונס תורתא׳ ורועה זוללים יכלים אביו תרגם ודמתחבר לזוללי מחמיץ אבוי׳ חֲמוּץ בְּגָדִים׳ אדום לפי ענין הפסוק׳

חמק חֲמַק עָבָר׳ סבב׳ עַד מָתַי תִּתְחַמָּקִין תסבי׳ והשם חַמּוּקֵי יְרֵכַיִךְ׳ סבובי יריכיך ואמר זה על עובי הירכים״

חמר וְיַיִן חָמַר׳ פעל עבר ותרגום יין חמרא וכנה הפעל ממנו עליו עצמו לומר שאדום היין ביותר כי כן עלת היין׳ ובכמה מקומות דמה אותו לדם וְדַם עֵנָב תִּשְׁתֶּה חָמֶר׳ וכן אמר כֶּרֶם חֶמֶר׳ לרוב חשיבותו ואדמימות היין ממנו׳ ואדום בלשון ערבי אחמ״ר׳ וחמר בשש נקדות׳ ועא וַתַּחְמְרָה בַחֵמָר׳ טיט שעושין מסיד ומחול לבנות ממנו ולטוח בו׳ ויש אומרים שהוא כמין זפת׳ וְהַחֵמָר הָיָה לָהֶם לַחֹמֶר׳ זה הפך זה׳ זה טיט סיד וזה טיט עפר והחמר הוא טיט סיד מן הנראה כי לעמת אבן הוא בספור וזה כשיהיו שניהם בסיפור אחד׳ תִּתְהַפֵּךְ כְּחֹמֶר חוֹתָם׳ אֲנַחְנוּ הַחֹמֶר׳ טיט עפר׳ וכן בֶּאֱרֹת חֵמָר׳ והפעל ממנו יֶהֱמוּ יֶחְמְרוּ מֵימָיו׳ יעכרו כי המים העכורים הם בטיט׳ וכן בהכפל העין והלמ״ד פָּנַי חֳמַרְמְרָה מִנִּי בֶכִי׳ מֵעַי חֳמַרְמָרוּ׳ נעכרו׳ וְחֹמֶר שְׂעֹרִים׳ לָשֵׂאת מַעְשַׂר הַחֹמֶר׳ כור והוא עשר אפות שהם שלשים סאה׳ חוֹמֶר מַיִם רַבִּים׳ גד וצבור׳ וכן חֳמָרִים חֳמָרִים׳ וכן במשקל אחר חֲמוֹר חֲמֹרֹתָיִם׳ ואפשר שיהיה כבן חֲמוֹר לֶחֶם׳ או יהיה חמור לחם כמו חֲמוֹר גָּרֶם׳ והוא חסר ופירושו חמור נושא לחם׳ ופירוש חמור גרם חמור חזק ובעל גרמים׳ אֶחְבְּשָׁה לִּי הַחֲמוֹר וְאֶרְכַּב עָלֶיהָ׳ אמר עליה אולי היתה נקבה או אמר עליה על ענין בהמה׳ עַד הֱיוֹת רֹאשׁ חֲמוֹר בִּשְׁמֹנִים כֶּסֶף׳ כמשמעו וכן ת״י ריש חמרא׳ ויש מפרשים אותו כמו מַעְשַׂר הַחֹמֶר׳ אַיָּל וּצְבִי וְיַחְמוּר׳ כתב רבי יונה כי כן קורין אותו בלשון ערבי והוא חיה דומה לעז גדול״

חמש וּמִקְצֵה אֶחָיו לָקַח חֲמִשָּׁה אֲנָשִׁים׳ ולשון נקבה וְחָמֵשׁ צֹאן עֲשׂוּיוֹת׳ והחשבון הגדול שַׂר חֲמִשִּׁים וַחֲמִשָּׁיו׳ וְאֶת חֲמִשֶּׁיךָ׳ חמשים שלך׳ והפעל מזה השרש בענין החשבון הקטן וַחֲמֻשִׁים עָלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל׳ פירוש חגורי חומש בכלי זין היא הצלע החמישית׳ וכן פירשו רז״ל וַיַּכֵּהוּ אַבְנֵר בְּאַחֲרֵי הַחֲנִית אֶל הַחֹמֶשׁ׳ אמר רבי יוחנן בדופן חמישי מקום שמרה וכבד תלויין בו׳ ויש מפרשים וחמושים שהיה כל אחד מהם נושא חמשה כלי זין והראשון נכון׳ והפעל הכבד וְחִמֵּשׁ אֶת אֶרֶץ מִצְרָיִם׳ כלומר יקח את החמישית׳ והשם הָאַיִל מְזוּזוֹת חֲמִשִׁית׳ פי׳ שהיו המזוזות והאיל שהוא המשקוף חמש צלעות זה חוץ לזה וזה כונס מזה כמו שעושין היום בפתחים המצוירים ות״י אילוהי וספופי מטקסין מענין וחמושים עלו בני ישראל שהוא ענין הזירוז והטיקוס׳ וְאֶת חֲמִשִׁיתוֹ יֹסֵף עָלָיו׳ פירשו רז״ל חומשיה מלבר והוא חמישית הקרן׳ ומה שאמר וַחֲמִישִׁתָיו יוֹסֵף עָלָיו׳ דרשו בו רז״ל לרבות הרבה חמישיות על קרן אחד אף על פי שעל דרך הדקדוק היה ראוי להיות חמישיותיו הנה מצאנו כמוהו בקבוץ הזכרים לבד ואחותיך סדום ובנותיה׳ נלאית ברב עצתיך׳ או יהיה חמישיתיו בלשון זכרים״

חמת וַיִּכְלוּ הַמַּיִם מִן הַחֵמֶת׳ בשש נקודות ויש ספרים בחמש׳ וְחֵמַת מַיִם׳ בפתח החי״ת הוא נאד׳ ומזה חֲמַת מִיָּיִן׳ מְסַפֵּחַ חֲמָתְךָ׳ והוא משקל אחר ורבי יונה הכניסו בענין חֲמַת תַּנִּינִם יֵינָם׳ אֲשֶׁר חֲמָתָם שׁוֹתָה רוּחִי״

חנן וְחַנֹּתִי אֶת אֲשֶׁר אָחֹן׳ אוּלַי יֶחֱנַן יְיָ אֱלֹהֵי צְבָאוֹת שְׁאֵרִית יוֹסֵף׳ וְחַנֹּתִי לִבְנֵי בִטְנִי׳ ופירוש הפסוק רוחי זרה לאשתי ולאותם שחנותי ואחנתי כלומר לבני בטני׳ כִּי חָנַנִי אֱלֹהִים׳ אֲשֶׁר חָנַן אֱלֹהִים אֶת עַבְדֶּךָ׳ וְתוֹרָתְךָ חָנֵּנִי׳ חָנּוּנוּ אוֹתָם׳ חַלּוּ נָא פְנֵי אֵל וִיחָנֵנוּ׳ וַיֹּאמַר אֱלֹהִים יָחְנְךָ בְּנִי׳ חָנוֹן יָחְנְךָ לְקוֹל זַעֲקֶךָ׳ היו ראוים להיות יָחָנְךָ החי״ת בקמץ וחנון דגושה אך הקלו בהם כמנהג׳ והמקור בתשלומו וְלָכֵן יְחַכֶּה יְיָ לַחֲנַנְכֶם׳ לחנן בפלס לשכב את בת יעקב׳ אין נחלת לחמם׳ והמקור במא׳ חֲשַׁבָּה חֲנוֹת אֵל׳ חנות בפלס חלות מן ואמ׳ חלותי היא׳ והשם וַיִּתֵּן יְיָ אֶת חֵן הָעָם׳ וַיִּתֶּן חִנּוֹ׳ ומזה השרש והענין וְחִין עֶרְכּוֹ׳ ובא בחירק והוא כמו בצרי וכן מץ ומיץ בן ובין נר וניר רש וריש אן ואין׳ ופירוש הפסוק לא אחריש גבורותיו אם יוכל להלחם אתו ולא אחריש חין ערך מלחמתו כלומר אם יהיה גבור ויערוך מלחמה עמו אודה לו גבורותיו וימצא חן לפני בערך מלחמתו׳ ומא׳ בתשלומו אֲשֶׁר לֹא אֶתֵּן לָכֶם חֲנִינָה׳ ומשקל אחר לְבִלְתִּי הֱיוֹת לָהֶם תְּחִנָּה׳ הָיְתָה תְחִנָּה מֵאֵת יְיָ אֱלֹהֵינוּ׳ ומשקל אחר תַּחֲנוּנִים יְדַבֶּר רָשׁ׳ וּבְתַחֲנוּנִים אוֹבִילֵם רוּחַ חֵן וְתַחֲנוּנִים׳ קוֹל תַּחֲנוּנָי׳ ובלשון נקבות תחנונות וְהַקְשִׁיבָה בְּקוֹל תַּחֲנוּנוֹתָי׳ והנפעל מַה נֵּחַנְתְּ בְּבֹא לָךְ חֲבָלִים׳ עקרו נֶחֱנַנְתְּ׳ וההתפעל וָאֶתְחַנַּן אֶל יְיָ׳ בְּהִתְחַנְנוֹ אֵלֵינוּ׳ והיה ראוי להדגש׳ והפעל הכבד כִּי יְחַנֵּן קוֹלוֹ אַל תַּאֲמֶן בּוֹ׳ פירוש ישא קולו בדרך תחינה חָנֵּנִי יְיָ כִּי אֻמְלַל אָנִי׳ והיה ראוי להדגש׳ וכן כִּי עֵת לחננה

אא״ כתיב בוא״ו והכ״ון הסכ״יה ראויה להדגש ונכיך לומר שהכה תמורת הדגש ותמקתי למה לא דבר מזה מאומה:

לחננה · הראוי לחננה החית בפתח והנון בדגש · ופעל כבד אחר ומחונן ענוים אשריו · ואשר לא נזכר פועלו יחן רשע בל למד צדק · כלם ענין חן אבל המבין יוכל להפריש מעט בין כל אחד ואחד לפי מקומו כי פי וחנותי את אשר אחון אתן חני · וכן חנני אלהים · חלו נא פני אל ויחננו · חנון יחנך · ובתחנונים אובילם · והדומים להם אף על פי שפירושם קרוב לענין חמלה וכן חנן אלהים את עבדך · חנונו אותם · פירושם קרוב לענין מתנה וכן ואתחנן · בהתחננו אלינו · כי יחנן קולו · פירושם קרוב לענין תפלה ובקשה כי פירוש חנונו אותם חנו אותנו מהם · ופירוש אשר חנן אלהים את עבדך כלומר כי בהם בילדים חנן אלהים את עבדך · ופירוש ואתחנן בקשתי מלפניו שיחנני · וכן בהתחננו אלינו · וכן את כל התפלה והתחנה הזאת · מפיל אני תחנתי לפני המלך · והדומים להם וכולם נכנסים בענין אחד למבין · ופירוש מה נחנת בבא לך חבלים · כלומר מה חן נשאר לך מכל אשר בנית וקנית בארזים בבא לך חבלים ותוכן חמלה מדה נחננת ובא חסר על דרך השלם · ויצאה חנם · המם נוספת כמם ריקם ופירושו ותצא בחן מאין כסף כלומר כיון שיוצאה מאין כסף כאילו יוצאת בחן שמצאה בעיני אדניה וכן כל חנם שבמקרא יתפרש כמו חן ״

חנה קרית חנה דוד · וחניתי כדור עליך · וחניתי לביתי מצבה · ויחן שם ישראל · פזר עצמות חונך · פירוש חונה עליך כמו בני יצאוני יצאו ממני · לא יגורך רע לא יגור עמך · והדומים להם · וחנה על העיר ולכדה · כולם פעלים עומדים · ופירוש וחניתי כדור עליך וחניתי כדור · ופירוש וחניתי לביתי מצבה אני אחנה בביתי ולא יפחדו מצבה שיחנה עליהם ויתכן להיות וחניתי כדור עליך · וחניתי לביתי מצבה · פעלים יוצאים · והשם מחנה ימצא בלשון זכר ובלשון נקבה בלשון זכר והיה המחנה הנשאר · ובלשון נקבה אם תחנה עלי מחנה · המחנה האחת · והקבוץ בלשון זכרים הבמחנים אם במבצרים · וישסו את מחניהם · ויקבצו פלשתים את כל מחניהם אפקה · ויקרא שם המקום ההוא מחנים שני מחנים וקרא שם המקום כן על מחנהו שהיה עם לבן ועל מחנה אלהים שראה אחר כן · והקבוץ בלשון נקבה לשני מחנות · ממחנות פלשתים · ומשקל אחר תחנות בפלס תרבות · אל מקום פלוני אלמוני תחנותי · והשורק והחלם אחדים · ומהשרש הזה והענין הזה אל בית הבור ואל החניות · והלשון הזה ידוע בדברי רז״ל חנות של ישראל ומלאי של ישראל ונקרא כן לפי שחונים שם האכסנאים · ואפשר שיהיה מן השרש הזה הנה חנירת המלך ויעבר אחד מהנערים ויקחה · ותצא החנית מאחריו ויפל שם · ולהבת חניתו · נשען על חניתו · והקבוץ בלשון זכר את החניתים ואת המגנות · ובלשון נקבות וחניתותיהם למזמרות ״

חנט התאנה חנטה פגיה · יציאת הפירות והראותם טרם גמר בישולם תקרא חנטה · וכן בדברי רז״ל אילן שחנטו פירותיו קודם חמשה עשר בשבט מתעשר לשנה שעברה · וע״א ויחנטו הרופאים לחנט את אביו · ימי החנטים · הוא ענין מעשה סמים שעושין למת כדי שיעמוד בשרו ימים רבים שלא ירקב ושלא יסרח · ומן השרש הזה והחטה והכסמת · חטים ושעורים · כי הדגש להבלעת הנון וכן מצאנו בלשון ארמית חנטין ״

חנך חנוך לנער על פי דרכו · התחיל ללמדהו מקטנותו על דרכו כלומר מעט מעט שיוכל לסבול · וכן בדברי רז״ל משהגיע לחינוך מצוה כלומר התחלת חיובו על המצות וכן אבל מחנכין אותן לשעות כלומר מתחילין להם ומרגילין אותן להתענות מעט מעט · ורבי יונה הביא בענין אחר אשר בנה בית חדש ולא חנכו · ויחנכו את בית יי · והשם מזמור שיר חנכת הבית · ואינו לפי דעתי כי אם מהענין הזה כלומר התחלת האכילה בבירת חדש יקרא חנוך כמו שיקרא התחלת הלמוד בנער · ומנהג הוא שעושין סעודה ושמחה באכילה הראשונה שיאכלו בבית חדש ולפיכך אמר ולא חנכו ילך וישוב לביתו · וירק את חניכיו · הנערים שחנך אותם ולמד אותם ״

חנף כי גם נביא גם כהן חנפו · בצרי לגזרת פעל · והארץ חנפה תחת יושביה · הלא חנף תחנף הארץ · והיוצא ותחניף את הארץ · או פירושו עם הארץ · והשם לעשות חנף · ומא יצאה חנפה · והתאר כלו חנף ומרע · והפעל הכבד ולא תחניפו את הארץ · יחניף בחלקות · כלם ענין רשע ונשוא פנים ״

חנק ויצו אל ביתו ויחנק · והפעל הכבד ומחנק ללבאותיו · והשם ותבחר מחנק נפשי · ענינם ידוע בדברי רז״ל שאמרו כל מיתה האמורה בתורה סתם אינה אלא חנק ״

חסד עם חסיד תתחסד · זה חסדך את רעך · חסד ואמת · אמרתי עולם חסד יבנה · בשש נקודות · חסדם יעזבו · ענין החסד הוא הטוב והגמילות לפנים משורת הדין · וענין אחר חסד הוא · חרפה · פן יחסדך שומע · ישים דברך חרפה ונבלה · ומפרשים פירשו מזה הענין חסדם יעזובו · אבל א״א ז״ל פירשו מהענין הראשון והוא הנכון וכך פירושו משמרים הבלי שוא חסדם יעזובו · אמר יונה כל אלו האנשים שהם משמרים הבלי שוא ידעתי כי חסדם יעזובו כלומר החסד והטוב שנדרו לעשות כמו שאמר וידרו נדרים יעזבו אותם אחרי שנמלטו מן הרעה · אבל אני בקול תודה אזבחה לך אשר נדרתי אשלמה · ושני העניינים האלו שהזכרנו בחסד הם ענין אחד כי כמו שהחסד הוא תוספ׳ הטוב ויתרון הגמול כן חסד הוא ר״ל תוספ׳ הזנות ויתרון הנבלה וכן כתב רבי אברהם בן עזרא ז״ל · ואת החסידה · פירשו רז״ל זו דיה לבנה · ולמה נקרא שמה חסידה שעושה חסידות עם חברותיה כלומר במזונותיה שמחלקת לחם ״

חסה וחסו בשם יי · וחוסה במותו צדיק · אחסה בסתר כנפיך · בשוא לבדו · ובצל כנפיך אחסה · בשוא וסגול · ומסורת אחד מצאתי וכל מחסה מחסי לחסות רפין וס׳ בטחו לנו מציון במופת למחתה טוב כנפיו וכל אחסה כותהון רפה בר מן חד ובצל כנפיך אחסה · א״כ הוא הפך מה שכתבנו · ובה יחסו עניי עמו · בצל כנפיך יחסיון · בשוא וסגול · ואמר אי אלהימו צור חסיו בו · בך חסיה נפשי · באו חסו בצלי · וישמחו כל חוסי בך לעולם ירננו ·

הפלא חסדיך מושיע חוסים · והשם ויי מחסה לעמו · מחסה מזרם צל מחרב · סלעים מחסה לשפנים · בשוא לבדו · מחסה ועז · אלהים מחסה לנו · בשוא ופתח · ומ״א והחסות בצל מצרים לכלמה · כלם ענין הסתופף אלברגר בלעז ·

א״ה בעבור שלא נמצא לשון חסיה בפעלים רק סמוך לאות הנ״ת על כן צריך לפרש כאילו כתוב מושיע החוסים בימינך ממתקוממי׳ ולכן כתב רש״י הרי זה מקרא מסורס :

חסל כי יחסלנו הארבה · יכרתנו ויכלנו ולפיכך נקרא מין ממיני הארבה המכלה ביותר חסיל החסיל והגזם · וכן ארז״ל למה נקרא שמו חסיל שהוא חוסל הכל גובי דהוא גבי דינא דמריה ומזה אמרו לכלות הדבר והשלמתו חסלת סדר פלוני או מסכת פלונית ·

א״ה נראה לי שאין לומר חסלת סדר פלוני כי חסלת לשון נקבה וראוי לומר חסל סדר פלוני אך כולל לומר חסלת מסכת פלוני או פרשת פלוני׳ וכן כתב רש״י תמיד בפירוש התורה :

חסם לא תחסום שור בדישו · המחסום הוא הדבר שישימו בפי הבהמה שלא תאכל ולא תשך · אשמרה לפי מחסום · וחוסמת היא את העוברים · כלומר סותמת העוברים שלא יוכלו לעבור מרוב באשה וסרחונה או העוברים יחסמו אפיהם בעברם ותהיה מלת חוסמת עוברת לשלישי ·

חסן והיה החסון לנעורת · וחסון הוא כאלונים · חזק ותקיף · ומ״א מי כמוך חסין יה · בפלס גביר שמתיו לך · והשם כל חוסן העיר · חסן ויקר יקחו הוא האוצר המעולה ונקרא כן לפי שהוא חוזק האדם ותקפו · ומזה לא יאצר ולא יחסן · ותרגום נתרסו ממגורות אתפגרו חוסניא ·

א״ה והם שני שמות של הקב״ה ואינם סמוך ליה על כן יש לומר בוהוא רחוס של שני והמישי׳ החסין בכא הה״א בפתח והחית בחטף פתח וכיש נוסחאות כתיב החסין הה״א בסגול והחית בקמץ ואינם כמו כלל :

חסר וצפחת השמן לא חסר · פעל עבר בפלס כי לא חמץ · וצפחת השמן לא תחסר · יי רועי לא אחסר · חסרנו כל ובחרב וברעב תמנו · לא חסרת דבר · שררך אגן הסהר אל יחסר המזג · לא תחסר כל בה · אולי יחסרון חמשים הצדיקים חמשה · ויחסרו המים · הלוך וחסור · כלם שהם מהבנין הקל הם בודדים ואין אחד מהם עובר כאשר כתב רבי יונה במקצתם · והשם אין מחסור · די מחסרו · כל מחסורך עלי · ומשקל אחר בחוסר כל · ומשקל אחר וחסרון לא יוכל להמנות · ויתכן היותו תאר בשקל אביון · ומשקל אחר בחסר ובכפן · ולא ידע כי חסר יבואנו · בשש נקדות · ומשקל אחר ואוילים בחסר לב ימותו · והתאר כי מה אתה חסר · חסר לב · והפעל הכבד והוא עובר והממעיט לא החסיר · ופירושו לא החסיר מדתו בלקטו מעט כי כשיעור לקט כל אחד מהם וכן לא העדיף לא העדיף על מדתו · ומשקה צמא יחסיר · וכבד אחר ותחסרהו מעט מאלהים · ומחסר את נפשי מטובה · וכלם ענינם ידוע ·

חפף חופף עליו כל היום · מסתיר ומכסה עליו · והשם כי על כל כבוד חפה · יוצא מחפתו · וכלה מחפתה · מקום הסתרת הכלה עם החתן · ויתכן להיות מענין זה לחוף ימים · לחוף אניות · כלומר מקום שנסתרים בו הספינות מפני הרוחות והוא הנמל או יהיה ענינו שפת ימי מדברי רז״ל ממה שאמרו במשנת בנזיר לא יחוף ראשו באדמה מפני שמשרת את השער ועוד אמרו אשה חופפת ביום וטובלת בלילה והוא חכוך הראש וגרידתו פיי״נר בלעז ולפיכך נקרא שפת הים חוף לפי שגוררין שם הספינות · ומן הענין הזה חף אנכי ולא עון לי · כלומר נגרר ומנוקה מעונות ·

חפה וחפו ראשם · וראש לו חפוי · ואשר הוא פועל עומד ופני המן חפו · כלומר נכבשו פניו בקרקע כי היה לו בשת מאשר אמר לו המלך · ויש מפרשים אותו פעל עובר כחבריו כלומר משרתי המלך כסו פניו כמנהג הנתלים שמכסים פניהם כי הרגישו המשרתים כי יצוה המלך לתלותו כי ראו כי כעס עליו מאד לפיכך אמר חרבונה גם הנה העץ · והנפעל כנפי יונה נחפה בכסף · והפעל הכבד חפה עצי ברושים · ויחפהו זהב טוב · ויחף את הבית · כלם ענין כסוי ותרגום ויכס וחפא · ומזה הענין והשרש ויחפאו בני ישראל · והאלף תמורת למ״ד הפעל ופי׳ ויחפאו הסתירו הידיעה מהבורא ואמרו כי מעשה בני אדם נעלמים מן הבורא ואינו יודע ואינו משיג מהם דבר לפיכך ויבנו להם במות ולכל ענין הפרשה · וכן אמר ישעיהו הנביא עליהם הוי המעמיקים מיי׳ לסתיר עצה והיה במחשך מעשיהם ויאמרו מי רואנו ומי יודענו · וכן אמר הנביא עליהם כי אומרים אין יי רואה אותנו עזב יי את הארץ וכן פירשו רז״ל ויחפאו בני ישראל מאי אמור העמוד הזה אינו רואה ואינו שומע ·

חפז בחפזה לנוס · אשר השליכו ארם בחפזם · אני אמרתי בחפזי · אל תיראו ואל תחפזו · הן יעשק נהר ולא יחפז · והשם כי בחפזון יצאת · כי לא בחפזון תצאו · והנפעל נחפז ללכת מפני שאול · נבהלו נחפזו · מן קול רעמך יחפזון · ענין הכל נחץ ומהירות ותנועה עם הפחד ·

חפן ממלא חפנים · מלא חפניכם פיח כבשן · ומלא חפניו · ידוע ·

חפץ כי חפץ בבת יעקב · לו חפץ יי להמיתנו · והיה אם לא חפצת בה · ואם לא יחפוץ האיש · החפץ אחפץ מות רשע · עד שתחפץ · לא בגבורת הסוס יחפץ · והתאר אם חפץ בנו יי · כי חפץ יי להמיתם · והשם הן ביום צומכם תמצאו חפץ · החפץ ליי · בחמש נקדות · כי אם בתורת יי חפצו · וכל חפציך לא ישוו בה · דרושים לכל חפציהם · והנכון כי דרושים לכל חפציה תאר בפלס זקניהם כלומר לכל החפצים בהם הם דרושים · אך יחפץ זנבו כמו ארז · פירשו בו ענין תנועה בחלוף צד״י בזין כי הם ממוצא אחד · והוא כמו הן יעשק נהר ולא יחפז · לשון תנועה במהירות ופירוש כמו ארז זנבו שהוא גדול כמו ארז יניעהו במהירות ·

חפר כי חפרתי את הבאר הזאת · חפרוה שרים · חופר גומץ · וחפרת לבטח תשכב · כלומר תחפור בלבד סביב בניניך ולא תצטרך לעשות חומה סביבותם או להגביה אותם כי לבטח תשכב · ויש מפרשים כאילו חפרת סביבותיך כן תשכב לבטח · וענין קרוב לזה כי לחפור את כל הארץ באו · משם

חפר

[איוב לט · איוב ג] חפר אכל · ויחפרהו ממטמונים · ענין חפוש ובקשה
[ישעיה ב] כי המחפש הדבר כמו חופר · לחפור פירות · שם עוף
ופי' רבי יונה כי נקרא כן לרוב נקרו הפירות ונכון
הוא כמו שאמר ולעטלפים שהיו עושין צורת עופות
ועטלפים להשתחוות להם וכן ת"י למסגד לטעוותא
ולצלמניא · ויתכן לפרש בו ענין שתי מלות ויהיה
פירושו מענין חפירה כלומר לחפור חפירות וכן מצאנו
בדברי רז"ל הלשון הזה בענין חפירה באמרם פירא
דסולפי פירוש חפירה שעושין שמשליכין בה גרעיני
התמרים וכן לשון המקרא הוא מן פר התפוררה ארץ ·
ופירוש הפסוק ישליך האדם את אלילי זהבו ויבזה הכל
לרוב הצרה או מפני שלא הושיעו לו ויבא לחפור
חפירות להטמן שם כמו שעושין העטלפים שמסתתרין
ביום בחורין וכן אמר אחריו לבא בנקרות הצורים ·
[ישעיה כד · ירמיה טו] וענין אחר וחפרה הלבנה · בעוד יומם בושה וחפרה ·
[מיכה ג · ישעיה א] ובשו החוזים וחפרו הקוסמים · ותחפרו מהגנות ·
[תלים לד] ופניהם אל יחפרו · והפעל הכבד והוא עומד ואל
[ישעיה לד · ישעיה לג] תכלמי כי לא תחפירי · החפיר לבנון · על דרך משל
[משלי יט] כמו הגפן הובישה · ואשר הוא יוצא בן מביש ומחפיר ·
[משלי יג] ורשע יבאיש ויחפיר · כלם ענין בשת "

חפש [איוב יג · תלים פח] ועבד חפשי מאדניו · במתים חפשי ·
פירושו חפשי מעמל העולם כמו שאמר
ושם ינוחו יגיעי כח וכן ועבד חפשי מאדניו · העברי
[ירמיה לד · שמות כא] והעבריה חפשים · ופירוש יצא לחפשי · יצא למקום
שיהיה חפשי כלומר שיצא מבית אדניו אל ביתו · ויש
מפרשים כי הי"וד נוסף והוא כמו לחופש · ואחרי' אמרו
כי הל"מד נוסף · ושלא נזכר פועלו מהדגוש ממנו
[ויקרא יט · ויקרא יט] כי לא חפשה · והשם או חפשה לא נתן לה · בפלס
טומאה ואפשר שתהיה הה"א כינוי הנקבה ואף על פי
שהיא רפה הנה כתבנו כמהו רבים בחלק הדקדוק ויהיה
חופשה מחובר מן חפש כמו מלא קמצו מן קמץ ומן
[יחזקאל כז] גדל כרב גדלו · בבגדי חפש לרכבה · כלומר בגדים
[מלכים ב טו] יקרים הראוים לחפשי וכן חורין · בבית החפשית · נקרא
כן בעבור התבודדו שם מבני אדם וכאילו חפשי מ
מחברתם ופירש בו רבי יונה פירוש אחר בית קטן
מלשון ערבי שקורין לבית קטן חפשי · ובתלמוד
ירושלמי עשה לו בית בבית הקברות כמה דאת אמר
במתים חפשי · בלעז פרנקו "

חפש [משלי כ · משלי ב] חופש כל חדרי בטן · ובמטמונים תחפשנה ·
[עובדיה א · בראשית מד] והנפעל איך נחפשו עשו · והכבד ויחפש בגדול
[שמואל א כג · תלים עז] החל · וחפשתי אותו בכל אלפי יהודה · עם לבבי אשיחה
ויחפש רוחי · פי' אם אשיחה עם לבבי הוא יחפש רוחי
[תלים סד] וידע מחשבתי · תמנו חפש מחפש · ושלא נזכר פועלו
[משלי כח · תלים סד] ממנו ובקום רשעים יחפש אדם · והשם חפש מחפש ·
והוא בחמש נקדות ענין החפוש ידוע כענין חקירה ·
והתפעל בענין חליפות והשתנות הצעיף או הכסות
[מלכים א כ · מלכים א כב] באחר ויתחפש באפר · התחפש ובא במלחמה ·
והוא מקור ופירושו אמר מלך ישראל להתחפש ולבא
במלחמה כאילו אמר אתחפש ואבא במלחמה ואתה
לבש בגדיך כי אינך צריך להתחפש · ואדוני אבי ז"ל
פי' ציווי אמר מלך ישראל ליהושפט הסר מעליך בגדי
מלכות והכנס במלחמה ודעתו ששניהם יתחפשו ענהו
יהושפט ואתה לבש בגדיך אם אני אתחפש כי אח ממנו
יכנס בתור מלכות ולא קבל ממנו מלך ישראל ויתחפש
וכאשר ראה יהושפט כן לא הסיר מעליו בגדי מלכות

ועל זה חשבו שרי הרכב כי מלך ישראל הוא עד שזעק
[איוב ל · שמואל א כח] והכירו קולו · ברב כח יתחפש לבושי · ויתחפש
[מלכים א כב] שאול וילבש בגדים אחרים · ויתחפש מלך ישראל "

חצץ [ירמיה ט · תלים קכ] חץ שחוט לשונם · כחצים ביד גבור ·
הדגש לחסרון אות הכפל וענינם ידוע ·
[שמואל א כ] הלא החצי ממך והלאה · הי"וד נוסף והיתה הצר"י ראויה
להדגש ובא הנח תמורתו וכמוהו ואין קצה למרכבותיו
שהוא כמו קץ והה"א נוספת והנח תמורת הדגש כי
[שופטים ה] שרש קץ קצץ · והפעל ממנו מקול מחצצים ·
רוצה לומר יורי החצים · ובשרש הזה מענין חצי שהוא
[איוב כא] משרש חצה ומספר חדשיו חצצו · ואפשר שנקרא
החץ מענין הזה לפי שהוא חוצה הדבר וחותך אותו ·
[איכה ג · משלי כ] ויגרס בחצץ שני · ימלא פיהו חצץ · נקראו כן
האבנים הקטנים עד מאד כמו החול כאילו הם חתיכות
[תלים עז] גדולות · אף חצציך יתהלכו · הם הברקים או אבני
הברק וקראם כן לפי שהם משברים ומחתכים העשבים
[משלי ל] והאילנות · ויצא חצץ כלו · יש מפרשים אותו מאוסף
והנכון שהוא מהענין הזה שפירשנו מענין חתיכה
ויהיה חוצץ פעל קל או שם תאר רוצה לומר אף על פי
שאין לו מלך יצא כולו ביחד מחתך וכורת העשבים
והאילנות להשחית "

חצב [ישעיה ה] וגם יקב חצב בו · פעל עבר · על כן
[הושע ו] חצבתי בנביאים · על דרך משל לרוב
[תלים כט] דבורו בהם כאילו מכתת אותם בדבריו · קול יי' חוצב
[דברים ו · ישעיה כב] להבות אש · וברות חצובים · כי חצבת לך פה קבר ·
[ישעיה כב · ישעיה כב] על החוצב בו · חצבי מרום קברו · הי"וד נוספת
[דברים ח] וכבר כתבנו הדומים לו בחלק הדקדוק · תחצב
[איוב יט] נחשת · והנפעל לעד בצור יחצבון · ושלא נזכר
[ישעיה נא] פועלו מהכבד הדגוש הביטו אל צור חצבתם · והפעל
[ישעיה נא · מלכים ב יב] הכבד המחצבת רהב · והשם ואבני מחצב · ענין הכל
הכריתה בענין פסילה "

חצה [במדבר לא · במדבר לא] אשר חצה משה · וחצית את המלקוח ·
[ישעיה ל] עד צואר יחצה · כלומר יחלק הגוף כי
עד צואר יהיה מכוסה באותם המי' ומן הצואר ולמעלה
יהיה מגולה כמו שאמר עד צואר יגיע והוא משל על
השחתת מלך אשור כל הארץ עד שתהיה קרובה
להיות נשחתת כולה כמו הבא עד צוארו במים שהוא
קרוב להיות טובע וזה שאמר עד צואר יחצה מדבר
[תלים נה] על המכה שהכה מלאך יי' במחנה אשור · לא יחצו
[איוב מ] ימיהם · פירוש לא יגיעו עד חצי ימיהם · יחצוהו בין
[שמות כא · בראשית לב] כנענים · וחצו את כספו · ויחץ את הילדים · והשם
[במדבר לא · במדבר לא] ותהי המחצה חלק היצאים · ותהי מחצת העדה ·
[ויקרא ו · שמות כה] ומשקל אחר מחציתה בבקר · ומ"א אמתים וחצי ·
[שמות כו] ובסמוך חצי היריעה · וכבר בא כן מבלי סמיכות ותנו
[מלכים א ג] את החצי לאחת · וכבר כתבנו דקדוקו עוד בחלק
[תלים קיט · דניאל יא] הדקדוק · ומשקל אחר חצות לילה · והנפעל ותחץ
[מלכים ב ב] לארבע רוחות השמים · ויחצו הנה והנה · כלם ענין
חלוקה בין שיהיו החלקים בשוה או בלא שוה "

חצן [ישעיה מט · נחמיה ה] והביאו בניך בחצן · חצני נערתי · ומ"א
[תלים קכט] וחצנו מעמר · ענינם זרוע ויש מפרשים
כנף הבגד פלדא בלעז "

חצר [ד"ה ב ה] ויהי כאחד למחצצרים ולמשוררים · וכבד
[ד"ה ב ה] אחר מחצצרים בחצוצרות · משפטו מחצירים
ענינם תוקעין בחצוצרות כי הצר"י כפולה בחצוצרות
וכן הצר"י למחצצרים ובמחצצרים ואיננה נקראת השנית

ואף על פי שהיא כתובה בשין ישׂשכר השנית · את החצר (יחזקאל י׳)
הפנימית · החצר החיצונה · רובם בלשון נקבה · (יחזקאל י׳)
וימצאו גם בלשון זכר לפני החצר הפנימי · בלשכת (יחזקאל מ׳)
גמריהו בן שפן הסופר בחצר העליון · את קלעי החצר (ירמיה לו׳ · שמות לה׳)
את עמדיו · ויבאו אל המלך חצרה · מלעיל כי ההא (ירמיה לו׳)
נוספת · והקבוץ רמוס חצרי · ובלשון נקבות מן (ישעיה א׳)
הבתים ומן החצרות · הוא יבנה ביתי וחצרותי · (שמות ח׳ · ד״ה א׳ כח)
בחצרות בית יי׳ · ומשקל אחר והיתה נוה תנים חציר (תלים קיו · ישעיה לד)
לבנות יענה · חציר לקנה וגומא · שניהם ענינם כמו (ישעיה לה)
חצר והוא ידוע · ובתי החצרים · בחצריהם ובטירותם · (ויקרא כה · בראשית כה)
חצרים תשב קדר · כל אלו והדומים להם הם הכפרים (ישעיה מב)
והפרזות שאינם מוקפות חומה שהם כמו חצר · וענין
אחר אולי נמצא חציר · וצמחו בבין חציר בערבים על (מלכים א׳ יח · ישעיה מד)
יבלי מים · חציר כבקר יאכל · מצמיח חציר לבהמה · (איוב מ׳ · תלים קד)
כחציר גגות · ענינם עשב · ורבי יונה פירש וצמחו (תלים קכט)
בבין חציר מענין הראשון כמו חצר · ואת החציר ואת (במדבר יא)
הבצלים · הוא הנקרא בלשון רז״ל כרתי וכתי והוא
שקורין לו בלעז פוריש ·

חקק הוי החוקקים חקקי און · חוקקי בסלע (ישעיה י׳ · ישעיה כב)
משכן לו · היוד נוספת וכן יוד הוצבי
וכבר כתבנו הדומים להם בחלק הדקדוק · חקקים (יחזקאל כג)
בששר · וחקות עליה עיר · בחקו חוג על פני תהום · (יחזקאל ד׳ · משלי ח׳)
בחקו מוסדי ארץ · ונרפו שניהם לחקל · על לוח אתם (משלי ח׳)
ועל ספר חקה · ההא במפיק ענינו חקוק אותה · (ישעיה ל׳)
ושלא נזכר פעלו בספר ויחקו · ונרפה להקל · (איוב יט)
והפעול מהדגוש וישבח מחקק · ובנין פועל במחוקק (משלי לא · במדבר כא)
במשענותם · ומחוקק מבין רגליו · חלקת מחוקק · (בראשית מט · דברים לג)
ירדו מחוקקים · כלם ענין כתיבה · ופירוש ומחוקק (שופטים ה׳)
מבין רגליו כי דרך המושל להיות סופר יושב לרגליו ·
ופי׳ חלקת מחוקק כדעת התרגום · והשם חקקי און · (ישעיה י׳)
חקקי לב · פירוש שהלב חוקק וחושב עליהם איך לא (שופטים ה׳)
באו למלחמה · ולפי שנתן ליכתב משפט האדם שיש
לו עם חברו ומה שראוי לו ליקח ממנו נקרא חק
כי חקך וחק בניך נתנו · כי חק לכהנים מאת פרעה · (ויקרא י׳ · בראשית מז)
הטריפני לחם חקי · כי ישלים חקי · המכות והנגעים (משלי ל׳ · איוב כג)
המכאיבים אותי תמיד בכל יום כאילו הם לי לחק · מחקי (איוב כג)
צפנתי אמרי פיו · ממנהגי היה לצפון בלבי אמרי פיו ·
לבלי חק · הפך המשפט והמנהג · וכהא הנקבה חקת (ישעיה ה׳ · במדבר טו)
אחת לכם · זאת חקת התורה · והקבוץ חקות עולם (במדבר יט · יחזקאל יד)
תמיד · את חקותי תשמרו · ויתכן לפרש מזה ומחוקק (ויקרא יח)
מבין רגליו · חלקת מחוקק · והוא המושל ונקרא כן כי
הוא משים החקים בארצו ופי׳ ומחוקק מבין רגליו שלא
יסור מושל מזרעו ומבין רגליו כמו היוצאת מבין רגליה ·
ופי׳ חלקת מחוקק תחלת הפסוק וירא ראשית לו פי׳
ראה ובחר בתחלה לעצמו לקחת חלקו מעבר לירדן כי
ראה כי שם חלק מלכים ומושלים בתים ספונים וטובים ·
וכן יי׳ מחקקנו · שנתן לנו החקים · (ישעיה לג)

חקה מחקה על הקיר סביב · מישר על המחקה · (יחזקאל ח׳ · מלכים א׳ ו׳)
והתפעל על שרשי רגלי תתחקה · והוא (איוב יג)
מענין חקק ·

חקר ודרשת וחקרת ושאלת · חקרתני ותדע · (דברים יג · תלים קלט)
הלא אלהים יחקר זאת · כי אחקר את אבי · (תלים מד · שמואל א׳ כ׳)
חקרני אל ודע לבבי · לכו חקרו את הארץ · והנפעל (תלים קלט · שופטים יח)
לא נחקר משקל הנחשת · כי לא יחקר כי רבו מארבת · (מלכים א׳ ז׳ · ירמיה מו)
והכבד אזן וחקר תקן משלים · והשם אין חקר לתבונתו · (קהלת יב · ישעיה מ)
החקר אלוה תמצא · בחמש נקודות · גדולים חקרי לב · (איוב יא · שופטים ה׳)
פי׳ שהלב חופש וחוקר עליהם הרבה איך נפלגו ולא
באו למלחמה · ור׳ יונה פי׳ תאר על משקל יראי אלהים
והענין שלבותם מגיעי׳ לתכלית מחקר הגדולה והשררה׳
ובתוספת מם אשר בידו מחקרי ארץ · בסגול המם (תלים צה)
ענינו רוב החיפוש ·

חרר ועצמי חרה מני חרב · וחרה נחשתה · על כן (איוב ל׳ · יחזקאל כד)
חרו יושבי ארץ · והנפעל נחר מפוח מאש · (ישעיה כד · ירמיה ו׳)
אף כי אש אכלתהו ויחר · והעצמות יחרו · את שני (יחזקאל טו · יחזקאל כד)
קצותיו אכלה האש ותוכו נחר · קמץ לפי שהוא (יחזקאל טו)
בינוני ואם הוא עבר הוא קמץ מפני הזקף · ובחירק הנון
נחר גרוני · ועצמותי כמוקד נחרו · ופירוש נחר מפוח (תלים סט · תלים קב)
מאש אמר שהמפוח שהוא הכלי שנופחין בו האש נדלק
ונשרף מרוב התמדתו באש והעופרת תם והוא שמשימין
הצורפין עם הכסף בצרפו כדי שלא יכלה האש הכסף
ואומר כי המפוח נשרף מרב נפחו באש והעופרת תם
ועדיין רעיהם לא נתקו והוא משל על ישראל שידבר
הנביא אליהם השכם והערב כאילו נשרף מרוב דברו
אליהם כלומר נחר גרונו בקראו אליהם תמיד וכן אמר
במקום אחר על כן חצבתי בנביאים הרגתים באמרי פי
ועם כל זה לא יוסרו ולא יאמינו לקול הנביא · והשם
ושכן חררים במדבר · ענין השריפה והחדלקה מרוב
החמימות · והאחד מן חררים חרר או חררה ומזה
אמרו לעוגה הנאפת על הגחלים חררה באמרם ולא
חררה על גבי גחלים וזולתו לפי שנשרפו פניה נקראת
כן · ובתלמוד ירושלמי מפרש מזה סלי חורי ר״ל שהיו (בראשית מ׳)
הסלים מלאים חררות · ומן הענין הזה והשרש הזה
בהכפל הפא לחרחר ריב · כלומר להדליק הריב (משלי כו)
ולהבעירו והוא מקור מן הדגוש ופתח החית האחרונה
מקום צרי · ומזה עוד ובחרחר ובחרב · והוא חולי (דברים כח)
השורף מרוב חמימות ·

חרב חרבו פני האדמה · ונהר יחרב ויבש · (בראשית ח׳ · ישעיה יט)
האומר לצולה חרבי · ושערו חרבו (ישעיה מד · ירמיה ב׳)
מאד · החית תקרא בקמץ חטף והוא צווי כמו שמו
ושערו · וכתב רבי יונה כי אנשים היו קוראים אותו
כמו חרבו פני האדמה והיו מפרשים אותו גם כן צווי מן
הדגוש על משקל פרקו נזמי הזהב והוא השיב אותם
מפני המסורת שהוא על חרבו מאד לית דכותיה · ועל
חרבו המים אומר המסורת שהם שנים ובפסוק · ושלא
נזכר פועלו אשר לא חורבו · והפעל הכבד וכל הנהרות (שופטים טז · נחום א׳)
החריב · ואחריב בכף פעמי · והחרבתי את ימה · (ישעיה לז · ירמיה נא)
והשם מכל אשר בחרבה מתו · ונתתי יאורים חרבה · (בראשית ז׳ · יחזקאל ל)
וישם את הים לחרבה · ומא יהי נא חרב אל הגזה · (שמות יד · שופטים ו׳)
ועל כל הארץ חרב · כחרב בציון שאון זרים תכניע · (שופטים ו׳ · ישעיה כה)
חרב אל מימיה ויבשו · והקבוץ בלשון נקבות ולא (ירמיה נ׳)
צמאו בחרבות · ומא בחרבוני קיץ · ומשקל אחר (ישעיה מח · תלים לב)
ובחרחר ובחרב · בשש נקודות · והתאר טוב פת חרבה · (דברים כח · משלי יז)
וכל מנחה בלולה בשמן וחרבה · ענין היובש והנגוב (ויקרא ז׳)
והחמימות · ופי׳ כחרב בציון כחום במקום ציה שהיא
צרה שאין לה הנחה כן תכניע שאון זרים הכנעה בלי
תקומה · חרב בצל עב · כמו מי ששכב במקום חם (ישעיה כה)
ואחר כך בא במקום קר זהו בצל עב שלא יוכל לסבול
כן יענה ויכניע זמיר עריצים עד שלא יוכלו לקום ·
ומא חרב ליי׳ ולגדעון · ויעש לו אהוד חרב ולה שני (שופטים ז׳ · שופטים ג׳)
פיות · קח לך חרב חדה תער הגלבים · משיגהו חרב (יחזקאל ה׳ · איוב מא)

בלי תקום · בשש נקדות כל דבר הכורת יקרא חרב או ברזל או אבן החדודה כמו חרבות צרים ר״ל חדודי הצורים והוא שם כלל פעמי׳ ופעם פרט על הסיף כמו ויעש לו אהוד חרב · וכתתו חרבותם לאתים · והדומים להם · ועל התער קח לך חרב חדה · וכן נקראת המקבת שמסתתי׳ בה האבני׳ חרב כי חרבך הנפת עליה ותחללה · וכן הכשיל שמפילי׳ בו הבנינ׳

א״א הח״ת בפתח בעבור הסמיכות כי במוכרת הח״ת בחטף פתח והר״ש בקמץ כמו חרבות בשפתותיהם אבל מה שהוא לשון חורבן הח״ת בקמץ חטף כמו כשועלים בחרבות ועל תמוז חרבות לכנה יש פלוגתא אם הח״ת חטף פתח והוא לשון חרב או בקמץ חטף והוא לשון חורבן :

ומגדלותיך יתץ בחרבותיו · הנתוצים אל הסוללות ואל החרב · בחרבותיהם סביב · והפעל מזה חרבו כל פריה · חרוב והחרם אחריהם · והנפעל נחרבו המלכים · והמקור שלא נזכר פועלו החרב נחרבו המלכים · ומא והעיר הזאת תחרב · והגוים חרוב יחרבו · והערים הנושבות תחרבנה · למען יחרבו ויאשמו · ויתכן מזה הענין ושערו חרבו מאד · והנפעל עיר נחרבת · ועריו בתוך ערים נחרבות · והכבד החריבו מלכי אשור · החרבתי חוצותם מבלי עובר · ואת מחריב ארצנו · מהרסיך ומחריביך ממך יצאו · בתוך ערים מחרבות · ושלא נזכר פעלו אמלאה החרבה · והתאר חרב הוא מאין אדם · אשר ירושלים חרבה · ונבנו החרבות · בקמץ הר״יש והוא מא · ובצרי הר״יש והערים החרבות והנשמות והנהרסות · בן תהיינה הערים החרבות · וקמץ הח״ית בהם לתפארת · והשם וחדשו ערי חרב · לחרבות חרב שממה · ובהא הנקבה ועריכם יהיו חרבה · ואתנך לחרבה ולחרפה · לחרבות חרב שממה · אבל כשעלים בחרבות · הוא מא האחד ממנו חרבה בשקל בסערת השמים · ואפשר שהו תאר · ודרשו מחרבותיהם · כלם ענין חרבה וידוע״

חרג ויחרגו ממסגרותיהם · ויפחדו תרגום ומחדרים אימה ומטווניא חרגת מותא · ויש לפרשו כמו הפוך ויחגרו וכבר זכרנוהו בשערו ·

חרד וחרד ופחד · וכל העם חרדו אחריו וחרדו לרגעים · ויחרד יצחק · והתאר מי ירא וחרד · כי היה לבו חרד על ארון האלהים · החרדים אל דברו · והשם חרדה גדולה · ותהי לחרדת אלהים · ר״ל חרדה גדולה וכבר כתבנו הדומים לו בשרש אפל · חרדת אדם יתן מוקש · והקבוץ חרדות ילבשו · והפעל הכבד וכל המחנה החריד · להחריד את כוש בטח · רוצה לומ׳ שהיה בטח · ענינם ענין הפחד בתנועת הגוף כשיבא לאדם פחד פתאום יתנועע כל גופו · ובענין התנועה מבלי פחד הנה חרדת אלינו את כל החרדה הזאת · כלומר התנועעת בעבורנו והסעת כליך ממקום למקום ופנית לנו מקום · וכן ויחרדו בנים מים · ויחרדו זקני העיר לקראתו · יחרדו כצפור ממצרים · פי׳ ינועו וכלם בסגול החי״ת · אבל יחרדו האיין בשוא · וכן וכל העם חרדו אחריו · ענין תנועה ·

חרה על הרועים חרה אפי · וחרה אפי בו · פן יחרה אף יי׳ · והמקור בחרות אפם בנו · ומקור אחר השיבות מחרון אפך · שאם היה שם היה לו לומ׳ מחרון בקמץ הח״ית כי איננו סמוך ואפך הוא הפעול · והנפעל בני אמי נחרו בי · כל הנחרים בך · והתתפעל אל תתחר במרעים · אל תתחר במצליח דרכו · בשקל אל תתגר ויתכן שיהיה שרשו תחר או תחרה ומשקל תתחר תפעל וזה נכון מפני פתחותו ואילו היה על משקל תתגר היה קמץ כמוהו · והפעל הכבד החרה החזיק · ויחר עלי אפו · ענין הכל הכעס ועיקר הענין חמימות כי מרוב החמימות יכעוס האדם ופירוש החרה החזיק חמם עצמו להתחזק במלאכה · והשם כי חרון אל כל המונה · תשלח חרונך · ומא מה חרי האף הגדול הזה״

א״א אבל תתחרה את הסוסים מתחרה בארז תמנא בשרש תחרה :

חרז צואריך בחרוזים · ענקים והם אבנים טובות ומרגליות נקובות מחוברות בחוט והם נקרא׳ חרוזים וענקים וכן פי׳ רבי יונה ז״ל וארזים במרכלתך · האלף תמורת חי״ת וכבר זכרנוהו בשרש ארז וכן אמרו רז״ל מחרוזות של דגים והם הדגים המחוברי׳ יחד בחוט או בגמי ומזה קראו לקצות בתי השירים שהם דומים זה לזה בתכלית בשלש אותיות או בשתים חרוזים״

חרט ויצר אותו בחרט · וכתוב עליו בחרט אנוש בשש נקדות הוא עט סופרים ופי׳ בחרט אנוש ת׳ כתב מפרש שכל אנוש יוכל לקרותו והנכון כי לפיכך אמר בחרט אנוש להורות שיעשה המעשה ממש ולא יחשוב שתהיה כתיבה זו שמצוהו לכתוב במראה הנבואה לבד כמו שהם רוב המעשים הנראים לנביאים במראה הנבואה לבד כמו ערום ויחף שצוה לישעיהו ואשת זנונים להושע ותגלחת ראש וזקן ליחזקאל והדומים להם כי כל המעשים האלה לא היו אלא במראה הנבואה לבד · ויש מפרשים ויצר אותו בחרט בדפוס · בשני חריטים · בשני כיסים · וכן המטפחות והחריטים · וכן נקרא הכיס בערבי כר״טה והח״ית בעברי כף בערבי במקומות רבים ·

חרך לא יחרך רמיה צידו · פירושו לא יחרוך איש רמיה צידו וענין הפסוק כתב א״א ז״ל שקבל כך פירושו כי דרך הצידים שיצודו העופות שיעשו כויה בראש הכנף כדי שלא יברחו מידם ואינו מקצץ כנפיהם בעבור שישארו בכנפיהם והם נראי׳ יפים למכרם ואותו הציד שהוא בעל רמיה לא ישאר צידו בידו עד אשר יעשה לו כויה כי קודם יעוף מידו ויאבד ממנו וזה על דרך משל על עושר וממון שיקבץ בחמס וברמיה כי ב במהרה יאבד · וענין החרוך ידוע בדברי רז״ל באמרם רב ספרא חריך רישא · ובלשון ארמית ושער ראשהון לא התחרך · מציץ מן החרכים · מן החלונות · תרגום בעד החלון מן חרכא״

חרל תחת חרול יספחו · כסו פניו חרולים · יש מפרשים כי הוא עשב דומה לקוצי׳ אורט״גש בלעז ויש מפרשים שהוא הקוץ שמעמידין בפרח שלו הגבינה קררון בלעז״

חרם ואת כל הנשמה החרים · והחרים יי׳ את לשון ים מצרים · חרוב והחרם · והחרמתי את עריהם · פן תחרימו · פירושו ולקחתם מן החרם · ושלא נזכר פועלו זובח לאלהים יחרם · כל חרם אשר יחרם מן האדם לא יפדה · פירשו רז״ל באדם היוצא ליהרג ואמר ערכי עלי או דמי עלי או אדם אחר אמר עליו ערך זה עלי או דמי זה עלי אינו חייב כלום שהרי

זה כמת הוא והמת אין לו ערך ואין לו דמים לפיכך אמר לא יפדה מות יומת כלומר אחר שמות יומרת אין לו פדיון · יחרם כל רכושו · והשם כל חרם בישראל · בשש נקודות · ועל עם חרמי למשפט · ענין כלם ענין הריגה וכריתה והשחתה ואיבוד ויש לפרש מזה איש חרמי · וכן ת"י גבר דחייב קטול · וענין והחרים יי את לשון ים מצרים ענין כריתה וגזירה כענין לגוזר ים סוף לגזרים · וענין כל חרם בישראל · כל חרם אשר יחרים איש ליי מכל אשר לו · אף על פי שאין הדבר משחת וכלה אצל המחרים אותו הוא כאילו משחת שלא יהנה ממנו · וקרוב לענין זה יצודו חרם · והוא בחמש נקודות · יגורהו בחרמו · שלחת ארת איש חרמי · משטח חרמים · מצודים וחרמים · ענינם מכמורות ורשתות יצודו בהם · או חרם או שרוע · פירשו רז"ל חרום זה שחוטמו שקוע בין שתי העינים שכוחל שתי עיניו כאחת"

חרס האומר לחרס ולא יזרח · בשש נקודות · בטרם יבא החרסה · ענינם השמש · ומזה נקרא שער המזרחי בבית המקדש שער החרסית לפי שהיה מכון כנגד זריחת השמש וי"ת ממנו מלמעלה החרס עד ולא מיעל שמשא · וענין אחר ובגרב ובחרס · והוא הגרב היבש נקרא חרס לפי שמחככין אותו בחרס כמו שאמר ויקח לו חרש להתגרד בו ·

חרף עם חרף נפשו למות · גלה ופרסם עצמו במלחמה למות · וכן בחרפם בפלשתים · והח"ית מעמדת בגעיא ויש קוראים אותה חטף קמץ ולאותה הקריאה יהיה מקור מן הקל ויש מפרשי בחרפם לשון חדוד ובא כענין וכליותי אשתונן כלומר בהתחמם לבם והתחדדם אליהם ותרגום אשר חציו שנונים דגירוהי מחרפין ותרגום כחרב חדה בחרבא חריפא · וכן בדברי רז"ל סכינא חריפא · והיא שפחה נחרפת לאיש · מיועדת ומפורסמת · וכן בדברי רז"ל האומר חרופתי ביהודה הרי זו מקודשת ופירשו רז"ל בשפחה כנענית חציה שפחה וחציה בת חורין המאורסת לעבד עברי הכתוב מדבר וזהו פירו' והפדה לא נפדתה פרויה ואינה פרויה וכן בלשון גידוף לפי שהוא גילוי המומין ופרסומם חרפתי את מערכות ישראל · את מי חרפת וגדפת · כי לא אויב יחרפני · ופעל הקל וחרפות חורפיך נפלו עלי · ואשיבה חורפי דבר · לא יחרף לבבי · ומזה לדעת המתרגם בחרפם בפלשתים שתרגם כד חסידו פלשתאי ותרגום חרפה חסודא · וי"מ לא יחרף לבבי מענין בימי חורפי שענינו בימי נערותי · וא"א ז"ל פי' לא יחרף לא יסוג אחור כלומר לא יסוג אחור לבבי מאשר אמרתי כי לא חטאתי · ובערבי יקרא מנחראף הדבר הנסוג אחור · והשם חרפה שברה לבי · חרפה וגדופה · והקבוץ ואלה לחרפות · וחרפות חורפיך · וענין אחר וכל בהמת הארץ עליו תחרף · פי' תעמד שם בימי החורף · וקיץ וחרף · והכיתי בית החרף · מחרף עצל לא יחרש · פירושו מקור החורף ידוע"

חרץ לא חרץ לבני ישראל לאיש את לשונו · פי' לא הניע איש מהם את לשונו לישראל ולמ"ד לאיש נוספת כלמ"ד והשלישי לאבשלום והדומים לו · או פירו' לאיש מבני ישראל כלומר אפילו לאיש אחד מבני ישראל לא חרץ אחד מהם לשונו ואין צריך לומר לכלם ביחד · לא יחרץ כלב לשונו · אז תחרץ · ענין התנועה · והתאר מחשבות חרוץ אך למותר · והון אדם יקר חרוץ · פירוש כמו הפוך והון אדם חרוץ יקר ויש מפרשים חרוץ שם ופירוש היקר שבהון האדם הוא החריצות · ולרבים ויד חרוצים תעשיר · ונפש חרוצים תדשן · בקמץ הח"ית לפי שהוא מן הדגושים לולי הר"יש ענין הכל התנועה ופי' חרוץ חרוצים אנשים המתנועעים על טרפם ועושין מלאכתן ביושר ובמשפט שהם חרוצים וזריזים לקנות העולם הזה והעולם הבא והם הפך העצלים הרמאים כי ענין חרוץ גם כן ענין גזירה ומשפט כמו כן משפטך אתה חרצת · פי' גזרת · וכן בעמק החרוץ · ואמר בו התרגום במישר פלוג דינא · ומזה עוד כי כלה ונחרצה · ופירושו והכלה נחרצת ודרך הנפעל בארנו בשרש חלה · אם חרוצים ימיו · הח"ית בשוא ופתח לפי שהם פעולים כלומר גזורים · כליון חרוץ · כי לא בחרוץ יודש קצח · פירוש במורג חרוץ שהוא מחתך ודש התבואות כמו שאמר הנה שמתיך למורג חרוץ חדש · והוא כלי שדשין בו התבואה והוא לוח עץ ואבנים דקות תחובות תחתיו לחתוך התבן ולהוציא התבואה מקליפתה ושם הכלי מורג ונקרא חרוץ על שם מלאכתו שחותך הקליפה מעל התבואה ופירוש למורג חרוץ למורג וחרוץ ואף על פי שהם כלי אחד אפשר שיהיה שינוי בין מורג וחרוץ או יהיה פירושו חרוץ תאר למורג כלומר המורג שהוא מחתך היטב והוא כלי גדול וכבד אין ראוי לדוש בו הקצח וזרע הדק לפיכך אמר כי לא בחרוץ יודש קצח · וכמוהו ובחריצי הברזל · בחרצות הברזל · ענין הכל החתוך והכר תה · וכן או חרוץ או יבלת · פירושו חתוך · ופירשו רבותי' ז"ל ריס של עין שנסדק או נפגם או שפתו שנסדקה או נפגמה · ונבנתה רחוב וחרוץ · חפירה חרוצה בארץ · וכן במשנה חריץ שבין שתי חצרות חריצים ונעיצים והרבה מזה דברו בו · חריצי החלב · אמר בו התרגום גובנין דחלבא ואפשר שנקראו כן לפי שמעשין אותן כשעושים אותם ודומה מלאכתן למלאכת החרוץ בדישה · מחרוץ ומפז · בירקרק חרוץ · וחרוץ בטיט חוצות · ירפד חרוץ עלי טיט · ענין כלם זהב וי"מ אבנים טובות יקרות · וכתב רבי יונה ויתכן להיות ויד חרוצים תעשיר · נפש חרוצים תדשן מזה · רוצה לומר הסוחרים הגדולים הזהביים כלומר בעלי הזהב ·

חרק חרק עלי בשניו · שרקו ויחרקו שן · שניו יחרק · חרק עלי שנימו · הוא חרוק השנים בהתקצף האדם על חבירו ·

חרש כי החריש לה · והחריש יעקב עד באם · לא אחריש בדיו · אל תחרש ממנו מזעוק אל יי אלהינו · החרישו אלי איים · מחריש לדעת · ויהי כמחריש · יחריש באהבתו · כלומר ישתוק על פשעיך שעשית כבר באהבתו אותך · בדיך מתים יחרישו · גם הוא פועל עומד ופירושו לבדיך מתים יחרישו שעושים עצמם כחרשים בשמעם כזביך וכן אמר ותלעג ואין מכלים ואפשר שהוא פעל יוצא וכן כלם מענין חרש כי השותק הוא כאילו אינו שומע מה דברו האחרים ועושה עצמו כחרש · והפעל הקל

יש מפרשים גם אויל מחריש פעל יוצא ופירש מי שיוכל להחריש את האויל שלא ידבר הוא יחשב חכם ·

צורי אל תחרש ממני · ראית יי אל תחרש · כלומר
אל תעשה עצמך כחרש · אזניהם תחרשנה · והתאר
לא תקלל חרש · ואזני חרשים תפתחנה · והשם
חרש לאמר · בשש נקדות כלו הלכו כך בשתיקה שהיו
עושים עצמם כחרשים שלא ירגישו בהם · וההתפעל
ויתחרשו כל הלילה · ויתכן לפרש מזה הענין רוח
קדים חרישית · כלומר חזקה שנעשו בני אדם כחרשים
בחזותה ובן ת"י שתיקתא · ועא על גבי חרשו חרשים ·
לא תחרוש בשור ובחמור יחדו · לולי חרשתם
בעגלתי · על דרך משל · אם יחרש בבקרים · והשם
בחריש ובקציר · לחרוש חרישו · ושם הכלי שחורשין
בו את מחרשתו ואת אתו · למחרשות ולאתים ·
והנפעל ציון שדה תחרש · ורבי יונה פירש מזה הענין
רוח קדים חרישית · כלומר הרוח שהיא בזמן החריש
שהיא קרה ויבשה ·
חרושה על לוח לבם · [אא' והשין והתיו מתחלפין כמו פשר דבר כמו פתר שהוא לשון פתרון :]
חרותה · וענין אחר ואביו
איש צרי חרש נחשת ·
והתאר וחרש לא ימצא בכל גבול ישראל · הפסל נסך
חרש · וחרשים המה מאדם חרשי משחית · וחרש בסמוך
הר"ש פתוחה כי הוא מן הדגושים ולולי הר"ש היה דגוש
לכן לא תשתנה תנועתו בסמיכות כמשפט כל הדגושי'
חרש ברזל מעצד · חרש עצים נטה קו · מעשה
חרש אבן · אלה הם סמוכים לפיכך חר"ש פתוחה ·
ומ"א אבי גיא חרשים כי חרשים היו · חח"ית בשוא
ופתח והוא מן הקלים · והשם ובחרשת אבן למלאת
ובחרשת עץ · ויתכן להיות שם לוטש כל חורש נחשת
וברזל · בפלס ואת היותר החרמנו · כלומר מחדד כל
אומנות נחשת וברזל · ואת קרדמו ואת מחרשתו ·
כלי מוכן לכל מלאכת החורש · וענין אחר אל תחרוש
על רעך · חורשי און · יועץ וחכם חרשים · בפלס
חכמים ענינם ענין מחשבה · ומזה הענין פעל כבד עליו
שאול מחריש הרעה · ויתכן מזה הענין והחרש והמסגר ·
כלומר החכמים החשובים בעלי חכמה ועצה או יהיה
מהענין הראשון כלומ' הגדולי' שהיו שותקין העם ועושין
עצמן כחרשים בדברם · וי"ת אומניא ותרעיא · ועא
וחרש מצל · ענינו סעיף וקראו מצל לפי שצילו רחב ·
ובן בעזובת החרש והאמיר · והוא יושב בחרשת הגוים ·
וישב דוד בחרשה · ודוד במדבר זיף בחרשה ·
ובחרשים בנה בירניות ומגדלים · תרגום ביער
בחרשא ·

חרש יבש כחרש כחי · וכלי חרש אשר תבשל בו ·
בשש נקדות · ואת חרשיה תגרמי · עד תשאיר
אבניה בקיר חרשת · פי' שברו אבני החומה ככלי חרש ·
ויקח לו חרש להתגרד בו · לפי שהכה אותו השטן בשחי'
יבש היה צריך חרש להתגרד בו · וי"מ ויקח לו חרש חולי
הגרב היבש כמו ובגרב ובחרס פירו' בחר לעצמו איוב
זה החולי ששמו חרש משאר החלי' לפי שיהנה בו מעט
בגרידה כי השטן קוד' זה הודיעו שיברר בעצמו בייסורין
איזה חולי שירצה וזה הפי' רחוק ואפשר כי החולי נקרא
כן בעבור שהוא יבש כחרס או בעבור שצריך חרש ל
להתגרד בו · תחתיו חדודי חרש · מרגליות מזהירות
כשמש מן האומר לחרס ולא יזרח ·

חרת חרות על הלוחות · כטעם חקוק כמו
שפירשנו חרושה על לוח לבם ·

חשש תהרו חשש תלדו קש · וחשש להבה
ירפה · ופירושו ולשון להבה ירפה
החשש ירפה פעל יוצא או יהיה פעל עומד כחבריו
ופירושו וחשש בלהבה ירפה וחשש הוא הקש הדק
והגבבה ·

חשב ושאול חשב להפיל את דוד · ואתם חשבתם
עלי רעה אלהים חשבה לטובה · ולא ידעתי
כי עלי חשבו מחשבות · ויחשבה עלי לשכורה ·
יחשב תהום לשיבה · פי' הרואה התהום לבן יחשבהו
לשיבה · והכבד חשבתי ימים מקדם · ואחשבה לדעת
זאת · מה תחשבון אל יי · לב אדם יחשב דרכו ·
ואלי יחשבו · והאניה חשבה להשבר · פירוש חשבו
אנשי האניה שתשבר האניה על דרך וכל הארץ באו
מצרימה שפירושו וכל אנשי הארץ · ותרעב כל ארץ
מצרים · והדומים להם ענין מחשבה ידוע · ולפי
שהאומנות הוא דרך המחשבה אמרו כן בענין האומנות
לחשוב מחשבות · מעשה חשב תעשה אתם · והשם
וחשב אפדתו · בחמש נקודות · ויעש בירושלם
חשבנות · ודגש הש"ין לתפארת וכבר כתבנו הדומים
לו בחלק הדקדוק · ואמ' רבותינו ז"ל מאי דכתיב מעשה
רוקם כמעשה חושב אמר רבי אלעזר שרוקמין במקום
שחושבים במתניתא תנא רוקם מעשה מחט ולפיכך
פרצוף אחד חושב מעשה אורג לפיכך שני פרצופין ·
ואמרו כמו כן במלאכת החשבון וחכמת הפילוסופיא
ובקש חכמה וחשבון · כי אין מעשה וחשבון · והמה
בקשו חשבונות רבים · ודגש הש"ין לתפארת רוצה לומר
תחבולות וענינ' על מעשה הבורא למה עשה כך ולמה
היה כך והוא עשה אותו ישר וכל מעשיו באמונה ·
ובענין המספר כמו כן לפי שהמספר תלוי במחשבה
לא יחשב יי לו עון · והנפעל אך לא יחשב אתם הכסף
הנתן על ידם · והפעל הכבד וחשב את שני ממכרו ·
ולא יחשבו את האנשים · וההתפעל ובגוים לא יתחשב ·
וקרוב לענין זה לא חשב אנוש · כלומר לא הרגיש לחם
ולא חשבם למאומה וכמוהו נבזה ולא חשבנוהו · אשר
כסף לא יחשבו · ולחושבי שמו · יי יחשב לי · כלומר
שיחשבו לפניו תפילותי ותחנותי ויגיש אל העוני ואל
הדלות שאני בו ומזה אמ' רז"ל לאיש נכבד אדם חשוב ·
והפעל אין כסף לא נחשב בימי שלמה למאומה · פי' אין
כסף לכל הכלים כי כלם היו זהב בעבור כי לא נחשב
הכסף בימי שלמה למאומה · ונחשב לכם תרומתכם ·
מדוע נחשבנו כבהמה · כי במה נחשב הוא · הלא
נכריות נחשבנו לו · לא יחשב לו פגול יהיה · רפאים
יחשבו אף הם כענקים ·

חשה למען ציון לא אחשה · פן תחשה ממני ·
ויחשו גליהם · עת לחשות · והפעל הכבד
החשיתי מעולם אחריש · ואתם מחשים אל תעצלו ·
הלא אני מחשה · גם אני ידעתי החשו · יש אומרים כי
הוא צווי והיה ראוי להפתח והנכון שהוא עבר כמשפטו
ופי' כשאמר להם גם אני ידעתי הם החשו שלא דברו
אליו עוד · ואשר הוא פעל יוצא והלוים מחשים לכל
העם · כלם ענין שתיקה ·

חשך חשך השמש בצאתו · חשך בעריפיה ·
וחשכה לכם מקסום · ותחשך הארץ ·
תחשכנה עיניהם מראות · והשם וחשך על פני תהום ·
יגיה חשכי · ובתוספת מם וחיה במחשך מעשיהם ·

מידעי מחשך · פירוש כאילו מידעי במקום חשך שלא אראם ולא יבאו לבקרני · ואני חולה · במחשכים הושיבני · כי מלאו מחשכי ארץ · הם הפחותים מבני אדם שהם בחשך · וכן בל יתיצב לפני חשכים · תאר בפלס ערומים · ותרגום ומן העם הדלים ומן עמא חשכיא · דלות ורעות חשיכן ובישן · ומ"א השם כחשיכה כאורה · ונכתבת יו"ד המשך אחר הצרי · והסמוך חשכת מים · והקבוץ בלשון זכרים אשר הלך חשכים · והפעל הכבד והחשכתי לארץ ביום אור · בטרם יחשיך · גם חשך לא יחשיך ממך · פירוש לא יחשיך דבר ממך · שלח חשך ויחשיך ״

> א"א ותימה גדולה על רש"י שפירש מיודעי מחסך כמשמעו ובמלתי מסס המשמע שהיה גורס מחסך בסי"ן שמשמעות לשון לא חסך ממני והתרגום אמר חסיך אבל כפותרון ולא ידעתי מה הוא ·

חשך

ולא חשך ממני מאומה · ואת עבדו חשך מרעה · מורדף בלי חשך · ופירוש שלא חשך רודפו מלרדפו · ומפני לא חשכו רוק · אשר חשכתי לעת צר · חשכת למטה מעונינו · פירוש מנעת מעונינו מלתתנו למטה ומלגמלנו כעונינו · גם מזדים חשוך עבדך · וחושך שפתיו משכיל · ואחשוך גם אנכי אותך · קרא בגרון אל תחשוך · פירוש אל תחשוך הקריאה · וכן וצדיק יתן ולא יחשוך · ולא יחשוך חמתן כי כלם פעלים יוצאים · אבל וניד שפתי יחשך · ידמה שהוא פעל עומד · והנפעל לא יחשך באבי · כולם ענין מניעה · ובתחפנחס חשך היום · פירש רבי יונה כמו חשך השמש ולא נמצא זה ההפך בלשון הקדש אך פירושו כמשמעו בענין מניעה ויש בו מלה נסתרת והיא אורו כלומר מנע היום אורו · ואמר זה לרוב הצרה שתבא להם ״

חשל

כל הנחשלים אחריך · הפוך מן ויחלש יהושע ודומה לו בלשון ארמית מהדק וחשל ״

חשן

לאפד ולחשן · חשן משפט · קראו חשן משפט לפי שהיו עליו האורים והתומים שהיו מודיעים משפט האו"ם כשהיו שואלים בהם ״

חשף

חשף יי את זרוע קדשו · חשפתי שוליך · וחשופי שת · כמו חשופים · וכן וקרע לו חלוני · וזרועך חשופה · חשפי שובל · פ"א הפעל בסגול · חשף חשפה והשליך · ויחשוף יערות · בסגול · והשם מחשף הלבן · ענין כלם ענין גלוי · ומענינם על דרך ההשאלה ולחשוף מים מגבא · כלומר לקחת מים מגבא · ואמר גבא שאין בו רק מעט מים ואין אדם יכול לקחת מים ממנו בכלי גדול כי אם בשבר כלי שיכול לסמוך שפתי השבירה בקרקע הגבא ויקח מעט המים שבו וכשלקח המים מן הגבא הנה נשאר הגבא חשוף ומגולה לפיכך אמר לחשוף או לפי שהמים הן בסתר בגבא וכשלוקח אותם הוא מגלה אותם · וכן לחשף חמשים פורה · כלומר לקחת כל התירוש עד שלא ישאר ביקב כלום ונמצא כי החמשים שהיה חושב לא היו כי אם עשרים · כשני חשיפי עזים · אמר בו התרגום כתרין גזרי עזין כלומר שני עדרים קטנים מן העזים ״

חשק

חשק יי בכם · חשקה נפשו בבתכם · והשם ואת כל חשק שלמה · בחמש נקודות ענינם בענין חפץ וידוע הוא · ומענין זה וחשק אותם · מחשקים כסף · וחשקיהם כסף · ענין הדוק ודבוק כי היו לעמודים חוטי כסף מדובקים ומקושרים בהם סביב כמו שעושין בחביות העץ לחדק אותם · והשם וחשקיהם וחשריהם הכל מוצק ״

חשר

וחשקיהם וחשריהם הכל מוצק · ענין קשור · וכן חשרת מים · ובמקומו בתלים חשכת ור"ל חשרת · מים קשור העבים זו בזו ובעת קשור העבים זו בזו מרוב עביים שהם מלאים מים תחשך הארץ ״

חתת

הביש גם חת מרודך · חתו לא ענו עוד · חתו גלוליה · המה חתים נסוגים אחור · התאזרו וחתו · והנפעל ומפני שמי נחת הוא · ונחתה קשת נחושה זרועתי · פירוש ונשברה בזרועותי והיה ראוי להיות ונחתה ברגש והוקל כמו ורחבה ונסבה אבל כי שם ארם נחתים אף על פי שהוא דומה מורה השרש טוב הוא לשומו משרש נחת לפי שאין ענינו דומה לזה הענין · אל תירא ואל תחת · יחת אפרים מעם · וברגע שאול יחתו · ולא ייראו עוד ולא יחתו · וצדקתי לא תחת · כלומר לא תשבר ולא תתבטל · והפעל הכבד החתות כיום מדין · ובוז משפחות יחתני · פן אחתך · ושד בהמות יחיתן · הנה תמורת הרגש כי הראוי בו כדרך חבריו יחתן ברגש התיו והפירוש שפירש בו רבי יונה נכון שפירש מדרך שאמר למעלה כי חמס לבנון יכסך אמר למלך בבל החמס שעשית ללבנון שהוא ארץ ישראל יכסה אותך כלומר ישוב חמסך בראשך אחר שעשית כמה רעות לסוף ישובו ויחולו על ראשך כי כן שד בהמות יחיתן כי השד שיעשו החיות בטרפם טרף רב ימים רבים ולבסוף פעם אחת יאספו עליהם הרבה אנשים ויחתו ויהרגו אותם כן אתה כל החמס שעשית כמה שנים ישוב עליך בפעם אחרת הכל ויכסך ויפה פירש · אבל מה שכתב אותו שרש בפני עצמו בשרש חית אינו נכון ואחר שמצאנו שרש חתת טוב הוא לשומו משרשו ומענינו · והנה שבא תמורת הרגש אין תמה כי כן דרך הלשון במקומות הרבה · ואם שרש יחיתן חית טוב שיהיה שם ממנו אל תתן לחית נפש תורך · אבל לפי שהיוד פתוחה ידמה שהיא מלה סמוכה לכך שתהיה התיו שרש וכבר פירשנוהו בשרש חיה · ויש לפרש הפסוק פירוש אחר עוד כי לפי מה שדמה ארץ ישראל ללבנון שהוא יער מלא עצים דמה השוכנים בה לחיות שדרכן לשכון בלבנון כמו שאמר ולבנון אין די בער וחיתו אין די עולה ו"הו יחיתן היא למלך בבל · ופי' הפסוק החמס שעשית לארץ ישראל והשוד שעשית לשוכנים בה שהחתות אותם יכסך · ובפלס התשלום והחתתי את עילם · וכבד אחר ותחתני בחלומות · ושלא נזכר פעלו ונלכדו גבוריה חתתה קשתותם · והחרק במקום שרק כמו ופתחו שעריך תמיד · לא פתחה אזנך · מאתנן זונה קבצה · ויש לפרש עוד חתתה כמשמעו מפעל הדגוש ומלת חתתה שבה אל בבל כלומר כאילו היא חתתה כחטאתית קשתותם גבוריה וזה הפירוש הוא הנכון · והשם לבלי חת · ואפשר שהוא פעל עבר · ובמשקל חשלם תיראו חתת ותיראו · ובמ"א ויהי חתת אלהים · הראוי חתתת בפלס צדקת יי · ובמ"א כי חתית גבורים בארץ חיים · בחתיתם מגבורתם בושים · ובתוספת מם מחתה דלים רישם · ובמשקל אחר בהכפל הפא וחתחתים בדרך · כלומר שברים ומורא

יבא להם לזקנים בדרך שלא יוכלו להלוך מרוב חולשת זקנתם וכלם ענין שבירה ׃

חתה (משלי כה · משלי ו׳ · ישעיה ל׳ · משלי כה · תלים נב) כִּי גֶחָלִים אַתָּה חוֹתֶה עַל רֹאשׁוֹ ׃ הֲיַחְתֶּה אִישׁ אֵשׁ בְּחֵיקוֹ ׃ לַחְתּוֹת אֵשׁ מִיָּקוּד ׃ תֵּחַת גְּעָרָה בְמֵבִין ׃ בפלס ותתע משפטם תחתה תתעה ׃ יַחְתְּךָ וְיִסָּחֲךָ מֵאֹהֶל ׃ ענינם ענין לקיחה ויתכן כי תחת משרש נחת כלומר תרד ותחול הגערה במבין ׃

א״א ורש״י פירש יחתך לשון סבירה וכן תרגומו יתבריכך והוא יותר נכון כי לשון חתיה איננו נופל רק על אש ונחלים והוא מכוין קל על משקל יעלך ויתכן גם לשקלו כמשקל יפרך ישקך מכוין הפעיל ׃

(במדבר יז) והשם קַח אֶת הַמַּחְתָּה ׃ כלי לחתות בו האש ׃ (שמות כה) וּמַלְקָחֶיהָ וּמַחְתֹּתֶיהָ ׃ היו מחתות המנורה לחתות בהן אפר הפתילות שדלקו בלילה וכבו ׃

חתך (דניאל ט) נֶחְתַּךְ עַל עַמְּךָ וְעַל עִיר קָדְשֶׁךָ ׃ פירוש נגזר ׃ ורז״ל הרגילו בזה הלשון באמרם חתיכה של בשר במקום חתך וזולת אלו הרבה ׃

חתל (איוב לח · יחזקאל יו · יחזקאל ל) וַעֲרָפֶל חֲתֻלָּתוֹ ׃ וְהָחְתֵּל לֹא חֻתָּלְתְּ ׃ לָשׂוּם חִתּוּל ׃ ענינם ענין חבישה ועטיפה ׃

חתם (ירמיה לב · איוב יד · שיר ד) וָאֶכְתֹּב בַּסֵּפֶר וָאֶחְתֹּם ׃ חָתֻם בִּצְרוֹר פִּשְׁעִי ׃ מַעְיָן חָתוּם ׃ כמו שאמר גל נעול והוא משל על בנות ישראל שנשמרות מהזנות או משל על כל ישראל כלומר שלא יזנו אחרי אלהים אחרים ׃ (יחזקאל כח) אַתָּה חוֹתֵם תָּכְנִית ׃ כלומר אתה חותם התכנית ומשלימו כי בך הוא חתום כלו ׃ (איוב ט) וּבְעַד כּוֹכָבִים יַחְתֹּם ׃ כאילו חתם עליהם ויסתירם כמו שהחותם מסתיר הספר ׃ (איוב לז) בְּיַד כָּל אָדָם יַחְתּוֹם ׃ יש מפרשים על הגשם שזכר שהגשם יסגירם וימנעם מלצאת לדעת כל אנשי מעשהו כלומר מעשהו בשדה ׃ וי״מ על הקור שיסגור ביד כל אדם שלא יוכל לעשות מעשהו מפני הקרירות ׃ ויש פירושים אחרים אבל אלו קרובים לענין הפסוקים ׃ והנפעל (אסתר ג · אסתר ח) וְנֶחְתָּם בְּטַבַּעַת הַמֶּלֶךְ ׃ ולגזרת פעול וְנַחְתּוֹם בְּטַבַּעַת הַמֶּלֶךְ ׃ והוא בינוני ׃

(שיר ח) והשם שִׂימֵנִי כַחוֹתָם עַל לִבֶּךָ ׃ פירוש כחותם על היד כן שימני על לבך ועל זרועך שלא תסירני משם כמו הטבעת שחותמין בו הכתבים שלא יסור מן היד שיהא מזומן לחתום בו ׃

א״א וכחלק הדקדוק כתב שהוא עבר ואינו נכון כעבור ככתב שלפניו שהוא כינוי כי הוא קמוץ ׃

(בראשית לח) וכן חֹתָמְךָ וּפְתִילֶךָ ׃ ות״ת אונקלוס עזקתך ׃ (ויקרא טו) והפעל הכבד או הֶחְתִּים בְּשָׂרוֹ מִזּוֹבוֹ ׃ כלומר שסתם הזוב פי האמה וסגר אותה מרוב עביו כי פי׳ זוב ושכבת זרע על שני פני׳ האחד ריר שהוא יורד צלול והאחר שיהא עב ומרוב עביו יסגר פי האמה וכבד אחד (איוב כד) יוֹמָם חִתְּמוּ לָמוֹ ׃ כלומר ביום יעשו חותם וסימן הגנבים בכותלים ובלילה יחתרו באותו מקום שחתמו ׃ וי״מ יומם חתמו למו יסגרו למו שהם נסגרים ביום שלא יראם אדם וזהו לא ידעו אור ׃ והכלל כי ענין השרש הזה הוא ענין סגירה ולפי שהחותם הוא סוגר הספר נקרא כן וכן הקשירות שיעשה אדם על הדברים להסתירם נקראות חותם כמו שאמרו רז״ל חותמות שבקרקע מתיר אבל לא מפקיע ולא חותך ושבכלים מתיר ומפקיע וחותך אחד שבת ואחד יום טוב ׃ ולפיכך נקרא המשלים חותם כאילו הוא סוגר הדבר שאין בו עוד לפיכך נאמר אתה חותם תכנית וכן אמרו הפותח במשנה והחותם בתורה מברך לפניה ולאחריה ולפיכך נקראת כתיבת העדים בספר חתימה כמו שאמרו עד שיאמר לסופר ויכתוב ולעדים ויחתמו וזולת זה הרבה לפי שהעדים הם השלמת השטר וסגירתו שאין אחריהם דבר ׃

חתן (שמואל א׳ יח · דברים ז · דה״ב יח · בראשית לד) וְעַתָּה הִתְחַתֵּן בַּמֶּלֶךְ ׃ וְלֹא תִתְחַתֵּן בָּם ׃ וַיִּתְחַתֵּן לְאַחְאָב ׃ וְהִתְחַתְּנוּ אֹתָנוּ ׃ ונקרא אבי אשת האדם חותן (שמות יח · שופטים יט) חֹתֵן מֹשֶׁה ׃ וַיֶּחֱזַק בּוֹ חֹתְנוֹ ׃ ואמה חותנת (דברים כז) אָרוּר שֹׁכֵב עִם חֹתַנְתּוֹ ׃ והוא נקרא חתן (בראשית יט) להם עוד מִי לְךָ פֹה חָתָן וּבָנֶיךָ וּבְנֹתֶיךָ ׃ (שופטים טו · שמואל א׳ יח) שִׁמְשׁוֹן חֲתַן הַתִּמְנִי ׃ כִּי אֶהְיֶה חָתָן לַמֶּלֶךְ ׃ וכתב רבי יונה כי אחי האשה יקרא לבעלה חותן (שופטים ד) מִבְּנֵי חֹבָב חֹתֵן מֹשֶׁה ׃ לפי שמצא ויאמר משה לחובב בן רעואל המדיני ואומר ותבאנה אל רעואל אביהן דומה לו כי רעואל הוא יתרו וחובב בן יתרו ולא יתכן לפרש כך כי הלא אמר לו כי על כן ידעת חנותינו במדבר והיית לנו לעינים ויתרו הוא שהיה עמהם במדבר כמו שאמר וישמע יתרו כהן מדין וגו׳ ׃ אבל הנכון כי חובב הוא יתרו ורעואל אבי יתרו ׃ ומה שאמר אל רעואל אביהן הוא אבי אביהן כי כן דרך הלשון לקרוא לאבי אביו אביו ולבן בנו בנו ׃ (שיר ג) והשם בְּיוֹם חֲתֻנָּתוֹ ׃ כלומר ביום חופתו שהוא יום שנעשה חתן ואז יקרא חתן מפני הסמיכה אל חתנו ׃ (ירמיה ז · תלים יט) קוֹל חָתָן וְקוֹל כַּלָּה ׃ וְהוּא כְּחָתָן יֹצֵא מֵחֻפָּתוֹ ׃ (שמות ד) כִּי חֲתַן דָּמִים אַתָּה לִי ׃ נראה מסברא כי כמו שהיו קוראים לאדם ביום חופתו חתן כך היו קוראים לתינוק ביום המולו חתן כי עקר מלת חתן הוא ענין התחדש בשמחה ׃ וכמו שתתחדש השמחה ביום החופה וכן תתחדש השמחה ביום המילה ׃ ופירוש כי חתן דמים אתה לי ׃ אמר בתחלה ויהי בדרך במלון ויבקש המיתו כלומר שבקש המלאך להמית את משה מפני שלא מל אליעזר בנו הרגיש משה כי בעונש המילה היה וצוה את צפורה למול אותו כי הוא לא היה יכול מפני החולי שהיה כבר עליו ׃ ותקח צפורה צר ותכרות את ערלת בנה ותגע לרגליו פירוש לרגלי משה כלומר אם מפני העונש הזה נחלית הנה דם המילה ׃ ותאמר כי חתן דמים אתה לי פי׳ במולה את בנה אמרה כי חתן דמים אתה לי כלומר נעשית לי היום חתן לדמים ולהריגת בעלי וכשהגיעה מדם המילה לרגלי משה ורפה החולי ממנו אז הכירה ואמרה חֲתַן דָּמִים לַמּוּלֹת ׃ (שמות ד) כלומר אתה שקראתיך חתן דמים אינך חתן לדמי ההריגה כי אם לדמי המולות ׃

חתף (איוב ט · משלי כג) הֵן יַחְתֹּף וּמִי יְשִׁיבֶנּוּ ׃ והשם אַף הִיא כְּחֶתֶף תֶּאֱרֹב ׃ בשש נקודות ענינם כענין חטיפה בט״ית וכבר פירשנו בשרש חטף ׃ וכ״ף כחתף כ״ף הדמיון ׃ כמו כף השבעה לי כיום ׃ ורוצה לומר כי בערות שתוכל לחתף ולקחת תארב ׃

א״א הטית והתיו מתחלפות וכן טעה ותעה ׃

חתר (איוב כד · יחזקאל ח · עמוס ט׳ · יחזקאל ח) חָתַר בַּחֹשֶׁךְ בָּתִּים ׃ וָאֶחְתֹּר בַּקִּיר ׃ אִם יַחְתְּרוּ בִשְׁאוֹל ׃ חֲתָר נָא בַקִּיר ׃ (שמות כב) והשם אִם בַּמַּחְתֶּרֶת יִמָּצֵא הַגַּנָּב ׃ ענינם כענין חפירה ׃ ומזה (יונה א׳) וַיַּחְתְּרוּ הָאֲנָשִׁים לְהָשִׁיב אֶל הַיַּבָּשָׁה ׃ פירוש שהשליכו הברזלים שקורין אנקור״ש בים והיו חותרין בהם בקרקע הים להוציא הספינה אל היבשה או ויחתרו במחשבותם כלומר חקרו וחפשו עלילות ותחבולות שיוכלו להוציא הספינה אל היבשה ׃ ויש מפרשים

ויחתרו

ויחתרו במשוטות לפי שבעלי המשוטות דומים לחופרים בים״

ואשר הם בני ארבע אותיות

חבצל (שיר ב) חֲבַצֶּלֶת הַשָּׁרוֹן · התי"ו ת"יו תנקבה כת"יו שושנת העמקים והיא הנקראת ורד בלשון רז"ל רוזא בלעז״

חכלל (בראשית מט · משלי כג) חַכְלִילִי עֵינַיִם · תאר · והשם חַכְלִלוּת עֵינָיִם · ענייננו ענין אדמימות העינים מרוב שתיית היין״

חלמש (דברים ח · דברים לב) מִצּוּר הַחַלָּמִישׁ · מצור החזק וחתקיף · מֵחַלְמִישׁ צוּר · סמוך · רוצה לומר מחוזק הצורים והוא כמו תולעת שני שני תולעת · ולפי שלא יפול לשון חלמיש אלא על צור אמר בלי זכר צור בַּחַלָּמִישׁ שָׁלַח יָדוֹ · שַׂמְתִּי פָנַי כַּחַלָּמִישׁ״ (איוב כח · ישעיה נ)

חנמל (תלים עח) וְשִׁקְמוֹתָם בַּחֲנָמַל · הוא מין ממיני הברד ורבינו סעדיה תרגם אותו בערבי אל צקי"ע והוא הקרח החזק שקורין לו בלעז יצ"א שמשבר פרחי האילנות ומיבש הלחלוח״

חספס (שמות טז) דַּק מְחֻסְפָּס · מגולגל ועגול ולדעת אנקלוס שתרגמו מקלף הוא מן מחשוף הלבן ועי"ן הפעל נכפלת·

חרגל (ויקרא יא) וְאֶת הַחַרְגֹּל מין ממיני הארבה·

חרטם (דניאל ב · שמות ט · דניאל ב) לְכָל חַרְטֹם וְאַשָּׁף וְכַשְׂדִּי · וְלֹא יָכְלוּ הַחַרְטֻמִּים · כמו מכשפים אלא שחלוקים בחכמתם כמו שאמר לַחַרְטֻמִּים וְלָאַשָּׁפִים וְלַמְכַשְּׁפִים · וכתב רבי אברהם אבן עזרא ז"ל כי החרטומים הם חכמי התולדות היודעים העיקרים ותולדת כל דבר וכל מעשים שיעשו בלט לפיכך קרא להם נבוכד נצר בעבור שהם יודעים עיקר החלומות ואיך תראה הנפש דמיונות בלילה·

חרמש (דברים כג) וְחֶרְמֵשׁ לֹא תָנִיף · פי' מגל״

חרצב (ישעיה נח · תלים עג) פַּתֵּחַ חַרְצֻבּוֹת רֶשַׁע · קשרים ואסרים · וכן אֵין חַרְצֻבּוֹת לְמוֹתָם · פירוש שלא יבאו להם יסורים ותחלואים בעת מותם כי במרגוע ובנחת ימותו״

חרצן (במדבר ו) מֵחַרְצַנִּים וְעַד זָג · הם הגרעינים הפנימים״

חשמל (יחזקאל א) כְּעֵין הַחַשְׁמַל · מלאך ששמו כך וכעין גוון שלו ראה מתוך האש וכן אמרו רז"ל מעשה בתינוק שהיה דורש במעשה מרכבה וחית מבין בחשמל ויצא אש מחשמל ואכלתו ועוד אמרו כי המלה מורכבת באמרם מאי חשמל אמר רב יהודה חיות אש ממללות במתניתא תנא עתים חשות עתים ממללות בשעה שהדבור יוצא מפי הקב"ה חשות בשעה שאין הדבור יוצא מפי הקב"ה ממללות כלומר משבחות ומהללות השם ית' ויתכן שיהיה חשמל שם העין שהוא קרוב לעין האש כי אמר כעין החשמל מתוך האש ואמר כְּעֵין חַשְׁמַל כְּמַרְאֵה אֵשׁ בֵּית לָהּ סָבִיב מִמַּרְאֵה מָתְנָיו וּלְמָעְלָה · ואמר במראה השניה וּמִמָּתְנָיו וּלְמָעְלָה כְּמַרְאֵה זֹהַר כְּעֵין הַחַשְׁמַלָה״ (יחזקאל א' · יחזקאל ח)

חשמן (תלים סח) יֶאֱתָיוּ חַשְׁמַנִּים מִנִּי מִצְרָיִם · אנשים גדולים ונגידים במו שנקרא מתתיה כהן גדול חשמונאי · או הוא שם למשפחה גדולה ששמה כך״

אא' היהודי' בלועזי' קורי' קקרל'זבל'י חשמני' ולא ידעתי מהיכן למדו לומ' כן והלא לא כמצאו קקרל'זבל'י במקרי' ואף כי בימי דוד והמתרגם אומר כנוי דקס היינו המכרים שכאמר וכני חם כוש ומכרים·

אחשדרפנים אחשתרנים פירשתים בשרש האלף·

נשלמה אות החית

אות הטית

טבח (איכה ב · שמות כא · דברים כח · בראשית מג · ירמיה יא · שמואל א' ט · בראשית לז · שמואל א' ח · ישעיה נג · משלי ט · תלים מד · שמואל א' כה · ישעיה יד) טָבַחְתָּ וְלֹא חָמָלְתָּ · וּטְבָחוֹ אוֹ מְכָרוֹ · שׁוֹרְךָ טָבוּחַ לְעֵינֶיךָ · וּטְבֹחַ טֶבַח וְהָכֵן · יוּבַל לִטְבוֹחַ · והתאר וַיָּרֶם הַטַּבָּח אֶת הַשּׁוֹק וְהֶעָלֶיהָ · שַׂר הַטַּבָּחִים · לְרַקָּחוֹת וּלְטַבָּחוֹת · והשם כַּשֶּׂה לַטֶּבַח יוּבָל · בסגול הטית · טָבְחָה טִבְחָהּ · ובא הנקבה כְּצֹאן טִבְחָה · וְאֶת טִבְחָתִי אֲשֶׁר טָבַחְתִּי לְגֹזְזָי · ומ"א הָכִינוּ לְבָנָיו מַטְבֵּחַ · כולם ענין זביחה · ורבי יונה חלק מהם לענין בישול וכן עשו רוב המפרשים ודמו אותם ללשון הערב שאומר למבשל הבשר טבך וחחי"ת בעברי כ"ף בערבי ולפי דעתי אין צורך כי כולם יתפרשו ענין זבח״

טבל (ויקרא ד · שמות יב · בראשית לז · רות ב · דברים לג · שמואל א' יד · מלכים ב ה) וְטָבַל הַכֹּהֵן · וּטְבַלְתֶּם בַּדָּם אֲשֶׁר בַּסַּף · וַיִּטְבְּלוּ אֶת הַכֻּתֹּנֶת בַּדָּם · וְטָבַלְתְּ פִּתֵּךְ בַּחֹמֶץ · וְטֹבֵל בַּשֶּׁמֶן רַגְלוֹ · וַיִּטְבֹּל אוֹתָהּ בְּיַעְרַת הַדְּבָשׁ · וַיֵּרֶד וַיִּטְבֹּל בַּיַּרְדֵּן שֶׁבַע פְּעָמִים · כולם ענינם כענין רחיצה אך יש הפרש ביניהם כי הרחיצה היא לנקות הדבר והטבילה היא פעמים נגיעת הדבר בדבר הלח מקצת הדבר או כולו · ועל דרך ההשאלה אָז בַּשַּׁחַת תִּטְבְּלֵנִי · כלומר אפילו אם התרחצתי במי שלג אתה תרחצני בשחת כלומר שלא אנצל מן השחת · סְרוּחֵי טְבוּלִים בְּרָאשֵׁיהֶם · אומר על המצנפות שעל ראשם שהם סרוחים ויתרים תלוים לאחוריהם וטבולים ר"ל שהמצנפות טבולים בצבע · והנפעל נִטְבְּלוּ בִּקְצֵה הַמָּיִם· (איוב ט · יחזקאל כג · יהושע ג)

טבע (תלים ט · תלים סט · ירמיה לח · שמות טו · ירמיה לח · איכה ב · במדבר לא · בראשית מא · שמות כה) טָבְעוּ גוֹיִם בְּשַׁחַת עָשׂוּ · טָבַעְתִּי בִּיוֵן מְצוּלָה · וַיִּטְבַּע יִרְמְיָהוּ · ושלא נזכר פועלו מהדגוש טֻבְּעוּ בְיַם סוּף · ושלא נזכר פועלו מהנוסף הָטְבְּעוּ בַבֹּץ רַגְלֶיךָ · עַל מָה אֲדָנֶיהָ הָטְבָּעוּ · ענין הכל צלילה ושקיעה · טַבַּעַת עָגִיל וְכוּמָז · וַיָּסַר פַּרְעֹה אֶת טַבַּעְתּוֹ · וְיָצַקְתָּ לּוֹ אַרְבַּע טַבְּעֹת זָהָב · כלם ענינם ידוע יש מהם בחותם ויש מהם בלא חותם ויש מהם בית יד לבדים להכניס בהם בדים וכיוצא בהם·

טבר (שופטים ט · יחזקאל לח) מֵעִם טַבּוּר הָאָרֶץ · יוֹשְׁבֵי עַל טַבּוּר הָאָרֶץ · הטבור באדם ידוע והוא השורר וכדברי רז"ל הרבה כאמרם פיו סתום וטבורו פתוח וזולת זה הרבה ולפי שהטבור אמצע הגוף קורא למקום שהוא מצוע הארץ וגבוה טבור מעם טבור הארץ · יושבי על טבור הארץ·

טהר ובא השמש וטהר · וטהרה ממקור דמיה · הלא ארחץ בהם וטהרתי · טהרתי מחטאתי · וישב בשרך לך וטהר · צווי במקום עתיד והוא כמו ותטהר · לא תטהרי אחרי מתי עוד · פירוש לא תטהרי אחרי שנטמאת ואם תאמרי שתטהרי מתי עוד · לפני יי תטהרו · והתאר והאיש אשר הוא טהור · ובסמוך וטהר ידים · חטי"ת והה"א נקראים בקמץ חטף · מן הבהמה הטהורה · על המנורה הטהורה · על השלחן הטהור · פירוש שהיו זהב טהור · והשם בדמי טהרה · הה"א אינה מפיק ואינה סימן הנקבה הנסתרת אך הוא שם לבדו ומפני הה"א נהפך הקמץ בעי"ן הפועל כי הידה ראוי בפ"א הפעל כמו עצמה חכמה · ובא בת"יו בלתי סמיכות ועל טהרת לכל קדש · והמחובר אל הכינוי ואחרי טהרתו שבעת ימים יספרו לו · ופירשו רז"ל אחרי פרישתו מן המת · אחרי הראותו אל הכהן לטהרתו · פירושו אחרי טהרתו אבל ובמלאת ימי טהרה הה"א במפיק והיא סימן לנקבה הנסתרת כי השם הנפרד ממנו טוהר וכעצם השמים לטוהר · והפעל הכבד וטהרו הארץ · לטהרו או לטמאו · וכה תעשה להם לטהרם · את ארץ לא מטוהרה היא · וישב מצרף ומטהר כסף · וטהר את בני לוי וזקק אותם · ורוח עברה ותטהרם · פירוש כאשר העבים מתפזרים השמים טהורים וזכים · וכן זהב טהור · אחרי הצרפו וישאר מזוקק ונקי מכל סיג הוא טהור · ובדברי רז"ל זהב טהור שהיו מכניסין אותו לאור ולא היה חסר כלום · והתתפעל אשר לא הטהרנו ממנו · ויטהרו הכהנים והטהרו והחליפו שמלותיכם · את האיש המטהר · המתקדשים והמטהרים אל הגנות · בכלם ת"יו התפעל נופלת להקל והשם בתוספת מ"ם השבת מטהרו · הטי"ת בקמץ חטף לתפארת וכן דגש הטי"ת לתפארת כדגש מקדש יי · ורבים כמוהם · והראוי בלא דגש מטהר בפלס מדבר משמר · ופירוש השבת מטהרו כלומר השבת זכותו ונקיותו וזוהר מלכותו וכסאו לארץ מגרת :

(ויקרא כ"ב · ויקרא י"ב · מלכים ב' ה' · משלי כ' · מלכים ב' ה' · ירמיה י"ג · ויקרא ט"ז · במדבר ט' · איוב י"ז · בראשית ז' · ויקרא כ"ד · ויקרא כ"ד · ויקרא י"ב · ד"ה א' כ"ג · יחזקאל מ"ד · ויקרא י"ג · ויקרא י"ב · שמות כ"ד · יחזקאל ל"ט · ויקרא י"ג · במדבר ח' · יחזקאל כ"ב · מלאכי ג' · מלאכי ג' · איוב ל"ז · יהושע כ"ב · נחמיה י"ב · בראשית ל"ה · ויקרא י"ד · ישעיה ס"ו · תלים פ"ט)

הג"ה אין ספק כי זה טעות סופר כי לא יבאו ב' חטפין זה אחר זה לעולם ואיכו שא טהר הטי"ת בשוא והה"א בקמץ חטוף וכן במסורת וטהר ג' קמצין ב' מכהון בעבין דכעמן ודין :

טוב מה טובו אהליך יעקב · מה טובו דודיך מיין · והפעל הכבד הטיבות כי היה עם לבבך · והתאר טוב לפני האלהים · וירא אלהים את האור כי טוב · טובם כחדק · הטובה היא אם רעה · צדיקים וטובים ממנו · ונשבע לחם ונהיה טובים · כלומר עשירים ומלאים · כי טובות הנה · יפות · שבע פרות הטובות · שמנות ויפות · וכן בחור וטוב · ואין איש מבני ישראל טוב ממנו · פירוש יפה מראה וכן ת"י שפיר · והשם על כל הטובה אשר עשה יי לישראל · טובתי בל עליך · ובלי ה"א והיה הטוב ההוא · ובהסמכו ישוב החולם שורק ורב טוב לבית ישראל · טוב הארץ תאכלו · אני אעביר כל טובי על פניך · זכר רב טובך יביעו · ויש לומר כי טוב בחולם שם תאר וטוב בשורק שם דבר ובין בסמוך ובין במוכרת אחד הם והוא הנכון כי מבחר וטוב לבנון סמוך והוא בחולם :

(במדבר כ"ד · שיר ד' · ד"ה ב' י"ט · קהלת ז' · בראשית א' · מיכה ז' · במדבר י"ג · מלכים א' ב' · ירמיה מ"ד · בראשית ו' · בראשית מ"א · שמואל א' ט' · שמואל א' ט' · שמות י"ח · תלים ט"ז · במדבר י' · ישעיה ס"ג · ישעיה א' · שמות ל"ג · תלים קמ"ה · יחזקאל ל"א)

טוה טוו את העזים · והשם ויביאו מטוה · ידוע ופירוש טוו את העזים את שער העזים :

(שמות ל"ה · שמות ל"ה)

טוח כי טח מראות עיניהם · פתח · וטח את הבית · קמץ · והנם טחים אותו תפל · אמור אל טחי תפל ויפול · והשם איה הטיח אשר טחתם · והמקור מהנפעל ואחרי הטוח · ויתכן שיהיה כי טח מראות פעל עומד או יהיה יוצא כחביריו והטח הוא נביא השקר או הלב כמו שאמר לב הותל הטהו ועניין הטיח הוא שטחין כותלי הבית בסיד או בחמר בין אבן לאבן מבחוץ או כל הכותל · הן אמת חפצת בטחות · מי שת בטוחות חכמה · פירוש כליות ואמרו כי נקראו כן לפי שהן טוחות ומכוסות בחלב ·

(ישעיה מ"ד · ויקרא י"ד · יחזקאל י"ג · יחזקאל י"ג · יחזקאל י"ג · ויקרא י"ד · תלים נ"א · איוב ל"ח)

טור טור אודם פטדה · ארבעה טורי אבן · שלשה טורי גזית · וטור כרתות ארזים · וטור סביב בהם סביב לארבעתם · טירת כסף · פירוש שורות ומערכות ועוד נזכרנו בשרש טיר ·

(שמות כ"ח · שמות ל"ט · מלכים א' ו' · מלכים א' ז' · יחזקאל מ"ו · שיר ח')

טוש כנשר יטוש עלי אכל · פירושו יחוש תרגום כנשר חש לאכול כנשרא דשאים למיכל ·

(איוב ט')

טחה כמטחוי קשת · פירוש כהורות החץ במשיכת הקשת כלומר שיעור מרוצת החץ והוא שם בלשון רבים ורבי יונה פירש שהוא פעל ויאמר ממנו כל בנין הדגוש טיחה טיחותי וכו' מטחוי מטחוים וכו' ובסמוך מטחוי קשת ופירושו היא הרחיקה ממנו כמו שמרחיקין מושכי החץ בירותם ·

(בראשית כ"א)

טחן וטחנו ברחים · ויהי טוחן בבית האסורים · ויטחן עד אשר דק · כלומר שף אותו בפצירה פים וזו היא טחינתו · קחי רחים וטחני קמח · על שם סופו כמו וגם אפיתי על גחליו לחם והדומים להם כמו שכתבנו · ובטלו הטוחנות · והם השנים הגסות שהם טוחנות המאכל · ואכות אותו טחון · מקור · וכן בחורים טחון נשאו · בפלס עמור פתח האחל כלומר לטחון נשאו או יהיה טחון שם · ובהגדה אמרו כי טחון שם הרחים וכן אמרו אין רחים בבבל והיו הכשדים נותנין על בחורי ישראל הרחים להוליכם לבבל · ודעת אנקלוס כי ואכות אותו טחון שם לפצירה פים שתרגם ושפית יתיה בשופינא ותהיה בי"ת השמוש חסרה והוא כמו ואבות אותו בטחון · ומ"א בשפל קול הטחנה · פירוש קול טחנת השנים · ומזה הענין תטחן לאחר אשתי · כלומר תעבוד אחרים או הוא על דרך בבוד כינוי למשגל והראיה מה שאמר אחריו ועליה יכרעון אחרין · ופני עניים תטחנו · תכו ותכתתו כי הטחנה היא כתיתת הריחים זו בזו ·

(במדבר י"א · שופטים ט"ז · שמות ל"ב · ישעיה מ"ז · קהלת י"ב · דברים ט' · איכה ה' · קהלת י"ב · איוב ל"א · ישעיה ג')

הג"ה ויש מפרשים לשון זכות אל תעחן לאחר אשתי והדרש הזה ידוע וכן הקכס יכוכימו שהעתיק המקרא לערבי' פירש כן בחורים טחון נשאו בחורים לטחון לקחו פי' למשכב זכור :

טחר בטחרין מצרים ובטחורים · ויעשו להם טחורים הוא חולי התחתוניות ·

(דברים כ"ח · שמואל א' ה')

הג"ה והם ה' בליסבא וכלם כתיבין עפולי' וקריין טחורים וב' דכתיבין וקריין טחורים עיין במסרה רבתא :

טטף והיו לטוטפות בין עיניכם · פירוש לשון טוטפות הוא כמו ציץ שקושרין על המצח כמו שאמרו רז"ל לא בטוטפת ולא בסנביטין ואמרו מאי טוטפת א"ר אבהו המקפת מאזן לאזן ויש שהוא נקשר על הזרוע כמו שאמר התרגום ואצעדה אשר על זרועו וטיטפת דעל דרעוהי וזה טוטפת הכתוב בתורה ידוע והוא הנקרא בדברי רז"ל תפילין ואמרו שהם ד' בתים תפילין

(דברים י"א)

תפילין של הראש וסמכו בזה אחר הקבלה על לשון טטפת כמו שאמרו טט בגרפי שתים פת באפרקי שתים ופירוש בין עיניך בגובה הראש מקום שמוחו של תינוק רופס שהוא מכוון כנגד בין העינים וכן פירוש לא תשימו קרחה בין עיניכם ״

טיט הצילני מטיט · רפש וטיט · ירוע · ומזה ומכביד עליו עבטיט · והיא מלה אחת מורכבת מן עב ומן טיט רוצה לומר רבוי הטיט ·

טיל ויי הטיל רוח גדולה אל הים · ויטילו את הכלים אשר באניה אל הים · שאוני והטילוני אל הים · והטלתי אתכם מעל הארץ · ויטל שאול את החנית עליו להכותו · ושלא נזכר פעלו מדוע הוטלו הנם אל מראיו יוטל · בחיק יוטל את הגורל · ענין הסעה והשלכה · והביא רבי יונה בזה השרש הן איים כדק יטול · מבנין נפעל ויתכן שהוא משרש נטל · ומזה הענין בהכפל הפא והלמד הנה יי מטלטלך טלטלה גבר · ענין הנסיעה והחנעה ורזל הרגילו הרבה בלשון טלטול ואמרו על זה הפסוק טלטולא דגברא קשה מדאיתתא לפי שהאשה תמצא יותר מרחמים מן האיש לחולשתה ואף על פי שעל דרך הדקדוק היה לו לומר טלטלת הלא הראיתיך כמוהו בחלק הדקדוק כמו עריה בשת וענוה צדק וזולתם · ואא זל פירש גבר תאר לטלטלה כאילו אמר טלטל גדול והא טלטלה אינה לנקבה אך היא נוספת · ולפי דעתי כי מלת גבר היא קריאה כלומ׳ אתה הגבר הנה יי מטלטלך טלטלה ועטך עטה וקראו גבר לפי שהיה מתגאה ומתגבר כמו שאמר חצבי מרום קברו ״

טיר תהי טירתם נשמה · בחצריהם ובטירותם · פירוש ארמון ונקרא הארמון כן לפי שכותלי הארמון עשויים טירות טירות שוה בשוה באבני גזית כי הטור הוא הנקרא בדברי רבותינו זל נדבך והאומנין קורין בראש הנדבך · וכן טורי גזית · וטור כרתות ארזים · הן נדבכין ות סדרין וכן תי ומבשלות עשוי מתחת הטירות סביב · מלרע לנדבכיא לפיכך נקרא הארמון טירה אבל טירת כסף אין פירושו ארמון לפי דעתי אבל פירושו כותל כמו שאמר לוח ארז · ורבי יונה פירשו בענין ארמון והבדיל טור וטיר בענין ובשרש ולפי דעתי כי הוא ענין אחד ושרש אחד ״

טלל הוא יבננו וישללנו · פירוש יסכהו כלומר ישים עליו תקרה · וכן אמרו רזל לסוכה מטללתא · וכן תרגום בסוכות במטליא ותרגום בצל קורתי בטלל שירותי · ועא כי טל אורות טלך · נמלא טל · והשמים יתנו טלם · הדגש לחסרון הכפל ולשון רבים טלים או טללים על משקל צללים ·

טלא נקוד וטלוא בעזים · העקדים והטלאים הנקדות והטלאות · הוא רושם הכתמים הגדולים כי נקוד הוא רושם הכתמים הקטנים נקודות נקודות וטלוא הוא שכתמיו רחבים · וכן ונעלות בלות ומטלאות · שהן מתוקנות בחתיכות עור עליהן במקום בלייתן · וכן אמרו רזל לחתיכת עור בטלאי על גבי טלאי וכן לחתיכת בגד מטלית וכן ידמו כתמי הגוונין חתיכות חתיכות · ותעשי לך במות טלאות · כלומר בגדים מגוונים הרבה · ויתכן להיות משרש זה זאב וטלה · טלה חלב אחד · ואף על פי שכתוב בהא לפי שמצאנו קבוצו באלף בזרועו יקבץ טלאים ·

ואף על פי שהיה מן הדין להיות למד טלאים בצרי כמו שאר בעלי האלף כמו מן צמא צמאים טמא טמאים בא בקמץ כמו תהגו אך נבאים מן נכה רגלים ואם תאמר כי שרשו טלה בהא ואלף טלאים מומרת ביוד כאלף ועמי תלואים הוא רחוק לפי שהשרש הזה באלף נמצא במלות הרבה ובהא לא נמצא ועוד כי טלאים איננו מקובץ כדרך בעלי ההא כי היה ראוי לו לומר טלים כמו מן קנה קנים · ופירוש טלה חלב שהיה עדיין יונק חלב ולא אכל עשב עדיין והוא המשובח · ויפקדם בטלאים · פירשו שהוא שם מקום והנכון שהוא במשמעו מן טלה שידע מנינם על ידי שהביאו כל אחד ואחד טלה כי זמן פסח היה וכן תי באמרי פסחיא ״

טמא כי טמא נזרו · וטמאה שבעים כנדתה · ותטמא הארץ · והנפעל והיתה אם נטמאה · נטמאו הגוים · ויא כי מזה השרש ונטמתם בם · והוא חסר אלף והנכון אצלי שהוא משרש טמה עם נטמינו בעיניכם · והתאר וטמא טמא יקרא · כי איש טמא שפתים אנכי ובתוך עם טמא שפתים · טמאים הם וטמאים יהיו לכם · ואם כל בהמה טמאה אשר לא יקריבו ממנה קרבן ליי · פי׳ בהמה טהורה בעלת מום ולפי שהיא כטמאה אצל המזבח קראה טמאה כך פירשו רזל שבהמה טמאה ממש כבר אמר למשה מזה ואם בבהמה הטמאה ופדה בערכך · והוא מדבר במקדיש בהמה טמאה לבדק הבית ואף על פי שאמר בפסוק שלמעלה ממנו אך בכור אשר יבוכר ליי זה שאמר ואם בבהמה הטמאה ופדה בערכך לא יתכן בענין בכור שהרי פטר חמור לא היה נפדה בערך כי אם בשה · ואך אם טמאה ארץ אחזתכם · והשם ואל תאכלי כל טמאה · וטמאתו עליו · והפעל הכבד כי טמא את דינה בתו · ולא יטמאו את מחניהם · לטהרו או לטמאו · למען טמא את מקדשי · הנה נפשי לא מטמאה · וטמא את התפת אשר בגי בן הנם · טמא המלך · והוציא רבי יונה אלו השנים לענין הרבן ואין צורך כי מקום גלולים היה והמלך הסיר הגלולים וטמא המקום כלומר שם אותו מקום טומאה לפי שהיה מקום גלולים וצוה שיהא מקום טומאה להשליך שם הנבלות והטמאות · ושלא נזכר פעלו מורכב עם התפעל אחרי אשר הטמאה · משפטו עם תיו התפעל הִתטמאה וגם זה מענין טומאה כי אחרי שהיתה אשתו ונבעלה לאחר אף על פי שנגרשה הרי היא טמאה אצלו ·

ואדוני אבי זל פירש אחרי אשר הוטמאה לשון מניעה כלומר אחרי שנמנעה ממנו שלא יכול לקחתה בעודה אשת האחרון · וכן יבא זה הפירוש לדעת רזל שקבלו שאפילו נתארסה לאחר אף על פי שלא נבעלה לו אסורה לבעלה הראשון דכתיב והיתה לאיש אחר כיון שהיתה בה הויה ואם זנתה מותרת לחזור לראשון כיון שלא היתה בה הויה אם כן הוטמאה רל נמנעה · וכן פירוש אל תאכלי כל טמאה · כלומר כל דבר הנמנע מן הנזיר · וכן אמרו רבותינו זל מאי ואל תאכלי כל טומאה אמר רבי יצחק דבי רבי אמי תנא דברים האסורים לנזיר ולפי שהדבר הטמא נמנע אמר לשון טומאה על דבר הנמנע · וההתפעל ולאלה תטמאו · לא יטמא בעל בעמיו · משפטם עם תיו ההתפעל תתטמאו יתטמא ״

טמה נטמינו בעיניכם · ונטמתם בם · ענין סתימת

סתימת הלב ואין דעת כמו שאמר מדוע נחשבנו כבהמה וכן ענין ונטמתם בם כי אכילת השרצים סותמת הלב ומונעת ממנו הבינה · ובדברי רז״ל נכפלו הפא והעין בזה הלשון באמרם מטמטם את הלב וקראו גם כן טומטום למי שהוא סתום שלא נראה לו זכרות וכן זכרוהו כפול העין לברח באמרם היתה לו גומא וטממת בבית חייב משום בונה בשדה חייב משום חורש · ומלה אחרת זכרו בלא הכפל על ארבעה דברים נכסי בעלי בתים יורדין לטמיון כלומר למקום שיהיו סתומין מהם שלא ישובו להם עוד · ו״מ מזה כי איש טמא שפתים · כלומר סתום שפתים שלא אוכל לדבר ״ (ישעיה ו׳)

טמן טמן עצל ידו בצלחת · טמנו פח לי · וטמנתם במלט · אשר טמנתיו שמה · ויך את המצרי ויטמנהו בחול · ויטמן אותם יעקב תחת האלה · טמון בארץ חבלו · לטמון בחבי עוני · והנפעל והטמן בעפר · והפעל הכבד וילכו ויטמינו · והשם נתן לכם מטמון · כי יש לנו מטמונים בשדה · ובשרק ומטמני מסתרים · פניהם חבוש בטמון · תאר למקום שיטמינם בו · וכלם ענין הסתר והעלמה ״ (משלי יט · תהלים קמ״ב · ירמיה מ״ג · ירמיה י״ג · שמות ב׳ · בראשית ל״ה · איוב י״ח · איוב ל״א · ישעיה ב׳ · מלכים ב׳ ז׳ · בראשית מ״ג · ירמיה מ״א · ישעיה מ״ה · איוב מ׳)

טנא ולקח הכהן הטנא מידך · בשש נקודות · ברוך טנאך · ענין סל כתרגומו ״ (דברים כ״ו · דברים כ״ח)

טנף איככה אטנפם · אלכלכם · ובדברי רז״ל בענין לכלוך בזה הלשון באמרם במבואות המטונפות וזולת זה רבים ״ (שיר ה׳)

טעה הטעו את עמי · והפעל הקל ממנו לא מצאנו במקרא אך נאמר אותו על לשון המקרא בלי ספק כי הטעו פעל יוצא לעמי והעם טועים ועוד שמצאנוהו במשנה העובר לפני התיבה וטעה והוא ענין שגגה וענין תעה הכתוב בת״ו וטעה בט״ית ענין אחד הם כי הם ממוצא אחד וכן תרגם אנקלוס ותלך ותתע ואזלת וטעת ״ (יחזקאל י״ג)

א״א כי יש הפרש בין טעה ותעה כי לשון טעה הוא נופל על טעות הלב והשכל ולשון תועה איננו נופל רק על מי שתועה בדרך :

טעם ולא טעם כל העם לחם · טעם טעמתי בקצה המטה · אטעם לחם או כל מאומה · אל יטעמו מאומה · והשם אם יש טעם בריר חלמות · וטעמו כצפיחית בדבש · והיה טעמו כטעם לשד השמן · ובתוספת מ״ם ועשה לי מטעמים · ובקבוץ הנקבות אל תתאו למטעמותיו · כלם ענין טעימה שיטעום אדם בפיו ואינו אוכל ממנו ומעביר על גרונו כי אם מעט וכן אמרו רז״ל מטעמת אינה צריכה ברכה והשרוי בתענית טועם ואין בכך כלום הנה כי הטעימה בפה או בלשון בלבד שיקח אדם בקצה לשונו ויטעם כדרך הטועמים · ורבי יונה חלק מהם בענין אכילה ומהם בענין טעימה והנכון כי כלם ענין טעימה ופירוש ולא טעם כל העם לחם אפילו טעם ואין צריך לומר שלא אכל ולפי שהחיך טועם מיני המאכלים כמו שאמר והחיך אוכל יטעם לו · ואמר ועשה לי מטעמים · כלומר תבשיל שיטעם החיך מטעמי מיני התבלין הטובים · וענין אחר מטעם המלך וגדוליו · משיבי טעם · וטעם זקנים יקח · וברוך טעמך וברוכה את · לדוד בשנותו את טעמו · טעמו וראו כי טוב יי׳ · טעמה כי טוב סחרה · ענין הכל העצה והראייה בעין הלב ותוכן הדבר ״ (שמואל א׳ י״ד · שמואל א׳ י״ד · שמואל ב׳ ג׳ · יונה ג׳ · איוב ו׳ · שמות ט״ז · במדבר י״א · בראשית כ״ז · משלי כ״ג · איוב י״ב · בראשית כ״ז · יונה ג׳ · משלי כ״ו · איוב י״ב · שמואל א׳ כ״ה · תהלים ל״ד · תהלים ל״ד · משלי ל״א)

טען טענו את בעירכם · פירוש עמסו וכן תרגום תחת משאו תחות טעוניה · ובדברי רבותינו ז״ל כדי שתהא עגלה מהלכת וטעונה אבנים וזולת זה הרבה או יהיה פירוש טענו ענין דקירה שדוקרין הבהמות בדרבן שלהם ללכת מהרה כן פירשו א״א ז״ל ודמהו ללשון הערב שאומר אטען אל חמר כלומר דקור החמור בדרבן למהרו · וכן מטעני חרב · מדוקרי חרב ״ (בראשית מ״ה · ישעיה י״ד)

א״א תמהתי על רבי אליהו מזרחי שכתב כי טענו את בעירכם הוא מבנין פיעל הדגוש שאם היה מהקל היה הבהמה טעונה ולא טוענת וקשה לי והלא יוכל לומר הספינה או העגלה טעונה ולמה לא יוכל לומר נ״כ הבהמה היא טעונה ·

טפף לחם לפי הטף · וכל הטף בנשים · ואת כל טפם · ענינם הקטנים · והפעל ממנו הלוך וטפוף תלכנה · כלומר שהיו הולכות בדרכים ובשוקים מספקות ומרקדות בחצפה כמו הקטנים שאין להם בשת ודעת וילכו בסיפוק וברקוד בפני הכל ולא יתביישו או יהיה פירוש וטפוף מן תוף בת״יו כלומר ילכו בשוקים מתופפות בידיהן ומעכסות ברגליהן ויהיה טפף ותפף בענין אחד כמו טעה ותעה ועוד פירשו בו מלשון רבותינו ז״ל לא מחוקות ולא גדושות אלא טפופות כלומר מלאות בשוה בלא תוספת ולא גרעון וכן פירוש הלוך וטפוף היו מרקדות בהליכתן בגאוה לעשות פסיעות שוות ״ (בראשית מ״ז · במדבר ל״א · בראשית ל״ד · ישעיה ג׳)

טפח מסגרת טופח · שש אמות באמה וטפח · ומ״א ועביו טפח · בסגול · והקבוץ מצאנו במקרא בלשון נקבות הנה טפחות נתת ימי · ורז״ל נשתמשו בזה הלשון בלשון זכרים טפחים טפחים ענין טפח כענין זרת אבל אין מדת הטפח כמדת הזרת כי מדת הזרת באצבעות היד מפוזרות ומדת הטפח בארבע אצבעות דבוקות זו בזו והזרת הוא שלשה טפחים כמו שכתבנו · ופירו׳ הנה טפחות נתת ימי כמו שמדת הטפח קטנה כן מדת ימי לפי שאמר הודיעני יי׳ קצי ומדת ימי מה היא אמר הנה טפחות נתת ימי כלומר אפילו אחיה כל מה שיוכל אדם לחיות טפחות הם ימי וחלדי כאין נגדך כמו שאמר כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול · וממסד עד הטפחות · פירוש מן היסוד ועד הכותל למעלה שהיה בנוי במדת הטפח ו״ת ומשכללין כפושכיא · והפעל הכבד ממנו וימיני טפחה שמים · ובקצת ספרים מדוייקים טפחה בקמץ חטף · אשר טפחתי ורביתי · אמר טפחתי בענין גידול הנערים כי כן עושין לתינוק שמטפחין אותו ומישרין אבריו בכל עת כשמחתלין אותו · וכן השם ממנו עוללי טפחים · כלומר עוללים שיטפחו אותם בעודם קטנים ויתעסקו בגידולם ואכלום · אחר כן · הבי המטפחת אשר עליך · פירושו צעיף וכן והמטפחות והחריטים · פירוש צעיפים וכן בדברי רז״ל מטפחות ספרים שבלו עושין מהן תכריכין למת מצוה וזו היא גניזתן · ויש מפרשים המטפחות מהענין הראשון והם בתי הידים גונ״טש בלעז ״ (שמות כ״ה · יחזקאל מ׳ · ד״ה ב׳ ד׳ · תהלים ל״ט · מלכים א׳ ז׳ · ישעיה מ״ח · איכה ב׳ · איכה ב׳ · רות ג׳ · ישעיה ג׳)

טפל טפלו עלי שקר זדים · ותטפל על עוני · ואולם אתם טופלי שקר · ענין הסמיכה והדבוק וכן בדברי רבותינו ז״ל אמרו שיהא ישראל עיקר ויעקב טפל לו · כלומר דבק לו ומחובר אליו · ופירוש טפלו עלי חברו עלי מה שלא עשיתי · וכן ותטפל על עוני תחבר על המעט שעויתי (תהלים קי״ט · איוב י״ד · איוב י״ג)

עונות

עונות אחריכם או עונות שעשיתי בעוד שאיני ראוי לגמול כמו שאמר ותורישני עונות נעורי ׃

טפש טָפַשׁ כַּחֵלֶב לִבָּם׳ פירוש שומן וכן תרגום השמן לב העם טפש לבא דעמא הדין ומזה קראו לאשר הוא מבלי דעת טפש ׃

הג״ה וכן הרבה מלשון בער וכסיל וסכל וכבל ומשוגע מתורגמין בלשון טפשות׳

טרד דֶּלֶף טוֹרֵד׳ פירוש שאינו נפסק אלא דולף תמיד וכן קראו רז״ל למי שעסקו תמיד על ענין ולא נח ולא שקט ממנו טרוד כמו שאמרו בעל הבית טרוד בפועליו הוא ׃

טרה לְחִי חֲמוֹר טְרִיָּה׳ וּמַכָּה טְרִיָּה׳ פירוש לחה וכן הוא בלשון ערבי אבל בעל המסורת אמר ב׳ ואינון בתרי לישני ׃

הג״ה וכתב רש״י על לחי חמור טריה וזה לשונו ראיתי בספר רפואות שקורין ללחיה היונקת מן הסמכה טרי ויש רוצים לפרשה מכאן שרש״י ז״ל היה יודע חכמת הרפואה ואינה ראיה גמורה ׃

טרח הָיוּ עָלַי לָטֹרַח׳ טָרְחֲכֶם וּמַשַּׂאֲכֶם׳ ענין הכובד והעמל׳ ורז״ל הרגילו הרבה בזה הלשון׳ והפעל הכבד מזה אַף בְּרִי יַטְרִיחַ עָב׳ פירוש אף ברויה יטריח העב כלומר להביא רויה לעולם יטריח העב ויכבידו מרוב המטר ויהודה ר״י מן רוח כמו כי תחת יופי מן כוה וני מן ונשאו אליך בְּנֵיהֶם קינה ׃

טרם טֶרֶם כִּלָּה לְדַבֵּר׳ בשש נקודות׳ מִטֶּרֶם שׂוּם אֶבֶן׳ בְּטֶרֶם יָבֹא הַחֶרֶס׳ בְּטֶרֶם תָּחִיל יָלָדָה׳ ענין המלה הזאת קודם׳ ופירוש וּשְׁמוּאֵל טֶרֶם יָדַע אֶת יְיָ וְטֶרֶם יִגָּלֶה אֵלָיו דְּבַר יְיָ׳ קודם שידע שמואל את יי׳ וקודם שיגלה אליו דבר יי׳ היה זה שקרא אליו יי׳ שמואל ולפיכך לא הבין כי יי׳ קורא אליו׳ וכן וְנֵר אֱלֹהִים טֶרֶם יִכְבֶּה׳ פי׳ קודם שיכבה הנר שהיה דולק בהיכל יי׳ ושמואל היה שוכב במקדש קרא יי׳ אל שמואל והו״ו ויקרא נוספת כו״ו וישא אברהם את עיניו׳ הֲטֶרֶם תֵּדַע כִּי אָבְדָה מִצְרָיִם׳ פירוש הקודם שתשלחם תרצה לדעת כי אבדה מצרים׳ כִּי טֶרֶם תִּירְאוּן מִפְּנֵי יְיָ אֱלֹהִים׳ פירוש אמר משה לפרעה ידעתי כי אתה ועבדיך טרם שאתפלל בעדכם תראון מפני יי׳ אלהים אבל אחר שאתפלל ויחדלו הקולות והמטר תוסיפו לחטוא׳ ורבי יונה הוציא כל אלה לענין אחר ואין צורך רק כולם [illegible] פירושם קודם ׃

הג״ה לפי פירוש רש״י יש מהם שפירושם עוד לא והרמב״ן כתב יפה תפס עליו [illegible] ר׳ אברהם ז״ל על ר׳ שלמה ז״ל׳

טרף וְטָרַף זְרוֹעַ אַף קָדְקֹד׳ חציו קמץ וחציו פתח׳ כִּי הוּא טָרָף וְיִרְפָּאֵנוּ׳ כלו קמוץ וכבר כתבנו הדומים לו בחלק הדקדוק במלת פעל׳ פֶּן יִטְרֹף כְּאַרְיֵה נַפְשִׁי׳ הַטֹּרֵף לָעַד [illegible] בִּנְיָמִין זְאֵב יִטְרָף׳ וַיִּלְמַד לִטְרָף טֶרֶף׳ והנפעל כל היוצא מֵהֵנָּה יִטָּרֵף׳ אִם טָרֹף יִטָּרֵף׳ ושלא נזכר פעלו מהדגוש טֹרַף טֹרַף יוֹסֵף׳ ותתאר לנקבה הַטְּרֵפָה לא אֲשַׁלֵּם׳ נְבֵלָה וּטְרֵפָה לֹא יֹאכַל לְטָמְאָה בָהּ׳ על הטומאה בא להזהיר לכהן לפיכך אמר לטמאה בה כי על אכילת נבלה וטרפה גם ישראל מוזהרים ואמר לא יאכל להזהיר על נבלת עוף טהור שאינה מטמאה אלא באכילה׳ כָּל נְבֵלָה וּטְרֵפָה מִן הָעוֹף וּמִן הַבְּהֵמָה לֹא יֹאכְלוּ הַכֹּהֲנִים׳ הוצרך להזהיר הכהנים לפי שהותר להם בשר מליקה הייתי אומר יותרו להם שאר נבילות לפיכך אמר לא יאכלו הכהנים׳ וְהִשָּׁם עַד יֹאכַל טֶרֶף׳ בשש נקודות׳ מִטֶּרֶף בְּנִי עָלִיתָ׳ מֵהַרְרֵי טָרֶף׳ פירוש ההרים ששם החיות הטורפות׳ וְהִנֵּה עֲלֵה זַיִת טָרָף בְּפִיהָ׳ שם תואר מפני שהוא קמוץ והוא תאר לעלה כלומר עלה זית היה טרוף בפי היונה וכן דעת אנקלוס שהוא תואר שתרג׳ תביר ענין הטרף הוא ענין הלקיחה בחטיפה וההכאה בבריתה׳ וקראו רבותינו ז״ל לנקובת הריאה וכיוצא בה טריפה אף על פי שאינה נטרפת ביד חיה ואף על פי שאין ניכר בה בריתה לפי שסירכת הריאה מפני נקב הריאה ובריתתה היא שאין סירכה בלא נקב׳ ולפי שפרנסת החיות על ידי טרף אמר גם לפרנסת האדם טרף שגם היא על ידי לקיחה זה מזה ואף על פי שאינה כטרפת החיות וִיהִי טֶרֶף בְּבֵיתִי׳ בשש נקודות וַתִּתֵּן טֶרֶף לְבֵיתָהּ׳ הַטְרִיפֵנִי לֶחֶם חֻקִּי׳ כלומר פרנסני׳ וענין אחר כָּל טַרְפֵּי צִמְחָהּ תִּיבָשׁ׳ פירושו עלים וכן תרגום עלה זית טרף זיתא׳ ויתפרו עלה תאנה וחטיטו טרפי תאנין ׃

ואשר הם בני ארבע אותיות

טאטא וְטֵאטֵאתִיהָ בְּמַטְאֲטֵא הַשְׁמֵד׳ אם יהיה שרש המלה טוא נכפל בו הפ״א והלמ״ד ומשקלו ופלפלתיה במפלפל או תהיה האלף האחרונה במקום הא למ״ד הפעל ויהיה שרש המלה טאה ונכפלה בו פ״א הפעל לבד ומשקלו ופעפלתיה במפעפל או תהיה המלה בת ארבע אותיות מפעלי הכפל׳ ופירוש המלה אסירנה ממקומה ואנקנה אשקובר בלעז׳ ובדברי רז״ל לא הוו ידעי רבנן מאי וטאטאתיה שמעוה לאמתיה דרבי דקא אמרה להיא אתתא שקולי טאטיתא וטאטי ביתא ׃

הג״ה יש לדקדקו מן פיעל [illegible] ולומר ממנו מטאטא מ מטאטאי שרשו טאטא ולזה כיון המשורר (?) [illegible] באחד מפיוטיו טאטא מלכות כזות׳

טפסר פִּקְדוּ עָלֶיהָ טִפְסָר׳ הט״ת בחירק׳ וְטִפְסְרַיִךְ כְּגוֹב גֹּבָי׳ הט״ת בפתח ענין המלה הקצין והשר ׃

נשלמה אות הטית

אות היוד

יאב כי למצותיך יאבתי · ענינו כמו תאבתי ״ (תלים קי״ט)

יאל הואיל משה באר את התורה · כי הואיל הלך אחרי צו · הנה נא הואלתי · ולו הואלנו ונשב · הואל נא ולין · ויואל ללכת כי לא נסה · ויואל משה לשבת את האיש · ענין כלם הרצון והחפץ ופירוש ויואל ללכת רצה ללכת לנסורת בעבור כי לא נסה מימיו ללכת באלה וכאשר ראה כי היו כבדים עליו הסירם מעליו · וענין אחר ויואל שאול את העם · פירוש השביע אותם ויהיה יאל ואלה בענין אחד · וענין אחר אשר נואלנו ואשר חטאנו · חרב אל הבדים ונואלו · נאלו שרי צוען · ענין סכלות וטפשות ״ (דברים א׳ · הושע ה׳ · בראשית י״ח · הושע ו׳ · שופטים י״ט · שמואל א׳ י״ז · שמות ב׳ · שמואל א׳ י״ד · במדבר י״ב · ירמיה נ׳ · ישעיה י״ט)

יאר על שפת היאור · כל המים אשר ביאור · על יאוריהם ועל אגמיהם · על דעת אנקלוס כי היאור הוא הנהר שתרגם יאור נהרא אבל יאוריהם תרגם בלשון אחר לפי שהוא סמוך לנהרותם והיאור הם המים הנגרים והנמשכים פלגים מן הנהר אל השדות ולפי שנילוס הוא שנמשכים מימיו ונגרים על השדות להשקות נקרא יאור וכן חדקל נקרא יאור · אחד הנה לשפת היאור ואחד הנה לשפת היאור · ועלתה כאור כלה · היוד נעלמת ומשפטו כיאור ״ (שמות ב׳ · שמות ז׳ · שמות ז׳ · דניאל י״ב · עמוס ח׳)

יאש ליאש את לבי · להרפותו ולהעבירו מאלה הדברים שלא יזכור אותם ורז״ל הרגילו בזה הלשון באמרם כל זמן שהבעלים מתיאשים מהם יאוש ושנוי רשות קנו ענין יאוש ידוע · והנפעל ונואש ממני שאול · ולרוח אמרי נואש · לא אמרת נואש · כלומר לא אמרת נואש לבי ונפרד מלכת אחרי אלהים אחרים אבל התחזקת בהם וזוכרת אותם תמיד · ותאמרי נואש לא כי אהבתי זרים · פירוש נואש לבי מאהבת השם יתברך ואמרת לא אינני רוצה בו רק אהבתי זרים ואחריהם אלך · וכן ואמרו נואש כי אחרי מחשבותינו · כלומר נואש לבנו מהלוך אחרי יי׳ כי אחרי מחשבותינו נלך והמלות האלה יש בהם הסתר ענין לפיכך יתפרש כל הנסתר מהם לפי מקומו כי מלת נואש היא נפעל לזכר היחיד ונמצאת בזכר ובנקבה זכרבים לפיכך נראה כי ההסתר לב הכולל אותם ואפשר שתהיה מלת נואש באלה המקומות שם היאוש ״ (קהלת ב׳ · שמואל א׳ כ״ז · איוב ו׳ · ישעיה נ״ז · ירמיה ב׳ · ירמיה י״ח)

יאת כי לך יאתה · אך בזאת יאותו לנו האנשים · ויאותו הכהנים לבלתי קחת כסף · אך בזאת נאות לכם · ענין המלות האלה ענין התרצות בדבר והכונו · ופירוש כי לך יאתה כאילו נתרצתה המלוכה לך כי לך נכונה ולא לאחר כי בכל חכמי הגוים ובכל מלכותם כלומר בכל חכמתם ובכל מלכותם מודים שאין כמוך ותרגום נאות נשפס ותרגום אם יפתוך חטאים אל תאבה לא תשפס ״ (ירמיה י׳ · בראשית ל״ד · מלכים ב׳ י״ב · בראשית ל״ד)

אא״ אבל רש״י פירש לך יאתה לך נאה ואיננו נכון בדקדוק כלל כי נאה ענין אחר ושורש אחר ·

יבב נשקפה ותיבב · תרגום תרועה יבבא והלשון הזה נסתפק לרז״ל אי גנוחי הוא אי ילולי הוא אי גנוחי וילולי שניהם כאחד ״ (שופטים ה׳)

יבל מי יובילני עיר מצור · יובילוה רגליה · יובילו שי למורא · ושלא נזכר פועלו ממנו יובל שי · ובא בזקף בקמץ לאשור יובל · ענין הבאה ויבא אותם בבלה תרגומו ואוביל יתהון לבבל · והולך מהרה ואוביל בפריע · ועל יובל ישלח שרשיו · פירוש פלג מים · וכן פלגים יבלי מים · ואמר בתחלה פלגים ואחר כן פירש שהם פלגי מים · וכן ואני הייתי על אובל אולי · והאלף תמורת היוד וכבר כתבנותו בשרש אבל · ונתנה הארץ יבולה · והארץ תתן יבולה · ואין יבול בגפנים · ובחסרון היוד לבול עץ אסגוד · כי בול הרים ישאו לו · ענינם ענין תבואה ופרי וכל מוצא הארץ · ופירוש לבול עץ לענף · יגל יבול ביתו · פירוש תבואת ביתו · ויש מפרשים קורות ביתו לפי שאמר נגרות ביום אפו כלומר שיהיו נגרות אבני ביתו ויחרב משכנו על דרך והגרתי לגיא אבניה · וכבר כתבנו בול הרים · לבול עץ · בשרש בול · והיה במשוך בקרן היובל · שופרות היובלים · אמר בו התרגום שפריא דקרן דכריא ובדברי רז״ל מאי משמע דהאי יובל לישנא דדיכרא הוא דתניא אמר רבי עקיבא כשהלכתי לערביא היו קורין לדכרא יובלא · והשופר עצמו נקרא יובל לפי שהוא של איל · במשוך היובל המה יעלו בהר · וכן שנת החמשים נקראת יובל לפי שהיו תוקעין בה בשופר של איל · עד שנת היובל יעבוד עמך · יובל היא תהיה לכם · לא יצא ביובל · או חרוץ או יבלת · הוא ורוג״ה בלעז ובמשנה הותכין יבלת במקדש אבל לא במדינה · אבל יבלת זה הכתוב בתורה הוא תאר לבהמה שיש לה יבלת כמו חרוץ שהוא תאר והכתוב במשנה הוא שם דבר ליבלת עצמו · (תלים ס׳ · ישעיה כ״ג · תלים ע״ו · ישעיה י״ח · הושע י׳ · ירמיה י״ז · ישעיה ל׳ · דניאל ח׳ · ויקרא כ״ו · זכריה ח׳ · חבקוק ג׳ · ישעיה מ״ד · איוב מ׳ · איוב כ׳ · יהושע ו׳ · יהושע ו׳ · שמות י״ט · ויקרא כ״ה · ויקרא כ״ה · ויקרא כ״ה · ויקרא כ״ב)

יבם בא אל אשת אחיך ויבם אותה · לא אבה יבמי · פירוש מי שלוקח יבמתו שהיא אשת אחיו הוא נקרא מיבם והוא נקרא יבם לה והיא יבמה לו · מאן יבמי · ונגשה יבמתו · וכן אשת היבם נקראת לה יבמת על שם בעלה · הנה שבה יבמתך · ואין יבמרתו יבמתך מחובר מן יבמה כי אם מן יבמרת כמו שכתבנו בחלק הדקדוק ״ (בראשית ל״ח · דברים כ״ה · דברים כ״ה · דברים כ״ה · רות א׳)

אא״ כי לשון יבם ויכמו יש לפרש הפך הפעולה על דרך ותבואתי תשרש ופירש ויבם אותה עשה שלא תהיה שוד לה יבם : ובלשון אשכנז אכע שווענגן :

יבש כי יבשו אפיקי מים · יבשו עצמותינו · יבשה הארץ · ויהי מקץ ימים וייבש הנחל · ויבוש מקורו · על משקל יאורת מן את · הן יעצר במים ויבשו · ורבי יונה כתב כי ויבשו בחירק הוו ונוח היוד ואנחנו לא מצאנוהו כן בספרים המדויקים כי אם בשוא הוו וחירק היוד · וחלקה אשר לא תמטיר עליה תיבש · עד יבשת המים · מקור כפלם מבלתי יכולת יי׳ · או יהיה שם · והפעל הכבד אשר הוביש יי׳ את מי ים סוף · הובשתי עץ לח · והובישו כל מצולות יאור · וגם הוא פעל יוצא ורבי (יואל א׳ · יחזקאל ל״ז · בראשית ח׳ · מלכים א׳ י״ז · הושע י״ג · איוב י״ב · עמוס ד׳ · בראשית ח׳ · יהושע ב׳ · יחזקאל י״ז · זכריה י׳)

אא״ כל אלו שהאותן כנירי ועי״ן הפעל כחולם הם מורכבי׳ מן שני שרשים מן בוש ומן יבש האותן מן יבש והחולם מן בוש

ורבי יונה שמהו בודד ואין צורך כי כן פי' הפסוק ועבר בים צרה פי' ועבר בים רוח צרה והכה בים גלים פי' והכה חרוח את גלי הים והובישו הרוחות כל מצולות יאור · וכבד אחר תיבש גרם · נוער בים ויבשהו · משפטו וייבשהו והיוד הכתובה היא יוד תאיתן ויוד השרש נעדרת וכשנעדרה נשארה תנועתה על היוד הנוספת · ור' יהודה אמר בהפך זה · וי"א כי משפטו ויבישהו מבנין הפעיל וכן דעת א"א ז"ל · והשם ונוזלים על יבשה · ותראה היבשה או הוא תאר · ובת"יו תמורת הה"א ויבשת ידיו יצרו · והתאר במשקל אחר עץ יבש · נפשינו יבשה · יבשות מאד · הענין הזה ידוע שהוא ענין חורב · וע"א לא עתה יבוש יעקב · גם בוש לא יבושו · יבושו רודפי ואל אבושה אני · על משקל יאות יאותו מן יארת · והפעל הכבד הובשת היום את פני כל עבדיך · ואשר הם פעל עומד הובישו אכרים · הגפן הובישה · על דרך משל כאילו יש לה בושת כשאינה נותנת פריה כראוי · וכן הוביש תירוש · הובישו חכמים · כל הובאיש על עם לא יועילו למו · כתוב בשני נחים באלף וביוד · כי הוביש ששון מבני אדם · כלם ענין בשת · ויש לפרש הגפן הובישה הוביש תירוש · ענין יובש והפסק ״

יגב לכרמים וליוגבים · פירוש עובדי השדות · והשם כרמים ויגבים · וכן אמר התרגום למהוי מפלחין בחקלין ובכרמין ״

יגה אשר הוגה יי ביום חרון אפו · כי יי הוגה · עד אנה תוגיון נפשי · ושמתיך ביד מוגיך · והנפעל נוגי מסועד אספתי · בתולותיה נוגות · ופעל כבד אחר ויגה בני איש · עיקרו וייגה וא"א ז"ל כתבו מבנין הפעיל משפטו ויגה והשם ונסו יגון ואנחה · ומ"א תוגת אמו · וע"א כאשר הוגה מן המסלה · פי' כאשר הוסר מן המסלה וכבר כתבנוהו בשרש הגה·

א"א ויונתן תרגם להוו מוכך לך כלומר שהיה קורא מוכיך כמו שרשו יכה ·

יגע יגעתי בקראי נחר גרוני · עד כי יגעה ידו · כי יגעת בי ישראל · אל תיגע להעשיר מבינתך חדל · לא יגעו לריק · ויגעו עמים בדי ריק · ופעל כבד הוגעתם יי בדבריכם · הוגעתני בעונותיך · וכבד אחר אל תיגע שמה את כל העם · והשם יגיע מצרים · וכל יגיעך · ומשקל אחר משיב יגע ולא יבלע · כי הוא כולו קמוץ · ושם תאר עיף ויגע · כל הדברים יגעים · תארם בלשון יגיעה לפי שיש עמל ויגיעה לכל המתעסק בהם · ומ"א ושם ינוחו יגיעי כח · יאמר האחד ממנו יגיע ענין היגיעה ידוע כענין העיפות״

יגר יגרתי כל עצבותי · אשר אתה יגור מפניהם · ענינם ענין יראתי ירא ״

ידי ויתן יד · וישלח ידו · ויתכן ששרש יד ידה וממנו ידו אליה · כלומר השליכו ביד · נתנו יד תחת שלמה · כלומר נתנו ידם תחתיו להיות ברשותו · וכן שים נא ידך תחת ירכי · כי כן מנהג לנכנס ברשות אחר ובעבודתו · אנשי המלחמה אשר בידינו · ברשותינו · וכן ולקחת בידך עשרה לחם ונקדים · כלומר ולקחת אותם עמך וברשותך · וכן ויקח את כל ארצו מידו · מרשותו · וכל טוב אדניו בידו · ברשותו · בידם יוציאו · ברשותם כי מי שהיה רוצה להוציא סוסים ממצרים על ידי סוחרי המלך שלמה היה מוציא ולהם היו נותנים מחיר ההוצאה כי פרעה נתן אותו המוצא לשלמה · וכלי הקדש וחצוצרות התרועה בידו · ברשותו · מצרים נתנו יד · כלומר הושטנו ידינו למצרים להחזיק בידינו ולעזרינו · וכן ומטה ידו עמך והחזקת בו · תנה את ידך ויתן ידו · לקיום החברית כי כן מנהג לקיים כל דבר נותן אדם ידו על ידו של חבירו על דרך תקעת לזר כפך · ואפשר להיות פירוש תנה את ידך להעלותו אל המרכבה אחר שאמר לו כי לבו ישר עמו אמר לו שיתן יד ויעלהו על המרכבה עמו · היד יואב אתך בכל זאת · כלומר אם שם ידו ועצתו בדבר זה לצוותך · וכן אשר הכה ביד גדליהו · כלומר האנשים אשר היו על ידו ובעצתו בארץ · ורז"ל פירשוהו כאילו על ידו ועצתו נהרגו כיון שהיה לו לחוש לדבר יוחנן בן קרח ולא חש מעלה עליו הכתוב כאילו נהרגו על ידו · ולא היה בהם ידים לנוס הנה והנה · כלומר לא היה בהם כח ועצה לנוס · ופעלך אין ידים לו · אין לו כח ועמדה · מלאו ידכם היום · ומלאת יד אהרן ויד בניו · כמשמעו שימלא ידיהם מן הקרבנות · וכן מלאו ידכם היום כאילו תקריבו קרבן בהרגכם איש בנו ואחיו · וכמו שהיד מוכנת לאדם לכל צרכיו כן נקרא המקום המוכן יד · ויד תהיה לך מחוץ למחנה · איש על ידו לדגליהם · רחבת ידים · והאתונות רועות על ידיהם · ורעו איש את ידו · וידות מזה ומזה אל מקום השבת · הידות האלו היו מקום סמיכת הזרועו מזה ומזה כשהיה יושב בכסא · ראו נא חלקת יואב אל ידי · כלומר סמוך לגבולי ולמקומי · אשר על ידי ארנון · בלכתו להשיב ידו בנהר פרת · להשיב מקומו וגבולו · וכת"י כד אזל לאשואה תחומיה בנהר פרת · עם ארבות ידיו · מקומותיו וכבר פירשתיו בשרש ארב ידיו ממש · יד חזית · כלומר במקום שראית ושבחרת אהבת משכבם · ויקרא לה יד אבשלום · כלומר מקומו ומצבתו שהציב על שמו · והנה מציב לו יד · כלומר שמה מציב לו יד למערכותיו · וכן נקרא ציר הדלת יד שתי ידות לקרש האחד · לשתי ידותיו · לפי שהוא מקום לעמידת הדלת · וכן נקרא החלק יד שהוא מקום מוכן לאדם חלקו וארבע הידות יהיה לכם · משאות כלם חמש ידות · עשר ידות לי במלך · וידיו לא שטף במים · כל גופו רוצה לומר אלא לפי שנאמר ורחץ את כל בשרו יכול אף בית הסתרים כן תלמוד לומר וידיו מה ידיו בנראה אף כל גופו בנראה פרט לבית חסתרים · ולפי שהכח והגבורה ביד אמ' על המכה הנה יד יי הויה · מפני ידך בדד ישבתי · ידי לילה נגרה ולא תפוג · היד יי תקצר · כחו ויכלתו · וירא ישראל את היד הגדולה · כבדה מאד יד האלהים שם · והיתה יד יי בכם ובאבותיכם · וכל שאחריו ב"ית השימוש הוא מורה על המכה · וכן הנבואה שבאת בחזק ובכח היתה עלי יד יי · כה אמר יי אלי בחזקת היד · ותהי עליו שם יד יי · על ידי דוד מלך ישראל · כלומר במצותו ובשליחותו · והיד מצאנות בלשון נקבה ברוב ופעמים לשון זכר והנה יד שלוחה אלי והנה בו מגלת ספר · אל ירפו ידיך · וזה יכתב ידו ליי · וי"א כי ידו חסר ב"ית השירות ופירושו יכתוב בידו ליי ״

ידד ידו גורל · בפלס רבו משערות ראשי רבו דבריו משמן · ופירושו השליכו · כן כתבוהו רבי יהודה ורבי יונה ז"ל כי שרשו ידד בשקל וקלו

וקלו מנשרים · רכו דבריו משמן · ואא"ז כתב ששרשו ידה מבנין הפעיל כמו וַיַּדּוּ אֶבֶן בִּי · יְדִיד יְיָ · ואפשר שגזרתו כן בסמוך ובמוכרת כמו גביר · מֶה לִּידִידִי בְּבֵיתִי · פירושם אהוב אהובי · מַה יְּדִידוֹת מִשְׁכְּנוֹתֶיךָ אהובות · והשם נָתַתִּי אֶת יְדִדוּת נַפְשִׁי · את אהבת נפשי

ידה יַדּוּ אֵלֶיהָ · פירושו השליכו · ורבי יהודה אמר כי מעיקר זה גָּמוּל יָדוֹ הָדָה · בתמורת הו"ד בה"א · והפעל הכבד לְיַדּוֹת אֶת קַרְנוֹת הַגּוֹיִם · להשליך · וַיַּדּוּ אֶבֶן בִּי · משפטו וַיְיַדּוּ · פירושו וישליכו · ובהעדר פא הפעל נשארה תנועתה על יו"ד האיתן · ולדעת אא"ז הוא מבנין הפעיל ומשפטו וַיְיַדּוּ · והפעל הכבד הנוסף הוא בענין אחר הוֹדִינוּ לְךָ אֱלֹהִים · גַּם אֲנִי אוֹדְךָ בִכְלִי נֶבֶל · יוֹדוּ שִׁמְךָ גָּדוֹל וְנוֹרָא · הוֹדוּ לַייָ כִּי טוֹב · וַיַּעֲלֹז לִבִּי וּמִשִּׁירִי אֲהוֹדֶנּוּ · עַל כֵּן עַמִּים יְהוֹדֻךָ · יְהוּדָה לַתְּפִלָּה · ענין השבח וההודאה · והשם או מקור עַל הַיְּדוֹת הוּא וְאֶחָיו · ובא דגש תמורת נח הודות כמו דגש אל נולדו להרפה · יוֹם הֻלֶּדֶת אֶת פַּרְעֹה · ואף על פי שנכתבה היו"ד בהידות כי כן נכתבה הו"ו בנולדו להרפה שהיא פא"ה הפעל ואף על פי כן נדגשה הלמ"ד לחסרון פא"ה הפעל ושוב מזה שנאמר כי דגש הידות להדגיש היו"ד ולפאר קריאתה כי אינה דומה לוו"ו נולדו כי הו"ו אף על פי שהיא נכתבת אינה נקראת והיא כאילו אינה ולפיכך נדגשה הלמ"ד לחסרונה · אבל יו"ד הידות היא נקראת אבל לא היתה קריאתה נכרת על הביאור אם לא נדגשה · ומ"א תּוֹדָה וְקוֹל זִמְרָה · ולוקח השם ממנו אוֹדֶה אֶת יְיָ עַל כֵּן קָרְאָה שְׁמוֹ יְהוּדָה · ולפי שעיקר מלכות ישראל וקרנם החזק יהודה נקראו כל ישראל יהודים וְאֶל הַיְּהוּדִים כִּכְתָבָם · וְהֶחֱזִיקוּ בִּכְנַף אִישׁ יְהוּדִי · ובן נתיחס לשון הקדש בו וְאַל תְּדַבֵּר אֵלֵינוּ יְהוּדִית · ונבנה ממנו פועל בשוב מהאומות לדת היהודים וְרַבִּים מֵעַמֵּי הָאָרֶץ מִתְיַהֲדִים · וע"א וּמוֹדֶה וְעֹזֵב יְרֻחָם · וְגַם אֲנִי אוֹדֶךָּ · או היה אודך מענין השני · יוֹדוּךָ אַחֶיךָ פירוש יודו לך שאתה ראוי למלוך עליהם · והתחפעל וְהִתְוַדָּה אֲשֶׁר חָטָא עָלֶיהָ · וְהִתְוַדּוּ אֶת חַטָּאתָם אֲשֶׁר עָשׂוּ · לשון הוידוי ידוע · ומזה הענין זְבַח לֵאלֹהִים תּוֹדָה · הזבח שמתודה עליו עונותיו נקרא תודה אבל לא היה לו תורת חטאת ואשם אלא תורת שלמים שהתודה לא היתה נאכלת אלא ליום ולילה ואף על פי שהיה בא הזבח הזה על עונות לא היה לו תורת חטאת ואשם לפי שהחטאת והאשם באים על עון מיוחד וזה הזבח היה אדם מביא אותו על כל עונותיו כשהיה רוצה להתודות ולשוב לדרך התשובה וי"א כי היה אדם מביא אותו הקרבן כשנעשה לו נס ולכן נקראת תודה שהיה מודה לאל על הנס שנעשה לו · אִם עַל תּוֹדָה יַקְרִיבֶנּוּ וְהִקְרִיב עַל זֶבַח הַתּוֹדָה · שְׁתֵּי תוֹדוֹת גְּדוֹלוֹת · פירוש שני לחמי תודה שהיו חמץ כמו שכתוב על חלות לחם חמץ יקריב קרבנו ואמר גדולות כי במצה היו שלשה מינים חלות רקיקין ורביכה והחמץ לא היה כי אם מין אחד הנה מין החמץ כנגד שלשה מיני מצה לפיכך קורא אותם גדולות ·

ורבי יהודה ורבי יונה שמו בע"א שתי תודות גדולות והתודה השנית ופירש רבי יונה לשון קהלה וקהלות · וז"ל פירשו כמו שכתבתי שאמרו במשנה פרק שני דשבועות אין מוסיפין על העיר ועל העזרות אלא בב"ד של שבעים ואחד ובשתי תודות ובשיר ובב"ד מהלכי ושתי תודות אחריהן הפנימית נאכלת והחיצונה נשרפת וכו' וקאמר בגמרא תנא שתי תודות שאמרו כלחמן ולא בבשרן מנא הני מילי דאמר קרא ואעמידה שתי תודות גדולות ·

א"א שלא כתב במקר' שנקראו העברים יהודים רק אחר זמן גלות עשרת השבטים ודוק ותמצא:

ידע וּשְׁמוּאֵל טֶרֶם יָדַע אֶת יְיָ · וְלֹא יָדַע יַעֲקֹב · לֹא יָדַעְתִּי אֶת יְיָ · הַמַּעְתִּיק הָרִים וְלֹא יָדָעוּ · וְהָאָדָם יָדַע אֶת חַוָּה · וְכָל אִשָּׁה יֹדַעַת אִישׁ · אֲשֶׁר לֹא יָדְעוּ אִישׁ · יָדַעְתִּי כִּי כֹל תּוּכָל · וְאַתָּה אָמַרְתָּ יְדַעְתִּיךָ בְשֵׁם · וְאֵדָעֲךָ לְמַעַן אֶמְצָא חֵן בְּעֵינֶיךָ · לֹא יָדַעְתִּי נַפְשִׁי שָׂמַתְנִי · פירוש לא הרגשתי בעצמי עד ששמתני מרכבות עמי נדיב · וכן המעתיק הרים ולא ידעו · לא הרגישו עד שהעתיקם · וכן תְּבוֹאֵהוּ שׁוֹאָה לֹא יֵדָע · מָה אָדָם וַתֵּדָעֵהוּ · כלומר שאתה משגיח עליו ופונה על עונו · והשם כִּי מָלְאָה הָאָרֶץ דֵּעָה אֶת יְיָ · או הוא מקור והוא הנכון מפני מלת את · וכן לָדַעַת מַה יֵּעָשֶׂה לוֹ · מקור · וְרָעוּ אֶתְכֶם דֵּעָה וְהַשְׂכֵּל · שם והקבוץ תְּמִים דֵּעוֹת עִמָּךְ · ובלא ה"א הנקבה דֵּעַ · אֶשָּׂא דֵעִי לְמֵרָחוֹק · והקבוץ מִפְלְאוֹת תְּמִים דֵּעִים · ומ"א וְדַעַת לְנַפְשְׁךָ יִנְעָם · וְדַעַת מֵחָרוּץ נִבְחָר · וְדַעַת שְׂפָתַי בָּרוּר מִלֵּלוּ · ופירושו ודעת ברור שפתי מללו · וכבר כתבנו הדומים לו בחלק הדקדוק · ובא בלשון נקבה יְשֹׁטְטוּ רַבִּים וְתִרְבֶּה הַדָּעַת · פְּלִיאָה דַעַת מִמֶּנִּי · ומ"א מַדָּע וְהַשְׂכֵּל · ויתכן ששרשו נדע בארמית תארמית מנדע תנדע או יהיה שרשו ידע כפלס מצב מצע · ופירוש וּמְבִינֵי מַדָּע · מחשבות שהיו מבינים מה שבלב האדם במעט רמז · וכן גַּם בְּמַדָּעֲךָ מֶלֶךְ אַל תְּקַלֵּל · במחשבתך ואמרו במלת מדוע שהוא מורכב מה דוע ונבלעה הה"א ודוע בשקל בול הרים שהוא כמו יבול · ועוד נזכרנו בשרש מדע · והנפעל לֹא נוֹדַע מִי הִכָּהוּ · וְלֹא נוֹדַע כֹּחוֹ · וְנוֹדַע יְיָ לְמִצְרַיִם · וּשְׁמִי יְיָ לֹא נוֹדַעְתִּי · פירושו ובשמי יי' לא נודעתי · כִּי נוֹדַע דָּוִד וַאֲנָשִׁים אֲשֶׁר אִתּוֹ · כלומר נודע ונתפרסם באיזה מקום היו · יִוָּדַע לַייָ · יִוָּדַע כְּמֵבִיא לְמָעְלָה · ופירוש הפסוק אומר בנין ביתך שנבנה להוד ולתפארת כי כל מי שהיה מביא קרדומים בסבך עץ בעצי הלבנון לחטוב הארזים ולהביאם לבנין הבית היה נודע כאילו מביאם למעלה לפני כסא הכבוד ועתה פתוחי הזהב שעל הקירות בכשיל וכלפו יהלומון הצרים ומחללים משכן שמך בחרות אפך על עמך · כן פירשו אא"ז · וּמְעַקֵּשׁ דְּרָכָיו יִוָּדֵעַ · וְאַחֲרֵי הִוָּדְעִי סָפַקְתִּי עַל יָרֵךְ · פירוש אחרי שהכרתי בעצמי והכרתי המעשים הרעים שעשיתי נחמתי בי וספקתי על ירך · והתחפעל בְּהִתְוַדַּע יוֹסֵף · בַּמַּרְאָה אֵלָיו אֶתְוַדָּע · והפעל הכבד וְאַתָּה לֹא הוֹדַעְתָּנִי · הוֹדִיעוּ בָעַמִּים · הוֹדַע אֶת יְרוּשָׁלִַם · לְמָנוֹרַת יְמִינוֹ כֵּן הוֹדַע · וְגָבֹהַּ מִמֶּרְחָק יְיֵדָע · וכבר כתבנו דקדוקו בחלק הדקדוק בשרשו ובשרש יטב · ופירשו אא"ז כך כי רם יי' ושפל יראה כלומר רם הוא בשמים ויראה השפל בארץ וגבוה הוא וממרחק ידע מהשמים ידע הנסתרות ויודיעם למי שירצה · וְאֶת הַנְּעָרִים יוֹדַעְתִּי · כמו הודעתי או יהיה מבנין פעל כבד · ושלא נזכר פעלו מבנין הפעיל או הודע

א"א כי כבר כללתי בספר המכלול כי בעלי היו"ד לא יבאו לנפעלים רק כבנין הפעל כלי מכב מגע ודומיהם ·

(ויקרא ד) או הודע אליו חטאתו · והחלם תמורת שורק · והפעל
(איוב לח · תלים נה) חדגוש ידעת שחר מקומו · אלופי ומיודעי · כלומר
(מלכים ב׳ י) שידעתי אותו סודי ומצפוני · וכן ומיודעיו וכהניו ·
כלם ענין ידיעה וידוע הוא · וכהם בענין ההכרה
וההרגשה וכן אשר הם בענין המשגל והכל ענין ידיעה
ולפי שקרוב האדם ואשר הוא ממשפחתו יודעו ומכירו
(רות ב) נקרא בן המשפחה מודע · ולנעמי מודע לאישה ·
(משלי ז · רות ג) ומודע לבינה תקרא · הלא בועז מודעתנו · חסר מ״ם
הקשר ומשפטו ממודעתנו כלומר ממשפחתינו וקמץ
החי״ו מקום צרי · ויהיה שם המשפחה מודעת בשקל
(שופטים ח) מולדת · ושם ר׳ יהודה בענין אחר ויודע בהם את אנשי
סכות · וכן רבי יונה כתבו בע״א וכתב בו עוד ובקרב
(משלי יד) כסילים תודע · והוא ענין שמפרשים בהן מענין שבירה
(ישעיה נג) ואיבוד · וכן מפרשים מזה וידוע חולי · שבור החולי ·
(יחזקאל יט) וכן וידע אלמנותיו ועריהם החריב · ות״י ואצדי ברניתיה ·
(משלי י) ומעקש דרכיו יודע · וכן פירש רבי יונה מזה למנות
(תלים צ) ימינו כן הודע · כלומר לפי ימי חיינו יסרנו · אמר דרך
בקשה אלהי אל תרבה מוסרינו כי ימי חיינו מועטים אך
יסרנו לפי ימי חיינו · ואין צורך להוציא אלו המלות
מעניני כי פירוש ויודע בהם · שהודיע להם פשעם
ועונם בהם ועל שם סוכות שהיתה שם העיר שבשחו
בה שהיתה בצורה יסרם בקוצים ששמם סכורת כמו
התמלא בסוכות עורו · וכן ובקרב כסילים תודע הפך
בלב נבון תנוח חכמה כי החכמה שהיא בלב אדם נבון
ומשכיל תנוח בו ולא יודיע עצמו שהוא חכם ואינו
מדבר בה ומוציאה בכל מקום שהוא כי אם לעת הצורך
אבל דבר חכמה בקרב כסילים יודיעו אותה לכל אדם
כלומר שהם יודעים כך וכך · וזה דומה למה שאמרו
רז״ל אסתירא בלגינא קיש קיש קריא · ופי׳ למנות ימינו
כן הודע למנין ימינו שהם קצרים ושבו ומעטו מאלף
שנים עד שבעי׳ כמו שכתוב ימי שנותינו בהם שבעי׳ שנה
עזרנו בלימוד החכמה והודיענו דרכיה ואז נביא ונקנה
לבב חכמה בעזרתך כמו שאמר דרכיך יי׳ הודיעני · ופי׳
יודע כמביא למעלה כמו שפירשנו · ופי׳ וידע אלמנותיו
(בראשית ד) ועריהם החריב · כתב א״א ז״ל בו כמו וידע אדם עוד את
אשתו · כלומר היה הורג האנשים ושוכב עם אלמנותיה
וזהו ועריהם החריב · כי לא החריב הוא עריו בידים אך
זה שהיה עושה היה חורבן עולם · וכן נאמר עליו
בדברי הימים ותועבותיו אשר עשה · וכן וידוע חולי
שהוא ידוע ומוחזק לכל כי הוא בעל חליים · ופי׳ ומעקש
דרכיו יודע אמר הולך בתם ילך בטח מי שהולך תמים
ילך בטח ולא יפחד מבני אדם · אך מעקש דרכיו יודע
ויתפרסם לבני אדם ולא יוכל להתכסות מהם במעשיו
(דה״ב כ״ג) הרעים ולא יוכל להיות בטח · וכן ומודיעים להלל ·
פירוש שהיו יודעים לשורר ולהלל היטב ומודיעים
(ויקרא כ) לשאר אחיהם הלוים · אוב או ידעוני · פירשו רז״ל
זה המניח עצם ידוע בפיו ומדבר מאליו · ופירוש ידוע
חיה ששמה ידוע״

יהב (תלים נה) השלך על יי׳ יהבך · כלומר אשר נתן לך עד
היום השלך עליו צרכך והוא יכלכלך · כמו
שכלכלך עד הנה או יהבך שם · כלומר מתנותיך השלך
על יי׳ כי הוא יתנם לך והוא יכלכלך · ורז״ל פירשוהו
לשון משא וטעינה לקחוהו מלשון ארמי באמרם לא
הוו ידעי רבנן מאי השלך על יי׳ יהבך שמעוה להההוא
טייעא דקאמר להההוא גברא שקול יהביך ושדי אגמלאי·

(בראשית יא · בראשית יא) הבה נרדה ונבלה שם שפתם · הבה נלבנה לבנים ·
(בראשית לח) הבה נא אבא אליך · כלומר תן עזר או עצה · ונסמכה
המלה הזאת לנקבה ולרבים ואף על פי שהיא לשון זכר
לפי שאינה צווי ממש על נתינת הדבר לפיכך שמו המלה
במקום מקור או שם כאילו אמר צריך הדבר הזה לתת
בו עצה או נתינת עצה או עזר והרגילו המלה על ענין
הזמנה וזירוז אחד לחבירו על המעשה וכן לשון הליכה
בזה הענין כמו לכה נא אנסכה בשמחה · לכו ונמכרנו
לישמעאלים · לכה נשקה את אבינו יין · לכו ונחשבה
על ירמיהו מחשבות · לכו ונכהו בלשון · ולפי שההליכה
זירוז והישיבה עצלה נאמר הזירוז בלשון הליכה ·
(הושע ד · רות ג) אהבו הבו פירוש אהבו תמיד לומר תנו · הבי המטפחת
אשר עליך · כלומר הבי אותה לאחר שיאחז עמך בה
כדי לשום בה השעורים״

יהר (משלי כא · חבקוק ב) זד יהיר לץ שמו · גבר יהיר ולא ינוה · פירוש
גס רוח כי הוא יודע ועושה הרע בזדון בגסות
הרוח וכן בדברי רז״ל אי בטלי יהירי בטלי אמגושי״

יום מלת יום ידוע פעמים היא זמן היות השמש על
(בראשית א) הארץ לבד · כמו ויקרא אלהים לאור יום ·
(שמות י) כל היום ההוא וכל הלילה · וכן רבים · ופעמים כולל
(בראשית א) היום והלילה ויהי ערב ויהי בקר יום אחד · שמור את
(דברים ה) יום השבת לקדשו · וכמוהם רבים · ובהכפל המ״ם
(במדבר ט · תלים מב) יורה על זמן השמש לבדו · או יומם ולילה · יומם
(שמות יג) יצוה יי׳ חסדו · לא ימיש
עמוד הענן יומם · וכן
(שמות כא) כולם · או יומים · פירושו
(אסתר א) שני ימים · והקבוץ ימים
רבים · ושב הנח שהיה

א״א לפיכך לא כמנה יומם שלא נסמך לפניו או לאחריו לילה רק במקו׳ אחד וכוף נכי יומם שהוא בסוף פסוק:

עם החלם במלת יום קמץ גדול וכן ראש ראשים אבל
בהסמכו יאבד הנח מה שאין כן בראשים כי הוא נכתב
(במדבר ט · בראשית מא) בו הנח · כל ימי אשר ישכון הענן · שנתים ימים ·
(בראשית כט) פירושו שנים שלמים · וכן חדש ימים · כי לא תשלם
לנו החדש והשנה כי אם ביום שלם לא במקצת היום
(בראשית כד) ולפיכך נקראת השנה ימים · תשב הנערה אתנו ימים
או עשור · פירוש שנה או עשרה חדשים · וכן או
(במדבר ט · ויקרא כה) ימים או חדש או ימים · ימים תהיה גאלתו · למועדה
(שמות יג · שופטים יז) מימים ימימה · משנה לשנה · עשרת כסף לימים
(עמוס ד) לשנה · ויש מפרשים כן לשלשת ימים מעשרותיכם ·
כמו שנאמר מקצה שלש שנים תוציא את כל מעשר
תבואתך · כלומר אף על פי שתביאו זבחכם כראוי מה
יועילו אחר שתרבו לפשוע כמו שאמר במקום אחר אני
(שמואל א כז) יי׳ שונא גזל בעולה · אשר ישב דוד בשדה פלשתים
ימים וארבעה חדשים · שנה וארבעה חדשים אבל קשה
הוא לפרש זה ימים שנה כי היאך היו כל הענינים ההם
אשר היה לשאול עם דוד בח׳ חדשים כי שתי שנים
מלך שאול לבד ויש לפרש כי ארבעה חדשים וימים
מן החדש החמשי היה בשדה פלשתים ולא זכר מנין
הימים וכן אמר התרגום יומין וארבעה ירחין ועדיין
(שמואל א כט) נשארה שאלה מה שאמר אכיש אשר היה אתי זה ימים
או זה שנים · ויש לפרשו אשר היה אתי זה ימים ואני
מכירו לטובה כאילו היה אתי זה שני׳ · ויאמר יום על העת
(במדבר ח · תלים פח) ביום הכותי כל בכור · פירו׳ בעת · יום צעקתי בלילה
(ישעיה יא) נגדך · והיה ביום ההוא שרש ישי אשר עומד לנס
(דברים לא · שמואל ב ד) עמים · וחרה אפי בו ביום ההוא · היום הזה יום בשורה ·
(בראשית כה) ופעמים יבא עליו כ״ף האמתי השבעה לי כיום · כלומר

העת הזאת · וכן כי אותו כהיום תמצאון אותו ·
כלומר זאת השעה תמצאון אותו · וכן קשר יקשירון
כיום החלב · אבל ויהי כהיום הזה ויבא הביתה
היא כף הדמיון ופירושו ויהי יום אחד כהיום ויבא
הביתה לעשות מלאכתו כי היו לו ימים קבועים לעשות
מלאכה בבית או לחשוב חשבונות · ויתחבר יום בלשון
נקבות זכור ימות עולם · כימי נח זאת לי · נמצא
במקצת ספרים מדויקים מלה אחת וכת״י כיומי נח ·

יון מטיט היון · בשקל עקב · ובסמוך טבעתי
ביון מצולה · ענינו כמו טיט ואע״פ שנסמך
אליו וכן אדמת עפר ·

יון בוו״ נעלמת בקריאה עיניו כיונים על אפיקי מים ·
פירושו כעיני יונים · עיניך יונים · פירושו עיניך
כעיני יונים · וכיונים אל ארבותיהם · כיוני הגאיות
כלם הומות · וכיונים הגה נהגה · הנפרד לא מצאנו
הזכר · והנקבה בני יונה · יונתי בחגוי הסלע · ואמר
בני יונה לפי שהקטנים מן היונים הם הכשרים לקרבן
אבל הנפרד הזכר נאמר מן יונים יון כמו מן תורים תר
וכן מצאנו בדברי רז״ל אי תקדמיה יונך ליון ·

יזם כל אשר יזמו לעשות · פירוש כל אשר חשבו
וענין יזם וזמם אחד הם ·

יזן סוסים מיזנים · ענינו כמו מזויינים מן כלי זין ·
ורבי יעקב בן אלעזר כתבו בענין מזון ·

יזע לא יחגרו ביזע · במקום הזיעה ולשון זיעה
ידוע בדברי רבו׳ ז״ל ואמרו מאי לא יחגרו ביזע
אמר אביי לא יחגרו במקום שמזיעין כדתניא כשהן
חוגרין אין חוגרין למטה ממתניהם ולא למעלה
מאציליהם אלא כנגד אצילי ידיהן · וכת״י ולא יסרון על
חרציהון על לבהון יסרון · בזעת אפך תאכל לחם · כלומ׳
בעמל גדול כי ביגיעה תצא זיעת הפנים ·

יחד בקהלם אל תחד כבודי · זכרתי אותו בשער
אחד · רך ויחיד לפני אמי · ורק היא יחידת
ידוע והם מענין אחד · ונקראת הנשמה יחידה מיד
כלב יחידתי · לפי שהיא יחידה כנגד חלקי הגוף וכחותיו
שהם רבים ואינם ממינה · יחד יבאו גדודיו · ויחדו יהיו
תמים אל ראשו · וגם זה מענין אחד כי כשיתחברו
רבים נראים כאחד · ועל דעתי כי וו״ יחדו הוא סימן
הרבים על יחיד כמו עליו אליו · ואף על פי שאין בו יו״ד
ברוב הדברי מצאנו עלו
בשמים ירעם בלא יו״ד
וכן יחדו נמצאו ביו״ד
שלשה יחדיו ונפלו שניהם ·
כי גם המה הפנו נסו
יחדיו · כי מלכם בגולה
ילך כהניו ושריו יחדיו ·
ולפי שנתקבץ בו היחידות
והרבוי נאמר כן · והפעל הכבד יחד לבבי ליראה שמך ·
ברזל בברזל יחד · כתבנוהו בשרש חדה ·

א״א כן הוא בכתיב אבל הקרי
הוא ביו״ד ר״ל עלו כתיב עליו
קרי :
א״א שכתבתי מלת יחדיו על
כקנות רבות כמו ולהכנו יחדיו
אין זה אתכו ככית גבי שתים
כשים ווכות:

יחל ויחלו לקים דבר · ויחלו כמטר לי ·
כאשר יחלנו לך · ולא ייחל לבני אדם ·
יחל ישראל אל יי · זכר דבר לעבדך על אשר יחלתני ·
יוצא לשלישי ר״ל נתת לי תוחלת שאמרת לי שאיחל לך ·
וכן ויחלו לקים דבר ר״ל שנותנים תוחלת לעם לקיים
דבר נבואתם אשר הוא שוא וכזב · וייחל עוד · משפטו
וייחל · ובא על דרך ויבשהו · או יהיה ויחל משרש

שמואל א׳ ט׳ · שמואל א׳ כ׳ · בראשית ל״ט · דברים ל״ב · ישעיה נ״ד · תלים מ׳ · תלים ס״ט · שיר ה׳ · שיר א׳ · ישעיה ס׳ · יחזקאל ז׳ · ישעיה נ״ט · ויקרא י״ב : שיר ב׳ · בראשית י״א · ירמיה ה׳ · יחזקאל מ״ד · בראשית ג׳ · בראשית מ״ט · משלי ד׳ · שופטים י״א · תלים כ״ב · איוב י״ט · שמות ל״ו · ירמיה מ״ו · ירמיה מ״ו · ירמיה מ״ט · תלים פ״ו · משלי כ״ז · יחזקאל י״ג · איוב כ״ט · תלים ל״ג · מיכה ה׳ · תלים ק״ל · תלים קי״ט · בראשית ח׳

חיל כמו שכתבנו אותו בשערו · לי שמעו ויחלו · בא
כן בהפסק כמו השיבו כל אשר דברו · ודגש הלמ״ד
לתפארת המלה כמו חדלו פרזון בישראל חדלו · ונחה
פ״א הפעל והוסב החרק בוו״ כמנהג אותיות השימוש עם
היו״ד ברוב · והנפעל ותרא כי נוחלה אבדה תקותה ·
פירו׳ כי עמדה ימים רבים בתוחלת והנה אבדה תקותה ·
וכן וייחל עוד שבעת ימים · שעמד בתוחלת השבעה
ימים הראשונים ועוד שבעת ימים אחרים · ואא״ז
פירש ותרא כי נוחלה בהפך התוחלת כלומר כי אבדה
תוחלתה · וכן אמר כי וייחל עוד שבעת ימים אינו מבנין
נפעל כי אם מבנין התפעל ומשפטו ויתיחל ולולי הה״ת
היה נדגש כי לא יהיה בבנין אחד דבר והפכו כי אם
בשני בנינים ישרש וישרש ואחר שהנפעל מזה ענינו
בהפך התוחלת ראוי להיות וייחל מבנין התפעל · וטוב
היה מה שאמר אם היו״ד היתה פתוחה אבל מצאנוה
קמוצה כמשפט האיתן מבנין נפעל כמו שכתבנו בחלק
הדקדוק · והפעל הכבד הן הוחלתי לדבריכם · והוחלתי
כי לא ידברו · לא כן אוחילה לפניך · כלומר לא טוב
שאאריך לפניך ואוחיל שתלך ותכהו אני בעצמי אלך
ויקח שלשה שבטים · מעי מעי אוחילה · אפשר שיהיה
זה מענין חיל כיולדה · ויהיה יחל וחיל בענין אחד כלומר
אתן חיל למעי מרוב דאגתי והמייתי או פירושו אכאב
ואחיל מכאב מעי ומכאב קירות לבי · או יהיה מענין זה
השרש עצמו וכן הפירוש אמרתי שאתן תוחלת למעי
כי עדיין יקוו הטוב אע״פ שהן עתה ברע והנה קירות לבי
הומה לי ולא אוכל להחריש ולשתוק משאגתי והמייתי ·
והשם תוחלת ממושכה · הן תוחלתו נכזבה ·

יחם יחמתני אמי · פירוש יחמה ממני ·
בעת יחם הצאן · ליחמנה במקלות ·
וכבר זכרתי דקדוק ליחמנה בחלק הדקדוק בנחי הפ״א
בשרשו · והפעל הקל ויחמו הצאן אל המקלות ·
ויחמנה בבואן לשתות · ענין חמימות ויחם וחמם בענין
אחד · והנפעל הנחמים באלים · ודקדוקו זכרנו בחלק
הדקדוק · ולפי שיתחמם האדם בעת כעסו וכן הכעס
מרוב חמימות האדם הוא נקרא הכעס חמה חמה אין
לי · בפלס דעה עצה · ונכתב באל״ף ויצא בחמא גדולה ·
ברחוץ הליכי בחמה · כתבנו בשרש חמא כי הוא כמו
חמאה · ובסמוך חמת מלך מלאכי מות · וחמת המלך
שככה · בפלס עצת יי · והקבוץ שארית חמות תחגור ·
בפלס עצות מרחוק · וכבר פירשנו פסוק שארית חמות
תחגור בשרש חגר · חמת למו כדמות חמת נחש · לפי
שכרוב כעס האדם ידמה כי יטיל ארס מפיו ומפניו כמו
הנחשים שיטילו ארס בהתרגזם · חמת תנינם יינם ·
אשר חמתם שותה רוחי · ורבי יונה כלל עם אלה המלות
מספח חמתך · וכבר זכרנו אותו בשרש חמת מן חמת
מים והוא הנכון · וזכרנו כל אלו בשרש חמה והנכון
להיותם מזה השרש לטעם שפירשנו ·

יחף והוא הולך יחף · תאר · וכן מנעי רגלך
מיחף · ופירושו מהלוך יחף או הוא שם יחף
נקרא מי שאין לו מנעלים ברגליו ·

יחש ולא להתיחש
לבכורה ·
כלם התיחשו · התיחשים
ולא נמצאו · והשם ואמצא
ספר היחש · ענין ידיעת
המשפחה

א״א כן כל יחוס שבמקרא
כתיבין בשי״ן ובדברי רבותינו
ז״ל כלם כתיבין בסמ״ך וכן לשון
איכוסין כמו שכתבתי בשרש
אכס :

איוב כ״ט · יחזקאל י״ט · בראשית ח׳ · איוב ל״ב · איוב ל״ב · שמואל ב׳ י״ח · ירמיה ד׳ · משלי י״ג · איוב מ״א · תלים נ״א · בראשית ל׳ · בראשית ל׳ · בראשית ל׳ · ישעיה נ״ז · ישעיה כ״ז · דניאל י״א · איוב כ״ט · משלי ט״ז · אסתר ז׳ · תלים ע״ו · תלים נ״ח · דברים ל״ב · איוב ג׳ · חבקוק ב׳ · שמואל ב׳ ט״ו · ירמיה ב׳ · ד״ה א׳ ה׳ · ד״ה א׳ ה׳ · עזרא ב׳ · נחמיה ז׳

המשפחה מאבות ״

יטב וייטבו דבריהם · ותיטב הנערה בעיניו · ותיטב ליי משור פר · והפעל הכבד היטיבו כל אשר דברו · הלא דברי ייטיבו · מה תיטבי דרכך · ואלמנה לא ייטיב · בהנעת היוד · המה מטיבים את לבם · וגם היטיב אין אותם · והטיבותי מראשותיכם · פירוש איטיב אחריתכם מראשיתכם · ודקדוק המלה בתבנו בחלק הדקדוק · להטיבך באחריתך · להרע או להטיב · ודרשת היטב · כלומר מאד מאד · וכן ההיטב חרה לך · ואכות אותו טחון היטב · כי ייטיב אל אבי את הרעה עליך · כלומר אם יישר בעיני אבי ואם יהיה טוב לפניו להביא את הרעה עליך וגליתי את אזנך · וכן על הרע כפים להיטיב · וכן מה תיטיבי דרכך · בהטיבו את הנרות · פירוש בתקנו כלומר כשיסיר מדשן הפתילות שנשרפו בלילה והיה הותה את פרן במחתה בבקר והיה מתקן הנירות והיה מטיבן בכל בקר ובקר · וכן ותיטב את ראשה · ותתקן · והשם מיטב שדהו ומיטב כרמו · כלם ענין טוב והם שני שרשים וענין אחד ״

יין ויין לנסך רביעית ההין · ובסמוך ישתו יין נסיכם · חמת תנינם יינם · אשקך מיין הרקח · את כוס היין החמה · השקיתנו יין תרעלה · בכלם חסר הנסמך מיין יין הרקח · היין יין החמה · יין יין התרעלה · כיין הטוב · נסמך אל התאר עצמו כמו אל המלך חזקיהו בחיל כבד · אל מי המרים · ויתכן לפרש מיין הרקח תאר ולא יהיה חסר הנסמך · וקבוץ יין מצאנו בלשון נקבות בדברי רז״ל יינות שמנים וסלתות ידוע ״

יכח והוכיח אברהם את אבימלך · הוכח אמש · ומשבותיך תוכיחך · דרכי אל פניו אוכיח · המיראתך יוכיחך · פירוש יוכיח עמך כלומר יטען עמך · הוכח תוכיח · הלהוכח מלים תחשבו · ושלא נזכר פעלו ממנו והוכח במכאוב על משכבו · והנפעל שם ישר נוכח עמו · ואת כל ונוכחת · פירוש הם דברי משה אמר כי עם כל אלה הדברים שארעו לה באמרה אחי הוא עם פרעה ועם אבימלך נוכחה שרה ונוסרה מאמור אחי הוא · והו׳ ונוכחת כוו וישא אברהם את עיניו · והתפעל ועם ישראל יתוכח · והשם ביום תוכחה · ביום שהוכחתים במדבר בשבטי ישראל בשהיו כלם כאחד הודעתי להם נאמנה · טובה תוכחת מגלה · פירוש האהבה מגולה בתוכחת כמו שאמר כי את אשר יאהב יי יוכיח · הוכח לחכם ויאהבך · וכשיוכיח אדם את חברו הנה האהבה תגלה בתוכחת והאהבה ההיא טובה מאהבה מסותרת שיאהב אדם את חבירו בלבו ולא יגלה לו האהבה ולא יוכיחנו בשעה שצריך לתוכחה · ואא״ז ל פי׳ טובה תוכחת מגולה כלומר כשמוכיח אדם את חבירו טוב הוא לו כלומר התוכחת טובה היא מכל מקום ואפי׳ היא בגלוי אבל כשהתוכחה היא מאהבה היא מסותרת כלומר כשיוכיח האוהב את אוהבו יוכיחנו בסתר בינו לבינו ולא יוכיחנו בגלוי כדי שלא יתבייש · והקבוץ תוכחות בלאפיכם · ובקמץ גדול בתוכחות על עון · כלם ענין הזמנת הדברים אחר לחבירו בטענות והודעת משפטיכם והוסר מתוך התוכחת · וקרוב לענין זה אשר הוכיח יי לבן אדני · אותה הוכחת לעבדך ליצחק · פירוש זמן זמנת ·

יכל הפעל העובר מעיקר זה הוא על משקל פעול ולא יכול יוסף · להוציא את הכבנים ולא יכלו · ומה יכלתי עשות · ובקמץ חטף תחת החלם ויכלת עמוד · פן יאמר אויבי יכלתיו · פירוש יכולתי לו או ממנו · ובמשקל פעל ולא יכלה עוד הצפינו · ולא יכלו לעשות הפסח · לא אוכל אנכי לבדי · לא יוכל לכפר לא תוכלי כפרה · כאשר יוכלון שאת · השורק בהם תמורת חלם שלא יתחלף עם ששרשם אכל · והמקור בחסרון הפא ידעתי כי כל תוכל · כמו יכול · ומזה

א״א ולשון רבים יכולים כחולם על משקל רחוקים והלומרים יבולים כשורק טועים ;

השרש עברו את מיכל המים · ענינו פלג מים ״

יכת ויכום ויכתום · כתבו רבי יונה בזה השרש וכן א״ר יהודה שאינו משרש כתת ולפי דעתי שהנכון במלה הזאת לשומה משרש כתת עם חברותיה · וכתותי מפניו · ואכות אותו טחון · ומעוך וכתות · ולא יהיה עירי בזה השרש ואל יקשה בעיניך שהוסב הדגש בפ״א הפעל כי כן קרה למלת הזילוה שהיא משרש זלל וכן ויתמו ימי בכי אבל משה · ידמו כאבן · שרשם תמם דמם ויתכן לומר כי שרש ויכתום נכת ״

ילל עד אגלים יללתה · ויללה מן המשנה · ויללת אדירי הצאן · בשוא הו״ו וחירק היו״ד בקריאת בן נפתלי ובחירק הו״ו ונח היו״ד בקריאת בן אשר ובקצת הנסחאות מצאתי בהפך כמו שקורא גם כן בן נפתלי ביקרותיך בנוח היו״ד וחירק הכ״ף · וכן קורא בן נפתלי בכל יו״ד מונעת בחירק ומה שלפניה בשוא שמניח היו״ד ומטיל החירק במה שלפניה כמו ליראה ליזרעאל ביזרעאל מניח היו״ד ומניע חלמ״ד והכ״ף בחירק · ילל ישימון · ענין היללה היא השמעת הקול בכאב הלב וקרא שם יללה למדבר לפי שהמקום החרב והשמם ישמעו בו קול הרוחות הנושבות בו כקול יללה · והמקור מן הקל הזה הרה ללדת · משפטו לללת בפלס לרדת לשבת ונפלה למ״ד הפעל לכובד קריאת שלשה למ״דים כאחת · והפעל הכבד מזה והילל כל ישב הארץ · הילל ברוש · הילילו אלוני בשן · ולשון הציווי והעבר שוים בזה לכן ייליל מואב למואב כלה ייליל · מושלו יהילילו · הוא פעל יוצא · ופירושו הגוים המושלים על ישראל יהלילו אותו ·

ילד והרה עמל וילד שקר · לא חלתי ולא ילדתי · וילדו לו בנים האהובה והשנואה · וילדה לו בנים או בנות · אני היום ילדתיך · כלומר כאילו היום ילדתיך למלך · בעצב תלדי בנים · גם כי ילדון · הנך הרה וילדת בן · אמרו שהיא מלה מורכבת מן יולדת וילדת · או יהיה מבנין פועל על משקל שופטת מן למשופטי אתחנן · יולד חכם · הרה ויולדת יחדו · צירים אחזוני כצירי יולדה · את הילוד החי · אדם ילוד אשה · ואלה שמות הילודים אשר היו לו בירושלם · הרה עמל וילד און · לדת חק · וימלאו ימיה ללדת · והשם מלידה ומבטן ומהריון · וכוה אין ללידה · תאר בפלס הרה · וכן כמו אשת לדה ויהיה אשת מוכרת כמו אשת יפת תאר · והפעל הכבד ותקח המילדת · ונקראת מילדת לפי שמסייעת היולדת ללדת · ושלא נזכר פעלו מזה אשר ילד לו · ילדו על ברכי יוסף · בטרם הרים ילדו · כלומר שיצאו בכח היצירה · ונכתבו בוו עם הדגש אשר יולד לישראל · כי אדם לעמל יולד · מה נעשה לנער היולד · וככר

אחר והוליד בן פריץ · אם אני המוליד · הרה עמל והוליד און · בצרי ובה"וד · ויולד בנים ובנות · והבנין הזה על הזכר והקל על הנקבה ברוב · ופעמים על הזכר כמו וכוש ילד · וארפכשד ילד ארת שלח · שמע לאביך זה ילדך · והדומים להם · והמקור ממה שלא נזכר שם פעלו ממנו יום הלדת את פרעה · והדגש תמורת הנח · ופירושו יום הולדת לפרעה שנולד לו בן או פירושו שנולד הוא עצמו שהיה עושה משתה בכל שנה באותו יום · ונכתב בו עם הדגש ביום הולדת אותך · הראשון · והשם מולדת בית או מולדת חוץ · או הוא תאר והוא הנכון · ולפי פשט הפסוק הוא פירוש מה שאמר בת אביך או בת אמך כלומר בין שנולדה לאביך מאשה אחרת וזו היא מולדת בית ובין שנולדה לאמך מאיש אחר וזו היא מולדת חוץ · וכן תרגם אנקלוס ויהיה מולדת שם תואר על משקל מחמצת בשלמים ומודעת בנחים כמו שכתבנו בחלק הדקדוק · ורז"ל דרשו בין שאומרים לאביך קיים את אמך וזו היא מולדת בית בין שאומרים לאביך הוצא ארת אמך כגון בת ממזרת או בת נתינה וזו היא מולדת חוץ · ומולדתך אשר הולדת אחריהם · פירוש בנים שתוליד אחריהם · בארץ מולדתו · מכורותיך ומולדתיך · והתהפעל ויתילדו על משפחותם · התלמ"ד איננה דגושה והה"וד פתוחה מעמדת בגעיא ופירושו הראו ממי נולדו כלומר הראו יחשם מאי זה שבט הם · והנפעל הנולדים לך · אם יולד גוי · ובא דגש תמורת הנח במלת אל נולדו להרפה · וכן ואלה נולדו לו בירושלם · ונכתבו שניהם בוו עם הדגש · ושם לזכר הנולד ילד הילד איננו · בשש נקודות · לא היה לה ילד · נקמצה הה"וד מפני ההפסק · ויצאו ילדיה · ילדיהן תפלחנה · ובא בחירק היו"ד הלא אתם ילדי פשע · ולנקבה קח לי את הילדה הזאת · בפתח היו"ד · ובוו תמורת היו"ד אין לה ולד · בפלס חכם · ומא יליד בית · ויליד ביתו · ומשקל אחר את הילוד החי · וכבר זכרנוהו פעול · ושם לימי הנערות כי הילדות והשחרות הבל · שמח בחור בילדותיך · ולפי שהזמן מוליד הקורות נקראו קורות הזמן ילד · כי לא תדע מה ילד יום · ומשקל אחר אלה תולדות יעקב · הקורות אשר קרוהו בדבר יוסף וסבת ירידתו למצרים · ואלה תולדות נח · כולל כל לידתו וקורותיו לפי שזכר ויולד נח שלשה בנים ואחר כן ספר קורותיו · וכן בכל מקום שתמצא לשון תולדות מקומו יורה עליו אם ללידה עצמה אם למקרים · ולפי שהלב מוליד המחשבות והעצות נקראו מחשבות הלב ועצותיו ילדים ובילדי נכרים ישפיקו · ויש מפרשים ובילדי נכרים כלומר שיספיקו בחכמות החיצונות שיתעסקו בהם ולא יתעסקו בחקי האלהים ובתורותיו · וי"מ עוד בצלמים שמחדשים בכל יום · והתואר לנולד לנער היולד · ומשקל אחר כל הבן הילוד · ואלה שמות הילודים לו בירושלם · הילודים במקום הזה ·

ילך הלך משה · ילך נא יי בקרבנו · ונכתב פ"א הפעל במלת אילכה שולל וערום · והגבעות תלכנה חלב · לרוב התמדת הגרת החלב כנה ההליכה לגבעות ואע"פ שהחלב הוא ההולך והנגר · וכן ילכו מים · כנה ההליכה לאפיקים ואף על פי שהמים הם ההולכים והנגרים · ועל דרך הזה תרגם עינינו דמעה · לכו ונחשבה על ירמיהו מחשבות · לכה נא אנסכה בשמחה · לכו נא ונוכחה · לכו ונמכרנו לישמעאלים · לכו ונכהו בלשון · באלו המקומות אין ענינם הליכה ממש אלא זרוז המעשה כמו שכתבנו בשרש יהב · ונכתב לשון הליכה בלא הא בשלשה מקומות · לך נא אתי אל מקום אחר · לך ונקרבה באחד המקומות · לך נתראה פנים · והפעל הנוסף הליכי את הילד הזה · והולך מהרה אל העדה · והולכתי עורים בדרך לא ידעו · ויולך יי את הים · אותי נהג ויולך · פתח מפני ההעמדה ·

ילף או גרב או ילפת · פירשו רבותינו ז"ל זו חזזית המצרית שמלפפתו עד יום המיתה ·

ילק ילק פשט ויעף · בשש נקודות · אכל הילק · הוא מין ממיני הארבה ·

ים במים לים מכסים · בהעלות הים לגליו · וים אמר אין עמדי · הים ראה וינס · הים אני אם תנין · והחרבתי את ימה · ובא ים מכונה בלשון נקבה · ואת הים הוריד מעל הבקר הנחשת אשר תחתיה · ולמקוה המים קרא ימים · על ימים יסדה · עת נשברת מימים · ידוע · ולפי שהים הגדול לפאת מערב ארץ ישראל קראו לפארת מערב ים · ים ודרום ירשה · ימה וקדמה · ואפשר ששרש ים ימם ודגש הכינוי והקבוץ יוכיח · או יהיה שרשו יום ויהיה הדגש תמורת הנח והראיה קמצותו כי כל ים קמוץ זולתי ים סוף · וענין אחר מזה השרש אשר מצא את הימים במדבר · והם הפרדים כי הם מהרכבת שני מינים הסוס והחמור ובאמרו אשר מצא פירושו בדעתו מצא כי היה רועה החמורים וחשב בדעתו שירכיב הסוס על החמורה והוא הוציא זה המין בעולם · ואמרו רבו' ז"ל ענה פסול היה והביא פסולין בעולם כי בן צבעון אחיו היה שבא על אמו והוליד ממנה ענה ·

ימן אם השמאל ואימנה · בנח היו"ד פירוש אלך אני לצד ימין · מימינים ומשמאלים · בנוע היו"ד התאחדי הימיני · נחה היו"ד · ובאה אלף נעה תמורת היו"ד במלת כי תאמינו וכי תשמאילו · והתאר ופני אריה אל הימין · ואפנה על ימין או על שמאל · כלומר צד הימין · וכן חותם על יד ימיני · כי ישית אביו יד ימינו · ותחז יד ימין יואב · יד צדו הימין · ועין ימינו כהה תכהה · בנקור לכם כל עין ימין · עין הצד הימין · על ירך ימינו · ירך צדו הימין · שוק הימין · שוק צדו הימין או הימין תאר לשוק · וכן שים ימינך על ראשו · היד הימין וכנה היד בלשון הזכר כמו והנה יד שלוחה אלי והנה בו מגלת ספר · יכתוב ידו ליי · וכן נצב ימינו כצר · או ירצה לומר יד ימינך כלומר יד צדך הימין כמו יד ימינו · ושמן ימינו יקרא · נפרשנו עוד בשרש צפן · ולפי שהכח הוא בצד ימין כנה הכח בימין · וימינם ימין שקר · כחם וגבורתם שקר · ורבי ארונים פירש אותו לשון שבועה מן הערבי לפי שאמר אשר פיהם דבר שוא אמר ושבועתם שבועת שקר · והתאר עוד במ"ם קמוצה ויקרא שם המני ימין · את אצבעו הימנית · ועל בוהן ידו הימנית · וכתב רבי יונה כי בא כן קמוץ להבדיל בינו ובין המתיחש אל שבט בנימין איש ימיני · וכן כתב רב יהודה ונהגו כמנהגו מן שמאל שמאלי בקמץ המ"ם גם כן מפני שזה לעומת זה ואע"פ שבשמאלי אין צריך הבדלה ויפה כתבו וכן מצאנו במשנה כענין זו ההבדלה בין שני ענינים באמרם במשנת

פרה

פרה א"ר יהושע לא שמעתי אלא שלשית אמרו לו מה
לשון שלשית אמר להם כך שמעתי סתם אמר בן עזאי
אני אפרש אם אתה אומר שלישית שלישית לאחרות
במנין וכשאתה אומר שלשית בת שלש שנים כיוצא
בו כרם רבעי אמרו לו מה הלשון רבעי אמר להם כך
שמעתי סתם אמר בן עזאי אני אפרש אם אתה אומר
רביעי רביעי לאחרים במנין וכשאתה אומר רבעי מן
ארבע שנים · ונתחבר שם העצם ממנו וְאָבִיו קָרָא לוֹ (בראשית לה)
בִנְיָמִין · פירושו בן ימין · ולפי שהימין נכבד וחביב על
האדם מהשמאל והקטן שבבנים חביב על האדם יותר
קראו בנימין כלומר בן ימיני חביב ונכבד עלי · ונתיחשו
בני שבטו אליו פעם עם השם המלא כמו בֶּן יְמִינִי · ועם (שמואל א' ט)
הימין לבדו כמו אִישׁ יְמִינִי · ונקראת פאת הדרום ימין כי (שמואל א' ט)
היא לימין האדם בעת פניו למזרח כי פאת המזרח תקרא
פנים כמו שנקראת המערב אחור · צָפוֹן וְיָמִין אַתָּה (תהלים פט)
בְרָאתָם · וכן בתוספת תי"ו תימן · אֱלוֹהַּ מִתֵּימָן יָבוֹא · (חבקוק ג)
תֵּימָנָה וּמִזְרָחָה · וכן נקרא דרום נגב ונסמכה אל תימנה (דברים ג)
נֶגְבָּה תֵימָנָה · ואף על פי שהכל אחד כמו אדמת עפר · (שמות כו)
מטיט היון · או לתוספת ביאור כי תימנה יותר לשון
מבואר מנגבה · וכן קדמת מזרחה · הצפיר השעיר ·

ימר וּבִכְבוֹדָם תִּתְיַמָּרוּ · אמר בו התרגום תתפנקון (ישעיה סא)
ויתכן בו שהיו"ד תמורת אל"ף אמר מענין
וַייָ הֶאֱמִירְךָ הַיּוֹם · יִתְאַמְּרוּ כָּל פֹּעֲלֵי אָוֶן · ופי' תתימרו (דברים כו · תהלים צד)
תתגדלו ותתרוממו וכן יתאמרו ·

ינה וְלֹא תוֹנוּ אִישׁ אֶת עֲמִיתוֹ · הוֹנוּ בָךְ · וְהַאֲכַלְתִּי (ויקרא כה · יחזקאל כב)
אֶת מוֹנַיִךְ · ומן הפעל הקל הָעִיר הַיּוֹנָה · (ישעיה מט · צפניה ג)
מִפְּנֵי חֶרֶב הַיּוֹנָה · מִפְּנֵי חֲרוֹן הַיּוֹנָה · ועל דעת (ירמיה מו · ירמיה כה)
רבי יונה נִינָם יָחַד · על משקל נירם · ענין ההונאה (תהלים עד)
ידוע והוא ענין קחת ממון אחרים בדרך מקח וממכר
או בזולתו שלא מדעת או מדעת · כמו וְלֹא יוֹנוּ עוֹד (יחזקאל מה)
נְשִׂיאַי אֶת עַמִּי · כלומר שלא יקחו נחלתם בחזקה ·
וכן לְהוֹנוֹתָם מֵאֲחֻזָּתָם · ובת"י לא ינסון למסבהון (יחזקאל מו)
מאחסנתהון · וכן והאכלתי את מוניך תרגם ית מנסייך ·
וכן נינם יחד · חרב היונה · העיר היונה · ואמרו רז"ל כי
יש אונאה בדברים וזהו שאמר הכתוב וְגֵר לֹא תוֹנֶה לא (שמות כב)
תונה בדברים ולא תלחצנו בממון · שלא יאמר לגר
זכור מעשיך הראשונים · וכן אם היה בן גרים לא יאמר
לו זכור מעשה אבותיך וכן אם היה ישראל בעל תשובה
לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים · והביא רבי יהודה
בזה השרש ובזה הענין וְאַחֲרִיתוֹ יִהְיֶה מָנוֹן · והנכון יותר (משלי כט)
שיהית משרש נין ·

ינח לֹא הִנִּיחַ לְאִישׁ לְעָשְׁקָם · וַיַּנִּיחֵהוּ בְגַן עֵדֶן · (ד"ה א' טז · בראשית ב)
הַנִּיחוּ לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת · וַיַּנַּח לִפְנֵי יְיָ · וַתַּנַּח (שמות טז · שמואל א' י)
בִּגְדוֹ אֶצְלָהּ עַד בּוֹא אֲדֹנָיו · וְהִנַּחְתִּיו עַל אַדְמָתוֹ · (בראשית לט · ירמיה כז)
וְעַתָּה הַנִּיחָה לִּי · אֶפְרַיִם הַנַּח לוֹ · לְהַנִּיחוֹ בַּמִּדְבָּר · (שמות לב · הושע ד · במדבר לב)
ושלא נזכר פעלו יָגַעְנוּ לֹא הֻנַּח לָנוּ · וְהֻנִּיחָה שָּׁם עַל (איכה ה · זכריה ה)
מְכֻנָתָהּ · והשם וְרֹחַב מְקוֹם הַמֻּנָּח חָמֵשׁ אַמּוֹת סָבִיב (יחזקאל מא)
סָבִיב · פירוש המקום
המונח מלבנותו בלומר
שהניחו אותו אויר שיהית
חצר חמש אמות סביב
ולפי שמם מקום בשוא
בדרך הסמוכים אמרנו כי
המונח שם כלומר מקום ההנחה ענין הכל עזיבה והוא
קרוב לענין מגוחת כי העוזב הדבר ומניחו מלהתעסק

א"א הלנם שנכון הוא במקום יוד השרש לפי דעת המדקדקים ולפי דעתי שהלנם מקום כ"ן השרש ושרשו ככה כמו שבארתי בספר הכשור במאמר ב' בעקר ה' ·

בו הוא נח מהדבר וכן הדבר המונח הנדה הוא נח
במקום שיניחוהו ולא יניעוהו אם כן יהיה מזה השרש
והענין טוֹב מְלֹא כַף נָחַת · דִּבְרֵי חֲכָמִים בְּנַחַת נִשְׁמָעִים · (קהלת ד · קהלת ט)
ויהיה נחת מן ינח בשקל שחת מן ישח דעת מן ידע ·
וכן וְנַחַת שֻׁלְחָנְךָ מָלֵא דֶשֶׁן · מזה השרש ופירושו (איוב לו)
מה שמונח בשולחנך · וכן אִם יַחַד עַל עָפָר נָחַת · (איוב יז)
רוצה לומר שיהיו איבריו מונחים על עפר או יהיה כמו
נחד מתרגום וירד ונחת ופירושו כולנו יחד נרד על עפר ·

ינק וְיָנַקְתְּ חֲלֵב גּוֹיִם · רֹאשׁ פְּתָנִים יִינָק · כַּאֲשֶׁר (ישעיה ס · איוב כ)
יִשָּׂא הָאֹמֵן אֶת הַיֹּנֵק · והפעל הכבד וַיֵּנִקֵהוּ (במדבר יא · דברים לב)
דְבַשׁ מִסֶּלַע · וְתֵינִיק לָךְ אֶת הַיָּלֶד · לְהֵינִיק אֶת בָּנִי · (שמות ב · מלכים א' ג)
וְהֵינִקֵהוּ לִי · אִשָּׁה מֵינֶקֶת · ידוע · ונקראו הנטיעות (שמות ב · שמות ב)
הילדות הרכות יונקות כמו שנקרא הילד יונק וַיַּעַל
כַּיּוֹנֵק לְפָנָיו · יֵלְכוּ יוֹנְקוֹתָיו · ומשקל אחר אֶל רֹאשׁ (ישעיה נג · הושע יד)
יְנִיקוֹתָיו קָטָף · (יחזקאל יז)

יסד יָסַד אֶרֶץ עַל מְכוֹנֶיהָ · וִיסַדְתִּיךְ בַּסַּפִּירִים · (תהלים קד · ישעיה נד)
וְצוּר לְהוֹכִיחַ יְסַדְתּוֹ · כִּי הוּא עַל יַמִּים יְסָדָהּ · (חבקוק א · תהלים כד)
הֵמָּה יִסַּד הָעֲרֵמוֹת לִיסוֹד · בדגש וביו"ד · והנפעל וְהֵיכָל (דברי הימים ב' לא)
תִּוָּסֵד · לְמִן הַיּוֹם הִוָּסְדָהּ · הה"א רפה · והפעל הכבד (ישעיה מד · שמות ט)
יִסַּדְתָּ עֹז · כִּי כֵן יִסַּד הַמֶּלֶךְ · יְדֵי זְרֻבָּבֶל יִסְּדוּ הַבַּיִת (תהלים ח · אסתר א · זכריה ד)
הַזֶּה · בִּבְכוֹרוֹ יְיַסְּדֶנָּה · וּמְיֻסָּד אֲבָנִים יְקָרוֹת · והתאר (יהושע ו · מלכים א' ז)
הִנְנִי יִסַּד בְּצִיּוֹן אָבֶן · והוא פתח · ושלא נזכר פעלו (ישעיה כח)
וְהֵיכַל יְיָ לֹא יֻסָּד · והפעול מהפעל הנוסף מוּסָד מוּסָּד (עזרא ג · ישעיה כח)
הראשון רפה והוא שם
והשני פעול והוא דגוש או
יהיה הראשון פעול והשני
הדגוש שם כמו שכתב רבי
יהודה ואין טעם למה
שהשיג עליו רבי יונה לומ'
ששניהם פעולים ומה טעם לשני פעולים כאחד רק
הנכון כי האחד פעול והשני שם · וכן פני הלוט הלוט
האחד שם והשני פעול · ושלא נזכר פעלו ממנו הוּסַּד (עזרא ג)
בֵּית יְיָ · והשם אֶל יְסוֹד הַמִּזְבֵּחַ · עָרוֹת יְסוֹד · ובשרק (שמות כט · חבקוק ג)
הוא יְסֻד הַמַּעֲלָה מִבָּבֶל · ובה"א הנקבה יְסוּדָתוֹ (עזרא ז · תהלים פז)
בְּהַרְרֵי קֹדֶשׁ · ומשקל אחר וּמִמַּסַּד עַד הַטְּפָחוֹת (מלכים א' ז)
ומשקל אחר מַטֵּה מוּסָדָה · מוּסָדוֹת הַצְּלָעוֹת · (ישעיה ל · יחזקאל מא)
ובחלכם וַתְּלַהֵט מוֹסְדֵי הָרִים · וּבִקְבוּץ הנקבות וְאֶבֶן (דברים לב · ירמיה נא)
לְמוֹסָדוֹת · מוֹסְדוֹת הַשָּׁמַיִם · והנפעל נוֹסְדוּ יָחַד · (שמואל ב' כב · תהלים ב)
בְּהִוָּסְדָם יַחַד עָלַי · ואף על פי שאלו קרובים בענין (תהלים לא)
העצה והסוד גם כן כמותם יסדת עוז · כי כן יסד
המלך · וכן וְאֵלֶּה הוּסַד שְׁלֹמֹה · פירוש ואלה (דברי הימים ב' ג)
התכונות והמדות אשר נתיעץ שלמה לבנות בהם את
בית האלהים והעצה והסוד לקח מאביו כמו שכתוב
ויתן דוד לשלמה בנו את תבנית האולם ולא ימלטו
מהענין הראשון כי הם בכללו כי העצה והסוד למעשה
כיסוד לבנין ·

יסך עַל בְּשַׂר אָדָם לֹא יִיסָךְ · חסר הפועל (שמות ל)
כלומר הסך השמן על בשרו לא ייסך מזה
השמן · וכן וַיּוּשֶׂם בָּאָרוֹן חסר המשים ויהיה יסך וסוך
בענין אחד ועוד אמרו המדקדקים שהוא כמו יוסך והוא
שלא נזכר פועלו משרש סוך · וכן פירשו ויישם בארון
כמו ויושם ·

יסף וְלֹא יָסַף עוֹד לְדַעְתָּהּ · וְלֹא יָסְפָה שׁוּב אֵלָיו (בראשית לח · בראשית ח)
עוֹד · יָסַפְתָּ עַל הַשְּׁמוּעָה אֲשֶׁר שָׁמָעְתִּי · קוֹל (דברי הימים ב' ט)
גָּדוֹל וְלֹא יָסָף · פירוש ולא יסף עוד קול גדול כמהו · (דברים ה)

א"א ולפי כתב שהראשון פתח לפי שהוא דבוק וכו' ועל דעתו שניהם שמות ולא"ע הפסוקים לדעת המחבר ·

ויתנבאו ולא יספו · פירוש ולא יספו עוד להתנבאות כמו שאמרו רז"ל שלא התנבאו אלא אותו היום בלבד · והמתרגם הוציאם לענין אחר שתרגם ולא פסק ולא פסקן · אם יוספים אנחנו · הנני יוסיף על ימיך · הנני יוסיף להפליא את העם · והנפעל ונוסף גם הוא על שונאינו · ונוספה נחלתן · יש מפזר ונוסף עוד · והפעיל הכבד ושתים ולא אוסיף · לא אסף לשמוע · יוסף יי לי בן אחר · זכר מלחמה אל תוסף · בפתח בהפסק · לא תאסיפון לתת תבן לעם · נכתב באל"ף במקום וו"ו וכן ויאסף שאול לראו · אל תוסף על דבריו · בשני שוואין · כי לא תוסיפי יקראו לך רכה וענגה · כי לא תוסיפי יקראו לך גברת ממלכות · שניהם מלרע בפשט אחד לבדו · וכן הוא המסורת עליהם ב' בטעם מלרע ענין הכל ידוע · ורבי יונה הפריד ביניהם ואין צריך רק הכל ענין אחד ·

יסר יוסר לץ · באותי ואסרם · והנפעל הוסרי ירושלם · הוסרו שופטי ארץ · בדברים לא יוסר עבד · והפעל הכבד יסרני יה · ויסרתי אתכם אף אני · כאשר ייסר איש את בנו · ויסרו למשפט · ויספתי ליסרה אתכם · הרוב עם שדי יסור · מקור ואף על פי שהיו"ד בחרק · ויסרני מלכת · ובא למ"ד הפועל בצרי שלא כדרך חביריו · ואפשר שיהיה ויסרני מהקל ויו"ד הכתובה יו"ד איתן ויו"ד הפעל נבלעת ברגש הסמך כמו ובמקבות יצרהו · והשם מוסר יי בני אל תמאס · מוסר שלומינו עליו · מוסר הבלים עץ הוא · ואדני אבי ז"ל פירש הרוב עם שדי יסור שם כמו מוסר וכן פירושו המדרך המוסר הוא שיריב האדם עם שדי · והנפעל מורכב עם התפעל ונוסרו כל הנשים · משפטו ונתוסרו כלם ענין מוסר יש בדברים ויש במכות · ומזה ויסרו למשפט · ענין הכות אגרופי החרישה כמשפט הזריעה · וענין אחר אסירם כשמע לעדתם · וכבד אחר ואני יסרתי חזקתי זרועותם · והשם מוסר מלכים פתח · ובחלם תמורת השורק ובמוסרם יחתם · ובצרי פתחה למוסרי · ובשוא ע"ין הפעל פן יחזקו מוסריכם · מוסרי צואריך · וקבוץ הנקבות נתקו מוסרות · ננתקה את מוסרותימו · ומוסרות ערוד מי פתח · ענין הכל ענין קשירה ·

יעד מן המועד אשר יעדו · אשר לא יעדה · ואם לבנו ייעדנה · והנפעל ונועדתי לך שם · כי הנה המלכים נועדו · אשר אועד לך שמה · והפעיל הכבד כי מי כמוני ומי יועידני · הנו"ן דגושה בזה ובאחר אשר בספר · אבל ואם למשפט מי יועידני · הנו"ן רפויה · מועדים לפני היכל יי · אנה פניך מעדות · ענין הכל זימון · ורבי יהודה חלק לענין אחר יועידני ואין צורך כי הם מענין זימון · ופירוש מי כמוני ומי יועידני מי יזמין לי כמוני · ופירוש ואם למשפט מי יועידני מי יזמינני למשפט עם השם ית' · והשם במועד שנת השמטה · כי אקח מועד · מהבקר ועד עת מועד · ויאכלו את המועד שבעת ימים · פירוש זבחי המועד · מועד ושבת · ובחגים ובמועדים · ומ"א ואין בודד במועדיו · בקמץ העי"ן · ובו"ו תי"ו הנקבות לשבתות ולחדשים ולמועדות · פירוש הכל זמן זמנים · ופירוש ועד עת מועד מועד הקרבן שהוא תמיד השחר והוא ארבע שעות · וכ"ת מראתנכס תמידא עד דאיתסק · ונקרא מקום הקבוץ לזמן ידוע מועד · שאגו צורריך בקרב מועדיך · ר"ל בקרב בית המקדש שהיו נועדים שם כל ישראל · ובשרפו כל מועדי אל · שחרת מועדו · וכן נקרא אהל מועד לפי שהיו ישראל נועדים ונקבצים שם · ועוד לפי שנועד שם עם משה כמו שאמר ונועדתי לך שם · קריאי מועד · כשהיו נועדים הגדולים על אי זה דבר שיהיה היו הם קרואים כי היו אנשים גדולים · ואשב בהר מועד בירכתי צפון · מקום שיתקבצו ויועדו שם כל המלכים אליו בירכתי צפון והוא בבל · ובית מועד לכל חי · הקבר שיועדו שם כל חי כבא קצם · והשם במשקל אחר ערי המועדה · פירוש שהיו אלה הערים להועד שם כל מכה נפש בשגגה · וכן נקרא הקהל עדה קריאי העדה · עדת יי · לפי שהם נזמנים בקהלם יחד · וכן אסיפת דבורים והנה עדת דבורים · באאספם יחד כאילו הם נזמנים זה אצל זה לבא בהקבצם יחד ·

יעה ויעה ברד מחסה כזב · יעביר ויסיר · ומזה נאמר ואת היעים · שהיו מסירים בהם הדשן כתרגומו ומגרופיתא שהיה גורף בהם הדשן מהמזבח ·

יעז את עם נועז · כמו עז ויהיה יעז ועזז בענין אחר וכן תרגמו יונתן ית מרוות עם תקיף · ויש מפר' כמו לועז בחלוף למ"ד בנו"ן כמו לשכה ונשכה ענינו כמו מעם לועז ·

א"א וכתב רא"בע לא נדע אם הנו"ן שרש או נפעל והאומר כי הנו"ן תחת למ"ד לא דבר נכונ'

יעט מעיל צדקה יעטני · עוטה אור כשלמה · ויעט ועטה בענין אחד ·

יעל מה הועיל פסל · ואין בם מועיל · אלה והדומים להם ענינם לתת התועלת · ויש שענינם לקבל התועלת מה אועיל מחטאתי · ומה נועיל כי נפגע בו · וחלק רבי יונה להותי יועילו לעצבו כלומר ישראל דלו ויבקשו להותי ואין צריך להוציאו מענינו · ופירוש להותי יועילו לנפשותם כלומר שמחים להותי כאילו ימצאו תועלת גדולה להותי ולא עוזר למו כלומר זה התועלת לא עוזר למו והם שמחים ללא דבר לתועלת שלא יהיה בו להם עזר · על פני צורי היעלים · יעלי סלע · אילת אהבים ויעלת חן · ותרגום אקו יעלא והוא תיש חבר ·

יען יען אשר עשית · יען אשר לא יראה לעין הוא את הארץ · יען משח יי אותי · יען וביען במשפטי מאסו · כלם פירושם בעבור ונכפל יען וביען להודיע כי הרבה טעמים יש לשלטולם ולגלותם בעבור כך ובעבור כך · ואת בת היענה · לבנות יענה · כיענים במדבר · הם עופות שוכני מדבר ומשמיעים קול יללה ·

א"א פירושו בעבור ולא בא לשלם רק על תשלו' גמול אם טוב אם רע

יעף ולאמים בדי אש ויעפו · לא ייעף ולא ייגע · ויעפו נערים ויגעו · ולאמים בדי ריק יעפו · והתאר לשתות היעף · ענין העיפות ידוע · וכן לעות את יעף דבר · והוא הצמא לשמוע דבר יי · מועף ביעף · מענין עוף · מועף פעול בפלס מוצק וביעף שם בפלס ביקר ופירוש הפסוק גבריאל שראיתי בחזון בתחלה שהיה עף למעלה עתה ראיתיו שהיה נוגע אלי · וענין אחר ותועפות הרים לו · כתועפות ראם לו · וכסף

וכסף תועפות לך · ענינם ענין חוזק ״

יעץ כי יי צבאות יעץ ומי יפר · אשר יעצני · איעצך נא עצה · איעצה עליך עיני · רוצה לומר בעיני ופירושו שאשים השגחתי ועיני עליך ואיעצך וכן נפשי אויתיך · וכבר הרחבנו על הענין הזה בשרש אוה · עצו עצה · יועץ בליעל · והשם עצה · ובסמוך ועצת יי · ובקבוץ עצות מרחוק ועם הכנוי ברבוי הזכרים לבד נלאית ברב עצתיך · ומשקל אחר מועצה והקבוץ וילכו במועצות · וממועצותיהם ישבעו · והנפעל את מי נועץ · מה אתם נועצים · ואת נועצים חכמה · ונועצה יחדו · ויועץ המלך · והתפעל ויתיעצו על צפוניך · ידוע ״

יער יער וכל עץ בו · בעצי היער · וישנו ביערים · והקבוץ בלשון נקבות ויחשוף יערות · ידוע · וענין אחר אכלתי יערי עם דבשי · ביערת הדבש · היא חלת הדבש קודם שיוציאו ממנה הדבש ברישקא בלעז ״

יפה מה יפית ומה נעמת · מה יפו פעמיך · וייף בגדלו · בחירק היוד הראשונה ונוח השניה בקריאת בן נפתלי · ובקריאת בן אשר וייף בשוא הראשונה וחרק השניה ובמקצת הספרים מצאתי בחרק הראשונה ושוא השניה לבן אשר וזו היא הקריאה הנכונה על משקל וישב · ותיפי במאד מאד · בקריאת בן אשר מלעיל בשני פשטין ובקריאת בן נפתלי מלרע בפשט אחד לבד · ובהכפל היוד והפא יפיפית מבני אדם · ופא הפעל חטף קמץ · והשם מכלל יופי · על יפי חכמתך · בשוא לבד והראוי בקמץ חטף · מה טובו ומה יפיו · והתאר יפה עשיתיו · יפה את רעיתי · ובהכפל העין והלמד עגלה יפה פיה מצרים ואף על פי שנכתב בשתי מלות ענינו מלה אחת וכמוהו פקח קוח · והבוז לגא יונים · והוא ינהגנו על מות · והתפעל לשוא תתיפי · כלומר תתקשטי ותראי עצמך שאת יפה בעיני העוגבים · והפעל הכבד בכסף ובזהב ייפהו ״

יפח ויפח לקץ · ובסמוך ויפח חמס · פירוש הוגה ומצפצף · והתפעל ממנו תתיפח תפרש כפיה · פירוש תהגה ותהמה ותקונן על הרוגיה · ות״ת דמשתטחא ופרסא ידהא ואמרה ווי כען לי · ואפשר שיהיה ויפח לקץ משרש פיח מן ויפיח כמו ויפיח כזבים עד שקר · והענין אחד ״

יפע וחללו יפעתך · שחת חכמתך על יפעתך · פירושו זהרך · הופיע מהר פארן · נגלה בזהרו ובכבודו · ועל עצת רשעים הופעת · הזהרת על עצתם כלומר שתשלים עצתם ושיגיע אליהם בעצתם זהרך ורצונך · ובהפך זה הענין ותפע כמו אפל · ותחשך ואמר בלשון אורה לכינוי ויש לפרשו במשמעו ופירושו המקום המופע והנאור שבה הוא כמו אופל ״

יפת תנו לכם מופת · אני מופתכם · את כל המופתים האלה · ענינו כמו אות אלא שמלת אות נופלת במקומות שלא תפול מלת מופת כמו איש על דגלו באותות · והיתה לאות ברית · ולא תפול באותם המקומות ובדומיהם מופת כי המופת הוא דבר נראה להאמין בו דבר ביוצא בו שעתיד להראות ומלת אות תבוא גם כן בזה הענין אלא שפעמים תבוא לסימן לבד ולא כן מלת מופת ״

יצא יצאת לישע עמך · ובא ערום יצתי · חסר אלף · וכן היוצת מבין רגליה · בשגגה שיצא · משפטו שיוצאה · אך יצא יצא יעקב · לא יצא בצבא · יצא נא אבי ואמי אתכם · כלומר יצא ממקומו ממערת עדולם שירדו שמה בעבורי ויעמדו אתכם עד אשר אדע מה יעשה לי אלהים כי שמא שאול היה שונא אותם לשנאת דוד בנם · טוב בתי כי תצאי עם נערותיו · פירוש כי תצאי לשדה עם נערותיו · היוצא השדה · פירוש היוצא מן השדה · או הוא פעל כבד ופירושו אשר יוציא השדה · העיר היוצאת אלף · איננו פעל יוצא כאשר חשבו אנשים כי יוצאת על כנסת העם לא על העיר עצמה כי כן דרך הלשון לומר ענין אנשי העיר בלשון העיר כמו ותבא העיר במצור · ועשתה עמך מלחמה · ואם לא תשלים עמך · ארץ כי תחטא לי · וזולתם רבים · והשם ומיציאי מעיו · ויתכן היותו תאר · ומשקל אחר השם בגללי צאת האדם · וכסית את צאתך · ומשקל אחר צאת בנות ציון · ומצאתו לא רחץ · ומא צא תאמר לו · והמסורת עליו לית לשון טינוף · ולפי שצואה היא לכלוך אמר לבגדים המלוכלכים הבגדים הצואים · ובתשלומו יצואים · ובהכפל העין והלמד הצאצאים והצפיעות · הבנים והבנות · וצאצאי מעיך · וצאצאי ישורשו · כלום יציאות הזרעים · והפעל הכבד כי הוציא יי · והוצאתי אתכם · ויוצא אותו החוצה · ויוציאהו לחרשי העץ · הוציאו את הכסף לשבר חרשי העץ · ויוצא מנחם את הכסף על ישראל · כלומר הוציאו עליהם שהם פרעו אותו · והצווי בהראות היוד היצא אתך · היא מוצאת · ושלא נזכר פעלו והיא מעמים הוצאה · והשם ומוצא הסוסים · כי לא ממוצא וממערב · פירוש ממוצא השמש · ובמוצא מים · וישרים למוצאי דעת · בשוא · ובקבוץ מוצאי בקר וערב תרנין · כמוצאי גולה · ויכתוב משה את מוצאיהם · ויתכן להיות למוצאי דעת משרש מצא לפי שהוא בשוא ושם נכתבנו עם כי חיים הם למוצאיהם · ומא למות תוצאות ״

יצב אתה הצבת כל גבולות ארץ · יצב גבלות עמים · כמו יציב · הציבו משחית אנשים ילכדו · והנה מציב לו יד · דרך קשתו ויציבני · ולהציב חדרבן · פירוש לחדד הדרבן ולהעמידו בתוך המלמד · וזכר רבי יונה שלא נזכר פעלו מזה והצב גלתה העלתה · ואין לו טעם רק הנכון במלה הזאת במו שפירש רב שמואל הנגיד ז״ל כי הצב שם המלכה · והנפעל נצב לריב יי ועמד לדין עמים · נצב ימינו כצר · הנצבה לא יכלכל · פירוש החולה שהיא עומדת במקומה שלא תוכל ללכת · נצבו כמו נד · והתפעל ויתיצב מלאך יי בדרך לשטן לו · יתיצבו מלכי ארץ · ותתצב אחותו · משפטו ותתיצב · וכבר זכרנו דקדוק המלה הזאת בחלק הדקדוק · ואמר רבי יהודה כי יצב גבולות עמים מקור מן הדגוש כלם ענין העמדה · והתפעל והנפעל לשון עמידה · והשם מצב פלשתים · אנשי המצבה · והמצב הם אותו׳ הצנות החולכים לפני

(שמואל א׳ י״ד) החיל והם מעמידים העם · המצב והמשחית · המשחית
הם היוצאים מהמארב ת״י אסטרטיגא ומחבלא וכן
(שמואל א׳ י״ד) תרגם מצב פלשתים · מצב הערלים אסטרטיג · ופסל
(ויקרא כ״ו · בראשית ל״ה) ומצבה · מצבת קברת רחל · ונשתנה בסמיכות
(מלכים ב׳ ג׳ · מלכים ב׳ י׳) מצבת הבעל · וכן הקבוץ בסמיכות ויוצאו את מצבות
(יחזקאל כ״ו) בית הבעל · ומצבות עזך לארץ תרד · והמצבה היא
אבן שמציבין אותה להשתחוות לה או לציון הקבר
ופירוש מצב פלשתים מערכתם ומעמדם · וכן אנשי
(ישעיה כ״ט) המצבה עורכי המלחמה ומעמידי העם · וצרתי עליך
מצב · הוא מגדל עץ שמציבין נגד העיר ללכדה ״

יצג (ירמיה כ״א · הושע ב׳) הציגני כלי ריק · והצגתיה כיום הולדה ·
(בראשית ל״ג · איוב י״ז) אציגה נא עמך · והציגני למשל עמים ·
(עמוס ה׳ · בראשית ל׳) והציגו בשער משפט · ויצג את המקלות אשר פצל ·
(דברים כ״ח · שופטים ו׳) הצג על הארץ · מציג את גזת הצמר · ושלא נזכר
(שמות י׳) פועלו ממנו צאנכם ובקרכם יצג · כלם ענין העמדה.
ואפשר שיהיה זה הפעל מפעלי הנו״ן ״

יצע (תהלים קל״ט · ישעיה נ״ח) ואציעה שאול הנך · ושק ואפר יציע · ושלא
(ישעיה י״ד) נזכר פועלו ממנו תחתיך יצע רמה · שק ואפר
(אסתר ד׳) יצע לרבים · ויש מי שאומר כי יצע לרבי׳ פעל עבר והיו״ד
בו שרש ממדת שלא נזכר פעלו מהדגוש והראשון נכון
וענינם כענין פרישה אלא שענין פרישה מלמעלה ברוב
(בראשית מ״ט) וענין יציע מלמטה · והשם יצועי עלה · פירושו מטתי ·
(תהלים ס״ג) אם זכרתיך על יצועי · ונקראת כן המטה על הבגדים
(ישעיה כ״ח) המציעים תחת האדם · ומ״א כי קצר המצע · ושם נופל
(מלכים א׳ ו׳ · מלכים א׳ ו׳) על דבר אחר ויבן על קיר הבית יציע · היציע
התחתונה · היציע הוא שעושין באמצע חבית מקיר
לקיר כמו עליה והוא כמו חדר להשתמש בו בהצנע זהו
ענין מלת יציע אבל היציע הנזכר בכתוב היה חוץ
לקיר בית המקדש כמין לשכות בנויות סביב סביב לכותל
בית המקדש והוא הנקרא יציע ונקרא תא ונקרא צלע
וזהו שאמר צלעות סביב · פתח הצלע התיכונה ·
וכבר פירשתי ענינם היטב בשרש גרע · ופירש אא״ל
(ישעיה ל״ג) מזה אהל בל יצען · והנו״ן נוספת והוא שם דבר או
תאר ופירושו אהל שלא ירד ושלא יהיה מוצע לעולם
אלא לעולם יהיה פרוש ״

יצק (ויקרא ב׳ · ישעיה כ״ו) ויצק עליה שמן · צקון לחש · בחסרון הפ״א
(מלכים א׳ י״ח) והנו״ן נוספת. ועוד נכתבנו נח העי״ן · ויצקו
על העולה · אמר רבי יהודה כי הוא עתיד והיו״ד יו״ד
איתן ויו״ד השרש מעמדת בגעיא ונכון הוא ואין להשיב
עליו · ורבי יונה אמר שהוא ציווי והיו״ד יו״ד השרש ובא
מעמד בגעיא כמו משכו וקחו לכם צאן וגם זה נכון ·
(מלכים ב׳ ד׳) צק לעם ויאכלו · פירוש צק התבשיל בקערות לעם
(יחזקאל כ״ד · מלכים א׳ כ״ב) וגם יצוק בו מים · כלם פעלים יוצאים · אבל ויצק דם
המכה אל חיק הרכב פעל עומד · ויתכן להיות מן השרש
(איוב כ״ט) הזה וצור יצוק עמדי פלגי שמן · אמר זה להפלגת
הריבוי כאילו הצור כלו מותך בשמן או יהיה פירושו מן
(איוב כ״ח) הצור היו יצוקים פלגי שמן · וכן ואבן יצוק נחושה ·
כלומר מן האבן מותך הנחשת או יהיו שניהם פעלים
עומדים מנחי העי״ן כמו שאנו עתידים לזכרם · והפעל
(מלכים ב׳ ד׳ · תהלים מ״ה) הכבד והיא מוצקת · ושלא נזכר פועלו ממנו הוצק חן
(איוב כ״ב) בשפתותיך · נהר יוצק יסודם · פירושו ביסודם כלם
ענין יציקה ואין לחלק ענין התכה מענין יציקה כמו
שחלקם רבי יונה כי היציקה והתכה אחד הוא והוא
(מלכים א׳ ז׳) חלק לענין אחר ההתכה · יצקים ביצקתו · ובדברי
(דברי הימים ב׳ ד׳) הימים במשקל אחר יצוקים במצקתו · והנפרד מוצקת
(זכריה ד׳) בחלם או בשורק · והקבוץ ושבעה מוצקות · בצקת
(איוב ל״ח · דברי הימים ב׳ ד׳) עפר למוצק · ויעש את הים מוצק · כלומר עשאו
(מלכים א׳ ז׳) מותך · מוצק נחשת · סמוך לפיכך הוא פתח ולירת
(ד״ה ב׳ ד׳ · שמות ל״ח) כותיה פתח · יצקם המלך · לצקת את אדני הקדש ·
ורבי יהודה כתב הכל ענין אחד ויפה כתב ויתכן להיות
בצקת עפר למוצק · ענינו חזק כלומר בהתוך העפר
להיותו חזק וקבוע וכן אמר אחריו ורגבים ידבקו · וכן
(איוב מ״א · איוב מ״א) לבו יצוק כמו אבן · ויצוק כפלח תחתית · כלומר חזק
(תהלים מ״א · איוב י״א) קבוע · וכן דבר בליעל יצוק בו · וכן והיית מוצק
(איוב ל״ז) חזק · וכמוהם חזקים כראי מוצק · כלומר חזק
ואף על פי שבזה יש לנו טעם טוב מזה שיהיה מהענין
הראשון וכן פירושו שאומר על השמים כי הם הזקים
וברורים ומזהירים כמראה המותך כי כן עושים מראות
מהנחשת המותך יפה שהוא זך ובהיר ומזהיר כמו ויעש
את הכיור נחשת ואת כנו נחשת במראות הצובאות
ויש לפרש ראי שם שלא יהיה מענין במראות הצובאות
אבל יהיה ראי מראה ממש ופי׳ בהירים ומזהירי׳ כמראה
הדבר המותך שהוא מזהיר בשעת התכתו אבל לאחר
ימים הוא מעלה חלודה אבל השמי׳ הם בהירים בכל יום
(יהושע ז׳) כבהירת הדב׳ המוצק בשע׳ יציקתו · אבל ויציקם לפני יי׳
אף על פי שידמה מן
השרש הזה בפלס ויציבום
טוב הוא לשומו משרש
(שמואל א׳ ב׳) ציק ומענין מצוקי ארץ ·

(א״א יותר טוב כי הוא כמו ויניחם כי אותיות גיכק מתחלפים:)

ובא דגש הצד״י תמורת הנח כמו וילינו עליו ·

יצר (בראשית ב׳ · ישעיה מ״ד) את האדם אשר יצר · מי יצר אל · עם זו
(ישעיה מ״ג · זכריה י״ב) יצרתי לי · ויוצר רוח אדם בקרבו · וכבר
(עמוס ז׳) פירשנו זה הפסוק בשרש ברא · יוצר גובי · כלומר
שהקב״ה הוא יוצר גובי · ויש מפרשים יוצר גובי שם
ועניינו יצירה מן הארבה · וכן ת״י ברית גובא או פירושו
(בראשית ב׳) אסיפה כלומר אסיפת הארבה · וכן ומ׳ ויצר יי׳ אלהים
מן האדמה כל חית השדה ואת כל עוף השמים ויבא אל
(ירמיה א׳ · איוב י״ז) האדם · כמו ויאסוף · בטרם אצרך בבטן · ויצרי כצל
כלם · כלומר איברי היצורים או הוא שם · ומשקל אחר
(תהלים ק״ג) כי הוא ידע יצרנו · כלומר ידע שיצירתנו מעפר ואי
(ישעיה מ״ג) אפשר להפרד מכל וכל מתאות הגוף · והנפעל לפני לא
נוצר אל · והוא סמוך כי הוא פתח ופירושו לא נוצר
מאל וכבר פירשתיו בשער הפעלים בטור השני ענין
היצירה ידוע וכבר ביארנוהו בשרש ברא והוא גם
(ישעיה מ״ד) במעשה האדם ובפעולתו · ובמקבות יצרהו · יעשהו
(ירמיה י״ח · תהלים צ״ד) ויחדשהו · הנה אנכי יוצר עליכם רעה · מחדש · יוצר
עמל עלי חק · פירוש הרשע מחדש בכל יום און ועמל
כאילו חק עליו לעשות כן · וכן עושה כלי החומר נקרא
(ירמיה י״ט) יוצר במפורש וקנית בקבק יוצר חרש · ובסתם וירדת
(ירמיה י״ח · ירמיה י״ח) בית היוצר · הכיוצר הזה לא אוכל לעשות לכם ·
(ישעיה מ״ה · ירמיה י״ח) היאמר חומר ליוצרו · כחומר ביד היוצר · ושם
(ישעיה כ״ט) למלאכת היוצר ויצר אמר ליוצרו לא הבין · בחמש
(חבקוק ב׳ · זכריה י״א) נקודות · כי בטח יוצר יצרו עליו · אבל השליכהו אל
(זכריה י״א) היוצר · ואשליך אותו בית יי׳ אל היוצר · הוא כמו
אוצר מענין אוצר וכת״י לתחות יד אמרכלא · והחכם
ראב״ע פירשו כמשמעו כלומר אל בית יי׳ ומה שאמר אל
בית יי׳ אל היוצר כאילו אמר אל ביתו · ושלא נזכר
(תהלים קל״ט) פועלו מהדגוש ימים יוצרו · ופירוש יוצרו על איברי
האדם ואע״פ שלא זכרם הנה זכר גלמי ראו עיניך אמר
כי בתחלת יצירתי שהייתי גולם קודם יצירת האברי׳ ראו
עיניך

עיניך כלומר שאתה ראית שתהיה יצירתי כך ועל ספרך כלם יכתבו האיברים העתידים להוסר בגלמי כלם ידועים לפניך ובימים רבים יוצרו שהיו נוצרים באותו הגולם יום יום ולא היה אחד בהם נכר באותו הגולם תחלת יצירתו ואף על פי שהיו כלם באותה טפה בכח התולדת לא היה נכר בה צורת העין והאזן והאברים האחרים אלא שיוצרו בה אחר כן יום אחר יום ועל זה הדרך פירשו ראב״ע ופירושו ולא בלמ״ד אל״ף והוא כן בכתוב אבל הקרי וו״ ויהיה פירושו על דרך הקרי ולו לספרך כלומר אע״פ שימים יוצרו לספרך הוא כאחד כלומר ידוע לפניך הכל דרך כלל ושלא נזכר פעלו מהנוסף כל כלי יוצר עליך לא יצלח (ישעיה נד) ונקראת תאורת לב האדם ורעיוניו יצר וכל יצר מחשבות לבו (בראשית ו) כי יצר לב האדם רע מנעריו (בראשית ח) יצר סמוך תצור (ישעיה כו) בחמש נקודות ונקרא כן לפי שהוא יוצר ופועל הענינים בלב שהלב מתאוה אליהם ופי׳ יצר סמוך הוא היצר הטוב כי יש יצר טוב ויצר רע ופירו׳ הפסוק יצר הצדיק הסמוך ונשען עליך תצרהו מרע ותן לו שלום כי בך בטוח ׃ ובזה השרש ע״א בלכתך לא יצר צעדך (משלי ד) במלאת שפקו יצר לו (איוב כ) כי עתה תצרי מיושב (ישעיה מט) ויירא יעקב מאד ויצר לו (בראשית לב) יצרו צעדי אונו (איוב יח) ויצר לאמנון להתחלות בעבור תמר אחותו (שמואל ב יג) ויצר להם מאד (שופטים ב) ותצר לדוד מאד (שמואל א ל) והשם מן המצר קראתי יה (תהלים קיח) או יהיה שרשו צור כלם ענין הצר שהוא הפך המרחב ויש לומר כי ויצר להם מאד ויצר לאמנון ויצר לו יהיו משרש צרה ויהיה יצר וצרה בענין אחד ״

יצת

ותצת בסבכי היער (ישעיה ט) באש יצתו (ישעיה לג) והנפעל ונצתה חמתי במקום הזה ולא תכבה (מלכים ב כב) אשר היא נצתה בנו (מלכים ב כב) עריו נצתה מבלי ישב (ירמיה ב) נצתה במדבר (ירמיה ט) והפעל הכבד למה הציתו עבדיך (שמואל ב יד) הנני מצית בך אש (יחזקאל כא) ויצת אש בציון (איכה ד) ואפשר שיהיה הציתו משכנותיה (ירמיה נא) פעל עומד או יהיה יוצא והוא חסר המציתים כלם ענין הבערה והדלקה אבל אציתנה יחד (ישעיה כז) אף על פי שהוא מזה הענין אינו מזה השרש כי הוא משרש צית ויש לפרש עריו נצתה נצתה במדבר ענין שממה וכן תרגם יונתן קרווהי צדיין ״

יקב

נרץ ויקב לא ירעם (הושע ט) בשש נקודות המן הגרן או מן היקב (מלכים ב ו) וגם יקב חצב בו (ישעיה ה) ידוע ״

יקד

ותיקד עד שאול תחתית (דברים לב) יקד יקוד אש יוקדת (ישעיה י) והשם יקוד כיקוד אש (ישעיה סה) ומ״א כמוקד נחרו (תהלים קב) על מוקדה על המזבח (ויקרא ו) והשם למקום שיוקדת בו האש לחתות אש מיקוד (ישעיה ל) פוג״ר בלע״ז ושלא נזכר פעלו מהפעל הנוסף והאש על המזבח תוקד בו (ויקרא ו) ענינם ענין הבערה ״

יקהת

ולו יקהת עמים (בראשית מט) שם בפלס דברת בני האדם ודגש הקו״ף לתפארת כדגש מקדש יי׳ וכן ותבז ליקהת אם (משלי ל) והקו״ף דגושה והונחה יו״ד ליקהת אם והושלה תנועתה על הלמ״ד ומשפטו ליקהת אם ופירוש שניהם משמעת וקיבול המצוה ופירוש ולו יקהת עמ׳ אליו ישמעון העמים לקבל עליהם מה שיצום ופירוש ליקהת אם למשמעת אם כלומר עין שתבוז למשמעתה ולמה שתצוה עליו יקרוה עורבי נחל ודמה רבי יונה המלה הזאת לערבי בזה הענין ״

יקע

והוקענום ליי׳ (שמואל ב כא) ויוקיעם בהר לפני יי׳ (שמואל ב כא) והוקע אותם ליי׳ נגד השמש (במדבר כה) את עצמות המוקעים ענין התליה על העץ ולא זכר רבי יהודה (שמואל ב כא) בזה השרש פן תקע נפשי ממך (ירמיה ו) ותקע נפשה מהם (יחזקאל כג) ותקע נפשי מעליה (יחזקאל כג) ותקע כף ירך יעקב (בראשית לב) ובאמרו כי לא מצא מזה השרש כי אם הפעל הכבד אשר נהפכה בו היו״ד לוו נחה נראה כי אינם בדעתו מזה השרש ואולי דעתו שהם משרש קעע עם כאשר נקעה נפשי מעל אחותה (יחזקאל כג) אשר נקעה נפשך מהם (יחזקאל כג) ויהיה נקעה בפלס ורחבה ונסבה נבקה וגם יתכן להיות ותקע כף ירך יעקב פן תקע נפשי מזה השרש ונקעה שרש אחר ושיהיה הנו״ן בו שרש ואף על פי שהם ענין אחד וגם יתכן עוד להיות שרש כלם נקע ובא הנח במלרע ותקע תמורת הדגש כמו שבא במלרע ויזד יעקב נזיד והם ענין הסרת הדבר ממקומו דשליג״ר בלע״ז ״

יקף

כי הקיפו ימי המשתה (איוב א) עדת מרעים הקיפוני (תהלים כב) כי הקיפה הזעקה (ישעיה טו) הקיף את העיר (יהושע ו) בצרי ובי״וד לא תקיפו פאת ראשכם (ויקרא יט) אויבי בנפש יקיפו עלי (תהלים יז) ענינם ענין סיבוב ותרגום ונסב ארת הר שעיר ואקפנא ואמרו רבותי׳ ז״ל לא תקיפו פאת ראשכם זה המשוה צדעיו לאחורי אזנו ולפדחתו ואפשר שיהיה זה הפעל מפעלי הנו״ן ״

יקץ

וייקץ יעקב משנתו (בראשית כח) וייקץ נח מיינו (בראשית ט) ויקצו מזעזעיך (חבקוק ב) היו״ד מעמדת בגעיא לחסרון היו״ד פ״א הפעל ידוע ״

מ״ח נ׳ מכהון חסרי יו״ד הסרס וסימן חכ״ך תרלת ששון כסן יי׳ דתלים ושאר מלאים ׃

יקר

זכר רבי יהודה מה יקר חסדך אלהים (תהלים לו) פעל עבר ואולי מצאו בספרו הקו״ף פתוחה ומאשר מצאנוהו אנחנו בספרינו קמוץ כולו נכון להיות תאר השם ולי מה יקרו רעיך אל (תהלים קלט) כלומר יקרו וגדלו מהשיגם מאשר יקרת בעיני (ישעיה מג) אשר יקרתי מעליהם (זכריה יא) כלומר יקרתי בעצמי וסרתי מעליהם כי לא הייתי יקר בעיניהם תיקר נפשי בעיניך (מלכים ב א) וייקר שמו מאד (שמואל א יח) היו״ד בחירק ובצרי וייקר דמם בעיניו (תהלים עב) והוא מלא עם פ״א הפעל ויקר פדיון נפשם (תהלים מט) פ״א הפעל נעלמת מהמכתב כמנהג והפעל הכבד הוקר רגלך (משלי כה) אוקיר אנוש מפז (ישעיה יג) והתאר יקר מחכמה ומכבוד (קהלת י) וירח יקר הולך (איוב לא) ובסמוך יקר רוח (משלי יז) והקבוץ בני ציון היקרים (איכה ד) ולנקבה יקרה היא מפנינים (משלי ג) ובסמוך פנת יקרת (ישעיה כח) ר״ל יקרת פנת מוסד או יהיה סמוך על סמוך ושניהם סמוכים אל מוסד כמו נהרי נחלי דבש או יהיה יקרת שם בלתי סמוך ואע״פ שהוא פתוח כמו עגלת שלישיה אל תתני פוגת לך והדומים להם ומ״א הבן יקיר לי אפרים (ירמיה לא) והשם אדר היקר יתנו יקר לבעליהן (זכריה יא • אסתר א) קמוץ ובסמוך פתוח כיקר כרים (תהלים לז) פירוש כמשובח שבכבשים והוא החלב שהיה כלה על המזבח ואת יקר תפארת גדולתו (אסתר א) כתב רבי יהודה שהוא פתוח ורבי יונה כתב שהוא קמוץ ואנחנו מצאנוהו במקצת הספרים המדוייקים קמוץ ובמקצתם פתוח ואפשר שהוא סמוך אע״פ שהוא קמוץ כמו כתב שהוא קמוץ בין בסמוך בין במוכרת כמו ובכתב בית ישראל או יהיה מוכרת ווי״ו ואת עומדת במקום שנים ומשפטו וארת יקר ותפארת גדולתו וקיבוץ התאר בלשון נקבות אבנים יקרות ליסד הבית (מלכים א ה) ופירושו כבודות וכמו שמשתמשין בכבוד בענין כבדות ובענין כבוד כך משתמשין ביקר בענין כבדות ובענין כבוד כי ענינם שות וקבוץ השם בלשון נקבות לא

יהיה אור יקרות וקפאון · פירוש לא יהיה אור יקרות שהוא האור הבהיר ולא אור קפאון שהוא אור עבות אלא כך בינוני כמו שאמר לא יום ולא לילה והוא משל על הישועה ועל הצרות שיהיו בתחלת הישועה · ות"א לא יהא נהורא אלהין עדי וגליד · בנות מלכים ביקרותיך · נבלעה פ"א הפעל בדגש הקוף ואף על פי שהיא כתובה או הדגש לתפארת הקריאה כמו שכתבנו בחלק הדקדוק והונחה היו"ד והוטלה תנועתה בב"ת השירות ומשפטו ביקרותיך כך היא קריאת בן נפתלי וקריאת בן אשר הב"ת בשוא והיו"ד בחירק כמשפטו והוא תאר ופירו' בנכבדותך שלך כלומר בנשים הנכבדות שלך היו בהן בנות מלכים ״

א"א קשה לי מאחר שאנו סומכי' על קריאת בן אשר למה הוא כתוב בכל הספרים כפי קריאת בן נפתלי ביקרותיך הב"ת בחירק והיו"ד נחה ולא ביקרותיך הב"ת בשוא והיו"ד בחירק·

יקש יקושתי לך · שמרני מידי פח יקשו לי · נפשנו כצפור נמלטה מפח יוקשים · והפעל נוקשת באמרי פיך · ונפלו ונשברו ונוקשו ונלכדו · פן תוקש בו · והשם כי מוקש הוא לך · בפלס מועד מוקד · והקבוץ במוקשים ינקב אף · מוקשים שתו לי סלה · ובקבוץ הנקבות ומוקשות פועלי און · והתאר לפח הלוכד פח יקוש על כל דרכיו · בחלם · ובשורק וכצפור מיד יקוש · ישור כשך יקושים · בפלס עצום עצומים · והתאר לנלכד יוקשים בני האדם · וכבר פירשתי דקדוקו בשער הרביעי בטור הפעלים ״

ירא ולא ירא אלהים · כי יראו המילדות את האלהים · לא צחקתי כי יראה · כי לא יראנו את יי · למען יראתם את יי אלהיכם · בקמץ חר"ש ולית כוותיה · סמוך לבו לא יירא · ויירא ויאמר · ואירא כי ערום אנכי ואחבא · וייראו מגשת אליו · ייראו מיי כל הארץ · ותיראן המילדות את האלהים · ויאסף שאול לירוא מפני דוד · ליראה את יי אותי כל הימים · מיראתו אותו · ירא את יי בני ומלך · אך יראו את יי · משפטו יראו אלא שנחה בו האלף כדי שלא ידמה למלת יראו מן ראה · תיראו חתת ותיראו · שניהם כתובים ביו"ד ומזה השרש והענין · והתאר אשרי איש ירא את יי · ובסמוך אשרי כל ירא יי · יראי יי הללוהו · אשה יראת יי · והשם יובילו שי למורא · לבית המקדש שהוא מקום המורא · ואת מוראו לא תיראו ולא תעריצו · ומוראכם וחתכם יהיה · שיתה יי מורה להם · הה"א במקום האלף · או יהיה יובילו שי למורא תאר לשם יתעלה · וכן הוא מוראכם · והשם במ"א יראה · ויראה להם · יראת יי ראשית דעת · ובעבור תהיה יראתו · והנפעל נורא מאד · נוראות בצדק תעננו · למען תורא · ופירש הפסוק אא"ל כי הקב"ה נתן ממשלה לעליונים לעשות חפצו בארץ אבל הסליחה אינה עמהם כי אם עמו למה שלא יאמרו בני אדם בלבם אם אנחנו חוטאים יתפייסו לנו המלאכים וישאו עונינו בא להודיע כי אין בהם הסליחה למען שיראו בני האדם את השם יתעלה למען כי עמו הסליחה לא עם אחר זולתו · והחכם רבי אברהם אבן עזרא ז"ל פירש שאם לא תסלח לא ייראוך החוטאים ויעשו חפצם בכל אות נפשם · ומעם נורא · מארץ נוראה · פירש רבי יונה רחוק ורחוקה ואין להוציאם מענינם אף על פי שמשמעות הכתוב מדבר על עם רחוק ועל ארץ רחוקה כי לעולם יירא האדם הרחוקים ממנו שלא ידע מנהגם וגבורתם מהקרובים שידע מנהגם וגבורתם וידמה בעיניו על הרחוקים שהם גבורי' וחזקים יותר · והפעל הכבד כי יראני העם · על משקל גרשוני פירושו הפחידוני · וכן אשר היו מיראים אותי · אגרות שלח טוביה ליראני · ליראם ולבהלם ״

א"א משום שכתוב כי לא יראני האדם וחי לפיכך נחה האלף וכן היא נחה במלת לראובני הפסוק שהאלף קורין בריש ואין בריש נקודה וקורין אותו לראובני הלמ"ד קמוצה והריש אינה נקודה:

ירד ירד ירדנו בתחלה · והיום רד מאד · חסר הפ"א ואלכה וירדתי על ההרים · ויגידו לדוד ויירד הסלע · ולא ירד עמנו במלחמה · או במלחמה ירד ונספה · כבהמה בבקעה תרד · וירדו אחי יוסף עשרה · רדו שמה ושברו לנו משם · מיורדי בור · נמשך בקמץ בטעם · עד רדת חומותיך · עד רדתה · עיני עיני יורדה מים · פירוש יורדה כמים · וכן ותרדנה עינינו דמעה · תרדנה בדמעה · ויתכן לפרשו בלא חסרון ב"ת כי לרוב הזלת הדמעה שתרד מן העינים כנה הירידה לעינים · ועל דרך הזה והגבעות תלכנה חלב · ילכו מים · כלה ייליל יורד בבכי · ויש מפרשים אותו מענין אריד בשיחי · וכן וירדתי על ההרים · והפעל הכבד הורדנו בידינו · והורדתם את אבי הנה · ובנסע המשכן יורידו אותו הלוים · ויורד כנהרות מים · ויורד וירדו אל זקנו · נהה על המון מצרים והורידהו · פירושו לפניו אל ארץ תחתיות · ויש מפר' אותו מענין אריד בשיחי ואין לו טעם · והשם הם במורד בית חורון · ויכום במורד · ויש לפרש מזה המה היו במרדי אור · והנני עתיד לפרשו בשרש מרד · ושלא נזכר פעלו ממנו אך אל שאול תורד · והורד המשכן · וי"מ אפוד ירד בידו · כמו הוריד וקשה הוא לפרש זה שיהיה פעל הקל מזה השרש יוצא כי לא מצאנוהו כי אם עומד ויתכן לפרש כשירד אביתר באפוד בידו ירד · ויש לפר' כי אביתר כשברח ולקח עמו כליו ובגדיו היתה סבה מאת יי' שלקח האפוד בתוך כליו והוא לא הרגיש בדבר ולא ידע עד בואו אל דוד לפיכך לא אמר הוריד כי היא לא הורידו בדעתו רק ירד האפוד בידו בדרך מקרה והוא הנכון · ופי' רבי יונה וירדתי על ההרים · ועליתי · וכן ולא ירד עמנו במלחמה · ואין טעם לפירושו כי העליה הפך הירידה היא וכן לא ירד עמנו במלחמה אינו כי אם כמשמעו כי דרך המלחמה להיות בעמק ולא בהר וכן תמצא לעולם לשון ירידה במלחמה · ומה שאמר לא יעלה עמנו במלחמה כנגד המקום שעלו להלחם כמו שאמר ופלשתים עלו יזרעאל · ופירוש וירדתי על ההרים וירדתי מהמצפה ללכת על ההרים כי בית יפתח במצפה היה והמצפה היתה גבוהה על ההרים · ואמרה בתו ארד מהמצפה ואלכה לי אל ההרים ואפרד מבני אדם ואתבודד שם ואבכה על בתולי · וכן וירד הסלע נראה שהיה עמק בין הערבה שהיה שם דוד ובין הסלע ואמר וירד ירד העמק לעלות הסלע · מעשה מורד ענין רקוע והוא קרוב לענין ירידה · ות"א עובד כבוש כמו שתרגם אנקלוס עד רדת חומותיך · עד רדתה · והכל נכנס תחת ענין אחד · ואפש' שיהיה מעשה מורד משרש רדד על משקל מוסך השבת · ואף על פי שזה חלם וזה שורק ואז יהיה דבק אל ענינו היושב מן וירד על הכרובים ·

ותרגום

ותרגום וירקעו והדידו״

ירה ירה בים · המצבה אשר יריתי ביני ובינך · ויריתי לכם גורל פה לפני יי · ויורו היורים · לירות במו אופל · ובא באלף תמורת הה״א למ״ד הפעל לירוא בחצים ובאבנים גדולות · ונירם אבד חשבון · ופירושו נירה אותם ונלחם עמם עד שאבד חשבון · והנפעל או ירה יירה · ופעל הכבד ויראו המוראים אל עבדיך · כתוב באל״ף נחה במקום למ״ד הפעל · וימצאהו המורים אנשים בקשת · הורני לחמר ואתמשל בעפר · אורה אתכם ביד אל · ויורם אלהים · כלם ענין השלכה · ומענין זה פירש אא״ז מי כמהו מורה · פירושו משליך ומוריד לארץ כענין שאמר מי הוא ישגיב בכחו · וענין אחר אשר הורהו יהוידע הכהן · ויורני ויאמר לי · הורוני ואני אחריש · ולא שמעתי בקול מורי · אלהיו יורנו · ולהורות נתן בלבו · כלם ענין למוד · ואפשר להיות מזה מגבעת המורה בעמק · או יהיה שם מקום ואם יהיה מזה הענין פי׳ כי בגבעה היה צופה שהיה מורה ליושבים בעמק בבא חיל עליהם · ובת״י מגבעתא דמסתכיא · ואמר רבי יהודה ולא ימנע להיות מעיקר זה הרו והגו מלב דברי שקר · וכבר כתבתיו בשרש הרה והוא הנכון · ושם כתבתי גם כן כי אא״ז כתבו מזה השרש והענין · והשם מענין זה שהוא למוד התורה והמצוה · תורת יי תמימה · את החקים ואת התורות · וישמר משמרתי מצותי חקותי ותורותי · ויתכן להיות מזה וזאת תורת האדם · ועוד נכתבנו בשרש תור · והתורה היא תכונת המצוה היאך תעשה והמשפט הוא דין האדם בין איש לחבירו והחוק הוא הדבר הנגזר על האדם לעשותו במצוה או במנהג · והמשמרת היא לשמור שלא לעבור על המצוה ולעשות גדר על המצות ואף על פי שכל אחד ענין בפני עצמו יבא האחד במקום חבירו במקומות כמו שיתבאר בענין כל אחד מהם בשרשו · וע״א יורה ומלקוש · ובאל״ף תחת ה״א ומרוה גם הוא יורא · ופירושו המרוה העניים גם הוא יקרא יורה כמטר המרוה את הארץ · ומ״א את המורה לצדקה · מורה ומלקוש בראשון · ולא יכנף עוד מוריך · והיו עיניך רואות את מוריך · ענינם מטר · ואפשר שיהיה יו״ד מוריך לקבוץ כי שניהם מלאים ביו״ד או יהיה יו״ד למ״ד הפעל תמורת ה״א · ופירוש ולא יכנף עוד מוריך לא יאסף עוד מטרך לפי שהיו בעת בצורת כמו שאומר ונתן יי לכם לחם צר ומים לחץ בשר אותם על השבע ואמר לא יאסף ולא יעצר עוד מטרך והיו עיניך רואות את מטרך · כלומר בעיניך תראה שיהיה זה בקרוב · ויש מפרשים מוריך מענין השני ענין הוראה כלומר המורים אותך בדרך ישרה לא ירחקו שיהיו בכנף הארץ והם חזקיהו ושריו · ואא״ז כתב אלהיו יורנו מענין השלישי ימטירנו ·

ירח עשה ירח למועדים · וירח לא יגיה אורו · וירח לא יאיר אורו · וירחך לא יאסף · היא הלבנה · ולפי שהלבנה מתחדשת בכל חדש נקרא החדש ירח · בירח האיתנים בסגול · מי יתנני כירחי קדם · ולפי שהירח מתחדש פעמים רבות קראו בלשון רבים ואף על פי שאינו אלא אחד ואמר גרש ירחים · פירוש כי הירח יבשל הפירות ·

ירט ירט הדרך לנגדי · פירושו שטה · ופירוש הפסוק כן אמר המלאך הנה אנכי יצא לשטן כי אמרתי האיש הזה ירט הדרך ובלבו לקלל ואינו הולך דרך ישרה · ומלת לנגדי לפני · כן פירשו אא״ז · וכן ועל ידי רשעים ירטני · ולולי הריש היה נדגש כמו יתנני · ויש אומרים כי שרש ירטני רטה ·

> הג״ה · ככה כזכר גם כן בחלק הראשון בזה הפרש וכליך עיון גם כן בשרש רטה ;

ירך ירך וכתף · אשר על כף הירך · ובסמוך ירך יעקב · בשש נקודות · תחת ירכי · ממתנים ועד ירכים · ידוע · ומזה הענין ירכה וקנה שהוא רגל המנורה · ירך המזבח · פאת המזבח · ובת״יו הנקבה וירכתו על צידון · כלומר פאת ארצו תהיה צידון · ולירכתי המשכן ימה · ירכתי צפון · ירכתי לבנון · לירכתים ימה · נתחבר להם סימן הזכרים והנקבות וענינם פאות ״

ירע נפשו ירעה לו · ולא ירע לבבך בתתך לו · וירע בעיני יי אשר עשה · וירע למשה בעבורם · מדוע לא ירעו פני · תרע עינו באחיו · עתה ירע לנו שבע בן בכרי · פירוש ירע לנו דבר שבע בן בכרי והוא מלעיל · וכן ירע שריד באהלו · כלם ענין רע וירע וריע בענין אחד · ורבי יהודה לא הביא בזה השרש כי אם נפשו ירעה לו · ודעתו באלו להיותם משרש ריע בדרך זרות · והנכון לשומם בזה השרש עם ונפשו ירעה לו וכלם ענין אחד · ויש לפרש ונפשו ירעה לו ענין תרועה פירוש ירעה בעבורו כמו שאמר חלצי מואב יריעו · נוטה שמים כיריעה · יריעות עזים · ידוע״

> הג״ה פי׳ לפי שהוא פעל עומד שאם היה שב על שבע בן בכרי הל״ל ירע לכו הי״וד בקמץ כמו כרע לך מהם או יריע ·

ירק ירק ירק בפניה · וירקה בפניו · ידוע · אבל ומפני לא חשכו רוק · עד בלעי רקי · וכי ירוק הזב · משרש רקק ואם הם ענין אחד · וענין אחר כל ירק עשב · בשש נקודות · כל ירק בעץ · ומשקל אחר וירק דשא · והתאר ואחר כל ירוק ידרוש · רוצה לומר כל עשב ירוק · לגן ירק · כגן הירק · ארחת ירק · הוא תאר לעשב שהוא מאכל אדם · וכן קראו רז״ל לעשב שהוא מאכל אדם ירק · והקבוץ ירקות · ובהכפל העין והלמ״ד לרוב הירוק ירקרק או אדמדם · ירקרקות או אדמדמות · ופירוש בירקרק חרוץ · כי יש זהב שנוטה מעט גוונו לגוון הירק · או ירקרק שם לגוון המכורכם · ושם במ״א ונהפכו כל פנים לירקון · והוא כי בהבהל האדם ובבא אליו הצרה פתאום ישובו פניו ירוקות ״

> הג״ה · זה אינו ראיה נמורה כי גם מן ירק שהוא בשש נקודות יוכל לומר ירקות בקמץ הרי״ש כמו מן ארץ ארצות ומן עכם עצמות · ותימה למה לא פירש כשדפון וכירקון ·

ירש וירש ישראל את יורשיו · וירשנו אותה · וירשתם אותה וישבתם בה · וירשוה בחירי · לגזרת פעל בצרי · וכן וירשוה קאת וקפוד · כי הגוים אשר אתה יורש אותם · במה אדע כי אירשנה · כי לא יירש בן האמה הזאת · אשר יצא ממעיך הוא יירשך · כמוש אלהיך אותו תירש · וירשו אותה וישבו בה · ובני עשו יירשום · כלומר לקחו ירושתם · ואין צורך להוציאם מענין ירושה כאשר כתב רבי יונה שפירושם בענין השלות · וכן נשארה הרבה מאד לרשתה · והציון ·

והציווי השלם יָם וְדָרוֹם יְרָשָׁה · ובחסרון היו"ד הָחֵל רֵשׁ · ובצרי עֲלֵה רֵשׁ · קוּם רֵשׁ אֶת כֶּרֶם נָבוֹת · בּוֹאוּ וּרְשׁוּ אֶת הָאָרֶץ · הַלְיָרְשֵׁנוּ קְרָאתֶם לָנוּ · היו"ד מעמדת נגעיא במקצת הספרים · ופירושו וכי קראתם לנו לירש ממונינו ואם לא בעבור מה קראתם לנו כי כן נראה כי לקחת ממונינו קראתם לנו · והתאר וְהָיָה אֱדוֹם יְרֵשָׁה וְהָיָה יְרֵשָׁה שֵׂעִיר אוֹיְבָיו · פירוש יהיה ירושה שעיר לאויביו · והשם כִּי יְרֻשָּׁה לְעֵשָׂו · נָתַתָּ יְרֻשַּׁת יִרְאֵי שְׁמֶךָ · פירוש נתת לי שאגור באהלך שהוא ירושת יראי שמך · והפעל הכבד וְהוֹרַשְׁתֶּם לִבְנֵיכֶם · אֵת אֲשֶׁר יוֹרִישְׁךָ כְּמוֹשׁ אֱלֹהֶיךָ · וְתוֹרִישֵׁנִי עֲוֹנוֹת נְעוּרָי · וְזַרְעוֹ יוֹרִשֶׁנָּה · פירוש ולזרעו יורישנה · והשם לְמוֹרַשׁ קִפּוֹד · אֶת מוֹרָשֵׁיהֶם · מוֹרָשֵׁי לְבָבִי · סעיפי לבבי · כלומר מה שמוריש הלב ומנחיל כאילו הסעיפים ומחשבות הלב נחלה בהיותם מוכנים לאדם ומזומנים · ועם הא' הנקבה מוֹרָשָׁה קְהִלַּת יַעֲקֹב · לָנוּ הִיא נִתְּנָה הָאָרֶץ לְמוֹרָשָׁה · כולם ענין אחד ענין ירושה · יש מהם ירושת הבן מהאב ויש מהם לקיחת הדבר מיד אחר ר"ל שלוקח ירושתו ומה שהיה בחזקתו כמו שהבן לוקח נכסי אביו · ובענין הגירוש והשילוח יְיָ אֱלֹהֶיךָ מוֹרִישׁ אוֹתָם מִפָּנֶיךָ · וְאֵת כָּל אֲשֶׁר הוֹרִישׁ יְיָ אֱלֹהֵינוּ מִפָּנֵינוּ · הִנֵּה יְיָ יוֹרִשֶׁנָּה וְהִכָּה בַיָּם חֵילָהּ · אַפֶּנּוּ בַדֶּבֶר וְאוֹרִשֶׁנּוּ · וְאִם לֹא תוֹרִישׁוּ אֶת יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ מִפְּנֵיכֶם · וְהוֹרַשְׁתֶּם אֶת הָעִיר · פירוש את יושבי העיר · מִבִּטְנוֹ יֹרִשֶׁנּוּ אֵל · ומן הקל בזה הענין לָרֶשֶׁת אוֹתָם מִפָּנֶיךָ · והכלל כל שהוא קשור עם מ"ם הוא לשון גירוש ושילוח · ויתכן לפרש לרשת אותם מפניך לשון ירושה ויהיה מפניך דבוק עמו כי יכרית לא עם לרשת ויהיה אם כן כל בנין הקל בענין ירושה לא יהיה אחד מהם לשון גירוש ושילוח · והפעל הדגוש בזה הענין יְיָרֵשׁ הַצְּלָצַל · ועא' קרוב לזה יְיָ מוֹרִישׁ וּמַעֲשִׁיר · תּוֹרִישֵׁמוֹ יָדִי · או יהיה תורישמו מענין הגירוש · והנפעל פֶּן תִּוָּרֵשׁ · וּפֶן אִוָּרֵשׁ וְגָנַבְתִּי · ענין הרשות והמסכנות · ומענין זה ת"י הלירשנו קראתם לנו · הלמסכנותנא קריתון לנא · ומזה העיקר שם אשר איננו מן הענינים האלה תִּירוֹשׁ וְיִצְהָר · כַּאֲשֶׁר יִמָּצֵא הַתִּירוֹשׁ בָּאֶשְׁכּוֹל · בפלס תינוק מן ינק אלא שתינוק תאר וזה שם · והוא היין החדש ·

ישש זָקֵן וְיָשֵׁשׁ · בצרי · ובחירק גַּם שָׂב גַּם יָשִׁישׁ בָּנוּ · בִּישִׁישִׁים חָכְמָה · הם הזקנים רבי הימים כי הישיש רב ימים מהזקן ומהשב ונכון הוא להיותם מענין יש וישה וישש בענין אחד ונקרא הזקן ישיש לפי שעמד הישות בו ימים רבים ״

ישב אַבְרָם יָשַׁב בְּאֶרֶץ כְּנָעַן · וְיָשַׁבְתָּ בְאֶרֶץ גֹּשֶׁן · וְעֵלִי הַכֹּהֵן יֹשֵׁב עַל הַכִּסֵּא · יָשֹׁב אֵשֵׁב עִם הַמֶּלֶךְ · וַיֵּשֶׁב הַמֶּלֶךְ עַל הַלֶּחֶם לֶאֱכוֹל · יֵשְׁבוּ לְכִסֵּא לָךְ · וַיֵּשֶׁב תַּחַת הָאֵלָה · אַשְׁרֵי יוֹשְׁבֵי בֵיתֶךָ · אָנֹכִי אֵשֵׁב עַד שׁוּבֶךָ · כלומר אתעכב · וַתֵּשְׁבוּ בְקָדֵשׁ יָמִים · נתעכבתם · וּשְׁבוּ אֶל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נָתַתִּי לָכֶם · בַּסֻּכּוֹת תֵּשְׁבוּ · לֹא תֵשֵׁב לָנֶצַח · לְמַעַן לֹא תֵשֵׁבִי · הַיֹּשְׁבִי בַּשָּׁמָיִם · וְאַתָּה קָדוֹשׁ יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת יִשְׂרָאֵל · פירוש ואתה שאתה קדוש יושב לעולם אתה תהלות ישראל · אִם שׁוֹב תֵּשְׁבוּ · אמר רבי יהודה כי נהפך פא' הפעל לעי"ן במלת שוב · והנכון שהוו"ו בשוב הוא וו' המשך ופא' הפעל נגרעה כדרך חביריו נחי הפא' שְׁבוּ נָא בָזֶה · קוּם עֲלֵה בֵית אֵל וְשֶׁב שָׁם · כָּבוֹד לָאִישׁ שֶׁבֶת מֵרִיב ·

ועוד נזכרנו בשרש שבת · וַתַּגִּישׁוּן שֶׁבֶת חָמָס · פירוש כי הם מנדים ומרחיקים יום רע בדבריהם ובמחשבותם שלא יבא עליהם ומגישים ישיבת החמס · לָכֵן קָרָאתִי לָזֹאת רַהַב הֵם שָׁבֶת · פירוש לפי שישראל הולכים למצרים ושואלים עזר ממצרים ולא יועילו למו לכן קראתי לזאת ירושלם רהב הם שבת כלומר חזקים יהיו היושבים בה ויבטחו בשם ולא ילכו לבקש עזר כי הישיבה יותר חוזק ותוקף להם מהליכה · זֶה שִׁבְתָּהּ הַבַּיִת מְעַט · שִׁבְתְּךָ בְּתוֹךְ מִרְמָה · ויש לפרש מזה שָׂרוֹף יִשָּׂרְפוּ בַּשָּׁבֶת · כלומר במקום שבתם והיותם שם ישרפו · וכתב א"א ז"ל מזה השרש בְּשִׁבְתּוֹ בְּמַחֲנַיִם · והוא חסר פא' הפעל ומשפטו בִּישִׁבְתּוֹ · והנפעל בֶּעָרִים אֲשֶׁר לֹא נוֹשָׁבוּ · אֶל אֶרֶץ נוֹשָׁבֶת · וכבר ביארתי ענינו בשער הפעלים בטור השני · נוֹשֶׁבֶת מִיַּמִּים · יש מפרשים כמו בימים ות"י דהות יתיבא בגו יממיא ויתכן לפרשו כמשמעו לפי שישובה היה מסחורת הים ודרך הים היה בא אליה כל הטוב כמו שכתב בפרשה האחרת · והפעל הכבד וְהוֹשִׁיבוּ אֶת נָבוֹת בְּרֹאשׁ הָעָם · הַהוֹשִׁיבוּ נָשִׁים נָכְרִיּוֹת · פירוש אשר הושיבו · מוֹשִׁיב יְחִידִים בַּיְתָה · וַיּשִׁיבֵם לָנֶצַח · מוֹשִׁיבִי עֲקֶרֶת הַבַּיִת · הוֹשֵׁב אֶת אָבִיךָ וְאֶת אַחֶיךָ · ומלה מורכבת מן ישב ושוב וְהוֹשְׁבוֹתִים כִּי רִחַמְתִּים · ושלא נזכר פעלו ממנו וְהוּשַׁבְתֶּם לְבַדְּכֶם בְּקֶרֶב הָאָרֶץ · אִם יָשׁוֹב יְשִׁיבֵנִי · ישוב מקור מזה השורש רוצה לומ' אם ישיבני לירושלם לישיבה שאשב שם ועבדתי את יי' · הָאֹמֵר לִירוּשָׁלִַם תּוּשָׁב · והשם הִנֵּה נָא מוֹשַׁב הָעִיר טוֹב · פתח לפי שהוא סמוך · וכן בֵּית מוֹשַׁב עִיר חוֹמָה · כלומר שימכור בית בתוך עיר שיש לה חומה · עַל מוֹשָׁבוֹ · והקבוץ וּבְכֹל מוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ · והקבוץ בלשון נקבות מושבות · בְּכֹל מוֹשְׁבֹתֵיכֶם · וכתב רבי יונה וְכֹל מוֹשַׁב בֵּית צִיבָא עֲבָדִים · תאר רוצה לומר כל היושבים והשוכנים בבית ציבא · והתאר למי שארך זמן ישיבתו במקום · כְּשָׂכִיר כְּתוֹשָׁב · קמוץ · תּוֹשַׁב כֹּהֵן · בפתח כי הוא סמוך · ופירוש תושב זה קנוי קנין עולם והוא הנרצע שכיר זה קנוי קנין שנים והוא היוצא בשש ותושב ושכיר האמורים בפסח הם גוים וערלים לא מולים · וכבד אחר וְיָשְׁבוּ טִירוֹתֵיהֶם בָּךְ · ענינם ידוע מהם ענין הישיבה ממש ומהם ענין עכבה ואף על פי שהוא עומד על רגליו כמו אַשְׁרֵי יוֹשְׁבֵי בֵיתֶךָ · וַיֵּשֶׁב תַּחַת הָאֵלָה · והדומים להם ומהם ענין אריכות הויות האדם במקום שיהיה שם ומהם ענין העמדה והקיום ״

ישה לְהַנְחִיל אֹהֲבַי יֵשׁ · יֵשׁ דֶּרֶךְ יָשָׁר לִפְנֵי אִישׁ · יֵשׁ מְפַזֵּר וְנוֹסָף עוֹד · וְיֵשׁ אֲשֶׁר יִהְיֶה הֶעָנָן · הֲיֵשׁ אֶת לְבָבְךָ יָשָׁר כַּאֲשֶׁר לְבָבִי עִם לְבָבֶךָ וַיֹּאמֶר יְהוֹנָדָב יֵשׁ · אִם יֶשְׁכֶם עֹשִׂים · אִם יֶשְׁךָ נָּא מַצְלִיחַ דַּרְכִּי · כִּי אֶת אֲשֶׁר יֶשְׁנוֹ פֹּה · כלם ענין דבר הנמצא · ומזה נקראת התורה והחכמה ומעשה הטוב והישר תושיה הִגְדִּיל תּוּשִׁיָּה · יִצְפֹּן לַיְשָׁרִים תּוּשִׁיָּה · והיו"ד למ"ר הפעל לפי שהיא נמצאת לעולם כי כל הישים יחסרו ויחזרו לאין והתורה והחכמה תעמד בישותה כל ימי עד · וְלֹא תַעֲשֶׂנָה יְדֵיהֶם תּוּשִׁיָּה · פירוש כל יש וכל דבר שחשבו לעשות ״

ישח וְיֶשְׁחֲךָ בְּקִרְבֶּךָ · שם בפלס וישעך

תתן

א"א ובכיכים דברי הקלב"ג שבקר' תושיה כל מקהג וכימוס הכאות שראוי לאדם שיתכהג בו ולכך נקרא התורה והחכמה תושיה ׃

תתן לנו · ועניני והכנעתך ו"ת ויהא למרע במעד ·
והפעל ממנו שחי ונעבורה · ענינו הכנעי ויש אומרים
כי שרש אלו שחה וישחך פעל ולא [illegible] שם ומשפטו
וישחך בפלס ויפרך · ויתכן לחיות מהשרש הזה והענין
חזות שחת עד יברת לרשע שחת · בשחתם נתפש ·

ישט מאשר יושיט לו המלך · ויושט המלך
לאסתר · ותרגום וישלח ידו ויקחה · ואושיט
ידיה ונסבת ·

ישם והאדמה לא תשם · ותשם ארץ · למען
תשם ארצה · והבמות תשמנה · והשם
הנשקף על פני הישימון · ילל ישימון · תעו במדבר
בישימון דרך · ואפשר שיהיה מזה השרש ונשים עד
נפח · אם לא ישים עליהם נויהם · בפלס יציב דלתיה
וכן כתב א"א ז"ל כלם ענין שממה ·

ישן ישנתי אז ינוח לי · לבטח וישנו ביערים ·
וישנו שנת עולם ולא יקיצו · ויישן ויחלום
שנית · כי לא ישנו אם לא ירעו · היוד מעמדת בגעיא · עורה למה תישן יי · איננו מניח לו לישון ·

א"א כדי להפריד בינו וכן אחרי דברי לא ישנו שאין בו געיא והוא לשון שכוי

והתאר ויקץ כישן יי · אני ישנה ולבי ער · והש' אל תאהב
שינה פן תורש · כן יתן לידידו שינא · האלף תמורת הא'
מתוקה שנת העובד · שנת עולם · ובלי סמיכות עם הת"ו
אם אתן שנת לעיני · ושנתו נהיתה עליו · והפעל הכבד
ותישנהו על ברכיה · ידוע · וענין אחר ואכלתם ישן ·
חדשים גם ישנים · והנפעל ממנו ונושנתם בארץ ·
ישן נושן · רוצה לומר ישן מאד ישן של אשתקד נושן
של שלש שנים · צרעת נושנת היא · ידוע ·

ישע יצאת לישע עמך · בצרי · ויש עוד בצרי
ויש בסגול · וכתבנו אותם בחלק הדקדוק ·
כי כל ישעי וכל חפץ כי לא יצמיח · בחירק היוד ובסגול
וישעך תתן לנו · ומשקל אחר ויהי לי לישועה · אמר
לנפשי ישועתך אני · ובתוספת ת"ו ונפל פ"א הפעל
ויעש יי תשועה גדולה · הנותן תשועה למלכים ·
וליי התשועה · ותשועה ברוב יועץ · שקר הסוס
לתשועה · ועוד נזכרם בשרש שוע · ואא"ז פירש
מזה הענין אם בפידו להן שוע · פירוש בפיד שהוא יום
המיתה להן תשועה [illegible] שהן יגיעי כח בחיים כמו
שאמר ושם ינוחו יגיעי כח · ויהיה שוע מן ישע בחסרון
הפ"א כמו בול חרים שהוא כמו יבול חסר הפ"א · והפעל
הכבד ממנו כי הושיע יי את משיחו · ויהי להם למושיע ·
הושע יי את עמך · הושיענו אלהי ישענו · והשם מושעות
והקבוץ האל לנו אל למושעות · והנפעל ישראל נושע
ביי · עם נושע ביי · פתח ·
כי הם פועל עבר · אין המלך נושע ברוב חיל · קמץ כי הוא עומד ·

א"א ובעלי המסורה כתבו בו סימן העשירים מקמצין והמשכיל יבין:

ונושעתם מאויביכם ·

ישף תרשיש שהם וישפה · ועוד נכתבנו
בשרש שפה ·

ישר לאשר ישר בעיניו · באשר ישר בעיני היוצר ·
כי ישר הדבר בעיני כל העם · שלשתם פעל
עבר כי עיניהם פתוחות · ולא ישרו בעיניו · כי היא ישרה
בעיני · אולי יישר בעיני האלהים · ותישר בעיני שמשון ·
וישרנה הפרות · רנש תשין להבלעת היוד פ"א הפעל ·

ישעיה נא · תלים נד · יחזקאל יט · אסתר ד · אסתר ה · בראשית מז · יחזקאל יט · יחזקאל לב · יחזקאל ו · במדבר כג · דברים לב · תלים קז · במדבר כא · ירמיה מט · איוב ג · יחזקאל לד · ירמיה נא · בראשית כח · משלי ד · תלים מד · קהלת ה · תלים עח · שיר ה · משלי כ · תלים קכז · קהלת ה · ירמיה נא · תלים קלב · דניאל ה · שופטים ד · ויקרא כה · שיר ז · דברים ד · ויקרא כה · ויקרא יג · חבקוק ג · שמואל ב כג · תלים כה · שמות טו · תלים לה · שמואל א יט · תלים קמד · משלי כא · משלי יא · תלים לג · איוב ג · תלים כ · ישעיה סג · ירמיה לא · תלים סח · ישעיה מה · דברים לג · תלים לג · במדבר י · שמות כח · ירמיה כו · ירמיה יח · דברי הימים א יג · מלכים א ט · שופטים יד · במדבר כג · שופטים יד · שמואל א ו

והתאר שם ישר · ובסמוך ותועבת רשע ישר דרך ·
כי ישרים דרכי יי · וירדו בם ישרים לבקר · פירוש
הישרים יש להם ממשלה וגדולה על העשירים הכסילים
אוהבי העולם הזה והוא שאמר עליהם נמשל כבהמות
נדמו ואף על פי שבעולם הזה הכסילים רודים בישרים
כמו שאמר עשיר ברשים ימשול לעולם הבא הישרים
הם המושלים והרודים · כלומר יש להם מעלה יתירה
בעולם הבא והוא בקר להם וערב לעשירים · וצורת
העשירים לבלות שאול · כלומר סופם לבלות שאול
במותם בסורם מהזבול והמדור שהיה להם · ולא כן
צורת הישרים אף על פי שתשחת הצורה הגופנית
צורת נפשם קיימת לעד · והשם יושר לבי אמרי ·
ומשקל אחר ודובר ישרים יאהב · ואפשר שיהיה מחובר
מן יושר לבי ומפני כובד הקריאה בא כשוא לבדו ולא
בא בקמץ חטף כמשפט כמו שבא בקרים מן בקר לחקל ·
ומשקל אחר בתוספת מ"ם והיה העקוב למישור ·
ובקמץ מישר · והקבוץ הולך לדודי למישרים · כי
היין הטוב יישר ויערב לאדם מאד · וכן יתהלך במישרים ·
ומשקל אחר וישרת לבב · והפעל הכבד כל פקודי
כל ישרתי · המישרים אורחותם · מישר על המחקה ·
ישרו בערבה מסלה לאלהינו · והדורים אישר ·
ויישרם למטה מערבה · כתוב בשני יודי"ן הראשונה
נקראת בפתח והשניה נחה משפטו ויישרם בתנועת
שתי יודי"ן · ובנוח היוד פ"א הפעל הוטלה תנועתה על
היוד הנוספת · ובמשקל אחר בהראות פ"א הפועל
בקריאה שלא כמנהג · ועפעפיך יישירו נגדך · הישר
לפני דרכך ·

א"א כן קרי אבל כתיב הושר על משקל הושב את אביך וכן הוצא מן התיבה שהוא כתיב כמהולל בחלק הדקדוק

יתד ידה ליתד תשלחנה ·
תמוש היתד התקועה ·
יתד לתלות עליו · והקבוץ
בלשון נקבות וכל יתדות המשכן ולחצר · וכל יתדותיו
וכל יתדות החצר · יסע יתדותיו · פירו אפי' אחד מיתדותיו
ידוע · ויתדות המשכן היו קשורים במיתרים אל יריעות
האהל והיו תקועים היתדות בארץ בחנות המשכן כדי
שלא תניע הרוח היריעות · וכן לקלעי החצר · וכן
נקרא הכלי שמקפל בו האורג הבגד לפניו יתד · ובא
בה"א הידיעה עם הסמיכות את היתד הארג · וכבר
פירשנוהו בשרש ארג ·

יתם כל אלמנה ויתום לא תענון · יתומים היינו
ואין אב · פירוש אף על פי שאבינו חי יתומים
היינו כאילו אין לנו אב · וזהו שאמר אחריו אמותינו
כאלמנות ולא אמר אלמנות ·

יתר יתר מרעהו צדיק · תאר וענינו יתר ומשובח
ופירוש הפסוק אמר החכם באמת כי הצדיק
יתר ומשובח מרעהו שאינו צדיק ויש לו שכר מעשיו
בעולם הבא ודרך רשעים תתעם פירוש ואם תאמר
אחר שהצדיק יתר מרעהו למה אין הולכים בני העולם
בדרכיו לפי שדרך רשעים צלחה בעולם הזה והיא
תתעה אותם לאחוז דרך הרשע ולהניח דרך הצדיק ·
וכתב רבי יהודה כי ויותר לרואי השמש · ויותר מהמה ·
תאר ויתכן לומר שהן שמות כמו יתרון ואף על פי שרוב
השמות במשקל הזה מלעיל באו אלו מלרע · וכן ואת
היותר החרמנו · וכן יוצר גובי · והשם יתר שאת ויתר
עז · ומשלם על יתר עושה גאוה · פירוש ומשלם גמול
על

איוב כג · משלי כט · הושע יד · תלים מט · איוב לג · משלי ח · ישעיה מ · שיר ז · משלי כג · מלכים א ג · תלים קיט · משלי ט · מלכים א ו · ישעיה מ · ישעיה מה · דברי הימים ב לב · משלי ד · תלים ה · שופטים ה · ישעיה כב · יחזקאל טו · שמות לח · שמות כז · ישעיה לג · שופטים טז · שמות כב · איכה ה · משלי יב · קהלת ז · קהלת יב · שמואל א טו · בראשית מט · תלים לא

על היתר ועל הגאות שמתגאה על הענוים מי שרגיל לעשות הגאות והוא בשש נקדות · ויש בחמש נקדות גדול יתר מאד · וכתב רבי יונה כי גדול יתר מאד תאר ויתכן היותו שם כהכיריו · והחכם רבי אברהם אבן עזרא פירש ויתר עז תאר · ומשקל אחר מה יתרון לאדם · ומשקל אחר ומותר האדם מן הבהמה אין · ומ״א על כן יתרת עשה · ופירושו הממון שקבץ ופקודתם על נחל הערבים ישאום · ובת״ו תמורת הה״א על כן יתרת עשה אבדו · קמוץ על משקל עזי וזמרת יה · והפעל הכבד הותר בני תמותה · פחז כמים אל תותר או יהיה אל תותר משלא נזכר פועלו ממנו ובא החולם תמורת שורק כלם ענין השבח והמעלה · וכתב רבי אדנים מזה הענין יתור הרים מרעהו · כלומר המשובח שבהרים ועוד נכתבנו בשרש תור · ובענין השאר ואת היותר החרמנו · והשם יתר הגזם אכל הארבה · ומיתר השמן · והניחו יתרם לעולליהם · והנפעל ולא נותר מהם איש · והנותר בשמן אשר על כף הכהן · אני נותרתי נביא ליי לבדי · ואם יותר מבשר המלאים · לא יותר דבר · והפעל הכבד אשר הותיר הברד · הותיר לנו שריד כמעט · ויותירו אנשים ממנו · כלם ענין השאר · וענין אחר כוננו חצם על יתר · הלא נסע יתרם בם · שהם חושבים שהם נקשרים בעולם הזה · ואת מיתריהם · ענינם חבלים · אבל יתרים לחים · ענינם שבטים כי מה טעם ליתרים העשויים מפשתן או מנקבם להיותם לחים או יבשים אבל ר״ל על שבטים ובאמרו יתרים כי כן עושים מן השבטים חבלים בעודם לחים שיוכלו לקפל אותם · כי יתרי פתח · פירוש יתר יראתי שהייתי אוסר אותם בו פתח אותו השם עד שלא יראו ולא נעתו מפני ואותי ענדה · ויש מפרשים הלא נסע יתרם בם על מיתרי הגוף אשר קיום העצבים בהם אמר כי ינתקו ויפרדו ויאבדו · וכן כי יתרי פתח פירוש נתק עצבי והרפה מיתרי כאשר ירפה מיתר הקשת · ויש מפרשים מזה הותר בני תמותה · כלומר התר יתרם וקשורם לפי שאמר אנקרת אסיר אמר שיתירם מן המאסר · ואת היותרת על הכבד · הוא הנקרא בלשון רבותינו ז״ל טרפש ובלעז אבר״ש ואמר על הכבד ופירושו עם הכבד כי מעט מן הכבד היה נוטל עם היותרת ·

נשלמה אות היוד

אות הכף

כאב ואני עני וכואב · בהיותם כואבים · אך בשרו עליו יכאב · והשם כי גדל הכאב · ואתם תצעקו מכאב לב · ומשקל אחר אם יש מכאוב כמכאובי · והפועל הכבד כי הוא יכאיב ויחבש · וקוץ מכאיב · ידוע · ונאמר על דרך ההשאלה וכל החלקה הטובה תכאיבו באבנים · ועל זה הטעם אך בשרו עליו יכאב · כלומר שישחת גופו כי אין המת כואב ומרגיש ופירוש עליו עצמו ·

הג״ה בשרש כה מפרש המחבר למה לא התחיל בשרש ככב ואחר כך כבה ואחר כך ככר ואחר כך כוה השרש:

הג״ה אך רבותינו ז״ל אמרו קשה רימה לבשר המת כמחט לבשר החי:

כאה יען הכאות לב צדיק · והנפעל ובאו בו ציים כתים ונכאה · ונכאה לבב למותת · והתאר ונפל בעצומיו חלכאים · כי הם שתי מלות בקריאה רוצה לומר מחנה העניים והכאים וכאים בפלס דוים כלים וענינם ענין כאב ומדוה ·

ככב ככב אלהיכם · ואת הככבים · ידוע · ודמה המלך לרוב גדולתו ומעלתו הרמה לכוכב דרך ככב מיעקב ·

כבד כבדה מאד יד האלהים שם · וחטאתם כי כבדה מאד · ותכבד המלחמה אל שאול · יכבדו בניו ולא ידע · כלומר יהיו רבים או יהיה להם ממון רב וכבד כי הפכו ויצערו ולא יבין למו · וכן ותמלאי ותכבדי מאד בלב ימים · למען שמי יכבד יי פירוש אחיכם שנאיכם אומרים בעבור שמי יכבד יי כלומר כבדו עלינו דבריו ולמשא הם עלינו והוא יהיה נראה ונגלה בשמחתכם והם יבושו · וכן ולא נכבד עליך · כלומר לא נהיה עליך לטורח ולמשא · תכבד העבודה על האנשים · ויכבד לב פרעה · ועיני ישראל כבדו מזקן · ולא כבדה אזנו משמוע · והתאר כבד לב פרעה · כמשא כבד יכבדו ממני · כי כבד עליו וגלחו · ואברם כבד מאד במקנה בכסף ובזהב · כי כבד הרעב · מספד גדול וכבד מאד · כצל סלע כבד בארץ עיפה · כלומר סלע גדול שיש לו צל גדול וימצאו בו מנוחה ההולכים בארץ עיפה · עמך הכבד הזה · הגדול · כבד מאד לפניו לא היה כן ארבה כמוהו · וידי משה כבדים · כי כבד ממך הדבר · ובסמוך כבד פה וכבד לשון אנכי · ומשקל אחר עם כבד עון · בשש נקודות · והשם כובד אבן ונטל החול · ומשקל אחר והוא תאר בפלס ארומה ואת הכבודה לפניהם · והוא כתוב בוו עם הרגש וכבר כתבנו הדומים לו בחלק הדקדוק רוצה לומר מקניהם ושאר ממונם · ומשקל אחר וינהגהו בכבדת · והפעל הכבד הכביד ארה עלינו · והכבדתים ולא יצערו · פירוש שיהיה להם ממון רב וכבד · ונשאך לבך להכביד · להרבות עוד מלחמה · הכבדתי את לבו · ויכבד פרעה את לבו · ואזניו הכבד ועיניו השע · והכבד את לבו · וכבד אחר ולמה תכבדו את לבבכם · כאשר כבדו מצרים ופרעה · והנפעל באין מעינות נכבדי מים · כלומר עד לא תהומות ועד לא מעיני מים חוללתי · והתפעל התכבד כילק · התכבדי כארבה · כלם ענין הכבדות והרבוי והכל ענין אחד כי רבוי כל דבר הוא כבדות · וי״מ התכבד כילק התכבדי כארבה בענין ושאטאתיה מלשון רז״ל מכבדין בין המטות מכבדות של תמרה והם היעים שמכבדין בהן את הבית · ומפרשי עוד מזה כבוד מכל כלי חמדה · ובענין הכבוד והוא קרוב לענין שהקדמנו וכבדתו מעשות דרכיך · כי יבא דברך וכבדנוך

וְכִבַּדְנוּךָ · פי' כי יבא דברך שיתאמת הדבר שבשרתנו וכבדנוך לכן הגידה נא שמך · וי"מ כי יבא דברך פירושו אם נדע שמך כשיבא אצלנו דברך ועניניך וכבדנוך · כִּי כַבֵּד אֲכַבֶּדְךָ מְאֹד · כִּי מְכַבְּדַי אֲכַבֵּד וּבֹזַי יֵקָלּוּ · לִקְדוֹשׁ יְיָ מְכֻבָּד · ושלא נזכר פעלו ממנו וְשׁוֹמֵר תּוֹכַחַת יְכֻבָּד · והנפעל מַה נִּכְבַּד הַיּוֹם מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל · פעל עבר כי הוא פתח · וְהָאִישׁ נִכְבָּד · פעל עומד כי הוא קמוץ · רַבִּים וְנִכְבָּדִים · וְנִכְבְּדֵיהֶם בְּכַבְלֵי בַרְזֶל · נִכְבָּדוֹת מְדֻבָּר בָּךְ · פי' מעלות ומדות נכבדות מדובר בך והוא חסר המתואר כמו וידבר אתם קשות · קטנה או גדולה · כי מי בז ליום קטנות · והדומים לחם · וְעַל פְּנֵי כָל הָעָם אֶכָּבֵד · אֲשֶׁר אָמַרְתְּ עִמָּם אִכָּבֵדָה · וְאִכָּבְדָה בְּפַרְעֹה · האלף בחירק · והתתפעל מִתְכַּבֵּד וַחֲסַר לָחֶם · והשם אֶת כָּל הַכָּבוֹד · וְאַחַר כָּבוֹד תִּקָּחֵנִי · תְּנוּ לַיְיָ אֱלֹהֵיכֶם כָּבוֹד · כלומר שתכבדוהו בתהלתכם ובהתודותכם עונותיכם לפניו · וכן שִׂים נָא כָבוֹד לַיְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְתֶן לוֹ תוֹדָה · וּבְהֵיכָלוֹ כֻּלּוֹ אֹמֵר כָּבוֹד · השבח והתהלה כי הוא הכבוד לבורא יתברך · והתאר לנקבה כָּל כְּבוּדָּה בַת מֶלֶךְ פְּנִימָה · וְיָשַׁבְתְּ עַל מִטָּה כְבוּדָּה · שניהם כתובים בוו עם חדגש · וכבר כתבנו הדומים להם בחלק הדקדוק · ונקראת הנשמה העליונה כבוד לפי שהיא כבוד הגוף ויקרו לְמַעַן יְזַמֶּרְךָ כָבוֹד · שָׂמַח לִבִּי וַיָּגֶל כְּבוֹדִי · וּכְבוֹדִי לֶעָפָר יַשְׁכֵּן סֶלָה · בִּקְהָלָם אַל תֵּחַד כְּבוֹדִי · ופי' וכבודי לעפר ישכן סלה על דרך משל כי הנשמה לא תשכון כעפר אבל הוא על דרך משל כמו דבקה לעפר נפשי · ופי' וְאַחַר כָּבוֹד תִּקָּחֵנִי · אמר בתחלה בעצתך תנחני כלומר כל ימי חיותי תנחני בעצתך ואחר כך בכבוד תקחני · או אל הכבוד אמר תקחני · ופירוש אַחַר כָּבוֹד שְׁלָחַנִי · אחר כל הנבואות האלו לכבוד ולגדולת שלחני כי הנוגע בכם נוגע בבבת עינו · יוֹתֶרֶת הַכָּבֵד · עַד יְפַלַּח חֵץ כְּבֵדוֹ · ידוע ·

כבה כִּפִּשְׁתָּה כָבוּ · לֹא תִכְבֶּה · והפעל הכבד וְלֹא תְכַבֶּה אֶת נֵר יִשְׂרָאֵל · וּפִשְׁתָּה כֵהָה לֹא יְכַבֶּנָּה · וְכִבּוּ אֶת גַּחַלְתִּי · לֹא יוּכְלוּ לְכַבּוֹת אֶת הָאַהֲבָה · ידוע ·

כבל עִנּוּ בַכֶּבֶל רַגְלוֹ · בשש נקודות · בְּכַבְלֵי בַרְזֶל · הם שלשלאות של ברזל · אֶרֶץ כָּבוּל · פירשו בו שנקראת הארץ כן לפי שהרגל משתקעת ונכבלת בה מרוב הטיט שבה או שהיתה חול וכן אמרו רבותינו ז"ל ארץ כבול ארץ שאינה עושה פירות רב נחמן בר יצחק אמר ארץ חמטה היתה אמאי קרי לה כבול דמשתקעא כרעא בגוה כי כבלא · פירוש חמטון חול ·

כבס אֶל מְסִלַּת שְׂדֵה כוֹבֵס · שם תאר למכבס הבגדים וכן רז"ל נשתמשו בתאר הזה בקל אשתייר החוא כובס ופירוש שדה כובס שדה שהיו שוטחין שם הכובסים בגדיהם לשמש וכן ת"י חקל משטח קצריא · והפעל הכבד כִּבֵּס בַּיַּיִן לְבֻשׁוֹ · וְכִבַּסְתֶּם בִּגְדֵיכֶם · כַּבְּסִי מֵרָעָה לִבֵּךְ · כַּבְּסֵנִי מֵעֲוֹנִי · ושלא נזכר פעלו ממנו וְכֻבַּס שֵׁנִית וְטָהֵר · ומקור מורכב מהתפעל וממה שלא נזכר פעלו מהנוסף אַחֲרֵי הֻכַּבֵּס אֶת הַנֶּגַע · ידוע ·

כבע וְכוֹבַע יְשׁוּעָה בְּרֹאשׁוֹ · וְכֹבַע נְחֹשֶׁת עַל רֹאשׁוֹ · מלעיל · ומלרע מָגֵן וְכוֹבַע תָּלוּ בָךְ · כֻּלָּם מָגֵן וְכוֹבַע · וְהִתְיַצְּבוּ בְּכוֹבָעִים · הוא כלי מגן על הראש קופ"א בלעז ·

כבר חֵן אֵל כַּבִּיר לֹא יִמְאָס · כַּבִּיר כֹּחַ לֵב · כַּבִּיר מֵאָבִיךָ יָמִים · וּשְׁאָר מְעַט מִזְעָר לֹא כַבִּיר · וְאוֹרִיד כַּאַבִּיר יוֹשְׁבִים · האלף נוספת · או המלה מורכבת מן כביר ואביר וזה להגדלה · יָרֹעַ כַּבִּירִים לֹא חֵקֶר · כִּשְׁאוֹן מַיִם כַּבִּירִים · והשם בתוספת מם יִתֶּן אֹכֶל לְמַכְבִּיר · כלומר לרוב ענין כלם העוצם וההגדלה הן בענין חכמות הן בענין האיכות · והפעל הכבד ממנו בִּבְלִי דַעַת מִלִּין יַכְבִּר · כלומר ירבה ויגדיל · כַּאֲשֶׁר יִנּוֹעַ בַּכְּבָרָה · פי' בנפה · וכן במשקל אחר וְעָשִׂיתָ לּוֹ מִכְבָּר · כְּבִיר הָעִזִּים · פי' כר של צמר עזים · וכן במשקל אחר וַיִּקַּח הַמַּכְבֵּר וַיִּטְבֹּל בַּמַּיִם · פי' כר ויונתן תרגם גונבא וכן תרגם ותכסהו בשמיכה והוא בגד עב · וַיֵּלֶךְ מֵאִתּוֹ כִּבְרַת אֶרֶץ · בְּעוֹד כִּבְרַת אֶרֶץ לָבֹא אֶפְרָתָה · פירשו בו מיל כי אומרים שכן מחלך מקבורת רחל לאפרת מיל וכבר פירשתיו בשרש ברה כי דעתי בו שהכף בו שמוש ולא שרש · מַה שֶּׁהָיָה כְּבָר הוּא וַאֲשֶׁר לִהְיוֹת כְּבָר הָיָה · שֶׁכְּבָר מֵתוּ · בְּשֶׁכְּבָר הַיָּמִים הַבָּאִים הַכֹּל נִשְׁכָּח · פירוש לא באשר היה כבר ולא בימים הבאים אין זכרון לחכם עם הכסיל ואף על פי שלאורך ימים הכל נשכח · מַה שֶּׁהָיָה כְּבָר נִקְרָא שְׁמוֹ · כְּבָר הָיָה לְעֹלָמִים · כִּי כְבָר רָצָה הָאֱלֹהִים אֶת מַעֲשֶׂיךָ · בכל מקום שהיא המלה הזאת הוא לזמן שעבר ייא בלעז ופי' מה שהיה כבר הוא מה שהיה כבר בימים קדמונים עכשו הוא · וי"מ בשכבר הימים הבאים במה שהיה כבר ומה שיהיה בימים הבאים הכל נשכח זכרון הכסיל ·

כבש וְכָבְשׁוּ אַבְנֵי קֶלַע · פירש רבי יונה וכבשו אויביהם באבני קלע או יהיה פירושו וכבשו אנשי אבני קלע כלומר הקולעים ילכדו שלא ישלום · יִכְבֹּשׁ עֲוֹנֹתֵינוּ · וַיִּכְבְּשׁוּם לַעֲבָדִים וְלִשְׁפָחוֹת · וּמִלְאוּ אֶת הָאָרֶץ וְכִבְשֻׁהָ · הֲגַם לִכְבּוֹשׁ אֶת הַמַּלְכָּה עִמִּי בַּבָּיִת · וְהִנֵּה אֲנַחְנוּ כֹבְשִׁים אֶת בָּנֵינוּ וְאֶת בְּנֹתֵינוּ · והנפעל וְנִכְבְּשָׁה הָאָרֶץ · וְיֵשׁ מִבְּנֹתֵינוּ נִכְבָּשׁוֹת · והכבד מִכָּל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר כִּבֵּשׁ · ענין כלם הרדיה והתפישה בכח · ועא וְכֶבֶשׁ בַּזָּהָב לַכִּסֵּא מָאֳחָזִים · בשש נקודות פירושו מדרגה וכן במשנה עלה בכבש ואינו עשוי במעלות אבנים או עצים שהם זה על זה אלא מעלה אחת לבד והוא משופע והולך ועולה מהקרקע עד המקום שעולין בו אליו לפיכך היו עושין למזבח כבש והיה אסור לעשות לו מעלות כמו שכתוב ולא תעלה במעלות והכבש הזה של הכסא היה לפני המעלות סמוך לקרקע והיו עולין ממנו למעלות ומלת מאחזים שבה אל המעלות שהיו מאחזים בכסא ודבקים בו · ועא פִּיחַ כִּבְשָׁן · כְּעֶשֶׁן הַכִּבְשָׁן · הוא ששורפין האבנים לסיד או אשר מבשלין בו כלי החרש הוא יקרא כבשן ושאופין בו הלחם כחדבקה יקרא תנור ועוד נפרשנו בשרש תנר ·

כבש כֶּבֶשׂ אֶחָד בֶּן שְׁנָתוֹ · בשש נקודות · כְּבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה · וְכַבְשָׂה אַחַת בַּת שְׁנָתָהּ · בפתח הכף · כִּי אִם כִּבְשָׂה אַחַת קְטַנָּה · בחירק והקבוץ שֶׁבַע כִּבְשֹׂת הַצֹּאן לְבַדְּהֶן · ונקרא כבש בן שנה כי הגדול משנה יקרא איל ·

כדד כִּידוֹדֵי אֵשׁ · פירוש ניצוצי אש · ומהשרש הזה כַּד הַקֶּמַח לֹא כָלָתָה · וְכַדָּהּ עַל שִׁכְמָהּ · והדגש לחסרון הכפל · ידוע · ועל דרך ההשאלה וְתִשָּׁבֶר כַּד עַל הַמַּבּוּעַ · והוא רומז בו על הכרס שתבקע

שתבקע ואמר על המבוע רמז לקבר כמו שאמר ונרוץ הגלגל אל הבור ורוצה לומר כמו שדרך הכד להוליך אותו אל המבוע כי הוא מקומה כן מקום האדם בקבר ושם תבקע כריסו ״

כדר כמלך עתיד לכידור · ובא במשקל אחר כדור אל ארץ רחבת ידים · ונחסר ממנו כף הדמיון ופירושו ככדור והכדור הוא ידוע במשנה הכדור והאימום וחוא שקורין לו בלעז פלא · ופי׳ רבינו סעדיה ז״ל כמלך עתיד לכידור על הגלגל ופירוש כגלגל זה העתיד לסבוב הכידור כלומר כי הצרות האלוה יסובבוהו ויקיפוהו תמיד כמו שהגלגל עתיד תמיד לסבוב בלי הפסק · ויש מפרשים אותו כמשמעו במלך שהוא עתיד לכידור המלחמה כלומר לסבוב המלחמה כי אז יאסוף גדודיו כן תתקפהו בלהות לנצח ומערכת המלחמה הוא בסבוב ובהקף מכל צד וכן קורין למערכת המלחמה טורניימנטו בלעז וכן אמר ויבא המעגלה · שוכב במעגל · לפי שהמחנה הוא עגול · וכן וחניתי כדור עליך · ונחסר ממנו כף הדמיון ככדור או בית השירות בכדור ״

א״ה ויונתן תרגם כדור כסור מקף וכן רבי אבע פי׳ כף כדור מסרתינ וכן לפי פירוש רש״י ז״ל ·

כהה לא כהתה עינו · ותכהין עיניו מראות · ותכה מכעש עיני · לא יכהה ולא ירוץ והתאר והנה כהה הנגע · ושפלה איננה מן העור והיא כהה · תחת רוח כהה · בעור בשרם בהרת כהות לבנות · ועיניו החלו כהות · פי׳ החלו להיות כהות או יהיה כהות מקור ויהיה קמץ קטן תחת קמץ גדול והיה משפטו כחות בפלס אלות שוא · ראות רבות · והשם אין כהה לשברך · והפעל הכבד ולא כהה בם · וכן וכהתה כל רוח · והוא פועל עומד ויתכן להיות כהה הנגע פועל עובר מזה הכבד אלא שאין מנהג מאשר עיניהם הא מהדגוש להיו׳ פא הפעל בצרי כי אם בחרק כמשפטו בלא אות גרונית נהג מהר טהר לחט כהן וכן מזה השרש ולא כהה בם · אם כן טוב הוא שיהיה כהה הנגע תאר אחת מן כהורת לבנות כאשר כתבנו ואעפ שמלת נגע לשון זכר אפשר שתמצא לשון נקבה כמו נגע צרעת כי תהיה באדם · או תשוב תהיה אל הצרעת · וכן ופשתה כהה לא יכבנה · תאר ופירושו הפשתה הקרובה לכבות לא יכבנה כמו שאמר קנה רצוץ לא ישבור כלומר כל כך יהיו דבריו והנהגת מלכותו בנחת כי אפילו החלושים לא ירגישו בו ענין הכהה הוא הקמוט והעצור וכשהנגע או חשבר קרוב לרפואה יתקמט הבשר והפכו פשה הנגע ופירוש הענין הזה בעינים כי ידוע הוא כי הזקנים יתקמטו עיניהם ויכנסו בחוריהם לפי שיתקמטו יתרי העין כי יגבר עליו היובש ותחלש הראות · ופירוש וכהתה כל רוח · כי תעצר ותקצור רוחם ותחלש · ופירוש לא יכהה ולא ירוץ · לא יחלש ולא ישבר כלומר לא יתרפה מלעשות המשפט לפי שאמר קנה רצוץ לא ישבור ופשתה כהה לא יכבנה ידמה כי יהיה רפה וחלש ולא יעשה משפט לפיכך אמר לאמת יוציא משפט ולא יתרשל ולא יחלש בדבר המשפט עד ישים בארץ משפט · ופירוש ולא כהה בם · לא עצר בהם ולא מנעם מלכת בדרכיהם הרעים ·

כהן הוא אשר כהן בבית אשר בנה שלמה · וכהנו לי · ויכהן אלעזר בנו תחתיו · לכהן לי · לכהנו לי · אין הוו נוספת אך נופלת על הפעול שהוא פועל · והתאר מבנין הקל והוא כהן לאל עליון · וגם הכהנים הנגשים אל יי · אהרן הכהן · אמור אל הכהנים · והשם כהנה כהנת עולם · כלם בענין עבודה בגדולה כי הכהני׳ היו עובדי השם וראשי העם וגם הכהני׳ הנגשי׳ אל יי׳ אינו אומר על בני אהרן כי אם על הבכורות כי אז היתה עבודה בבכורי ישראל וכל עובד יקרא כהן · וכן עובד ע״ז כמו כהן מדין · רק אדמת הכהנים לא קנה · היה כהן לדוד · עובדו ובעל עצתו ונשמע אליו בראש כלם כי האהוב הנאמן עובד לאוהבו בעצותיו הנכונות · וכן אתה כהן לעולם · כלומר עבד יי וראש ישראל על דבר שאתה מלך צדק כמו שהכהן הוא ראש לעם · וכן ומידעיו וכהניו · ראשיו · וכן מוליך כהנים שולל · ראשים · וכן חבר כהנים · יכהן פאר · יגדל פארו בלבושים נאים · וכן ובני דוד כהנים היו · וכן אומר בדברי הימים במקומו ובני דוד הראשונים ליד המלך או פירוש ובני דוד כהנים שהיו עובדי יי ויראיו · ויונתן תרג׳ רברבין הוו אבל למה שכתוב בדברי הימי׳ במקומו הפירוש הראשון הוא האמת ·

א״ה וזה דוקא עובד לאלהות כין קדש בין חול ולא על שכר עבודות :

כה כה אמר יי · כה עשו אבותיכם · אעפ שנכתבת זאת המלה בהא קריאתה בוו · ובכפל הכף במשקל אחר במבטא ההא ועשית לאהרן ולבניו ככה · ואם ככה את עושה לי · שככה חשבעתנו · ככה לא תדע את מעשה האלהים · ויתכן ששרש ככה כך וההא נוספת כמו אין אנוה וכן כתב רבי יעקב בן אלעזר ז״ל וכתב המסורת על וככה תאכלו אותו לירת כותיה מלרע ואב הוא ששרש ככה כך היה ראוי לכתבו ראשון בזה האות ואחריו ככב וככר אלא שאני כתבתים כסדר שכתבם רבי יונה ואף על פי כן נכון הוא יותר מדרך הדקדוק כמו שכתבם רבי יעקב בן אלעזר ועוד כי רבותינו נשתמשו הרבה כלשון כך בלא הא כי כן השרש והעקר ורוב המלה הזאת ענינה כמו כן · ויש שענינה כמו הנה שים כה נגד אחי ואחיך · כדרך יום כה · נלכה עד כה ונשתחוה · עד הנה · והנה לא שמעת עד כה · עד עתה · ויהי עד כה ועד כה והשמים התקדרו עבים ורוח · בין כך ובין כך · ורבי יונה פירש איכה ואיככה מלות מורכבות מן אי וכה וכבר כתבתי אותם בשרש איך ״

כוה כי תלך במו אש לא תכוה · ורגליו לא תכוינה · והשם והיתה מחית המכוה · מכות אש · כויה תחת כויה · ופירושו מזה הענין והשרש כי תחת יופי · וכן בדברי רז״ל כי תחת יופי אמר רבא היינו דאמרי אינשי חלופי שופרא כואה ויהיה כימן כורה בפלס רי מן רוה אף ברי ישרית עב · או יהיה כמשמעו ופירושו כי כל זה שספר חמק והנקפה יהיה להם תחת היופי ״

א״ה כי לא נופל לשון כויה רק על בשר שנכוה באש ולא נשרף כלו :

כוח גם כח ידיהם למה לי · כחי וראשית אוני · יבש כחרש כחי · כתב החכם רבי אברהם אבן עזרא ז״ל בעבור היות חיי האדם לחות התולדת הקושרת הכל המעמדת הגוף כנה הלחה בשם כח לפיכך אם יבש בחרש כחי · אם כחה אכלתי בלי כסף · בכחו רגע הים · ידוע · והאנקה והכח · כתב רבי יונה כי הוא הנקר בערבי

בערבי הרון והוא ממין הצב ורבינו שלמה ז"ל כתב
שהוא שקורין לו בלעז לוזירט ׃

כול וכל בשליש ׃ פי' ומדד ׃ והפעל הכבד אלפים
בת יכיל ׃ פי' כך היתה מדתו כלומר כך היה
מחזיק ׃ קטן מהכיל את העולה ׃ מהחזיק כל כך כלומר
שלא היתה מדתו גדולה לכל העולות והשלמים ׃ אשר
לא יכילו המים ׃ לא יחזיקו המים אלא יצאו מהם כי
הם נשברי ׃ מרבה להכיל ׃ פי' הכוס היא גדולה להחזיק
הרבה כמו שאמר העמוקה והרחבה ׃ להכיל למען ברק ׃
פירוש החרב הוחדה להחזיק ולסבול ההרג ולמען
הרבות ברקה להפחיד העמים ׃ ואדני אבי ז"ל פירש
להכיל כמו להאכיל וכבר כתבנוהו בשרש אכל ׃
ונורא מאד ומי יכילנו ׃ ומי יסבלנו ׃ ומן הענין הזה
והשרש הזה בהכפל הפ"א והלמ"ד הנה השמים ושמי
השמים לא יכלכלוך ׃ כלומר לא יחזיקוך ולא יסבלוך ׃
ונלאתי כלכל ׃ להחזיק ולסבול ׃ ומי מכלכל את יום
בואו ׃ מי יוכל להחזיק ולסבול ׃ הנצבה לא יכלכל ׃
החולה שעומדת במקו' אחד לא יסבול אותה ולא יחזק' ׃
רוח איש יכלכל מחלהו ורוח נכאה מי ישאנה ׃ כלומר
יותר נקל לסבול חלי הגוף מחלי הנפש ׃ וענין אחר קרוב
לזה והוא כלכל את המלך ׃ וכלכלתי אותך שם ׃
וכלכלם לחם ומים ׃ ואכלכלם לחם ומים ׃ ויכלכל
יוסף את אביו ואת אחיו ׃ ענין זה הוא ענין המזון לספק
הצורך כמדת כל אחד ואחד ואיננו יוצא מהענין הראשון
אבל הוא נכלל בו ׃ וכן יכלכל דבריו במשפט ׃ כלומר
שיוציאם במשפט וביושר ובמדה ולא ירבה בדברים או
פירוש דבריו עניניו כלומר שמסדר הוצאותיו ומתנותיו
בסדר ובמשפט ׃ ומזה השרש והענין ולכילי לא יאמר
שוע ׃ ועוד נכתבנו בשרש כיל ׃

כון ויכננו ברחם אחד ׃ והנפעל נכון ׃ לא נכון
לעשות כן ׃ כשחר נכון מוצאו ׃ לאין נכון לו ׃
פירוש למי שהמזון אין נכון ומזומן לו ׃ והנה אמת נכון
הדבר ׃ כלומר נכון בפי העדים כאשר חקרת ׃ ושבתם
אלי אל נכון ׃ פירוש עם נכון כלומר עם דבר אמת נכון
ואמת שתודיעו לי מקומו באמת ׃ כי בא שאול אל נכון ׃
באמת ׃ נכונו ללצים שפטים ׃ ותכון מלכתו ׃ והפעל
הכבד הכין לבו ׃ אל המקום אשר הכינותי ׃ הכנו
והקדשנו ׃ מי יכין לעורב צדו ׃ ויכינו את המנחה ׃
וטבוח טבח והכן ׃ ולא יכין לדבר כן ׃ כלומר לא יכין
הדבר בפיו לדבר ביושר מה שהיה אומר לו ׃ מוכנים
בבית סביב ׃ ושלא נזכר פועלו ממנו והוכן בחסד כסא ׃
פתח כי הוא פעל עבר מוסב לעתיד מפני הוו ׃ גם הוא
למלך הוכן ׃ קמוץ כי הוא פעל עומד ׃ והכבד אחר אשר
כונן להשחית ׃ כוננו חצם על יתר ׃ ומעשה ידינו
כוננהו ׃ עד יכונן ׃ וכונן לחקר אבותם ׃ כלומר כונן
דעתך לחקור ולדרוש הדברים ׃ ושלא נזכר פעלו
ממנו ביום הבראך כוננו ׃ ועם ההתפעל ובתבונה
יתכונן ׃ כלם ענין הכנה וידוע ׃ והתאר מזה לא כן
אנחנו עושים ׃ כלומר לא טוב ׃ לא כן אוחילה לפניך ׃
אם כנים אתם ׃ כלומר נכונים ואמתים ׃ כן בנות
צלפחד דוברות ׃ כן מטה בני יוסף דוברים ׃ ולא
מצאו להם כן ׃ כלומר כחשבון שהיו הם ׃ ופיה עגול
מעשה כן ׃ כלומר מעשה ישר ׃ וישתכחו בעיר אשר
כן עשו ׃ פי' המעשה הישר אשר עשו ׃ וגבורתם לא
כן ׃ לא כן ידברו ׃ לא טוב ׃ בל יחזקו כן תרנם ׃ לא
יחזקו חוזק טוב ׃ וקרוב לענין אלו כל כן שבמקרא
ויעשו כן החרטמים ׃ כן כמו שהיו עושים הם ׃ ויושביה
כמו כן ימותון ׃ כמו שהארץ תבלה כן ימותו יושביה
ויבלו ׃ כי על כן לא נתתיה ׃ פירוש כי על כן שלא
נתתיה ׃ על כן מלא לב האדם ׃ אשר מלאו לבו
לעשות כן ׃ וכאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרוץ ׃
כלומ' כל מה שהיו מענים אותו כן היה רבה ופורץ יותר ׃
וכמהו קראו להם כן הלכו מפניהם ׃ ובא על המלה
הזאת למ"ד השירות לכן חי אני נאם יי' ׃ לכן ישכב עמך
הלילה ׃ ויש שתפרש מהם באמת שהם התחלת הדברי' ׃
ויש שתפרש אותם בעבור זה ׃ ויש שתבא עליו בי"ת
השירות ובכן אבא אל המלך ׃ כלומר ובזה שתתענו
ותבקשו רחמים אבא למלך אשר לא כדת ואבטח
ברחמי הצור ׃ ובכן ראיתי רשעים קבורים ׃ ויתכן
לפרש זה ובאמת ׃ והשם אבא עד תכונתו ׃
כלומר מקום מושבו שהוא נכון שם ׃ ומשקל אחר
מכון לשבתך ׃ ובתוספת ה"א המכונה האחת ׃ ויעש
את המכונות ׃ פירוש מושב הכיורות ׃ ובשרק והניחה
שם על מכנתה ׃ מקום מושבה ׃ ומשקל אחר ועל
השלבים בין ממעל ׃ ובהבלע והסתר בדגש ויעש את
הכיור נחשת ואת כנו נחשת ׃ מקום מושבו ׃ והשיבך
על כנך ׃ מקום מושבך שהיית נכון בו מתחלה ׃ ובה"א
הנקבה וכנה אשר נטעה ימינך ׃ רוצה לומר ארץ
ישראל על דרך מכון לשבתך פעלת יי' מקדש יי' כוננו
ידיך ׃ ואמר בו לשון נשיעה כמו שמצאנו ויטע אהלי
אפדנו ועוד שהמשיל אותה לגפן במזמור וכבר פירשו
המלה הזאת כמו נטיעה כמו שאמ' אחריו ועל בן אמצת
לך שהוא כמו בן פורת יוסף ׃ לעשות כונים למלאכת
השמים ׃ עשינו לה כונים להעציבה ׃ ואת כיון
צלמיכם ׃ פירוש מיני מאכלים שהיו מכינים ומגישים
למלאכת השמים ולצלמיהם ואולי קראם כונים וכיון
לכוין דעתם ולבם עליהם לעשותם ולתקנם ׃ היושב ופי'
בו עוד שהוא כוכב ש בתי וכן נקרא בלשון ישמעאל
ופרס כיון ועשו דמותו לעבדו ׃ ויונתן תרגם כונים
כרדושין ותרגום חגור אפוד בד כרדוש דבוץ ׃ בנות
המלך הבתולות מעילים כרדושין ׃

כוס וכוס פרעה בידי ׃ כוסי רויה ׃ כי כוס ביד
יי' ויין חמר מלא מסך ׃ גביעים מלאים יין
וכוסות ׃ ידוע ׃ מנת חלקי וכוסי ׃ מנת כוסם ׃ הוא
החלק ויש אומרי' כי זה הלשון הוא על החלק הגדול ׃
ואת הכוס ואת השלך ׃ ככוס חרבות ׃ שם עוף טמא
לא נודע אצלינו ׃ ורבינו שלמה ז"ל פי' פלקו"ן בלעז ׃
ואותו שקורין פלקון הוא נמצא ביישוב וצדין בו בני
האדם שאר העופות ואחר שאמ' הכתוב ככוס חרבות
ידמה שהוא מדברי ׃

כור מכור הברזל ׃ כהתוך כסף בתוך כור ׃
מצרף לכסף וכור לזהב ׃ הוא הכלי שמתיך
בו הצורף הכסף והזהב ׃ כורים עשרים אלף ׃ הכור
הוא החומר והוא שלשי' סאים ׃ מכורותיך ומולדותיך ׃
כחולם ׃ ובשרק הכף בארץ מכורתיך ׃ כמו מגורותיך ׃
וכן על ארץ מכורתם ׃

כוש עבד מלך הכושי ׃ ת' עבדא דמלכא צדקיהו ׃
ולפי דעתי כי הכושי שב אל עבד כלומ' שזה
היה כושי שהיה עבד המלך ׃ זרח הכושי ׃ הכושים
והלובים ׃ ובהראות היוד הלא כבני כושיים אתם לי

בני ישראל · הם בני כוש בן חם ופי׳ הלא כבני כושיים אתם לי על דרך היהפוך כושי עורו · (ירמיה יג) כלו׳ כמו שהכושי לא ישתנה עורו כן אתם לא השתניתם ולא שבתם ם ממעשיכם הרעים · וכן לזה הענין נקרא שאול כוש כמו שכתו׳ על דברי כוש בן ימיני · (תלים ז) כי לא נשתנה לבו משנאת דוד אף על פי שהיה אומר שוב בני דוד כי לא ארע לך עוד · על אודות האשה הכשית · (במדבר יב) לפי שהיתה מדינית קראה כן והכושים והמדינים והישמעאלים כלם אחרים ושוכנים יחד כמו שאומר והנה ארחת ישמעאלים ואחר כך אמר והמדנים מכרו אותו וכן במלחמת גדעון עם מדין אמר כי ישמעאלים הם ודברו רע על משה על שלקח אשה ממדינ׳ והוא משתררו עליהם ואם משתרר על הנבואה הלא גם בנו דבר ״

כזב

כל האדם כוזב · (תלים קטז) ופי׳ הפסוק האמנתי כי אדבר האמנה גדולה היתה לי כי הייתי מדבר כאשר עניתי כלומר כאשר הייתי בעניי בורח וכשהייתי בחפזי הייתי אומר כל האדם כוזב כלומ׳ אפי׳ בזמן שהייתי נחפז ועני מאד הייתי אומר כל האדם שאומר שלא תהיה לי המלוכה כוזב הוא וזו היא האמונה הגדולה · והנפעל יוכיח בך ונכזבת · חן תוחלתו נכזבה · (משלי ל · איוב מא) והשם שוא ודבר כזב · ותדבר אלי כזבים · ויתעום כזביהם · (משלי ל · שופטים יו · עמוס ב) והשם בתוספת אלף תהיה לי כמו אכזב · (ירמיה טו) ופי׳ תהיה לי כנגד השם ית׳ כי היה מתרעם הנביא על שהבטיחו ואמ׳ לו ונתתיך לעיר מבצר והם היו מקללים ומכים אותו ופירוש כמו אכזב כמו מקור כזב ואמר אכזב וכמוהו בתי אכזיב לאכזב והוא דרך צחות כי אכזיב שם עיר כמו שנאמר וקעילה ואכזיב ומרשה ואכזב הוא כזב פלימנט בלעז · והפעל הכבד עד אמונים לא יכזב · (משלי יד) אפילו בדברים שאינם עדות כלומ׳ אפילו בדברי הבאי לא יכזב · לא איש אל ויכזב · אל תכזב בשפחתך · (במדבר כג · מלכים ב ד) אשר לא יכזבו מימיו · ובלשונם יכזבו לו · (ישעיה נח · תלים עח) וכבד אחר ואם לא איפה מי יכזיבני · (איוב כד) כלומ׳ שישים דברי כזב כלם ענין אחד · ופירוש לא יכזבו מימיו על דרך ותירוש יכחש בה · כחש מעשה זית ״

כזר

לא אכזר כי יעורנו · מוסר אכזרי · (איוב מא · ירמיה ל) ופירושו מוסר אדם אכזרי כי מוסר סמוך כי הוא פתח וכן אומר מכת אויב אכזרי · אכזרי חמה ולא ירחמו · (ירמיה ו) ורחמי רשעים אכזרי · והשם אכזריות חמה · (משלי יב · משלי כז) אכזריות הוא הפך הרחמנות ״

כחד

לא נכחד עצמי · וכל דבר לא יכחד מן המלך · (תלים קלט · שמואל ב יח) והפעל הכבד לא כחדתי אמרי קדוש · (איוב ו) ולא כחדו מאבותם · (איוב טו) פירוש ולא כחדו מה ששמעו מאבותם · אל תכחד ממני · לא נכחד מאדני · (ירמיה לח · בראשית מז) וכבד אחר יכחידנה תחת לשונו · (איוב כ) כלם ענין ההסתר והעלמה · ואיפה ישרים נכחדו · (איוב ד) נשמדו ונכרתו וישכון ערים נכחדות · (איוב טו) נגזרות מאין יושב ופירושו וישכון ערים שסופן להיות נכחדות · והפעל הכבד והכחדתיו · לכו ונכחידם מגוי · ואכחיד את שלשת הרועים בירח אחד · (שמות כג · תלים פג · זכריה יא) ויכחד כל גבור חיל ונגיד ושר · (דה׳ ב לב) כלם ענין כריתה והסרה ״

כחל

כחלת עיניך · (יחזקאל כג) פירוש תקנת עיניך בכוחל והוא הפוך וכן קורין לו בערבי אל כחול ״

כחש

וכחש בעמיתו · כחש לו · כחשו ביי׳ · בני נכר יכחשו לי · [illegible] ותכחש שרה · אלה וכחש · (בראשית יח · הושע ד) והתפעל בני נכר יתכחשו לי · (שמואל ב כב) והתאר בנים כחשים · (ישעיה ל) והשם סבבוני בכחש · (הושע יב) ומאלה ומכחש יספרו · (תלים נט) והקבוץ ובכחשיהם שרים · (הושע ז) כלם ענין כפירה וכזב · ועל דרך ההשאלה כחש מעשה זית · (חבקוק ג) פירוש כזב תוחלת המיחלים אליו · ותירוש יכחש בה · (הושע ט) כלומר יכזיב תוחלתם ובה מן ב׳ דסבירין בם וקורין בה על פי המסורת · וענין אחר ובשרי כחש משמן · (תלים קט) פירוש רזה וכן בדברי רז״ל בהמה כחושה · והשם ויקם בי כחשי · והנפעל ויכחשו אויביך לך · (איוב טז · דברים לג) כלומר שיהיו כחושים ודלים ונכנעים לך · והתפעל בני נכר יתכחשו לי · (שמואל ב כב) או יהיו מהענין הראשון כמו שכתבנו ופירושו שיכפרו על מה שעשו והרעו יכפרו עתה מרוב מורא ויאמרו שלא עשו ״

אא״ ראיתי באחד מספרי המסורת כי ותכחש הכף נקמץ לפי שלא היתה רגילה לכחש כמו רבינו משה אלוכלרס ז״ל ·

כי

המלה הזאת חלקה רבי יונה על פנים רבים ופי׳ רובם בלשון אע״פ וכן עשו רוב המפרשים והנכון כי היא לעולם מלת טעם והנה אפרש לך מקצתם ותבין השאר כי עם קשה ערף הוא וסלחת · (שמות לד) פי׳ לפי שאמר הקב״ה הנה אנכי שולח מלאך לפניך אל תמר בו כי לא ישא לפשעכם אמר משה רבינו ע״ה ילך נא יי׳ בקרבנו כי עם קשה עורף הוא ומתמידי׳ הם לחטוא ואם תשלח מלאך לפנינו והוא לא ישא לפשעינו כרגע נהיה כלים אבל צריך שתלך אתה ואם יחטאו לך וסלחת לעונינו ולחטאתינו · כי תוריש את הכנעני כי רכב ברזל לו כי חזק הוא · (יהושע יז) פירוש לפיכך צריך שתוריש את הכנעני לפי שהוא חזק ורכב ברזל לו ואם לא תורישנו יזיק לך שכונתו אצלך ויהיה לצנינים בצדך · שכל את ידיו כי מנשה הבכור · (בראשית מח) פירוש נתן ידיו בשכל כי מנשה הבכור והיה לו לתת ימינו על ראשו אם לא ששכל והבין ברוח הקדש כי הקטן יגדל ממנו וזה טעם שכל כי מנשה הבכור כי אם היה משים ימינו על ראש מנשה לא היה שכל בזה אלא כמנהג העולם · ליי׳ אלהינו הרחמים והסליחות כי מרדנו בו · (דניאל ט) פי׳ לפי שמרדנו בו צריך שיהיו לו הרחמים והסליחות לרחם עלינו ולסלוח לנו על כל פשעינו והנה הראתי לך הדרך במקצת אות׳ שמפרשים אותם במקום אף על פי ותבין ותדע לנשארים והכלל לך כי היא מלת הטעם ואתה תבין כל אחד ואחד לפי מקומו יש שהוא במקום לפי עם שי״ן השירות והם הרוב כמו כי חטאנו לו · (דניאל ט) לפי שחטאנו לו · ועם שי״ן השירות לבדה כי נתן לצבאך לחם · (שופטים ח) ויש במקום כ״ף ושי״ן השירות כי תוליד בנים · (דברים ד) כשתוליד בנים ובהיותה קשורה עם מלת אם כמו כן · (דברים ו) ויש מהם למעט והם הרוב כמו כי אם אל המקום · כי אם עונותיכם · (ישעיה נט · ירמיה לג) ויש מהם לרבות כי אם הכיתם כל חיל כשדים הנלחמים אתכם · (ירמיה לז) כי אם ישנו ביונתן בני · (שמואל א יד) כי אם תכבסי בנתר · (ירמיה ב) ופעמים עם הא התמיהה הכי אחי אתה · (בראשית כט) והיא פעמים לאמתת הדבר וכן פי׳ הכי קרא שמו יעקב · מן השלשה הכי נכבד ״ (בראשית כז · שמואל ב כג)

כיד

יראו עיניו כידו · (איוב כא) כמו אידו · נטה בכידון אשר בידך · (יהושע ח) הוא הרומח שבו הנס · וכן וישחק לרעש כידון · (איוב מא) ואפשר שיהיה זה הרומח לבדו בלא הנס · ואמר רעש כידון רעש הרומח בהליכתו כשמוליכין אותו · וכמוהם עוד להב חנית וכידון · (איוב לט) פירוש להב חנית ולהב כידון · אבל וכידון נחשת בין כתפיו (שמואל א יז)

כְּתֵיפָיו · אינו רומח כי הוא כלי מגן לכתפיו ואמר בו התרגום ומחצפא דנחשא · קֶשֶׁת וְכִידוֹן יַחֲזִיקוּ · אמר בו התרגום קשתן ותריסין ·

כיל וְלְכִילַי לֹא יֵאָמֵר שׁוֹעַ · בחירק · ובצרי וְכֵלַי כֵּלָיו רָעִים · והיוד יוד היחס ביוד מוביח אדם אחרי · הוא ההיכל לפני · כילי הוא כנגד השוע כי השוע ו תר מהנדיב והכילי טוב מ מהנבל ולפי דעתי כי מלת כילי נגזרה מענין וְכָל בַּשָׁלִישׁ ומשרשו ולפיכך נקרא כילי שהוא עושה עניניו ומוציא הוצאותיו במדה קצובה שלא יותר כלום · וכליו רעים שם הכילות האחד ממנו כֵּל כפלס גֵר בֵּן ולרבים כֵּלִים ורוצה לומ' כי המדות שלו רעים הם כי המדה הקצובה והשוה טובה ברוב הדברים · אבל מדות הכילי רעים בכל הדברים כי לא יוסיף דבר על המדה הקצובה לא בהוצאת ביתו ולא במתן העניים ועינו צרה בכל אשר יוציא · ועוד נפרשנו בשרש כלה מענין כלי כלים · אוארו ·

א"א כי ככין שכילי הוא שם על משקל סיכי ואין שוד דומה לו ויש אומרים שכקרא כילי כאלו הוא ב' מלות כי לי פי' הוא אומר תמיד שלי שלי :

כים כְּסִיל וְכִימָה · כתב רבי יונה כי הוא חבור הכוכבי' הנקרא בערבי אל תוריא · והחכם רבי אברהם אבן עזרא ז"ל כתב כי הקדמונים אמרו כימה שבעה כוכבים והם בסוף מזל טלה והנראים הם ששה וכתב כי הנכון בעיניו כי הוא כוכב אחד והוא כוכב גדול יקרא עין השור השמאלי ובסיל הוא כוכב גדול והוא לב מזל עקרב · הַתְקַשֵּׁר מַעֲדַנּוֹת כִּימָה · אמרו רז"ל כימה יש בו צנה גדולה ומקטרא לפירי · וכסיל יש בו חמות גדולה ומבבשלא לפירי לפיכך אמר או מושכות כסיל תפתח שהוא מפתח הפירות ומוציאם · והנני עתיד לפרשם עוד בשרש קשר ·

כיס כִּיס אֶחָד יִהְיֶה לְכֻלָּנוּ · מַעֲשֵׂהוּ כָּל אַבְנֵי כִיס · לֹא יִהְיֶה לְךָ בְּכִיסְךָ · ידוע ·

כיף וּבַכֵּפִים עָלוּ · חוֹרֵי עָפָר וְכֵפִים · תרגום סלע כיפא ״

כיר כִּיּוֹר נְחֹשֶׁת · כלי שהיו בו מים תמיד · וכמוהו וְהִכָּה בַכִּיּוֹר אוֹ בַדּוּד · אבל הוא שהיו רוחצין בו הבשר ולא שהיו בו מים תמיד · וכמוהו וַיַּעַשׂ כִּיּוֹרִים עֲשָׂרָה וַיִּתֵּן חֲמִשָּׁה מִיָּמִין וַחֲמִשָּׁה מִשְּׂמֹאל לְרָחְצָה בָהֶם אֶת מַעֲשֵׂה הָעוֹלָה · ואף על פי כן מעשה זה הכיור וכנותו כלי אחד הוא ודומה בעין אותו הכלי שקורין לו קונ"קא בלעז אבל אותו של משכן היו לו פיות שיוצאין מהן המים כשהיו רוחצים הכהנים ממנו את ידיהם ואת רגליהם שנאמר ממנו ולא בתוכו ואמרו רז"ל כי בבת אחת היה הכהן רוחץ ממנו ידיו ורגליו הא כיצד מניח ידו הימנית על גבי רגלו הימנית וכן את ידו השמאלית על גבי רגלו השמאלית ורוחץ בבת אחת' כְּכִיּוֹר אֵשׁ בְּעֵצִים · פירוש לפיד אש · תַּנּוּר וְכִירַיִם · כירים הוא מקום שפיתת שתי קדירות לכך נקרא בלשון שנים והמלה נגזרת ממלת ככיור אש בעצי לפי שמדליקין בו האש תמיד לבשל נקרא כן ״

כלל כְּלִילַת יוֹפִי · תאר ר"ל שכולה יופי · מִכְלַל יוֹפִי · שם ר"ל שציון היא מכלל היופי שהיא יופי כל הארצות · וּמֵא לְבֻשֵׁי מִכְלוֹל כֻּלָּם · בחולם ובשרק חֵמָה רוֹכְלַיִךְ בְּמַכְלֻלִים · והפעל ממנו כָּלְלוּ יָפְיֵךְ · ומזה הענין עוד אַהֲבַת כְּלוּלֹתָיִךְ · כַּלָּה קִשֻּׁרֶיהָ · כי האשה בימי חופתה כל יפיה וכל תכשיטיה אז הם · ונקראת אפילו אחר החופה כלה לחמיה ולחמותה עֶרְוַת כַּלָּתְךָ · וְכַלָּתוֹ אֵשֶׁת פִּנְחָס · כַּלָּה בַּחֲמֹתָהּ · כמו שנקרא חתן כל ימיו לחמיו ולחמותו ע"י חופתו שהיה חתן באמת כמו שפירשתיו בשרשו · והפעל שלא נזכר פעלו בהכפל הפא וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הָתְפָּקְדוּ וְכָלְכְּלוּ · פירוש נמנו והיו בה כלם כמו שהיו במלחמה הראשונה שבעת אלפים כי לא נפקד מהם איש במלחמה · וְהָאֱלִילִים כָּלִיל יַחֲלֹף · כלם יכרות אותם · כָּלִיל תָּקְטָר · וְכָלִיל עַל מִזְבְּחֶךָ · העולה שהיא כלה נשרפת · כְּלִיל הָעִיר · פירוש עשן שריפת כל העיר · וכן וְאֶת כָּל שְׁלָלָהּ כָּלִיל לַיי אֱלֹהֶיךָ · וכן אמר התרגום גמיר · וכן פירוש כְּלִיל תְּכֵלֶת · שכלו תכלת · כֹּל פָּעַל יי לַמַּעֲנֵהוּ · וְכָל זֶה אֵינֶנּוּ שֹׁוֶה לִי · ובכל מקום מלת כל מזה השרש היא והיא חסרת הכפל והכורו לכינויים יוכיח באמרך כלו כלך כלי כלם בדגש לחסרון אות הכפל · ובא כינוי הנסתרים בהא ומם · וּבְלִיַּעַל כְּקוֹץ מֻנָד כֻּלָּהַם · וכן כינוי הנסתרות בהא ונון קֶצֶב אֶחָד לְכֻלָּהְנָה · והיא מלה כוללת הפרטים · ופעמים תבא על דרך הפלגת הריבוי כמו וְכָל הָאָרֶץ בָּאוּ מִצְרַיְמָה · וְכָל טוּב אֲדֹנָיו בְּיָדוֹ · וְכָל טוּב דַּמֶּשֶׂק · והדומים להם · וְלָרָשׁ אֵין כֹּל · פירוש מאומה · וכן אֵין לְשִׁפְחָתְךָ כֹל בַּבָּיִת · לֹא תַעֲשֶׂה כָל מְלָאכָה · כָּל חֵלֶב וְכָל דָּם לֹא תֹאכֵלוּ · נַפְשֵׁנוּ יְבֵשָׁה אֵין כֹּל · כִּי לֹא בְמוֹתוֹ יִקַּח הַכֹּל · ורוצה לומר במקומות אלה אפילו אחד מהכל ·

א"א חסר מלת אשר או שין כראש כאלו אמר כל אשר פעל או שפעל כי לא תבא מלת כל לפני הפעולות רק כזה הדרך וקשה לי על מה הביא פסוק וכל זה איננו שוה לי ·

א"א כי מלת כל איננה משמשת במקום מאומה רק כשהיא דבוקה למלת אין או לא או בלתי כמו הפסוקים שהביא לראיה והביא עמהם כי לא במותו יקח הכל כרא' לי שאינו כן כי אם היה כלשון מאומה היה לו לומר כי במותו לא יקח הכל ודוק ·

כלא כָּלְאוּ שָׁמַיִם מִטָּל וְהָאָרֶץ כָּלְאָה יְבוּלָהּ · כָּלֻא וְלֹא אֵצֵא · אֲדֹנִי מֹשֶׁה כְּלָאֵם · לֹא תִכְלָא רַחֲמֶיךָ · הִנֵּה שְׂפָתַי לֹא אֶכְלָא · והנפעל וַיִּכָּלֵא הַגֶּשֶׁם · וַיִּכָּלֵא הָעָם מֵהָבִיא · והשם כִּי נְתַתֶּם אוֹתִי אֶל בֵּית הַכֶּלֶא · כִּי אֹתוֹ עָשׂוּ לְבֵית הַכֶּלֶא · מִבֵּית כֶּלֶא · בשש נקודות · אֵת בִּגְדֵי כִלְאוֹ · וּבְבָתֵּי כְלָאִים הָחְבָּאוּ · ובמשקל אחר וְלֹא נָתְנוּ אוֹתוֹ בֵּית הַכְּלוּא · וַיּוֹצִיא אוֹתוֹ מִבֵּית הַכְּלוּא · וּמֵא גָּזַר מִמִּכְלָה צֹאן · הה"א תמורת האלף וחבורו יוכיח · מִמִּכְלְאֹת צֹאן · כלם ענין מניעה ועצירה · ופירוש ממכלה צאן מקום שהצאן נעצרות שם בתוך הגדרות אשר סביב המקו' ההוא שלא יוכלו ללכת הצאן משם כי אם דרך הפתח · וּבֶגֶד כִּלְאַיִם · פירוש מעורב מצמר ופשתים · לֹא תִזְרַע כַּרְמְךָ כִּלְאָיִם · שני מיני זרעים עם החרצן · שָׂדְךָ לֹא תִזְרַע כִּלְאָיִם · שני מיני זרעים וכן הרכבת האילן בכלל ״

כלב הֲרֹאשׁ כֶּלֶב אָנֹכִי · לֹא יֶחֱרַץ כֶּלֶב לְשֹׁנוֹ · בשש נקודות · וְהַכְּלָבִים עַזֵּי נֶפֶשׁ · ידוע · כְּלוּב קָיִץ · פי' סל · ודומה לו כִּכְלוּב מָלֵא עוֹף · והוא כלי עשוי משבטי' מעשה שבכה שמגדלין שם העופות · וְהוּא כָלִבִּי · מיוחס אל כלב כלומר כי ממשפחת כלב היה וכן תרגם יונתן והוא מדבית כלב ״

כלה כי לא כלו רחמיו · כלו עיני מיחל · עיני כלו לישועתך · ואתם בני יעקב לא כליתם · וכלות אליהם · והוא תאר · והאחד ממנו כי כלה ונחרצה · כי כלה אך נבהלה · ויחדו כלם יכליון · בר הקמה לא תכלה · בקמץ ומשפטו בסגול · בחרב וברעב עד כלותם · והשם כלה אתה עושה · עשו כלה · ומשקל אחר כליון חרוץ · והפעל הכבד ולא כליתי את בני ישראל · בחירק · לתהו והבל כחי כליתי · בצרי · ואכל אותם באפי · ותכל תלונותם מעלי · פן אכלך בדרך · משפטו אכלך בפתח הכף ודגש הלמד · מכלות עינים · ועיני אלמנה אכלה · עד כלותם · ונכתב באלף לכלא הפשע ולהתם חטאת · וענין כלם והדומים להם ענין כליון והשחתה · ויש בענין השלמה והוא קרוב לענין הראשון כלה הבית לכל דבריו · כלומר נשלם הבית · ויכלו באפס תקוה · ותכלינה שבע שני השבע · בכלות כחי אל תעזבני · זמן השלמת כחי והוא עת הזקנה · ותכל כל עבודת משכן אהל מועד · והשם כשלחו כלה גרש יגרש · כש׳ שלחכם בהשלמת כלכם ישלחכם שלא ישאר אחד · ובתוספת תיו לכל תכלה ראיתי קץ · כלומר להשלמת כל הדברים ראיתי קץ אבל מצותך רחבה מאד ואין לה קץ שאעפ״ שהמצות יש להן קץ וחשבון ידוע הענפים מהם רחבים לאין קץ והאומר כי תכלה מגזרת וכל בשליש על משקל מתגרת ידך טעה בזה ובזה כי שניהם מנחי הלמד על דרך הדקדוק ועוד פירשו רחבה מצותך מאד על מצות הלב · אבל מצות הגוף יש לה קץ וזה הפי׳ הוא האמת · ומשקל אחר תכלית שנאה שנאתים · ולכל תכלית הוא חוקר · והפעל הכבד ויכל אלהים ביום השביעי · ותכל לחשקותו · ויבן שלמה את הבית ויכלהו · ביום כלות משה · כי תכלה לעשר · בכלותך מחטא · יכלו ימיהם בטוב · ושלא נזכר פעלו ממנו כלו תפלות דוד בן ישי · ויכלו השמים והארץ וכל צבאם · כלם והדומים להם ענין השלמה ובפירוש כלו תפלות דוד בן ישי רבו דעות המפרשים ולפי דעתי כי זה המזמור הוא תכלית כל תפלותיו ואף על פי שלא כתבו בסוף אולי היתה דעתו לכלות ספרו בספר המעלות וההלולים כי אין המזמורים מסודרים על סדר המעשים הלא תראה מזמור בברחו מפני אבשלום ואחריו כמה מזמורים שהיו טרם מעשה אבשלום ובזה המזמור התפלל על שלמה שתכון מלכותו וזה היה בעת זקנותו כשהוקם שלמה למלך ואחר זה לא קרה אותו דבר שידבר עליו ובזה כלו דבריו ותפלותיו · ועל כלתה לתשועתך נפשי · נכספה וגם כלתה נפשי · והפעל הכבד ותכל דוד המלך · ופי׳ ותכל נפש דוד · והחכם ראב״ע פירשו פועל יוצא והוא אומר על אם אבשלום שהיתה מתאוה אל דוד עד שרצה לצאת ממקומו אל בנו ולא הזכירה הכתוב כמו אשר ילדה אותה ללוי · ואותו ילדה אחרי אבשלום · ענינם וענין הדומה להם ענין תאוה וחשק · וענין אחר והוא כענין כלא באלף מכל ארח רע כלאתי רגלי · כתוב באלף ונקרא כבעלי ההא · ואת בניהם כלו בבית · לא יכלה ממך · אשר כליתני היום הזה מבוא בדמים · כלם לשון מניעה ועצירה ואפשר להיות מזה הענין מקרב חיקך כלה · כלומר מנע ידך וימינך מקרב חיקך והוציאה לנקום נקמה באויב · ומן השרש הזה

ואת שתי הכליות · והוא ידוע · ויש אומרים כי נקראו כן בעבור שיש להם כח בתאות המשגל מענין נכספה וגם כלתה נפשי · ועל דרך ההשאלה חלב כליות חטה · כי גרגרי החטה דומות לכליות · ומן השרש הזה כל כלי יוצר עליך · מים חיים אל כלי · ואל כליך לא תתן · וכלים מכלים שונים · ועתה שא נא כליך · ומשתמשים במלה הזאת בכל כלי תשמיש כמו ואל כליך לא תתן · וכלים מכלים שונים · והדומים להם · כלי הקטן מכלי האגנות ועד כל כלי הנבלים · פירוש כלי התשמיש הקטן כלומר שמשימין בהם הדברים הקטנים וטעם מכלי האגנות בסמיכות לפי שיש בכלים הנקראים אגנות כלים שונים אלה מאלה וכן כלי הנבלי׳ ויונתן תרגם מכלי האגנות מכהניא לבושי אפודא ועד בני לוי אחדי נבלין · וכן מזה כליו רעים · אומר כי הכילי מדותיו רעים וחסרים כלומר אין צריך לומר כי הוא רע הדעת לתת משלו אלא אפילו כשימכור ימכור במדה רעה וחסרה · ומשתמשים עוד במלה הזאת בכלי זיין כמו כל כלי יוצר עליך · ואם בכלי ברזל · ועתה שא נא כליך · והדומה להם · ומשתמשים בו עוד בבגדים ובשאר תשמישי הבית וכל הכלי אשר תשב · וכן וככלה תעדה כליה · כלומר בגדיה ותכשיטיה · ומשתמשים בו עוד בבגדים בכלי מלאכת איש וכליו כל כלי ברזל · ורז״ל נשתמשו בבגדים במקומות רבים באמרם מביאין כלים מבית האומן כגון כר מבית הכרר וזולת זה הרבה · ומשקל אחר הוא מכלות זהב · פירוש כלי הזהב והמם בו נוספת ·

כלח תבא בכלח אלי קבר · הכף בסגול · עלימו אבד כלח · הוא עת הזקנה ·

כלם אל ישוב דך נכלם · נכלמים מאד · הלא תכלם שבעת ימים · מאנת הכלם · בושו והכלמו מדרכיכם · והשם כסתה כלמה פני · והקבוץ מכלמות ורוק · ומשקל אחר וכלמות עולם אשר לא תשכח · בשורק · והפעל הכבד כי הכלמו אביו · ובסגול ההא לא הכלמנום · ותלעג ואין מכלים · מכלים דבר בארץ · גם הכלים לא ידעו · פי׳ לא הרגישו בהכלמה שיכלימם אדם על רוע מעשיהם · ושלא נזכר פועלו ממנו בושו והכלמו וחפו ראשם · ולא הכלמנו · כלם ענין כלימה וידוע והוא יותר מן הבושת כמו שאמר בשו וגם נכלמו · בשתי וגם נכלמתי · ועוד כי כלימה לעולם מדרך גנאי והבושת פעמים מדרך השבח מצד הענוה ·

כלף בכשיל וכילפות · הזור למשך והוא בשקל ואלמות סביב סביב והאחד מהם אלם כלף · והוא כלי שמשברין ו[illegible] ומסתתין בו האבנים ·

הא׳ כסכך עץ קרדומות · מתורגם בכולביא לשון ככשיל וכילפות הבית וכלף [illegible] מתחלפין וכלפה כי שהוא קרוב ללשון אשכנז קולבן ·

כמה כמה לך בשרי · פירוש יחשוק ויחמה לך ·

כמן עגיל וכומז · פירשו רבותינו ז״ל זה דפוס של בית הרחם ·

כמן על כמון יוסב · הוא הנקרא כומין בלעז · במכמני הזהב והכסף · פירוש מטמוני ודומה לו בלשון ארמית ואשר לא צדה ודלא כמן ליה ·

כמס הלא הוא כמס עמדי · פירושו גנוז ·

כמר כי נכמרו רחמיו אל אחיו · יחד נכמרו נחומי · פי׳ נתגלגלו והמו בתרגומו או

פי׳

פי' נתחממו · ויהיה קרוב לענינו עורנו כתנור נכמרו · שפירושו נשחרו · ומזה נקראו הכומרים והשבתי את הכמרים · וכמריו עליו יגילו · ותרגום רק אדמת הכהנים לחוד ארעא דכומריא והם עובדי ע"ז לבושי שחורים · ופירוש את שם הכמרים עם הכהנים · עם שאר עובדי ע"ז שאינם לובשי שחורים · וענין אחר כתא מכמר · כתא כמכמר · ומשקל אחר יפלו במכמוריו רשעים · ומשקל אחר ופורשי מכמרת · ומשקל אחר ויאספהו במכמרתו · הם הרשתות שצדים בהן ·

א"א שנקראו כן לפי שהם סגורים יקד כמו שכתבתי בתשבי בשרש כמר ע"ש ·

כן

ויעשו כן החרטמים · חמלה הזאת זכרתיה בשרש כון וכן כתבתי שם וכנה אשר נטעה ימינך · והיה לכנים · היה כנים · והנפרד מצאנוהו בדברי רז"ל בה"א הנקבה ההורג כנה בשבת · אבל ותהי הכנם הוא כלל על המין ״

כנה

כי לא ידעתי אכנה · אכנך ולא ידעתני · ואל אדם לא אכנה · ענינם כסות והעלם השם דרך כבוד ואמר אליהוא לאיוב לא אכסה שמך ולא אעלימנו אם אתה רשע ולא אשא פניך · ובשם ישראל יכנה · פירוש יכסה שמו ויאמר כי ישראל הוא · ופירוש אכנך ולא ידעתני אמר ואקרא לך בשמך כלומר קראתיך בשמך והוא כורש וקראתיך בלא שמך אלא בכינוי והוא מלך או משיח ועוד לא ידעתני כי אני הוא הנותן לך כח בעבור ישראל כדי שתוציאם מגלות בבל וכן אמרו רז"ל לשמות הקב"ה שהם שמות התואר בכל הכינויים חייב ״

כנס

כנסתי לי גם כסף וזהב · כונס כנד מי הים · לך כנוס את כל היהודים · ועת כנוס אבנים · לכנוס את הגרים · והפעל הכבד וכנסתים אל אדמתם · נדחי ישראל יכנס · וההתפעל והמסכה צרה כהתכנס · כלם ענין אסיפה · ומזה קראו למקום בית התפלה בית הכנסת לפי שנאספים שם לתפלה · מכנסי בד · ומכנסי פשתים · ידוע · ונקראו מכנסים בלשון שנים והוא בגד אחד לפי שיש לו שתי כנפות ·

כנע

הראית כי נכנע אחאב · ויכנע מדין מפני בני ישראל · כהכנע מנשה אביו · ובהכנעו שב ממנו אף יי' · והכבד והכנעתי את כל אויביך · הוא ישמידם והוא יכניעם לפניך · ויכנע אלהים ביום ההוא · ויכנע בעמל לבם · והשם אספי מארץ כנעתך · כלם ענין השפלה ופירוש אספי מארץ כנעתך אספי מהעולם ההכנעה שהיית עושה להם כי ארית עתידה לשבת במצור וענין אספי כענין אסוף ידיך · כנען בידו מאזני מרמה · ויביאהו אל ארץ כנען בעיר רוכלים שמו · חנון נוספת · וחגור נתנה לכנעני · ולדעת התרגום בן ויירא שם יהודה בת איש כנעני · יחצוהו בין כנענים · ובא במשקל אחר כנעניה נכבדי ארץ · פירוש סוחריה · ויש לפרש מזה אספי מארץ כנעתך · וכן אמר התרגום כנשי מארעא סחורתך · וכן יתכן מזה כי נדמה כל עם כנען · כלומר העשירים בעלי הסחורה כמו שאמר נכרתו כל נטילי כסף · וכן ולא יהיה כנעני עוד · סוחר כלומר רבים יהיו המקדישים כלים לבית המקדש עד שלא יצטרכו לסוחר שימכור להם · וא"א ז"ל כתב כנעני ממש מגוי כנען ולפי שהיו חוטבי עצים ושואבי מים בנענים והם החוים שנתנם יהושע חוטבי עצים ושואבי מים לבית המקדש אמר כי לא יהיו עוד הם חוטבי עצים ושואבי מים כי מגדולי האומות יבואו לעבודת בית המקדש כמו שאמר וגם מהם אקח לכהנים וללוים ״

כנף

כל בעל כנף · כל צפור כל כנף · פי' כל צפור בעל כנף · כנף רננים נעלסה · ולהנה כנפים ככנפי החסידה · יפרש כנפיו · כנפי יונה נחפה בכסף ידוע · ועל דרך ההשאלה אשר באת לחסות תחת כנפיו · כלומר להסתופף בצלו · על ציצת הכנף · על ארבע כנפות כסותך · ונגע בכנפו אל הלחם · קצת הבגד מלמטה יקרא כנף · וכן מכנף הארץ · לאחוז בכנפות הארץ · בקצות הארץ · אשא כנפי שחר · כלומר אם ילך לקצה המזרח · ומרפא בכנפיה · דימה פרישת האור לפרישת הכנף · ועל כנף שקוצים משומם · על פרישת השקוצים יהיה אדם משומם ותמה · ולא יכנף עוד מוריך · לא יאסף ולא יעצר ודומה לו בלשון רבותינו ז"ל שקורין לאסיפת העם ועצירתם כנופיא · ויש מפרשים לא ירחק כלומר לא יהיה בכנף הארץ וכבר פירשתיו לך בשרש יחה ״

כנר

כנור ועוגב · ויהי לאבל כנורי · והקבוץ וקול כנוריך לא ישמע עוד · ובלשון נקבות ובכנורות ובנבלים · תלינו כנורותינו · ידוע ·

א"א קשה לי למה לא הביא כנרת וקצון כנב ככנו דיקוס זה שאוכקלוס ויוכתן תרגמו כנרת ככל מקוס ניכוסר וכיא ארץ סמכ מ"א · וכן ים ודרוס ירסה תרגוס ירושלמי מערב ימא דניכוסר ·

כסס

תכסו על השה · וחשם במכסת נפשות · את מכסת הערכך · ומשקל אחר ויהי המכס ליי' · כלם ענין מנין ונקרא המכס על שם מנין לפי שדרך לוקחי המכס לקחת במנין מן העובר עליהם חמישית או ששית או עשירית לפי החוק והמנהג · ורז"ל נשתמשו הרבה בלשון מכס באמרם היה עובר על בית המכס וזולת זה הרבה עד שמרוב שימושם בו קבעו המ"ם שרשית וקראו ללוקחי המכס מוכסין באמרם אין פורשין מתיבת המוכסין כמו שקבעו התי"ו תחילה ואמרו מתחיל מתחילין והתי"ו תרומה ואמרו תורם תורמין ·

כסא

כסא כבוד · וישב שלמה על כסא יי' · כלומר למשפט כי המשפט לאלהים הוא · היושב על כסאו · השמים כסאי · ונכתבו בה"א שש מעלות לכסה וראש עגול לכסה · מאחז פני כסה · פירוש הקב"ה מאחז פני השמים הנקראים כסא כלומר כי בכחו יעמדו ופירוש עליהם עננו · והקבוץ בלשון נקבות כסאות למשפט כסאות לבית דוד · ונפלה האל"ף ממלת על כסיה · מפני שנתחבר עם יה · והיא מלה אחת הסמך בשוא והענין ידוע · ליום הכסא יבא ביתו · זמן · וכן בכסה ליום חגנו · וה"א תמורת אלף והם בשש נקודות ״

כסה

אדם ערום כסה דעת · וכסה קלון ערום · והשם כסוי עור תחש · ומשקל אחר ואין כסות לאבדון · על ארבע כנפות כסותך · כי היא כסותה לבדה · וה"א ועשית מכסה לאהל · וההתפעל ותקח הצעיף ותתכס · תכסה שנאה במשאון · הראוי תתכסה · והנפעל בהמון גליו נכסתה · לבלתי הכסות · והפעל הכבד כסה הענן · ועוני לא כסיתי · אליך כסיתי · בחירק ופירוש הפסוק הצילני מאויבי יי' כי לא גליתי ריבי לבני אדם כי שוא תשועת אדם אלא כסיתי מהם ואליך לבדך גליתי וזה טעם אליך

כסיתי אליך צעקתי בסתר ובמכסת מבני אדם · ובצרי
כִּסֵּתִי עָלָיו אֶת תְּהוֹם : וְכִסֵּיתִי בְּכַבּוֹתְךָ שָׁמַיִם · (יחזקאל לא · יחזקאל לב)
וַיְכַס הֶעָנָן · בֶּעָנָן אֲכַסֶּנּוּ · והוקל תְּהוֹמוֹת יְכַסְיֻמוּ · אֲשֶׁר (ו מ · יחזקאל לב · שמו׳ טו)
תְּכַסֶּה בָּהּ · וַתִּקְחִי אֶת בִּגְדֵי רִקְמָתֵךְ וַתְּכַסִּים · פירוש (דברים כב · יחזקאל יו)
ותכסי בם או יסמך אל הכינויים בדרך לבישה ילבשם
הכהן · לבש בגדיך · כלומ׳ הבגדים שנתתי לך שתכסים
לכבוד בבואך אל ביתי · כסית אותם לפני הצלמים · או
יהיה כנוי ותכסים לצלמי זכר שזכר כלומ׳ כסית הצלמים
בבגדי רקמה · וְעָרוֹם כִּסָּה בָגֶד · בבגד · כִּי תִרְאֶה (יחזקאל יח)
עָרֹם וְכִסִּיתוֹ · והשם וְלִמְכַסֶּה עָתִיק · כמו כסות והוא (ישעיה נח · ישעיה כג)
בפלס ממלא על גרותיו
שהוא שם תאר כמו מלא
וכן ימך המקרה הוא לקרוי
הבית · ושלא נזכר פעלו

אא׳ וכן מכסך תולעה סוא
שם ולא כינוי · וכן ולמכסה
עתיק שהוא כמו מכסה.

ממנו כֻּסּוּ הָרִים צִלָּהּ · וּבַחֹשֶׁךְ שְׁמוֹ יְכֻסֶּה · (תלים פ · קהלת ו)

כסח שְׂרֻפָה בָאֵשׁ כְּסוּחָה · קוֹצִים כְּסוּחִים · והתאר (תלים פ · ישעיה לג)
לנקבה וַתְּהִי נִבְלָתָם כַּסּוּחָה · בפלס ושכולה (ישעיה ה)
אין בהם ענין וכריתה תרגום לא תזמור לא תכסח ·

כסל הַכְּסִיל חֹבֵק אֶת יָדָיו · וְהַכְּסִיל בַּחֹשֶׁךְ הוֹלֵךְ · (קהלת ד · קהלת ב)
והפעל הקל ממנו וּבְאַחַת יִבְעֲרוּ וְיִכְסָלוּ · (ירמיה י)
והשם זֶה דַרְכָּם כֶּסֶל לָמוֹ · בשש נקודות · ומשקל (תלים מט)
אחר אֵשֶׁת כְּסִילוּת הוֹמִיָּה. ומשקל אחר וְאַל יָשׁוּבוּ (משלי ט · תלים פה)
לְכִסְלָה · ידוע · ועא׳ וְיָשִׂימוּ בֵאלֹהִים כִּסְלָם · אם (תלים עח)
שַׂמְתִּי זָהָב כִּסְלִי · כִּי יְיָ יִהְיֶה בְכִסְלֶךָ · אֲשֶׁר יָקוֹט כִּסְלוֹ · (איוב לא · משלי ג · איוב ח)
הֲלֹא יִרְאָתְךָ כִּסְלָתֶךָ · ענינם ענין הבטחון והתקוה · (איוב ד)
ופירש רבינו סעדיה מזה טוֹב רָשׁ הוֹלֵךְ בְּתֻמּוֹ מֵעִקֵּשׁ (משלי יט)
שְׂפָתָיו וְהוּא כְסִיל · פי׳ והוא בוטח בעשרו והוא כנגד
רש ועקש שפתיו כנגד הולך בתומו וכן כששנה
הפסוק בחלק השלישי מן הספר אמ׳ והוא עשיר במקום
שאמר הנה והוא כסיל · עֹשֶׂה כְּסִיל וְכִימָה · כתב רבי (איוב ט)
יונה כי הוא כוכב גדול נקרא בערבי סוהיל והכוכבים
המתחברים אליו נקראים על שמו כסילים · כִּי כוֹכְבֵי
הַשָּׁמַיִם וּכְסִילֵיהֶם · והחכם רבי אברהם אבן עזרא ז״ל (ישעיה יג)
פירש שהם שני כוכבים בשני הסדנים ונקרא אחד
מהם כסיל והוא האדום ההורג הגמלים או ירא והו
וטעם וכסיליהם קרוב מגזרת על הכסלים · או מוֹשְׁכוֹת
כְּסִיל תְּפַתֵּחַ · פירשתיו בשרש כימה · וַיַּעַשׂ פִּימָה (איוב לח)
עֲלֵי כָסֶל · וְאֶת הַחֵלֶב אֲשֶׁר עֲלֵיהֶן אֲשֶׁר עַל הַכְּסָלִים · (איוב טו · ויקרא ג)
ידוע וקורין להן בלעז פלנקש ופירוש אשר על
הכסלים חסר וו׳ ואשר על הכסלים והכסלים הם סמוך
לכליו׳ תחת המתנים והם עיקרי הירכים ותרגו׳ גיססיא ·
ובדברי רז״ל בנות עניים סימן צד שמאל ממהר לבא
מפני שנושאות אחיהן על גיססיהן · ותרגום על צד
תאמנת על גססין ·

כסם כָּסוֹם יִכְסְמוּ אֶת רָאשֵׁיהֶם · ארז״ל כתספורת (יחזקאל מד)
של בן אלעשא ראשו של זה בצד עקרו של
זה · וי״ת ספרא יספרון כלומר לא יגלחו ראשם בהעברת
תער ולא ישלחו גם כן פרע שלא יגלחו כלל אלא
יספרו ראשיהם בדרך השוה · וְהַחִטָּה וְהַכֻּסֶּמֶת · (שמות ט)
וְדֹחַן וְכֻסְּמִים · בדגש הסמך · אישפֵילטא בלעז " (יחזקאל ד)

כסף כַּאַרְיֵה יִכְסוֹף לִטְרֹף · לְמַעֲשֵׂה יָדֶיךָ (תלים יז · איוב יד)
תִכְסֹף · והנפעל נִכְסְפָה וְגַם כָּלְתָה (תלים פד)
נַפְשִׁי · כִּי נִכְסֹף נִכְסַפְתָּה לְבֵית אָבִיךָ · הַגּוֹי לֹא נִכְסָף · (בראשית לא · צפניה ב)
ענין תאוה וחשק · וא״א ז״ל
פירש הגוי לא נכסף גוי

אא׳ ולכן נקרא הכסף כן לפי
שהוא ספק ותאות כל אדם ·

שאין לו בושת מלשון התלמוד איכסיף באנסופי
אפוי · זָהָב וָכֶסֶף · בשש נקודות · והקבוץ כספים וּלְהָשִׁיב (שמות כא)
כַּסְפֵּיהֶם אִישׁ אֶל שַׂקּוֹ · ידוע · (בראשית מב)

כסת הוֹי לִמְתַפְּרוֹת כְּסָתוֹת · הִנְנִי אֶל כִּסְּתוֹתֵיכֶנָה · (יחזקאל יג · יחזקאל יג)
כסת ידוע בדברי רז״ל באמרם וכי לא היה
לו למשה כר או כסת לישב עליה · כסת הסבלים
טמאה מדרס · והוא שעושין ומשימין על ראשיהן שיהא
נח להם לסבול המשא · כסת ענולה הכדור והאמום ·
פירוש כסת קטנה שעושים חשרים לשום תחת
מראשותיהם וקורין לו אברילייר ·

כעס רָשָׁע יִרְאֶה וְכָעָס · קמץ כולו · וְכַעַס (תלים קיב)
הַרְבֵּה וָחֳלְיוֹ וָקָצֶף · חציו קמץ וחציו פתח · (קהלת ה)
וַיִּכְעַס אָסָא אֶל הָרֹאֶה · והכבד וְכִעֲסַתָּה צָרָתָהּ · (דה׳ ב׳ טז · שמואל א׳ א׳)
כִּעֲסוּנִי בְּהַבְלֵיהֶם · וכבד אחר אֲשֶׁר הִכְעִיס אֶת יְיָ (דברים לב · מלכים א׳ טז)
אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל · בְּגוֹי נָבָל אַכְעִיסֵם · בֵּן תַּכְעִיסֶנָּה · (דברים לב · שמואל א׳ א)
לְהַכְעִיסוֹ בְּמַעֲשֵׂה יְדֵיכֶם · כִּי הִכְעִיסוּ לְנֶגֶד הַבּוֹנִים · (דברים לא · נחמיה ד)
רוצה לומר כי הכעיסונו נגד הבונים · וְהִכְעַסְתִּי לֵב (יחזקאל לב)
עַמִּים רַבִּים · והשם גם כַּעַס · כַּעַס לְאָבִיו בֵּן כְּסִיל · (שמואל א׳ א · משלי יז)
כִּי מֵרֹב שִׂיחִי וְכַעְסִי · ויש מהן שנכתבו בשין כִּי לֶאֱוִיל (שמואל א׳ א׳ · איוב ה)
יַהֲרָג כָּעַשׂ · וַתֵּכַהּ מִכַּעַשׂ עֵינִי · וְתֶרֶב כַּעַשְׂךָ עִמָּדִי · (איוב יז · איוב י)
לוּ שָׁקוֹל יִשָּׁקֵל כַּעְשִׂי · ור׳ יונה כת׳ לו שקול ישקל כעסי (איוב ו)
כי מרוב שיחי וכעסי · שרש בפני עצמו בשין כענין
כאב ואין צורך כי כשהאדם דואג וכואב יכעס בעצמו
ועוד כי מרוב שיחי וכעסי הוא בכל הספרים המדוייקים
אשר ראינו בסמך · והקבוץ עַל כָּל הַכְּעָסִים אֲשֶׁר (מלכים ב כג)
הִכְעִיסוֹ מְנַשֶּׁה · הכל ענין קצף וחרון אף · ורבי יונה
כתב כי הכעיסו לנגד הבונים · ענין הלעג והבוז ואין
צורך כי פירושו כי הכעיסו אותנו נגד הבונים כמו ש
שפירשנו כלומר להניא לב הבונים שלא לבנות ·

כפף כָּפַף נַפְשִׁי · פעל עומד וזכר נפש בלשון (תלים נז)
זכר כמו כָּל נֶפֶשׁ שִׁבְעָה או יהיה פעל יוצא (בראשית מו)
ופירושו כפף כל אחד מהם נפשי · יְיָ זוֹקֵף כְּפוּפִים · (תלים קמו)
הֲלָכֹף כְּאַגְמֹן רֹאשׁוֹ · והנפעל אִכַּף לֵאלֹהֵי מָרוֹם · (ישעיה נח · מיכה ו)
משפטו אכפף · והשם לענף הנגזר מזה כִּפָּה וְאַגְמוֹן · (ישעיה ט)
וְכִפָּתוֹ לֹא רַעֲנָנָה · כַּפֹּת תְּמָרִים · לפי שהיא (איוב טו · ויקרא כג)
כפופה וכן פירש א״א ז״ל מזה בעודה בכפו יבלענה ·
כלומ׳ כאשר יראה הרואה אותה בענף יבלענה בעודה
בענף · ומזה נקרא עוד לתוך היד כף לפי שהיא
כפופה מְלֹא כַף נָחַת · וַיְמַלֵּא כַפּוֹ מִמֶּנָּה · בְּעוֹדָהּ (קהלת ד · ויקרא ט)
בְּכַפּוֹ יִבְלָעֶנָּה · עַל לֹא חָמָס בְּכַפָּי · וְכַפָּיו פְּרֻשׂוֹת (ישעי׳ כח · איו טז · מלכי׳ א׳ ח)
הַשָּׁמָיִם · אֶפְרֹשׂ אֶת כַּפַּי אֶל יְיָ · וְכַף יָשִׂימוּ לְפִיהֶם · (שמות ט · איוב כט)
וְאַכְפִּי עָלֶיךָ לֹא יִכְבָּד · כמו וכפי והא׳ נוסף וכבר (איוב לג)
כתבנוהו בשרש אכף · עַל כַּפַּיִם כִּסָּה אוֹר · ענינם לפי (איוב לו)
שבתחלה הענן בכף כמו שאמר עָב קְטַנָּה כְּכַף אִישׁ · (מלכים א יח)
ולפי שהם כמו כפה על בני אדם · וכן וְשַׂכֹּתִי כַפִּי · (שמות לג)
כלומר אסכך בענני עליך עד עברי או הוא כף ממש
והוא דרך משל · וכן נִשָּׂא לְבָבֵנוּ אֶל כַּפָּיִם · ענינים ויש (איכה ג)
לפרשו מלשון כף ופירושו נשא לבבנו עם כפינו על
דרך בנושאי ידי אל דביר קדשך · או פירו׳ נשים לבבנו
בכפינו ונשא אותו למשאת אל אל בשמי׳ · וכן פירש רבי׳
סעדיה ז״ל הֵן עַל כַּפַּיִם חַקֹּתִיךְ · ענינים וכן כתב א״א ז״ל (ישעיה מט)
ויתכן לפרשו כמשמעו כאילו על כפים חקותיך שאראה
אותך תמיד וכן פירשו החכם רבי אברהם אבן עזרא ז״ל
וכן נקרא תחתית הרגל כף מִכַּף רַגְלוֹ · מִכַּף רַגְלְךָ · (איוב ב׳ · דברים כח)
וכן עַל כַּף הַיָּרֵךְ · לפי שהעצם הנכנס בו עצם הירך (בראשית לב)
כפוף

כפוף ויש מפרשים כי נקרא כן לפי שהבשר אשר סביב עצם הקולית העליונה עשויה כמין כף · וכן כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב · כַּפּוֹת זָהָב · הוא הבזך והיא כפופה קולייֿרא בלעז ·

כפה מַתָּן בַּסֵּתֶר יִכְפֶּה אָף · ישכך האף ויניחהו ודומה לו בלשון רז״ל כופין ארת הסל לפני האפרוחים שיעלו וישרדו בשבררת ענין הכפייה הוא שפני הכלי למטה וגבו למעלה · ורבי יהודה הכיא בזה השרש אִכַּף לֵאלֹהֵי מָרוֹם · ואולי מצאו בספריו קמוץ ורבותינו ז״ל נשתמשו ה הרבה בזה השרש בענין ההכרח באמרם כופין אותו עד שיאמר רוצה אני וזולת זה הרבה · וענין יכפה אף הוא יותר קרוב לזה הענין ואף על פי שענין כופין אותו וענין כופין את הסל קרובים ·

א״א פירוש שאם היה בקמץ היה מורה שהוא מזה השרש והיה עתיד כפעל על משקל תגל עבותך שהג״מל קמוצה ·

כפל וְכָפַלְתָּ אֶת הַיְרִיעָה הַשִּׁשִּׁית · רָבוּעַ יִהְיֶה כָּפוּל · והנפעל וְתִכָּפֵל חֶרֶב שְׁלִישִׁתָה · והשם בְּכֶפֶל רִסְנוֹ מִי יָבוֹא · בשש נקודות · כִּפְלַיִם בְּכָל חַטֹּאתֶיהָ · מְעָרַת הַמַּכְפֵּלָה · מערה לפנים ממערה ·

כפן כָּפְנָה שָׁרָשֶׁיהָ עָלָיו · אספה והוא הפוך מן הדומה לו בדברי רז״ל שקורין לאסיפת העם כנופיא · לְשֹׁד וּלְכָפָן תִּשְׂחָק · תרגום רעב כפנא · וא״א ז״ל פירשו היטב והוא חסרון הכיס כלומר אסיפת המעות בעת שהמעוררת ביוקר כי מה צורך לזכור רעב שתי פעמים והלא זכרו בראש כלם ברעב פדך ממות ·

כפס וְכָפִיס מֵעֵץ יַעֲנֶנָּה · אם נדמה אותו למה שאמרו רז״ל כפסים אריחי הוא מענין האבן שזכר בפסוק ולענין הפסוק ידמה כי הוא מענין העץ כי כבר זכר כי אבן מקיר תזעק · וכן ת״י ושיפא מגו מרישא עני לה · רוצה לומר חתיכה מהקורה ·

כפר וְכָפַרְתָּ אֹתָהּ מִבַּיִת וּמִחוּץ בַּכֹּפֶר · הוא שקורין לו בערבי קֹפ״ר והוא כמין חמר · וי״מ זפת מדברי רז״ל כופרא · ומזה נקראת כפרת וְעָשִׂיתָ כַפֹּרֶת · לפי שהיתה מכסה לארון · כִּי אָמַר אֲכַפְּרָה פָנָיו · פירוש אסיר כעסו · לא תוּכְלִי כַּפְּרָהּ · להסירה ולבטלה · וְאִישׁ חָכָם יְכַפְּרֶנָּה · יסירנה · ושלא נזכר פעלו ממנו וְכֻפַּר בְּרִיתְכֶם אֶת מָוֶת · כלומר יוסר ויתבטל · והשם אִישׁ כֹּפֶר נַפְשׁוֹ · פירוש הסרת עון נפשו כלומר פריונו · אִם כֹּפֶר יוּשַׁת עָלָיו · נָתַתִּי כָפְרְךָ מִצְרַיִם · וענין הכפרה כמו כן מזה הענין כי הכפרה היא הסרת העונות וכן ארז״ל מזבח מזיח מכפר והקשה המקשה היינו מזיח היינו מכפר ותירץ המתרץ מזיח גזירות מכפר עונוררת ושניהם לשון הסרה הם כי מזיח מן ולא יזח החשן מעל האפוד וכן שמשו הם בזה הלשון בלשון הסרה בהרבה מקומוררת באמרם מכפר ליה בבליתא דפרסא כלומר מסיר שמנו ומעבירו בבגד קשה שיקנחנו בו · אוּלַי אֲכַפְּרָה בְּעַד חַטַּאתְכֶם · אסיר עונותיכם וחטאתיכם בהתפללי בעד חטאתיכם או אסיר כעס הבורא שכעס עליכם בעד חטאתכם · וְכִפֶּר אַהֲרֹן · בנתינת הדם על קרנוררת המזבח יסיר עונוררת ישראל שירצה לפני המקום · לְכַפֵּר עַל נַפְשֹׁתֵיכֶם · כַּפֵּר לְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל · ושלא נזכר פועלו אֲשֶׁר כֻּפַּר בָּהֶם · וְלָאָרֶץ לֹא יְכֻפַּר · וההתפעל אִם יִתְכַּפֵּר עֲוֹן בֵּית עֵלִי · ועם הנפעל וְנִכַּפֵּר לָהֶם הַדָּם · משפטו ונתכפר · והשם יוֹם כִּפֻּרִים · וענין אחר כְּפַר הַפְּרָזִי · וּכְפַר הָעַמֹּנִי · ומשקל אחר נָלִינָה בַּכְּפָרִים · ומשקל אחר לְכָה וְנִוָּעֲדָה יַחְדָּו בַּכְּפָרִים · תרגום העיר ובנותיה וכפרנהא · והם בתים חוץ לעיר לכפריים ולעובדי אדמה · אֶשְׁכֹּל הַכֹּפֶר · הוא הנקרא בערבי אלחנא · וכן כְּפָרִים עִם נְרָדִים · ויש מפרשים כפרים עם נרדים בושם אחר ואינו כמו אשכל הכפר · והחכם רבי אברהם אבן עזרא כתב כי אשכול הכפר הוא אשכל הדקל כי יש לדקל שמות משתנים כפי שנוי זמנו ויש לו זמן הנקרא בלשון ערבי כפ״ר ולו ריח טוב · כְּפִיר וְתַנִּין · וּפְנֵי כְפִיר אֶל הַתִּמֹרָה מִפּוֹ · כְּפִיר אֲרָיוֹת · הַכְּפִירִים שֹׁאֲגִים לַטָּרֶף · הם עולי ימים מהאריורת ומהחיוררת רעוררת וכפיר גדול מגור כמו שאמר ותעל אחת מגוריה כפיר היה · ואמר על דרך ההשאלה כְּפִיר גּוֹיִם נִדְמֵיתָ · כלומר גדולם ותקיפם · סֹחֲרֵי תַרְשִׁישׁ וְכָל כְּפִירֶיהָ · כלומר גדוליה ותקיפיה · דַּק כַּכְּפֹר עַל הָאָרֶץ · כְּפוֹר כָּאֵפֶר יְפַזֵּר · הוא שנופל בשחר בימי הקור וקורין לו בלעז קונגֿלפי · וְלִכְפוֹרֵי הַזָּהָב כפות זהב ורז״ל פירשום מזרקים שאמרו ודם הסכין במאי מקנח ליה בשפת מזרק כדכתיב כפורי זהב ונקראו כן על שם שמקנחים בהם הסכין מן הדם כמו מכפר ליה בבליתא דפרסא שענינו מקנח כמו שפירשנו ״

כפש הִכְפִּישַׁנִי בָּאֵפֶר · יעטני וגאלני ואפשר לדמותו לדברי רז״ל שאמרו הוצא מדד במדה כפושה שפירושו מדה גסה כלומר יותר מראי כן הכפישני שמני כלי באפר עד שכסני בו ויש מפרשים כפושה הפוכה כלומר ככלי הפוך על פיו כן הכפישני הפכני באפר ״

כר עִם חֵלֶב כָּרִים · אוֹרִידֵם כְּכָרִים לִטְבוֹחַ · כִּיקַר כָּרִים · רוצה לומר כמשובח שבכרים והוא החלב שהידרת כלה על המזבח והכרים הם הכבשים · ועל דרך ההשאלה נקראו הנגידים והאצילים כרים כמו שנקראו גם כן אלים ועתודים ·

א״א ורא״בע פירש בכרי מדין מזה השרש ואומר כי הבית לשמוש ל״ל ככרים של מדין ·

שִׁלְחוּ כַר מֹשֵׁל אֶרֶץ · וַיִּקַּח אֶת שָׂרֵי הַמֵּאוֹת לַכָּרִי וְלָרָצִים · ומלת לכרי נגרעת ממנה מ״ם הרבים ומשפטו לכרים · וכן וַיִּקַּח אֶת שָׂרֵי הַמֵּאוֹת וְאֶת הַכָּרִי · או יהיה שם כך לקבוץ הנגידים · וְשִׂים עָלֶיהָ כָּרִים · נגידים ושרי החילות · וא״א ז״ל כתב ושים עלית כרים · לָשׂוּם כָּרִים · כבשים כמו שעושים אילי הברזל לנגח החומה · וכן נקרא מקום מרעה הכבשים ושאר הבהמות כר כַּר נִרְחָב · לָבְשׁוּ כָרִים הַצֹּאן · ורבי יונה פירש שלחו כר מושל ארץ · בן הגמל ונקרא מושל ארץ מרוב מרוצתו וקלותו והגעתו אל המקומות אשר יכוין אליהם · וא״א ז״ל פירש שלחו כר כבש ופי׳ אותו סמוך לפי שהוא פתוח וכן פי׳ אותו הכבשות של מושל הארץ והוא חזקיהו שלחו אותם אתם מואב מסלע מדברה והיא מערי מואב אל הר בת ציון שלחו אותם למושל חזקיהו ואמר זה בעבור כי היו רגילים לשלוח מס למלך ישראל כמו שכתוב ומישע מלך מואב היה נוקד והשיב למלך ישראל מאה אלף כרים וגו׳ ובמות אחאב פשעו ולא שלחו כמו שכתוב ויפשע מלך מואב במלך ישראל וגו׳ ועתה בהתחזק מלך ישראל אמר שישיבו לו המס כבתחילה ויתבן ששרש זה כרר ·

שמות כ״ט
ככר וְכִכַּר לֶחֶם אַחַת׳ פירוש לחם גדול כי השאר היו חלות ורקיקים׳
שמואל א׳ ב׳
לַאֲגוֹרַת כֶּסֶף וְכִכַּר לָחֶם׳ כתרגומו פיתא דלחמא כלומר חתיכת לחם׳
בראשית י״ג · שמות כ״ה
כִּכַּר הַיַּרְדֵּן׳ תרגומו מישר ירדנא׳ כִּכַּר זָהָב
מלכים ב׳ ה׳ · מלכים ב׳ ה׳
וַיָּצַר כִּכְּרַיִם כֶּסֶף׳ הוֹאֵל קַח כִּכָּרָיִם׳ וַיִּקַּח בְּיָדוֹ עֶשֶׂר
מלכים ב׳ ה׳
כִּכְּרֵי כֶסֶף׳ בכר החול היה ששים לטרין ושל קדש היה כפול מאה ועשרים לטרין ״

א״א ככר כתב המחבר בשרש כר לפי שם זה השרש פה עיין בכימוקי בראש אות הכף׳

בראשית ל״א
כרר בְּכַר הַגָּמָל׳ הוא מרדעת הגמל׳ ובדברי ר״זל בר ונכסת כרים וכסתות והם שמו חמלה בדבריהם בכפולים על כן שמנו בכר הגמל כפול כמו שאמרו מביאין כלים מבית האומן כגון כר מבית הכרר וכר בדבריהם הוא ששוכבים עליו באמרם אמר לה בתי כריסי כרי ״

א״א אין זה ראיה גמורה שתהיה הרי״ש שרשית כי כן דרכם בקנת מלות לכפול האותיות כגון שאמרו גרים גרורים ולומיהם׳

שמות כ״ה · שמות כ״ה
כרב כְּרוּב אֶחָד מִקָּצָה מִזֶּה וְהָיוּ הַכְּרֻבִים פֹּרְשֵׂי כְנָפַיִם׳ ור״א אבן עזרא ז״ל פירש כי כרוב כולל לכל צורה כי אלו הכרובים שבתורה פירשו שהם צורת אדם ופני הכרוב אשר במראות יחזקאל דומה שהוא אומר על פני השור שאמר בפסוק אחד ופני שור מהשמאל לארבעתם ובפסוק אחר אמר פני האחד פני הכרוב במקום שאמר הנה פני שור׳ ורבותינו ז״ל שמו הכ״ף משמשת שאמרו כי פירוש כרוב כרביא כי כדמות נערים היו והקשו אלו הפסוקים אשר ביחזקאל ותרצו יחזקאל בקש עליו רחמים והפכו לכרוב אמר רבונו של עולם אין קטיגור נעשה סניגור והקשו עוד מה שאמר בפסוק פני האחד פני הכרוב ופני השני פני האדם והלא אדם וכרוב אחד הוא׳ ותרצו ואפי
שמות כ״ו
רברבי ואפי זוטרי׳ יַעֲשֶׂה אוֹתָהּ כְּרֻבִים׳ פירוש יעשה הפרוכת מרוקמת בצורת כרובים׳ ונקרא
יחזקאל כ״ח
המלך כרוב על דרך ההשאלה בגדולה אַתְּ כְּרוּב מִמְשַׁח הַסּוֹכֵךְ ״

תהלים ז׳ · תהלים מ׳
כרה בּוֹר כָּרָה וַיַּחְפְּרֵהוּ׳ אָזְנַיִם כָּרִיתָ לִּי׳ פי׳ כרית לי אזנים לשמוע עולה וחטאה לא שאלת על
בראשית נ׳
דרך חנה שמוע מזבח טוב׳ בְּקִבְרִי אֲשֶׁר כָּרִיתִי לִי׳ כי
שמות כ״א
יתכן שיעקב אבינו ע״ה כרה וחפר קברו בחייו׳ כִּי יִכְרֶה
משלי ט״ז · צפניה ב׳
אִישׁ בּוֹר׳ כּוֹרֶה שַׁחַת׳ והשם וּמִכְרֵה מֶלַח׳ ומ״א
צפניה ב׳
נְוֹת כְּרֹת רֹעִים וְגִדְרוֹת צֹאן׳ פירוש מקום שיכרו הרועים להיות שם מקניהם נכלאים׳ והנפעל עַד
תהלים צ״ד
יִכָּרֶה לָרָשָׁע שָׁחַת׳ כולם ענין חפירה׳ ויתכן לפרש ומכרה מלח תל מלח ודומה לו בדברי רבותינו ז״ל שאמרו לתל התבואה כרי ואמרו התחיל למוד אומר
מלכים ב׳ ו׳
ברוך השולח ברכה בכרי הזה׳ וע״א וַיִּכְרֶה לָהֶם כֵּרָה
איוב ו׳ · איוב מ׳
גְדוֹלָה׳ וְתִכְרוּ עַל רֵעֲכֶם׳ יִכְרוּ עָלָיו חַבָּרִים׳
שמואל ב׳ ג׳
והפעל הכבד לְהַכְרוֹת אֶת דָּוִד׳ כן כתוב אבל קרי לְהַבְרוֹת׳ כן אמרו רז״ל כתיב להכרות וקרי להברות בתחלה להברותו ולבסוף להכרותו׳ וכן כתב מנחם בן סרוק כי הכתוב להכרות וכן כתב רבי יהודה׳ ואנחנו לא מצאנוהו כן בכל הספרים המדוייקים אשר ראינו וכן כתב רבי יונה כי לא מצא כתוב להכרות בשום ספר מדוייק ולא במסורת ענינם ענין אכילה׳ וכתב אדני אבי ז״ל בספר הגלוי כי לשון כרה היא ארוחה גדולה וברה היא ארוחה קטנה׳ ופירוש מה שאמרו רבותינו ז״ל בתחלה להברותו ולבסוף להכרותו בתחלה הפצירו בו שיאכל מעט וזהו להברותו כמו ואברה מידה שהוא אוכל מעט כדרך החולה ולבסוף להכרותו שיאכילוהו הרבה אחר כן כאשר יחל לאכול מעט׳ וע״א וְגַם מַיִם
דברים ב׳ · הושע ג׳
תִּכְרוּ מֵאִתָּם׳ וָאֶכְּרֶהָ לִּי׳ ודגש הכ״ף לתפארת כדגש
במדבר כ׳ · משלי ל״א
יקרך עון׳ והשם וְנָתַתִּי מִכְרָם׳ וְרָחוֹק מִפְּנִינִים מִכְרָהּ׳
עמוס ב׳
ענינם ענין קנין׳ ויתכן להיות מזה עַל מִכְרָם בַּכֶּסֶף צַדִּיק׳ כמו שאמר במקום אחר לקנות בכסף דלים׳
בראשית נ׳
וי״מ מזה בְּקִבְרִי אֲשֶׁר כָּרִיתִי לִי׳ ואף על פי שאברהם קנה אותו הרי הוא כאילו קנהו או מפני שקנה חלק עשו בנזיד עדשים׳

אסתר ח׳
כרך וְתַכְרִיךְ בּוּץ וְאַרְגָּמָן׳ טלת של פשתן ונקרא תכריך על שם שהאדם כורך עצמו ומתעטף בו׳ ובדברי רז״ל תכריכי המת והם נשתמשו בזה השרש בפעל הקל באמרם אפילו נחש כרוך על עקבו לא יפסיק כרוכה ומונחת בקרן זוית״

בראשית ט׳ · שופטים ט״ו
כרם וַיִּטַּע כָּרֶם׳ וְעַד כֶּרֶם זָיִת׳ בשש נקודות
שיר א׳ · איוב כ״ד
כַּרְמִי שֶׁלִּי לְפָנָי׳ לֹא יִפְנֶה דֶּרֶךְ כְּרָמִים׳ ופירש רבינו סעדיה ז״ל לא יפנה דרך יישוב כי הכרמים קרובים לעיר לעולם והרשע לא יפנה דרך יישוב אלא כל ימיו יהיה במדברות׳ ויש מפרשים כי הכ״ף שימוש
שיר ב׳
כמו רמים׳ וּכְרָמֵינוּ סְמָדַר׳ ונקראו עובדי הכרמים
ירמיה נ״ב · ישעיה ס״א
כורמים לְכֹרְמִים וּלְיֹגְבִים׳ אִכָּרֵיכֶם וְכֹרְמֵיכֶם׳ ופי׳ ועד כרם זית׳ וו ועד עומד במקום שנים ומשפטו ועד כרם וזית או יהיה כרם סמוך אל זית ויקרא כרם זית מקום נטיעת זתים הרבה כאחד וכן דעת רבותינו ז״ל בזה שאמרו כרם זית איקרי כרם סתמא לא איקרי ונקרא כרם לקיבוץ נטיעות זתים הרבה במקום אחר כמו שנקרא נטיעת הגפנים הרבה כאחד כרם כי לא תקרא הגפן כרם ולא מקום נטיעת גפן אחת ושתים כי אם נטיעות הרבה ביחד׳ וכן אמרו רבותינו ז״ל כי נקרא כרם גפנים נטועות שתים כנגד שתים ואחרת יוצאה זנב ובפחות מכן לא יקרא כרם כי ויחל נח איש האדמה ויטע כרם הדבר ידוע כי הוא לא החל לטעת הגפנים אבל שהיו נוטעים בתחלה הגפנים נפרדים כשאר העצים לאכול פריהן לא לעשות יין מהם והוא החל לנטוע הגפנים הרבה ביחד כדי לעשות מהם יין וזהו
שיר א׳
ויטע כרם׳ ויש מפרשים כן בְּכַרְמֵי עֵין גֶּדִי׳ כי אינו אומר על כרם גפנים אלא על אילנות רבים נטועים יחד״

בראשית מ״ט · ישעיה י׳
כרע כָּרַע רָבַץ כְּאַרְיֵה׳ בִּלְתִּי כָּרַע תַּחַת אַסִּיר׳ פירש החכם רבינו אברהם אבן עזרא ז״ל לא ימלט אלא אותו שיכרע וישמן תחת אסיר ותחת הרוגים יפולו להמלט׳ ורבי אחי רבי משה ז״ל פירש זולתי זאת הכריעה שיש להם בארצם עתה שהאומות מכניעים אותם אסירים ילכו והרוגים יפולו ותחת הוא
שופטים ז׳
במקום כמו שבו איש תחתיו׳ כָּרְעוּ עַל בִּרְכֵיהֶם׳
מלכים א׳ ח׳ · איוב ל׳
מִכְּרֹעַ עַל בִּרְכָּיו׳ וּבִרְכַּיִם כֹּרְעוֹת תְּאַמֵּץ׳ וְכֻלְּכֶם
ישעיה ס״ה · תהלים ע״ח
לַטֶּבַח תִּכְרָעוּ׳ והפעל הכבד וּבַחוּרֵי יִשְׂרָאֵל הִכְרִיעַ
תהלים י״ח · שופטים י״א
תַּכְרִיעַ קָמַי תַּחְתָּי׳ הַכְרֵעַ הִכְרַעְתָּנִי׳ ענינם ענין הכנעה׳ ומזה נקראו רגלי הבהמה כרעים לפי שהם
עמוס ג׳
כורעות בכריעת הברכים שְׁתֵּי כְרָעַיִם אוֹ בְדַל אֹזֶן׳
ויקרא א׳ · ויקרא י״א
וְהַקֶּרֶב וְהַכְּרָעַיִם יִרְחַץ בַּמָּיִם׳ אבל אֲשֶׁר לוֹ כְרָעַיִם מִמַּעַל לְרַגְלָיו׳ הם אצבעות הרגלים היתרות ממעל

לארבע רגלים שש: לחגב סמוך לראשו ובהם הוא מתחזק כשרוצ' לקפוץ וזהו שאמ' לנתר בהם על הארץ ׃

כרש מלא ברשו מעדני ׃ ידוע בדברי רז"ל באמרם הכרס הפנימית שניקבה או שנקרע רוב החיצונה וזולת זה הרבה ״
(ירמיה נא)

א"א ככר כתבתי בשרש יחש שכן דרך חז"ל לכתוב סמ"ך במקום שי"ן שמאלית אך לא במקום שי"ן ימנית :

כרת כרת יי' את אברם ברית לאמר כרתו יערה נאם יי' יש מחלוקת בקריאת המלה הזאת יש שקורין אותה בקמץ חטף ואומרים שהוא צווי ויש שקורין אותה בהעמדה וכן מצאנות בספרים מדוייקים חכ"ף מעמדת בגעיא והוא הנכון ויהיה עבר במקו' עתיד יכרתו יערה כי כן דרך המקרא במקומות רבים ובדברי הנבואה הרבה מאד וסמך נאם אל פעל עבר אף על פי שאינו מן המנהג בדברי הנבואה הנה נא כמוהו ירדו לטבח נאם המלך יי' צבאות שמו ׃ וכן עם פעל עבר בדברי תוכחה כלכם פשעתם בי נאם יי' ׃ נכרת ברית לאלהינו ׃ ויכרתו ברית בבאר שבע ׃ הנה אנכי כרת ברית ׃ כרת לנו ברית ׃ אלות שוא כרות ברית ׃ ויכרות יהונתן עם בית דוד ׃ בכרת בני עם בן ישי ׃ כרתו עצה ׃ בחירק פא הפעל ׃ וכרות שפכה ׃ והשם וכתב לה ספר כריתת ׃ והקבוץ ואתן את ספר כריתתיה אליה ׃ והנפעל ונכרת מעמיו ׃ אחרית רשעים נכרתה ׃ ונכרתה הנפש ההיא ׃ הכרת תכרת ׃ ושלא נזכר פעלו מהדגוש לא כרת שרך ׃ והאשרה אשר עליו כורתה ׃ והפעל הכבד והכרתי לאחאב ׃ כי יכרית יי' אלהיך ׃ להכרית הצפרדעים ׃ ולא נכרית מהבהמה ׃ פירוש ולא נכרית העיר מהבהמה ׃ ושלא נזכר פעלו הכרת מנחה ונסך ׃ ידוע ׃ ופי' כרות שפכה שנכרתה הגיד ושוב אינו יורה כחץ קלוח הזרע אלא שופך ושותת ואינו מוליד ׃ והכרתי והפלתי ׃ שתי משפחות היו בישרא' ששמם כך ׃ ות"י קשתיא וקלעיא ׃ אבל נגב הכרתי ׃ הוא מפלשתים כמו שנאמר עליהם גוי כרתים ׃ והכרתי את כרתים ׃ כרתות ארזים ׃ פירוש קורות ארזים כרותות וחטובות היטב ״
(בראשית טו · ירמיה מו · עזרא י · בראשית כא · שמות לד · שמואל א' יח · הושע י · שמואל א' כ · שמואל א' כב · ירמיה ו · דברים כד · דברים כד · ירמיה ג · שמות ל · תלים לז · ויקרא ז · במדבר טו · יחזקאל יז · שופטים ו · מלכים ב' ט · דברי' יב · שמו' ח' · מלכים א' יח · יואל א' · מלכים א' א · שמואל א' ל · צפני' ב' · יחזק' כה · מלכי' א' ו)

כשב אם כשב הוא מקריב ׃ בשש נקודות ׃ והכשבים הפריד יעקב ׃ ידוע כי הוא כמו הפוך כבש וכשב אחד הוא ׃ וכאשר הוא בן שנה יקרא כשב וכבש ויותר מבן שנה יקרא איל ׃
(ויקרא ג · בראשית ל)

כשה עבית כשית ׃ ענינו כמו בסמך כלומר כסית לבבך מרוב השומן עד אשר לא תבין ״
(דברים לב)

כשל כשל כח הסבל ׃ וכשלת היום ׃ כי כשלה ירושלם ׃ כשלנו בצהרים כנשף ׃ כי כשלה ברחוב אמת ׃ ובחורים כשול יכשלו ׃ ואין בשבטיו כושל ׃ כושל יקימון מליך ׃ והנפעל והיה הנכשל בהם ביום ההוא כדויד ׃ ונכשלים אזרו חיל ׃ ובכשלו אל יגל לבך ׃ משפטו ובהכשלו ׃ והפעל הכבד הכשיל כחי ׃ הכשלתם רבים בתורה ׃ והשם ולמכשול לב ׃ והקבוץ והרבה המכשולים ׃ ומשקל אחר והמכשלה הזאת תחת ידיך ׃ והקבוץ והמכשלות את הרשעים ׃ ומשקל אחר ולפני כשלון גבה רוח ׃ כולם ענינם ענין נפילת התגבורת וריפוי הכח ׃ ומן בענין נגיפת הרגל במה שיפגע בו יכשלו בגויתם ׃ והנפעל ואם תרוץ לא תכשל ׃ יכשלו בהליכתם ׃ ורשעת הרשע לא יכשל בה ׃ רודפי יכשלו ׃ והפעל הכבד הכשלתם רבים בתורה ׃ ויכשילום בדרכיהם ׃ והשם ונתתי מכשול לפניו ׃ ואעפ שהענין הזה והענין הראשון קרובים והכל ענין אחד יש להפריש מעט ביניה'
(נחמיה ד' · הושע ד · ישעיה ג · ישעיה כט · ישעיה נט · ישעיה ה' · תלים קה · איוב ד' · זכריה יב · שמואל א' ב · משלי כד · איכה א' · מלאכי ב · שמואל א' כה · יחזקאל כח · ישעיה ג · צפניה א' · משלי יז · נחום ג · משלי ד' · נחום ב · יחזקאל לג · ירמיה ב · מלאכי ב · ירמיה יח · יחזקאל ג)

בכשיל וכלפות יהלומון ׃ פירושו קרדום וכן תרגום ובקרדומות באו לך וכמה דעלין בבשילין ״
(תלים עד)

א"א אבל תרגום של בכשיל וכלפות תרגו' בקופין ומפסולית דיוסטר עיין לעיל בשרש כלף ׃

כשף מעונן ומנחש ומכשף ׃ מכשפה לא תחיה ׃ אמר מכשפה לפי שרוב המכשפים נמצאו בנשים ׃ לחרטמים ולאשפים ולמכשפים ׃ כתב החכם ר"א אבן עזרא ז"ל כי המכשפי' הם המשנים דבר התולדת למראה העין והכשדים הם חכמי המזלות וקרא נבוכד נצר למכשפים לפי שהם יודעים השעות הראויות לעשות בהם מעשיהם אולי יסתכלו וידעו מה החלום כפי מערכות הככבים בזאת השעה ׃ גם קרא לכשדים שהם יודעים העתידות כפי מלאכתם בדעתם מולד האדם לנהוג המעלות על הגבולים ועל מבטי הככבים המשרתים ושני המאורות ותקופות השנה והחדש והשבוע והיום והם יודעים מולד נבוכד נצר ׃ והתאר ואל עוננכם ואל כשפיכם ׃ והשם וכשפית הרבים ׃
(דברים יח · שמות כב · דניאל א · ירמיה כז · מלכים ב' ט')

כשר אי זה יכשר הזה או זה ׃ והתאר וכשר הדבר לפני המלך ׃ והשם ומה כשרון לבעליה ׃ ומהכבד ויתרון הכשר חכמה ׃ ענינם היושר והנכונה ׃ מוציא אסירים בכושרות ׃ הם טבעות הכבלים והכף כענין קוף כמו קשורים כי הכ"ף והקו"ף ממוצא אחד וכן מי תכן את רוח יי' בכ"ף ׃ ותקן משלים הרבה בקו"ף והענין אחד ׃ ידיה שלחה בכישור ׃ הוא שקורין ור"שיל בלומר שממשמין אותו בראש הפלך כדי לישר המטוה והוא נגזר מהענין הראשון ״
(קהלת יא · אסתר ח · קהלת ה · קהלת י · תלים סח · משלי לא)

כתת וכתותי מפניו צריו ׃ ומעוך וכתות ׃ כשבר נבל יוצרים כתות ׃ כתו אתיכם לחרבות ׃ ואכות אותו טחון ׃ משפטו אכות בפלם וחנותי את אשר אחון ׃ או הוא כמשפטו במשקל מה אקוב ׃ והשם כתית למאור ׃ ופירשו רז"ל שהיה כותש הזתים במכתש ולא היה טוחנם ברחים כדי שלא יהיו בו שמרים ואחר שהוציא טפה ראשונה היה מכניסן לריחים וטוחנן ואותו השמן שהוציא על ידי טחינה כשר למנחות ופסול למנורה שנ' כתית למאור ומה שאמר במנחות בשמן כתית רבע ההין לא נאמר לחובה׃ והפעל הכבד ויכום ויכתום ׃ וכבר פירשתיו בשרש יכרת ויתכן להיות עוד משרש נכת ׃ וכן ואכות אותו טחון ׃ ושלא נזכר פעלו מהכבד ושאיה יכת שער ׃ פירוש ובשאיה יכת שער ׃ וכל פסיליה יכתו ׃ ובכבד אחר וכתת נחש הנחשת ׃ וכתתו חרבותם לאתים ׃ וכתתו את הארץ ׃ והשם ולא ימצא במכתתו חרש ׃ ענין כולם הרציצה והשבר ׃ וכתב רבי יונה כי מן השרש הזה חטים מכות ׃ והוא שם על משקל משור ר"ל חטים טחונים ׃ ואאזל שקלו בשקל מישור מן נשר וכן מכות שרשו נכת ותרגום וינשכו ונכיתו והאכילה היא נכיתה וכן בדברי רז"ל מנכית ואכיל אבי מצרי ״
(תלים פט · ויקרא כב · ישעיה ל · יואל ד · דברים ט · שמות כז · במדבר יד · דברים ט · ישעיה כד · מיכה א · מלכים ב' יח · ישעיה ב · זכריה יא · ישעיה ל · ד"ה ב' ב)

א"א שיש לפרש ויכתום כמו ויכסכום תרגו' ויכסכו וכתיתו ׃

כתב וכתב לה ספר כריתת ׃ מספרך אשר כתבת ׃ קח לך מגלת ספר וכתבת אליה ׃ והיא
(דברים כד · שמות לב · ירמיה לו)

(יחזקאל ב׳ · ישעיה מ״ד) כתובה פנים ואחור · וזה יכתוב ידו ליי · פירוש יכתוב
(יהושע כ״ד) בידו · ויכתוב יהושע את הדברים האלה בספר תורת
אלהים · ת״י וכתב יהושע פתגמיא האלין ואצנעינון
בספר אורייתא דיי׳ ונחלקו בו רז״ל יש אומרים כי על
שמנה פסוקים מן וימת משה עד סוף התורה אמר כי
יהושע כתבם בתורה ויש אומרים כי על פרשת ערי
מקלט אמר שכתבם יהושע בספרו כמו שכתובים בתורה
ולפי פשט הפסוק יראה כי על דבר הברית שכרת עם
ישראל אמר שכתב ויהיה פירושו כמו שתרגם יונתן כי
(ישעיה ד׳) לא יתכן שכתב דברי הברית בספר התורה · כל הכתוב
(ירמיה ל״ב · תלים פ״ז) לחיים · וכתוב בספר וחתום · יי׳ יספר בכתוב עמים ·
(ירמיה ל״א) ועל לבם אכתבנה · בשוא ופתח הת״יו לבן נפתלי
ולבן אשר אכתבנה בקמץ חטף · והשם על הכתיבה
(ד״ה א׳ כ״ח · אסתר ג׳) עצמה הכל בכתב מיד יי׳ עלי השכיל · מדינה ומדינה
(שמות ל״ב) בכתבה · ובתוספת מ״ם והמכתב מכתב אלהים הוא ·
(אסתר ח׳) והשם על הספר השלוח כי כתב אשר נכתב בשם
(ד״ה ב׳ כ״א) המלך · ובתוספת מ״ם ויבא אליו מכתב מאליהו הנביא ·
(אסתר ג׳) ונפעל בשם המלך
(ירמיה י״ז) אחשורוש נכתב · בארץ
יכתבו · והפעל הכבד
(ישעיה י׳) ומכתבים עמל כתבו ·
ואפשר שהוא יוצא

א״א ככתבי כן הוא בקמץ כעבור הזקף אבל ככת׳ למרדכי הוא קמוץ כעבור ססוא כיכוכי תא״ר ·

(ויקרא י״ט) לשלישי · וכתבת קעקע · פירוש שיקעקע בבשרו
ויכתוב באותו החרות ·

כתל (שיר ב׳) אחר כתלנו · הוא הקיר ·

כתם (תלים מ״ה · שיר ה׳) בכתם אופיר · בשש נקודות · כתם פז ·
רוצה לומר כתם ופז וחסרה הוו׳ כמו שמש
ירח וזולתו או הוא סמוך כתם לפז ויחסו אליו
(איוב ל״א) לחשיבותו כמו זהב מופז · ולכתם אמרתי מבטחי ·
(איכה ד׳ · משלי כ״ה) ישנה הכתם הטוב · וחלי כתם · הוא הזהב חשוב · ורבי
יונה כתב הם הפנינים וביחסו אותו לאופיר ולפז ידמה
(תלים ט״ז) שהוא זהב לא פנינים · ומן הענין הזה מכתם לדוד ·
(ירמיה ב׳) כלומר היה עליו המזמור ככתם · נכתם עונך · כמו
נרשם ורז״ל קראו לרושם הדבר כתם טק״א בלעז ·

כתן (בראשית ל״ז · שיר ה׳) ויטבלו את הכתנת בדם · פשטתי את כתנתי ·
(בראשית ל״ז) ויפשיטו את יוסף את כתנתו · והקבוץ
(שמות מ׳ · ויקרא י׳) והלבשת אותם כתנות · וישאם בכתנותם · הת״יו
בשוא לבדו ודינו בקמץ חטף ובספר אחד מדוייק
(שמות ל״ט) מצאתי הת״יו בקמץ חטף · ומ״א ויעשו את הכתנות שש ·
(ראשית ג׳ · ראשית ל״ז · ראשית ל״ז) כתנות עור · ומ״א את כתנת הפסים · ועשה לו כתנת
פסים · ופעם יקראו הכתנת והמעיל כאחת שרומה כי
(שמואל ב׳ י״ג) שניהם ענין אחד כאשר כתוב ועליה כתנת פסים כי
כן תלבשן בנות המלך הבתולות מעילים · אבל
הכתנת הכתוב בבגדי כהונה אינו המעיל כי כל אחד
ואחד בגד בפני עצמו ·

כתף (במדבר ז׳ · זכריה ז׳) בכתף ישאו · ויתנו כתף סוררת ·
(איוב ל״א · ד״ה א׳ ט״ו) כתפי משכמה תפל · בכתפם במוטות ·
(שמות כ״ח) ידוע · ומה שאמר כתפות חוברות · לפי שהיו על
(שמות כ״ו · יחזקאל מ״א) הכתפות נקראו כתפות · ולכתף השנית · וכתפות
(ישעיה י״א) הפתח · ועפו בכתף פלשתים · ענינם צד ופאה ·
(מלכים א׳ ו׳) ובסמוך אל כתף הבית · בשש נקודות · ופירוש ועפו
בכתף פלשתים שיהיו פלשתים עיפים וחלשים בכתפם
כלומר בארצם או יהיה מהענין הראשון ופירושו שיהיו
ישראל עיפי כתף מרוב הכות בפלשתים ות״י ויתחברון
כתף חד למטחי ית פלשתאי ·

כתר (אסתר ב׳ · תלים קמ״ב) כתר מלכות · בשש נקודות · כי יכתירו
צדיקים · פירוש יחשבוני עליהם לכתר ·
(משלי י״ד) וערומים יכתירו דעת · ישימו הדעת ככתר על ראשם ·
(מלכים א׳ ז׳ · מלכים א׳ ז׳) הכותרת האחת · ושתי כותרות עשה · נקראו כן
לפי שהיו על ראש העמודים ככתר · ולפי שהכתר הוא
עגול סביב נשתמשו בזה הלשון בענין סבוב ואמרו
(תלים כ״ב · שופטים כ׳) אבירי בשן כתרוני · פירושו סבבוני · כתרו את בנימן
סבבו אותו עד שלא יכול לנוס הנה והנה · וכבד אחר
(חבקוק א׳) כי רשע מכתיר את הצדיק · מסבב אותו ומקיפו · אבל
(איוב ל״ו) כתר לי זעיר ואחוך · הוא ענין אחר וענינו לפי מקומו
המתן לי מעט ודום עד שאחוך · ות״ת ולתורתו איים
ייחלו יכתרון · והתרגום ולילה ולא דומיה לי ולא אכתר
לי · וא״א ז״ל פירש מזה כתרו את בנימן · כלומר המתינו
להם עד שיצאו ורדפו אחריהם כמו שאמר ונתקנוהו
מן העיר וזהו שאמר הרדיפוהו ואינו או מר רדפוהו כי
הם עשו ברצונם ונסו כדי שירדפו אחריהם ואמרו נסים
הם כאשר בראשונה וזהו מנוחה הדריכוהו בנוסם
ישראל הדריכו בנימין במנוחה אחריהם ולא נחפזו עד
אשר שבו עליהם ·

כתש (משלי כ״ז) אם תכתש את האויל במכתש · ענין
הכתישה ידוע · ושם הכלי שכותשין בו
(שופטים ט״ו) בתוכו מכתש את המכתש אשר בלחי · גומה אשר השן
שוכב בה עשויה כמכתש וכן תרגם יונה ככא דבלועא ·
(צפניה א׳) הלילו יושבי המכתש · ת״י דיתבין בנחלא דקדרון ·
ובמדרש אגדה שער הדגים זו עכו שנתונה בחיקם
של דגים פירוש ששם ניצודים דגים הרבה · ויללה מן
המשנה זה לוד שהוא שני לירושלם · ושבר גדול
מהגבעות זו ציפורי שיושבת בראש ההרים · הלילו יושבי
המכתש זו טבריא שהיא עמוקה מכל ארץ ישראל ·

ואשר הם בני ארבע אותיות

כדכד (ישעיה נ״ד) ושמתי כדכד שמשותיך · נפך ספיר תרגום
ירושלמי כדכדינא וספרינא · והנה נמצא
(יחזקאל כ״ז) בפסוק אחד שניהם בנפך ארגמן ורקמה ובוץ וראמות
וכדכד ·

כלכל (בראשית מ״ז · תלים קי״ב) ויכלכל יוסף את אביו · יכלכל דבריו
במשפט · כבר זכרתים עם הדומה להם
בשרש כול ·

כפתר (שמות כ״ה · שמות כ״ה) וכפתר תחת שני הקנים · כפתריהם וקנותם ·
פירושם תפוח שהיו כמין תפוחים בולטים
(עמוס ט׳) מגוף המנורה · הך הכפתור וירעשו הספים · הכפתור
הוא המשקוף הסומך על שתי הסיפים שהם המזוזות
וקראו כפתור לפי שעושים בו ציורי פרחים וכפתורים ·
(צפניה ב׳) וכן בכפתוריה ילינו · ואמר בו התרגום בפתות תרעהא ·

כרכר (שמואל ב׳ ו׳) מכרכר בכל עוז · פירושו מרקד · ומזה
נקראו הגמלים או הבהמות הקלות בהליכתם
(ישעיה ס״ו) כרכרות בצבים ובפרדים ובכרכרות · לפי שברוב
קלותם ומהירותם דומים שמרקדים ות״ת מכרכר משבח
ובכרכרות ובתושבחן ·

כרבל (ד״ה א׳ ט״ו · דניאל ג׳) ודויד מכרבל במעיל בוץ · פירוש מעוטף
ומכוסה · וכן בארמי פטשיהון וכרבלתהון ·

כרכב (שמות כ״ז · שמות ל״ח) כרכב המזבח ·
תחת כרכבו ·
בתרג׳ סובביה · ובדברי רז״ל
אלו הם כלי עץ
כל

א״א הוא כמין כובע שמשימין על הראש ונקרא כרבלא לשון כרבלתא דתרנגולא ·

כל שעתיד לשוף ולכרכב כלומר לסבב במחוגה והיה למזבח סובב סביב סביב והיה לסוף שלש אמו׳ של גובה המזבח כי המזבח גבהו עשר אמות ומה שאמר ושלש אמות קומתו משפת סובב ולמעלה ונחלקו בזה ר״זל כי רבי יהודה אומר דברים כנתבן ושלש אמות קומתו היה לבד ורבי יוסי אומר קומתו היתה פי שנים בארכו כמזבח הפנימי ומה שאמר ושלש אמות קומתו משפת סובב ולמעלה ומכבר הנחשת היתה תחתיו והיה מגיע עד חצי גובהו המזבח והוא היתה סימן לחצי גובהו להבדיל בין דמים העליונים לדמים התחתונים · ואמרו רז״ל כי שני כרכובים היו האחד הוא זה שאמרנו וכרכוב אחר היה להלוך רגלי הכהנים דלא לשתרקו כלומר שלא ימעדו רגליהם בשחיו משמשים במזבח ״

כרכם

(שיר ד׳)

נֵרְדְּ וְכַרְכֹּם · הוא שקורין לו בערבי זעפראן וידוע הוא ״

א״א וכן נקרא בלעז ובלשון אשכנז זאפרן וכן בלשון רומי נקרא כרוכום אבל אהלים וקנמון תרגו׳ כרכומא וקנומא נבות אבל כרך וכרכם תרגומו רסק ומוריקא ונקרא הכרכום מוריקא על שם נכעו שהוא ירקרק וכן הכובעי׳ שמושאים היהודים במדינת ויניזיא נקראו כובעין כרכומין ואני עשיתי סימן לפרש השכח בעת שהיא כל ראיהם יכירום · ב נימטריא רכו נם יכירום לשון כרכום :

כרמל

(מלכים ב׳ ד׳ · ויקרא כ״ג)

וְכַרְמֶל בְּצִקְלֹנוֹ׳ · וְלֶחֶם וְקָלִי ו וְכַרְמֶל · נקראת כן השבולת כשהיא רכה והיא לחה עדיין · ובספרא כרמל רך מל כלומר רך ומלא דבי רבי ישמעאל תנא כרמל כר מלא כלומר שמלאה השבולת כבר שהוא מלא נוצה · וא״א ז״ל כתבו מורכב כרמל כר מלשון רז״ל כרים וכסתות ומל גם כן מלשון רבותינו ז״ל מילתא אלו בשויה יקירא שהוא בנד משי · רֹאשֵׁךְ עָלַיִךְ כַּכַּרְמֶל · הוא עין צבע ואומרים שהוא עין שני · וכן בּיוּד וְכַרְמִיל וּתְכֵלֶת · אֶל הַר הַכַּרְמֶל · כִּי כְּתָבוּר בֶּהָרִים וּכְכַרְמֶל · וְנֶאֱסַף שִׂמְחָה וָגִיל מִן הַכַּרְמֶל · וְשָׁב לְבָנוֹן לַכַּרְמֶל וְהַכַּרְמֶל לַיַּעַר יֵחָשֵׁב · וּכְבוֹד יַעְרוֹ וְכַרְמִלּוֹ · הַר הַכַּרְמֶל · הר ידוע בארץ ישראל ששמו כך ונקרא כן לפי שהיה מקום שדות ואילנות כי כן הוא כרמל שם למקום אילנות פירות ושדות תבואה בכל מקום · ופי׳ ושב לבנון לכרמל דרך משל כלומר אותם שהם רמים עתה כמו ארזי לבנון הרמים והנשאים יהיו כמו עצי הכרמל שהם שפלים · והכרמל ליער יחשב פי׳ ואותם שהם שפלים עתה כמו עצי הכרמל יהיו רמים כמו עצי יער הלבנון וזאת הנבואה על מלכות חזקיהו וכן בנבואה אחרת שאמר וְהָיָה מִדְבָּר לַכַּרְמֶל וְהַכַּרְמֶל לַיַּעַר יֵחָשֵׁב · פירוש הערים שהם כמו המדבר שאין בו אילנות ולא עצים יהיו כמו הכרמל שיש בו אילנות פירות ושדות זרע והכרמל ליער שיש בו ארזים ואילנות גבוהים ר״ל שיעלו ישראל ממדרגה למדרגה ·

(שיר ז׳ · ד״ה ב׳ ב׳ · מלכים א׳ י״ח · ירמיה מ״ו · ישעיה ט״ז · ישעיה כ״ט · ישעיה כ״ט · ישעיה · ישעיה ל״ב)

א״א בלמ״ד של כרמלו דגושה וכן מן כרזל וכרזלי הגלעדי בלמ״ד דגושה :

כרסם

(תלים פ׳)

יְכַרְסְמֶנָּה חֲזִיר מִיָּעַר · כי יחסלנו הארבה תרגום ירושלמי ארי יקרסם יתיה גובא · וכן במשנה שדה שקרסמות נמלים והקוף והכף ממוצא אחד הם · ויש מפרשים המלה מורכבת יכרס מנה כלומר ימלא כרסו ממנה ·

רפס

(אסתר א׳)

חוּר כַּרְפַּס וּתְכֵלֶת · הוא צבע מן הצבעים ואומרים שהוא ירוק ·

א״א יש אומרים שהוא מין צבע ירוק ובעל הערוך כתב שנקרא בלשון ישמעאל כרפוס ובלעז אפיו ובלשון אשכנז איפיך · ועוד פירש שהוא פיטרוסליון ונראה לי שהוא בלשון אשכנז פיטרסיל וי״א שכרפס היא מלה מורכבת מן כר ופס כר מן כרים וכסתות ופס הוא מין כלי מילת ·

נשלמה אות הכף

אות הלמד

לאב

(הושע י״ג)

בְּאֶרֶץ תַּלְאוּבוֹת · בארץ צמאון ומקומות חררים ויבשים · וכת׳ רבי יונה כי כן קוראים בערבי מקו׳ הצמא והיובש לאבה ״

א״א ורז״ל פירשוהו תל שאובין בו כל טוב וכן תרגם יונתן דהויתון תאיבי׳ בה לכל מדעם

לאה

(איוב ד׳ · בראשית י״ט · איוב ד׳ · שמות ז׳ · ישעיה מ״ז · ירמיה ט״ו · מיכה ו׳ · איוב ט״ז · יחזקאל כ״ד · ישעי׳ ז׳ · שמות י״ח · מלאכי א׳)

הֲנִסָּה דָבָר אֵלֶיךָ תִּלְאֶה · וַיִּלְאוּ לִמְצוֹא הַפָּתַח · תָּבוֹא אֵלֶיךָ וַתֵּלֶא · והנפעל וְנִלְאוּ מִצְרַיִם · נִלְאֵית בְּרֹב עֲצָתָיִךְ · נִלְאֵיתִי הִנָּחֵם · והפעל הכבד וּמָה הֶלְאֵתִיךָ · ההא בסגול והאלף בצרי · אַךְ עַתָּה הֶלְאָנִי · תְּאֻנִים הֶלְאָת · כִּי תַלְאוּ גַּם אֶת אֱלֹהָי · והשם אֵת כָּל הַתְּלָאָה · ובתוספת שתי אותיות המם והתיו הִנֵּה מַתְּלָאָה · ותרגם יונתן הא דאיתינא מליאותנא ולפירושו הוא כמו מתלאה המם בחירק ובא הפתח במקומו כמו למבראשונה · חלקו מחמאות פיו · כמו שכתבנו בחלק הדקדוק כולם ענין היגיעה הן יגיעת מחשבות בענינים שיקוץ האדם בהם הן יגיעת הפעולות ותרגום ואתה עיף ויגע ואת משלהי ולאי ·

לאט

(שמואל ב׳ י״ט · שמות ז׳ · שמות ח׳)

וְהַמֶּלֶךְ לָאַט אֶת פָּנָיו · פירושו כסה ונהפכה זאת האלף בהא במלת בְּלַהֲטֵיהֶם ונחה במלת בְּלָטֵיהֶם וענינו במעשה הכשפים שעושים בהסתר ובכסוי מבני אדם בתחבולות ובדמיונות ואפשר שיהיה בלהטיהם משרש להט ומעניינו ורבי יהודה הביא לאט בשרש לוט ובא שלם בתמורת הוו באלף והוא נכון ·

א״א כמו מן קום וקאם שאין ומן כום וכאמה ויסנה ·

לאך

(איוב א׳ · בראשית ל״ב · בראשית כ״ח · נחום ב׳)

וּמַלְאָךְ בָּא אֶל אִיּוֹב · וַיָּשֻׁבוּ הַמַּלְאָכִים · מַלְאֲכֵי אֱלֹהִים · המם במלאך מהאותיות הנוספות · וְלֹא יִשָּׁמַע עוֹד קוֹל מַלְאָכֵכֵה · הוא כמו מלאכיך ובא צרי תחת כף הכינוי מקום קמץ והחא כהא אשר צויתי אותכה · ור׳ יונה כתב כי ההא מקום יוד והוא כמו מלאכי · כמו שובי נפשי למנוחייכי · ור׳ יהוד׳ בן בלעם כת׳ כי קול מלאככה פי׳ קול חשנים אוכלות חשרף כמו שאמ׳ והכרתי מארץ טרפך ובלשון פרס יקראו תריחיים

א״א שהיה לו לומר תחת שתי הכפין האחת היא תחת יוד סימן הנקבה כמו לכל עוכבי והשנית מקום קמץ ובא קמץ קטן תחת קמץ גדול ·

הריחים מלאכה והם הטוחנות והשנים נקראו טוחנות והשם במלאכות יי׳ (חגי א׳) ועניִם ידוע שהוא ענין השליחות בין מבני אדם בין מארת הבורא יתברך · וכן הנביא נקרא מלאך לפי שהוא שליח השם וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים (במדבר כ׳) · והוא משה רבינו ע״ה · וכן ויאמר חגי מלאך יי׳ (חגי א׳) ויהיו מלעיבים במלאכי האלהים (ד״ה ב׳ ל״ו) · וכן פירוש ויעל מלאך יי׳ מן הגלגל (שופטים ב׳) · ויהי כדבר מלאך יי׳ את הדברים האלה (שופטים ב׳) · אמרו שזה המלאך הוא פינחס · וענין אחר בזה השרש מלאכה מכל מלאכתו אשר עשה (בראשית ב׳) · ויפול הענין הזה על מעשה האדם וממונו ועניִנו והמלאכה היתה דים (שמות ל״ו) · רוצה לומר הכסף והזהב אשר הביאו ושאר הדברים · לרגל המלאכה (בראשית ל״ג) · רוצה לומר המקנה · וכן וכל המלאכה נמבזה ונמס (שמואל א׳ ט״ו) · ובסמוך למלכת השמים (ירמיה ז׳) · והוא חסר אלף · אם לא שלח ידו במלאכת רעהו (שמות כ״ב) · וכן במוכרת וחלוים במלאכת (דברי הימים ב׳ י״ג) · והקבוץ מלאכות ובסמוך בנוע האלף כל מלאכות התבנית (ד״ה א׳ כ״ח) · לספר כל מלאכותיך (תלים ע״ג) · כתבתי כל המלות האלה בשרש הזה כי כן כתבם רבי יונה ודעתו בהם שהמ״ם נוספת · ויתכן לומר בהם שהמ״ם שרשית ויהיו בני ארבע אותיות · ויש מפרשים למלכת השמים · המ״ם שרש לשון מלוכה רוצה לומר לכוכב גדול שבשמים ויונתן תרגם לכוכבת שמיא ״

לאם ולאום מלאום יאמץ (בראשית כ״ה) · ושני לאמים (בראשית כ״ה) · תוכחות בלאמים (תלים קמ״ט) · ולאומי אלי האזינו (ישעיה נ״א) · נכתב בו הנח שהוא הוו עם הדגש וכבר כתבנו הדומים לו בחלק הדקדוק הם כמו אומים ״

לבב גם לי לבב (איוב י״ב) כמוכם · לבב עקש (תלים ק״א) · והפעל הכבד ממנו לבבתיני אחותי כלה (שיר השירים ד׳) · פירוש הסירות את לבבי או מחצת את לבבי בחץ עיניך · והנפעל ואיש

א״א תימהתי למה לא הביא ובסמיכות לבב פרעה : א״א שפי׳ הוא הפך הפעולה כמו תכואתי תשרש וזהו הסירו׳ את לבבי ובלשון אשכנז דו הושט אכטהערכט מיך ·

נבוב ילבב (איוב י״א) · פירוש האדם נבוב וחלול בתחלה באין דעה ואחר כך ילבב שיש לו לבב ודעת · והקבוץ בלשון נקבות כל לבבות דורש יי׳ (דברי הימים א׳ כ״ח) · ובלשון זכרים מתופפות על לבבהן (נחום ב׳) · ובהעדר בי״ת הכפולה לב ובלשון נקבה לבה מה אמלה לבתך (יחזקאל ט״ז) · והקבוץ לבורת ולישרים בלבותם (תלים קכ״ה) · לב חכם לימינו (קהלת י׳) · כלומר כי הוא מזומן לו כמו שהימין מזומן לאדם לכל מעשה · ולפי שהלב הוא משכן השכל אמר קונה לב (משלי י״ט) · כאילו אמר קונה דעת · בלב ולב ידברו (תלים י״ב) · מי שמראה בפיו שלבו טוב והוא רע הנה כשידבר ידבר בשני לבבות · וכן ולעדור בלא לב ולב (דברי הימים א׳ י״ב) · שלא היו להם שני לבבות במלחמה אבל בלב שלם היו נלחמים כמו שאמר עודרי מערכה בלבב שלם (דברי הימים א׳ י״ב) · ולפי שהלב מיצוע גוף האדם ועצמו נאמר גם כן למיצוע כל גוף ועוצם שלו לב בער באש עד לב השמים (דברים ד׳) · בלבת אש מתוך הסנה (שמות ג׳) · בלב האלה (שמואל ב׳ י״ח) · ואל לב שקוציהם ותועבותיהם לבם הולך (יחזקאל י״א) · ויש שפירשו בלבת אש כמו בלהב האש ואם כן תהיה המלה מנחי הלמ״ד לברת בפלס אות נפשך · ודומה לו בדברי המשנה אחד המבעיר ואחד המלבה · ותלבב לעיני שתי לביבות (שמואל ב׳ י״ג) · הוא הבצק הרקיק שקולין אותו במשרת ״

לבא כלביא שכן (דברים ל״ג) · הוא הארי · מה אמך לביא (יחזקאל י״ט) · משפטו לביאה אבל בא היו״ד במקום האלף והאלף במקום הה״א · והקבוץ נפשי בתוך לבאים (תלים נ״ז) · והנכון לביאים כמו מן נביא נביאים · והקבוץ בלשון נקבות ומחנק ללבאותיו (נחום ב׳) ״

לבט ואויל שפתים ילבט · ועם לא יבין ילבט (משלי י׳ · הושע ד׳) · פירושו יתעורר כלומר יתעורר בדבריו או פירושו יכשל · וארוני אבי ז״ל כתב בפירוש משלי כי הוא דומה לערבי בשתי לשונות ילבטבה כמו מהר בה לשון אחרת יתלבט כמו פוסח ופירוש ללשון הראשון ימהר ולא יאריך למחשבה להתבונן היאך יעשה המצוה והענין השני פוסח הוא במה שיצוה על שתי סעפים ולא יתברר לו האמת ״

לבן ותהי להם הלבנה לאבן (בראשית י״א) · ואת מתכונת הלבנים · לא תגרעו מלבניכם (שמות ה׳ · שמות ה׳) · ידוע · והפעל ממנו נלבנה לבנים · ללבון הלבנים (בראשית י״א · שמות ה׳) · והכבשן ששורפין בו הלבנים יקרא מלבן והעביר אותם במלבן (שמואל ב׳ י״ב) · כלומר שרפם בכבשן הלבנים · וי״ת וגרר יתהון בשוקיא כלומר היה מגרר אותם בחוצות להמיתם מיתה קשה ונבזה ומה שתרגם במלבן בשוקיא אפשר שרעתו שנקרא השוק מלבן לפי שהוא באצטוניות סדורות מפה ומפה מדברי רז״ל מלבנות התבואה שהן ערוגות לפי שהן מסודרות וכן אמרו מלבנות הפתחים והם מזוזות הפתחים מזה ומזה · בפלט במלבן (ירמיה מ״ג) · במקום שעושין הלבנים · החזיקי מלבן (נחום ג׳) · כלומר בני כבשן הלבנים · ויתכן שענין הלבנים מענין הלובן לפי שכל דבר הנשרף באש יתלבן · וכן יתבררו ויתלבנו ויצרפו (דניאל י״ב) · וכן אמר רז״ל בזה הענין מלבנן באור והן טהורים · כזרע גד לבן (שמות ט״ז) · פירוש המן היה לבן והיה גרגירים כזרע גד · מחשוף הלבן · ובסמוך ולבן שנים מחלב (בראשית ל׳ · בראשית מ״ט) · בסגול · לבנה אדמדמת · כהות לבנות (ויקרא י״ג · ויקרא י״ג) · והפעל הכבד ממנו כשלג ילבינו (ישעיה א׳) · והוא פעל עומד · וכן הלבינו שריגיה (יואל א׳) · ר״ל שיבשו וחזרו לבנים · ומשלג אלבין (תלים נ״א) · והיוצא ולברר וללבן עד עת קץ (דניאל י״א) · היה ראוי ולהלבן · ובהעדר הה״א הושלה תנועתה על למ״ד השימוש · ובנין התפעל יתבררו ויתלבנו (דניאל י״ב) · ופירש רבי יונה כי לבנת הספיר (שמות כ״ד) · שם פירוש לובן ספיר וכן אמר הגאון כי הספיר לבן · ורבי אברהם אבן עזרא ז״ל כתב בפירושו כי הספיר אדום והעד אדמו עצם מפנינים ספיר גזרתם והטעם כפול כמו זכו נזיריה משלג צחו מחלב · ועוד למדה אמר במעשה היה לו לומר במראה לבנת הספיר רק הנכון כי הוא מגזרת לבנה כמו חשכת מים מגזרת חשכה והנה לבנת הספיר כמו אבן ספיר שראה יחזקאל ודעת הדרש בזה הדרך שראו דמות לבנה תחת רגלי כסא הכבוד לראות ולזכור שנשתעבדו ישראל תחת יד מצרים במעשה לבנים · וחפרה הלבנה (ישעיה כ״ד) · היא הירח ונקראת כן לפי שהיא נראית לבנה · תחת אלון ולבנה (הושע ד׳) · מקל לבנה (בראשית ל׳) · הוא עץ שגזרתו לבן · וכתב רבי יונה כי הוא הנקרא בערבי לובנ״י · לבונה זכה (שמות ל׳) · ידוע · ופירוש עם כל עצי לבונה (שיר השירים ד׳) · העצים היוצאת מהם הלבונה כי הלבונה הוא שרף עץ · על מות לבן (תלים ט׳) · יש מפר׳ לבן שם אחד מאויבי דוד ובמותו עשה זה המזמור וי״מ כי הוא הפוך מן נבל · וא״א ז״ל כתב כי הלמ״ד לשמוש והוא שם משורר אחד ששמו בן והוא מפורש בדברי הימים כמו שכתוב ועמהם אחיהם המשנים בן ויעזיאל ושמירמות וזה המזמור אמרו דוד על מות גלית ונצוח פלשתים

ונגן אותו בן המשורר ואם תאמר היה לו לומר לְבֵן הלמ״ד בשוא כמו לאסף כי לא תבא ידיעה על שם אדם ועל שם עיר התשובה אף על פי שאין מנהג הלשון כן יבא פעמים כן לרוב הידיעה כמו שבא בשם עיר שאמר אשר בשכו · ויפקדם בטלאים · בסוכות · בקרקר · וכן אמר לַבֵּן בידיעה כדי שלא יסתפקו בו בלשון בן מן הבנים לפיכך אמר לַבֵּן המשורר הידוע בשמו לבני עמו ״

לבש (אסתר ו׳ · תלים צ״ג · ויקרא ו׳ · ויקרא ט״ו · שמות כ״ט · ד״ה ב׳ י״ח · איוב כ״ט · צפניה א׳ · זכריה ג׳ · דניאל י׳ · משלי ל״א · דניאל י״ב · יחזקאל כ״ג) אֲשֶׁר לָבַשׁ בּוֹ הַמֶּלֶךְ · ולגזרת פִּעֵל לָבֵשׁ יְיָ עוֹז הִתְאַזָּר · יִלְבַּשׁ עַל בְּשָׂרוֹ · וְרָחַץ בַּמַּיִם אֶת בְּשָׂרוֹ וּלְבֵשָׁם · שִׁבְעַת יָמִים יִלְבָּשָׁם הַכֹּהֵן · וְאַתָּה לְבַשׁ בְּגָדֶיךָ · צֶדֶק לָבַשְׁתִּי וַיִּלְבָּשֵׁנִי · וְעַל כָּל הַלּוֹבְשִׁים מַלְבּוּשׁ נָכְרִי · הָיָה לָבוּשׁ בְּגָדִים צוֹאִים · וְהִנֵּה אִישׁ אֶחָד לָבוּשׁ בַּדִּים · לָבוּשׁ שָׁנִים · ובסמוך לְבוּשׁ הַבַּדִּים · לְבוּשֵׁי תְכֵלֶת · וענין הפעול בלבישה לפי שאחר שלבש האדם את הבגד הנה הוא לבוש מן הבגד וכן הבגד לבוש עליו וכן חוגר וחגור בזה הדרך וכן אחוזי חרב · וכן ואתה תאזור מתניך · אזור במתניו ·

(חגי א׳ · בראשית כ״ח · אסתר ו׳ · צפניה א׳ · ישעיה כ״ט · במדבר כ׳ · בראשית כ״ז · ישעיה ס״א · זכריה ג׳ · מלכים א׳ כ״ב) לָבוּשׁ וְאֵין לְחֹם לוֹ · לֶחֶם לֶאֱכֹל וּבֶגֶד לִלְבֹּשׁ · והשם וְנָתוֹן הַלְּבוּשׁ וְהַסּוּס · ובתוספת מ״ם מַלְבּוּשׁ נָכְרִי · ומשקל אחר בִּגְדֵי נָקָם תִּלְבֹּשֶׁת · והפעל הכבד וַיַּלְבֵּשׁ אוֹתָם אֶת אֶלְעָזָר בְּנוֹ · הִלְבִּישָׁה עַל יָדָיו · הִלְבִּישַׁנִי בִּגְדֵי יֶשַׁע · וְהַלְבֵּשׁ אוֹתְךָ מַחֲלָצוֹת · וכבד אחר מְלֻבָּשִׁים בְּגָדִים ״

לגם (ד״ה ב׳ ט׳ · מלכים א׳ י׳) עֲצֵי הָאַלְגּוּמִּים · ובמקום אחר אַלְמוּגִּים ושניהם ענין אחד והוא שקורין לו בלעז קוֹרָ״לו ויש מי שפירש אותו העץ שצובעין בו שנקרא בערבי אלבקם שקורין לו בלעז ברזי״ל · ואף על פי שכתבתי כי המלה הזאת נוספת בה האלף כמו שכתב רבי יונה יתכן שהוא בן ארבע אותיות ותהיה האלף שרשית כמו שכתבתי אבנט וזולתו מן המלות שאין להם חברע בשער האלף במרובעים ״

להה (בראשית מ״ז · משלי כ״ו) וַתֵּלַהּ אֶרֶץ מִצְרַיִם · ענינו ותשתגע כי מרוב הרעב יצא האדם מדעתו · וכן בהכפל פ״א הפעל כְּמִתְלַהְלֵהַּ הַיּוֹרֶה זִקִּים · והגאון רבינו סעדיה ז״ל פירש ותלה כמו ותלא כלומר כאדם הנלאה לא ידע מה לעשות וכן כמתלהלה המראה עצמו כאלו לא ידע מה לעשות ״

להב (שופטים י״ב · ישעיה י״ג · במדבר כ״א · יחזקאל כ״א · תלים ק״ה · תלים כ״ט · שופטים ז׳ · נחום ג׳ · שמואל א׳ י״ז) וַיְהִי בַּעֲלוֹת הַלַּהַב · והקבוץ פְּנֵי לְהָבִים פְּנֵיהֶם · ובלשון נקבה לֶהָבָה מִקִּרְיַת סִיחֹן · ומשקל אחר לַהֶבֶת שַׁלְהֶבֶת · והקבוץ אֵשׁ לֶהָבוֹת בְּאַרְצָם · בפלם בהרות · ובסמוך לַהֲבוֹת אֵשׁ · ידוע ולפי שהחרב דומה ללהב בהתלהט נקראת להב · וַיָּבֹא גַם הַנִּצָּב אַחַר הַלַּהַב · וכן דמהו ללהב ולברק וְלַהַב חֶרֶב וּבְרַק חֲנִית · ובלשון נקבה וְלֶהֶבֶת חֲנִיתוֹ · הוא הברזל אשר בחנית ״

להג (קהלת י״ב) וְלַהַג הַרְבֵּה · ענינו למוד מאין הבנה ״

להט (תלים ק״ד · תלים נ״ז · מלאכי ג׳ · יואל א׳ · דברים ל״ב · ישעיה מ״ב · בראשית ג׳ · שמות ז׳) אֵשׁ לוֹהֵט · אֶשְׁכְּבָה לֹהֲטִים · פירושו בתוך לוהטים · והפעל הכבד וְלִהַט אֹתָם חַיּוֹם הַבָּא · וְלֶהָבָה לִהֲטָה · וַתְּלַהֵט מוֹסְדֵי הָרִים · וַתְּלַהֲטֵהוּ מִסָּבִיב · ענינם ענין שריפה · ואמר וְאֵת לַהַט הַחֶרֶב · בענין להב חרב וברק חנית · ויתכן להיות מזה השרש והענין בְּלַהֲטֵיהֶם כי יש ממעשה הכשפים בלהט החרב ״

להם (משלי י״ח) דִּבְרֵי נִרְגָּן כְּמִתְלַהֲמִים · ענינו חלקים כלומר דברי נרגן הם חלקים ואין אדם מרגיש בהם והם ירדו חדרי בטן ״

א״א ורש״י פירש כמתלהמים לשון מהלומות ולפי זה יהיה הלם ולהם אחד כהפוך אותיו :

להק (שמואל א׳ י״ט) אֶת לַהֲקַת הַנְּבִיאִים · ענינו חברת הנביאים והוא כמו הפוך קהלת ״

לו (דברים כ״ו · עובדיה א׳) לֹא אָכַלְתִּי בְאֹנִי מִמֶּנּוּ · לֹא תִשָּׂא שֵׁמַע שָׁוְא · וְהָיוּ כְּלוֹא הָיוּ · המלה הזאת ענינה ידוע ועילתה ומקום נפילתה פירשנו בשער אין וכתבנו המלה הזאת בשרש לו לפי שקריאתה בוו ופעמים רבות היא בוו בכתוב · ויכנס עליו הא התימה במקום אם הֲלֹא שָׁמַעַתְּ בִּתִּי · (רות ב׳) אם לא שמעת בתי ואינו התחלת הדברים אך מתחלת זה אמר לה בעז שלא תלך ללקט בשדה אחר ובסוף הדברים אמר לה הלא שמעת בתי כלומר לא שמעת מה שהזהרתיך השמרי שלא תלכי ללקוט בשדה אחר · וכן הֲלֹא כִּי מְשָׁחֲךָ יְיָ עַל נַחֲלָתוֹ לְנָגִיד · (שמואל א׳ י׳) ובא בהא במקום האלף הֲלֹה הִיא בְּרַבַּת בְּנֵי עַמּוֹן · (דברים ג׳) ופירושו לפי שהפליא הדבר ואמר הנה ערשו ערש ברזל דומה שלא תסבלהו מטת עץ והשומעים זה הדבר יפלא בעיניהם לפיכך אמר הלא היא ברבת בני עמון כלומר אם לא יאמינו השומעים הלא ימצאות ברבת בני עמון ששם היא · ובאה עליו הוו הקמוצה בשני מקומות ועניננה לתמיהה וְלֹא יֵלֶךְ נָא אִתָּנוּ · וְלֹא יֻתַּן נָא לְעַבְדְּךָ · (שמואל ב׳ י״ג · מלכים ב׳ ה׳) ובאה מלה אחרת בזה השרש כתובה בוו ובשורק ופעמים עם וו ואלף ועניננה במקומות כמו אם כמו לוּא הִקְשַׁבְתָּ לְמִצְוֹתָי · לוּ הַחֲיִיתֶם אוֹתָם · ותבא בענין שמא כמו לוּ יִשְׂטְמֵנוּ יוֹסֵף · ותהיה בענין ולואי לוּ יִשְׁמָעֵאל יִחְיֶה לְפָנֶיךָ · לוּ יְהִי כִדְבָרֶךָ ״ (ישעיה מ״ח · שופטים ח׳ · בראשית נ׳ · בראשית י״ז · בראשית ל׳)

א״א והן לה״ כמקרא דכתיבין לוא שבים מכחון כתורה וסימן אוכל יגיד וכן הלוא י״ג מלאין כתורה :

א״א כי קמצות הוו״ן בעבור שהמלה עומדת ושבה למעלה שאם ולא אבה ללכת ר״ל מאחר שלא תאבה ילך נא אתנו אמנון וכן ולא דכעמן אחר שמאן הכביא לקחת אחר כעמן ולא ר״ל מאחר שלא תרבה לקחת יותן נא לעבדך וגו׳ · והעד על זה הפירוש טעם זקף גדול שהוא על שניהם ·

לוג (ויקרא י״ד) וְלֹג אֶחָד שָׁמֶן · מדה קטנה ידועה ביניהם והוא אחד מעשרים וארבעה בסאה והוא שעור ששה בצים ·

לוה (נחמיה ה׳ · דברים כ״ח · תלים ל״ז · דברים כ״ח · דברים כ״ח · משלי י״ט · ישעיה כ״ד · קהלת ח׳ · ישעיה י״ד · בראשית כ״ט · ישעיה נ״ו · ישעיה נ״ו) לָוִינוּ כֶסֶף לְמִדַּת הַמֶּלֶךְ · וְאַתָּה לֹא תִלְוֶה · לֹוֶה רָשָׁע · והפעל הכבד וְהִלְוִיתָ גּוֹיִם רַבִּים · הוּא יַלְוְךָ וְאַתָּה לֹא תַלְוֶנּוּ · מַלְוֵה יְיָ חוֹנֵן דָּל · כַּמַּלְוֶה כַּלֹּוֶה · ענין ההלואה ידוע · ועא וְהוּא יִלְוֶנּוּ בַעֲמָלוֹ · והנפעל וְנִלְוָה הַגֵּר עֲלֵיהֶם · יִלָּוֶה אִישִׁי אֵלַי · הַנִּלְוִים עַל יְיָ · הַנִּלְוָה אֶל יְיָ · הוא בינוני ובקמץ שלא כמנהג · ואפשר שיהיה עבר והה״א במקום אשר כה״א ההלכוא אתו · בֹּאוּ וְנִלְווּ אֶל יְיָ · ציווי כמו הלוו · (ירמיה נ׳) והשם כִּי לִוְיַת חֵן הֵם · ענין כלם ענין חבור ודבוק · (משלי א׳) ומן הענין הזה עוד כְּמַעַר אִישׁ וְלֹיוֹת סָבִיב · פירושו חבורים · וכן לֹיוֹת מַעֲשֵׂה מוֹרָד · מֵעֵבֶר אִישׁ לֹיוֹת · (מלכים א׳ ז׳ · מלכים א׳ ז׳ · מלכים א׳ ז׳) תִּמְשֹׁךְ לִוְיָתָן בְּחַכָּה · לִוְיָתָן זֶה יָצַרְתָּ לְשַׂחֶק בּוֹ · אַתָּה רִצַּצְתָּ רָאשֵׁי לִוְיָתָן · וְעַל לִוְיָתָן נָחָשׁ בָּרִחַ · (איוב מ׳ · תלים ק״ד · תלים ע״ד · ישעיה כ״ז) כלם הם שם התנין הגדול אשר בים · הָעֲתִידִים עֹרֵר לִוְיָתָן · (איוב ג׳) פירושו אבלם וכן בתלמוד

א״א פ׳ ראב״ע שהוא מין דג גדול עיין בפירושו במערכה הראשון של איוב ·

בתלמוד ירושלמי לא תעורר אשה לויתה במועד כמה דאת אמר העתידים עורר לויתן וכן פירשו הרב רבינו סעדיה ז״ל ·

(משלי ג · משלי ג · ישעיה ל · משלי ב · משלי ד · משלי ד · בראשית ל)
לוז אל יליזו מעיניך נצור תושיה · פירוש אל יסורו ואל ינטו מנגד עיניך · והנפעל כי תועבת יי נלוז · וכן ותבטחו בעשק ונלוז · פירושו ובדבר נלוז כלומר במשפט מוטה על דרך והעיר מלאה מוטה · ורבי יונה פירש ונלוז שם · ונלוזים במעגלותם · והכבד אל יליזו מעיניך שמרם בתוך לבבך · והדגש תמורת הנח כמו שבא גם כן וילינו · ומזה הענין השם משרש לזה ולזות שפתים הרחק ממך · ולוז וערמון · הוא שקורין לו בלעז אווילנ״יר · ורבינו סעדיה ז״ל פירש לוז שקדים בעבור שנקראו כן בלשון ישמעאל וכן בתרגום ירושלמי תרגום שקדים לוזים ״

(ירמיה יז · שמות לב · שמות לד · שמות לה · יחזקאל כז · יחזקאל כז · יחזקאל יז · במדבר ו · דברים לב)
לוח על לוח לבם · והלחת מעשה אלהים המה · שני לחת אבנים · נבוב לחות · ברושים משניר בנו לך את כל לחתים · ידוע ובמלת לוחותים לשון רבוי ולשון שנים כי הרבוי היה בתכונת השנים · ורבי אברהם אבן עזרא ז״ל כתב כי הטעם שיש ספינות יעשו אותם משני לוחות · כל עץ לח · הובשתי עץ לח לחים ויבשים · והשם לח · ולא נס לחה · בפלס את כל העם ברעה · ידוע כי הוא הפך היובש ״

(שמואל ב כא · ישעיה כה · שמואל ב יט · מלכים א יט · שמואל א יח · רות ג · שמואל ב יח · בראשית לז · בראשית מג)
לוט לוטה בשמלה · מעוטפת בשמלה ופירוש אחרי האפוד כמו שת״י בתר דשאיל לידה באפודא · פני הלוט הלוט · הראשון שם. והשני פעול · ובתמורת הוו באל״ף נעה לאט את פניו · וכבר כתבנוהו שרש בפני עצמו · והפעל הכבד וילט פניו באדרתו · ענינם ההסתר והכיסוי · והשם מזה דברו אל דוד בלט · ותבא בלאט · והוא כתוב באל״ף כלומר בסתר אבל לאט לי לנער לאבשלום · והדומים לו כבר כתבתים בשער האל״ף בשרש אט · נכאת וצרי ולוט · נכאת ולוט · פירשו בו כי הוא הנקרא בערבי ש״יד בלו״ט ונקרא בלו״ט הנקרא בלעז גלנט״ץ וש״יך בלו״ט נקרא בלעז קשטנ״ש · ובבראשית רבה נכאת שעוה ולוט משט״כי וידוע הוא ״

(מלכים א ו · שמות לו · ישעיה א · דברים לב · שופטים יד · בראשית מג · שמואל א כה · תלים כז · שמואל כה)
לול ובלולים יעלו על התיכונה · נכתב בו״ו ודגש פירו׳ במעלות ויונתן תרגם במסבתא לפי שהיו עולין בהן במסבה והלול בנין עמוד אבנים עשוי מעלות מעלות והעולה בו מקיף והולך סביב העמוד ועולין בו כמה אמות ואין צריך לשפוע כשאר סולם ובלעז קורין לו וירי״ץ · ורז״ל אמרו במסכת מדות ומסבה היתה עולה מקרן מזרחית צפונית לקרן מערבית דרומית שבה היו עולים לגגות התאים וכו׳ כמו שהיא שנויה שם · ויש לפרש ובלולים ובארובות כלומר דרך ארובה היו עולים מזו לזו · ובדברי רז״ל לול ארובה באמרם לול הפתוח בין בית לעליה · ומזה השרש ללאות תכלת · האל״ף נוספת באל״ף דודאי תאנים ופירוש בתי אחיזה שנאחזים בהם הקרסים לאצ״ש בלעז · ומזה השרש עוזי לולי יי צבאות · לולי כעס אויב אגור · רובם בתוספת יו״ד ויש כתובים באל״ף לולא חרשתם בעגלתי · לולא התמהמהנו · כי לולא מהרת · לולא האמנתי לראות בטוב יי בארץ חיים · כי לולא דברת כי אז מהבקר נעלה העם · ענין המלה אם לא ואפשר שהמלה מורכבת מן לו שענינו

א״א ולא כמנהגים רק אילו שהביא לכן היה לו לומר וה׳ כתיבין אל״ף · וו׳ רקאי פסוקים כתיבין לולי ביו״ד ·

אם ומן לא ונכתבה פעמים ביו״ד לפי שהמלה נקראת בצרי ופירוש כי לולא דברת לו לא דברת ואמרת יקומו נא הנערים לא היתה מלחמה זאת ״

(בראשית לב · שופטים יט · נחמיה יג · זכריה ה · יהושע א · בראשית לב · איוב מא · שופטי יט · ראשי יט · שופטים יט · איוב יז · איוב מא · משלי יט · ירמיה ד · תלים מט · תלים כה · איוב כד · בראשית כד · תלים נה · בראשית מג · ירמיה ט · ישעיה א · ישעיה כד · במדבר יד · שמות יז · במדבר יד · שמות יו · שמות יו · שמות יו · במדבר יד)
לון והוא לן בלילה ההוא · ולנו בגבעה · נון השרש נבלעת בדגש נון חרבים ומשפטו ולננו · והתאר מדוע אתם לנים נגד החומה · בפלס אם בנים אתם · ולנה בתוך ביתו · הסגול מקום קמץ וכן והזורח תבקע אפעה · והפעל הכבד וילן יהושע · וילן שם בלילה ההוא · בצוארו ילין עוז · וילינו שם · כי ברחוב נלין · רק ברחוב אל תלן · ובהמרותם תלן עיני · כמו תלין רוצה לומר שלא היה ישן בעבור המרות חביריו דבריו ומרשיעים אותו · ויש מפרשים תלן עיני מענין השקידה על הענין תמיד ופירוש עיני השגחתי כלומר תמיד אני חושב ומעיין בהמרותם ובא בלשון הקדש לשון לינה בענין השקידה כמו בצוארו ילין עוז · ושבע ילין בל יפקד רע · עד מתי תלין בקרבך · וכן ולנדה בתוך ביתו · והדומים להם שאין ענינם לינת הלילה לבד אלא השקידה תמיד ולפי שלינת הלילה היא בטול כל העסקים והשקידה על השינה והמנוחה אם איננו כי היה ער בלילה והיתה שקידתו בהמרותם · ואדם ביקר בל ילין · פירוש היקר שיש לאדם והוא הממון לא ילין עמו במותו רק יעזבנו · וכן אמר אחריו בסוף המזמור אדם ביקר ולא יבין פירוש שלא יבין בעודנו בחיים עם הממון · ורבי יהודה הלוי פירשו כן יש עם האדם יקר שלא ילין והטעם שלא ישכב וימות והוא כבוד הנשמה ואדם שלא למד ולא יבין על כן הם כבהמות · נפשו בטוב תלין · כשימות נפשו תנוח בטוב · והפעל היוצא מזה ערום ילינו מבלי לבוש · מקום לנו ללין · כמו להלין והתתפעל בצל שדי יתלונן · והשם אל המלון מלון אורחים · ובהא הנקבה ובשורק כמלונה במקשה ותתנודדה כמלונה · והיא סוכרת השומר שילין בה בלילה ולפיכך נקראת מלונה כי איננה לדירה אלא שילין בה בלילה · וע״א מהכבד אשר הלינותם עלי · וילן העם על משה · ובדגש תמורת הנח וילינו עליו את כל העדה · והוא פעל יוצא לשלישי · אשר אתם מלינים עליו · כי תלינו עלינו · ובא רוב הענין הזה בדגש להפריש בינו ובין הענין האחר · והשם שמעתי את תלונת · והדגש תמורת הנח כי היה ראוי תלונות בפלס תבונות תשובות · והנפעל מזה הענין וילונו על משה ועל אהרן · וענין התלונה תרעומת ״

(עובדיה א · איוב ו · משלי כג · משלי כ · איוב לט)
לוע ושתו ולעו · ענינו ובלעו · על כן דברי לעו · נבלעו ונשחתו · והשם ושמת שכין בלועך · פירושו בבית הבליעה · והפעל הכבד ילע קדש · ומזה השרש ואפרוחיו יעלעו דם · פירוש יבלעו דם ונקדמה למ״ד הפעל לפ״א הפעל לפי שכבד על הלשון לחבר שני עיינין כאחד ומשפטו ילועעו · ויש לפרש ילע קדש לשון דבור מלשון רבותינו ז״ל לעי באורייתא ופירוש הפסוק מוקש הוא לאדם שילכד בו כשיאמר קדש כלומר כשידור דבר ויאמר זה יהיה קדש ואחר כן יתחרט בו וזהו שאמרו ואחר נדרים לבקר כלומר אחר שנדר יבקר ויחפש אחר ענינו אם יוכל להשלים הנדר אם לא וזהו מוקש לו כי קודם הנדר היה לו לבקר ולחפש בענינו היטב אם יוכל להשלים נדרו אם ידור ובענין הזה אמר גם כן שלמה אל תתן את פיך לחטיא את בשרך ואל תאמר לפני המלאך כי שגגה היא ·

לוץ

לוץ ולצת לבדך תשא · והפעל הכבד אם ללצים הוא יליץ · זדים הליצוני · ובהכפל למ״ד הפעל משך ידו את לוצצים · והוא תאר כי אילו היה פעל היה מפעלי הכפל · והתפעל ועתה אל תתלוצצו · והתאר ליץ תכה ופתי יערים · לץ היין · פירוש שותה היין · זד יהיר לץ שמו · אם ללצים הוא יליץ · ענין הליצנות ידוע · וענין אחר עד בליעל יליץ משפט · אוילים יליץ אשם · כי המליץ בינותם · אם יש עליו מלאך מליץ · מליצי רעי · וכן במליצי שרי בבל · ומליציך פשעו בי · והשם להבין משל ומליצה · ענינם תוכן הדבר והשענה · ופירוש עד בליעל יליץ משפט כלומר כי עד הבליעל יתקן עדותו במיטב דבריו ואף על פי שהוא שקר יתקן עדותו במשפט כאילו הוא אמת וכן אמר אחריו ופי רשעים יבלע און כלומר בסה השקר במיטב טענותיו ״

(משלי ט · משלי ג · תלים קיט · הושע ז · ישעיה כח · משלי יט · משלי כ · משלי כא · משלי ג · משלי יט · משלי יד · בראשית מב · איוב לג · איוב טז · ד״ה ב׳ לב · ישעיה מג · משלי א)

לוש ותקח קמח ותלש · לשות בצק · ותקח את הבצק ותלש · אמר בצק על שם סופו וכבר כתבנו הדומים לו בשרש אפה · לושי ועשי עגות · ענין הלישה ידוע ״

(שמואל א׳ כח · ירמיה ז · שמואל ב׳ יג · בראשית יח)

לז הנער הלז · אשר מעבר הלז · כמו הזה · ובתוספת ה״א האיש הלזה · וכן לנקבה הנה השונמית הלז · ובתוספת וו״ הארץ הלזו הנשמה · כמו הזאת והוא מלעיל בשני פשטין לבן אשר ולבן נפתלי מלרע בפשט אחד לבד ״

א״א כן לדעת המפרשים ואני אומר כי הלז הוא כמו ההוא לכך אומרי׳ למי שעומ׳ מרחוק בין זכר בין נקבה כמו הפלשתי הלז השונמית הלז ובתוספת ה״א לזכר האיש הלזה ולנקבה בתוספ׳ וי״ו כמו׳ם הארץ הלזו :

(זכריה ב · שמואל א׳ יד · בראשית כד · מלכים ב׳ ד · יחזקאל לו)

לוה ולזות שפתים הרחק ממך · כבר פירשתיו בשרש לוז ״

(משלי ד)

לחה בשבט יכו על הלחי · בלחי החמור · לחי חמור טריה · כי הכית את כל אויבי לחי · כלומר דרך בזיון כי מכת לחי היא מכה בזיון · הזרוע והלחיים · נאוו לחייך בתורים · ולחיי למורטים · על לחיי עמים ״

(מיכה ה · שופטים טו · שופטים טו · תלים ג · דברים יח · שיר א׳ · ישעיה נ · ישעיה ל)

לחך כלחוך השור את ירק השדה · והכבד המים אשר בתעלה לחכה · עתה ילחכו הקהל · עפר ילחכו · ענין הלחיכה ידוע ״

(במדבר כב · מלכים א׳ יח · במדבר כב · תלים עב)

לחם כי לחמו לחם רשע · כלומר אכלו מאכל לחם רשע · ובל אלחם במנעמיהם · אל תלחם את לחם רע עין · כי תשב ללחום את מושל · לכו לחמו בלחמי · ולחמי רשף · פירוש אכולי רשף · ויש מפרשים מזה ושרש רתמים לחמם · וכבר כתבנוהו בשרש חמם וכל לחם ענינו כלל לכל מאכל · ועל הלחם לבדו כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם · בשש נקודות · להוציא לחם מן הארץ · אמר מה שהוא תבלית העשב כי הלחם אינו יוצא מן הארץ אלא על ידי סבות קדמוהו וכן צמח בלי יעשה קמח לפי שתבלית הצמח הקמח אף על פי שיש ביניהם פעלים יצא מפועל אל פועל עד שיגיע אל התכלית והוא הקמח ואינו התכלית האחרון כי התכלית האחרון הוא הלחם במה שיאות אל האדם והורגל הלשון הזה על הלחם יותר משאר המאכלים לפי שהוא עיקר מאכל האדם · ונופל על הבשר לבדו לחם אשה · את קרבני לחמי לאשי · וכן כי את לחם אלהיך הוא מקריב · וכן המה כרוי לחמי · ומשקל אחר ולחמם כגללים · וימטר עלימו בלחומו · לחם אלהיו מקדשי הקדשים ומן הקדשים יאכל · כולל הבשר והתרומות · וכן מלחם אביה תאכל · נשחיתה עץ בלחמו · בפריו · ואדוני אז״ל פירשו הפוך נשחיתה לחמו בעץ כלומר נשחיתהו מאכלו בעץ והעץ הוא הנקרא בערבי דפ״לא והוא סם המות ועליו נאמר ויורהו יי׳ עץ וישלך וגו׳ והיה נס בתוך נס כדברי רבותינו ז״ל וכן תרגם יונתן נרמי סמא דמותא במכליה : מאשר שמנה לחמו · כולל כל מאכל כלומר כל מאכל שתוציא ארצו יהיה שמן · ומלת שמנה נופלת על ארצו כאילו אמר הארץ שמנה יהיה לחמו והוא חסר כמו ומאכלו בריאה ועוד נפרשנו בשרש שמן · או אומר שמנה על לחמו וירצה בו עוגה או חלה שהוא לשון נקבה · וכן לחם תנופה שתים · רוצה לומר חלות והכלל כי כל לחם ענינו מאכל · וכן מזה הענין מלחמה ליי׳ · לפי שיש במלחמה מאכל החרב מזה ומזה · והפעל מזה לחם את לוחמי · לוחם ילחצני · כי רבים לוחמים לי מרום · והנפעל אם נלחום נלחם בם · אשר נלחם אבי עליכם · בעבורכם · כי יי׳ נלחם להם · בעבורם · אז נלחמו · וילחמו עליה · וילחם עם לבנה · יי׳ ילחם לכם · בעבורכם · לא תעלו ולא תלחמו · וילחמוני חנם · וילחמו בי חנם · וכתב רבי יונה כי אז לחם שערים · פעל עבר מן הקל על משקל יבש חציר ואע״פ שהוא בסגול פעמים יבא הסגול תחת צרי ואם היה מהפעל הכבד היה הלמ״ד בפתח כמנהג · אבל מאחר שהוא נמוץ הוא פעל עבר מהקל ויתכן היותו שם בפלס חמץ כלומר אז היתה מלחמה בשערים ואף על פי שזה בסגול וזה בצרי ״

(משלי ד · תלים קמא · משלי כג · משלי כג · משלי ט · דברים לב · איוב ל · דברים ח · תלים קד · ויקרא ג׳ · במדבר כח · ויקרא כא · איוב ו׳ · צפניה א׳ · איוב כ׳ · ויקרא כא · ויקרא כב · ירמיה יא · בראשית מט · ויקרא כג · שמות יז · תלים לה · תלים נו · תלים נו · שופטים יא · שופטים ט׳ · שמות יד · שופטים ה׳ · יהושע י׳ · יהושע י׳ · שמות יד · דברים א · תלים קט · שופטים ה׳)

לחץ והוא לחץ את בני ישראל בחזקה · וגר לא תלחץ · ולחצתם אותו בדלת · מפני לוחציהם · הלוחצים אתכם · ותלחץ את רגל בלעם · והשם וגם ראיתי את הלחץ · לחם צר ומים לחץ · והנפעל ותלחץ אל הקיר · ענין כלם ענין דוחק ·

(שופטים ד׳ · שמות כג · מלכים ב׳ ו׳ · שופטים ב׳ · שמואל א׳ י׳ · במדבר כב · שמות ג׳ · ישעיה ל׳ · במדבר כב)

לחש עלי יתלחשו · ידברו בסוד ובחשאי · כי עבדיו מתלחשים · וכן נקרא הדבר הנדבר בחשאי לחש אם ישוך הנחש בלא לחש · אשר לא ישמע לקול מלחשים · והם החברים המלחשים אל הנחשים · ויתכן לומר בנין הקל מזה כי מצאנו שלום כן הלוחש · ויתכן כי היה לוחש אל הנחשים לפיכך נקרא כן או היה יועץ נבון לחש · ואילו היה שם העצם ולא שם תאר לא היתה נכנסת עליו ה״א הידיעה · וכן ונבון לחש · נבון העצה והסוד · וכן צקון לחש · פירוש שפכו התפלה בעת שמוסרך למו והתפלה היא בחשאי · ובתי הנפש והלחשים · פירשו בו כי הם חלי האזן ובלעז ברי״לש ונקראת כן לפי שהאזן היא בעלת הלחש ״

(תלים מא · שמואל ב׳ יב · קהלת י׳ · תלים נח · נחמיה ג׳ · ישעיה ג׳ · ישעיה כו · ישעיה ג׳)

לטא והלטאה · הוא מין ממיני השרצים ופירש רש״י ז״ל לניגרמו״שא בלעז ״

(ויקרא יא)

לטש לוטש כל חורש נחשת וברזל · מחדד · ללטוש את מחרשתו ואת אתו · וכן ילטוש עיניו לי · יחדד · והכבד כתער מלטש ·

(בראשית ד׳ · שמואל א׳ יג · איוב טז · תלים נב)

ליל שיתי כליל צלך · ובתוספת ה״א לילה · בלילה ההוא · והקבוץ בלשון נקבות על משכבי בלילות · ולילות עמל מנו לי · ובסמוך ליל שמרים הוא ליי׳ · וכן אמר שומר מה מליל · והחסר הנסמך ויש אומרים שהוא מוכרת · הרגיעה לילית · שם חיה מדברית ולפי שצועקת בלילה נקראת כן :

(ישעיה טז · אסתר ו׳ · שיר ג׳ · איוב ז׳ · שמות יב · ישעיה כא · ישעיה לד)

ויש

ויש אומרים שהוא עוף גדל מן הרוח כמו סלמנדרא מן האש וקורין לו גמליון״

ליש ליש אובד מבלי טרף · לביא וליש · הוא הארי הגדול ·

לכד ושאול לכד את המלוכה · לכדתי את עיר המים · ושלל הערים אשר לכדנו · השבט אשר ילכדנו יי · וחנה על העיר ולכדה · עונותיו ילכדנו · באה הנון רפה ובחולם שלא כמנהג כי מנהג נון וו כינוי הנסתר להיות בדגש ובשורק וכן בא כמהו וקבנו לי משם כמו שכתבנו בחלק הדקדוק · והנפעל נלכד בשחיתותם · נלכדת באמרי פיך · כי נלכדה העיר · והיה הנלכד בחרם · וההתפעל יתלכדו ולא יתפרדו · ופני תהום יתלכדו · והשם ושמר רגלך מלכד · ומשקל אחר ומלכדתו עלי נתיב ·

למג עצי אלמגים · כמו אלגומים וכבר פירשנוהו בשערו״

למד כל למד צדק · מלרע · ישמעו ולמדו · למען ילמד ליראה · וילמד לטרף טרף · ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם · אם למד ילמדו את דרכי עמי · והתאר ולמודי מלחמה · ומשקל אחר אשור כלמד רוכלתך · למד בפלס כבד · ובסמוך למד כמו כבר פרת פירוש בני אשור היו כלמודים לבא תמיד אליך בסחורה וכן כתבו אדוני אבי ז״ל ועוד נכתבנו בשרש רכל · ומא כקטן כגדול מבין עם תלמיד · והכבד למד דעת · ראה למדתי אתכם · אשר אנכי מלמד אתכם · עגלה מלמדה · מלמדי מלחמה · ושלא נזכר פעלו ממנו כעגל לא למד · והתאר פרא למד מדבר · לשון למודים · למדי הרע · וכל בניך למודי יי · ענינם התלמוד וההרגל וידוע הוא · ומזה נקרא המקל שבראשו תקוע המחט הנקרא דרבן מלמד במלמד הבקר · לפי שמלמד ומורה הבקר לחרישה״

לעב ויהיו מלעיבים במלאכי האלהים · משחקים ומלעיגים · ותרגום והייתי בעיניו כמתעתע ואחי בעינוהי כמתלעב ·

הה׳ בלשון ארמי הוא עלב העין קודם ללמ״ד והרב׳ מלות מתהפכין בלשון עלבן כמו כי לאה יי׳ כעבני בעולבני ויתעללו בו ותתעללו וכן הרב׳ בדברי רז״ל ויהיו לעב ועלב קרובים בלשון בדברי רז״ל:

לעג לעגה לך בתולת בת ציון · יי ילעג למו · ותלעג ואין מכלים · והשם לעג וקלס לסביבותינו · והכבד וילעיגו לנו · וילעג על היהודים · ומלעגים בם · ענין הלעג ידוע · וכן בענין הפך תכונת הדבר · בלעגי שפה ובלשון אחרת · נלעג לשון אין בינה · והם כמו הפוכים מן ולשון עלגים תמהר לדבר צחות״

לעז מעם לועז · כלומר מדבר לשון אחר שאיננו לשון הקדש וכן במשנה קורין אותה ללועזות בלעז ואמרו עוד לעז יוני לכל כשר״

הה׳ ומה שנוהגין לקרא ליהודים של מדינת רומניא לועזים כתבתי הטעם בספר התשבי יעיין שם מי שיחפוץ לדעתו:

לעט הלעיטני נא · האכילני · ובמשנה אין ממרין את העגלים אבל מלעיטין אותן ופירוש אי זו היא המראה ואי זו היא הלעטה כמו שמפורש במסכת שבת ואמרו עוד או שהלעיטה חלתית או שאכלה

חרדופני והוא פעל עומד״

לען הנני מאכילם את העם הזה לענה · זכר עניי ומרודי לענה וראש · פורה ראש ולענה · ההפכים ללענה משפט · ידוע כי הוא כמו רוש במרירות אבל הם שני מינים · ויש מפרשים שהוא העשב הנקרא בלעז אשינצו · ורבי יונה פירש מזה לב צדיק יהגה לענות · כלומר יחשוב מרורות ומצוקות בעולם על דרך לב חכמים בבית אבל ולא יתכן מדרך הדקדוק כי היה לו לומר לענות הלמד בשוא ובשרש ענה אפרשנו עוד ·

לפד כלפיד יבער · לפיד בוז · הוא העץ הדולק · אשת לפידות · אשת ברק וברק ולפיד קרובים בענין · ויבער אש בלפידים · על שם סופם כי קודם שהבעיר בהם האש לא היו נקראים לפידים כי אם עצים וכן ושחני קמח · אפיתי על גחליו לחם · את הקולות ואת הלפידים · על דרך הרמיזו כאילו ראו לפידים בוערים ·

לפת וילפת שמשון · ענינו ויטה · והנפעל ויחרד האיש וילפת · ילפתו ארחות דרכם · ינטו ויתעותו ·

לצר ויהי המלצר · ענינו לפי מקומו האוצר או הממונה על המאכלים · וכתבו רבי יונה בזה השרש והמם נוספת ויתכן שהמם שרש והוא בן ארבע אותיות ·

לקק אשר לקקו הכלבים · כל אשר ילוק בלשונו מן המים · ילוקו הכלבים · והפעל הכבד המלקקים בידם אל פיהם · ענינם כענין לחיכה וידוע הוא ·

לקח ואתכם לקח יי · ובחסרון הפא קח על מים רבים · והוא קמוץ להפריד בינו ובין הצווי · אשר לקחני מבית אבי · לקחת את התרפים · הצל לקוחים למות · לקח פר אחד בן בקר · ולקח עץ אחד · ובחסרון הפא ואתה קח לך · קחו לכם · ולבלתי קחת מוסר · בפתח · ובשוא הקוף קחת כסף · המעט קחתך את אישי ולקחת גם את דודאי בני · הלמד לשירות · כי יקח איש אשה · ומרוב השתמשם בלשון הזה חסרו פא הפעל ברוב וגם דגש הקוף ואקחה פת לחם · ורובם בן קחם · על זרועתיו · מקור כלומר לקחת אותם על זרועותיו או פעל עבר מן קח על מים רבים · ויקח קרח · לקח עצמו עם חביריו והתיעצו בזה הדבר · וכן ויקחו שלשים מרעים ויהיו אתו · וכן ואבשלום לקח ויצב לו בחייו · לקח בעצמו זאת העצה וכן מה יקחך לבך · תקח לה · תעכבם לעצמה אל תחזור עתה עוד עליהם אחריה · ובענין מיתת הצדיקים כי לקח אותו אלהים · כי יקחני סלה · ואחר כבוד תקחני · והנפעל הוא בעונו נלקח · וארון האלהים נלקחה · אל הלקח ארון האלהים · וההתפעל ואש מתלקחת · ומה שלא נזכר פעלו מהדגוש כי לקח עמי חנם · והתאר ממנו אם תראה אותי לקח מאתך · כי הוא קמוץ · כי מאיש לקחה זאת · בקלות הקוף ובקמץ חטף · ושלא נזכר פעלו ממנו מחנוסף יקח נא מעט מים · היקח מגבור מלקוח · והשם את השבי ואת המלקוח

הה׳ וזה לוקח בשהקוף נקודה בשוא ולא כנקודה אחרת

הה׳ כתבנו ארון בלשון זכר ובלשון נקבה כמבואר בשרש ארן:

(ישעיה מ״ט) המלקוח ומלקוח עריץ · ונתמה שנשתמשו בזה השם בענין השלל ומה שאמר את השבי ואת המלקוח וא״ת השלל אמר השבי על האדם ואת המלקוח על הבהמות ואת השלל על הבגדים והכלים וכן יתפרשו כשהם כאחד
(במדבר ל״א) אבל האחד יבא במקום חברו כמו וחצית את המלקוח · נאמר על האדם ועל הבהמות ונאמר ז״ה שלל דוד על
(ד״ה ב׳ י״ט) הבהמות · ומשקל אחר בחסרון פ״א הפעל ומקח שוחד · בחירק המ״ם · ונקראת הצבת לפי שהיא לוקחת הדבר
(ישעיה ו׳) מלקחים במלקחים לקח מעל המזבח · בסגול המ״ם ·
(שמות ל״ז) ומלקחיה ומחתותיה · בפתח המ״ם ונקרא בלשון שנים לפי שהוא שנים ומלקחי המנורה היו לקחת בהם הפתילות מתוך השמן ולישבן ולמשכן בפי הנרות ·
(תלים כ״ב) ולשוני מדבק מלקוחי · מ״ה שעל הלשון ומתחתיו נקראו מלקוחים לפי שהם נקבצים ולוקחים בע״ת
(נחמיה י׳) הלעיסה · והשם בענין המקנה המביאים את המקחות וכל שבר · בחירק המ״ם · וכן בדברי רז״ל מקח וממכר ·
(שמואל ב׳ ל׳) ומזה לוקחי חטים · ופירושו כלוקחי חטים · כן תרגם
(משלי ל״א) יונתן בזבנין חטין · וכן זממה שדה ותקחהו · ובענין
(משלי ד׳) המדע ומתק המאמר כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל
(משלי א׳ · דברים ל״ב) תעזבו · ויוסף לקח · בסגול · יערף כמטר לקחי ·
(משלי ז׳ · ירמיה כ״ג) הטתו ברוב לקחה · ומזה הלוקחים לשונם וינאמו נאם
(יהושע ט׳) בענין לשונם יחליקון · ורבי יונה פי׳ מזה ויקחו האנשים מצידם · כלומר למדו וידעו מיובש צידם כי האמת אתם ואין צריך להוציאו מענין לקיחה כי רוצה לומר כי אנשי ישראל לקחו מצידם ואכלו לקיים בריתם עמהם ·
(שמות מ׳) וכן ויקח ויתן את העדות · הוא כמשמעו כלומר לקח לוחות הברית ונתנם בארון ״

לקט (שמות ט״ז · שמות ט״ז) לקטו לחם משנה · אשר ילקטו יום יום ·
(ויקרא י״ט) והשם ולקט קצירך · בשש נקדות · והכבד
(רות ב׳ · מלכים ב׳ ד׳ · ראשית מ״ז) ותרא חמותה את אשר לקטה · ללקט אורות · וילקט
(מלכים ב׳ ד׳ · רות ב׳) יוסף · וילקט ממנו פקועות שדה · ואלקטה בשבלים ·
(רות ב׳) אלקטה נא ואספתי בעמרים · הקו״ף בשניהם בקמץ חטף · ושלא נזכר פעלו ממנו ואתם תלקטו לאחד אחד ·
(ישעיה כ״ז) והתפעל ויתלקטו אל יפתח · ידוע · בכלי הרועים
(שופטים י״א · שמואל א׳ י״ז) אשר לו ובילקוט · הוא כלי שמשימים בו הרועה צידו · או הוא כלי שמשימים בו הקולע אבנים שלוקט לקלע ·

לקש (דברים י״א) יורה ומלקוש · היורה הוא המטר הבא ראשון ומלקוש הוא המאוחר · וכן העשב
(עמוס ז׳) המאוחר בתחלת עלות הלקש · והנה לקש אחר גזי המלך · והוא בשש נקודות · והפעל הכבד
(איוב כ״ד) מזה וכרם רשע ילקשו · פירש בו אדוני אבי ז״ל פירוש נכון אמר שיאחרו

(א״א ורש״י פי׳ לקש לשון כמח וכתב שם וכן יסד רבי אליעזר לקש מאכלה אם כן הקליר יסד גם כן הקושעגות:)

הכרם לצורך הרשע כלומר שיאחרו הענבים בגפנים אחר שבצרו שאר הכרמים להתבשל היטב הענבים בגפנים ועושים היין המשובח ומפני אימת הרשע יפחדו ולא יגע בהם אדם אף על פי שבצרו שאר הכרמים ״

לשד (במדבר י״א) לשד השמן · פירש החכם רבי אברהם אבן
(תלים ל״ב) עזרא ז״ל שהלמ״ד שרשית · וכן נהפך לשדי · וענינם הפך החורב והיובש ועוד נכתבם בשרש שדד
(ישעיה ס׳) בעזרת השם עם ושד מלכים תינקי · מענינו ומשרשו ״

לשך (שמואל א׳ ט׳) ויקח שמואל את שאול ואת נערו ויביאם לשכתה · כלו׳ אל הלשכה אשר היו אוכלים
(יחזקאל מ׳ · נחמיה י׳) בה · ולשכה ופתחה · והקבוץ אל הלשכות לבית האוצר · הוא כמו חדר ״

לשם (שמות ל״ח) לשם שבו · בשש נקודות · וכתב רבי יונה כי נקרא בערבי אל גז״ע ·

לשן (תלים מ״ה · תלים י״ב) לשון מדברת גדולות · לשוני עט סופר
(תלים כ״ב · איוב כ״ז) מהיר · ולשוני מדבק מלקוחי · ולשוני
(ישעיה ס״ו) אם יהגה רמיה · והקבוץ בלשון נקבות לקבץ את כל
(בראשית י׳) הגוים והלשונות · ללשונותם בארצותם · ידוע ·
(משלי ל׳) והפעל הכבד ממנו אל תלשן עבד אל אדנו · וכבד אחר
(תלים ק״א) מלשני בסתר רעהו · והוא מבנין פועל הדומה למרובע והיו״ד בו נוספת יאמר ממנו מלושן בשקל משופט
(יהושע ז׳) ומפני תוספת היו״ד שבה למ״ד לקמץ חטף · לשון זהב אחד · רוצה לומר שבט זהב שדומה ללשון · וכן בדרך
(ישעי׳ ה׳ · ישעי׳ י״א · יהושע ט״ו) ההשאלה עוד לשון אש · לשון ים · מן הלשון הפונה נגבה · סלע כדמות לשון וכן תרגם יונתן מן כיפה ״

לתח (מלכים ב׳ י׳) לאשר על המלתחה · על הבגדים ותרגם יונתן קומטרא · ובדברי רז״ל קומטרי דספריא והם תיבות שמשימין בהם הספרים או לוחות שמשימין על הספרים ומדבקים אותם בהם לכסותם ולשומרם וכן המלתחה מקום או כלי שהיו נשמרים שם הבגדים ״

לתך (הושע ג׳) ולתך שעורים · בשש נקודות · הוא חצי החמר ״

לתע (תלים נ״ח) מלתעות כפירים · הם השינים הגדולים ·
(איוב ד׳) והנפעל מזה ושני כפירים נתעו · משפטו נלתעו · ור״ל עקירת המלתעות ונפילתם כמו ישרש שהוא עקירת השרש ״

מתלהלה (משלי כ״ו) כמתלהלה היורה זיקים · כתבנוהו בשרש להה ·

נשלמה אות הלמד

אות המם

מאד (בראשית א׳ · ישעיה ס״ד) והנה טוב מאד · אל תקצוף יי׳ עד מאד ·
(תלים קי״ט) אל תעזבני עד מאד · פירוש עד מאד דבק
(תלים קי״ט) עם את חוקיך אשמור · ואל תצל מפי דבר אמת עד מאד · פירוש כאילו אמר עד עולם כלומר כל ימי חיי ·
(שמות א׳) במאד מאד · ענין המלה הזאת ענין הריבוי · וכן ובכל
(דברים ו׳) מאדך · ריבוי ממונך או פירושו רב רב אהוב אותו בכל מה שתוכל ותהיה האהבה גמורה בלב ·

מאה (ד״ה ב׳ כ״ו · שמות ל״ח) מאת ככר כסף · ובסמוך מאת ככר הכסף ·
(שמואל א׳ כ״ט · שיר ח׳) והקבוץ למאות ולאלפים · והכפל ומאתים לנטרים את פריו · הה״א במאה שרש וכן בשנה · ורבי יונה כתב כי הה״א לנקבה והא השרש למ״ד הפעל נפלה
(מלכים ב׳ י״א) ונהפכת יו״ד במלת ויקח א״ת שרי המאיות בכתוב ואינו נקרא כן ויתכן כי המשפט כן כמו שכתב רבי יונה וכן ראיתי למדקדקים אחרים שכתבו כן וגם אני כתבתי כן בחלק הדקדוק לפי שכל שם מנחי הלמ״ד שהוא בקמץ גדול הה״א לנקבה ולמ״ד הפעל נופלת והראיה בהתחלפת

בהתחלפה בת״יו בסמיכות ובכינוי וכל שם מנחי הלמ״ד שהוא פתוח בפתח קטן הה״א שרש הפעל לפיכך לא תשוב ת״יו בסמיכות ובכנוי והכל ביארתי בחלק הדקדוק בשער השמות בנחי הלמ״ד · (קהלת ח׳) אֲשֶׁר חוֹטֶא עוֹשֶׂה רָע מְאַת · פ׳ מאת ימים או מאת שנים ומאריך לו ·

מאם (דברים כ״ג · במדבר כ״ב) כִּי תַשֶּׁה בְרֵעֲךָ מַשַּׁאת מְאוּמָה · דַּבֵּר מְאוּמָה · (דברים י״ג · ירמיה ל״ט) וְלֹא יִדְבַּק בְּיָדְךָ מְאוּמָה · וְאַל תַּעַשׂ לוֹ (מלכים ב׳ ה׳) מְאוּמָה רָע · וְלָקַחְתִּי מֵאִתּוֹ מְאוּמָה · (בראשית ל״ט) רוֹאֶה אֶת כָּל מְאוּמָה · מיעוט אחר מיעוט וכן הרק אך במשה הה״א במלה הזאת נוספת לפי שהמלה מלעיל ועניננה כלום · ובא בלי ה״א באל״ף נחה והושלה תנועתה על המ״ם (איוב ל״א) וּבְכַפַּי דָּבַק מאוּם · ועוד נכתבנו בשרש מום ·

א״א רש״י פירש על ולקחתי מאתו מאותה חסר אל״ף ואני לא מצאתי כן בכל הספרים וגם איכו כמכין מלות דלא מפקין אל״ף כמו שלתך ודומיהו ·

מאן (במדבר כ״ב · ירמיה ה׳) מֵאֵן בִּלְעָם הֲלֹךְ עִמָּנוּ · מֵאֲנוּ קַחַת מוּסָר · (שמות כ״ב · שמות ז׳) אִם מָאֵן יְמָאֵן אָבִיהָ · והתאר אִם מָאֵן אַתָּה לְשַׁלֵּחַ · בפלס ושבח אני את המתים · ומשקל אחר (ירמיה י״ג) מֵאֵן · הַמֵּאֲנִים לִשְׁמוֹעַ אֶת דְּבָרַי ·

מאס (ירמיה ב׳ · ירמיה י״ד) כִּי מָאַס יְיָ בְּמִבְטַחַיִךְ · הֲמָאוֹס מָאַסְתָּ · (תלים פ״ט · עמוס ב׳) וְאַתָּה זָנַחְתָּ וַתִּמְאָס · עַל מָאֳסָם אֶת תּוֹרַת יְיָ · הוסב הקמץ החטף אל הא״לף להרחיב עליה · וכן (ישעיה ל׳) יַעַן מָאָסְכֶם בַּדָּבָר הַזֶּה · המ״ם נקרא בקמץ רחב והאל״ף בקמץ חטף · (הושע ד׳) וְאֶמְאָסְאךָ מִכַּהֵן לִי · נכתב בו אל״ף יתירה בין הסמ״ך וכ״ף הנמצא · (ירמיה ו׳) והנפעל כֶּסֶף נִמְאָס · (ישעיה נ״ד · תלים נ״ח) וְאֵשֶׁת נְעוּרִים כִּי תִמָּאֵס · אבל יִמָּאֲסוּ כְמוֹ מַיִם יִתְהַלְּכוּ לָמוֹ · האל״ף תמורת הכפל ומשפטו ימססו כמו בזאו נהרים ארצו שהוא כמו בזזו · (איוב ז׳) וכן עוֹרִי רָגַע וַיִּמָּאֵס · משפטו וימסס · ויש לפרש וימאס כחבריו מענין מאוס ·

מאר (יחזקאל כ״ח) סִלּוֹן מַמְאִיר · ענינו כמו מכאיב · וכן (ויקרא י״ג) צָרַעַת מַמְאֶרֶת ·

מגד (דברים ל״ג · דברים ל״ג) וּמִמֶּגֶד תְּבוּאוֹת שָׁמֶשׁ · מִמֶּגֶד שָׁמַיִם מִטָּל · בשש נקודות · (שיר ד׳) עִם פְּרִי מְגָדִים · והקבוץ בלשון נקבות עם תוספת נו״ן (בראשית כ״ד) וּמִגְדָּנוֹת נָתַן לְאָחִיהָ וּלְאִמָּהּ · (ד״ה ב׳ ל״ב) מְבִיאִים מִנְחָה לַיְיָ בִּירוּשָׁלַםִ וּמִגְדָּנוֹת לְחִזְקִיָּהוּ · (ד״ה ב׳ כ״א) וַיִּתֵּן לָהֶם אֲבִיהֶם מַתָּנוֹת רַבּוֹת לְכֶסֶף וּלְזָהָב וּלְמִגְדָּנוֹת · כלל המלה הזאת הדבר המשובח והמעולה בין בפירות בין בזהב ובכסף ואבנים יקרות ובגדים וכל אחד ואחד לפי מקומו הכתוב בו יקרא הדבר המשובח והמעולה בהם מגד ומגדנות וכן פירוש ממגד שמים מטל כי הטל הוא המשובח מן המטר שיועיל ולא יזיק ·

א״א לא שהמ״ם נוספת והכ״ון שרשית שרשו נגן ומגדכות על משקל משמרות :

מגל (יואל ד׳ · ירמיה נ׳) שִׁלְחוּ מַגָּל · וְתוֹפֵשׂ מַגָּל · ענינו חרמש ואפשר שהמלה הזאת מבעלי הנו״ן והמ״ם נוספת בפלס מפל מתן וכן כתב אדני אבי ז״ל והביא לו ראיה מן הערבי כי יקרא בערבי מנג׳אל בנו״ן ·

א״א והרמ״ם לא תכיף תרגם אונקלוס ומגלא · וכן למזמרות תרגם יונתן למגלין אבל שלחו מגל ותופש מגל דירמיה שניה׳ תרגם יונתן מגלא ·

מגן (בראשית י״ד) אֲשֶׁר מִגֵּן צָרֶיךָ בְּיָדֶךָ · ענינו נתן ומסר וכן אמר התרגום דמסר שנאך בידך · וכן (משלי ד׳) עֲטֶרֶת תִּפְאֶרֶת תְּמַגְּנֶךָּ · כלומר תתן ותמסור לך עטרת תפארת · (הושע י״א) אֲמַגֶּנְךָ יִשְׂרָאֵל · אתנך ואמסרך ביד האויב ·

מגר (תלים פ״ט) וְכִסְאוֹ לָאָרֶץ מִגַּרְתָּה · ענינו הפלת ותרגום ויפול רוכבו אחור וימגר רכביהון לאחורא · וכתב רבי יונה מזה השרש והענין בקל (יחזקאל כ״א) מְגוּרֵי אֶל חֶרֶב הָיוּ אֶת עַמִּי · כלומר נפולי חרב היו עמי ותהיה מלת את נוספת כמו ואת הברזל נפל אל המים וכבר כתבתי מגורי אל חרב בשרש גור בענין פחד ·

מד (ויקרא ו׳ · שמואל ב׳ כ׳) מִדּוֹ בַד · חָגוּר מִדּוֹ לְבֻשׁוֹ · בחירק והוו בהם נוספת · (תלים ק״ט) וַיִּלְבַּשׁ קְלָלָה כְּמַדּוֹ · בפתח והוו לכינוי · (שמואל א׳ ד׳) והקבוץ בפתח וּמַדָּיו קְרָעִים · והקבוץ בלשון נקבות בחרק (תלים קל״ג) עַל פִּי מִדּוֹתָיו · פירוש פי מדותיו בירת הצואר והוא יקרא פי הבגד וכן שפה לפיו כפי תחרא ענינם ענין לבוש ואפשר שיהיה שרש המלה הזאת מדד והוא הנכון בעבור הדגש ·

מדד (ישעיה מ׳ · במדבר ל״ה) מִי מָדַד בְּשָׁעֳלוֹ מַיִם · וּמַדֹּתֶם מִחוּץ לָעִיר · (ישעיה ס״ה · יחזקאל מ״ז) וּמַדּוֹתִי פְּעֻלָּתָם רִאשֹׁנָה אֶל חֵיקָם · וַיָּמָד אֶלֶף בָּאַמָּה · (שמות ט״ז · הושע ח׳) וַיָּמֹדּוּ בָעֹמֶר · והנפעל אֲשֶׁר לֹא יִמַּד · (ירמיה ל״ח · שמואל ב׳ ח׳) אִם יִמַּדּוּ שָׁמַיִם · והפעל הכבד וַיְמַדְּדֵם בַּחֶבֶל · וַיְמַדֵּד (שמואל ב׳ ח׳ · חבקוק ג׳) שְׁנֵי חֲבָלִים לְהָמִית · וכבד אחר עָמַד וַיְמֹדֶד אֶרֶץ · (מלכים א׳ י״ז) והתפעל וַיִּתְמֹדֵד עַל הַיֶּלֶד · כלומר נשתטח עליו ופסוק עמד וימודד ארץ פירשו אדני אבי ז״ל כן עמד הארון בגלגל ויחלק לחם הארץ במדה ויתר גוים הוציאם מארצם ופירש ויתר מן לנתר בהם על הארץ שתרגומו לקפצא מן מקפץ על הגבעות והוא פעל יוצא · (איוב כ״ח · איוב י״א) והשם תִּכֵּן בְּמִדָּה · אֲרֻכָּה מֵאֶרֶץ מִדָּהּ · במפיק הה״א משפטו מדתה כמו עובר בשוק אצל פנה שמשפטו פנתה · וכן וכזז בזה הראוי בזתה ורבי יעקב בן אלעזר כתב שהם שמות בלשון זכר יאמר בהם מד בז · וקבוץ (ירמיה י״ג · ד״ה א׳ י״א) מד זֶה גּוֹרָלֵךְ מְנָת מִדַּיִךְ · אִישׁ מִדָּה · פי׳ מדה גדולה · (במדבר י״ג · ירמיה כ״ב) וכן אַנְשֵׁי מִדּוֹת · מדות גדולות · וכן אֶבְנֶה לִּי בֵּית מִדּוֹת · מדות גדולות · ומשקל אחר (איוב ל״ח) מִי שָׂם מְמַדֶּיהָ · על משקל מצרי שאול ששרשו צרר ענין כולם ענין מדה · ורבי יונה חלק זה לשני ענינים כאשר חלקם החכם ר׳ יהודה ואין צורך כי אף על פי שזה מדת השטח וזה מדת המלוי הכל ענין מדה ואחד הוא · ופירשו מזה (שמואל ב׳ כ״א) הענין וַיְהִי אִישׁ מָדוֹן · כי במקומו בדברי הימים איש מדה וכן תרגם יונתן והוה גבר דמשחן והנה בו תמורת הדגש והוא מזה השרש וכבר כתבנוהו בשרש דון עם ומשלח מדינים · (איוב ז׳) וכתב ר׳ יהודה בזה השרש וּמִדַּד עָרֶב פעל עבר · וא״א ז״ל כתבו בשרש נדד ושם נכתבנו עוד · (נחמיה ה׳) אבל לְמִדַּת הַמֶּלֶךְ · אינו מזה השרש כי משפטו מנדת והמ״ם נוספת והוא מענין (עזרא ד׳) מִנְדָּה בְּלוֹ וַהֲלָךְ · ופירשו רז״ל מנדה זו מנת המלך בלו זה כסף גלגלתא והלך זו ארנונא פירוש מנת המלך תשורה שעושים למלך כשעובר עליהן ·

מדן (אסתר ג׳) מְדִינָה וּמְדִינָה כִּכְתָבָהּ · ידוע והיא כוללת ערים רבים וכן בעילם המדינה או היא פעם כלל ופעם פרט · (שופטים ה׳) יֹשְׁבֵי עַל מִדִּין · שם דרך היה ידוע אצלם או הוא שם שעיר הנזכר בספר יהושע ואמר המסורת מדין ג׳ בג׳ לישני מדין וסבבותיו · יושבי על מדין · לחטות מדין · חד לשון קרתא חד לשון ארח חד לשון דין ·

מדע (במדבר ט״ז) וּמַדּוּעַ תִּתְנַשְּׂאוּ עַל קְהַל יְיָ · המלה הזאת ענינה כמו למה ויש אומרים כי היא שתי מלות מה דע מן ידע כלומר מה דע זה הדבר מה ענינו ·

מה המלה הזאת שאלה לדעת ענין הדבר היאך הוא או מה הוא (שמואל א׳ כ״ח · ישעיה מ׳) מָה תָּאֳרוֹ · וּמַה דְּמוּת תַּעַרְכוּ

(בראשית ב׳ · בראשית כ״ז) תערכו לו · לראות מה יקרא לו · מה זה מהרת למצוא בני · והדומים לאלה ואין המלה הזאת שאלה על חי מדבר אלא מלת מי הוא שאלה עליו · ומה שאמר
(שופטים י״ח) ויאמרו להם אחיהם מה אתם · פירו׳ מה בשורות בפיכם כלומר מה אתם אומרים · ויש שהוא במקום מתי עד
(תלים ע״ט · תלים ל׳) מה יי׳ תאנף לנצח · עד מתי · והנקוד בסגול עד מה כבודי לכלימה · כמו עד מתי · ויש שהוא נקוד בסגול
(בראשית כ׳) והוא שאלה על הדבר מה הוא מה עשית לנו ומה
(שמות ה׳) חטאתי לך · ויש שיבא עם למ״ד שפירושו בעבור למה
(בראשית י״ב) זה שלחתני · בעבור מה שלחתני בזה הדרך · למה
(יהושע ז׳) אמרת אחותי היא · למה זה אתה נופל על פניך · וכן
(שמואל א׳ א׳) הנקוד בסגול למה תבכי ולמה לא תאכלי ולמה ירע
(בראשית כ״ז) לבבך · ופירש רבי יונה למה אשכל גם שניכם · למה
(בראשית מ״ז) נמות לעיניך · והדומים להם כמו לבלתי ואין טעם לפי׳ הזה אך פירוש כחבריהם בעבור מה · פי׳ למה אשכל למה תרצה שאשכל וכן כלם · ותכנס עליו השי״ן עם
(שיר א׳) הלמ״ד שלמה אהיה כעטיה · ויש שתחסר הלמ״ד ופירושו
(איוב ז׳) גם כן בעבור ומה לא תשא פשעי · ויש להפלגת הדבר
(תלים ל״א) ולמעלתו הגדולה מה רב טובך אשר צפנת ליראיך ·
(זכריה ט׳ · שיר ל׳ · תלי׳ קל״ט) מה טובו ומה יפיו · מה טובו דודיך מיין · מה יקרו רעיך
(תלים ק״ד · תלים ל״ו) אל מה עצמו ראשיהם · מה רבו מעשיך יי׳ · מה יקר חסדך אלהים · והדומים להם · ויש להפך זה לגרעון
(תלים ח׳ · במדבר ט״ז) הדבר ולחסרונו מה אנוש כי תזכרנו · ואהרן מה הוא כי תלינו עליו · כלומר שתלונותם על גדול ממנו שעל
(תלים פ״ט) יי׳ הם אבל אהרן מה הוא כי תלינו עליו · וכן זכור אני מה חלד · והדומים להם · ויהיה עם המלה הזאת הסתר
(שמואל ב׳ י״ח) דבר כמו ויהי מה ארוץ · כלומר ויהי מה שיהיה איני
(איוב י״ג) חושש ארוץ ואגידה · וכן ויעבור עלי מה · כלומר יעבור עלי מה שיעבור ואיני חושש · ויש שיבא בענין
(יחזקאל ט״ז · יחזקאל י״ט) נחי כמו מה אמולה לבתך · מה אמך לביא · ויש
(איוב ל״א · שמות י׳) מפרשים ומה אתבונן על בתולה · כענין איך · וכן מה נעבוד את יי׳ · ואין צורך רק פירושם כמשמעם כי פי׳ מה נעבוד · אנחנו לא נדע באיזה מין ממיני המקנה נעבדנו · ופירוש ומה אתבונן על בתולה ומה יהיה חלקי אם אתבונן על בתולה כמו שאמר ומה חלק אלוה ממעל · ויבא על המלה הזאת הכ״ף והיא שאלה על
(בראשית מ״ז) במות הדבר כמה ימי שני חייך · ויבא להגדלת הדבר
(זכריה ז׳) כמו זה כמה שנים · כלומר שנים רבות · ולחסרון
(איוב י״ג) הדבר כמה לי עונות וחטאות · והדומים להם והפרש יש בין כמה ובין איך שהוא גם כן שאלה על הדבר כי איך היא שאלה על תכונת הדבר וכמה היא שאלה על
(איוב כ״א) ענין הדבר כמה נר רשעים ידעך · פירוש עד כמה ·

מהל

(ישעיה א׳) סבאך מהול במים · ענינו מזוג והביא לו ראיה אדני אבי ז״ל מהערבי שאומר לדבר המעורב מחלא מהלי ·

מהר

(ישעיה ל״ב · בראשית מ״ה) מהר צועה להפתח · ומהרתם והורדתם
(שמואל א׳ כ״ג · בראשית י״ח) את אבי · מהרה ולכה · מהרי שלש סאים ·
(אסתר ה׳) פירושו מהרי וקחי · מהרו את המן · אפשר שהוא יוצא
(מלכים א׳ כ״ב) או פירושו מהרו וקראו את המן · וכן מהרה מיכיהו בן
(שמות י״ב · צפניה א׳) ימלא · למהר לשלחם מן הארץ · והתאר קרוב ומהר מאד · בפלס ושבת אני · אם מאן אתה · ומשקל אחר
(תלים מ״ה · משלי כ״ב · ישעי׳ ט״ז) סופר מהיר · איש מהיר במלאכתו · ובסמוך ומהיר
(דברים ז׳) צדק · והשם לא תוכל כלותם מהר · ואפשר כמוהו
(אסתר ו׳) מהר קח את הלבוש · או יהיה ציווי מהר ופירושו מהר
(שמואל א׳ כ׳ · במדבר י״ז) וקח · ומשקל אחר מהרה חושה אל תעמד · והולך

(ישעיה ח׳ · מלכים ב׳ א׳) מהרה · והנה מהרה קל יבא · מהרה רדה · ענין כלם
(שמות כ״ב) ענין הזריזות · וענין אחר בפעל הקל מהר ימהרנה ·
(תלים ט״ז) ירבו עצבותם אחר מהרו · וכבר פירשתי זה הפסוק
(בראשית ל״ד · שמות כ״ב) בשרש אחר · והשם מהר ומתן · כמהר הבתולות · ענין זה ענין המתן והשלוח · והנפעל ואינו מענין זה
(חבקוק א׳ · ישעיה ל״ב) הגוי המר והנמהר · ולבב נמהרים יבין לדעת · אמרו
(ישעיה ל״ה · איוב ה׳) לנמהרי לב · ועצת נפתלים נמהרה · ענין זה ענין הפתיות · ואפשר שבא הלשון הזה לפי שהפתיים מעשיהם במהירות ובבהלה ולא ימתינו למעשיהם ולדבריהם ולא ישגיחו ולא ישכילו בהם ואם כן יהיה מהענין הראשון ״

מוג

(עמוס ט׳) הנוגע בארץ ותמוג · פעל עומד · והיוצא
(ישעיה ס״ד · יחזקאל כ״א) ותמוגנו ביד עוננו · למען למוג לב · נכפלו בו מלת הטעם ואות הטעם כי היה מספיק באמרו למען מוג לב או למוג לב מבלי שאמר למען · ורבים כזה
(שמואל א׳ י״ד) הלשון לתוספת ביאור · והנפעל והנה ההמון נמוג ·
(עמוס ט׳) וההתפעל וכל הגבעות תתמוגגנה · והמרובע ברביבים
(תלים ס״ה · איוב ל׳) תמוגגנה · ותמוגגני תושיה · ענינם ענין המסיסה · ופי׳ ותמוגגני תושיה תמס ותעבור ממני תושיה ·

א״א ורבי׳ פירש מוס קסרס כיד מוניך מכיעך ומטלטליך ואיכו זה בעיני וכגל כוכל כפרט ינח ·

מוח

(איוב כ״א) ומוח עצמותיו ישקה · ידוע · ומזה השרש
(ישעיה ה׳) והענין וחרבות מחים גרים יאכלו · עולות
(תלים ס״ו) מחים אעלה לך · ופירושו הטלאים והכבשים השמנים ותאר אותם בלשון מוח כי המוח שמן ונבחר ופירוש וחרבות מחים כמו הפוך וחרבות גרים מחים יאכלו ואמר זה על חרבן הארץ אמר כי חכתים יהיו חרבה עד שירעו בה הכבשים כמנהגם לרעות במקומם המרעה ובחרבות שהיו גרים מתחלה בהיותם בתים עתה יאכלו בהם מחים או פי׳ על דרך משל ורעו כבשים כדברם אמר שירעו הכבשים והם העניים שהם חלשים כמנהגם שיכלו הרשעים ואין עושק אותם וחרבות מחים והם הרשעים המתענגים והמתעדנים העניים שיבואו לגור בהם יאכלום כלומ׳ בכלות הרשעים יאכלו חלקם העניים״

מוט

(ויקרא כ״ה · משלי כ״ה) ומטה ידו עמך · צדיק מט לפני רשע ·
(משלי כ״ד · דברים ל״ב) ומטים להרג · לעת תמוט רגלם ·
(ישעיה כ״ד · תלים כ״ה) והגבעות תמוטטנה · והשם לא יתן לעולם מוט לצדיק ·
(תלים קכ״א · תלים כ״ה) אל יתן למוט רגלך · והפעל הכבד כי ימיטו עלי און ·
(תלים י״ז · ישעיה מ״א) והנפעל בל נמוטו פעמי · ויחזקהו במסמרים לא ימוט ·
(תלים קמ׳ · ישעיה כ״ד) ימוטו עליהם גחלים · וההתפעל מוט התמוטטה ארץ · ענינם ענין ההטיה והמעידה · וקרוב לענין הזה וישאהו
(במדבר י״ג · במדבר ל׳ · כתו׳ א׳) במוט · ונתנו על המוט · אשבור מוטתו · אם תסיר
(ישעיה נ״ח · ירמיה כ״ח) מתוכך מוטה · ויקח חנניה הנביא את המוטה מעל צואר ירמיה הנביא וישברהו · אף על פי שהמוטה לשון נקבה אמר וישברהו כנגד העול כי המוטה היא העול או נקראת מוטה הרצועה שנקשר בה העול · והקבוץ
(ד״ה א׳ ט״ו · ירמיה כ״ח) בכתפם במוטות · מוטות עץ שברת · ובהבלע הנח בדגש והומר החולם בשרק והיה מטות כנפיו · ענינם
(ישעיה ח׳) ענין מוסרות או בדי עץ · ואדני אבי ז״ל כתב מוטות כנפיו בשרש נטה והדגש לחבלעת הנו״ן והוא בשקל מפנת צפונת שהוא שם והרבו׳ מפנות בשקל מנטות כי השרק והקמץ חטף שוים ופירושו נטיית מחנהו יהיה מלא רחב ארצך · ובמדרש רבי תנחומא כמה הם מוטות כנפי התרנגול אחד מששים בכנפיו אחד משש׳ם באכלוסי

סנחריב מלא רוחב ארץ יהודה ״

מוך ומך אחיך · וכי ימוך אחיך · כתב רבי יונה (ויקרא כה · ויקרא כה)
חמלות האלו מנחי הע״ין לפי שמצא ומך
אחיך קמוץ ואילו היה כפעלי הכפל היה פתוח ודעת
החכם רבי יהודה שהם מפעלי הכפל שלא זכרם בנחי
הע״ין ובשרש מכך נכתבם בע״ה ״

מול ומל יי אלהיך · ומלתם את ערלת לבבכם · (דברים ל · דברים י)
וימל את בני ישראל · על כל מול בערלה · (יהושע ה · ירמיה ט)
פירוש על כל מול ועל כל
אשר בערלה על ישראל
שהם מולים ועל הגוים
שהם ערלים · כי מולים היו · (יהושע ה)
והנפעל המול ימול · ואם (בראשית יז)
לא תשמעו אלינו להמול · (בראשית לד)
וביום השמיני ימול בשר (ויקרא יב)
ערלתו · והפעל הכבד בשם
יי כי אמילם · והמרובע (תלים קיח)

א״א מול הוא תואר על משקל טוב לב אבל רז״ל הוסיפו בכינוי ובפעול ה״א וקורין למי שמל את התינוק מוהל ולתינוק הנימול מהול וכן תרגום דימים למולות בדמא מהולת וכן בדמיך חיי הראשון תרגם יונתן בדמא מהולתא :

ימולל ויבש · והוא פעל עומד או חסר הפעל והוא הרוח (תלים ג)
על דרך ורוח עברה בו ואיננו · והתהפעל ידרוך חציו (תלים נח)
כמו יתמוללו · ענין כלם ענין כריתה · ויש לפרש מזה
קול המולה · וכבר כתבנוהו בשרש המל ועוד נכתבנו (יחזקאל א)
בשרש מלל · מול האלהים · נגד האלהים · ויסוב מאצלו (שמות יח · שמואל א יז)
אל מול אחר · כלומר אל מקום אחר · ובחלם תמורת
השורק מול סוף · ובאל״ף נחה אחר הוו והתודה השנית (דברים א · נחמיה יב)
ההולכת למואל · כלם ענינם נגד ועומת ״

מום מום בו · בניו מומם · ידוע ויתכן להיות (ויקרא כד · דברים לב)
מזה ובכפי דבק מאום · ונכתב בשני נחים (איוב לא)
האל״ף והו״ו · וכן ילדים אשר אין בהם כל מאום · (דניאל א)

מון כי לא ראיתם כל תמונה · ותמונת יי יביט (דברים ד · במדבר יב)
המלה הזאת נופלת על צורת הדבר ועל
תבניתו המובן בחושים ותפול גם כן על צורת השכל
שלא יובן באחד מן החושים כי אם בשכל וזהו ותמונת
יי יביט ״

מוץ כמוץ יסוער מגורן · כי אם כמוץ אשר (הושע יג · תלים א)
תדפנו רוח · הוא הדק שבתבן · כמוץ (צפניה ב)
עבר יום · תרגם יונתן דתהוון דמן למוצא דנשבא
רוחא וכתננא דעדי מן קדם יומא · פירוש כעשן שעובר
מפני השמש ״

מור מור דרור · בשמן המור · כתב החכם רבי (שמות ל · אסתר ב)
אברהם אבן עזרא יש שפירשוהו מושקו ואם
היה מור מושקו לא היה אומר אריתי מורי כי המושקו
אינו צמח שיארה והוא פירש אותו בשם ממיני הצמחים
שיתלקט · ורבינו האי ז״ל פירש שהוא שרף עץ שיש לו
ריח טוב הנקרא בערבי ללובני אל דהבאן ולזה הפירוש
יתכן לומר אריתי מורי · ובמדרש חזירת מה זה המור (שיר ה)
הזה ראש לכל הבשמים אף אברהם אבינו ראש לכל
הצדיקים · מה המור הזה כל מי שלוקט אותו ידיו
מתמררות כך היה אברהם אבינו ממרר עצמו מה המור
הזה אינו מפיח ריחו אלא באור כך אברהם אבינו לא
הודיע מעשיו הטובים אלא בכבשן האש ״

מוש לא משו · פעל עומד · וכן כי ההרים ימושו · (במדבר יד · ישעיה נד)
אבל ומשתי את עון הארץ ההיא · פעל יוצא · (זכריה ג)
והפעל הכבד לא ימיש עמוד הענן · לא תמישו משם (שמות יג · מיכה ב)
צואריכם · והמישני את העמודים · כלם ענין הסרה (שופטים טז)
ואת העמודים כמו אל העמודים · וכן ואת בית יי אני
הולך · ויש מפרשים והמישני את העמודים מענין מישוש
לפי שאמר את ואין צורך · אבל לא ימיש מתוך האהל · (שמות לג)
פעל עומד · וכן ולא ימיש מעשות פרי · ואפשר גם כן (ירמיה יז)
לא ימיש עמוד הענן פעל עומד · מצות שפתיו ולא (איוב כג)
אמיש · כלומר שמרתי מצות שפתיו ולא אמיש ממנה
או הוא פעל יוצא כלומר לא אמיש אותה מלבי · ויש
לפרש מזה השרש והענין וימש חשך · כמו שאמר (שמות י)
התרגום או יהיה מענין משוש · וכן ידיהם ולא ימישון · (תלים קטו)

מות כי מת הילד · פן תדבקני הרעה ומתי · (שמואל ב יב · בראשית יט)
לשחת יורידוך ומתה · ממותי חלל בלב (יחזקאל כח · יחזקאל כח)
ימים · וכי ימות מן הבהמה · וימת תחתיו מפני הרעב · (ויקרא יא · ירמיה לח)
קרוב למות · וימת לבו בקרבו והוא היה לאבן · (שמואל א כה)
שנ שתתק ויהי כמת או מת מיתה גמורה · בשנת מות (ישעיה ו)
המלך עזיהו · פירשו רז״ל שנה שנצטרע · כמו אל
נא תהי כמת · וכן ת״י בשתא דאתנגע מלכא · למה (במדבר יב)
נמות לעיניך גם אנחנו גם אדמתינו · כי האדמה (בראשית מז)
השוממה כמתה שאינה מוציאה עשב ועץ פרי כמשפטה ·
עד יום מותה · בחולם · ובעת מותה · בשורק · (שמואל ב ו · שמואל א ד)
והתאר אשר אין שם מת · כלנו מתים · מתה אנכי · (שמות יב · שמות יב · בראשית ל)
ומן הענין הזה ת״י וכבודו מתי רעב · ויקירוהון מיתו (ישעיה ה)
בכפנא · ולפי דרך הדקדוק אינו נכון מפני שוא המ״ם ·
והשם מות וחיים ביד לשון · רק את המות הזה · (משלי יח · שמות י)
מות יהללך · ובתוספת ה״א המותה לחסידיו · והקבוץ (ישעיה לח · תלים קטז)
בנוח הוו · מותי ערלים תמות ביד זרים · ואת עשיר (יחזקאל כח · ישעיה נג)
במותיו · ובתוספת מ״ם ממותי תחלואים ימותו · (ירמיה טז)
ממותי חלל בלב ימים · בפלס כמבואי עיר מבוקעה · (יחזקאל כח)
וטעם הקבוץ במות שפעמים ימיתו האדם בדקירות
רבות או בייסורים קשים · וכן ממותי חלל בלב ימים ·
כי הטובע לא ימות בבת אחת · ומ״א בני תמותה · (תלים עט)
והפעל הכבד והמית איש או אשה · והכתיו והמיתיו · (שמות כא · שמואל א יז)
נכתב ביו״ד עם הדגש · ויש מפרשים מזה ואל המיתו (משלי יט)
אל תשא נפשך · כלומר יסר בנך בנחת לא שתמיתנו
במכות וכבר פירשנוהו בשרש המה · מתוך בני המלך (ד״ה ב כב)
המומתים · ושלא נזכר פעלו ממנו והומת ותלית אותו (דברים כא)
על עץ · לא יומתו אבות על בנים · וכבד אחר אנכי (דברים כד)
מותתי את משיח יי · (שמואל ב א)
ממותת אחריו · אשר לא (שמואל א יד · ירמיה כ)
מותתני מרחם · תמותת (תלים לד)
רשע רעה ·

א״א הוא לשון זכר כאילו אמ׳ מותת אותי והוא שב על היום שזכר למעלה פי׳ שאותו היום לא המית אותי וכפ׳ פירש מלאך המות ·

מזג אל יחסר המזג · (שיר ז)
זה הלשון ידוע
בדברי רז״ל יין מזוג פירוש
מסוך שמערבין בו מים ·

מזה מזי רעב · ענינו שרופי רעב · וכן בארמית (דברים לב)
למזא לאתונא · ואע״פ שאין מ״ם למזא שרשית · (דניאל ג)

מזח אין מזח עוד · ולמזח תמיד יחגרה · המ״ם בצרי · (ישעיה כג · תלים קט)
ומ״א ומזיח אפיקים רפה · ענינם ענין חוזק ותוקף (איוב יב)
ולפי שהחגורה חוזק המתנים קרא החגורה מזח ולמזח
תמיד יחגרה ·

מזר הביא רבי יונה בזה השרש לא יבא ממזר · (דברים כג)
אפשר שיהיו שני המ״מין נוספות כמו שנוספו
בנחרסו ממגורותם ויהיה מענין זר וזרים והממזר הוא
ידוע בדברי רז״ל מחייבי כריתות ומחייבי מיתות ב״ד והנה
הוא זר · וכן דומה שהיה דעת יונתן בוישב ממזר (זכריה ט)
באשדוד · מענין זר שתרגם ויתבון בני ישראל באשדוד

דהוו ביה כנוכראין · התוציא מזרות בעתו · פירשו בו כמו מזלות ויתכן שיהיה שם לאחר מן הכוכבים · וי"מ מזרה ומִמְּזָרִים קרה · וכבר כתבנוהו בשרש זרה ·

הג"ה יש אומרים שממזור הוא מלשון והזורה תבקע אפעה והוא מלשון רז"ל כנים מוזרות ופירוש ממזר דבר נסחת ואינו של קיימא כמו שאמרו רז"ל מעולם לא ראינו כינין ונכל לממזר אם עוש' דור שני אינו עושה דור שלישי ·

מחה ומָחָה אֶל מֵי הַמָּרִים · ומחה יי אלהים דמעה מעל כל פנים · מחיתי כעב פשעיך · אכלה ומחתה פיה · ומחיתי את ירושלם כאשר ימחה את הצלחת · כי מחה אמחה · וימח את כל היקום · והפעל הנוסף ואל תמח חסדי · וחטאתם מלפני אל תמחי · היו"ד תמורת הה"א למ"ד הפעל ובא בחירק במנהג היו"ד · ומזה הענין ודרכיך למחות מלכין · כלומר להשחית דרכי המלכים ונעלם ונפתח בלמ"ד למחות תמורת חירק אם הוא מן הקל ואם הוא מן הכבד משפטו להמחות · והנפעל ונמחו מעשיכם · ימחו מספר חיים · וימחו מן הארץ · ענין כלם הסרה והשחתה · וענין ומחה יי אלהים דמעה · וענין אכלה ומחתה פיה · כאשר ימחה את הצלחת · מחה והפך על פניה · ענין קנוח והכל ענין אחד · וכן ומחיתי את ירושלם · ופי' ומחיתי את ירושלם מיושביה · וע"א ומחה על כתף ים כנרת · ובא על דרך ויך שרשיו כלבנון · ותרגום והכה ומחה · וכן ימחאו כף · כמו יכו כף · יען מחאך יד · ובא האל"ף תמורת הה"א למ"ד הפעל · וכתבו רבי יהודה ורבי יונה בזה השרש ומחי קבלו · ואם הוא מזה השרש ירצה לומ' מכת חרייק שלו יתן בחומותיך והוא שקור' לו קלבר"י ויתכן לומר כי המ"ם נוספ' כי כן מצאנו בדברי רז"ל מתקשלין בחי קבל והוא הקשת שקורין ארקו או בלישט"ר ור"ל יתן בחומותיך שיורו בהם החצים בחומות שלא יוכל אדם לעמוד על החומ' · וענין אחר שמנים ממחים · והוא מענין שפירשנו בשרש מוח מענין מוח ויהיה מוח ומחה בענין אחד ·

מחץ מָחַץ בְּיוֹם אַפּוֹ מְלָכִים · מלרע · מחץ ראש · מלעיל מפני מלה זעירא · מחצתי ואני ארפא · ומחצה וחלפה רקתו · וחציו ימחץ · פירוש ובחציו ימחץ · מחץ מתנים קמיו · והשם ומחץ מכתו ירפא · ענינם ענין דקירה בלעז נפר"ר · אבל למען תמחץ רגלך · הוא כמו הפוך תחמץ מן חמוץ בגדים שפירושו אדום ופירושו תאדם רגלך בדם האויבים ותמחץ לשון כלביך מנהו פירוש מן הדם ומלת תמחץ עומדת במקום שנים כאילו אמר תמחץ רגלך ותמחץ לשון כלביך מדם האויבים ונקמץ בדם לפי שאינו נסמך למלת לשון כלביך אלא למלת מאויבים המאוחר ומפני מ"ם מאויבים אין לו משפט הסמיכות להפתח ·

מחק מָחֲקָה ראשו · חסירה ראשו מעליו · וכן בדברי רז"ל אין מוחקין במקום שגודשין ואין גודשין במקום שמוחקין הוא שמעביר המחק על המדה ומסיר כל מה שמשיג על המדה ·

הג"ה ויותר נראה לי שהוא רז"ל כלשון מחק דלעיל כאדם המוסק על מכת לכתוב ולא שהוא כלשון מחה על הכתב לשולם רק לשון מחיקה ודוק ותמצא ·

מחר מָחָר אָנֹכִי נִצָּב · לְמָחָר יִהְיֶה · הוא היום שיבא אחר היום שהוא בו · ויש שאינו

איוב ל"ח · איוב ל"ז · במדבר ה' · ישעיה כ"ה · ישעיה מ"ד · משלי ל' · מלכים ב' כ"א · שמות י"ז · בראשית ז' · נחמיה י"ג · ירמיה י"ח · משלי ל' · יחזקאל ו' · תלים ס"ט · בראשית ז' · מלכים ב' כ"א · במדבר ל"ד · ישעיה נ"ה · יחזקאל כ"ה · יחזקאל כ"ו · ישעיה כ"ה · תלים ק"י · תלים ק"י · דברים ל"ג · שופטים ה' · במדבר כ"ד · דברים ל"ג · ישעיה ל' · תלים ס"ח · שופטים ה' · שמות י"ז · שמות ח'

בקרוב אחר היום כי אם לאחר זמן ברחוק כי ישאלך בנך מחר · מחר יאמרו בניכם לבנינו · ובקרוב ורחוק אל תתהלל ביום מחר · ובתוספת תי"ו וכל יום המחרת · וכן בסמוך ממחרת הפסח · אלא שזה קמוץ וזה פתוח מפני הסמיכות · ויכם דוד מהנשף ועד הערב למחרתם · פירוש מנשף יום זה עד ערב יום שני כל אותו הערב עד הבקר שהוא מחרת ולפיכך אמ' למחרתם שנבקר יום שני מחרת שני הנשפים שעברו · ומחיר · ומחיר כלב · כי קנו אקנה מאותך במחיר · לא במחיר ולא בשחד · ולא רבית במחיריהם · ענין הכל דמי הדבר וערכו פריזי"ו בלעז ·

מטט כל נמוטו פעמי · יש ספרים שנמצא בהם דגוש ואם כן הוא מזה השרש ואם אינו דגוש הוא משרש מוט וכבר כתבנוהו שם · ומן השרש הזה וישב על המטה · מטתו שלשלמה · מטות זהב וכסף · ועוד נכתבנו בשרש נטה ואפשר שיהיה גם כן משרש הזה מטה ויהיו תואמים מלמטה · והה"א נוספת כי המלה מלעיל ואף על פי כן לא נמצא מבלי ה"א אבל מעלה נאמר מבלי הה"א אל ידרשהו אלוה ממעל · ויתכן להיות מטה משרש נטה ושם נכתבנו ·

מטל גרמיו כמטיל ברזל · ענינו בשבט ברזל ·

מטר יערף כמטר לקחי · ונתתי מטר ארצכם בעתו · ונסמך אל גשם ומטר גשם יתן להם · כמו אדמת עפר · משיט היון · והקבוץ בלשון נקבות מטרות עזו · והנפעל ממנו חלקה אחת תמטר · והפעל הכבד והמטרתי על עיר אחת · הנני ממטיר לכם לחם · ימטר על רשעים פחים · וחלקה אשר לא תמטיר עליה תיבש · פירוש שלא תמטיר עליה העב ויהיה פעל יוצא לשני והמטרתי וחבריו פעל יוצא לשלישי · וכן בא הפעל הזה על העבים ועל העבים אצוה מהמטיר עליו מטר ·

מי המלה הזאת על ידיעת חי בן דעת מי הוא · כמו שנופל על זולתו מלת מה ופי' מה אתם · מה אתם אומר' כי מלת מה על הבשורה אשר בפיהם לא עליהם כי כבר ידוע כי שלוחים היו · ומה שאמר מנוח למלאך מי שמך · ולא אמר מה שמך כמו שמצאנו בכל מקום זולת זה והשם שאינו נזכר אינו העצם אבל השם הנזכר הוא במקום העצם ויאמר עליו מי כמו מי אבימלך ומי שכם · מי דוד ומי בן ישי · וכן כל הפעלים יסמכו על השם הנזכר כמו על העצם והוא מושם עליו לאות ולסימן ולא יתכן זאת השאלה כי אם על עצם החי המדבר לבדו או על שמו הנזכר · יתכן לפרש לפי שאין ידיעת האיש הגדול הנכבד אצל רוב בני האדם כי אם בשמו ההולך למרחוק ולא ראו אותו מעולם ויכירו אותו וידעו אותו לזכור שמו השם הוא אצלם בעצם אחר שנזכר ונודע ויתכן על השם שאלת מי כמו על העצם · וכן מנוח חשב על המלאך כי היה נביא ואדם גדול ונכבד ולא ראה אותו מעולם ולא הכיר אותו עד יום ששאל אותו מי שמך כאילו אמר מי אתה כי כשנשמע מה יום והלאה שמך נכבדך וזהו שאמר דברך וכבדנוך אם יבא אדם במצותך ויזכור שמך וכבדנוך · ופי' מי את בתי · אמר בו רבי יונה שהוא כמו מה וכן אמר במי שמך ואין צורך כי יתכן שלא הכירה אותה בראותה אותה כמו שאמר הכתוב בטרם יכיר איש את רעהו או לא ראתה אותה עדיין כשפתחה לה להכנס וקצר הכתוב במענה אנכי רות שהיה משפט המענה כמנהג הכתוב לקצר במקומות רבות ולסמוך על המבין · ופירוש מי פשע יעקב הלא

דברים ו' · יהושע כ"ב · משלי כ"ז · במדבר י"א · במדבר ל"ג · שמואל א' ל' · דברים כ"ג · שמואל ב' כ"ד · ישעיה מ"ה · תלים מ"ד · תלים י"ז · בראשית מ"ז · שיר ג' · אסתר א' · שמות כ"ו · איוב מ' · דברים ל"ב · דברים י"א · זכריה י' · איוב ל"ז · עמוס ד' · עמוס ד' · שמות ט"ז · תלים י"א · עמוס ד' · ישעיה ה' · שופטים י"ג · שופטים י"ג · שופטים ט' · מלכים א' · רות ג' · מיכה א'

שומרון ומי במות יהודה הלא ירושלם · מי הוא שגרם לפשע יעקב הלא אנשי שומרון בעשותם העגלים ומי הוא שגרם לבמות יהודה הלא כהני ירושלם שאינם מתנהגים בעבודתם כהוגן וכל אחד ואחד הולך ובונה במה לעצמו · ופי׳ מי לך כל המחנה הזה אשר פגשתי · מי הוא ששגרת לו כל המחנה הזה שלך אשר פגשתי וכל מי אשר הפכם רבי יונה פירשתים לך והכלל שלא תמצא מי כי אם על חי מדבר ״

מי מים רבים · מי הירדן · אפשר כי שרש המלת הזאת מיה ומשפט מים מיים ומשפ׳ מי מיי ולעולם הוא לשון רבים · ונאמר מים בלשון שנים לפי שנחלקו לשני מחלקות שהבדיל הרקיע בין מים העליונים למים התחתונים ונכפלה המלה במלת מימי הירדן · וכן הדרך לכפלה בהתחברה עם הכינויים ולקחתי את לחמי ואת מימי · ונתן מימיו · כל מקוה מימיהם · ואם מימיך נשתה · מימינו בכסף שתינו · ויתכן לומר שהמ״ם והיו״ד השני ללשון רבים ואע״פ שהוא עצמו לשון רבים אחר שהוא בלשון יחיד כי לא ימצא יחיד ממנו עשו המ״ם הראשונה כמו שרשית כמו שעשו גם כן במלת פנים השואית שאמרו פנימים · מי נדה לא זורק עליו · אף על פי שמי הוא לשון רבים אמר לא זורק לשון יחיד על הענין · וכן וכי יתן מים על זרע · יזל מים מדליו · מי המרים המאררים · כמו מים המרים · מים ברכים · כמו מי ברכים כי בהרבה מקומות יבא הסמוך מקום המוכרת והמוכרת מקום הסמוך · וממי יהודה יצאו · על דרך משל כלומר ממקורו וממנו יצאו · בת מי זהב · כך היה שמו מי זהב ואנקלוס תרגם בת מצרף דהבא ״

מין עשה פרי למינו · את חית הארץ למינה · מה שדומה לו והוא מתכונתו ·

א״א אין לתמוה למה לא הביא כאן בתיבים ושונב כי שרשו מן או מכן כי הנ״ון לנוסף עיין בשרש מן ·

מיץ כי מיץ חלב · ומיץ אפים יוציא ריב · ומיץ אף יוציא דם · כולם ענין המציצה · והתאר כי אפס המץ · ואמר ענין המציצה בחלב להוציא החמאה כי ידוע הוא כי בהקשת החלב בתוך הנאד בחוזק תצא החמאה והמציצה בהקשה היא וכן מיץ אפים כי בהתחזק החרון באפים יעשה מהם כאילו ימיץ אותם ״

מיק ימיקו וידברו ברע עשק · ימסו בדבריהם · ובמשנה חוץ ממוכה שחין לפי שהיא ממיקתו ״

מיר ההימיר גוי אלהים · נכתב היו״ד בין הה״א הפעיל ובין פ״א הפעל והוא הנח אשר בהקים השיב ונכתב בזארת המלה שלא כמנהג ואפשר שהכונה להרכיב המלה בשני ענינים האחד לשון המיר הוא לשון החלפה כלומר אם החליף גוי אלהים באלהים אחרים אף על פי שהמה לא אלהים · והענין השני מן ובכבודם תתימרו · ויהיה המיר בשקל השיב ופירושו ההגדיל גוי אלהים אחרים שאינו אלהיו ואף על פי שהמה לא אלהים לא זה ולא זה · המיר כבודו · ולא ימיר אותו · ולא ימר ולא יעביר ראשית הארץ · וחשם תמורה והיה הוא ותמורתו · ענינם ענין החלפה דבר בדבר ״

מכך וימכו בעונם · ויתכן שיהיה וכי ימוך אחיך מזה ובא השורק במ וס חלם · וכן ירון ושמת · וכן ומך אחיך עמך · ואף על פי שהוא קמוץ שלא כדרך פעלי הכפל אולי בא הנח בזה לתמורת אות הכפל ׃

והנפעל ימך המקרה · ושלא נזכר פעלו מהנוסף והמכו כבל יקפצון · והיה ראוי והמכו וכלם ענין שפלות · וא״זל כתב כי והמכו שרשו נמך והביא ראיה מדברי רז״ל מקום נמוך בפלס גדול · ועוד כי היה לו לומר והמכו בדגש הכ״ף אם היה שרשו מכך ואין ראיה מן ידמו כאבן · ויתמו ימי בכי אבל · כי לפי דעתו שרשם נדם נתם אבל לפי מה שכתבנו אנחנו אותם מן הכפולים בא גם כן והמכו כמוהם · ומקום נמוך הנזכר בדברי רז״ל יתכן ג״ב מהכפולי׳ ויהיה נפעל בפלס נגוז מן נגוזו ועבר ״

מכר לאיש אשר מכר לו · כי מכרו מצרים · כי צורם מכרם · וכי ימכור איש · וימכרם ביד כושן רשעתים · וכי תמכרו ממכר · לכי ומכרי את השמן · מכרה כיום · והנפעל הן בעונותיכם נמכרתם · כי נמכרנו אני ועמי · וההתפעל והתמכרתם שם לאויביך · אשר התמכר לעשות הרע · התמכרך לעשות הרע · כולם ענין מכירה כי פירוש אשר התמכר לעשות הרע · יען התמכרך לעשות הרע · מרוב השתדלותו בפעולת העבירות כאילו מכר עצמו לפעולה ההיא ·

והשם מביאים דאג וכל מכר · בשש נקודות · ומוכרי כל ממכר · כי המוכר אל הממכר לא ישוב · לבד ממכריו על האבות · פירוש לבד ממה שמכרו האבות זה לזה בימי דוד ושמואל שנקבעו המשמרות ומכרו זה לזה טול אתה שבתך ואני שבתי · כלי חמס מכרותיהם · פירשו בו כמו מגורותיהם · כמו מכורותיך ומולדותיך · והוא בחולם · ובשרק הכ״ף בארץ מכרותיך · על ארץ מכורתם וכן אמר התרגום בארע תותבותהון עבדו גבורא · ובילמדנו כלי חמס מכרותיהם לשון יוני הוא שקורין לחרבות מכיריא ״

מלל מי מלל לאברהם · ברור מללו · מי ימלל גבורות יי · והשם אין מלה בלשוני · ויש מפר קול המלה · כמו מלה וכן דעת התרגום שאמר קל מלוליהון וכבר כתבנו אותו שרש בפני עצמו המל · והקבוץ בלשון זכרים הלהוכח מלים תחשבו · אחבירה עליכם במלים · ופעמים ג״ב בא בנון כמו אני אשיבך מלין · הלא אזן מלין תבחן ·

א״א ועשר״הן בלשון רבי׳ וכלם באיוב וכל ספר מלין כלון ·

וזולתם תרגום וידבר ומליל · ומן הענין הזה הפעל הקל על דרך ההשאלה מולל ברגליו · כענין קורץ בעיניו כלומ׳ כאילו מדבר ברגליו כשרומז בהם · וענין אחר וקטפת מלילות בידך · ענין המלילה ידוע בדברי רז״ל המולל מלילות מערב שבת למחר מנפח על יד על יד ואוכל · ועוד אמרו מוללין מלילות ומפרכין קטנית ביום טוב ״

מלא וכבוד יי מלא את המשכן · פעל עבר · כי מלאו מקדם · פירוש כי מלאו ארצם כשפים יותר מבני מזרח ויש מפרשים קדם בני ישמעאל שנאמר בו יטור נפיש וקדמה · ובא מלו תוכך חמס · על דרך פעלי הה״א · ומלאו את המקום הזה דם נקיים · והצווי מלאו ארבעה כדים מים · והתארה כי את השמים ואת הארץ אני מלא · מלאים את ההיכל · אלו והדומים להם פעלים יוצאים · ויש מהם פעלים עומדים כי מלתי מלים · והוא חסר אל״ף · כי מלאה הארץ חמס · תמלאמו נפשי · שפירושו תמלא מהם נפשי · ומלאו כמזרק · פירוש במזרק המזבח כמו שאמר בזוית מזבח · ומי מלא ימצו למו · פירוש ומי כוס מלא · מלא חכמה מלא תנוצה · ומלא ברכת יי · כלומר והיה מלא

ברכת

ברכת יי׳ או יהיה פעל עבר מוסב לעתיד מפני הוו כלומר וימלא ברכת יי׳ · והתאר הסמוך זקן עם מלא ימים · ויש לפרש מלו תוכך חמס · פעל עומד וכן ת״י אתמליאו אוצרך חטוף · והשם מלא הספל מים · מלא ביתו · ירעם הים ומלואו · הארץ ומלואה · מלא כל הארץ כבודו · פירוש מה שהוא מלא הארץ מחי וצומח ודומם הוא כבודו של הקב״ה · ועל הדרך הזה וזרעו יהיה מלא הגוים · ויפל מלא קומתו ארצה · מלא כף נחת · ובוו״ מקום אל״ף מלו הקנה שש אמות אצילה · וכן לקבוץ הדברים כי הוא דומה למלוי · אשר יקרא עליו מלא רועים · וכן קראו אחריך מלא · כלומר לאסוף ולקבץ אחריך · ורבינו האי ז״ל פירש שהיא מן המלות שמפרשים אותם בהפכם כלומר חסר בכל דבר כמו שאמרו לסומא סגיא נהור · וכן הברו החצים מלאו השלטים · כלומר אספו אותם והכינום למלחמה · וציווי מהדגוש קראו מלאו ואמרו · פי׳ האספו והוא קל · וכן ומלאו את החצרות חללים · ומזה לפי דעתי בנה את המלא · והוא מקום בירושלם סמוך לחומה מבפנים ולא היה בנוי אלא היה רחבה שהיו נאספים שם כשהיו עושים שם אסיפה וקיבוץ לפיכך נקרא מלא ושלמה בנה אותו המקו׳ · וההתפעל מזה עלי יתמלאון · כלומר יאספו ויתקבצו עלי כל אלו ענין קבוץ והם קרובים בענין · והפעל הכבד מלא כרשו מעדני · בקמץ · ובצרי מלא ציון משפט וצדקה · מלא ידו בקשת · כלומר שם כל ידו וכל כחו בקשת · וכמוהו מלאתי אפרים · וארם מלאו את הארץ · פעל עבר מהדגוש והוא קל · וכן פירוש רוח מלא מאלה יבא לי · רוח חזק יותר מאלה ומרוח שהוא לזרות ולהבר · והממלאים למני ממסך · פירוש ממלאים כליהם לממסך המני והוא מספר הכוכבים כמו שאנו עתידים לפרש בשרש מנה · עד ימלה שחק פיך · הה״א תמורת הא״לף · ותמלא כדה · ומלאת בו מלאת אבן · וקבוץ השם במלואותם · ור״ל שהיה ממלא המשבצות באבני׳ ולפיכך נקראו האבנים אבני מלואים · הרחב פיך ואמלאהו · נפל ממנו הדגש להקל · כי שבעת ימים ימלא את ידכם · כלומר ימלא את ידכם מן הקרבנות · וכן וימלא את יד אחד מבניו · וכן החפץ ימלא את ידו · והתאר מזה הבנין והוא עומד כדמות פעול והוא ממלא על כל גדותיו · והוא בפלס למתעב גוי שהוא גם כן תאר במקום פעול · והשם איל המלאים · והוא כמו השלמים כי זבח שלמים היה ימלואים ושלמים אחים הם בלשון · ועוד נפרשנו בשרש שלם · ומ״א יושבות על מלאת · והנפעל שראשי נמלא טל · ותמלא הארץ · אמלאה החרבה · וימלא את החכמה · וכן בענין ההשלמה כי הוא אחד בענין המלוי כי מלאו ימי · ובמלואת הימים · נכתב בוו״ ובא״לף · עד יום מלאת ימי מלאיכם · בא״לף · והתאר בקש יבש מלא · כלומר שבושל והגיע זמנו והוא נשרף במהרה · ולפי שהדבר השלם והגיע זמנו לכריתה נקרא מלא אמרו בענין הכריתה בלא יומו תמלא · וכן התמלא בשכות עורו ·

ויש אומ׳ כי הא״לף תמורת הכפל ושרשם מלל והוא יהיה פירוש בלא יומו תמלא כמו כקש יבש מלא ·

א״א ויש מפרשים מזה וזרעו יהיה מלא הגוים רוצה לומר שיכרית האומות ויתגבא על יהושע ·

כלומר קודם זמנו תבא כפתו להשלמת ימיה ותיבש וזה הוא דרך משל שימות בלא זמנו או תסור הצלחתו ממנו בקרוב · וכן בכסף מלא · כלומר בדמים שלמים · והפעל הכבד ואני אבוא אחריך ומלאתי את דבריך · פי׳ והשלמתי · וימלאום למלך · והוא קל הלמד פירושו השלימום · כי מלאו אחרי יי׳ · והוא קל הלמ״ד פירוש השלימו רצון הבורא ללכת אחריו · ויש לפרש מזה והממלאים למני ממסך · כלומר משלימים לו הממסך · ויש לפרש מזה מלאו השלטים · כלומר השלימום ביחד כלם וערכו אותם · מלאתך ודמעך · פירוש כשתתמלא התבואה שלך ותתבשל תן ממנה הבכורים · ודמעך היא התרומה שיפריש מן התבואה תרומה אחר הבכורים · ואפשר שיאמר דמעך בעבור היין היורד כדמע מן היקב · וכן המלאה הזרע · וחסר הנסמך כלומ׳ מלאת הזרע והיא תבואת הזרע כשנתבשל · וכן היין נקרא מלאה וכמלאה מן היקב · כי אין הענבים נדרכין ביקב עד גמר בשולם ״

מלח

במלח תמלח · מ״ם מלח בסגול · ושלא נזכר פעלו מהנוסף והמלח לא המלחת · ידוע · כי שמים כעשן נמלחו · ענין השחתה ובלייה · וכן ובלוי מלחים · בלויים וישנים · ומזה עוד ארץ מלחה ולא תשב · ומשכנותיו מלחה · ארץ פרי למלחה · פירוש ארץ גזרה ושממה שלא תצמיח כלומר שנגזרה מן היישוב · וכן ברית מלח עולם · פירוש ברית נגזר שלא תפסק · נתן ממלכה לדויד על ישראל לעולם לו ולבניו ברית מלח · ברית נגזר שלא תפסק הממלכה מבניו לעולם · ובקרוב לענין זה הקוטפים מלוח עלי שיח · והמלוח הוא מן העשבים הקשים והרעים ולא יצמחו כי אם במקום קשה דומה למלחה · וי״מ שהוא הנקרא בלעז אורטיג״א ויש אומרים כי הם צמחים מלוחים בטעמם ויקראו בערבי נאסו״ל · ממלח טהור קדש · אמר בו התרגום מערב כלומ׳ שיהיו הסמים שחוקים ומעורבים יחד היטב · ופירש רבינו שלמה כי מזה הענין נקראו תופשי המשוטים מלחים ·

א״א ורבותי פירשו לי מלוח בלשון אשכנז מי״ו והוא כמין ענב ירוק גדל סביב האילנות הגדולים · ועוד יש אומרים כי הם כמינים מלוחים וכו׳ א״א שהם הרולים וכן ממשק חרול תרגום יונתן משמט מלוחין ·

וייראו המלחים · מלחיך וחובליך · לפי שמהפכין את המים במשוטות כשמנהיגין את הספינה כשהן יושבין באדם המהפך בכף בצים לערבן במים וכל דבר שאדם רוצה לערב יפה יפה מהפכו באצבע או בכף · ואפשר שיהיה פירוש ממולח מענין מלח כי מלח סדומית היה בה כמו שנזכר בפסוקם הקטרת מלח סדומית רובע ״

מלט

ונמלטתי מידו · והיה הנמלט מחרב חזאל · שאלי נס ונמלטה · פירושו אם איש ואם אשה ונמלטה מלעיל והיה דינו מלרע כי הוא בינוני או יהיה עבר ופירושו כן האיש אשר נס והאשה אשר נמלטה · ויש אומרים כי הה״א ונמלטה נוספת לפיכך הוא מלעיל · אמלטה נא שמה · מלרע · אמלטה נא ואראה את אחי · מלעיל · כי המלט אמלט אל ארץ פלשתים ·

א״א אמלטה ב׳ חד מלעיל וחד מלרע וסימן לוט למטה ודוד למעלה ·

המלט על נפשך · והפעל הכבד נפשו מלט · בצרי · ומלט הוא את העיר · בפתח · ימלט אי נקי · הממלטים את נפשך · וקל ברגליו לא ימלט · פירוש לא ימלט נפשו · וההתפעל ואתמלטה בעור שני · ענינם ענין הפלטה

וידוע הוא · וענין אחר קרוב לזה שָׁמָּה קִנְּנָה קִפּוֹז וַתְּמַלֵּט · וכבד אחר וְהִמְלִיטָה זָכָר · ענין השלכת העובר בלידה · ומזה הענין כִּידוֹדֵי אֵשׁ יִתְמַלָּטוּ · כלומר ישלכו ויתפזרו וכן בשרש פלט הם שני הענינים האלו קרובים זה לזה והכל ענין אחד · וְטַחְתֶּם בַּמֶּלֶט · בשש נקודות פירוש חמר שעושין מסיד ומחול ודומה לו בדברי רז"ל ואף על גב דעבד בחו חמלטה פירוש שתיקן מקום הקורות בסיד ואע"פ שיש מפרשים אותו החורים שהם מקום הנחת הקירות זה יותר נכון כי הוא אם ביקירי לא הויא חזקה והם החורים מקום הנחת הקורות מה תוסיף עוד ואף על גב דעבד בחו חמלטה · וכן בלשון ערבי נקרא אל מ"לט · ועוד נכתבנו בשרש עב"

מלך בְּחֶבְרוֹן מָלַךְ שֶׁבַע שָׁנִים · וּמָלַךְ מֶלֶךְ וְהִשְׂכִּיל · וּמָלַכְתָּ בְּכָל אֲשֶׁר תְּאַוֶּה נַפְשֶׁךָ · הַמּוֹלֵךְ תַּחַת יֹאשִׁיָּהוּ אָבִיו · וַעֲתַלְיָה מֹלֶכֶת עַל הָאָרֶץ · הֲתִמְלוֹךְ כִּי אַתָּה מְתַחֲרֶה בָאָרֶז · הֵן לְצֶדֶק יִמְלָךְ מֶלֶךְ · יְיָ יִמְלוֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד · מְלוֹךְ עָלֵינוּ · מָלְכִי עָלֵינוּ · לִפְנֵי מְלָךְ מֶלֶךְ · יְרָא אֶת יְיָ בְּנִי וָמֶלֶךְ · בשש נקודות · והקבוץ אַרְבָּעָה מְלָכִים · ונכתב בא' חמשך לְעֵת צֵאת הַמְּלָאכִים · והשם מלוכה וא"ת דְּבַר הַמְּלוּכָה לא הִגִּיד לו · ומ"א מַמְלָכָה וְשָׂרֶיהָ · לְךָ יְיָ הַמַּמְלָכָה · מַמְלֶכֶת כֹּהֲנִים · וַתְּהִי רֵאשִׁית מַמְלַכְתּוֹ · לֹא נַעֲשָׂה כֵן לְכָל מַמְלָכוֹת · מַמְלְכוּת עוֹג · בשורק · אֶת מַמְלְכוּת יִשְׂרָאֵל · ומבלי מ"ם נוסף מַלְכוּת כַּשְׂדִּים · עַד מְלוֹךְ מַלְכוּת פָּרָס · וּמַלְכוּתוֹ בַּכֹּל מָשָׁלָה · וקבוצו אַרְבַּע מַלְכְוָן · ולפי שהת"יו וחה"א שוים באה היו"ד שהיא מקום החה"א בקבוץ תמורת הת"יו כמשפטה לבא תמורת החה"א · וכן נהגו בקבוץ גלות גליות · וי"מ מזה לִמְלֶכֶת הַשָּׁמַיִם · רוצה לומר לכוכב גדול שבשמים · והפעל הכבד הִמְלִיךְ אֶת שָׁאוּל · וָאַמְלִיךְ עֲלֵיכֶם מֶלֶךְ · ושלא נזכר פעלו ממנו אֲשֶׁר הָמְלַךְ עַל מַלְכוּת כַּשְׂדִּים · ענין המלוכה ידוע · ועוד וַיִּמָּלֵךְ לִבִּי עָלַי · ענינו ויתיעץ והוא דומה לארמית מִלְכִּי יִשְׁפַּר עֲלָךְ · וכן בדברי רז"ל המלך בקונך וצא · וי"מ מזה בֶּן חֲכָמִים אֲנִי בֶּן מַלְכֵי קֶדֶם · כמו יועצי קדם · ורבי יונה פירש מזה לַמְחוֹת מַלְכִּין · וכן פירש מזה התמלוך כי אתה מתחרה בארז · הת"יו נמשכת במאריך והמ"ם בשוא ופתח כלומר התחשוב בלבך להדמות ולהשתחוות למלך הגדול ואין צורך להוציאם מענין מלוכה · ופירוש למחות מלכין פירשתיו בשרש מחה · ופירוש התמלוך כי אתה מתחרה בארז התדמה היותך מלך ותתגאה להתחרות בארז כלומר גדול ממך כלומר אין המלכות לך להתגאות על גדול ממך · אֲשֶׁר יִתֵּן מִזַּרְעוֹ לַמֹּלֶךְ · וּלְמוֹלֶךְ שִׁקֻּץ בְּנֵי עַמּוֹן · שם ע"ז כך וזו עבודתה שמוסר בנו לכומרים ועושין שתי מדורות גדולות ומעבירין את הבן ברגליו בין שתי מדורות האש · לא תתן זו מסירת הכומרים · להעביר זו העברת האש"

מלץ מַה נִּמְלְצוּ לְחִכִּי אִמְרָתֶךָ · פירוש מה נמתקו ומה נמרצו רוצה לומר שהיה בחוזק המתיקות · ואפשר להיות מליצה · וְכֵן בִּמְלִיצֵי שָׂרֵי בָבֶל · וּמְלִיצֶיךָ פָּשְׁעוּ בִי · ויחידו מליצי מליציך כמו שרי שריך מן השרש הזה"

מלק וּמָלַק אֶת רֹאשׁוֹ · פירוש יפרק אותו ממול ערפו · ואר"ל כצד מולקין חטאת העוף נותן שתי גפיה בין שתי אצבעותיו ושתי רגליה בין שתי אצבעותיו והיה מותח צוארה על שתי אצבעותיו והיה מולק בצפורן ממול עורף עד שמגיע לסימנים וקוצץ אותן או רובן ואינו מבדיל שנאמר ולא יבדיל אבל בעולת העוף שאמר ומלק את ראשו ולא אמר ולא יבדיל היה מולק ומבדיל הראש בעצמו והגוף בעצמו ·

מן מִן הַיּוֹם הַהוּא וָהָלְאָה · הֲמִן הָעֵץ · ויכנס עליו הלמד לְמִן הַיּוֹם הִוָּסְדָהּ · לְמִן עוֹלָם וְעַד עוֹלָם · לְמֵרָחוֹק עֵינָיו יַבִּיטוּ · לְמִיּוֹם סוּר אֶפְרַיִם · וְלֹא נָשָׂא דָוִד מִסְפָּרָם לְמִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וּלְמָטָּה · ונכנסו הלמ"ד והמ"ם והבי"ת כאחד כִּי לְמַבָּרִאשׁוֹנָה לֹא אַתֶּם · והמ"ם פתוחה ומשפטה בחירק · ובתוספת יו"ד ובצרי הנו"ן סוּרוּ מִנֵּי דֶרֶךְ הַטּוּ מִנֵּי אֹרַח · ובחירק הנו"ן מִנִּי אֶפְרַיִם · מִנִּי מָכִיר · לְמִנִּי אַשּׁוּר וְעָרֵי מָצוֹר · ודגשות הנו"ן באלה מפני חטיפות המלה כי לא יתכן בלתי דגוש אם לא יולד נח בין המ"ם והנו"ן · ומרוב השתמשם במלה הזאת יחסרוה ברוב ויבליעוה בדגש · מִקֶּרֶב אָחִיךָ · מִפְּנֵי יְיָ אֱלֹהִים · מִפְּנֵי שֵׂיבָה תָּקוּם · ובאחהע"ר הצרי תמורת הדגש מֵאוֹפִרָה · מֵחֶלֶד · מֵחָלוּף · מֵעֲבוּר · מֵרֹאשׁ וכבר באו עם הח"ית ועם הרי"ש בחירק והכל ביארנו היטב בחלק הדקדוק מזה הספר בשער הפעלים בטור הראשון · וּמְשַׂנְאָיו מִן יְקוּמוּן · פירוש אשר יקומון עליהם · כִּי מַר לִי מְאֹד מִכֶּם · פירוש מצד אהבתכם · מִכָּל צוֹרְרַי הָיִיתִי חֶרְפָּה · כלומר מדבריהם ומלעגיהם עלי כל היום הייתי חרפה · מֵאָשֵׁר שְׁמֵנָה לַחְמוֹ · כלומר מאשר תצא ברכה לעולם כי שמנה תהיה לחמו כלומר ארצו המוציאה לחמו תהיה דשנה ושמנה והוא יתן מעדני מלך · מֵאֵל אָבִיךָ · פירוש מאל אביך בא לך זה והוא מה שסיפר למעלה ותשב באיתן קשתו אומ' כל זה הטוב בא אליך מאל אביך שיעזרך ומאת שדי שיברכך · וְלֹא נָכְרִית מֵהַכֹּחֶמֶת · פירוש ולא נכרית העיר מהנלחמת · וַאֲנִי לֹא אַצְתִּי מֵרֹעֶה אַחֲרֶיךָ · כלומר לא דחקתי עצמי ולא דאגתי מזה הדבר שאהיה רועה אחריך ויום אנוש לא התאותי כי ידעתי כי יום אנוש יהיה לי יום הנבואה אבל אתה הכרחת אותי · מִכֹּהֵן יִקָּחוּ · פירוש יש מכהנים שיקחו והם כהנים הדיוטים שמותרים באלמנות וכן אמר התרגום שאר כהניא יסבון · ויש מפרשים לפי מה שאמר בתחלת הפרשה והכהנים הלוים בני צדוק אשר שמרו את משמרת מקדשי בתעות בני ישראל מעלי דומה כי כשהיו תועים ישראל הכהנים לא היו תועים לפיכך אמר להם לכהנים שאם יקחו מבנות ישראל לא יקחו כי אם הבתולות ואפילו כהן הדיוט כי הבעולות בבנות ישראל בחזקת פסולו' שנבעלו לפסול להן והרי הן בכלל זונות ואסורות להם ואם יבואו לקחת אלמנה לא יקחו כי אם אלמנה מהכהנים כי אותן לא תעו ובחזקת כשרות הן · ויבא בענין יותר שֶׁמֶן שָׂשׂוֹן מֵחֲבֵרֶיךָ · יותר מחבריך · תְּבֹרַךְ מִנָּשִׁים · יותר משאר נשים · טוֹב שֵׁם מִשֶּׁמֶן טוֹב · והדומים להם · עַתָּה נָרַע לְךָ מֵהֶם · חסר למ"ד השימוש ענינו יותר מלהם כלומר יותר נרע לך ממה שבלבנו להרע להם · ויש בענין פחות וַיֵּצֵא גְּבוּל בְּנֵי דָן מֵהֶם וַיַּעֲלוּ בְנֵי דָן וַיִּלָּחֲמוּ עִם לֶשֶׁם וַיִּלְכְּדוּ אוֹתָהּ · כלומר הגבול יצא לבני דן פחות מהם לפיכך יצאו ונלחמו עם לשם · ויש במקום ב"ית מִמָּחֳרַת הַשַּׁבָּת יְנִיפֶנּוּ הַכֹּהֵן · כמו במחרת וכן בְּיוֹם זִבְחֲכֶם יֵאָכֵל וּמִמָּחֳרָת · מִסִּינַי בָּא · כמו בסיני · עַתָּה מִקָּרוֹב · כמו

בקרוב

בקרוב · מהיכלך על ירושלם · כמו בהיכלך · מפי
עוללים · כמו בפי · ואפשר שיהיה כמותם מכל צוררי
חייתי חרפה · כלומר בניהם · ויש לפרשם כמשמעם
כי פי׳ מסיני ר״ל מסיני נגלה כבודו ובא לישראל · ופירוש
מהיכלך על ירושלים כי משם תבוא להם היראה כמו
שאמר נורא אלהים ממקדשיך מפני הכבוד השוכן
במקדש לפיכך לך יובילו מלכים שי · ופי׳ מפי עוללים
כי מעת שיתחיל התינוק לדבר יודע עוז הבורא כי הפליא
האדם בנשמה השכלית ולא יודע זה הדבר עד שיתחיל
לדבר · ופירוש מכל צוררי מכל מה שעושים לי צוררי
חייתי חרפה לרואים אותי · ופירוש ומלפנים ונאמר
צדיק · כמו מי הגיד מראש שאמר כלומר מתחלה מעת
שעלה במחשבה ונגזר דבר כורש ועד עתה מי הגיד או
מי השמיע כי זה יהיה לעתיד · ופירוש לא יהיה משם עוד
עול · שלא יצא משם לקבר עול ימים ולא זקן שלא
ימלא ימיו · ופירוש מטרם שום אבן · שימו לבבכם
מהעתים שעברו טרם שום אבן עד היום הזה · ופירוש
מאין כמוך יי · ממה שאנו רואים שאין כמוך ידענו כי
גדול אתה וגדול שמך בגבורה · וממחרת בא במ״ם כי
לא יבא על מחר וממחרת בי״ת השימוש לעולם ותכנס
עליו מ״ם השימוש · וכאשר תבא המלה הזאת עם הכנויי׳
נכפלה ברוב וזה עם כינוי המדבר בעד עצמו והמדברים
בעדם · ועם כינוי הנמצא והנמצאת הנסתר והנסתרת
יאמר למדבר בעדו ממני ודגש המ״ם השניה להבלעת
נו״ן ודגש הנו״ן להבלעת נו״ן מן השני הנכפל · וכן
למדברים בעדם ממנו ולנמצא ולנמצאת נפל הדגש
השני ממך ממך ואם בהפסק הנמצא ממך בדגש
הכ״ף שיהיה גם כן זולתי החסרון ולנסתר ולנסתרת
ממנו · ממנה · וכבר בא בלא כפל המדבר בעדו שעו
מני · נסע ונגלה מני · מה מני יהלוך · לעשות עצה
ולא מני · ובסגול המ״ם דברי עונות גברו מני · וכן בא
עם הנסתר בלא כפל ובכינוי עם ה״א וו׳ שמץ מנהו ·
המ״ם סגול והנו״ן רפה בשוא · ובא הנו״ן דגושה ובסגול
והמ״ם בחירק מאויבים מנהו · ועם כינוי הרבים בה״א ומ״ם
ומנוס אבד מנהם · ויבא בענין חוץ · אין לו ממנו בן
או בת · פי׳ אין לו חוץ ממנה בן או בת · ואמר המסורת
עליו ששה סבירים ממנה וקריין ממנו · ולא קם ולא זע
ממנו · ועל העבים אצוה מהמטיר עליו מטר · שלא
ימטירו עליו · והוא בן בליעל מדבר אליו שלא יחוש
לדבר אליו · והשבתיך מזונה · מהיות זונה · וכן
וימאסך ממלך · מהיות מלך · ויסירה מגבירה · מהיות
גבירה · לכו ונכחידם מגוי · מהיות גוי · גם מיום אני
הוא · קודם היום כלומר קודם הזמן · בצל חשבון עמדו
מכח נסים · כתב רבי יונה כמו מבלי כח · וכן כתב רש״י
ואא״ז פירש הנסים מפני כח אויביהם עומדים בצל
חשבון · במנים ועוגב · כלי מכלי הניגון · והגאון רבינו
סעדיה פי׳ אותו כמו מינים כלו׳ במינים רבי׳ מכלי הנגון״

מנה ואתה תמנה לך חיל · מונה מספר לכוכבים ·
ומניתי אתכם לחרב · למנות ימינו כן הודע ·
והוא מקור · ורבי יונה כתב שהוא שם · והנפעל נם
זרעך ימנה · לא יספרו ולא ימנו · והשם והממלאים
למני ממסך · כמו מנין כלומר למנין הכוכבים והם
שבעה ככבי לכת · ויש מפרשים שהוא שם כוכב כולם
והדומים להם ענין מנין ומספר · וכתב רבי יהודה בזה
הענין המנה יהיה לכם · ורבי יונה השיג עליו לדעתו
ואף על פי שיהיה מנה משקל כמו שפירשנו · וכן שלשת
מנים זהב · וכסף מנים אלפים · אף על פי כן יש בו
מנין ידוע · והמנה הוא ששים שקלים והשקל עשרים
גרה כמו שאמר והשקל עשרים גרה עשרים שקלים
חמשה ועשרים שקלים עשרה וחמשה שקל המנה יהיה
לכם · ומה שחלק המנה לאלה המשקלים כי כל אחד היה
משקל בפני עצמו ובין כולם היו מנה וכן בכל משקל
יש בו מנין ידוע כמה אונקיאות יש בו וכמה פשוטים יש
בו והנה רז״ל זכרו המנה
במקומות בענין משקל
שהוא הליטרא באמרם
מנה דבלה · ובמקומות

א״א ורא״בע כתב כי מכים הם
משקלים וכן שבעה שקלים
תרגום שבעא מנין :

בענין מנין באמרם בתולה גובה מאתים ואלמנה מנה
והוא מאה זוז והכל אחד כי לא נקרא המשקל מנה אלא
מפני המספר הידוע שבו כי במקומות אלו קורין לישרא
לעשרים זוז · ומזה עשרת מונים · פירושו פעמים
ולפי שהם מנין נאמר בזה הלשון · וע״א אשר מנה את
מאכלכם · ולילות עמל מנו לי · וימן יי דג גדול ·
וימן להם המלך · חסד ואמת מן ינצרהו · צווי חסר
כמו צו את בני ישראל · ומשפטו מנה כלם ענין הזמנה
ומתנה · והשם למשה היה למנה · פירוש מתנה וחלק ·
מנה אחת אפים · מנת שועלים · מנת חלקי וכוסי ·
ומשלוח מנות · את תמרוקיה ואת מנותיה · ענין
מתנות וחלקים · ובא בתשלומו מניות הלוים · מניות
המשוררים והשוערים · ובתמורת היו״ד באל״ף מנאות
התורה · פירוש חוקי הכהנים שצותה התורה ובאו
סמוכים בקמץ על דרך המוכרת להקל הקריאה כי היו
ראוים מניות הפ״א בחירק כמו צדקות ברכות בסמוך ·
ובא השם מבלי ה״א ויקראו בני ישראל שמו מן · ומנך
לא מנעת מפיהם · והוא בשקל צו קו לפי שלא ידעו
לו שם קראו לו מן כלומר מתנה וחלק מאת השם ית׳ ·
וקרוב לזה הענין ממנים על הכלים · אשר מנה שר
הסריסים · תרגום ויפקד שר הטבחים ומני רב קטוליא״

מנח ויכינו את המנחה · אל תפן אל מנחתם ·
המלה הזאת אומרים כי המ״ם שרש ויתכן
לומר כי המ״ם נוספת ושרשו נחה וזהו הקרוב לענין כי
ענין מנחה מענין נחה כמו שנקראת גם כן ארוחה מענין
ארח אבל לא נוכל לברר האמת מפני הקבוץ שלא
מצאנו במקרא ולמה שנהגו לקרוא במשנה מנחות
בשוא תחת המ״ם דומה כי המ״ם שרשית וכן היא הקריאה
בפי הכל מנחות אם כן המ״ם שרש כמו שתאמר מן גבעה
גבעות כן תאמר מן מנחה מנחות · ואם תהיה המ״ם
נוספת היה ראוי לומר מנחות בחירק תחת המ״ם כמו
מצוה מצות וכן מחתה
מחתות · ונקראת עולת
הערב מנחה הקטר את
עולת הבקר ואת מנחת

א״א המ״ם נפתח בעבור
הקו״ת ·

הערב · משאת כפי מנחת ערב · ויהי כעלות המנחה
ויגש אליהו הנביא · פירוש בעת עלות המנחה · וכן
אמר לעולת הבקר מנחה ויהי בבקר כעלות המנחה ·
בשעה שמקריבין מנחת הבקר וכן נקראת תפלת המנחה
לפי שהיא בעת עלות המנחה בערב והוא עת נטות
השמש ואני יושב משומם עד למנחת הערב · ובמנחת
הערב קמתי מתעניתי ״

מנע אשר מנע ממך פרי בטן · מנעך יי מכבוד ·

(Marginal references, right column: תלים סח · תלים ח · תלים לח · ישעיה מח · ישעיה סה · חגי ב · ירמיה י · ישעיה כב · ישעיה לח · איוב יז · ישעיה ל · תלים סה · איוב ל · תלים סח · איוב יח · שופטים יא · אסתר ה · ישעיה ה · שמואל א כה · יחזקאל יו · שמואל א טו · מלכים א טו · תלים פג · ישעיה מג · ירמיה מח · תלים קנ · מלכים א כ · תלים קמז · ישעיה סה · תלים צ · בראשית יג · ד״ה כ״ה · ישעיה סה · יחזקאל מה)

(Marginal references, left column: מלכים א ז · נחמיה ז · בראשית לא · דניאל א · איוב ז · יונה ב · דניאל א · תלים סא · ויקרא ח · שמואל א א · תלים סג · תלים יו · אסתר ט · אסתר ט · נחמיה יג · נחמיה יב · נחמיה יב · שמות יו · נחמיה ט · דה א ט · דניאל א · בראשית מג · במדבר יו · מלכים ב יו · תלים קמא · מלכים א יח · מלכים ב ג · עזרא ט · עזרא ט · בראשית ל · במדבר כד)

(תלים כ״א · שמואל ב׳ כ״ג) בל מנעת סלה · כי לא ימנעני ממך · ואמנע נהרותיה (יחזקאל ל״א · משלי י״א) ויכלאו מים רבים · מונע בר יקבהו לאום · מנעי (ירמיה ב׳ · ירמיה מ״ב) רגלך מיחף · אגיד לכם לא אמנע מכם דבר · לא (תלים פ״ד · איוב כ׳) ימנע טוב להולכים בתמים · וימנענה בתוך חכו · (יואל א׳ · במדבר כ״ב) והנפעל כי נמנע מבית אלהיכם · אל נא תמנע מהלוך (איוב ל״ח · ירמיה ג׳) אלי · וימנע מרשעים אורם · וימנעו רביבים · ענין המניעה ידוע ·

מנר

(שמואל א׳ י״ז · ירמיה ד׳) כמנור אורגים · הוא העץ שמקפל עליו האורג את הבגד · ויתכן כי שרש המלה נור מן נירו לכם ניר · וכן תרגום עול נירא והעץ ההוא דומה לעץ העול · ויונתן תרגם כאכסן דגרדאי · וכן תרגם יונתן היתד הארג ·

מסס

(ישעיה י׳ · איוב ו׳) כמסס נוסס · למס מרעהו חסד · והוא תואר במקום נפעל או יהיה תואר יוצא ·

(ישעיה ל״א · דברים א׳) והשם ובחוריו למס יהיו · והנפעל הכבד המסו את (שמות י׳ · מיכה א׳) לבבינו · והנפעל והם השמש ונמס · ונמסו ההרים · (יהושע ז׳ · שופטים ט״ו) וימס לבב העם · וימסו אסוריו · והוא גם בן חיל אשר (שמואל ב׳ י״ז) לבו כלב האריה המס ימס · פירש הפסוק אא״ל כן אמר חושי לא טובה עצת אחיתופל בפעם הזאת כי מה שאמר והכיתי את המלך לבדו אביך איש מלחמה ולא ילין את העם ומה שאמר והוא יגע ורפה ידים והחרדתי אותו עם כל העם אשר אתו זה לא יתכן כי אתה ידעת אותו ואת אנשיו כי גבורים המה ומרי נפש כדוב שכול בשדה והנה נחבא באחת הפחתים או באחד המקומות והיה בנפול מחנה ישראל כתחלה כלומר הראשונים שיפלו בהם יצא הוא מן המחבואים והגבורים אשר אתו ואמר והיתה מגפה פירוש ויקראו הם אנשי דוד היתה מגפה בעם אשר אחרי אבשלום כלומר רדפו אחריהם כי היתה המגפה בהם ונתנם יי בידינו והוא גם בן חיל פירוש ושמע השומע קולם והוא השומע אפילו יהיה בן חיל ולבו כלב האריה המס ימס לקולם ולמה כי יודע (תלים נ״ח) ישראל כי גבור אביך ובני חיל אשר אתו · והשם תמס יהלוך · והתי״ו נוספת והוא בשקל תבל עשו · ובה״א נוספת (ישעיה ס״ד) בקדוח אש המסים · היתה ראויה הסמ״ך להדגש לחסרון הכפל ופירושו האש המסס כל דבר · והאחד ממנו המס כמו חמס · ופירש רבי יונה למס מרעהו חסד · פעל יוצא והנכון שהוא עומד וכן פירושו אומר על מדה שאמר למעלה בהתרעמו על חביריו אמר בעבור מי שהוא נמס ונמק בייסורין יותר מרעהו אומרים עליו כי חסר ויראת שדי יעזוב ועל כן באו עליו הייסורין ·

(איכה א׳ · ראשונים · שמואל א׳ · דברים ט״ז) היתה למס · למס עובד · שרי מסים · ידוע · מסת נדבת ידך · תרגום די מחסורו כמסת חסרוניה ·

הג״ה ע״מ מסת נכר הסמ״ך לנושא סומך על הכפל ·

מסה

(יהושע י״ד · תלים נ״ח · תלים ו׳) המסיו את לב העם · כמו שבלול תמס יהלך · בדמעתי ערשי אמסה ·

(תלים ל״ט) ותמס כעש חמודו · ענינם כענין מסס וידוע · וכתב רבי יהודה כי המסיו בא על דרך לשון ארמית אישתיו חמרא וכן עשו בכל רגמלודוהי עלי שנהגו בו על דרך ידוהי ורגלוהי כי על דרך לשון עברי היה משפטו על דרך השלם המסיו בשורק הו״ו כמו נשיו רגליו · וכבר כתבנו דקדוקו בחלק הדקדוק בשרשו ·

מסך

(ישעיה י״ט) מסך בקרבה רוח עועים · ענין תערובת ובלבול · וכן בענין המזג שהוא תערובת (משלי ט׳ · משלי ט׳) המים עם היין מסכה יינה · ושתו ביין מסכתי · והשם מלא מסך · בשש נקודות · (תלים ע״ה · משלי כ״ג · ישעיה ס״ה) ובאו לחקור ממסך · לממני ממסך · וכתב רבי יונה בזה השרש באחד מהפני

הג״ה כלם ענין מזיגה בחילוף גימל בכ״ף כמו ויסכרו כמו ויסגרו ·

(יחזקאל כ״ח · ישעיה ה׳) כל אבן יקרה מסכתך · כלומר מתערבת עמך והנכון כי הוא משרש שוך מענין הסר משוכתו ואע״פ שזה בסמ״ך וזה בשי״ן אחד הם כלומר גדרתך היא מאבנים יקרות ·

מסר

(במדבר ל״א · במדבר ל״א) למסר מעל ביי · והנפעל וימסרו מאלפי ישראל ענינם ענין הנתינה בכל לב והתשומת ברשות אחר וכן בדבר מדברים הן בגוף האדם עצמו · ורז״ל התחילו הרבה בזה הענין נתינת האדם עצמו בכל לב במקום סכנה כמוסר עצמו למיתה ראשונים שהיו מוסרים עצמן על קדושת השם וזולתם הרבה · וכן אמרו במשנה משה קבל תורה מסיני ומסרה ליהושע · ותרגום ויתנהו יי אלהינו ומסריה ותרגום אשר מגן צריך בידך דמסר שנאך ·

הג״ה לא כמנא זה הלשון רק אלו הספים שהביא ושכיהם כפרשת מטות ·

הג״ה כי לא כמנא לשון כתיכה מתורגם בלשון מסירה רק כשהוא סמוך אכל לשון יד ·

מעד

(שמואל ב׳ כ״ב · תלים ל״ז) ולא מעדו קרסלי · לא תמעד אשוריו · (תלים כ״ו) וביי בטחתי לא אמעד · והפעל הכבד ומתניהם (תלים ס״ט · יחזקאל כ״ט) תמיד המעד · וי״מ מזה והעמדת להם כל מתנים · על דרך ההפוך · והתאר לנקבה משלא נזכר פועלו ורגל (משלי כ״ה · איוב י״ב) מועדת · והשם נכון למועדי רגל · כלם ענין השמטה ותרגום ולא מעדו קרסולי ולא אזדעזען רכובתי ·

מעה

(ירמיה ד׳ · ישעיה ט״ז) מעי מעי אוחילה · על כן מעי למואב ככנור (יונה ב׳ · ישעיה מ״ח) יהמו · ממעי הדגה · וצאצאי מעיך כמעותיו · האחד מהם מעי בפלס כלי · פרי · שבי · אבל כמעותיו הוא ממשקל אחר האחד ממנו מעה · ופירושו וצאצאי מעיך כצאצאי מעי הים והם הדגים ואמר כן על דרך וידגו לרוב בקרב הארץ · ומעים ידוע בדברי רז״ל בא זאב ונטל את בני מעים והוא כולל האברים הפנימים הריאה והלב והכבד והדקין ונהגו קריאתם מעים בלשון שנים מפני הדקין שהן כפולים ומסובבין וכן הריאה היא (ירמיה ל״א · ישעיה ס״ג) שתי ערוגות · ומה שאמר המו מעי לו · המון מעיך ורחמיך · הוא אומר על הלב שהוא בעל המחשבה ולו תכון ההמיה וזולתה וכן (תלים מ׳) רבים ותורתך בתוך מעי · כאילו אמר בתוך לבי כי הלב הוא מכלל המעים · ואמר המו מעי בלשון רבים לפי שהלב עקר המעים תלה המעים בו כי הוא עקר חיי הגוף אף כי האברים הפנימים הסמוכים אליו · (איכה א׳) אבל מעי חמרמרו · יתכן על הלב כמו שאמר נהפך לבי בקרבי ויתכן על הדקין ועל שאר המעים כאילו נעכרו ונשחתו · (שיר ה׳) ומה שאמר מעיו עשת שן · אומר על הבטן ולפי שהמעים מבפנים לבטן קרא לבטן מעים וכן תרגום בבטנה במעהא · וי״מ כמעותיו על אבני החול לפי שבהם אבנים קטנות דמות המעות הנזכרים בדברי רז״ל מעות קונות וזולת זה הרבה מה שזכרו בזכר המטבע וכן תרגם יונתן כפרודותיו והם אבני החול שהם פרודות קטנות ·

הג״ה וכדברי רז״ל קורין המטבע מעות כלשון נקבה גם שמשו בו לשון זכר כגון כותן אדם מעיו ותרגום עשרי גרה מעין:

הג״ה כי פרידה הוא לשון לעז קורין לאבנים פרידי וכן בהגן שיכי תרגמו כפרידין וכן פקודי חרש תרגו׳ פרידין סלתין:

משלי יג · יחזקאל ט · ירמיה ל · מלכים א יז · איוב י · בראשית כו · תלים עג · במדבר יג · יחזקאל יא · תלים קט · קהלת ה · ויקרא כה · יחזקאל כט · ויקרא כו · ויקרא כה · ירמיה י · שמות יז · קהלת יב

מעט הוֹן מֵהֶבֶל יִמְעָט · אַל יִמְעַט לְפָנֶיךָ · וְהִרְבֵּיתִים וְלֹא יִמְעָטוּ · והשם מְעַט מַיִם בִּכְלִי · הֲלֹא מְעַט יָמַי וַחֲדָל · כִּמְעַט שָׁכַב · כִּמְעַט נָטָיו רַגְלָי · הַמְעַט מִכֶּם · אבל לְמִקְדָּשׁ מְעַט · הוא תואר כי למקדש קמוץ ואיננו סמוך ומעט תואר לו · וכן הקיבוץ יִהְיוּ יָמָיו מְעַטִּים · עַל כֵּן יִהְיוּ דְבָרֶיךָ מְעַטִּים · ומֹא השם וּלְפִי מְעֹט הַשָּׁנִים · או הוא מקור · והפעל הכבד וְהִמְעַטְתִּים לְבִלְתִּי רְדוֹת בַּגּוֹיִם · וְהִמְעִיטָה אֶתְכֶם · תַּמְעִיט מִקְנָתוֹ · פֶּן תַּמְעִיטֵנִי · הַמַּרְבֶּה וְהַמַּמְעִיט · וכבד אחר וּבָטְלוּ הַטֹּחֲנוֹת כִּי מִעֵטוּ · והוא יוצא במשפטו ופירוש כי מעטו הטחינה כלומר שלא יוכלו חשנים לשחוק ולכסוס המאכל כי אם מעט ״

ויקרא כב · יחזקאל כג · שמואל א כו

מעך וּמָעוּךְ וְכָתוּת · ושלא נזכר פועלו שָׁמָּה מֹעֲכוּ שְׁדֵיהֶן · ענינם ענין העשוי בענין הסחיטה · ופירוש מעוך שביציו מעוכין ביד · וַחֲנִיתוֹ מְעוּכָה בָאָרֶץ · פירושו תקועה ״

יהושע כב · ויקרא ה · ויקרא ה · משלי יו · דה״ב כח · שמות כח · שמואל א ב · שמואל ב יג

מעל מָעַל מַעַל בַּחֵרֶם · מעל האחרון שהוא פתוח כולו ומלעיל הוא שם וגם הראשון הוא מלעיל מפני סמיכותו לשם שהוא מלעיל אבל הראשון הוא חציו קמוץ שהוא פעל עבר · ורבי יהודה כתב כי הראשון מלרע ולא מצאנוהו אנחנו כן בספרי המדוייקי׳ · וּמָעֲלָה מַעַל בַּיי׳ · כִּי תִמְעֹל מַעַל · בְּמִשְׁפָּט לֹא יִמְעַל פִּיו · כִּי הִפְרִיעַ בִּיהוּדָה וּמָעוֹל מַעַל בַּיי׳ · ומעול הוא מקור ואפשר שהוא פעל עבר בשקל ולא יכול יוסף כאשר כתב רבי יונה ענינם הכחש והשקר · חֹשֶׁן וְאֵפוֹד וּמְעִיל · וּמְעִיל קָטֹן תַּעֲשֶׂה לוֹ אִמּוֹ · כִּי כֵן תִּלְבַּשְׁןָ בְנוֹת הַמֶּלֶךְ הַבְּתוּלֹת מְעִילִים · הוא לבוש נכבד אבל מעילים הנזכרים הנה אינן כתכונת המעיל הכתוב בתורה כי זה היה כתכונת הכתונת כמו שאמר ועליה כתונת פסים · ות״י מעילים כרדוטין ״

ויקרא יז · שמות יז · ישעיה לז · יחזקאל לו · תלים קל

מען לְמַעַן אֲשֶׁר יָבִיאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל · לְמַעַן אֲנַסֶּנּוּ · לְמַעֲנִי וּלְמַעַן דָּוִד עַבְדִּי · לֹא לְמַעַנְכֶם אֲנִי עֹשֶׂה · ענינם בעבור · ופירוש כִּי עִמְּךָ הַסְּלִיחָה לְמַעַן תִּוָּרֵא · לפי שידעו בני אדם כי בידך כח העונש וידעו כי עמך הסליחה הנה אם חטאו ישובו אליך ויראו ממך שלא יוסיפו לחטוא כדי שלא תענישם ואם ישובו תסלח להם · וכבר כתבתי פירוש הפסוק בשרש ירא · פירוש אחר והלמ״ד בלמען כמו ב״ית בעבור ולא יתכן לומ׳ אותם מבלי הלמ״ד ומבלי הב״ית · ויתכן לומר כי שרש למען ענה כי פירושו כמו ענין שהוא חסבה ותעלה ״

בראשית מט · שמואל א כב · שופטים ו · מלכים א ו · שופטים כ

מער בַּמְּעָרָה אֲשֶׁר בִּשְׂדֵה הַמַּכְפֵּלָה · אֶל מְעָרַת עֲדֻלָּם · אֶת הַמְּעָרוֹת וְאֶת הַמְּצָדוֹת · חפירות תחת הארץ · והביא רבי יונה בשרש זה כְּמַעַר אִישׁ וְלֹיוֹת סָבִיב · מִמַּעֲרֵה גָבַע · והנני עתיד לפרשם בשרש ערה בעזרת האל ״

ויקרא כ · שמות יב

מץ מַצָּה תְּהְיֶה · ההא לנקבה · מַצּוֹת תֹּאכֵלוּ · ידוע ורבי יונה הביאו בזה השרש כמשפט באלו המלות הספקיות ואפשר ששרש המלה הזאת נצה כמו מסה ומריבה או יהיה שרשה נצץ ״

ישעיה סו · ישעיה יז

מצץ לְמַעַן תָּמֹצּוּ וְהִתְעַנַּגְתֶּם מִזִּיז כְּבוֹדָהּ · ענין המציצה ידוע וכבר כתבתי כִּי אָפֵס הַמֵּץ בשרש מיץ ״

ירמיה לא · בראשית ח · שופטים יד · בראשית לח · בראשית לב · משלי ח · משלי ג · משלי ח · קהלת ז · שמואל ב יח · שיר ח · שמואל א כ · משלי ג · שמואל א · ירמיה ו · ירמיה ו · יהושע ב · במדבר יא · זכריה י · שמות יח · דברי׳ לא · מלכי׳ ב · בראשית מד · שופטים כא · ויקרא כה · תלים לב · שמואל א יג · ירמיה ה · ישעיה כב · אסתר ד · בראשית מד · שמו׳ כב · יהוש׳ יז · איוב לד · זכריה יא · שמואל ב ג · ויקרא ט

מצא מָצָא חֵן בַּמִּדְבָּר · וְלֹא מָצְאָה הַיּוֹנָה מָנוֹחַ · אִם הַגֵּד תַּגִּידוּ אוֹתָהּ לִי שִׁבְעַת יְמֵי הַמִּשְׁתֶּה וּמְצָאתֶם · וַיֹּאמֶר לֹא מְצָאתִיהָ · בְּמֹצַאֲכֶם אוֹתוֹ · נמשך טעמו להרחיב על האלף · כִּי מֹצְאִי מָצָא חַיִּים · כִּי חַיִּים הֵם לְמֹצְאֵיהֶם · וִישָׁרִים לְמֹצְאֵי דָעַת · וּמוֹצֶא אֲנִי מַר מִמָּוֶת · אֵין בְּשׂוֹרָה מֹצֵאת · נחה האלף · כְּמוֹצְאֵת שָׁלוֹם · בהראות האלף בתנועתה · ופירוש אין בשורה מוצאת אין הבשורה מוצאת לך מקום עתה שתבשר היום הזה · ות״י לית לך בשורתא מתיהבא לך · מְצָא נָא אֶת הַחִצִּים · וּמְצָא חֵן וְשֵׂכֶל טוֹב · מָצָאתָ חֵן בְּעֵינָי · וּמִצְאוּ מַרְגּוֹעַ לְנַפְשְׁכֶם · וַהֲצֵרוֹתִי לָהֶם לְמַעַן יִמְצָאוּ · פי׳ למען ימצאו צרות רבות ויאמר כל אחד אוי לי על שברי וגומ׳ · ועוד אני עתיד לפרשו בשרש צור · אֶת כָּל הַמֹּצְאוֹת אֹתָם · פירוש הקורות המוצאות אותם · אִם אֶת כָּל דְּגֵי הַיָּם יֵאָסֵף לָהֶם וּמָצָא לָהֶם · פי׳ ונמצא להם · או יהיה פירושו ויספיק להם · ופירש בו אאז״ל כן כי כאשר התאוו תאוה צאן ובקר היה להם הרבה אך לא היו יכולים לאכול ממנו עד שיביאוהו לפתח אהל מועד בעבור זריקת הדם והקטר חלבים כמו שכתוב איש איש מבני ישראל וגו׳ · ועוד אם לא היו בני ביתו טהורים לא יאכלו ממנו עד שיביאוהו לפתח אהל מועד בעבור זריקת הדם כמו שכתוב אשר יאכל מזבח השלמים אשר ליי׳ וטומאתו עליו ונכרתה · אמר משה אם צאן ובקר ישחט להם שיוכלו לשחוט בכל מקום ומצא להם באמת יספיק להם כי הרבה צאן ובקר להם וכן אם את כל דגי הים יאסף להם יספיק להם אבל אם זה לא יהיה איך יאכלו בשר שיספיק להם · ענהו הבה״ה היד יי׳ תקצר אני אתן להם בשר שיספיק להם זולת צאן ובקר ודגים · וכן הנפעל בענין הספוק וְאֶל אֶרֶץ גִּלְעָד וּלְבָנוֹן אֲבִיאֵם וְלֹא יִמָּצֵא לָהֶם · אעפ״כ לא ימלט מזה הענין · אֵת כָּל הַתְּלָאָה אֲשֶׁר מְצָאָתַם בַּדֶּרֶךְ · וּמְצָאֻהוּ רָעוֹת רַבּוֹת · וּמְצָאֻנוּ עָוֹן · הָאֱלֹהִים מָצָא אֶת עֲוֹן עֲבָדֶיךָ · וְלֹא מָצְאוּ לָהֶם כֵּן · וְאִם לֹא מָצְאָה יָדוֹ · והשם עַל זֹאת יִתְפַּלֵּל כָּל חָסִיד אֵלֶיךָ לְעֵת מְצֹא · והפירוש על דרך דרשו יי׳ בהמצאו · והנפעל וְלֹא נִמְצָא חֶרֶב וַחֲנִית · כִּי נִמְצְאוּ בְעַמִּי · כָּל נִמְצָאַיִךְ אֻסְּרוּ יַחְדָּו · פירוש הנמצאים בך · הַנִּמְצְאִים בְּשׁוּשַׁן · בשוא הצר״י במשקל אתם נטמאים · נחבאים במערה · אֲשֶׁר יִמָּצֵא אִתּוֹ · אִם הִמָּצֵא תִמָּצֵא בְיָדוֹ · לֹא יִמָּצֵא לָנוּ הָהָר · ר״ל לא יספיק · והפעל הכבד וּכְאֹרַח אִישׁ יַמְצִאֶנּוּ · וְהִנֵּה אָנֹכִי מַמְצִיא אֶת הָאָדָם אִישׁ בְּיַד רֵעֵהוּ וּבְיַד מַלְכּוֹ · וְלֹא הִמְצִיתִךָ בְּיַד דָּוִד · בא על דרך בעלי ההא בתמורת האלף בהא כמשפט וְאֶת הָעֹלָה הִמְצִיאוּ אֵלָיו לִנְתָחֶיהָ · כולם ענין המציאה והוא כענין הזמנה · ולפי הענין הזה נוכל לפרש אין בשורה מוצאת · מזדמנת כלומר לא יזרמן לך שכר בזאת הבשורה ״

א״א והתימה על ראב״ע שכתב על כמוצאת שלום שנחה האלף והרי היא נעה כבעלי ההסרה ·

דה״א יא · דה״א יא · ישעיה כט · תלים יח · שמואל ב ה · איוב לט · תלים לא · דה״א יא · שופטים ו · שמואל ב כג · יחזקאל יט · ישעיה לג · שמואל א כד · קהלת ט

מצד וְדָוִד אָז בַּמְּצוּדָה · וַיִּלְכֹּד דָּוִד אֶת מְצֻדַת צִיּוֹן · וְכָל צֹבֶיהָ וּמְצֹדָתָהּ · בחולם ופירושו כל הצובאים והבונים עליה מצודות ללכדה · יי׳ סַלְעִי וּמְצוּדָתִי · וַיֵּשֶׁב דָּוִד בַּמְּצֻדָה · עַל שֶׁן סֶלַע וּמְצוּדָה · והקבוץ לְבֵית מְצוּדוֹת · ומבלי ההא וַיֵּשֶׁב דָּוִד בַּמְּצָד · הוקל המם כמם למני ממסך · כי היו ראויות להרגש כמשפט · והקבוץ בלשון נקבות אֶת הַמְּעָרוֹת וְאֶת הַמְּצָדוֹת · בַּמִּדְבָּר בַּמְּצָדוֹת · יְבִאֻהוּ בַּמְּצֹדוֹת · וכן בא בסמוך מְצָדוֹת סְלָעִים מִשְׂגַּבּוֹ · בִּמְצָדוֹת עֵין גֶּדִי · ובמא וּבָנָה עָלֶיהָ מְצוֹדִים גְּדֹלִים · כל אלו והדומים

לחם

להם הם ענין המגדלים הגבוהים והסלעים חרמים ומה שאמר וַיִּשְׁמַע דָּוִד וַיֵּרֶד אֶל הַמְּצוּדָה נראה כי היה בסלע ההוא מערה כי ימצאו מערות הרבה בסלעים או המקום שהיה דוד דר בו היה גבוה מהמצודה וכן ויעלו אותם עמק עכור וירדתי על ההרים כמו שפירשנו ואין וירד כמו ויעלה כאשר חשב רבי יונה כי לא מצאנו שתי מלות במקרא זה הפך זה וזה כנגד זה שיעשו שלום ביניהם פעם אחת ויעלה זה אצל זה או ירד זה אצל זה ״

מצה שְׁתִית מְצִית · אַךְ שְׁמָרֶיהָ יִמְצוּ יִשְׁתּוּ · וַיִּמֶץ טַל מִן הַגִּזָּה · והנפעל וְנִמְצָה דָמוֹ · יִמָּצֵה אֶל יְסוֹד הַמִּזְבֵּחַ · וּמֵי מָלֵא יִמָּצוּ לָמוֹ · פירושו מי כוס מלא ענינם ידוע בענין המציצה ״

מצח עַל מֵצַח אַהֲרֹן · המ״ם בצרי · מִצְחֲךָ חָזָק לְעֻמַּת מִצְחָם · עַל מִצְחוֹת הָאֲנָשִׁים · ידוע · וּמִצְחַת נְחֹשֶׁת עַל רַגְלָיו · טס של נחשת וקראו מצחה שהיה כדמות המצחה שנושאות על מצחן הנערות ״

מצר כָּל רֹדְפֶיהָ הִשִּׂיגוּהָ בֵּין הַמְּצָרִים · כלומר בין הגדרים גדר מזה וגדר מזה שלא תוכל לנוס אנה ואנה · ובסמוך וּמְצָרֵי שְׁאוֹל מְצָאוּנִי · וכמו מזמנים זמני · ואפשר שיהיה הנפרד מהם מִן הַמֵּצַר · ויאמר מן מצר מצרים כמו מן ענב ענבים · אלא שזה מן הדגושים או יהיה מן המצר שרש אחר יצר או צרר כמו שכתבנו בשרש יצר · וכן בדברי רז״ל אילן הסמוך למצר מצרים חרחיב לו ודומה כי דעתם שהמ״ם שרש כי אמרו מצר לו מצר ראובן מצד אחר ויתכן להיות שרש מצרים צרר וכן ומצרי שאול מצאוני בפלס ממרי מן שם ממריה ״

מקק וְנָמַקּוּ כָּל צְבָא הַשָּׁמַיִם · וּבָם אֲנַחְנוּ נְמַקִּים וְאֵיךְ נִחְיֶה · יִמַּקּוּ בַּעֲוֹנָם · וּלְשׁוֹנוֹ תִּמַּק בְּפִיהֶם · והפעל הכבד הֲמַקְבִּשְׂרוֹ · והשם תַּחַת בֹּשֶׂם מַק יִהְיֶה · ופירושו כי הבשם מחזק הבשר ומעמידו והנה מק הפך · שָׁרְשָׁם כַּמָּק יִהְיֶה · ובדברי רז״ל מקק של ספרים והוא מה שנרקב מהם ״

מקל מַקֵּל שָׁקֵד · מַקֵּל תִּפְאָרָה · וּבְמַקֵּל יָד · אלה בצרי · ובפתח מַקַּל לִבְנֶה · ובכינוי ובקבוץ נפל הדגש כִּי בְמַקְלִי עָבַרְתִּי · וּמַקְלוֹ יַגִּיד לוֹ · וַיַּצֵּג אֶת הַמַּקְלוֹת · ואפשר שתהיה המלה הזאת מבעלי הנו״ן והמ״ם נוספת ״

מר כְּמַר מִדְּלִי · כטפה הנוזלת מן הדלי · ויתכן ששרש המלה הזאת מרר מענין וַיִּתְמַרְמַר אֵלָיו · שִׂימִי לָךְ תַּמְרוּרִים · שהוא ענין הגבהות · ולזה הענין נקראת הטפה הנופלת מן הדלי אל הבור כשמעלים הדלי מן הבור מר לפי שנופלת מגבוה ״

אא״ ויותר נכון מה שפירש׳ שהוא כמשמעו לשון מרירות ולפי זה שרשו מרר

מרר מַר נֶפֶשׁ · כִּי מָרִים הֵם · צְעָקָה גְּדוֹלָה וּמָרָה · מָרָה כַּלַּעֲנָה · ובא האלף תמורת ההא קְרֶאןָ לִי מָרָא · וְהִיא מָרַת נֶפֶשׁ · כִּי מַר לִי מְאֹד מִכֶּם · כִּי רַע וָמָר עָזְבֵךְ אֶת יְיָ אֱלֹהָיִךְ · אַךְ כִּי מָרָה נֶפֶשׁ כָּל הָעָם · פעל עבר כי הוא מלעיל בשני פשטין ויתכן גם כן כי מר לי פעל עבר לפי שהוא פתח או יהיה שם זולתי תאר ואף על פי שבתארי פעלי הכפל מצאנו פתחים מעטים הם · וכן עַל מַר נַפְשִׁי · שם כלומר על שהצלת ממר נפשי · וכת׳ דאוסף על חיי ושזיב ממרר נפשי · וכן הִנֵּה לְשָׁלוֹם מַר לִי מָר · והשם עם הה״א הנקבה מרה · ובסמוך לֵב יוֹדֵעַ מָרַּת נַפְשׁוֹ · והריש דגושה · והביא רבי יהודה עם זה מֹרַת רוּחַ · והיה ראוי להדגש ולהחטף המ״ם והנכון שהוא משרש מרה · והשם בתשלום מרור · והקבוץ עַל מַצּוֹת וּמְרֹרִים · הִשְׂבִּיעַנִי בַמְּרוֹרִים · וכקבוץ הנקבות כִּי תִכְתֹּב עָלַי מְרֹרוֹת · אַשְׁכְּלֹת מְרֹרֹת · ומשקל אחר בְּשִׁבְרוֹן מָתְנַיִם וּבִמְרִירוּת · ומ״א בְּכִי תַמְרוּרִים · והתאר וְקֶטֶב מְרִירִי · כִּמְרִירֵי יוֹם · פירוש כמו אותם שהם מרירי יום וקשי מזל יהיו מבעתים אותו היום בקללתם · ויש מפר׳ כי הכ״ף נוספת כמו כחצות הלילה · כמשיגי גבול · וענין וקטב מרירי חוזק החום הדומה לסם המות · ומ״א וּמֶמֶר לְיוֹלַדְתּוֹ · בפלס מכס · ומ״א כִּי יַשְׂבִּעֵנִי מַמְּרֹרִים · והנפעל יֵמַר שֵׁכָר לְשֹׁתָיו · בפלס ותקל גברתה בעיניה · והפעל הכבד אֲמָרֵר בַּבֶּכִי · פירוש אמרר נפשי או השומעים · וַיְמָרְרוּ אֶת חַיֵּיהֶם · וכבד אחר כִּי הֵמַר שַׁדַּי לִי · וְהָמֵר עָלָיו כְּהָמֵר עַל הַבְּכוֹר · וע״א בזה הפעל אַל תַּמֵּר בּוֹ · ולפי שנקשר עם בית הוא כענין תמרר · והנפעל בְּעָא וְרֵיחוֹ לֹא נָמָר · כענין לא נתחלף · וכתב אא״ז מזה אֶדַּדֶּה כָל שְׁנוֹתַי עַל מַר נַפְשִׁי · כלומר אשתעשע כל ימי על שהחליף לי שהוסיף לי בשנותי ואמר יי׳ עליהם יחיו כלומר עתה ידעתי כי על השנים הקצובות לבני אדם כרצונך תוסיף על ימיהם כמו שהוספת לי · וכבר כתבנו בו הת׳ בשרש חיה · וע״א שִׂימִי לָךְ תַּמְרוּרִים · הם הציונים הגבוהים · וכן הִכְעִיס אֶפְרַיִם תַּמְרוּרִים · כלומר בתמרורים שעשה הכעיס השם ית׳ · וההתפעל בהכפל המ״ם בענין הזה וַיִּתְמַרְמַר אֵלָיו · כלומר גבה והתעלה כנגדו · ויתכן הכעיס אפרים תמרורים מהענין הראשון ופירושו הכעיס אפרים כעס תמרורים · והנכון להיות כְּמַר מִדְּלִי מזה השרש ויהיה מזה הענין ענין הגבהה ונקרא נטף הדלי כן לפי שנופל מגבוה כמו שכתבנו · יִשְׁפֹּךְ לָאָרֶץ מְרֵרָתִי · מְרֹרַת פְּתָנִים בְּקִרְבּוֹ · וּבָרָק מִמְּרֹרָתוֹ יַהֲלֹךְ · הוא כיס המרה · ויש מפרשים כמוהם אשכלות מרורות · והפעל הכבד וַיְמָרֲרֻהוּ וָרֹבּוּ · כלומר שהורו חציהם עד המרה ״

מרא שׁוֹר וּמְרִיא · וְחֵלֶב מְרִיאִים · מְרִיאֵי בָשָׁן · וְשֶׁלֶם מְרִיאֵיכֶם · מין ממיני הבקר הגדולים וי״א כי המפוטמים שבבהמות יקראו מריאים ודומה לו בדברי רז״ל אין ממרין את העגלים אבל מלעיטין אותם ואמרו אי זו היא המראה ואיזו היא הלעטה המראה למקום שאינה יכולה להחזיר פירוש שמוריד המאכל בבלעו של עגל במקום שאינו יכול להחזירו מתוך בלעו אלא חשוב הוא כבלוע זו היא המראה שאסור לעשות בשבת · כָּעֵת בַּמָּרוֹם תַּמְרִיא · פירושו תגביה ״

מרג הִנֵּה שַׂמְתִּיךְ לְמוֹרַג חָרוּץ חָדָשׁ · קרשים נקובים ובהם יתדות של עץ או של ברזל שדשין בהן התבואה · ופירוש למורג חרוץ למורג וחרוץ כי המורג כמו החרוץ והחרוץ כמו המורג שניהם עשויים לדוש בהם התבואה כי כן מצאנו במקום אחר כי לא בחרוץ יודש קצח ותרגמו יונתן ארי לא במוריגי פרזלא · אלא שיתכן שיהיה הפרש מעט ביניהם שיהיה האחד גדול מחבירו או משונה בעשייתו · והקבוץ נדגש וְהַמֹּרִגִּים וּכְלֵי הַבָּקָר לָעֵצִים · וְהַמֹּרִגִּים לָעֵצִים ״

מרד וְגַם בַּמֶּלֶךְ נְבוּכַדְנֶאצַּר מָרָד · וּשְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה מָרָדוּ · פירושו ובשלש עשרה שנה

בי״

ביי אל תמרדו · ואתנו אל תמרודו · המה היו במורדי אור · כלומר שהם מורדים באור ואינם מכירים אותו · ויתכן לפרש במורדי אור המ"ם נוספת ושרשו ירד ופי' חמה היו בירידת האור כלומר לערב ילכו ובחשך לחתור בקירות הבתים · והשם אם במרד ואם במעל · בשש נקודות · ומ"א בן נעות המרדות · וע"א מרודים תביא בית · והשם ימי עניה ומרודיה · כמו בימי עניה · זכור עניי ומרודי · עניינם ענין דלות ושפלות ועוד נכתבם בשרש רוד ·

(במדבר י"ד · יהוש' כ"ב · איוב כ"ד · יחזקאל כ' · שמואל א' כ' · ישעיה נ"ח · איכה א' · איכה ג')

מרה

אשר מרה את פי יי · כי מרו בך · כי אותי מרתה · ולא מרו את דברו · פירוש האותות אשר שם בם כאשר צוהו כן היו וכן באו הצפרדעים והערוב או פירוש ולא מרו את דברו משה ואהרן אשר שלח על המכות · כי מרו מריתי · סורר ומורה · שמעו נא המורים · ותהיין מרת רוח · כל אחת ואחת היתה מורה רוחם כלומר מחלפת ומשנה רצונם או יהיה שם בפלס ולדבר על יי תועה · והשם במ"א כי בית מרי המה · גם היום מרי שיחי · כי אנכי ידעתי את מריך · בסגול המ"ם · לשוב לעבדתם במרים · בחירק המ"ם · והתאר במשקל השם ואמרת אל מרי אל בית ישראל · וכן אל תהי מרי כבית המרי · הראשון תאר בשקל פתי והשני שם · או יהיה גם הראשון שם ויהיה חסר · והנכון בו אל תהי איש מרי · וכן ואני תפלה ואני איש תפלה · וכן אך מרי יבקש רע · תאר או שם חסר איש · והפעל הכבד כי המרו את רוחו · ופירושו כי המרו משה ואהרן את דבר השם ורוחו כמו דברו ויבטא השם בשפתיו שלא יכנסו לארץ · וימרו בי · ממרים הייתם · כמה ימרוהו במדבר · ותמר את משפטי לרשעה · למרות עיני כבודו · משפטו להמרות · וכן למרות עליון בציה · ובהמרותם תלן עיני · דגש המ"ם לתפארת · ופירושו ובתמורת ההתולים תלן עיני כלומר באמת ההתולים אינם עמדי אבל בתמורתם תלן עיני ואני שומר תמיד האמת שהוא תמורת ההתולים וכבר פירשתי בו פירוש אחר בשרש התל ובשרש לון כולם ענין שנות וחלוף הדבר והמצוה · ומן הענין הזה תרגם יונתן על הארץ מרתים · על ארעא דעמא סרבן · ומן הענין הזה את עני ישראל מורה מאד · כלומר משתנה מאד ומתחלף · ומורה לא יעלה על ראשו · הוא התאר ·

(מלכים א' י"ג · תלים ה' · ירמיה ד' · תלים ק"ה · איכה א' · דברים כ"א · במדבר כ' · בראשית כ"ו · יחזקאל ב' · איוב כ"ג · דברים ל"א · נחמיה ט' · יחזקאל מ"ד · יחזקאל ב' · משלי י"ז · תלים ק"ו · יחזקאל כ' · דברים ל"א · תלים ע"ח · יחזקאל ה' · ישעיה ג' · תלים ע"ח · איוב י"ז · ירמיה נ' · מלכים ב' י"ד · שופטים י"ג)

מרח

וימרחו על השחין ויחי · ענין חבישה וחתול · וכן מרוח אשך · שנמרחו אשכיו ונמעכו ·

א"א רז"ל פירשו בו ב' פרושים האחד שנמרחו אשכיו פי' שנכנסו כאחד וכן דעת רש"י ופי' השני שרוח באשכיו פי' שנתנפחו ·

(ישעיה ל"ח · ויקרא כ"א)

מרט

ואמרטה משער ראשי · ואכה מהם אנשים ואמרטם · ולחיי למורטים · וכל כתף מרוטה · והנפעל כי ימרט ראשו · והתאר ממה שלא נזכר פועלו מהדגוש אל גוי ממשך ומורט · על משקל והסנה איננו אוכל · עניינם נפילת השער או עור הבשר או עקירתו · ובענין המריקה והעברת החלודה חרב הוחדה וגם מרוטה · לטבח מרוטה · ויתן אותה למרטה · והפעל מן הכבד נחשת ממורט · ושלא נזכר פעלו ממנו למען היה לה ברק מרטה · והיא מרטה · והטי"ת בהם דגושה לתפארת ·

(עזרא ט' · נחמיה י"ג · ישעיה נ' · יחזקאל כ"ט · ויקרא י"ג · ישעיה י"ח · יחזקאל כ"א · יחזקאל כ"א · מלכים א' ז' · יחזקאל כ"א · יחזקאל כ"א)

מרץ

וחבל נמרץ · מה נמרצו אמרי יושר · קללה נמרצת · והפעל הכבד מה ימריצך כי תענה · עניינם ענין חוזק ותוקף ·

(מיכה ב' · איוב ו' · מלכים א' ב' · איוב ט"ז)

מרק

מרקו הרמחים · נחשת מרוק · ושלא נזכר פעלו מהדגוש · ומרק ושטף במים · והשם תמרוק ברע · ענין המריקה ידוע · ופירוש ומרק ושטף במים שימרקוהו וישטפוהו היטב · ובדברי רז"ל מריקה בחמין ושטיפה בצונן ומקצתם אמרו מריקה ושטיפה בצונן והגעלה בחמין · ומזה נקרא לקישוט הנשים תמרוק לפי שהוא ממרק זוהמת הבשר ומנקהו · ונתון תמרוקיהן · ובתמרוקי הנשים · וכן נקרא למים שנתבשל בהם הבשר מרק לפי שיש בו מריקת הבשר ואת המרק שפך · ומרק פגלים כליהם ·

א"א כן קרי וכתיב פרק וב' שמות יש לדעת שכתבנו בו הבשר מרק ופרק ויש אומרים כי הפ"א והמ"ם מתחלפים בלשון בוסף ·

(ירמיה מ"ו · ד"ה ב' ד' · ויקרא ו' · משלי כ' · אסתר ב' · אסתר ב' · שופטים ו' · ישעיה ס"ה)

משש

אולי ימשני אבי · והוקל גשה נא · ואמשך בני · כי היה ראוי להדגש · והפעל הכבד כי מששת את כל כלי · ענין המשוש ידוע · ויש לפרש מזה וימש חשך ·

(בראשית כ"ז · בראשית כ"ז · בראשית ל"א · שמות י')

משה

כי מן המים משיתהו · וי"מ מזה ויזכור ימי עולם משה עמו · או הוא כמשמעו ועניינו משה ועמו · והפעל הכבד ימשני ממים רבים · עניינם ענין המשיכה וההוצאה · ואכסך משי · פירוש בגדי משי והוא ידוע ·

(שמות ב' · ישעיה ס"ג · תלים י"ח · יחזקאל ט"ז)

משח

יען משח יי אותי · דברי הנביא כנגד המשיח שהמשיח יאמר כן יען משח יי אותי וגו' · אשר משחת שם · ומשחת את חזאל · משחים בשמן · למשוח עליהם מלך · למשחך למלך · השי"ן בקמץ רחב והחי"ת בקמץ חטף · למשחה בהם · לך נתתים למשחה · כלומר בעבור שאתה משוח וכהן נתתים לך ולבניך · ואת אהרן ואת בניו תמשח · קום משחהו · והתאר הכהן המשיח · בלי משיח · כלומר כך נפל כאילו לא היה משוח בשמן למלוכה · למשיחו לכורש · אל תגעו במשיחי · אמר זה על האבות שהם גדולים ונסיכים כמו המלכים שהם משוחים בשמן · ותאר אחר ומשוח בששר · בחולם בפלס קרוב רחוק · ומ"א כרוב ממשח הסוכך · קומו השרים משחו מגן · פי' שימשחו עליהם מלך כי כבר מת בלשאצר והמלך הוא המגן · ויש מפרשים מגן ממש ופירו' שימשחו המגן ויצחצחו אותו כדי להחליק אותו שלא יעברוהו כלי זיין · וכך מפרשים בענין הזה בלי משיח בשמן כמו שאמר כי שם נגעל מגן גבורים ואומר שהיה המגן כאילו לא נמשח בשמן · והשם שמן המשחה · שמן משחת קדש · והנפעל כי נמשח דוד למלך · ביום המשח אותו · כולם ענין משיחה בשמן או בזולתו וידוע הוא · ולפי שמנוי המלוכה והגדולה על ידי משיחה נאמר למנוי אף על פי שאינו על ידי משיחה בלשון משיחה ומשחת את חזאל · תמשח לנביא תחתיך · וכן יען משח יי אותי · הם דברי הנביא על עצמו ·

(ישעיה ס"א · בראשית ל"א · מלכים א' י"ט · שמות כ"ט · שופטים ט' · שמואל א' ט"ו · שמות כ"ט · במדבר י"ח · שמות ל' · שמואל א' י"ו · ויקרא ד' · שמואל ב' א' · ישעיה מ"ה · תלים ק"ה · ירמיה כ"ב · יחזקאל כ"ח · ישעיה כ"א · שמות כ"ט · שמות ל' · ד"ה א' י"ד · במדבר ז' · מלכים א' י"ט · מלכים א' י"ט · ישעיה ס"א)

משך

ואיש משך בקשת לתומו · אשר לא משכה בעול · על כן משכתיך חסד · פירוש משכתי אליך חסד · וכן משוך חסדך ליודעיך · על דרך ויט אליו חסד · תמשך לויתן בחכה · משכו אותה ואת כל המוניה · המ"ם תקרא בקמץ חטף כמשפט הציווי כי ציווי היחיד משוך בחולם · וכן קבלנו קריאתה בקמץ חטף וכן

(מלכים א' כ"ב · דברים כ"א · ירמיה ל"א · תלים ל"ו · איוב מ' · יחזקאל ל"ב)

וכן מצאתי בספר מדוייק במסורת עליו לית חטף · ובא בחירק לגזרת פעל · משכו וקחו לכם צאן · והמם מעמדת בנעיא · במשכו ברשתו · במשך בקרן היובל · וימשך האורב · פירוש משך בשופר או משך העם אשר אתו אל העיר · לך ומשכת בהר תבור · פירוש ומשכת העם אליך בהר תבור ואמר בלשון משיכה כי פירושו תוציאם בעל כרחם ותפתם בדברים עד שתביאם למלחמה כי היו מתיראים מפני חיל סיסרא וכן פירוש ומשכתי אליך אל נחל קישון את סיסרא שר צבא יבין את רכבו ואת המונו · כי אמרו כי אצטגניניו ראו מפלתו ומנעוהו לצאת למלחמה והקב"ה חזק לבו ומשכו אל נחל קישון · מושכים בשבט סופר · פירוש כי הסופר מושך העט ועל הספר בכתבו · למשוך ביין את בשרי · לנהגו ולמשכו ביין · והנפעל לא תמשך עוד · ונמהה לא ימשכו · והשם נושא משך הזרע · בשש נקודות · ומשך חכמה מפנינים · אבל כי גרתי משך · הוא שם אומה הנזכרת בתורה · ומשך ותירס · ואמ' יוסף בן גוריון כי הם אנשי טושקנה · והחכם רבי אברהם בן עזרא פי' מזה סוסים מיזנים משכים היו · מיוחסים אל משך כי משם יבאו הסוסים האבירים הזומים ומתאו' אל הנקבה · ופירוש ומשך חכמה יקר החכמה כי הדבר היקר ימשך שמו למרחוק וכן משך הזרע כי הזרע יקר לזורעו ואף כי בארץ הנגב ולטעם זה יאמר על נושא הזרע לזרוע במושך הזרע · והפעל הכבד מן הרגוש תוחלת ממשכה · אל גוי ממשך ומורט ·

הג"ה יש אומרים שאלו השכים הם לשון קנייה כי רוב מה שהאדם במשיכ' הוא קונה:

משל ולא כמשלו אשר משל · וישב ומשל על כסאו · ומשלת בגוים רבים · משל בנו גם אתה · ומשלו מים ועדים · מושל בגבורתו · מושל עמים ויפתחהו · מושליו יהילילו · וכבר פירשנוהו בשרש ילל · והכבד המשל ופחד עמו · והשם וממשל ממשל רב · המם בחירק · ובתוספת הה"א או תי"ו הממשלה הראשונה · לממשלת היום · לממשלת הלילה · וממשלתך בכל דור ודור · וממשלתך אתן בידו · והקבוץ לממשלות בלילה · המם בכלם בסגול · ישראל ממשלותיו · המם בפתח · ועתה הנה כל המושל עליך ימשול · על כן יאמרו המושלים · מושלי העם הזה · ויונתן תרגמו מהענין הראשון שלטוני עמא · והציגני למשל עמים · והשם להבין משל · משל הקדמוני · והוא סמוך ופירושו משל מושל הקדמוני או הוא מלא ואינו סמוך והקדמוני תאר לו · וישא משלו · למשל ולשנינה · והכבד הלא ממשל משלים הוא · וענין המשל הוא דמות דבר אל דבר ויש בו גם כן דברים סתומי' וכן בענין הזה זכרוניכם משלי אפר · והנפעל נמשל כבהמות נדמו · ונמשלתי עם יורדי בור · והתפעל ואתמשל בעפר ואפר · והכבד ותמשילוני ונדמה · והתאר מזה הממשלים לבית אביהם · רוצה לומר דומים להם בגבורה כי גבורי חיל המה ובא בחירק המם כמו עתליה המרשעת · הערים המבדלות ·

הג"ה ויא משל איש הקדמוני והוא אדם הראשון שאת האשה אשר נתת עמדי והיא אמרה הכתוב הס"אכי דהיינו מרשעים יצא רשע ·

משק ממשק חרול · פירושו לפי מקומו מוצא חרולים כלומר שיצמחו שם מפני החרבן · ויש מפרשים מלשון שוקק ישתקשקון רוצה לומר שיהיה המקום מלא חרולים והעובר שם ישמע קול חרולים נושקין זה על זה בנשוב בהם הרוח ויהיה שרשו שקק · ורבי יונה הביא בזה השרש ובן משק ביתי · והנני עתיד לכתבו בשרש שקק · ואא"ז ז"ל כתב משק ביתי · וממשק חרול בזה השרש בענין אחר ופירש ענין עזיבה · ופירש בן משק ביתי בן שאעזוב כל אשר לי בידו והוא דמשק אליעזר וכן ממשק חרול שיהיה המקום נשמט ונעזב מלא חרולים ובא על דרך והארץ תעזב מהם וכ"תי ממשק חרול משמט מלוחין · ובדמשק ערש · פירשתיו באות הדלת בן ארבע אותיות ·

מתג במתג ורסן עדיו לבלום · מתג לחמור · בשש נקודות · ומתגי בשפתיך · שלשתם ענין אחד ומתג לחמור הוא דרבן הברזל חתחוב בקצה העץ שדוקרין בו החמור למהרו · במתג ורסן ומתגי בשפתיך הוא הברזל הארוך שמשימין בפי הבהמה להנהיגה והוא שקורין לו בלעז פרין והוא כמו הרסן אלא שאינו עשוי ב בתכונתו · ויקח דוד את מתג האמה מיד פלשתים · ת' תיקון אמתא · ובדברי הימים במקומו ויקח דוד את גת ובנותיה מיד פלשתים · אולי מתג האמה היא כלל לגת ובנותיה ·

הג"ה נ"ל שפרא"ן הוא קרוב ללשון תרגום ירושלמי שתרגם במתג ורסן בזממא ובפרומביא וכן בכפל רסנו ושפלא דפרומביא והוא מה שכתבתי לעיל שתרגום ירושלמי מתגי עם לשון רומי בהרבה מקומו' ·

מתה מתים יחרישו · ממתים ידך יי · מתי מספר · ויהי מתיו מספר · וכבודו מתי רעב · כלומר עם כבודו יהיו רעבים וכבר כתבנו אותו בשרש מות על דעת המתרגם · מתיך בחרב יפלו · והשם מעיר מתי' · אין מתום בבשרי · מכף רגל ועד ראש אין בו מתום · והמם נוספת כמם שלשום וענין המלה הזאת אנשים · ופירוש אין מתום בבשרי לא נשאר בי צורת אנוש ועוד נכתבנו בשרש תמם וכן מעיר מתים מעיר שיש בה אנשים הרבה כלומר עיר נושבת ומלת מתים לא מצאנו היחיד ממנה ומשקלה פנים זגים כי גם להם לא נמצא יחיד אבל סאים שהוא במשקלם יש לו יחיד סאה ·

הג"ה נ"ל שמלת מתי כולל זכרי' ונקבות וצ"לא לנו"ע ·

מתח וימתחם כאהל לשבת · ענין המשיכה והפרישה וכן בדברי רבותינו ז"ל מקום שנמתח עמו · ומזה וימצא הגביע באמתחת בנימן · והאלף נוספת והתי"ו לנקבה והיא לסמיכו' נהפכה כי מכלי הסמיכות אמתחתו בפלס אזכרה והנכון כי אמתחת אחד בסמוך ובמוכרת וחיבורו לכינויים יוכיח אמתחתו אמתחתי ואילו היה מן אמתחה היה התי"ו רפה והוא חשק ונקרא כן לפי שהוא נמתח תמיד בכל עת שממלאי' אותו כי כאשר הו' רקהוא מאוסף ומקופל יחד ובעת שממלאין אותו מותחין אותו · והקבוץ מלא את אמתחות האנשים · בפי אמתחותינו ·

מתי מתי תנחמני · עד מתי עשנת · למתי אעתיר לך · ידוע ·

הג"ה יש הפרש בין מתי סתם ובין עד מתי ובין למתי :

מתן ממתנים ועד ירכים · מתניכם חגורים · חגרה בעוז מתניה · מצירת על מתניו · וקסת הסופר במתניו · פירוש שהיה תלוי באזור מתניו הם החלצים מקום שחוגרין עליו ·

מתק

(איוב כא · איוב כד) **מתק** מתקו לו רגבי נחל · מתקו רמה · פירוש מתק לו הרמה או מתק ממנו פי׳ הרמה · והפועל הכבד אם תמתיק בפיו רעה · (איוב כ) והוא על דרך ההשאלה והוא פעל עומד · וכן אשר יחדו נמתיק סוד · (תלים נה) והוא פועל יוצא · והשם ומתק שפתים יוסיף לקח · (משלי יו) בו נקודות ומ״א החדלתי את מתקי · (שפטים ט) המ״ם בקמץ חטף · ובתוספת מ״ם חכו ממתקים · (שיר ה׳ · שופטים יד) והתאר מה מתוק מדבש · ותהי בפי כדבש למתוק · (יחזקאל ג) פי׳ כדבש שהוא לאדם למתוק כן היתה מתוקה בפי · והתאר בשורק מתוקה שנת העובד · (קהלת ה) ומתוקים מדבש · ועל דרך ההשאלה ומתוק האור · (תלים יט · קהלת יא)

ואשר הוא בן ארבע אותיות

(תלים קיט · בראשית מג) **מהמה** חשתי ולא התמהמהתי · לולא התמהמהנו · ראו אנכי מתמהמה · (שמואל ב׳ טו · ישעיה כט) התמהמהו ותמהו ולא יכלו להתמהמה · (שמות יב · שופטים ג׳) ואהוד נמלט עד התמהמהם · אם יתמהמה חכה לו · (חבקוק ב) ענין כלם ענין עכוב · ופירוש התמהמהו ותמהו התמהמהו במחשבה ותמהו ויהיה בעיניכם פלא ״

נשלמה אות המם

אות הנון

(שמות יא) **נא** דבר נא באזני העם · ענינו עתה וכן כלם · ויש מפרשים אל נא תהי כמת · (במדבר יב) ענין תחינה ובקשה · ובתוספת אל״ף אנא שא נא פשע אחיך · (בראשית נ) אנא יי׳ הושיעה נא · (תלים קיח) ויתכן כי האל״ף שרש וכבר כתבנוהו בשרש אן · אל תאכלו ממנו נא · (שמות יב) פירוש שאינו מבושל כל צרכו · וכן בדברי רז״ל יוצאין במצה נא · מאי מצה נא כל שפורסה ואין חוטין נמשכין ממנה ·

א״א תמיה אני למה לא הביא כאן שרש נאה ענין יופי והוא הביא אותו בשרש אוה ויותר נכון להכתב פה ישרש בפני עצמו ועיין בנימוקי שכתבתי בשרש אוה ·

(ירמיה כג · תלים לו) **נאם** וינאמו נאם · נאם פשע לרשע · חרבו מאד נאם יי׳ · (ירמיה ב׳ · ירמיה ח) ונשבו אתכם נאם יי׳ ענינם ענין מאמר ומלת נאם הוא שם · ואפשר שהוא פעל סמוך · אבל וינאמו נאם הוא שם בשקל זבול · ומזה מסיר שפה לנאמנים · (איוב יב) והם הצחים בלשונם ויודעים בחכמת הדבר ״

א״א לפי פירוש זה יהיה היו״ד ממנו כאלו בתוספת נ״ון על משקל רחמן עיין בשרש רחם ·

(איוב כד) **נאף** ועין נואף שמרה נשף · (ויקרא כ) אשר ינאף את אשת איש · (ירמיה ג) והכבד אשר נאפה משבה ישראל · (יחזקאל יו · ירמיה כט) האשה המנאפת · וינאפו את נשי רעיהם · והשם לבלה נאפים · (יחזקאל כג) ובהכפל למ״ד הפעל ונאפופיה מבין שדיה · (הושע ב׳) ידוע ·

א״א תמיה אני למה לא פירש ניאוף כמו שפירשו רז״ל אין ניאוף אלא אשת איש וכן כמנא בכל המקרא והנאיה הברורה שכאמר בהושע לא אפקוד על בנותיכם כי תזננה ועל כלותיכם כי תנאפנה ודוק ·

(משלי ה) **נאץ** ותוכחת נאץ לבי · (משלי א) נאצו כל תוכחתי · (תלים קז) ועצת עליון נאצו · (איכה ב) וינאץ בזעם אפו · והפעל הכבד נאץ יי׳ · (תלים י · במדבר יו) נאצו האנשים האלה · ואת אמרת קדוש ישראל נאצו · (ישעיה ה · דברים לא) ונאצוני והפר את בריתי · עד אנה ינאצני · (במדבר יד · במדבר יד) וכל מנאצי לא יראוה · אפס כי נאץ נאצת · (שמואל ב׳ יב) ונאץ הוא מקור · והתפעל עם הפעול מזה הבנין ותמיד כל היום שמי מנואץ · (ישעיה נב) משפטו מתנואץ או הוא מורכב עם שלא נזכר פעלו כאשר כתבתי בחלק הדקדוק בבנינו בשער הפעלים · והשם יום צרה ותוכחה ונאצה · (ישעיה לז · נחמיה ט) ומשקל אחר ויעשו נאצות גדולות · בסגול הנון · שמעתי את כל נאצותיך · (יחזקאל לה) בקמץ הנון והאל״ף ענין כלם ענין מיאוס ואשר הם מהפעל הכבד הם קרובים לענין הכעסה וכלם קרובים בענין ״

(יחזקאל ל · איוב כד) **נאק** ונאק נאקות חלל · מעיר מתים ינאקו · וישמע אלהים את נאקתם · (שמות ב) ענינם ענין צעקה ·

א״א אבל איננו נופל אלא על ענין הרינה ולא כן ענין אנחה כמבואר בשרש אנח ·

(איכה ב) **נאר** נאר מקדשו · בחירק · נארת ברית עבדך · (תלים פט) בצרי · ענין הרחקה והשלכה מן הלב · ואאז״ל פירשם ענין חשחתה וכתב עמהם נאור אתה בשקל יכול · (תלים עו) והנפעל מזה אתם נארים · (מלאכי ג) ולולא האל״ף היה דגוש פ״א הפעל כמו נגשים וכבר כתבנוהו בשרש ארר ״

(איוב יא · שמות כז) **נבב** ואיש נבוב ילבב · נבוב לוחות · כבר כתבתים בשרש ביב ·

(דברים לד · שמות ז) **נבא** ולא קם נביא עוד בישראל · יהיה נביאך · כמו שאמר הוא יהיה לך לפה כמו שהנביא מדבר לעם בשליחות האל כן ידבר הוא בשליחותך מה שתאמר לו כמו שאמר ואתה תהיה לו לאלהים ·

א״א ורש״י כתב שנביא הוא מלשון ניב שפתים ואין המפרשים מודים לו ·

(שמואל א׳ יט) ויירא את להקת הנביאים · (ישעיה ח) ואקרב אל הנביאה · לפי שהיתה אשת הנביא קראה נביאה · וגם (נחמיה ו) לנועדיה הנביאה · כתב רבי יונה כי הוא כמו הנביא כי אין נועדיה אשה וכתב וכבר אמרו כי הוא שמעיה בן דליה וקראו נועדיה בעבור אמרו לו נועד אל בית האלהים וזה לא יתכן בלשון לעשות הנקבה זכר והזכר נקבה · וכבר כתבנו מקצת מן הדומים כן בחלק הדקדוק וכתבנו דעתינו בהם שם ונועדיה היתה אשה נביאת שקר שכרוה סנבלט וטוביה להפחיד נחמיה וכן שכר נביאי שקר אחרים להפחידו כמו שאמר וליתר הנביאים אשר מיראים אותי · והנפעל ממנו יקם יי׳ את דבריך אשר נבאת · (ירמיה כח) ונכתב ביו״ד מדוע נבית בשם יי׳ · (ירמיה כו · יחזקאל לז) ונבאתי כאשר צויתי · על יד אסף הנבא · (ד״ה א׳ כה · יחזקאל יב) ולעתים רחוקות הוא נבא · בן אדם הנבא אל נביאי ישראל הנבאים · (יחזקאל יג) בקמץ ושאר נבאים הנבאים בשוא · אשר שלחו יי׳ שם להנבא

א״א כנראה אומרים במסורת ה׳ נשים שנקראה כל אחת נביאה בפסוק מרים דבורה חולדה נועדיה ואקרב אל הנביאה ·

לְהִנָּבֵא· הִנָּבֵא בֶן אָדָם· והמקור בתוספת ת״ו איש מֵחֶזְיֹנוֹ בְּהִנָּבְאוֹתוֹ· ובא הענין הזה בלשון נפעל לפי שענינו קיבול הנבואה מהאל ולדבר בה אל השלוח אליו יחיד או רבים· וההתפעל הֵמָּה מִתְנַבְּאִים וַיִּתְנַבְּאוּ עַד לַעֲלוֹת הַמִּנְחָה· הִנַּבְּאוּ בַבַּעַל· משפטו התנבאו· וכן וְהִנַּבֵּאתִי כַּאֲשֶׁר צֻוֵּנִי· משפטו התנבאתי· הַמִּתְנַבְּאוֹת מִלִּבְּהֶן·

וַיִּתְנַבֵּא בְּתוֹךְ הַבַּיִת· תרגומו ואישתטי בגו ביתא· ובאה מלת וְהִתְנַבִּית עִמָּם על דרך בעלי ההא· וכן וַיְכַל מֵהִתְנַבּוֹת״

א״א כן רוב לשון כבואת שקר כא בלשון התפעל על דרך יש שמתעסק ונומר ודוק·

נבח לא יוכלו לִנְבֹּחַ· צעקת הכלבים תקרא נביחה·

נבט וְנִבַּט לָאָרֶץ· הנון שרש והוא פעל עבר מהדגוש ויא׳ שהוא נפעל· וכבד אחר לא הִבִּיט אָוֶן בְּיַעֲקֹב· וְהִבִּיטוּ אַחֲרֵי משֶׁה· וְהִבַּטְתָּ צַר מָעוֹן· הַבֶּט נָא הַשָּׁמַיְמָה· אַל תַּבִּיט אַחֲרֶיךָ· הַמַּבִּיט לָאָרֶץ וַתִּרְעָד· וְהַבִּיט אֶל עָמָל לֹא תוּכָל· מֵהַבִּיט אֶל הָאֱלֹהִים· ומקור אחר בצרי הַבֵּט יָמִין וּרְאֵה· והשם הִנֵּה כֹה מַבָּטֵנוּ· מִכּוּשׁ מַבָּטָם· בפתח המם· וְעֶקְרוֹן כִּי הוֹבִישׁ מֶבָּטָהּ· המם בסגול ענינם ענין ההשגחה״

נבל נָבֵל צִיץ· פעל עבר בפלס יבש חציר· אָבְלָה נָבְלָה הָאָרֶץ· נָבֹל תִּבּוֹל· כִּנְבֹל עָלֶה מִגֶּפֶן· וְצִיץ נוֹבֵל צְבִי תִפְאַרְתּוֹ· וְהָיְתָה צִיצַת נֹבֵל· וּכְנֹבֶלֶת מִתְּאֵנָה· והתאר וְהֶעָלֶה נָבֵל· כְּאֵלָה נֹבֶלֶת עָלֶיהָ· פירוש נקראת האלה נובלת לפי שעליה נובלים ופירוש נובלת מצד עליה ועל זה הדרך מגולחי זקן שזקנם מגולח· וקרועי בגדים שבגדיהם קרועים· וכן חגור כלי מלחמה שמתניהם חגורים בכלי מלחמה· וכן וחלקה אשר לא תמטיר עליה תיבש שיבש עשבה· וכן העיר היוצאה אלף כי אנשי העיר הם היוצאים· וכן ותבא העיר במצור· ואם לא תשלים עמך ועשתה עמך מלחמה· והדומים להם· והכבד וַנָּבֶל כֶּעָלֶה כֻּלָּנוּ· בא הקמץ תמורת הדגש כמו שבא גם כן ויזד יעקב נזיד משפטם וַיָּזֶד וַנָּבֶל בדגש עין הפעל ועיקרם וַיְנַזֵּד וַיְנַבֵּל או יהיה מבנין נפעל ועקרו וננבל· ובהעדר נון השרש הושלה תנועתה על נו״ן הנוספת כמשפט כלם ענין נפילה· ומזה נקרא לאדם הפחות והנופל נבל כִּי נָבָל נְבָלָה יְדַבֵּר· כְּאַחַד הַנְּבָלִים· כְּדַבֵּר אַחַת הַנְּבָלוֹת· ענין הכל נפילה וירידה· ונאמר מן הענין הזה אִם נָבַלְתָּ בְהִתְנַשֵּׂא· ופירו׳ הפסוק אם נפלת מגדולתך היה בהתכבד והתנשא שלא תשאל מן הנבלים ומאנשים שאינם ראויים לשאלתך כלומר חוקר נפשך אף על פי שנפלת כמו שהיית יקר קודם לכן וחדל משאול אנשים שאינם ראוים ומעשות דברים המגונים לך וזהו שאמר ואם זמות יד לפה כלומר אפי׳ אם חשבת לשאול שים יד לפה שלא לשאל ושלא לעשו׳ דבר שאינו ראוי לך לעשות· ומזה עוד לְבִלְתִּי עֲשׂוֹת עִמָּכֶם נְבָלָה· כלומר דבר כעור ומגונה· וכן כְּנִבְלַת שִׁקּוּצֵיהֶם· כעור גילוליהם· ומ״א אֲגַלֶּה אֶת נַבְלֻתָהּ והכבד אַל תְּנַבֵּל כִּסֵּא כְבוֹדֶךָ· כלומר אל תפחיתהו ואל תורידהו· וַיְנַבֵּל צוּר יְשֻׁעָתוֹ· הורידהו מגדולתו לפי מחשבתו ולפי מעשיו· וְהִשְׁלַכְתִּי עָלַיִךְ שִׁקֻּצִים וְנִבַּלְתִּיךְ· כלומר אשימך כעורה ומגונה או פירושו כנבלה המושלכת· ומזה נקראת הגויה המתה הנופלת נבלה וְחֵלֶב נְבֵלָה· נְבֵלָתִי יְקוּמוּן· פירוש עם נבלתי יקומון מתיך· ומשקל אחר אוֹ בְנִבְלַת חַיָּה טְמֵאָה· לא תָלִין נִבְלָתוֹ עַל הָעֵץ· או הם משקל אחד ופעמים ישתנה ופעם לא ישתנה כמו שכתבנו בחלק הדקדו׳ בשער השמות וכן נאמר בלשון נפילה על הגויה המתה ויסר לראות מפלת האריה אם כן נבלה היא מענין נפילה· נֵבֶל יִמָּלֵא יָיִן· וְאֶחָד נֹשֵׂא נֵבֶל יָיִן· בשש נקודות ויש ספרים בחמש נקודות פירו׳ נאד העור או כד היוצר כי כן כתוב וּשְׁבָרָהּ כְּשֵׁבֶר נֵבֶל יוֹצְרִים· וְנִבְלֵיהֶם יְנַפֵּצוּ· לְנִבְלֵי חָרֶשׂ· נֵבֶל וְתוֹף· בְּנֵבֶל וְכִנּוֹר· בְּנֵבֶל עָשׂוֹר· בחמש נקודות אבל בִּכְלִי נֶבֶל· סגול והמסורת עליו לית סגול וחד וְהָיָה כִנּוֹר וָנֶבֶל· עֲלֵי עָשׂוֹר וַעֲלֵי נָבֶל· וּבְכִנֹּרוֹת וּבִנְבָלִים· הוא כלי מכלי הזמר· מִכְּלֵי הָאַגָּנוֹת וְעַד כָּל כְּלֵי הַנְּבָלִים· ת״י מכחני׳א לבשי איפורא ועד בני לוי אחדי נבליא· וְנִבְלֵי שָׁמַיִם מִי יַשְׁכִּיב· פירוש גשמי שמים· וכן וַיְהִי הַמַּבּוּל· כי משפטו מנבול״

א״א אין לעתי כוחה מזה שיהיה ככל וכפל ענין אחד ואין ככל אלא לשון כמיסה ולשון כבילה כילל גויה מתה הן בהמה הן אדם וא״א שאין כופל לשון כבילה על גוית אל׳ שמת רק כשלא מת מיתת עצמו כגון כבלת איש האלהים לא תלין כבלתו ולומיכן אך קשה לי על כבילתי יקומון שהוא מדכר כענין תחיית המתי׳ ואיך ככה הכני׳ את גופי הנדיקים ועקורי׳ שוכבי עפר בלשון כבילה ואוס על החכמי׳ ואין מגיד לי הטעם·

נבע נַחַל נֹבֵעַ· והשם מבוע וְצִמָּאוֹן לְמַבּוּעֵי מָיִם· וְעַל מַבּוּעֵי מַיִם יְנַהֲלֵם· נביעת המים היא יציאתם מהמקור· וְתִשָּׁבֶר כַּד עַל הַמַּבּוּעַ· הכד הוא המרה והמבוע הוא הכבד שהמרה סמוכה עליו לפיכך אמר ותשבר כד על המבוע והכבד הוא מקור הדם לפיכך קראו מבוע· וכן נקרא הדבור בלשון הזה לפי שהוא יוצא מהפה כמים מהמקור· יוֹם לְיוֹם יַבִּיעַ אֹמֶר· הִנֵּה יַבִּיעוּן בְּפִיהֶם· אַבִּיעָה חִידוֹת· תַּבַּעְנָה שְׂפָתַי תְּהִלָּה· וכן יַבְאִישׁ יַבִּיעַ שֶׁמֶן רוֹקֵחַ· אומר כי הזבוב יבאיש שמן רוקח ולא יפסק הבאוש כי בכל עת יביע הזבוב הבאוש ויוציאו· ור׳ יונה פירשו בענין הדבור כלומר מרוב באושו כאילו ידבר ויכריז על באשו בחוץ ובא על דרך ושמן ימינו יקרא· והרב רבי יצחק אבן גיאת פירשו מענין אבעבועות ומשרשו כ׳ כתב כי הוא מבנין הכבד מפעלי הכפל כי כאשר יבאיש השמן יעשה אבעבועות״

נגב מֶלֶךְ הַנֶּגֶב· בשש נקדות צָפוֹנָה וָנֶגְבָּה הוא דרום· כִּי אֶרֶץ הַנֶּגֶב נְתַתָּנִי· פירוש ארץ חרבה וחררה· וכן כַּאֲפִיקִים בַּנֶּגֶב· כְּסוּפוֹת בַּנֶּגֶב· מַשָּׂא בַּהֲמוֹת נֶגֶב· ותרגום חרבו פני האדמה נגיבו אפי ארעא· וכן בדברי רז״ל מנגבן והן שהורין וזולת זה נשתמשו בלשון חזה הרבה· וְדָוִד קָם מֵאֵצֶל הַנֶּגֶב· עַל נֶגֶב יְהוּדָה וְעַל נֶגֶב הַיְרַחְמְאֵלִי וְאֶל נֶגֶב הַקֵּינִי· אֶל נֶגֶב וְאֶל צִקְלַג· יתכן בכלם שפירושם המדבר ומקום החרב והיבש או פירושם דרום· וכן עָרֵי הַנֶּגֶב סֻגְּרוּ· או יהיה פירוש אלה ארץ מישור כי גם המדבר הוא מישור והדרום עצמו נקרא על כן נגב לפי שיש בפאת דרום חרב הרבה ואין בה ישוב כמו בשאר הפאות מפני החמימות״

נגד מִי הִגִּיד לְךָ· אֶת מִי הִגַּדְתָּ מִלִּין· כמו אל מי· הִגַּדְתִּי הַיּוֹם לַיְיָ אֱלֹהֶיךָ· כלומ׳ אספר ואקרא

הדברי לפניו ואתן לפניו הוראה כי באתי אל המקו אשר
(קהלת י) הבטיח את אבותי לתת לנו · ובעל כנפים יגיד דבר · בצרי
(שמות יט · ירמיה לו) ובי"וד המשך · וכן ותגיד לבני ישראל · הגיד נגיד למלך ·
(אסתר ב · ישעי' מח ירמיה נ) מגדת מולדתה · ואתם הלא תגידו · הגידו ונגידנו ·
פירוש הגידו עליו דבר שקר ונגידנו למלך כמו שאמר
(דברים יז) לכו ונכהו בלשון · ושלא נזכר פועלו והגד לך ·
(רות ב) הגד הגד לי · הגד מקור ענין כלם ענין ספור אלא שענין
ההגדה יבא גם על ההודשות ולא כן ענין סיפור אלא על
(שמואל א יו) הדבר שנעשה או נאמר · נגד יי משיחו · בשש נקודות ·
(תלים לט · בראשית ב) כאין נגדך · אעשה לו עזר כנגדו · כלומר שתהיה לפניו
(נחמיה ד) ולעזרתו תמיד לשרתו והכף בכף כהיום · כי הכעיסו
לנגד הבונים · הלמ"ד כלמ"ד לעומת ולמ"ד לנוכח יאמר
(תלים קיו) עם הלמ"ד ובלתי הלמ"ד · ובתוספת הא נגדה נא לכל
עמו · אותהיה הה"א במקום למ"ד השימוש כלם ענינם
לעומת ונכח · וכאשר המלה הזאת עם מ"ם ענינה מרחוק
(בראשית כא · תלים לח) כמו ותשב לה מנגד · מנגד נגעי יעמדו · כלומר רחוק
(שמואל ב יח) לעומתי ונכחי ולא יקרבו אלי לפקדני · ואתה תתיצב
(מלכים ב ב) מנגד · ומה שאמר ויעמדו מנגד מרחוק · להורות על
המרחק יותר או תוספת ביאור · ומן הענין הזה נקרא
(שמואל ב ה) ראש העם נגיד ואתה תהיה לנגיד · מפני שהעם שמים
(משלי כח) פניהם תמיד ופונים אליו בכל עניניהם · נגיד חסר
תבונות ורב מעשקות · מסוף הפסוק למדנו פי' תחלתו
כי הוא חסר מלת ימות וסמך הכתוב על המבין כי מצאנו
במקומות רבים במקרא חסר ענין מהפסוק לפי שהוא
מובן ממנו וכן הוא משפט הפסוק נגיד חסר תבונות ורב
מעשקו ימות בקוצר ימים ושונא בצע יאריך ימים · ורא"א
ז"ל פירשו מלשון תרגום בשני ענינים משכו תרגומו
נגידו כלומר ימשך מן העולם מי שהוא רב מעשקות
אך שונא בצע יאריך ימים ויותר טוב מזה מלשון ויגוע
ואיתנגיד כלומר ימות קודם זמנו · וכן נקראו מזה
הדברים הטובים והחכמות נגידים מפני שהכל פונים א
(משלי ח) אליהם מפני חשיבותם שמעו כי נגידים אדבר ״

נגה (איוב כב · איוב יח) ועל דרכך נגה אור · ולא יגה שביב אשו ·
(חבקוק ג · יחזקאל א) והשם ונגה כאור תהיה · ונגה לו סביב ·
(ישעיה נט) ומ"א לנגוהות באפילות נהלך · בפלס בארץ נבוחות
(שמואל ב כב · ישעיה יג) יעול · והכבד ויי יגיה חשכי · וירח לא יגיה אורו ·
ענינם ענין זהר ״

נגח (שמות כא · יחזקאל לד) וכי יגח שור איש · והכבד ובקרניכם תנגחו
(דברים לג · תלים מד) כל הנחלות · בהם עמים ינגח · בך צרינו
(דניאל ח · שמות כא) ננגח · מנגח ימה וצפונה ונגבה · והתאר ואם שור נגח
(דניאל יד) הוא · וההתפעל ובעת קץ יתנגח עמו מלך הנגב ·
ענינם ענין ההדיפה והמכה בקרן ·

נגל (יואל ד) שלחו מגל · משפטו מנגל והדגש לחסרון
הנו"ן וכן יקרא בערבי מנגל בנון וכבר
כתבנוהו באות המם ·

נגן (תלים סח) קדמו שרים אחר נוגנים · השרים הם בפה
והנוגנים הם ביד בכלי פי' קדמו שרים ואחריהם
(שמואל א יו · מלכים ב ג) נוגני · והכבד ונגן בידו וטוב לך · והיה כנגן המנגן · מנגן
(שמואל א יו · תלים סא) בכנור · והשם נגינה · למנצח על נגינת לדוד · התיו
מקים הא · וכבר כתבנו הדומים לו בחלק הדקדוק ·
(ישעיה לח · איכה ג) והקבוץ ונגינותי ננגן · ומ"א אני מנגינתם · ענין הניגון
ידוע והוא באחד מכלי הזמר ·

נגע (שמואל א י) החיל אשר נגע אלהים בלבם · (ישעיה ה) עד יעזר

א"א רוב לשון נגיעה בבנין הקל הוא לשון נגיעה ממש טוק"ר בלעז ומה שהו' בבנין הפעיל הוא לשון הסגה וו"כו"ר בלעז :

נגעו · כאשר לא נגענוך · פירוש להרע · וכן (בראשית כו)
(רות ב · בראשית כו) לבלתי נגעך · הנוגע באיש הזה · להרע לו · לא
(שמות יט · איוב ו · בראשית כ) תגע בו יד · מאנה לנגוע נפשי · על כן לא נתתיך
(שמואל ב יד · יחזקאל יז) לנגע אליה · ולא יוסיף עוד לגעת בך · הלא כגעת
(תלים קד) בה · גע בהרים ויעשנו · והפעל הכבד שאינו יוצא עד
(ד"ה ב כח · ראשי' כח · שיר ב) לשמים הגיע · מגיע השמימה · עת הזמיר הגיע · אעפ
כי לדקות העיון כל הפעיל הוא יוצא · ואשר הוא יוצא
(יחזקאל יג · שמות יב) והגעתיהו אל הארץ ונגלה יסודו · והגעתם אל
(שמות ד · ישעיה ו) המשקוף · ותגע לרגליו · ויגע על פי · המלאך הגיע
(ירמיה א) הרצפה על פי · וישלח יי את ידו ויגע על פי · פירוש
(ויקרא ה) הגיע ידו על פי · ואם לא תגיע ידו · כלומר שלא תגיע
ידו לממון שיקנה בו שה · ופי' רז"ל אין לו ללוות ולא
לעסוק באומנותו ואפילו היה לו השה או דמיו ולא היה
לו הוצאת הדרך מביא קרבן עני שנאמר די שה ענינם
(ישעיה נג · תלים עג) ההשגה וההקרבה · וע"א נגוע מכה · ואהי נגוע כל היום ·
(ויקרא יג · מלכי' א ח · ראשי' יב) והשם נגע צרעת · איש נגע לבבו · בסגול הנו"ן · נגעים
(ד"ה ב כו · בראשית יב) גדולים · והפעל הכבד כי נגעו יי · וינגע יי את פרעה ·
(תלים עג) ושלא נזכר פעלו ממנו ועם אדם לא ינגעו · והנפעל
(יהושע ח) מזה הענין וינגעו יהושע וכל ישראל · כלומר הראו
עצמם שהיו כנגועים ומוכים כי היו נסים לפניהם כדי
להתיקם מן העיר ויתכן לפרשו שהיו כן נגועים כי אחר
שהיו נסים לא יתכן שלא היו נגועים שהרי לא היו
משיבים מלחמה לרודפים אחריהם ואילו היה פירושו
שהראו עצמם נגועים מבלתי שהיו נגועים היה אומר
בלשון התפעל ויתנגעו כי כן המשפט ·

נגף (שמות כא · שמות כא) ונגפו אשה הרה · וכי יגוף שור איש · כי אם
(שמואל א כו · ישעיה יט) יי יגפנו · נגוף ורפוא · ויגוף יי את הילד אשר
(שמואל ב יב) ילדה אשת אוריה לדוד ויאנש · פירוש נגפו בחולי
(שמות יב) קשה · לנגף את מצרים · כלם פעלים יוצאים · והעומד
(תלים צא) פן תגוף באבן רגלך ·
(משלי ג) ורגלך לא תגוף · והנפעל
(שמואל ב י) כי נגף לפני ישראל · פתח
(שופטים כט) והוא נפעל עבר · אך נגוף

א"א הת"יו בסכיקס איכא לנוכח הזכר רק לנקבה כסתרת כי רגל לשון נקבה :

(דברים כח · מלכים א ח) נגף הוא · יתנך יי נגף · קמוצים והם בינונים · בהנגף
(ירמיה יג) עמך ישראל · וההתפעל ובטרם יתנגפו רגליכם על
(שמות יב) הרי נשף · והשם ולא יהיה בכם נגף · בשש נקודות ·
(במדבר כה · שמות ט) ומ"א ויהי אחרי המגפה · את כל מגפותי · כולם ענין
הדחיפה והמכה יש מהם במיתה ויש מהם בלא מיתה ״

נגר (איכה ג · תלים עז) עיני נגרה ולא תדמה · ידי לילה נגרה ·
(איוב כ) מבנין נפעל · וכן נגרות ביום אפו · וכמים
(שמואל ב יד · איוב כח) הנגרים ארצה · ויש מפרשים מזה פרץ נחל מעם גר ·
(מיכה א · תלים ע"ה · תלי' סג) והכבד והגרתי לגי אבניה · ויגר מזה · יגירהו על ידי
(יחזקאל לה · מיכה א) חרב · ותגר את בני ישראל על ידי חרב · כמים מגרים
במורד · ענין ההתכה וההגרה · ומה שנפל מזה הלשון
ברמע כמו עיני נגרה · ובדם כמו ותגר את בני ישראל ·
יגירוהו על ידי חרב · ובמים כמו כמים מוגרים במורד
וכמים הנגרים ארצה · ובייז כמו ויגר מזה · הוא ענין
ההתכה כמשמעו · וכן ידי לילה נגרה · ר"ל מכתי נגרה
על דרך ויתכו כמים שאגותי · ומה שאמר בא-בנים
ובכמותם הו' בענין הגרת הדבר וגלגולו מגבוה לעמוק ״

נגש (בראשית מד · בראשית לג) ויגש אליו יהודה · ותגשן השפחות ·
(ראשית · שמואל ב א · ישעי' מט) גש הלאה · ובפתח גש פגע בו · גשה לי
ואשבה · גש שמה בעבורי שאשב ברוחה כי צר לי המקו'
(בראשית מה · רות ב) וכן גש הלאה כי אעפ שהוא רחוק ממקום המדבר הוא
קרוב אל המקום האחר · גשו נא אלי ויגשו · גשי הלום ·
לגשת

לגשת אלי · עד גשתו עד אחיו · אל תגש בי כי קדשתיך · והנפעל יען כי נגש העם הזה · כן כתבו רבי יונה וכן במקצת הספרים והמסורת לית בספרא · ועוד מסור אחר נגש ונגש ד וס׳ ואיש ישראל · וחברו · ירהבו · נענה · אם כן לפי המסורת יען כי נגש בש״ן כי אלה הארבעה לבד הם בס״ן ובמקצת הספרים ימצא יען כי נגש בס״ן ודעת המתרגם כן שתרגם חלף דאיתרברב עמא הדין · ונגש משה לבדו · ואחרי כן נגשו כל בני ישראל · ונגשה יבמתו · וגם הכהנים הנגשים אל יי׳ · וההתפעל התנגשו יחדו פליטי הגוים · והכבד והגישו אדניו · ויגש לו ויאכל · ורבי יונה כתב לא תגיש ותקדים בעדינו הרעה · פעל עומד ויתכן לפרשו יוצא כחבריו ר״ל תגיש האויבים ותקדימם בעדינו · ושלא נזכר פעלו לא לנחשתים הגשו ״

נגש

נגש את הכסף ואת הזהב · לא יגש את רעהו ואת אחיו · וכל עצביכם תנגשו · איך שבת נוגש · והנוגשים אצים · והנפעל ונגש העם איש באחיו ואיש ברעהו · ואיש ישראל ראו כי צר לו כי נגש העם · נגש והוא נענה · יען כי נגש העם · כלם ענין לחץ ״

נד

קמו נד אחד · נצבו כמו נד · ענינם ענין קבוץ ביחד בענין גדיש ואפשר שהמלה מנחי העי״ן ·

א״א ואונקלוס ורש״י ורא״בע שלשתם פירשוהו כמו חומה ·

נדד

כי נדדו ממני · נדדה שנת המלך · ותדד שנתי מעיני · ידוד ממך · מלכי צבאות ידודון ידודון · ולא היה נודד כנף · וגם הוא פועל עומד ופי׳ אין נודד מצד כנפו כמו כאלה נובלת עליה שפי׳ מצד עליה או נופלת מלת נודד על כנף כלומר אין כנף נודד · ורבי אברהם אבן עזרא ז״ל פירשו פעל יוצא · והשם ארחיק נדוד · בחלם · ושבעתי נדודים עדי נשף · בשורק · ומ״א ומדד ערב · משפטו בתשלומו מנדד בפלס משקל · והפעל הכבד ומתבל ינדהו · ושלא נזכר פעלו ממנו וידד בחזיון לילה · ורבי יהודה הביאו בסדר פעל הקל ודומה כי ספרו שלמד בו השגהו שמצא וידד היו״ד בחירק ואם היה כן היה מחקל אבל אחר שמצאנו בכל הספרים היו״ד בקבוץ שפתים הוא משלא נזכר פעלו בלי ספק · וכבד אחר שמש ירחה ונודד · וכן כתבו רבי יונה לפי שהוא פתוח ואילו היה מנחי העי״ן היה בצרי כמו כאשר כונן · וא״א ז״ל כתבו פעל שלא נזכר פעלו מנחי העי״ן כמו באין תחומות חוללתי · עמודי שמים ירופפו · ביום הבראך כוננו · ויפה כתב לפי שהוא פעל עומד וכלם ענין התנועה וההרחקה · ומזה השרש והענין כימי נדת דותה · בנדת עמי הארצות · והדוה בנדתה · כי מי נדה לא זרק עליו · והוציאו את הנדה מן הקדש · כלומר הטומאה · והבם לנדה יהיה · על כן נתתיו להם לנדה · שירחקו ממנו וילכו בגלות · והתאר נדה היא · ארץ נדה · ענין הכל הריחוק ונקראו מי נדה לפי שהיו המים לצורך הרחוק והוא הטמא ״

נדב

אשר נדב לבם אותם · אשר נדבה רוחו אותו · אשר ידבנו לבו · והתאר ונדיב נדיבות יעץ · כל נדיב לב · להושיבי עם נדיבים · ורוח נדיבה תסמכני · תרדוף כרוח נדיבתי · יתכן לפרשו על הנפש כמו שנאמר במקום אחר ורוח נדיבה תסמכני כי הנפש בעלת הנדיבות או אמר בן על מעלה יתירה הראויה לבא כמו שאמר וכעב עברה ישועתי · נדיבות יעץ והוא על נדיבות יקום · פירוש מעלות נדיבות ובעבורם יקום · והשם נדבה ליי׳ · גשם נדבות · נדבות פי רצה · וההתפעל אני ביושר לבבי התנדבתי · המתנדבים בעם · לבד על כל התנדב · נכפלו בו מלות השמוש שלא לצורך כי היה מספיק באמרו לבד או על אבל הוא תוספת ביאור וכן משפט לשון הקדש בהרבה מקומות כמו המבלי אין קברים וזולת זה הרבה · וענין הנדיבות ידוע והוא מי שנפשו רחבה לתת משלו במקום ראוי וכפי הראוי לו ״

נדה

המנדים ליום רע · אחיכם שונאיכם מנדיכם · ענינם ענין ריחוק ואפשר שיהיה מזה השרש נדה היא · והדגש לחסרון נו״ן השרש ועקרו ננדה בפלס נגלה · וע״א לכל זונות יתנו נדה · בשש נקודות · ובנון תמורת ההא או היא נוספת ואת נתת את נדניך · והוא מתן הזונה ״

א״א ומזה קראו רז״ל לחם שמככים האשה לבעלה מעות או מטלטלין כדוכיא ·

נדח

לבלתי ידח ממנו נדח · לנדוח עליו גרזן · אפשר שיהיה לנדוח פועל יוצא או יהיה עומד והוא נופל על הגרזן · והנפעל ממנו נדח ותושיה נדחה ממני · ונדחה ידו בגרזן · לבלתי השיב המלך את נדחו · אם יהיה נדחך · או את שיו נדחים נדחי עילם · ובא ברפיון עי״ן הפעל נדחי ישראל יכנס · ואפשר שיהיה תאר קל עם שמחי לב ישרי לב ואפשר גם כן להיותו נפעל משרש דחה ושם כתבנוהו · והפעול מהדגוש ואפלה מנדח · פירוש ואל אפלה מנדח · וכבד אחר והדיח עלינו את הרעה · והיה כצבי מדח · למען הדיחי אתכם · להדיחך מן הדרך · וידיחו את יושבי עירם · והשם מדוח · והקבוץ משאות שוא ומדוחים ״

נדן

וישב חרבו אל נדנה · פירוש אל נרתיקה והוא התער שהחרב נתון בתוכו וכן בלשון ארמית אתכרית רוחי אנה דניאל בגו נדנה · ויש מי שפירש מזה הענין לא ידון רוחי באדם · שהגוף לרוח כנדן ויהיה מזה השרש גם כן והנח תמורת הדגש והיה ראוי להיות ידון בפלס יגוש כמו ויזד יעקב נזיד שבא בו הנח תמורת הדגש · ואת נתת את נדניך · פירשתיו בשרש נדה ״

נדף

אשר תדפנו רוח · אל ידפנו לא איש · כהנדף עשן תנדף · והנפעל העלה נדף תערוץ · כקש נדף קשתו · ומלת כהנדוף עשן יא שהוא מקור מבנין נפעל והראוי כהנדף ויש אומרי׳ שהוא מקור מבנין הפעיל ואני כתבתיו בשער הפעלי׳ שם הפעל ומבנין הפעיל וכן כהתוך כסף והענין הזה כענין דחיפה ״

א״א ובמסורת כלף ה׳ קמצין לפי שהם תולדים וא׳ בפתח כלף ולאיכנו לפי שהוא עבר ·

נדר

כי נדר נדר עבדך · איש כי ידור נדר · וידר יעקב נדר לאמר · וידרו נדרים · וכי תחדל לנדור · ונדר חמשה מהם בחמש נקודות והשאר בשש נקודות כמו שכתבנו בחלק הדקדוק ענינם ידוע ·

נהה

ונהה נהי נהיה · נהה על המון מצרים · והשם אל יודעי נהי · ומ״א נהי נהיה · בפלס שמלה ויש לפרש נהיה משרש היה מענין נהייתי ונחליתי ·

ומ״א

ומ"א ולא נהּ בהם · ומ"א ונשאו אליך בניהם קינה · והוא בפלס אף ברי ישריח עב משרש רוה בניהם בפלס בפיחם ונהּ בא בפלס שׁר מן שדד כי זה אעפ שהוא מנחי הלמ"ד הנה בא כפול העי"ן או הלמ"ד כשאר הכפולי' ועקר נה ונהה בפלס נוגה ונפל אחר מהחאין להקל כמנהג כל הכפולים · ובמלת בניהם היו"ד הנחה תמורת הה"א עי"ן הפעל ואעפ שאין מנהג הה"א להיות נעלמת בהיותה פ"א הפעל ועי"ן הפעל כי אם בהיותה למ"ד הפעל באה במלה הזאת נעלמת בעבור התחברה עם הה"א מ"ם הכינוי אבל באמת היה אפשר לומר במ"ם הכינוי לבדה בלא ה"א נהם בפלס קום · ורבי יהודה ורבי יונה שמו נה בהם · ונשאו אליך בניהם · משרש נוה והנכון בעיני מה שכתבתי בהם לפי ענינם אבל לפי דרך הדקדוק הנכון מה שכתבו הם ענינם ענין קינה ופי' ולא נוה בהם לא ישאר מי שיבכה ויקונן עליהם וי"ת ולא מבני בניהון ויתכן להיות מן הענין הזה וינהו כל בית ישראל אחרי יי' · כלומר שהתאבלו על מעשיהם הרעים ושבו אחרי יי' או יהיה וינהו כמו ויאספו מתרגום ונקוו אליה כל הגוים ויתינהון למפלח בה כל עממיא · ויהיה מזה הענין גם כן ולא נה בהם כענין שאמר לא מהם ולא מהמונם ור"ל ולא מנה שבהם כלומר לא מקבוץ שבהם ״

נהג אותי נהג ויולך · נוהג כצאן יוסף · וינהג את כל מקנהו · ולבי נהג בחכמה · כלומר נהג עצמו בחכמה · ועזא ואחיו נוהגים בעגלה · ומלכיהם נהוגים · נהג ולך · כי בשגעון ינהג · פי' ינהג מחנהו · נהגו לפני המקנה ההוא · ופירוש נהגו על הצאן והבקר שזכר כלומר הכל כמו שלקח דוד הכל נהגו ולא הניחו דבר שלא היה להם פחד ומקצתם הלכו לפני המקנה ויאמרו זה שלל דוד · והכבד נהג רוח קדים · ותנהג את בנותי · מנהגות בקול יונים · פי' מנהגות אותה וקולן כקול יונים וכלם פעלים יוצאים · והשם כמנהג יהוא בן נמשי · ענינם ידוע ״

נהל נהלת בעזך · ועל מבועי מים ינהלם · אין מנהל לה · וינהלם בלחם · וינהלם מסביב · כלומר נהלם בחסדו שלא פחדו מכל סביבם · וההתפעל אתנהלה לאטי · ענינם ענין נוהג · ובכל הנהלולים · מין ממיני העצים השפלים והפחותים · ואדני אבי ז"ל כתבו משרש הלל והנו"ן נוספת וכן תרגם יונתן וכל בתי תושבחתא ״

נהם ונהמת באחריתך · ונהמתם איש אל אחיו · ישאג ככפירים וינהום · וינהום עליו ביום ההוא · והשם נהם ככפיר אימת מלך · ומשקל אחר שאגתי מנהמת לבי · כנהמת ים · ענינם כענין שאגה ״

אא' תמהתי למה לא הביא אחי כוסס שהוא ביכוי אעפ שהוא בפתח על משקל אוכל עבות:

נהק הינהק פרא עלי דשא · בין שיחים ינהקו · ענינם ענין המית ״

נהר ונהרו אל טוב יי' · ונהרו אליו כל הגוים · ולא ינהרו אליו עוד גוים · ענינם ענין מרוצה אל החפץ · ומזה הענין נקרא הנהר לפי שהוא מקום מרוצת המים נהר פלגיו · בעבר הנהר · והקבוץ מקום נהרים יאורים · נהרי נחלי · סמוך על סמוך וכבר כתבנו הדומים לו בשרש באר · ובקבוץ הנקבות ועל נהרות יכוננה · ויורד כנהרות מים · על נהרות בבל · על נהרותם · ועא הביטו אליו ונהרו · אז תיראי ונהרת · ויש מפרשים מזה ונהרו אליו · והשם ואל תופע עליו נהרה · ענינם ענין אורה ותרגום אור נהורא · ומזה הענין המנהרות אשר בהרים · והם המערות וכנה אותם בלשון אורה מפני החלון שיכנס ממנו שמה האורה כמו שכנה גם כן בזה הענין · ועל מאורת צפעוני ·

נוא ואם הניא אביה אותה · ולמה תניאון את לב בני ישראל · שמן ראש אל יני ראשי · נכתב בלא אלף וכתבנו הדומים לו בחלק הדקדוק · והשם וידעתם את תנואתי · תנואות עלי ימצא · ענינם ענין שבר הדברים והמחשבות וביטולם ·

נוב חיל כי ינוב · עוד ינובון בשיבה · ויש לפרש מזה ותירוש ינובב בתולות · ופירוש הפסוק כי מה טובו ומה יפיו רוצה לומר מה טוב הדגן והיין שיגדל אותם בחורים ואותם בתולות בעת שישאלו מיי' מטר ולכל איש עשב בשדה יתן על כן מעזרת האל ומרוב הדגן והתירוש ומטובו יהיו הבחורים והבתולות יפים וחזקים כן פירשו אדני אבי ז"ל · והשם מתנובות שדי · ענינם ענין יציאת הפירות והעשבים וגידולם · וכן בענין הרבות העושר והעדן והטוב שהוא כגדול הצמחים הולך וגדל כמו שאמר חיל כי ינוב · עוד ינובון בשיבה · וכן בענין הדבור כי הוא פרי הלשון פי צדיק ינוב חכמה · והשם ניב שפתים · וניבו נבזה אכלו · והפעל המרובע והוא יוצא לשלישי ותירוש ינובב בתולות · פירוש הדגן והתירוש ישמח הבחורים והבתולות וינובב אותם שירים וזמירות ר"ל שיאכלו וישתו וישמחו ביום התשועה ההיא ״

נוד נע ונד תהיה בארץ · נודו לו כל סביביו · ואל תנודו לו · לבא לנוד לו ולנחמו · וינודו לו וינחמו אותו · מי ינוד לך · ובחולם ואל תנוד להם · ענין הנענוע והטלטול ובא בענין נחמת האבל וסיפור הצרות עמו לפי שהמנחמים נדים ממקומם זה מפה וזה מפה לנחם האבל ויטלטלו בעבורו · וכן בענין הזה ההתפעל אפרים מתנודד · כלומר מספר קורותיו בינו לבין עצמו · ובענין הנוד והתנודדה כמלונה · כי מדי דבריך בו תתנודד · פירוש כאדם המתנודד ומכרכר לשמחה · והפעל הכבד ויד רשעים אל תנידני · להניד רגל ישראל · ובליעל כקוץ מנד כלהם · והשם וישב בארץ נד · נודי ספרתה אתה · ועם מ"ם נוספת מנוד ראש · ומשקל אחר וניד שפתי יחשך · ובה"א הנקבה לנדה היתה · ומ"א נד קציר · ויתכן מן השרש הזה נצבו כמו נד · וכבר כתבנוהו בשרש נד · וענין אחר את נאוד החלב · כנאד בקיטור · שימה דמעתי בנאדך · והקבוץ ואלה נאדות היין · ונאדות יין בלים · ונכתבה בהם האלף במקום וו עין הפעל · אבל את נאוד החלב נכתב באלף וו ״

נוה גבר יהיר ולא ינוה · פי' לא ישכון בנוה · ונוה יקרא משכן האדם · נוה משלח ונעזב · נוה שאנן · ואקב נוהו פתאום · בנוה שלום · אל נוה קדשך · והפעל הכבד ממנו זה אלי ואנוהו · פי' אעשה לו נוה ומשכן ותאר האשה בלשון הזה לפי שהיא יושבת בבית תמיד הנוה והמענגה · ובסמוך ונות בית תחלק שלל · ושלם נות צדקך · או יהיה נות צדקך על חבית עצמו · וכן נקרא לאהל הרועים נוה · אני לקחתיך מן הנוה · אל נוה איתן · פי' אל הנוה מקום איתן · וכן ותשב באיתן קשתו · ר"ל במקום איתן · והקבוץ נות כרות

רועים׳ והומרה הוו באלף על נאות מִדְבָּר קִינָה׳ וְנָדַמּוּ נְאוֹת הַשָּׁלוֹם׳ כִּי דָשְׁאוּ נְאוֹת מִדְבָּר׳ מקום נאות מדבר כי אהלי הרועים במדבר מקום המרעה׳ בִּנְאוֹת דֶּשֶׁא יַרְבִּיצֵנִי׳ בנאות מקום דשא׳ וְלֹא נֹהַּ בָּהֶם׳ וְנָשְׂאוּ אֵלַיִךְ בְּנֵיהֶם קִינָה׳ כתבנו אותו בשרש נחה׳

נוח לֹא שָׁקַטְתִּי וְלֹא נָחְתִּי׳ וְנָחֲנוּ עָלָיו כַּאֲשֶׁר יִפֹּל הַטַּל׳ אָנוּחַ לְיוֹם צָרָה׳ פירוש כאשר חשבתי לנוח נהפך לי ליום צרה׳ יָנוּחוּ עַל מִשְׁכְּבוֹתָם׳ וַיְדַבְּרוּ אֶל נָבָל כְּכָל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בְּשֵׁם דָּוִד וַיָּנוּחוּ׳ פירוש כי יגעים היו מן הדרך וסיפור זה בעבור זריזותם כי לא נחו עד שדברו לו הדברים בשם דוד׳ ו״ת ופסקו כלומר פסקו מלדבר עוד עד שישמעו תשובתו׳ לְמַעַן יָנוּחַ׳ לָנוּחַ עֲלֵיהֶם יוֹמָם׳ וַיָּנַח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי׳ וַתָּנַח הַתֵּבָה׳ והשם לְרֵיחַ נִיחֹחַ׳ ומשקלו פעלול וכן בזה המשקל ופעלו לניצוץ מן נוץ׳ והקיבוץ רֵיחַ נִיחוֹחֵיהֶם׳ ומן הענין הזה דִּבְרֵי חֲכָמִים בְּנַחַת נִשְׁמָעִים׳ טוֹב מְלֹא כַף נָחַת׳ וכבר כתבנו אותו בשרש נחת׳ ורבי יונה כתבם בזה השרש על משקל אשר זורה ברחת הנגזר מן רוח׳ והפעל הכבד וַהֲנִיחוֹתִי לָךְ׳ יַסֵּר בִּנְךָ וִינִיחֶךָ׳ וַהֲנִיחוֹתִי חֲמָתִי בָּךְ׳ וַיָּנַח יְיָ לָהֶם׳ לְהָנִיחַ בְּרָכָה אֶל בֵּיתֶךָ׳ וְכַאֲשֶׁר יָנִיחַ יָדוֹ וְגָבַר עֲמָלֵק׳ וַיְנִיחֵנִי בְּתוֹךְ הַבִּקְעָה׳ רוּחַ יְיָ תְּנִיחֶנּוּ׳ והשם הֲלֹא אֲבַקֶּשׁ לָךְ מָנוֹחַ׳ מְמְּנוּחַ הָאָרוֹן׳ והקבוץ והשרק בו מקום חלם׳ שׁוּבִי נַפְשִׁי לִמְנוּחָיְכִי׳ ומ״א וּמְנוּחָה לֹא מָצָאתִי׳ וְהָיְתָה מְנֻחָתוֹ כָּבוֹד׳ וּשְׂרָיָה שַׂר מְנוּחָה׳ דעת התרגום בו כמו מנחה שתרגם רב תקרובתא׳ וי״מ שהיה ריע המלך והיה עם המלך בעת מנוחתו לחברה ולשוח ולהתרוח עמו׳ והקבוץ וּבִמְנֻחוֹת שַׁאֲנַנּוֹת׳ ומ״א וַהֲנָחָה לַמְּדִינוֹת עָשָׂה׳ ענין המנוחה ידוע והכל ענין אחד בין המנוחה מהמלאכ׳ ומעסקי האדם ומהיגיעה ומהצרו׳ בין הניית הדבר אמרם שהוא נח בו הכל מנוחה׳

נוט יוֹשֵׁב כְּרוּבִים תָּנוּט הָאָרֶץ׳ ענינו כענין תמוט׳

נום נָמוּ רֹעֶיךָ מֶלֶךְ אַשּׁוּר׳ וְנָמוּ שְׁנָתָם׳ פירוש נמו בשנתם׳ הִנֵּה לֹא יָנוּם וְלֹא יִישָׁן׳ והשם וּקְרָעִים תַּלְבִּישׁ נוּמָה׳ ובתוספת ת״ו וּתְנוּמָה לְעַפְעַפֶּיךָ׳ והקבוץ מְעַט תְּנוּמוֹת׳ בִּתְנוּמוֹת עֲלֵי מִשְׁכָּב׳ התנומה אינה חזקה כמו השינ׳ רק היא מעט מעט בקורר בלעז׳

נוס וְלֹא נָס לֵחֹה׳ וְנָסְנוּ לִפְנֵיהֶם׳ וְנַסְתֶּם גֵּיא הָרַי׳ כך אנו קוראי׳ עם ושבתם וקמתם׳ ו״ת ואסתתר חילא דטוריא דומה כי היה קורא אותו וְנִסְתַּם בשקל נפעל ושרשו סתם ואומרים כי כן נמצא במקצת ספרים מדוייקים אבל אני לא ראיתיו והחכם רבי אברהם אבן עזרא ז״ל כתב כי אנשי מזרח קוראים אותו כן׳ כִּי אִם נוֹס נָנוּס לֹא יָשִׂימוּ לֵב׳ עַל סוּס נָנוּס׳ וַיָּנָס הַחוּצָה׳ בְּנוּסָם מִפְּנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל׳ וְלֹא תִקְחוּ כֹפֶר לָנוּס אֶל עִיר מִקְלָטוֹ׳ פירוש למי שיש לו לנוס לא תקחו כפר ממנו לשוב לשבת בארץ עד מות הכהן הגדול כלומר לא תקחו ממנו כפר לנוס אבל ינוס אל עיר מקלטו במשפט שוגג ואם נס שם לא תקחו ממנו כופר לשוב לשבת בארץ עד מות הכהן הגדול׳ ובספרי מפרש הפסוק במזיד הרי שהרג הנפש במזיד שומע אני יתן ממון ויגלה ת״ל ולא תקחו כופר לנוס׳ ורבינו שלמה פירש לנוס תאר כמו לנס כלומר למי שהוא נס אל עיר מקלטו לא תקחו ממנו כפר לשוב לשבת׳ ויפה פירש ויהיה לנוס תאר בשקל סוג לב׳ והפעל הכבד הֵנִיס אֶת עֲבָדָיו וְאֶת מִקְנֵהוּ׳ לְהָנִיס מִפְּנֵי מִדְיָן׳ והשם וּמָנוֹס נָסוּ וְלֹא הִפְנוּ׳ וּמָנוֹס אָבַד מֵהֶם׳ ועם כינוי בשורק וּמְנוּסִי בְּיוֹם צָרָה׳ ועם הא הנקבה וּבִמְנוּסָה לֹא תֵלֵכוּן׳ וְנָסוּ מְנֻסַת חֶרֶב׳ כולם ענין מנוסה וידוע הוא׳ ופירוש וְלֹא נָס לֵחֹה׳ על דרך התשאלה כלומר לא הלך לחותו׳ וא״א ז״ל פירש בספר הגלוי ולא יבש לחותו מלשון ערבי יבש חלחם נ״ס אל כובז׳ ויפה פירש כי מה טעם לניסה ובריחה על הלחות׳ ופירוש עַל סוּס נָנוּס׳ פירש ר׳ יונה מענין מתנוססות על אדמתו׳ ענין הגובה והמעלה ואין צורך להוציאו ממשמעו כמו שכתבו גם כן רבי יהודה ואע״פ שחשב רבי יונה לתפוש עליו כמו שעשה ברוב מקומותיו לא נלכד בשחיתותיו וכן הוא הפירוש כי אמר למעלה בשובה ונחת תושעון ולא אביתם ותאמרו לא כי על סוס ננוס על כן תנוסון כלומר אני אמרתי כי בתוך ארצכם תושעון מהאויב בשובה ונחת אם תשמעו אליו ולא אביתם לשמוע והאמרו לא כי אם יבא האויב ננוס לאשור ולמצרים לעזרה על כן תנוסון כדבריכם ולא המנוסה שחשבתם אלא תנוסו הנה והנה להנצל מהאויב בבאו בארצכם ולא תושעו באותה המנוסה כאשר חשבתם אלא ישיגו אתכם אויביכם וילכדו אתכם וזהו שאמר על כן יקלו רודפיכם׳

נוע נוֹעַ תָּנוּעַ אֶרֶץ כַּשִּׁכּוֹר׳ וַיָּנַע לְבָבוֹ וּלְבַב עַמּוֹ כְּנוֹעַ עֲצֵי יַעַר מִפְּנֵי רוּחַ׳ וְהָיִיתִי נָע וָנָד׳ כִּי נָעִים כִּי תִשְׁמְרֵם בְּבִטְנֶךָ׳ ועוד נכתבנו בשרש נעם׳ והכבד הֵנַע וְעִוָּה׳ פירוש הלא הנע ועוה אותם כולם וכ״ת הלא טלטלינון ואגלאינון׳ וַהֲנִיעוֹתִי בְכָל הַגּוֹיִם׳ וַיְנִעֵם בַּמִּדְבָּר׳ וַתְּנִיעֵנִי עַל בִּרְכַּי וְכַפּוֹת יָדָי׳ ואשר הוא עומד מהכבד הֵמָּה יְנִיעוּן לֶאֱכוֹל׳ והנפעל אִם יִנּוֹעוּ וְנָפְלוּ עַל פִּי אוֹכֵל׳ כַּאֲשֶׁר יִנּוֹעַ בַּכְּבָרָה׳ כולם ענין התנועה וידוע׳ ומן הענין הזה והשרש הזה בהכפל הפא והלמד וּבִמְנַעַנְעִים וּבְצֶלְצְלִים׳ ונפתח הע״ין להרחיב והוא מכלי הניגון שיניע גופו וירקד בהם׳

נוף נַפְתִּי מִשְׁכָּבִי׳ ענין ההתכה והזלוף בבשמים׳ והשם נֹפֶת תִּטֹּפְנָה שִׂפְתוֹתַיִךְ כַּלָּה׳ וְנֹפֶת צוּפִים׳ וְנֹפֶת מָתוֹק עַל חִכֶּךָ׳ בפלס בשת מן בוש וכשיבא בלי סמיכות צופים או בשמים הוא על דרך חסרון אלא שהוא מובן ממקום אחר על חבירו׳ וכן הפעל הכבד ממנו גֶּשֶׁם נְדָבוֹת תָּנִיף אֱלֹהִים׳ כלומ׳ תזיל ותטיף׳ וע״א הֵנִיף אַהֲרֹן תְּנוּפָה׳ וַיְּנִיפֵהוּ תְנוּפָה׳ פר״ל שהיה מוליך ומביא וזה הוא לשון הנפת התנועה אילך ואילך אבל תרומה היתה הגבהה למעלה שהיה מעלה ומוריד וזהו שאמר אשר הונף ואשר הורם התנופה מוליך ומביא התרומה מעלה ומוריד׳ וכן וְהֵנִיף יָדוֹ אֶל הַמָּקוֹם וְאָסַף הַמְּצֹרָע׳ כדרך המלחשים על המכה שמניפים ידם עליה הנה והנה׳ וכן אִם יִתְגַּדֵּל הַמַּשּׂוֹר עַל מְנִיפוֹ׳ כי המשור הכורת בו מניף אותו אילך ואילך׳ ושלא נזכר פעלו ממנו אֲשֶׁר הוּנַף׳ והמקור מן הפעול לַהֲנָפָה גוֹיִם בְּנָפַת שָׁוְא׳ או הוא שם׳ והשם נפה ובסמוך בְּנָפַת שָׁוְא׳ ובדברי רז״ל אמרו נפה לכברה שמרקדין בה את הקמח ואמרו נפה שמוציאה את הקמח וקולטת את הסולת ונקראת כן לפי שמניפין אותה אילך ואילך כשמרקדין את הקמח׳ וכבר אחר יְנֹפֵף יָדוֹ׳ בענין אחריך ראש הניעה׳ כי הבוזה לדבר מניף ומניע ידו וראשו עליו׳ וכן הקורא לאחר מניף לו בידו שיבא אליו

אליו · ולזה הענין נאמר מפני תנופת יד יי צבאות אשר הוא מניף · כלומר שמניף ידו להלחם בו ומביאם עליו וכן הניפו יד ויבאו פתחי נדיבים · וכן ובמלחמות תנופה נלחם בם · יפה נוף משוש כל הארץ · פירוש מחוז או פלך · וכן במשקל אחר בן אבינדב כל נפת דאר · ובנפות דור · וכן אמר התרגום בפלכי דור · וכן שלשת הנפת · תלתא פלכין · ופירש אדני אבי ז"ל יפה נוף כן אם דע כי הבורא יתעלה חלק עולמו לשבעה חלקים והם נקראים אקלימים ובלשון הקדש נופות וכל נוף ונוף האויר משונה זה מזה ומי שיצא מנוף תולדתו ויכנס בנוף אחר יחלה על הרוב להשתנות האויר ממזג תולדתו אבל ירושלם היתה יפת הנופות וכל מי שיבא אליה משאר הנופות יהיה בריא ושלם וזהו שאמר משוש כל הארץ ·

נוץ הנצו הרמונים · וינאץ השקד · האלף בו מקום הוי"ו ורמז בו על חשיבה לפי שהיא לבנה כפרח הלבן והשם בהבלע עין הפעל בדגש הצדי עלתה נצה · במפיק ההא והנפרד נץ או נאמר בו הנפרד נצה בה"א והראוי נצתה כמו אצל פנה שהראוי פנתה והוא הנכון מפני מלת עלתה ובתוספת ה"א ובסר גמל יהיה נצה · הה"א רפה · וישלך כזית נצתו · ועם הנון הנוספת הנצנים נראו בארץ · והדגש בכולם תמורת הנח ענין כלם ענין פרח · ועא ופעלו לניצוץ בפלס ניחוח מן נוח ופירושו בן הרשף בלו"גא בלעז · והתאר מזה הענין ונוצצים כעין נחשת קלל · בפלס לוצצים מן לוץ · ורבי יהודה כתב נוצצים משרש נצץ והוא יחיד בענינו ובשרשו והנכון אם כן לשומו משרש נוץ עם ופעלו לניצוץ שכתב רבי יהודה בשרש נוח שהוא משרש נוץ · ויש מפרשים וינאץ השקד מענין נאץ ואף על פי שהאלף בו נחה ·

אא"ז הוא הפעיל עומד ורבים טועים בו וחושבים שהה"א היא לשאלה ולא ידעו כי ה"א של הפרסה מוסף ענינו ואחר עמו והכי הוא כאילו אמר ההכנן ·

נור למען היות ניר לדוד עבדי · ניר בירושלם בחירק · נר · לרגלי דברך · בצרי · ומה שאמר ניר על המלכות לפי שהוא כמו נר לעם · להאיר להם · נר יי נשמת אדם · ונכתב ביו"ד כי אתה נירי יי · וכן הכלי שדולקת בו הפתילה נקרא נר והקבוץ בלשון נקבות ובהעלות אהרן את הנרות · בהטיבו את הנרות · נרות המערכת · ואת נרותיה · יש מהן הפתילה הדולקת ויש מהן הכלי שדולקת בו · והכלי שמשימין עליו את הנר נקרא על שמו מנורה וזה מעשה המנורה · ואת מנורת המאור · כלומר שהיה המאור עליה תמיד · ועא נירו לכם ניר · רב אכל ניר ראשים · ניר רשעים חטאת · כלומר רום עינים ורחב לבב זהו ניר רשעים שהוא חטאת · ואמר ניר על דרך משל על מחשבות הלב כמו נירו לכם ניר · ענינם ענין חרישה ותרגום ולחרוש חרישו ולמינר ניריה · ובדברי רז"ל שדה ניר ניר שנה וזרע שנה ·

אא"ז והוא כמו כר כניר וכן יסבנע ריש בחירק כניר וכן כר פשעי כניר כר כניר וכן תרגומו לרשיעא ·

נוש חוסיף רבי יונה זה השרש לפי שמצא חרפה שברה לבי ואנושה · והנכון הוא מה שכתבתי בשרש אנש ·

נזד ויזד יעקב נזיד · ויפלח אל סיר הנזיד · אל הלחם ואל הנזיד · פירוש נזיד תבשיל ויזד ויבשל ובא במלת ויזד הנח תמורת הדגש כי היה ראוי להיות ויזד בדגש עין הפעל ·

נזה ואשר יזה מדמה על הבגד אשר יזה עליה · ויז מדמה אל הקיר · והכבד והזה אל הבית · כן יזה גוים רבים · יזה שבע פעמים · הזה עליהם מי חטאת · ומזה מי הנדה · ויז ממנו · ופירוש ומזה מי הנדה ארז"ל כי המזה טהור אלא על הנושא הוא אומר שהוא טמא טומאה חמורה לטמא בגדים שעליו מדה שאין כן בנוגע שהנוגע אינו טעון כיבוס בגדים ומדה שהוציאו בלשון מזה לומר שאינו טמא עד שיהא בהם כדי הזיה ולזה הפירוש יהיה מזה שם כמו מטה ופירוש הפסוק מי שנושא הזאת מי הנדה יכבס בגדיו וענין ההזאה ידוע כענין הטפטוף · ופירוש כן יזה גוים רבים כענין ידבר והוא פעל יוצא פרא פרלר בלעז ·

נזל הרים נזלו מפני יי · מים זרים קרים נוזלים · ונוזליהם בל ישתיון · ויוצא נוזלים מסלע · יזל מים מדליו · ישב רוחו יזלו מים · אלה הם פעלים עומדים · והיוצאים ועפעפינו יזלו מים · ושחקים יזלו צדק · אשר יזלו שחקים · והכבד מים מצור הזיל למו · וכלם ענין ההגרה · ומזה הענין והשרש מפניך הרים נזלו · ובא כן מפני ההפסק לגזרת פעול והדגש לתפארת המלה כדגש חדלו פרזון בישראל חדלו · ורבי יהודה כתבו בשרש זלל ואיננו נכון לפי שלא מצאנו מענינו בשרש זלל · ומהשרש הזה והענין הזה לשמש ולירח ולמזלות · ולפי שהם נוזלים במרוצתם נקראו כן · התוציא מזרות בעתו · פירושו כמו מזלות או יהיה שם בכב ·

אא"ז שיותר נכון בעיני שיהיה פרשו מזל כמו מגל ושקל ודומיהם :

נזם נזם זהב · בשש נקודות · ואת הנזמים אשר באזניהם · ונזמי האף · ידוע ·

נזק בנזק המלך · בשש נקודות זה הלשון ידוע בדברי רבותי ז"ל ושמושם בו בפעלים בנפעל ובפעל הכבד ושלא נזכר פעלו ממנו הנפעל כמו שאמרו רז"ל במשנה הנזקין שמין להם בעדית · והכבד וכשהזיק רוב המזיק · ושלא נזכר פעלו והוזק בהם אחד חייב וזולתם הרבה ·

נזר אשר נזרו מעלי בגלוליהם כלם · נזורו אחור · כבר כתבנום בשרש זור ואפשר שיהיו מזה השרש בפלס קטנתי · ולא יכולו · והנפעל וינזרו מקדשי בני ישראל · וינזרו לבשת · הנזר כאשר עשיתי זה כמה שנים · פי' אם אנזר ממאכל וממשתה ומתענוגים · והשם כל ימי נזרו · גזי נזרך · גידול השער יקרא נזר · את שער ראש נזרו · והתאר נדר נזיר · כי נזיר אלהים יהיה הנער · והשם על משקל זה ואת ענבי נזיריך · והפעל הכבד והזרתם את בני ישראל · מיין ושכר יזיר · פי' יזיר עצמו כי גם הוא פעל יוצא · להזיר ליי כל ימי הזירו · כלם ענין הפרישות · ופירוש ואת ענבי נזיריך הענבים שפירשת מהם ולא התעסקת בהם בעבודה ולפי שהנזיר לא יגלח שער ראשו אמרו לשער הארוך גזי נזרך והשליכי · ועא ויעשו את ציץ נזר הקדש · ויתן עליו את הנזר ואת העדות · פירוש נזר עטרה וכן נזר שמן משחת אלהיו · כי נזר אלהיו

על ראשו · והוא בחמש נקדות · והתאר ולקדקד נזיר אחיו · כלומר ראש אחיו ומעוטר · ומשקל אחר מנזריך כארבה · כלומר השרים בעלי העטרות ודגש נון מנזריך לתפארת כדגש קוף מקדש יי · ואפשר שיהיה נזיר אחיו מהענין הראשון לפי שהיה מופרש מהם · התוציא מזרות בעתו · כבר כתבנוהו בשרשו בשרש מזר ובשרש נזל שהם כמו מזלות או שם כוכב ״

נחה

נחית כצאן עמך · מי נחני עד אדום · ונחך יי תמיד · לך נחה את העם · ונחני בארח מישור · והכבד תנחה אותך · לנחותם הדרך · ינחני במעגלי צדק · ולפני גדולים ינחנו · ובתבונות כפיו ינחם · וינחם בחלה ובחבור · שוטח לגוים וינחם · ועיש על בניה תנחם · וינחם את פני מלך מואב · כלם ענין הולכה והנהגה · ויכינו את המנחה · פירשתי המלה הזאת בשרש מנח ״

נחל

ואלה אשר נחלו בני ישראל · ונחלו לעולם · כי לא ננחל אתם · ינחלו לכם את הארץ · וסלחת לעונינו ולחטאתינו ונחלתנו · כי אתה תנחל בכל הגוים · לנחל את הארץ · ונחל יי את יהודה חלקו · כלם שהם מפעל הקל הם פעלים יוצאים אל פעול אחד לבד והוא הנחלה כי פי׳ ינחלו לכם ינחלו בעבורכם · ופירוש וסלחת לעונינו ולחטאתינו ונחלתנו · תנחל אותנו שנהיה נחלתך כמו שאמר כי חלק יי עמו יעקב חבל נחלתו · וחס עמך ונחלתך · וכן ונחל יי את יהודה חלקו · כלומר יהודה יהיה נחלת השם לעולם על אדמת הקדש · ופי כי אתה תנחל בכל הגוים אמר בתחלת המזמור עד מתי תשפטו עול ואמר קומה אלהים שפטה הארץ כלומר קח משפט העניים והצועקים חמס מידי הרשעים שופטי עול כי אתה תנחל העניים בכל הגוים כלומר באי זה גוי שיהיו העניים והעשוקים הם עמך ונחלתך ואתה תנחל אותם ותצילם מיד העושקים ·

והשם ונחלה לא יהיה לו בקרב אחיו יי הוא נחלתו · והנפעל יתכן לפרש מזה ונחלת בך לעיני הגוים · אף על פי שפירשתיו בשרש חלל ויתכן להיות מזה ומשפטו ונחלת ולולי ההית היה דגש ונחלת בך · ופירושו שקודם לכן היית נחלתי אבל כיון שחטאת אין את נחלתי ואלא תהיה ננחלת בך ולא בי · והכבד יוצא לשנים פעולים אלה אשר נחל משה בערבות מואב · אלה הנחלות אשר נחלו אלעזר הכהן ויהושע בן נון · והכבד אחר יוצא גם כן לשנים פעולים כי אתה תנחיל את העם הזה · ביום הנחילו את בניו · בהנחל עליון גוים · ושלא נזכר פעלו ממנו כן הנחלתי לי ירחי שוא · וההתפעל והתנחלתם אותם · למטות אבותיכם תתנחלו · ופירוש והתנחלתם אותם מהם כמו הם יצאו את העיר · ועא פרץ נחל מעם גר · והיה מהנחל תשתה · נחלה עבר על נפשנו · ובלשון שנים אל כל אשר יבא שם נחלים יחיה · והקבוץ כל הנחלים הולכים אל הים · נחלי בליעל יבעתוני · נהרי נחלי דבש וחמאה · בא סמוך על סמוך · וכן את מספר מפקד העם · ומבצר משגב חומותיך · מבחר וטוב לבנון · חכמי יועצי פרעה ושפוני טמוני חול · ויחפרו עבדי יצחק בנחל · בחלקי נחל חלקך · העמק שנגרים בו המים יקרא נחל ואף על פי שאין בו מים יקרא גם כן נחל כי המקום הוא הנקרא נחל · וכן והשקה את נחל השטים · והעיר אשר בנחל וכן בדברי רז״ל ביושבת בנחל · אל נחל איתן · היה בו מים כי כתוב ירחצו את ידיהם · וכן וצדקה כנחל איתן · ששוטפים בו המים בכח · למנצח אל הנחילות · שם ניגון היה ידוע אצלם · ורבינו האיי ז״ל פירש המלה מלשון נחיל של דבורים רוצה לומר כי נגונו היה דומה לשריקת דבורים ״

> א״א כי כחלה כמכא על ג׳ דרכים האחד הוא וכחלה לא יהיה לו הה״א כחטף פת׳ והה״א לנקבה והשני כחלה עבר על כפשכו הה״א בשב׳ והה״א כוספ׳ והשלישי כחלה מכתי שהוא לשון סולי הכ״ן לכפעל והה״א בסגא ופירושו כמו ככאבת ·

נחם

כי נחם על אמנון כי מת · הוא נפעל עבר ועיקרו ננחם והיתה החי״ת ראויה להדגש וכן אותם יראה פרעה ונחם · ונחמו אתכם · ונחמתי על הרעה · וינחם יצחק אחרי אמו · מאנה להנחם על בניה · נלאיתי הנחם · והשם נחם יסתר מעיני · ומ״א ואשלם נחמים · דברים נחמים · והחסר הנסמך והראוי דברים דברי ניחומים · ומ״א זאת נחמתי בעניי · ומ״א כוס תנחומים · משוד תנחומיה · תנחומיך ישעשעו נפשי · ובקבוץ הנקבות תנחומות אל · והפעל הכבד כי נחם יי ציון נחם כל חרבותיה · נחמו נחמו עמי · כאיש אשר אמו תנחמנו · כאשר אבלים ינחם · ולמנחמים ולא מצאתי · ושלא נזכר פעלו ממנו סוערה לא נחמה · ובירושלם תנחמו · וההתפעל וימאן להתנחם · הוי אנחם מצרי · הראוי אתנחם כן כתבו רבי יונה באפשר ואני אומר כי איננו כן כי הנון קמוצה ולפיכך הוא מבנין נפעל ואם היה מבנין התפעל היתה פתוחה כי עם החי״ת לא יבא תשלום הדגש כמו שכתבתי בחלק הדקדוק · והניחותי חמתי בם והנחמתי · זכרתי משפטיך מעולם יי ואתנחם · מתנחם לך להרגך · כלם ענין תנחומים וידוע הוא · ועא ויי נחם כי המליך את שאול · פתח כי הוא נפעל עבר והראוי בו ננחם · ואין איש נחם על רעתו · קמץ והוא נפעל עומד · וכן ונחם על הרעה · קמץ · כי נחמתי כי עשיתים · וינחם יי על הרעה · וההתפעל ועל עבדיו יתנחם · והשם יחד נכמרו ניחומי · כלם ענין חרטה · ופי׳ נכמרו ניחומי נתגלגלו חרטותי כשחשבתי להפך ולשחת אותם ·

> א״א אין לומר כי כקמו כווי מן הקל והכ״ן כפתח בעבור אות הגרון על משקל שאלו מהשם מעל טעמו ואלו כי לשון כקמ לא כמכ בקל לשלם

נחץ

כי היה דבר המלך נחוץ · ענינו ענין מהירות ״

> א״א יש אומרים כי הוא כמו לחוץ כמילוף כ״ן בלמ״ד כמו לשכה ונשכה ודומיהם ·

נחר

מנחיריו יצא עשן · הם שני נקבי האף ונקראת העטישה על שם הנחירים מדן נשמע נחרת סוסיו · הוד נחרו אימה ·

נחש

נחשתי ויברכני יי בגללך · מעונן ומנחש והאנשים ינחשו · הלא ידעתם כי נחש ינחש איש אשר כמוני · והשם כי לא נחש ביעקב · ולא הלך כפעם בפעם לקראת נחשים · ענין הנחש האסור פירשו רז״ל מנחש זה האומר פתו נפלה מפיו מקלו נפלה מידו בנו קורא לו מאחריו עורב קורא לו צבי הפסיקו נחש מימינו ושועל משמאלו אל תתחיל בו שחרית הוא ראש חדש הוא מוצאי שבת · ועוד אמרו תנו רבנן לא תנחשו כגון אלו המנחשים בחולדה ובעופות ובכוכבים ופי׳ כי נחש ינחש בו ישאל מנחשים בעבורו וי״מ שהוא עצמו ינחש

ינחש בו כלומר יחשוב אבדת הגביע לנחש רע לעצמו שאבד ממנו הכלי שהיה שותה בו · והנחש היה ערום · ידוע · נחש שרף · נקרא כן לפי שהוא שורף בהבל פיו · נחש נחשת · כתב א"א ז"ל אמרו חכמי הרפואות כי אדם אשר ישכנו הנחש ויראה הנחשת מיד מת לפיכך אמר הב"ה למשה עשה לך נחש נחשת והיה כל הנשוך וראה אותו וחי בהפך טבע העולם להגדיל הנס וכן דבלת תאנים לחזקיהו וכן ויורהו יי' עץ כי אמרו כי עץ מר היה · נחשים צפעונים · הראוי נחשי' וצפעונים כמו שמש ירח · חוללה ידו נחש בריח · על לויתן נחש בריח · נחש עקלתון · אצוה את הנחש ונשכם · הוא לויתן ונקרא כן לפי שדומה לנחש ונקרא ג"כ תנין הוא והדגים הגדולים כמו שנקראו נחשי היבשה ג"כ תנינים וענין נחש בריח נחש עקלתון הוא משל על מלכי אומות העולם · וי"מ נחש בריח התלי ונקרא נחש עקלתון בעבור שהוא כמו מעוות ובריח שהוא מבריח מן הקצה אל הקצה · נחשת קלל · נחשת ממורט · וכלי נחשת מצהב טובה · נחשת רבה מאד · עשה שלמה את ים הנחשת · ידוע · וישאו את כל נחשתם בבלה · לא היה משקל לנחשתם כל הכלים האלה · בשרק ובאה ידיעה אחר הכינוי כמו ותפתח ותראהו את הילד והדומי' לו כמו שכתבנו בחלק הדקדוק · אם בשרי נחוש · פירש א"א ז"ל הוא שקורין לו בלעז אצרו · וכן ואת ארצכם כנחשה · ומצחך נחושה · וכן פירוש כל נחשת ונחושה שבמקרא שמדבר עליו לענין חוזק · וכן כלם סרי סוררים הולכי רכיל נחשת וברזל · פירוש כמו שהנחשת מעורב עם הברזל לחתוך יפה והוא שקורין לו בלעז אצרו כך הם מעורבים זה עם זה ברכילות להרע · וכן ת' מהלכין בנכילו כמה דמערב נחשא עם פרזלא ואמר סרי סוררים כי סרי הוא כמו שרי בשי"ן כלומר אדוני הסוררים כלומר העבדים סוררים ורעים והולכי רכיל לאדוניהם כמו הנחשת עם הברזל שלא יעשה מלאכת החתוך זה מבלי זה · הכביד נחשתי · ויאסרהו בנחשתים · ורגליך לא לנחשתים הגשו · כלם בשרק והם הכבלים ונקראו כן לפי שעושין אותן מנחשת · וכן אמר התרגום בנחשתים בשלשלן דנחש ואמר נחשתים בלשון שנים לפי שעושין אותן לשתי הרגלים · ויקרא לו נחשתן · תוספת האותיות למעט כלומר שלא היה לו תועלת כמו שכתבנו בשרש אישון וכן אמינון כי התוס' למעט · יען השפך נחשתך · פי' תחתיתך והוא שכנה בו לערוה וכן אמ' בו התרגום חלף דאיתגליאת בהתתיך · וכן וחרה נחשתה · תחתיתה וכן במשנה חבית שהיא מליאה משקין שחורין ונתנה למטה מנחשתו של תנור פירוש תחתיתו ·

נחת מי יחת עלינו · משפטו ינחת ולולי הח"ת היה דגש ופירושו מי ירד אלינו מי יחנה ותרגום וירד ונחת · ותנחת עלי ידך · ותרד עלי מכתך · והשם אם יחד על עפר נחת · ונחת זרועו יראה · והתאר כי שם ארם נחתים · ובא הדגש תמורת הנח כי הראוי נחיתים בפלס שרידים ופירושו יורדים וחונים שם · והנפעל כי חציך נחתו בי · משפטו ננחתו כלומר ירדו בי וחנו עלי · והפעל הכבד שמה הנחת יי' גבוריך · פירוש הוריד שמה גבוריך ומלאכיך לעזרה על דרך מן שמים נלחמו · וכבד אחר נחת גדודיה · פי' הוריד המטר בגדודיה כמו שאמר תלמיה רוה · ויתכן להיות מזה ונחת שלחנך מלא דשן · כלומר מה שירד ויחנה על שלחנך וכבר כתבנו אותו בשרש ינח ויתכן להיות מזה השרש וברגע שאול יחתו · ודגשות התי"ו מפני ההפסק לתפארת וכתבנו ונחת קשת נחושה · בשרש חתת ·

נטה כי יואב נטה אחרי אדוניה ואחרי אבשלום לא נטה · אמ' זה לפי שמרדו שניהם אבשלום ואדוניה אמר כי יואב לא היה נסכם במרד אבשלום אבל במרד אדוניה היה נסכם ונטה אחריו להחזיק הממלכה בידו כי דוד היה זקן ולא פחד ממנו · ואין כאבשלום שלמה כאשר כתב רבי יונה כי לא נמצא זה ההפך שיזכור אדם אחר במקום חבירו וגם · בן זרע יעקב ודוד · אין יעקב אחרון כי אם יעקב עצמו כלומר לא אמאס זרע יעקב וזרע דוד · כי אף על פי שדוד מזרע יעקב אחר שנבחר למלך וזרעו אחריו הוא ראש למשפחתו כלה · ואמר כי מזרע דוד יהיו מושלים בישראל וכן משאר זרע יעקב יהיו גדולים ורבים מושלים על זרע ישראל ובכלל הכהנים שזכר ושאר נסיכי ישראל רוצה לומר שלא יהיו עוד בממשלת האומות אלא בממשלת מלכיהם ונסיכיהם כמו שאמר ואשיבה שופטיך וכן בני יעקב ויוסף סלה רוצה לומר שאר בני יעקב וזכר יוסף לפי שהיה ראש · והחכם רבי אברהם אבן עזרא ז"ל פירש איך מי שהוא מזרע יעקב אמאס בעבור שאמרה תורה שלא יהיה מלך מושל בישראל כי אם ביעקב ועוד שהוא ממשפחת דוד והנה הם שתי מעלות · וכאורח נטה ללון · נטה לך על ימינך · כמעט נטיו רגלי · עד נטות היום · אם תטה אשרי מני הדרך · ויטו אחרי הבצע · אל תט ימין ושמאל · אלו והדומים להם הם פעלים עומדים ואשר הם פעלים יוצאים הנני נוטה אליה כנהר שלום · ויט שמים וירד · ויט משה את ידו · ויט אהלה בית אל · נטיתי לבי לעשות חקיך · בקיר נטוי · ימי כצל נטוי · ובזרוע נטויה · נטויות גרון · והנפעל כי ינטו צללי ערב · והפעל הכבד ועלי הטה חסד · לא תטה משפט · הטה אלהי אזנך · והעיר מלאה מטה · פירוש דין מטה · אל תט לבי לדבר רע · דרכו שמרתי ולא אט · ויט את לבב כל איש יהודה · ויט עלינו חסד · ענינם ענין ההטיה וההגעה אל הדבר · ומזה השרש והענין ואט אליו אוכיל · פירוש ואטה אליו מאכל · וכן סורו מני דרך הטו מני ארח · אף על פי שידמה פעל עומד כמו סורו אינו אלא פעל יוצא ופירושו הטו אותנו מדרך יי' לדרך אחרת כמו שאמר אחריו השביתו מפנינו את קדוש ישראל · וענין קרוב לזה נוטה שמים · וענין קרוב לזה כנחלים נטיו · וקו ינטה · ענין פשיטה ומתיחה ופירש רבי יונה מזה הענין ועל בגדים חבלים יטו אצל כל מזבח · כלומר יפשטו וישענו אצל כל מזבח או יהיה מהענין הראשון והוא הנכון · ומהענין הזה נקראת מטה · ויתחזק ישראל וישב על המטה · השוכבים על מטות שן · והראוי בהן מנטה מנטורת ונקראת כן לפי שהאדם שוכב עליה ופושט עצמו ונשען עליה וכבר כתבנוהו בשרש מטט · וכן נאמר מזה מטה ויאמר מטה · את מטה האלהים בידו · והקבוץ בלשון נקבות את כל המטות מלפני יי' · ובלשון זכרים נקבת במטיו ראש פרזיו · ונקרא כן לפי שהאדם נשען עליו · ופירש רבי יונה צץ המטה ·

מהענין הראשון ויפה פי׳ לפי שאמר פרה הזדון · ונקרא השבט משה אלף למטה · כי ענין שבט ומטה אחד כלם ענין משען · וכן אמר בשברי לכם מטה לחם · כל מטה לחם שבר · כלומר משען וחוזק ואפשר להיות מן השרש הזה מטה וכבר כתבנוהו בשרש מטט ·

נטל

כי נטל עליו · אנכי נוטל עליך · פירושו נושא תרגום וישא ונטל · הן איים כדק יטול · והשם נטל החול · בחמש נקודות כלומר משא החול · ומ״א כל נטילי כסף · כלומר כל משאי כסף או יהיה נטילי כסף נושאי כסף כלומ׳ העשירי׳ ראשי הכסף וכן אמר התרגום כל עתירי נכסיא · והפעל הכבד וינטלם וינשאם ·

נטע

נטע ארז · נטעתי לי כרמים · ונטעתם כל עץ מאכל · נטעו נוטעים · ועת לעקור נטוע · ויטע יי׳ · עוד תטעי כרמים · על כן תטעי נטעי נעמנים · ויטעו כרמים · לא יטעו ואחר יאכל · כלם בדגש הט״ית · לבנות ולנטוע · עת לטעת · ועל דרך הרחבה ויטע אהלי אפדנו · לנטע שמים · וכן וכמשמרות נטועים · ועל דרך ההשאלה ונטעתיו ושכן תחתיו · ונטעתים על אדמתם · תביאמו ותטעמו · והשם ועשה קציר כמו נטע · נטעי נעמנים · ומשקל אחר נטע שעשועיו · ומשקל אחר אשר בנינו בנטיעים · ומשקל אחר מטע יי׳ להתפאר · למטעי כרם · נצר מטעי · והנפעל אף בל נטעו · ענינם ידוע ״

נטף

וידי נטפו מור · אף שמים נטפו · נפת תטופנה · יטפו ההרים עסיס · והשם כי יגרע נטפי מים · והכבד והטיפו ההרים עסיס · ענין הכל הזולת וההתכה · ובדרך ההשאלה בענין הדבור ועלימו תטוף מלתי · בענין תזל כטל אמרתי · והפעל

ה״א הכפרד ממנו כטף בשני קמנין או כטף בשש נקודות או כטף בשבא ופתח או כטף נירי וקמץ כל אלו משקלים יבאו בסמיכות הרבים על משקל כטפי מים :

הכבד אטיף לך ליין ולשכר · והטף אל דרום · והיה מטיף העם הזה · אל תטיפו יטיפון · פירוש הפסוק כי ישראל היו מטיפין ואומרים לנביאי האמת אל תטיפו · הנטיפות והשרות · לבד מן השהרונים והנטיפות · הם הענקים ואומרים שקורין לבדולח הזך בערבי א״ל נטף · נטף ושחלת · אמרו שהוא צרי ונקרא כן על שם שנוטף מעצי הקטף כמו שאמר רז״ל צרי אינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף בלסמו בלעז ויש מפרשים מזה הנטיפות והשרות כלי שמניחין בו הצרי ״

נטר

הינטר לעולם · ונוטר הוא לאויביו · לא אטור לעולם · לא תקום ולא תטור · שמני נוטרה את הכרמים · כלם ענין שמירה ותרגום וישמור ונטר · ומענין הזה אמר לדבר שמציבין אותו לירות שם החצים מטרה ויקימני לו למטרה · ובאל״ף מקום הא כמטרא לחץ · וכן נגזר מזה הענין בחצר המטרה · כמו שנאמר בענין זה ויאסוף אותם אל משמר · וכן ועמדו בשער המטרה · שהיו השומרים עומדים שם ·

נטש

והנה נטש אביך את דברי האתונות · ועל מי נטשת מעט הצאן · כי נטשתה עמך בית יעקב · ולא נטשתני לנשק · ונטשתיך המדברה · תשמטנה ונטשתה · כי לא יטוש יי׳ את עמו · ויטוש דוד את הכלים · ולפני התגלע הריב נטוש · והנפעל נטשה על אדמתה · נטשו חבליך · נטשו עברו ים · וינטשו בלחי · וינטשו בעמק רפאים · ושלא נזכר פעלו ממנו מהדגוש ארמון נטש · ענין הכל ענין עזיבה והנחה · אבל ונטשתי אתכם ואת העיר אשר נתתי לכם ולאבותיכם מעל פני · הוא כענין ונתשתי בת״יו · וכן אם ינתשו מים זרים · כמו אם ינטשו בט״ת כי הת״יו והט״ית ממוצא אחד · וכן טעה ותעה בענין אחד · וענין קרוב לזה והוא פועל עומד ויטש על המחנה · ענינו ויפשוט · וכן ותטש המלחמה · והנה נטשים על פני כל הארץ · מפני חרב נטושה · כלם ענין פשיטה והנחה · ויתכן מזה נטשו עברו ים · וינטשו בלחי · וינטשו בעמק רפאים · והוא עובר · ודמיו עליו יטוש · כלומר יניח עליו דמיו אשר שפך · ונקראו מזה הענין הסעיפים הארוכים שמתפשטים אנה ואנה נטישות ואת הנטישות הסיר התז · הסירו נטישותיה · וי״מ הסירו נטישותיה שיני החומה מר״ליץ בלעז · וי״ת ואת ברניתהא ·

נין

ונין ונכד · ולניני ולנכדי · נינם יחד · ענינם כמו בן · ומשקל אחר ואחריתו יהיה מנון · והנפעל ממנו לפני שמש ינון שמו · וכבר כתבנוניגם יחד בשרש ינה ·

ניק

ותקח האשה הילד ותניקהו · מענין ינק והם שנים שרשים וענינם אחד הוא ·

ה״א ותניקהו על משקל ותניאהו ואם היה משרש ינק היה נקוד התי״ו בצירי על משקל ותדעהו ·

נכד

ונין ונכד · בשש נקודות · ולניני ולנכדי · הוא בן הבן ·

נכה

והכה בים גלים · והכית את כל זכורה · והכתיו והמתיו · בדבר יי׳ הכיני נא · נכתב ביו״ד מקום למ״ד הפעל · והכית בצור · הכה תכה · והכתי קשתך מיד שמאלך · ויך את החנית בקיר · לכו ונכהו בלשון · יך ויחבשנו · ויך הברד · ואך אותך · אכה כפי אל כפי · והך כף אל כף · ויכו כף · והך את עפר הארץ · ויך שרשיו · כלומר יכה שרשיו הנה והנה רוצה לומר שילכו שרשיו לרחוק ובא הלשון הזה בענין ומחה אל כתף ים כנרת · הנה אנכי מכה במטה אשר בידי · האשה המכה · והנה עבדיך מכים · ועל דרך ההשאלה ויכו את צקלג · רוצה לומר ויהרסו כי על העיר הוא אומר ולא על העם שהרי אמר מקטן ועד גדול לא המיתו איש · ושלא נזכר פעלו ממנו אשר הכה את המדינית · ונכתב בוו״ עם הדגש הוכה כעשב · ויבש לבי · על מה תכו · ושלא נזכר פעלו מההדגוש והפשתה · והשעורה נכתה · והחטה והכסמת לא נכו ·

ה״א אבל והם תכו לרגליך פרשו תכה ענין ספ ומן הימה כי לא הביא אולי אוכל ככה ט ·

והנפעל ושבתם מאחריו ונכה ומרת · וכתב רבי יעקב בן אלעזר ז״ל שהם בלשון זכר מכה בסגול הכף בפלס מטה · והקבוץ מן המכים אשר יכהו ארמים · וכן כתב א״א ז״ל · ורבי יונה כתב כי הוא מקובץ מן מכה לשון נקבה כמו מן חטה חטים שנה שנים פנה פנים · והשם בלשון נקבה מכה · מכת חרב · מה המכות האלה · והפלא יי׳ את מכותך · בא בסימן ריבוי הנקבות לבד על נבון אבל לא על המנהג · וענין קרוב לזה נכה רגלים · נאספו עלי נכים · והקבוץ בהתחלף ההא באלף נראית תחנו אך נכאים · והנפעל ממנו נכאו מן הארץ · ואפשר להיות מזה הענין

פַרְעֹה נְכֹה · וקראו כן לפי שהיה נכה רגלים וכן תרגם יונתן פרעה חגירא ״

הא״ה ויש להקשות על מה שקורא אותו בדברי הימים נכה בסתם בלי זכר פרעה שכאמר עלה נכה מלך מצרים כרא׳ שהיה שם עצם שלו נכה ·

נכח נֹכַח הַשֻּׁלְחָן · ומשקל אחר נִכְחוֹ תַחֲנוּ · ענינם ענין נגד ועמת · לְנֹכַח אִשְׁתּוֹ · פירוש לעומת אשתו כלומר בעבורה · ויש מפרשים לנכח אשתו כי בהתפללו היה נכח אשתו כדי שיכוין לבו בתפלה עליה · ומן הענין הזה וּנְכֹחָה לא תוּכַל לָבֹא · לא תֶחֱזוּ לָנוּ נְכֹחוֹת · בְּאֶרֶץ נְכֹחוֹת יְעַוֵּל · והמשקל הזה בלשון זכר הוֹלֵךְ נְכֹחוֹ · כֻּלָּם נְכֹחִים לַמֵּבִין · ענינם היושר והנכונה · ובאו בלשון הזה לפי שהם נכח האדם כמו שנקראו גם כן נגידים בענין זה הדברים הטובים כמו שפירשתי בשרש נגד ״

נכל וְאָרוּר נוֹכֵל · והשם בְּנִכְלֵיהֶם · והכבד אֲשֶׁר נִכְּלוּ לָכֶם · והתפעל וַיִּתְנַכְּלוּ אותו לַהֲמִיתוֹ · לְהִתְנַכֵּל בַּעֲבָדָיו · ענינם המחשבה הרעה הצפונה בלב ויהיה ממנה המעשה בערמה ותרגום להרגו בערמה למקטליה בנכילו ״

נכס כִּנְכָסִים רַבִּים שׁוּבוּ אֶל אָהֳלֵיכֶם · הלשון הזה ידוע בדברי רז״ל והוא כולל כל דבר קרקע ומטלטלין כלם וגם הבהמות כי כן אמרו במשנה המקדיש נכסיו והיתה בהן בהמה ראויה ליקרב על גבי המזבח וכו׳ ובארמית לענש נכסין ״

הא״ה בפסוק זה ככלל כל דבר כסף וזהב ומקנה וסגלות לכן לא ידעתי מה ר״ל נכסים במקום הזה וכל לשון הק׳ מתורגם בלשון נכסין וכבר מאלף תרגמו ככל נכסין בלשו׳ יחיד ·

נכר וְלֹא נִכַּר שׁוֹעַ לִפְנֵי דָל · הוא נפעל · וכן לא נִכְּרוּ בַּחוּצוֹת · והתפעל גַּם בְּמַעֲלָלָיו יִתְנַכֶּר נָעַר · וא״א ז״ל פירשו בהפך ההכרה כלומר הנער במעלליו יתנכר שאם פעלו זך וישר אומ׳ אין זה מעשה נער · והכבד ולא הִכִּירוּ כִּי הָיוּ יָדָיו · וְהֵמָּה הִכִּירוּ אֶת קוֹל הַנַּעַר הַלֵּוִי · וְאֵין לִי מַכִּיר · וְאֵינָם מַכִּירִים לְדַבֵּר יְהוּדִית · לא תַכִּירוּ פָנִים בַּמִּשְׁפָּט · וַיַּכֵּר יְהוּדָה · הַכֵּר פָּנִים לֹא טוֹב · וְיִשְׂרָאֵל לֹא יַכִּירָנוּ · קמוץ ומשפטו צרי · נֶגֶד אַחֵינוּ הַכֶּר לְךָ · והתאר אִישׁ מֵאֵת מַכָּרוֹ · מֵאֵת מַכָּרֵיכֶם · והשם הַכָּרַת פְּנֵיהֶם עָנְתָה בָּם · ענין ההכרה ידוע · וע״א בְּיוֹם נָכְרוֹ · והוא מקור · והתפעל בִּשְׂפָתָיו יִנָּכֵר שׂוֹנֵא · והכבד וַיְנַכְּרוּ אֶת הַמָּקוֹם הַזֶּה · פֶּן יְנַכְּרוּ צָרֵימוֹ · וְאוֹתוֹתָם לֹא תְנַכֵּרוּ · והתפעל וְהִיא מִתְנַכֵּרָה · וַיִּתְנַכֵּר אֲלֵיהֶם · ענין ההכחשה והזרות והענין הזה הפך הענין הראשון · והתאר מזה הענין כָּל בֶּן נֵכָר · אֱלֹהֵי נֵכַר הָאָרֶץ · וביו״ד אִישׁ נָכְרִי · מַלְבּוּשׁ נָכְרִי · וְנָכְרִים בָּאוּ שְׁעָרָיו · מִנָּכְרִיָּה אֲמָרֶיהָ הֶחֱלִיקָה · נָכְרִיָּה עֲבֹדָתוֹ · הֲלֹא נָכְרִיּוֹת נֶחְשַׁבְנוּ לוֹ · והשם וְנֵכֶר לְפֹעֲלֵי אָוֶן · בשש נקדות ואם יהיה ביום נכרו שם יהיה מ״א · וע״א נִכַּר אוֹתוֹ אֱלֹהִים בְּיָדִי · פירוש מסר והסגיר והנכון להיות נֵכָר שם ותאר כי אֵל נֵכָר תאר · וכן כל בן נכר ואותם שבא הסמיכות עליהם יהיו שם כמו וּבְנֵי נֵכָר · וּבְנֵי הַנֵּכָר · אֱלֹהֵי הַנֵּכָר אֱלֹהֵי נֵכָר ״

הא״ה כן כתו׳ ברוב הנוסחאות והוא טעות סופר והי״ל לכתוב והכפעל כי אם היה התפעל הל״ל יכבר הנו״ן והכ״ף דגשי׳ על משקל ותכשא מלכתו

נכת נְכֹאת וּצְרִי וָלֹט · האל״ף תמורת וו״ המשך ופירושו דבר נחמד · וכן וַיַּרְאֵם אֶת כָּל בֵּית נְכֹתֹה · בית חמדתו וכן אמר התרגום ית כל בית גנזוהי וי״ש מפרשים נכאת וצרי ולוט פרי החרוב ובכ״ר מפרש נכאת שעוה וידוע הוא · ויתכן להיות מהשרש הזה וַיַּכּוּם וַיַּכְּתוּם · ומשפטו היה ויכיתום כמו וידבקו גם המה שמשפטו וידביקו · וכן וְאֶכֹּת אותו טָחוֹן · אפשר להיות מעקר זה וענינם פירשתי בשרש כתת ״

נלה כַּנְּלוֹתְךָ לִבְגּוֹד · משפטו כהנלותך כמשפט כהגלותך ופירוש כהשלימך וחשם וְלֹא יִטֶּה לָאָרֶץ מִנְלָם · בפלס ונתתי מכרם פי׳ תכליתם והשלמתם ״

הא״ה וכנלה הה״א כמו לכתותם לראותכם שהם כמו להכתותם להראותכם :

נמל וּנְמַלְתֶּם אֵת בְּשַׂר עָרְלַתְכֶם · ומהשרש הזה והענין הזה אלא שהם פעלים עומדים וּמִמַּעַל יִמַּל קְצִירוֹ · כְּצִיץ יָצָא וַיִּמָּל · וּכְרֹאשׁ שִׁבֹּלֶת יִמָּלוּ · והנפעל נִמּוֹל אִתּוֹ · כַּאֲשֶׁר הֵם נְמוֹלִים · ובא במשקל נפעול כמו נשלות ספרים כלם ענין כריתה · לֵךְ אֶל נְמָלָה עָצֵל · ובקבוץ הַנְּמָלִים עַם לֹא עָז · ידוע ״

נמר וְנָמֵר חֲבַרְבֻּרֹתָיו · וְקַלּוּ מִנְּמֵרִים סוּסָיו · ידוע והיא חיה שעורה כתמים כתמים · נָמֵר שֹׁקֵד עַל עָרֵיהֶם · המשיל האויב כנמר ״

נסס וְנָשָׂא נֵס לַגּוֹיִם · יְיָ נִסִּי · ידוע ועקר הענין מענין גבהות והתרוממות כי נושא הנס הוא נושאו גבוה שתראה על כל בני הצבא ואחריו ילכו · והפעל הקל ממנו כִּמְסֹס נֹסֵס · וענינו כי כשימס נושא הנס כל בני הצבא ימסו ויברחו · והפעל הכבד הדומה למרובע רוּחַ יְיָ נֹסְסָה בוֹ · כלומר התרוממה על הצר להשיבו אחור · והתפעל נָתַתָּה לִּירֵאֶיךָ נֵּס לְהִתְנוֹסֵס · פירוש להתרומם ולהתעלות · כִּי אַבְנֵי נֵזֶר מִתְנוֹסְסוֹת עַל אַדְמָתוֹ · פירוש מתרוממות · ורבי יהודה כתב כמסוס נוסס ע״א ורבי יונה כתבו שרש אחר וענין אחר · וכן תוילון נקרא נס לפי שמרימין אותו על התורן בַּל יְחַזְּקוּ כֵן תָּרְנָם בַּל פָּרְשׂוּ נֵס · וְכַנֵּס עַל הַגִּבְעָה ·

נסג לֹא יַסַּג בְּלֹ מוּת · והפעל הכבד מַסִּיג גְּבוּל · כְּמַסִּיגֵי גְבוּל · לֹא תַסִּיג גְּבוּל רֵעֲךָ · אַל תַּסֵּג גְּבוּל עוֹלָם · וכמוהם אף על פי שנכתב בשי״ן גְּבֻלוֹת יַשִּׂיגוּ · ענין כולם ענין הדבקה אל הקודם ורחותו ממקומו · ואפשר להיות מן השרש הזה בענין אחר וְנָסוֹג מֵאַחַר אֱלֹהֵינוּ · והוא מקור מן הקל · ושלא נזכר פעלו מהנוסף ממנו וְהֻסַּג אָחוֹר מִשְׁפָּט · והנני עתיד לכתבם בשרש סוג ״

נסה חלק רבי יונה השרש הזה לשלשה ענינים ואינם כי אם ענין אחד כאשר כתבם רבי יהודה וְהָאֱלֹהִים נִסָּה אֶת אַבְרָהָם · אֲשֶׁר נִסּוּנִי אֲבוֹתֵיכֶם · וְעַל נַסֹּתָם אֶת יְיָ · כִּי לְבַעֲבוּר נַסּוֹת אֶתְכֶם בָּא הָאֱלֹהִים · פ׳ החכם הגדול הפילוסוף האלהי הרמ״בם ז״ל אל תיראו מהמרא׳ הגדולה אשר ראית׳ כי לא היתה רק שיגיע לכם האמת ובראות העין בעבור שכשינסה יי׳ אתכם בנביא השקר ויאמר סתירת מה ששמעתם אותו שתעמדו על אמונתכם ולא ימעדו אשוריכם ולולי ששמעתם אותו בזו המראה הגדולה היה אפשר שתשמעו לו אחר שיאמר שהוא שליח אמתי · ובמדה״ש מפרש נסות לשון רוממות מענין נס כלומר להגדיל ולרומם אתכם בא האלהים אליכם · ובענין הזה כִּי לֹא נִסִּיתִי · כִּי לֹא נִסָּה ·

הנסה דבר אליך תלאה · פירוש אם נסה המנסה לדבר אליך ידענו שתלאה ואף על פי כן ועצור במלין מי יוכל · או הנסה אלהים · לא תנסו · לכה נא אנסכה בשמחה · אנסה אותך · והשם מסה ומריבה · למסת נקיים ילעג · המסות הגדולות · כלם ענין בחינה · ופי' כי לא נסיתי לא בחנתי עוד פעם אחרת ללכת באלה לפיכך לא ארע ללכת בהם · ופירש המסות הגדולות שהיה הקדוש ברוך הוא בוחן אותם במכותיו אם יעמדו ברשעם אם לא ·

נסח

בית גאים יסח יי · יחתך ויסחך מאהל · והפעל העומד ובגדים יסחו ממנה · והנפעל ונסחתם מעל האדמה · ענין כלם הרס ונתיצה · והשם מזה ושמרתם את משמרת הבית מסח · פירוש משמרת הבית משמרת מסח כלומ' שלא יסח אח' מכם ויפרד מסדר המשמרה ללכת אל מקום אחר ובא כענין פן יהרסו לעלות אל יי' כי הנפרד מהסדר ומהאסיפה כאילו הורס המעמד ונו תצו או יהיה פירושו שלא תסיחו דעתכם לענין אחר רק יהיו עיניכם ולבכם תמיד למשמרת הבית ובענין הזה ארז"ל הסח הדעת כלומר שמסיר אדם לבו ומעבירו מהענין ופונה לבו ודעתו לענין אחר ·

אא"ז שיותר נכון לומר שהמ"ם היא לשמוש ואף על פי שהיא בפתח כמנא כמוהו למכראסוב' המ"ם בפתח וכן לא התקדשו למדי ·

נסך

כי נסך עליכם יי רוח תרדמה · והמסכה הנסוכה · והמסכה צרה כהתכנס · את היתד הארג ואת המסכת · ואת קשות הנסך · אשר יסך בהן · ענין כלם ההסתר והכסוי · ויש לפרש כי שקר נסכו · הפסל נסך חרש · ופסלי ונסכי צנם · והדומים להם מזה הענין כי היו עושים הפסל מעץ ומחפין אותו זהב וכסף · ויש לפרש עוד מזה ולנסך מסכה ולא רוחי · והוא משל על העצה · ופירוש המסכה והמסכת הוא שם לבגד שמכסין בהן על המטה ואמר את יתד הארג ואת המסכת כי עדין היתה המסכת במקום שהיו אורגים אותה והכל הסיע · ופירוש קשות הנסך אשר יסך בהן שהיו הקשות כמין חצאי קנים חלולים ומשים אותם על ראש כל לחם ולחם כדי שיכנס הרוח ביניהם כדי שלא יתעפש הלחם והנה הקשות היו סתר וכסוי ללחם · ועא מי יצר אל ופסל נסך · ופסלי ונסכי · כי שקר נסכו · פסל ומסכה · לא יסכו ליי יין · ונסך לא תסכו עליו · מהם בשש נקודות ומהם בחמש וכבר כתבנום בחלק הדקדוק · ומשקל אחר ישתו יין נסיכם · והכבד והסיכו נסכים · הסך נסך שכר · ויסך אותם ליי · וכבד אחר וינסך אותם ליי · ענין כלם והדומי' להם ענין יציקה והתכה · ועא ואני נסכתי מלכי · והנפעל מזה נסכתי מראש · והתאר וגם אלהיהם עם נסיכיהם עם כלי חמדתם · נסיכי סיחון · ענין כלם הגדולה והקצינות והנסיכות · ויש לפרש מזה ולנסך מסכה ולא רוחי · כלומר שמשימים עליהם קצינים שלא ברשותי שהיו מבקשים עזר מפרעה כמו שנאמר לעוז במעוז פרעה ולחסות בצל מצרים ·

אא"ז הכפרד ממנו נסיך על משקל חסיד ואם היה ממשקל נסך היה נסכם על משקל וכסטו רביעית ההין ·

נסע

כי נסע מלכיש · ורוח נסע מאת יי · ויסע אברם · והנה מצרים נוסע אחריהם · רוב הבנין בשוא והסמך הוא קל · ויסעו מסכות · נסעת ונלכה · ונדגש ונסעת מנהר אחוא · ויש אומרים כי נסעה ונלכה ציווי בתוספת הא · קומו סעו · הלוך ונסוע · ויהי בנסוע הארון · אלו והדומים להם הם פעלים עומדים · והיוצאים ויסע את היתד הארג · ויסעם עם הבריח · ויש לפרש גם אלה עומדים ופירוש ויסעם ויסע עמם כלומר עם הדלתות וכן ויסע את היתד · והנפעל דורי נסע ונגלה · הלא נסע יתרם בם · והפעל הכבד ויסע משה את ישראל · והמלא תסיעי · ויסיעו אבנים גדולות · מסיע אבנים · והשם אבן שלמה מסע · פירוש שהיו מסיעים האבנים שלמות מההר ולא שהיו בונין מאותן שהיו מוצאים פסולות רק הסיעו אותם מההר וכן כתוב ויסיעו אבנים גדולות · והקבוץ וילך למסעיו · ובהקל את מוצאיהם למסעיהם · אלה מסעי בני ישראל · והשם בענין המקור ולמסע את המחנות · כאילו אמר ולהסיע את המחנות · וכן קום לך למסע לפני העם · כלם ענינם ידוע · חנית מסע ושריה · שם כלי מכלי המלחמה וכן פירשו המפרשים וכן אמר המסרה מסע ב' ואינון בתרי לישני · ורבי יונה פירשו מענין נסיעה כמו אבן שלמה מסע ורוצה לומר החנית המוסעה ביד לא החגורה כחרב ·

אא"ז וזה דוקא בעתיד הקל כשעי"ן הפעל בשוא כמו ויסעו ויסאו אבל כשעי"ן הפעל מכנד כפ"ת לא יפול הדגש כ"א מעטי' מאד כמו ויגשו ויפלו ויתנו כלם דגושים ·

נסק

אם אסק שמים שם אתה · פירושו אם אעלה · ובארמית והסק דניאל מן גבא ·

אא"ז כן לשון עלייה מתורגם בלשון סק ודוקא במקור ובכנוי ובעתיד אבל בעבר ובבינוני מתורגמין בלשון סלק:

נעל

ויסגור את דלתות העליה בעדו ונעל · גן נעול אחותי כלה גל נעול · והנה דלתות העליה נעלות · ענין הכל ענין סגירה במנעול · ומענין הזה נקרא הכלי שסוגרים בו הדלת מנעול על כפות המנעול · מנעוליו ובריחיו · ובן נקרא הכבל נעל בענין הזה על אדום אשליך נעלי · פירוש כבלי כי הכבל כאלו סוגר האדם ומונעו מללכת ומלברוח כי כן נקרא במקו' אחר הכבל בלשון סגירה ויתנהו בסוגר ואע"פ שאפשר להיות סוגר שם לבית המאסר · ועא ואנעלך תחש · והעין בשוא ופתח · והכבד וילבישום וינעילום · והשם חלוץ הנעל · של נעלך · והדריך בנעלים · של נעליך מעל רגליך · ולא נתק שרוך נעליו · והקבוץ השנים בעבור נעלים · נעליכם ברגליכם · וי"מ מהענין הזה על ארו' אשליך נעלי · ולשון נקבו' ונעלות בלות ומטלאות · ובתוספת מם ברזל ונחשת מנעליך · כלו' מדרך רגליך בהרים יהיה ברזל ונחשת ר"ל שיהיו בחלקו הרי ברזל ונחשת · וי"מ אותו מהענין הראשון כלומר שתהיה ארצו חזקה כאילו סגורה בחומות נחשת וברזל ·

נעם

נעמת לי מאד · וישמעו אמרי כי נעמו · ודעת לנפשך ינעם · והשם כי נעים כי תשמרם בבטנך · והקבוץ ושניהם בנעימים · וקיבוץ הנקבות נעימות בימינך נצח · והתאר כל הון יקר ונעים · ונעים זמירות ישראל · הנאהבים והנעימים · ומא נעמן נטעי נעמנים · והשם בלא דרכיה דרכי נועם · ומא ובל

אלהים ובמנעמיהם · ענין הנעימות ידוע בענין היופי · ויש לפרש כי נעימים כי תשמרם בבטנך מן והיית נע ונד כלומר אם לא תשמרם בבטנך מהרה יהיו נעים וילכו לחם ״

א״א ויש אומרים מנעמיהם כמו מטעמיהם בחלוף נון בטי״ת באותיות את כ״ם :

נעץ נכפלה בו למ״ד הפעל תחת הנעצוץ · ובכל הנעצוצים · אחד מן האילנות הפחותים ונתב רבי יהודה אפשר שהוא שקורין לו בערבי נעצו״ץ והמפרשים פירשו בו סדר״י בערבי ורבינו סעדיה ז״ל פירשו קוצים לבנים חדים ״

א״א סבקלאו הקוצים הקלים כענוני אלשון כעינה לפי שהם מתגועעים כבשר הקלים ·

נער נערו כגורי אריות · פירוש שאגו והמו והנעירה בדברי רבו׳ ז״ל בחמור באמרם חמור נוער · וכתב רבי יונה מזה השרש כי נעור ממעון קדשו · והוא תאר על משקל יכול אלא שנתחלפה התנועה בעבור העי״ן וכן כתבו אא״ז ז״ל ואמר לשון נעור על האל ית׳ על דרך יי׳ מציון ישאג · וע״א גם חצני נערתי · נוער כפיו מתמוך בשחד · ונער בשן וכרמל · פירוש נוער פירותיו ותבואתו או הוא פעל עומד נעור ורק · והנפעל ננערתי כארבה · אצא כפעם בפעם ואנער · הא״לף בחרק · וינערו רשעים ממנה · והשם והיה החסון לנעורת · וכן במשנה בנעורת של פשתים והוא מה שמנער ומנפץ מתקן הפשתן ממנו · והפעל הכבד ונער פרעה וחילו · ככה ינער האלהים · וינער יי׳ את מצרים · וההתפעל התנערי מעפר · ויש מפרשים מזה והנער נער · כלומר והנער חריף יודע בין טוב לרע כמו המנער שמנער את הפסולת · וע״א כי נער אנכי · מי שהוא קטן בשנים יקרא נער · ולפי שדרך הקטן לשרת את הגדול נקרא המשרת נער ואף על פי שהוא גדול בשנים נער עברי · והוא נער את בני בלהה · ומשרתו יהושע בן נון נער · גיחזי נערו · יקומו נא הנערים · בנערי שרי המדינות · ורחבעם היה נער · פירוש כנער בדעתו · והנער נער · פירוש הנער עדיין הוא נער קטן כי בן עשרים וארבעה חדשים היה כי כן כתוב עד הגמל הנער ודרך הנער לינק עד עשרים וארבעה חדשים · ואא״ז ז״ל כתב והנער נער גדול משניו כלומר נער גדול היה לפי שניו יותר מן הראוי · והקטן שבצאן כמו כן נקרא נער · והנער לא יבקש והנשברת לא ירפא · והנערה יפה עד מאד · נערות בתולות · נערות אסתר · רבקה ונערותיה · והשם רבת צררוני מנעורי · מגדלים בנעוריהם · ובקבוץ הנקבות כי היו בני ישראל ובני יהודה אך עושים הרע בעיני מנעורותיהם · ומשקל אחר תמות בנער נפשם · ויש מפרשים זה מהענין השני כלומר במיתה קשה ·

נפח והבאתם הבית ונפחתי בו · כלומר שילך בדרך מארה · נופח באש פחם · ויפח באפיו · כדוד נפוח · פעול במקום תאר ורוצה לומר נופח כלומר רותח שמעלה הבל כי בעת הרתיחה תעלה הקדירה הבל והנפיחה הבל הפה או יהיה נפוח פעול כמשמעו ויאמר על הסיר והדוד נפוח לפי שנופחין בו בעת תחלת רתיחתו · ופחי בהרוגים האלה ויחיו · לפחת עליו אש · ושם הכלי שנופחים בו מפוח נחר מפוח מאש · ושלא נזכר פעלו ממנו מהרגוש אש לא נפח · וקרוב לענין הזה נפחה נפשה · והשם מפח נפש · והכבד ונפש בעליה הפחתי · והפחתם אותו · וענינם ענין דאבון ודאגה ומי שיש לו דאבון נפש כאילו נפשו נפחה ויוצאה ממנו ופירוש והפחתם אותו תביאו אותו הגזול ותפיחו ותדאיבו נפש בעליו שגזלתם ממנו · ו״ת ושניקתון יתיה כלומר תפילו הקרבן דרך בזיון כשתביאוהו ״

נפך נפך ספיר ויהלום · אבן מהאבנים יקרות והיא שחורת ·

נפל לא נפל דבר אחד · וכי נפלה אימתכם עלינו · ולמה נפלו פניך · ואת הנופלים אשר נפלו על המלך · וממנשה נפלו על דוד · לכו ונפלה אל מחנה ארם · אל הכשדים אתה נופל · ונפל חלל בתוככם · וכן בהכפל הלמ״ד ונפלל חלל בתוכה · וכת׳ בר יתרמון קטילין בגוה · או יהיה משרש פלילים ומעניניו כאשר כתבו רבי יהודה · מיום נפלו עד היום הזה · בקמץ חטף · ובחירק פא״ה הפעל כי לא יחיה אחרי נפלו · מקול נפלם · לא נופל אנכי מכם · כלומר פחות · וכן ויפלו מאד בעיניהם · כלומר היו נפולים ופחותים מאד בעיניהם לנגדנו כי ראו שנעשתה החומה על כרחם · על פני כל אחיו נפל · כלומר נפל גורלו או כענין שכן · וכן נפלים בעמק · ויש לפרש ואם יפול עץ כמותם · ונפלו ולא תקומו · כי יפול הנופל ממנו · והימים הראשונים יפלו · כי יפול לא יוטל · ובעד השלח יפלו · ותפל מעל הגמל · חשכה גדולה נופלת עליו · כלם ענינם ענין אחד וכל אחד מתפרש לפי הענין אשר הוא בו · והפעל הכבד ראו הפלתי לכם · רק הפילה לישראל בנחלה · ואור פני לא יפילון · ולא הפיל מכל דבריו ארצה · לא הפילו ממעלליהם · וההתפעל ואתנפל לפני יי׳ · אשר התנפלתי · ולהתנפל עלינו · והשם ומפל בר והוא פסולת הבר ומה שנופל ממנו בכברה · ובה״א הנקבה והיתה מעי מפלה · בקמץ הפ״א · ובצרי שמה למפלה · קריה בצורה למפלה · ויסר לראות את מפלת האריה · כלומר גוית האריה מקום שנפל שם · וכן על מפלתו ישכנו כל עוף השמים · מקול מפלתו הרעשתי גוים · נפל אשת · בשש נקודות · טוב ממנו הנפל · כנפל טמון · הוא העובר שמפלת האשה ונקרא כן לפי שנופל מת · מפלי בשרו דבקו · פירוש חתיכות בשרו כלומר שנתלין בבשרו חתיכות בשר או יראה זה מפני שמנו ודומה כאילו נופלין ממנו והם דבקים בו שלא ימוטו · הנפלים היו בארץ · הם האנשים הגדולים בעלי קומה גדולה ונקראו כן שיפול האדם מפחדם מפני שהם גבוהים כל כך כי לענין זה נקראו האמ׳ כמו כן · וכן הר נופל יבול · גבוה ותלול ״

נפץ כי ראיתי כי נפץ העם · מרוממתך נפצו גוים · ומאלה נפצה כל הארץ · ותמקור והוא יוצא ונפוץ הכדים · והשם נפץ וזרם ואבן ברד · בשש נקודות · והכבד ונפצתים איש אל אחיו · ונפץ את עולליך אל הסלע · ונפצתי בך גוים · ונבליהם ינפצו · ככלי יוצר תנפצם · כאבני גיר מנפצות · כולם ענין פיזור ויש מהם פיזור עם השבר והרצוץ · ושם הכלי שמנפצין בו מפץ מפץ אתה לי · בצרי · ובקמץ ואיש כלי מפצו בידו · והתאר העצב נבזה נפוץ · בשורק · ובחלם נפצים אל ההרים בצאן · ותהי שם המלחמה

נפצת

תלים קמ״א · ישעיה כ״ה · ישעיה ז׳ · ירמיה נ״א · זכריה ב׳ · נחמיה ה׳ · ישעיה ל״ג · ישעיה ל״ג · נחמיה ה׳ · תלים ק״ט · שופטים ט״ז · איוב ל״ח · ישעיה א׳ · תלים קל״ו · נחמיה ה׳ · שמות י״ד · ישעיה נ״ב · שמואל א׳ א׳ · ירמיה א׳ · בראשית מ״א · בראשית ל״ז · שמות ל״ג · מלכים ב׳ ד׳ · שמואל ב׳ ב׳ · מלכים א׳ כ׳ · ד״ה ב׳ י״ג · שמואל א׳ א׳ · זכריה י״א · מלכים א׳ א׳ · אסתר ב׳ · אסתר ב׳ · בראשית כ״ד · תלים קכ״ט · תלים קמ״ד · ירמיה ל״ב · איוב ל״ו · חגי א׳ · ישעיה נ״ד · בראשית ב׳ · איוב מ״א · יחזקאל ל״ז · יחזקאל כ״ב · ירמיה ו׳

איוב כ׳ · ירמיה ט״ו · איוב י״א · איוב ל״א · מלאכי א׳ · שמות כ״ח · יהושע כ״ג · יהושע ב׳ · בראשית ד׳ · מלכים ב׳ כ״ה · ד״ה א׳ י״ב · מלכים ב׳ ז׳ · ירמיה ל״ז · יחזקאל ו׳ · יחזקאל כ״ט · שמואל א׳ כ״ט · שמואל ב׳ א׳ · ירמיה מ״ט · איוב י״ב · נחמיה ו׳ · בראשית כ״ה · שופטים ז׳ · קהלת י״א · ירמיה כ״ה · דברי׳ כ״ב · במדבר ו׳ · תלים ל״ז · יואל ב׳ · בראשית כ״ד · בראשית ט״ו · יהושע כ״ג · יהושע י״ג · איוב כ״ט · שמואל א׳ ג׳ · שופטים ב׳ · דברים ט׳ · דברים ט׳ · ראשי׳ מ״ג · עמוס ח׳ · ישעיה י״ז · ישעיה כ״ג · ישעיה כ״ה · שופטים י״ד · יחזקאל ל״א · יחזקאל ל״א · תלים נ״ח · קהלת ו׳ · איוב ג׳ · איוב מ״א · בראשית ו׳ · איוב י״ד · שמואל א׳ י״ג · ישעיה ל״ג · בראשית ט׳ · שופטים ז׳ · ישעיה י״ג · ירמיה י״ג · תלים קל״ז · ירמיה כ״א · ירמיה מ״ח · תלים ב׳ · ישעיה כ״ז · ירמיה נ״א · יחזקאל ט׳ · ירמיה כ״ב · מלכים א׳ כ״ב · שמואל ב׳ י״ח

נפצת · והיא מלה זרה כי משפטה נפוצה בפלס גדולה או נפצת בשקל קטרת נחשת אבל נשאר בו הקמץ על דרך היחיד כמו בגורדת אחותה · וא"א ז"ל כתב ונבליהם ינפצו · יריקו מתרגום ותער כדה ונפצת קולתה כמו שאמר וכליו יריקו והוא כפל דבר ·

הג"ה ומן התימה שלא הביא ובכלות נפץ יד עם והוא צריך פירוש אם הוא לשון כפיה או שבירה :

נפש

נפש תחת נפש · בשש נקודות · נפש שבעה · הנפש ההיא · ופעמים בא בלשון זכר רוצה לדבר בו על הגוף אחד נפש מחמש המאות · נפש שנים · כל נפש ארבעה עשר · ונפש כי תחטא ושמעה קול אלה · והקבוץ ועל הנפשות אשר היו שם · להמית נפשות · ובקבוץ הזכרים מצודדות ארת נפשים · ברזל באה נפשו · אמר כן לפי שהנפש מענה בעינוי הגוף · וכן בגועל נפשך · נופך · ואמר על דרך משל נשבע יי' בנפשו · וכן אשר לא נשא לשוא נפשו · ונפשו אותה ויעש · ושלחתה לנפשה · כלומר שתהיה לעצמה ולא תהיה ברשות אחר · וכנה המת בנפש כי סבת המיתה בהפרד הנפש מן הגוף ואמר ועל כל נפשות מת לא יבוא · הנוגע במת לכל נפש · וכן מאשר חטא על הנפש · ויש מרז"ל שפירשו מאשר חטא על הנפש על שצער עצמו מן היין הנה חטא על הנפש המתאוה שמנע תאותה מן היין מכל וכל · נפש כי תמעל · נפש אשר תגע · ונפש כי תחטא לפי שהיא בעלת הרצון והתאוה תלה החטא והמעל בה וכן נגיעת הגוף כי פעל הגוף בשתופה · וכן אמר אל תתנני בנפש צרי · כלומר ברצונם ובתאותם · לאסור שריו בנפשו · כלומר ברצונו שלא ברשות המלך · ויאמר נפש על הנשימה והחבל היוצא מהפה נפשו גחלים תלהט · וכמוהו פירש רבי אברהם אבן עזרא ז"ל לכן הרחיבה שאול נפשה · והנפעל שבת וינפש · וינפש בן אמתך · כלומר שתנוח נפשו ·

הג"ה לא נמצא רק זה לבד :

הג"ה לשוא נפשו רבים טועים סבורים שהוא כתיב נפשו וקרי נפשי ואינו אלא וי"ו זעירא וקריאת המלה כנקודת' נפשו :

הג"ה נפת תיבה נשרש נוף ·

נץ

ואת הנץ למינהו · יאבר נץ · הוא העוף שצדין בו העופות וישוב אל יד בעליו אשפרויר בלעז ופירש אותו בעל הערוך אשטו"ר בלעז ·

הג"ה נקרא כן בעבור שהוא בעל נוצות הרבה :

נצב

נציב מלח · פירוש תל מלח וכן נקראת האבן שמעמידין אותה לעובדה ופסל ומצבה · וכן נקרא נציב העם והממונה בהם נציב פלשתים · ויתן נציבים בארץ יהודה · שנים עשר נצבים · ממונים ונצבים על העם · לבד משרי הנצבים · פירוש משרים הנצבים ומ"ם הרבים חסרה והדומים לו כתבנו בחלק הדקדוק או פירושו משרי הנצבים שהיו שם שרים על הנצבים והנצבים על שאר העם · ומלך אין באדום נצב מלך · פירוש בימי יהושפט לא היה מלך באדום אבל הנצב היה להם מלך פירוש הנציבים שהיו מעמידים להם מלכי בית דוד כי תחת ידם היו בימי דוד כמו שכתוב וישם באדום נציבים ויהיו כל אדום עבדים לדוד · והטעם שהזכיר ענין זה בזה הפסוק רוצה לומר לפי שהמלך יהושפט בדרך יי' ויתר הקדש אשר נשאר בימי אסא אביו בער מן הארץ לפיכך לא פשע אדום מתחת ידו ועוד בימיו אין מלך באדום אך הנצב שהקים הוא היה להם מלך אבל בימי יהורם בנו שעשה הרע בעיני יי' מיד מרד בו אדום כמו שכתוב בימיו פשע אדום מתחת יד יהודה וימליכו עליהם מלך · הנצבת לא יכלכל · פירוש השה החולה העומדת במקומה שלא תוכל לזוז · ויבא גם הנצב אחר הלהב · הוא יד הסכין שהוא מעמיד הסכין להיות לו יד לחתוך בו · וכן ולהציב הדרבן · פי' ולהעמיד הדרבן כלומ' כי בפצירה פים היה מתקן כל הכלים האלה והיה מעמיד בו הדרבן שהיה מחדדו ומלטשו בו ויתכן רוב אלה שכתבנו הנה משרש יצב כמו שכתבנו שמה ודומיהם אלא שאין הכרע ·

נצה

כי נצו גם נעו · כי נצא תצא · ובא האל"ף תמורת הה"א והיה ראוי להיות תצה בפלס תשה ובא הנח תמורת הדגש כמנהג · ארך האבר מלא הנצה · גדול כנפים ורב נוצה · והסיר את מראתו בנוצתה · ופירשו רז"ל שהיה קודר סביב הזפק בסכין כעין ארובה ונוטלו עם הנוצה של העור ופירוש כי נצו גם נעו · כלומר שהלכו במהרה ועפו כאילו היה להם נוצה וכן פירוש כי נצא תצא · ויתכן שנקרא הנץ מזה הענין כלומר שיש לו כח בנוצתו ובכנפיו לעוף הרבה כמו שאמר המבינתך יאבר נץ יפרש כנפיו לתימן · וע"א הפעל הכבד אשר הצו על משה ועל אהרן בהצותם על יי' · בהצותו את ארם נהרים · והשם אנשי מצתך · ומשקל אחר אוהב פשע אוהב מצה · הן לריב ומצה תצומו · והנפעל שני אנשים עברים נצים וינצו שניהם · וכי ינצו אנשים · כולם ענינם ענין מריבה · וענין אחר עריך תצינה מאין יושב · והנפעל גלים נצים · ענינם ענין חרבה ושממה ופירוש גלים נצים · כאילו אמר ותהי להשאות ערים בצורות שיהיו חרבות ויהיו לגלים · וא"א ז"ל כתבם משרש נץ · עלתה נצה · הנצו הרמונים · ומענינו רוצה לומר הערים הבצורות תהיינה גלי אבנים צומחין דשא ·

נצח

מנצחים להעביר את העם · לנצח על מלאכת בית יי' · למנצח לדוד · למנצח בנגינות · ענין חוזק וקרא בעל השיר והניגון מנצח כלומר שהוא חזק על המלאכה ושר וקצין עליה · והשם וגם נצח ישראל · הנו"ן בצרי והמסורת ד' בלישניהון בצרי וכבר כתבנום בחלק הדקדוק ופירוש נצח ישראל חזקם וכחם · וכן אבד נצחי · ואוריד לארץ נצחם · ויז נצחם על בגדי · כלומר דמם שהוא הכח והחיים · היה כאבי נצח · חזק והוא תאר · והנפעל משובה נצחת עקרו ננצחת או יהיה שם במ"א יאמר הזכר ממנו נצח בפלס גבה פירוש נצחת חזקה ומתמדת שלא יפרדו ממנה כי הדבר החזק הוא מותמד · ויחי עוד לנצח לעולם · לנצח נצחים · לעולמי עד ״

נצל

ואמרתם נצלנו · בפלס נפעלנו · אשר ינצל אליך · להנצל מפני מלך אשור · והכבד המה בצדקתם ינצלו נפשם · ובכבד אחר והצל לא הצלת את עמך · והצלתם את נפשותינו · למען הציל אותו · כאוד מצל משרפה · הלא זה אוד מצל מאש · והשם רוח והצלה · וענין קרוב לזה ונצלתם את מצרים · ויתנצלו להם לאין משא · ובכבד אחר

אשר

אשר הציל אלהים מאבינו · ויצל אלהים את מקנה אביכם · והציל עיננו · פירוש ינצל ראותינו ומראה עינינו בהכנסו באחד מן המקומות · ואל תצל מפי דבר אמת עד מאד · וההתפעל ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב · פירוש התנצלו מעדים שלא לבשותו עוד ענין ההסרה וההשלילה וגם הענין הראשון בכלל ענין זה כי ההצלה היא הסרה מהלוקח אותו ·

נצר עיני יי נצרו דעת · עדותיך נצרתי · נוצר תאנה יאכל פריה · אני יי נוצרה · לנוצרי בריתו · נצור מצורה · ונצרות ולא ידעתם · פירוש שמורות ונשגבות מהשיג אליהם לדעתם · והנשאר והנצור כלומר שמור מהשיג אליו · שית זונה ונצרת לב · פירוש שמורת לב כלומר שלא יוכל אדם לקחתה ולפתותה רק היא מפתה בני אדם · נצור לשונך מרע · ובחסרון פ״א הפעל צר תעודה · וכן ת״י נביא טר סהדותא · נצרה על דל שפתי · צווי בתוספת ה״א ודגש הצ״די לתפארת כדגש מקדש · וכן נצרה כי היא חייך · הדגש לתפארת · ומענין זה ממגדל נצרים · והם הצופים שעומדים במגדל · וכן קראו נצרים בהר אפרים · או יהיה קראו נצרים מיוחסים אל מקומם והראשון נכון · ורבי יונה פי׳ נוצרים באים מארץ המרחק · עם מיוחסים אל נבוכד נאצר · וכן פירש אא״ל · תצור שלום · יצרנהו כאישון עינו · לילה ויום אצרנה · בקמץ חטף הצ״די במקצת הספרים · ובריתך ינצורו · כלם ענין שמירה · ופירוש ממגדל נוצרים עד עיר מבצר מגדל שאינו לישוב אלא שעומד הצופה שם · ופירוש קראו נוצרים הצופים והשומרים יקראו קומו ונעלה ציון · וענין אחר ובנצורים ילינו · ונצורי ישראל להשיב · בעיר נצורה · ענינם ענין חרבה · ופירש אדוני אבי ז״ל מזה ונצרת לב · רוצה לומר חרבת דעת וכתב כי כן בדברי הפילוסוף ישבו עולמם בחרבן שכלם ואמר כן על האשה הזונה חרבת שכל · וענין אחר ונצר משרשיו יפרה · נצר מטעי · כנצר נתעב · בחמש נקודות ענינם יונקאו ענף ופירוש כנצר נתעב כמו שמשליך אדם הנצר שהוא נתעב שאינו מצליח ומוציא אדם אותו מהחפירה שלו ומשליכו כן אתה השלכת מקברך ״

הג״ה ושל יבילכו בשרש נור ויפרשו שם בלשון מנור ·

נקק בנקיק הסלע · ובנקיקי הסלעים · ענינם חורי הסלעים או שיני הסלעים ״

נקב ובא בכפו ונקבה · נקבת במטיו · במוקשים ינקב אף · אל צרור נקוב · ויקב חור · והשם ואל מקבת בור · כלומר אל בור נקובה שנוקרתם ממנה · וכן שם הכלי שפוסלין בו האבנים ונוקבי׳ אותם בו נקרא מקבת והוא הפטיש שראשו האחד חד לנקוב ולפסול בו ובראשו האחר מכין בו והולמים בו במלאכת הברזל והנחשת וזולתם · ותשם את המקבת בידה · ובמקבות והגרזן · ובמקבות יצרהו · במסמרות ובמקבות יחזקום · ומן הענין הזה נגזר זכר ונקבה · וענין אחר נקובי ראשית הגוים · נקבה שכרך עלי · אשר פי יי יקבנו · ויקב בן האשה הישראלית · פירש השם באותיותיו וקלל · ועם ענין הקללה ונוקב שם יי · כלומר מפרש ומקלל שאינו חייב עד שיפרש ויקלל · יקבהו אוררי יום · יקבהו לאום · ואקוב נוהו פתאום ״

נקד נקודות הכסף · ענין הנקוד ידוע · וכן נקראו הבהמות הלבנות שיש בהם כתמים שחורים או שחורות שיש בהם כתמים לבנים דומות לנקודות וטלוא ונקוד · נקדים וברדים · ואת כל העזים הנקודות · ולפי שרוב הבהמות על זה הדרך נקרא הרועה אותם או בעל המקנה על שמם ומישע מלך מואב היה נוקד · אשר היה בנוקדים מתקוע · וכת״י מרי גיתין · וכן נקרא הלחם היבש המעופש לפי שהעפוש בלחם לבן וירוק ושחור נקודים נקודים · והנה היה יבש והיה נקודים · עשרה לחם ונקודים · ות״ת נקודים כסנין · ובדברי רז״ל פת הבאה בכסנין ופיר׳ רבינו האיי ז״ל פרוש הבאה בכסנין פת בין מתובלת בין שאינה מתובלת שעושין אותה כעכין יבשין וכוססין אותה בבירת המשתה ״

הג״ה הפסוק הראשון שהביא מור׳ שהוא לשון עפוש והפסוק השני מור׳ שהם כדברי רבותינו ז״ל פת הבאה בכיסנין ·

הג״ה ופי׳ כעכין לשון ככר או מלות ·

נקה ונקיתי דמם לא נקיתי · מנסתרות נקני · ונקה לא אנקך · כלומר לא אנקך מן העולם שישאר העולם נקי ממך · ונקה לא ינקה · פירוש לא ינקה את האדם מן העון מכל וכל אף על פי שהוא נושא עון אלא יעניש את האדם מעט כדי ליסרו ולהשיבו לדרך טובה ורז״ל פירשו מנקה הוא לשבים ואינו מנקה לשאינם שבים · והשם לא יוכלו נקיון · נקיון שנים · והתאר ובעל השור נקי · ולא ישפך דם נקי · נקי כפים · נקים אנחנו · ונכתבו באלף אשר שפכו דם נקיא · ואל תתן עלינו דם נקיא · ובאו על דרך נחי האל״ף נשיא נביא · והנפעל ונקה האיש מעון · ונקית משבועתי זאת · ונקתה לארץ תשב · פירוש תהיה נקית מאנשיה ומאין יושב בה · כי כל הגונב מזה כמוה נקה · פי׳ המגלה היתה כתובה פנים ואחור והיה מצד האחד כתוב אלה הגנב ומצד האחר אלה הנשבע לשקר ועל שניהם אומר נקה שיכרת מן העולם ויהיה נקי מכל טוב ופירוש כמוה כמו פני המגילה האחת כן פני המגילה האחרת כתובה באלה זו כזו · וכן כמוך כמוהם · והמקור מהקל ואתה הוא נקה תנקה · ואת המנקיות · ואת מנקיותיו · מחלוקת בין רז״ל יש אומרים כי המנקיות אלו הסניפין שהיו כמין יתדות של זהב ועומדין בארץ וגבוהין מעל השולחן ומפוצלין פצולין לסמוך הקנים והם הקשוות שלא ישברו במשא הלחם ויש מהם שאמרו קשותיו אלו סניפין ומנקיותיו אלו הקנים ולזה הדעת נקראו כן לפי שמנקין הלחם שלא יתעפש ״

נקם נקם נקמת בני ישראל · ונקמני יי מממך · נוקם יי לצריו · עד יקום גוי אויביו · לא תקום ולא תטור · והשם ונקם ישיב לצריו · נקם ברית · ומ״א נקמה · והקבוץ אל נקמות הופיע · והנפעל ונקמתי מאויבי · ואנקמה מאויבי · והכבד ונקמתי דמי עבדי · ונקמתי את נקמתך · כי אם נקמתי · כלומר אעשה נקמה בכם · וכן בקשר הבי״ת כי נקמת יי היא הנקמו בה · ונקמו בהם · והתפעל מפני אויב ומתנקם · כלומר שמראה עצמו בהרבותו להרע כאילו לוקח נקמה ומשלם גמול · ושלא נזכר פעלו מהנוסף יקם קין · ר״ל תלקח נקמתו ממנו מההורגים אותו · וכן לא יקם כי כספו הוא ·

נקף

נקף חגים ינקפו · כלומר יכרתו ראשם ותרגום וערפתו ותנקפיה · הערופה דנקיפה · והשם ונשאר בו עוללות כנקף זית · ומ״א ותחת חגורה נקפה · והכבד ונקף סבכי היער בברזל · ואחר עורי נקפו זאת · פירוש שברו ונקרו התולעים זאת ואמר זאת על העצם וכולם ענין שבירה וכריתה · וכן בדברי רז״ל המנקף בראש הזירה וכן אמרו אין אדם נוקף אצבעו מלמטה אלא אם כן מכריזין עליו מלמעלה וכן אמרו דם נקוף מרצח כרם מזבח · ומצודו עלי הקיף · כי הקיפו ימי המשתה · כבר כתבנום בשרש יקף ·

נקר בנקר לכם כל עין ימין · יקרוה ערבי נחל · והכבד לילה עצמי נקר מעלי · העיני האנשים ההם תנקר · וינקרו את עיניו · ושלא נזכר פעלו ממנו ואל מקבת בור נקרתם · והשם ושמתיך בנקרת הצור · והקבוץ לבא בנקרות הצרים · והוא המקום המנוקר בצור כמערה וכיוצא בוה וכן אמר התרגום במערת שינרא וענין הנקור ידוע ״

נקש בפעל כפיו נוקש רשע · פירוש הקב״ה מאבד הרשע בפעל כפיו ופועל כפיו הוא המוקש לו על דרך ויפול בשחת יפעל כי נקש ויקש ענין אחד · והנפעל פן תנקש אחריהם · כמו פן תוקש · והכבד וינקשו מבקשי נפשי · כלומר שמו מוקש · ינקש נושה לכל אשר לו · כלומר ישים מוקש ויקח כל אשר לו · והתפעל מתנקש לנפשי להמיתני · פירו׳ כי הוא מסבב ומתחכם לחיותו קשור ונוקש בנפשו ולשום מוקש בנפשי להמיתני ואף על פי שהוא פועל שמרהו פעול מרוב רגילות והתמדת המוקש והלכידה במחשבתו כמו שכתבנו במלת הנדברים בך כי ברוב התמדת הדבור יקראו בלשון פעולים ואע״פ שהם פועלים וכן מתדפקים על הדלת ״

נרד נרד וכרכם · בצרי הנון נרדי נתן ריחו · בחרק הנון · והקבוץ כפרים עם נרדים · וכתב רבי יונה כי נאמר בו כי הוא הורד וי״א כי הוא המושק״ו · ור״א אבן עזרא ז״ל פירש כי הוא בושם דומה לכרכום ״

נשש כי נשני אלהים · ענינו שכחני ״

נשא ולא נשא אותם הארץ · פירושו ולא סבל · ונשאתם את אביכם · כאשר יוכלון שאת · בשאת אותו · דע שאתי עליך חרפה · שאוני ואנכי אדבר · כלומר סבלו כובד מלי עליכם אע״פ שקשה עליכם והניחוני לדבר · וגמליהם נשאים · נושאת זהב וכסף · בהראות האלף בתנועה נשאותיכם עמסות · הנשאים מני רחם · ונשאתם את סכות מלככם · וחטאי גלוליכן תשאינה · בהראות האלף בקריאה · והנפעל נשוא ינשוא · ומשפטו ינשאו · וכן נשוא לשוא עריך · משפטו נשאו וכבר כתבנו דקדוקו בחלק הדקדוק · והשם וינצלו להם לאין משא · משא לעיפה · משא בני קהת · ובה״א הנקבה וכבד משאה · ואשר הוא פעל יוצא לשלישי לא חמור אחד מהם נשאתי · כלומר לא נתתי עליו משא · והפעל הדגוש ונשא אתכם בצנות · כלם והדומים להם בענין הטעינה והמשא ידוע וכל הענינים הנכנסים בשרש הזה כלם נכנסים בענין אחד הנשיאה והנטילה וקל הוא להפריש מעט ביניהם כל אחד לפי מקומו ולפיכך אין צריך להזכיר כל הענינים בפני עצמם · שאי בנך · שא נא כליך · נושאת חן בעיני כל רואיה · בנות האלף · לא תשא שמע שוא · לא תשא את שם יי׳ אלהיך לשוא · ישא ביום ההוא לאמר לא אהיה חובש · פירוש ישא השם בשבועה · כל אשר נשאו לבו · ונשאך לבך · וישא משלו · נשא בפיו זה המשל · ישא מדברותיך · פירוש מדברותיך שצוית לו ישא תמיד בפיו ואומר תורה צוה לנו משה · ואשא את היין ואתנה למלך · וישא משאות · ישא ברכה מאת יי׳ · משאת כפי מנחת ערב · ונשא ענף ועשה פרי · כי עץ נשא פריו · וישא עיניו וירא · וישא יעקב רגליו · ותשנה קולן ותבכינה עוד · ותשנה עלינו נחי · בהעלם האלף מן הכתב · וישא עשו קולו ויבך · ישאו בתוף וכנור · פירוש ישאו קולם בקול תוף וכנור או כמו שנושאין קולם החוללים עם התוף והכנור · ונשאת תפלה · פירוש תשא התפלה לשם או תשא קול בתפלה או כפים · וכן ישאו מדבר ועריו · פי׳ ישאו קול · ואליו הוא נושא את נפשו · את מחמד עיניהם ואת משא נפשם · פירושו לפניו בניהם ובנותיהם שהם מחמד עיניהם ואליהם הם נושאים את נפשם · בנשאי ידי אל דביר קדשך · ובא האלף בהעלם כבעלי הה״א ונשו את כלמתם · הנסה דבר אליך תלאה · בחלוף שי״ן בסמ״ך ואל״ף בה״א וכבר כתבנו אותו בשרש נסה · ובשאת הכרובים את כנפיהם · בשוא גליו אתה תשבחם · כלומר בהתרומם גליו אתה תשקיטם · ותאר לגדול ונשיא בעמך לא תאור · וכי יעשה הנשיא נדבה · שנים עשר נשיאים · והענג׳ להתרוממם יקראו נשיאים מעלה נשיאים · נשיאים ורוח וגשם אין · והשם בנפול הנון אם יעלה לשמים שיאו · פירוש גדולתו ורוממותו · ישא פרעה את ראשך מעליך · כי תשא את ראש בני ישראל · ואת ראשם לא תשא · ישא פרעה את ראשך · אשר נשא ידו במלך · כי נשא אשא להם · פירוש אשא להם האויב · וי״ת אם יתובון משבק אשבוק להון · וחרפה לא נשא על קרובו · לא הטיל עליו שום דבר חרפה · נסה עלינו אור פניך יי׳ · בחלוף שי״ן בסמ״ך ואל״ף בה״א · הלא שאתו תבעת אתכם · ומשאתו לא אוכל · אך משאתו יעצו להדיח · ובנוח האלף ונעלמה מן המכתב משתו יגורו אלים · גדולתו ורוממותו · ומזה פירשו יתר שאת · כלומר יתרון הגדולה והתוקף היה ראוי לך לולי שעלית משכבי אביך · ואם תשאו מבנותיהם לבניכם · כלומר אם תקחו · ולא היו לו בנים כי אם בנות וישאום בני קיש אחיהם · כלומר ויקחום לנשים · וישאו להם נשים מואביות · ובתים ונשאו · ולקחו · וקרוב ענין הנשוא לענין הלקיחה · וכן ישא ברכה מאת יי׳ יקח וכן במשנה בתולה נשאת וכן נשתמשו בנטילה שהיא הנשיאה בענין הלקיחה טול חפץ זה טול אתה יין נסך ואני פירות · נשא עליו את המשא הזה · הנה נשאתי פניך · לא ישא פני כל כפר · אולי ישא פני · לולי פני יהושפט מלך יהודה אני נושא · ונושאים פנים בתורה · כלו׳ נושאי פני הגדולים בתורה ואינכם מוכיחים אותם בעברם על דברי תורה · וי״מ כי אינכם שזכר עומד במקום שנים כלומר אינכם נושאים פנים בתורה אבל אתם מחללים אותה · והשם כי אין עם יי׳ אלהינו עולה ומשוא פנים ומקח שוחד · כי החוטא והמתבייש נופלים פניו כמו שאמר ולמה נפלו פניך והמסביר לו פנים כאילו נושא פניו שנפלו · וכן ולא ישא אלהים נפש · כלו׳ לא ישא פני נפש שימלטנה מן המיתה · וכן בענין המחילה והסליחה שא נא חטאתי · שא נא פשע אחיך · ונשאתי לכל המקום בעבורם

בעבודם · הלא אם תיטיב שאת · כלומר אם תיטיב
מעשיך יהיה לך כפרה · וכן פירש א״א ז״ל מזה יתר שאת ·
והיא תפלה לאל ית׳ שיגביר הכפרה על העון וזו היא
הברכה שברכו · שא נא לפשע עבדי אלהי אביך ·
אשרי נשוי פשע · ובא על דרך בעלי ה״הא וסליחת
הפשע היא נשיאתו ונטילתו מעל האדם · והנפעל ונשא
כל אשר בביתך · ונשא בם את השלחן · נשאת נשא לנו
נשאת תאר לתשורה הנשאת אבל נשא לנו מהכבד ·
ואפשר שיהיה גם כן נשאת שם מן הכבד בפלס יושבות
על מלאת · ושם התשורה במ״א ותצא אחריו משאת
המלך · בפתח · ובצרי ארחה ומשאת וישלחהו · והקבוץ
וישא משאת · וכן התרומה לאל יתברך את משאת
משה · ואת ראשית משאותיכם · וכן חירם מלך צר נשא
את שלמה בעצי ארזים · מהכבד · ובאו נשא לנו · נשא
את שלמה · בקמץ כדרך בעלי ה״הא וכן דכא לארץ
חייתי · ופירוש נשא את שלמה נשא אותו וסבל אותו
וכלכלו באלה הדברים · והנפעל עוד הרמים והנשאים ·
ועל כל גבעה נשאה · והתפעל מתנשא לאמר · ותנשא
מלכתו · ינשאו להעמיד חזון · ויתנשא לעיני כל הגוים ·
והפעל הכבד עוד וכי נשא ממלכתו · בצרי · מנשאים
את היהודים · וינטלם וינשאם · ינשאוהו אנשי מקומו ·
ובענין הנבואה נשא עליו את המשא הזה · משא מצרים ·
המשא אשר חזה · משא אשר יסרתו אמו · משאות
שוא ומדוחים · נקראת הנבואה משא שהיא נשאת בפי
האדם · וכן היו אומרים ישראל לירמיהו מה משא יי׳ ·
ענין הפסוקים ההם כי הם כשהיו שואלים לנביא מה משא
יי׳ לא היה דעתם לנבואה אלא ללשון כובד ומשא כמו
משא בני קהת · כי היה דבר יי׳ להם למשא כבד ויודע
הנסתרות גלה מחשבתם לנביא לפיכך אמר כי המשא
יהיה לאיש דברו · כלומר דברו של אדם יהיה משא כי
הדבר נשא בפיו לפיכך נקראת הנבואה משא ואתם
תהפכו דברי אלהים ותהיה כונתכם בו לשון כבדות ·
והפעל הכבד עוד והשיאו אותם עון אשמה · והוא
יוצא לשלישי · והשיאו כל ישראל אל העיר ההיא
חבלים · והשם בענין המקור למשאות אותה משרשיה ·
כלומר להשיא אותה ולעקור אותה משרשיה · וענין
אחר וישאם דוד ואנשיו · פירוש וישרפם · וכן והמשאת
החלה · ועל בית חברם שאו משאת · וכן כמעט ישאני
עושני · ואשר הוא פעל עומר ותשא הארץ מפניו ·
וכן ישא בשיחי משכבי · ויתכן שנקראת השרפה כן
לענין הלהב הנשא למעלה וכן במשנה משיאין משואות ·
ואפשר שיהיה שאת או ספחת · שאת המכוה היא ·
מענין זה ענין שרפה כמו שאמר צרבת המכוה היא
שהיא ענין שרפה והנכון להיות מהענין הראשון לשון
הגבהה וכן פרז״ל בספרא שאת זו שאת בהרת זו בהרת
ספחת שני לבהרת מראה עמוק שני לשארת מה לשון
שאת מוגבהת כמראה צל שהם גבוהים ממראה החמה
מה לשון עמוק עמוקה כמראה החמה שהם עמוקים
ממראה הצל מה לשון ספחת טפלה שנאמר ספחני נא
אל אחת הכהונות לאכול פת לחם ״

נשא

הנפעל מזה נשאו שרי נף · והכבד הנחש
השיאני · השיאוך יכלו לך · אל תשיאו
נפשותיכם · אכן השא השאת לעם הזה · אל ישיא לכם
חזקיהו · כולם והדומים להם ענין ההסתה והפתוי ·
וענין אחר לתשות גלים נצים · בפתח הה״א והשי״ן דגושה

ויש ספרים מדויקים נקוד בהם לתשות חלמ״ר פתוחה
והה״א נחה על משקל לעשורת · ולזאת הקריאה יהיה
משרש שאה ומשפטו להשאורת כאשר כתוב במקומו
בספר ישעיה · והשם השאת והשבר · ומשקל אחר
זרימה פעמיך למשאות · הפלתם למשואות · ומשקל
אחר תכסה שנאה במשאון ענין חרבה ושממה ״

נשב

כי רוח יי׳ נשבה בו · והכבד ישב רוחו יזלו
מים · וישב אותם אברם · ענין ההפרחה
והריחוף ״

נשג

או השיגה ידו · ולא השיגו את ימי שני חיי
אבותי · פן ימהר והשיגנו · והשיגו כי ירכה
הדרך · והשגתם ואמרת אליהם · כי השג תשיג · ואין
משיג ידו אל פי · כלם ענין ההדבקה וההגעה · והשם
כי שיח וכי שיג לו · כלומר ענין יש לו עם אחר או השגת
אויביו במלחמה · שיג שם בחסרון הנו״ן כמו שיא אם
יעלה לשמים שיאו · וכמוהם ואף על פי שנכתב בסמ״ך
ותסג ולא תפליט · כלומר תגיע להריון ולא תפליט
אותו רק תפיל אותו ·

נשה

נשיתי טובה · ובא המקור באל״ף ונשיתי
אתכם נשא · צור ילדך תשי · היו״ד במקום
ה״א למ״ר הפעל ומשפטו תשה ועקרו תנשה · והנפעל
ישראל לא תנשני · פי׳ לא
תנשה ממני · ומהענין הזה
בארץ נשיה · והיא מקום
המתים כי הם נשכחים ·

א״א לפי סהוא פעל עומד
כרי׳ לפרשו כן כי לא יבא ככוי
בפעל שומד רק כזה סדרך ·

והפעל הכבד כי השה אלוה חכמה · כי ישה לך אלוה
מעונך · וכבר כתבנו כי נשני אלהים · בשרש נשש וי״א
שהוא מזה השרש מהדגוש והפתח תחת חירק · וענין
אחר לא נשיתי ולא נשו בי · פי׳ לא נשיתי מהם ולא נשו
בי והוא כפל דבר וענין הכפל שלא בקשתי אני מהם וגם
הם לא נתנוהו לי מעצמם · או לא נשיתי אני בהם והם
לא נשו בי כי המלוה הוא קשור בב״ית והלוה בלא ב״ית
וכן כנשה כאשר נשא בו · ונשא בו אלה להאלותו ·
ונכתבו כאשר נשא בו ותשא בו באל״ף במקום ה״א ·
ובא בלא קשר הב״ית · וכל איש אשר לו נשא · והוא
בא״לף ובסגול ואף על פי שתבא המלה למלוה פעמים
בלא קשר הב״ית הוא חסר הקשר והענין מורה עליו כמו
והנשא בא לקחת · או מי מנושי · פירוש מנושים
בי ואיננו רחוק שיקרא נושה הלוה והמלוה כי הקשר
מפריד ביניהם וכשחסר הקשר הענין מורה וכן שובר
יקרא הקונה והמוכר והקשר והענין מפריד ביניהם ·
וענין כנשה כאשר נשא בו · אחר שזכר במלוה כלוה לפי
שהאחר רוצה בו משאת כסף והאחר משאת אוכל ולדעת
התרגו׳ התאר מזה נשה נשים שתרגם ונשים משלו בו ·
וכמרי חובא שליטו ביה · והפעל הכבד כי תשה ברעך
משאת מאומה · ויש לפרש מזה כי ישה לך אלוה מעונך ·
כלומר שיחייבך אלוה מעונך · וכן פירוש ונשא בו
אלה · יחייבנו השופט שבועה · לא ישיא אויב בו ·
נכתב ונקרא כבעלי הא״לף כלומר לא יהיה לו כנושה
שיקח ממונו · וכן ישיא מות · והוא בחסרון אל״ף כמו אל
יני ראשי · וי״ו חפץ דכאו החלי · כלומר שהיה המות להם
כנושה שיקחם · והשם נשי ושלמי את נשיך · ומ״א ומשא
כל יד · משא איש באחיו · נעזבה נא את המשא הזה ·
ועל דרך נקבה משאת מאומה · והקבוץ בעורבים
משאות · ויתכן כל בעל משה ידו · שם בפלס מטה · גיד
הנשה

הַנָּשֶׁה · א"רזל כי נקרא כן שנשה ממקומו ועלה כלומר כאילו שכח מקומו וסר לו ממנו והיה נכון לפרש גיד הנשה גיד הנפסק מן נָשְׁתָה גְבוּרָתָם · ויהיה גם כן מזה השרש אלא שטוב הוא לחבר נשתה גבורתם עם וְנִשְּׁתוּ מַיִם · בשרש נשת · ומלת נשים וכן נשיהם נשיך כתבנו אותם בשרש אנש ״

נשך אִם יִשֹּׁךְ הַנָּחָשׁ · בחלם · ובפתח אַחֲרִיתוֹ כְּנָחָשׁ יִשָּׁךְ · ונקמץ מפני ההפסק · אֲצַוֶּה אֶת הַנָּחָשׁ וּנְשָׁכָם · הַנֹּשְׁכִים בְּשִׁנֵּיהֶם · והכבד וְנִשְּׁכוּ אֶתְכֶם · וַיְנַשְּׁכוּ אֶת הָעָם · ולפי שהרבית הוא כאילו נושך האדם נקרא נשך כָּל דָּבָר אֲשֶׁר יִשָּׁךְ · והכבד לא תַשִּׁיךְ לְאָחִיךָ · והשם נֶשֶׁךְ כֶּסֶף נֶשֶׁךְ אֹכֶל · בשש נקודות · ולא תשיך עובר לשלישי כי המלוה הוא משיך והכסף או האוכל נושך כמו שאמר כל דבר אשר ישך והלוה נשוך ורז"ל אמרו שהוא אזהרה ללוה · וע"א לַעֲשׂוֹת לוֹ נִשְׁכָּה · וַיִּפָּקְדוּ בַּיּוֹם הַהוּא אֲנָשִׁים עַל הַנְּשָׁכוֹת · הוא כמו לשכה לשכות ״

נשל וְנָשַׁל הַבַּרְזֶל מִן הָעֵץ · כִּי יִשַּׁל זֵיתֶךָ · אלה הם עומדים · והיוצאים וְנָשַׁל גּוֹיִם רַבִּים מִפָּנֶיךָ · כִּי יִשַּׁל אֱלוֹהַּ נַפְשׁוֹ · משפטו יִשַּׁל ברגש ובא הנח תמורתו כמו ויזד יעקב נזיד · ועוד נכתבנו בשרש שלה · שַׁל נְעָלֶיךָ · בפלס גש פגע בו · והכבד וַיְנַשֵּׁל אֶת הַיְחוּדִים מֵאֵילוֹת · ענינם ההסרה והסתירה ״

נשם וְאֵת כָּל הַנְּשָׁמָה הַחַיִּים · כֹּל אֲשֶׁר נִשְׁמַת רוּחַ חַיִּים בְּאַפָּיו · דומה כי כל רוח בעלי חיים יקרא נשמה ולפיכך נסמך אל רוח כלומר כל שיש לו נשימת רוח כלומר תנועה · וכן וַיְהִי חָלְיוֹ חָזָק מְאֹד עַד אֲשֶׁר לֹא נוֹתְרָה בּוֹ נְשָׁמָה כלומר שלא היתה לו נשימה ונתבטלה תנועתו ונעצרה נשימתו · וכן וַאֲנִי מֵעַתָּה לֹא יַעֲמָד בִּי כֹחַ וּנְשָׁמָה לֹא נִשְׁאֲרָה בִי · אבל המאמר ההוא על דרך הפלגה שהרי היה מדבר · מִנִּשְׁמַת אֵל יִתֶּן קָרַח · על דרך וברוח פיו כל צבאם · וְנִשְׁמַת מִי יָצְאָה מִמֶּךָּ · כמו דבר מי כי הדיבור בנשימה ופירושו ממי קבלת אלה הדברים שדברת · ורבי אברהם אבן עזרא כתב כֹּל אֲשֶׁר נִשְׁמַת רוּחַ חַיִּים · שבה אל האדם כי לא מצאנו נשמה חוץ מנשמת האדם · ורבים אמרו שנקראת כן בעבור שהיא מן השמים ואם הם שנים שרשים נמצא כמוהו רבים · וְאֶת הַתִּנְשֶׁמֶת וְאֶת הַקָּאָת · עוף ממיני העופות ואמרו כי נקרא כן שכל הרואה אותו ישום · וכתב רש"י ז"ל כי הוא הנקרא צוא"טא וגם כן זה השם בשרצים וְהַחֹמֶט וְהַתִּנְשָׁמֶת · וכתב רבינו שלמה כי הוא הנקרא בלעז טלפ"א ״

א"א לא מצאתי כן בכל הנוסחאות של פירוש רש"י רק על כוס ויכסוף דפרשת שמיני פי' כוס ויכסוף כוא"טש בלעז הנוצק בלילה וכו' אבל תנשמת שבשקצים פירש קלב"א סורין ודומה לעכבר ועל תנשמת שבעופות פירש שקורין לה טלפ"א בלעז ·

נשף וְגַם נָשַׁף בָּהֶם וַיִּבָשׁוּ · נָשַׁפְתָּ בְרוּחֲךָ · ענין הריחוף · והנפיחה · וַיָּקוּמוּ בַנֶּשֶׁף לָבוֹא אֶל מַחֲנֵה אֲרָם · וּבְטֶרֶם יִתְנַגְּפוּ רַגְלֵיכֶם עַל הָרֵי נָשֶׁף · כלומר על הרי חשך · ולפי שהלילה חשך אמר נשף וענין נוֹאַף שָׁמְרָה נֶשֶׁף · קִדַּמְתִּי בַנֶּשֶׁף וָאֲשַׁוֵּעָה · מְאַחֲרֵי בַנֶּשֶׁף · נֶשֶׁף חִשְׁקִי שָׂם לִי לַחֲרָדָה · בְּנֶשֶׁף בְּעֶרֶב יוֹם · וַיַּכֵּם דָּוִד מֵהַנֶּשֶׁף וְעַד הָעֶרֶב לְמָחֳרָתָם · בשש נקודות · וְשִׂבַּעְתִּי נְדֻדִים עֲדֵי נָשֶׁף · יֶחְשְׁכוּ כּוֹכְבֵי נִשְׁפּוֹ · כולם ענין לילה · ויש מפרשים מזה נשפת ברוחך · וכבר פירשנו מהנשף ועד הערב בשרש מחר ודעת רז"ל כי גם כן יקרא נשף תחלת הלילה כשמתחיל החשך ותחלת היום כשסר החשך ואמרו על זה הפסוק מהנשף ועד הערב כאילו אמר מחבקר כי גם הוא יקרא נשף ואמרו אמר רב אשי תרי נשפי הוו נשף יממא ואתא ליליא נשף ליליא ואתא יממא · וְאֶת הַיַּנְשׁוּף · בשורק · ובחלם וְיַנְשׁוֹף וְעֹרֵב יִשְׁכְּנוּ בָהּ · עוף שהוא עף בלילה ״

נשק וְהֶחֱזִיקָה בּוֹ וְנָשְׁקָה לוֹ · צֶדֶק וְשָׁלוֹם נָשָׁקוּ · על דרך משל · שְׂפָתַיִם יִשָּׁק · וַיִּשְּׁקוּ אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ · וַיִּפֹּל עַל צַוָּארָיו וַיִּשָּׁקֵהוּ · יִשָּׁקֵנִי מִנְּשִׁיקוֹת פִּיהוּ · אֶשְּׁקָה נָּא לְאָבִי וּלְאִמִּי · וַתִּשַּׁק יָדִי לְפִי · וְעַל פִּיךָ יִשַּׁק כָּל עַמִּי · כלומר להודותו לאדון · בִּזְקֻן עֲמָשָׂא לִנְשָׁק לוֹ · ובקצת ספרים מדוייקים אשקה נא לאבי ולאמי בקמץ חטף והוא לגזרת אפעל ובמקצתם בחטף פתח · והכבד מַשִּׁיקוֹת אִשָּׁה אֶל אֲחוֹתָהּ · כלומר מגיעות כאילו נושקות זו לזו · וכבד אחר נַשְּׁקוּ בַר · וַיְנַשֵּׁק לְכָל אֶחָיו · לְנַשֵּׁק לְבָנַי וְלִבְנֹתָי · וע"א אֶל נֶשֶׁק בֵּית הַיָּעַר · בחמש נקדות ומסורות אחד מצאתי כל נשק בשש נקודות במ"ג יִבְרַח מִנֵּשֶׁק בַּרְזֶל · וְהֵמָּה מְבִיאִים אִישׁ מִנְחָתוֹ וגו' וְנֶשֶׁק וּבְשָׂמִים · וחברו דדה"ס כּוֹת לְרָאשֵׁי בְּיוֹם נָשֶׁק · וְעִיר מִבְצָר וְהַנָּשֶׁק · כִּי בַנֶּשֶׁק יִבְעֲרוּ אֵשׁ · בְּנֶשֶׁק וּמָגֵן וְצִנָּה · הוא כמו זין · והפעל ממנו נוֹשְׁקֵי רוֹמֵי קָשֶׁת · כלו נושאי כלי זין · וכן נוֹשְׁקֵי קֶשֶׁת מַיְמִינִים וּמַשְׂמִאלִים בָּאֲבָנִים וּבַחִצִּים בַּקָּשֶׁת · ולדעת המתרגם כן וְעַל פִּיךָ יִשַּׁק כָּל עַמִּי ·

נשק וְאֵשׁ נִשְּׂקָה בְיַעֲקֹב · משקלו נפעלה · והכבד וּבִעֲרוּ וְהִשִּׂיקוּ · אַף יַשִּׂיק וְאָפָה לָחֶם · ענינם ענין הבערה ״

נשר הַנֶּשֶׁר הַגָּדוֹל גְּדוֹל הַכְּנָפַיִם · בשש נקודות · עַל כַּנְפֵי נְשָׁרִים · פי' כמו אם הייתם על כנפי נשרי' שנשמרתם מכל נזק כי הנשר הזה יעוף גבוה מכל עוף ונושא אפרוחיו על כנפיו לשמרם כמו שאמר יפרוש כנפיו יקחהו · יַעֲלוּ אֵבֶר כַּנְּשָׁרִים · כתב הגאון רבי סעדיה ז"ל כי הנשר לעשר שנים יעלה מאד על פני רקיע השמים ויקרב לחום השמש ויפיל עצמו בים לרוב החום וימרט ויתחדש ויעלה אבר וישוב לימי עלומיו וכן כל עשר שני' ובשנת המאה יעלה כמנהגו ויפול בים וימות שם ״

נשר אִם יִתְגַּדֵּל הַמַּשּׂוֹר עַל מְנִיפוֹ · שמנו אותו מחסרי הנון עם מבוע ואף על פי שזה בחלם וזה בשורק למה שמצאנו במשנה אף הנסורת של בעל הבית ועוד אמרו ללוחות הנסורים מסכבים בנסרין · וכן המשור יקרא בערבי מנשאר והוא הכלי שקורין לו בלעז שירא · והפעל מזה וַיָּשַׂר בַּמְּגֵרָה · היה משפטו וַיִּשַּׂר השין דגושה בפלס ויגש אברהם ובא הנח תמורת הדגש כמו שבא כן בויזד יעקב נזיד ·

נשת נָשְׁתָה גְבוּרָתָם · לְשׁוֹנָם בַּצָּמָא נָשָׁתָּה הדגשות מפני ההפסק לתפארת · והנפעל וְנִשְּׁתוּ מַיִם מֵהַיָּם · כולם ענין הפסק הדבר ואבדו ״

נתב יִפָּלֵס נְתִיב לְאַפּוֹ · נָתִיב לֹא יְדָעוֹ עָיִט · הַדְרִיכֵנִי בִּנְתִיב מִצְוֹתֶיךָ · וְדֶרֶךְ נְתִיבָה אַל מָוֶת · הה"א רפה והיתה ראויה במפיק · ובה"א הנקבה וּבְמַיִם עַזִּים נְתִיבָה · נָתְסוּ נְתִיבָתִי · מְנַע רַגְלְךָ מִנְּתִיבָתָם · והקבוץ בִּנְתִיבוֹת לֹא יָדְעוּ אַדְרִיכֵם · ענינו כמו דרך ״

נתח וְנִתַּח אוֹתוֹ לִנְתָחָיו · וַיְנַתְּחֶהָ לַעֲצָמֶיהָ לִשְׁנַיִם עָשָׂר נְתָחִים · תְּנַתֵּחַ לִנְתָחָיו · אֱסֹף נְתָחֶיהָ אֵלֶיהָ · כָּל נֵתַח טוֹב · בסגול הנון · ויש ספרים בצרי

ענין

ענין נתחים איברים״

נתך ותתך עלינו · ויתכו כמים · שאגותי · ולא תתך חמתי בירושלם · בן תתך חמתי עליכם · והנפעל ומטר לא נתך ארצה · עד נתך מים עליהם · כאשר נתך אפי וחמתי על יושבי ירושלם · ונתכתם בתוכה · חמת יי אשר נתכה בנו · וחמתי נתכת · חמתו נתכה כאש · רוצה לומר כדבר הנתך מפני האש · והכבד והתכתי אתכם · התיכו עבדיך · ויתיכו את הכסף · כחלב תתיכני · והמקור השלם לפחת עליו אש להנתיך · והשם כהתוך כסף בתוך כור · ושלא נזכר פעלו ממנו כן תתכו בתוכה · ענין הצקת והרקה״

א״א ככר כתבתי בשרש אכר כי לשון אכר לא כמכא בפסוק רק בלשון ככף אבל התרגום של לשון כתח מתורגם בלשון אכר :

נתן נתן אברהם מתנות · ואויבי תתה לי עורף · בחסרון הקצוות שלא כמנהג בעבר · כי יתן איש אל רעהו · ויתן יי לישראל · נתנה ראש · ואנחנו נתן לך · בפתח לגזרת פעל · ונתנו את בנותינו · הליועץ למלך נתנוך · אשר יי אלהיך נותן לך · ונתון את אלהיהם באש · לבלתי נתן זרע · ונתון אותו על כל ארץ מצרים · נתנים נתנים המה לי · תן לי הנפש · תנה את נשי · תנו את ארון הקדש בבית אשר בנה שלמה · האשה אשר נתתה עמדי · ויתן יד · תנה את ירך · וגם כל בני המלך נתנו יד תחת שלמה · מצרים נתנו יד · שאו זמרה ותנו תף · ביום תת יי · לתת לך · לתתן שם את ארון יי · מקור בתוספת הנון · והתאר ומן הנתינים שנתן דוד והשרים לעבודת הלוים · והנפעל בבור הלבנון נתן לה · והיא לא נתנה לו לאשה · ונתנה לך גם את זאת · ונתנה לנערים המתהלכים ברגלי אדני · ונתתם ביד אויב · תבן אין נתן לעבדיך · ותבן לא ינתן לכם · הנתן תנתן העיר הזאת · ושלא נזכר פעלו מן הכבד וכי יתן מים על זרע · והשם מהר ומתן · וממנו תרומת מתנם · ובה״א הנקבה עבודת מתנה · איש כמתנת ידו · ומ״א ואתנה לך מתת · מתת אלהים היא · ענינם ידוע״

נתס נתסו נתיבתי · ענין הריסה״

נתץ כי נתץ את מזבח הבעל · יתצני סביב · את מזבחותם תתוצון · גם אל יתצך לנצח · ובא ותתצו חבתים · מוקל ומשפטו להדגש · מלתעות כפירים נתץ יי · לנתוש ולנתוץ · הנתוצים אל הסוללות · והנפעל והצרים נתצו ממנו · וכל עריו נתצו מפני יי ומפני חרון אפו · והכבד אשר נתץ יחזקיהו אביו · ונתצתם את מזבחותם · ונתצו רמותיך · ושלא נזכר פעלו ממנו והנה נתץ מזבח הבעל · ושלא נזכר פעלו מהנוסף תנור וכירים יתץ · כולם ענין שבירה והריסה״

נתק כי משם אתקנך · עקרו אנתקך והנון נוספת · ונתוק וכרות · ונתקנוהו מן העיר · דגש הקו״ף לתפארת כדגש מקדש יי · והנפעל ולא נתק שרוך נעליו · נתקו כפות רגלי הכהנים · זמותי נתקו מורשי לבבי · ורעים לא נתקו · לא במהרה ינתק · כאשר ינתק פתיל הנעורת · והכבד נתקו מסרות · ומוסרותיך אנתק · וינתק את היתרים · הלא את שרשיה ינתק ושדיך תנתקי · וכבד אחר עד התיקנו אותם מן העיר ·

א״א כי הוא מן הקל ואם היה מן פיעל הדגש היה נקוד ונתקנוהו הכ״ון בחירק והתיו לנושה :

התיקם כצאן לטבחה · ושלא נזכר פעלו ממנו הנתקו מן העיר · כלם ענין ההעתקה והעקירה · ומזה הענין ונתוק וכרות · והוא מי שביציו תלושין ביד עד שנפסקו חוטין שתלויין בהם אבל נתונים הם בתוך הכיס והכים לא נתלש · נתק הוא · בשש נקודות · שם נגע שהוא במקום שער ופירשו שהוא כתם שחור · ואפשר להיות מזה השרש אתיק אל פני אתיק · ודגש הת״ו לחסרון הנו״ן הנופלת · כי יוכלו אתיקים · ואתיקיהא מפו ומפו · ויונתן תרגם ענין זויות״

נתר ויתר ממקומו · והכבד ראה ויתר גוים · יי מתיר אסורים · התר אגדות מוטה · וכבד אחר קרוב לענין זה לנתר בהן על הארץ · וכתב א״א ז״ל מזה ויתר גוים · ועל שבעה אומות הוא אומר שקפצם והגלם מארצם · וקצת מ״רז״ל יש להם סברא זאת ואמרו מאי משמע דהאי ויתר לישנא דגלות הוא דכתיב לנתר בהם על הארץ ומתרגמינן לקפצא בהון · וענין לנתר הוא כתרגומו ענין הדלוג וההעתקה ממקום וכן כלם הנזכר ענין ההסרה וההעתקה ממקום · ומזה הענין כי אם תכבסי בנתר · והוא בשש נקודות ונקרא כן לפי שמעביר הכתם ומסירו ממקומו ויש שפירשו בו שהוא שקורין לו בלעז אלום שמלבנין בו הצמר · ויש שפירשו שהוא העפר שרוחצין בו הראש ומנקין בו כל דבר״

נתש ונתש את ישראל · וערים נתשת · ונתשתי אשריך · ויתשם יי · ונטעתי אתכם ולא אתש · לנתוש ולנתוץ · והנפעל לא ינתש ולא יהרס · אם ינתשו מים זרים קרים · ושלא נזכר פעלו מהדגוש ותתש בחמה · ענין כולם העקירה אבל אם ינתשו מים זרים קרוב ענינו כמו ינטשו בט״ת כי הט״ית והת״ו ממוצא אחד ויבאו בענין אחד כמו טעה ותעה · וכן ונטשתי אתכם ואת העיר אשר נתתי לכם ולאבותיכם מעל פני · בענין ונתשתי בת״יו״

ובן ארבע אותיות

הביא רבי יונה וכתב הנשתון · ופירושו כתב המפורש ואיננו לשון עברית כי אם ארמית״

נשלמה אות הנון

אות הסמך

סס וכצמר יאכלם סס · הוא העש האוכל בגדי צמר״

סאה ויהי סאה סלת · בשוא הסמך · וסאה סלת בשקל בקמץ חטף הסמך הה״א לסימן נקבה ולמ״ד הפעל נפלה ונהפכה ת״יו במלת סאתים והוא משנה סאה כמו ממאה מאתים · והקבוץ שלש סאים · ונעלמה ממנו הה״א כמו שנעלמה הה״א מן שנה בשנים · ויתכן לומר כי הה״א בסאה שורש והוא למ״ד הפעל במו הה״א בשנה ואין בה סימן נקבה ואע״פ שהמלה בנקבה · ויתכן עוד כי הה״א

בשנת

בשנה לנקבה ולמ״ד הפעל נפלה כמו שכתבנו בחלק הדקדוק ועניננה שהיא מדה הידועה אצלם שליש המדה הנקראת כמו כן אצלם איפה · ומלת בְּסַאסְּאָה בְּשַׁלְּחָהּ תְּרִיבֶנָּה · מענין זה ואפשר שהוא שם במקום סאה ונכפל בו הפ״א והע״ן והה״א בסוף למ״ד הפעל כמו יפיפית מבני אדם שהוא פעל מגזרת יפה נכפל בו הפ״א והע״ן והיו״ד שבין הפ״א והת״ו למ״ד הפעל ועוד יש לומר שהוא מקור מבנין הדגוש רוצה לומ׳ במדדה ונכפל בו הפ״א לבד כמו שנכפלה במלת זרזיף שהוא משרש זרף כאשר כתבתיו במקומו והאל״ף הראשונ׳ ע״ין הפעל והאחרונה מתחלפת בה״א למ״ד הפעל ומשקל המלה בפעלה ״

כאן

כִּי כָל סְאוֹן סֹאֵן בְּרַעַשׁ · ענינו לפי מקומו צער וצרה וסאון שם בפלס טחון וסואן פועל בפלס טוחן · ואא״זל פי׳ מתרגום של נעליך שרי סינך ומלשון רז״ל מסאני אוכמי אומ׳ כי כל נעל נועל ברעש ושמלותיו מגוללות ברמים תהיה לשריפה ואומר זה על סנחריב ו״ת מסבהון ומתנהון ברשע ״

סבב

וְסָבַב בֵּית אֵל · סוֹבֵב סוֹבֵב הוֹלֵךְ הָרוּחַ · ובהבלע אות הכפל סַבּוּנִי גַּם סְבָבוּנִי · סֹבּוּ צִיּוֹן וְהַקִּיפוּהָ · סֹבְבֵי עִיר · יָסוֹבּוּ עָלַי רַבָּיו · וְחִנָּה תְּסֻבֶּינָה אַלֻמֹּתֵיכֶם · וְסַבּוֹתִי אֲנִי לְיַאֵשׁ אֶת לִבִּי · והפעל הכבד הֲסִבּוֹתָ אֶת לִבָּם · וְהֵסֵב לֵב מֶלֶךְ אַשּׁוּר · אַחֲרֵי הֵסַבּוּ אוֹתוֹ · הֵסַבּוּ אֵלָי · מוּסַבּוֹת שֵׁם · וַיַּסֵּב אֱלֹהִים אֶת הָעָם · וַיַּסֵּב חִזְקִיָּהוּ פָּנָיו אֶל הַקִּיר · ובא וַיַּסֵּבּוּ אֶת אֲרוֹן אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל · בדגש הסמ״ך והבי״ת · ושלא נזכר פעלו ממנו עַל כַּמּוֹן יוּסָּב · והוא כתוב בו״ו ורגש ופליגי עליה יוסב רפה · ופעל הדגוש לְבַעֲבוּר סַבֵּב אֶת פְּנֵי הַדָּבָר · ופעל כבד אחר יְסוֹבְבֻהָ עַל חוֹמֹתֶיהָ · יְסוֹבְבֶנְהוּ יְבוֹנְנֵהוּ · נְקֵבָה תְּסוֹבֵב גָּבֶר · והמשיל כנסת ישראל לנקבה מבקשת בעלה כמו שנאמר במקום אחר ובקשו את יי׳ אלהיהם ואת דוד מלכם · והנפעל וְנָסַב הַגְּבוּל · נָסַבּוּ עַל הַבַּיִת · וְנָסַבּוּ בָתֵּיהֶם לַאֲחֵרִים · ובא מוקל וְרָחֲבָה וְנָסְבָה לְמַעְלָה · ומשפט המלה וְנָסֵבָּה כמו נָסַבָּה אֵלַי · נַת יִסֹּב · לֹא יִסַּבּוּ בְּלֶכְתָּן · וַיִּסֹּב מֵעֲלֵיהֶם · וַיִּסֹּב מֵאֶצְלוֹ · וַתִּסֹּב הַמְּלוּכָה · והשם סָבִיב סָבִיב · והקבוץ בלשון זכרים וּסְבִיבָיו נִשְׂעֲרָה מְאֹד · אָכְלָה חֶרֶב סְבִיבֶיךָ · וְאָכְלָה כָּל סְבִיבֶיהָ · ובלשון נקבות סְבִיבוֹת שְׁנָיו אֵימָה · וְעַל סְבִיבֹתָיו שָׁב הָרוּחַ · עַל כֵּן סְבִיבוֹתֶיךָ פַחִים · ובהבלעת אות הכפל כִּי הָיְתָה סִבָּה מֵעִם יְיָ · ובתוספת נו״ן כִּי הָיְתָה נְסִבָּה מֵעִם הָאֱלֹהִים · או הוא נפעל עומד והוא הנכון כמו שכתב׳ בחלק דקדוק · והשם עוד ובתוספת מ״ם מֵסַב קֶלַע · עַד שֶׁהַמֶּלֶךְ בִּמְסִבּוֹ · רֹאשׁ מְסִבַּי · והקבוץ בלשון נקבות והוא מְסִבּוֹת · ענין כולם וכל אשר הם מזה השרש ענין סובב והקפת הדבר · והחכם ר׳ יונה חלק השרש הזה לשלשה ענינים והשיב על החכם רבי יהודה שכתבם כולם ענין אחד · ועל דעתי כי דעת החכם רבי יהודה ישרה ונכוחה כי כלם ענין אחד כי אשר נפלאו בעיני רבי יונה להוציאם מענין סיבוב והקפה כמו וסבותי אני ליאש את לבי · סובב סובב הולך הרוח · ואתה הסבות את לבם · והסב לב מלך אשור עליהם · וכל אשר חבר עליהם עוד לא ימלט אחד מהם מענין הסיבוב והקפה אבל הם בכללו כי אין הגילגול והחזרה וההפך מבלי הסיבוב וההקפה · ומה שאמר עד שהמלך במסיבו · ראש מסיבי · שהוא ענין אחד מענין הסבה ממטה שאמרו רז״ל לא יאכל עד שיסב אינו כן כי ההסיבה בלשון רבותי׳ הוא לשון סיבוב והקפה כי לפי שתית׳ ישיבתם ואכילת׳ ושתיתם במסיבה שתיתה דרכם לישב על המאכל והמשתה סביב סביב ובעת אכילתם ושתיתם היו נסמכים אל צד שמאלם דרך חשיבות קראו גם לסמיכת הסיבה ותדע כי לא קראו לשום סמיכה בעולם הסיבה כי אם בעת האכילה והשתיה שדרכם לשבת סביב וכן אמר התרגום וישבו לאכל לחם ואסחרו למיכל לחמא ״

סבא

וְנִסְבְּאָה שֵׁכָר · זוֹלֵל וְסוֹבֵא · אַל תְּהִי בְסֹבְאֵי יָיִן · וּבְסָבְאָם סְבוּאִים · והתאר מוּבָאִים סָבָאִים מִמִּדְבָּר · כלומר שתויים ושכורים ונקרא על שם זה היין סָבְאֵךְ מָהוּל בַּמָּיִם · ולפיכך קראו למוכר היין סובא כמאמר בעל השיר אמת כל האנוש נמצא בעולם · לבד מסבאים הם הנבלים · אשר לקחו מעט כסף וצוו · במי זהב למלאות הנבלים · וכן ארז״ל למוכרת היין ההיא מסוביתא דמסרה מפתחא לגויה · כוש וּסְבָאִים אַנְשֵׁי מִדָּה · שם אומה מבני כוש · ויש לפרש כן מובאים סבאים ממדבר ״

א״א זה השיר הוא בספר הכקל ספר תגנית חכלו משורר ששמו ר׳ חיים בר יעקב לרכיכו תס זלה״ה :

סבך

כִּי עַד סִירִים סְבֻכִים · והשם נֶאֱחַז בַּסְּבַךְ · וְנִקַּף סִבְכֵי הַיַּעַר · ומ״א בִּסְבָךְ עֵץ קַרְדֻּמּוֹת · הבי״ת נקראת בקמץ חטף · ומשקל אחר עָלָה אַרְיֵה מִסֻּבְּכוֹ · הבי״ת בשוא ופתח · ויש ספרים בשוא לבדו ודגש הבי״ת לתפארת · והנפרד ממנו ואף על פי שנכתב בשי״ן תַּחַת שׂוֹבֶךְ הָאֵלָה · ופעל שלא נזכר פעלו עַל גַּל שָׁרָשָׁיו יְסֻבָּכוּ · הכל ענין התסבכות והסתעפות ועקר הלשון שנקרא כן הענף והסעיף לפי שהענפים והסעיפים נאחזים ונקשרים ומעורבים זה בזה ונקרא כן בלשון רז״ל הדבר ההנקשר והנאחז והמעורבב מסובך כמו שאמרו תחת צמר מסובך וזולת זה מה שזכרו בזה· ומן הענין הזה שְׂבָכִים מַעֲשֵׂה שְׂבָכָה · ואע״פ שזה בשי״ן וזה בסמ״ך אחד הוא כי דומה קו השבכה זה על זה לענף או לסעיף הנקשר והנאחז אחד על חבירו ״

סבל

עֲוֺנֹתֵיהֶם סָבָלְנוּ · וּמַכְאֹבֵינוּ סְבָלָם · והפעול מבנין הדגוש אַלּוּפֵינוּ מְסֻבָּלִים · וההתפעל וְיִסְתַּבֵּל הֶחָגָב · והשם לְכָל סֵבֶל בֵּית יוֹסֵף · בחמש נקודות · הֲסִירוֹתִי מִסֵּבֶל שִׁכְמוֹ · ומ״א נוֹשֵׂא סַבָּל · שם בפלס שבת · ומ״א עם ה״א הנקבה סבלה · והקבוץ סִבְלוֹת מִצְרַיִם · לְמַעַן עַנּוֹתוֹ בְּסִבְלוֹתָם · ומ״א אֶת עֹל סֻבֳּלוֹ · הבי״ת בקמץ חטף וענין הכל כובד המשא וטעינתו על הכתף · ופי׳ אלופינו מסובלים רוצה לומר שורינו חזקים ויכולים לסבול משאם ועבודתם או ענין מסובלים לרוב הבשר והשומן שהיו שמנים הרבה ובעלי בשר כאילו הבשר והשומן למשא עליהם · ופי׳ ויסתבל החגב רוצה לומר שאפילו החגב שהוא עוף קטן יסתבל עליו אם ינוח עליו שלא יוכל לסבול אותו ויהיה עליו למשא אפילו החגב ״

סגד

יִסְגָּד לוֹ וְיִשְׁתַּחוּ · לְבוּל עֵץ אֶסְגּוֹד · תרגום וישתחו וסגיד ״

סגל

וִהְיִיתֶם לִי סְגֻלָּה · וּסְגֻלַּת מְלָכִים · ענין יחוד הכסף והזהב והאבנים טובות באוצר ·

סגן

וְהַסְּגָנִים לֹא יָדְעוּ אָנָה הָלַכְתִּי · פַּחוֹת וּסְגָנִים · וְיָבֹא סְגָנִים כְּמוֹ חֹמֶר · פי׳ ויבא על סגנים כמו היוצר על החומר והם השרים הגדולים ובלשון

משנה נקרא המשנה לכהן גדול סגן ״

סגר וְהַדֶּלֶת סָגַר אַחֲרָיו · סָגַר אֶת פֶּרֶץ עִיר דָּוִד · וַיְיָ סָגַר בַּחֲמָה · סָגַר עֲלֵיהֶם הַמִּדְבָּר · והוא עומד כחביריו ואינו בורד ופירושו כאילו ה׳ המדבר סגר עליהם הדרך שלא יוכלו לעבור · וַיְהִי הַשַּׁעַר לִסְגּוֹר · וּסְגוֹר דְּלָתְךָ בַּעֲדֶךָ · סָגְרוּ דַּלְתוֹת הָאוּלָם · והנפעל נִסְגַּר לָבֹא · תִּסָּגֵר שִׁבְעַת יָמִים · והפעול מהדגוש סוֹגֶרֶת וּמְסֻגֶּרֶת · ושלא נזכר פעלו ממנו סֻגַּר כָּל בַּיִת מִבּוֹא · וְסָגְרוּ עַל מְסַגֵּר · והשם לְהוֹצִיא מִמַּסְגֵּר אַסִּיר · והוא שם בית הסהר · והקבוץ בלשון נקבות וְיַחְרְגוּ מִמִּסְגְּרוֹתָם · ושם במשקל אחר וַיִּתְּנֻהוּ בַסּוּגַר · והוא שם הכבל ות״י בקולרין · ומשקל אחר בתוספת מ״ם בתחלה ות״ו באחרונה וְעָשִׂיתָ לּוֹ מִסְגֶּרֶת טֹפַח · שהיא סוגרת תוך השולחן · וכבר ביארנו אותו בשרש זרת חיטב · ומשקל אחר וְאֶקְרַע סְגוֹר לִבָּם · רוצה לומר על השומן הסוגר לבם שלא יבינו ושלא ישכילו כמו שאמר השמן לב העם הזה · והפעל הכבד וְהִסְגִּיר הַכֹּהֵן אֶת הַנֶּגַע · וְהִסְגִּירוֹ הַכֹּהֵן שִׁבְעַת יָמִים · רוצה לומר יעמידנו סגור שלא יראנו אדם וגם סגור היה שלא היה יוצא בין העם · וענין אחר לֹא תַסְגִּיר עֶבֶד אֶל אֲדֹנָיו · וְלָנוּ הַסְגִּירוֹ בְּיַד הַמֶּלֶךְ · וְלֹא הִסְגַּרְתַּנִי בְּיַד אוֹיֵב · הֲיַסְגִּרֻנִי בַּעֲלֵי קְעִילָה · וכן פעל כבד אחר סִגַּר אֱלֹהִים הַיּוֹם [?] אֶת אוֹיִבְךָ בְּיָדְךָ · אֲשֶׁר סִגְּרָנִי יְיָ בְּיָדְךָ · יְסַגֶּרְךָ יְיָ בְּיָדִי · ענין כולם והדומה להם נתינה ומסירה · ואע״פ לא ימלט מן הענין הראשון כי קרובים הם בענין · וענין אחר לֹא יֻתַּן סְגוֹר תַּחְתֶּיהָ · הוא הזהב הטהור הנקי · וכן זָהָב סָגוּר · כלומר מטוהר ומזוקק · ואפשר שיהיה מהענין הזה הֶחָרָשׁ וְהַמַּסְגֵּר · רוצה לומר האנשים הגדולים והחשובים · וכן יקרא לחשוב מכלי המלחמה סגור כמו שאמר וְהָרֵק חֲנִית וּסְגוֹר לִקְרַאת רֹדְפָי · ויש לפרש וסגור ציווי מהענין הראשון כלומר סגור לקראתם שלא יעברו וירדפו אחרי · ומהענין הראשון עוד שם כפול הלמ״ד דֶּלֶף טוֹרֵד בְּיוֹם סַגְרִיר · רוצה לומר ביום המטר שיהיו בני אדם נסגרים בבתיהם שלא יוכלו לצאת מפני המטר ·

סדן סָדִין עָשְׂתָה וַתִּמְכֹּר · שְׁלֹשִׁים סְדִינִים · הוא כסות הלילה הסמוך לבשר עשוי מפשתים ויש מהם עשויים להתעטף בהם ביום ״ לינצול

סדר צַלְמָוֶת וְלֹא סְדָרִים · פירש רבי יונה סדרי הכוכבים או יהיה פירושו כי במקום החושך הכל מבולבל ואין שם שום סדר ותרגום

אא״ לא במצא לשון סדר במקרא רק זה לבד אבל התרגו׳ אל לשון ערך מתרגם בלשון סידרא וכן לשון טור וטורים ·

שתים מערכות תרתין סדרין · ומן הענין הזה וַיֵּצֵא אֵהוּד הַמִּסְדְּרוֹנָה · ואמר בו התרגום לאכסדרה וכן הוא כי האכסדרה מסודרת ונערכת ספסלים וכסאות לישיבת האנשים · ומן הענין הזה כתוב בשי״ן וּשְׂדֵרוֹת בָּאֲרָזִים · וְהֵבִיאוּ אֶל הַשְּׂדֵרוֹת יוּמָת · הוציאו אותה אל מבית לַשְּׂדֵרוֹת · רוצה לומר באמרו ושדרות בארזים שעשה מערכות התקרה בארזים ״

סהר שָׁרְרֵךְ אַגַּן הַסַּהַר · תרגום ירח סיהרא · ועל זה נקראו מראות הנשים שהרונים כמו שאמ׳ וְהַשְּׁבִיסִים וְהַשַּׂהֲרֹנִים · שהם דומים לסהר והוא כתוב בשי״ן בֵּית הַסֹּהַר שם המאסר שהוא עגול דמות הסהר ·

סוג כֻּלּוֹ סָג יַחְדָּו נֶאֱלָחוּ · מִדְּרָכָיו יִשְׂבַּע סוּג לֵב · והנפעל לֹא נָסוֹג אָחוֹר לִבֵּנוּ · נְסוֹגִים אָחוֹר · וְאֶת הַנְּסוֹגִים מֵאַחֲרֵי יְיָ · נָסֹגּוּ אָחוֹר · וַיִּסֹּגוּ וַיִּבְגְּדוּ בַּאֲבוֹתָם · וְנָסוֹג מֵאַחַר אֱלֹהֵינוּ · וכן קֶשֶׁת יְהוֹנָתָן לֹא נָשׂוֹג אָחוֹר · ואע״פ שנכתב בשי״ן · ושלא נזכר פעלו וְהֻסַּג אָחוֹר מִשְׁפָּט · והדגש תמורת הנח בהוקם והושב ענין הכל התאחרות והתנכרות · ועא סוּגָה בַּשּׁוֹשַׁנִּים · פי׳ נגדרת ונגבלת וכן בלשון המשנה ועשו סיג לתורה רוצה לומר גדר וגבול ״

סוד סוֹד יְיָ לִירֵאָיו · כִּי אִם גָּלָה סוֹדוֹ · וְסוֹד אַחֵר אַל תְּגָל · ענין עצה ודבר סתר · ומזה הענין לֹא יָשַׁבְתִּי בְסוֹד מְשַׂחֲקִים · ר״ל בעצתם כשמתחברי׳ יחד לשחוק ולהבלי העולם · וכן וְעַל סוֹד בַּחוּרִים יַחְדָּו · בְּסוֹד יְשָׁרִים וְעֵדָה · ורבי יונה חלקם לשני ענינים והנכון שהכל ענין אחד · ומן השרש הזה והענין הזה הוּסַד שְׁלֹמֹה לִבְנוֹת אֶת בֵּית הָאֱלֹהִים · כלומר נתיעץ ועמד בסוד הבנין עם דוד אביו כמו שנאמר ויתן דוד לשלמה את תבנית האולם · וַתָּשֶׂם בַּסַּד רַגְלַי · יש מפרשים אותו כי הוא העץ שמשימין בו רגלי האסורים ס״פ בלעז ועוד נכתבנו באות השי״ן ״

סוה וַיִּתֵּן עַל פָּנָיו מַסְוֶה · הוא הצעיף ״

סוך וְסוֹךְ לֹא סָכְתִּי · וָרָחַצְתְּ וָסַכְתְּ · וְשֶׁמֶן לֹא תָסוּךְ · ופירושו ובשמן לא תסוך בשרך ושערך · וָאֲסֻכֵךְ בַּשָּׁמֶן · והפעל הכבד וַיְּרַחֲצוּ וַיָּסֻכוּ · והביא רבי יונה שם בזה השרש כרוב מִמְשַׁח הַסּוֹכֵךְ · אמר כי סוכך שם השמן הטוב שהיה מנהג המלכי׳ להמשח בו וראיתו כי מלת ממשח פתוחה בעבור שהיא נסמכת אל סוכך ויפרש פי׳ ונכפל בו הלמ״ד כמו שנכפל במלת לשוטש בצדכם שהוא מן שוט · ועל שם זה נקרא הלגין שמשימין בו השמן אסוך אָסוּךְ שָׁמֶן · על שסכין ממנו והאל״ף נוספת · ועא אַךְ מֵסִיךְ הוּא אֶת רַגְלָיו · לְהָסֵךְ אֶת רַגְלָיו · כנוי למי רגלים ו״ת עביד צרכוהי · למעבד צרכיה · רוצה לומר להפנות לנקבים גדולים וכן במשנה זה הכלל היה במקדש כל המסך את רגליו היה טעון טבילה וכל המטיל מים טעון קדוש ידים ורגלים ״

סוס כִּי בָא סוּס פַּרְעֹה · והנקבה סוסה לְסֻסָתִי בְּרִכְבֵי פַרְעֹה · כִּי תִרְכַּב עַל סוּסֶיךָ · דָּרַכְתָּ בַיָּם סוּסֶיךָ · ירמז לעננים · ושם עוף בזה השם כְּסוּס עָגוּר כֵּן אֲצַפְצֵף · פירוש כסוס ועגור כמו שמש ירח · ובמקום אחר אמרו ביו״ד תחת הוו וְתוֹר וְסִיס וְעָגוּר · והוא שם עוף · ואמר בו התרגום ושפנינא וכורכיא וסנונית׳א ובדברי רז״ל קם ריש לקיש צוח ככורכיא · ופירש רבנו שלמה ז״ל גרואה בלעז ·

סוף סָפוּ תַמּוּ · וְזֵבְרִים [?] לֹא יָסוּף · יַחְדָּו יָסֻפוּ · והפעל הכבד אָסֵף כֹּל · אָסֹף אֲסִיפֵם · אבל אסוף אינו מעיקר זה כי אם משרש אסף כאשר כתבתיו בשרש האל״ף אבל הוא מענין אלו ועניינם ענין כליה · ומענין זה סוֹף דָּבָר הַכֹּל נִשְׁמָע · סוֹף כָּל הָאָדָם · ומצאתם אותו בְּסוֹף הַנַּחַל · אחרית הדבר ותכליתו · ולא ימלט מענין זה וְנִגְלָה לִפְנֵי סוּפָה · וכמוץ גְּנָבַתּוּ סופה · בְּסוּפָה וּבִשְׂעָרָה דַּרְכּוֹ · וְגַלְגַּלָּיו כַּסּוּפָה · כְּסוּפוֹת בַּנֶּגֶב לַחֲלוֹף · כי גם הוא ענין כליה שהוא הרוחות והזועות שהם מניעים הדברים קל מהרה ומכלים אותם · וענין אחר וַתָּשֶׂם בַּסּוּף עַל שְׂפַת הַיְאֹר · קָנֶה וָסוּף קָמֵלוּ · הוא הגמא ויש ממנו גדל בקרקע הים

בעיקרי ההרים ׃ ועליו נאמר סוף חבוש לראשי ׃ וגם הוא לא ימלט מהענין הראשון כי אפשר שנקרא כן לפי שהוא כלה במהרה ׃

סור והענן סר מעל האהל ׃ ויש לפרש כמו זה הכל סר ׃ פירוש סר מן הדרך הטובה ׃ וסרתם מן הדרך ׃ וסורי בארץ יכתבו ׃ רוצה לומר סורים ממני והוא תאר כי יבאו תארי נחי העי"ן פעמים בשורק כמו ותבט עיני בשורי ׃ שובי מלחמה ׃ וכן סורי הגפן נכריה ׃ רוצה לומ' הנטישות הסורים מן הגפן כלומר כך נהפכתם ליכסורי הגפן וכגפן נכרית ׃ גולה וסורה ׃ רוצה לומר סורה ממקומה ׃ כי גם אוי להם בשורי מהם ׃ נכתב בשי"ן והוא כמו בסמך ׃

(א"ה הוא תואר ולא יתכן היות פעול כי הוא פעל עומד וכן כתב ר"א ב"ע)

והפעל הכבד והסיר יי' ממך כל חולי ׃ ותסר בגדי אלמנותה ׃ הסיר המצנפת והרים העטרה ׃ כי אם הסירך העורים והפסחים ׃ ההא בשוא וסגול ׃ מוסר מעיר ׃ ושלא נזכר פעלו ומעת הוסר התמיד ׃ אך וירא יי' כי סר לראות ׃ אסרה נא ואראה ׃ סורה שבה פה פלוני אלמוני ׃ והדומים להם ידמה כי הם ענין אחר הפך הענין הראשון אבל לדקות העיון תכיר שהוא נכלל בענין הראשון כי הם מסתתר עמהם ור"ל כי סר ממקומו לראות סורה ממקומך ושבה פה ׃ ומזה הענין וסר מרזח סרוחים ׃ כלומר קרוב לבא אבל הסרוחים ׃ ועא' סר סבאם ׃ פירושו נבאש ותרגום ויבאש וסרי כלומר מרוב שתיתם נבאש סבאם בפיהם ׃ ויש לפרש מזה הכל סר ׃ ועא' כי דבר סרה ׃ תאר בפלס ורחל בתו באה ׃ ר"ל דבר דברה סרה ׃ העמיקו סרה ׃ דבר עושק וסרה ׃ עוד תוסיפו סרה ׃ פירוש דברה סרה או עלילה סרה ׃ מה זה רוחך סרה ׃ סר וזעף ׃ יסורו בי ׃ ובנין הפעיל מזה לדעת קצת המפרשים חי אל הסיר משפטי ׃ ובנין מרובע דרכי סורר ׃ והתאר כי כפרה סוררה ׃ ויתנו כתף סוררת ׃ ענין המלות האלו העוות והשתנות מהמנהג ׃ וכתב הרב רבי יצחק בן גיאת דרכי סורר מן סירים סבוכים ׃ וכתב החכם רבי יונה כי סר וזעף מפעלי הכפל וראייתו שהוא בפתח ואילו היה מפעלי העי"ן היה קמץ כי התארים עלולי העי"ן קמוצים ׃ ואנחנו מצאנו בספרים מדוייקים רוב התארים מפעלי הכפל קמוצים כמו התארים עלולי העי"ן אע"פ שמקצתן פתחין וכן נמצאו תארים מנחי העי"ן מעטים בפתח כמו מקל לבנה לח ׃ כל עץ לח ׃ מפיקים מזן אל זן ׃ ודע כי הרבה ממנו פתחין אם כן סר וזעף וחביריו באו כמוהם אם כן יהיו מנחי העי"ן או מפעלי הכפל ׃ ואמר עליהם בעל המסורת ב' פתחין ׃ והשלישית בשער סור ׃ ת"י בתרע נשריא ׃ ובדברי רז"ל שהוא שער המזרחי ושבעה שמות נקראו לו שער סור ששם היו טמאים פורשין הדא הוא דכתיב סורו טמא קראו למו ׃ שער היסוד ׃ ששם היו מיסדים ההלכה ׃ שער חרסית שהוא מכוון כנגד זריחת השמש הא כמה דתימר האומר לחרס ולא יזרח ׃ שער האיתון שהוא משמש כניסה ויציאה ׃ שער התוך שהוא ממוצע בין שני שערים ׃ שער חדש ששם חדשו סופרים את ההלכה ׃ שער העליון שהוא למעלה מעזרת ישראל ׃

סות ובדם ענבים סותה ׃ פירוש כסותו ׃

סחב וסחבנו אותו עד הנחל ׃ פירוש חומת העיר נסחב עד הנחל ׃ ואמר אותו על החומה ואף על פי שהיא לשון נקבה לפי שנקרא גם כן שור שהוא לשון זכר ׃ אם לא יסחבום צעירי הצאן ׃ סחוב והשלך ׃ ואת הכלבים לסחוב ׃ בלויי סחבות ׃ ענין כולם הגרירה והמשיכה בקרקע שי"רסר בלעז ורוצה לומר סחבות הבגדים הבלויים שנסחבו בקרקע ובאשפה ׃

(א"ה וכן סחף ענינם אחד וה"בית והפ"א מתחלפי' כמו נשב ונשף ׃)

סחה וסחיתי עפרה ממנה ׃ והשם סחי ומאוס ׃ בפלס שבי צבי ׃ ענינם כענין סחב אלא שזה הוא גרירת הטיט מן הקרקע והדברים המאוסים כשמכבדין הקרקע ההוא ׃

סחף מטר סוחף ואין לחם ׃ והנפעל מדוע נסחף אביריך ׃ ענינם ענין הולכה וגריפה והדיפה כי זרם המטר גורף ומוליך העצים והזרעים וכן בדברי רבותינו ז"ל נסתחפה שדהו ׃

סחר סחרו אל ארץ ולא ידעו ׃ פירושו סבבו ׃ לבי סחרחר ׃ כלומ' הולך סביב סביב ואינו מיושב מרוב הצרות ותרגו' סביב סביב סחור סחור ׃ ויסב מעליהם ואסתחר מלוותהון ׃

(א"ה והוא גם תואר על משקל הפכפך ׃)

ומזה הענין נקרא התגר סוחר לפי שהוא סובב את הארצות תמיד הולך ושב ׃ עובר לסוחר ׃ אנשים מדינים סוחרים ׃ אשר סוחריה שרים ׃ שבו וסחרוה ׃ ר"ל סחרו בה ׃ תרשיש סוחרתך ׃ רוצה לומר מביאה הסחורות אליך ׃ והשם איים רבים סחורת ידך ׃ ומשקל אחר סחרה ואתננה ׃ טוב סחרה ׃ ומשקל אחר מסחר כסף ׃ ותהי סחר גוים ׃ וסחר כוש ׃ ובתוספת מ"ם ומסחר הרוכלים ׃ וכן נקר' מזה הענין המגן שהוא עגולה סביב סביב סוחרה ׃ צנה וסחרה אמתו ׃ רוד"לא בלעז ׃ ודר וסחרת ׃ אבן יקרה ואפשר שתהיה ביד הסוחרים תמיד ולפיכך נקראת סוחרת כמו שאמרו רבותינו ז"ל על דר וסחרת שהיא אבן אחת שקוראה דרור לכל בעלי סחורה ׃

סחש ובשנה השנית סחיש ׃ הוא הצומח משרשי הזרע ות"ת קתקתין כלומר הבא אחר הספיח ׃

סיג בספך היה לסיגים ׃ היו לי בית ישראל לסיג ׃ הוא הדבר הרע הנשאר אחר שהותך הכסף או שאר המתכות ונבחר הטוב שבו וזוקק וישאר הרע הוא יקרא סיג ׃ כסף סיגים ׃ שלא זוקק ולא הוסרו הסיגים ממנו ׃

סיר בשבתנו על סיר הבשר ׃ שפת הסיר שפת ׃ וגם יצק בו מים ׃ סיר נפוח ׃ מות בסיר ׃ סיר אשר חלאתה בה ׃ תחת הסיר ׃ ענינם קדרה והקבוץ בלשון נקבה בסירות ובדודים ועשית סירותיו ׃ בטרם יבינו סירותיכם אטד ׃ ואמר יבינו על הקדרות על דרך ההשאלה ור"ל בטרם שירגישו הסירות האטד כלומר שיתחממו מן האטד הבוער תחתיהם כמו חי שהבשר בקדרה עדיין חי שלא נתבשל כלום כן יבא החרון והשבר להם פתאום ׃ ופירוש הפסוק על דרך הבשר עודנו בין שיניהם טרם יכרת ואף יי' חרה בעם ׃ וענין אחר כקול הסירים ׃ הנני שך את דרכך בסירים ׃ כי עד סירים סבכים ׃ ובלשון נקבות ואחריתכן בסירות דוגה ׃ ענין כלם והדומים להם קוצים ׃ ויש מפרשים מזה הענין דרכי סורר ׃ ויש לפרש בסירות דוגה מהענין

הראשון והן הדוגיורת ולפי שהם קטנות קרא אותם בלשון סיר · וכת' ובנתיכון ברוגית ציירין ״

סית כי יסיתך אחיך בן אמך · ויסת את דוד בהם · אם יי הסיתך בי' ההא בחטף סגול · ואף הסיתך מפי צר · ההא בחטף פתח · כי חמה פן יסיתך · ותסיתהו לשאול מאת אביה · ותסיתני בו לבלעו חנם · ויסיתם אלהים ממנו · אשר הסתה אותו · הדגש תמורת הנח אשר בהסתה או הסיתה וכן ברגש פא' הפעל הסיתוך ויכלו לך · פן יסית אתכם חזקיהו · והדגש תמורת הנח כלם אשר הם מזה השרש ענין הסתה והשלכה מדעת לדעת אחר · ופירושו ויסיתם אלהים ממנו · בענין ויסירם כלומר העיר רוחם והסירת לבם לסור ממנו כמו שאמר ויי' עזרו ״

סכך סוככים בכנפיהם · ממשח הסוכך · ברוב הסוכך · וכן ושכותי כפי · ואעפ' שנכתב בשין · וסכות על הארון את הפרכת · סכותה בענן לך · סכותה באף · ויסכו הכרבים · יסכהו צאלים צללו · והפעל הכבד ויסך בדלתים ים · באברתו יסך לך · ויסך אלוה בעדו · ושלא נזכר פעלו ממנו אשר יסך בהן · וכבד אחר ונכתב בשין ובעצמות וגידים תשוככני · והשם שוך כי יצפנני בסכה · ונכתב בשין תחמוס כגן שכו · ובהא הנקבה וסכה תהיה לצל יומם מחרב · בסכות תשבו שבעת ימים · ומשקל אחר בתוספת מם פרש ענן למסך · את מסך הפתח · משפטו מסכך בפלס מכלל · והוכן הסוכך · הוא מכסה קרשים ועורות עליהם ובאים הנלחמים אל העיר ונכנסים תחתיו עד לחומה וחותרין תחתיו החומה והוא מגן עליהם מן האבנים המשליכים מעל החומה ובלעז קורין לה טלפא · ומזה השרש והענין הזה ואת מוסך השבת · בשקל מעשה מורד ששרשו רדך ואף על פי שזה בשורק וזה בחלם אחד הם ופירשו רבי יונה מחסה המשמרה כלומ' המקום אשר יחסו בו אנשי המשמרה ות' שקוס · וכתב רבינו שלמה גג אהל עשוי לצל לשבת תחתיו בעזרה ביום השבת הענין הזה רובו ענין סיכוך למעלה · ויש שהוא ענין מחיצה ומגן והבדל בין דבר לדבר כמו וסכות על הארון את הפרכת · ויסך על ארון העדות · כי לא היה הפרוכת על הארון אלא סמוך לו מבדיל בינו ובין אהל מועד · וכן פרכת המסך · ואת מסך הפתח · סכותה בענן לך · ויסך בדלתים ים · כי אעבור בסך · פירוש במנין הקהל ובכללו ודומה לו בדברי ר"זל בענין מנין הכל סך ובינתא סך קירי פלסתר סך הכל וזולת זה ממה שנשתמשו בזה הלשון הרבה והוסיפו עליו מם ואמרו ובלבד שלא יזכיר לו סכום מקח ״

סכל עם סכל ואין לב · בנים סכלים · נסכלת לא שמרת את מצות יי · והשם נתן הסכל במרומים רבים · בשש נקודות · וי"א שהוא ענין שכל בשין והוא הנכון ועוד נפרשנו בשרש שכל · ומזה והסכלות הוללות · והפעל הדגוש והוא יוצא סכל נא את עצת אחיתפל · ודעתם יסכל · נהפעל הכבד הסכלתי ואשגה · הסכלת עשו · וידמה שאינם פועלים עוברים · ומזה הענין אף על פי שהוא כתוב בשין ודעת הוללות ושכלות · ואמר המסרה כל לשון טפשות בתוב בסמך בר מן חד כתוב בשין ודעת הוללות ושכלות ״

סכן הוכח בדבר לא יסכון · לא יסכן גבר · כי תאמר מה יסכן לך · הלאל יסכן גבר · כי יסכן עלימו משכיל · פי' הלאל יועיל גבר בצדקו וביושר מעשיו כי לו לבדו יועיל ולא לאל ענינם ענין תועלת · ורבי אברהם אבן עזרא פירש הלאל יסכן גבר ענין תוכחת כלומר הלאל יוכיח גבר או יוכיח בין שניהם משכיל · והפעל הכבד הסכן נא עמו ושלם · והוא עובר כמשפטו בהסתר מלת דרכיך פי' תועיל דרכיך עמו ותהי בשלום · וכן וכל דרכי הסכנתה · פירושו הועלת כלומר שנתת בהם תועלת · וע"א ההסכן הסכנתי · פי' ההרגל הרגלתי · ויש לפרש מזה הענין הסכן נא עמו ושלם · פי' הרגל עמו שתהיה עמו תמיד ויש מפרשים מזה וכל דרכי הסכנת · הרגלת דרכי כלומר שאתה יודע אותם תמיד · וע"א לך בא אל הסכן הזה · פירוש הפקיד על האוצר · וכן ויבן ערי מסכנות לפרעה · ואת כל מסכנות ערי נפתלי · ויבן ביהודה בירניות וערי מסכנות · ומסכנות לתבואת דגן ותירוש ויצהר · ענינם אוצרות · והכניס רבי יונה בזה הענין ותהי לו סוכנת · כלומר אוצרת והנכון והישר בעיני כי פי' סוכנת מועילה כמו מדת יסכן לך · הלאל יסכן גבר · וענינו שתהיה מועילה לו מפני הצינה וזהו שאמר ושכבה בחיקך וחם לאדני המלך · ועוד פירשו סוכנת מחממת ומורה עליו ושכבה בחיקך · וחם לאדני המלך רוצה לומר שלא ידעה אך היתה לו מחממת ושוכבת עמו כי אסורה היתה לו משום לא ירבה לו נשים וכבר היו לו שמונה עשר · וכן לפי דעתי בוקע עצים יסכן בם · כלומר יתחמם בם בעמלו בהם וכן קורין בערבי לדבר החם אל סכון · וי"מ יסכן בם מענין סכנה וממה שנשתמשו ר"זל הרבה בזה הלשון באמרם במשנה המפרש והיוצא בשיירה והמסוכן ועוד אמרו החושש את המסוכנת וזולת אלה רבים · המסכן תרומה · הכניסו רבי יונה בענין ערי מסכנות · ועל דעתי שהוא מענין טוב ילד מסכן · ואדם לא זכר את האיש המסכן · שפירושו עני וכן תרגום עני מסכן וכן פירוש הפסוק כי אמר למעלה הפסל נסך חרש וצורף בזהב ירקענו ורתוקות כסף צורף וזהו מעשה העשירי שיעשו הפסילי מכסף ומזהב והעני המסכן שאינו יכול לעשותו מזהב וכסף לתרומה לפסלו עץ לא ירקב יבחר כלומר אחר שלא יוכל לעשותו זהב וכסף יבקש ויבחר העץ המובחר שלא ירקב · והשם מזה הענין ארץ אשר לא במסכנת ״

סכר כי יסכר פי דוברי שקר · ויסכרו המעינות תהום · ענין סגירה · ומזה הענין אף על פי שנכתב בשין כל עושי שכר אגמי נפש · והוא בשש נקודות פירוש שסוגרים בפני המים לקבץ המים ולצוד הדגים רישקל"ב שא"ב בלעז ויתכן לפרש לפי שאמר והיו שתותיה מדוכאים אומר כי עתה יהיו אגמי נפש אותם שהיו עושי השכר כלומר החומות וא"לף אגמי במקום עי"ן · וענין אחר וסכרתי את מצרים · כמו וסגרתי מענין יסגרך יי בידי · כמו שפירשנו ״

סכת הסכת ושמע ישראל · כמו האזן ושמע אשקולטה בלעז · ורבי יונה פירשו לשון קבלה ואיננו נכון לפי שמלת שמע מתאחרת שהיה משפטו להתקדם כי קודם ישמע אדם ואחר כך יקבל ואין ראיה מנעשה ונשמע כי פירוש נעשה ונשמע נעשה מה ששמענו ונשמע עוד מה שידבר יי או פירושו נעשה מצות עשה ונשמע מצו' לא תעש' שהם בשמיעה וקבלה לבד והביא בזה הענין את סכות מלכבם · כלומר קיבול

עבודרת מלככם ואפשר שיהיה סכות שם האלות שהיו עוברים •

א״א אולי הוא היה עשוי על צורת הענף הנקר׳ בלשון אשכנז סיכות ובלעז פאפיגל והוא מנפנף בלשון בני אדם •

סל ובסל העליון · סלי חרי · ענינם ידוע · ויתכן ששרש סל סלל כי הוא נדגש בקבוץ ובכנוי ובהכפל הפ״א והלמ״ד חשב ידך כבוצר על סלסלות · ועוד נכתבנו בן ארבע אותיות · יהללוך סלה · בצעדך בישימון סלה · פירשו בזו המלה כמו עדי עד ופירוש בצעדך בישימון סלה מני עד · וכן בדברי רז״ל תנא דבי רבי אלעזר בן יעקב כל מקום שנאמר נצח סלה ועד אין לו הפסק לעולם ולעולמי עולמים נצח דכתיב לא לנצח אקצוף · סלה דכתיב יכוננה עד עולם סלה · ועד דכתיב יי׳ ימלוך לעולם ועד · ורבי אברהם אבן עזרא פירש המלה כמו אמת · והנכון והישר בעיני שזו המלה אין לה ענין דבק בענין אשר היא עליו אך היא מלת ניגון כך שהיו המנגנים משלימים במקומות הניגון בן והראיה כי לא תמצא זאת המלה במקרא כי אם במזמור ונגון כי רוב הזכרת המלה הזאת בתילי׳ ובתפלת חבקוק שהיתה בנגון ערות יסוד עד צואר סלה · וכן אמר בסוף התפלה למנצח בנגינותי · ולפי דעתי כי שרש המלה סלל והה״א נוספת כי המלה מלעיל לעולם ויהיה סל על משקל צל קן ובשנוספת בו הה״א היה ראוי להדגש והוקל ומשקלה עם תוספת הה״א חרה נסו · ועניני הרמה והגבהה מן סלו לרוכב · ר״ל כי באותו המקום היה הגבהת הקול בניגון ״

סלל סלו סלו המסילה · דרך לא סלולה · סלותה כמו ערמים · ויסלו עלי ארחות אידם · ויתכן כי ויסלו ע״א · אבל רבי יהודה ורבי יונה הביאוהו בזה השרש · והשם והיתה מסלה · ומ״א מסלול ודרך · זכר ר׳ יונה בזה השרש ענינם שונים ענין זה אחר וענין סלו לרוכב בערבות · עודך מסתולל · ע״א · וענין מסלות לבית יי׳ · ע״א · ועל דעתי כי כלם ענין אחר הם ענין ההרמה וההגבהה ופי׳ סלו סלו המסילה הרימו האבנים והמכשולות מן הדרך ולפי רוב הרגילות בהסרת האבני׳ והרמת המכשולורת מן הדרך נקראת הדרך עצמרת מסילה · וכן דרך לא סלולה · שלא הורמו המכשולות ממנה · וא״אזל פירש מסילה סלולה שמרימין הדרך באבנים שמשימין בה וכן סקלו מאבן כלומר מאבנים חזקות בנו אותה · וכן אמר ומסלותי ירמון · וכענין זה סלו סלו · שירימו המסילה וכן פנו דרך הרימו מכשול המעברות שהם בשיש גדול ופנו דרך שיסורו בני אדם מהדרך וכן ופנה דרך לפני · וגם העץ שמרימין עליו האבנים ומשליכים אותם תוך העיר נקרא סוללרת כמו שאמר כרתו עצה ושפכו על ירושלם סוללה · בשפוך סוללה · הסוללות באו העיר ללכדה · הנתוצים אל הסוללות ואל החרב · נוסא או קלב״רי בלעז · ויונתן תרגם וצברו מליתא · ומליתא הוא תל עפר בדברי רבותינו ז״ל שקל מליא ושדא בנצא אדעתא דארעא · וכן תרג׳ הסוללות באו העיר הא מליתא צברו על קרתא למיכבשה · וכן הנתוצים אל הסוללות דמתרעין להון וצברין מליתא לתקפא שורא מן קדם דקטלין בחרבא · כלומר שאנשי העיר היו נותצין הבתים ועושין מהאבני׳ תילים תילים סמוכים לחומה מבפנים לחזקה · וכל סוללה תרגם מליאתא ונכון הוא פירושו · וכענין זה אמר ויצבר עפר וילכדה · ופירוש סלו לרוכב בערבות · רוממו לו וגדלו לו · וכן מסלות בלבבם · ומלה מרובעת כפול הפ״א סלסלה ותרוממך · רוממה ותרוממך · וכן מסתולל בעמי · מתרומם ומתגאה בהם לבלתי שלחם · מסלות לבית יי׳ · אפשר לפרש תקרות ולפי שהם גבוהים קראם בן · או יהיה מסילות מעלות ולפי שהם כמו הדרך שידרכו בהם בני האדם תמיד קראם כן אבל לפי מה שאמר בספר מלכים על זה מסעד לבית יי׳ במקום שאמר הנה מסילות לבית יי׳ נפרש מסילו׳ בענין מסעד ויהיה התקרה כמו שאמרנו כי גם היא מסעד או יהיה בנין אחר כמו עמודים עשוי לסעד ולחוזק · וענין אחר סילון ממאיר · בחירק · כי סרבים וסלונים · בפתח וענינו כמו קוץ · והפעל הקל ממנו ויסלו עלי דרכם · ויסלו עלי ארחות אידם · וכן כתבו החכם רבי אברהם אבן עזרא · וכן כתבו רבי יהודה בן בלעם וכן כתבו א״א ז״ל •

סלא המסלאים בפז · האלף הזאת תמורת הה״א · לא תסלה בכתם אופיר · או תהיה האל״ף שרשית כאל״ף קרא ויהיה סלא וסלה ענין אחד · ופירוש המסולאים הנערכים בפז •

סלד ואסלדה בחילה · פירוש אני מתחמם ונכוה בחילה · ובדברי רז״ל כל שהיד סולדת בהם •

סלה סלית כל שוגים מחקיך · והפעל הכבד סלה כל אבירי · יתכן לפרש ענינם מענין מסלה אף על פי שהם שני שרשים ר״ל דרכת ורמסת כל שוגים וכן סלה כל אבירי דרך ורמס כל אבירי בקרבי · וע״א לא תסלה בכתם אופיר · ענינו לא תערך · וכבר זכרנוהו בשרש סלא •

סלח סלחתי כדברך · לא יאבה יי׳ סלוח לו · סלח נא לעון העם הזה · והנפעל ונסלח לו · והתאר טוב וסלח · והשם כי עמך הסליחה ·

א״א כלם ענין מחילה אבל לשון מחילה לא נמצא בפסוק:

סלם והנה סלם מצב ארצה · ידוע •

סלן סילון ממאיר · ענינו כמו קוץ מכאיב · וכן כי סרבים וסלונים · קוצים · כן הביאו רבי יונה שרש בפני עצמו וכבר כתבנו אותו בשרש סלל ·

סלע ושים בסלע קנך · בסגול הסמ״ך · ודברתם אל הסלע · סלעים מחסה לשפנים · ענין סלע ידוע · וכנו המבצרים הגבוהים לסלע לפי שרובם נבנים על סלע כמו שאמר ושים בסלע קנך · והתרגום ושוי בכרך תקיף מדורך · וכן ותפש את הסלע במלחמה ויקרא את שמה יקתאל · תרגם וכבש ית כרכא · ועל דרך משל יי׳ סלעי ומצודתי · על דרך מגדל עוז שם יי׳ · וסלעו ממגור יעבור · פירש בו התרגום כמו מלכו ושלטנוהי מן קדם דחלא יעדון · ואפשר לפרשו במשמעו ויהיה למ״ד מסתתר ר״ל ולסלעו ממגור יעבור כלומר שינוס אל סלעו ואל מגדליו החזקים מרוב מגור · וא״א ז״ל פירש כי דרך העולם כשיברח אדם מפני אויבו ויבא למבצר מעוזו לא יפחד אך מפני תנופרת יד יי׳ אפילו סלעו ומבצריו ממגור ומפחד יעבור ויפחד עוד ולא יאמין בחיים ·

סלף ויסלף דברי צדיקים · אולת אדם תסלף דרכו · ואיתנים יסלף · והשם וסלף בוגדים ישדם · בשש נקודות ענין עוות •

סלת

סלת סֹלֶת חִטִּים · מְסֻלָּתָהּ וּמִשַּׁמְנָהּ · הוא הקמח שהוא טחון טחינה גסה · וכן אמרו במשנה נפה שהיא מוציאה את הקמח וקולטת את הסולת ״ (שמות כט · ויקרא ב)

סם קַח לְךָ סַמִּים · כלל לכל אלו הסמנין שזוכר ופורט אחר כן נָטָף וּשְׁחֵלֶת וְחֶלְבְּנָה · סַמִּים וּלְבֹנָה זַכָּה · פירשו בו סם שקריין כן כי איך יהיה כלל הסמים והרי זכר בתחלה קח לך סמים נטף אבל רבותינו ז״ל קבלו הלכה למשה מסיני כי אחד עשר סממני נאמרו למשה בסיני ופירוש הפסוק כך קח לך סמים שנים נטף ושחלת וחלבנה הרי חמשה סמים כלל עוד כמנין אשר זכר שהם חמשה הנה עשרה ולבונה זכה הנה אחד עשר ורז״ל נשתמשו הרבה בזה הלשון באמרם סם פלוני יפה לו סם פלוני רע לו עוד אמרו לא תשתי סמא והוסיפו בו דגש ואמרו אין שורין סמנין מבעוד יום ואפשר ששרש סם סמם ואעפ״י שאין ראיה אחרת אלא דגש מ״ם סמים: (שמות ל · שמות ל)

הא״ כ״ל שהסמים כמו סמים ובשמים הוא כי בשמים הם למאכל ולריח טוב אבל סמים סם לרפואה :

סמך כִּי סָמַךְ מֹשֶׁה אֶת יָדָיו עָלָיו · וְסָמַךְ יָדוֹ עַל הַקִּיר · וְהַלְוִיִּם יִסְמְכוּ אֶת יְדֵיהֶם · סוֹמֵךְ יְיָ לְכָל הַנֹּפְלִים · יֵצֶר סָמוּךְ תִּצֹּר שָׁלוֹם שָׁלוֹם · סָמוּךְ לִבּוֹ לֹא יִירָא · וַחֲמָתִי הִיא סְמָכָתְנִי · וְצִדְקָתוֹ הִיא סְמָכָתְהוּ · והנפעל עָלֶיךָ נִסְמַכְתִּי מִבֶּטֶן · אֲשֶׁר יִסָּמֵךְ אִישׁ עָלָיו · וַיִּסָּמְכוּ הָעָם עַל דִּבְרֵי יְחִזְקִיָּהוּ · ענין המלות האלה והדומים להם חמשען · ופירוש יצר סמוך תצר רוצה לומר יצר שהוא סומך ונשען עליך תצרנו ויהיה בשלום כי בך בטוח · ויש ענין קרוב לזה הענין סָמַךְ מֶלֶךְ בָּבֶל אֶל יְרוּשָׁלִַם · עָלַי סָמְכָה חֲמָתֶךָ · והפעל חכבד סַמְּכוּנִי בָּאֲשִׁישׁוֹת · ענין המלות האלה הקירוב והסבוב · ורבותינו נשתמשו הרבה בזה הלשון באמרם ערב שבת סמוך לחשיכה וזולת זה הרבה מאד ובענין הראשון כמו כן שאמרו חזי דעלך קא סמיכנא · כלומר משענתי ושברי עליך · וְדָגָן וְתִירוֹשׁ סְמַכְתִּיו · ר״ל שיהיו סמוכים וקרובים לו לעולם · וכן וְרוּחַ נְדִיבָה תִסְמְכֵנִי · שתהיה סמוכה וקרובה לי תמיד · וענין אחר וַתְּכַסֵּהוּ בַּשְּׂמִיכָה · והוא כתוב בשי״ן הוא הכסות העב שיצאו עליו ציציות מן הצמר והוא שקראו לו רבותינו ז״ל גלופקר וקורין לו בלעז קו״ש ודומה לו בדברי רבותינו שקורין לדבר העב סמיכתא כמו שאמרו סמיכתא וקלישתא וזולת זה הרבה והנני עתיד לבארו באות השי״ן בגזרת האל ״ (דברים לד · עמוס ה · במדבר ח · תהלים קמה · ישעיה כו · תהלים קיב · ישעיה סג · ישעיה נט · תהלים עא · ישעיה לו · דברי הימים ב לב · יחזקאל כד · תהלים פח · שיר ב · בראשית כז · תהלים נא · שופטים ד)

סמל סֵמֶל הַקִּנְאָה הַמַּקְנֶה · בחמש נקודות · תְּמוּנַת כָּל סָמֶל · ענין הפסילים והאלילים ויתכן לחיות עקר המלה צורה מן הצורות או כלל לכל צורות אחר שאמר תמונת כל סמל ״ (יחזקאל ח · דברים ד)

סמן וּשְׂעֹרָה נִסְמָן · פירוש לסימן ולגבול לחטה · (ישעיה כח)

סמר סָמַר מִפַּחְדְּךָ בְשָׂרִי · תְּסַלֵּק סָמַר · והכבד תְּסַמֵּר שַׂעֲרַת בְּשָׂרִי · והוא פועל עובר כמשפטו כי פירושו הרוח תסמר שערת בשרי · ענין הנעירה והרעדה באדם שעמדו שערותיו אריסמנט״ו בלעז · וענין אחר וַיְחַזְּקֵהוּ בְמַסְמְרִים לֹא יִמּוֹט · בפתח המ״ם · וּבַרְזֶל לָרֹב לַמִּסְמְרִים לְדַלְתוֹת הַשְּׁעָרִים · בחירק המ״ם · וקבוץ הנקבה בְּמַסְמְרוֹת וּבְמַקָּבוֹת יְחַזְּקוּם · ונכתב בשי״ן וּכְמַשְׂמְרוֹת נְטוּעִים · בפתח המ״ם · וּמִשְׁקַל לַמִּסְמְרוֹת · בחרק ענינם ידוע · ועל דעתי כי גם הם מהענין הראשון כי בהסמר הבשר אז שערות הראש יקומו ויעמדו כמסמרות ״ (תהלים קיט · ירמיה נא · איוב ד · ישעיה מא · דברי הימים א כב · ירמיה י · קהלת יב · דה״ב ג)

סנה מַדּוּעַ לֹא יִבְעַר הַסְּנֶה · וּרְצוֹן שֹׁכְנִי סְנֶה · יש מפרשים אותו על השם יתברך כלומר רצון האל ששכן בסנה תבאתה לראש יוסף · או פירושו רצון האדם חשוכן בסנה רוצה לומר במדבר ובמקום חיובש כי חסנה גדל בארץ ציה ומדה הוא רצונו חמטר ששואל תמיד תבאתה לראש יוסף ונקרא הר סיני על שמו בהראות למ״ד הפעל במבטא ״ (שמות ג · דברים לג)

סעד וְסָעַד בַּחֶסֶד כִּסְאוֹ · וְלֶחֶם לְבַב אֱנוֹשׁ יִסְעָד · עובר לשני · וְסַעֲדוּ לִבְּכֶם · עובר לשלישי כי פי׳ וסעדו לבכם בלחם כי הלחם יסעד הלב · וכן סְעָד לִבְּךָ פַּת לֶחֶם · והוא קמוץ שלא כמשפט · אבל סְעָד נָא לִבְּךָ · שהוא קמוץ הוא חטוף כי הוא סמוך במקף · בֹּאָה אִתִּי הַבַּיְתָה וּסְעָדָה · הוו במאריך והסמך בשוא · ויש ספרים שהסמך בקמץ חטוף · ומזה קראו רבותינו ז״ל למאכל סעודה · ומאשר הוא עובר לשני עוד סְעָדֵנִי וְאִוָּשֵׁעָה · וִימִינְךָ תִסְעָדֵנִי · לְהָכִין אוֹתָהּ וּלְסַעֲדָהּ · מִסְעָד לְבֵית יְיָ · פירשנוהו בשרש סלל · ענין כולם חסעד והסמך ״ (משלי כ · תהלים קד · בראשית יח · שופטים יט · שופטים יט · מלכים א יג · תהלים קיט · תהלים יח · ישעיה ט · מלכים א י)

סעה מֵרוּחַ סֹעָה מִסָּעַר · יתפרש לפי מקומו מרוח מתעוררת מן הסער · ויש מפרשים כמו נוסעת בחסרון פ״א הפעל ״ (תהלים נה)

הא״ וכן דעת בן סרוק ור׳ א״בע אבל רש״י פי׳ לשון עקירה מן ויסע כענין תקועי ולא הבא הלקלוק :

סעף וְכִלָּה סְעִפֶּיהָ · בִּסְעִפֶּיהָ פֹּרִיָּה · ובהבלעת הנח ברגש עַל שְׁתֵּי הַסְּעִפִּים · והוא על דרך חשאלה ר״ל שתי מחשבות לפיכך אמר שתי לפי שהוא כנוי למחשבות שהם בלשון נקבה · וכן בִּשְׂעִפִּים מֵחֶזְיֹנוֹת לָיְלָה · לָכֵן שְׂעִפַּי יְשִׁיבוּנִי · ונכתבו בשי״ן ר״ל מחשבות כי המחשבות ללב כסעיפים לאילן · והקבוץ בלשון נקבות לֹא דָמוּ אֶל סְעַפֹּתָיו · בִּסְעַפֹּתָיו קִנְּנוּ · בפתח העי״ן · והפעל הכבד מְסָעֵף פֻּארָה · ר״ל כורת הסעפים · ומזה הענין על דרך חשאלה בִּסְעִיף סֶלַע עֵיטָם · וּבִסְעִפֵי הַסְּלָעִים · תַּחַת סְעִפֵי הַסְּלָעִים · כדרך שן הסלע שהוא דומה לסלע כסעיף לאילן ״ (ישעיה כז · ישעיה יז · מלכים א יח · איוב ד · איוב כ · יחזקאל לא · יחזקאל לא · ישעיה י · שופטים טו · ישעיה ב · ישעיה נז)

הא״ ולפי זה יהיה מסעף מן הפעלים שהם הפך הפעולה כמו תבואתי תשרש ופי׳ מסעף הכרת הסעיפים :

והחכם רבי יונה כתב ענין אחר לכן שעפי ישיבוני סֵעֲפִים שָׂנֵאתִי · ועל דעתי שהוא מהענין הראשון על דרך החשאלה כי המחשבות ללב כמו הסעפים לאילן ופי׳ רבי יונה סעפים תאר רוצה לומר בעלי המחשבות הרעות והנכון שהוא שם למחשבות ר״ל כל שאר המחשבות שנאתי אבל תורתך אהבתי וכל מחשבותי אליה · ונפרד ממנו סעף ולולי העי״ן חעלולה לקבל דגש היה סעף כפלס והדבר אין בהם · לי נקם ושלם ״ (תהלים קיט)

סער יִסְעֲרוּ לַהֲפִיצֵנִי · והנפעל וַיִּסָּעֵר לֵב מֶלֶךְ אֲרָם · והשם וַיְהִי סַעַר גָּדוֹל בַּיָּם · כִּי בְשֶׁלִּי הַסַּעַר הַגָּדוֹל הַזֶּה · וְסַעַר מִתְחוֹלֵל · סַעַר מִתְגּוֹרֵר · כֵּן תִּרְדְּפֵם בְּסַעֲרֶךָ · וּמֵרוּחַ סְעָרָה · סוּפָה וּסְעָרָה · וַיַּעַל אֵלִיָּהוּ בַּסְּעָרָה הַשָּׁמָיִם · הסמך בקמץ חטוף והבית מעמדת בגעיא · הִנֵּה סַעֲרַת יְיָ · והקבוץ וְרוּחַ סְעָרוֹת תִּבְקַע · וְהָלַךְ בְּסַעֲרוֹת תֵּימָן · ובשי״ן וְשַׂעֲרוּ חָרְבוּ מְאֹד · כְּמוֹ חָרוֹן יִשְׂעָרֶנּוּ · והנפעל וּסְבִיבָיו נִשְׂעֲרָה מְאֹד · (חבקוק ג · מלכים ב ו · יונה א · יונה א · ירמיה ל · ירמיה כג · תהלים פג · תהלים נה · ישעיה כט · מלכים ב ב · ירמיה כג · יחזקאל יג · זכריה ט · ירמיה ב · תהלים נח · תהלים נ)

וחשם אחזו שער · ומ״א בסופה ובשערה דרכו · ועוד נכתבם באות השי״ן עם חביריהם הכתובים בשי״ן · ופי׳ כמו חי כמו חרון ישערנו יסער ממנו וכבר פירש ר׳ הפסוק בשרש סיר ואסערם על כל הגוים · פירושו ואסער עמם כאשר פירשתיו בשער הדקדוק בבנין הקל כי בנין הקל והנפעל מזה הפעל בודד ואיננו עובר כאשר כתב החכם רבי יונה · והפעל הכבד שהוא עובר ממנו וישערהו ממקומו · כי הוא מהדגוש בפלס יבערהו והוא כתוב בשי״ן ומה שכתב החכם רבי יונה שהוא נפעל לא נראה לי כי לא מצאנו לעולם נפעל עובר כי אם בודד והדגש שאמר איננו · ושלא נזכר פעלו כמוץ יסוער מגורן · משפטו היות יסוער בפתח · והתהפעל ויתשער עליו מלך הצפון והוא כתוב בשי״ן ״

ספף סף רעל · מן הדם אשר בסף · שמרי הסף · משכב וספות · בפתח ספות כסף · והספות והמזמרות והמזרקות · בחרק והדגש לאות הכפל ואפשר לומר שיהיו מן השניים וענינם שהוא שם כלל לכלי היין או לשאר כלי הבית לגדולי ולקטנים וכשנזכר עמהם כלי אחר הם פרט לכלים שהם עשויים בתכונת הכרים · ות״י ספות קולין ותרגם אנקלוס וכדה על שכמה וקולתה · וע״א חמד את סף השער · הך הכפתור וירעשו הספים · הסף הוא מזוזת השער אבל משקוף הוא המפתן העליון · וכתב החכם רבי יהודה שהוא המשקוף ולא נראה לי כי אמר הכתוב על המשקוף ועל שתי המזוזות ותרגם המתרגם על שקפא ועל תרתין סיפיא · ועוד אם היה המשקוף סף איך יכנהו בלשון רבים לשער אחד כמו שאמר הך הכפתור וירעשו הספי׳ ואין לשער אחד כי אם משקוף אחד אבל ישולו שתי מזוזות ולא מצאנו משקופים כי אין משקוף בשער כי אם אחד ואפשר שנקרא כן לפי שהוא נשקף ונראה לפי שהוא עליון · נופלת פתח הבית וידיה על הסף · על אחד מן המזוזות · ומה שאמר בתתם ספם את ספי ומזוזתם אצל מזוזתי · הוא כפל דבר כמו שהוא מנהג הכתוב לכפול הדבר בשתי לשונות והענין אחד ויונתן לא תרגם מזוזתם כענין מזוזה שתרגם במתנהון ספיהון מקבל ספי בית מקדשי ובניניהון בסטר עזרתי · היא באה בסף הבית והנער מת · במזוזת שער הבית · וסמך סף אל הבית בלא זכר שער לקצר הלשון כמו שאמר גם כן במזוזה ונתן אל מזוזת הבית · ויש אומרים כי כמו שנקראו לחיי השערים ספים כן נקראת האסקופה התחתונה סף והוא שאמר וידיה על הסף · וכן היא באה בסף הבית · וכן בתתם ספם את ספי · ונקראת האסקופה כן לפי שהספים סמוכים זו לזו עליה · וענין אחר הסתופף בבית אלהי · ענין החסות אלב״רגר בלעז ונכון שיהיה ענין אחד עם סף הבית כי דרך הסף יכנס אדם בבית והבית הוא מקום מחסות ״

ספא גם תבן גם מספוא רב עמנו · ויתן מספוא לחמוריהם · הוא שם כלל למאכל הבהמות כשעורי׳ ושבולת שועל ושאר הדברים לבד מתבן ״

א״א והכלים ויפתח האחד את שקו לתת מספוא לחמורו ואין דרך להכניס תבן בשק אף כי הכסף ·

ספד וספדו לו כל ישראל · לא יספדו לו · כי צמתם וספוד · ואל תלך לספוד · ולא תספד ולא תבכה · והנפעל לא יספדו ולא יקברו · והשם במספד על היחיד · ובסמוך בפתח מספד בית האצל · ענינם ידוע ·

ספה ספתה בהמות ועוף · והוא פועל עומד · וכן וגם את הזקן תספה · ואשר הם פועלים יוצאים האף תספה צדיק עם רשע · מבקשי נפשי לספותה · והנפעל או במלחמה ירד ונספה · ויש נספה בלא משפט · וכל הנספה יפול בחרב · שכל מי שהגיע זמנו למות לא ימות על מטתו אלא ימות בחרב · עתה אספה יום אחד ביד שאול · והפעל הכבד אספה עלימו רעות · ענינם וענין הדומה להם ענין כליון ופי׳ אספה עלימו רעות רוצה לומר כל הרעות שבעולם אכלה בם שלא אניח רעה בעולם שלא אביאנה עליהם · וענין אחר ספו שנה על שנה · עולותיכם ספו על זבחיכם · לספות עוד על חרון אף יי׳ · למען ספות הרוה · ספות חטאת על חטאת · ענין אלו והדומים להם תוספת ויתרון · ופירוש למען ספות הרוה · הרשע חושב בלבו להלוך בשרירות לבו למען תת יתרון ותוספת לנפש הרוה והיא המתאוה על הצמאה והיא הנפש השכלית ידמה בעיניו כי הדרך הישר להרוות הנפש המתאוה לאכול ולהתענג ואפילו בדברים האסורים · ויש מפרשים הרוה נפש השכלית והיא רמז לצדיקים והצמאה נפש המתאוה והיא רמז לרשעים כי היא צמאה לתאות העולם תמיד ולא תשבע ונפש השכלית היא רוה שתספיק במה שיגיענה מן העולם כענין שנאמר צדיק אוכל לשובע נפשו ובטן רשעים תחסר ופירוש הפסוק כי הרשע חושב בלבו כי הצדיקים רב׳ כנגדי ובזכותם אנצל ולא יגיעני העונש הזה ואלך בשרירות לבי · והחכם רבי יונה פירש למען ספות הרוה מהענין הראשון כלומר למען שיראה הרשע כלית הצדיק עם הרשע ואין יתרון הצדיק על הרשע במות אומר כי אין גמול ואין עונש ואומר שלום יהיה לי וזו היא דעת בעלי הקדמות אשר אינם מאמינים בגמול ובעונש וקלל הנביא בעל הדעת הזאת כמו שאמר לא יאבה יי׳ סלוח לו · ויש מפרשים מהענין הזה וכל הנספה יפול בחרב · כלומר כל הנספה על בני העיר להיות נקלט עמהם במצור יפול בחרב בשתלכד העיר · ות״י כל דיעול לכרכי צירא יתקטלון בחרבא ·

א״א כי אל תוסף על דבריו הוא מורכב מן סוף וספה ·

ספח ספחני נא אל אחת הכהנות · והנפעל ונספחו על בית יעקב · והתהפעל מהסתפח בנחלת יי׳ · והכבד מספח חמתך ואף שכר · ושלא נזכר פעלו תחת חרול יספחו · כלומר שמנהגם לעמוד במדברות בין שיחים תחת החרולים ענינם הקבוץ והדבוק ואסיפת דבר אל דבר · ואפשר שנגזר מן הענין הזה שאת או ספחת · מספחת היא · כי היא החזזית הנאספת והמקובצת יחד · ורז״ל פירשו כי לפי כך נקראת ספחת לפי שהיא טפלה לבהרת שניה לה בלובן מלשון ספחני נא · ומן הענין הזה עוד ויקו למשפט והנה משפח והוא כתוב בשי״ן כלומר אני קויתי שיעשו משפט העניים והעשוקים והנה הם להם מספח ונגע צרעת וקויתי שיעשו להם צדקה והנה צעקה שצועקים מהעושק שעושקים אותם · והפעל הכבד ממנו ושפח יי׳ קדקד בנות ציון · אף על פי שכתוב בשי״ן · ועושות המספחות על ראש · וקרעתי את מספחותיכם · הם כמו מטפחות ונקראו

ונקראו כן לפי שהן נדבקות ונצמדות תמיד על הראש׳
ומה שאמר ועושות המספחות על ראש כל קומה הוא
ויקרא כ״ה — מדבר הכשפים הידוע אצלם׳ אֶת סְפִיחַ קְצִירְךָ׳
איוב י״ד — תִּשְׁטֹף סְפִיחֶיהָ עֲפַר אֶרֶץ׳ הוא הצמח היוצא מבלי
חרישה וזריעה׳ ויש לפרש תשטף ספיחיה כמו הפוך
מן מטר סוחף׳ ופירושו ספיחי המטר תשטף עפר ארץ
וזכר המים בלשון נקבה רוצה לומר תעלת המים כמו
שאמר מי פלג לשטף תעלה״

ספל

שופטים ה׳ — בְּסֵפֶל אַדִּירִים׳ שם בחמש נקודות׳ מְלֹא
שופטים ו׳ — הַסֵּפֶל מָיִם׳ אמר בו התרגום מלא לקנא
דמיא׳ והוא חמת מים בלי עור שעושין אותו למים כך
פירש רב שרירא גאון ותרגום בספל אדירים בפיילי
גבריא׳ ותרגום השותים במזרקי יין דשתיין בפיילי חמר׳
ועשית קערותיו תרגום
ירושלמי פיילותיה׳
ובלשון יון קורין לכוס
פיילי״

א״א וכן בלשון רומי קורין
לכוס או לככנכת פיולה כפ״א
רפוים׳

ספן

דברים ל״ג — חֶלְקַת מְחֹקֵק סָפוּן׳ פירושו מקורה׳ כלומר
שהיה חלקם של בני גד חלקת מחוקק ומושל
שהיה הכל בנוי ומקורה כהוגן רומז בו לערים שכבשום
מלכים א׳ ו׳ · ירמיה כ״ב — מעבר לירדן׳ וכן וַיִּסְפֹּן אֶת הַבַּיִת גֵּבִים׳ וְסָפוּן בָּאָרֶז׳
חגי א׳ · מלכים א׳ ו׳ — לָשֶׁבֶת בְּבָתֵּיכֶם סְפוּנִים׳ והשם עַד קִירוֹת הַסִּפֻּן׳ כלם
דברים ל״ג — ענין קירוי הבתים וכסוים׳ וקרוב לענין זה וּשְׂפֻנֵי טְמוּנֵי
יונה א׳ — חול׳ והוא כתוב בשי״ן שפוני כמו טמוני׳ אֶל יַרְכְּתֵי
הַסְּפִינָה׳ ידוע״

ספק

איכה ב׳ · במדבר כ״ד · ירמיה ל״א — סָפְקוּ עָלַיִךְ׳ וַיִּסְפֹּק אֶת כַּפָּיו׳ סָפַקְתִּי עַל
יחזקאל כ״א · איוב כ״ו — יָרֵךְ׳ לָכֵן סְפֹק אֶל יָרֵךְ׳ יִשְׂפֹּק עָלֵימוֹ כַּפֵּימוֹ׳
איוב ל״ד — והוא כתוב בשי״ן׳ תַּחַת רְשָׁעִים סְפָקָם׳ ר״ל הכה ספק
הרשעים במקומם ענינם ענין הכות כף אל כף או על ענין
ירמיה מ״ח — אחר׳ וְסָפַק מוֹאָב בְּקִיאוֹ׳ פעל בודד כלומר יתגולל
איוב ל״ו — לו ויתהפך׳ ולפי דעתי ענין אחר פֶּן יְסִיתְךָ בְשָׂפֶק׳
והוא כתוב בשי״ן וכן כתבו רבי יונה אבל ראיתיו במקצת
איוב ל״ד — הספרים בסמ״ך וכן בֵּינֵינוּ יִסְפּוֹק׳ מזה הענין והוא כתוב
בסמ״ך ובמקצת ספרים ראיתיו בשי״ן אבל המסורת
מלכים א׳ כ׳ — ראיתי על אם יִשְׂפֹּק עֲפַר שֹׁמְרוֹן׳ ישפק ג׳ ב׳ חסרים
וכתובין בשי״ן ישפק עפר שומרון׳ ישפק עלימו׳ וחד
מלא וכתיב סמ״ך בינינו יספוק׳ וענינם מענין הספוק
שהוא לשון די׳ והורגל הלשון הזה בדברי רז״ל ועוד
אנחנו עתידין לכתוב ענין זה באות השי״ן ופי׳ הפסוק פן
ישליכך ויהדפך עם ספוק הממון שלך כלומר שלא
יועילך הממון וזהו שאמר אחר כן ורב כפר אל יטך וכן
בינינו יספוק רוצה לומ׳ יספיק דבריו וירבה אותם בינינו
שלא יתבייש ממנו וזהו שאמר אחר כן וירב אמריו לאל׳
והחכם רבי יונה הכניסם בענין הראשון עם שינוי מעט׳
ישעיה ב׳ — וכן בענין הספוק הפעל הכבד וּבְיַלְדֵי נָכְרִים יַשְׂפִּיקוּ׳
והוא כתוב בשי״ן׳ פירוש יאמרו שדי להם בעצות
ובמחשבות הנכרים ויניחו דברי השם ותורותיו והנני
עתיד לבארם באות השי״ן״

ספר

שמואל ב׳ כ״ד · ויקרא ט״ו — אַחֲרֵי כֵן סָפַר אֶת הָעָם׳ וְסָפְרָה לָּהּ שִׁבְעַת
ויקרא כ״ג · דברים י״ו — יָמִים׳ וְסָפַרְתָּ לְךָ׳ שִׁבְעָה שָׁבֻעֹת תִּסְפָּר
ישעיה ל״ג — לָךְ׳ אַיֵּה שֹׁקֵל אַיֵּה סֹפֵר אֶת הַמִּגְדָּלִים׳
כלומר שתירא ותפחד עדיין אף על פי שכבר בא מלך
המשיח עדיין יהגה לבך אימת ממלכי האומות שהם
סופרים ושוקלים הכסף שהיו לוקחים מס מישראל או
שהיו סופרי׳ לישראל לגלגלת ולוקחי׳ חמס מהם במשקל׳

תהלים מ״ח · מלכים א׳ ח׳ — סִפְרוּ מִגְדָּלֶיהָ׳ והנפעל אֲשֶׁר לֹא יִסָּפְרוּ וְלֹא יִמָּנוּ מֵרֹב׳
שמות כ״ג — והשם בתוספת מ״ם אֶת מִסְפַּר יָמֶיךָ אֲמַלֵּא׳ ובלא תוספת
ד״ה ב׳ ב׳ — אַחֲרֵי הַסְּפָר אֲשֶׁר סְפָרָם דָּוִד׳ והקבוץ ממנו בִּינֹתִי
דניאל ט׳ · במדבר כ״ג — בַּסְּפָרִים׳ והשם בענין המקור וּמִסְפָּר אֶת רֹבַע יִשְׂרָאֵל׳
כלומר ולספור רובע ישראל כי הוא קמוץ ואיננו סמוך
ועוד מלת את מורה עליו שאיננו סמוך אם כן הנכון בו
שיהיה שם במקום מקור כמו ולמסע את המחנות׳ והתאר
תהלים ע״א — כִּי לֹא יָדַעְתִּי סְפֹרוֹת׳ והוא תאר לצדקתך ותשועתך
שהזכיר אמ׳ לא ידעתי שיוכלו להיות ספורו או יהיה שם
יחידה סְפוֹרָה בשקל בשורה׳ כלו׳ לא ידעתי להם מספר׳
ענין הכל והדומה להם מנין׳ ובא פעל הכבד מזה הענין
תהלים כ״ב — אֲסַפֵּר כָּל עַצְמוֹתָי׳ פי׳ אמנה כל עצמותי מרוב כחשותי׳
תהלים קי״ט · ישעי׳ מ״ג · ישעי׳ מ״ג — סִפַּרְתִּי כֹּל מִשְׁפְּטֵי פִיךָ׳ סַפֵּר אַתָּה לְמַעַן תִּצְדָּק׳ סַפְּרוּ
ישעיה כ״ב — נָא לִי׳ ושלא נזכר פעלו אֲשֶׁר לֹא סֻפַּר לָהֶם׳ והשם
שופטים ז׳ — אֶת מִסְפַּר הַחֲלוֹם וְאֶת שִׁבְרוֹ׳ כולם והדומה להם ענין
ספור והגדה וזה הענין לעולם מהבנין הכבד הדגוש׳
איוב ל״ח — ויש מפרשים מזה הענין מִי יְסַפֵּר שְׁחָקִים בְּחָכְמָה׳
והחכם רבי יונה פירשו מענין כתיבה׳ ואדני אבי ז״ל
פירשו מענין סַפִּיר רוצה לומר שעשאם כעין ספיר כמו
שאמר ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר׳ וכן
איוב כ״ח · ירמיה ל״ב — פירש מזה אָז רָאָהּ וַיְסַפְּרָהּ׳ וָאֶכְתּוֹב בַּסֵּפֶר׳ בחמש
דברים כ״ח · ישעיה כ״ט — נקודות׳ בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֹּאת׳ אֶל יוֹדֵעַ סֵפֶר׳ כְּבָא
מלכים ב׳ י׳ · ישעיה כ״ט — הַסֵּפֶר הַזֶּה אֲלֵיכֶם׳ לֹא יָדַעְתִּי סֵפֶר׳ לא ידעתי לקראו׳
שמות ל״ב · דניאל ט׳ — מִסִּפְרְךָ אֲשֶׁר כָּתָבְתָּ׳ וכתב אא״ז מזה בִּינֹתִי בַּסְּפָרִים׳
והם ספר המקנה וספר הגלוי שכתב ירמיהו׳ ובה״א
תהלים נ״ו · ירמיה ל״ו — הנקבה סִפְרָה׳ ועם הכנוי הֲלֹא בְּסִפְרָתֶךָ׳ בָּרוּךְ בֶּן
אסתר ג׳ · תהלים נ״ו — נֵרִיָּהוּ הַסֹּפֵר׳ וַיִּקָּרְאוּ סֹפְרֵי הַמֶּלֶךְ׳ נֹדִי סָפַרְתָּה
תהלים פ״ז — אָתָּה׳ יְיָ יִסְפֹּר בִּכְתוֹב עַמִּים׳ ענין הכל והדומה להם
דניאל א׳ — ענין כתיבה׳ וּלְלַמְּדָם סֵפֶר וּלְשׁוֹן כַּשְׂדִּים׳ פירוש
כתיבת כשדים ולשון כשדים׳ ויש מפרשים נודי
ספרתה אתה׳ יי׳ יספור׳ מענין השני ושני הענינים
קרובים כי כתיבת הספר הוא סיפור הדברים׳ ויש לפרש
בראשית ה׳ · שמות כ״ח — זֶה סֵפֶר תּוֹלְדֹת אָדָם׳ לשון ספור׳ ועא׳ נֹפֶךְ סַפִּיר
שמות כ״ד · איכה ד׳ — וְיָהֲלֹם׳ כְּמַעֲשֵׂה לִבְנַת הַסַּפִּיר׳ סַפִּיר גִּזְרָתָם׳ יש
מפרשי׳ האבן היקרה שקורין לה בלעז צפי״ר ואם כן הוא
אין הערך אליו במראה אלא ביקר וגדולה כמו המסולא׳
בפז כי לא יערכו האדם לשבח במראה אלא באודם או
בלובן׳ והחכם רבי אברהם אבן עזרא פירש כי היא אבן
אדומה יקרה כמו שכתבנו בשרש לבן׳ והגאון פירש
כי הספיר לבן ואמר שהוא שקורין בלעז קרי״שטל׳
ובמדרש מעשה באדם אחד שהלך למכור ספיר ברומי
אמר לו הלוקח על מנת לבדקו אקחנו נתנו על גבי הסדן
והתחיל מכה עליו בפטיש נבקע הסדן ונחלק הפטיש
והספיר עמד במקומו ולפי זה המדרש היא האבן שקורין
לה דיאמ״נטי והיא לבנה וזכה״

סקל

שמות י״ז · דברים י״ג — עוֹד מְעַט וּסְקָלֻנִי׳ וּסְקַלְתּוֹ בָאֲבָנִים׳ והנפעל
שמות כ״א · שמואל ב׳ ט״ז — סָקוֹל יִסָּקֵל הַשּׁוֹר׳ והפעל הכבד וַיְסַקֵּל
מלכים א׳ כ״א — בָּאֲבָנִים אֶת דָּוִד׳ ושלא נזכר פעלו כִּי סֻקַּל נָבוֹת וַיָּמֹת׳
ישעיה ס״ב — ובהפך הענין סַקְּלוּ מֵאֶבֶן׳ לפי שהוא דבוק עם מ״ם׳
ישעיה ה׳ — וכן וַיְעַזְּקֵהוּ וַיְסַקְּלֵהוּ׳ והוא חסר הדבק ופירושו ויסקלהו
מאבנים ר״ל הסרת האבנים ונקיות הכרם ממנו׳ ואא״זל
כתבם כולם ענין אחד כי פי׳ ויסקלהו בנה לו גדר אבנים
אחר שעשה לו החפירה סביב וזהו ויעזקהו כמו ומצאו
שחידות עוזק בדברי רז״ל ופירוש סקלו מאבן עשו
מסלה גבוהה מאבנים גדולות׳

סרר כִּי כְּפָרָה סוֹרֵרָה סָרַר יִשְׂרָאֵל · סוֹרֵר וּמוֹרֶה · אַף סוֹרְרִים שָׁכְנוּ צְחִיחָה · וְאַף סוֹרְרִים לִשְׁכֹּן יָהּ אֱלֹהִים · כֻּלָּם סָרֵי סוֹרְרִים · יִסּוּרוּ בִּי · משפט הרו״ש להדגש ואו יחיה יסורו מנחי העי״ן ועניינם העוות והחשתנו׳ מהמנהג · וכבר כתבנו דַּרְכֵּי סוֹרֵר · כי כפרה סוררה · סר וְזָעֵף · כִּי דִבֶּר סָרָה · מנחי הע״ין״

(בגליון: הושע ד׳ · דברים כ״א · תהלים ס״ח · תהלים ס״ח · ירמיה ו׳ · הושע ז׳ · איכה ג׳ · מלכים א׳ כ׳ · דברים י״ג)

סרב כִּי סָרָבִים וְסַלּוֹנִים · ממאנים וממרים · ותרגום וימאן וסריב ותרגום עם מרי סרבן · והלשון חזה ידוע בדברי רז״ל באמרם ולא יהיה סרבן בשעת השעה וזולת זה הרבה מאד ·

(בגליון: יחזקאל ב׳)

סרה וְאַל יִתְעַל בְּסָרְתוֹ · לִבְשׁוּ חֲסַרְיוֹנוֹת · הם לבושי חברזל אזבירג״ש בלעז ״

(בגליון: ירמיה נ״א · ירמיה מ״ו)

סרח לְגֶפֶן סֹרַחַת · תִּסְרֵה עַל אֲחוֹרֵי הַמִּשְׁכָּן · והתאר יִהְיֶה סְרוּחַ עַל צִדֵּי הַמִּשְׁכָּן · וּסְרֻחִים עַל עַרְשׂוֹתָם · סְרוּחֵי טְבוּלִים · מִרְזַח סְרוּחִים · והשם וְסֶרַח הָעֹדֵף · בסגול ענין הכל היתרון וההתפשטות · ופי׳ וסרוחים על ערשות שהם שוקדים על ערשותם תמיד ומתפשטים עליהם מחת ענג ומחת עדן או פירושו בגדים סרוחים על ערשותם · ופי׳ סרוחי טבולים כתבנו בשרש טבל · וע״א נִסְרְחָה חָכְמָתָם · ע״ן הפעל בקמץ חטף נפסדה ונבאשה ובלשון רז״ל טיפה סרוחה״

הג״ה כי קמו של תסרח איכה ל׳ נוכח הזכר רק לנקבה כסתרת ושב על היריעה והוא פעל עומד וסרוח הוא שם תואר ואיננו פעל כי אין פעול בפעלים עומדים :

(בגליון: יחזקאל י״ז · שמות כ״ו · שמות כ״ו · עמוס ו׳ · יחזקאל כ״ג · עמוס ו׳ · שמות כ״ו · ירמיה מ״ט)

סרן וּבְעֵינֵי הַסְּרָנִים לֹא טוֹב אַתָּה · וְסַרְנֵי פְלִשְׁתִּים · עניינם שרים · ועניין אחר וְסַרְנֵי נְחֹשֶׁת · הם הלוחות והוא הפוך דומה ללשון המשנה מסככין בנסרין וכן אמר התרגום ונסרין דנחש ״

הג״ה כי לא נקראו סרנים רק שרי פלשתים לבד :

(בגליון: שמואל א׳ כ״ט · שופטים ג׳ · מלכים א׳ ז׳)

סרס וְאַל יֹאמַר הַסָּרִיס · וַיִּשְׁמַע עֶבֶד מֶלֶךְ הַכּוּשִׁי אִישׁ סָרִיס · שִׁבְעַת הַסָּרִיסִים · וְסָרִיסֵי הַמֶּלֶךְ חִגְּיעוּ · וכ״א אֶת סָרִיסֵי פַרְעֹה · הם המסורסים וידוע הוא · לְפוֹטִיפַר סְרִיס פַּרְעֹה · היה סרים בצים ולא סרים הגיד לפי׳ שהיתה לו אשה ויש סרים שעניינו שר וממונה וְהָיוּ סָרִיסִים בְּהֵיכַל מֶלֶךְ בָּבֶל · וכן תרגם יונתן ויהון רברבין · וכן תרגם אנקלוס פוטיפר סריס פרעה · על שני סריסיו · סריסי פרעה · רברבין ״

הג״ה כי לא נמנאו המסרסים נקראים סריסים רק במנכים ובבל ופרס ומדי כי באותן הארצות רוב משרתי המלכים הם מסורסים ·

(בגליון: ישעיה נ״ו · ירמיה ל״ח · אסתר א׳ · אסתר ו׳ · בראשית מ׳ · בראשית ל״ז · ישעיה ל״ט)

סרף וּנְשָׂאוֹ דוֹדוֹ וּמְסָרְפוֹ · הוא אחי אמו כי דודו הוא אחי אביו ומסרפו אחי אמו ויש מפרשים מעניין שריפה כלומר מי ששרפו להוציא עצמים מן הבית · ות״י ויטלניה קריביה מן יקידא ·

הג״ה ויש מפרשים ומסרפו הגדול והחשוב שבקרוביו הראוי לעשות לו שריפה כדרך ששורפין המלכים ·

(בגליון: עמוס ו׳)

סתו כִּי הִנֵּה הַסְּתָו עָבָר · הוא זמן החורף ותרגום קיץ וחורף קייטא וסתוא ״

סתם סָתַם אֶת מוֹצָא מֵימֵי גִיחוֹן · שָׂתַם תְּפִלָּתִי · בשי״ן · וְכָל מַעְיְנֵי מַיִם תִּסְתֹּמוּ · לִסְתּוֹם אֶת מֵימֵי הָעֲיָנוֹת · כָּל סָתוּם לֹא עֲמָמוּךָ · סְתֻמִים וַחֲתֻמִים · והנפעל כִּי הֻחֵלּוּ הַפְּרָצִים לְהִסָּתֵם · והכבד סִתְּמוּם

הג״ה תמיה אני למה לא הביא וכסתם ג״כ הכי תרגם יונתן ויסתם וכן קורין אותו אנשי עולם הכהן כמיקך וכסתם ·

(בגליון: דה״ב ל״ב · איכה ג׳ · מלכים ב׳ ג׳ · דה״ב ל״ב · יחזקאל כ״ח · דניאל י״ב · נחמיה ד׳ · בראשית כ״ו)

פְּלִשְׁתִּים · ענין הסתימה ידוע ״

סתר נִסְתְּרָה דַרְכִּי מֵיְיָ · וּמִפָּנֶיךָ אֶסָּתֵר · הַנִּשְׁאָרִים וְהַנִּסְתָּרִים מִפָּנֶיךָ · הַנִּסְתָּרוֹת לַיְיָ אֱלֹהֵינוּ · אִם יִסָּתֵר אִישׁ בַּמִּסְתָּרִים · וְאֵין נִסְתָּר מֵחַמָּתוֹ · ומעניין זה וַיִּשְׁתָּרוּ לָהֶם טְחוֹרִים · ואף על פי שהוא בשי״ן הכל עניין אחד ופירושו כי היו השחורים מכוסים לחם מבפני׳ והכבד יַסְתִּרֵנִי בְּסֵתֶר אָהֳלוֹ · וַיַּסְתֵּר פָּנִים וּמִי יְשׁוּרֶנּוּ · אַסְתִּירָה פָנַי מֵהֶם · וַיַּסְתִּירֵם יְיָ · בְּאַשְׁפָּתוֹ הִסְתִּירָנִי · לְסַתִּיר עֵצָה · כמו להסתיר · וְחַטֹּאותֵיכֶם הִסְתִּירוּ פָנִים מִכֶּם מִשְּׁמוֹעַ · הוא יוצא לשנים פעולים · והכבד הדגוש סִתְרֵי נִדָּחִים · מֵאַהֲבָה מְסֻתָּרֶת · ופירשנו הפסוק בשרש יכח · והתתפעל הֲלֹא דָוִד מִסְתַּתֵּר עִמָּנוּ · ובינת נְבוֹנָיו תִּסְתַּתָּר · והשם אַתָּה סֵתֶר לִי מִצַּר · הֱוִי סֵתֶר לָמוֹ מִפְּנֵי שׁוֹדֵד · בחמש נקודות · בְּסֵתֶר הַמַּדְרֵגָה · אֶעֶנְךָ בְּסֵתֶר רַעַם · עני׳ ז ירושו כעניין ויען יי׳ את איוב מן הסערה · בְּסֵתֶר אָהֳלוֹ · ובה״א הנקבה יְהִי עֲלֵיכֶם סִתְרָה · ובתוספת מ״ם יֶאֱרֹב בַּמִּסְתָּר · בַּמִּסְתָּרִים יַהֲרֹג נָקִי · ומ״א וּכְמַסְתֵּר פָּנִים מִמֶּנּוּ · ומ״א וּלְמַחְסֶה וּלְמִסְתּוֹר · וְסֵתֶר מַיִם יִשְׁטֹפוּ · או יהיה סתר סמוך למים ויהיה פירו׳ מעניין שנשתמשו בו רז״ל הרבה באמרם הסותר את כותלו ואחרים רבים בדבריהם בזה העניין ·

(בגליון: ישעיה מ׳ · בראשית ד׳ · ישעיה ג׳ · דברים כ״ט · ירמיה כ״ג · תהלים י״ט · שמואל א׳ ה׳ · תהלים כ״ז · איוב ל״ד · דברים ל״ב · ירמיה ל״ג · ישעיה מ״ט · ישעיה כ״ט · ישעיה נ״ט · ישעיה ט״ז · משלי כ״ז · שמואל א׳ כ״ג · ישעיה כ״ט · תהלים ל״ב · ישעיה ט״ז · שיר ב׳ · תהלים פ״א · תהלים כ״ז · דברים ל״ב · תהלים י׳ · ישעיה נ״ג · ישעיה ד׳ · ישעיה כ״ח)

ואשר הם בני ארבע אותיות

סכסך וְסִכְסַכְתִּי מִצְרַיִם בְּמִצְרַיִם · וְאֶת אֹיְבָיו יְסַכְסֵךְ · עניין בלבול ״

(בגליון: ישעיה י״ט · ישעיה ט׳)

סלסל כְּבוֹצֵר עַל סַלְסִלּוֹת · פירשו החכם רבי יונה כמו זלזלים · ועל דעתי כי המלה מעניין סל ומשרשו ונכפלה בו הפ״א והלמ״ד והם הסלים שאדם בוצר בהם ·

הג״ה ותנחם בן סרוק והרב בן לברט שניהם פירשוהו לשון סלסליה ותרוממך פירוש כמו המסלסל והמפשפש שללות דבילקוט בלעו ובלשו אשכנז שטופלין ·

(בגליון: ירמיה ו׳)

סלעם וְאֶת הַסָּלְעָם לְמִינֵהוּ · הוא אחד ממיני הארבה והוא לשון בדברי רז״ל ויש לו גבחת ואין לו זנב וראשו ארוך ״

(בגליון: ויקרא י״א)

סמדר וְהַגְּפָנִים סְמָדַר · פִּתַּח הַסְּמָדַר · הסמדר הוא הענבים הדקים לאחר שפרחו מיד שנכרים הענבים אבל אינם גמורים עדין וכשהם גמורים שהם נפול חלבן קודם בישולם יקראו בוסר ולאחר בישולם יקראו ענבים ·

(בגליון: שיר ב׳ · שיר ז׳)

סנסן אֹחֲזָה בְּסַנְסִנָּיו · בסעיפיו ״

(בגליון: שיר ז׳)

סנפיר סְנַפִּיר וְקַשְׂקֶשֶׂת · ארז״ל אלו הן הקשקשין הקבועים בו · סנפירים הפורח בהם ·

(בגליון: ויקרא י״א)

ספרד אֲשֶׁר בִּסְפָרַד · היא אספניא ·

(בגליון: עובדיה א׳)

סנור הִכּוּ בַּסַּנְוֵרִים · הוא חשכות העין ״

(בגליון: בראשית י״ט)

הג״ה פירושו שהוא שורן בלב ועיניים רואות לומר שהלס רואה ואיננו יודע מה רואה בקרא סנור ·

סרעף וַתִּרְבֶּינָה סַרְעַפֹּתָיו · כמו סעיפותיו ״

הג״ה הריש נוספת כריש של סרעפות שהוא כמו סעפות רק סרעף כמו סעף בלשון ענף ·

(בגליון: יחזקאל ל״א)

סרפד וְתַחַת הַסִּרְפַּד יַעֲלֶה הֲדַס · הוא צמח מן הצמחים פחות וגרוע ״

(בגליון: ישעיה נ״ה)

נשלמה אות הסמך

אות העין

עב ועב על פניהם · ועב עץ אל פני האולם מהחוץ · וצלעות הבית והעבים · מפני דגשות הב״ית ידמה ששרשו ענב · או יהיה מנחי הע״ין ושרשו עוב ויהיה משקל עבים ללים כי ימירו הנח בדגש בהרבה מקומות · וארז״ל תניא צלעות הבית אלו המלטסין והעבים אלו המרישות ופי׳ מלטסין החורים שמניח אדם בקיר להנחת הקורות כמו שאמרו במקום אחר ואף על גב דמנח בהו המלטה אמר בעינא לכי מפייסנא לי דלא מיתרע אשיתאי פירוש אף על פי שמניח בחורים סיד חומר וחול או עצים למקום הנחת ראשי הקורות אינה חזקה דיכיל למימר להכי הנחתי הדבר ההוא במקום הקורות שאם יתפייס עמי ויפרע לי חלקו בכותל שלא יזדעזע הכותל בעת שיעשו בו החורים ויניחו בהם החומר או העץ להנחת ראשי הקורות וכן ראה הנביא שהיו הצלעים והם העצים בקירות הבירה סביב ויוצאים חוצה לקבל עליהם ראשי הקורות שלא יהיו אחוזים בקירות הבית והעבים אלו המרישות פירוש הקורות הגדולות יקראו מרישות וכן אמרו ועל מריש שבנאו בבירה״

עבד ועבד הלוי · עבדו את כדרלעומר · ועבדום וענו אותם · ועבדתני חנם · לא תעבד בו עבודת עבד · ועבדו בו גוים רבים · אם ישמעו ויעבדו · למי אני אעבד · פן תעבדו לעברים · בעבדת אשר תעבוד עמדי · הלא ברחל עבדתי עמך · והתאר עבד אתני זה · בשש נקודות · עבד עבדים יהיה לאחיו · ונהיה אנחנו ואדמתינו עבדים לפרעה · פירוש כי האדמה כעבד לבעליה · והשם עבודת עבודה · פירוש השיר שהוא עבודת הקרבן · ומ״א ובעבדתנו לא עזבנו אלהינו · ובענין עבודת האדמה ועבדת לו את האדמה · עובד אדמה · הלשון הזה פעל הקל בו על העובד ועל הנעבד אלא שיש הבדל ביניהם כי הנעבד קשור עם ב״ית כמו לא תעבד בו · אם כן תאמר על העבד עובד אותו ותאמר על האדון עובד בו · ודעת אנקלוס בועבדום וענו אותם שהוא כמו ועבדו בם לפיכך תרגם ויפלחון בהון ויש לפרשו כמשמעו ויהיה ועבדום על ישראל ויחיה וענו אותם על מצרים · והנפעל אשר לא יעבד בו ולא יזרע · מלך לשדה נעבד · מתתמד עבודת האדמה בו יקרא נעבד ואם הוא עובד · וכן ונעבדתם ונזרעתם · או פי׳ למ״ד לשדה בעבור ופירושו אפילו המלך איננו נעבד אלא בעבור השדה שממנו יצא לו מה שיתן ויאכיל לחיילותיו וזה הפירוש הוא הנכון · והפעל הכבד והעבדתיך את אויביך · ויעבירו מצרים את בני ישראל · לא העבדתיך במנחה · לא הכרחתיך לעבוד לפני במנחה · ושלא נזכר פעלו מן הדגוש ומן העבודה הקשה אשר עבד בך · אשר לא עבד בה · ענין הכל השמוש לבני אדם ועבודת אלהות ועבודת האדמה ולרוב צורך אדם אל האדמה ושצריך שיהיה מתעסק תמיד בה הוא אליה כעבד לפני אדניו · ונקראו תוצאות האדמה על שם העבודה שעובדין אותה עבודה ועבדה רבה מאד · לכן יכיר מעבדיהם · ופירושו מעשיהם כתרגום מעשה עובדא · וכן בלא מ״ם הנוספת ועבדיהם ביד האלהים · מעשיהם · וכן ועבדו זבח ומנחה · וכן ובושו עובדי פשתים שריקות · וכן ולעבוד עבודתו נכריה עבודתו · וכן ועבדת הצדקה״

א״א כשאלתי למה הב״ית של מעבדיהם דגושה וב״ית של ועבדיהם רפויה והשיבותי לפי שהעי״ן של מעבדיה׳ בשוא כח ושייך אחריו דגש קל ועי״ן של ועבדיהם היא בחטף פתח שלא יבא אחריו דגש לעולם והמשכיל הב״ית קמוכה להפריסם מלשון עבל ·

עבה עבית כשית · קטני עבה · לשון עובי ידוע בדברי רז״ל · במעבה האדמה · פירוש בעובי האדמה יצקם כלומר מרוב כלי הנחשת ומגודל הכלים לא יספיקו לו כורים ולא יתכן התכתם בכורים ויצקם בעובי האדמה כלומר שחפרו באדמה כעין כורים ·

והחכם רבי יונה פירש שעשה הכורים מן המשובח שבחומר ומן העב שבו וזהו דעת המתרגם שתרגם גרגשתא והוא עפר אדום וירוק קורין לו בלעז ארזי״לא יעשו ממנו הכורים לחתיך בהם המתכות · ויתכן לפרש מזה הענין ומזה השרש בעב הענן · שהוא פתוח בפלס צו מן צוה קו מן קוה ואילו היה מנחי הע״ין היה קמץ ולא נשתנה אפילו בסמיכות · כמו כעב טל · כעב מלקוש · שהם קמוצים בסמיכות ופירושו בעובי הענן · וכן בעבי גבי מגניו · בעבי האדמה · שם בשקל צבי שבי · והחכם רבי יונה לא זכר אלו השנים ובעבי גבי מגניו אין ספק כי היה לו לזוכרו הנה ואולי הוא שגגת הכותב · ויש מפרשים מזה באו בעבים · כלומר ביערים העבים והמסובכים להסתר שם ·

עבט לעבוט עבוטו · יוציא אליך את העבוט · הוא המשכון דבר שהוא תפוש ומעוכב ביד האדם וזהו לעבוט עבוטו לתפוש משכונו · ומזה נגזר ולא יעבטון ארחותם · כלומר לא יעכבו באור חותם כי במהרה ירוצון כאשר אמר כגבורים ירוצון וכן אמר התרגום ולא מעכבין ארחתהון ויש מפרשי׳ ולא ישאילו אורחותם נ״א לזה מן העבט תעביטנו לפי שאמר ואיש בדרכיו ילכון · וי״מ כמו לא יעותו וכן בלשון ערבי · העבט תעביטנו · הלוה תלוגו די מחסורו לפי שהחלואת על המשכון נקראת העבט · וכן אמר התרגום אוזפא תוזפיניה · וכן והעבטת גוים רבים · וחלוית · ואתה לא תעבוט · לא תלוה · ואפשר להיות מזה עבטיט בפלס סגריר ר״ל ריבוי ממון וכבר כתבנו בשרש טיט כי היא מלה מורכבת״

עבר והוא עבר לפניהם · ועברתי בארץ מצרים · ויעבר עלי מה · פירוש מה שיעבור · ומאלהי משפטי יעבר · לעברך בברית · לפי שדרך הברית הוא לעבור בין בתרי הבהמה או העוף השחוט כי לכך יבתרו אותו ויעברו בעלי הברית בין הבתרים וכן אמר בברית אברהם אבינו עם הב״ה אשר עבר בין הגזרים האלה · וכן ויעברו בין בתריו · לפיכך אמר לעברך בברית ·

א״א זהו מה שפירש ראב״ע לעברך בברית הכה מלת עבר בחסרון כ״ית לספק והמשכיל יבין :

ואין

ואין כך לעבור בריתו · כי ר״ל שיטוש ויעזוב הברית (דברים י״ז)
ויעבור עליו כאילו אמר מעל בריתו · וכן וגם עברו את (יהושע ז׳)
בריתי · פי׳ מעל בריתי · ואתן להם יעבירום · ואתן להם (ירמיה ה׳)
המצות והם יעבירום מעליהם ויניחום · ומים לא יעברו (משלי ח׳)
פיו · לא יעברו על מאמרו אלא כמו שצוה כן יעשו ·
זמותי בל יעבר פי · מחשבי לא יעבור פי אלא כפי כן (תלים י״ז)
מחשבי כי אינני אחד בפה ואחד בלב · ותאמרי לא (ירמיה ב׳)
אעבור · פירוש לא אעבור בבריתך · והפעל הכבד
העביר אותו לערים · ובא למה העברת העביר · שלא (בראשית מ״ז · יהושע ז׳)
כמנהג כי ההא נקודה בצרי והעין בשוא ופתח וככר
זכרנוהו בחלק הדקדוק · ויקחם ויעבירם · והעברת (בראשית ל״ב · ויקרא כ״ה)
שופר תרועה · מעבירים עם יי׳ · פירוש מעבירים אותם (שמואל א׳ ב׳)
מלבא לבית המקדש לזבוח · וי״מ כמו ויעבירו קול · (שמות ל״ו)
כלומר אני שומע כי עם יי׳ מעבירים קול עליכם שאתם
חוטאים ומרננים עליכם · והעברתי את אויביך בארץ (ירמיה ט״ו)
אשר לא ידעת · פירוש אעביר אותך אל אויביך ·
והוא ירה החצי להעבירו · להעביר הנער או מקום (שמואל א׳ כ׳)
המטרה · והעביר את בנו באש · והעביר אותם במלבן · (מלכים ב׳ כ״א · שמואל ב׳ י״ב)
פירוש העבירם ושרפם במלבן והוא מקום שריפת
הלבנים · והשם ועברה העברה לעביר את בית המלך · (שמואל ב׳ י״ט)
וי״מ העברה תאר לספינה הקטנה המעברת שעוברין בה
את רחב הנהר · ומ״א מעבר יבק · ובה״א הנקבה עברו (בראשית ל״ב · ישעיה י׳)
מעברה · והקבוץ על המעברות · בשוא · והמעברות (יהושע ב׳ · ירמיה נ״א)
נתפשו · בקמץ · ועל דרך ההשאלה עובר לסוחר · (בראשית כ״ג)
לפי שהכסף פעמים לוקח אותו הסוחר ופעמים נותן
אותו כאילו הוא עובר ושב תמיד ליד הסוחר · וכגבר
עברו יין · פירוש עבר עליו היין והשכירהו · או עבר (ירמיה כ״ג)
אותו כלומר שהיה יותר חזק ממנו כמו ויעבר את (שמואל ב׳ י״ח)
הכושי · כלומר רץ יותר ממנו ועברו · וכן עברו (ירמיה ה׳)
דברי רע · יותר עשו רעות ממה שעשו רעים אחרים ·
עברי אנכי · ממשפחת עבר · מעבר הנהר · בחמש (יונה א׳ · שמואל ב׳ י׳)
נקודות מצד הנהר · איש אל עבר פניו · אל צד פניו כלומר (יחזקאל א׳)
הצד שכנגד פניו · איש לעברו תעו · מכל עבריו · מכל (ישעיה מ״ז · מלכים א׳ ה׳)
צדדיו · אתם תהיו לעבר אחד · לצד אחד · והאיר על (שמואל א׳ י״ד · שמות כ״ה)
עבר פניה · פירוש שיהיו פי ששת הנרות שבראשי הקנים
היוצאים מצדדיה מסבבין כלפי האמצעי שיהיה אור
הנרות על צד פני הקנה האמצעי שהוא גוף המנורה ·
וע״א ויעבר ברתוקות זהב · ויבריח תרגום מבריח מן (מלכים א׳ ו׳)
הקצה אל הקצה מעבר מן סיפיה לסיפיה · וע״א עובר
מתעבר על ריב לא לו · וכסיל מתעבר ובוטח · מתעברו (משלי כ״ו · משלי י״ד · משלי כ׳)
חוטא נפשו · ר״ל מתעבר בו · ובנחלתו התעבר · (תלים ע״ח)
התעברת עם משיחך · ויתעבר יי׳ בי · והשם עברה (תלי׳ פ״ט · דברי׳ ג׳ · תלים ע״ח)
וזעם וצרה · את דור עברתו · ליום עברות יובלו · (ירמיה ז׳ · איוב כ״א)
הנשא בעברות צוררי · בפתח העין · הפץ עברות (תלים ז׳ · איוב מ׳)
אפך · בסגול לבן נפתלי ולבן אשר בפתח עברות ·
ענינם הקצף והחרון · ויאכלו מעבור הארץ · מינן (יהושע ה׳)
הארץ תרגום דגן עיבורא ויתכן לומר כי אשר הוא
משנה שעברה יקרא עבור ואשר הוא משנה הבאה
יקרא תבואה · וכתב א״א ז״ל בחיבור הלקט מענין זה
ושבט עברתו יכלה · אמר בראש הפסוק זורע עולה (משלי כ״ב)
יקצר און ושבט הוא השבט שחובטין בו את התבואה
אמר כי יכלה השבט קודם שיוציא מקצירו תבואה ·
ואולם בעבור זאת · בגלל כך וכך · בעבור דוד · (שמות ט׳ · תלים קל״ב)
בגללו · בעבור שמאה תחבל · בעבור ששמאה תחבל · (מיכה ב׳)
בעבור ישמרו חקיו · בעבור שישמרו · ואביון בעבור (תלים ק״ה · עמוס ב׳)
נעלים · מכרו האביון בגלל נעלים שיקחו עליו ואיננו
נכון להשתמש בו מבלי הבי״ת כמו שעושין מקצת
הפייטים · בעבור הילד חי צמת ותבך · ענינו בעוד (שמואל ב׳ י״ב)
שהילד חי או פירושו בעבור הילד כשהיה חי צמת
ותבך · ונוספה בו למ״ד שפירושה גם כן בעבור כי
לבעבור נסות אתכם · והכפל לתוספת ביאור כמו בי״ת (שמות כ׳)
בתוך ובי״ת בבין חציר · שורו עבר · זה הלשון ידוע (איוב כ״א)
בדברי רז״ל פרה מעוברת וביוצא בזה שנשתמשו בזה
הלשון הרבה וענין שורו עבר פירשנו בשרש געל ·
וכתב א״א ז״ל בענין זה ועברתו לא כן בדיו · פירוש (ישעיה ט״ז)
בדיו בניו ואמר לא כן כי בניו אינם בנים כי ממזרים
הם ואילו היה מסתכל בהריון שהיה מלוט אביהם לא
היה מתגאה ·

עבש עבשו פרדות · כמו עפשו בפלס אחר פי׳ (יואל א׳)
התעפשו גרגרי הזרע תחת מגרפותיהם
וענין העפוש ידוע בדברי רבותינו ז״ל הפת שעפשה ·

עבת וענף עץ עבות · תאר על משקל עקוב (ויקרא כ״ג)
הלב · ועלי עץ עבות · אלה עבתה · (נחמיה ח׳ · יחזקאל ו׳)
בפלס עקבה מדם מן עקוב הלב · איומה מן איום ונורא ·
והקבוץ ויתן צמרתו אל בין עבותים · ענינם ענין מעשה (יחזקאל ל״א)
עבות שתרגומו גדיל מה שנעשה מן החבל הוא הנקרא
גדיל וכן העלין כשהם רבים בקן אחד יקראו עבורת
כמו שפירשו רז״ל כי זה יקרא עבות כשהדס תלתא
טרפי בקינא חדא או יותר והענף הוא לעלין כמו
החוטין הנתלין אחר מעשה הגדיל בחבל וכן דימוהו
רז״ל על ענין ציצית שליש גדיל ושני שלישי ענף דימו
החוטים הנתלים לענף והגדיל הוא העבות כמו שאמר
גדילים מעשה שרשרות לפיכך אמר גדילים תעשה
לך · וכעבות העגלה · וכחבל העגלה · והקבוץ בלשון (ישעיה ה׳)
זכרים עבותים חדשים · ולשון נקבות שתי העבותות (שופטים ט״ו · שמות ל״ט)
הזהב · בעבותות אהבה · והפעל הדגוש מזה והגדול (הושע י״א)
דובר הות נפשו הוא ויעבתוה · כלומר בין שלשתם (מיכה ז׳)
השר והשופט והגדול עשו ההות והשקר כמו עבות
כלומר יחזקוה עד שיוציאו הגזלה לעצמם · וא״א ז״ל פי׳
כי לשון עבות חבל משלשה מיתרים או רצועות טריצא
בלעז לפיכך אמר ויעבתוה פירוש וישלשוה כי הם
שלש בפסוק השר והשופט והגדול ולפיכך ארז״ל עבות
ההדס שלשה עלים בקן אחד כי עבות לשון שלש הוא ·

עגב ובכל אשר עגבה · מאסו בך עוגבים · (יחזקאל כ״ג · ירמיה ד׳)
ותשחת עגבתה · כי עגבים בפיהם המה (יחזקאל כ״ג · יחזקאל ל״ג)
עושים · כשיר עגבים · ותעגב על מאהביה · ענין (יחזקאל ל״ג · יחזקאל כ״ג)
אהבה ודברי חשק · במנים ועוגב · ועוגבי לקול בוכים · (תלים ק״נ · איוב ל׳)
וי״ת מזה כשיר ענבים כזמר אבובין והוא כלי מכלי הניגון
ופירוש כי עגבים בפיהם המה עושים מדמים בפיהם
ובדבריהם כי דברי חשק להם דבריך ולא כן לבם ·
וי״ת לשון לעג ותעתוע שתרגם ארי תולעבא בפומהון
אינון עבדין ·

עגן הלהן תעגנה · בפלס אשר לא תעשנה (רות א׳)
וענינו תתאחרנה ותתעכבנה והנכון והישר
בעיני בזאת המלה ששרשה עגן כמו שנשתמשו רז״ל
הרבה בזה השרש כמו שאמרו עגונה לאשה היושבת
בלא בעל ועוד אמרו ובלבד שלא ישהא העגונה שבהן
שלשים יום כלומר שלא ישהא אותה הבהמה שלקח
באחרונה שלשים יום · וכן אמרו מכר את הנס ואת
העיגון ותני רבי חייא אלו עינונין שלח וכן הוא אומר
הלהן

הלהן תעגנה והן הקרדומים הגדולים שקושרים אותם בחבלים ומשליכים אותם בים להעמיד הספינה והוא שקורי׳ בלעז אנקורש ותרגום וסוגרו על מסגר ויתעגנון בבית עגונא ולאשר בחשך הגלו לדעגונין ובבתי כלאים הוזבאו ובבתי יסורין עגונהון וחסרה נון השרש לפי שאם היתה נון השרש נכפלת עם נון הרבות והיינו אומרים תעגננה היה כבד על הלשון ולחסרון נון השרש היתה נון הרבות ראויה להדגש ובא הנח תמורת הדגש כמו שבא גם כן במקומות רבים ולפיכך הג״מל נקודה בצרי כמו שהיה אם היה שלם תעגננה ואילו היה שרשו ענה היתה נקודה סגול כמו ש״ן תעשנה והדומים לו ״

עגל עָגוֹל סָבִיב · תאר בפלס אדום עקוב · מְרֻבָּעוֹת לֹא עֲגֻלּוֹת · והשם וְשָׁאוּל יוֹשֵׁב יָשֵׁן בַּמַּעְגָּל · והוא מקום המחנה · ובתוספת הא״ וַיָּבֹא הַמַּעְגָּלָה · ונקרא כן לפי שבמחנה יחנו בסבוב · ובמעגל · יַשַּׁר מַעְגַּל צַדִּיק תְּפַלֵּס · פַּלֵּס מַעְגַּל רַגְלֶךָ · פָּרְשׂוּ רֶשֶׁת לְיַד מַעְגָּל · והקבוץ בְּמַעְגְּלֵי צֶדֶק · ובלשון נקבות ונלוזים בְּמַעְגְּלוֹתָם · ענין אלו הדרך והמסילה · טַבַּעַת עָגִיל וְכוּמָז · חלי האזנים וכן נאמר וַעֲגִילִים עַל אָזְנָיִךְ · עֵגֶל בֶּן בָּקָר · בחמש נקודות · עֶגְלָה מְשֻׁלֶּשֶׁת · פירוש שלש עגלות ואין לומר בת שלש שנים כי בת שלש שנים תקרא פרה · עֲגָלִים יִשָּׁקוּן לְעֶגְלוֹת בֵּית אָוֶן · כולם ענינם ידוע · עֲגָלָה חֲדָשָׁה · וַיִּתֵּן לָהֶם יוֹסֵף עֲגָלוֹת עַל פִּי פַרְעֹה · שֵׁשׁ עֶגְלֹת צָב · וְאוֹפַן עֲגָלָה · ענינם ידוע · נקראת העגלה כן לפי שהיא עגולה ״

עגם עָגְמָה נַפְשִׁי לָאֶבְיוֹן · פירושו דאבה וכן בדברי רבותינו ז״ל לא יתלוש מפני עגמת נפש ״

עגר כְּסוּס עָגוּר כֵּן אֲצַפְצֵף · וְתֹר וְסִיס וְעָגוּר · אמר בו התרגום וסנונ׳תא היא סנונית הנזכר בדברי רבותינו ז״ל אימת סנונית על הנשר · ופי׳ רבינו האי ז״ל כטאף בערבי והוא שקורין לו בלעז ארונדונא · ויש מפרשים עגור הוא עוף שמצפצף כלשון של בני אדם כשמלמדין אותו · גאצ׳ה בלעז ״

עד עַד שַׁבוּ הָרֹדְפִים · עַד יָבֹא · עַד אֲשֶׁר אִם הֲבִיאוֹתָם · המלה הזאת כשתבא על פעל עבר או עתיד תבא בדרך קצרה בחסרון אשר כי אין קשר המלה כי אם עם השם או המלה עד שבו · רוצה לומר עד אשר שבו · עַד יָבֹא · עד אשר יבא · עַד יְצַמַּח · עד אשר יצמח · וְעַד קַשְׁתּוֹ וְעַד חֲגוֹרוֹ · וְנַשִּׁים עַד נֹפַח · תִּגַּע עָדֶיךָ וַתִּבָּהֵל · עָדֶיךָ תֵּאתֶה · עַד שֶׁיָּפוּחַ הַיּוֹם · עַד בּוֹאִי אֵלֶיךָ מִצְרַיְמָה · עַד הַגְּבוּל שִׁלְּחוּךָ · הֵן עַד יָרֵחַ · צְעָקָה גְדוֹלָה וּמָרָה עַד מְאֹד · עַד מְהֵרָה יָרוּץ דְּבָרוֹ · וְהוּא שִׁכּוֹר עַד מְאֹד · יָפָה עַד מְאֹד · וַיָּחִילוּ עַד בּוֹשׁ · עַד לֹא שַׂמְתְּ אֵלֶּה · עַד לַשָּׁמַיִם הִגִּיעַ · בָּא הַמַּלְאָךְ עַד הֵם וְלֹא שָׁב · בָּא עַד אֲלֵיהֶם וְלֹא שָׁב · והורכבה מלה זו עם הן והנה ונפקדה ההא״ ונשארה הנון · אֲשֶׁר עֲדֶן לֹא הָיָה · אֲשֶׁר הֵמָּה חַיִּים עֲדֶנָה · הדלת בסגול והראוי עד הן · עד הנה · ויבא בתוספת יוד וְאַחֲרִיתוֹ עֲדֵי אֹבֵד · כולם בענין הזה ידוע · וכן לפי דעתי אִם יְכֻפַּר הֶעָוֹן הַזֶּה לָכֶם עַד תְּמֻתוּן · כלומר כי המות תהיה לכם כפרה או הדין אחר המיתה וכאר״ל כל שיש בידו חילול השם אין כח בתשובה לתלות ולא״ ביום הכפורים לכפר ולא ביסורים למרק אלא״ כולן תולין ומיתה ממרקת שנאמר אם יכפר העון הזה לכם עד תמותון · עַד הַגְּבוּל שִׁלְּחוּךָ · פירוש עד הגבול שהיו שם האויבים כאילו מסרו אותך בידם ואתה היית בוטח בהם ורבי יונה פירשו כמו מן כלומר שלחוך מגבולך וממחוזך · ויש בענין עוד הֲלֹא זֶה דְבָרִי עַד הֱיוֹתִי עַל אַדְמָתִי · כמו בעוד היותי על אדמתי · וכן עַד הִתְמַהְמָהֵם · עַד זֶה מְדַבֵּר · בעוד זה מדבר · ויש בענין על אֲשֶׁר עַד מֵידְבָא · ובתוספת בי״ת וּבְעַד הַשֶּׁלַח יִפֹּלוּ וְלֹא יִבְצָעוּ · וַיִּסְגֹּר יי בַּעֲדוֹ · עליו · בַּעֲדָהּ וּבְעַד בָּנֶיהָ · יִגְמֹר בַּעֲדִי · יגמור חסדו עלי · כִּי בְעַד אִשָּׁה זוֹנָה · הַעְתִּירוּ בַּעֲדִי · וְכִפֶּר בַּעֲדוֹ · לֹא תַגִּישׁ וְתַקְדִּים בַּעֲדֵינוּ הָרָעָה · אין היוד לרבוי כי אין רבוי בזאת המלה אבל היא נוספת כיוד עֲדֵי אֹבֵד · יי הַטּוֹב יְכַפֵּר בְּעַד · הוא דבק עם הפסוק הבא אחריו וכל לבבו הכין לדרוש האלהים · והחכם ראב״ע פי׳ כי איננו דבוק וכל לבבו הכין הוא אומר על חזקיהו ופירוש יכפר בעד אלה שאכלו הפסח בטומאה · ולא״ יתכן לומר המלות האלה בענין הזה מבלי הבי״ת · ויש בענין מן כמו בְּעַד הַחַלּוֹנִים יָבֹאוּ כַּגַּנָּב · וַיִּפֹּל אֲחַזְיָה בְּעַד הַשְּׂבָכָה · וַיַּשְׁקֵף אֲבִימֶלֶךְ מֶלֶךְ פְּלִשְׁתִּים בְּעַד הַחַלּוֹן · ונכנסה עליו המ״ם מִבַּעַד לְצַמָּתֵךְ · ומ״ם אותו מבפנים · ויש כמו למ״ד השימוש בְּעַד מְעָרוֹת עַד עוֹלָם · אמר כי עפל ובחן שהם בנינים גבוהים יחרבו וישובו למערות · ויש כמו דבר הַאֲזִינָה עָדַי בְּנוֹ צִפֹּר · פירוש דברי וְעָדֵיכֶם אֶתְבּוֹנָן · פירוש אתבונן דבריכם ויתכן שהם מלשון עֶדְיוֹ לִבְלוֹם · שפירושו פיו ולפיכך יקראו הדברים כן ואפ״שר שהם שרש אחר · והחכם רבי יונה פירשו בענין אל כלומר האזינה אלי וכן אמר כמהו עָדֶיךָ תֵּאתֶה · ועא שׁוֹכֵן עַד · בִּטְחוּ בַיי עֲדֵי עַד · עוֹמֶדֶת לָעַד · וְאַל לָעַד תִּזְכֹּר עָוֹן · הֲזֹאת יָדַעְתָּ מִנִּי עַד · וְעַד אַרְגִּיעָה לְשׁוֹן שָׁקֶר · עַד עוֹלְמֵי עַד · ובסגול לְעוֹלָם וָעֶד · כלם ענינם עולם ועוד נזכרם בשרש עוד · ועא יֹאכַל עַד · אָז חֻלַּק עַד שָׁלָל מַרְבֶּה · וו החיבור מסתתרת עמו ויתכן עד ושלל כמו שמש ירח וענינם שלל ותרגום שלל עדאה ועוד נזכרנו בשרש עוד כי השרש על נכון · וענין אחר וּכְבֶגֶד עִדִּים · פירוש בגדי סמרטוטין ובלאות וכן בדברי רז״ל המשמשת בעדים ועוד אמר המשמשת בשני עדים והן הן תיקוניה ועוותיה · ועוד אמרו עד שהוא נתון תחת הכר ונמצא עליו דם פירוש סמרטוט של בגד שהאשה מקנחת בו ובודקת עצמה בו אם תראה עליו דם · ומ״ם מתרגו׳ ספחת עדיתא והוא נגע והבגד המושם עליו הוא נמאס ויתכן גם כן ששרשו עוד ועדים בפלס ופטורי ציצים או יהיה שרשו עדד ״

עדד יָתוֹם וְאַלְמָנָה יְעוֹדֵד · מְעוֹדֵד עֲנָוִים יי · וַאֲנַחְנוּ קַמְנוּ וַנִּתְעוֹדָד · אף על פי שאנחנו מביאים אותם בכפולים אפשר שיהיו מעלולי הע״ין וענינם ענין תקומה והתרוממות · והביא להם א״א ז״ל ראיה מהערבי אעדוני עזרני וסמכני ״

עדה וְעָדִית עֲדִי · וַתַּעַד נִזְמָהּ וְחֶלְיָתָהּ · עוֹד תַּעְדִּי תֻפַּיִךְ · והיוצא ממנו וָאֶעְדֵּךְ עֶדִי · או יהיה מהפעל הכבד ויהיה פתח קטן תחת פתח גדול · והשם וַיִּתֵּן עָלָיו אֶת הַנֵּזֶר וְאֶת הָעֵדוּת · עֵדוּת לְאָסָף מִזְמוֹר · כלומר פאר וחמדה הוא לאסף זה המזמור · והשם במא וּצְבִי עֶדְיוֹ לְגָאוֹן שָׂמָהוּ · וַתָּבֹאִי בַּעֲדִי עֲדָיִים · כלומר שתגעת לזמן העדי והקשוט · וענין אחר

לא

לא עָדָה עָלָיו שָׁחַל · עבר ותרגום אשר עבר בין הגזרים האלה דעדא בין פלגיא האלין · והפעל הכבד ממנו מַעֲדֶה בֶּגֶד בְּיוֹם קָרָה · מסיר ומעביר הבגד ביום קרה · וי״מ מזה הֵן עַד יָרֵחַ · ר״ל מסיר אור הירח · ווע״א בְּמֶתֶג וָרֶסֶן עֶדְיוֹ לִבְלוֹם · פיו · הַמַּשְׂבִּיעַ בַּטּוֹב עֶדְיֵךְ · פי״ד ·

עדן וַיִּתְעַדְּנוּ בְּטוּבְךָ הַגָּדוֹל · ויתענגו · והשם הָיְתָה לִּי עֶדְנָה · תענוג והוא ימי הבחרות · ובלא הא הנקבה גַּן בְּעֵדֶן · כָּל עֲצֵי עֵדֶן · בחמש נקודות וארבעה מהם בשש נקודות שהם שם עיר וכתבנום בחלק הדקדוק · מִלְאַ כְרֵשׂוֹ מֵעֲדָנָיו · הַמַּלְבִּשְׁכֶם שָׁנִי עִם עֲדָנִים · אמרו שהוא חסר כלומר מלבישכם שני ומאכילכם עדנים וכן אמר התרגום ומוכיל לכון תפנוקין · ורבי יונה פי׳ המלבישכם שני בימי עדנים · ועל דעתי כי אין לשנות על הכתוב · ואמר עדן על הלבוש כי כמו שהמאכל הטוב עדן לגוף כן הלבוש הנאה וכל דבר המהנה לגוף יקרא עדן · ושם התאר שִׁמְעִי זֹאת עֲדִינָה · והשם בתוספת מ״ם וְיִתֵּן מַעֲדַנִּים לְנַפְשֶׁךָ · והוא יִתֵּן מַעֲדַנֵּי מֶלֶךְ · וַיֵּלֶךְ אֵלָיו אֲגַג מַעֲדַנֹּת · פי׳ במעדנות כלומר בשמחה ובתענוג הלך אליו כי בחר מותו מחייו · וי״מ מעדנות שהלך אליו בקשורים · וכן הַתְקַשֵּׁר מַעֲדַנּוֹת כִּימָה · קשרי כימה על הפירות · ופי׳ אגג מעדנות שהלך אליו בקישורים ובשלשלאות שהיה בחן ונכון זה הפי׳ וכן בדברי רז״ל בזה הלשון בענין קשירה כיון שהתיר ראשי מערנים שלחן כשרין · ורבי יונה פירשו שיתסחהו על הנעימות לרוב תענוגותיו וגודל מלכותו ·

עדף וְסֶרַח הָעֹדֵף · הָעֹדְפִים עַל הַלְוִיִּם · חֲצִי הַיְרִיעָה הָעֹדֶפֶת · והכבד לא הֶעְדִּיף הַמַּרְבֶּה · ענינם ענין יתרון ·

עדר אִישׁ לֹא נֶעְדָּר · לא חסר ולא נפקד · אחת מֵהֵנָּה לֹא נֶעְדָּרָה · וַתְּהִי הָאֱמֶת נֶעְדֶּרֶת · והכבד לֹא יְעַדְּרוּ דָּבָר · כולם והדומה להם ענין חסרון · וענין אחר עֹדְרֵי מַעֲרָכָה בְּלֵבָב שָׁלֵם · פי׳ עורכי וכן אמר בפסוק למעלה עֹרְכֵי מִלְחָמָה וגו׳ וְלַעֲדֹר בְּלֹא לֵב וָלֵב · פירוש אלו היו לערוך מלחמה כנגד אויבי דוד בלא לב ולב כלומר שלא היו להם שתי לבבות כי אם לב שלם אל דוד וכן אמר לנגד זה עודרי מערכה בלבב שלם · שהיה לבם שלם אל דוד · וַעֲדָרִים לָאֲוֵרוֹת · פירוש מערכים לאבוסים · ומזה נקרא מערכת הצאן עדרים עֵדֶר עֵדֶר לְבַדּוֹ · בחמש נקודות · וַיָּשֶׁת לוֹ עֲדָרִים לְבַדּוֹ · גַּם עֶדְרֵי הַצֹּאן נֶאְשָׁמוּ · וענין אחר לֹא יִזָּמֵר וְלֹא יֵעָדֵר · וְכֹל הֶהָרִים אֲשֶׁר בַּמַּעְדֵּר יֵעָדֵרוּן · ענין אלו ענין חפירה ועבודת הכרמים · ובדברי רז״ל עדור עמי ואעדור עמך · אין עודרין עם הגוי בכלאים · ופירוש וכל ההרים אשר במעדר רוצה לומר ההרים אשר יחפרו ויעבדו לא תבא שמה יראת שמיר ושית כי הכרם הנעבד לא יעלה קוצים · ואמר ההרים רוצה לומר שלא יפחדו שם מן האויב ויוכלו לעבוד הכרמים שבהרים ואחר שיהיו נעבדים לא יעלו קוצים אך יהיו למשלח שור ולמרמס שה שירעו שם שלא יוכלו לצאת ולרעות בשדות מפני האויב ·

עדש ופול וַעֲדָשִׁים · לֶחֶם וּנְזִיד עֲדָשִׁים · ידוע ·

עוג תְּעֻגֶנָה לְעֵינֵיהֶם · הנכון בו תעוגנה בדגש הנון כי הנפרד בו תעוג אותה ובא הנח תמורת הדגש · ויש מי שאמר כי על הדרך הזה בא כי תקראנה מלחמה כי היה ראוי תקראנה בדגש ובנו׳ הנקבה על העיר כלומר כי תקרה מלחמה על העיר · ויש לפרש תעוגנה הנשים ופירוש תעוגנה על אפיית העוגה לא על לישתה כי מיבשים צפיעי הבקר ומדליקים אותם ואופים בהם · הָיָה עֻגָה בְּלִי הֲפוּכָה · פירוש העוגה האפויה על הגחלים כשאיננה הפוכה איננה אפויה אלא מצד אחד ואיננה ראויה לאכילה כן היה אפרים שהיה נמהר בעצתו ולא היה מהפך אותה ומתבונן בה אם היא נכונה · וְעֻגַת שְׂעֹרִים תֹּאכְלֶנָּה · עֻגַת רְצָפִים · פירוש עוגה אפויה בגחלים · ומשקל אחר אִם יֵשׁ לִי מָעוֹג · וענינם ידוע · ופירשו מענין זה בְּחַנְפֵי לַעֲגֵי מָעוֹג · ועל דעתי שהוא ענין לעג ודברים בטלים · ודומה לו בדברי רז״ל אבא שאול אומר אף ההוגה את השם באותיותיו תנא בגבולין ובלשון עגה רוצה לומר אם מזכיר את השם בגבולין אפילו לצורך ובלשון עגה רוצה לומר בלשון לעג ודברים בטלים אפילו בירושלם על זה אמר אבא שאול שאין לו חלק לעולם הבא ·

עוד חֶבְלֵי רְשָׁעִים עִוְּדֻנִי · ופירוש עודוני שללוני ובזוני · והשם יֹאכַל עַד · אָז חֻלַּק עַד שָׁלָל מַרְבֶּה · פירושו עד ושלל כמו שמש ירח · לְיוֹם קוּמִי לְעַד · ואף על פי שהביאונום בשרש עד הנכון שהם מזה השרש אחר שמצאנו עודוני · ווע״א הַעִידֹתִי בָכֶם הַיּוֹם · עַל מִי אֲדַבְּרָה וְאָעִידָה · הָעֵד הֵעִד בָּנוּ הָאִישׁ לֵאמֹר · וַיְעִידֵהוּ לֵאמֹר · פירוש יעידו בו · ושלא נזכר פעלו וְהוּעַד בִּבְעָלָיו · ומקצתם קרוב לענין הזהרה כמו העד העיד בנו האיש אלא לפי שהמזהיר באחד מזהיר בפני עדים כדי שלא יכחיש בו אחר כן נאמר בלשון עדות · וכן עֵד לְאוּמִּים נְתַתִּיו · מזהיר · עֵד יְיָ בָּכֶם וְעֵד מְשִׁיחוֹ · וְאָנֹכִי הַיּוֹדֵעַ וָעֵד · תְּחַדֵּשׁ עֵדֶיךָ נֶגְדִּי · פירוש נגעיך שיעידו כי מאתך הם לי · ויש מפרשים אותו מתרגום מספחת עריא · עֵד הַגַּל הַזֶּה וְעֵדָה הַמַּצֵּבָה · אלו הם תאר והדומים להם · ויש שהוא שם לֹא תַעֲנֶה בְרֵעֲךָ עֵד שָׁקֶר · כמו עדות שקר · וכן עֹנֶה בְרֵעֵהוּ עֵד שָׁקֶר · וכן וְיַעֲקֹב קָרָא לוֹ גַּלְעֵד · רוצה לומר גל עדות כנגד שקרא לו לבן יגר שהדותא ואילו היה תאר היה אומר יגר שהדא · וכן האל הגדול שם תאר · יש לאל ידי שם דבר ענינם ידוע · ומזה נקרא לתורה ולמצות תעודה ועדות לישראל שקבלו מצותיו עליהם · צַר תְּעוּדָה · לְתוֹרָה וְלִתְעוּדָה · עֵדוּת יְיָ נֶאֱמָנָה · וכן אֲרוֹן הָעֵדֻת · לִפְנֵי הָעֵדֻת · על הלוחות שהיו בתוכו שהן עדות לישראל · ובחלם וְעֵדֹתִי זוֹ אֲלַמְּדֵם · ובלשון נקבות הָעֵדֹת וְהַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים · אַשְׁרֵי נֹצְרֵי עֵדֹתָיו · גַּם עֵדֹתֶיךָ שַׁעֲשֻׁעָי · כי הוא מקובץ מן עֵדָה הַמַּצֵּבָה תִּהְיֶה לִּי לְעֵדָה · כי אלו היה מקובץ מן עדות היה עדיות ונהפכה ע״ין הפעל למ״ד הפעל במלת בְּדֶרֶךְ עֵדְוֹתֶיךָ · דָּבַקְתִּי בְעֵדְוֹתֶיךָ · והדומים להם שנראת בהם הו׳ בקריאה כמו שנהפכה ועולתה קפצה פיה על בני עלות ולא יתכן לומר שתהיה הוו הנראית בעֵדְוֹתֶיךָ וו הרבות כוו עֵדוֹתֶיךָ הנחה כי לא מצאנו וו הרבות נראית · והפריד רבי יהודה מזה הענין מָה אֲעִידֵךְ מָה אֲדַמֶּה לָּךְ · ויתכן לפרשו בזה הענין ר״ל מה אעיד לך כלומר מה אומה אתן להעיד לך

אא״ והם שמכה בתמכה״א אפי וסימנם פל״ן בן דמ״ה וא׳ בדברי הימים א׳ סימן כ״ט עלותיך וחוקיך:

לך שאוכל להראותך ולהעירך שלכו כמותך ושנאדם להם רעה בו עתך: ועל ענין ההתמדה והזמן ההוה עוד זה מדבר · בעוד שלשת ימים · בעוד הילד חי צמתי · בעוד שלשה חדשים לקציר · בעוד כברת ארץ · ופירוש בעוד שלשת ימים · בעוד שלשה חדשים · בסוף כלומר בסוף שלש מהזמן הזה · ולא אם עודני חי · פירוש ולא שאלתי ממך אם עודני חי בעת שתמלוך לא שאלתי ממך שתעשה עמי חסד יי׳ ולא אמורת כי זה בטוח אני שתעשה אבל שאלתי ממך אם לא אהיה חי בעת שתמלוך שלא תכרי׳ חסדך מעם ביתי ולא בהכרית יי׳ את אויבי דוד ביתי לא יכרת מלפניך · עודך מחזיק בתומתך · ועודך מחזיק בם · עודם מדברים עמו · הן בעודני חי עמכם היום · כי כל עוד נשמתי בי · כל זמן שהנשמה בי · עולם ועד · כל ימי התמדת העולם · סמוכים לעד לעולם · להשמדם עדי עד · עד עולם · שוכן עד · ומזה הענין תאר ועד בשחק נאמן סלה · כלומר קיים תמיד ונצחי · עוד כל ימי הארץ · לא אסיף לקלל עוד את האדמה · ולא אוסיף עוד להכות את כל חי · לא יאמר לך עוד עזובה · ולא יהיה עוד המים למבול · כל אלו רוצים לומר לא יהיה זה לעולם · וכן עוד יהללוך סלה · לעולם · ויש לזמן מעט כמו ועמלו לא יזכר עוד · אינו רוצה לומר לעולם אלא כל זמן שהיין בו · ובן ולא יספו עוד גדודי ארם לבא בארץ ישראל · באותו זמן · וכן כי כל עוד נפשי בי · כל זמן המועט הזה שנפשי בי : ויש בענין יותר כמו ויאמר יי׳ לו עוד · והדומים לו רבים · וכן ויבך על צואריו עוד · ויש בענין עדיין עוד היום גדול · עוד אושיבך באהלים · וישבה ירושלם עוד תחתיה · והדומה להם · ויש לפרש כן כמו חללים שוכבי קבר אשר לא זכרתם עוד · כלומר עדיין לא זכרתם וזה לאות שיבא מועד שיזכרו בו המתים · וכן ולא ענני עוד · ויתכן לפרש כאלה עודך מחזיק בתומתך · ופירושו בתמיהא כלומר עדין אתה מחזיק · וכן ועודך מחזיק בם · ויש בענין מקודם זמן מעודך עד היום הזה · מזמן היותך רוכב ואני ראויה לרכיבה · הזאת ידעת מני עד · והדומה להם ·

עוה עותה ושתי המלכה · על דעת רבים שהוא משרש זה ועל דעתי שהוא משרש עות · ואא״ זל עה כתבו בשרש עות עם נעות המרדות · מעוות לא יוכל לתקון · והנפעל מזה השרש נעויתי שחותי עד מאד · ונעוה לב · ויתכן היות נעות המרדות מזה והוא לנקבה ונהפכה ההא לת״יו מפני הסמיכות והצרכנו לזה מלת בן שהוא נקוד סגול כדרך הסמוכים כי כן מצאנוהו · ואא זל פי׳ נעות משרש עות ואמר כי הוא נפעל לזכר אולי מצאו בן נקוד צרי · והפעל הכבד אשר העוה עבדך · והעוינו רשענו · העוה גלאו · אשר בהעותו · וכבד אחר ועוה פניה · והשם ממנו עוה עוה עוה אשימנה · ושם על משקל אחר עון בפלס גאון מן גאה שאון מן שאה ואף על פי שהוו המשך נעדרת · והקבוץ עונים · אם עונינו ענו בנו · ועונינו כרוח ישאונו · ובקבוץ הנקבות כמה לי עונות וחטאות · וענין כלם ענין עוות וידוע הוא · ויש עון שענינו עונש העון כמו גדול עוני מנשוא · כלומר גדול הוא ענשי מנשא אותו ומסבלו · כי לא שלם עון האמרי עד הנה · רוצה לומר לא הגיע זמן עונש האמרי להורישם מארצם עד כלות ארבע מאות שנה על דרך שאמר כי ברשעת הגוים האלה יי׳ אלהיך מוריש אותם מפניך והזכיר האמרי כי הוא הגדול שבשבעה אומות כמו שאמר הנביא ואנכי השמדתי את האמרי מפניהם אשר כגבה ארזים גבהו וחסון הוא כאלנים · וכן תנה עון על עונם · תנה עונש על עונם · ומזה השרש והענין הראשון עוד רוח עועים · והוא כפול הפא ·

עול עלות ינהל · שתי פרות עלות · והצאן והבקר עלות עלי · נקראו הבהמות המניקות כן על שם בניהם שהם עולים · וכן הנערים בבני אדם נקראו כן עול ימים וזקן · התשכח אשה עולה · ובהראות עין הפעל ישלחו כצאן עויליהם · גם עוילים מאסו בי · ונכון להיות מעקר זה ומענין זה עוד בנין מרובע והוא עמי נגשיו מעולל · והתאר עולל ויונק · בצרי · להכרית עולל · בקמץ · והקבוץ עוללים שאלו לחם · בקמץ מפי עוללים ויונקים · בשוא · וענין אחר לא תעשו עול במשפט · ובסמוך בעול רכלתך · בשש נקדות · והכנוי בעולו אשר עשה ימות · והתאר ולא יודע עול בושת · ומשקל אחר יסגירני אל אל עויל · והשם עוד עם הא הנקבה ולא יוסיפו בני עולה לענותו · איש שותה כמים עולה · הלאל תדברו עולה · אם תדברנה שפתי עולה · ונהפכה עין הפעל למד הפעל נראית במלת על בני עלוה · כמו שלמה ושמלה · כשב כבש · ובשני סימני נקבה עד נמצא עולתה בך · ונחה עין הפעל אף בלב עולות תפעלון · ועולתה קפצה פיה · יחפשו עולות · והפעל הכבד מזה הענין בארץ נכוחות יעול · מכף מעול וחומץ · ויש מפרשים מזה הענין עמי נוגשיו מעולל · וענינם ענין התרמית והאון והעוות ·

עון מעון תנים · מעון אריות · משכן התנים ומנורם · ותבא תפלתם למעון קדשו לשמים · היה לי לצור מעון · ולא יכרת מעונה · ההא במפיק אשר צויתי מעון · כאשר צויתי במעון רוצה לומר זבחי ומנחתי אשר צויתי לעשותם במשכני ובמקדשי אתם תבעטו בהם · והבטת צר מעון · פי׳ אתה תביט הצר שיהיה במעון ר״ל צר על הכהן שיהיה במעון כי שני כהנים במקדש צרים זה לזה כשתי נשי האיש שנקראו צרות כמו שאמר וכעסתה צרתה גם כעס וכן בדברי רז״ל נקראו צרות פוטרות צרותיהן וצרות צרותיהן לפי שהן בבית אחד והן צרות זו לזו וכן הכהנים ואמר הש״י לעלי תביט הכהן שיהיה עליך בבית המקדש ויהיה הוא עקר ואתה טפל לו ועל זרעו אמר לו כן ולא על עצמו כי הוא כל ימי חייו היה גדול שבבית יי׳ · מעון אתה היית לנו · ר״ל מקום היית לנו וסובל וסומך · וכן עליון שמת מעונך · וכן רבותינו ז״ל כנו שמו של הקב״ה מקום לפי שהוא מקומו של עולם ואין עולמו מקומו · ואדני אבי ז״ל פירש מעון אתה היית לנו מן עין כלומר שכל עיני בני אדם תלויים אליו כמו שאמר הנביא כי ליי׳ עין אדם · וקבוץ מעון בשורק ויכו את אהליהם ואת המעונים אשר נמצאו שמה · ובה״א הנקבה מעונה אלהי קדם · ומעונתו בציון · ומעונתיו טרפה · וענין אחר שארה כסותה ועונתה · עת הקבוע לתשמיש כמו שאמרו רבותינו ז״ל עונה של תלמיד חכם מערב שבת לערב

לערב שבת ואמרו עוד העונה האמורה בתורה הטיילים
בכל יום הפועלים שתים בשבת החמרים אחת בשבת
הגמלים אחת לשלשים יום הספנים אחת לששה חדשים
ואמרו עוד לעת עונת המקדיש פירותיו עד שלא באו
(דה״ב לג) לעונת המעשרות פירוש לזמן ועת המעשרות · ועונן
(דברים יח · ישעיה ב) ונחש וכשף · מעונן ומנחש ומכשף · ועוננים כפלשתים ·
(ישעי׳ נז · ויקר׳ יט · מיכה ה) תאר · וכן בני עננה · לא תעוננו · ומעוננים לא
יהיו לך · אמרו רבותינו מעונן זה האוחז את העינים רבי
עקיבה אומר זה המחשב עתים ושעות ואומר היום יפה
לצאת למחר יפה ליקח ·

עוף

(איוב כ · תלים נה · ישעיה ו) בחלום יעוף · מחץ יעוף יומם · ויעף
אלי אחד מן השרפים · פא הפעל נקראת
(תלים נ) בקמץ חטף · כי גז חיש ונעפה · והפעל הכבד ועוף
(בראשית א · הושע ט) יעופף על הארץ · וההתפעל ממנו כעוף יתעופף
(דניאל ט) כבודם · ואפשר שיהיה מזה השרש מועף ביעף · ויהיה
יוד ביעף נוספת כיוד יקום שהוא מן קם וכבר כתבנו
אותו בשרש יעף ושם פירשנוהו · והביא רבי יהודה בזה
(זכריה ה) הענין מגלה עפה · וכן אמר התרגום מגלה פרחה · ויש
מפרשים כפולה מתרגום וכפלת ותעיף · וענין אחר
(איוב יא) תעפה כבקר תהיה · כלומר אם תחשך עתה כבקר
(עמוס ד · איוב י) תהיה · עושה שחר עיפה · ארץ עיפתה כמו אופל ·
בשני סימני הנקבה כמו ישועתה · וכתב אא זל כי פי׳
כמו אופל הוא מקום שלא יזרח בו השמש ששה חדשים
שאינו תחת קו הארץ ולא ישיגנו אור השמש זמן
ארוך · ופי׳ ולא סדרים שאין שם סדרי ירח וכוכבים ·
(איוב י) ותופע כמו אופל · ותחשך כמו אתו אופל ·
(ישעיה ח) ומשקל אחר השם מעוף צוקה · והפעל הכבד מזה
(ישעיה ט) הענין כי לא מועף לאשר מוצק לה · כלומר לא תחשיך
לה לארץ ישראל לאשר מוצק לה כעת הראשון כלומר
לא היתה הצרה הראשונה כשהגלם פול מלך אשור
כצרה הזאת כי בפעם הראשונה הקל ולא הגלה אלא
זבולון ונפתלי וזה האחרון הכביד סנחריב ויתכן שיהיה
(משלי כג) מועף שם וכן מוצק · והביא רבי יהודה בכלל אלו התעיף
עיניך בו ואיננו · וענין כלם החשך והאפלה · וענין
אחר הפך זה לדעת רוב
המפרשים תעפה כבקר
תהיה · והפעל הכבד
התעיף עיניך בו · ענינם
ההברקה והאורה · וכן מפרשים מזה עושה שחר עיפה ·

א״א ולפי זה יהיו ב׳ ענינים דבר והפכו בשרש אחד וזה לא יתכן ·

(יחזקאל לב) וכבד אחר בעופפי חרבי על פניהם · רוצה לומר בהבריקי
אותה ולחטי אותה בהוציאה מנדנה ויש לפרשו מהענין
הראשון ענין התנועה כלומר כהניעי אותה ורופפי אותה
עליהם להרוג וענין התנועה קרוב לענין העיפה · ובדברי
רזל בענין זה אין מדליקין בצרי מפני שהוא עף כלומר
פורח ונע מן הנר ונתז הנה והנה · וכן ארזל היתה
מעופפת בזמן שכנפיה נוגעות בקן חייב לשלח כלומר
מתנועעת שאינה עפה אלא קרוב לעיפה · וכן לפי
(ישעיה יא) דעתי ועפו בכתף פלשתים ימה · והוא סמוך כלומר
ינועו ישראל לרוח פלשתים לשלול ולבוז בז · ואף על פי
שלא בא בכתף כדרך הסמיכות כי היה לו לומר בכתף
בשש נקודות · וכתב בן אשר כי בא כן בעבור פא
(איוב ג) פלשתים לתקן הקריאה · והשם בענין זה כפול בעפעפי
שחר · נגה השחר ואורו · וכן נקרא בענין זה אישון
(תלים קלב · תלים יא) העין עפעף לעפעפי תנומה · עפעפיו יבחנו בני אדם ·
(איוב טז · ירמיה ט) ועל עפעפי צלמות · ועפעפינו יזלו מים · ותר׳ וגלגלי
עיננא יגרון מיא · וענין שלישי עיפה נפשי להורגים ·
(ירמיה ד) והוא נרדם ויעף ויגע · ויעף דוד · שניהם פא הפעל
(שופטים ד · שמואל ב כא) בפתח להבדיל ביניהם ובין ויעף אלי · שהוא ענין אחר ·
(דברים כה) והתאר עיף ויגע · ולפי שהעיף צמא למים קראו
בדרך ההשאלה לצמא עיף ואף על פי שאין בו ענין
העיפות כי אם ענין הצמאה לבד כמו שאמר כאשר
(ישעיה כט) יחלום הצמא והנה שותה והקיץ והנה עיף ונפשו
שוקקה · וכן הארץ הצמאה שלא ירד מטר עליה בארץ
(תלים סג · תלים קמג) ציה ועיף בלי מים · נפשי בארץ עיפה לך סלה ·
(ישעיה לב) כצל סלע כבד בארץ עיפה · וי״מ מזה הענין ועפו בכתף
פלשתים · וכבר פירשתיו בשרש כתף ·

עור

(איוב מא) לא אכזר כי יעורנו · הוא פעל יוצא והאחרים
(תלים נז) עומדים · עורה כבודי עורה הנבל וכנור ·
(שופטים ה · חבקוק ב · תלים מד) עורי עורי דבורה · עורי לאבן דומם · עורה למה תישן
(תלים ז) יי · ועורה אלי משפט צוית · כלומר עורה להביא
(שיר ה) אלי משפט שצוית והיא המלוכה · והתאר אני ישנה
(זכריה ב · יואל ד) ולבי ער · והנפעל כי נעור ממעון קדשו · יעורו ויעלו
(ירמיה ב) הגוים · ומלכים רבים יעורו מירכתי ארץ · וכבר
כתבנו כי נעור ממעון קדשו בשרש נער לדעת רבי יונה
(עזרא א) וזולתו מן המפרשים · והפעל הכבד העיר יי את רוח
(ישעיה מא · תלים עח) כורש מלך פרס · העירותי מצפון ויאת · ולא יעיר כל
(תלים לה · תלים נז) חמתו · פעלים יוצאים · העירה והקיצה · אעירה שחר ·
פעלים עומדים · ורבי משה הכהן פירש אעירה שחר
פעל יוצא · והטעם עורה הנבל כי אני אעירך בשחר ·
(מיכה ו) וכן כתב אא זל מזה קול יי לעיר יקרא · כמו להעיר ·
(תלים עג · הושע ז) וכן יי בעיר צלמם תבזה · ויש מפרשים מזה ישבות מעיר ·
(ישעיה י · שמואל ב כג) וכבד אחר ועורר עליו יי · והוא עורר את חניתו ·
(ישעיה כג · שיר ב) עוררו ארמנותיה · אם תעירו ואם תעוררו · עוררה
(תלים פ · איוב לא) את גבורתך · וההתפעל ממנו והתעוררתי כי מצאו
(ישעיה סד) רע · מתעורר להחזיק בך · ענין הערה שושדר בלעז ·
ומזה אמר התרגום ויקץ ואיתער · והביא רבי יונה בזה
(ירמיה נא) הענין ערער תתערער · כלומר כי האומות תנודנה
(תלים קב) ותנועענה אנה ואנה · וכן פנה אל תפלת הערער ·
כלומר שמעורר התפלה תמיד · וכן פירש מזה הענין
(ירמיה טו) עיר ובהלות · כלומר המיה ותנועה ויפה פירש · ומזה
(מלאכי ב) הענין יכרת יי לאיש אשר יעשנה ער ועונה · כלומר
שלא ישאר לו מעיר דברים ועונה עליהם וכן פירשוהו
רזל אם תלמיד חכם הוא לא יהיה לו ער בחכמים ועונה
(ישעיה טו) בתלמידים · זעקת שבר יעוערו · פירשו בו שהוא
הפוך מן ירועעו מענין תרועה או הוא כמו יעירו ונכפלה
בו הפא · ועל דעתי שהוא לשון שבר מדברי רבותינו ז״ל
שאמרו נמחקת המגלה ואמרה איני שותה מערערין
אותה פי׳ אם לא תרצה לשתות השוטה משברין ומכין
אותה אף על פי שביעוערו לא נכפלה בו כי אם הפא
בלבד שניהם ענין אחד ושרש אחד להם · וכן יש לפרש
מזה ערער תתערער · וכן יש לפ׳ מזה עוררו ארמנותיה ·
(תלים קלט) וכן ת׳ פגרו ברנייתהא · וע״א נשוא לשוא עריך ·
(שמואל א כח) ויי סר מעליך ויהי עריך · פי׳ אויבך ושונאך · ומלאו
(ישעיה יד) פני תבל ערים · ובל ימלאו · ובל שזכר עומד במקום
שנים · ופירוש ערים אויבים וכן תרגם יונתן בעלי דבב
ויש לפרשו כמשמעו כי הוא הרס הערים כמו שאמר
ועריו הרס ובשימותו הוא ובניו ימלאו פני תבל ערים ·
(ירמיה טו · איכה ב) וכן פי׳ אא זל עיר ובהלות · אויב · ויש לפר׳ מזה והשמדתי
עריך · ותר׳ ואשיצי
ית בעלי דבבך · וכן
אמר

א״א ובמסורת ז׳ כליסכל דבכי משפט עוד עיין במסכת גדולת ·

אמר בעל המסרה על ויהי ערך ב' בלישניהון חד חסר וחד מלא והשמדתי עריך · ולדעתו אינו מזה נשוא לשוא עריך כי לא חשבו עמהם ויתכן לפרש והשמדתי עריך כמשמעו כמו שאמר והכרתי ערי ארצך כלומר שלא יהיו להם ערים בחומה מרוב אדם ומרוב השלום כמו שאמר פרזות תשב ירושלם · ופירוש נשוא לשוא יש מפרשים כמו נשאו ופירושו אויביך נשאו שמך לשוא · ורבי משה הכהן פירש נשוא פעול כמשפטו ופירש כי עריך הוא כנוי שמך כמו נאץ נאצת את אויבי יי' בדבר הזה ופירושו שמך הוא נשוא לשוא כפיהם ·

וע"א פשוטה ועורה · והוא מקור · למען הביט אל מעוריהם · ענין חשוף וגילוי · והנפעל מזה עריה תעור קשתך · אבל עריה הוא שם מנחי הלמ"ד מזה הענין ·

וע"א כתנות עור · בעור הבשר · והקבוץ ואת עורות גדיי העזים · ובקבוץ הזכרים עורנו כתנור נכמרו ·

ענינם ידוע · וע"א ואת עיני צדקיהו עור · יעור פקחים · והתאר או פקח או עור · וחולכתי עורים · כי אם הסירך העורים והפסחים · והתאר בלשון נקבה עורת או שבור · לפקח עינים עורות · ופירו' העורים והפסחים הם צלמי נחשת · ובברייתא דרבי אליעזר אמרו אנשי יבוס לאברהם כרות עמנו ברית שאין זרעך יורש את עיר היבוס ואנו מוכרים לך את מערת המכפלה ועשה כן ואנשי יבוס עשו צלמי נחשת והעמידום ברחוב העיר וכתבו עליהם ברית שבועת אברהם וכשבאו ישראל לארץ לא יכלו להכנס שם מפני השבועה שנאמר ואת היבוסי יושבי ירושלם לא יכלו בני ישראל להורישם וכשמלך דוד רצה להכנס שם ולא הניחוהו שנאמר ויאמרו אנשי יבוס לדוד לא יבא דוד אמרו לו אין אתה יכול להכנס עד שתסיר הצלמים הללו שכתוב עליהם ברית השבועה שנאמר כי אם הסירך העורים והפסחים ואלו הם הצלמים שעינים להם ולא יראו רגלים להם ולא יהלכו שנואי נפש דוד שונא מלשמוע ומלעבוד עז' · והחכם רבי אברהם אבן עזרא ז"ל פירש כי אם הסירך כמו אם הסיר לך כלומר אם נסיר למלחמתך העורים והפסחים שבנו הם ימנעוך שלא תבא הנה כי בנינינו חזק מאד · וי"ת העורים והפסחים חטאייא וחייביא ·

א"א יש לתמוה על מה שאמר וקבוץ הזכרים עורנו ונומר והלא הוא חסר יו"ד וכדיך לפרש כל אחד מעור שלנו ככמרו ·

א"א ולפי פירוש רש"י הוא שם דבר של מום עורון בלשון נקבה ·

עוש

עושו ובואו כל הגוים · פירושו האספו · וכן אמר התרגום ויתכנשון ויתון כל עממיא · ומזה נקרא עש כסיל וכימה · שהוא אספת הכוכבים והוא זנב טלה · וכן ידכאום לפני עש · כלומר כל זמן שהעש קיים רוצה לומר לעולם כמו שנאמר לנצח יאבדו · ונראית עי"ן הפעל ביו"ד ועיש על בניה תנחם ·

עות

עותה ושתי המלכה · והנפעל בן נעות המרדות · תאר בפלס נפעל וכבר כתבנוהו בשרש עוה · והפעל הדגוש לעות אדם בריבו · כי שקר עותוני · את אשר עותו · וההתפעל והתעותו אנשי החיל · והשם עותה בשקל בלחה · ראיתה יי עותתי · כלם עול ועוות וידוע הוא · וע"א לדעת לעות את יעף דבר · פירוש לזמן ליעף דבר והוא הצמא לשמוע את דבר יי' שיזמינו לו הדבר בעתו · ומזה עת ללדת ועת למות · לא עת האסף המקנה · בעת ההיא · אם לעת כזאת · בא העת קרוב היום · ובהתחבר עם הכינויים ידגש הת"יו למ"ד הפעל תמורת הנח כמו ופטורי ציצים שהוא מן ציץ ויתכן היות שרש עת עתת ובא לעות בשורק כמו ולבור את כל זה · וכן רבותינו זכרוהו כפול באמרם לעיתותי ערב או יהיה לעיתותי ערב בשני סימני רבוי ברבוי הזכרים וברבוי הנקבות ואין שם כפל וכן מראשותי שאול בשני סימני ריבוי · ונתתי גשמיכם בעתם · כי גם לא ידע האדם את עתו · וקרוב לבא עתה · למה תמות בלא עתך · פי' עת הקצוב לאדם ברוב והוא לשבעים או לשמונים שנה כמו שאמר ימי שנותינו בהם שבעים שנה ואם בגבורות שמונים שנה · והקבוץ ולעתים רחוקות הוא נבא · והיה אמונת עתך · כלם ענין זמן · ומזה עוד ועת ומשפט ידע לב חכם · כלומר שידע החכם זמן כל הדברים ומשפטם · יודעי העתים · יודעי הזמנים לכל דבר ולכל ענין · כמו שאמר החכם לכל זמן ועת לכל חפץ · וכן אר"זל שיודעים לעבר השנים ולקבוע החדשים · וכן ובני יששכר יודעי בינה לעתים · בעתים מזמנות · רוצה לומר שלא היה שם הפסק או פירוש מזומנות על המשמרות שהיו מזומנים לעתים הידועים לקרבן ולבכורים · יבא לעתים מזמנים · פירוש לעתים שנתן אותו זמן שיבא לפנינו · והקבוץ בלשון נקבות בידך עתותי · והתאר עם יו"ד היחס ביד איש עתי · איש מזומן ללכת שם שהולך שם עתים הרבה · והחכם רבי יונה הוציאם לענין אחר ואין צורך · ומזה עוד עתה אקום יאמר יי · ועתה אדני המלך לא ידעת · לא עתה יבוש יעקב · ואני מעתה לא יעמד בי כח ונשמה לא נשארה בי · וכן כלם מהענין הזה רוצה לומר העת הזאת · ויש אומרים כי עת חסר נו"ן הנראית בלשון ארמית וכענת ·

עז

ועז משלשת · ואת כל העזים הנקדות והטלאות · ואם עז קרבנו · יריעות עזים · פירושו צמר עזים · וכן טוו את העזים · ידוע ויתכן ששרשו עזז והדגש בחבורו יוכיח בשקל פתים או ענז בשקל חטים וכן בערבי ענז · עזאזל מלה מורכבת מן עז ואזל ונקרא ההר כן לפי שהעז היה הולך לשם ותרגום הולך אזל ·

עזז

ותעז יד מדין · יעז בהותו · החכמה תעז לחכם · גם הוא בורר כאשר כתב החכם רבי יהודה כלומר תהיה לו עזה ושלטת והחכם רבי יונה כתב שהוא עובר · עוזה אלהיכם · נכתב בוו"ו ובדגש והוא ציווי פירוש עוזה אלהים בעבורינו כנגד האויב כמו שפעלת לנו פעמים רבות וענין זו כמו זו חשאנו לו יהיה בענין אשר או יהיה בענין זה והמקור לעוז במעוז פרעה · ובת שלומו בעזוז עינות תהום · והפעל הכבד העזה פניה ותאמר לו · בקלות הזי"ן והיתה ראויה להדגש · והשם יי עז לעמו יתן · בחלם · ובקמץ חטף יי בעזך ישמח מלך · עזי וזמרת יה · עזי וזמרת יה יי · עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה · ושארא בשרק · יי עזי ומגני בו בטח לבי · ונבת שלומם ועזוז

א"א ויש לומר כי עוזה שם דבר על משקל חקה אחת ופי' אתה אלהים עוז זו פעלת לנו ·

ועזוז מלחמה · ועזוז נוראותיך יאמרו · ועזוזו ונפלאותיו · ובתוספת מם ונפול הכפל לעוז במעוז פרעה · על ראש המעוז הזה · ואמר זה על הסלע כי הוא מקום מעוז · יי׳ עזי ומעזי · לשמיד מעזניה · הנו״ן נוספת או היא תחת אות הכפל והזי״ן רפה · כי שדד מעזכן · חדות יי׳ היא מעזכם · הזי״ן דגושה · והתאר ומלך עז ימשל בם · כי עז העם · יתר שאת ויתר עז · וכבר כתבנו פירושו בשרש נשא בשני פנים · יגורו עלי עזים · חמה עזה · ובתשלומו יי׳ עזוז וגבור · המוציא רכב וסוס חיל ועזוז · בפלס חתול פגול הוא · ומזה הענין ואת הפרס ואת העזניה · כי על רוב עזה נקראת כן וכן מצאנוה במשנה שנקראת עוז חוץ מכנף העוז ופירשו בו שהוא עזניה · ורבי יונה פירש מזה עזאזל כלומר שהיה קשה ועז וכבר כתבנוהו בשרש עז ·

(ישעי׳ מ״ב · תלי׳ קמ״ה · תלים ע״ח · ישעיה ל׳ · שופטים ו׳ · ירמיה ט״ז · ישעיה כ״ג · ישעיה כ״ג · נחמיה ח׳ · ישעי׳ י״ט · במדבר י״ג · בראשי׳ מ״ט · תלי׳ נ״ט · משלי כ״א · תלים כ״ד · ישעיה מ״ג · ויקרא י״א · ויקרא י״ו)

עזב

עזב ככפיר סכו · על כן יעזב איש · כי לא אעזבך · אל נא תעזב אותנו · ויעזב את עבדיו ואת מקנהו בשדה · עזובות ערי ערוער · ורבה העזובה בקרב הארץ · כלל אל הבתים והשדות והכרמים העזובים והשוממים מאין אדם ויש אומרים שהוא שם בשקל מלוכה · עליך יעזוב חלכה · על דרך השלך על יי׳ יהבך · היעזבו להם היזבחו · פירוש וכי סבורים הם שיעזבו להם לבנות בית המקדש ולזבוח · עצור ועזוב · כתב א״א ז״ל עצור העושר שהוא עצור בבתים ועזוב המקנה שהוא עזוב בשדה · מיום עזבה את הארץ · והוא מקור וה״הא לנקבה ואף על פי שהיא רפה וכבר כתבנוה עם חברותיה הרפויות הראויות להראות במפיק בחלק הדקדוק והמסורת עליו ב׳ עזבה יתומיך · ודין · מזה למדנו שהעי״ן חטופה · ילדה ועזוב · והנפעל מדוע נעזב בית האלהים · פתח כי הוא פעל עובר · לא ראיתי צדיק נעזב · קמוץ מפני שהוא בינוני או מפני ההפסק · עיר לא נעזבה · תעזב האדמה · בצרי · הלמענך תעזב ארץ · עי״ן הפעל בפתח · ומה שלא נזכר פעלו המון עיר עזב · וכן איך לא עזבה עיר · פירושו איך לא עזובה מלהלחם עליה וכן תרגם יונתן איכדין לא אישתביקת · ויש מפרשים מן ויעזבו ירושלם · כלומר איך לא נבנתה ולא נתחזקה · וענין אחר קרוב לענין הזה בעזבוניך נתנו · וכל אשר בפרשה ההיא ענינם ענין סחורה והזי״ן דגושה · וענין אחר ויעזבו ירושלם עד החומה הרחבה · ויש מפרשים כמוהו היעזבו להם היזבחו · ענין בנין וחוזק · ובדברי רבותינו ז״ל התחתון נותן הקורה והעליון המעזיבה צריך שיהא תחתיו מעזיבה שלשה טפחים והוא כלל לבנין שעל התקרה והתקרה היא הקורות או הקנים שמקרה בהן והטיט שנותן עליהם ומעגל במעגלה נקראת מעזיבה והוא חוזק התקרה · ובענין טעינת המשא עזוב תעזב עמו · אעזבה עלי שיחי ·

(ירמיה ד׳ · בראשית ב׳ · בראשי׳ כ״ח · במדבר י׳ · שמו׳ ט׳ · ישעיה י״ז · ישעיה ו׳ · תלים י׳ · נחמיה ג׳ · דברים ל״ב · מלכים ב׳ ח׳ · ירמיה מ״ט · ירמיה י״ד · נחמיה י״ג · תלים ל״ז · ישעיה ס״ב · ישעיה ז׳ · איוב י״ח · ישעיה ל״ב · ירמיה מ״ט · יחזקאל כ״ז · נחמיה ג׳ · שמות כ״ג · איוב י׳)

עזק

ויעזקהו ויסקלהו · פירושו חפרו וכן בדברי רבותינו הלך בשדה ומצאו יושב ועוזק תחת הזתים פירושו חופר ומשליך את האבנים ממנו או פירושו עושה גדר סביבותיו · וכן יש לפרש ויעזקהו גדרו סביבותיו כטבעת שהוא עגול · ותרגום טבעת עיזקא ״

(ישעיה ה׳)

עזר

עד הנה עזרנו יי׳ · אמצתיך אף עזרתיך · איש את רעהו יעזורו · וכשל עוזר ונפל עזור · ויי׳ אלהים יעזר לי · ויעזרו אחרי אדניה · יעזרה אלהים לפנות בקר · מאל אביך ויעזרך · חולם בענין שי״ן השמוש ופירושו מאל אביך בא לך זה התוקף שיעזרך · והנפעל בו בטח לבי ונעזרתי · ויעזרו עליהם · כי הפליא להעזר · ופעל הכבד הם מעזרים אותם · משפטו מעוזרים · בפלס אשר אתם מחלמים שמשפטו מחלימים כמו שבאו גם כן וידרכו את לשונם · וידבקו גם המה · שמשפטם וידריכו וידביקו · ופירוש אשר הם מעזרים ר״ל כי הם עוזרים אותם ומעזירים אותם לאחרי׳ · והשם ועזר מצריו תהיה · בחמש נקודות · רוכב שמים בעזרך · ומשקל אחר עזרה בצרות נמצא מאד · האם אין עזרתי בי · החכמה והצדקה העוזרת אותי · ואמר על האשה אעשה לו עזר כנגדו · כי היא עוזרת האדם תמיד ומשמשתו · עד העזרה הגדולה · עד העזרה התחתונה · והעזרה הגדולה ודלתות לעזרה · הוא החצר שנאספים בו ישראל בבית המקדש להתפלל שם והקב״ה שומעם ועוזרם לפיכך נקראת עזרה כי כל הבא להתפלל שם בלב שלם נעזר ביי׳ אלהיו ״

(שמואל א׳ ז׳ · ישעיה מ״א · ישעיה מ״א · ישעיה ל״א · ישעיה נ׳ · מלכים א׳ א׳ · תלים מ״ו · בראשית מ״ט · תלים כ״ח · ד״ה א׳ ה׳ · ד״ה ב׳ כ״ו · ד״ה ב׳ כ״ח · דברים ל״ג · דברים ל״ג · תלים מ״ו · איוב ו׳ · בראשית ב׳ · יחזקאל מ״ג · יחזקאל מ״ג · ד״ה ב׳ ד׳)

עט

עט סופר מהיר · בעט ברזל ועופרת · פירוש קולמוס ופי׳ בעט ברזל ועופרת לא ששבה מלת עט על עופרת כי בעט עופרת לא יכתבו על הצור

א״א תרגו׳ בעט ברזל בקולמוס דפרזלא וכן בלשון רומי קורין לעט קלמוס בפת׳ תחת הקוף

רק פירושו בעט הברזל ובעופרת כי מי שיכתוב על האבנים חוקק תחלה האבן בעט ואחר כך ממלא החקק עופרת כדי שיהיה קיים לעד כי אם ישאר החקק ריקן יתפוצצו צדי החקק לימים ותשוב הכתיבה נמחקת ולא תראה · וכתב ר׳ יונה שידמה שמלת עט היא מן השלישי׳ משרש עטה אחר שמצא בדברי רבותינו ארבעה מתו בעטיו של נחש ופירשו בו בקולמוס שנכתב בו המורת לבני אדם · והנכון מה שפירשו עוד בעטיו בעצתו כמו עטה וטעם והראיה כי אמר התרגום על ישי כי הוא מהארבעה שמתו בעטיו של נחש ואמר התרגום בפסוק ועובד הוליד את ישי ועובד אוליד ית ישי דמתקרי נחש בגין דלא אשתכחת ביה עילא ושחיתא לאיתמסרה בירוי דמלאכא דמותא למסב ית נפשיה מיניה וחיא יומין סגיאין עד דאדכר קדם יי׳ עיטא דיהב חויא לחוה וכו׳ ויהיה עט מן השניים או מנחי העי״ן שיהיה שרשו עיט ולא מן השלישים מנחי הלמ״ד ״

(תלים מ״ה · איוב י״ט)

עטה

ועטה את ארץ מצרים כאשר יעטה הרועה את בגדו · עטה אור כשלמה · כבגד יעטה · ועל שפם יעטה · ועטך עטה · והפעל מחרגושי מעטה לטבח · בשקל מגלח · והפעל הכבד ממנו העטית עליו בושה סלה · והשם מעטה תהלה · ענינם ענין העטיפה בכסות · וענין אחר בהראות למ״ד הפעל שלמה אהיה כעטיה · פירוש כנושה וסרה על עדרי חביריך · וכן ויעט העם אל השלל · ותעט אל השלל · ולפי שהיו״ד והתי״ו פתוחים הם משרש זה · אבל ויעט בהם שהיו״ד קמוצה הוא משרש עיט כמו שאנו עתידים לבאר ״

(ירמיה מ״ג · תלים ק״ד · תלים ק״ט · ויקרא י״ג · ישעיה כ״ב · יחזקאל כ״א · תלים פ״ט · ישעיה ס״א · שיר א׳ · שמואל א׳ י״ד · שמואל א׳ ט״ו · שמואל א׳ כ״ה)

עטן

עטיניו מלאו חלב · יש מפרשים הכלים שחולבין לתוכן · ואין בזה יתרון עושר וגדולה אלא ידמה כי ירצה לומר הכלים הגדולים · וכתב החכם רבי יונה כי בלשון ערבי יקראו עטינים המקומות שמקבצים

(איוב כ״א)

שמקבצים בהם הזתים וזולתם · ובלשון רבותינו ז״ל הנוטל זתים מן המעטן והוא הכלי שנותנין בו הזתים ״

הג״ה הכלים שמחלבים בתוכן החלב כקראו עטינים בלא קובי״ל ויש אומרים הדדים נקראו עטינים :

תלים ס״ה
עטף וַעֲמָקִים יַעַטְפוּ בָר · כלומר יתכסו מרוב התבואה וענין העטוף ידוע בדברי ר״זל נתעטף ויצא לקראתו · ואמרו כל עטיפה שאינה כעטיפת ישמעאל אינה עטיפה והוא שמכסה שפמו וזקנו

ישעיה ג׳
וחוטמו במצנפתו או בטליתו · הַמַּחֲלָצוֹת וְהַמַּעֲטָפוֹת · הוא הכסות שמתכסים בו ;

איוב כ״ג
יַעְטֹף יָמִין וְלֹא אֶרְאֶה ·

תלים ע״ג
כאילו יתכסה ויתעלם לצד דרום ולא אראנו · יַעֲטָף שִׁית חָמָס לָמוֹ · יתכסת ויתחבא לגזול עוברי דרכים

ישעיה נ״ז
לשית ולקחת החמס למו · כִּי רוּחַ מִלְּפָנַי יַעֲטוֹף · כי הרוח תצא מלפני שיעטוף האדם וילבשנו ורמז זה לתחית המתים כי הרוח אף על פי שהיא פנימית היא מכסהו ומחסהו כי מבלתה הוא כאבן ובא הלשון הזה בענין הצרה והצוקה ובענין מרבית התפלה והבקשה כי האדם בעת צרתו הוא מדוכא ומעונה כאילו הוא מתעטף קצתו בקצתו · וכן בעת התפלה כשירבה להתפלל ולהתחנן בכל לבו כך הוא כפוף ומעונה כאילו הוא מתעטף קצתו בקצתו ועל ענין זה נאמר

תלים ק״ב · איכה ב׳ · תלים ק״ז
תְּפִלָּה לְעָנִי כִּי יַעֲטֹף · הָעֲטוּפִים בְּרָעָב · נַפְשָׁם בָּהֶם

איכה ב׳
תִּתְעַטָּף · בֶּעָטֵף עוֹלֵל

איכה ב׳
וְיוֹנֵק · בְּהִתְעַטְּפָם כֶּחָלָל ·

תלים ס״א · יונה ב׳
בַּעֲטֹף לִבִּי · בְּהִתְעַטֵּף עָלַי נַפְשִׁי · וא״א ז״ל פירש כי

הג״ה סוף מקור והראוי בהעטף וכבר הסתפקתי על סגול הבי״ת בסרש הרג ע״ש :

רוח מלפני יעטף כמו תפלה לעני כי יעטף · אמר כי לא לעולם אריב כלומר לא אהיה במריבה לעולם ובקצף כי הרוח שבהם תעטוף ותתפלל לפני שאוציאנה מעונות הגוף ושאתן לישראל לב חדש שלא יחטאון עוד ואני אעשה בקשתה ושאלתה כי אני עשיתי הנשמות והם עליונות מחצרי ומבית משכני · ועוד

בראשית ל׳ · בראשית ל׳
וּבְהַעֲטִיף הַצֹּאן לֹא יָשִׂים · וְהָיָה הָעֲטֻפִים לְלָבָן · ענין התאחר כתרגומו ובלקישורת ענא · רוצה לומר על לידת הצאן שתלדנה באחרונה זמן שילדו רוב הצאן ובאותו זמן לא ישים יעקב את המקלות כי הזמן שתלדנה רוב הצאן ידע יעקב כי יבא לבן על הצאן לראות מה תלדנה ולפיכך לא היה משים המקלות באותו הזמן ״

ישעיה כ״ח · יחזקאל כ״א
עטר לַעֲטֶרֶת צְבִי · וְהָרֵים הָעֲטָרָה · תָּשִׁית

תלים כ״א
לְרֹאשׁוֹ עֲטֶרֶת פָּז · והקבוץ וַעֲשִׂיתָ

זכריה ו׳ · שמואל א׳ כ״ג
עֲטָרוֹת · הענין ידוע · והפעל הקל מזה השם עֹטְרִים אֶל דָּוִד וְאֶל אֲנָשָׁיו · פירוש מסבבים אותו ומארבים לו סביב כעטרה לתפשם · והפעל הכבד עַל צֹר

ישעיה כ״ג
הַמַּעֲטִירָה · נותנת עטרה וכבוד לאנשיה · ואפשר

תלים ה׳
להיות ממנו רָצוֹן תַּעְטְרֶנּוּ · כמו תעטירנו כמו יעשרנו המלך · ופירושו תסובבנו רצון סביביו כצנה שהיא עגולה כעטרה ואפשר לומר גם כן שהוא מן הקל ·

תלים ס״ה · שיר ג׳
וכבד אחר עִטַּרְתָּ שְׁנַת טוֹבָתֶךָ · בַּעֲטָרָה שֶׁעִטְּרָה לּוֹ

תלים ק״ג · תלים ח׳
אִמּוֹ · הַמְעַטְּרֵכִי חֶסֶד וְרַחֲמִים · וְכָבוֹד וְהָדָר תְּעַטְּרֵהוּ ״

איוב מ״א
עטש עֲטִישֹׁתָיו תָּהֶל אוֹר · הלשון הזה ידוע בדברי רז״ל המתעטש בתפלה סימן יפה לו עיטוש סימן יפה לחולה אשטרנודר בלעז ״

איכה ב׳
עיב אֵיכָה יָעִיב בְּאַפּוֹ יְיָ · בטעם יחשיך מן עב ·

איוב כ״ב · ישעיה י״ח · משלי ט״ז
עָבִים סֵתֶר לוֹ · כְּעָב טַל · כְּעָב מַלְקוֹשׁ ·

מלכים א׳ י״ח · ישעיה י״ט
הִנֵּה עָב קְטַנָּה כְּכַף אִישׁ · הִנֵּה יְיָ רוֹכֵב עַל עָב קַל · ואמר יעיב במקום יחשיך כי יום המעונן חשך · ויש לפרש הרים בתחילה עד העבים ובאפו השליכם לארץ וזהו שאמר אחריו השליך משמים ארץ והראשון

ירמיה ד׳
נכון · בָּאוּ בֶּעָבִים · פירוש במקומות הגבוהות כעבים וכבר פירשנוהו בשרש עבה פירוש אחר · וקבוץ עב

שמואל ב׳ כ״ב · תלים ע״ז
בלשון נקבות עבות בֹּקֶר לֹא עָבוֹת · זֹרְמוּ מַיִם עָבוֹת ״

מיכה א׳
עיה לְעִי הַשָּׂדֶה · בפלס אף ברי ישריח מן רוה ובפלס ני מן ונשאו אליך בניהם קינה · ופי׳ לעי

איוב ל׳
השדה לחרבות השדה · וכן אַךְ לֹא בְעִי יִשְׁלַח יָד ;

ישעיה י״ז · תלים ע״ט
וְהָיְתָה מְעִי מַפָּלָה · המם נוספת · והקבוץ שָׂמוּ אֶת

ירמיה כ״ו
יְרוּשָׁלַםִ לְעִיִּים · וִירוּשָׁלַםִ עִיִּים תִּהְיֶה · כולם ענין

במדבר כ״א
חרבה ושממה · בְּעִיֵּי הָעֲבָרִים · תרגם אנקלוס במגיזת עבר אי · ו״ת עד המעברות עד מגיזתא · או פי׳ עי עיים גל גלים והכל אחד כי החרבה לגלים · ותרגם יונתן והיתה בכל לגלי ליגרין ותרגם לעי השדה ליגרי חקלא · ופי׳ אך לא בעי ישלח יד אך לא בקבר ישלח יד הקב״ה ליסר בני אדם כי שם ינוחו מיסורין ובפידו שישלח להמיתם להם תשועה ״

שמות ט׳ · ישעיה י׳
עוז שְׁלַח הָעֵז אֶת מִקְנְךָ · יֹשְׁבֵי הַגֵּבִים הֵעִיזוּ

ירמיה ו׳
הָעִיזוּ בְּנֵי בִנְיָמִן · הָעִיזוּ

ירמיה ד׳
אַל תַּעֲמֹדוּ · כלם ענין המנוסה והאסיפה אל העיר ״

הג״ה ויש אומרים שסוא לשון כיסה ובריחה וכן פי׳ ראב״ע העיזו הבריחו אבל שלח העז פי׳ הכם או אסוף וכן תרגם אונקלוס ככוש אבל יונתן תרג׳ את כלם גלו ·

שמואל א׳ כ״ה
עיט וַיַּעַט בָּהֶם · לפי שהיוד קמוצה הוא משרש הזה ויהיה מן ענין עיט שהוא העוף · קֹרֵא

ישעיה מ״ו
מִמִּזְרָח עַיִט · הוא אומר על כורש וכנהו בלשון עוף

בראשית ט״ו
לרוב קלותו ומהירותו לבא אל בבל · וַיֵּרֶד הָעַיִט עַל

ישעיה י״ח
הַפְּגָרִים · וְקָץ עָלָיו הָעַיִט · בשניהם ההא קמוצה

ירמיה י״ב · ירמיה י״ב
שהיא לידיעה · הַעַיִט צָבוּעַ נַחֲלָתִי לִי · הַעַיִט סָבִיב עָלֶיהָ · ההא בשניהם פתוחה שהיא לתמיהה ואמרו כי העוף

ישעיה י״ח
הדורס הוא הנקרא עיט · ובסמוך יֵעָזְבוּ יַחְדָּו לְעֵיט

יחזקאל ל״ט
הָרִים · לְעֵיט צִפּוֹר · הסמיכות הזה כסמיכות אדמת עפר · טיט היון · ופירוש ויעט בהם הדיחם והפריחם

דניאל ב׳
מעל פניו · ומנחם חבר קורא ממזרח עיט · עֵטָא וּטְעֵם · לשון עצה ואיש עצתי הבא אחריו יוכיח · ופי׳ העיט צבוע נחלתי לי · כתבו א״א ז״ל כן העיט צבוע מדם חללים יהיה סביב על נחלתי שבחרתי לי ואחר שישבע העיט יבאו חית השדה לאכול כמו שאמר לכו אספו כל חית השדה התיו לאכלה · אמר לעופות אחר שתשבעו אתם לכו אספו כל חירת השדה בעבור כי כן המנהג שהעופות יבואו על החללים תחלה והחיות רואות העוף צבוע ויתורו מקום החללים ·

ישעיה י״א
עים בַּעְיָם רוּחוֹ · יתפרש לפי ענינו בתוקף רוחו וכבר פירשתיו בשרש בעה בע״א · ורבי אחי רבי משה ז״ל פירשו מן לעי השדה שפירושו גל ויהיה בעים כמו בגלם כלומר בגלי הים והנהר יניף ידו ורוחו ״

ישעיה נ״ב · תלים קי״ט
עין כִּי עַיִן בְּעַיִן יִרְאוּ · עֵינַיִם לָהֶם וְלֹא יִרְאוּ ·

תלים ל״ד · ישעיה ג׳
עֵינֵי יְיָ אֶל צַדִּיקִים · לַמְרוֹת עֵנֵי כְבוֹדוֹ · כלומר אפילו בפרהסיא הם ממרים וזהו שאמר וחטאתם כסדום הגידו לא כחדו שאין להם בשת

זכריה ט׳
שכחדו חטאתם ועֵנֵי חסר יו״ד עין הפעל · כִּי לַיְיָ עֵין אָדָם · כלומר הבטתם ותוחלתם ליי׳ ואליו נושאים

עיניהם · והוא בלשון נקבה עין תלעג לאב · עיניך תראינה ירושלם · ואת עיניהם הזונות · כי יי עיניו משוטטות בכל הארץ · ובא בקבוץ בלשון זכרים יראו עיניו כידו · עיני יי המה משוטטים · עיניך לנכח יביטו · שבעה עינים · ופירוש שבעה עינים כאשר פירש לפניו שבעה אלה עיני יי המה משוטטים בכל הארץ · ורוצה לומר כי עיני יי ישמרו הבנין שלא יהיה יכולת ביד שוטני ישראל להשבית המלאכה · וטעם שבעה שמירות רבות כמו שבע כחטאתיכם · שבע יפול צדיק וקם · וזולתם רבים ידוע · והפעל הקל ממנו ויהי שאול עוין את דוד · כלומר נותן עיניו עליו ומביטו הבטת השנאה ולפי דעתי כי כן בהבטת התוחלת כל מעיני בך · כלומר כל הבטתי ותוחלתי בך · ורבותינו ז״ל הרגילו הלשון בבנין הרגוש הרבה באמרם אין לדיין עיין עליה · אין מעיינים במקום שמכריעין · והיית לנו לעינים · כלומר שתורה אותנו הדרך הטוב כמו העינים שמורין לאדם דרכו · או פירושו שתהיה לנו לעינים ונראה אותך תמיד ונוכל לגמלך טובה ·

ותשב בפתח עינים · היא בעינים · בפתח שהוא בגלוי ובפרהסיא שהיו עוברים ושבים דרך שם כמו שאמר על הדרך · ועינו כעין הבדולח · מראיתו כמראה הבדולח · כעין תרשיש · כמראיתו · כי יתן בכוס עינו · מראהו וזהרו · ואם בעיניו עמד הנתק לא הפך הנגע את עינו · מראהו שהיה בו מתחלה · ויש מפרשים מזה יצא מחלב עינימו · כלומר יזהירו מראיתם מרוב השומן ומפרשים יצא הזהיר כמו השמש יצא על הארץ · הנה הוא לך כסות עינים · פירוש האלף כסף נתתי לאחיך שיקנה לך בו כסות נאה שהיא עשויה עינים עינים וכן פירשו בבראשית רבה · אולי יראה יי בעיני · ימ׳ בו כי היוד הנקדמת בין העין והנון ראויה להאחר ומשפטו בעניי · וי״ת דמעת עיני · ויתכן לפרש בעיני בעניני שאני בו עתה · ורבותינו ז״ל הרגילו הרבה בזה הלשון באמרם מעין שמנה עשרה מעין כל ברכה וברכה כלומר מענין כל ברכה · ומזה תרגם אנקלו׳ עין יעקב · כעין ברכתא דברכינון · כלומר כענין שברכם כן נפל חבלם וגורלם בארץ ושכן כל אחד בטח בחלקו שנפל לו · על עין המים · והוא בלשון נקבה על כן קרא שמה עין הקורא · אל עין משפט היא קדש · והקבוץ עינות ותהומות · ובסמוך עינות מים · בצירי · בעזוז עינות תהום · ובתוספת מם מעין נרפש · חלמיש למעינו מים · העין בשוא והויו נוסף כו״ו בנו בעור · והקבוץ המשלח מעינים בנחלים · ובסמוך ממעיני הישועה · העין בפתח · אל כל מעיני המים · העין בשוא ובקבוץ הנקבות באין מעינות נכבדי מים · ובסמוך כל מעינות תהום רבה · העין בשוא · עין יעקב · על דרך ממקור ישראל · והכנים רבי יונה עם אלו כל מעיני בך · ויש לפרש בו כל עיוני והשגחתי בך ״

עיף עיף ויגע · כי עיפה נפשי · כבר זכרנום בשרש עוף ״

אא׳ והם שני שרשים כענין אחד יעף ועיף · ועוד עיין כשרש עוף ·

עיק הנה אנכי מעיק תחתיכם כאשר תעיק העגלה · מעיק פעל יוצא תעיק פעל בודד ואמר על העגלה תעיק על דרך משל כי אינה בעלת חיים שתעיק ותצר ואמר עמיר ולא משא אחר כי מפני הנפח הוא יותר מצר נושא העמיר מן משא אחר · שמת מועקה במתנינו · מפני עקת רשע · תרגום צרה עקה ״

עיר ואת אשר בעיר · וקבוצו בהסתר היוד עין הפעל ויתן אוכל בערים · ערים לשברת · ובהראות היוד ושלשים עירים להם · ולא אבא בעיר · בהסתתר ענינו מן הפסוק וענינו לא אבא בעיר אחרת כי אם בירושלם · ורבי יונה כתב בשם רבי יצחק בן רבי שאול ענינו ואם לא אבא בעיר כלומר שלא יכלכלני מקום והצורך לזה בעבור שאמר בקרבך קדוש · ובא עיר בלשון זכר ועריה עלה · כי פירוש ועריה עלה נפסק כל אחד ואחד מעריה ויתכן כי אמר לשון זכר על העם אשר בעיר · ויש לפרש ער מואב · כמו עיר או הוא שם העיר כך · וכבר פירשתי ומלאו פני תבל ערים · והשמדתי עריך · בשרש עור בשני פנים · וענין אחר ועיר פרא אדם יולד · פירושו וכעיר פרא · ועל עיר בן אתונות · רוכבים על שלשים עירים · ובהסתר עין הפעל אסרי לגפן עירה · וענינו החמור בעודו קטן · ונפל זה הלשון גם על הפרא שהפרא דומה לחמור · אך הפרא ממין חיה והחמור ממין הבהמה · כמו שאמרו רז״ל כדי שיכיר בין חמור לערוד והערוד הוא הפרא ״

עיש ועיש על בניה תנחם · זכרנוהו בשרש עוש ״

עכס את תפארת העכסים · והפעל הדגוש ממנו וברגליהם תעכסנה · תקשקשנה בעכסים שברגליהם והוא חלי שמקשקש שנושאות הנשים ברגליהם · וגם כן נקרא חכבל עכס לפי שהוא מתקשקש כמו כן וכעכס אל מוסר אויל · הוא בשש נקודות ״

עכר עכר אבי את הארץ · עכרתם אותי · יעכרך יי ביום הזה · ואת היית בעכרי · האתה זה עוכר ישראל · והנפעל וכאבי נעכר · ובתבואת רשע נעכרת · ורבי יונה כתב כי הוא שם ומשקלו במשנה נברכת הכובסין ענינם ענין השחתה ״

עלל שפוך על עולל · עוללים שאלו לחם · ובצרי עולל ויונק · מפי עוללים ויונקים · הם הקטנים ואפשר שיהיו המלות מרובעים מן עול ימים · ומזה עוד עמי נגשיו מעולל · והוא תאר בתוספת מם · והתאר עוד בתוספת תיו · ותעלולים ימשלו בם · ויש עא׳ שהוא ענין עצם המעשה והפעלה אבל הוא על ענינים שונים כל אחד לפי מקומו · נורא עלילה · נורא מעשה כלומר שמעשיו נוראים · וכן גדול העצה ורב העליליה · כלומר רב המעשה ובא עליליה ועלילה כמו פליליה ופלילה · אשר התעללתי במצרים · שהראיתי בהם מעשי הנוראים והגדולים · לבני ישראל עלילותיו · מעשיו הגדולים · וכן אזכור מעללי יה · ובעלילותיך אשיחה · וכל הדומים לאלו על הדרך הזה · אבחר בתעלוליהם · במעשה ההשחתה וההרס שאתעלל בהם · להתעולל עלילות ברשע · הרי פירש העלילות שהם ברשע · וכן רע מעלליכם · ואת כל עלילותיכם אשר נטמאתם בם · ובעלילותיכם הנשחתות · אשר עולל לי · עיני עוללה לנפשי · עשתה לנפשי הדאגה והדאבון מרוב בכותה מכל בנות עירי · ועולל למו כאשר עוללת לי · עשה להם הגמול על פשעם כאשר עשית לי · כי התעללת בי · עשית בי מעשה תעתועים ובזיון וצחקת בי · וכן פן יבאו הערלים האלה והתעללו בי · ודקרני והתעללו בי · יעשו בי כהרגם אותי דקירות נקמה ובזיון

ויתעללו

(שופטים יט) וַיִּתְעַלְּלוּ בָהּ׃ עשו בה מעשה תועבה והעלול במשגל
ובא ההתפעל בענין הזה כענין פעל לפי שהוא מורה
רוב הפעולה ומנהג הלשון ברוב הפעולה שיש בו הנפעל
וההתפעל פעלים ואם הם בעצמם פעולים כמו
הנדברים בך מתדפקים על הדלת והדומים להם
שכתבנו בחלק הראשון מן הספר בבנין התפעל׃
(איוב יו) וְעֹלַלְתִּי בֶעָפָר קַרְנִי׃ שעשיתי קרני בעפר כלומר
(דברים כב) עוללתי ראשי בעפר ואפר׃ עֲלִילוֹת דְּבָרִים׃ הוא
גלגול הדברים בעקיפין אנקוישוש בלעז׃ ורבותינו ז״ל
הרגילו בזה הלשון באמרם כל שכן שעלה מצא לטמא
(נחמיה ה) משקין שהן עלולין לקבל טומאה׃ ועא בְּמֹעַל יְדֵיהֶם׃
בפלס והבאתי מורך בלבבם מן רכך ופירושו כרוממות
ונשיאות ידיהם׃ ואפשר להיות מזה ועוללתי בעפר
קרני׃ ר״ל ועוללתי קרני בעפר כלומר העליתי עפר על
(יהושע טו) ראשי׃ אֵת גֻּלֹּת עִלִּיּוֹת׃ גלות השדה העליונה׃ ופירש
(תלים סו) רבי יונה מזה נוֹרָא עֲלִילָה׃ והוא תאר אחר תאר כלומר
נורא ועליון והה״א נוספת ואיננו נכון בעבור היות המלה
(תלים יב) מלרע להיות הה״א נוספת׃ וכן פירש מזה בַּעֲלִיל לָאָרֶץ׃
כלומר ככסף הצרוף במשובח שבעפר ובעליון שבו כי
כורי המצרף יעשה אדם מן העפר המשובח׃ וא״א ז״ל
(משלי כז) פירשו כמו עלי בְּתוֹךְ הָרִיפוֹת בַּעֱלִי׃ והוא שם כלי
שכותשין בתוכו׃ וכן בעליל הכור שמתיכין לתוכו
הזהב והכסף לפי שדומה לו ויהיה עלי ועליל שרשם
עלה עלי בשקל שבי צבי׃ עליל בשקל הגיג מן הגה
חזיז מן חזה כן כתב׃ ואין אצלנו פירוש עלי המכתש
שכותשין בתוכו אלא יד המכתש שכותשין בו וכבר
פירשתיו שהב״ית שרשית ופי׳ בעליל אדון הארץ ושבדה
המלה כנגד השם יתברך שאמר בתחלה אמרות יי׳
אמרות טהורות אמר כי אמרותיו כסף צרוף מאדון
הארץ שהוא הש״י שהוא צרף וזקק אותם׃ ורבותינו
ז״ל פירשו בעליל במקום הנראה והנגלה כאמרם בין
שנראה בעליל׃ ואמרו מאי משמע דהאי עליל לישנא
דגלויי הוא דכתיב בעליל לארץ׃ ועוד אמרו ומדדו
שאפילו נמצא החלל בעליל לעיר מצודה לעסוק ב
במדידה כלומר אף על פי שגלוי ונראה לנו שהחלל
(ירמיה ו) קרוב לעיר הזאת מצוה למדוד׃ ועא עוֹלֵל יְעוֹלְלוּ
(דברים כד · ישעיה יז) כַגֶּפֶן׃ לֹא תְעוֹלֵל אַחֲרֶיךָ׃ וְנִשְׁאַר בּוֹ עוֹלֵלוֹת׃
(שופטים כ) וַיְעֹלְלֻהוּ בַּמְסִלּוֹת׃ רוצה לומר שלא השאירו בו
עוללות שכל שמצאו במסלות הרגו׃ ויש מפרשים
(ישעיה ג) מזה עַמִּי נֹגְשָׂיו מְעוֹלֵל׃ ובת״י עמי הסרכוהי בזוחי
(במדבר יט · דברים כח) כמעללי כרמא׃ ועא לֹא עָלָה עָלֶיהָ עֹל׃ עול
(בראשית כז · מלכים א׳ יב) בַּרְזֶל׃ וּפָרַקְתָּ עֻלּוֹ׃ אֲנִי אוֹסִיף עַל עֻלְּכֶם׃ ידוע׃

עלג

(ישעיה לב) וּלְשׁוֹן עִלְּגִים תְּמַהֵר לְדַבֵּר צָחוֹת׃ כמו
(ישעיה כח · ישעיה לג) הפוך בְּלַעֲגֵי שָׂפָה׃ והנפעל נִלְעַג לָשׁוֹן
אֵין בִּינָה״

עלה

(שמות יט · תלים סח) ומֹשֶׁה עָלָה אֶל הָאֱלֹהִים׃ עָלִיתָ לַמָּרוֹם׃
(שיר ג · שמואל א׳ ז) מִי זֹאת עֹלָה מִן הַמִּדְבָּר׃ עוֹלִים אֶל
(בראשית יז · בראשית לב) הָאֱלֹהִים׃ וַיַּעַל אֱלֹהִים מֵעַל אַבְרָהָם׃ כִּי עָלָה הַשָּׁחַר׃
(שופטים ח) כלומר עלה זוהר היום׃ מִלְמַעֲלֵה הֶחָרֶס׃ פירוש
מעלות זהר השמש וזריחתו׃ ות״ת עד לא מיעל שמשא
כלומר טרם בא השמש ויהיה לדעתו פירוש מלמעלות
שהיה השמש עדין למעלה נראה ברקיע שלא נכנס
(יהושע טו · בראשית מט) עדין תחת הארץ׃ וְעָלָה הַגְּבוּל׃ מִטֶּרֶף בְּנִי עָלִיתָ׃
פירוש מטרף האויבים נתעלית במעלה גדולה או
פירושו כשעלית מן הטרף רבצת ושכבת כארי מאין

(יחזקאל יט) מחריד׃ וַתַּעַל אֶחָד מִגֻּרֶיהָ כְּפִיר הָיָה׃ פירוש רבתה
אחת מגוריה עד שעלה במעלות הימים עד שהיה כפיר׃
(יחזקאל לז · ויקרא א) וּבָשָׂר עָלָה׃ עלה על הגידים והעצמות׃ עֹלָה הוּא
אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיי׃ נקרא הקרבן הזה כן לפי שהיה
(ישעיה סא) עולה כלו כליל על המזבח׃ שׂוֹנֵא גָזֵל בְּעוֹלָה׃
פירוש אם יקריב אדם לפני עולה גזולה אני שונא אותה
(ישעיה יד · ישעיה ז) כמו שאמ׳ והבאתם גזול׃ והתאר אֶדַּמֶּה לְעֶלְיוֹן׃ הַבְּרֵכָה
(ישעיה ה · ישעיה לד) הָעֶלְיוֹנָה׃ וְעָלָה שָׁמִיר וָשָׁיִת׃ וְעָלְתָה אַרְמְנֹתֶיהָ
סִירִים׃ תעלה הארץ מקום ארמנותיה סירים׃ עַל
(ישעיה לב) אַדְמַת עַמִּי קוֹץ שָׁמִיר תַּעֲלֶה׃ ידמה הענין הזה שהוא
פעל יוצא ואינו אבל מרוב שיגדלו שם השמיר והקוץ
ויעלו הרבה כאילו האדמה עולה בקוץ ושמיר ומה
שאמר על אדמת עמי מלת על שבה למעלה
שאמר סופדים על שדה חמד על גפן פוריה ועל
אדמת עמי אשר תעלה קוץ ושמיר׃ והנפעל
(במדבר י · במדבר ט · במדבר יז) נַעֲלָה הֶעָנָן׃ וּבְהֵעָלוֹת יִסָּעוּ׃ הֵעָלוּ מִסָּבִיב׃
(במדבר יז · יחזקאל לו) וַיֵּעָלוּ מֵעַל מִשְׁכַּן קֹרַח׃ ובא וַתֵּעָלוּ עַל שְׂפַת לָשׁוֹן
וְדִבַּת עָם׃ בשוא ופתח העין שלא כמשפט׃ וההתפעל
(ירמיה כא) וְאַל יִתְעַל בִּשְׁרְיוֹנוֹ׃ משפטו יתעלה׃ והפעל הכבד
(שמואל ב׳ ב · שמות לב) הֶעֱלָה דָוִד׃ אֲשֶׁר הֶעֱלוּךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ כֻּלֹּה בְּחַכָּה
(חבקוק א) הֶעֱלָה׃ הה״א בצרי והעין בשוא ופתח ודקדוקו
(שמואל א׳ ב) כתבנו בחלק הדקדוק׃ וְהַעֲלִתָה לוֹ מִיָּמִים׃ נפתח
(שמואל ב׳ ו · מלכים א׳ ג) בגלל העין׃ מַעֲלִים אֶת אֲרוֹן יי׃ אֶלֶף עֹלוֹת יַעֲלֶה
(בראשית ח · מלכים ב׳ ב) שְׁלֹמֹה׃ וַיַּעַל עֹלֹת בַּמִּזְבֵּחַ׃ בְּהַעֲלוֹת יי אֶת אֵלִיָּהוּ׃
(ירמיה מו) אַעֲלֶה אֲכַסֶּה אֶרֶץ׃ פירוש אעלה חיילותי׃ ושלא נזכר
(שופטים ו) פעלו ממנו הֹעֲלָה עַל הַמִּזְבֵּחַ הַבָּנוּי׃ וְהֻצַּב גֻּלְּתָה
(נחום ב) הֹעֲלָתָה׃ פירוש העלתה על המרכבה להוליכה בשביה׃
(יחזקאל יא) והשם וּמַעֲלוֹת רוּחֲכֶם׃ המחשבות העולות על רוחכם
ופירוש ידעתיה על כל אחת מהמעלות׃ ומזה הענין
(מלכים ב׳ ד · מלכים ב׳ ד) עליה וַיָּסַר אֶל הָעֲלִיָּה׃ עֲלִיַּת קִיר׃ הַמְקָרֶה בַמַּיִם
(תלים קד) עֲלִיּוֹתָיו׃ לפי שהם על הבית ואדם עולה להן׃ וכן
(שמות כ) לֹא תַעֲלֶה בְמַעֲלֹת׃ במדרגות לפי שאדם עולה בהם׃
(יחזקאל מג) וכן וּמַעֲלֹתֵהוּ פְּנוֹת קָדִים׃ ובא עם כינוי הה״א והו״ו
(יחזקאל לח) במשפט שלא כמנהג׃ צֵל הַמַּעֲלוֹת׃ ת״י טול אבן
שעיא והוא שאמרו במשנה אבן השעות והיא שמסמנין
(יהושע י) בה לדעת שעות היום׃ והשם עוד דֶּרֶךְ מַעֲלֵה בֵית
(שמואל א׳ ט · ד״ה ב׳ לב) חוֹרוֹן׃ בְּמַעֲלֵה הָעִיר׃ בְּמַעֲלֵה קִבְרֵי בְנֵי דָוִד׃
(יחזקאל מ) רוצה לומר עם הטובים שבמלכים׃ וּשְׁמֹנֶה מַעֲלוֹת
(מלכים א׳ י) מַעֲלָיו׃ כפלס מעשיו׃ ומשקל אחר וְעֹלָתוֹ אֲשֶׁר
(יחזקאל מ) יַעֲלֶה בֵּית יי׃ ועלייתו׃ והקבוץ וּמַעֲלוֹת שִׁבְעָה
(יחזקאל מא) עוֹלוֹתָיו׃ ומשקל אחר וְאֶל הַכָּתֵף מְחוּצָה לָעוֹלָה׃
בסגול בשקל יורה ומלקוש ופירוש כמו מעלה מדרגה׃
(יחזקאל א) ומשקל אחר מעל מִמַּעַל לָרָקִיעַ׃ שְׂרָפִים עֹמְדִים
(ישעיה ו · שמות כה) מִמַּעַל לוֹ׃ ובה״א הנקבה עַל הָאָרֹן מִלְמָעְלָה׃ או
(יהושע ז) הה״א נוספת׃ וַיַּעֲלוּ אֹתָם עֵמֶק עָכוֹר׃ מה שאמר
ויעלו לא אמר לענין העמק כי היה לו לומר ויורידו
אותם עמק עכור׃ אבל ידמה כי בין יריחו ובין עמק
עכור היה הר או גבעה ואמר לשון עלייה כנגד אותו ההר
או הגבעה כי הנסיעה מיריחו היתה עלייה אף על פי
שהלכו לעמק עכור׃ וכן וירדתי על ההרים לפי שהיתה
המצפה גבוהה על ההרים אמר ירידה אע״פ שהליכה
על ההרים עלייה וכן וינידו
לדוד וירד הסלע׃ וענין
(איוב ה) אחר קרוב לזה בַּעֲלוֹת
(בראשית מט) גָּדִישׁ׃ יְצוּעִי עָלָה׃ פירוש

א״א וכן כתב במקום אחר יעלו כתהו ויאבדו עליה זו ירידה היא׃

(ירמיה מח) מחיום שחללת נפסק יצועי · שדד מואב ועריה עלה ·
(שמות יו · זכריה יד) ותעל שכבת הטל · ויש מפרשים מהענין הזה ועלתה
ידו על יד רעהו · תכרת ותפסק וכן ת״י ותתלוש ידיה
כלומר כשיחזיק איש ביד רעהו תפסק ידו כמו שאמר
(תלים קב) המק בשרו · והפעל הכבד אל תעלני בחצי ימי ·
(בראשית מו) ואנכי אעלך גם עלה · כולם ענין הכריתה וההפסק ·
וכתב א״א ז״ל מזה והצב גלתה העלתה · ויש שפירשו
(מלכים א׳ ט) מזה והבית הזה יהיה עליון · לשון כריתה והשחתה
ואין צורך להוציאו מהענין הראשון ופירושו והבירת
הזה שהוא עתה עליון כשיחטאו כל עובר עליו ישום
וישרוק וכן ת״י דהוה עילאה יהא חרב וכן אמר בדברי
הימים והבית הזה אשר היה עליון לכל עובר עליו ישום ·
ויתכן לפרש אעלך גם עלה לשון עלייה ממש רמז
לקבורה שיקבר בארץ כנען · או רמז לבניו שיעלו
ממצרים וכן יתכן לפרש יצועי עלה · ויהיה דבק עלה
לפחז כמים אותו זרם כמים עלה וגבר עליך · וכמהו
(ירמיה מו · מלכים א׳ כב) הנה מים עולים · מתגברים · וכן ותעלה המלחמה ·
היתה הולכת ומתגברת וכדומה לענין הזה אמרו רז״ל
מקצר ועולה פירוש הולך וגומר בכל .כחו תפלתו ·
(מלכים א׳ יח) וענין אחר ואת המים אשר בתעלה לחכה · ואשר עשה
(מלכים ב׳ כ׳ · ישעיה ז) את הברכה ואת התעלה · אל קצה תעלת הברכה ·
(יחזקאל לא) והקבוץ ואת תעלותיה שלחה · היא אמת המים · וענין
(ירמיה מו · ירמיה ל) אחר לשוא הרבית רפואות תעלה אין לך · הנני מעלה
(ירמיה ח) לה ארוכה · מדוע לא עלתה ארוכת בת עמי · וקרוב
הוא לענין הראשון · ומהענין הראשון עוד בתוך
(משלי כז) הריפות בעלי · והוא יד המכתש הנקרא בלשון רבותי׳
בוכנא · ונקרא כן לפי שמעלין אותו כשכותשין בו
ואמרו אין נוטלין את העלי לקצב עליו בשר רוצה לומר
על הבוכנא הגדולה שכותשין בה הריפות וכיוצא בדבר
שמלאכתו מרובה לפיכך אין ראוי לטלטלו ביום טוב ·
(דה״ב ב׳ ל) ויש מפרשים מזה והעלות וכפות · ולפי דעתי שהוא
כלי קטן ששואבין בו היין ודומה לו בדברי רז״ל עלה
נקפת בכד · וכן אמרו בתליסר עילתא דדינרי ופירשו
בו כלי קטן ששואבין בו היין ויש מלה בזה השרש והוא
(תלים צב) מהענין הראשון נשתמשו בה הרבה · עלי עשור ועלי
(בראשית א׳ · ישעיה א) נבל · ומבלי יוד הרבים על פני המים · על מה תכו ·
(בראשית מא · ישעיה כט) ועל השנות החלום · ויכנס עליו כף הדמיון כעל גמלות
(ישעיה סג) כעל ישלם · כעל כל אשר גמלנו יי׳ · ויבא בענין עם
(שמות לה · ישעיה ו) ויבאו האנשים על הנשים · פי׳ עם הנשים · נחה ארם
(איוב לח) על אפרים · עם אפרים · ועיש על בניה תנחם ·
(בראשית ל) עם בניה · ולא שתם על צאן לבן · עם צאן לבן ·
(שמואל א׳ כ · במדבר ב) ועשית חסד על עבדך · עם עבדך · ועליו מטה מנשה ·
כלומר עמו בדגלו ונגרר וסמוך אליו · וכן והוא עומד
(בראשית יח · ישעיה ו) עליהם תחת העץ · שרפים עומדים ממעל לו ·
(שמות כ) סמוך לו · וכן וזבחת עליו את עולותיך ואת שלמיך ·
(שמות מ) סמוך לו · כי על המזבח לא היה זובח · וסכות על
(שמות מ) הארון את הפרכת · ויסך על ארון העדות · סמוך
לו כי הפרוכת לא היתה על הארון אלא מסך בינו ובין
(שמות יד · ויקרא כד) אהל מועד · חונים על הים · סמוך לים · ונתת על
המערכת לבנה זכה · סמוך למערכת · ויבא כמו עד
(תלים מח) והוא ינהגנו על מות · כלומר עד מותינו · וכן
(יהושע ב׳ · יהושע ב) על המעברות · וכמו אל והיא עלתה עליהם · כמו
(שמואל א׳ ב) אליהם · וילך אלקנה הרמתה על ביתו · כמו אל
(מלכים ב׳ כב) ביתו · ויאמר חלקיהו הכהן הגדול על שפן הסופר ·
(שמואל א׳ א) כמו אל שפן · ותתפלל על יי׳ · כמו אל יי׳ · ונתן

(ישעיה כט) הספר על אשר לא ידע ספר · כמו אל אשר לא ידע
(הושע יב) ספר · ודברתי על הנביאים · כמו אל הנביאים · כי יסכן
(איוב כב) עלימו · כמו אלימו · ועתה אמור נא אל איש יהודה
(ירמיה יח · ירמיה כג) ועל יושבי ירושלם · כמו אל יושבי ירושלם · איש על
רעהו ואיש אל אחיו · כמו אל · ויבא במקום בית
(בראשית כז · בראשית יט) השמוש ועל חרבך · כמו ובחרבך · המלט על נפשך ·
(שמות כט) כמו בנפשך · ונתת אותם על סל אחד · כמו בסל אחד
(ישעיה לח) כל ימי חיינו על בית יי׳ · כמו בבית יי׳ · תפתח את
(שמות כח) שתי האבנים על שמות בני ישראל · בשמות ·
(נחמיה ג) ועל ידו החזיק · בידו כלומר במצותו וברשותו והדומים
לו רבים סמוך על למלת יד על זה הדרך · ישובו לא
(הושע ז) על · חסר פירוש ישובו לא על צורך ולא על דבר ·
ויש מפרשים שהוא תאר לפי שהוא קמוץ כמו נאם
(שמואל ב׳ כג · הושע יא) הגבר הקם על · כלומר עליון · וכן ואל על יקראהו ·
(שמואל א׳ ט) תאר ואף על פי שהוא פתוח · את השוק והעליה ·
פירושו ואשר עליה והוא הירך שהוא על השוק וכן ת״י
(בראשית ח · בראשית ג) וירכיה · והנה עלה זית טרף בפיה · ויתפרו עלה
(נחמיה ח) תאנה · ידוע · והביאו
עלי זית ועלי עץ שמן ועלי
הדס ועלי תמרים ועלי עץ
עבות · רוצה לומר על
הענפים עם העלים ·

א״א ותמיה אני למה הביא
אלו הפסוקים והרי הם סמוכים
והיה לו להביא קול עלה נדף
שאינו סמוך :

(ישעיה א׳ · משלי יא) כאלה נובלת עלה · חסר יו״ד · ופירשו מזה ומעליו
(ירמיה יא) איש טוב · וא״א ז״ל פירש הצית אש עליה · כלומר
(ישעיה כז) בעליה · ודונש פירש מזה פן יפקד עליה · פן יחסר
אפילו העלה כל שכן הפרי ·

עלז

(תלים צו · תלים קמט) יעלז שדי וכל אשר בו · יעלזו חסידים
(צפניה ג) בכבוד · שמחי ועלזי בכל לב · בקמץ
(תלים סח · שמואל ב׳ א) החטף · ועלזו לפניו · בחרק · פן תעלזנה בנות
(ירמיה יא) הערלים · כי רעתכי אז תעלזי · פי׳ בשתעשי רעות
(ישעיה ה) אז תעלוזי · והתאר וירד הדרה והמנה ושאונה ועלז
בה · פירוש וכל עלז ושמח שיש בה ירד לשאול ועל
הדרך הזה ת״י ודתקיף בהון · ויש מפרשים ועלז בה
(צפניה ג) האויב · ובדגש במשקל אחר עליזי גאותך · שאון
(ישעיה כג · ישעיה כב) עליזים · קריה עליזה · הכל ענין השמחה והגילה ·
(ירמיה נא) והשכרתים למען יעלזו · הוציאו רבי יונה לענין אחר
ענין הרעדה ואין צורך כי השכור ירבה לשמוח
ולשחוק ולהשתגע · ויש מפרשים כמו כן מענין הרעדה
ועלז בה . כי אומר בערבי עלז אל מות · וכתב רבי יונה
כי היא רעדה שאוחזת המשקיף על המת ואוחזת
החולה גם כן בעבור חלישות כחו וכן אוחזת השכור
בעבור חלישות גידיו. כמו שאמר נוע תנוע ארץ כשכור
ואפשר כי אותה הרעדה היא כדרך השחוק · וכן כתב
ר״א אבן עזרא בשם ר׳ יונה כי הוא כדרך השחוק שיארע
לקצת המתים בעת המות · וכזה כתב רבי יונה כי רעתכי
אז תעלזי · ופירושו מפני רעתכי שעשית מאז תעלזי
עתה · וכן פירש מזה קריה עליזה · כמו שאמר חלליך
לא חללי חרב ·

עלט

א״א אין עלטה אלא בלילה עיין בשני פסוקים שהביא ·

(בראשית טו · יחזקאל יב) ועלטה היה · בעלטה
תוציא · הוא חשך אפלה ·

עלם

(ויקרא ד׳ · איוב כח) ונעלם דבר · ונעלמה מעיני כל חי ·
(נחום ג) תהי נעלמה · כלומר כאלו לא היית על
(תלים כו) דרך ושתו. ולעו והיו כלא היו · ועם נעלמים לא
אבוא · אנשים חוטאים בסתר · והתפעל עלימו
(איוב ו׳ · דברים כב) יתעלם שלג · ועוד אפרשנו בשרש קדר · והתעלמת

מחם · והפעל הכבד ואם העלם יעלימו עם הארץ (ויקרא כ׳)
ויי העלים ממני · ואעלים עיני בו · כלומר ממנו (מלכים ב׳ ד׳ · שמואל א׳ י״ב)
פירוש אם לקחתי כופר והייתי מעלים עיני מן הדין שלא
הייתי דן אותו כהוגן · או פירושו ואעלים עיני בנותן
הכופר כלומר שכסיתי והתעלמתי עיני עליו ולא גליתי
את פשעו · ואא״ז ז״ל פירשו אם אבוש לאמר לפני אותו
שלקחתי הכופר ממנו אעלים עיני שלא אביט בו · אל
תעלם אזנך · והשם עלמנו למאור פניך · רוצה (איכה ג׳ · תלים צ׳)
לומר שגיאותינו כי השגיאות נעלמות מן האדם ·
ובתוספת התי״ו ובה״א הנקבה ותעלמה יוציא אור · ואף (איוב כ״ח)
על פי שהה״א מפיק איננה ה״א הכינוי וכמוהו וגלה על
ראשה · כבכורה בטרם קיץ · והקבוץ תעלמות לב · (תלים מ״ד)
כלם ענין הסתר והמצפון · ומזה על עלמות שיר · על (תלים מ״ו)
נסתר השיר ותעלומיו · ויש מפרשים עוד מזה והוא
ינהגנו על מות · על דרך כי יצפנני בסכה · יסתירני (תלים מ״ח)
בסתר אהלה · תצפנם בסכה מריב לשונות · אבל
במסורת אומר כי הם שתי מלות וכן נמצא בספרים
מדויקים על מות שתי מלות ופירושו עד מות כלומר
ינהגנו עד מותנו · בן מי זה העלם · בשש נקודות (שמואל א׳ י״ז)
והוא הנער ופירוש בן מי זה העלם לא היה שואל בן מי
היה כי כבר שלח אליו שישלחהו אליו לנגן לפניו אבל
בשובו מהכות את הפלשתי וראה את גבורתו שאל בן
מי הוא כלומר אם היה בן גבור ולזה ענה אבנר חי
נפשך המלך אם ידעתי כי האיש בימי שאול זקן בא
באנשים וכששאל שאול את דוד בן מי אתה הנער
הבין דוד כי היה שואל אותו לדעת אם היה אביו גבור
וענהו בן עבדך ישי בית הלחמי כלומר מבית לחם הוא
ואיש מלחמה היה ומפורסם וידוע היה בגבורה לכך היו
קורין אותו בית הלחמי כי המלה יש בה טעם שני
הענינים · והיה העלמה היוצאת לשאוב · הנערה (בראשית כ״ד)
ויתכן לקרוא עלמה לבתולה ולבעולה כמו נערה הנערה
העלמה הרה · בעולה היתה והיא אשת הנביא או אשת (ישעיה ז׳)
אחז אבל עמנואל אינו חזקיהו בראיות ברורות וכן ודרך
גבר בעלמה · לא יתכן לפרש בתולה כי אמר אחריו (משלי ל׳)
כן דרך אשה מנאפת אכלה ומחתה פיה ואמרה לא
פעלתי און ואמר בתחלה שלשה המה נפלאו ממני וגו׳
כלומר דברים שהם נעלמים שלא יכירם אדם דרך נשר
בשמים לא יכיר אדם דרך שפורח באויר וכן דרך
נחש עלי צור וכן דרך גבר בעלמה שאינה נכרת
הבעילה אבל בבתולה נכר המעשה בלי ספק ועוד
הביא א״א ז״ל ראיות כנגד הנוצרים במלה הזאת בספר
הברית שחברו להשיב להם על האמונה ואמר כי אם
היה לשון עלמה בתולה לא יאמר ממנו לזכר עלם כמו
שלא יאמר מבתולה לזכר בתול · והקבוץ בתוך עלמות (תלים ס״ח)
תופפות · ויש מפרשים מזה ינהגנו על מות · וחסר
כ״ף הדמיון ינהגנו כעלמות כימי הנעורים שהוציאנו
ונהגנו ממצרים ואף על פי שהיא שתי מלות כמו שכתבנו
יתכן בה פירוש מלה אחת כמו עגלה יפה פיה · והבוז
לגאי יונים · פקח קוח · שהם שתי מלות ועניינם מלת
אחת · הקצרת ימי עלומיו · ימי נעוריו וכן ישוב לימי (תלים פ״ט)
עלומיו · עצמותיו מלאו עלומיו · פירוש חטאת (איוב ל״ג · איוב כ׳)
עלומיו · כי בשת עלומיך תשכחי · ויש מפרשים מזה (ישעיה נ״ד)
ועם נעלמים לא אבא · כלומר שעושה מעשה נערים ·
לעולם ועד · תשועת עולמים · העולם הזה והעולם (שמות ט״ו · ישעיה מ״ה)
הבא · וכן צור עולמים · אגורה באהלך עולמים · או (ישעיה כ״ו · תלים ס״א)
פירושו זמנים ארוכים כי כן בא על ימים רבים קצת
העולם הארוך · ועבדו לעולם · ר״ל כל הימים עד היובל · (שמות כ״א)
אל תסג גבול עולם · כי מעולם שברתי עלך · מזמן (משלי כ״ב · ירמיה ב׳)
רב · לעולם לא אשכח פקודיך · והדומים לו (תלים קי״ט)
רוצה לומר כל ימי חיי · כי אמרתי עולם חסד יבנה (תלים פ״ט)
פירוש אמרתי בלבי שחסדך עם דוד יבנה לעולם
ותהיה עומדת אמונתך עמו כמו שהשמים עומדים ·
ובא במשקל אחר אשים את שמי לעילום · ויש (ד״ה ב׳ ל״ג)
מפרשים כי נקרא עילום מענין עלם שהוא שם הנער כי
לא תשיגנו הרס והשחתה כמו לבן אדם בימי זקנה כי
הוא כמו העולם כל ימי התמרתו · ויש מפרשים אותו
מלשון ונעלם דבר · וזה לרוב סתריו ועומק ענייניו
לדעת אותם ·

א״א ומזה נקרא העולם בלשון העלמה וכן פרש״י ז״ל בפסוק גם את העלם נתן בלבו חסר כתיב לשון העלמה ע״ש ·

עלס כחיל תמורתו ולא יעלס · (איוב כ׳)
והנפעל כנף רננים נעלסה · והתתפעל נתעלסה (איוב ל״ט · משלי ז׳)
באהבים · ענין שמחה וגילה ·

עלף בגדיך עלפו שכבו · עליו עלפה · והוא (ישעיה נ״א · יחזקאל ל״א)
תאר ומזה הבנין בתוספת ה״א כמו צחה
צמא · אשה ליי · והתתפעל ותך השמש על ראש יונה (יונה ד׳)
ויתעלף · תתעלפנה הבתולות היפות · ענין הכל (עמוס ח׳)
העייפות ורוב היגיעה בנפש והבהלה עד שלא יוכל
אדם לעמוד על עצמו וכמעט תצא רוחו וכן בדברי
רבותינו ז״ל גזירה שמא יתעלפה · ופירוש וכל עצי
השדה עליו עלפה · לרוב התאבלותם עליו עד שלא
יוכלו לעמוד על עצמם כמו שאמר ואקדיר עליו
לבנון · מעלפת ספירים · ותכס בצעיף ותתעלף (שיר ה׳ · בראשית ל״ח)
ענין העטוף והכסוי ·

עלץ עלץ לבי ביי · יעלץ השדה · בעלץ (שמואל א׳ ב׳ · ד״ה א׳ ט״ז · משלי כ״ח)
צדיקים רבה תפארת · והשם עליצות
עליצתם כמו לאכול עני במסתר · ענין שמחה וגילה (חבקוק ג׳)
ואלו שלשה שרשים בזי״ן ובסמך ובצדי נשתוים ·

עלק לעלוקה שתי בנות · פירש בו רבינו (משלי ל׳)
סעדיה ענין העדר כלומר ההעדר בבעלי
חיים הוא על שני פנים האחד העדר החיים במותם
וזהו שאול שאמר והשני העדר שלא יהיו וזהו עצר
רחם וכן בצמחים ארץ לא שבעה מים ולא תוציא
הצמחים והשני כלות הצמחים אחר היותם וזהו שאמר
ואש לא אמרה הון ועקר המלה הזאת נראה בעיני
שהיא המלה בעצמה הנזכרת בדברי רבותינו ז״ל מפני
סכנת עלוקה והיא התולעת הגדלה בנהרות ונתפשת
ברגלי האדם וברגלי הבהמה בעברם בנהרות ושואבת
דמם עד שתמלא ותנפח ונופלת והמשיל זה הענין
הנזכר בפסוק לעלוקה שהיא אינה אומרת די בשתית
הדם · וכן לעז המתרגם לערלים אורג״י ·

א״א יש אומרים שנקרא הגיהנם עלוקה מלשון יצא המשפט מעוקל בהפוך אותיו׳ לפי שכל המעקל דרכיו ירד שם ·

עם המלה הזאת ענין חבור ודבוק ויש
מפרשים מענין המלה הזאת לא עממוהו · כלומר (יחזקאל ל״א)
לא היו עמו ולא נתחברו אצלו בגדלו וביופיו ויתכן
ששרש המלה עמם ויהיה ממנו עם · העם הזה · לפי (דברים ל״א)
שאסיפת האנשים וחבורם זה עם זה יקרא עם לפיכך
נדגש בחבורו עם הכנוים יהי יי אלהיך עמך · והעם (יהושע א׳)

אֲשֶׁר עִמּוֹ · הדגש לחסרון אות הכפל · ומלת וְשָׁם יְדַבֵּר עִמָּנוּ · אמר רבי אדונים וכן אמר רבי יונה שהוא כמו עמו · והנכון כי הם דברי הנביא עם חבריו כלומר היום ידבר עמנו שם במקום שדבר עמו כלומר כי עוד נשארה למקום מעלה · וּבָא יְיָ אֱלֹהַי כָּל קְדֹשִׁים עִמָּךְ · אמר רבי אדונים וכן אמר רבי יונה שהוא כמו עמו ולא נמצא זה ההפך והנכון כי הוא מדבר כנגד ירושלם כי המלאכים יהיו עמדה לעזרתה · עִמּוֹ הָראוּבֵנִי וְהַגָּדִי לָקְחוּ נַחֲלָתָם · פירושו עם חצי שבט מנשה האחר ולפי שזכר לתשעת השבטים וחצי שבט מנשה האחר סמך ולא זכר חצי האחר ואמר עמו כאילו זכרו · ותבא זאת המלה במקום בי״ת וְיָדַעְתָּ עִם לְבָבֶךָ · כמו בלבבך · פֶּן יִהְיֶה דָבָר עִם לְבָבְךָ בְלִיַּעַל לֵאמֹר · בלבבך · אִם הָלַכְתִּי עִם שָׁוְא · בשוא · תַּחַת הָאֵלָה אֲשֶׁר עִם שְׁכֶם · בשכם · וְאָמֻת בְּעִירִי עִם קֶבֶר אָבִי וְאִמִּי · בקבר · וַיֵּשֶׁב יִצְחָק עִם בְּאֵר לַחַי רֹאִי · בבאר · מֵ עִם בְּרֵכָיו · וַיָּקָם יְהוֹנָתָן מֵעִם הַשֻּׁלְחָן · אֲשֶׁר עִם בֵּית אָוֶן · פירוש סמוך לבית און · הֵם עִם יְבוּס · כמו סמוך ליבוס · הֵמָּה עִם בֵּית מִיכָה · סמוך לבית מיכה · ובמקום וו״ אַדְמוֹנִי עִם יְפֵה עֵינַיִם · אדמוני ויפה עינים · וכן כָּל מִבְצָרַיִךְ תְּאֵנִים עִם בִּכּוּרִים · תאנים ובכורים · יִירָאוּךָ עִם שָׁמֶשׁ · רוצה לומר כל ימי התמדת השמש · ובא במקום את שהוא נופל על הפעול וַיִּשָּׂאֻהוּ מִבֵּית אֲבִינָדָב אֲשֶׁר בַּגִּבְעָה עִם אֲרוֹן הָאֱלֹהִים · כמו את ארון האלהים ונכפל הפעול בזה הפסוק כי בתחלה אמר וישאוהו ופירש עוד מה נשאו את ארון האלהים · וכן יביאה את תרומת יי׳ · ותפתח ותראהו את הילד · והדומים להם כמו שכתבנו בחלק הדקדוק ויש מפרשים וישאוהו על הארגז שהשיבו פלשתים לאשם · וא״א ז״ל פירשו עם ארון האלהים כי עזא היה הולך עם ארון האלהים ואחיו לפני הארון על כן שלח ידו עזא ומרת והחשא בעבור שאחז בארון כי נושאי הארון לא היו אוחזים בו אלא במוטות בכתפם ״

א״ וכן תרגם יונתן וכל קדשוהי כעמיה וכן פ״ר ראב״ע ותתחתי למה לא דכר בו רש״י מלומס·

עמם

אֲרָזִים לֹא עֲמָמֻהוּ · כָּל סָתוּם לֹא עֲמָמוּךָ · אֵיכָה יוּעַם זָהָב · ענין הכל ההסתר והכיסוי ועממוהו הוא פעל עובר רוצה לומר שלא כסוהו ולא הסתירוהו הארזים הגבוהים כי הוא עלה על כלם ועממוך בודד פירוש עממו עמך כלומר לא נסתרו ולא נעלמו ממך כל סתום שלא ידעתם · וא״א ז״ל פירש עממוך מן עם כלומר הדברים לא היו עמך סתומים ·

עַם רַב וְעָצוּם · ברוב הוא בלשון זכר · ופעמים לשון נקבה מַדּוּעַ שׁוֹבְבָה הָעָם הַזֶּה · וְחַטָּאת עַמֶּךָ · הָעָם אֲשֶׁר בְּקִרְבָּהּ יוֹשֶׁבֶת לָבֶטַח · וכן חבי כמעט רגע למי שמפרש אותו לשון צווי · עַמִּים הַר יִקְרָאוּ · ובתשלום אַחֲרֶיךָ בִנְיָמִין בַּעֲמָמֶיךָ · וְאֶת עַמְמֵי הָאָרֶץ · וכמו שנאמר עם על קבוץ וקהלות האנשים כן יאמר בדברים האחרים כמו שנאמר על הארבה עַם רַב וְעָצוּם כָּמֹהוּ לֹא נִהְיָה מִן הָעוֹלָם · ועל הנמלים נאמר עַם לֹא עָז · ונאמר על שפנים עַם לֹא עָצוּם · וכן פירש א״א ז״ל עַם זוּ יָצַרְתִּי לִי תְּהִלָּתִי יְסַפֵּרוּ · ועל החיות אמר שאמר בפסוק שלפניו תכבדני חית השדה ואמר עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו ולא אותי קראת יעקב ״

עמד

כִּי מִי עָמַד בְּסוֹד יְיָ · רַגְלִי עָמְדָה בְמִישׁוֹר · וְאַתָּה פֹּה עֲמֹד עִמָּדִי · אִם יַעֲמֹד מֹשֶׁה וּשְׁמוּאֵל לְפָנַי · עָמְדוּ עָמְדוּ וְאֵין מַפְנֶה · עֲמֹד פֶּתַח הָאֹהֶל · מקור כמו וְיָכָלְתָּ עֲמֹד · בְּיוֹם עֲמָדְךָ מִנֶּגֶד · השם מעמדה כגעיה · וַיָּבֹא אֵצֶל עָמְדִי · אצלי במקום שאני עומד · וַיַּעֲמִידֵנִי עַל עָמְדִי · כמו שהייתי בתחלה עומד · וַיַּעֲמֹד הַשָּׁמֶן · נפסק שלא הורק עוד · וַתַּעֲמֹד מִלֶּדֶת · פסקה · וְיָרֵחַ עָמָד · וַיַּעֲמֹד הַשֶּׁמֶשׁ בַּחֲצִי הַשָּׁמַיִם · וַתַּעֲמֹד מִלְחָמָה · ותתקיים · הֲיַעֲמֹד לִבֶּךָ · התקיים ויתחזק · וַיַּעֲמֹד כָּל הָעָם בַּבְּרִית · נתחזקו בקבלת הברית לקיימו · לְמַעַן יַעַמְדוּ יָמִים רַבִּים · יתקיימו · בֵּין הָעוֹמְדִים הָאֵלֶּה · בין הקיימים האלה והוא רמז למלאכים הקיימים לעד · וכן עַמּוּדֵי שָׁמַיִם יְרוֹפָפוּ · וּלְעַמּוּד בַּרְזֶל · וַהֲמִישֵׁנִי אֶת הָעַמֻּדִים · לפי שהעמודים קיום הבית או אשר הם תחתיהם · ולדמיון העמוד נקרא עַמּוּד הֶעָנָן · וְעַמּוּד הָאֵשׁ · והפעל הכבד וַיַּעֲמִידֵם לָעַד לְעוֹלָם · שהיו קיימים לעד · וְהֶעֱמַדְנוּ עָלֵינוּ מִצְוֹת · קיימנו וקבלנו על עצמנו · וּלְהַעֲמִיד אֶת חָרְבוֹתָיו · וְהַעֲמַדְתָּ לָהֶם כָּל מָתְנָיִם · כי בהשען האדם הוא כפוף ובהפסק המשענת יעמד מלהכפף · וכן תרגם יונתן ולא תהי להון לבית סומכי · כלומר תעמידם על מתניהם שלא יסמכו עוד עליך וכבר פירשנו בו פירוש אחר בשרש מעד · וּמֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל הָיָה מַעֲמִיד בַּמֶּרְכָּבָה נֹכַח אֲרָם · ופירוש הית מחזיק עצמו ומתחזק שלא יראוהו ארם נגוע אלא היה מראה עצמו כאילו לא הוכרה כדי שלא יתחזקו ארם על ישראל במלחמה · והפעול מָעֳמָד בַּמֶּרְכָּבָה · וְאֵין מָעֳמָד · ושלא נזכר פעלו יָעֳמַד חַי · ופירוש לֹא תַעֲמֹד עַל דַּם רֵעֶךָ · רוצה לומר שלא תעמוד לאחור שלא תלך ותצילהו אם תוכל כמו שפירשו רז״ל מניין שאם ראה חברו טובע בנהר או לסטים באים עליו או חיה רעה באה עליו שחייב להצילו ת״ל לא תעמוד על דם רעך · ופירוש לִשְׁמוֹר אֶת בְּרִיתוֹ לְעָמְדָהּ · לעמוד בה · והשם מעמד וּמִמַּעֲמָדְךָ יֶהֶרְסֶךָ · יִקַּח מִכֶּם עֶמְדָּתוֹ · פירש רבי יונה כמו אמדתו מלשון אומד ויתכן לפרשו מענין עמידה כמשפטו ופירושו ילמד מכם עמידתו כלומר שלא תצא יושבת צאנן למספד בית האצל שילמד מכם עמידתו כמו שאתם לא יצאתם להספד בגלות אחיכם כן לא יצאו הם בגלותכם ·

בְּעוֹד שַׁדַּי עִמָּדִי · וְאַתָּה פֹּה עֲמֹד עִמָּדִי · וְצוּר יָצוּק עִמָּדִי · כמו עמי ואפשר שנגזרה המלה מענין עמידה רוצה לומר עמוד במקום עמדי כלומר במקום שאני בו ולא מצאנו מלה זו כי אם עם המדבר בעדו ״

עמל

אֲשֶׁר לֹא עָמַלְתָּ בּוֹ · נֶפֶשׁ עָמֵל עָמְלָה לּוֹ · שָׁוְא עָמְלוּ בוֹנָיו בּוֹ · שֶׁיַּעֲמֹל תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ · והשם עָמָל וָכַעַס · וַעֲמַל לְאֻמִּים יִירָשׁוּ · וְרָהְבָּם עָמָל וָאָוֶן · עֲמַל הַכְּסִילִים תְּיַגְּעֶנּוּ · רְאֵה עָנְיִי וַעֲמָלִי · אֶת עָמְלֵנוּ וְאֶת לַחֲצֵנוּ · והתאר נֶפֶשׁ עָמֵל עָמְלָה לּוֹ · לְהַלְמוּת עֲמֵלִים · ענין הכל יגיעה וטורח · וע״א קרוב לזה תַּחַת לְשׁוֹנוֹ עָמָל וָאָוֶן · וּמֵאֲדָמָה לֹא יִצְמַח עָמָל · כִּי אָדָם לְעָמָל יוּלָּד · וְזוֹרְעֵי עָמָל יִקְצְרֻהוּ · ענין כל אלו והדומה להם עָוֶל ״

א״ כתב ראב״ע כל עמל סמוך לאון הוא כמהו ·

עמס

וַיַּעֲמֹס אִישׁ עַל חֲמֹרוֹ · וְעֹמְסִים עַל הַחֲמֹרִים · יוֹם יוֹם יַעֲמָס לָנוּ · כָּל עֹמְסֶיהָ שָׂרוֹט יִשָּׂרֵטוּ · הָעֲמֻסִים מִנִּי בֶטֶן · נְשֻׂאֹתֵיכֶם עֲמוּסוֹת ·

ונכתב

ונכתב בשין והנושאים בסבל עומשים · והפעל הכבד אבי העמים עליכם · והשם אבן מעמסה · ענין הכל חטעינה והמשא ·

עמק מאד עמקו מחשבותיך · והתאר עמוק מעור בשרו · והקבוץ מים עמוקים עצה בלב איש · ברגש וכן לנקבה העמקה והרחבה · ולרבות מגלה עמקות מני חשך · כלם ברגש · ורבי יונה כתב מגלה עמוקות רפה ולא כן מצאנוהו אנחנו : ומשקל אחר עם עמקי שפה · שהנפרד ממנו עמק בפלס דשן ושמן · ומזה נקרא הגיא עמק לפי שהוא עמוק בעמק הבכא · בחמש נקודות · וקבוצו ולא אלהי עמקים הוא · והשם במשקל אחר שמים לרום וארץ לעומק · ובתוספת מם ממעמקים קראתיך יי · והכבר העמיקו סרה · כלומר הרבו לעשות סרה כי כמו שהעמק הוא רב מהאדם מהגיע אליו כן כל דבר הריבוי יקרא בלשון עמק · וכן העמק שאלה · העמיקו שחתו · המעמיקים מיי · עמוק עמוק מי ימצאנו · עם עמקי שפה · שלא יגיעו אל דברת השפה ״

אא״ יתכן לפרש שהוא לשון עקימות בהפוך אותיות והוא לשון עוות תרגום כעויתי שעותי עקימית שהיית ·

עמר והתעמר בו ומכרו · לא תתעמר בה · ענין שמוש עם הסחורה כמו שארז״ל הגונב נפש מישראל אינו חייב עד שיכניסו לביתו וישתמש בו וימכרנו שנאמר והתעמר בו ומכרו שישתמש בו · לא תתעמר בה לא תשתמש ותשתעבד בה אחר שבעלתה · עמר לגלגלת · מדה כמו שאמר והעומר עשירית האפה הוא · וכן והניף את העומר · ושכחת עומר בשדה · ואספתי בעמרים · ומשקל אחר וכעמיר מאחרי הקוצר · וכלפיד אש בעמיר · היא אגדת השבלים · והפעל הדגוש ממנו וחצנו מעמר ·

עמת ועל גבר עמיתו · וכחש בעמיתו · ואל אשת עמיתך · חבר · לעמת העצה יסירנה · לנכח העצה · וקול האופנים לעמתם · לנכחם והלמד בהם לשמוש כלמד לנכחו לנגדו · ובלא למד השירות כל עמת שבא · וקשרו מלת כל עם עמרת על דרך הארמית כל קבל דנא · והנכון מה שכתב בו הגאון אבן גיאת כי לעמרת לא יבא מבלי הלמד כמו למען שלא תחסר ממנו הלמד ובית בעבור · וכל עמת שבא הכף כף הדמיון והלמד מן לעמרת והיה ראוי להיות מלה אחרת כלעמת ונפרד כמו הרברת מן הנדבקים שנפרדו כמו ולאסירים פקח קוח שהם שתי מלות ועניגם מלה אחת · ובחלכם לעמות אחד החלקים · כמו לעומת וכן שבועות ימים מצות יאכל כמו שבעת ימים ״

ענן בעב הענן · ונראתה הקשת בענן · וענן כבד על ההר · ענן גדול ואש מתלקחת · והפעול הרגוש ממנו בעגני ענן על הארץ · והוא קל · מעונן ומנחש · ומעוננים לא יהיו לך · כבר פירשתים בשרש עון בענין עונה ״

אא״ הם שני שרשים בענין אחד עין וענן מן עין כאמר שעוכן ומעוכנים ומן ענן כאמ׳ ועיכני כפלשתי׳ כן לעת ר״אע בספר כמו׳ וכבר הסיבותי עליו בספ׳ הבחור במאמ׳ ב׳ עקר ג׳ ·

ענב ודם ענב תשתה חמר · כענבים במדבר ידוע · ואת ענבי נזיריך · הרגש לתפארת וכתבנו הדומים לו בחלק הדקדוק ·

ענג והתענגתם מזיז כבודה · והתענגו על רוב שלום · ותתענג בדשן נפשכם · והתענג על יי · מהתענג ומרך · והפעל הכבד הנוה והמענגה · והשם בהיכלי ענג · ובתוספת תיו לא נאוה לכסיל תענוג · אהבה בתענוגים · והקבוץ מלשון נקבות ותענגות בני האדם · והתאר והענוג מאד · הרכה בך והענגה · ענין ההשתעשעות והנעימות בהנאת הנפש ·

ענד אענדנו עטרות לי · ענדם על גרגרותיך · ענין קשירה ·

אא״ כי לא לבד על הבלת הכפש כי גם על הבלת הגוף יפול לשון עונג ותענוג :

ענה מה ענה יי · ויען כל העם · עגני יי עגני · חכמות שרותיה תעננה · פי׳ אחת משרותיה תעננה אף היא תשיב אמריה לה · ויש לפרש תעננה לשון רבות · ובא הנון בדגש כמו עיני תראינה בה · ופי׳ תשיב אמריה לה לזה הפירוש לעצמה · ולא ענו העם אותו דבר · הענין הזה הוא השבת הדיבור ברוב · ויש שהוא תחלת הדבור כמו ויען איוב הראשון · ואמרת מה ענה יי · כה תאמר אל הנביא מה ענך יי · וענית ואמרת · ושמואל ראה את שאול ויי ענהו · כלם יענו ויאמרו אליך · והשם כי אין מענה אלהים · והדומים להם · והנפעל הרוב דברים לא יענה · אני יי נענה לו בי · פי׳ בעבור שמי אף על פי שהוא אינו ראוי · נעניתי לו בה ברוב גלוליו · כלומר אף על פי שהוא בא ברוב גלוליו אני יי נענתי לו · ובה כתוב בהא ואין ההא כפיק ובמקצת ספרים בא קרי וענפ׳ פירושו באלף · וכן אמר התרגום אנא יי משתאיל ליה בממרית דאתי למתבע · אבל לדעת התרגום בא דבק עם נעניתי לו ולפירושינו דבק עם ברוב גלוליו ונענה ונעניתי ענינם נעתר ונעתרתי ועוד אבאר הענין הזה בשרש עתר · והפעל הנוסף ורוח מבינתי יענני · והוא עובר לשנים פעולים ר״ל יבריחני לענות · והשם אשר לא מצאו מענה · ומיי מענה לשון · וע״א קרוב לזה הענין שקר ענה באחיו · לא תענה ברעך עד שקר · וענתה בי צדקתי · ויי ענה בי · ישמע אל ויענם · פירוש יענה בם · וחטאתנו ענתה בנו · פירוש כל חטאת וחטאת ענתה בנו · וענה גאון ישראל בפניו · בחשי בפני יענה · אבן מקיר תזעק וכפים מעץ יעננה · פירוש יעיד עמה כלומר הכפים יעיד עם האבן כי גם הוא מגזלה כולם ענין עדות · וענין אחר קרוב לו ותען להם מרים · ענו ליי בתודה · עלי באר ענו לה · וענה איים באלמנותיו · וענתה שמה כימי נעוריה · והפעל הכבד מענין זה למנצח על מחלת לענות · כרם חמר ענו לה · קול ענות אנכי שומע · ענין הכל הגבהת הקול בשיר · ויש באבל והוא וענה איים באלמנותיו · וכן בדברי רבותינו ז״ל מענות אבל לא מטפחות ולא מקוננות · ופירוש הענוי שכולן עונות באחת · ומזה הענין מקור מפעל הקל אין קול ענות גבורה ואין קול ענות חלושה · פירוש לא צעקת המנצחים במלחמה ולא צעקת המנוצחים · ויש לפרש

אא״ והכלל כל שהם לשון עדות דבוקים לבית השימוש אבל לשון ענוי לא ימצא רק בפיעל הדגוש ובפועל אבל לשון עני הוא בקל ורוב לשון בפעל והתפעל הוא לשון ש ההכנעה וכמבאים מהם מעטים בבנין הקל ודוק ותמצא ·

אא״ ולפי זה יהיה ענות שם פי׳ צעקת הוא שם ולא מקור

גם כן מזה הענין וכפים מעץ יעננה׃ כמו שאמר כי אבן מקיר תזעק אמר והכפים יצעק עמה כי גם הוא מגזלה׃ ויש לפרש מזה כי שמע יי אל ענייך׃ כלומר אל צעקתך כי בודאי מתוך עניה צעקה לאל וכן דעת אנקלוס שתרגם ארי קבל יי צלותך׃ ואם היה ענין עוני היה אומר ראה ולא שמע׃ וכן מזה הענין הידד כדורכים יענה׃ וענין אחר ענה בדרך כחי׃ עניתי בצום נפשי׃ ויענך וירעיבך׃ אם ענה תענה אותו׃ ואענה את זרע דוד למען זאת׃ האלף רפה׃ ושלא נזכר פעלו טוב לי כי עניתי׃ אשר לא תענה׃ והמקור ממנו את כל ענותו׃ או הוא שם בפלס זלות לבני אדם׃ ואם זה בחולם עין הפעל וזה בשורק׃ וההתפעל וכי התענית בכל אשר התענה אבי׃ והנפעל נגש והוא נענה׃ ונפש נענה תשביע׃ לענות מפני׃ משפטו להענות׃ והפעל הקל ממנו לפי דעתי אני עניתי מאד׃ וכבר פירשתי פסוק זה בשרש כזב׃ ויש לפרש מזה וענה גאון ישראל בפניו׃ וכן ת׳ וימאך יקר ישראל ואינון חזן׃ וכן מזה הענין יענו כי אין רועה׃ עריצים יענה׃ מקולם לא יחת ומהמונם לא יענה׃ וכן טרם אענה אני שוגג׃ פי׳ טרם הכנעי והייתי חוטא שוגג הייתי כי לא הייתי פונה אל מצותך ואל אמרתך ולא הייתי נותנם על לב וזוכרם ועתה כשראיתי שחטאתי בהפנותי לבי מאמרתך נכנעתי ושבתי לשמור אמרתך ולזכור אותה תמיד כדי שלא אהיה שוגג באחת ממצותיך ואפשר להיות בנין הפעיל מזה ישמע אל ויענם׃ והתאר ויד עני ואביון לא החזיקה׃ העניים והאביונים׃ עניה סוערה׃ והשם ענית עני׃ והשם עוד לחם עוני׃ נקרא כן על שם שנתענו במצרים׃ כי על זה בחרת מעוני׃ ופי׳ הפסוק כן השמר אל תפן אל און כלומר הייה לך להשמר שלא תפנה ואל און ולהצדיק עצמך ולהרשיע דין השם כי על זה בחרת מעוני כלומר על זה הפנית לאון ולהצדיק עצמך בחרת יותר מלענות מלפני יי ולומר יי הצדיק ואני ועמי הרשעים׃ וכן על זה הדרך יחלץ עני בעניו׃ כלומר הנכנע מפני השם בהכנעתו יחלץ אותו ויצילהו מצרתו שהוא בה לענין שאמר למעלה וחנפי לב ישימו אף לא ישועו כי אסרם׃ והשם במא קמתי מתעניתי׃ וקרוב לענין הזה ענו מאד׃ יאכלו ענוים וישבעו׃ והשם עקב ענוה׃ וענותך תרבני׃ ובנוח הוו וענותך תרבני׃ ומ״א וענוה צדק׃ ענינם שפלות רוח׃ ומזה הענין עני ורוכב על חמור׃ וכן ת׳ ענותן ורכיב על חמרא׃ וכן והשארתי בקרבך עם עני ודל׃ וכת׳ עם ענותן ומקבל עולבן׃ וע״א הוא ענין רע נתן אלהים לבני האדם לענות בו׃ וכעס עניינו׃ עסק רע להתעסק בו וכעס עסקו׃ כי בא החלום ברוב ענין׃ בעסקים ופנים רבים׃ וכתב א״א ז״ל מזה לב צדיק יהגה לענות׃ ופי׳ על אשר הקדים וטהורים אמרי נועם אמר לב צדיק לענין יהגה ויחשוב להוציא לענין ולא ידבר בלא ענין והוא שם בפלס פנות קדים׃ למנות ימינו׃ שהוא כמו למנין ימינו׃ וכן לענות כמו לענין׃ גם זה הבל וענין רע׃ רוצה לומר ענין איש רע כי הוא פתוח והוא סמוך והמסורת עליו לית פתח׃ והביא רבי יונה בענין זה כל פעל יי למענהו׃ כלומר לענין שהוא רוצה בו ויתכן לפרש למענהו בעבורו

א״ה והוא לא כמנא רק בקהלת לבד ויש מפרשי׳ מזה למענהו וכשאלתי על פתחות הלמ״ד ולא מצאתי מענה׃

(גליון: צפניה ג׳ · ירמיה כ״ה · תלים ק״כ · תלים ל״ה · דברים ח׳ · שמות כ״ב · מלכים א׳ י״א · תלים קי״ט · ויקרא כ״ג · תלים קל״ב · מלכים א׳ ב׳ · ישעיה נ״ג · ישעיה נ״ח · שמות י׳ · תלים קי״ו · הושע ה׳ · זכריה י׳ · ישעיה כ״ה · ישעיה ל״א · תלים קי״ט · יחזקאל ט״ז · ישעי׳ נ״א · ישעי׳ כ״ל · תלים כ״ב · דברים ט״ז · איוב ל״ו · איוב ל״ו · עזרא ט׳ · במדבר י״ב · תלים כ״ב · משלי כ״ב · תלים י״ח · שמואל ב׳ כ״ב · תלים מ״ה · זכריה ט׳ · צפניה ג׳ · קהלת א׳ · קהלת ב׳ · קהלת ה׳ · משלי ט״ו · קהלת ד׳ · משלי ט״ז)

ופירש רבי יונה הוא ענין רע׃ לענות בו׃ כי האלהים מענה בשמחת לבו׃ וענותך תרבני׃ ענין ההשגחה ואפשר שיהיה מענה בשמחת לבו מענין עדות׃ וכתב הגאון ר׳ יצחק אבן גיאת ז״ל כי פי׳ ענין ולענות בו הכונה בחפץ והתעסקותיו בו׃ וממנו וענותך תרבני עזרתך ורצונך׃ וממנו כל פעל יי למענהו למען חפצו ורצונו אשר הוא הסיבה והעלה והחפץ׃ והביא רבי יונה אענה את השמים והם יענו את הארץ׃ והארץ תענה את הדגן׃ והם יענו את יזרעאל׃ בענין הכונה׃ ועל דעתי שהם מהענין הראשון שהוא השבת הדבור׃ ופי׳ אענה את השמים כי מרוב העצר את השמים כאילו הם ישאלוהו המטר והוא ימטיר אותם והם יענו את הארץ כאילו הארץ תשאלם המטר והם יתנו המטר והארץ תענה את הדגן כאילו הם ישאלוהו שתוציאם כי עמדה ימים רבים שלא הוציאה אותם ולא עשתה פירות׃ והם יענו ארץ יזרעאל כאילו עמק יזרעאל ישאל על עמדו חרב כמה ימים ואחר שירבה הדגן והתירוש והיצהר ירבה הישוב׃ וכן והכסף יענה את הכל׃ כאילו כל צרכי האדם ישאלו לכסף והכסף ימלא את הכל׃ ומזה כי האלהים מענה בשמחת לבו׃ כלומר כי הוא רוצה בשמחתו ומזמן לו והוא פעל יוצא לשלישי כי האלהים מענה והדגן והתירוש והכסף והזהב יענוהו למלאת חפציו׃ וע״א כבחצי מענה צמד שדה׃ ומ״א האריכו למעניתם׃ הוא הקו שיחרוש החורש בשורים בשיעור שירצו בו ואחר כך יחזור ויעשה אחר כמוהו וכן עד שיחרוש כל השדה ובלעז שליו׃ וכן בע״א באסרם לשתי עונותם׃ האחד עונה בפלס שואה והוא רמז לשתי הממלכות אפרים ויהודה׃

(גליון: קהלת א׳ · קהלת ה׳ · תלים י״ח · הושע ב׳ · הושע ב׳ · הושע ב׳ · קהלת י׳ · שמואל א׳ י״ד · תלים קכ״ט · הושע י׳)

ענף שרש וענף׃ וענפיה ארזי אל׃ אבל ענפכם תתנו׃ לא נגזר מענף אבל הוא משקל אחר כאשר פירשתיו בשער השמות במקומו׃ והתאר פוריה וענפה׃ והענין ידוע׃

(גליון: מלאכי ג׳ · תלים פ׳ · יחזקאל ל״ו · יחזקאל י״ט)

ענק באחד ענק מצוארניך׃ וענקים לגרגרותיך׃ ובקבוץ הנקבות ולבד מן הענקות אשר בצוארי גמליהם׃ הוא חלי תלוי בצואר ויבא תחת הגרון׃ לכן ענקתמו גאוה׃ כלומר שמו הגאוה ענק לצוארונם׃ העניק תעניק לו׃ רוצה לומר שענהו ושים על צוארו כענק חרוזות מן הדגן והתירוש והיצהר׃

(גליון: שיר ד׳ · משלי א׳ · שופטים ח׳ · תלים ע״ג · דברים ט״ו)

ענש וענשו אותו מאה כסף׃ ויענש את הארץ׃ ויין ענושים ישתו׃ גם ענוש לצדיק לא טוב׃ והנפעל ופתיים עברו ונענשו׃ ענש יענש׃ ענינם חיוב וגבוי נתינת הממון ואפשר שיהיה ופתיים עברו ונענשו חיוב נתינת הנפש כלומר המיתה כמו שנשתמשו רז״ל הרבה בזה הלשון באמרם דמעניש וקטיל וזולת זה הרבה ועל הדרך הזה פירשו הם גם ענוש לצדיק לא טוב׃

(גליון: דברים כ״ב · ד״ה ב׳ ל״ו · עמוס ב׳ · משלי י״ז · משלי כ״ב · שמות כ״א)

עסס ועסותם רשעים׃ ענין הדריסה והכתישה פרמ״יץ בלעז׃ ומזה נקרא עסיס יטפו ההרים עסיס׃ וכעסיס דמם ישכרון׃ מעסיס רמוני׃ הוא המשקה היוצא על ידי הסחיטה והכתישה׃

א״ה שיתכן לומר שיוד של רמוני אינו לתדבר בעדו רק ליחס עיין בשרש רמן׃

(גליון: מלאכי ג׳ · יואל ד׳ · ישעיה מ״ט · שיר ח׳)

עפא מבין עפאים יתנו קול׃ האלף נחה והיוד נעה הם הסעיפים׃ וכן בארמית אתרו

(גליון: תלים ק״ד)

עפיה

(דניאל ג׳ דניאל ג׳) עפיה · עפיה שפיר · ויש לפרש עפיה עליו והוא הנכון לענין הפסוק וכן מבין עפאים מבין העלים ״

עפל (ישעי׳ לב׳ · מיכה ד׳ · ד״ה ב׳ לג׳ · ד״ה ב׳ כו) עפל ובחן · עפל בת ציון · וסבב לעפל · ויגביהה מאד · ובחומת העפל בנה לרב · מקום גבוה ומבצר · (במדבר יד) ומזה ויעפילו לעלות אל ראש ההר · פירוש הגביהו לב וחזקוהו לעלות אנגריישׁרון בלעז · (חבקוק ב׳) ומזה עוד הנה עפלה לא ישרה נפשו בו · ופירוש הפסוק פירש רבי אחי רבי משה ז״ל פירוש נכון אומר כי נפש הרשע שלא ישרה בעצמו ואין לה בטחון ואמונה בשם יתעלה עפלה כלומר שמה עצמה בעפל ובמבצר אבל הצדיק הבוטח בי״י באמונתו ובבטחונו יחיה ולא יצטרך לשום עצמו בעפל ומבצר · (מלכים ב׳ ה׳) ויבא אל העפל ויקח מידם ויפקד בבית · פירוש למקום גבוה הר או גבעה חוץ לעיר והפקיד בבית שהיה שם הכסף וחליפות השמלות ו״ת ועל לאתר כסי תרגם אותו כמו אופל · ומזה עפולים שאנחנו קורים טחורים שהוא כינוי לתחתוניות ״.

(א״א וכן ויעפילו לעלות במדרש ר׳ תנחומא לשון סוסך ואפילה :)

עפר (בראשית ב׳ · איוב כח · דברים ט׳ · דברים ט׳ · משלי ח׳ · איוב כח) עפר מן האדמה · ברזל מעפר יקח · עד אשר דק לעפר · ואשליך את עפרו · וראש עפרות תבל · ועפרות זהב לו · פירוש העפרות שיוקח מהם הזהב או יקרא הזהב השחוק עפר כמו שכתוב ואשליך את עפרו כמו שאר״זל · וכן האפר נקרא עפר (במדבר יט) מעפר שרפת החטאת · עפר אדמה ארץ תבל ארבעתם ענין אחד ונסמכו זה לזה כמו עפרות תבל · (דניאל יב׳ · עמוס ב׳) אדמת עפר · על עפר ארץ · ואף על פי כן יש הפרש ביניהם מעט כי עפר יקרא הדק ברוב וכן אדמה כמו שאמר ואדמה על ראשו ומעט נזכרה האדמה על הדק וארץ ותבל יש ביניהם הפרש מעט כי ארץ היא כלל הכל ישוב ומדבר ותבל כלל על הישוב וכן הדברים הדקים יכונו בעפר כמו שאמר וידק לעפר · (מלכים ב׳ כג · מלכים ב׳ כג · מלכים ב׳ כג) ונשא את עפרם · וישלך את עפרה · והפעל הכבד הנלקח ממנו (שמואל ב׳ טז · ירמיה ו׳ · שמואל טו) ועפר בעפר · מאש תם עופרת · צללו בעופרת · הוא האבר כתרגומו ואמרו שנקרא כן על שם האפר כי כל המתכות יאכלם העפר ויפחתו בהיותם בו אבל העופרת תוסיף בעפר · (שיר ב׳ · שיר ד׳) לעופר האילים · כשני עפרים · הוא ילד האיל או הצבי ״

עץ (בראשית א׳ · הושע ד׳ · דברים כ׳ · יהושע ט׳ · בראשית כב) עץ פרי · עמי בעצו ישאל · כל עצך ופרי אדמתך · חטבי עצים · ויבקע עצי עולה · ובאמרו בעצו ישאל רמז בו אל הצלמים שהם מעץ או אומר כן על המנחשים כמו שאר״זל מנחש זה האומר פתו נפלה מפיו מקלו נפל מידו בנו קורא לו מאחריו וזהו שאמר ומקלו יגיד לו · כפל הענין כמנהג הלשון · (ירמיה ו׳) ובה״א הנקבה כרתו עצה ושפכו על ירושלם סוללה · (שמואל ב׳ כא) הה״א רפה ואיננה כינוי · ועץ חניתו · הוא יד החנית וכתיב חץ כי הוא עשוי כמו החץ ·

עצב (מלכים א׳ א׳ · ישעיה סב · דברי הימים א׳ ד׳) ולא עצבו אביו · פעל עבר · כלומר לא הרגיזו ולא הדאיגו · ועצובת רוח · ועשית מרעה לבלתי עצבי · פעל עומד · ופירושו שתעשה עמי שלא אעצב ולא אדאג מרעה · (שמואל א׳ כ׳ · שמואל ב׳ יט) והנפעל נעצב אל דוד · נעצב המלך על בנו · (שמואל א׳ כ׳) שניהם נפעל עבר כי הם פתחין · אל ידע זאת יהונתן פן יעצב · (בראשית ו׳ · בראשית מה) ועתה אל תעצבו · וההתפעל ויתעצב אל לבו ·

(א״א כן כמנהג שרשים רבים שבמקום אחד הם עומדים ובמקום אחר הם יוצאים כמו הפך כזל יבק ולומיקס :)

(בראשית לד · ישעיה סג) ויתעצבו האנשים · והפעל הכבד · והמה מרו ועצבו את רוח קדשו · כלומר הרגיזו והדאיגו את רוח קדשו · (תהלים נו · תהלים עח) כל היום דברי יעצבו · ופעל כבד אחר יעציבוהו בישימון · (תהלים קלט) והשם אם דרך עצב בי · כלומר אם דרך הרגזה ודאגה בי על המקרים שיבואוני אלא שהכל אני מקבל מאהבה או פירושו אם אני הולך דרך רע שירגיזך ויכעיסך · (משלי י׳ · משלי טו) ומ״א ולא יוסיף עצב עמה · בשש נקודות · ודבר עצב יעלה אף · (ישעיה נ׳) ומ״א למעצבה תשכבון · ומ״א קורץ עין (משלי י׳ · משלי טו) יתן עצבת · ובסמוך ובעצבת לב רוח נכאה · והקבוץ (איוב ט׳ · תהלים קמז) יגורתי כל עצבותי · ומחבש לעצבותם · (תהלים טז) ירבו עצבותם · ענין כולם הרוגז והדאגה · ואמר מחבש על הדאגה על דרך השאלה כי כן אמר הרופא לשבורי לב · (ירמיה כב) ומזה הענין נקראו צלמי ע״ז עצבים העצב נבזה · (ישעיה מח) פן תאמר עצבי עשם · כי הם דאגה ורוגז למתעסק בהם ומרגיז בהם הש״י · ויתכן לפרש מזה אם דרך עצב בי · כלומר אם אני פונה אל העצבים · וכן עשנו לה (ירמיה מד) כונים להעציבה · כלומר לעשות לה עצבים או יהיה להעציבה על דרך הכינוי ר״ל לשמחה והה״א להעציבה רפה ומשפטה מפיק וכבר כתבנוהו עם הדומים לו בחלק הדקדוק · (קהלת י׳) וע״א קרוב לזה מסיע אבנים יעצב בהם · יתעמל ויתיגע בהם · (איוב י׳) והפעל הכבד ידיך עצבוני · כלומר עמלו ויגעו ביצירתו והוא על דרך משל · והחכם רבי משה בן עזרא פירשו מענין הגידים שנקראו עצבים רוצה לומר בראו עצביי ובשריי · (בראשית ג׳) והשם בעצב תלדי בנים · (משלי יד) בכל עצב יהיה מותר · בשש נקודות · (ישעיה נח) וכל עצביכם תנגשו · ורגש הצ״די כדגש קו״ף מקדש י״י · (משלי ה׳ · ד״ה א׳ ד׳ · ישעי׳ יד) ועצביך בבית נכרי · ומ״א כי ילדתי בעצב · מעצבך ומרגזך · (בראשית ג׳ · בראשית ג׳) ומ״א בעצבון תאכלנה · עצבונך והרונך · (בראשית ה׳) ומעצבון ידינו · ענין הכל העמל והיגיעה · ופירוש בכל עצב יהיה מותר בכל עמל שיעמול האדם יהיה לו יתרון ומעלה ממנו כי ברוב העמל יגיע האדם אל המעלה ואל העושר והשררה אך עמל השפתים ויגיעת הדבור אין בה כי אם חסרון וגרעון וזהו שאמר ודבר שפתים אך למחסור ״

עצד (ישעיה מד · ירמיה י׳) חרש ברזל מעצד · מעשה ידי חרש במעצד · הוא הקרדום או הכלי שקורין לו בלעז רולדוי״רא או אותו שקורין איי״שא ומה שהכריחנו לשתי הפנים האלה הוא שמצאנו עליו בדברי רז״ל כי אמרו במשנה מה שהחרש מוציא במעצד הרי אלו שלו ובכשיל של בעל הבית ואמר הברית מה שהחרש מוציא במעצד והנפסק במגרה הרי אלו של בעל הבית ודעת המשנה במעצד שהוא הקטן והוא שקורין לו בלעז רולדוי״רא או אותו שקורין איישׁ״א כי שניהם קטנים לפיכך מה שמוציא במעצד הרי אלו של חרש והכשיל הוא הקרדום הגדול לפיכך מה שמוציא בו הוא של בעל הבית ולא זכר בברייתא כשיל כי קרא לו מעצד ולדעת הבריתא אם כן המעצד הוא הקרדום הגדול לפיכך מה שמוציא בו הוא של בעל הבית ומה שאמרו עוד אם היה חרש נותנין לו שני מעצדין הוא הגדול והקטן כמו שפירשנו ·

עצה (משלי ט׳) עוצה עיניו לחשוב תהפכות · פירושו סותם כי יותר יחשוב האדם כשעיניו סתומות מכשעיניו פתוחות שלא יפנה אנה ואנה ואין לבו כי אם על הדבר ההוא שהוא חושב בו · (ויקרא ג׳) לעמת העצה יסירנה · הוא קצה השדרה · ורז״ל שמו המלה הזאת משרש יעץ שאמרו

שאמרו מקום שהכליות יועצות ולמעלה מן הכליות
היה מסירה ׃

עצל לך אל נמלה עצל ׃ עצלה תפיל תרדמה ׃
בעצלתים ימך המקרה ׃ אמר המלה בלשון
שנים לפי שענינה עצלות הידים ׃ ולחם עצלות לא
תאכל ׃ והנפעל ממנו אל תעצלו ׃ ענין הכל התרשלות
בדבר הצורך והמנע מעשותו מפני לאות נפש העצל
מהתעורר אל הדברים שצריך אליהם ׃

עצם ועצם כחו ולא בכחו ׃ כי עצמת ממנו ׃
ואויבי חיים עצמו ׃ עצמו לי אלמנותיו
מחול ימים ׃ רב ועצום ׃ ועצמים חטאתיכם ׃ והשם
כחי ועוצם ידי ׃ לא נכחד עצמי ממך ׃ ומא זה ימות
בעצם תמו ׃ בשש נקודות ׃ ר״ל בתוקף שלמותו ׃
ומא ולאין אונים עצמה ירבה ׃ ובן כוש עצמה ׃ חטף
והמסורת עליו ב׳ ירבה ודין ׃ ופירושו כוש היה לך
לעצמה כמו שאמר פוט ולובים היו בעזרתך ׃ ובסמוך
בעצמת חבריך ׃ ומא ותעצמות לעם ׃ והפעל הכבד
ויעצימהו מצריו ׃ ענין הכל החוזק והתוקף והגדולה
בענין האיכות והכמות ׃ ובן נאמר לענין חוזק הריב
ובין עצומים יפריד ׃ כלומר בין המתחזקים במריבה ׃
הגישו עצמותיכם ׃ תוקף ריבכם וראיותיכם ׃ וכן
בדברי רז״ל בזה הלשון שנים שנתעצמו בדין ׃ ונפל
בעצומיו חלכאים ׃ בתוקף ריביו ומלחמותיו ׃ ועצומיו
תאר לריבים התקיפים ולמלחמות החזקות ׃ עצם
מעצמי ׃ בשש נקודות ׃
דבקה עצמי לבשרי ׃
פירשנוהו בשרש בשר ׃
יוצם אל עצמו ׃ והקבוץ
בלשון זכרים כעצמים
בבטן המלאה ׃ ר״ל העובר אשר בבטן ההרה ׃
והקבוץ בלשון נקבות אספר כל עצמותי ׃ העצמות
היבשות ׃ ועצמותיכם כדשא תפרחנה ׃ ועצמותיהם
יגרם ׃ ידוע נקרא כן לפי שהעצם חזק ותקיף מהבשר ׃
ולפי שהעצם חוזק הגוף ומעמידו נקרא הגוף עצם
אדמו עצם מפנינים ׃ בשש נקודות ׃ אך עצמי ובשרי
אתה ׃ עצמך ובשרך אנחנו ׃ ואף על פי שזכר בשר
עם העצם העצם שזכר אינו מיוחד על העצם לבד כי
אם על הגוף ובשר שזכר אחריו הוא כפל דבר כי גם
בשר לבדו יאמר על הגוף כמו שנאמר ומבשרך לא
תתעלם שהוא הקרוב שהוא כגופו של אדם ׃ ובדברי
רז״ל הרבה בזכר העצם במקום הגוף באמרם הלך הוא
בעצמו ׃ ויתכן להיות כמו אלו אף על פי שהוא מא לא
נכחד עצמי ממך ׃ כלומר גופי ׃ וכן כל דבר יקרא
עצם בעצם היום הזה ׃ בשש נקודות בגופו של יום ׃
וכעצם השמים לטוהר ׃ כגוף השמים ׃ והפעל הדגוש
ממנו וזה האחרון עצמו ׃ פירוש שבר עצמותיו ׃ ועא
ועוצם עיניו מראות ברע ׃ והכבד ויעצם את עיניכם ׃
ענינם הסתימה ׃ וכן בדברי רז״ל המעצם עיניו של מת
קודם יציאת הנשמה הרי זה שופך דמים ׃

א״א על הרוב עצם לשון נקבה וכן ועצמי חרה וכמוהו בלשון זכר עצם אל עצמו ומעטים דומיהו ׃

עצר כי עצר עצר יי ׃ עצרני יי מלדת ׃ ועצר
את השמים ׃ הן יעצר במים ויבשו ׃ כי אם
אשה עצרה לנו ׃ מנועה ממנו כלומר עצורה בעבורנו
שלא היתה עמנו כתמול שלשום בצאתי ויהיו כלי
הנערים קדש אם כן מותר לנו לאכלו והוא דרך חול
פירוש והוא הלחם אין בו מעילה אחר שהוא מוסר
מלפני יי כי אין מעילה בלחם הפנים אחר הקטרת בזיכים
ואף כי היום יקדש בכלי אין צורך לומר זה שנוכל לאכלו
אלא אפילו זה שהוא על השולחן שהוא קדוש בכלי
שהשולחן מקדשו וכל זמן שהוא על השולחן יש בו
מעילה אעפ״כ נוכל לאכלו מאחר שאין לך לחם אחר
ואנחנו רעבים שאין לך דבר שעומד בפני פקוח נפש
אלא ע״ז וגילוי עריות ושפיכות דמים כך נראה זה הפי
מדברי רז״ל במנחות וכבר פירשתיו פי׳ אחר בשרש חלל ׃
והשם שאול ועוצר רחם ׃ והנפעל והמגפה נעצרה ׃
בהעצר שמים ׃ ענין המניעה ׃ ובענין קרוב לזה והוא
ענין העכוב ולא עצרתי כח ׃ לא עכבתי הכח לעצמי ׃
ולא עצר כח ירבעם ׃ ולא עצרו ללכת אל תרשיש ׃
פירוש לא עצרו כח ללכת אל תרשיש ׃ שרים עצרו
במלין ׃ נעצרה נא אותך ׃ ולא יעצרכה הגשם ׃ עצר
בעצמותי ׃ בהיותו עצור בחצר המטרה ׃ אל תעצר
לי לרכוב ׃ אל תעכב לי הבהמה לרכוב ׃ ועצור ועזוב
בישראל ׃ ואפס עצור ועזוב ׃ כתב אא״ז עצור העושר
שהוא עצור בבתים ועזוב המקנה שהוא עזוב בשדה ׃
והנפעל נעצר לפני יי ׃ כלומר מעכב שם להתפלל ׃
והשם מעצר וממשפט לקח ׃ מקום שהיה עצור שם
ורמז בו על הגלות ׃ ומשקל אחר כי אין ליי מעצר ׃
ומשקל אחר איש אשר אין מעצר לרוחו ׃ ענין כלם
העכוב והמניעה ׃ ומזה נקרא המלכות והממשלה עצר
יורש עצר ׃ בשש נקודות ׃ זה יעצר בעמי ׃ אל יעצר
עמך אנוש ׃ לפי שהמלך או המושל עוצר העם מלצאת
ומלעשות דבר בלי רשות כענין שנאמר ובלעדיך לא
ירים איש את ידו ואת רגלו ׃ ומזה נקרא קבוץ האנשים
ואסיפתם במקום אחד עצרה ׃ קדשו צום קראו עצרה ׃
עצרת בגדים ׃ לפי שנעצרים ומתעכבים במקום
אסיפתם ׃ ואא״ז פירוש עצרת בוגדים מלכות בוגדים
מן יורש עצר ׃ ונקרא החג עצרת לפי שנעצרים
ונמנעים העם בו מעשות מלאכה ושמיני של סוכות
הוא הנקרא עצרת מיוחד לפי שלא היה בו דבר לכנות
אותו כמו חג המצות וחג השבועות וחג הסוכות או לפי
שהיו נעצרים בו עולי הרגל אחר השלימם חג הסוכות
לעשות אותו היום קדש ׃

עקב עקב הלב מכל ׃ שם תאר ׃ כי כל אח עקב
יעקב ׃ העי״ן בשוא לבד וכל שום בר נש
בשוא ופתח ׃ ויעקבני זה פעמים ׃ והתאר לנקבה
עקבה מדם ׃ יאמר מן עקוב עקבה כמו מן אדום אדומה ׃
והשם ויהוא עשה בעקבה ׃ ענין הכל התרמית והערמה ׃
וכן פירשו רז״ל עקבה מדם שהיו עוקבין להרוג נפשות
כלומר מערימין ובמקום אחר פירשו עקבה מלוכלכת
שאמרו בתלמוד ירושלמי אם יש בו עקבת יין אסור
ואמרו מהו עקבת יין דההוא דמלכלך כדכתיב עקבה
מדם ׃ והיה העקוב למישור ׃ הדרך המעקל וקשה
לעלות בו ׃ יאחז בעקב פח ׃ ואתה תשופנו עקב ׃
וידו אוחזת בעקב עשו ׃ הוא אחורי הרגל ׃ הגדיל עלי
עקב ׃ פירוש הגדיל עלי עקבו כאילו אני תחת רגלו ׃
והקבוץ בלשון זכרים צאי לך בעקבי הצאן ׃ כלומר
הליכות ׃ ובלשון נקבות עקבות משיחך ׃ ועקבותיך
לא נודעו ׃ ר״ל מקום הליכותיך ודגש קו״ף עקבות
ועקבותיך לתפארת ׃ והפעל מזה בבטן עקב ׃ כלומר
אחז בעקבו ׃ ומזה נטיתי לבי לעשות חקיך לעולם
עקב ׃ בחמש נקודות כלומר עד סוף העולם ׃ וכן ואצרנה
עקב

עקב · עד סוף העולם ר״ל כל ימי חיותי · והוא יגד עקב · כלומר לסוף ואמרו לסוף עקב לפי שהעקב סוף הגוף · ומזה עוד הפעל הכבד ולא יעקבם כי ישמע קולו · לא יאחרם לסוף אך יבא תכף הברק חרעם · וכן אמר על השכר עקב לפי שהשכר סוף המעשה והיה עקב תשמעון · בשכר שתשמעו ·

אא״ ויש אומרים כי יעקבם כמו יעכבם בחילוף קוף בכף וכן בדברי רז״ל קפל כמו כפל :

ישובו על עקב בשתם · בשכר בשתם ישובו אחור · בשמרם עקב רב · שכר רב · וכן עקב אשר שמע אברהם · עקב היתה רוח אחרת עמו · וכן קראו לשכר אחרית כי אם יש אחרית ותקותך לא תכרת · וכן פירש אא״ז למה אירא בימי רע עון עקבי יסבני · למה אירא בימי רע כלומר בימי העונש עון עקבי יסבני ר״ל השכר הרע שיהיה לי לאחריתי עתה יסובבני אם כן למה אירא כי עתה אני מקבל שכר מעשי ועון שאמר הוא שכר העון כמו כי לא שלם עון האמרי · ואת עקבו מים לעיר פירשו בו סופו · ואא״ז פירשו מענין ויעקבני שאמר בו התרגום ואכמני שהוא מענין מארב ר״ל מארבו היה מים לעיר וכן אמר התרגום בזה וית כמניה מערב לקרתא ״

עקד ויעקד את יצחק בנו · ויקשור · ויתן פני הצאן אל עקוד · עקדים נקדים · פירוש שהכתמים שלהן במקום שקושרין אותו היד והרגל שכופפין היד על הרגל וקושרין וכאותו מקום היו כתמיהם לכך קראן עקודים · בית עקד הרועים · בחמש נקודות ת״י בית כנישת רעיא · ואא״ז פירש בית שהיו הרועים גוזזים שם את צאנם ובשעת הגזיזה קושרין אותם ברגליהם מקום העקידה ״

עקה ועשית מעקה לגגך · הוא בנין שעושין לגג סביבותיו בנין גבוה עשר טפחים או יותר כדי שלא יפול הנופל ממנו ״

עקל על כן יצא משפט מעקל · פירוש מעוות · נחש עקלתון · הוא לויתן ההולך בים דרך עקלתון שמעקל עצמו שאינו יכול לפשוט עצמו במקומות מהים מרוב גדלו וארכו וכן קראו נחש בריח שמבריח מקומות מהים מן הקצה אל הקצה והוא משל על מלכי האומות וכבר כתבנו בו פי׳ אחר בשרש נחש · ובהכפל העי״ן והלמ״ד ארחות עקלקלות · והמטים עקלקלותם · כלם ענין עוות ״

עקר לעקור נטוע · והנפעל ועקרון תעקר · כל דבר הנהרס או הנתלש מעקרו יפול בו לשון עקירה כלומר הסרת העקר כי השרש הוא עקר בארמית ברם עקר שרשוהי · וכן רז״ל הרגילו לקרוא ליסודי הדברים עקר · והפעל הכבד בכריתת עקבי הבהמה את סוסיהם תעקר · את סוסיהם עקר · ויעקר דוד את כל הרכב · עקרו שור · כי רגלי הבהמה הם יסוד ועקר לבהמה מה שאין כן באדם לפיכך כנה כריתת עקבי הבהמה בלשון עקירה כמו תלישת הנטוע משרשו · או לעקר משפחת גר · בחמש נקודות ארז״ל זה שנמכר לע״ז עצמה לחיות לה שמש וקראו עקר לפי שנעקר מכל עסקיו לשמש לע״ז לחטוב עצים ולשאוב מים · עקר ועקרה · מושיבי עקרת הבית · האשה שאינה יולדת נקראת עקרה וכן האיש שאינו מוליד נקרא עקר · ואפשר שנקראת כן שנעקר בה דבר שאינה יכולה לקבל הזרע וכן האיש שאינו מוציא הזרע כמשפט ·

עקש תם אני ויעקשני · והנפעל ונעקש דרכים יפל באחת · והכבד נתיבותיהם עקשו להם · ואת כל הישרה יעקשו · ומעקש דרכיו יודע · והתאר דור עקש · אשר אורחותיהם עקשים · תועבת יי׳ עקשי לב · והשם הסר ממך עקשות פה · כלם דגושות הקוף · ומשקל אחר ומעקשים למישור · הכל ענין עוות ״

ערר ואנכי הולך ערירי · יחיד בלא בנים · וכן כתבו את האיש הזה ערירי · ערירים יהיו · אמרו רז״ל אף על פי שיש לו בנים קוברן ויהיו בלא בנים · ערירים ימותו · שלא יהיו להם בנים ״

אא״ ודוכש ורש״י ז״ל פירשו ערירי מלשון ער ועונה פי׳ כן וכן תרגם אונקלוס עריריי בלא ולד :

ערב ובשמחתו לא יתערב זר · ויתערבו בגוים · ולפותה שפתיו לא תתערב · והשם וגם ערב רב עלה אתם · ויבדילו כל ערב · בחמש נקודות · ענין ערבוב והתחברות הדברים · ומזה נקרא העת אחר ביאת השמש ערב בערב בשר לאכול · בשש נקודות מפני שהוא עת החשך ויתערבו הדברים שלא יכיר אדם ולא יפריד בין דבר לדבר · ולפי שהערב יחלק הלילה מן היום נקראת הלילה ערב ויהי ערב ויהי בקר · מתי אקום ומדד ערב · בין הערבים · הוא מעת נטות השמש למערב והוא משש שעות ולמעלה עד הלילה · ואמר ערבים שהם שנים כי מעת שתתחיל השמש לנטות הוא הערב האחד ואחר ביאת השמש הוא הערב השני ובין הזמן הזה הוא מה שאומ׳ עליו בין הערבים · ופאת ביאת השמש נקרא מערב ויראו ממערב את שם יי׳ · ובה״א הנוספת מעבר לירדן מערבה · וישרם למטה מערבה · כי הם מלעיל · ובה״א הנקבה למען ידעו ממזרח שמש וממערבה · מערבה לגיחון · הם מלרע · והפעל ממנו הנה נא רפה היום לערוב · ערבה כל שמחה · כלומר חשכה · את השתי או את הערב · בחמש נקודות הוא חוט האריגה שקורין לו בלעז טרמ״א ונקרא כן שמתערב עם השתי כי חוט השתי הוא דק וחוט הערב הוא עבה ממנו ומתערב עם השתי · ואת כל עורב למינו · ואת העורבים צויתי לכלכלך שם · והעורבים מביאים לו לחם ובשר · יקרוה עורבי נחל · ידוע · ומלאו בתי מצרים את הערב · ויבא ערב כבד · הם אספסופי החיות ממינים הרבה · וע״א וערבה ליי מנחת יהודה · כלומר תיטב ותהנה לו ותכשר לפניו · וכן וערבה שנתך · ושנתי ערבה לי · יערב עליו שיחי · אשר ערבת עליהם · ערב לאיש לחם שקר · כי קולך ערב · וזבחיהם לא ערבו לי · והעובר מזה ערוב עבדך לטוב · כלומר הטיב והכשר עבדך לטוב · וכן עשקה לי ערבני · ויתכן להיות מזה מי הוא זה ערב את לבו לגשת אלי · כלומר מי הוא זה אשר הטיב את לבו והכשירו לגשת אלי · ומזה נקראו השמים ערבות לרוכב בערבות · לפי שהם טובים ונכבדים · וכן מפרשים מזה ואת בני התערבות ר״ל בני האצילים והחשובים · וכן אמר התרגום ית בני רברביא · וכתב רבי יונה כי אפשר להיות מן הענין הזה ואת העורבים צויתי לכלכלך שם · ואומרו צויתי ר״ל שהעיר את רוחם לכלכלהו · והנכון שהם עורבים ממש שהם העופות הטמאות השחורות כמו שכתבנו · וע״א כי עבדך ערב את הנער · אם ערבת לרעך · אנכי אערבנו · בעורבים משאות · שימה נא ערבני עמך · והתפעל

והתתפעל התערב נא את אדני המלך אשור · והשם ערב ערבה לפני רעהו · פירמנ״צה בלעז · והמשכון אם תתן ערבון עד שלחך · ומזה הענין לפי דעתי ואת ערבתם תקח · כלומ׳ משכונם כי דרך אנשי הצבא לשים משכונות על הוצאתם לפי שאין המעות מצויין עמהן ואמר לו שיקח ויוציא משכונם מאשר משכונו אצלו ·
ובן בני התערבות · בני השרים שהיו נותנין אותם בבית המלך ערבים שלא ימרדו בו אישט״יש בלעז · והפעל ממנו שדותינו וכרמינו ובתינו אנחנו עורבים · כלומר ממשכנים · ומזה קראו למסחר מערב וערב ואת כל הערב אשר בתוכה · בחמש נקודות · מערבך וכל קהלך בתוכך · ר״ל אנשי מערבך · מחזיקי בדקך ועורבי מערבך · וכתב אא״ז מזה ואת העורבים צויתי לכלכלך שם · והעורבים מביאים לו לחם ובשר · ונקרא המסחר כן לפי שדרך הסוחרים לערב זה לזה בסחורתם · אשר שמתי ערבה ביתו · מדבר · וכן במדבר בערבה · ציה וערבה · ערבה לו לחם לנערים · היה השרון כערבה · בערבות מואב · זאב ערבות ישדדם · וחדו מזאבי ערב · שופטיה זאבי ערב · כולם והדומים להם ענין מדבר ואפשר לפרש זאבי ערב · זאב ערבות · מן ערב שהוא הלילה לפי שהזאבים באים לעיר בלילה לטרוף וכת״י מדיבי רמשא · ערב וכל נשיאי קדר · ואת כל מלכי ערב משא בערב · וכן כל מלכי הערב השוכנים במדבר · והוא בשש נקודות והם הערביים השוכנים במדב׳ · אבל ואת כל הערב · הוא עם המקובץ מעמים רבים כמו וגם ערב רב · וי״ת סומכוותא לשון ערבוב והוא בחמש נקודות · והמסורת אומיא ורמשא בשלש נקודו׳ ערוב ומשוה בשתי נקודות · כערבים על יבלי מים וערבי נחל ידוע ·

אא״ו ורש״י פירש על וערבה הוא לשון מדבר כמו באר׳ן ערבה ושוחה שאף שהערב כנגד היה בה ישוב והרבה ובמקום אחר מפרש לשון מישור עיין ירמיה י״ז :

אא״ו בעשרה לשוכות משתם הספר הזה וכבר חברתי שיר בסוף ספר המחור אשר חברתי עתה מקרוב מעשרה בתים ובסוף כל בית ערבים שכיון לא מן לא חוץ מלשון בל ערב למיכו לא יכולתי לסככים עמה מפני משקל השיר ויוכתן תרגם ואת העורבים ורבכרבי״א פירוש סוחרים גדולים :

ערג · כאיל תערוג על אפיקי מים כן נפשי תערוג אליך · תזעק ותהמה ולשון עריגה לאיל כמו לשון געירה לשור ולשון שאגה ונהימה ונעירה לאריה · ובדברי רז״ל לשון נעירה לחמור כמו שאמרו משמרה ראשונה חמור נוער ואמר תערוג לשון נקבה כי אפשר כי הנקבה היא עורגת יותר לצמא מהזכר ואמר איל ואם היא נקבה כמו שאמר גמל על הנקבות גמלים מניקות · או יהיה פירוש כאיל כנפש איל · כערוגת הבשם · והקבוץ מערגות מטעה · לערגות הבשם · כשזורעין הגן עושין אותו תלמים תלמים שורות שורות והשורה נקראת ערוגה והלשון ידוע בדברי רז״ל באמרם ערוגה שהיא ששה על ששה וזולת זה הרבה ״

ערד · ומוסרות ערוד מי פתח · תרגום פרא למוד מדבר כערודא דמדוריה במדברא והוא חמור חבר · וארז״ל כדי שיכיר בין חמור לערוד ·

ערה · תחת אשר הערה למות נפשו · ופעל כבד אחר אל תער נפשי · ותער כדה · ויערו את הארון · ענין שפיכה ויציקה · ואפשר להיות מזה הענין תשכרי ותתערי · כי כן דרך השכור להקיא אחר שנשתכר הרבה · וע״א את מקורה הערה · וכבד אחר פתהן יערה · ערות יסוד עד צואר · ערו ערו עד היסוד בה · והתתפעל תשכרי ותתערי · על דרך וישכר ויתגל בתוך אהלה · והשם ואת ערום ועריה · פירוש כערום וכעריה · וכן והניחוך ערום ועריה · או יהיה תאר וכשידבר על כנסת ישראל ידבר פעם לשון זכר ופעם לשון נקבה כמו שכתבנו בחלק הדקדוק והוא הנכון · עריה בשת · עריה תעור קשתך · אבל תעור מנחי העי״ן · ערות אביך וערות אמך לא תגלה · כי ערות הארץ באתם לראות · ומ״א כמער איש ולויות סביב · והראיתי גוים מערך · ענין כל אלו ענין גלוי · ורבי יונה פירש כמער איש מצד כלומר שהצורות היו מקיפות כל צד מצדי כל קרש וקרש והוא כמו שאמר מעבר איש לויות · וכן פירש ממערה גבע · מצד הגבעה · וי״ת ממישר גבעתא · ותרגם מעבר איש לויות מכבש עובד דבוק וכן תרגם כמער איש ולויות סביב כבש חד ומדבק סחור סחור · ויתכן להיות מזה הענין עד יערה עלינו רוח ממרום · כלומר עד יגלה · או הוא מהענין הראשון ובא על דרך אשפוך את רוחי · וע״א וקיר ערה מגן · והוא ענין דבוק כלומר שדבק המגינים אל החומה להלחם אל העיר וכן ת״י ועל שורא דבקו תריסין · ודומה לו בדברי רז״ל מעורה בשפשין כלומר דבוקה · אם היו מעורות בגידין אסורות · ודומה שפירש רז״ל מן הענין הזה כמער איש · שאמרו מאי כמער איש ולויות סביב · אמר רבה בר שילא כאיש המעורה בלויה שלו כלומר באיש הדבק באשתו פה כנגד פה · והכניס רבי יהודה בענין וקיר ערה מגן · עד יערה עלינו · וע״א ערות על יאור · והוא תאר לירקות ולדשאים הלחים ובא בפלס בלות ומשולאות · וכן ממערה גבע · ר״ל מקום סמוך לגבעת שיהיה שם מקום דשאים ועשבים וכנחו כן ללחות הדשאים שבו · והתתפעל מזה הענין ומתערה כאזרח רענן · כלומר מתלחלח ״

ערך · וערך עליה העולה · ויערוך עליו ערך לחם · יערך את הנרות · בעותי אלוה יערכוני · בפתח העי״ן ר״ל יערכו לפני · ויגידה ויערכה לי · בשוא העי״ן · ולא ערך אלי מלין · בקר אערך לך · פירוש אערוך לך תפלתי · ערוך כאיש למלחמה · ערוך מלחמה · סמוך והעי״ן בשוא וסגול · ערוכה בכל ושמרה ערכה לפני התיצבה · פירוש ערוך מלחמה או ערוך טענותיך · והשם נרות המערכה · ענין כלם וחדומי׳ להם ענין סדר · ושם מקום המלחמה מן המערכה נסתי היום · והקבוץ מערכות · ובסמוך מערכות פלשתים · מערכות ישראל · מערכות אלהים חיים · כלם בפתח העי״ן כלומר מקום שעורכי המלחמה אלו נכח אלו · ערך לחם · וערך בגדים · בחמש נקודות · כלומר סדר בגדיו ממה שצריך אליו · ואמר בו התרגום וזוג לבושין · לאדם מערכי לב · בפתח העי״ן מה שיחשוב ויסדר כלבו להוציא בלשונו ופעמי׳ לא יזדמן לו לדבר מה שחשב כי מיי׳ הוא מענה לשון על דרך אם אצדק פי ירשיעני · וע״א קרוב לזה לא יערכנה זהב וזכוכית · כי מי בשחק יערך ליי׳ · ואתה אנוש כערכי · לא ידע אנוש ערכה · ונאמר כי ומה דמות תערכו לו · מהפעל הכבד ומשפטו תעריכו כמו וידבקו גם המה שמשפטו וידביקו לפי שהוא יוצא לשלישי

לשלישי כי חדמות עורך והארם מעריך · וכן והעריך אותו הכהן · יעריכנו הכהן · כערכך הכהן · והיה ערכך הזכר · חכ"פ לנכח הכהן ואיננה נוספת כאשר חשבו רבים רוצה לומר כערך שתשים עליו כן יהיה ואע"פ שנכנסה עליו ה"א הידיעה במלת הערכך שלא כמנהג חנה כמוהו בתוך האהלי ·

א"א ולפי זה יהיה ה"א של הכהן לקריאה ולא לידיעה ·

ועניין אלו השווי והשומא ·

ערל וערלתם ערלתו את פריו · והשם לאיש אשר לו ערלה · וס"א אל גבעת הערלות · והתאר וערל זכר אשר לא ימול · וס"א ערל לב וערל בשר · בשש נקודות כי הסמוך מן וערל זכר ערל שפתים · כל דבר חיתר והכבד שראוי להשליכו ולהסירו יקרא ערלה · וכן ערל שפתים · כי חעלג יכבדו עליו דבריו ויוציא בשפתיו דברים יתרים עד שיגיע אל הדבור שרוצה לדבר והוא שקורין לו בלעז אופ"גי · וכן ערלת אזנם · לשון נקבה כלומר כבדה ויותרת בשר כאילו איננה ברויה לשמוע · וכן ערל לב · ערלי לב · כאילו לבם כבד ויתר בשר ושומן המכסהו שלא יוכל להבין על דרך השמן לב העם הזה ואזניו הכבד רדה והשכבת את ערלים · אשר ירדו ערלים אל ארץ תחתיות · וכן כלם אשר הם ביחזקאל בפרשת נחה על המון מצרים ר"ל בהם כבדי העונות ויתרי החטאים · או פירושם ערלי לבבות · וכן אמר התרגום בהם חייביא · שתה גם אתה והערל · התגלה שתגלה ערותך על דרך וישכר ויתגל · או הוא הפוך והנכון בו והרעל מענין כוס התרעלה ·

ערם ערום יערים הוא · ופתי יערים · ושומר תוכחת יערים · על עמך יערימו סוד · והתאר והנחש היה ערום · מפר מחשבות ערומים · והשם ויעשו גם המה בערמה · לוכד חכמים בערמם · הנכון בו בערמתם · וכן כתבונם עצבים שתבונן בתבונתם ענין תתחבולו · והערמות · וע"א ועירום בסה בגד · ואת ערום ועריה · וגם הוא תאר כי בשידבר על כנסת ישראל ידבר בלשון זכר ונקבה · ונכתב ביו"ר חמשך אחר העין ועירום יכסה בגד · כי עירום אנכי · בהיותך עירום ועריה · כי ערמים הם · וס"א ערום ויחף · והקבוץ ויהיו שניהם ערומים · ובגדי ערומים תפשיט · בדגש ונכתבו בוו"ו עם הדגש והדומים להם כתב בחלק הדקדוק · והמסו' חכמי' רפין ערטילאי דגשין · וס"א התאר מערמיהם חלבישו · או הוא שם · והשם עוד ובערום ובחסר כל · ויתכן גם כן ערום ועריה · ופירושו בערום ובעריה וענינם ידוע · וע"א בקצה הערמה · ערמת חטים · והקבוץ בלשון נקבות ויתנו ערמות ערמות · ובלשון זכרים סלוה כמו ערמים · והנפעל מזה נערמו מים · כלומר שעמדו ערמות ערמות כמו שאמר נצבו כמו נד · ובדרך החשאלה היחיו את האבנים מערמות העפר והמה שרופות · לח ולוז וערמון · וערמונים לא היו בפארותיו · הם הנקראים בלשון רבותינו דולבי · וכן

א"א כל ערום לשון יחיד שהוא בשורק הוא לשון ערמה כמו והנחש היה ערום והמסורת עליו לית דכותיה וכל משלי דכותי' אבל עירום שהו' בחולם הוא לשו' ערטילאי וכן כשהעין בניקוד כמו ערום אנכי ואחכה וכן כתבו המסורת סימן כין ערומי' שהוא לשון ערמה וכין ערומים שהוא לשון ערטילאי חכמים רפין ערטילאי דגשין פי' דגושין וסימן אחר דבכי חכמים ככתב כשמעים ודוק :

אמר התרגום ודלוב · ואומרים כי הוא האילן הנקרא בלעז קשטנ"יר ·

ערס מראשית עריסותיכם · וראשית עריסותיכם · פירושו בצק והוא ידוע ·

ערף ידך בערף אויביך · כי עם קשה ערף הוא · ערף ולא פנים · פנו אלי ערף ולא פנים · ואת ערפך הקשה · מטול ערפו · העורף הוא אחורי הפנים · וכן ארז"ל עורף דלהדרי פנים · ומול עורף הוא מה שאחורי הגרון · והפעל ממנו וערפתו · כלומר שתכרות ערפו · ופירשו רז"ל שמכת אותו בקופיץ ממול ערפו · וכן וערפו שם את העגלה · שהיו מכין אותה בקופיץ ממול ערפה · זובח השה עורף כלב · כלומר מי שהוא זובח השה לפני אחשוב אותו כאילו הוא עורף כלב לפני כי אמאס בזבחיו · יערוף מזבחותם · יהרוס · וכן צר ואור חשך בעריפיה · לרעת רבים כלומר בהריסותיה ובחרבותיה · ולפי דעתי כי בעריפיה כמו בשמיה ר"ל כי השמש והסהר חשכו לה בשמים מרוב חצרה וכנה השמים עריפים על שם שיערפו טל כמו שאמר עליהם אף שמיו יערפו טל · ופירוש יערפו יזלו · וכן יערוף כמטר לקחי · יזל ·

א"א ויש מפרשי' וערפתו לשון הכרה כלומר שיעשה בו סימן להכירו שהוא בכור ואינו רוצה לומר שימיתנו כי הבהמה מה חטאת וכן תרגום הלא בועז מודעתנו כיש מסביה' מתורגם מערפכנא וכן בדברי רבותינו ז"ל משום אטוד מערפיא פירוש מכירו ואוקמו כמו שפירשתי בספר התשבי :

ערץ לא תערץ מפניהם · לא תערצו ולא תיראון · פעל בודד · והפעל העובר בקומו לערוץ הארץ · העלה נדף תערץ · כי אערץ המון רבה · אולי תערוצי · ענינם והדומה להם חשבר והחתת · ופירוש אולי תערוצי תשברי אויביך · והשם בערוץ נחלים לשכון · בשקל גבול זבול ר"ל בבקעי הנחלים · וס"א מסעף פארה במערצה · בתוקף גדול ובשבר · והנפעל אל נערץ בסוד קדושים רבה · ונקרא הש"י נערץ לפי שיערצו ויחתו בני אדם ממנו כמו שנקרא נורא לפי שייראו ממנו וכן הגבור החזק נקרא עריץ לפי שיערצו וייראו ממנו · כגבור עריץ · עריצי גוים · ואת אלהי ישראל יעריצו · שיתנו לו העריצות והכח שיאמרו עליו שהוא נערץ · וכן יתכן אולי תערוצי · תתחזקי שיערצו אויביך ממך · הוא מוראכם והוא מעריצכם · שם בפלס יתן אוכל למכביר · כלומר הוא מעריצכם שתערצו ממנו כמו הוא מוראכם שתיראו ממנו ·

א"א כל לשון עריץ שהוא שם תואר איננו של לרע ולא לטוב ודוק ·

ערק העורקים ציה · הנסים תרגום וינס וערק · וערקי לא ישכבון · גידי ברזל עשות תרגומו ערקין דברזל כלומר גידי ברזל כמו שנאמר במקום אחר וגיד ברזל ערפך · ובערבי יקראו הגידין אל ערו"ק ·

א"א תמהתי על תרגום של ורדפו מכם עשרה שתרגם וירדפון ותרגום של ככה ירדפון יערקון ·

ערש הנה ערשו ערש ברזל · על ערש דוי · בשש נקודות · אף ערשנו רעננה · והקבוץ בלשון נקבות וסרחים על ערשותם · תרגום מטה ערשא ·

עשש עש יאכלם · כי כבגד יאכלם עש · פירוש כמו שאוכל העש הבגד כן יאכלם העש כלומר

כלומר דבר קל יאכלם · וכן אמר כבגד יבלו עש יאכלם ·
(תלים לא) ועש הוא התולעת האוכל הבגדים · והפעל ממנו עָשְׁשָׁה
(תלים לא) בְּכַעַס עֵינִי נַפְשִׁי וּבִטְנִי · וַעֲצָמַי עָשֵׁשׁוּ ·

(בראשית א · דברים יא) **עשב** עֵשֶׂב מַזְרִיעַ זֶרַע · וְנָתַתִּי עֵשֶׂב בְּשָׂדְךָ ·
(ישעיה מב) בחמש נקודות · וְכָל עֶשְׂבָּם אוֹבִישׁ · ידוע ·
(משלי כז) והקבוץ בלשון נקבות עִשְּׂבוֹת הָרִים · ודגשות השי״ן
לתפארת · ופירוש הפסוק כן אמר ידוע תדע פני צאנך
שית לבך לעדרים כלומר שתכין לעדריך מאכל בבירת
כי לא לעולם חוסן כלומר ולא ימצא בכל עת מרעה
בשדות כי יש עת שייבש העשב וזהו גלה חציר ונראה
דשא אף על פי שנראה הדשא פעמים נאספו ויכלו
עשבות הרים ·

(איכה ב · ישעיה מ) **עשה** עָשָׂה יְיָ אֲשֶׁר זָמָם · שֹׁפְטֵי אֶרֶץ כַּתֹּהוּ עָשָׂה ·
על דרך ונטה עליה קו תהו ואבני בהו · עַל
(דברי לב · ישעי מה · דברי לב) כָּל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר עָשָׂה · אָנֹכִי עָשִׂיתִי אֶרֶץ · הוּא עָשְׂךָ
(במדבר כח · בראשית ב) וַיְכוֹנְנֶךָ · הָעֲשֻׂיָה בְּהַר סִינַי · אֲשֶׁר בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת ·
פירוש לעשות מהיום ההוא ואילך כלומר כי הוא ברא
כל מין ומין מהנבראים בששת ימי בראשית להיות עושי׳
הם ומחדשים כל אחד במינו עוד כל ימי העולם והנפעל
(קהלת ט · ישעיה כו) בְּכָל אֲשֶׁר נַעֲשָׂה תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ · יְשׁוּעוֹת בַּל נַעֲשֶׂה אֶרֶץ ·
(נחמיה ה · אסתר ז) וַאֲשֶׁר הָיָה נַעֲשֶׂה לְיוֹם אֶחָד · עַד חֲצִי הַמַּלְכוּת וְתֵעָשׂ ·
(בראשית יח) ולא נמלטו מענין זה וַיְמַהֵר לַעֲשׂוֹת אוֹתוֹ · שפירושו
(שמות לא) לתקן אותו · וכן לַעֲשׂוֹת אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת · לתקנו
(שמואל ב יט · דברים כא) ולשמרו · וכן וְלֹא עָשָׂה רַגְלָיו · וְעָשְׂתָה אֶת צִפָּרְנֶיהָ ·
וכלם שפירושם תיקון כי גם הם כלולים בענין הראשון ·
(קהלת ד) וכן יש לפרש מזה כִּי אֵינָם יוֹדְעִים לַעֲשׂוֹת רָע · פירוש
כי אינם יודעים לתקן הרע שעשו בזבח שהם נותנים כי
אינם חוזרים בתשובה מה יועיל הקרבן · וי״מ כי מלת רק
נסתרת עמו · ופירושו כי הם אינם יודעים לעשות רק
רע · וכן בחסרון מלת רק לֹא תַעֲשׂוּן כְּכֹל אֲשֶׁר אֲנַחְנוּ
(דברים ל) עֹשִׂים פֹּה הַיּוֹם אִישׁ כָּל הַיָּשָׁר בְּעֵינָיו · פירוש רק איש
כל הישר בעיניו יעשה להקריב קרבנותיו בבמתו ולא
יצטרך להביאם בבמה גדולה כמו שעתה אנחנו עושים
שאין לנו רשות לשחוט ולהקריב אלא באהל מועד על
המזבח וזהו שאמר כי לא באתם עד עתה אל המנוחה
ואל הנחלה אל המנוחה זו שילה ואל הנחלה זו ירושלם
כלומר קודם שתבואו אל המנוחה ואל הנחלה הותרו
הבמות לכם משתעברו את הירדן · וכן מזה וְתַחַת
(ישעיה ג) מַעֲשֶׂה מִקְשֶׁה · כי מעשה אינו סמוך למקשה כי הוא
בסגול ר״ל מעשה ומקשה כמו שמש ירח · ופירושו תחת
התיקון והחשוי׳ כלומ׳ תחת תיקון השער והשויתו תהיה
(בראשית מא) קרחה · וכן אשר פירושם אסיפה וקנין כמו וַתַּעַשׂ הָאָרֶץ ·
(בראשית יב · דברים ח) וְאֶת הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר עָשׂוּ בְחָרָן · עָשָׂה לִי אֶת הַחַיִל הַזֶּה ·
והדומה להם כי הקנין והאסיפ׳ והתיקון הכל הוא מעש׳ ·
(שמואל א יב) וכן יְיָ אֲשֶׁר עָשָׂה אֶת מֹשֶׁה וְאֶת אַהֲרֹן · כלומר שהגדילם
ברוחו והזמינם לשליחותו · וי״ת דעבד גבורן על ידי
משה ואהרן · ויפה כתב ר׳ יהודה שלא כתב בכולם אלא
ענין אחד כי כולם ע״א אבל כל אחד יתפרש לפי מקומו
(קהלת ט) אל הלשון הקרוב אליו · והשם כִּי אֵין מַעֲשֶׂה וְחֶשְׁבּוֹן
(קהלת א) וָדַעַת · והקבוץ אֶת כָּל הַמַּעֲשִׂים שֶׁנַּעֲשׂוּ · וְאִישׁ בְּמָעוֹן
(שמואל א כה) וּמַעֲשֵׂהוּ בַכַּרְמֶל · ר״ל הצאן והבקר שלו כי לפי שהאדם
המתעסק בקנין הצאן כל מעשהו ומלאכתו עליהם
(ירמיה מח) אומר עליהם מעשה · וכן יַעַן בִּטְחֵךְ בְּמַעֲשַׂיִךְ · וכן
(בראשית לג) אומר עליהם מלאכה לְרֶגֶל הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר לְפָנַי · אֲשֶׁר
(שמואל א כ) נִסְתַּרְתָּ שָׁם בְּיוֹם הַמַּעֲשֶׂה · ר״ל ביום שעושין בו מעשה
כי אותו יום ראש חדש היה והיה מנהגם שלא לעשות
מלאכה בר״ח כמו שהוא מנהג הנשים שלנו היום שאינן
עושות מלאכה בר״ח וכן אמר התרגום ביומא דחולא ·
(דברים כא) וְעָשְׂתָה אֶת צִפָּרְנֶיהָ · תגדל אותם · כך פירש רבי
עקיבא כדי שתתגנה בעיניו ולא יקחנה · וגלחה את
ראשה כי שיער האשה יפיה · ורבי אליעזר פי׳ שתסיר
(שמואל ב יט) אותם · וראיה לדבריו וְלֹא עָשָׂה רַגְלָיו וְלֹא עָשָׂה שְׂפָמוֹ ·
(צפניה ג · יחזקאל כג) וענין שני הִנְנִי עֹשֶׂה אֶת כָּל מְעַנַּיִךְ · בַּעְשׂוֹת מִמִּצְרַיִם
(יחזקאל כג) דַּדַּיִךְ · והפעל הכבד וְשָׁם עִשּׂוּ דַּדֵּי בְּתוּלֵיהֶן · וְהֵמָּה
(יחזקאל כג · תלים קלט) עִשּׂוּ דַּדֵּי בְּתוּלֶיהָ · ושלא נזכר פעלו עֻשֵּׂיתִי בַסֵּתֶר ·
ענין הכל המשמוש והכתישה ·

(שמות יט) **עשן** וְהַר סִינַי עָשַׁן כֻּלּוֹ · פעל עבר כי הציו קמץ
(תלים קד) וחציו פתח · גַּע בֶּהָרִים וְיֶעֱשָׁנוּ · והתאר וְאֶת
(שמות כ · ישעיה ז · בראשית טו) הָהָר עָשֵׁן · הָאוּדִים הָעֲשֵׁנִים · והשם תַּנּוּר עָשָׁן · ואפשר
(ישעיה נא · נחום ב) שהוא תאר · כְּעָשָׁן נִמְלָחוּ · וְהִבְעַרְתִּי בֶעָשָׁן רִכְבָּהּ ·
כלומר באש גדול שנראה עשנו מרחוק · ובסמוך וְהִנֵּה
(יהושע ח · שמות יט) עָלָה עֲשַׁן הָעִיר · ומ״א כְּעֶשֶׁן הַכִּבְשָׁן · בשש נקודות
ידוע · ולפי שהאף והחרון הוא החמימות וכן כנהו
באש כי אש קרחה באפי כנהו גם כן בעשן עַד מָתַי
(תלים פ · תלים עד) עָשַׁנְתָּ בִּתְפִלַּת עַמֶּךָ · יֶעְשַׁן אַפְּךָ בְּצֹאן מַרְעִיתֶךָ · עָלָה
(שמואל ב כב · דברים כט) עָשָׁן בְּאַפּוֹ · יֶעְשַׁן אַף יְיָ וְקִנְאָתוֹ ·

(שמואל א יב · ויקרא יט) **עשק** אֶת מִי עָשַׁקְתִּי וְאֶת מִי רַצּוֹתִי · לֹא תַעֲשֹׁק
אֶת רֵעֲךָ וְלֹא תִגְזֹל · איננו כפל דבר כי
פירוש לא תעשוק את רעך אם בא ממון רעך לידך
בפקדון או בהלואה או נתחייבת לו שכרו כשישאלנו
ממך לא תכבוש הממון ותאמר לא אחזירנו לך ופירוש
ולא תגזול שחוטף ממנו או לוקח ממנו בחזקה · וכן
פירשו רז״ל והביאו ראיה מן ויגזול את החנית מיד המצרי
(ויקרא ה) וכן הפרידם הכתוב באמרו אוֹ בְגָזֵל אוֹ עָשַׁק אֶת עֲמִיתוֹ ·
והנה נתבאר ענינם בפסוק עֲשׁוּקִים בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבְנֵי
(ירמיה נ) יְהוּדָה יַחְדָּו וְכָל שֹׁבֵיהֶם הֶחֱזִיקוּ בָם מֵאֲנוּ שַׁלְּחָם · ומה
(ירמיה כב) שאמר וְהַצִּילוּ גָזוּל מִיַּד עָשׁוֹק · לא שהכל אחד אלא
שבודאי הגוזל עושק כי אחר שיגזול חברו בחזקה אין
צריך לומר שיעשקנו אם יבא ממונו לידו · ומלת עָשׁוֹק
(משלי כח) תאר בפלס גדול רחוק · ולפי דעתי כן הוא אָדָם עָשֻׁק
בְּדַם נָפֶשׁ · תאר והוא כמו עושק ואף על פי שהוא
בשרק נמצאו כמהו תארים בשורק וכן פירש אא״זל
חץ שחוט תאר כמו שוחט · ופירושו אדם שהוא עושק
אחרים בדם נפש כלומר שהוא הורג בני אדם · ואא״זל
פירש עשוק שעשקו יצרו הרע והרג את הנפש עד
רדתו לגיהנם לא יתמכו בו בני אדם ולא יעזרוהו ואמר
(ישעיה לח) ינוס בעבור שהוא בפחד כל ימיו · ופירוש עָשְׁקָה לִּי
עָרְבֵנִי · לפי דעתי שהוא צווי ואע״פ שאינו חטוף הנה
כמוהו שמרה נפשי כי חסיד אני · ופירושו ויתר והוסיף
לי ימי ושני · ובדברי רז״ל עשיק לגביך ושוי לברסיך ·
פירוש לכסות את עצמך קנה הכסות ביתור ובתוספת
דמים אע״פ שאינו שוה כל כך אבל לבטנך קנה בשוה
וכבר פירשנוהו ענין אחר פעל עובר לנקבה ופירושו
עשקה לי מחלתי ערבני אתה וזה שכתבתי הוא הישר
והנכון בעיני · ופירוש עליהם יחיו על השנים שקצבת
לאדם עליהם יוכלו לחיות עם רצונך כמו שאני עושה
כי כבר נשלמו ימי הקצובים והוספת לי עליהם חמש
עשרה שנה · ולכל בהן חיי רוחי לכל אספר ואומר כי
(איוב מ) בהן בשני התוספת חיי רוחי · ובדרך השאלה הֵן יַעֲשֹׁק
נָהָר · כלומר שמושכו כולו אל פיו כאילו עשקו ·

(ישעיה כג · קהלת ז · משלי כח · ישעיה לג) והפעל הכבד המעשקה בתולת בת צידון · והשם כי העושק יהולל חכם · ובתוספת מ״ם עם סימן הנקבה ורב מעשקות · מואס בבצע מעשקות ״

עשק (בראשית כו) ויקרא שם הבאר עשק · בחמש נקודות · וההתפעל ממנו כי התעשקו עמו · ענין טרידה וערעור מדברי רז״ל ויצאו עליה עשקים · פירוש מערער לומר שלי היא ״

> הג״ה הסי״ן במקום סמ״ך וכבר זכרתי קלומיס לו בשרש יקש ולקש :

עשר (הושע יב · איוב טו · תהלים מט · זכריה יא · משלי י · ירמיה ה · בראשית יד · שמואל א יז · תהלים סה · משלי י · משלי כב · ישעיה נג · קהלת י) אך עשרתי מצאתי און לי · לא יעשר ולא יקום חילו · והפעל הכבד ואיננו יוצא אל תירא כי יעשיר איש · ברוך יי ואעשיר · בנוח האלף · ויד חרוצים תעשיר · על כן גדלו ויעשירו · ואשר הם פעל יוצא אני העשרתי את אברם · יעשרנו המלך עשר גדול · רבת תעשרנה · משפטם יעשירנו תעשירנה · ברכת יי היא תעשיר · והתאר עשיר ורש נפגשו · ואת עשיר במותיו · ועשירים בשפל ישבו · ופירש רבי יונה ואת עשיר במותיו כמו רשע · ועשירים בשפל כמו חכמים ואין נכון להוציאם מענין עושר · ופירוש ואת עשיר במותיו לפי שאמר ויתן את רשעים קברו כלומר שמת קודם זמנו שיתרגזוהו על לא חמס בכפיו כמו הרשעים שמתים טרם זמנם כמו שאמר הנביא אנשי דמים ומרמה לא יחצו ימיהם או שהורגים אותם על רשעם · וכן ואת עשיר במותיו כמו העשיר שהורגים אותו על עשרו · ופי׳ ועשירים בשפל ישבו לפי שאמר נתן השכל במרומים רבים ר״ל בעלי השכל והחכמה נתנו במרומים על חכמתם אבל העשירים שאין עסקם על החכמה כי אם לקבץ ממון בשפל ישבו ״

עשר (שמואל א ח · בראשית כח · דברים כו · נחמיה י · מלאכי ג · ויקרא כז · במדבר יח · ויקרא יד · שמות טז · שמואל ב יט · במדבר ז · איוב יט · ויקרא כו · קהלת ז · שמואל ב יח · ויקרא כז · יחזקאל לג · יחזקאל כט · מלכים א ו · תהלים כב · תהלים קמד · ירמיה כב · בראשית כד · ישעיה ו) צאנכם יעשר · ר״ל יקח המעשר · והפעל הכבד עשר אעשרנו לך · ר״ל אתן המעשר לך · וכבד אחר לעשר את כל מעשר תבואתך · ר״ל לתת המעשר ומשפט המלה להעשר · וכן בעשר הלוים בהעשר · והשם הביאו את כל המעשר אל בית האוצר · ואם גאל יגאל איש ממעשרו · והקבוץ בלשון נקבות מכל מעשרותיכם · ומ״א ועשרון סלת · ומ״א והעומר עשירית האפה · כל זה אחד מעשרה · ושם המספר כולו עשר · עשר ידות לי במלך · בשש נקודות · עשרה הכף · ולפי שהעשרה הוא סוף החשבון וכולל כל חשבון יבא פעמים לסך חשבון ואינו רוצה בו חשבונו לבד כמו זה עשר פעמים תכלימוני · ואפו עשר נשים · מעשרה שליטים · כי עתה במנו עשרה אלפים · והתאר המיוחד ממנו העשירי יהיה קדש · בעשירי בחמשה לחדש · בשנה העשירית · ושם מספר כפלו ועשרים בקר · ואמר כן לפי שיש בו שתי עשרות וכן כל המספר עד מאה · עלי עשור ועלי נבל · תאר לכלי הנגון שיש בו עשרה יתרים · בנבל עשור אזמרה לך · חסר ממנו התוספת ומשפטו בנבל ועשור · וכן שמש ירח עמד זבולה · בעשר לחדש · ימים או עשור · תאר לזמן ופירוש בעשור לחדש היום העשירי מן החדש אשר כמו שכתבנו · ופי׳ או עשור תאר כולל כל מספר ימים או חדשים או שנים ובזה ר״ל עשרה חדשים · ושם תאר במ״א לנקבה ועוד בה עשיריה · והוא תאר כולל כל המספר ר״ל כי עוד יהיו בה עשרה מלכים טרם הגלות כי בימי עזיהו נאמרה זו הנבואה וממנו עד הגלות עשרה מלכים ״

עשת (ירמיה ה · יחזקאל כז · שיר ה · איוב יב · יונה א · תהלים קמו · דניאל ו · זכריה א · שמות כו) שמנו עשתו · צחו וזכו · ברזל עשות · זך וקלל · ועשות תאר לברזל בפלס רחוק קרוב והוא הנקרא בלעז אצ״יר או הברזל הנקרא הינ״די · וי״ת ערקין דפרזל ר״ל שבטי ברזל כמו וגיד ברזל ערפך · וכן בדברי רז״ל עששית של ברזל היו מחמין מערב יום הכפורים · והשם עשת שן · בשש נקודות ר״ל בזכות השן · ומ״א לעשתות שאנן · בפלס עבדות ופירוש הפסוק אמר איוב על עצמו שהוא לפיד בוז ושרם זה היה לעשתות שאנן כלומר לזכות ונועם השאנן והשקט ועתה נכון למועדי רגל · וע״א אולי יתעשת האלהים לנו · יתרצה ויתחשב לנו כי הרצון במחשבה · אבדו עשתנותיו · בסגול העי״ן פירוש מחשבותיו · והדומה לו בלשון ארמית ומלכא עשית להקמותיה · חשב ורצה ותרגום כי אחרי מחשבותינו נלך בתר עשתוננא · ומזה הענין לעשתי עשר חדש · עשתי עשרה יריעות · והוא אחד עשר ונקרא כן לפי שהוא מחשבת הסופר ותחלת מה שיעלה בלבו לספור אחר עשרה כי עשרה סוף המספר · ורבי יונה פירשו עד שתי · וכבר שברנו דבריו בחלק הדקדוק ״

עת (בראשית כט) לא עת האסף המקנה · כבר פי׳ בשרש עות ״

> הג״ה וזה לפי שמכא לעות את יעקב גזר משרש של עת הוא עות ולאומר אני שיותר נכון לומר ששרשו עתת ולכן הרבה וקכוויס יוכיחו ויהיה לעות על משקל ולבור את כל זה מן ברר :

עתד (איוב טו · אסתר ח · איוב ג · דברים לב · ישעיה י · משלי כד · איוב טו · בראשית לא · ישעיה יד) במלך עתיד לכידור · מזומן · ולהיות היהודים עתידים · מזומנים · העתידים עורר לויתן · המזומנים לעורר אבלם · וחש עתידות למו · מה שמזומן להם לבא מן הפורענות · ועתידותיהם שוסיתי · מה שמזומן להם מן הסגולות והחמדה · או יהיה פירושו תחומיהם לפי שאמר ואסיר גבולות עמים כי הגבול והזמון קרובים בענין · והפעל הכבד מזה ועתדה בשדה לך · הה״א במפיק בינוני למלאכה שזכר כלומר תכין ותזמי׳ מלאכתך בשדה ואחר תבנה ביתך · וההתפעל התעתדו לגלים · המזומנות לחרבה ולהיותם לגלים · העתדים העולים על הצאן · ידוע כי הם הזכרים מן העזים ונקראו גם כן תישים והגדולים יקראו עתודים והתישים והקטני׳ יקראו שעירים · ונקראו האצילים והגדולים בזה הלשון בדרך ההשאלה כל עתודי ארץ · לפי שהם הולכים לפני העם ומנהיגים אותם כעתודים לפני הצאן ״

עתם (ישעיה ט) נעתם ארץ · חשכה הארץ מלשון ערבי א״ל עתמה חשך ואמר בו התרגום חרוכת ארעא ·

> הג״ה לשון שריפה מלשון לא יחרוך ובלכיא״ל לא התחרך :

עתק (איוב כא · ד״ה א ד · שמואל א ב · תהלים לא · משלי ח · ישעיה כג · איוב יד · איוב ט · בראשית יב · איוב לב · משלי כה) עתקו גם גברו חיל · עבו וחזקו · ואמר על הדברים העבים החזקים והדברים עתיקים · ומ״א יצא עתק מפיכם · הדוברות על צדיק עתק · ומ״א הון עתק וצדקה · רב וגדול · ומ״א ולמכסה עתיק · פירוש לכסות עב וחשוב · וע״א וצור יעתק ממקומו · יסור ויעקר · והפעל הכבד המעתיק הרים ולא ידעו · כלומר עוקרם ממקומם · ויעתק משם ההרה · פירוש ויעתק אהלו משם · העתיקו מהם מלים · עקרו הדברים מהם שלא היו להם עוד דברים לענות · אשר העתיקו אנשי חזקיה · כותב הספרים מספר אל ספר יקרא מעתיק לפי שמעתיק ועוקר הדברים מספר לספר ואע״פ שדברי הספר הראשון אינם נעתקי׳ ממנו הרי הסופר כאילו הוא מעתיק

(ישעיה כ״ח) מעתיק אותם · והתאר עַתִּיקֵי מִשָּׁדָיִם · כלומר שנעקרו משדים שלא יינקו עוד כמו גמולי מחלב · ואא״ז כתבו מהענין הראשון כלומר עתיקים ושמנים משדים מרוב (תלים ו׳) חלב שינקו ואין להם תבונה · ועא״ עָתְקָה בְּכָל צוֹרְרָי · כלומר נתישנה בעבור כל צוררי המכעיסים אותי ומרוב בכיתם על הכעס נתישנה · ודומה לו בלשון ארמית (דניאל ז׳) וְעַתִּיק יוֹמִין יְתִב · ותרגום ישן עתיק · ויתכן לפרש מזה והדברים עתיקים ״

עתר (איוב ל״ג · ישעיה י״ט) יֶעְתַּר אֶל אֱלוֹהַּ וַיִּרְצֵהוּ · והנפעל וְנֶעְתַּר לָהֶם (ד״ה א׳ ה׳) וּרְפָאָם · בפתח · וְנַעְתּוֹר לָהֶם כִּי בָטְחוּ בוֹ · (בראשית כ״ה · שמות ח׳) בחולם · וַיֶּעְתַּר לוֹ יְיָ · והכבד וְהַעְתַּרְתִּי אֶל יְיָ · לְמָתַי (שמות ח׳ · איוב כ״ב) אַעְתִּיר לְךָ · תַּעְתִּיר אֵלָיו וְיִשְׁמָעֶךָּ · והשם וְגִלֵּיתִי לָהֶם (ירמיה ל״ג) עֲתֶרֶת שָׁלוֹם וֶאֱמֶת · ענינם רצוי ותפלה · וי״ת ואגלי להון תרע תיובתא ואחוינון דיהכון בארח שלם וקשוט · והעותר או המעתיר הוא המרצה והמתפלל והנעתר ומי שיתפללו אליו הוא המרוצה ומקבל התפלה · ואני תמה על מה שנהגו בנתינת שלום במוצאי יום הכפורים אחד לחברו תענה ותעתר ר״ל תקיבל תפלתך וכן אמר הפייט תזכו לשנים רבות תענו ותעתרו ואין זה על דרך לשון הפסוק כי הקב״ה הוא הנעתר כשמקבל התפלה · ואפשר שנהגו כן לפי שמצאנו בלשון מענה העונה והנענה באחד כי הנה כתוב וי״י ענהו ענני י״י ענני כי הש״י הוא העונה הקורא והצועק והאדם הוא הנענה כמו שאם הן אצעק חמס ולא אענה · ומצאנו כמו כן לשון הנפעל בש״י אני י״י נענה לו · כי נעניתי לו · ועתה אגלה לך זה הטעם כי עכ״פ צריך טעם כי הפועל והנפעל זה לעומת זה כי זה פועל וזה פעול ואיך יהיה לשון זה נופל על זה אך הטעם כי לשון מענה הוא על שני פנים כמו שכתבנו בשרשו האחד הוא תחלת הדבור כמו ויען איוב הראשון · וענית ואמרת · ושמואל ראה את שאול וי״י ענהו · והשני הוא השבת הדבור והוא הנמצ׳ ברוב · וכשאמ׳ כי הקב״ה הוא העונה כן הוא לקורא ולצועק וכשאמר עליו נענה ונעניתי הוא נענה לעונה אליו והוא הקורא והצועק ואפשר כי על ענין זה נהגו כן בלשון עתירה ואף על פי שאינו נמצא כן למדו מזה כי ענינם קרוב והלשון קצר אצלנו וטוב הוא להרחיבו כדמיון הנמצא בפסוק אך שלא נצא מדרך לשון הפסוק מכל כמו שעשו קצת בני עמינו הנקראים בשם פייטים בקרובות אשר חברו והוא חטא גדול עליהם והמתפלל בהם מזכיר עונם ומחדש עון לעצמו והמקום יצילנו ממכשול הלשון לבלתי נכשל בו שוגגים · וכן שאל דוד ע״ה י״י שפתי תפתח ופי יגיד תהלתך ·

א״א בזאת המלה משתבשים האשכנזים וקורין הפיוטים שאומרי׳ בשבתות וימים טובים קרובץ ואומרים שהוא ראשי תיבו׳ קו״ל רנ״ה וישו״עה באהלי צדיקים וכבר השיבותי עליהם בספר התשבי וכתבתי שם איך בא להם זה השבוש והכלל כי טעות הוא לומר קרובץ ואינו אלא קרובות לפי שמקרבין אותן אל התפלה:

(יחזקאל ל״ה) ועא׳ וְהַעְתַּרְתֶּם עָלַי דִּבְרֵיכֶם · כלומר דברתם (משלי כ״ז) עלי דברים עבים · והנפעל ממנו וְנַעְתָּרוֹת נְשִׁיקוֹת (יחזקאל ח׳) שׂוֹנֵא · ומן הענין הזה וַעֲתַר עֲנַן הַקְּטֹרֶת עוֹלֶה · פי׳ עובי ענן הקטרת · ויתכן שהכל ענין אחד ענין דבור והענין (צפניה ג׳) הראשון הוא ריבוי התפלה · עֲתָרַי בַּת פוּצַי · שם אומה ״

ואשר הם בני ארבע אותיות

עבטיט (חבקוק ב׳) וּמַכְבִּיד עָלָיו עַבְטִיט · מלה מורכבת מן עב ומן טיט · וכבר כתבנוה בשרש טיט ובשרש עבט ״

עטלף (ויקרא י״א · ישעיה ב׳) וְאֶת הָעֲטַלֵּף · לַחְפֹּר פֵּרוֹת וְלָעֲטַלֵּפִים · הוא העכבר בעל כנפים אשר יעוף בלילה ״

עכבר (ויקרא י״א) הַחֹלֶד וְהָעַכְבָּר · ידוע ·

עכביש (ישעיה נ״ט · איוב ח׳) וְקוּרֵי עַכָּבִישׁ יֶאֱרֹגוּ · וּבֵית עַכָּבִישׁ מִבְטַחוֹ · הוא העש הנמצא בבתים והוא כאורג וכבונה בקורות ובבתלים ·

עכשוב (תלים ק״מ) חֲמַת עַכְשׁוּב תַּחַת שְׂפָתֵימוֹ סֶלָה · אחד מזוחלי עפר ממין פתן ״

עקרב (דברים ח׳ · במדבר ל״ד) נָחָשׁ שָׂרָף וְעַקְרָב · לְמַעֲלֵה עַקְרַבִּים · מקום נחשים ועקרבים היה אותו המעלה · (מלכים א׳ י״ב) ועא״ אֲיַסֵּר אֶתְכֶם בָּעַקְרַבִּים · מין ממיני הקוצי׳ איגילנצ״ר בלעז · (יחזקאל ב׳) ויש לפרש מזה וְאֶל עַקְרַבִּים אַתָּה יוֹשֵׁב · או הוא מהענין הראשון ״

ערער (ירמיה י״ז) כְּעַרְעָר בָּעֲרָבָה · הוא עץ הגדל במדבר בארץ ציה ואומרי׳ שהוא הנקרא בערבי א״ל בה״ל והוא עץ הנקרא בלעז מרב״י ויש אומרים שהוא הנקרא בלעז יונכר״י והמשיל כנסת ישראל בגלות לערער (תלים ק״ב) ואמר פָּנָה אֶל תְּפִלַּת הָעַרְעָר · וכבר כתבנו בשרש עור (ירמיה מ״ח) פי׳ אחר · ואפשר להיות מזה וְתִהְיֶינָה כַּעֲרוֹעֵר בַּמִּדְבָּר · כלומר כערער בערבה · וי״ת והוו כמגדל ערוער דשרן בשכונן במדברא · ותרג׳ כערער בערבה כעכביתא · ופי׳ רבי׳ האי ז״ל עכבית הוא קוץ מבחוץ ומבפנים פרי נאכל (ישעיה י״ז) ונקרא ערער · ורבי יונה כתב מזה עֲזֻבוֹת עָרֵי עֲרֹעֵר · כי הנבוא׳ על דמשק וערוער היתה עיר מערי מואב ונקרא׳ דמשק ערוער לפי שעתידה להיות כערוער במרב׳ ואין צורך לפירושו אע״פ שהמדרש מסייעו כי אפשר שהיתה בדמשק ג״כ עיר גדולה שמה ערוער לפיכך אמר ערי ערוער הסמוכות לה ואע״פ שהיתה בערי מואב ערוער היתה ג״כ בדמשק עיר שמה ערוער · והנה בערי בני עמון (יהושע י״ג) היתה עיר שמה ערוער כמו שכתוב עַד עֲרוֹעֵר אֲשֶׁר עַל (יהושע י״ב) פְּנֵי רַבָּה · וכן הוא משמעות הכתוב מֵעֲרוֹעֵר אֲשֶׁר עַל שְׂפַת נַחַל אַרְנֹן · ידמה כי ערוער אחרת היתה · ויש לפרש גם כן עזבות ערי ערוער על ישראל כי לישראל היתה אותה ערוער שלקחוה מיד האמרי ולבני גד היתה ולפי שנועדו יחדיו רצין מלך ארם ופקח בן רמליהו להלחם על יהודה זכר בנבואת דמשק במפלתה מפלת ערי ישראל כי בזמן אחד היתה מפלתם על ידי מלך אשור וחרבן ארץ בני גד ובני ראובן שהיתה שם ערוער היתה קודם זה על ידי פול מלך אשור וכן אמר בזאת הנבואה ושאר ארם ככבוד בני ישראל יהיו ״

ערפל (שמות כ׳) וּמֹשֶׁה נִגַּשׁ אֶל הָעֲרָפֶל · הוא החשך העבה ·

א״א ויש אומרים כי הוא זוהר אספקלריא המאירה והוא מה שאומרים בתפלת ראש השנה ונגלית אליהם בערפלי טוהר כלומ׳ זך מאד כמו כעצם השמי׳ לטוהר והוא זוהר שאין בריה יכולה להסתכל בו ·

עשתר (דברים ז׳) וְעַשְׁתְּרוֹת צֹאנֶךָ · אמרו שהם נקבות הצאן · וארז״ל למה נקראו שמם עשתרות שמעשרו׳ בעליהן שמוכר את הגבנה והצמ׳ והחלאי׳ (שופטים ב׳) לַבַּעַל וְלָעַשְׁתָּרוֹת · צלמים עשויים בצורות עשתרות ״

א״א כי הנלס ההוא נקרא עשתרות אחר שם מקום שהוא בנחלת חצי שבט מנשה ואולי שם היו מנויין אומני׳ לעשותו ·

נשלמה אות העין

אות הפא

פאה לפאת האחת · על ארבע הפאות · ומחץ פאתי מואב · קצה כל דבר וסופו יקרא פאה · קצוצי פאה · ר"ל מקוצצים ומפוזרים לפאת · והפעל הכבד מזה אמרתי אפאיהם · פי' אפזרם בכל פאה · לא תקיפו פאת ראשכם · פי' רז"ל סוף הראש והוא המשוות צדעיו לאחורי אזניו ולפדחתו · פאת זקנך · הוא שבולת הזקן · ויש לפ' מזה פתהן יערה · ועוד נכתבנו בשרש פות ·

(שמות כ"ז · שמות כ"ה · במדבר כ"ד · ירמיה ט' · דברים ל"ב · ויקרא י"ט · ויקרא י"ט · ישעיה ג')

פאר התפאר עלי · פן יתפאר עלי ישראל · היתפאר הגרזן על החוצב בו · אשר בך אתפאר · והשם כי תפארת עזמו אתה · לכבוד ולתפארת · והפעל הדגוש ולקדוש ישראל כי פארך · ובית תפארתי אפאר · לפאר מקום מקדשי · והשם עוד לתת להם פאר תחת אפר · ואת פארי המגבעות · פארי פשתים יהיו על ראשם · הפארים והצעדות · הם המגבעות שהם פאר לאדם כשהם על ראשו · ופארכם על ראשכם · חסר יו"ד הרבים ענין כולם השבח והיופי · ויתחפש באפר · כתבנו בשרש אפר כי הוא הפוך מן פארי המגבעות · ופי' התפאר עלי תן תפארת ושבח לעצמך עלי שתאמר למתי אעתיר לך וכן אעשה · כל פנים קבצו פארור · שם כפול הלמ"ד ופירושו קבצו פאר שלא נשאר להם על דרך וכוכבים אספו נגהם · כן פי' מנחם · ודונש פי' לשון ובשלו בפרור · והאל"ף נוספת ופירושו קבצו כל שחרות הפרור · ואאזל עזר לדונש בפירושו ואמר כי לא יתכן כדברי מנחם כי הפרש יש בין אסיפה לקיבוץ כי לשון קיבוץ לא יתכן אלא על אסיפת דברים המפוזרים שיקבצם למקום אחד לפיכך לא יתכן כל פנים קבצו פארם שלא נראה אך לשון אסיפה יתכן בזה הענין כמו ויאסוף רגליו · ויאסף אל עמיו · אסוף ידיך · ולא יתכן לומר קבוץ ידיך ויקבוץ רגליו · ויתכן להיות מזה השרש מסעף פארה בשרק · ותארכנה פארותיו · בחלם כמו סעיף סעפותיו · והפעל ממנו לא תפאר אחריך · והוא פתח להבדיל הענין כלומר שלא תטול מה שנשאר בפארות · ורז"ל פירשו לשון פאר שאמרו שלא תטול תפארתו ממנו ואפשר שנקרא הסעיף הגדול והגבוה פארה לפי שהוא פאר האילן ויופיו ואפשר כי שרש פארה פארותיו פרה כמו שכתב רבי יהודה ותהיה האל"ף הקודמת לריש כמו וו"ו המשך ויהיה פארה שם מנחי הלמ"ד בשקל ולדבר על יי' תועה · ואף על פי שבא מסעף פארה בשרק השרק והחלם אחרים במשקל ואין ראיה שיהיו מזה השרש מפני האל"ף הקודמת לריש כי במעטים מהם יבא זה כי הנה נכתב ותשלח פראות · הריש קודמת לאל"ף וכן פראותיו הרוב נכתבו הריש קודם האל"ף והחסרה תבא עליהם כי שנים נכתבו אל"ף קודם לריש · ותארכנה פארותיו · ותחת פארותיו ילדו · ושאר ריש קודם לאל"ף ·

(שמות ל' · שופטים ז' · ישעיה י' · ישעיה מ"ט · תהלים פ"ט · שמות כ"ח · ישעיה נ"ה · ישעיה ס' · ישעיה ס' · ישעיה ס"א · שמות ל"ט · יחזקאל מ"ד · ישעיה ג' · יחזקאל כ"ד · מלכים א' כ' · יואל ב' · במדבר י"א · ישעיה י' · יחזקאל ל"א · דברים כ"ד · יחזקאל י"ז · יחזקאל ל"א)

א"א לפי זה הפירוש יהיה פעולת תפאר כפעולת הפעלי' שהם הפך הפעולה כמו וככל תבואתי תשרש אף כאן לא תפאר לא תטול פירות כל הענף אלא תשאיר פיאה ·

פג התאנה חנטה פגיה הם התאנים שלא בשלו כל צרכן · וארז"ל הפגים משיזריחו ועוד אמרו תנו רבנן פגה ששנה בתבן פירו התאנה שלא בשלה כל צרכה באילן וטמנוה בתבן להתבשל שם ואפשר כי שרש המלה פוג או פגג לפיכך נדגשה ·

(שיר ב')

א"א כל פירי שלא נתבשל כל צרכו נקרא פג כמו שאמרו רז"ל חטל לאין שאכלה פגי שביעית וכן דבר שלא בזמנו נקרא פג כמו שאמרו רז"ל ראויה היתה בת שבע לדוד אלא שאכלה פגה ועוד אדבר בו למטה בשרש פוג ·

פגל פגול הוא לא ירצה · ומרק פגולים כליהם · הוא הבשר שנשתנה ריחו ומראהו · וכן ארז"ל פיגול שעון צורה כלומר שאינו נשרף עד שתעדר צורתו ·

(ויקרא י"ט · ישעיה ס"ה)

פגע ויפגעו בו מלאכי אלהים · ויפגע במקום · כפגעו בו · כי תפגע שור אויבך · ופגעו הדוב · פן יפגעו בכם · ענין פגישה · ומזה הענין ופגע הגבול בתבור · ובאשר יפגעון מצפון · ופגע אל הנחל · ומזה עוד לפי דעתי פגעת את שש ועושה צדק · ר"ל כי מתחלה פגעת ומצאת מי שהיה שש ושמח במצותיך ועושה צדק והוא רמז לאברהם אבינו ושאר הצדיקים אחריו שהיו זוכרי' אותך בעת הכעס במדותיך הידועות שהם חנון ורחום ארך אפים · והפעל הכבד אם לא הפגעתי בך בעת רעה ובעת צרה את האויב · וכנגד ישראל ידבר כמו שאמר חילך וכל אוצרותיך לבז אתן · והשם ואין פגע רע · בסגול הפ"א · ובתוספת מ"ם למה שמתני למפגע לך · גש פגע בו · לפגע בכהני יי' · פן יפגענו בדבר · פן תפגעון בי · ענין פגיעה בחרב באדם להמיתו · ויתכן להיות מענין זה נקם אקח ולא אפגע אדם · בחסרון כ"ף הדמיון ר"ל לא אפגעם כשאר אדם אלא שאקח נקמתי שלמה מהם · והביא ר' יונה ז"ל בענין זה פגעת את שש · ועא ואל תפגע בי · ומה נועיל כי נפגע בו · ופגעו לי בעפרון בן צחר · יפגעו נא ביי' צבאות · והפעל הכבד הפגיעו במלך לבלתי שרוף את המגלה · וישתומם כי אין מפגיע · ויצו עליה במפגיע · כלומר צוה על עב המטר שתמטיר בתפלה שמתפללין בני אדם וכבר פירשנו בו פירוש אחר בשרש אור · ולפושעים יפגיע · ענין תחנה ובקשה והביא ר' יונ' בענין זה אם לא הפגעתי בך · כלומ' שאשימנו שיבקש ויתחנן לך וכן דעת רוב המפרשים וכנגד הנביא ידבר וכן אני עתיד לפרש הפסוק בשרש שאר · ואמר מזה ולא אפגע אדם · כלומר לא אקח בקשת אדם ותחנתו עליהם · וכן מפרשים פגעת את שש ועושה צדק · כלומר היית מקבל פיוס הצדיקים ובקשתם ואומר כי העותר בלשון פגיעה הוא קשור עם ב"ית בנעתר כמו ואל תפגע בי · וחביריו או בלא קשר והוא חסר הנעתר כמו כי אין מפגיע · ולפושעים יפגיע · וחביריה אבל כשהוא קשור בלא בי"ת הוא נופל על הנעתר כמו ולא אפגע אדם ·

(בראשית ל"ב · בראשית כ"ח · במדבר ל"ה · שמות כ"ג · עמוס ה' · יהושע ב' · יהושע י"ט · יהושע ט"ז · יהושע י"ט · ישעיה ס"ד · ירמיה ט"ו · מלכים א' ה' · איוב ז' · שמואל ב' א' · שמואל א' כ"ב · שמות ה' · שופטים ט"ו · ישעיה מ"ז · ירמיה ז' · איוב כ"א · בראשית כ"ג · ירמיה כ"ז · ירמיה ל"ו · ישעיה נ"ט · איוב ל"ו · ישעיה נ"ג)

א"א והכלל רוב לשון פגיעה בין שהוא ממש לשון תפלה או לשון פגישה או לשון מיתה תמיד מחובר לבית ודוק ותמצא ·

פגר רב הפגר · בשש נקודות · כפגר מובס · וכובד פגר · פגרים מתים · ופגריכם אתם יפלו · על פגרי גלוליכם · ידוע · ופי' פגריכם אתם אמ' אתם לבאר

(עמוס ח' · ישעיה י"ד · נחום ג' · ישעיה ל"ז · במדבר י"ד · ויקרא כ"ו)

כי אם אמר ופגריכם לבדו יובן ממנו פגרי בניהם לפיכך אמר אתם · הפגר הוא הגוף בלא רוח · אֲשֶׁר פִּגְּרוּ מִלֶּכֶת אַחֲרֵי דָּוִד · פי׳ נחלשו והיו יגעים ולא יכלו ללכת ויהיה פגרו כמו ופתחו שעריך שהחרק במקום שרק או יהיה בנין פעל בעצמו ויהיה עומד או יהיה יוצא ופירושו פגרו עצמם כלומר הראו עצמם נחלשים כדי שלא היו כדי שלא ילכו כי היו יראים ובחרו לשבת על הכלים

א״א כבר כתבתי בספר המכלול שהפעל שכינן סגר וכיוצא בו עיין למעלה במקום שלא נשרש ככל והכלל כי לשון פגר אינו נופל רק על גוית אדם שמת וכבלה היא כתוב להפך עיין שם · גם לשון פגר אינו נופל רק על גוית אדם רשע שמת ודוק ותמצא והנה כמבאר פסוק כלכדי היותי שכי קים כ׳ ורכוב ופגרים ויש ספרי׳ כתוב ורכוש ונגלי וכוא טעות ובדבריה שכתבר עליו לית ואם היה ובגדים קרי כתבתי יותר ודוק ותמצא ·

יותר מלכת · ודומה לו בדברי רז״ל יומא דמפגרי רבנן אמרי׳ האידנא יומא דשפמי כלומ׳ היום שהיו נחלשי׳ התלמידי׳ ויגעים מן הגירסא ולא היו יכולים לבא לבית המדרש היו קורין אותו היום למשל יומא דשפמי כלומר יום בטול כמו המגלח השפם שהוא כבטל שאינו נוטל שכר על תקון השפם לבד כי אם על תקון הראש או הזקן ״

פגש כָּל הַמַּחֲנֶה הַזֶּה אֲשֶׁר פָּגָשְׁתִּי · וַתִּפְגֹּשׁ אוֹתָם · כִּי יִפְגָּשְׁךָ עֵשָׂו אָחִי · הגימ״ל בקמץ מעמד ורפה׳ וַיִּפְגְּשֵׁהוּ יְיָ · פָּגוֹשׁ דֹּב שַׁכּוּל בְּאִישׁ · והנפעל עָשִׁיר וָרָשׁ נִפְגָּשׁוּ · והכבד יוֹמָם יְפַגְּשׁוּ חֹשֶׁךְ · ענינם ענין פגיעה ״

פדה פָּדָה בְשָׁלוֹם נַפְשִׁי · וְהוּא יִפְדֶּה אֶת יִשְׂרָאֵל · והשם פְּדוּת שָׁלַח לְעַמּוֹ · ומ״א וְיֵקַר פִּדְיוֹן נַפְשָׁם · ובמ״ס אֶת כֶּסֶף הַפִּדְיוֹם · בפלס שלשם · ומ״א וְאֵת פְּדוּיֵי הַשְּׁלֹשָׁה · שהאחד ממנו פדוי בשקל בסוי עור תחש · והנפעל לֹא נִפְדָּתָה · והפעל הכבד אֲשֶׁר לֹא יָעְדָהּ וְהֶפְדָּהּ · ופי׳ והפדה שהוא יסייע בפדיונה כלומ׳ שמגרע פדיונה מספר השני׳ שהיתה אצלו כאילו שכורה אצלו ותתן לו השאר ויוצאת · והמקור מבנין שלא נזכר פעלו ממנו וְהָפְדֵּה לֹא נִפְדָּתָה · ופירוש וְשַׂמְתִּי פְדֻת בֵּין עַמִּי וּבֵין עַמֶּךָ · שהפדות הוא שיפרו וינצלו הם מן הערוב והוא הפרש והכרה בין עמי ובין עמך ״

פדן וְיִטַּע אָהֳלֵי אַפַּדְנוֹ · האלף נוספת ופירושו ארמונו · ובדברי רבותינו ז״ל נקרא הארמון אפדנא · ואא״ז כתב כי האלף שרש והנון נוספת מענין וְאָפַדְתָּ לוֹ · מִפַּדַּן אֲרָם · פַּדֶּנָה אֲרָם · נקרא כן לפי שהיו שני מקומות שהיו נקראים ארם ארם נהרים וארם צובה · ולשון פדן בדברי רז״ל שנים ההוא גברא דגזל פדנא דתורי מחבריה · פירוש צמד בקר ותרגום ויקח צמד בקר פדן דתורי ואף על פי שיש גם כן ארם דמשק וארם בית רחוב שנים מאלה קרובים זה לזה לפיכך מזווג אותם השנים וארם אשר מעבר הנהר זהו ארם נהרים · ויש מפרשים פדן ארם שדה ארם וכן יקרא בלשון ישמעאלי השדה פדן וכן כתב אא״ז וכתב וישע אהלי אפדנו · בשרש אפד מן ואפדת לו ״

פדע פְּדָעֵהוּ מֵרֶדֶת שַׁחַת · כמו פדהו ״

א״א ונריך לומ׳ שהעין במקו׳ הא שרשים ויהיה פדע כעין כמו פדה כהא וכן התגלע כעין כמו התגלה בהא כמו שכתבתי בשרש גלע :

פדר וְאֶת הַפֶּדֶר · וְאֶת ראשו וְאֶת פִּדְרוֹ · פי׳ חלב וכן

א״א וכתב הפירחון כי הקנה והלב והריאה והכבד נקראים פדר ולפי משמעות הפסוק אינו כן :

אמר התרגום וית תרביה · וארז״ל מלמד שהיה חופה הפדר את בית השחיטה ומעלהו וזהו דרך כבוד של מעלה ״

פה מִי שָׂם פֶּה לָאָדָם · ידוע · ופי׳ לְהִלָּחֵם עִם יְהוֹשֻׁעַ וְעִם יִשְׂרָאֵל פֶּה אֶחָד · בעצה אחת ובהסכמה אחת · ובסמוך חומרה הה״א ביו״ד כִּי פִּי יְיָ דִּבֵּר · וַיָּשֶׂם פִּי כְּחֶרֶב חַדָּה · היו״ד למדבר בעדו ויו״ד השרש נפקדת שלא יתכן בלשון לקבץ שני נחים רפים ושניהם אות אחת · ולומר פִּי בתנועת היו״ד הראשונה כבד גם כן על הלשון · ואמר על הדבר ועל המאמר פה אֲשֶׁר יַמְרֶה אֶת פִּיךָ · עַל פִּי יְיָ יַחֲנוּ · הֵן אֲנִי כְפִיךָ לָאֵל · כלומר הנני נשפט עמך בעבור האל כמאמרך שאמרת כי לא איש כמוני אעננו נבא יחדו למשפט והנני איש כמוך מחמר קורצתי גם אני · וקראו ג״כ לשפת הבגד העליונה מקום שמכניס ראשו בה הנקרא בדברי רז״ל בית הצואר עַל פִּי מִדּוֹתָיו · שְׂפָה יִהְיֶה לְפִיו · כְּפִי תַחְרָא · וכן קראו לחודו של חרב לְפִי חָרֶב · וְלָהּ שְׁנֵי פֵּיוֹת · הפ״א בצרי ר״ל שהיו לה שני חודים מזה ומזה · והבליעו הנה בדגש והפ״א בחרק ואמר חֶרֶב חַדָּה בַּעֲלַת פִּיפִיּוֹת · ובהכפל הפ״א וְחֶרֶב פִּיפִיּוֹת · ובא הקבוץ בלשון זכרים וְהָיְתָה הַפְּצִירָה פִים · פי׳ פצירה שיש לה פיים רבים ותרגומו שופינא לימ״א בלעז ואא״ז פירש פצירה לשון רבר פצירה פים רבת הפירות מלשון ויפצר בו שהוא רבוי דברים ותחנונים · ונשתמשו בו עוד על שיעור הדברים לֶחֶם לְפִי הַטָּף · אִישׁ לְפִי אָכְלוֹ · כשיעור הטף כמו שיאכלו · אִישׁ כְּפִי עֲבֹדָתוֹ · וּלְפִי הֵעָלוֹת הֶעָנָן · עַל פִּי הַדְּבָרִים · לְפִי דְבָרַי · וַיְהִי נָא פִּי שְׁנַיִם בְּרוּחֲךָ אֵלָי · שיעור שני חלקי רוחך · לָתֶת לוֹ פִּי שְׁנָיִם · שיעור שני חלקים · וּפֹה אַשְׁלִיךְ לָכֶם גּוֹרָל · וְאַתָּה פֹּה עֲמֹד ·

א״א פי׳ שיהיה לו שני חלקים מרוחו רוצה לומר כנגד שלש כני הנכיאים כאלו הוא היה הבכור הנוטל פי שנים ·

הנה · ואומר עַד פֹּה תָבוֹא · עד הנה · ונכתב באלף ופא יָשִׁית בִּגְאוֹן גַּלֶּיךָ · ואא״ז פי׳ אחר שאמר לים עד זה הגבול תבא קרא לשפת הים פה ואמר ופא ישית וילחם בגאון גליך ויפרש פירש · ונכתבו מהם רבים בוו שְׁנַיִם שֻׁלְחָנוֹת מִפּוֹ · וְאַתִּיקֶהָא מִפּוֹ וּמִפּוֹ · וזולתם · ומלת איפה פירשתיה בשרש איף ·

פוג עַל כֵּן תָּפוּג תּוֹרָה · וַיָּפָג לִבּוֹ · והנפעל נְפוּגוֹתִי וְנִדְכֵּיתִי · והשם אַל תִּתְּנִי פוּגַת לָךְ · ונסמכה חמלת על למ״ד השרות כמו השכוני באהלים · והשם עוד בתוספת הא״מ מֵאֵין הֲפֻגוֹת · ענין רפיון וחלישות · ובדברי רז״ל וניחוש דילמא פייגא דעתייהו דצבורא כלומר שמא תחלש דעת הציבור · ועוד אמרו גוף קשה יין מפיגו כלומ׳ מחלישו ומסיר כוחו

א״א ולכן כתן לומר שמשרש זה תכטה פניה כי הפרי שלא נתבשל כחלש וריחו פגם ·

ותרגום וריחו לא נמר וריחיה לא פג כלומר שלא נחלש ריחו היין ·

פוח עַד שֶׁיָּפוּחַ הַיּוֹם · והפעל הכבד הָפִיחִי גַנִּי יִזְּלוּ בְשָׂמָיו · ענין נפיחה · ויש לפרש מזה הענין כָּל צוֹרְרָיו יָפִיחַ בָּהֶם · כלומר שלא יחשוב אותם לכלום · בְּאֵשׁ עֶבְרָתִי אָפִיחַ עָלֶיךָ · כמו שנופחים באש כדי שתבער

שמואל א ל · ירמיה נ · שופטים יט · ... (marginal references)

שתבער ומזה הענין פיח הכבשן כלומר נפיחת הכבשן והוא הנקרא בלשון רז"ל רמץ רשקל"יב בלעז ומזה נקרא הדבור בלשון הזה לפי שהוא נפיחת הפה ויפיח כזבים עד שקר כלומר מי שידבר כזבים בדברי העולם בן יעיד עדות שקר מפני שהורגל בכזבים ויש מפרשים מזה יפיח לו כלומר מי שידבר לו אמרות יי' אמרות טהורות אשיתנו בישע ואפשר מזה השרש ויפח לקץ ובבר כתבנוהו בשרש יפח והענין אחד וע"א פח יקוש הפח נשבר צנים פחים בדרך עקש ימטר על רשעים פחים בדרך התשאלה כלומר יביא עליהם דברים שיכשלו בהם כמו שיכשל הנלכד בפח ויתכן שהמ"ם שרש והיא כמו פחם לפי שאמר אחריו אש וגפרית והפעל הכבד ממנו יפיח בהם יפיח לו פי' מי שהרשע יפיח לו ויסבב ללכדו והוא העני אף אני אצילנו מידו ואשיתנו בישע יפיחו קריה הפח בחורים כלם כלומ' שילכדו אותם כולם ויטמינום בחורים ויחבאום שם כמו שאמר אחריו ובבתי כלאים החבאו או פי' באותם החורים שנטמנו ובבתי כלאי' שהחבאו שם ילכדו וע"א קרוב לזה רקעי פחים וירקעו את פחי הזהב פי' טסים לנד"ש בלעז ונקראו כן שהם פרושים כמו הפח׃

א"א ולפי זה יהיה פחים לשון יחיד כמו פחם שאם היה לשון רבים היה לו לומר פחמים׃

פוך כי תקרעי בפוך עיניך ותשם בפוך עיניה הוא הכחול השחור מרביץ בפוך אבניך אבני פוך אבן יקרה שעינה כעין הפוך ואומרים שהוא שקורין לה בלעז קרבו"נקלי או ר"ל על הפוך עצמו כי גם הוא אבן׃

פול ופול ועדשים ידוע׃

פון נשאתי אמיך אפונה הנכון והישר במלה הזאת שהיא גזורה ממלת פן והענינה ר"ל הכבדתי עלי אמים שאני מפחד תמיד ממך ואומר פן יקראני כך וכך על העונות כי כל אדם מפחד אומר בלבו פן יהיה זה וזה או שמא יהיה כך וכך ואפונה דובש"ו בלעז פן בחרב אצא ארח חיים פן תפלס פן יפקד עליה פן ישלח ידו כלם ענינם שמא ופי' פן תפלס בתמיה כלומ' תחשוב שמא תפלס ארח חיים לא תעשה אלא נעו מעגלותיה לא תדע כלומר לא תרגיש בדבר עד שינועו מעגלותיה אל מות ויש שפירושם שלא פן תשיב את בני שמה שלא תשיב את בני פן תמתון שלא תמותון׃

א"א ורש"י פירש אפונה לשון דבר דבו' על אופניו ולא יתכן כלל כי היה לו לומר אפוכה הא"לף כחטף פתח והטעם מלרע על משקל אכופה מכותיה׃

א"א ומלת פן לא תתחבר רק עם העתיד ומה שכתוב פן מצא לו ערים כריך לומ' שהוא עבר במקו' עתיד וכמוהו רבים עוברים במקום עתידים׃

פוץ פן נפוץ יפוצו מעינותיך חוצה ותפוצינה מבלי רועה הך את הרועה ותפוצין הצאן עוד תפוצנה ערי מטוב פצו בעם והנפעל אשר נפוצותם בם והוא בחלם והפעל הכבד מאבדים ומפיצים עלה מפיץ על פניך מפיץ וחרב חפץ עברות אפך ויפץ יי' אותם יפיץ ענן אורו ובן ויפץ העם בכל ארץ מצרים פעל יוצא והמפיץ הוא פרעה שהכריחם לפוץ לקושש קש ואפשר שהוא פעל עומד וכן ויפץ העם מעליו והפעל המרובע וכפטיש יפוצץ סלע והתפעל ממנו ויתפוצצו הררי עד ואמרו כי מפיץ וחרב הוא שם הפטיש שיפוצץ הסלעים וחשם תפוצה כפלס תקומה תשובה והקבוץ תפוצות ובא בחולם ותפוצותיכם ונפלתם בכלי חמדה חת"יו בחרק שלא כמנהג וכמהו בחרק חת"יו אם לא שריתיך לטוב שהיה ראוי שריתך ופירושו למה שאמר כי מלאו ימיכם לטבוח ומלאו ג"כ ימיכם לבא תפוצותיכם כלומר באו ימיכם לטבוח ולגלות כלם ענין פזור ואמר בשבירת הסלעים וכפטיש יפוצץ סלע שבשבירת הסלעים יתפוצצו שברי הסלעים הנה והנה ופעל כבד ממנו כפול הפ"א והלמ"ד ואחז בערפי ויפצפצני העצב נבזה נפוץ נפצים אל ההרים כתבנום בשרש נפץ׃

פוק פקו פליליה וחשם לפוקה ולמכשול לב והפעל הכבד יחזקום ולא יפיק וחשם ופיק ברכים ענינם ענין מכשול ופי' פקו פליליה בפליליה כלומר כשלו במשפט וע"א הפעל הכבד ותפק לרעב נפשך פי' תוציא אליו נפשך ורצונך זממו אל תפק אל תוציא מחשבתו ואל תשלימה ויפק רצון מיי' ויוציא רצון מפיקים מזן אל זן מוציאים ממין זה אל מין אחר כלומר לרוב מלא הזויות מיני התבואה וזולתה פורצים ומוציאים מין זה אל המין האחר ומערבים זה עם זה ויש לפרש מזה ולא יפיק ויהיה פעל עומד כלומר שלא יצא ממקומו׃

פור הפעל הכבד יי' הפיר עצת גוים את בריתי הפר מפר אותות בדים לך הפרה את בריתך וחסדי לא אפיר מעמו ואם הפר יפר ואישה יפרנו ושלא נזבר פעלו ממנו גם בריתי תפר את דוד עבדי ענינם הבישול וע"א בפעל כבד אחר אתה פוררת בעזך ים והתפעל פור התפוררה ארץ והפעל הכבד ממנו כפול הפ"א והלמ"ד שלו הייתי ויפרפרני ענין הריצוץ והשבר וי"מ מזה לחפור פרות ולעטלפים פי' לחפור בקעים וחפירות וכבר פירשנו הפסוק בשרש חפר ומזה הענין נקרא הגת פורה פורה דרכתי לבדי לחשוף חמשים פורה לפי שדורכים ורוצצים הענבים או הזתים בתוכה וי"ת פורה דרכתי כבעוט דמתבעיש במעצרתא ותרגם חמשים פורה גרבין דחמרא הפיל פור הוא הגורל פירושו עמו והקבוץ וימי הפורים׃

פוש ופשו פרשיו כי תפושו כעגלת דשה ויצאתם ופשתם כעגלי מרבק ענין רבוי ואפשר שיהיה מהענין הזה פישון ונקרא הנהר ההוא כן לפי שמימיו רבים או מרבים ומגדלים יותר משאר הנהרים וכענין זה אמרו רז"ל למה נקרא שמו פרת שמימיו פרים ורבי' חדקל שמימיו חדים וקלים והנפעל נפושו עמך על ההרים וי"ת ענין פיזור אתבדרו עמך וחשם ולא ידע בפש מאד ואף על פי שהוא פתח ימצא כמוהו מנחי הע"ין כמו שכתבנו בחלק הדקדוק וענינו לא ידע איוב לרב מאד בדרכי יי' ובמשפטיו לפיכך הוא מתקצף ומכביר מלין׃

פות והפותות לדלתות הבית הוא כמין כיס קטן של ברזל שיסוב ציר הדלת עליה כמו שאמרו במשנה הפותות שתחת הציר ומזה פתהן יערה כי הנפרד ממנו פות ובדרך הסמכו לכנוי פתהן והוא כנוי לערות׃

א"א ונקרא ערות האשה פות והוא קרוב ללשון לעז גם ללשון אשכנז וי"ת כנון שיהיה פרש של פתהן פתה כי מן פרש פות לא נוכל לומר פתהן כמו שלא נוכל לומר מן טוב טבהן ומן אור ארהן ותקרא הערוה פתה לפי שיפותה בה הפתי׃

פוז ויפוזו זרועי ידיו ויתחזקו מפזז ומכרכר

מתחזק ורוקד כי כן דרך הרוקדים לחזק אזור מתניהם
בעת רקידתם · תָּשִׁית לְרֹאשׁוֹ עֲטֶרֶת פָּז · הוא הזהב (תלים כ״א)
הטוב המזוקק כי יותר הוא חזק המזוקק · והפעול ממנו
זָהָב מוּפָז · כלומר מזוקק ומחוזק · ובאלף נוספת וּמָתְנָיו (מלכים א׳ י׳)
חֲגֻרִים בְּכֶתֶם אוּפָז · ויש לפרש מזה ויפזו זרועי ידיו · (דניאל י׳)

פזר שֶׂה פְזוּרָה יִשְׂרָאֵל · והנפעל נִפְזְרוּ עֲצָמֵינוּ (ירמיה נ׳ · תלים קמ״א)
לְפִי שְׁאוֹל · פִּזַּר נָתַן לָאֶבְיוֹנִים · פִּזַּרְתָּ אוֹיְבֶיךָ · (תלים קי״ב · תלים פ״ט)
וַתְּפַזְּרִי אֶת דְּרָכַיִךְ · כְּפוֹר כָּאֵפֶר יְפַזֵּר · יֵשׁ מְפַזֵּר וְנוֹסָף (ירמיה ג׳ · תלי׳ קמ״ז · משלי י״א)
עוֹד · מְפֻזָּר וּמְפֹרָד · ענין כלם ההפצה״ (אסתר ג׳)

פחד וּפָחַד וְרָחַב לְבָבֵךְ · פָּחֲדוּ בְצִיּוֹן חַטָּאִים · (ישעיה ס׳ · ישעיה ל״ג)
שָׁם פָּחֲדוּ פָחַד · וּפָחֲדוּ אֶל יְיָ וְאֶל טוּבוֹ · (תלים י״ד · הושע ג׳)
פי׳ שיפחדו ויראו ממנו וינהרו אליו ואל טובו · ועל זה
הדרך וּפָחֲדוּ וְרָגְזוּ עַל כָּל הַטּוֹבָה וְעַל כָּל הַשָּׁלוֹם אֲשֶׁר (ירמיה ל״ג)
אָנֹכִי עֹשֶׂה לָהּ · והשם פָּחֲדוּ פָחַד · פי׳ לא היה פחד (תלים י״ד)
כמוהו · וּפַחַד יִצְחָק הָיָה לִי · מי שמפחד יצחק ממנו היה (בראשית ל״א)
עמי · וזהו שאמר וַיִּשָּׁבַע יַעֲקֹב בְּפַחַד אָבִיו יִצְחָק · במי (בראשית ל״א)
שמפחד יצחק ממנו ויש אומר ענין זה ביצחק לפי שפחד
מהשם ומסר עצמו בדבר העקדה · וקבוץ השם קוֹל
פְּחָדִים בְּאָזְנָיו · והשם בה״א הנקבה פחדה וְלֹא פַחְדָּתִי (איוב ט״ו · ירמיה ב׳)
אֵלָיִךְ · והפעל הכבד אַשְׁרֵי אָדָם מְפַחֵד תָּמִיד · וַתְּפַחֵד (משלי כ״ח · ישעיה נ״א)
תָּמִיד כָּל הַיּוֹם מִפְּנֵי חֲמַת הַמֵּצִיק · וכבד אחר והוא יוצא
וְרֹב עַצְמוֹתַי הִפְחִיד · וענין אחר גִּידֵי פַחֲדָיו יְשֹׂרָגוּ · (איוב ד׳ · איוב מ׳)
ותרגום מרוח אשך מריס פחדין״

פחה לֶחֶם הַפֶּחָה · הפ״א בסגול והוא מן הדגושים (נחמיה ה׳)
לולי הח״ית העלולה לקבל דגש והה״א לנקבה
והה״א למ״ד הפעל נגרעת ובאת בה״א הנקבה ואף על פי
שהשם לזכר והנה כמהו במשקלו בשם המספר ששה
ובשמות בני אדם נמצא לזכר שם עם הה״א כמו לבנה
חגבה חוסה חופה בלגה וזולתם והה״א באלה השמות
היא נוספת לא שהיא סימן לנקבה · ובסמוך נפתח כלו
פַּחַת יְהוּדָה · והוא מלרע · ובא כן בת״ו גם בלי סמיכות (חגי א׳)
וְאֵיךְ תָּשִׁיב אֶת פְּנֵי פַחַת אַחַד עַבְדֵי אֲדֹנִי הַקְּטַנִּים · (ישעיה ל״ו)
ובא אחד מלעיל אֱמֹר אֶל זְרֻבָּבֶל פַּחַת יְהוּדָה · והכנוי (חגי ב׳)
הַקְרִיבֵהוּ נָא לְפֶחָתֶךָ · והקבוץ פַּחוֹת וּסְגָנִים כֻּלָּם · (מלאכי א׳ · יחזקאל כ״ג)
חסר ממנו למ״ד הפעל
ועקרו כמו שאמר במקום
אחר עַל פַּחֲוֹת עֵבֶר הַנָּהָר · (נחמיה ב׳)
לִהְיוֹת פֶּחָם בְּאֶרֶץ יְהוּדָה · (נחמיה ה׳)
משפטו פֶּחָתָם כמו וצורם
לבלורת שאול שמשפטו
וצורתם וענין פחה כמו נגיד״

א״א יש אומרים שנקרא פחת לפי שהוא פחות במעלה משאר שרי המלכות וזה לא יתכן כי קת״ו איכה שרשית והראי׳ פחה גם פחם :

פחז אֲנָשִׁים רֵקִים וּפֹחֲזִים · פי׳ קלים כלומר קלי (שופטים ט׳)
הדעת · וכן נְבִיאֶיהָ פֹּחֲזִים · והשם פַּחַז כַּמַּיִם (צפניה ג׳ · בראשית מ״ט)
אַל תּוֹתַר · כלומר תנועה וקלות היצר היה לך כמים
הקלים הנגרים לפניך אל תותר לא יהיה לך יתרון ·
והשם במ״א בְּשִׁקְרֵיהֶם (ירמיה כ״ג)
וּבְפַחֲזוּתָם · ות״ת רקים
ופוחזים סריקין ובסירין
פירוש נבזים תרגום דבר יי׳ בזה בסר״

א״א ורש״י שפירשו לשו׳ מהירו׳ צריך לומר שהוא כן כהפוך אותיות פחז וחפז׳

פחם וּפֹעַל בַּפֶּחָם · (ישעיה מ״ד)
פֶּחָם לְגֶחָלִים · (משלי כ״ו)
הפ״א בסגול ידוע ״

א״א ההפרש שבין פחם ונחלים הוא שפחם הם נחלים עמומות ונחלים הם נחלים בוערות וכן אומר הפסו׳ פחם לנחלים ·

פחת אֶל הַפַּחַת הַגָּדוֹל (שמואל ב׳ י״ח)
הוא שם במשקל ארץ ונפתח מפני הח״ית ·
והקבוץ בְּאַחַת הַפְּחָתִים · חפירה ושוחה · ותרגום כי כרו (שמואל ב׳ י״ז)
שוחה ללכרני ארי כרו פחית · פַּחַתְהּ הִיא · חסרון (ויקרא י״ג)
ורבותי׳ נשתמשו הרבה בזה הלשון באמרם אין פוחתין
את הנר מפני שהוא עושׂ כלי ואמר עוד לא פחו׳ ולא יתר ·

פטד אֹדֶם פִּטְדָה וּבָרֶקֶת · פִּטְדַת כּוּשׁ · אבן (שמות כ״ח · איוב כ״ח)
מהאבנים היקרות ואומרים כי היא אבן ירוקה
וכתב רבי יונה כי היא הנקראת בלשון ערבי זמ״רד ·

פטר וַיִּפָּטֵר מִפְּנֵי שָׁאוּל · עומד · והפעל העובר (שמואל א׳ י״ט)
כִּי לֹא פָטַר יְהוֹיָדָע הַכֹּהֵן אֶת הַמַּחְלְקוֹת · פי׳ (ד״ה ב׳ כ״ג)
לא שלחם ולא התירם ללכת אבל עכבם כמו שנאמר באי
השבת עם יוצאי השבת · והלשון הזה מורגל במשנה
פטור ותמורתו חייב · וכן יתפרש פְּטוּרִים כִּי יוֹמָם (ד״ה א׳ ט׳)
וָלַיְלָה עֲלֵיהֶם בַּמְּלָאכָה · פי׳ פטורים משאר מלאכות
כי במלאכת השיר היו מתעסקים יומם ולילה והיו יושבי׳
בלשכות · פּוֹטֵר מַיִם רֵאשִׁית מָדוֹן · והפעל הכבד (משלי י״ז)
יַפְטִירוּ בְשָׂפָה · והשם פֶּטֶר כָּל רֶחֶם · בשש נקודו׳ · ובה״א (תלים כ״ב · שמות י״ג)
הנקבה פטרה · ובסמוך פִּטְרַת כָּל רֶחֶם · ענין השלוח (במדבר ח׳)
והפתיחה ותרגום והאנשים שלחו וגבריא אתפטרו ·
ותרגו׳ ושלח רצוצים חפשי׳ ופטר דאניסין בני חורין · ופי׳
פוטר מים כמו המשלח המים והפותח אותם תחלה והם
נגרים שלא יוכל אדם לחשיבם כן ראשית המדון · ופי׳
יפטירו בשפה ישלחו בשפה הדברי׳ ויפתחו אותם ולפי
שהבכור הוא שלוח הרחם ופתיחתו והבקעו תחלה נקר׳
כן · וכן וּפְטוּרֵי צִצִּים · שפתחו בהם הציצים והפרחים״ (מלכים א׳ ו׳)

פטש וּכְפַטִּישׁ יְפֹצֵץ סָלַע · היא המקבת הגדולה · (ירמיה כ״ג)

פיד וּפִיד שְׁנֵיהֶם מִי יוֹדֵעַ · אִם בְּפִידוֹ לָהֶן שׁוּעַ · (משלי כ״ד · איוב ל׳)
ענין איד ״

פים וַיַּעַשׂ פִּימָה עֲלֵי כָסֶל · הם הקמטים שנעשים (איוב ט״ו)
בבטן האיש השמן ותרגומו ועבד רושבא עלוי
כפלא · ותרגום נהפך לשדי אתהפיך לרטבי״

פכה וְהִנֵּה מַיִם מְפַכִּים יוצאים ומזה נקרא הצלוחית (יחזקאל מ״ז)
פַּךְ השמן לפי שמוציאים ומריקין השמן ממנו״

פכר בְּנֵי פֹכֶרֶת הַצְּבָיִים · הביאו רבי יונה ולא ידעתי (עזרא ב׳)
למה כי הוא שם משמות עבדי בני שלמה נקרא
על ענין ידוע אצלם כמו שנקראו כולם איש על שמו בענין
מקרה מן המקרים אצלם ·

פלל רָאֹה פָנֶיךָ לֹא פִלָּלְתִּי · לא עשיתי משפט ודין (בראשית מ״ח)
בעצמי שאוכל עוד ראה פניך · וַיַּעֲמֹד פִּנְחָס (תלים ק״ו)
וַיְפַלֵּל · עשה המשפט שדקר זמרי וכזבי בת צור · וּפִלְלוֹ (שמואל א׳ ב׳)
אֱלֹהִים · אֲשֶׁר פִּלַּלְתְּ לַאֲחוֹתֵךְ · והנפעל לדעת ר׳ יהודה (יחזקאל ט״ז)
וְנִפְלַל חָלָל · והתאר עם יו״ד היחס · גַּם הוּא עָוֹן פְּלִילִי · (יחזקאל כ״ח · איוב ל״א)
והקבוץ בנפול יו״ד היחס והוא עָוֹן פְּלִילִים · וְנָתַן (איוב ל״א · שמות כ״א)
בִּפְלִלִים · והשם עֲשִׂי פְלִילָה · וביו״ד היחס פָּקוּ פְּלִילִיָּה · (ישעיה ט״ז · ישעיה כ״ח)
ענין הכל המשפט והדין · ופי׳ ופללו אלהים · אמר אם
יחטא איש לאיש ופללו אלהים כלומר ישפטנו הדיין
ויוציאנו נקי מיד חברו בצוותו מה שיתכן לו לעשות׳ או
יעשה פשרה ביניהם אבל אם ליי׳ יחטא איש מי יתפלל
לו כלומ׳ מי יהיה נזקק להשפט עמו ולומר נעשה ביניכם
דין כך וכך · ואמר לשופט בלשון התפעל שהוא הפעול
וכן אמר ונשפטתי אתו בדבר וכדם · בהשפטי אתכם
לעיניכם · לפי שהשופט חוזר הטענות ומראה טענת כל
אחד לחברו כאילו הוא נשפט באמרו דברי הנשפטים ·
ופירו׳ אשר פללת לאחותך אמר גם את שאי כלמתך
כי את שפטת לאחותך בתחלה כשחחלה להרע היירת
שופטת אותה על חטאותיה ועתה הרעת לעשות ממנה
ותצדק אותה בחטאתיך אשר הרבית ממנה · ואמר על

התפלה

חתחנה והבקשה בבנין התפעל ויתפלל אברהם אל האלהים · והתפלל אל הבית · ויתפלל בעדך וחיה · והשם תפלה למשה · שמעתי את תפלתך · לפי שהמתפלל יבקש ממנו שישפטנו ברחמיו ולא יפרע לרוב הרעות שעשה כי המשפט הוא שיעזוב לו מעונות ולא יזכרם לו כלם כמו שאמר הנביא יסרני יי אך במשפט אל באפך פן תמעיטני ·

פלא כי יפלא ממך דבר · לא נפלאת היא ממך · נפלאתה אהבתך לי · בשני סמני הנקבת כמו כי התבאתה · נפלאים מעשיך · בגדולות ובנפלאות ממני · שיחו בכל נפלאותיו · ונכתב כבעלי ההא אורך על כי נוראות נפליתי · והשם עושה פלא · בשש נקודות · ויתרד פלאים · והקבוץ בלשון נקבות פלאות עדותיך · קץ הפלאות · ובתוספת מם מפלאות תמים דעים · והתאר פליאה דעת ממני · כמו שיאמר מן שריד שרידה ומן פליט פליטה · ומשקל התאר פלא יועץ והוא בשש נקודות · והפעל הכבד הפלא עצה · כי הפליא חסדו לי · אשר עשה עמכם להפליא · הפלא ופלא · וההתפעל ותשוב תתפלא בי · ענין פלא ידוע · ומזה הענין והוא פלאי · והוא שם תאר לשם הנפלא כלומר שמי נפלא ונשגב מלהודיעו לך · וכן ליעקב אבינו שלא רצה המלאך להודיע לו שמו · ואמר לו למה זה תשאל לשמי והיה זה בעבור כי היו המלאכי נראים להם בדמות אנשים ולא היו מגלים שהם מלאכים לפיכך לא היו מזכירים שמם · וכן פלוני אלמוני · האיש המכוסה שמו אצל הזוכר אותו יאמרו עליו פלוני · ואעפ שהוא ידוע אצל הזוכר אותו ואינו רוצה לקרותו בשמו יאמר עליו פלוני וכן רזל הרגילו בלשונם בזה · ועא קרוב לזה כי יפליא לנדור נדר נזיר · ובכבד אחר לפלא נדר · ענינם ענין הפרשה ובענין הזה שרשו פלה בהא ·

אא״ ובדברי הימי מרון הפלוני והוא שם מקו וכן כל יג מבירין שבענין בקראי על שם מקומם ובשמוא קור׳ אותו חלץ הפלטי והוא כמעט דומה בגורת ה האותיות כי הכון עם סיוד דומין לטית ·

פלג כי בימיו נפלגה הארץ כלומר נחלקה למחלקות הלשון ומסבת מחלקות הלשון נחלקה גם כן לישוב · לפלגות ראובן גדולים חקרי לב · פי׳ למחלקות ראובן שנחלקו מאחיו ולא יצאו למלחמה הזאת גדולים חקרי לב כלומר דברים רבים לבי חוקר וחוקק עליהם · לפלגות בית האבות · למחלקות בית האבות שהיו המחלקות לכהנים וללוים על משמרותם · וכן במא למפלגות לבית האבות · ומשקל אחר פלג אלהים מלא מים · בשש נקודות · והקבוץ פלגים יבלי מים · על פלגי מים · ומא אל ירא בפלגות נהרי נחלי דבש וחמאה · הפלג הוא חלק המים שנחלקים המים הנגרים לפלגים קטנים רייל בלעז · והפעל הכבד מי פלג לשטף תעלה · פלג לשונם ·

פלד באש פלדות הרכב · מן לפיד אש בדרך ההפך ·

אא״ והוא כמו לפיד בהפוך אותיו והכפרד מן פלדו פלדס כשוא ופ׳ קמנין על משקל בדקס או פלדה כמרק על משקל שמלה :

פלה והפלה יי בין מקנה ישראל · כי הפלה יי חסיד לו · ונכתב באלף והפלא יי את מכותך · כלומר יפריש מכותך ויבדילם ממכות אחרות שיהיו גדולות ונאמנות מזולתם · והפליתי ביום ההוא · כלומר אפריש ארץ גושן משאר ארץ מצרים שלא יהיה שם ערוב · אשר יפלה יי · הפלה חסדיך מושיע חוסים מתקוממים בימינך · פירו׳ אתה מושיע חוסים הפרש חסדיך מאותם המתקוממים בימינך · והנפעל ונפלינו אני ועמך · כלומר נהיה נפרשים מכל העמים בבא שכינתך וכבודך בינינו ״

פלח כמו פולח ובוקע · והפעל הכבד ויפלח אל סיר הנזיד · יפלח כליותי · ענין בקוע · והשם כפלח התחתית · בסגול הפא היא התחתונה מן הרחים שידמו הרחים כאילו נבקעה אחת מחברתה · פלח רכב · התיכה מהעליונה מן הרחים הנקראת רכב · פלח דבלה · התיכת דבלה · בפלח הרמון · בקע הרמון ״

פלט ופלטו פליטיהם · והתאר ויבא הפליט · פליטי הגוים · וזכרו פליטיכם · כי אמרו פליטי אפרים · פי׳ הפחותים שבאפרים היו אומרים אתם גלעד מה אתם חשובים בתוך אפרים ובתוך מנשה ונקראו הפחותים פלטים כי הם כמו פליטי הגדולים והחשובים · וכן לפי דעתי פליטי הגוים הפחותים · להכרית את פליטיו · אלה בחרק · ובצרי ושלחתי מהם פלטים · בניו פלטים · פי׳ שהיו בורחים להמלט אם יוכלו · והפעל הכבד תפלטני מריבי עם · פלטה נפשי מרשע חרבך · ומפלטי לי · והוא קל · רני פלט תסובבני סלה · והשם והיה המחנה הנשאר לפלטה · ופעל כבד אחר ויפליט ואין מציל · הכל ענין הצלה והמלטה · ופירוש רני פלט שבח והודאת ההצלה כלומר כשאנצל מן האויב ארנן ואודה לך · ופי׳ ויפליט ואין מציל · וישלול ויבזוז ואין מציל מידו · ועא קרוב לזה ותסג ולא תפליט ואשר תפלט לחרב אתן · ענין השלכת העובר בלידה · וכן על און פלט למו · כלומר השלכה והרחקה להם · ודומה לו בלשון רזל נדה שפלטה שכבת זרע · ותרגום ויקא את יונה ופליט ית יונה · והנכון בעיני לפרש על און פלט למו מהענין הראשון והוא בדרך התמיהה ״

אא״ כי היה ראוי מפלטי כלמד לגושה על משקל מכבדי ·

פלך ומחזיק בפלך · בשש נקודות והוא מטה המשענת · וכפיה תמכו פלך · המטה ששוות בה הנשים · חצי פלך ירושלם · שר חצי פלך קעילה לפלכו · מחוז · תרגום כל חבל ארגוב כל בית פלך טרכונא · וכן תרגו׳ שלשת הנפת תלתא פלכין ״

אא״ צריך להיות הכף לנוסה כמו מן מלך מלכה וכן כל זה המשקל כשלמ״ד הפעל מן נג״ד כפת :

פלס ישר מעגל צדיק תפלס · פלס מעגל רגליך · יפלס נתיב לאפו · ענינם יושר המעגל והנתיב · ומזה ושקל בפלס הרים · והוא בשש נקודות והוא יושר המאזנים והוא מה שתופש בידו השוקל שלשון המאזני׳ בתוכו · ויש אומרים כי נקרא פלס מטה הברזל ששוקלין בו והוא מסומן בסימנים לדעת המשקלים ותולים על נקודות הסימנים אבן המשקל וידוע הוא ״

פלץ ועמודיה יתפלצון · והשם פלצות בעתתני · ענין אימה ורעדה · ובדרך כינוי ללעג אשר עשתה מפלצת לאשרה · ויכרת אסא את מפלצתה · תפלצתך השיא אותך · כמו עצבים שהוא כנוי ללעג הפסילים · וכן ובאימים יתהוללו · או פירוש תפלצתך השיא אותך גאותך וכנה הגאוה בלשון אימה ורעדה ללעג כי הפך הגאוה האימה והיראה ״

פלש עֲפַר הִתְפַּלָּשִׁי · פי' בעפר · וְהִתְפַּלְּשׁוּ אַדִּירֵי הַצֹּאן · ענין התגלגל והתכסות בעפר ובאפר ״

פלש מִפְלְשֵׂי עָב · כמו מפרשי עב · ויש מפרשים כמו משקלי מן ושקל בפלס הרים ״

פן פֶּן בַּחֶרֶב אֵצֵא לִקְרָאתֶךָ · פֶּן אָמוּת עָלֶיהָ · כבר זכרתים בשרש פנה · וְאֵצֶל כָּל פִּנָּה תֶּאֱרֹב · עַל אַרְבַּע פִּנּוֹתָיו · עֹבֵר בַּשּׁוּק אֵצֶל פִּנָּהּ · הה"א במפיק עקרו פנתה · או יהיה משקל אחר בלא ה"א פן · והקבוץ ממנו עַד שַׁעַר הַפִּנִּים · הָיְתָה לְרֹאשׁ פִּנָּה · ענין זוית ולפי שחוזק הבית הפנות אמר על המגדלים החזקים פִּנּוֹת עַל הֶעָרִים הַבְּצֻרוֹת וְעַל הַפִּנּוֹת הַגְּבֹהוֹת · ולפי שפנות הבית מן האבנים הגדולות כנה האנשים הגדולים והאצילים בפנות גֹּשׁוּ הֲלֹם כֹּל פִּנּוֹת הָעָם · וַיִּתְיַצְּבוּ פִּנּוֹת כָּל הָעָם · ויתכן היות פנה פנות משרש פנן לפיכך נדגשו ״

פנן וְרָחֹק מִפְּנִינִים מִכְרָהּ · אָדְמוּ עֶצֶם מִפְּנִינִים · כלומר שעצמם אדום יותר מפנינים · והם אבנים יקרות ״ אא"ז ופי' פירש פניני מרגליות והוא שם כלל לכל אבני יקרות וכן בלשון רומי קורין לאבנים יקרות מרגליטש פר"ש הספיר מקום הלמ"ד :

פנג בְּחִטֵּי מִנִּית וּפַנַּג וּדְבַשׁ · י"א שהוא שם מקום וכן מנית · ותרגו' אוֹנקוליא וקוליא בדברי רז"ל הוא עשב מירקות השדה הנאכלים שאמרו מערבין בקוליא · ויוסף בן גוריון אמר כי פנג הוא בלסמ"ו והיה נמצא ביריחו והנה אמר בפסוק וצרי והצרי מפרשים אותו שמן אפרסמון שהוא הנקרא בלסמ"ו ״

פנה כִּי פָנָה אֶל אֱלֹהִים אֲחֵרִים · כִּי פָנוּ אֵלַי עֹרֶף וְלֹא פָנִים · וּבְכֹל אֲשֶׁר יִפְנֶה יַרְשִׁיעַ · הוֹאִילוּ פְּנוּ בִי · פְּנֵה אֵלַי וְחָנֵּנִי · אֲשֶׁר לְבָבוֹ פֹנֶה הַיּוֹם · וַיִּפֶן וַיֵּרֶד מֹשֶׁה · וַיִּפֶן בִּנְיָמִן אַחֲרָיו · פְּנוּ לָכֶם צָפוֹנָה · לִפְנוֹת עֶרֶב · כשהערב פונה ובא · לִפְנוֹת בֹּקֶר · כשהבקר פונה ובא · והשם וּמַעֲלוֹתֵהוּ פֹּנוֹת קָדִים · בשקל למנות ימינו · והפעל הכבד הֵפְנָה עֹרֶף מוֹאָב בּוֹשׁ · לֹא הִפְנוּ אָבוֹת אֶל בָּנִים מֵרִפְיוֹן יָדָיִם · לא החזירו להם פניהם · וכן וּמָנוֹס נָסוּ וְלֹא הִפְנוּ · אֲשֶׁר מַפְנֶה צָפוֹנָה · בְּהַפְנֹתוֹ שִׁכְמוֹ לָלֶכֶת · וַיֶּפֶן זָנָב אֶל זָנָב · ושלא נזכר פעלו מִמֶּנּוּ נָסוּ הָפְנוּ הֶעְמִיקוּ לָשֶׁבֶת יֹשְׁבֵי דְדָן · ואיננו ציווי כאשר חשבו אנשים כי לא יתכן ציווי מזה הבנין רק הוא עבר ופירושו כך אמר כנגד עשו נוסו יושבי דדן כי כבר הפנו אויבכם לבא עליכם והעמיקו לשבת בארצכם ולגרש אתכם ולהגלותכם · ואא"ז פירש כאשר אמרו להם נוסו הם הפנו והעמיקו לברוח והרחיקו מקום שבתם שלא תשיגם יד האויב וכן יתפרש העמיקו לשבת יושבי חצור וכולם ענין חבטה · הַשַּׁעַר הַפֹּנֶה · כמו שער הפנה ונקראת הפנה פונה לפי שהיא מבט הקיר ויופיו · ומזה נקראו פנים לפי שהם פונות הנה והנה · פָּנִים בְּפָנִים · מַדּוּעַ פְּנֵיכֶם רָעִים · וּפָנִים נִזְעָמִים · וַיִּפְּלוּ פָנָיו · וְאֵיךְ אֶשָּׂא פָנַי · ובלשון נקבות אָנָה פָּנַיִךְ מוּעָדוֹת · לִפְנֵי יְיָ · וַיּוּשַׂם לְפָנָיו לֶאֱכֹל · בְּבָרְחוֹ מִפְּנֵי אָחִיו · מִפְּנֵי אֲשֶׁר יָרַד עָלָיו יְיָ בָּאֵשׁ · אִם מִפָּנַי לֹא תָחִילוּ · ועם המ"ם והלמ"ד כִּי מִלִּפְנֵי יְיָ הוּא בֹּרֵחַ · מִלִּפְנֵי אֱלוֹהַּ יַעֲקֹב · מִלְּפָנֶיךָ מִשְׁפָּטִי יֵצֵא · וצריך להתבונן היאך באו המ"ם והלמ"ד בשמוש כאחד וזה הפך זה כי המ"ם מורה הריחוק והלמ"ד מורה הקירוב · אבל רוצה לומר מהמקום שהוא לפני יי' והוא מקום קיבול הנבואה · וכן מלפני אלוה יעקב · מפני משה שהוא נביאו עומד לפני יי' · וכן מלמעלה ומלמטה וכולם קרובים למבין · וכן תכנס הלמ"ד על המ"ם כמו שכתבנו בשרש מן · עַל פְּנֵי כָל אֶחָיו נָפָל · ר"ל שנפל גורלו בגורל אחיו · הוּא הָיָה גִבֹּר צַיִד לִפְנֵי יְיָ · ר"ל שהיה מקריב מצידו לפני יי' או יהיה לפני יי' להגדיל גבורתו כמו עיר גדולה לאלהים · כהררי אל · כמו שכתבנו בשרש אפל · ועל דרך ההשאלה וּתְחַדֵּשׁ פְּנֵי אֲדָמָה · אֶל מוּל פְּנֵי הַמִּלְחָמָה · אם לא על פָּנֶיךָ יְבָרְכֶךָּ · רוצה לומר בחייך · וכן וְעַל פְּנֵיהֶם אִם אֲבִיב · ושניהם ענין שבועה · וכן וַיָּמָת הָרָן עַל פְּנֵי תֶּרַח אָבִיו · כלומר בחיי אביו · עַל פְּנֵי אַהֲרֹן אֲבִיהֶם · בחיי אהרן · וכן מִי יַגִּיד עַל פָּנָיו דַּרְכּוֹ · בחייו · וַיּוֹצִאֲךָ בְּפָנָיו · בחייו כלומר בשבועתו · אֶל פָּנָיו יְשַׁלֶּם לוֹ · בחייו · לִפְנֵי שֶׁמֶשׁ יִנּוֹן שְׁמוֹ · בעוד שהשמש קיים · וכן יְדַכְּאוּם לִפְנֵי עָשׁ · בעוד שהעש קיים כלומר לעולם כמו שאמר לנצח יאבדו · לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל פָּנָי · בעוד שאני קיים והוא לעולם · או יהיה פירוש על פני לפני ואפילו בסתר לפניו הוא · אַל תִּתֵּן אֶת אֲמָתְךָ לִפְנֵי בַּת בְּלִיָּעַל · חסר ופירושו אל תתן את אמתך לפני השם כבת בליעל ונקרא מה שכנגד פני האדם פנים והפכו אחור · והיא כתובה פָּנִים וְאָחוֹר · ובענין ההקדמה לְפָנִים הָאָרֶץ יָסַדְתָּ · וְאֶת יְהוּדָה שָׁלַח לְפָנָיו · לִפְנֵי בּוֹא יוֹם יְיָ · וְלִפְנֵי מִזֶּה · קודם זה · הוּא הַהֵיכָל לִפְנָי · פירושו הפנימי וקראו פנימי ואף על פי שהוא חיצון לדביר לפי שהוא פנימי לאולם · או פירוש לפני לפי שהיה לפני הדביר בכניסה ובא הה"א ליחש כי"וד כילי · או ר"ל לפנים ובא כן כמו וחשופי שת · אורגים חורי · ודומיהם שהם כמו חשופים · חורים · ועם היו"ד והמ"ם מִלִּפְנִים וְלַחִיצוֹן · והיו"ד והמ"ם אף על פי שהם לשון רבים לשון אחר שהמלה בלשון יחיד עשו היו"ד והמ"ם כמו שרש והכניסו עליו יו"ד היחש ויו"ד מ"ם הרבים וו"ו ות"ו חרבות · חֲצַר הַפְּנִימִי בַּפְּנִימִי וּבַחִיצוֹן · וַחֲדָרָיו הַפְּנִימִים · אֶל הֶחָצֵר הַפְּנִימִית · דַּלְתֹתָיו הַפְּנִימִיּוֹת · כל אלה תאר · אבל כָּל כְּבוּדָּה בַת מֶלֶךְ פְּנִימָה · הוא שם והה"א נוספת כי המלה מלעיל · ופירושה עומדת בפנים · ולפי שהכעס נראה בפנים כנהו בם באמרו וּפָנֶיהָ לֹא הָיוּ לָהּ עוֹד · אֲכַפְּרָה פָנָיו · פְּנֵי יְיָ בְּעֹשֵׂי רָע · וְנָתַתִּי אֶת פָּנַי בַּנֶּפֶשׁ הַחַיָּה · פְּנֵי יְיָ חִלְּקָם · לֹא אַפִּיל פָּנַי בָּכֶם · אֶעֶזְבָה פָנַי וְאַבְלִיגָה · ויש לפרש מזה ויוציאך בפניו · כלומר בכעסו שכעס במצרים · וכן לפי דעתי מזה לא יהיה לך אלהים אחרים על פני · רוצה לומר להכעיסני · כמו שנאמר כעסוני בהבליהם · וענין אחר בפעל הכבד פִּנָּה אֹיְבֵךְ · וְאָנֹכִי פִּנִּיתִי הַבַּיִת · פַּנּוּ דֶרֶךְ · ענינם ידוע ״

פנק מְפַנֵּק מִנֹּעַר עַבְדּוֹ · מענגו ומעדנו ותרגום מעדני מלך תפנוקי מלכא ״

פס כְּתֹנֶת פַּסִּים · רוצה לומר היה מצבעים רבים שכל פס ממנו היה מצבע בפני עצמו · ותרגום בכף איש כפסת ידא · ומזה יְהִי פִסַּת בַּר בָּאָרֶץ כלומר חלקת בר · ואא"ז פירשו כמשמעו פס ידא כלומר יזרעו כף מלא תבואה אפילו בהרים ירעש כלבנון פריו וכתב כי שרש פס ידא · כתנת פסים · פסס והוא הנגזר והדגש לאות ״

פסס כִּי פַסּוּ אֱמוּנִים · כלומר אפסו ״

פסג עֲלֵה רֹאשׁ הַפִּסְגָּה · כמו גבעה · והפעל הכבד ממנו

ממנו פסגו ארמנותיה׳ כלומר חזקו ובצרו ארמנותיה׳

פסח אז ידלג כאיל פסח׳ איש עור או פסח׳ פסח שתי רגליו׳ והקבוץ פסחים בזזו בז׳ והוא קל׳ והנפעל ממנו ויפול ויפסח׳ ידוע׳ ומן הענין הקרוב אליו ופסח יי׳ על הפתח׳ כלומר ידלג על הפתח בראותו הדם ולא יבא המשחית׳ ופסחתי עליכם׳ ולפיכך נקרא הזבח ההואפסח ואמרתם זבח פסח הוא ליי׳ בסגול הפ״א לפי שפסח על בתי בני ישראל וקפץ עליהם ודלג׳ וכן גנון והציל פסוח והמליט׳ לפי שפסח ודלג על ירושלם בבא המלאך המשחית על מחנה אשור׳ והקבוץ נתנו לפסחים׳ עד מתי אתם פוסחים על שתי הסעיפים׳ שאין אתם עומדים ומתקיימים על אחת מהם אלא פוסחים ומדלגים על שתיהם׳ והפעל הכבד ויפסחו על המזבח אשר עשה׳ שעברו עליו כפסחים שלא היה דעתם מתישבת ומתקיימת עליו ות״ת ומשתטן על אגורא דעבד כלומר היו מרקדים במשפטם על מזבחותם ופי׳ אשר עשה העושה אותו לשם הבעל אחאב או זולתו״

פסל פסל לך שני לחות אבנים׳ ויפסול שני לחות׳ והשם פסילי אלהיהם׳ ומ״א פסל ומסכה׳ בשש נקודות הלשון הזה נופל על פסילת האבנים ברוב׳ וכן על העצים הנושאים את עץ פסלם׳ ושאריתו לאל עשה לפסלו׳ והוא עבר את הפסילים׳ מקום שהיו פוסלים שם אבנים״

פעה כיולדה אפעה׳ ענינו אצעק׳ וכן בדברי רז״ל סתם גוי מפעא פעי׳ פעיתא היא ו״א׳ אפעה ושרף מעופף׳ מין נחש׳

פעל מי פעל ועשה׳ אף יפעל אל׳ ובקמץ חטף העון אם חטאת מה תפעל בו׳ ופעלי רע על משכבותם׳ והשם בפעל כפיו נוקש רשע׳ ואפשר שיהיה הקבוץ ממנו רב פעלים׳ כמו מן המח רמחים ומן בקר בקרים ורז״ל שהיה גדול המעשים הטובים׳ פעלך בקרב שנים׳ ובא שלא כמשפט בחלם ופעלו לא יתן לו׳ כי היה משפטו ופעלו ופירושו ושכר פעלו׳ וכן בא במחו בחלם שלא כמשפט ותארו מבני אדם׳ כי היה ראוי תארו׳ ואא״ז כתב כי ופעלו בא כמשפטו ואיננו שם אלא פעל ופי׳ ופועלו שעבד עמו לא יתן לו שכירותו וזה הפירוש הוא הנכון׳ ומ״א פעלת שכיר׳ ופירושו שכר פעולתו׳ ובקבוץ לפעלות אדם׳ ומ״א לכו וראו מפעלות אלהים״

פעם פעם בחוץ פעם ברחובות׳ זאת הפעם׳ שבע פעמים׳ זכרני נא וחזקני נא אך הפעם הזה האלהים׳ ופי׳ ר׳ יונה מזה ותחל רוח יי׳ לפעמו׳ רוצה לומ׳ החלה הנבואה לבוא אליו פעם ראשונה׳

א״א הרי כי פעם יבוא בלשון זכר ובלשון נקבה והתימ׳ שלא זכר זה המחבר:

או יהיה לפעמו לשברו ולכתתו מענין ותפעם רוחו׳ נפעמתי ולא אדבר׳ שהוא לשון שבר וכתות והוא הנכון׳ וההתפעל מזה ותתפעם רוחו׳ והשם את הולם פעם׳ רוצה לומר שבר המכה או מכת השבר או יהיה פעם שם כלי שמכין בו והוא המקבת וכן אמר התרגום דמשפח בקורנסא׳ ומזה הענין נקרא הזוג פעמון פעמון זהב ורמון׳ לפי שהוא מתקשקש ומתכתת בענבל שבתוכו׳ ויתנו את הפעמונים בתוך הרמונים׳ כלומר בין רמון ורמון היה פעמון׳ ורבותינו פירשו מזה לפעמו שהיתה רוח הנבואה מקשקשת לפניו כזוג׳ ויש מפרשים מזה הרימה פעמיך למשאות נצח׳ כמו מהלמותיך׳ וענין אחר מה יפו פעמיך׳ הרימה פעמיך׳ פעמי דלים׳ רגלים׳ ופירשו מזה צלע אל צלע שלש ושלשים פעמים׳ וי״ת תלתין ותלת חדא עשר בסדרא׳ ובקבוץ הנקבות על ארבע פעמותיו׳ רוצה לומר זויותיו׳

פער פי פערתי׳ ואשאפה׳ ופערה פיה׳ ופיהם פערו למלקוש׳ פערו עלי בפיהם׳ הב״ת נוספת וכולם ענין פתיחה״

א״א ולא כמנא זה הלשון רק על פתיחת הפה וכן לשון פנה שנשרש שאחר זה רוצו על פתיחת הפה:

פצה ואנכי פציתי פי׳ אשר פצו שפתי׳ הבל יפצה פיהו׳ פצה פיך ואכול׳ ופוצה פה ומצפצף׳ כלם ענין פתיחה׳ וענין אחר קרוב לזה פצני והצילני׳ הפוצה את דוד עבדו׳ ענין פריון ופתוח המאסר״

פצח פצחי רנה וצהלי׳ פצחו הרים רנה׳ ענינו הרמת קול׳ ואת עצמותיהם פצחו׳ ענינו שברו״

פצל אשר פצל׳ ויפצל בהן פצלות לבנות׳ ענינו הסרת הקלף מעל העץ בעודו לח״

פצם הרעשתה ארץ פצמתה׳ ענינו בקעת אותה ותרגום וקרע לו חלוני ופצים ליה חרכין׳ ובדברי רבותינו חרס כדי שיתן בין פצים לחבירו רוצה לומר בין בקע לחבירו׳

פצע הכוני פצעוני׳ הכה ופצוע׳ פצוע דכא׳ והשם פצע תחת פצע׳ בסגול ענינם ענין בקוע כלומר מכה שמוציאה דם נפר״א בלעז ותרגום ירושלמי ויבקע את עצי העולה ופצע קיסין לעלתא׳ ופי׳ פצוע דכא שנבקעו ביציו ואפילו אחת מהן׳

פצר ויפצר בם מאד׳ ויפצר בו לקחת וימאן׳ ויפצר בו חתנו׳ ויפצרו בו עד בוש׳ ויפצרו באיש בלוט׳ והמקור מהפעל הכבד ואון ותרפים הפצר׳ הכל ענין העברה על רצון האדם והזכרה׳ הפצירה פים׳ פירשתיו בשרש פח״

פקד וי״י פקד את שרה׳ פקד פקדתי אתכם׳ ותדיחום ולא פקדתם אותם׳ ופקדת נוך׳ ואת אחיך תפקד לשלום׳ ויפקד שמשון את אשתו בגדי עזים׳ פקדו נא וראו מי הלך מעמנו׳ וביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם׳ ובבל יוליך את צדקיהו ושם יהיה עד פקדי אותו׳ ותפקד עלי עון האשה׳ פן יפקד עליה לילה ויום אצרנה׳ פוקד עון אבות׳ כי אין פקד אפו׳ כלומר בחנם הוא מתקצף ומעורר אפו כי לא ירע בדרכי השם ובמשפטיו׳ והנפעל ונפקדת כי יפקד מושבך׳ ושלא נזכר פעלו מבנין הפעל היא העיר הפקד׳ ופירו׳ היא העיר שהפקד עליה עונה׳ וההתפעל ויתפקד העם והנה אין שם איש׳ והוא קל והפ״א בקמץ׳ והשם באו ימי הפקדה׳ קרבו פקדות העיר׳ בעת פקדתם יאבדו׳ ופקדת כל האדם יפקד עליהם׳ ואל יושבי פקוד׳ היא בבל וקראה כן לפי שבא עת לפקוד עונה ויונתן לא תירגמו אולי לדעתו היא שם עיר מערי בבל׳ וכן פקד ושוע וקוע׳ לדעתו שמות מדינות ענין כלם והדומה להם ענין זכירה והשגחה על הדבר׳ ופירו׳ פן יפקד עליה׳ פן יפקוד עליה האויב כלומ׳ שמא יזכרנה האויב ויתן פניו להלחם עליה לילה ויום אצרנה׳ ופי׳

עד פקדי אותו נאם יי׳ שאזכרנו ואקח נשמתו ממנו׳ ועניַן אחר אִשָּׁה רְעוּתָהּ לֹא פָקָדוּ׳ ודונש בן לברט פי׳ מזה פֶּן יִפָּקֵד עליה׳ פי׳ לרגעים אשקנה פן יחסר אפילו העלה שלה כל שכן הפרי׳ והנפעל וְלֹא נִפְקַד מִמֶּנּוּ אִישׁ׳ כִּי יִפָּקֵד מוֹשָׁבֶךָ׳ וְלֹא נִפְקַד לָחֶם

אא׳ כי לא כמנא לשון חסרון בשרש פקד בבנין הקל רק כשתי מקומות ולא פקדו מאום׳ ואשה רעותה לא פקדו וכל שאר לשון חסרון הוא בבנין נפעל ולפי התרגום פקדתי יתר סבותי לשון זכרון׳

מאומה׳ וַיִּפָּקְדוּ מֵעַבְדֵי דָוִד תִּשְׁעָה עָשָׂר אִישׁ וַעֲשָׂהאֵל׳ אִם הִפָּקֵד יִפָּקֵד׳ וְלֹא יֵחַתּוּ וְלֹא יִפָּקֵדוּ נְאֻם יְיָ׳ ושלא נזכר פועלו מהדגוש פְּקֻדַּתִּי יֶתֶר שְׁנוֹתָי׳ עניַן הכל והדומה להם חסרון׳ ופי׳ כי יפקד מושבך בעבור חוסר מושבך שלא תהיה שם ונפקדת כלומר תזכר שיזכרך אבי בשיראה מושבך חסר מאין יושב׳ וע״א וַיְפַקֵּד שָׁאוּל אֶת הָעָם׳ וַיִּפְקְדֵם בַּטְּלָאִים׳ תִּפְקְדוּ אֹתָם לְצִבְאֹתָם׳ וְלֹא יִהְיֶה בָהֶם נֶגֶף בִּפְקֹד אֹתָם׳ אֵלֶּה פְקוּדֵי הַמִּשְׁכָּן׳ והפעל הכבד אֱלֹהִים יְיָ צְבָאוֹת מְפַקֵּד צְבָא מִלְחָמָה׳ ושלא נזכר פעלו ממנו אֲשֶׁר פֻּקַּד עַל פִּי מֹשֶׁה׳ וההתפעל וְאִישׁ יִשְׂרָאֵל הִתְפָּקְדוּ׳ והוא קל והפ״א בקמץ׳ וכן וַיִּתְפָּקְדוּ בְנֵי בִנְיָמִן׳ לְבַד מִיּוֹשְׁבֵי הַגִּבְעָה הִתְפָּקְדוּ׳ קלי׳ והפ״א בקמץ׳ ועם מה שלא נזכר פעלו לא הָתְפָּקְדוּ בְּתוֹכָם׳ וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הָתְפָּקְדוּ וְכֻלְכְּלוּ׳ והם קלים ובקמץ הפ״א׳ עניַן הכל והדומה להם עניַן מספר ומניַן׳ ועניַן אחר וְהוּא פָקַד עָלַי לִבְנוֹת לוֹ בַיִת׳ עניַנו צוה כתרגומו׳ והשם פְּקוּדֵי יְיָ יְשָׁרִים׳ פירוש מצות׳ ובתוספת מ״ם בְּמִפְקַד יְחִזְקִיָּהוּ הַמֶּלֶךְ׳ כלומר במצותו׳ וּשְׂרָפוֹ בְּמִפְקַד הַבַּיִת׳ במצות הבית כלומר מה שהיה מצוה על הבית לעשות כן הכהנים שהיו מקומות חלוקי׳ בבית לכל דברי הבית ות״ה באתר דחזי לביתא׳ ובסימן הנקבה וַיְהִי בְּעֵת יָבִיא אֶת הָאָרוֹן אֶל פְּקֻדַּת הַמֶּלֶךְ בְּיַד הַלְוִיִּם׳ פי׳ במצות המלך ואל במקום ב״ת השרות׳ וּפְקֻדָּתְךָ שָׁמְרָה רוּחִי׳ ומצותך׳ ועניַן אחר וַיִּקַּח מִיָּדָם וַיַּפְקֵד בַּבָּיִת׳ והפעל הכבד לְמַכְמַשׁ יַפְקִיד כֵּלָיו׳ וַיָּשָׁב אֶל מְקוֹמוֹ אֲשֶׁר הִפְקַדְתּוֹ שָׁם׳ וַיַּפְקִדוּ אֶת יִרְמְיָהוּ בַּחֲצַר הַמַּטָּרָה׳ וְאֶת הַמְּגִלָּה הִפְקִידוּ׳ ושלא נזכר פעלו ממנו אֲשֶׁר הָפְקַד אִתּוֹ׳ והשם או אֶת הַפִּקָּדוֹן׳ וְהָיָה הָאֹכֶל לְפִקָּדוֹן׳ עניַן גניזה והנחה׳ ויש לפרש מזה וּפְקֻדָּתָם עַל נַחַל הָעֲרָבִים יִשָּׂאוּם׳ וע״א וּפָקְדוּ שָׂרֵי צְבָאוֹת׳ וּפָקַדְתִּי עֲלֵיהֶם אַרְבַּע מִשְׁפָּחוֹת׳ פִּקְדוּ עָלֶיהָ מְפַסְּרִ׳ וכתב רבי יונה עם בניַן הקל וַיִּפְקֹד אוֹתוֹ לְכָל סֵבֶל בֵּית יוֹסֵף׳ ואנחנו מצאנוהו בספרים המדויקים וַיַּפְקֵד אותו׳ מבניַן הפעיל והמסורת עליו ב׳ וַיַּפְקֵד עֲלֵיהֶם אֶת גְּדַלְיָהוּ׳ ודין וַיִּפְקֹד שַׂר הַטַּבָּחִים אֶת יוֹסֵף׳ יִפְקֹד יְיָ אֱלֹהֵי הָרוּחֹת׳ וְאֶת אַהֲרֹן וְאֶת בָּנָיו תִּפְקֹד׳ הַפְּקֻדִים אֲשֶׁר לְאַלְפֵי הַצָּבָא׳ והנפעל וַיִּפָּקְדוּ בְיוֹם הַחוֹמֶה אֲנָשִׁים עַל הַלְּשָׁכוֹת׳ וַיִּפָּקְדוּ הַשּׁוֹעֲרִים וְהַמְשֹׁרְרִים׳ והפעל הכבד וְהִפְקַדְתִּי עֲלֵיכֶם בֶּהָלָה׳ אֲשֶׁר הִפְקִיד מֶלֶךְ בָּבֶל בְּעָרֵי יְהוּדָה׳ רְאֵה הִפְקַדְתִּיךָ הַיּוֹם הַזֶּה׳ וְאַתָּה הַפְקֵד אֶת הַלְוִיִּם׳ הַפְקֵד עָלָיו רָשָׁע׳ וְהִפְקִידוּ עָלֶיהָ אֲנָשִׁים לְשָׁמְרָם׳ הַמֻּפְקָדִים בֵּית יְיָ׳ וַיַּפְקֵד אֹתוֹ לְכָל סֵבֶל בֵּית יוֹסֵף׳ וַיַּפְקִידֵם דָּוִיד הַמֶּלֶךְ עַל הָרְאוּבֵנִי׳ והתא אֲשֶׁר הָיָה פָקִיד עַל אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה׳ לִהְיוֹת פְּקִדִים בֵּית יְיָ׳ ומ״א פְּקוֹד וְשׁוֹעַ׳ והשם בַּעַל פְּקִדֻת׳ ומ״א וַיִּהְיוּ לְבֵית אָב לִפְקֻדָּה אֶחָת׳ וּפְקֻדַּת

מִשְׁמֶרֶת בְּנֵי מְרָרִי׳ עַל פְּקֻדַּת יִשְׂרָאֵל׳ וְשַׂמְתִּי פְקֻדָּתֵךְ שָׁלוֹם׳ ר״ל המס שיקחו הפקידים עליך׳ והקבוץ וַיָּשֶׂם יְהוֹיָדָע פְּקֻדּוֹת בֵּית יְיָ בְּיַד הַכֹּהֲנִים׳ וַיָּשֶׂם הַכֹּהֵן פְּקֻדּוֹת עַל בֵּית יְיָ׳ ויש לפרש מזה קָרְבוּ פְּקֻדּוֹת׳ עניַן הכל והדומה להם מנוי ונזברות׳ ומזה העניַן לפי דעתי פְּקֻדָּתוֹ יִקַּח אַחֵר׳ כלומר מה שהוא פקיד וממונה עליו והיא אשתו או ממונו׳

פקח

וְעַל בֵּית יְהוּדָה אֶפְקַח אֶת עֵינַי׳ וַיִּפְקַח אֱלֹהִים אֶת עֵינֶיהָ׳ פֹּקֵחַ עִוְרִים׳ וַתִּפָּקַחְנָה עֵינֵי שְׁנֵיהֶם׳ אֲשֶׁר עֵינֶיךָ פְּקֻחוֹת׳ פָּקוֹחַ אָזְנַיִם׳ פְּקַח נָא אֶת עֵינֵי׳ והנפעל אָז תִּפָּקַחְנָה עֵינֵי עִוְרִים׳ ותתאר אוֹ פִקֵּחַ אוֹ עִוֵּר׳ והקבוץ עֵינֵי פִקְחִים׳ בקלו

אא׳ כי ותפקחנה עיני שניהם ברוב הכוספאות הוא כתוב בבניַן הקל והוא טעות גמור׳ כי אינו מן הקל וצריך להכתב אחר כך בבניַן נפעל׳

הקו״ף עניַן הכל הפתיחה׳ ובא השם ממנו בהכפל הע״ין והלמ״ד וְלָאֲסוּרִים פְּקַח קוֹחַ׳ בהכפל הע״ין והלמ״ד במלת פתלתל ופירושו פתוח המאסר׳ ואע״פ שהוא כתוב שתי מלות עניַנו מלה אחת׳ ויש לפרש שעניַנו שתי מלות ויהיה קוח מקור מן לקח ומשפטו פקח לקוח׳ כלומר לפתוח אותם ולקחתם מהגלות׳ ואא״ל כתב כי קוח שם בית הסהר נקרא כן לפי שהאסורים לקוחים וכלואים שם ופירוש פקח קוח לפתוח להם בית הסהר׳

פקע

וַיִּמְצָא גֶּפֶן שָׂדֶה וַיְלַקֵּט מִמֶּנּוּ פַּקֻּעֹת שָׂדֶה׳ פירוש בעל הערוך שהן כעיַן אבטיחים קטנים והם מרים ועושין מזרע שלהם שמן הוא שאר״ל בשמן פקועות והוא הנקרא בלשון ישמעאל חנט״ל׳ ומצאנו בפירוש גאון שהפקועות הם הנקראים בערבי אלבאגן׳ וּפְקָעִים מִתַּחַת לִשְׂפָתוֹ סָבִיב׳ שהיתה צורתם כצורת פקועות שדה׳ ות״ה וצורת ביעין אם כן היתה דעתו שהיתה צורתם עגולה כצורת הביצים ודומה לו בדברי רז״ל הכדור והפקעות של גמי׳ ועוד אמרו כשתי פקעיות של שתי חוטין שקורין בלעז קפר״ל׳ ובדברי הימים אולי היו לפקעים פני בקר והיו דומים לבקרים לא בגופם כי אם בפניהם כי גופם היה כדמות ביצים לדעת המתרגם׳

פר

פַּר בֶּן בָּקָר׳ פָּרִים בְּנֵי בָקָר׳ פר יקרא אפילו הזקן ובאומרו בן בקר ידמה שאינו גדול בשנים והקטן יקרא עגל וכן דרשו רבותינו ז״ל פר יכול זקן ת״ל בן אי בן יכול קטן תלמוד לומר פר הא כיצד בן שלש שנים׳ וּפַר הַשֵּׁנִי שֶׁבַע שָׁנִים׳ נפרשנו בשרש שנה׳ וּפָרָה וָדֹב תִּרְעֶינָה׳ פָּרוֹת הַבָּשָׁן׳ דמה להם הנשים הנכבדות׳

פרר

וּבִשְׁלוֹ בַּפָּרוּר׳ אוֹ בַּפָּרוּר׳ הוא היורה שמבשלין בו׳ ויש מפרשים מזה כָּל פָּנִים קִבְּצוּ פָארוּר׳ רוצה לומר שחרות וכבר פירשנו אותו בשרש פאר׳

פרא

כִּי הוּא בֵּין אַחִים יַפְרִיא׳ ירבה ויפרה׳ ורבי יונה פירשו לשון פרא׳ פֶּרֶא אָדָם׳ בשש נקודות ופירושו אדם מדברי כפרא׳ ונכתב בהא פֶּרֶה לִמֻּד מִדְבָּר׳ והקבוץ הֵן פְּרָאִים בַּמִּדְבָּר׳ הוא חמור חבר׳

אא׳ לפי זה היה לו לומר אדם פרא כי דרך הלשון להקדים המתואר קוד׳ התואר כמו איש חכם ולא לומר חכם איש אך כמ״א כמוהו והכסיל אדם כווה אמו שהוא כמו ואל׳ כסיל ויות׳ נכון פירוש ל״א הסבר וזה הקטור ופירושו פרא ולא אדם׳

פרד ויבא הפרד · בשש נקודות · איש על פרדו · על הפרדה אשר לי · כצבים ובפרדים ידוע · וכתב רבינו האי גאון כי נקרא פרד בעבור שלא יוליד והוא נפרד · וכנפיהם פרדות · נפרשות · עבשו פרדות תחת מגרפותיהם · פירוש גרגרי הזרע שהם נפרדות ונפזרות תחת הארץ · והנפעל נפרד מקין · קמוץ ואף על פי שענינו ידמה נפעל עבר · נפרדו איי הגוים · הפרד נא מעלי · ממעיך יפרדו · לתאוה יבקש נפרד · פירו מי שנפרד בדעתו ובעצתו ולא יאמין לעצת חבריו יבקש התאוות ובכל תושיה יתגלע כלומר מראה עצמו מתערב בכל חכמה ואינו כי אם הולך אחר תאות לבו · והגאון רבי סעדיה זכרונו לברכה פירש כי הוא הבוגד והנפרד מהמון העם ועוזב אמונתם אמר כי הוא הולך אחר תאוה ועל כן נפרד מדעת קהלו ומאמונתם ובכל תושיה יתגלע בכל טענה שתביא לו יריב עמך ויכזבך על כן אחריו לא יחפוץ כסיל בתבונה כלומר לא יחפוץ בתבונה כי אם במריבתו לגלות רוע לבבו · והתפעל והתפרדו כל עצמותי · יתפרדו כל פועלי און · ובני לביא יתפרדו · והפעל הכבד הפריד יעקב · יפריד ביני ובינך · בהפרידו בני אדם · וכבד אחר כי הם עם הזונות יפרדו · כלומר שמפרישים הנשים מבעליהן לזנות עמהן · וא״א ז״ל כתבו בענין פרד ור״ל כי הם שטופים בזנות כמו הפרד כי אין בבהמות ששטוף בזנות כמו הפרד · וי״מ יעשו עם הזונות מעשה פרד שאינו עושה פירות כן הם ישכבו עם הזונות בדרך שלא יולידו ״

פרה ופרינו בארץ · פרה ורבה · פרו ורבו · בן פורת יוסף · אשתך כגפן פוריה · בהראות למ״ד הפעל · וכן פריה ועפה · בשקל בוכיה · ונצר משרשיו יפרה · והשם עץ פרי · כי עץ נשא פריו · ונטעו גנות ואכלו את פריהן · ונטעו גנות ואכלו את פרין · ועשו גנות ואכלו את פריהם · ופריכם תשאו לעמי ישראל · הפ״א בסגול · וקבוץ פרי לא מצאנו במקרא · אבל במשנה מצאנוהו מקובץ בלשון נקבות פירות · והפעל הכבד והפריתי אותך · כי הפרני אלהים · ויפר את עמו · ומזה הענין והשרש אפריון עשה לו המלך שלמה · והאל״ף נוספת והוא מטה שנושאין בה הכלות · וכן קראו רבותינו זכרונם לברכה למטה פוריא ופירשו על שם שפרין ורבין עליה · ויתכן לחיות מזה השרש מסעף פארה · ותארכנה פארתיו · ותשלח פארת · והדומים להם · ופירשו מענינם בן פורת יוסף · וכבר בארנו ענין זה בשרש פאר ״

פרז פרזות תשב ירושלם · היושבים בערי הפרזות ובקבוץ הזכרים · נקבת במטיו ראש פרזיו · הם ערי המישור שאין להם לא מבצר ולא חומה · ושם כלל להם חדלו פרזון · צדקות פרזונו · והיושבים בערי הפרזות נקראו פרזים היהודים הפרזים ״

פרח פרח מטה אהרן · הפרחה הגפן · מטהו יפרח · צדיק כתמר יפרח · יפרח בימיו צדיק · פרח תפרח · ותגל ערבה ותפרח כחבצלת · והשם פרח שושן · בסגול · כפתוריה ופרחיה · והכבד מריח מים יפריח · ואהל רשעים יפריח · בחצרות אלהינו יפריחו · אלו הן פעלים עומדים · והיוצא הפרחתי עץ יבש · הענין ידוע · ומה שאמר ויצא פרח ויצץ ציץ · אמר פרח על יציאת העלים תחלה ואח״כ הנץ וזה הפך חשבע בעץ השקד והיה זה להגדיל הנס וענין קרוב לזה להגלות הדבר ולהתפשט אם פרח תפרח הצרעת · בשחין פרחה · פורח באדם ובבהמה · על ימין פרחח יקומו · בהכפל הלמ״ד ופירושו הקטנים והנערים יקומו על ימינו ללעג עליו · וכן נקראו קטני העופות אפרוחים אפרוחים או ביצים · וכן בדברי רז״ל פרחי כהונה והם בני הכהנים הנערים · ויש אומרים כי פרחה שם מורכב ומשפטו פרח חח והוא רומז בו לבני אדם הנקלים והנבזים ודמה אותם לפרח החוח והקוץ שאין בו ממש · אשר אתנה מצודדות שם את הנפשות לפורחות · פירו מעופפות · תרגום יעופף על הארץ יפרח על ארעא · ופירוש אשר אתנה מצודדות להרגם לחיות נפשות פורחות וחולכות להם ·

פרט ופרט כרמך לא תלקט · בשש נקודות · והם הגרגרים האחרים הנושרים בעת הבצירה · ואמרו רז״ל שני גרגרים פרט שלשה אינן פרט · ודומה הלשון הזה למה שאמרו כלל ופרט · ומזה הפורטים על פי הנבל · פירוש מתאחרים · או פירוש הפורטים כלומר פותחים השירים והזמירות שלהם על פי הנבל ודומה לו בלשון רבותינו הוו פריטין שפותית · וי״מ הפורטים מלשון פרושה הידוע בדברי רבותינו כלומר שנותן כל אחד פרושה למשורר ·

פרך ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך · לא ירדנו בפרך לעיניך · בשש נקודות פירוש בקושי וברצוץ · ובדברי רבותינו שתהא נפרכת בצפורן · ועשית פרכת · פירוש יריעה שהיתה מסך לארון להבדיל בינו ובין אהל מועד · ובדברי רבותינו ותלה בחופת בנו פרכיות שחורות · פירוש יריעות שחורות כאהלי קדר ·

פרם ובגדיו לא יפרום · ובגדיכם לא תפרומו ולא תמתו · בגדיו יהיו פרמים · ענין קריעה ואחר שאמרו רבותינו זכרונם לברכה ואוחז בבגדיו אם נקרעו נקרעו ואם נפרמו נפרמו · נראה כי יש הפרש בין קריעה לפרימה כי הקריעה בבגד גופו שלא במקום התפר והפרימה במקום התפר ·

פרס הלא פרס לרעב לחמך · וכן פורש אין להם · ופרשו כאשר בסיר · אע״פ שנכתבו בשי״ן ענינם ענין חתיכה בידים פציי״ר בלעז · ודומה לו בדרז״ל הנותן פרוסה לעני · וכן בא הלשון בפריסת הידים והגוף באבל מרוב הצער · תתיפח תפרש כפיה · פרשה ציון בידיה · והן כתובין בשי״ן · ונכתב בסמך ולא יפרסו להם על אבל · והמסורת כל לשון פריסה כתוב בשי״ן בר מן ב׳ כתיבין סמך הלא פרס לרעב לחמך · ולא יפרסו להם · ופירוש לא יפרסו להם ולא יבאו לנחמו על מת כלומר לא יספדו על המתים ולא ינחמו החיים · והמפר׳ פירשו ולא יפרסו להם לא יפרסו על אבל כמו שפורסים לאבל ובוצעין לו הלחם כשמברין אותו וזהו שאמר לנחמו על מת · וכן פי׳ א״א ז״ל פרשה ציון בידיה · כי המנהג של מנחמין פורשין לחם לאבל והיא בעצמה פרשה בידיה כי אין מנחם לה · וענין אחר כל מפרסת פרסה · שיש לה שתי פרסות · ופירש עור ושוסעת שסע שפרסותיה סדוקות מלמטה כמו מלמעלה כי יש בהמה שפרסותיה סדוקות מלמעלה ומלמטה דבוקות כמו שאמר לכל הבהמה אשר היא מפרסת פרסה ושסע איננה שוסעת כמו הגמל והדוב והכלב והחתול · ובא השם הזה בלשון זכרים ופרסיהן יפרק · ואת הפרס · בשש נקודות והוא עוף גדול שוכן במדבר כדברי רז״ל פרס ועזניה בישוב

לא

לא שכיחי · וכתב רבי יונה והוא שקורין לו בערבי עקאב ·

פרע שמעו מוסר וחכמו ואל תפרעו · ותפרעו כל עצתי · פורע מוסר · פרעהו אל תעבר בו · והנפעל באין חזון יפרע עם · והפעל הכבד תפריעו את העם ממעשיו · ענין כלם והדומים להם המרי והריחוק והבטול · וי״מ אותם מדברי רז״ל הקורא את המגלה למפרע כלומר השבת הדבר לאחור והחפך · וכן לא אפרע ולא אחוס · כלומר שלא אשוב אחור ממה שדברתי · וע״א כי פרע הוא כי פרעה אהרן · פי׳ מגולה ממעשיו הרעים · וכן ופרע את ראש האשה · כלומר גלה שער ראשה הנסתר תחת הצעיף · ובן גדל פרע שער ראשו · הפא בסגול · וראשו יהיה פרוע · את ראשו לא יפרע · ראשיכם אל תפרעו · כי דרך האבל לגלות ראשו ולהסיר מצנפתו או מגבעתו ופארו מעל ראשו · ופי׳ גדל פרע · כי כשיגדל שערו הנה הוא מגולה תחת המצנפת · וי״מ מזה הענין בפרע פרעות בישראל · כי הפריע ביהודה · וע״א מראש פרעות אויב · נקמות האויב · וכן בפרוע פרעות בישראל · והפעל הכבד כי הפריע ביהודה · ותרגום נקום נקמת בני ישראל אתפרע פרענות ·

פרץ על אשר פרץ יי׳ פרץ בעזא · פרצו ויעברו · אשר המה פרוצים · פרוץ גדרו · פרצו ודמים בדמים נגעו · ותפרץ בם מגפה · פן יפרץ בם · פרץ נחל מעם גר · יפרצני פרץ על פני פרץ · ותירוש יקביך יפרצו · מה פרצת עליך פרץ · ופרצת ימה וקדמה · ויפרץ האיש מאד · ומקנהו פרץ בארץ · כן ירבה וכן יפרץ · כי ימין ושמאל תפרצי · והנפעל אין חזון נפרץ · והתתפעל המתפרצים איש מפני אדניו · והכבד וחומת ירושלם מפורצת · והשם פרץ בשש נקודות · כפרץ רחב יאתיו · פרץ על פני פרץ · ובתוספת מם ועל מפרציו ישכן · לא עליתם בפרצות · אפשר שהוא מקובץ מן פרץ כמו מן ארץ ארצות · או יהיה האחד ממנו פרצה · וכן בדברי רבותינו ז״ל פרצה דחוקה מותר להכנס בה בשבת · והתאר ארחות פריץ · ופריץ חיות בל יעלנה · ומ״א ובאו בה פריצים וחללוה · המערת פריצים · ובני פריצי עמך · כלם ענין אחד והוא ענין ההריסה והנתיצה אבל לרוב חבריו ושופעם ידמם לפריצה כמו ומקנהו פרץ בארץ · ותירוש יקביך יפרצו · ויפרץ האיש מאד מאד · ופרצת ימה וקדמה · והדומים להם כאילו מרובם יפרצו הגדרים שלא יכילם מקום נגדר · ובהפך זה נאמר הזנו ולא יפרצו · וכן ועל מפרציו ישכון · ר״ל מקום התפשטות הנהרות · וי״מ ועל מפרציו המקומות שפרוצות העירות שם ישכון לשמרם מפני האויבים לפיכך לא בא למלחמה · וכן נפרצה נשלחה · כלומר נשלחה הנה והנה · וע״א ויפרצו בו עבדיו · ויפרץ בו אבשלום · ויפרץ בו ויצר ככרים כסף · ויפרץ בו ולא אבה ללכת ויברכהו · כלם ענין התפצר והוא הפוך מן ויפצר בם מאד · וכבר פירשתיו ·

פרק ופרקת עלו מעל צוארך · פרק ואין מציל · והשם ואל תעמד על הפרק · כחש פרק מלאה · בשש נקודות · והפעל הכבד פרקו נזמי הזהב · ופרס הן יפרק · מפרק הרים · והתתפעל התפרקו ויתנו לי · ויתפרקו כל העם · ופי׳ התפרקו מנזמי הזהב אשר באזניהם · ולפיכך בא בלשון התפעל כי ברצון גדול עשו ורצו להיותם נפרקים מנזמיהם שלא יתנו להם עוד · התפרקו ויבשו · הבל כענין השבר והפרשה דבר מדבר ופירוש ואל תעמד על הפרק · לא היה לך לעמוד על השבר הבא לישראל אף היה לך להצילם אם היית יכול ובא כדרך לא תעמד על דם רעך · וי״מ על הפרק בראשי הדרכים מקום שיתפרקו ממנו הדרכים שם היית עומד והיית אומר לבבליים אי זה דרך הלך הפליט · ותשבר מפרקתו · הוא עצם הצואר · וכן אמרו רז״ל ודילמא בעצם דמפרקת איפגים · ולפי שהוא פרקים פרקים נקרא כן · וענין קרוב לענין הראשון ויפרקנו מצרינו · פרק אין מידם · תרגום ויושע ופרק ·

פרש לפרש להם על פי יי׳ · והשם ואת פרשת הכסף · ופרשת גדלת מרדכי · והפעל הכבד ויקראו בספר בתורת האלהים מפורש · ושלא נזכר פעלו ממנו כי לא פורש מה יעשה לו · ענין הכל הביאור והפירוש · והנפעל בענין קרוב לזה ביום היותו בתוך צאנו נפרשות · פירושו נפרדות · וע״א הפעל הכבד ובצפעוני יפריש · והוא ענין טריקה בדברי רבותינו הויא טרקיא · פונז״יר בלעז · ומזה הענין נקרא רוכב הסוס פרש פרש מעלה · פירוש מעלה להב החרב וברק החנית והוי״ו ולהב נוספת כוי״ו וישא אברהם את עיניו או הוא חסר רוצה לומר מעלה חנית או כידון והדומה להם מכלי המלחמה · ברכבו ובפרשיו · את הרכב ואת הפרשים · מקול פרש · ונקרא כן לפי שהוא מפריש הסוס במגפים שברגליו להריץ אותו · ויתכן להיות מזה ופרשיו לא ירקנו · הם שיני החרוץ שהם חדים · ויש מפרשים סוסים ופרשים ופרדים נתנו עזבוניך · מין מסוסים מיוחסים יקראו כן ואין צורך רק הוא כמשמעו וענינו כמו שאמר המה רכליך בנפש אדם · וע״א וזריתי פרש על פניכם פרש חגיכם · בשש נקודות · את עורו ואת פרשו על פרשו ישרף · הוא הזבל שבכרס הבהמה ·

פרש הן פרש עליו אורו · פרש ענן למסך · ופרש כפיו אל הבית · אפרש את כפי אל יי׳ · ויפרש אותה לפני · ופרשו בגד בליל תכלת · וכפיו פרשות השמים · פרשי כנפים · פרשו רשת ליד מעגל · ורשת פרושה על תבור · ופרשי מכמורת · כשחר פרש על ההרים · והפעל הכבד ממנו ופרש ידיו בקרבו · כאשר יפרש השוחה לשחות · פרשתי ידי אליך · פרשתי ידי כל היום אל עם סורר · בפרש שדי · ובפרשכם כפיכם · ענין כלם והדומים להם ענין שטוח · והשם מזה הענין מפרשי עב · והוא התפשטות העבים · וע״א קרוב לזה מבנין נפעל והנשארים לכל רוח יפרשו · והכבד כי בארבע רוחות השמים פרשתי אתכם · ענין פזור פירוש כמו שארבע רוחות השמים רחוקים זה מזה כן ארחיק אתכם זה מזה בפזורי אתכם · וע״א ופרשו כאשר בסיר · פורש אין להם · והכבד פרשה ציון בידיה · תפרש כפיה · פירשתים בשער פרס · ויש מפרשים מזה בפרש שדי ·

פרת והנהר הרביעי הוא פרת · ופירש א״א ז״ל מזה הפרתמים כלומר הפחות היושבים על נהר פרת ·

פשה כי פשה הנגע · ואם פשה תפשה · לא פשתה · ענינם הפשטות והפרצה ·

פשח ויפשחני שמני שומם · ענינו שסעני ובקעני ותרגום וישסף שמואל את אגג ופשח שמואל

שמואל ובמשנה אילן שנפשח קושרין אותו בשביעית ועוד בדבריהם הוה מפשח ויהיב לן אלוותא אלוותא ״

פשט

ופשט את בגדיו ויפשט גם הוא בגדיו ואת בגדי רקמתם יפשטו ותאר לנקבה פשוטה ועורה או הוא מקור בתוספת הא והוא הנכון כי הוא מלעיל והכבד לפשט את החללים והעם ישובו אחריו אך לפשט פי׳ לפשט החללים שהיה הוא הורג והתתפעל ויתפשט יהונתן את המעיל אשר עליו פי׳ מן המעיל ובכבד אחר כבודי מעלי הפשיט פן אפשיטנה ערמה פירוש אפשיטנה שתהיה ערומה מכל בגדיה והפשט את אהרן ענינם ידוע וכן להסרת העור מעל הבשר והפשיט את העולה ועורם מעליהם הפשיטו וענין אחר ופשטת על העיר ועמלקי פשטו אל פשטתם היום ויפשטו על הגמלים ענין הפריצה וההליכה לשלול שלל״

פשע

מלך מואב פשע בי והם פשעו בי ויפשעו ישראל בבית דוד פשע וכחש בימיו פשע אדום מתחת יד יהודה אז תפשע לבנה בעת ההיא ופושע מבטן קורא לך ולפושעים יפגיע בחתם הפושעים כתב החכם רבי יונה שחוא שם כמו בחתם הפשעים ר״ל העונשים שעברו עליהם והחכם ר״א אבן עזרא פירשו כמשמעו פועלים והטעם כי בעבור שהיו פושעי ישראל רבים על כן נמכרו ביד הזונים והשם על כל דבר פשע בסגול מה פשעי ועל כל פשעים תכסה אהבה ואת כל פשעיהם והנפעל אח נפשע מקרית עוז פי׳ קשה הוא מקרית עוז וענין הפשע הוא המרד וצאת מרשות האדון או המצוה אותו על הדבר וכן אמרו רז״ל עונות אלו הזדונות וכן הוא אומר הכרת תכרת הנפש ההיא עונה בה פשעים אלו המרדים וכן הוא אומר מלך מואב פשע בי אז תפשע לבנה בעת ההיא חטאים אלו השגגות וכן הוא אומר נפש כי תחטא בשגגה וכן מה שנאמר בענין הפקדון על כל דבר פשע ורז״ל פשע בפקדון שלא שמרו כדרך השומרים אף על פי שאין כאן מרד ואינו מאבדו בידים נקרא פושע כי אחר שאינו נותן עיניו ולבו ושמירתו בפקדון אשר הפקד אתו כאילו הוא מורד במפקיד אצלו ויוצא מתחת יד מצותו שצוהו לשמור הדבר וקבל עליו לשמרו ולא שמרו״

פשע

אפשעה בה פי׳ אצעדה והוא בקמץ חטף במקצת הספרים והשם כי כפשע ביני ובין המות בסגול ענינו כצעד כלומר דבר מועט והלשון הזה מורגל בדברי רז״ל באמרם פסיעה גסה נוטלת אחד מחמש מאות ממאור עיניו של אדם וכנה הערוה בלשון הזה ואמר עד המפשעה כמו שכנה ג״כ ברגלים כמו שאמר לא עשה רגליו אך מסיך הוא את רגליו״

פשק

פושק שפתיו מחתה לו כלומר פותח והכבד ותפשקי את רגליך פירוש ותפתחי והוא על דרך המשגל״

פשר

ומי יודע פשר דבר בחמש נקודות ויש ספרים שהוא בשש נקודות ענינו פתרון דבר ותרגום איש כפתרון חלומו וגבר כפשרון חלמיה״

פשת

והפשתה והשעורה

נכתה ופשתה כהה לא יכבנה ובא הכנוי בלשון זכרים ואף על פי שהענין לשון נקבות צמרי ופשתי ובא הקבוץ גם כן בלשון זכרים בפשתים אשר בערו באש בצמר ובפשתים בפשתי העץ ופירושו בעצי הפשתים כי עדיין היה בקנה שלו והוא יקרא עץ ונמצא בסמיכות הזה בלשון הקדש בי פעמים ישוב הסומך נסמך והנסמך סומך כמו תולעת שני ואת שני התולעת והוא כשיתכן כל אחד מהם סומך ונסמך והכל לפי הענין והביאור״

פתת

פתות אותה פתים ענין החתיכה והשבר וכן פת לחם חתיכת לחם ואוכל פתי לבדי מפתו תאכל פתך אכלת תקיאנה משליך קרחו כפתים פירוש כמו הדבר הנבצע לבצעים ובת שלומו ובפתותי לחם וזכר רבי יהודה בזה ע״א מהפעל הכבד והפתית בשפתיך ומשפט המלה הפתות בחולם ועוד נכתבנו בשרש פתה על מתכנתו ויתכן לחיותו מהענין הנזכר ענין שבירה וחתיכה לענין הפסוק שאמר אל תחי עד חנם ברעך שאם תהיה עד חנם בו תשברהו ותכהו בשפתיך״

פתה

פן יפתה לבבכם ויפת בסתר לבי ולפותה שפתיו לא תתערב ענינו הטיית הלב לזולתו שלא על דרך האמת והשכל ופירוש ולפותה שפתיו לא תתערב ולפותה בשפתיו כלומר אל תתערב למי שנוטה אליך בשפתיו ובדברו חלקלקות אליך ולבו לא נכון עמך ופותה תמית קנאה מי שישה לכל דבר שירא ויתאוה לו תמיתנו הקנאה שיקנא לכל דבר חמדה שיראה לזולתו כיונה פותה אין לב פירוש כמו היונה שנוטה אל האוכל ואין לה לב להבין ולהשכיל כי הרשת פרושה ללכדה בנטותה על האוכל כן אפרים שנטה אל אשר תמשכהו תאותו למצרים ולאשור לבקש עזר ואין לו לב לדעת ולהבין כי יוצר הכל יכשילם בלכתם לבקש עזר מבלתו וכן אמר בפסוק שאחריו כאשר ילכו אפרוש עליהם רשתי ולפיכך נקרא השוטה פתי לפי שהוא נוטה לכל דבר כמו שאמר פתי יאמין לכל דבר שומר פתאים יי׳ נכתב באלף יוד האלף נחה ואיננה למד הפעל כי היוד הנעדרת היא למד הפעל ווו הרבים נפלה וכן נחלו פתאים ואראה בפתאים הבינו פתאים עזבו פתאים פתאים עברו נענשו ונכתבו בלא אלף עם יוד למד הפעל לבד עד מתי פתים כי משובת פתים ונכתב בשני יודין ביוד למד הפעל וביוד הרבים ופתיים עברו ונענשו ושם דבר פתיות ובל ידעה מה ובמשקל התאר עד מתי פתים תאהבו פתי בשקל מרי ומזה הענין והעקר נגזרה מלת פתאום והאלף תמורת הא למד הפעל והוא בשקל שלשם ויאמר יי׳ פתאום ופתאום יבא אל היכלו על כן פתאום יבא אידו שהוא ענין מהירות ופתע ודבר שלא ירגיש אדם בו עד שיהיה כי הפתי עושה דבריו במהירות כמו שאמר ועצת נפתלים נמהרה ולנחץ הדבר יותר נכפל עם פתע בפתע פתאום אשר פתאום לפתע והנפעל אם נפתה לבי פתיתני יי׳ ואפת משפטו אפתה והפעל הכבד פתיתני יי׳ פתיתי את הנביא ההוא

מי יפתה את אחאב · הנה אנכי מפתיה · נכתב בו הי"וד במקום למ"ד הפעל · וכתב ר' אחי רבי משה מזה והפתית בשפתיך · וה"הא במקום אם כאילו אמר ואם פתית ופירוש הפסוק כן הוא אל תהי עד חנם ברעך ואם פתית כלומר אף על פי שפתית בשפתיך אשר כנגדו והעיד בעבורך עדות שקר אל תעיד לו בעבור זה עדות שקר וזהו שאמר אחריו אל תאמר כאשר עשה לי כן אעשה לו וגו' · וע"א הפעל הכבד יפת אלהים ליפת · משפטו יפתה ותרגום כי ירחיב יי' אלהיך ארי יפתח · וי"מ מזה הענין ולפותה שפתיו · כלומר למרחיב פיהו לדבר דברי ריק וחרפות וגדופי בני אדם אל תתחבר עמו או פירוש לענין שאמר גולה סוד הולך רכיל וז"א ולפותה שפתיו שמרחיב שפתיו ומגלה סוד לא תתערב עמו ·

א"א ולדעת רבותינו ז"ל מזה הפרס עדיך מאתמול תפתה הוא הניהכם ונקרא הניהכם תפתה כי המפותה ניכרו כופל שם וקתיו ברחשו כוספת כמו נתרמס לאמר שד עיין בשרש פתת ·

פתח

ודלתי שמים פתח · כי לא פתח ויך · ת"י ארי לא פתחת תרעא לאשלמא · ופתחה לך · ויעזבו את העיר פתוחה · להיות עיניך פתוחות · יפתח יי' לך את אוצרו הטוב · פתח לבנון דלתיך · פתחו שערים ויבא גוי צדיק · והמקור בחירק הפ"א בפתחי את קברותיכם · ובפתחו עמדו כל העם · פי' כשפתח פיו לקרוא בתורה · פותח את ידיך · פתוח תפתח את ידך · וכל כלי פתוח · אגרת פתוחה בידו · והנפעל שערי הנהרות נפתחו · יהיה מקור נפתח · סגור יהיה לא יפתח · והשם עם נו"ן נפעל מעין מי נפתוח · והשם פתח דבריך יאיר · הפ"א בקמץ קטן להבדיל בינו ובין פתח השער שהוא בפתח קטן · שמור פתחי פיך · וי"מ מזה מגביה פתחו מבקש שבר · כלומר שמדבר גבוהות על בני אדם · וכן הוא מפורש בדברי רז"ל · ומ"א והם על המפתח ולבקר לבקר · כלומר ממונים לפתוח השערים לבקר לבקר · ובסמוך ומפתח שפתי מישרים · ומ"א ולך אתן פתחון פה בתוכם · פי' בתוך ישראל כי יראו נבואותיך מתקיימות ובשרש קרן אפרש הפסוק עוד · ומזה נקרא הפתח לפתח חטאת רובץ · בסגול · ויצא אליהם לוט הפתחה · והשתחוו עם הארץ פתח השער ההוא · מגביה פתחו · כלומר שמתעסק בבניינים גדולים על דרך שאר"זל על העוסק בבנין מתמסכן · ונקרא פתח מה שיש מן השער חוץ לדלתות כי הכל יקרא שער בין מבפנים בין מבחוץ עם הדלתות והאסקופה החיצונה כמו שהיא עם המזוזות והמשקוף נקרא פתח לפי שהוא נפתח תמיד אף בהסגר הדלתות הוא נשאר פתוח · וכן שם הכלי שפותחין בו ויקחו את המפתח ויפתחו · ובסמוך לא נשתנה מפתח בית דוד · ות"י מפתח בית מקדשא ושלטן בית דוד · ושלא נזכר פעלו מהדגוש ופתחו שעריך תמיד · גם מאז לא פתחה אזנך · פתח הסמדר · והחרק בהם תמורת השרק והראוי בהם ופתחו · פתחה אזנך · פתח הסמדר · בשרק · כמו מאתנן זונה קבצה שהחרק תמורת שרק ומשפטו קבצה כן דעת המדקדקים · ויותר נכון בעיני שיהיו מן הדגוש בלא תמורה ויהיו פעלים עומדים · ובענין ההתר שהוא קרוב לענין הפתיחה כי יתרי פתח ויענני · מוסר מלכים פתח · ויפתח הגמלים · אל יתהלל חוגר כמפתח · פתח חרצבות רשע · לפתח בני תמותה · יפתח וישדד אדמתו · הנני מפתח פתחה · פי' כאילו האבן היתה במאסר כל הימי' שבטלו המלאכה ועתה יפתחנה וישימו אותה בבנין · והפעל הקל אסיריו לא פתח ביתה · והנפעל ולא נפתח אזור חלציו · יסגר על איש ולא יפתח · ויתכן מזה הענין תפתח הרעה · והתתפעל התפתחי מוסרי צוארך · פירוש התפתחי ממוסרי צוארך כי בנין התפעל אינו יוצא כמו שכתבנו בחלק הדקדוק · ובענין החתירה והחקיקה שגם הוא ענין קרוב לאלו · ופתחת עליהם · פתוחי חותם תפתח את שתי האבנים · ועתה פתוחיה יחד · ויתכן לפרש מענין זה הנני מפתח פתחה · ולפי שהשלמת תכונת האבן היפה היא הציורים והפרחים והכפתורי' שיפתחו ויציירו בה אמר כן על דרך משל · כלומר הנני משלימה לבנין בכל תכונתה · ומן הענין הזה נקראו החרבות והמה פתיחות · ואת ארץ נמרוד בפתחיה · ופירש רבי יונה כמו הם ויבואו פתחי נדיבים · ועוד פי' באחר מהפנים חרב חרב פתוחה · חרב פתחו רשעים · ענין לטישה וחידוד · ואין צורך רק ענינם הוצאת החרב מתערה כמו שנאמר פתות על הוצאת האסור ממאסרו והתרתו ·

פתל

נפתולי אלהים נפתלתי · אין בהם נפתל ועקש · ועצת נפתלים נמהרה · וההתפעל ועם עקש תתפתל · ועם עקש תתפל · עיקרו תתפתל ומשפטו תתפתל ונהפכת ע"ין הפעל בפ"א הפעל ענין כולם ההפוך והעוות · ופירוש נפתולי אלהים נפתלתי נתהפכתי ונשתדלתי עם אחותי לנצחה גם יכולתי וסמך נפתולי אל מלת אלהים לגודל הנפתולים ועצמם על דרך מאפליה · שלהבת יה · עיר גדולה לאלהים · כהררי אל · אשר אין צמיד פתיל · פירוש התיכת בגד קטנה · ודומה לו בדברי המשנה פתילת הבגד שקפלה ולא הבהבה · וכמהו לפי דעתי חותמך ופתילך · ר"ל אדרתו או הצניף שעל ראשו וכן דעת המתרגם שתרגם שושיפך · ותרגום וילט פניו באדרתו בשושיפיה · ותרגום המחלצות והמעטפות כותינא ושושיפא · ותרגום ופרשו השמלה ויפרשון שושיפא · פתיל הנעורת · פתיל תכלת · חוט כפול ושזור · וכן אר"זל פתיל שיהיה שווי ושזור · והקבוץ והצץ פתילים · וכן חותמך ופתילך לדעת קצת המפרשים והנכון מה שכתבתי בו וכל הנכנס תחת השרש הזה הוא ענין אחד ענין העוות וההפוך כי החוט כשהוא כפול ושזור הוא מעוות · וכן הבגד שנעשה מן החוטים השזורים · ויש מפרשים מזה נפתולי אלהים נפתלתי · כלומר נתחזקתי עם אחותי כי החוט כשיכפל ויהיה שזור הוא יותר חזק · והתאר בהכפל הע"ין והלמ"ד דור עקש ופתלתל ·

פתן

על חר פתן · כמו פתן חרש · בשש נקודות · מרורת פתנים בקרבו · ראש פתנים יינק · הם הנחשים הרעים · ואמר פתן חרש לעוצם רעתו כלומר שאין לו לחש · כרתות אל המפתן · מתחת מפתן הבית קדימה · היא האסקופה התחתונה אשר ידרכו בה · וכן אמר התרגום סקופתא ·

פתע

פתע ישבר · הפ"א בסגול · בפתע פתאום · ואם בפתע בלא איבה · פתאום בלא כוונה ·

פתר

כאשר פתר לנו · ופותר אין אותו · תשמע חלום לפתור אותו · איש כפתרון חלומו

חלומו׳ חלא לאלהים פתרונים׳ ענין הכל פירוש וביאור החלום״ (בראשית מ)

הה״ ולא כתנה זה הלשון רק כפתרון חלומו׳ והוא כמו פשרון כמו שכתבתי בשרש פשר׳

ואשר הם בני ארבע אותיות

פלגש וישכב את בלהה פלגש אביו׳ (בראשית לה) ולבני הפלגשים אשר לאברהם׳ (בראשית כה׳ · שופטים ח) ופלגשו אשר בשכם ילדה לו גם היא בן׳ היא האמה המיוחדת לאדם׳ למשכבו בלא כתוב ובלא קידושין׳ ופירוש ותעגבה על פלגשיהם׳ (יחזקאל כג) אנשים לא נשים פירוש עבדיהם ויורה על זה אשר בשר חמורים בשרם והנכון בעיני שיהיה פלגשיהם כמשמעו ופירוש על כמו עם אמר כל כך חשקה בהם עד שנדמית להם כמו פלגשיהם לא שרותיהם ולענין זה נוטה התרגום שאמר ואתדמיאת למיהוי שמשא לחון״

הה״ ועל כן נקרא פילגש שהיא מלה מורכבת מן פלג אשה פי׳ חצי אשה ובלשון רומי אדם שיש לו שתי נשי׳ קוראות זו אל זו פלגש כב׳ סגולי׳ וכפא רפויה׳

פענח צפנת פענח׳ (בראשית מא) שם תאר בפלס פרשז ופי׳ צפנת פענח הצפונות מגלה ואמרו שהוא פעל עבר מן הדגוש והנכון ובו פענח בחירק הפא׳ ואמרו הפייטין ממנו כל הבנין כמו שאמ׳ הפייט המפענח צפונות סתומות׳ ויש אומרים כי צפנת פענח לשון מצרי הוא״

הה״ ואם כן אין אנו יודעים למה נקרא יוסף כן כמו שכתב ראב״ע ע״ש׳

פרדס פרדס רמונים׳ (שיר ד) גנות ופרדסים׳ (קהלת ב׳) שומר הפרדס׳ (נחמיה ב׳) הוא גן עצי המאכל״

הה״ על כן קורין הנוים לגן עדן פרדיס וכן בלשון יוני׳

פרור אל לשכת נתן מלך הסרים אשר בפרורים׳ (מלכים ב׳ כג) פירוש השבית את הסוסים אשר נתנו מלכי יהודה לעבודת השמש ונתנו אותם בלשכת נתן מלך שהיה ממונה ופקיד במגרשי הערים וחצריהם׳ וכן בדברי רז״ל יקראו מגרשי הערים כן בבל וכל פרורהא נהוג ברב נהרדעא וכל פרורהא נהוג כשמואל ועוד אמרו הקונה שדה בסוריא כקונה בפרורי ירושלם׳ ותרגום ירושלמי ירעשו מגרושות יזועון פרוריא׳ וכן תרגם ירעשו האיים יזועון פרוריא״

הה״ יש אומרים שפרור כוי״ו ופרבר בבי״ת ענין אחד והוי״ו והבי״ת מתחלפין כמו תאוה בוי״ו ותאבה בבי״ת ולא יתכן בעיני שא פירושם כמו שפירש המחבר׳

פרבר לפרבר למערב ארבעה׳ (ד״ה א כו) שם הבית נקרא כן וכן זכרוהו רז״ל באמרם האיך דאפרבר חד הוא ואחרינא בצותא הוא דאזיל ויתיב גביה משום דקאי אבראי ואמר מאי לפרבר אמר רבה בר שילה כמאן דאמר כלפי בר״

פרעש אחרי פרעש אחד׳ (שמואל א׳ כד) ידוע ולגריעותו ולחולשתו כנגד המלך כנה עצמו ככלב ופרעוש׳ וי״ת בתר חלש בתר הדיוט חד׳ ותרגם לבקש את פרעש אחד׳ (שמואל א׳ כו) ית חלש חד׳ ועוד הוא שם אדם״

פרשד ויצא הפרשדנה׳ (שופטים ג) יש לפרש בו שהוא שם מקום כך והנו״ן והה״א נוספים כמו נו״ן הא המסדרונה או שניהם יש בהם הנו״ן והה״א לתאר כלשון נקבה כמו באחרונה בראשונה ואף על פי שהית משפטם מלרע אם הה״א לשון נקבה ודעת התרגום בו שהוא פרש והדל״ת נוסף כלומ׳ אחר שתקע החרב בבטנו יצא הפרש מבטנו וכן תרגם אותו ונפק אוכלא שפוך׳ ודומה כי דעתו היתה שהמלה מורכבת מן פרש ומן שרונה שהוא לשון שפיכה כתרגומו״

פרשז פרשז עליו עננו׳ (איוב כו) אמרו שהוא כמו פרש בשין והזין נוסף׳ ויש אומ׳ שהמלה מורכבת משלש מלות פרש שדי זיו״

פרתם הפרתמים׳ (אסתר א׳) הם השרים הגדולים המיוחסים ואדני אבי ז״ל כתב כי המם נוספת במם פתאם שלשם והם הפחות של עבר נהר פרת״

פתגל ותחת פתיגיל מחגורת שק׳ (ישעיה ג׳) לבוש שלובשין אותו לכבוד ולתפארת ואמר שהוא הנקרא אלגלאלא׳ וי״מ החגור שחוגרות הנשים שקורין יצ״לא״

פתגם פתגם המלך׳ (אסתר א׳) והוא קמץ בסמיכות תרגום דבר פתגם׳

ואשר הוא בן חמש אותיות

פתשגן פתשגן הכתב׳ (אסתר ג׳ · עזרא ז) ובר״ש וזה פרשגן הנשתון׳ טופש הכתב׳ ותרגום את משנה התורה ירת פשתגן אוריתא בת״יו ותרגום ויכתוב שם על האבנים את משנה תורת משה ית פרשגן אוריתא דמשה בר״ש׳ וכן בארמית פרשגן אגרתא׳ (עזרא ד׳) בר״ש ושניהם ענין אחד׳ ולפי דעתי כי אינם לשון עברית כי אם לשון ארמית כי לא נמצאו כי אם בספרי הגולה וכן פתגם וכן נשתון״

הה״ תמיה אני למה הביא פתשגן בת״יו קוד׳ פרשגן בר״ש ועוד קשה שאמר כי פתגם לא נמצא רק בספרי הגולה והלא נמצא בקהלת לא נעשה פתגם ועוד קשה שבשרש פתגם ד׳ דלעיל הביא פתג׳ המלך שהוא קמוץ בסמיכות היה לו להביא גם זה דבקהלת שהוא קמוץ במוכרת כי הוא בזקף קטן׳

נשלמה אות הפא

אות הצדי

צאל יסכהו צאלים צללו׳ תחת צאלים ישכב׳ (איוב מ׳ · איוב מ) הם עצים או צמחים גדלים על המים ועל הבצה׳ ופירוש יסכוהו צאלים צללו הוא כפל ענין כי כך פירושו יסכוהו צאלים והצאלים הם צללו והפסוקים ההם יתפרשו בדרך תימה כי מרוב גדלו לא ישכב תחת צאלים ואין צאלים בעולם שיסכוהו׳

צב שש עגלות צב׳ ובצבים ובפרדים׳ (במדבר ז׳ · ישעיה סו) כלים מחוברים שנושאים בני אדם בהם על גב הבהמה וכן דעת המתרגם בהם שהם עגלות מכוסות שאמר שית עגלן כד מחפיין׳ ועגלות סמוך עגלות של מכסה׳ ותרגום ירושלמי שית עגלן מזוגן כלומר שכל עגלה

עגלה היו לה זוג בקר המושכין אותה · ויתכן לפרש שהם מיני בהמה · החלד והעכבר והצב · הוא הנקרא גריישנט בלעז ·

צבא אשר צבאו על ירושלם · ויצבאו על מדין · הצובאים על אריאל · לצבא על הר ציון · לצבא צבא · תוספת ביאור כי די לו בלצבא · וכן מקרקר קיר · ותשרש שרשיה · ובנח האלף ונפילתה מן המכתב וכל צוביה ומצודתה · והשם כל יוצא צבא · וחניתי לביתי מצבה · נכתב בהא · רבה צבאך · כי נתן לצבאך · וצבאו ופקדיו · והקבוץ ברכו יי כל צבאיו · ובלשון נקבות על צבאותם · יי צבאות · אלהי הצבאות · כלומ׳ אדון החיילות חיילות מעלה וחיילות מטה והטעם כי אף על פי שהכח והאומץ עם החיילות בהסכמתם בלב אחד והתאספם יחד אעפ״כ הוא אדון ומושל על כולם ולא יצליחו בכחם כי אם בכחו וברצונו · והפעל הכבד המצבא את עם הארץ · כולם ענין אסיפת החיל · וכן במראות הצובאות אשר צבאו פתח אהל מועד · שהיו בנות ישראל מתאספות פתח אהל מועד ומביאות בידיהן אפילו המראות שלהן לנדבת המשכן · וע״א הלא צבא לאנוש עלי ארץ · כל ימי צבאי איחל · כי מלאה צבאה · ואמת הדבר וצבא גדול · וצבא תנתן על התמיד בפשע · ענין הכל קץ וזמן · ויש מפרשים וצבא גדול חפץ מן הארמית די הוה צבא הוה קטיל והחכם ראב״ע פירשו מן הענין הראשון כלומר וצבא גדול נראה לו לדניאל במראות הלילה ·

א״א ונקרא הזמן צבא כי כן צבא השמים הם סבות העת והזמן ·

צבה וצבתה בטנה · והתאר לנקבה ואת בטנך צבה · והפעל הכבד לצבות בטן · כי משפטו לחצבות כמו לנחותם ומן השרש הזה איל וצבי · תאמי צביה · והקבוץ לרבים כאחד הצבים · ונגרעה ממנו יו״ד הרבים · ונכתב באלף וביו״ד האלף נחה והיו״ד נעה וכצבאים על ההרים למהר · ויו״ד הרבים נגרעה · ולרבות חומרת בהם היו״ד באלף בצבאות או באילות השדה · והיא חיה ידועה · נחלת צבי · צבי היא לכל הארצות · ונתתי צבי בארץ חיים · צבי לצדיק · לעטרת צבי · צבי תפארתו · צבי ארץ בית הישמות · וצבי עדיו · הצבי ישראל · לחלל גאון כל צבי · לצבי ולכבוד · ענינם החפץ והרצון · ובלשון ארמית די הוה צבא הוה קטיל · ובקבוץ הרבות חומרה היו״ד באלף נחלת צבי צבאות גוים · ואפשר שיהיה צבאות גוים מן צבא · ומזה נקראת ארץ ישראל צבי אל הנגב ואל המזרח ואל הצבי · ויעמד בארץ הצבי · בין ימים להר צבי קדש · לפי שהיא ארץ חפץ · וי״מ אותם כולם לשון הדר ופאר · ודעת רז״ל כי לפיכך נקראת ארץ ישראל צבי מה צבי קל ברגליו מכל החיות אף ארץ ישראל קלה לבשל פירותיה מכל הארצות ·

צבט ויצבט לה קלי · ענינו לפי מקומו ענין נתינה והושטה · וכן במשנה אחורים ותוך ובית הצביטה ואמרו בגמר׳ מאי בית הצביטה מקום שצובטין אותו וכן הוא אומר ויצבט לה קלי · וא״א ז״ל הביא לו ראיה מן הערב צבט בנקודה על הצד״י ·

א״א והא כי יכנע הוא לשון מן הכנעים כי העות והח״ו מתחלפין כמו כעס וכעש עיין בשרש כעס שלפניך ·

צבע העיט צבוע נחלתי לי · לפי שהוא גוונין קראו לו בן כאילו הוא צבוע ואומרים כי הוא עוף אחד שהוא צבוע וכל העופות נאספים אליו לאוכלו ששונאים אותו · וי״מ עוף צבוע מגולל בדם ששאר עופות נאספים אליו וכתבתי פירושו בשרש עיט · צבע רקמתים · בסגול הצד״י · שלל צבעים · וענין הצביעה ידוע בדברי רז״ל הנותן צמר לצבע לצבוע לו אדום וצבעו שחור · הנשקף על גי הצבועים המדברה · צבוע היא חיה הנזכרת בדברי רז״ל רבי מאיר אומר אף הצבוע ואמרו צבוע זה אפא ופירוש אפא אפעה כי כן מנהגם להסתיר אותיות הגרון · וכת׳ על גי הצבועים לחילת אפעיא · ובכר הצבוע הזה מטפח של לובן חיה ויש בו מיני צבע כמנין ימות החמה · ומן השרש הזה אצבע אלהים היא · אצבעו הימנית · והאלף נוספת כי כן מצאנוהו במשנה שנשתמשו בו בפעל הכבד ואם היו שניהם שוים המונה אומ׳ להם הצביעו ופירשו בגמרא תנא הוציאו אצבעותיכם למנין ·

א״א שהוא הפסוק שמוקיון עם האצבעות וקורין לו אלה מולה בלעז ואין לו שם בלשון הקבוץ ·

צבר אם יצבר כעפר כסף · ויצברו אותם חמרים חמרים · ויצברו בר · ויצבר עפר וילכדה · פירוש שפירשת הסוללה כמו שפירשנו בשרש סלל או פירושו ויצבור עם כעפר וילכדה · והשם ציבור שימו אותם שני צברים · ענינם ענין הקבוץ ·

צבת של תשלו לה מן הצבתים · מן האגודות ותרגום מלקחיה צבתהא · וכן בדברי רז״ל אף הצבת לפי שהמלקחים לוקחים הדבר ואוגדין אותו נקראו כן ·

צדד על צד תנשאו · מצד שאול יוצאים מצדיה · על צדי המשכן · ולצנינם בצדכם · והיו לכם לצדים · מקרא קצר הוא ופירושו לצנינים לצדים · ורבי יונה כתב כי הדגש תמורת הנח כמו ופטורי ציצים והוא מן ציר ופירושו יהיו לכם למצודות תפלו בהם · צדה אורח · הה״א רפה ומשפטה להיות מפיק וכבר זכרנו הדומים לו בחלק הדקדוק ענינם ידוע והדגש בהם בהתחברם לחסרון אות הכפל כי כן מצאנוהו כפול בדברי רבותינו ז״ל השוחט מן הצדדין שחיטתו כשרה המולק מן הצדדין מליקתו פסולה וזולתם רבים ·

א״א ואין לומ׳ כי הה״א בסופה במקום למ״ד נתחלתה שאם כן היה ראוי להיות כטעם מלעיל כלה וזהו כטעם מלרע ·

צדה ואשר לא צדה · ואתה צודה את נפשי · לקחתה · והשם או השליך עליו כל כלי בלא צדיה · כולם ענין כונה · וענין אחר בנין נפעל נצדו עריהם · פירוש נשמו עריהם כתרגום והשימותי ואצדה וכן תרגום תהו ובהו צדיא ורקניא ·

א״א ויותר נכונים דברי רש״י ורד״ק והוא גם דעת אונקלוס עיין בפירושו ·

צדק צדקו יחדו · צדקה ממני · יתנו עדיהם ויצדקו · למען תצדק בדברך · תצטדקנו מכך · כי לא יצדק לפניך כל חי · והתאר יי הצדיק · ויסלף דברי צדיקים · אנשים בעלי טענות · ודומה לו ואנשים צדיקים המה ישפטו אותהם · חקים ומשפטים צדיקים · ואם

א״א מה שפירש רש״י דברים המנוקקים הכה לפי הדקדוק היה לו לומר דברים צדיקים בסמיכות אבל כמנהג כמוהו שקוטי אשוטי שהם כמוקשוסי ·

ישעיה מ״ט וְאִם שְׁבִי צַדִּיק יִמָּלֵט׃ פירוש הצדיק בשביו זה ימלט
כלומר כי בצדק לקחו וזה מאמר האומות שאומרים
שהם גבורים וצדיקים בשבי ישראל ששבו אותם ואיך
ימלטו מידם ענה הקב״ה גם שבי גבור יקח אע״פ שאתם
גבורים אני אקח השבי מידכם ומה שאמרתם ואם
שבי צדיק ימלט אינו שבי צדיק אלא מלקוח עריץ
ישעיה מ״א וימלט מידכם שאין לכם בו דין׃ וּמִלְּפָנִים וְנֹאמַר צַדִּיק׃
פירוש אם הגיד מלפנים העתידות נאמר בבאם כי הוא
יחזקאל כ״א צדיק ונאמן בדבריו׃ וְהִכְרַתִּי מִמֵּךְ צַדִּיק וְרָשָׁע׃ ת״י ואגלי
דברים ט״ז מינך זכאך בדיל לשיצאה חייבך׃ והשם צֶדֶק צֶדֶק׃
איוב ל״ו בשש נקודות׃ אֲמָרַת צִדְקִי מֵאֵל׃ ובלשון נקבה
בראשית ט״ו ׳ בראשית ל׳ וַיַּחְשְׁבֶהָ לוֹ צְדָקָה׃ וְעָנְתָה בִּי צִדְקָתִי׃ והנפעל
דניאל ח׳ ׳ בראשית מ״ד וְנִצְדַּק קֹדֶשׁ׃ וההתפעל מַה נְּדַבֵּר וּמַה נִּצְטַדָּק׃ כלומר
דברים כ״ה מה נוכל לטעון שנהיה צדיקים׃ והפעל הכבד וְהִצְדִּיקוּ
שמואל ב׳ ט״ו אֶת הַצַּדִּיק׃ כָּל אִישׁ אֲשֶׁר יִהְיֶה לוֹ רִיב וּמִשְׁפָּט
וְהִצְדַּקְתִּיו׃ אמר והצדקתיו על הצועק כי בודאי האחד
יצדיק והאחד ירשיע אבל על הצועק אמר והוא אשר
שמות כ״ג ׳ תהלים פ״ב לו ריב ומשפט׃ כִּי לֹא אַצְדִּיק רָשָׁע׃ עָנִי וָרָשׁ הַצְדִּיקוּ׃
דניאל י״ב ׳ ירמיה ג׳ וּמַצְדִּיקֵי הָרַבִּים׃ והכבד אחר צִדְּקָה נַפְשָׁהּ מְשֻׁבָה
יחזקאל ט״ז ׳ איוב ל״ג יִשְׂרָאֵל׃ וַתְּצַדְּקִי אֶת אֲחוֹתֵךְ׃ דַּבֵּר כִּי חָפַצְתִּי צַדְּקֶךָּ׃
יחזקאל ט״ז בְּצַדֶּקְתֵּךְ אֲחוֹתֵךְ׃ הת״ו נוספת כמשפט שנוספה הה״א
על המקור כמו לאהבה את יי׳ אלהיך׃

צהב

ויקרא י״ג וּבוֹ שֵׂעָר צָהֹב׃ והפעל מהנוסף וּכְלֵי
עזרא ח׳ נְחֹשֶׁת מֻצְהָב טוֹבָה שְׁנַיִם חֲמוּדֹת כַּזָּהָב׃
גוון קרוב לגוון הזהב׃ וכן
אר״זל תחלת הצהוב בזרע
ובזה פסול והוא כי נוצת
בן היונה אחר שהשליך
השער הראשון והוא מוצהב דומה גוונו לגוון הזהב וכן
אמרו מפני שנחשתן מצהב ועוד צהבו פניו של רבי כלומר
האירו פניו׃

הג״ה ויש לומר כי נהב כמו זהב כי הכל״י והז״ין מתחלפין כמו יעלוז יעלוז׃

צהל

ישעיה כ״ד ׳ ירמיה ה׳ בִּגְאוֹן יי׳ צָהֲלוּ׃ אִישׁ אֶל אֵשֶׁת רֵעֵהוּ יְצַהֵלוּ׃
ירמיה נ׳ ׳ ישעיה י׳ וְתִצְהֲלוּ כַּאַבִּירִים׃ צַהֲלִי קוֹלֵךְ׃ וְהָעִיר שׁוּשַׁן
אסתר ח׳ ׳ ישעיה י׳ ׳ ירמיה ח׳ צָהֲלָה וְשָׂמֵחָה׃ והיוצא צַהֲלִי קוֹלֵךְ׃ והשם מִצְהֲלוֹת
ירמיה י״ג אַבִּירָיו נִאֻפַיִךְ וּמִצְהֲלוֹתַיִךְ
טלם ענין עליזות׃
תהלים ק״ד לְהַצְהִיל פָּנִים מִשָּׁמֶן׃
ענינו הזכות והאורה מן
השמחה׃

הג״ה כל לשון צהל הוא מן נעקת הסוס והאמת כי הסוס לא יצהל רק כשהוא שמח ועל כן השאילוהו ללשון שמחה וכן להצהיל פני משמן הוא על דרך לב שמח ייטיב פנים׃

צהר

בראשית מ״ג כִּי אִתִּי יֹאכְלוּ הָאֲנָשִׁים בַּצָּהֳרָיִם׃
תהלים נ״ה ׳ איוב י״א עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרַיִם׃ וּמִצָּהֳרַיִם יָקוּם חָלֶד׃ ידוע והוא
העת שאור היום חזק ונקרא בלשון שנים לפי שהיום
נחלק מאורו לשנים מהבקר ועד חצי היום הולך ואור
ומחצי היום ולמעלה הולך וערב והצהרים היא העת
בראשית ו׳ שהאור חזק בו בשני הצדדין׃ צֹהַר תַּעֲשֶׂה לַתֵּבָה׃
דברים כ״ח חלון שממנו יכנס האורה׃ דְּגָנְךָ תִּירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ׃
מלכים ב׳ י״ח אֶרֶץ זֵית יִצְהָר וּדְבָשׁ׃
נקרא השמן בן בערת
חידושו אחר הדריכה
ונקרא השמן בלשון מאור
לרוב זכותו כמו שנקרא
גם כן במקום אחר זהב׃
והפעל הכבד ממנו בֵּין
איוב כ״ד שׁוּרֹתָם יַצְהִירוּ׃ רוצה

הג״ה ויש לומר שהוא כמו זהב כי הסל״ק והז״ין מתחלפין כלעיל׃

הג״ה פסוק הוא בזכריה סימן ד׳ שמריקים מעליהם הזהב פירוש השמן הזך׃

זכריה ד׳ לומר ידרכו הזתים ויעשו השמן׃ שְׁנֵי בְנֵי הַיִּצְהָר׃
הם זרובבל בן שאלתיאל ויהושע בן יהוצדק שנמשחו
בשמן המשחה זה למלוכה וזה לכהונה׃

צוא

ישעיה כ״ח ׳ ישעיה ל׳ קִיא צֹאָה בְּלִי מָקוֹם׃ צֹאַת בְּנוֹת צִיּוֹן׃
משלי ל׳ ׳ זכריה ג׳ וּמִצֹּאָתוֹ לֹא רֻחָץ׃ הַבְּגָדִים הַצּוֹאִים׃ ענין
דברים כ״ג טינוף ולכלוך וכבר כתבנום בשרש יצא עם וְכִסִּיתָ אֶת
צֵאָתֶךָ׃

צוד

איכה ג׳ ׳ ויקרא י״ז צוֹד צָדוּנִי כַּצִּפּוֹר׃ אֲשֶׁר יָצוּד צֵיד חַיָּה׃
איכה ד׳ צָדוּ צְעָדֵינוּ׃ והשם הוא
בראשית י׳ הָיָה גִבֹּר צַיִד׃ ומשקל
איוב י״ט אחר וּמְצוּדוֹ עָלַי הִקִּיף׃
יחזקאל י״ג ובה״א הנקבה וְלֹא יִהְיוּ
עוֹד בְּיֶדְכֶן לִמְצוּדָה׃ והיא
יחזקאל י״ב הרשת שצדין בה׃ וְנִתְפַּשׂ בִּמְצוּדָתִי׃ ובחלם כַּדָּגִים
קהלת ט׳ שֶׁנֶּאֱחָזִים בִּמְצוֹדָה רָעָה׃ ובלא ה״א הנקבה בחלם׃
קהלת ז׳ ׳ קהלת ט׳ מְצוֹדִים וַחֲרָמִים׃ אבל וּבָנָה עָלֶיהָ מְצוֹדִים גְּדֹלִים׃ הוא
יחזקאל י״ט משרש מצר ושם באורנוהו׃ ומשקל אחר יְבִאֻהוּ
שופטים ב׳ בַּמְּצֹדוֹת׃ ונכון הוא להיות מזה הענין והשרש וְהָיוּ לָכֶם
לְצִדִּים׃ והדגש תמורת האות הרפה שהיא עי״ן הפעל
כמו ופטורי צצים שהוא מן ויצץ ציץ׃ והתאר אֲשַׁלַּח
ירמיה ט״ז ׳ יחזקאל י״ג לְרַבִּים צַיָּדִים וְצָדוּם׃ והמרובע לְצוֹדֵד נְפָשׁוֹת׃
יחזקאל י״ג ׳ יחזקאל י״ג מְצוֹדְדוֹת אֶת נְפָשִׁים׃ הַנְּפָשׁוֹת תְּצוֹדֵדְנָה לְעַמִּי׃
נחמיה י״ג ׳ יהושע ט׳ וענין אחר בְּיוֹם מִכְרָם צָיִד׃ וְכֹל לֶחֶם צֵידָם׃
יהושע ט׳ ׳ תהלים קל״ב וַיִּקְחוּ הָאֲנָשִׁים מִצֵּידָם׃ צֵידָהּ בָּרֵךְ אֲבָרֵךְ׃
תהלים ע״ח הה״א במפיק׃ ועם ה״א הנקבה צֵידָה שָׁלַח לָהֶם׃
יהושע א׳ הָכִינוּ לָכֶם צֵידָה׃ וַיִּקְחוּ
שופטים ז׳ אֶת צֵדָה הָעָם בְּיָדָם׃
יהושע ט׳ וההתפעל זֶה לַחְמֵנוּ חָם
הִצְטַיַּדְנוּ אֹתוֹ מִבָּתֵּינוּ׃
ענין הסיפוק במזון׃

הג״ה רוב העולם טועים בזאת המלה ופותרין ציד שם תואר כמו צייד ואינו אלא שם דבר כמו צידם׃

הג״ה כל לשון צידה שהוא ענין מזון אינו אלא מזון לאכול בדרך׃

צוה

דברים ד׳ ׳ ויקרא כ״ט וְאֹתִי צִוָּה יי׳׃ וְצִוִּיתִי אֶת בִּרְכָתִי׃ כַּאֲשֶׁר
דברים ל׳ ׳ דברים כ״ו צִוַּנִי יי׳ אֱלֹהָי׃ כְּכָל מִצְוָתְךָ אֲשֶׁר צִוִּיתָנִי׃
דברים ל״ג ׳ ישעיה י״ג ׳ ישעיה כ״ג תּוֹרָה צִוָּה לָנוּ מֹשֶׁה׃ אֲנִי צִוֵּיתִי לִמְקֻדָּשָׁי׃ יי׳ צִוָּה אֶל
ישעיה ה׳ ׳ דברים ג׳ כְּנַעַן׃ וְעַל הֶעָבִים אֲצַוֶּה מֵהַמְטִיר עָלָיו מָטָר׃ וְצַו אֶת
דברים כ״ח ׳ בראשית מ״ד יְהוֹשֻׁעַ׃ יְצַו יי׳ אִתְּךָ אֶת הַבְּרָכָה׃ וַיְצַו אֶת אֲשֶׁר עַל
ישעיה מ״ה בֵּיתוֹ׃ עַל בָּנַי וְעַל פֹּעַל יָדַי תְּצַוֻּנִי׃ פירוש תצוו לי
הנביאים להגיד לכם על בני׃ ושלא נזכר פעלו ממנו
ויקרא ח׳ ׳ ישעיה כ״ח כִּי כֵן צֻוֵּיתִי׃ והשם כִּי צַו לָצָו׃ ומשקל אחר שָׁמוֹר אֶת
דברים כ״ו ׳ נחמיה י״א כָּל הַמִּצְוָה׃ כִּי מִצְוַת הַמֶּלֶךְ עֲלֵיהֶם׃ פי׳ מצות המלך
דריוש היתה לתת ארוחה למשוררים ואמרה על
המשוררים כלומר ארוחה זו קיימת שלא היתה נפסקת
מצות הלוים והמשוררים והשוערים ופירושו מה שמצוה
ירמיה ל״ב על ישראל לתת להם המעשרות׃ הַמִּצְוָה וְהַחֻקִּים׃
משלי ז׳ שְׁמֹר מִצְוֹתַי וֶחְיֵה׃

צוח

ישעיה מ״ב ׳ ישעיה כ״ד מֵרֹאשׁ הָרִים יִצְוָחוּ׃ צְוָחָה עַל הַיַּיִן׃ וְצִוְחַת
ירמיה י״ד ׳ ירמיה מ״ו יְרוּשָׁלַיִם עָלָתָה׃ וְצִוְחָתֵךְ מָלְאָה הָאָרֶץ׃
ענינם ענין צעקה על
הרעה הבאה על האדם׃

הג״ה שכתבה גם כן על הטובה שכאמר מראש הרים יצוחו שמדבר בכחות׃

צול

ישעיה מ״ד הָאֹמֵר לַצּוּלָה
חֳרָבִי׃ פירוש
על בבל שהיא מקום מים׃
יונה ב׳ ׳ מיכה ז׳ ובתוספת מ״ם וַתַּשְׁלִיכֵנִי מְצוּלָה׃ בִּמְצֻלוֹת יָם׃
שמות ט״ו ׳ תהלים פ״ח ובחלם יָרְדוּ בִמְצוֹלֹת כְּמוֹ אָבֶן׃ בְּמַחֲשַׁכִּים בִּמְצֹלוֹת׃
נחמיה ט׳ וְאֶת רֹדְפֵיהֶם הִשְׁלַכְתָּ בִמְצוֹלֹת׃ ענינם ענין ריבוי
המים ועומקם׃

צום למה צמנו ולא ראית · ויצמו שבעת ימים · ויצם דוד צום · וצומו עלי ואל תאכלו ואל תשתו · הצום צמתוני אני · פי' אם צמתם בעבורי וכי אני צויתי לצום אלא בעונות אבותיכם שחרב הבית ומה תתנו לי בצומכם או באכלכם ושתותיכם על דרך אם צדקת מה תתן לו · ור"ל אם תעשו משפט אמרת וחסד ורחמים לא תצומו כי יבנה הבית שאתם צמים בעבורו ותשמחו בבניינו ותאכלו ותשתו · והשם ויקראו צום · והקבוץ בלשון נקבות דברי הצומות · ידוע · אבל קראו צום והושיבו את נבות בראש העם · כתב א"א ז"ל כי אינו לשון תענית כי אם לשון קיבוץ מלשון צומרת הגידין מן התלמוד · וכן כל קריאת צום שאינו בענין תשובה · וכן בית יי ביום צום · ביום קבוץ ״

צון צאן אובדות היו עמי · נכתבה זאת המלות באלף וקריאתה ויו · צנה ואלפים כלם · בלא אלף והה"א נוספת · ונהפכה לאלף נראית במלת וגדרות לצנאכם · הבהמת הדקה הכבשים והעזים יקראו צאן פעם כולל כלם כמו · ואם מן הצאן קרבנו · ופעם פורט על אחד מהם · ולו צאן שלשת אלפים ואלף עזים · רוצה לומר הכבשים · ויחמו הצאן · רוצה לומר הנקבות · וכן העתדים העולים על הצאן · ופעם יהיה כלל הבהמת הדקה והבקר · צאנכם יעשר · שהרי לא זכר בקר בפרשה · והוא שם כולל לא ימצא בלשון רבים · ושתי צאן · וארבע צאן · ומאה צאן ·

צוף צפו מים על ראשי · והשקתי ארץ צפתך מרמך על ההרים · כלומר המקומות שצפים המים עליהם עתה אשקה אותם מדמך ויצף דם עליהם עד שיעלה אל ההרים ·

א"א רבים טועים בפתרון המלה הזאת ופותרין אות פעל יונה כאלו הוא הכיפו מבנין הפעיל ואינו אלא מן הקל והוא פעל עומד ופירושו הציפו המים מעצמם כסו על ראשי :

והכבד · אשר הציף את מי ים סוף · ויצף הברזל · ופירושו הנביא הציף הברזל · ומן השרש הזה צוף דבש אמרי נועם · ונופת צופים · הם חלורת הדבש ברישקא בלעז ״

צוק והציקותי לאריאל · הציקתני רוח בטני · אשר יציק לך · ואיה חמת המציק · רחב לא מוצק תחתיה · לאשר מוצק לה · או יהיה מוצק שם · והשם ובצוק העתים · ובתוספת מ"ם במצור ובמצוק · ומשקל אחר בארץ צרה וצוקה · והתאר כל איש מצוק · ענין צוקה ידוע כענין צרה · ובענין ההתכה הפעל הקל וצור יצוק עמדי · ואבן יצוק נחושה · ונכון הוא להיות מן השרש הזה צקון לחש · כלומר שפכו תפלה בעת שמוסרך למו · ויש אומרים שהוא משרש יצק וכבר כתבנוהו שם · ובענין העמדה ויציקם לפני יי · פירושו ויעמידום והרגש תמורת הנח כמו ויליננו עליו · והשם מענין זה מצוק מצפון · פירושו מעמד מצקי ארץ · כלומר עמודי ארץ ·

צור וצרת עליה · כי תצור אל עיר · לצור אל דוד ואל אנשיו · אל תצרם · אל תצר את מואב · ויצר עליה · והנה צרים עליה · והנם צרים את העיר · וצרתי עליך מצב · עלי עילם צורי מדי · והוא מלרע · נצור עליה לוח ארז · ו"מ מזה אחור וקדם צרתני · והנפעל כעיר נצורה · והשורק מקום חולם · וכת"י כקרתא

א"א וכבר פירש המלה כפרש נגר בלשון קורבן עש :

דצייריין עלה · וכן תרגם והנשאר והנצור · ודאישתאר ודייעול לכרכי ציירא · וכבר כתבנוהו בשרש נצר · והכבד והצר לך · ואפשר להיות מזה אל תצר את מואב · והשם ובנית מצור · במצור ובמצוק · ועם הכינוי בשורק עד כלותך ימי מצורך · וכן הקבוץ והקימותי עליך מצרות · וכן נקראת עיר מבצר מצור לפי שלא יכבוש אדם אותה בחזקה אם לא במצור שיבנו עליה ויעמדו סביבותיה במצור עד רדתה מרעב ומצמא · ותבן צור מצור לה · יושבת במצור · מי יובילני עיר מצור · ויבן ערים למצור ביהודה · ערי מצור חומות דלתים ובריח · ואתיצבה על מצור · ועם הה"א הנקבה הוא בשורק ויבן ערי מצורת ביהודה · נצור מצורה · וכן הקבוץ לכל ערי המצרות · ויתן להם אביהם מתנות רבות לכסף ולזהב ולמגדנות עם ערי מצורות ביהודה · ויחזק את המצרות · וענין אחר קרוב לזה והוא ענין הדחק · בכל צרתם לו צר · והמסכה צרה כהתכנס · פעל עבר כי הוא מלעיל וכן קצר שהקדים פעל עבר כי הוא חציו קמץ וחציו פתח · ואשר הוא יוצא וצרתי את צורריך · כי צורריך משרש צרר · ויהודה לא יצר את אפרים · ויתכן להיות מזה הענין אל תצר את מואב · אל תצרם · והתאר צר לי מאד · כי צר לי · בצר הרחבת לי · צר ומצוק מצאוני · צר לי המקום · הנה נא המקום אשר אנחנו יושבים שם לפניך צר ממנו · והבטת צר מעון · וכן האויב נקרא צר · כי יבא כנהר צר · כי אין הצר שוה בנזק המלך · איש צר ואויב · נצב ימינו כצר · צרי ילטש עיניו לי · אל תתנני בנפש צרי · והשם צרה כמבכירה · תעלים לעתות בצרה · פירוש לעתות שאנחנו בצרה ובצוקה · בכל צרתם לו צר · בשש צרות יצילך · ויתכן להיות לו צר שם · וכן צר לי מאד · כי צר לי · צר ומצוק יתבן היותם שם זולתי תאר · ומשקל אחר ציר · צירים וחבלים יאחזון · צירים אחזוני כצירי יולדה · כי נהפכו עליה ציריה · נהפכו צירי עלי ולא עצרתי כח · וכנו בענין זה לצלמים ואמרו חרשי צירים · כמו שכנו להם גם כן עצבים · והפעל הכבד והצרותי לאדם מלרע · והצרותי להם למען ימצאו · מלעיל · פירוש למען ימצאו אשר אמרתי עליהם · והחכם ר"א אבן עזרא פי' הפסוק כן כי השי' יביא עליהם קולעים ורובים ויצר להם מקומם והטעם להיותם נחבאים במקום אחר למען ימצאו אותם הקולעים · ואשר הם עומדים ויצר לו ולא חזקו · וכהצר לו חלה את פני יי אלהיו · ובעת הצר לו · כלב אשה מצרה · כלומר כואברת ועומדת בדוחק · ויש לפרש ויצר לו · יוצא · כלומר כי מלך אשור הצר לאחז · כולם והדומים להם ענין הכאב והדחק ומה שיש בו בענין האויב גם כן כי האויב מכאיב ודוחק · ולפי ששתי נשים או יותר לאיש אחד האחת שונאת לחברתה ומקנאה לה ומקומם צר להם נקראת כל אחת מהם צרה כנגד חברתה · וכעסתה צרתה · וכן פירשתי והבטת צר מעון · בשרש עון וגם זה הענין כלו שהוא ענין הדחק הוא קרוב לענין הראשון כי ה היושב במצור הוא בדוחק שם ובצרה · ויתכן להיות זה הענין כלו שרשו צרר · וענין אחר · וצרת הכסף · וצרת אותם בכנפיך · ויצר ככרים כסף · ויצרו וימנו · פירוש וכבר מנו אותו תחלה ואחר כך צרו אותו · צור תעודה · ענין גניזת הכסף או כל דבר בכיס וכיוצא בו עם

הקשירה

הקשירה וזה הענין קרוב לענין שלפניו כי קושרי הדבר דוחק אותו ׃ וע״א ציר נאמן לשולחיו ׃ וציר בגוים שלח ׃ השולח בים צירים ׃ וההתפעל ממנו וילכו ויצטירו ׃ ענינם ענין שליחות ׃ וע״א הדלת תסב על צירה ׃ והוא רגל הדלת שתסוב הדלת עליו ותרגום שתי ידות תרתין צירין ׃ וי״מ כי ציר הוא החקק שבמפתן שנכנסה בו רגל הדלת ואינו כן והראיה שתי ידות ואותו החקק שנכנסת בו רגל הדלת נקרא צנור כמו שאמרו במשנה הציר והצנור והקורה והמנעול והמפתח שנשברו מתקנן במועד ומה שאמר תסוב על צירה שדומה כי דבר אחר הוא הציר זולתי הדלת כן הוא כי יש שאין עושין הציר מגוף הדלת אלא נוקבין הדלת וקובעין בו עץ או ברזל להכניסו בחקק המפתן כדי שיסוב ׃ וכן אמרו במשנה מחזירין ציר התחתון במקדש אבל לא במדינה והעליון כאן וכאן אסור ׃ ורז״ל פירשו מענין זה כי נחפכו עליה ציריה ׃ וכבר כתבנו אותו במלת אבנים בשרש אבן ׃ וע״א וצור יעתק ממקומו ׃ ויעתק צור ממקומו ׃ הנני עומד לפניך שם על הצור ׃ והקבוץ והצרים נתצו ממנו ׃ חלקת הצרים ׃ ופירושו חלקת החזקים כי חזקים היו אלה הנערים כמו הצורים שהיו אלה מול אלה ולא נצחו אלה לאלה אלא יחדו נפלו ׃ ובקבוץ הנקבות בצורות יאורים בקע ׃ ובחלם כשמיר חזק מצר ׃ ותקח צפרה צר ׃ ומשקל אחר כצר נחשבו ׃ ענינם סלע ׃ ולחוזק הצורים כנה האל בצור כי אין לדמותו אלא למעשיו והוא דרך העברה ׃ הצור תמים פעלו ׃ צור עולמים ׃ ואין צור כאלהינו ׃ ויש לפרש כמוהם ויעתק צור ממקומו ׃ כלומר אם בעבור כעסך ורגזך יעזב דין הארץ ויעתק צור ממקומו כלומר ממקום משפטו ׃ וכתב רבי יונה מהענין הזה ותבן צור מצור לה ׃ יושבת במצור ׃ ויבן ערי מצורה ביהודה ׃ וכל הדומים להם ענין חוזק וכתי ׃ וכן כתב מזה בכל צרתם לו צר ׃ וכנוי לו שב אל ישראל ויחידה צר פעל יוצא פירוש בכל צרתם חזקם ואמצם ׃ ויש לפרש מזה יארי מצור ׃ לפי שהנהרות והיאורים חוזק העיר ׃ וכן ואתיצבה על מצור ׃ ויש מפרשים דללו וחרבו יארי מצור ׃ ואחריב בכף פעמי כל יארי מצור ׃ כמו יאורי מצרים ׃ וכן למני אשור וערי מצור ולמני מצור ׃ כמו מצרים ׃ וי״ת יאורי מצור נהרין עמיקין ׃ וע״א צר ואור חשך בעריפיה ׃ פירשו בו שמש וירח ׃ ויתכן לפרשו כמשמעו אויב כלומר יראה והנה חשך צר והאור שחשך בהריסות המדינה או יהיה שם והנה חשך הצרה הבאה עליו ואף על פי שעמד הטעם במלת חשך ׃ וע״א בענין החדוד אף תשיב צור חרבו ׃ חדוד חרבו ׃ וכן חרבות צרים ׃ חרבות חדודים כלומר חרבות שיש להן חדודין ׃ או יחידה צור וצורים תאר וצור חרבו כמו חרבו הצור כלומר חרבו החד ׃ וכן חרבות צורים ׃ חרבות חדים ואם נסמך המתואר אל התאר כמו בני שלשים ׃ תולעת שני ׃ שני התולעת ׃ וי״ת מזה הענין חלקת הצרים ׃ שתרגם אחסנת קטוליא ׃ וע״א אחור וקדם צרתני ׃ ויצר אותו בחרט ׃ צורת הבית ׃ וצורם לבלות שאול ׃ והנכון בו צורתם ׃ וכן כתבונם עצבים ׃ הראוי כתבונתם ׃ ויש לפרש מזה ויצרו וימנו ׃ שעשו הכסף מטבע לחוציאו לאומנים לקנות עצים ואבנים ׃ וכן דעת רז״ל במלת וצרת הכסף ׃ שאמרו דבר שיש לו צורה ׃ ומן השרש הזה עד צואר יחצה ׃ וישם רביד הזהב על צואריו ׃ ונכתבה בהם האלף למשך ונפלה מן ואדיריהם לא הביאו צורם בעבדת אדניהם ׃ ופעמים זכרו הצואר בלשון שנים לפי שהוא שני צדדין הימין והשמאל ׃ בכה על צואריו ׃ ויפל על צואריו ׃ ופעמים יבא הקבוץ בשוא הוו ויפל על צוארי בנימן אחיו ׃ הביאו את צואריכם בעול מלך בבל ׃ ובתוספת נון כאחד ענק מצוארניך ׃ ונשארה האלף בצוארי ובצואריכם ובצוארניך ואע״פ שאבד בהם המשך ׃ וקובץ בלשון נקבה אשר לא תמישו משם צוארותיכם ׃

צחה על צחיח סלע שמתהו ׃ שכנו צחיחת ׃ מאחרי לחומה בצחיחים ׃ מקום הגבוה בסלע והוא מקום היובש והצמא לפיכך נקרא כן ׃ ומזה בהכפל גם הפ״א והשביע בצחצחות נפשך ׃ רוצה לומר בזמן יובש וצמא ׃ והתאר והמונו צחה צמא ׃ בפלס אשה ליי׳ ׃ מן אשש ׃ וע״א צחו מחלב ׃ והיה ראוי להדגש לולי החית ׃ והתאר דודי צח ואדום ׃ כחם צח ׃ רוח צח שפיים ׃ והתאר בלשון נקבות תמהר לדבר צחות ׃ כלומר אמרות צחות ענין כלם הזכות והבהירות ׃ ויש לפרש רוח צח שפיים מהענין הראשון רוח יבשה כלומר שאין בה תועלת לבני אדם אך היא חזק להם לא לזרות ולא להבר ואין לה תועלת כי היא נושבת במדבר שאין שם זרע כן דרך בת עמי כמו אותה הרוח או פירושו משל על מחנה נבוכד נצר הבא דרך בת עמי כלומר שיבא על ירושלם ודמה אותו לרוח חזק שאינה טובה לזרות ולהבר אך הוא חזק יותר וזהו שאמר רוח מלא מאלה כלומר רוח חזק יותר מאלה מרוח לזרות ומרוח להבר ׃

צחן ותעל צחנתו ׃ כמו באשו ׃

צחק למה זה צחקה שרה ׃ לא צחקתי ׃ כל השומע יצחק לי ׃ ותצחק שרה בקרבה ׃ כלומר צחקה ואמרה בקרבה לא שהוציאה דבר מפיה על כן כחשה בעבור היראה או פירוש ותצחק שרה בקרבה שצחקה בינה לבין עצמה שלא ראה אותה אדם צוחקת ׃ והשם צחוק עשה לי אלהים ׃ זה צחוק בפה ׃ והכבד ויצחק לפניהם ׃ מצחק את רבקה אשתו ׃ ויקמו לצחק ׃ וזה שעשוע ושמחה ׃ לצחק בי ׃ להתעלל בי ׃ אשר ילדה לאברהם מצחק ׃ מלעיג ׃ וכולם נכנסים תחת ענין הצחוק ׃

א״א יש בלשון כחוק הנם לסוכות בלעז סקרינבל ׃ יונא״ר ׃ סוייא״ר ׃ רוידר ׃ לינרא״ר ׃ וכן בלשון אשכנז ספילן ׃ ספוטן ׃ שימפלן ׃ גאבן ׃ וכייאן ׃

צחר אתנות צחרות ׃ ענינו לבנות ׃ וכן וצמר צחר ׃ לבן ׃

ציה וצי אדיר לא יעברנו ׃ בפלס אף ברי ישריח עב ׃ לעי חשרח ׃ והקבוץ יצאו מלאכים מלפני בצים ׃ וצים מיד כתים ׃ היו״ד יו״ד הרבים ויו״ד השרש נפל ׃ ובהראות היו״ד אשר יסרה לציים ׃ וענינם ספינה ספינות ׃ ורבי משה הכהן פירש מזה לעם לציים ׃ והלמ״ד כלמ״ד לעבדך ליעקב ופירושו לאנשי הספינות ׃ ציה גם חום ׃ למרות עליון בציה ׃ והקבוץ בלשון נקבות הלכו בציות נהר פירוש הלכו המים במקום הציה והמדבר כמו נהר ׃ ומשקל אחר כחרב בציון ׃ בשקל רצון ענינם ענין חורב ומדבר ׃ ורבצו שם ציים ׃ ופגשו ציים את איים ׃

חיות השוכנות בציה ות"י תמוון · לְפָנָיו יִכְרְעוּ צִיִּים אומות השוכנים במדבר או הוא מהענין הראשון כלומ' בעלי הספינות כמו שאמר אחריו מלכי תרשיש · ורו"א אבן עזרא פירש לְעָם לְצִיִּים · השוכנים במדבר והטעם אף על פי שהוא בים ויש לו כח גדול תתננו מאכל ליושבי מדבר ״

ציון מַה הַצִּיּוּן הַלָּז · וּבָנָה אֶצְלוֹ צִיּוּן · בפלס חבוק ידים · הַצִּיבִי לָךְ צִיֻּנִים · ענינם בענין מצבה שמשימין אותו על הקבר או לאות על הדרכים ״

ציץ צָץ הַמַּטֶּה · והפעל הכבד וַיָּצִיצוּ כָּל פֹּעֲלֵי אָוֶן · וְיָצִיצוּ מֵעִיר כְּעֵשֶׂב הָאָרֶץ · יָצִיץ וּפָרַח יִשְׂרָאֵל · וַיָּצֵץ צִיץ · וּפְטוּרֵי צִצִּים · הוי"ו נבלעת בדגש והענין צורים כמו פרחים וציצים · והשם עם תי"ו הנקבה וְהָיְתָה צִיצַת נֹבֵל · ונזכר זכר ונקבה כי נובל לשון זכר ונסמך המתואר אל התאר כמו בני שלשי' או יהיה שם בלתי סמוך ובא כדרך הסמוך כמו עגלת שלישיה · אל תתני פונת לך · והרומים לחם ענין כלם גלוי הפרחים והראותם · וקרוב לענין זה מֵצִיץ מִן הַחֲרַכִּים · כלומר מגלה עצמו ונראה ונשקף מן החלונות · ויש מפרשים מזה וְעָלָיו יָצִיץ נִזְרוֹ · כלומר במקום שאצמיח קרן לדוד על המקום ההוא יראה נזרו · או יהיה פירושו נזרו שעל ראשו יפרח ויציץ כלומר תרבה גדולתו והדרתו בכל יום · ועא' וְעָשִׂיתָ צִּיץ זָהָב · צִיץ נֵזֶר הַקֹּדֶשׁ · והוא טס של זהב · והפעל ממנו וְעָלָיו יָצִיץ נִזְרוֹ · ועא' תְּנוּ צִיץ לְמוֹאָב · כנף שיפרח בו ותרגום סנפיר ציצין · ואמ' רבותינו ז"ל סנפירין שפורח בהן ·

וְעָשׂוּ לָהֶם צִיצִת · ענף הבגד מדרך שנשאר מן הארוג שהוא נתלה בו יקרא ציצית ולפיכך קרא החוטין שצוה הכתוב לתלות בכנף הבגד ציצית · וכן תלתלי השער הנתלים כמו ענף הבגד וַיִּקָּחֵנִי בְּצִיצִת רֹאשִׁי · ויש מפרשים מזה מֵצִיץ מִן הַחֲרַכִּים כלומ' מראה ציציות ראשו · ונקרא ציצית על שם הענף הנתלה בו כי רוב חוטי הציצית הם ענף כמו שאמרו רבותי' ז"ל שליש גדיל ושני שלישי ענף וכן אמרו אין ציצית אלא ענף וכן הוא אומ' ויקחני בציצית ראשי · ובענין זה אמרו ציצין המעכבין את המילה ·

א"א רוב העולם לועזין כנית בלשון רבים ואין בו סימן רבים אך הוא שם כלל:

ציר צִיר נֶאֱמָן לְשֹׁלְחָיו · כבר כתבנו הענין הזה בשרש צור ·

צית אַצִּיתֶנָּה יָחַד · ענין הבערה והדלקה וצית ויצת בענין אחר ·

א"א לפי שאין הכלי לנושא כאמר שאין פרשו ינת כשאר כל לשון זה שככלם הכלי לנושא כדין חסירי פ"א יו"ד עיין שם בכמוקי:

צלל יָמָיו כְּצֵל עוֹבֵר · כמו הצל שעובר במהרה בהתפשט השמש ויש לפרש כצל העוף העובר בעופפו וכן פירשו במדרש כצל עובר כהדין עופא דעבר בשוליה ושוליה עבר עמיה · כִּי יִנָּטוּ צִלְלֵי עָרֶב · יְסֻכֻּהוּ צֶאֱלִים צִלְלוֹ · וְלֹא יַאֲרִיךְ יָמִים כַּצֵּל · בְּצֵל הַחָכְמָה בְּצֵל הַכָּסֶף · פירוש ינוח האדם בצל החכמה כשיהיה גם בצל הכסף כשיהיה לו די ספקו שיתקבל יותר בעיני בני אדם כשלא יצטרך להם ויוכל להתעסק בחכמה כשיהיה לו במה יחיה כמו שאמר בפסוק האחר טובה חכמה עם נחלה ויתרון הדעת הוא שהחכמה לבדה תחיה בעליה · בְּצֵל קוֹרָתִי · סָר צִלָּם מֵעֲלֵיהֶם · וְנָסוּ הַצְּלָלִים · והפעל ממנו מבנין הקל כַּאֲשֶׁר צָלְלוּ שַׁעֲרֵי יְרוּשָׁלַם · כלומר שהעריב השמש וצללו שערי ירושלם · והפעל מבנין הפעיל וְחֹרֶשׁ מֵצַל · כלומר עושה צל או יהיה שם תאר · והתאר בהכפל גם פ"א הפעל הוי אֶרֶץ צִלְצַל כְּנָפָיִם · כלומר שמצלת על העולם ברוב כנפיה והוא דרך משל על רוב הסחורות ומיני הדברים היוצאים ממנה לשאר ארצות · ות' דאתון לה בספינן וקלעיהון פריסן כנישרא דטאים בכנפוהי · ועא' לְקוֹל צָלְלוּ שְׂפָתַי · והנפעל אֲשֶׁר כָּל שֹׁמְעָיו תְּצִלֶּינָה שְׁתֵּי אָזְנָיו · אֲשֶׁר כָּל שׁוֹמְעָהּ תְּצִלֶּינָה אָזְנָיו · והכבד אֲשֶׁר כָּל שֹׁמְעוֹ תְּצִלֶּינָה שְׁתֵּי אָזְנָיו · ענין תנועת הרעש טנדמנט בלעז · והשם צְלִיל לֶחֶם שְׂעוֹרִים · כלומר שמע רעש לחם שעורים וראה שהיה מתהפך במחנה מדין ועוד נפרשנו בשרש צלה · ומזה עַל מְצִלּוֹת הַסּוּס · והם הזגים התלויים בסוס שהם מתקשקשים · וכן בהכפל הפ"א וּבִמְנַעַנְעִים וּבְצֶלְצְלִים · בסגול הפ"א · בְּצִלְצְלֵי שָׁמַע · בחרק הפ"א והם שני כלי נחשת שמקישין זה בזה ומשמיעין קול וכן אמר במשנה הקיש בן ארזא בצלצל · אבל בְּצִלְצְלֵי תְרוּעָה הוא אומר על החצוצרות · ובנפול אות הכפל בְּנֵי אָסָף בִּמְצִלְתַּיִם · בִּמְצִלְתַּיִם נְחֹשֶׁת לְהַשְׁמִיעַ · ונקרא בלשון שנים לפי שהם שני כלים שמקישין זה בזה וסמיכות במצלתים נחשת כתבנו הדומים לו בחלק הדקדוק שהוא חלק הראשון מן הספר · וענין אחר צָלְלוּ כַּעוֹפֶרֶת · כַּאֲשֶׁר צָלְלוּ שַׁעֲרֵי יְרוּשָׁלַם · ענינם ענין שקיעה וכן הביאם רבי יהודה ופירוש כאשר צללו שערי ירושלם כאשר נשתקעו מליכנס בשערי ירושלם כלומר שהיה ערב והנכון כמו שכתבנו אותו מענין צל · וּבְצִלְצַל דָּגִים ראשו כלי שדוקרים בו הדג במים ומעלין אותו פיזוירא בלעז · ויש אומרים שהוא כלי העשוי משבטים יכנס בו ראש הדג ונלכד בו ״

א"א היה לו לומר כסגול הפ"א הראשונה והסכייה כה"ס כלרכה: ותתחתיו למה לא הביא כאן ויחם הגלגל והביא אותו פרס לפני ענינו כסוף סרס הכלי:

צלה אֶצְלֶה בָשָׂר · לִצְלוֹת לַכֹּהֵן · והתאר צְלִי · כִּי אִם צְלִי אֵשׁ · והשם בהכפל עין הפעל צְלִיל לֶחֶם שְׂעוֹרִים · בפלס הגיג מן הגה ופירושו עוגת לחם שעורים · ות"י חרר דלחם שעורים והיא העוגה כמו שאמרו ר"ל ולא חררה על גבי גחלים ונקראת כן לפי שהיא נאפת על גבי גחלים כמו הצלי ומפני זה נקראת גם כן חררה שהוא ענין שריפה וכבר זכרנו אותו ענין אחר בשרש צלל ·

צלח מַדּוּעַ דֶּרֶךְ רְשָׁעִים צָלֵחָה · אֲשֶׁר לֹא יִצְלַח לַכֹּל · וְהִיא לֹא תִצְלָח · וַתִּצְלְחִי לִמְלוּכָה · וַהֲדָרְךָ צְלַח רְכַב · והפעל הכבד וְהַצְלַחְתָּ וּבָנִיתָ בֵּית יי' אֱלֹהֶיךָ · עֲלֵה וְהַצְלַח · עֲלוּ וְהַצְלִיחוּ · וַיֵּשֶׁב שְׁלֹמֹה עַל כִּסֵּא יי' לְמֶלֶךְ תַּחַת דָּוִיד אָבִיו וַיַּצְלַח · וַיְהִי אִישׁ מַצְלִיחַ · אַל תִּתְחַר בְּמַצְלִיחַ דַּרְכּוֹ · פירוש במי שדרכו מצליח · הֲתַצְלִיחַ דַּרְכֵּנוּ · והעובר אל הקל אִם יֶשְׁךָ נָּא מַצְלִיחַ דַּרְכִּי · וְהִצְלִיחַ דַּרְכֶּךָ · מַצְלִיחַ בְּיָדוֹ · וְהַצְלִיחָה נָּא לְעַבְדְּךָ · מלעיל · אָנָּא יי' הַצְלִיחָה נָּא · מלרע · ומה שאמר כִּי אָז תַּצְלִיחַ אֶת דְּרָכֶךָ · ואעפ שאין ההצלחה תלויה ביד האדם לפי כי בשמרו מצות יי' ועל ידם

ידם תבאלו התצלחה באילו הוא מצליח דרכו וענין ההצלחה ידוע והוא הזמנת הטוב ובואו אל האדם בדרך ישרה בלא עכוב · וענין קרוב לזה וְצָלְחוּ הַיַּרְדֵּן לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ · כלומר הדריכוהו ועברו בו כאילו בקעו אותו ותרגום ויבקע עצי עולה וצלח אעי עלתא · וכן פֶּן יִצְלַח כָּאֵשׁ בֵּית יוֹסֵף · יבקע · וְצָלְחָה עָלֶיךָ רוּחַ יְיָ · כלומר תבא ותרדוך ותעבור עליך · וכן וַתִּצְלַח עָלָיו רוּחַ יְיָ · וענין אחר קְחוּ לִי צְלוֹחִית חֲדָשָׁה · פירוש כמו צנצנת ותרגום צנצנת צלוחית וכן בדברי רז״ל וכי לצור על פי צלוחיתו הוא צריך · וזולת זה · ומשקל אחר טָמַן עָצֵל יָדוֹ בַּצַּלָּחַת · כַּאֲשֶׁר יִמְחֶה אֶת הַצַּלַּחַת · פירוש קדירה או קערה · והקבוץ ובדודים ובצלחות · תנח תמורת הדגש כי היה ראוי צַלָּחוֹת כמו מן טבעת טבעות · ויש לפר׳ טָמַן עָצֵל יָדוֹ בַּצַּלַּחַת · כמו בחיק והוא הנכון לענין הפסוק ומה שאמר החיק בזה הלשון כי כן נשמנת היד בחיק כמו שנטמן הדבר בצנצנת או בקדירה ·

צלם בְּצֶלֶם אֱלֹהִים · בשש נקודות · אַךְ בְּצֶלֶם יִתְהַלֶּךְ אִישׁ · בְּצַלְמֵנוּ כִּדְמוּתֵנוּ · וְאֵת כָּל צַלְמֵי מַסֵּכֹתָם · בָּעִיר צַלְמָם תִּבְזֶה · ענין צלם כענין דמות והוא פעמים נופל על הצורה מורגשת כמו צלמי מסכותם · צַלְמֵי טְחוֹרֵיהֶם · וזולתם ופעמים על הצורה שאינה מורגשת אלא צורה מחשבית ר״ל ערך ודמיון במעלה וזהו בצלם אלהים · בצלמנו כדמותנו · ואפשר להיות כמותם וַיּוֹלֶד בִּדְמוּתוֹ כְּצַלְמוֹ · שהיה נערך אליו ודומה לו בענינו בחכמתו ובמעלתו · וכתב רבי יונה אך בצלם · כמו חשך וכן כתבו אא׳ ז״ל ודמהו ללשון הערב שאומר לחשך צֹלם בנקודה על הצדי ופירשו כי האדם כמתהלך בחשך על אשר לא ידע יום מותו · וכן פירשו מזה תַּשְׁלֵג בְּצַלְמוֹן · כלומר כנפי היונה יתלבנו כשלג וככסף צרוף בחשך · ויש מפרשים צלמות מענין חשך ויפרשו אותו מזה השרש וכן הוא מענין חשך כמו שאמר אֵין חֹשֶׁךְ וְאֵין צַלְמָוֶת לְהִסָּתֵר שָׁם · אבל להיות מזה השרש אינו נכון לתנועת הו״ו כי היה לו לומר צַלְמוּת בפלס מרדות עבדות · והנכון שיהיה צלמות מלה מורכבת מצל ומות כמו שפירש אותו הגאון רב סעדיה ז״ל שתי מלות כלומר צל המות והוא חשך ואפלה כמו שאמר ארץ עיפתה כמו אפל ·

צלע וַיִּבֶן יְיָ אֱלֹהִים אֶת הַצֵּלָע · מלרע · והקבוץ בלשון נקבות וַיִּקַּח אַחַת מִצַּלְעֹתָיו · ולפי שהצלעות שני צדדים הימין והשמאל כנה צד כל דבר בלשון צלע וּלְצֶלַע הַמִּשְׁכָּן הַשֵּׁנִית · וכונה בלשון זכר לְקַרְשֵׁי צֶלַע הַמִּשְׁכָּן הָאֶחָד · בְּצֶלַע הָהָר · מלעיל · ומלרע פֶּתַח הַצֵּלָע הַתִּיכֹנָה · וְרֹחַב הַצֵּלָע אַרְבַּע אַמּוֹת · צֵלָע אֶל צֵלָע שָׁלֹשׁ · כלם מלרע באותו ענין · וכן בְּאֶרֶץ בִּנְיָמִן בְּצֵלָע בְּקֶבֶר קִישׁ אָבִיו · וכן וְצֵלַע הָאֶלֶף · מלרע באותו ענין ואשר הם מלעיל פ״א הפעל בסגול · והקבוץ בלשון זכרים שְׁנֵי צְלָעִים דַּלְתוֹת הָאַחַת גְּלִילִים · כלומר שני צדי הדלת האחת היו עגולים ו׳ת צירין וכ׳ת ושני קלעים חדלת השנית גלילים · ובקבוץ הנקבות וַיַּעַשׂ צְלָעוֹת סָבִיב · והוא היציע שעשה סביב בית המקדש וכבר פירשתיו בשרש יצע ובשרש גרע · ולפי שהקורות לבית כמו הצלעות לגוף אמ׳ וַיִּבֶן אֶת קִירוֹת הַבַּיִת מִבַּיְתָה בְּצַלְעוֹת אֲרָזִים · וְהַצְּלָעוֹת צֵלָע אֶל צֵלָע · רוצה לומר הקורות ·

ונקרא הפסח צולע לפי שהולך על צדו האחד והוא צוֹלֵעַ עַל יְרֵכוֹ · אֹסְפָה הַצֹּלֵעָה · והשם כִּי אֲנִי לְצֶלַע נָכוֹן · שׁוֹמְרֵי צַלְעִי · וּבְצַלְעִי שָׂמְחוּ וְנֶאֱסָפוּ ·

צמם גַּלִּי צַמָּתֵךְ · מִבַּעַד לְצַמָּתֵךְ · צַמָּה בפלס כַּלָּה גַּנָּה והצמה היא ציצות השער ש שמכינה האשה על פניה קרין בלעז · ורבי יונה פירש בו המסוה · וְשָׁאַף צַמִּים חֵילָם · יַחֲזֵק עָלָיו צַמִּים · הם מענין צמה והוא תאר במשקל כביר אדיר וענינו ליסטים ואיש רק ופוחז ומנהג הליסטי׳ בארץ ישמעאל לגדל שער ראשם ולעשותם צמה תלויה להם אחורי הצואר וגודלים השער כמו עבות · וי״א כי הם הלסטים שוכני המדברות הולכים ערומים ומגדלים שיער ומתכסים בשערם עד ש שתותיהם ·

א״א יש אומרי׳ כי צמים הוא לשון יחיד על משקל פטיש והכל״ה יחזק עליו כמים מלשון קמאר יסוקי :

צמא וְלֹא צָמְאוּ בָּחֳרָבוֹת הוֹלִיכָם · הַשְׁקִינִי נָא מְעַט מַיִם כִּי צָמֵאתִי · וַיִּצְמָא שָׁם הָעָם לַמַּיִם · ובא על דרך בעלי ההא וְצָמֵת וְהָלְכָה אֶל הַכֵּלִים · והתאר וּמַשְׁקֵה צָמֵא יַחְסִיר · רְעֵבִים גַּם צְמֵאִים · והשם וְעַתָּה אָמוּת בַּצָּמָא · לֹא רָעָב לַלֶּחֶם וְלֹא צָמָא לַמַּיִם · וּלְצִמְאִי יַשְׁקוּנִי חֹמֶץ · יִשְׁבְּרוּ פְרָאִים צְמָאָם · פירש רבי יונה יקחו רוות צמאם והלקיחה בו בדרך ואת רעבון בתיכם קחו ולכו ועוד אפרשנו בשרש שבר · ומא׳ וְצִמָּאוֹן לְמַבּוּעֵי מָיִם · וְצִמָּאוֹן אֲשֶׁר אֵין מָיִם · והשם עוד בלשון נקבה וּגְרוֹנֵךְ מִצִּמְאָה ·

צמד הַנִּצְמָדִים לְבַעַל פְּעוֹר · וַיִּצָּמֶד יִשְׂרָאֵל לְבַעַל פְּעוֹר · ענין חבור ודבוק · והתאר אֲשֶׁר אֵין צָמִיד פָּתִיל עָלָיו · פירוש שאין חתיכת בגד דבוקה עליו לסתמו כי כלי חרס מטמא מתוכו ולא מגבו · ונקרא צמיד החלי שעל היד לפי שהוא מחובר בה תמיד אֶצְעָדָה וְצָמִיד · וּשְׁנֵי צְמִידִים עַל יָדֶיהָ · וכן נקרא זוג הבהמות מפני החבור וַיִּקַּח צֶמֶד בָּקָר · בשש נקודות · וְצֶמֶד חֲמוֹרִים · אֶת רוֹכְבֵי צְמָדִים · פירשתיו בשרש את · שְׁנֵים עָשָׂר צְמָדִים · וְנִפַּצְתִּי בְךָ אִכָּר וְצִמְדּוֹ · עֲשֶׂרֶת צִמְדֵּי כֶרֶם · פירש החכם רבי אברהם אבן עזרא ז״ל בעבור השגם הגבול הנה הכרמי׳ נצמדים יחד · וי״מ כי מה שיחרוש צמד בקר ביום קרא צמד כרם · והפעל הכבד מְצֻמֶּדֶת עַל מְתְנָיו · וכבד אחר וּלְשׁוֹנְךָ תַּצְמִיד מִרְמָה · כלם ענין חבור ·

א״א הכ״ף לנקבה כסתרת וכן פרסו׳ עש׳ כפירושו כי הלשון לשון נקבה :

צמח צֶמַח בּוֹ · וְצָמְחוּ בְּבֵין חָצִיר · טֶרֶם יִצְמָח · תְּצוֹמֵחַ לָכֶם מִן הַשָּׂדֶה · צוֹמְחוֹת אַחֲרֵיהֶן · והפעל העובר מן הקל יַעַר צוֹמֵחַ עֵצִים · והשם וְצֶמַח הָאֲדָמָה · בסגול · והכבד וּשְׂעַרְךָ צִמֵּחַ · עַד יְצַמַּח זְקַנְכֶם · וַיָּחֶל שְׂעַר רֹאשׁוֹ לְצַמֵּחַ · והוא פעל עומד · והעובר מן הכבד הנוסף לא תִזָּרַע וְלֹא תַצְמִיחַ · וְקוֹץ וְדַרְדַּר תַּצְמִיחַ לָךְ · והעובר לשלישי מַצְמִיחַ חָצִיר לַבְּהֵמָה · הַמַּצְמִיחַ הָרִים חָצִיר · וְהוֹלִידָהּ וְהִצְמִיחָהּ · ענין כולם ענין הגדול ·

צמק וְשָׁדַיִם צֹמְקִים · פירוש יבשים ונגובים · ובדברי רז״ל מצטמק ויפה לו · ומזה נקראו הענבים היבשים צמוקים וּשְׁנֵי צִמֻּקִים · אמר בו התרגום ותרין

א״א וכן נקראים פה בוינייש בלעז גמוקי :

אתבולין דענבין יבשין ״

צמר וַיִּקַּח אֶת צַמֶּרֶת הָאָרֶז · מִצַּמֶּרֶת הָאָרֶז הָרָמָה · ובין עֲבֹתִים הָיְתָה צַמַּרְתּוֹ · וְלֹא יִתְּנוּ אֶת צַמַּרְתָּם אֶל בֵּין עֲבֹתִים · ענינם הסעיף הגבוה · צֶמֶר וּפִשְׁתִּים · בשש נקודות · וְצֶמֶר צָחַר · צַמְרִי וּפִשְׁתִּי · כַּצֶּמֶר יִהְיוּ · פירוש כצמר הלבן ידוע ״

צמת צָמְתוּ בַבּוֹר חַיָּי · והנפעל בְּעֵת יְזֹרְבוּ נִצְמָתוּ · וי״מ אותו נתחברו מלשון צומת הגידין בדברי רז״ל · וחשם לַצְּמִיתֻת לַקֹּנֶה אוֹתוֹ · צִמְּתַתְנִי קִנְאָתִי · בִּעוּתֶיךָ צִמְּתוּתֻנִי · וכבר ביארנו דקדוק המלה הזאת בחלק הדקדוק מזה השער בשער הפעלים בטור השלישי · והכבד אחר אותו אַצְמִית · הִצְמַתָּה כָּל זוֹנֶה מִמֶּךָּ · וּמְשַׂנְאַי אַצְמִיתֵם · יַצְמִיתֵם יְיָ אֱלֹהֵינוּ · כולם ענין כריתה ״

צנן כְּצִנַּת שֶׁלֶג בְּיוֹם קָצִיר · ענינו ענין קרירות ומצאנו הכפל בדברי רז״ל בשביל שלא תצטנן חם לתוך צונן · מפריש מן החמה על הצוננת ומן הצוננת על החמה · ועא וְלִצְנִינִים בְּצִדֵּכֶם · וְלִצְנִינִים בְּעֵינֵיכֶם · ענין קוץ ופירשו בו מסוכת קוצים הסובבת לסגור ולכלוא אתכם מאין יוצא ומאין בא או יהיה דרך משל כמו לשכים בעיניכם · ובחסרון אות הכפל וְאַל מִצְנִים יִקָּחוּהוּ · צִנִּים פַּחִים בְּדֶרֶךְ עִקֵּשׁ · ובלשון נקבות וְנִשָּׂא אֶתְכֶם בְּצִנּוֹת · ויש לפרש צנים פחים מענין קרירות כלומר הקרירות כפחים בדרך עקש · ועא וְנֹשֵׂא הַצִּנָּה הוֹלֵךְ לְפָנָיו · עֹרְכֵי צִנָּה וָרֹמַח · צִנָּה וְסֹחֵרָה אֲמִתּוֹ · והקבוץ וּבְכָל עִיר וָעִיר צִנּוֹת וּרְמָחִים · כלי מלחמה דומה למגן תרגא בלעז וכן בערבי אלדרקה · ויש לפרש מזה וְנִשָּׂא אֶתְכֶם בְּצִנּוֹת · והם הדוגיות הקטנות שהן עשויות כמגן וצנה · וכן פירשו רז״ל ואחריתכן בסירות דוגה שאמרו סמכוס אומר המוכר את הספינה מכר את הדוגית · ואמר סמכוס בארעא דישראל הוא קרי ליה דוגית כדכתיב ואחריתכן בסירות דוגה · וכן ת״י בצנות מן צנה ומגן וישלון יתכון עממיא על תריסיכון ובנתיכון בדוגיות צידין ״

צנח וַתִּצְנַח בָּאָרֶץ · ענינו ענין נעיצה וכן אמר התרגום ונעיצת בארעא · וכן וַתִּצְנַח מֵעַל הַחֲמוֹר · הפילה עצמה כל כך בחזקה מן החמור בארץ כאלו היתה נעוצה בארץ אבל התרגום אמר בזה ואתרכינת מעל חמרא כתרגום ותפול מעל הגמל ואתרכינת ״

אא״ וכן ותצנח בארץ הוא פעל עומד והת״ו לנקבה כסתרת כי יתד הוא לשון נקבה והכ״א היתד התקועה ופירו׳ ותצנח היתד כשקעה בארץ :

צנם צְנֻמוֹת דַּקּוֹת · פירוש קטנות ודקות · ובדברי רז״ל פת צנומה בקערה פת הפתותה פתיתים קטנים · ויש מפרשים צנומות מלשון צונמא בדברי רבותינו שהוא הסלע והשבולים הגדלות בסלעים יש בהן יובש עד שהם דקות הרבה מפני היובש וכן פת צנומה פירוש פת היבשה כי הפת היבשה יעשו אותה פתיתין קטנים לשרותם במרק בקערה ״

צנע וְאֶת צְנוּעִים חָכְמָה · ענינו השפלים והמסתתרים מרוב ענותם בהם תמצא החכמה · והמקור מן הכבד וְהַצְנֵעַ לֶכֶת · ובמשנת המצניע לזרוע ·

צנף צָנוֹף יִצְנָפְךָ צְנֵפָה · פירוש יהפכך הפוך ויסבבך סביב כסבוב המצנפת · וּבְמִצְנֶפֶת בַּד יִצְנֹף · הָסִיר הַמִּצְנֶפֶת וְהָרִים הָעֲטָרָה · מִצְנֶפֶת וְאַבְנֵט · הַצָּנִיף הַטָּהוֹר · כִּמְעִיל וְצָנִיף · והקבוץ בלשון נקבות וְהַצְּנִיפוֹת וְהָרְדִידִים · ידוע ״

צנק אֶל הַמַּהְפֶּכֶת וְאֶל הַצִּינֹק · הוא בית הסהר וי״מ שתי המלות האלה כבלים המהפכת הוא כלי מסגר והוא שני עצים ועושים בנקבים בית צואר שיכנסו שם האסורים וצינוק כלי מסגר לידים ·

צנר וְיִגַּע בַּצִּנּוֹר · פירוש מרזב הידוע בדברי רז״ל והוא שנשפכין בו מי הגג · וכן לְקוֹל צִנּוֹרֶיךָ · המשיל העננים לצנורים בשפכם המים ות״י ויגע בצנור וישרי למכבש ברכאי ״

צעד כִּי צָעֲדוּ נֹשְׂאֵי אֲרוֹן יְיָ · בָּנוֹת צָעֲדָה · פירוש כל אחת מהבנות גבהה עד שצעדה על החומה והבנות הם הפארות · וְדֶרֶךְ בֵּיתָהּ יִצְעַד · בְּזַעַם תִּצְעַד אָרֶץ · בְּצַעְדְּךָ בִישִׁימוֹן סֶלָה · וחשם מֵטִיבֵי צָעַד · תַּרְחִיב צַעֲדִי תַחְתָּי · שִׁשָּׁה צְעָדִים · ובתוספת הא אֶת קוֹל הַצְּעָדָה · ובתוספת מם מֵיְיָ מִצְעֲדֵי גֶבֶר כּוֹנָנוּ · וְלִבִּים וְנָשִׁים בְּמִצְעָדָיו · והכבד וְתַצְעִדֵהוּ לְמֶלֶךְ בַּלָּהוֹת · ענין כולם פסיעה ופסיעות · אֶצְעָדָה וְצָמִיד · הוא מחליי הזרוע כמו שאמר וְאֶצְעָדָה אֲשֶׁר עַל זְרוֹעוֹ · והקבוץ מבלי האלף נוספת הַפְּאֵרִים וְהַצְּעָדוֹת · ות״ת ושירי רגליא · ידמה כי הוא כלי אחר יש שהוא עשוי לזרוע ויש שהוא עשוי לרגל ואשר עשוי לרגל נקרא צעדה על התכונה לשון צעד ואשר עשוי לזרוע לפי שהוא עשוי על תכונת אותו של רגל נקרא גם כן אצעדה ״

צעה מִהַר צֹעֶה לְהִפָּתֵחַ · פירוש גולה והולך ממקום למקום כלומר מהר הגולה והאסור להפתח ממאסרו · וכן אַתְּ צֹעָה זֹנָה · כי כן דרך הזונה ללכת ממקום אל מקום ומבית אל בית כמו שאמר עליה במקום אחר בביתה לא ישכנו רגליה · וכן צֹעֶה בְּרֹב כֹּחוֹ · אך הוא פעל יוצא פירוש מסיע ממקום אל מקום כלומר מסיע ישראל מכל מקומות גלותם אשר נפוצו שמה וזהו שאמר ברב כחו · וכן וְשִׁלַּחְתִּי לוֹ צֹעִים וְצֵעֻהוּ · כלומר אשלח לו מגלים ומסיעים אותו והסיעוהו ממקומו והגלוהו אך וצעוהו מהבנין הכבד הדגוש ״

צען אֹהֶל בַּל יִצְעָן · פירוש בל יעתק · ואא ז״ל פירשו משרש יצע ומענינו ושם ביארנוהו ״

צעף וַתְּכַס בַּצָּעִיף · וַתָּסַר צְעִיפָהּ מֵעָלֶיהָ · עטוף שמעטפין בו הנשים פניהם ״

צעק צָעַק לִבָּם · צָעֲקוּ וַיְיָ שָׁמֵעַ · עַל בֶּן חַם צוֹעֲקִים · עֲלִי הַלְּבָנוֹן וּצְעָקִי · פא הפעל בקמץ חטף · כִּי אִם צָעֹק יִצְעַק · וחשם וַיִּצְעַק צְעָקָה גְּדוֹלָה · הַכְּצַעֲקָתָהּ הַבָּאָה אֵלַי · וְאֶת צַעֲקָתָם שָׁמַעְתִּי · והנפעל וַיִּצָּעֲקוּ מִכֹּל חֹגֵר חֲגֹרָה · וַיִּצָּעֵק אִישׁ יִשְׂרָאֵל · והכבד וְהוּא מְצַעֵק אָבִי אָבִי · ענינם כענין זעקת בזין ״

צער וְיִצְעֲרוּ וְלֹא יָבִין לָמוֹ · ענינו ימעטו כמו שאמר יכבדו בניו ולא ידע · וכן וְהִכְבַּדְתִּים וְלֹא יִצְעָרוּ · וחשם וְהָיָה רֵאשִׁיתְךָ מִצְעָר · הֲלֹא מִצְעָר הִיא · כלומ הלא היא דבר מצער · לַמִּצְעָר יָרְשׁוּ עַם קָדְשֶׁךָ · פירוש לזמן מועט ירשו נחלתם עם קדשך כי לא עמדו בה אלא זמן מועט ובאו אויבים ובוססו מקדשך · ומשקל אחר וְהַצָּעִיר כִּצְעִירָתוֹ ·

וְהַצְּעִירָה גַם הִיא · שָׁלְחוּ צְעִירֵיהֶם · הִשְׁמִיעוּ זְעָקָה צְעִירֶיהָ · וַהֲשִׁיבוֹתִי יָדִי עַל הַצֹּעֲרִים · תאר כפלס אובדים · ומשקל אחר יָצָא קֶרֶן אַחַת מִצְּעִירָה · ודגש הצדי לתפארת הקריאה כולם ענין מיעוט ו״ת השמיעו זעקה צעיריה שלטונהא ואפשר שהיה דעתו שכנה הגדולים בלשון צעירים על דרך גנאי ·
(בראשית יט · ירמיה יד · ירמיה מח · זכריה יג · דניאל ח)

הג״ה לפי שהק״א רפה משמע שהמ״ם נוספת שאם היתה לשמוש היתה הק״א כמפיק ·

צפד צָפַד עוֹרָם עַל עַצְמָם · עניינו דבק · ובדברי רז״ל מפני שהחומץ צופדן כלומר חובשן ״
(איכה ד)

צפה צֹפֶה נְתַתִּיךָ · צֹפָיו עִוְרִים · יִצֶף יְיָ · עֵינָיו בַּגּוֹיִם תִּצְפֶּינָה · וְצָפוּי הוּא אֱלֵי חָרֶב · צָפֹה הַצָּפִית · ויהיה הצפית תאר לצופה והת״יו תמורת ה״א למ״ד הפעל או תהיה הת״יו נוספת בפלס דלית מן דליותיו זוית מן כזויות מזבח · ובכ״ר צפה הצפירת סדר מנרתא אית אתרא דקריין מנרתא צפיתא ·
(יחזקאל ג · ישעי׳ נו · בראשי׳ לא · תלים סו · איוב טו · ישעיה כא)

וְהִשְׁקֵיתִי אֶרֶץ צָפָתְךָ מִדָּמְךָ · ענינו ארץ השקפתך והבטתך כלומר אפילו המקומות הגבוהים אשקה מדמך וכבר כתבנו בו פירוש אחר בשרש צוף · והפעל הכבד בְּצִפִּיָּתֵנוּ צִפִּינוּ · בֹּקֶר אֶעֱרָךְ לְךָ וַאֲצַפֶּה · וַאֲנִי בַּיְיָ אֲצַפֶּה · צַפֵּה דֶרֶךְ · עִמְדִי וְצַפִּי · ובזה הבנין הוא קרוב לענין תוחלת כי המיחל לאחר מביט לו · והשם וַיִּקְרָא אַרְיֵה עַל מִצְפֶּה · ומשקל אחר צופיה מן בְּצִפִּיָּתֵנוּ צִפִּינוּ · ונקרא המקום הגבוה מצפה לפי שאדם צופה ממנו ל למרחוק · אֵל יְיָ הַמִּצְפָּה · כולם ענין הבטה ·
(יחזקאל לב · איכה ד · תלים ה · מיכה ז · נחום ב · ירמיה מח · ישעיה כא · איכה ד · שמואל א י)

הג״ה זהו טעות המחוקק כרוב הספרים והראוי צפייה הכלי בצבא כי צופיה תואר לנקבה שכאמר צופיה הליכות ביתה ·

ו״א וְצִפָּה רָאשֵׁיהֶם · וְצִפִּיתָ אוֹתָם · וַיְצַף אֶת הַבַּיִת · מְצֻפֶּה עַל חָרֶשׂ · והשם צִפּוּי לַמִּזְבֵּחַ · ויתכן להיות מזה השרש והענין וְהַצֹּפֶרֶת אֲשֶׁר עַל רֹאשׁוֹ אַמּוֹת חָמֵשׁ · ונקראת הכותרת כן לפי שהיתה צפוי לעמוד והת״יו בצפרת במקום ה״א למ״ד הפעל כת״יו שוקרת או תהיה הת״יו בשניהם נוספת כת״יו גברת דבלת ולמ״ד הפעל נפלה והנני עתיד לכתוב צפת שרש בפני עצמו כי כן כתבו רבי יונה ואמר בשם הגאון רב סעדיה כי ביאור המלה צנצנת ״
(שמות לו · שמות כו · ד״ה ב ג · משלי כו · במדבר יז · ד״ה ב ג)

צפח וְאֶת צַפַּחַת הַמַּיִם · וּמְעַט שֶׁמֶן בַּצַּפָּחַת · כמו צלוחית · בְּצַפִּיחִת בִּדְבָשׁ · פירוש רקיקין אופין אותן בשמן ושובלין אותן בדבש ותרגומו כאסקריטוון בדבש · ופי׳ הגאון צפיחית מן צפחת המים כי עושין מהן כדמות כלים וציורים רבים וכן תרגו׳ צנתרות הזהב אסקריטוון דדהב ולשון כלים הם ·
(שמואל א כו · מלכים יז · שמות טז)

הג״ה אבל צפיחית הוא לשון יחיד ופירוש כעוגה או חלה המטוגנת בדבש ·

צפן צְפַנְיָה צְפַן רוּחַ · צָפַנְתִּי לָךְ · אֲשֶׁר צָפַנְתָּ לִירֵאֶיךָ · וְאֵלֶּה צָפַנְתָּ בִּלְבָבֶךָ · כִּי לִבָּם צָפַנְתָּ מִשֵּׂכֶל · יִצְפֹּן לַיְשָׁרִים תּוּשִׁיָּה · וּמִצְוֹתַי תִּצְפֹּן אִתָּךְ · אֶת שְׁנֵי הָאֲנָשִׁים וַתִּצְפְּנוֹ · פי׳ אמר ותצפנו כי לא החביאה שניהם יחד במקום אחד רק זה לבדו וזה לבדו כדי שלא ירגיש עליהם אדם · ויש לפרש כי מלת ותצפנו שב אל מלת את שהיא כוללת שניהם וכן ויושב את משה ואת אהרן ויתכן לפי שהיה משה עקר אמר לשון יחיד ואהרן עמו וכן ויבא משה ואהרן · ופירו׳
(משלי כז · שיר ז · תלים לא · איוב י · איוב יז · משלי ב · משלי ב · יהושע ב)

הג״ה ויותר נכון לפרש שכנוי הנסתר שב על מעש׳ הסגיר פי׳ ועשת׳ המעש׳ כ׳ אתה ·

צפניה צפן רוח מי שירצה לצפון האשה הרעה ולהסתירה שלא ישמעו בחוץ עניניה הרעים כמו אם ירצה לצפון הרוח שלא יוכל לצפון אותו ושמן ימינו יקרא כמו שמן ימינו שיקרא ויכריז על עצמו שהוא רוקח ומריח כן האשה ירגישו בה מרחוק וקרא השמן הרוקח שמן ימינו לפי שיד הימין מוכנת למשוח ומה שדבק בה מן השמן הוא מריח · כִּי יִצְפְּנֵנִי בְּסֻכֹּה · נִצְפְּנָה לְנָקִי חִנָּם · יִצְפְּנוּ לְנַפְשֹׁתָם · וא״א ז״ל פירש נצפנה לנקי חנם · יצפנו לנפשותם · פעלים עומדים · וכן יָגוּרוּ יִצְפּוֹנוּ · כלומר יארובו שמשימין עצמם במקום צפון · וכן עֵינָיו לְחֵלְכָה יִצְפֹּנוּ · וְחִלְּלוּ אֶת צְפוּנִי · פעול ופירושו הדבר הנסתר והמוצנע או יהיה שם · וכן וּצְפוּנְךָ תְּמַלֵּא בִטְנָם · הטוב הצפון אצלך לתתו לאשר ישר בעיניך ולפיכך קרא טוב העולם הזה צפון כי לא תשיגהו יד האדם לרצונו כי אם ברצון הבורא והנה הטוב לעיניו נמנע ממנו כאילו הוא צפון · וְיִתְיָעֲצוּ עַל צְפוּנֶיךָ · פירוש על ישראל שהם צפונים ונסתרים תחת כנפיך · והנפעל וְלֹא נִצְפַּן עֲוֹנָם מִנֶּגֶד עֵינָי · וּמִסְפַּר שָׁנִים נִצְפְּנוּ לֶעָרִיץ · והפעל הכבד מִי יִתֵּן בִּשְׁאוֹל תַּצְפִּנֵנִי · וְלֹא יָכְלָה עוֹד הַצְּפִינוֹ · ודגש הצדי לתפארת כדגש מִקְּדָשׁ יְיָ · והשם נִבְעוּ מַצְפֻּנָיו · כולם ענין הסתר והצנע · אוֹמַר לַצָּפוֹן תֵּנִי · ובא בשוא שלא בסמיכות וְאֶל הַמְּלָכִים אֲשֶׁר מִצָּפוֹן · צָפֹנָה וָנֶגְבָּה · ידוע והיא הפאה השמאלית ונקראת כן לפי שהישוב בה בקצה האחרון מעט כאילו הוא מקום צפון ואינו נראה לבני אדם או נקראת כן לפי שמהלך השמש אינו על פאתו כי אם על הפאה הדרומית וכאילו אותו הרוח צפון מהשמש ·
(תלים כז · משלי א · משלי א · תלים נו · תלים י · יחזקאל ז · תלים יז · תלים פג · ירמיה יו · איוב טו · איוב יד · שמות ב · עובדיה א · ישעיה מג · יהושע יא · בראשית יג)

צפע כִּי מִשֹּׁרֶשׁ נָחָשׁ יֵצֵא צֶפַע · בסגול · וּכְצִפְעֹנִי יַפְרִשׁ · נְחָשִׁים צִפְעֹנִים · פירושו נחשים וצפעונים או יהיה צפעונים תאר לנחשים והוא שיהיה הצפעוני הנחש הקשה והעז · צְפִיעֵי הַבָּקָר · פירוש צואתם · וכן בענין הזה הַצֶּאֱצָאִים וְהַצְּפִיעוֹת · פירוש הבנים והבנות וכאילו אמר הצאצאים והצאצאות ואמר בו התרגום בניא ובני בניא ״
(ישעיה יד · משלי כג · ירמיה ח · יחזקאל ד · ישעיה כב)

צפר יָשֹׁב וְיִצְפֹּר · ענינו ישכים בבקר ותרגום בקר צפרא · וכן בָּאָה הַצְּפִירָה · כלומר הגזרה הבאה עליך בבקר · ויש מפרשים ויצפור והצפירה ענין סיבוב · ו״ת הצפירה מלכותא · וְלִצְפִירַת תִּפְאָרָה · המצנפת שסובבין על הראש · ובמשנה הקופה משיעשה בה שתי צפירות לרחב שלה והערק משיעשה בה צפירה אחת פירוש הסיבוב שעושין לקופה סביבותיה · כָּל צִפּוֹר טְהֹרָה · כֹּל צִפּוֹר כָּל כָּנָף · שְׁתֵּי צִפֳּרִים חַיּוֹת טְהֹרוֹת · ובלשון זכר כְּצִפּוֹר בּוֹדֵד עַל גָּג · אֲשֶׁר שָׁם צִפֳּרִים יְקַנֵּנוּ · שם כולל לכל עוף · ופעם פרט גַּם צִפּוֹר מָצְאָה בַיִת וּדְרוֹר קֵן לָהּ · כי אחר שהאחרון פרט הראשון גם כן פרט והוא עוף קטן והוא רב המין לפיכך כלל כל עוף בזה השם · וְהַצְּפִיר הַשָּׂעִיר · וּצְפִיר הָעִזִּים · צְפִירֵי חַטָּאת שְׁנֵים עָשָׂר · ידוע ותרגום שעיר צפירא · ומה שאמר והצפיר השעיר כפל לבאר כמו נגבה תימנה · קדמה מזרחה · כי הלשון האחרון מבואר מן הראשון ולשון צפיר אינו מורגל בלשון כמו שעיר כי אם בלשון ארמי או פירוש השעיר מן וישתער עליו מלך הצפון · בְּצִפֹּרֶן שָׁמִיר · וְעָשְׂתָה אֶת צִפָּרְנֶיהָ · ידוע ולפי
(שופטים ז · יחזקאל ז · ישעיה כח · דברים יד · יחזקאל יז · ויקרא יד · תלים קב · תלים קד · תלים פד · דניאל ח · דניאל ח · עזרא ח · ירמיה יז · דברים כא)

שחותר אדם בצפרניו קרא לעט ברזל החותר צפורן לפיכך אמר כצפורן שמיר כי שמיר הוא הברזל החזק וכן במדרש נטל צפורן של ברזל ׃

צפת וְהַצֶּפֶת אֲשֶׁר עַל רֹאשׁוֹ אַמּוֹת חָמֵשׁ ׃ בשש נקודות ענינו כמו כותרת וכן הוא במקומו במלכים וכבר פירשתיו בשרש צפה ׃ (דה ב ג)

צקל וְכַרְמֶל בְּצִקְלֹנוֹ ׃ אמר בו התרגום ופרוכן בלבושיה ׃ (מלכים ב ד)

א"א לדעתי אחר שהכרמל קלוי באש סוכרין אותו וכן גרש כרמל וכן פי' רש"י כעולה לקח עריסה כלכים ׃

צרר וְצָרְרוּ אֶתְכֶם ׃ צָרוֹר אֶת הַמִּדְיָנִים (במדבר לג ׃ במדבר כה)
כִּי צֹרְרִים הֵם לָכֶם ׃ וְצַרְתִּי אֶת צֹרְרֶיךָ ׃ (במדבר כה ׃ שמות כג)
רוצה לומר צוררים לך ׃ ואפשר להיות מזה השרש ויהודה לא יָצֹר אֶת אֶפְרָיִם ׃ (ישעיה יא) וכבר כתבנוהו בשרש צור ׃ וַתִּהְיֶינָה צְרֻרוֹת ׃ לִצְרוֹר לְגַלּוֹת עֶרְוָתָהּ ׃ (שמואל ב כ ׃ ויקרא יח)
והשם מִן הַמֵּצַר ׃ בֵּין הַמְּצָרִים ׃ וּמְצָרֵי שְׁאוֹל מְצָאוּנִי ׃ (תלים קיח ׃ איכה א ׃ תלים קטז)
והחכם רבי יהודה שם ענין אחר וְכִעֲסַתָּה צָרָתָהּ ׃ (שמואל א א)
לִצְרוֹר לְגַלּוֹת עֶרְוָתָהּ ׃ (ויקרא יח) וכבר ביארנו ענין צרתה בשרש צור ׃ וכתב רבי יהודה בעקר זה וְהֵצַר לְךָ ׃ (דברים כח)
וַהֲצֵרֹתִי לָאָדָם ׃ (צפניה א) וכבר כתבנום בשרש צור ׃ וכן כתבנו שם צַר וְאוֹיֵב ׃ צָרָה כְּמַבְכִּירָה ׃ בְּשֵׁשׁ צָרוֹת ׃ (אסתר ז ׃ ירמיה ד ׃ איוב ה)
צַר לִי מְאֹד ׃ (שמואל ב כד) והדומים להם ויתכן היות שרש כולם צרר ׃ וע"א מִי צָרַר מַיִם בַּשִּׂמְלָה ׃ צֹרֵר מַיִם בְּעָבָיו ׃ (משלי ל ׃ איוב כו)
כִּצְרוֹר אֶבֶן בְּמַרְגֵּמָה ׃ והכבד וּמְבֻקָּעִים וּמְצֹרָרִים ׃ (משלי כו ׃ יהושע ט)
והשם צְרוֹר הַכֶּסֶף לָקַח בְּיָדוֹ ׃ מִשְׂתַּכֵּר אֶל צְרוֹר נָקוּב ׃ (משלי ז ׃ חגי א) וְהִנֵּה אִישׁ צְרוֹר כַּסְפּוֹ ׃ אֶת צְרֹרוֹת כַּסְפֵּיהֶם ׃ (בראשית מב ׃ בראשית מב)
צְרוֹר הַמֹּר דּוֹדִי לִי ׃ (שיר א) ענינם ענין קשירה ׃ ואפשר להיות מעקר זה ומענין הזה צוֹר תְּעוּדָה ׃ (ישעיה ח) וכבר כתבנוהו בשרש צור ובשרש נצר והנכון שיחידתו מן הענין הזה ותהיינה צררות עד יום מתן ׃ כלומר כאילו היו קשורות שלא הותרו להנשא לאדם ׃ וְלֹא יִפּוֹל צְרוֹר אָרֶץ ׃ אֲשֶׁר לֹא נִמְצָא שָׁם גַּם צְרוֹר ׃ (עמוס ט ׃ שמואל ב יז) פירוש אבן והוא כמו צור וצור וצרר בענין אחד ׃

צרב וְנִצְרְבוּ בָהּ כָּל פָּנִים ׃ וְעַל שְׂפָתָיו כְּאֵשׁ צָרָבֶת ׃ (יחזקאל כא ׃ משלי טז) תאר על משקל תהי אזנך קשבת אלא שצרבת קמוץ מפני ההפסק וענינו כמו אש בוערת ׃
כִּי צָרֶבֶת הַמִּכְוָה הִיא ׃ (ויקרא יג) שם וענינם ענין שרפה ׃

א"א וי"א כי צרבת כמו שרפת בחלוף בל"ו כשין שמאלית והבית בחילוף פ"א ׃

צרה וּפַנַּג וּדְבַשׁ וָשֶׁמֶן וָצֹרִי ׃ (יחזקאל כז)
בחלם ׃ מְעַט צֳרִי ׃ הַצֳרִי אֵין בְּגִלְעָד ׃ עֲלִי גִלְעָד וּקְחִי צֳרִי ׃ (בראשית מג ׃ ירמיה ח ׃ ירמיה מו)
בקמץ חטף ׃ ובשוא לבדו וּצְרִי וָלֹט ׃ (בראשית לז) והוא נטף שהזכיר הכתוב בסממני הקטרת ׃ וכן בדברי רז"ל רבן שמעון בן גמליאל אומר הצרי אינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף שרושמין בעץ ויוצא ממנו הצרי והוא הנקרא בלסמו בלעז ׃

א"א וכתב רא"בע כסם הגלעד כי הוא הנעשה מעצ"ב עקרים והיוסיפון כתב כי הוא פרי או שמן מאילן בה' יריחו ׃

צרח מַר צֹרֵחַ ׃ (צפניה א)
והכבד יָרִיעַ אַף יַצְרִיחַ ׃ (ישעיה מב) ענינם הגבהת הקול בצעקה ׃ וכן בענין זה נקרא הבנין הגבוה
וַיָּבֹאוּ אֶל צְרִיחַ בֵּית אֵל ׃ וַיָּשִׂימוּ עַל הַצְּרִיחַ ׃ (שופטים ט ׃ שופטים ט)
וַיַּצִּיתוּ עֲלֵיהֶם אֶת הַצְּרִיחַ בָּאֵשׁ ׃ (שופטים ט) והקבוץ וּבַסְּלָעִים וּבַצְּרִיחִים וּבַבֹּרוֹת ׃ (שמואל א יג) וא"א ז"ל פירש כי לפיכך נקרא המגדל צריח לפי שהצופה העומד שם צורח וצועק ׃

צרך וַאֲנַחְנוּ נִכְרֹת עֵצִים מִן הַלְּבָנוֹן כְּכָל צָרְכֶּךָ ׃ (דה ב ב)
הלשון הזה ידוע בדברי רז"ל את שהמשה צורך בהן פטורין ׃ והתאר צריך לבריות וזולתם הרבה ׃ והפעל הקל ממנו אמרו במשנה לקח בכור למשתה בנו או לרגל ולא צרך לו מותר למכרו ׃ וכן שמשו בו בבנין נפעל ובבנין הפעיל הרבה ובבנין התפעל ׃

צרע וְהוּא צָרוּעַ אוֹ זָב ׃ זָב וּמְצֹרָע ׃ וְהִנֵּה הוּא מְצֹרָע בְּמִצְחוֹ ׃ מְצֹרַעַת כַּשָּׁלֶג ׃ והשם נֶגַע צָרַעַת ידוע ׃ וְשָׁלַחְתִּי אֶת הַצִּרְעָה ׃ אמרו שהוא מין שרץ העוף והיתה מכה אותם בעיניהם ומטילה בהם ארס והם מתים ׃ והחכם רבי אברהם אבן עזרא ז"ל פירשו מענין צרעת ׃
(ויקרא כב ׃ שמואל ב ג ׃ דה ב כו ׃ במדבר יב ׃ ויקרא יג ׃ שמות כג)

צרף לַשָּׁוְא צָרַף צָרוֹף ׃ צרוף הוא מקור או יהיה תאר לצורף ׃ צְרַפְתִּיךָ וְלֹא בְכָסֶף ׃ צְרַפְתַּנִי בַל תִּמְצָא ׃ אִמְרַת יְיָ צְרוּפָה ׃ אִמְרַת יְיָ צְרָפָתְהוּ ׃ וְאֶצְרֹף כַּבֹּר סִיגָיִךְ ׃ וְאֶצְרְפֶנּוּ לְךָ שָׁם ׃ וַיִּתְּנֵהוּ לַצּוֹרֵף ׃ הִנְנִי צוֹרְפָם ׃ כֶּסֶף צָרוּף ׃ צְרוּפָה אִמְרָתְךָ מְאֹד ׃ צָרְפָה כִלְיוֹתַי וְלִבִּי ׃ הכל ענין החתוך והזקוק ׃ ושם הכלי שמתיכין בו מַצְרֵף לַכֶּסֶף ׃ והנפעל יִתְלַבְּנוּ וְיִצָּרְפוּ רַבִּים ׃
(ירמיה ו ׃ ישעיה מח ׃ תלים יז ׃ תלים יח ׃ תלים קה ׃ ישעיה א ׃ שופטים ז ׃ ירמיה ט ׃ תלים יב ׃ תלים קיט ׃ תלים כו ׃ משלי יז ׃ דניאל יב)

ואשר הם בני ארבע אותיות

צלצל צִלְצַל כְּנָפָיִם ׃ וכן וּבְצִלְצַל דָּגִים רֹאשׁוֹ ׃ כתבנום בשרש צלל ׃ יְיָרֵשׁ הַצְּלָצַל ׃ (ישעיה יח ׃ איוב מ ׃ דברים כח)
תרגם אנקלוס סקאה והוא מין ארבה ׃ וכן בדברי רז"ל ומעלה סקאין ואומרים כי הוא עולה באילנות ובעלים ומוצץ לחותם ׃

א"א ויש לומר שנקרא צלצל בעבור שיש לו קול כצלצלי שמע וכמצלתים ׃

צנתר צַנְתְּרוֹת הַזָּהָב ׃ (זכריה ד) פירש רבי יונה שרביטי הזהב ויותר נכון להיות שני כלים כמין שני צנורות כמו שאמרו המריקים מעליהם הזהב ׃ וכן ת' אסקריטין דדהב והוא שם כלי כמו שכתבנו בשרש צפה ׃

צנצן צִנְצֶנֶת אַחַת ׃ כמו צלוחית כתרגומו ׃ (שמות טז)

צעצע כְּרוּבִים שְׁנַיִם מַעֲשֵׂה צַעֲצֻעִים ׃ (דה ב ג) כמו צאצאים כלומר מעשה נערים כמו שפירשו רז"ל כרובים כרביא וכן אמרו תניא אנקלוס הגר אומר כרובים מעשה צעצועים היו ומצדדין את פניהם כתלמיד הנפטר מרבו ואמר מצדדין את פניהם לפי שכתוב אחד אומר ופניהם איש אל אחיו וכתוב אחר אומר ופניהם לבית ויש מפרשים מעשה כרכוב היו עשויים הנקרא בלשון ערבי צנעת אל ברט ׃

א"א רז"ל עשו הכף של כרובים סמוסיות וכן תרגום כעבר כביא ופי' כרובים כנערים ׃

צפצף וּפֹצֶה פֶה וּמְצַפְצֵף ׃ הַמְצַפְצְפִים וְהַמַּהְגִּים ׃ אִמְרָתֵךְ תְּצַפְצֵף ׃ כְּסוּס עָגוּר כֵּן אֲצַפְצֵף ׃ (ישעיה י ׃ ישעיה ח ׃ ישעיה כט ׃ ישעיה לח)
פירושו כסוס בעגור וענין הצפצוף בעופות כענין הדבור באדם ׃ וענין אמרתך תצפצף ׃ כמו תשחח אמרתך ׃ וע"א צַפְצָפָה שָׂמוֹ ׃ (יחזקאל יז) מין ממיני הערבה ובערבי צפצף והיא החפותה כמו שאמרו רבותינו ז"ל ערבי נחל פרט לצפצפה

א"א פי' התרגום הם לנקבה כסתל שהם קיימים לנקבה כמנהגת קיים כגון לומר תנסתבי תשכחי ׃

לצפצפה הגדלה בין ההרים והם פירשו הפסוק כן קח
על מים רבים צפצפה שמו אני עשיתי אותם כערבה
הגדלה על מים רבים והם שמו עצמם כצפצפה הגדלה
בין ההרים ולדבריהם פירוש שמו שם ישראל עצמו
וית צפצפה שמו גפן נצבה שויה ר"ל אעפ שלקחו זרע
וזרעו שמו כגפן נשועה כלומר כי במהרה גדלה ״

צרפת (עובדיה א׳; מלכים א׳ יז) עַד צָרְפַת אומרים כי היא הארץ הנקראת
פרנצה אבל קום לֵךְ צָרְפַתָה אֲשֶׁר לְצִידוֹן
היא שם עיר בארץ צידון ״

ובן חמש אותיות

צפרדע (שמות ח׳; שמות ח׳) וַתַּעַל הַצְּפַרְדֵּעַ וַיַּעֲלוּ אֶת הַצְּפַרְדְּעִים
וְשָׁרַץ הַיְאֹר צְפַרְדְּעִים ידוע ויתכן
להיות ותעל הצפרדע שם כלל המין ולא שיאמר על
אחת מהן וכן ותהי תכנם וכן אמר וּצְפַרְדֵּעַ וַתַּשְׁחִיתֵם ״ (תלים עח)

נשלמה אות הצדי

אות הקוף

קא (ויקרא יא; ישעיה לד) וְאֶת הַקָּאָת וִירֵשׁוּהָ קָאַת וְקִפּוֹד כן הביא
רבי יונה זה השרש והביא הקאה בהא ואמר
וכבר המירו ההא בתיו ואמרו הקאת והנה הקאה בהא
לא נמצא ולמה היתה דעתו כי עקר הקאת בהא והתיו
תמורתה ומי הביאו בצרה הזאת וכן הפייט שאמ לכוס
מדבר וקאות דעתו כדעת רבי יונה והנכון כי קאת התיו
שרשית והוא בשקל דבר ובסמוך דָּמִיתִי לִקְאַת
מִדְבָּר (תלים קב) ובתלמוד אמר רב יהודה קאת זה הקיק
ובתלמוד ירושלמי תני רבי ישמעאל קאת זה הקיק
ובמשנה ולא בשמן קיק ובגמרא בעי מאי שמן קיק
אמר שמואל עוף אחד יש בכרכי הים וקיק שמו ״

קאה (ויקרא יח) כַּאֲשֶׁר קָאָה אֶת הַגּוֹי במשקל עשה בנה
קנה וכנה הארץ בלשון זכר וכן ולא נשא
אותם הארץ ובתמורת האלף ביוד שְׁתוּ וְשִׁכְרוּ וְקִיוּ (ירמיה כה)
ענין הקיא ידוע ועוד נזכרנו בשרש קוא ״

קב (מלכים ב׳ ו׳) וְרֹבַע הַקַּב דִּבְיוֹנִים מדה שהיא ששית הסאה
ויתכן ששרש המלה קבב כי בהקבץ ידגש
קַבִּים ״

קבב (במדבר כג; במדבר כג; במדבר כה; במדבר כה; דברים יח) וְקָבְותוֹ לִי מִשָּׁם מָה אֶקֹּב לֹא קַבֹּה אֵל
וְקָבְנוֹ לִי מִשָּׁם ענינם ענין קללה וַיָּבֹא
אַחַר אִישׁ יִשְׂרָאֵל אֶל הַקֻּבָּה כמו אל האהל וברפיון
וְאֶת הָאִשָּׁה אֶל קֳבָתָהּ או יהיה אל קבתה מענין הַזְּרֹעַ
וְהַלְּחָיַיִם וְהַקֵּבָה כתרגומו בםעתא ענינם הכיס
שבמעי הבהמה שבו כנוס חלב היונק וקרוש בו ונזכר
באשה על דרך ההשאלה או הוא כן במעי האדם ור"ל
פירשו קבתה מקום הערוה באשה וקבה אין לגזור על
שרשו ורבי יונה כתבו בשרש קבה בפלס חמה וכבר
כתבנו הטוב והישר בחמה ששרשו יחם וקבה למדה
שנהגו לקרות במשנה בסמיכות המלה קיברת הנכרי
הקוף בצרי וכן אמרו בסמיכות הכנוי כשרה שינקה מן
הטרפה קבתה אסורה ירמה ששרשו קוב ויהית אב ואת
האשה אל קבתה מא ויהיה מנחי העין והנפרד קובה
ובהתחבר בא בקמץ חטף תמורת החלם או הוא מנחי
הלמד והנפרד קֹבֶת בשקל שוקת ״

קבל (אסתר ט׳; עזרא ח׳; דה״א יב; משלי יט) וְקִבֵּל הַיְּהוּדִים וְקִבְּלוּ הַכֹּהֲנִים וַיְקַבְּלֵם
דָּוִיד וְקַבֵּל מוּסָר
והפעיל מַקְבִּילֹת ה (שמות כו)
הַלֻּלָאֹת כלם ענין
קבלה שהוא כענין
לקיחה ופירשו מזה
וּמְחִי קָבָלוֹ פירוש כלי (יחזקאל כו)
שהוא מכה כנגד החומה
ותרגום נגד קבל וכן טעם מקבילות הלולאות
שתהיה כל אחת נגד חברתה בשוה וענין נגד וענין
הקבלה אחד וכן וַיִּכּוּ קָבָל עָם נגד העם והוא (מלכים ב׳ טו)
שתי מלות וכבר פירשתי ומחי קבלו בשרש מחה
פירוש אחר יותר קרוב מזה אצלי ״

א״א זה לשון ארמי הוא לכן לא נמצא אלא בספרי הגולה ואחד במשלי ושנים באיוב בפסוק אחד אבל לא נמצא לא בתורה ולא בנביאים ·

קבע (משלי כב; מלאכי ג׳; מלאכי ג׳; מלאכי ג׳; שמואל א׳ יז; יחזקאל כג) וְקָבַע אֶת קֹבְעֵיהֶם נָפֶשׁ הֲיִקְבַּע אָדָם
אֱלֹהִים כִּי אַתֶּם קֹבְעִים אֹתִי וַאֲמַרְתֶּם
בַּמֶּה קְבַעֲנוּךָ ענין גזל ולקיחה בהכרח וְנָתַן קוֹבַע
נְחֹשֶׁת עַל רֹאשׁוֹ מלעיל ומלרע צִנָּה וּמָגֵן וְקוֹבַע
יָשִׂימוּ עָלָיִךְ והמסורת עליו לית כותיה ולפי שנמצא
במקצת ספרים ונתן כובע נחשת על ראשו בכף והוא
בקוף ברוב הספרים והמסרה מעידה עליו ולפי שלא
ישעה אדם בו אכתוב הנה המסרה אשר עליו לית
בקוף וחד צנה ומגן וקובע ותרויהו מלאים ושאר
קריא כובע כלם בכף בר מן אלין תרין בקוף והוא כלי
מגן על הראש קֻבַּעַת כּוֹס הַתַּרְעֵלָה (ישעיה נא) ענינו שמרים
פונדרלאיש בלעז ות פיילי כסא דלווטא ותרגום
בספל אדירים בפיילי
גבריא ״

א״א כראה שתרגם המלה לשון נביע וקלוף נ׳ בק׳ כדין אותיות נוכק ·

קבץ (בראשית מא; בראשית מא; משלי יג; נחמיה ה׳; מלכים א׳ יח; יואל ב׳; נפניה ג׳; יחזקאל כב; ישעיה לד; ישעיה ס׳; יואל ב׳; ירמיה לא; ישעיה כב; משלי כח; ישעיה נז; מיכה א׳; שופטים ט׳) וַיִּקְבֹּץ אֶת כָּל
אֹכֶל וְיִקְבְּצוּ אֶת
כָּל אֹכֶל וְקֹבֵץ עַל יָד יַרְבֶּה וְכָל נְעָרַי קְבוּצִים שָׁם
עַל הַמְּלָאכָה שְׁלַח קְבֹץ אֵלַי אֶת כָּל יִשְׂרָאֵל
קִבְצוּ זְקֵנִים בחרק לְקִבְצֵי מַמְלְכוֹת
בקמץ חטף וחשם קְבֻצַת כֶּסֶף וּנְחֹשֶׁת
והנפעל אַךְ שָׁם נִקְבְּצוּ דַיּוֹת כָּל צֹאן קֵדָר
יִקָּבְצוּ לָךְ והכבד כָּל פָּנִים קִבְּצוּ פָארוּר
וַתְּקַבְּצוּ אֶת מֵי הַבְּרֵכָה
הַתַּחְתּוֹנָה לְחוֹנֵן דַּלִּים יִקְבְּצֶנּוּ לבן אשר
ולבן נפתלי יְקַבְּצֶנּוּ קל והשם בְּזַעֲקֵךְ יַצִּילֻךְ
קִבּוּצַיִךְ כלומר קהליך ושלא נזכר פעלו כִּי
מֵאֶתְנַן זוֹנָה קֻבָּצָה החרק תחת שרק כמו
ופתחו שעריך תמיד כן כתב רבי יונה ונכון הוא
שיהיה קבצה מן הכבד ופירושו כי מאתנן זונה
קבצה שמרון מה שהית לה ועד אתנן זונה ישובו
וכן ופתחו הוא מהכבד והוא פעל עומד כאילו אמר
ונפתחו שעריך והתפעל כִּי הִתְקַבְּצוּ כָּל בַּעֲלֵי מִגְדַּל

שְׁכֶם · וַיִּתְקַבְּצוּ יַחְדָּו · ענין הקבוץ כענין אסיפה אך יש הפרש ביניהם כמו שכתב אא זל בחיבור חלקט כי לשון הקבוץ לא יאמר כי אם על המפוזר ולשון אסיפה יאמר אף על פי שאינו מפוזר כמו אסוף ידיך ולא יאמר קבוץ ידיך · וכן ויאסוף רגליו · ואין איש מאסף אותי · ולא יאמר מקבץ אותי ·

קבר וְאַחֲרֵיכֵן קָבַר אַבְרָהָם · שָׁמָּה קְבָרוּ · וְשָׁמָּה קָבַרְתִּי · אַחֲרֵי קָבְרוֹ אֶת אָבִיו · וַיִּקְבּוֹר אוֹתוֹ · קְבוֹר מֵתֶךָ · והשם בַּקֶּבֶר אֲשֶׁר אִישׁ הָאֱלֹהִים · בשש נקודות · הֲמִבְּלִי אֵין קְבָרִים · ובקבוץ הנקבות וְהוּא לִקְבָרוֹת יוּבָל · סְבִיבוֹתָיו קִבְרוֹתָיו · ומשקל אחר וְגַם קְבוּרָה לֹא הָיְתָה לּוֹ · מַצֵּבָה עַל קְבוּרָתָהּ · הִיא מַצֶּבֶת קְבֻרַת רָחֵל · וַיְהִי קְהָלָהּ סְבִיבוֹת קִבְרָתָהּ · ופירוש וגם קבורה לא היתה לו צרכי הקבורה והם התכריכין · והנפעל תִּקָּבֵר בְּשֵׂיבָה טוֹבָה · והכבד וְאֵין מְקַבֵּר · וּמִצְרַיִם מְקַבְּרִים · ושלא נזכר פעלו שָׁמָּה קֻבַּר אַבְרָהָם ·

קדד וַיִּקֹּד דָּוִד אַפַּיִם · וַיִּקְּדוּ וַיִּשְׁתַּחֲווּ · ענינם הכנעת הקדקד ושחותו כי קדקד משרש קדד אלא שנכפלה בו הפא · וְטָרַף זְרוֹעַ אַף קָדְקֹד · וּלְקָדְקֹד נְזִיר אֶחָיו · וְעַל קָדְקֳדוֹ חֲמָסוֹ יֵרֵד · קָדְקֹד שֵׂעָר · כי בקדקד יחלק שער הראש חציו לימין וחציו לשמאל · וְעַד קָדְקֳדֶךָ · ועוד נכתבנו עם בני ארבע אותיות · וְקִדָּה חֲמֵשׁ מֵאוֹת · תרגם אנקלוס וקציעתא · וכן נזכרה בדברי רבותינו זל בפיטום הקטורת מר וקציעה · וכן נקראת בלשון ערבי ובלשון יון קציעה ועוד נכתבנו בשרשו · ורבינו סעדיה כתב כי הוא הקושט ·

קדח כִּי אֵשׁ קָדְחָה בְאַפִּי · פעל עומד · והיוצא כִּי אֵשׁ קְדַחְתֶּם בְּאַפִּי · הֵן כֻּלְּכֶם קֹדְחֵי אֵשׁ · כִּקְדֹחַ אֵשׁ הֲמָסִים · ענין בערה ושריפה · ומזה נאמר אֶת הַשַּׁחֶפֶת וְאֶת הַקַּדַּחַת · והוא החולי השורף מרוב החמימות והוא שקראו לו אש של עצמות · לְאַבְנֵי אֶקְדָּח · היא אבן מהאבנים היקרות ואולי נקראת כן כי מראיתה כמראה אש ·

קדם מִימֵי קֶדֶם קַדְמָתָהּ · וּמֵרֹאשׁ הַרְרֵי קֶדֶם · בשש נקודות · והקבוץ ממנו קדמים · והסמוך מֵרֹאשׁ מִקַּדְמֵי אֶרֶץ · ומשקל אחר והוא תאר מְשַׁל הַקַּדְמֹנִי · כִּימֵי קַדְמוֹנִים · וּכְשָׁנִים קַדְמֹנִיּוֹת · וְקַדְמֹנִיּוֹת אַל תִּתְבֹּנָנוּ · ומשקל אחר השם שֶׁקַּדְמַת שָׁלַף יָבֵשׁ · מִימֵי קֶדֶם קַדְמָתָהּ · והה״א כינוי לנקבה והיא במפיק · תָּשֹׁבְןָ לְקַדְמָתְןָ · תְּשֻׁבְנָה לְקַדְמָתְכֶן · והקבוץ וְהוֹשַׁבְתִּי אֶתְכֶם כְּקַדְמוֹתֵיכֶם · ומשקל אחר נַחַל קְדוּמִים · והפעל הכבד מהם עַל כֵּן קִדַּמְתִּי לִבְרֹחַ תַּרְשִׁישָׁה · קִדְּמוּ שָׁרִים אַחַר נֹגְנִים · חסר וו החיבור ומשפטו ואחר נוגנים כמו שמש ירח · ראובן שמעון · קִדְּמוּנִי יְמֵי עֹנִי · מַדּוּעַ קִדְּמוּנִי בִרְכָּיִם · בַּמָּה אֲקַדֵּם יְיָ · אֲשֶׁר לֹא קִדְּמוּ אֶתְכֶם בַּלֶּחֶם וּבַמַּיִם · כִּי תְקַדְּמֶנּוּ בִּרְכוֹת טוֹב · פירוש בברכות טוב כי פעל עומד הוא · קַדְּמָה פָנָיו הַכְרִיעֵהוּ · וכבד אחר מִי הִקְדִּימַנִי וַאֲשַׁלֵּם · לֹא תַגִּישׁ וְתַקְדִּים בַּעֲדֵינוּ הָרָעָה · כלם ענין הקדמה וידוע הוא · ורבי יונה חלקם לשני ענינים ואין צורך כי פירוש קדמה פניו הכריעהו הזדמן לפניו בקצפך וחרונך והכריעהו · וכן כי תקדמנו ברכות טוב · במה אקדם יי׳ · והדומים להם מבוא

שזכרנו ושלא זכרנו והזמנה היא ההקדמה · וכן נקרא פאת המזרח קדם כמו שנקרא כנגדו פאת מערב אחור ואחרון · גַּן בְּעֵדֶן מִקֶּדֶם · מִקֶּדֶם לְגַן עֵדֶן · הֵן קֶדֶם אֶהֱלֹךְ · קִדְמַת מִזְרָחָה · כפל לבאר כי יותר מבואר וידוע לשון מזרח מלשון קדם וכן נגבה תימנה · הצפיר השעיר · קִדְמַת אַשּׁוּר · אֶל הַגְּלִילָה הַקַּדְמוֹנָה · המזרחית · וכן נקרא רוח פאת המזרח קדים וְרוּחַ הַקָּדִים · יַסַּע קָדִים בַּשָּׁמָיִם · ומה שאמר וינהג בעוזו תימן · יתכן שהיתה הרוח מזרחית דרומית · וכן נקרא הים המזרחי אֶת פָּנָיו אֶל הַיָּם הַקַּדְמֹנִי וְסֹפוֹ אֶל הַיָּם הָאַחֲרוֹן ·

קדר וְקָדַר עֲלֵיהֶם הַיּוֹם · וְקָדְרוּ הַשָּׁמַיִם · שֶׁמֶשׁ וְיָרֵחַ קָדָרוּ · קֹדֵר הִלַּכְתִּי בְּלֹא חַמָּה · קָדַרְתִּי שַׁמָּה הֶחֱזִקָתְנִי · וּשְׁעָרֶיהָ אֻמְלְלוּ קָדְרוּ לָאָרֶץ · כַּאֲבֶל אֵם קֹדֵר שַׁחוֹתִי · וְקֹדְרִים שָׂגְבוּ יֶשַׁע · הַקֹּדְרִים מִנִּי קָרַח · פירוש הנחלים הקודרים מהתחלת זמן הקרח שירבו המים ויכנסו שפי הארץ בהם ויחשכו המים עד שהשלג כשיפול בהם מתכסת בהם לרוב חשכותם ואעפכ לעתים נצמתים אותן המים אף על פי שהיו רבים ונכזבה תוחלת הולכי דרכים בהם כן נכזבה תוחלתי בחברי אלה · והשם אַלְבִּישׁ שָׁמַיִם קַדְרוּת · ומשקל אחר וְכִי הָלַכְנוּ קְדֹרַנִּית · והפעל הכבד וְאַקְדִּר עָלָיו לְבָנוֹן · וההתפעל וְהַשָּׁמַיִם הִתְקַדְּרוּ עָבִים וְרוּחַ · ענין הכל ענין החשכה · ומה שנאמר ממנו בענין שפלות שהוא גם כן ענין חשכה כלם ענין אחד · ומזה קראו לכלי שמבשלין בו קדירה לפי שהוא שחורה מהתמרת האש תחתיה ·

קדש וְקָדַשׁ הוּא וּבְגָדָיו · כִּי קָדֵשׁוּ · אַל תִּגַּשׁ בִּי כִּי קְדַשְׁתִּיךָ · פירוש קדשתי ממך · וְאַף כִּי הַיּוֹם יִקְדַּשׁ בַּכֶּלִי · פֶּן תִּקְדַּשׁ הַמְלֵאָה הַזֶּרַע · פן תאסר בהנאה כקדש · וכן ארזל מנין לכלאי הכרם שאסורים בהנאה נאמר להלן ואיש כי יקדיש את ביתו קדש ליי׳ ונאמר כאן פן תקדש מה להלן אסור בהנאה אף כאן אסור בהנאה · וכן וְאֶל כָּל מַאֲכָל הֲיִקְדָּשׁ · פירוש הישמא כלומר שיאסר מפני טומאתו בקדש שהוא אסור · ופירוש הפסוק ששאל חגי לכהנים תורת הטמאות אולי שכחו בגלות ושאל להם אם ישא איש בשר קדש בכנף בגדו פירוש בכנף בגדו שהוא טמא שנגע בשרץ ונשא בשר קדש בכנף בגדו הנה הכנף ראשון לטומאה ובשר קדש שני · ונגע בכנפו אל הלחם פירוש במה שבכנפו והוא הבשר נגע בו אל הלחם או אל הנזיד או אל היין או אל השמן ונגעו אליו אל המאכל היקדש פירוש הישמא המאכל הזה שהוא רביעי לטומאה כי השרץ הוא אב הטומאה והכנף ראשון של טומאה ובשר קדש שני והלחם והנזיד והמשקין הללו שנגעו בבשר הם שלישי והמאכל שנגע באלו רביעי ועל זה שאלם על המאכל שהוא רביעי אם הוא טמא ואמרו לא והראיה כי על המאכל לבדו שאלם שאמר היקדש ולא אמר היקדשו · ויש מרזל שאמרו כי טעו הכהנים בזו התשובה כי הרביעי טמא הוא בקדש אבל על דרך השאלה האחרת ששאלם אם יגע טמא נפש בכל אלה השיבוהו בראוי · פירוש אם תהיה הכנף טמאת

אא״ הקו היא לכקבה כסתרת והמפרש אותו לנוכח הזכר טועה כי הוא פעל עומד והכל תקדים ·

טמאה טומאת נפש שנמצא שהכנף אב הטומאה והבשר ולד ראשון והלחם והנזיד והמשקין שני והמאכל שלישי ויענו הכהנים ויאמרו יטמא ושלישי בקדש היו יודעין שהוא טמא אבל רביעי בקדש לא היו יודעין שהוא טמא ובזה טעו לפיכך השיבם הנביא ואשר יקריבו שם טמא הוא · ויש מרז"ל שאמרו כי לא טעו באחרת מהן יש מהן שאמרו כי חמישי בקדש שאל מהן בראשונה וכראוי השיבוהו שאינו טמא · ויש מהן שאמרו כי קודם שגזרו רביעי בקדש שאלם וכראוי השיבוהו ומזה שהשיב להם ואשר יקריבו שם טמא הוא פירוש אף על פי שהם יודעים הלכות טומאה וטהרה כל אשר יקריבו לפני כאילו הוא טמא הואיל והם מתעצלים בבנין הבית ועניין הפרשה מוכיח זה הטעם שלא טעו שלא הוכיחם אלא על ענין הבית בכל הפרשה · כל אשר יגע בבשרה יקדש · פירוש כל דבר אוכל שיגע בבשר החטאת ויבלע ממנה יקדש כלומר יהיה קדש כמוה שאם פסולה היא החטאת כגון פיגול או פסול אחר יפסל הנוגע בה ואם כשרה היא יאכל הנוגע בה כחמור שבה כלומר אם נגע בשר שלמים שנשחט מאתמול בחטאת שנשחטה היום נאכל אותו בשר שלמים בו ביום בלבד כדין שלמים הנאכלים לשני ימים ולילה אחת אבל לא בלילה כבשר החטאת שהחטאת נאכלת ליום ולילה הנה לפי שחומרא עכשו בבשר שלמים נאכלת כדין בשר שלמי' ואם החומרא כבשר החטאת כגון שנשחטו היום החטאת והשלמים ונגע בשר השלמים בחטאת נאכל כדין חטאת היום והלילה בלבד אבל לא למחר כשאר בשר שלמים וזהו פירוש יאכל כחמור שבה · כל הנוגע במזבח יקדש · אפילו קרבן פסול שעלה עליו קדשו המזבח להכשירו וכיון שעלה לא ירד והוא שיהא ראוי למזבח אלא שנפסל באחד מהדברי' הפוסלי' הקרבן · וכן כל הנוגע בהם יקדש · שנאמר בכלי שרת משנכנס לתוכו קדש קדושת הגוף ליפסל באחד מן הדברים הפוסלים שיש להם קדושת הגוף ואינו נפדה לצאת לחולין · והשם קדש הוא · והקבוץ מקדשי הקדשים · ואיש את קדשיו לו יהיו · ובלא חטף כצאן קדשים · קדשי בזית · ומ"א את מקדשו ממנו · ובית המקדש נקרא מקדש ועשו לי מקדש · ומקדשי תיראו · והקבוץ והשם אל מקדשים · ובן ארמון המלך לפי שהוא כמקדש שלא יכנסו שם אלא הידועים נקרא כן כי מקדש מלך הוא · ובא אל מקדשו להתפלל ולא יוכל · חללת מקדשיך · וי"מ מזה והיה למקדש · כלומר מקום שילך אדם להשגב בו ולזה הפירוש יהיה פירוש לשני בתי ישראל לאחד לטוב ולאחד לרע כי שבנא וסיעתו השלימו עם מלך אשור וחזקיה וסיעתו לא השלימו · וזהו שאמר לא תאמרון קשר לכל אשר יאמר העם הזה קשר נראה כי מקצת העם היו קושרין ומורידים לתת העיר ביד מלך אשור ואמר לחזקיה וסיעתו יהיה שם הב"ה למקדש ולארמון להשגב בו ולבית הקושרים יהיה לאבן נגף ולצור מכשול · ויש לפרש עוד למקדש להזמנה כלומ' להזמנת פורענות כלומ' למכשול יהיה לפניהם כמו שאמ' ונתתי מכשול לפניו ויהיה פירו' שני בתי ישראל פקח בן רמליהו ושבנא וסיעתו כי שניה' היו רוצים במפלת מלכות בית דוד ויהיה פירוש ליושב ירושלם בעבור יושב ירושלים והוא חזקיה וסיעתו · ואהי להם למקדש מעט · על דרך מגדל עוז שם יי' · כלומר שהם נשגבים בו מעט בעודם בגלות · ונחלו מקדשיהם · כמו מקדשיהם · אלא שהוא משקל אחר האחד ממנו מקדש בשקל למתעב גוי · והתאר קדוש הוא · קדושים יהיו לאלהיהם · והנפעל ונקדש בכבודי · ונקדשתי בכם לעיני הגוים · בקרובי אקדש · וההתפעל והתגדלתי והתקדשתי · לא התקדשו למדי · והיא מתקדשת מטמאתה · המתקדשים והמטהרים · והפעל הכבד ויקדש אתו · קדש לי כל בכור · ולא יקדשו את העם בבגדיהם · פירוש שלא יקדשו אותם בנגעם בהם בבגדי כהונה כי אם יגעו העם בבגדיהם ידמה שהם קדושים כמוהם · וכן תרגם יונתן ולא יתערבון עם עמא בלבושיהון · והכבד אחר אשר הקדיש · הקדשתי אותם לי · כל הבכור אשר יולד בבקרך ובצאנך הזכר תקדיש · פירוש אף על פי שקדושתו מרחם צריך לומר הרי הוא קדוש לבכורה · לא יקדיש איש אתו · פירוש לא יקדישנו לקרבן אחר · והקדישו את קדוש יעקב · פירוש יתנו לו הקדושה בתחלתם · וע"א קדשו עליה מלחמה · קדשו צום קראו עצרה · ויקדישו את קדש בגליל בהר נפתלי · ויקדש את ישי ואת בניו · והכבד אחר הקדיש קראיו · והקדישם ליום הרגה · וההתפעל כליל התקדש חג · התקדשו ובאתם אתי בזבח · והשם והיה למקדש · ענינם וכל הדומים להם ענין הזמנה ונכון הוא להיות כליל התקדש חג · התקדשו ובאתם · מהענין הראשון כלומר הלילה הזה שימות בו חיל סנחריב יהיה לכם שמחה כלילה שמקדשין בו החג והוא ליל הפסח · וגם קדש היה בארץ · והיתם בקדשים · ויעבר הקדשים מן הארץ · לא תהיה קדשה · ולא יהיה קדש · כלם ענינם שהם מזומנים למשכב ·

קהה תקהינה שניו · והפעל הכבד אם קהה הברזל · ענינם חולשת הכריתה בשנים או בברזל ·

אא"ש שהוא לשון כהה בכף כי אותיות גה"כק מתחלפים:

קהל נקהלו היהודים · הנקהלים עליך · ויקהל העם על אהרן · ויהי בהקהל העדה · ויקהל כל העם אל ירמיהו בבית יי' · והשם לעדת וקהל ועם רב · הקהל חקה אחת לכם · ההוא הקריאה כהוא האמור בית יעקב · הדור אתם ראו דבר יי' · ומ"א ואתן עליהם קהלה גדולה · קהלת יעקב · והכבד ואת כל העדה הקהילו · הקהל את העם · ובהקהיל את הקהל · והשם במקהלים אברך יי' · ובקבוץ הנקבות במקהלות ברכו אלהים ·

אא"ש כי גם כשם רבות כקהלו קהל שכא' וכל רכשי' העותלו' שם קהל גדול ירמיה מ"ל:

קוא כאשר קאה · בשקל הנני אחריכם באה · או יהיה מנחי הל"מד ומשקלו עשה בנה · והכבד ולא תקיא אתכם הארץ · ויקא את יונה · פן תשבענו והקאתו · והשם קיא צואה · פי' קיא וצואה · כהתעות שכור בקיאו · וספק מואב בקיאו · והורכבה זאת המלה עם מלת קלון וקיקלון על כבודך · ובצרי בכלב שב על קיאו · ענין ההקאה ידוע ·

קוב הזרוע והלחיים והקבה · ואת האשה אל קבתה · כבר זכרנום בשרש קבב ושם ביארנו ענינם ·

קוה וקוי יי' המה ירשו ארץ · אשר לא יבושו קוי · ובתמורת הוו ביוד וקוי יי' יחליפו כח · ויוד חרבוני חסרה מהמכתב ונשארה במבטא · והשם מקוה ישראל

ישראל · ומ"א ויכלו באפס תקוה · ותקותי מי ישורנה ·
והכבד קויתי יי קותה נפשי · אם אקוה שאול ביתי ·
ויקו לעשות ענבים · יקו לאור ואין · כלם ענין הסבר
והתוחלת · וע"א ונקוו אליה כל הגוים · יקוו המים ·
והשם מקוה מים · ובלשון נקבה ומקוה עשיתם בין
החומותים · ענינם ענין קבוץ · וענין שלישי קו המדה ·
וקו שלשים באמה יסוב אתו · קו קו ומבוסה · מעט
אחר מעט יבוססהו כמו שתבונה נוטה הקו מעט אחר
מעט · ומ"א את תקות חוט השני · ונסמך אל חוט כמו
אדמת עפר · וי"ת תורא דחוט זהוריתא · ותרגום שפת
לפיו תורא יהא מקף לפומיה · אם כן דעת התרגום
בתקות חוט השני שפת בגד אדום · ויתכן להיות מזה
ויכלו באפס תקוה · לפי
שהמשיל ימיו לכלי האורג
שבו חוט הערב · ומזה
הענין ומקוה סוחרי המלך

א"א פי' יותר קלו מכלי האורג שאין כו חוט שהוא הולך יותר בקלות ·

יקחו מקוה במחיר · כלומר שהיו סוחרי המלך מוציאים
הסוסים ממצרים והיו לוקחים בירושלם במחיר הסוסים
מקוה שהיו מוליכים למצרים · מקוא יקחו במחיר · כתוב
באל"ף ויתכן כי היו מוציאים המקוה ממצרים כמו הסוסי'
כי כן מצאנו כי מלאכת הפשתן ועבודתו היא במצרים
יותר משאר הארצות · וכן אמר ובשו עובדי פשתים
שריקות · וכן שש ברקמה ממצרים · ופירוש יקחו מקוה
במחיר לפי שהסוסים לא היו מוציאים אותם סוחרי
שלמה במחיר אבל המקוה היו מוציאים במחיר כי פרעה
נתן לשלמה מוצא הסוסים שיוכל להוציא הוא סוסים
בכל רצונו וכל מי שיוציא סוסים ממלכי הארץ גם כן
ממצרים שיוציאו על ידי שלמה ולו יתנו מה שהיו נותנים
למלך מצרים בהוצאת הסוסים ואמר הכתוב כי סוחרי
המלך שלמה היו מוציאים סוסים ממצרים לירושלם
בלא מחיר אבל המקוה מלאכת הפשתן שהיו מוציאים
ממצרים היו מוציאים במחיר ואחר כך אומר כמה היו
נותנים בהוצאת הסוסים ממצרים מלכי הארץ מרכבה
בשש מאות כסף וכן מלכי החתים ומלכי ארם כל מי
שהיה צריך להוציא סוסים ממצרים בידם יוציאו כלומ'
על ידי סוחרי המלך שלמה היו מוציאים ולהם היו נותני'
מחיר ההוצאה כי פרעה נתן אותו המוצא לשלמ' · ויתכן
להיות מענין זה אם אקוה שאול ביתי · כמו אם אבנה
שאול ביתי לפי שהבנין יעשה בנטות הקו · וכן קו לקו ·
בנין אחר בנין כלומר יצוו להם הנביאים מצוה אחר
מצוה ויבנו להם בנין אחר בנין כי המצוה והחוקה כמו
הבנין · ומזה נקראת העצה יסוד · וכן בכל הארץ יצא
קום · בנינם ·

קוט

ארבעים שנה אקוט בדור · בשורק · ובחלם
אשר יקוט כסלו · וההתפעל ראיתי בוגדים
ואתקוטטה · ובתקוממיך אתקוטט · והנפעל ונקוטתם
בפניכם · והביא רבי יהודה ונקוטו בפניהם בנין נפעל
מנחי הע"ין דומה שמצאו בספריו רפה · ורבי יונה כתב
שמצאו דגש וכן מצאנוהו בספרים מדויקים והמסורת
עליו לית ודגש ואם כן יהיה מפעלי הכפל · וכן נקטה
נפשי בחיי · בפלס ורחבה ונסבה · ענינם ענין כריתה ·
ומן הענין הזה והשרש הזה לפי דעתי כמעט קט · ויש
לפרש ראיתי בוגדים ואתקוטטה · ובתקוממיך אתקוטט ·
ענין קטטה שהוא ענין מריבה בדברי רז"ל · וכן יתכן
להיות מזה ארבעים שנה אקוט בדור · כלומר שהיה
בקטטה בדור המדבר ואעפ"כ איננו רחוק מן הענין שפי'

קול

הקול קול יעקב · ושמעו לקולך · שמע
בקולי · קול נגידים נחבאו · פירושו לקולי
נגידים נחבאו · או פירושו בלא חסרון כמו שכתבנו
אותו עם חביריו בשרש אות · וקול שופר · הלא קול
רגלי אדניו אחריו · ויהי קולות וברקים · ידוע · יש
מהם הקול עם הדיבור ויש בלא דיבור · קולה כנחש
ילך · פירוש קול צעקת מצרים ילך כי בחיל יבאו אליה
ובקרדומות להשחיתה · ואמר כנחש כמו קול הנחש
שהולך למרחוק · ומצאנו הליכה בקול קול יי אלהים
מתהלך בגן · וי"ת נקוש זייניהון כחויין זחלין ·

קום

וקאם שאון בעמך · נכתבה בו האל"ף נחה
שהיא ע"ין הפעל · ולא קם נביא עוד · עתה
אקום · ויקם שדה עפרון · קום התהלך בארץ · ולא
תוסיף קום · יקם אבי ויאכל · קומה נא שבת ·
ויקם העם כל היום ההוא · כי קמו בי עדי שקר · ברית
קמה באמה · ויקם בי כחשי · ולא קמה עוד רוח · ועיניו
קמה · כי קמו עיניו משיבו · ואמר לשון קימה בעין כי
כאשר תכהינה עיני האדם לעת הזוקן יתקמטו יתרי העין
ותקום העין ותכנס למעלה · ויש מפרשים לפי ענינו ענין
כליון עינים · ות"י כלו עיניהם קמא עיניהון · וכן תרגם
ועיניו קמה · כי קמו עיניו משיבו קמא · כל הקמים עליך ·
שאון קמיך · ואל יושבי לב קמי · פירשו בו שהם
כשדים בא"ת ב"ש כאילו אמר יושבי כשדים · וכן ומלך
ששך בבל בא"ת ב"ש · ויתכן לפרש שיהיה ארץ כשדים
חסר כאילו אמר יושבי ארץ כשדים וסמך על המבין לפי
שזכר בבל וכן מנהג בהרבה מקומות · ולב קמי כמשמעו
לב אויבי · כמו תהרוס קמיך · לשמצה בקמיהם ·
והדומים להם ונקראו האויבים קמים לפי שקמים על
שכנגדם לרעה ויהיה תכונת הפסוק כן ואל לב קמי ישבי
ארץ כשדים · וי"ת הפסוק כן כדנן אמר יי צבאות הא
אנא מייתי על בבל ועל יתבי ארעא כשדאי עממין קטולי'
דרם לבהון ושפירין בקומה רוחהון מחבלה · ומ"א ומכף
מלך ישראל הקומים עלי · בפלס טובים בושים · והשם
ורמי הקומה גדעים · וכמוהו ואכרת קומת ארזיו · ר"ל
הגבוהים שבארזיו כמו שאמר מבחר ברושיו · זאת
קומתך דמתה לתמר · ויפל מלא קומתו · ונקראת
התבואה קודם שיקצרוה קמה לפי שהיא קמה כולה
באחת מגדיש ועד קמה · בקמות פלשתים · וקמה
בידך ממלכת ישראל · תעמוד ותתקיים · וכן לא תקום
ולא תהיה · וכן וקם הבית אשר בעיר · כי קום יקומו
דברי עליכם לרעה · וקום בחלם · דבר מי יקום ממני
ומהם · ויקם שדה עפרון · כלומר שעמד ונתקיים בידו ·
ותגזר אמר ויקם לך · וכן בענין הקיום הפעל הכבד
ומאמר אסתר קים · קימו וקבלו היהודים · קימני
כדברך · וכבד אחר הקימותי את דבר יי · יקם סערה
לדממה · ופירושו הסערה שהקים ישיבנה לדממה ·
ושלא נזכר פעלו ממנו הקם על · וכבד אחר וחרבותיה
אקומם · והעומד לאויב יקומם · וההתפעל ממנו
ממתקוממים בימינך · ומתקוממי כעול · ובתקוממיך
אתקוטט · והוא תאר בתוספת ת"יו ונפל ממנו מ"ם
הבינוני · והשם ואולך אתכם קוממיות · כלומר בקומה
זקופה שלא תפחדו מאדם על דרך יוצאים ביד רמה ·
ומ"א ולא תהיה לכם תקומה · ומלך אלקום עמו ·
פירשתיו בשרש אל כי היא מלה מורכבת מן אל ומן קום ·

ושם בּמ״א בתוספת יו״ד וַיִּמַח אֶת כָּל הַיְקוּם ׳ וְאֵת כָּל הַיְקוּם אֲשֶׁר בְּרַגְלֵיהֶם ׳ והוא שם כלל לכל חי על האדמה ׳ ושם בּמ״א אם לא נִכְחַד קִימָנוּ ׳ והוא כמו קִימֵנוּ בצרי ר״ל יקומנו פירו׳ באמרת לא נכחד יקומינו מחכל במבול כי נשארו נח ובניו ויתרם אכלה אש פי׳ יתר הרשעים והם שהיו אחר כן בסדום ועמורה ׳

א״א והתימא על ר״א ב״ע שכתב בפרשת נח לא נמנא היקום כי אם בפרשה זו והנה שנה היקום אשר ברגליהם בפרשת עקב גם יש לתמוה על הרד״ק שלא הביא שניהם וקימתם הביעה :

ושם בּמ״א וְשַׂמְתִּי לְךָ מָקוֹם ׳ וְשַׂמְתִּי מָקוֹם ׳ והוא בלשון זכר ברוב ׳ ובלשון נקבה וְלֹא עוֹד תְּשׁוּרֶנּוּ מְקוֹמוֹ ׳ והקבוץ בְּאַחַד הַמְּקוֹמוֹת ׳ ונזכר בלשון זכר וקובץ בלשון נקבה וְאֵי זֶה מָקוֹם מְנוּחָתִי ׳ ר״ל למנוחתי או באיזה מקום מנוחתי כי מקום אינו סמוך ׳ וְזֶה מְקוֹם לֹא יָדַע אֵל ׳ חסר הנסמך ופירושו מקום איש שלא ידע אל ׳ מְקוֹם שָׁם קֶבֶר ׳ הוא כמו הפוך מקום קבר שם ׳ וכבר כתבנו הדומים לו בחלק הדקדוק ׳ ולעולם יבא על מלת אשר ועל ש״ין השימוש בסמיכות בִּמְקוֹם אֲשֶׁר תִּשָּׁחֵט הָעוֹלָה׃ בִּמְקוֹם אֲשֶׁר נִבְרֵאת ׳ מְקוֹם אֲשֶׁר יוֹסֵף אָסוּר שָׁם ׳ מְקוֹם אֲשֶׁר אֲסִירֵי הַמֶּלֶךְ אֲסוּרִים ׳ מְקוֹם שֶׁיִּפּוֹל הָעֵץ שָׁם יְהוּא ׳ ורז״ל כנו שמו של הקב״ה מקום לפי שהוא מקומו של עולם ואין עולם מקומו כמו שנקרא ג״כ מעון מעונה אלהי קדם ׳ וי״מ כי רֶוַח וְהַצָּלָה יַעֲמוֹד לַיְּהוּדִים מִמָּקוֹם אַחֵר ׳ רמז בו להב״ה לפי שלא רצו לכתוב השם במגלה לפי שנכתבה עם ספרי מדי ופרס ׳

א״א וכתב ר״א ב״ע שזה הפי׳ לא יתכן בעבור מלת אחר ׳

קון שָׂא קִינָה ׳ קִינָה הִיא וְקוֹנְנוּהָ ׳ וַיְקוֹנֵן יִרְמְיָהוּ ׳ וְקִרְאוּ לַמְקוֹנְנוֹת ׳ בְּנוֹת הַגּוֹיִם תְּקוֹנֵנָּה אוֹתָהּ ׳ הדגש לחסרון הכפל ענין הספד ׳ ופירשו רז״ל קינה אחת אומרת וכולן עונות ׳

א״א כי היה ראוי להיות תקוננכה כג׳ כולין :

וּמִשְׁקַל קֵינוֹ שְׁלֹשׁ מֵאוֹת מִשְׁקַל נְחֹשֶׁת ׳ פירש רבי יונה להבת חניתו ׳ וכתב אא״ז כי קנו הוא העץ וחסר הוא להבת ר״ל להבת קנו וכן בלשון ערבי אומרי׳ לעץ החנית אל קנה ׳ ויתכן להיות פירוש קנו כובע או שרין ׳

קוף שֶׁנְהַבִּים וְקוֹפִים ׳ הקוף הוא שקורין לו בלעז שי״מיא והיא חיה שצורת פניה דומה לצורת בני אדם ותופשת בידיה כמו האדם: ומן השרש הזה תְּקוּפַת הַשָּׁנָה ׳ לִתְקֻפוֹת הַיָּמִים ׳ וּתְקוּפָתוֹ עַל קְצוֹתָם ׳ והם מענין כִּי הִקִּיפוּ יְמֵי הַמִּשְׁתֶּה ׳ ויקף וקוף בענין אחד והוא ענין סבוב ׳ ואמר תקופת השנה ׳ לתקופת הימים ׳ על תקופת השמש שישוב בסוף השנה לתקופתו ׳

קוץ וָקָץ עָלָיו הָעַיִט ׳ וְקַיִץ וָחֹרֶף ׳ עַל קֵיצֵךְ וְעַל קְצִירֵךְ ׳ כְּלוּב קָיִץ ׳ פי׳ סל מלא פירות הקיץ ׳ וכן וְהַלֶּחֶם וְהַקַּיִץ ׳ הפירות המיבשין בקיץ ׳ וע״א קַצְתִּי בְחַיַּי ׳ וַיָּקֻצוּ מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל ׳ וַיָּקָץ מוֹאָב ׳ וַיָּקָץ בְּיִשְׂרָאֵל וַיִּמְלֹךְ עַל אֲרָם ׳ וְאַל תָּקֹץ בְּתוֹכַחְתּוֹ ׳ בחלם וָאָקֻץ בָּם ׳ בשרק ׳ אֲשֶׁר אַתָּה קָץ ׳ ואפשר שיהיה ויקץ בישראל ׳ פועל יוצא ׳ והכבד נַעֲלֶה בִיהוּדָה וּנְקִיצֶנָּה ׳ כלומר נעשה להם שיקוצו ממנו כלם ענין צוקה וצרה ׳ ואמר ואקוץ בם על דרך משל כמו ותקצר נפשו

א״א וי״מ ונקיצנה נעשה קיץ בתוכה כמו שאומר אחר כך ונמליך מלך בתוכה :

בעמל ישראל ׳ וע״א לֹא הֵקִיץ הַנָּעַר ׳ הֱקִיצוֹתִי וְעוֹדִי עִמָּךְ ׳ הֱקִיצוֹתִי וָאֶרְאֶה ׳ הָעִירָה וְהָקִיצָה ׳ אֶשְׂבְּעָה בְהָקִיץ תְּמוּנָתֶךָ ׳ והם מענין וַיִּיקַץ יַעֲקֹב ׳ ויקץ וקיץ בענין אחד ׳ וע״א בָּא הַקֵּץ ׳ הַקֵּץ עָלַיִךְ ׳ הקץ מענין קוץ ואף על פי שקץ מפעלי הכפל כי הדגש מורה עליו קִצּוֹ ׳ קִצֵּךְ ׳ ועוד שהוא ענין קצץ כמו שאנו עתידים לזכרו גם יתכן להיות קץ מזה השרש והדגש תמורת הנח כמו ופשורי צים ׳ והתאר מזה הַקִּיצוֹנָה ׳ והיא אשר בקצה ׳ וע״א וְקוֹץ וְדַרְדַּר ׳ קוֹצִים כְּסוּחִים ׳ ידוע ׳ וע״א קְוֻצּוֹתַי רְסִיסֵי לָיְלָה ׳ קְוֻצּוֹתָיו תַּלְתַּלִּים ׳ בדגש הצד״י הם מחלפות הראש ובשרש חלף פירשתיו ׳

קור אֲנִי קַרְתִּי וְשָׁתִיתִי מַיִם ׳ מְקוֹר מַיִם חַיִּים ׳ פירוש קרתי באתי עד המקור כלומר ששתיתי כל מימי הנהרות והיאורים מרוב חוליי עד שבאתי אל מקוריהם ושתיתי מימיהם ׳ וי״ת אנא הויתי חפר גובין ושתי מיין ׳ והפעל הכבד כְּהָקִיר בַּיִר מֵימֶיהָ ׳ כֵּן הֵקֵרָה רָעָתָהּ ׳ ומזה השרש וְקוּרֵי עַכָּבִישׁ יֶאֱרֹגוּ ׳ קוּרֵיהֶם לֹא יִהְיוּ לְבֶגֶד ׳ ופירושם יריעה ׳ ואא״ז פירשם כמו קורות בָּתֵּינוּ ׳ ר״ל כמו העכביש שתארוג לכסות כמו הקורות ׳

קוש זכר רבי יונה בזה השרש וְלַמּוֹכִיחַ בַּשַּׁעַר יְקֹשׁוּן ׳ ולפי דעתי שהוא מפעלי הכפל ובשרש קשש נפרשנו בעה״ עם הִתְקוֹשְׁשׁוּ וָקוֹשׁוּ ׳

קטט וְנָקֹטּוּ בִּפְנֵיהֶם ׳ נָקְטָה נַפְשִׁי בְּחַיָּי ׳ בפלס ורחכה ונסבת ׳ ענינם ענין כריתה וכבר זכרנום בשרש קוט ׳

קטב וְקֶטֶב מְרִירִי ׳ מִקֶּטֶב יָשׁוּד צָהֳרָיִם ׳ בשש נקודות ׳ ומ״א אֱהִי קָטָבְךָ שְׁאוֹל ׳ זה הענין כמובן ענין כריתה והוא החולי הבא פתאום לאדם וממיתו. ותרגום ירושלמי לחשוב עצים למקטב ק״סין ׳

קטל אִם תִּקְטֹל אֱלוֹהַּ רָשָׁע ׳ הֵן יִקְטְלֵנִי לוֹ אֲיַחֵל ׳ והשם מֵהַר עֵשָׂו מִקָּטֶל ׳ קמץ מפני ההפסק ענינם ההרג ׳

קטן קָטֹנְתִּי מִכֹּל הַחֲסָדִים ׳ וַתִּקְטַן עוֹד זֹאת בְּעֵינֶיךָ ׳ והשם וְאֶת הַמָּאוֹר הַקָּטֹן ׳ קָטֹן וְגָדוֹל שָׁם הוּא ׳ קָטָנִּי עָבָה ׳ ר״ל אצבעי הקטן ׳ ובקמץ וְדָוִד הוּא הַקָּטָן ׳ והקבוץ הַקְּטַנִּים עִם הַגְּדֹלִים ׳ לַעֲשׂוֹת קְטַנָּה אוֹ גְדוֹלָה ׳ כִּי מִי בַז לְיוֹם קְטַנּוֹת ׳ והמקור מן הפעל הכבד לְהַקְטִין אֵיפָה ׳ ודקדוק קטני עבה כתבנוהו בחלק הדקדוק שהקדמנו בשער השמות ׳

א״א והם ה׳ על פי המסורת דכתיבין קטן כג׳ קתנין וכל אתנח וסוף פסוק דכוותים :

קטף אֶת רֹאשׁ יְנִיקוֹתָיו קָטָף ׳ וְקָטַפְתָּ מְלִילֹת ׳ מֵרֹאשׁ יֹנְקוֹתָיו רַךְ אֶקְטֹף ׳ והנפעל עוֹדֶנּוּ בְאִבּוֹ לֹא יִקָּטֵף ׳ ענינם ענין כריתה ׳

א״א איכו לשון כריתה ממש כי אם לשון כריתה בידים בלי כרזל שהוא ענין תלישה :

קטר אֲשֶׁר קִטְּרוּ שָׁמָּה הַכֹּהֲנִים ׳ וְקַטֵּר מֵחָמֵץ תּוֹדָה ׳ מְקֻטֶּרֶת מוֹר וּלְבוֹנָה ׳ כלומ׳ שבגדיה מעושני׳ בסמים ׳ והשם הֲלֹא אֶת הַקִּטֵּר אֲשֶׁר קִטַּרְתֶּם ׳ בפלס וְהַדִּבֵּר אֵין בָּהֶם ׳ והכבד אחר וְהִקְטִירָם הַכֹּהֵן ׳ לְהַקְטִיר אִשֶּׁה ׳ בְּהֵיטִיבוֹ אֶת הַנֵּרֹת יַקְטִירֶנָּה ׳ ושלא נזכר פעלו ממנו כָּלִיל תָּקְטָר ׳ והשם מֻקְטָר מֻגָּשׁ לִשְׁמִי ׳ על משקל מָשְׁחָת מן כי משחתם בהם ׳ כלומר בכל מקום קטרת מוגשת לשמי ומנחה טהורה אלו צויתי להם ׳ ורבי אברהם אבן עזרא פירש גדול שמי בגוים כלומר

מסורת

מראי מקומות (שוליים): בראשית ז׳ · דברים י״א · איוב כ״ב · שמות כ״א · שמואל ב׳ ז׳ · איוב כ׳ · שמואל ב׳ י״ז · ישעיה ס״ו · איוב י״ח · יחזקאל ל״ט · ויקרא ו׳ · יחזקאל כ״א · בראשית מ׳ · בראשית ל״ט · קהלת י״א · אסתר ד׳ · יחזקאל י״ט · יחזקאל ל״ב · דה״ב ל״ה · ירמיה ט׳ · יחזקאל ל״ב · שמואל ב׳ כ״א · מלכים א׳ י׳ · שמות ל״ד · שמואל א׳ א׳ · תהלים י״ט · איוב א׳ · ישעיה י״ח · בראשית כ״ז · ישעיה י״ז · עמוס ח׳ · שמואל ב׳ ט״ז · בראשית כ״ז · שמות א׳ · במדבר כ״ב · מלכים א׳ י״א · משלי ג׳ · ויקרא כ׳ · ישעיה ז׳ · מלכים ב׳ ד׳ · תהלים קל״ט · ירמיה ל״א · תהלים י״ז · בראשית כ״ח · יחזקאל ז׳ · שמות כ״ו · בראשית ג׳ · ישעיה ל״ג · שיר ה׳ · מלכים ב׳ י״ט · ירמיה ב׳ · ירמיה ו׳ · ישעיה נ״ט · שיר א׳ · ישעיה כ״ט · נחמיה ב׳ · יחזקאל ז׳ · איוב י׳ · דברים ל״ב · תהלים צ״א · הושע י״ג · תהלים קל״ט · איוב י״ג · עובדיה א׳ · בראשית ל״ב · שמואל ב׳ ז׳ · בראשית א׳ · איוב ג׳ · מלכים א׳ י״ב · שמואל א׳ י״ז · תהלים קט״ו · במדבר כ״ב · זכריה ד׳ · עמוס ח׳ · יחזקאל י״ז · דברים כ״ג · יחזקאל י״ז · איוב ח׳ · מלכים ב׳ כ״ג · עמוס ד׳ · שיר ג׳ · ירמיה מ״ד · ויקרא ג׳ · שמות ל׳ · ויקרא ו׳ · מלאכי א׳

ממזרח שמש ועד מבואו מגדלים שמי ואחשוב להם גדול שמי כאילו מגישים מנחה טהורה ומקטירים לפני לא כאשר אתם עושים שמקריבין לחם מגואל ומחללים שמי וזהו שאמר אחריו ואתם מחללים אותו · ואאז״ל פירש אף על פי׳ שעובדים שם לעז״ לשם יי׳ הם עובדים וכונתם לשמים ואפשר שהוא פעול ופירוש מוקטר מוגש ר״ל ההקטרה על קטרת הסמים וההגשה על הקרבנות והמנחה על מנחת הסלת · והשם יָשִׂימוּ קְטוֹרָה בְּאַפֶּךָ · ובה״ת וְשִׂים קְטֹרֶת · וְשַׁמְנִי וּקְטָרְתִּי · בקמץ חטף לקריאת בן אשר כמשפט ולקריאת בן נפתלי וּקְטַרְתִּי בפתח · וכן וּקְטָרְתִּי וְשַׁמְנִי · פליגין · ומ״א קִיטוֹר הָאָרֶץ · בְּקִיטוֹר הַכִּבְשָׁן · כִּי הָיִיתִי כְּנֹאד בְּקִיטוֹר · דמה עור בשרו לנאד בקיטור כי הוא יבש · שֶׁלֶג וְקִיטוֹר · הוא הבל העולה מן הארץ שדומה לעשן · ושם חמחתה שיושם בה הקטרת וּבְיָדוֹ מִקְטֶרֶת לְהַקְטִיר · וְאִישׁ מִקְטַרְתּוֹ בְּיָדוֹ · ושם.למזבח שמקטירין עליו מִקְטַר קְטֹרֶת · פתח מפני הסמיכות · והקבוץ בלשון נקבות והוא מ״א וְאֶת כָּל הַמְקַטְּרוֹת הֵסִירוּ · בְּאַרְבַּעַת מִקְצֹעוֹת הֶחָצֵר חֲצֵרוֹת קְטֻרוֹת · פירושו קשורות · ותרגום ותקשר וקטרת · וכן בארמית עוד מְשָׁרֵי קִטְרִין · מתיר קשרים · קִטְרֵי חַרְצֵהּ מִשְׁתָּרַיִן · קשרי מתניו · ור״ל חצרות קטורות מחוברות וקשורות בזויות החצר זו בזו הזוית וזו בזו הזוית ובא על דרך ותקשר כל החומה עד חצית · וכן ת״י דרתא מקטרן · ובמסכת מדות אמרו אין קטורות אלא שאינן מקורות ״

קיק וַיְמַן יְיָ אֱלֹהִים קִיקָיוֹן · ובמשנה ולא בשמן קִיק · ואמרו בגמרא מאי קיק קיקיון דיונה פי׳ ר׳ שמואל בן חפני שהוא הנקרא בערבי א״ל כר״וע · ואמר רבה בר בר חנה לדידי חזי לי קקיון דיונה לצלוליבא דמי ואבי פשקי רבי׳ · פירוש בין בצעי חמים הוא גדל · ועל פום חנוון מדלן יתיה · פי׳ על פי החנויות מדלין אותו לצל · ומפרצידוהי עבדין משחא · מגרעיניו עושין שמן · ומצאתי פי׳ צלוליבא בתשובות הגאונים אילן סרק יש במקומנו ועושה גרעינין ועושין מהם שמן וכל מי שיש לו צנה הרבה שותה ממנו ושמו בלשון ערבי א״ל כר״וע ״

קיר קִיר הַמִּזְבֵּחַ · נוֹגַעַת בְּקִיר הַשֵּׁנִי · נַעֲשֶׂה נָּא עֲלִיַּת קִיר · פירוש כותל הידוע במשנה · וסמך עלית אל קיר כלומר שתהיה העליה בנויה בכותלי׳ שהוא בנין אבנים לא במחיצות קנים והוצים · והקבוץ בלשון נקבות בְּקִירוֹת הַבָּיִת · אֶת גַּגּוֹ וְאֶת קִירוֹתָיו · וְקִירוֹתָיו עֵץ · ובדרך ההשאלה קִירוֹת לִבִּי הוֹמֶה לִי · אמ׳ לבי מפני שהלב יש בו דפנות וחללי׳ · והפעל הכבד ממנו וְקַרְקַר כָּל בְּנֵי שֵׁת · ופ״א הפעל פתוחה ומשפטה בחירק · אבל התנועות משתנות בהרבה מקומות · מְקַרְקַר קִיר · היה משפטו מְקַרְקֵר בצרי אלא שהתנועות משתנות וענינם הריסת הקיר כמו שהוא משרש מסיר השרש כן מקרקר הורס הקיר · ואמר קיר לתוספת ביאור כי די היה לו במקרקר כמו לצבוא צבא · ותשרש שרשית · ויקסמו קסמים ״

קלל הֵן קַלּוֹתִי מָה אֲשִׁיבֶךָּ · כִּי קַלּוֹתָ · והנפעל וּנְקַלֹּתִי עוֹד מִזֹּאת · וּבוֹזַי יֵקָלּוּ · עַל נְקַלָּה · פירוש על אמרה נקלה · וַתֵּקַל גְּבִרְתָּהּ · והכבד וַמַּדּוּעַ הֲקִלֹּתַנִי · לְהָקֵל כָּל נִכְבַּדֵּי אָרֶץ · כלם והדומים להם ענין בזיון · ויתכן לפרש מזה כִּי מְקַלְלִים לָהֶם בָּנָיו · כמו שאמר ובוזי יקלו · ובענין הקלות והם קרובים בענין קַל הוּא עַל פְּנֵי מַיִם · קַלִּים הָיוּ רֹדְפֵינוּ · ובהכפל הפ״א בַּלֶּחֶם הַקְּלֹקֵל · פי׳ רז״ל בעבור שהיה המן נבלע באיברים קראוהו כן · והשם וְהָיָה מִקֹּל זְנוּתָהּ · והמסורת עליו לית חסר בקלילותא · ובדברי רז״ל מפרשים אותו כמשמעו ואמרו קול באשה ערוה ומה טעם והיה מקל זנותה ותחנף את האבן ואת העץ · והנפעל יִקַּלּוּ רוֹדְפֵיכֶם · בחירק היו״ד ובדגש הקו״ף להבדיל בינו ובין בוזי יקלו · והפעל הכבד הֵקַל אַרְצָה זְבֻלוּן · ובענין הקללה אָבִיו וְאִמּוֹ קִלֵּל · וּמְקַלֵּל אָבִיו וְאִמּוֹ · לֹא תְקַלֵּל חֵרֵשׁ · כֻּלֹּה מְקַלְלַוְנִי · כבר זכרנו דקדוקו בחלק הדקדוק בטור השלישי · כִּי מְקַלְלִים לָהֶם בָּנָיו · וְקִלֵּל בְּמַלְכּוֹ · ושלא נזכר פועלו ממנו תְּקֻלַּל חֶלְקָתָם בָּאָרֶץ · והשם בְּרָכָה וּקְלָלָה · כִּי קִלְלַת אֱלֹהִים תָּלוּי · כלומר על שקלל את השם תלוי · ויש לפרשו מהענין הראשון כלומר בזיון אלהים הוא התלוי שכשיראה אדם אותו תלוי אומר על שחרף וגדף הוא תלוי הנה הדבר בזיון אלהים והוא הדין לכל הנתלים בארץ ישראל כי שני טעמים יש לדבר אחר כי קללת אלהים תלוי וזהו טעם למגדף ולעובד עז״ שהיו נתלים ועוד טעם שלא תטמא את אדמתך והוא טעם גם לכל הנתלים בארץ ישראל כי המת בארץ שאינו נקבר טומאת הארץ היא וכן עשה יהושע הנביא במלך העי ובחמשת המלכי׳ שצוה להוריד׳ לערב ולעשות עליהם גל אבנים וכן עתידים ישראל לעשות בהרוגי גוג ומגוג כמו שכתוב וקברום בירת ישראל למען טהר את הארץ הרי אתה רואה שכל זמן שלא נקבר המת הוא טומאת הארץ והטעם שלא קברו את בני שאול המוקעים עד נתך עליהם מים ולא נתנו לקבורה מניסן ועד תשרי וזהו מתחלת קציר עד נתך עליהם מים פירשו רז״ל כי לפיכך לא קברו אותם ואע״פ שכתוב לא תלין נבלתו על העץ אמרו מוטב שתעקר אות אחת מן התורה ויתקדש שם שמים בפרהסיא שהיו עוברים ושבים אומרים מה טיבן של אלו אומרים להם בני מלכים הם ומה עשו פשטו ידיהם בגרים גרורים אמרו אין לך אומה ראויה להדבק בה באומה זו ·
ובהכפל גם פ״א הפעל קִלְקַל בַּחִצִּים · וְכָל הַגְּבָעוֹת הִתְקַלְקָלוּ · והם מענין קלקול בדברי רז״ל שהוא מענין ההרס וההשחתה כמו שאמרו כל המקלקלין פטורין · וזולת זה נשתמשו הרבה בזה הלשון · ורבי יונה פירשם לשון תנועה בענין הקלורת וכן כתבם אאז״ל ר״ל קלקל בחצים צוה לירות החצים למעלה ואם יפול החץ לצד בני עמון ילך שם · וכן דעת יונתן שתרג׳ קשית בגדריא ·
נְחֹשֶׁת קָלָל · פירוש הנחשת הממורט והזך · ומזה והוא לֹא פָנִים קִלְקַל · כלומר שלא לוטשו פני הברזל · ומזה הענין חבר מנחם קלקל בחצים ״

אא״ כל ספי׳ קשית בנידריא
ירס נקסת וכחנים :

קלה אֲשֶׁר קָלָם מֶלֶךְ בָּבֶל · אָבִיב קָלוּי בָּאֵשׁ · מַצּוֹת וְקָלוּי · והתאר וְלֶחֶם וְקָלִי וְכַרְמֶל · ונכתב באל״ף אֵיפַת הַקָּלִיא הַזֶּה · ואאז״ל פירש מזה כִּי כְסָלַי מָלְאוּ נִקְלֶה · וכן מַלֵּא פְנֵיהֶם קָלוֹן · ענינם ענין שריפה וצליה · וע״א מַקְלֶה אָבִיו וְאִמּוֹ · והנפעל וְנִקְלָה כְּבוֹד מוֹאָב · אִישׁ רָשׁ וְנִקְלֶה · כִּי כְסָלַי מָלְאוּ נִקְלֶה · פירוש נגע נקלה · והשם שָׂבַעְתָּ קָלוֹן מִכָּבוֹד · וְקִיקָלוֹן עַל כְּבוֹדֶךָ · מלה מורכבת מן קיא וקלון וענינם ענין בזיון ״

(מיכה ג · שמואל א ב)
קלח וּבְבָשָׂר בְּתוֹךְ קַלַּחַת · או בַּקַּלַּחַת · אמר בו התרגום או בקדירא ״

א״א כי נקלחת כמו בכלחת קקיף והכלי מתחלפין כמו קלעים כלעים שין כשרסס :

(ויקרא כב · במדבר לה)
קלט שָׂרוּעַ וְקָלוּט · הוא שרגלו אסופה וצרה · ורז״ל פי׳ שפרסותיו קלוטות כרגלי הסוס או החמור · עָרֵי מִקְלָט · שהיו קולטות וקובצות בתוכן הנסים שם · ובמשנה כדי שיקלוט את העין כלומר שיקח הצבע ויקבצנו ״

(תהלים מד · ירמיה כ · יחזקאל כב · חבקוק א · יחזק׳ כב · מלכי׳ ב ב · יחזקאל טז)
קלס לַעַג וָקֶלֶס · לְחֶרְפָּה וּלְקֶלֶס כָּל הַיּוֹם · בשש נקודות · ומ״א וְקַלָּסָה לְכָל הָאֲרָצוֹת · ענין הלעג והבוז · והתפעל בו נופל על המלעיג והוא קשור עם בי״ת וְהוּא בַּמְּלָכִים יִתְקַלָּס · יִתְקַלְּסוּ בָךְ · יִתְקַלְּסוּ בוֹ וַיֹּאמְרוּ לוֹ עֲלֵה קֵרֵחַ · ולפי שיתמיד הלעג עליהם הנה הוא מתפעל הלעג בהם · ופעם הלשון הזה נופל על השבח כמו וְלֹא הָיִית כַּזּוֹנָה לְקַלֵּס אֶתְנָן כלומר לשבח אתנן שלוקחת אותו · ויתכן לחיות בענין זה והוא במלכים יתקלס · כלומר ישתבח בהם · אבל למה שאמר אחריו ורוזנים משחק לו ידמה מן הענין הראשון יותר · וכת״י והוא על מלכיא מתלעב · ובענין השבח אמרו בקדיש ויתעלה ויתקלס · אבל רב עמרם גאון ז״ל כתב בסדור תפלות שחבר שאין ראוי לומר ויתקלס · וגם יש לפרש לקלס אתנן · מענין הלעג והבוז ויהיה כל הלשון בענין לעג ובוז והענין כי הזונה לועגת לאתנן אחר שלקחה אותו ולועגת על הזונה אחריה ומבזה אותו ובלבה לפי שנפתה לדבריה ונדח במתק שפתיה או ענינו כי הזונה לועגת לאתנן עצמו בפני הזונה ומבזה אותו כדי שירבה לו אתנן ואת לא די שלא היית כזונה כזה הענין אלא שנתת את נדניך ״

א״א אם כן יהיו ב׳ עבריים כשרס אחד לכבר והפכו וזה לא יתכן ·

(שופטים כ · שמואל א יז · שמואל א כה · שמואל א יז · ירמיה י · מלכים ב ג · מלכים א ו · מלכים א ו · שמות כז · מלכים א ו)
קלע כָּל זֶה קֹלֵעַ בָּאֶבֶן · פירוש משליך האבן בקלע · והכבד וַיִּקַּח מִשָּׁם אֶבֶן וַיְקַלַּע · וְאֵת נֶפֶשׁ אֹיְבֶיךָ יְקַלְּעֶנָּה · והשם בַּקֶּלַע וּבָאֶבֶן · בסגול · בְּתוֹךְ כַּף הַקָּלַע · וְקַלָּעוֹ בְּיָדוֹ · פרונדא בלעז · הִנְנִי קוֹלֵעַ אֶת יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ בַּפַּעַם הַזֹּאת · דמה אותם לאבן בתוך הקלע כלומר ככה ישליכם · וַיָּסֹבּוּ הַקַּלָּעִים · תאר למשליכים בקלע · מֵסַב קֶלַע · וְקָלַע עֲלֵיהֶם מִקְלְעוֹת כְּרוּבִים · מִקְלַעַת פְּקָעִים · פתוח פתוחים ואולי היו פתוחים כפתוח הקלע שזכרנו · קְלָעִים לֶחָצֵר · פי׳ יריעות ונקראו כן כי נעשו מעשה פתוח · וּשְׁנֵי קְלָעִים הַדֶּלֶת הַשֵּׁנִית גְּלִילִים · ענינו כמו צלעים כמו שאמר שני צלעים הדלת האחת ומה שאמר קלעים לפי שהצלעים היו מעשה קלעים וי״ת שניהם צירין ״

(שמואל א יג)
קלש וְלִשְׁלֹשׁ קִלְּשׁוֹן · הוא הכלי שיש לו שינים שמסלקין בו הזבל והתבן וקורין לו פורקא בלעז ושם הכלי קלשון ובאמרו שלש כאילו אמר קלשון שלש השינים ״

(במדבר ה · שמואל א כח · ישעיה מז · הושע ח)
קמח קֶמַח שְׂעֹרִים · בסגול · וַתִּקַּח קֶמַח וַתָּלָשׁ · קְחִי רֵחַיִם וְטַחֲנִי קָמַח · אמר קמח על שם סופו כי לא ישחון אדם הקמח · וכן אפיתי על גחליו לחם · כי לא יהיה לחם עד שנאפה ואחרים זולתם כמו שכתבנו בשרש אפה · וכן בְּלִי יַעֲשֶׂה קֶּמַח · כתבנום בשרש לחם ״

(איוב טז)
קמט וַתִּקְמְטֵנִי לְעֵד הָיָה · ענין הקמוט ידוע בדברי רז״ל אחר שבלה הבשר ורבו הקמטין וזולת זה ממה שזכרו בזה הענין רונצא בלעז · וזהו שאמר ותקמטני כי כחשי · כי מפני כחש הבשר יתקמט העור · ושלא נזכר פעלו ממנו אֲשֶׁר קֻמְּטוּ וְלֹא עֵת · והוא על דרך השאלה מזה הענין כלומר שנכרתו בלא עתם כאילו בא עת זקנתם למות ועת הזוקן הוא עת הקמוט או יהיה קמטו בענינו נכרתו כמו הפוך בדברי רז״ל קטום ״ (איוב כב)

(ישעיה לג · ישעיה יט)
קמל חָפֵר לְבָנוֹן קָמַל · פתח באתנח · קָנֶה וָסוּף קָמֵלוּ · כלומר נכרתו ״

(ויקרא ב · בראשית מא)
קמץ וְקָמַץ מִשָּׁם מְלֹא קֻמְצוֹ · ענין קבוץ ואסיפה ורז״ל מלא קמצו מלא אגרופו כשמוסף אצבעותיו אל כף היד · ובדברי רז״ל כיצד הוא עושה פושט שלש אצבעותיו על פס ידו ומוחק בגודלו מלמעלה ובאצבעו קטנה מלמטה · וכבה וַתַּעַשׂ הָאָרֶץ בְּשֶׁבַע שְׁנֵי הַשָּׂבָע לִקְמָצִים · ר״ל שאספו אנשי הארץ הבר לקבוצים שקבצו ואספו תבואה רבה או פירוש ותעש הארץ ממש ר״ל שהוציאה הארץ תבואה רבה מפורשה אחת קמצים ״

(ישעיה לד · משלי כד)
קמש קִמּוֹשׂ וָחוֹחַ · וְהִנֵּה עָלָה כֻלּוֹ קִמְּשֹׂנִים · מין ממיני הקוצים · ופירוש אורטיגא בלעז ״

(תהלים קד · ירמיה כב · ירמיה מח · ישעיה לד · יחזקאל לא · תהלים פד · דברים כב · איוב כט · עובדיה א · בראשית ו · דברים לב)
קנן אֲשֶׁר שָׁם צִפֳּרִים יְקַנֵּנוּ · מְקֻנַּנְתְּ בָּאֲרָזִים · כבר זכרנו דקדוק המלה הזאת בחלק הדקדוק בטור השלישי · וִהְיוּ כְיוֹנָה תְּקַנֵּן בְּעֶבְרֵי פִי פָחַת · שָׁמָּה קִנְּנָה קִפּוֹז · ובא קל בִּסְעַפֹּתָיו קִנְנוּ כָּל עוֹף הַשָּׁמַיִם · וּדְרוֹר קֵן לָהּ · ובסמוך קַן צִפּוֹר · בפתח · וָאֹמַר עִם קִנִּי אֶגְוָע · כלומר במקום מלוני ומכוני · וכן וְאִם בֵּין כּוֹכָבִים שִׂים קִנֶּךָ · והקבוץ קִנִּים תַּעֲשֶׂה אֶת הַתֵּבָה · כְּנֶשֶׁר יָעִיר קִנּוֹ · ר״ל אפרוחי קנו ״

(במדבר כה · במדבר ה · במדבר יא · שמואל ב כא · בראשית לז · בראשית כו · בראשית ל · שמות לד · נחום א · במדב׳ ה · מלכי׳ א יט · במדבר ה · דברים לב · יחזקאל ח · דברים לב · דברים לב · מלכים א יד)
קנא תַּחַת אֲשֶׁר קִנֵּא לֵאלֹהָיו · וְקִנֵּא אֶת אִשְׁתּוֹ · הַמְקַנֵּא אַתָּה לִי · פירושו בעבורי · וכן אשר קנא לאלהיו · בעבור אלהיו · בְּקַנֹּאתוֹ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה · בעבור בני ישראל בעבור שרמו הגבעונים לישראל רצה שאול להכותם ולכלותם מנחלת השם והכה הרבה מהם והרג אותם · וַיְקַנְאוּ בוֹ אֶחָיו · קל הנו״ן · וכן וַיְקַנְאוּ אֹתוֹ פְלִשְׁתִּים · ובאו כן להקל כי משפטם להדגש וכבר זכרנו דומיהם בחלק הדקדוק · וַתְּקַנֵּא רָחֵל בַּאֲחֹתָהּ · והתאר כִּי יְיָ קַנָּא שְׁמוֹ · ומ״א קַנּוֹא וְנֹקֵם יְיָ · והשם רוּחַ קִנְאָה · בְּקִנְאָתִי לַייָ · והקבוץ כִּי מִנְחַת קְנָאֹת הוּא · והפעל הנוסף יַקְנִאֻהוּ בְּזָרִים · סֵמֶל הַקִּנְאָה הַמַּקְנֶה · ובא כדרך בעלי ההא ומשפטו מקניא כפלס משגיא לגוים · וַאֲנִי אַקְנִיאֵם בְּלֹא עָם · כולם מן הפעל הנוסף כי הם יוצאים לשלישי · וכן מן הדגוש הֵם קִנְאוּנִי בְלֹא אֵל · והוא קל הנו״ן · וכן וַיְקַנְאוּ אֹתוֹ מִכֹּל אֲשֶׁר עָשׂוּ אֲבֹתָם · ענין הקנאה ידוע והוא קרוב לענין החמוד ·

(בראשית כה · בראשית ד · בראשית יד · דברים לב · שמות כא · תהלים עד · תהלים קלט · יחזקאל לח · ויקרא כב · בראשית לד · ירמיה לב · ירמיה לב · זכריה יג)
קנה אֲשֶׁר קָנָה אַבְרָהָם · קָנִיתִי אִישׁ אֶת יְיָ · קֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ · הֲלֹא הוּא אָבִיךָ קָּנֶךָ · כִּי תִקְנֶה עֶבֶד עִבְרִי · זְכֹר עֲדָתְךָ קָנִיתָ קֶּדֶם · כִּי אַתָּה קָנִיתָ כִלְיֹתָי · והשם מִקְנַת · וְקִנְיַן קִנְיַן כַּסְפּוֹ · ובאמרו מקנה וקנין כמו מִקְנֵיהֶם וְקִנְיָנָם · האחד על הבהמו׳ והאחד על שאר נכסים · והנפעל וְנִקְנָה הַשָּׂדֶה עוֹד · יִקָּנוּ בָתִּים · והפעל הנוסף כִּי אָדָם הִקְנַנִי מִנְּעוּרָי · כלומר

א״א היה לו להביא והסתיר קנה בחולם או קנות וכפסוק אחד כמנא״ שכיהם קנה חכמה מה טוב מחרוץ וקנות בינה כנבחר מכסף :

א״א קנה לי על מה ספי׳ ביהושע על פסוק ומגרשיהם למקניהם ולקנינם מקנים סם

כלומ' למדני שאהיה קונה מקנה ועובד אדמה והשם לאברהם למקנה · מקנת כספו · ומא מקנה השדה · וכלם ענין קנין והוא כנגד המכירה וידוע · ויש קנין שאין שם מכירה ולאדמים כמו קונה שמי' וארץ · והדומ' לו · והבהמות הגסות והדקות יקראו מקנה לפי שהם קנין האדם וכספו ועסקו · ומקנה רב היה · גם מקנה בקר וצאן הרבה היה לי · איננו סמוך כי הוא פתח קטן ואחר כך מפרש מה הוא המקנה בקר וצאן · וכל מקנך תזכר · ירעה מקניך ביום ההוא · יתכן שיהיה לשון יחיד והיוד למד הפעל ואעפ שהוא שלא כמנהג או יהיה לשון רבים ואף על פי שאמ' ירעה הנה כמותו רבים · וכן הוא הקבוץ מקנים כמו מן מעשה מעשים · ויביאו את מקניהם אל יוסף · ואם מימיך נשתה אני ומקני · אתי ואת בני ואת מקני בצמא · ועא כאשר ינוד הקנה · קנה וסוף קמלו · ידוע · ולפי שעושי' מן הקנה מדה אמר חמש מאות קנים בקנה המדה · וכן הבדים הדקים שהם כדמות הקנה · ירכה וקנה · וששה קנים · שלשה קני מנורה · ובקבוץ הנקבות כפתוריהם וקנותם · וכן קבורת היד נקרא קנה ואזרועי מקנה תשבר · והה נחה ומשפטה במפיק והוא מפרק הזרוע ועד פרק הכתף · וכן הרמחים לפי שהן כדמות הקנה נקראו כן · גער חית קנה · כלומר העדה הלוחמת ברמחים · וכן בד המאזנים שתלויין בו הכפות בחוטים מזה ומזה נקרא קנה · וכסף בקנה ישקולו · וכן אמרו רז"ל נפש מאזנים תלויה באויר שלשה טפחים וגבוהים מן הארץ שלשה טפחים וקנה ומותני' שלה שני' עשר טפחים · וכן הבושם שהוא בדמות קנה הנקרא בלעז קניילה וקנה בשם · לא קנית לי בכסף קנה · וקנה הטוב מארץ מרחק ·

הבהמות הגסות וקניכם הם הדקות וכן ת"י לבעיריכון ולגיתיהון עכ"ל · ועוד תמהתי כי בכל הנוסחאו' מצאתי תרגו' של ולקניכם ולקניכהון :

קנם קנה וקנמון וקנמן בשם מחציתו · הוא הבשם הנקרא בלעז ליני"ו אלואי ·

קסס יקוסס ויבש · ענינו קטף והוא כמו יקוצץ בצרי ·

קסם קוסם קסמים · ובושו החוזים וחפרו הקוסמים · והשם קסם על שפתי מלך · בשש נקודות · ויקסמו קסמים · אמר קסמים לתוספת ביאור כמו מקרקר קיר · לצבא צבא · ותשרש שרשיה · וקסמים בידם · פירושו ודמי קסמים או פירושו מיני קסמים או מה שצריכין אליו מעניני הקסמים · וחשכה לכם מקסם · קסמי נא לי באוב · הקוף בקמץ רחב והסמך בקמץ חטף · ומא השם ומקסם חלק · והוא פתח שלא כמשפט כי איננו סמוך וכבר כתבנוהו בחלק הדקדוק בשער השמות עם חבריו ואפשר שיהיה סמוך ויהיה חלק תאר לאיש הדובר חלקות והוא נביא השקר · הלשון הזה כולל כל מלאכה שעושין אותה לדעת העתידות ·

אא"ז והוא המפרש שכן כשוף וקסם כי הכשוף הוא להרע ולהזיק לבני אדם והקסם הוא לדעת העתידות וכן אמרו על בלעם שידע לכוין השעה :

קסת וקסת הסופר במתניו · בשש נקודות והוא כלי הדיו והתרגום אומר ופנקס ספרא · והוא מה שכותב עליו הסופר נייר או לוח · ועפ"כ ענין הפסוק הוא על צורך הדיו לא הלוח שאמר והתוית תו · ואולי לפי שתלויין במתני הסופר הנייר והלוח עם כלי הדיו כלל הכל בפנקס ·

קעע פן תקע נפשי ממך · ותקע כף ירך יעקב · ותקע נפשה מהם · ותקע נפשי מעליה · כאשר נקעה נפשי מעל אחותה · זכרנו המלות האלה בשרש יקע ואולי הם מזה השרש וענינם ענין הסרת הדבר ממקומו דשלוגר בלעז · ויתכן מזה השרש פקוד ושוע וקוע · והוא שם תאר מתארי השמות האנשים הנכבדים ·

קער הקערה האחת · קערת כסף · ועשית קערותיו · בשוא הקוף שלא כמשפט כי המשפט בפתח כמו קערת כסף · וכבר כתבנו הדומים לו בחלק הדקדוק ענינו ידוע ·

קפא קפאו תהומות · הקופאים על שמריהם · ענינם עמידת הדבר הניתך זי"לר בלעז · וממנו יקרות וקפאון · רז"ל השלג הקופא וכבר פירשנו בו פירוש אחר בשרש יקר · והפעל הכבד וכגבינה תקפיאני · והוא כשמשימין בחלב דבר המעמידו יקרא אז גבינה ·

קפד קפדתי כאורג חיי · פירוש כמו שהאורג מקפיד היריעה מהמנור מד"הר בהשלימו אותה · והשם קפדה בא · ענין כריתה · למורש קפוד · וירשוה קאת וקפוד · הוא עוף משוכני המדבר · וכתב אאז"ל כי קפוד הוא הנקרא בערבי קנפאד ונקרא בלעז טרטוגא ·

קפז שמה קננה קפוז · כמו קפוד ·

אא"ז כן תתחלף הד' והז' כלשון ארמי ללשון עברי כמו זהב דהב ודומיהן רבים :

קפץ אם קפץ באף רחמיו סלה · ועולתה קפצה פיה · ולא תקפץ את ידך · יקפצו מלכים פיהם · ענין סתימה ומניעה · מקפץ על הגבעות · כמו מדלג וממהר ללכת · והנפעל בכל יקפצון · כלומר במהרה יהיו כלים ולא נודע מקומם כמו המדלג · ובדברי רז"ל קפץ ונשבע ·

קצץ וקצותה את כפה · ועל כל קצוצי פאה · והפעל הכבד קצץ עבות רשעים · ויקצץ פתילים · בהנות ידיהם ורגליהם מקצצים · ויקצצו את ידיהם ואת רגליהם · ענין חתוך וכריתה · ומהשרש הזה והענין הזה בא הקץ · קץ כל בשר · והוא סוף הזמן כאילו שם חתוך · או תחלתו כמו מקץ שבע שנים תעשה שמטה · ואף על פי שענינו סוף להשמטת כספים הוא תחלה להשמטת קרקע ולשלוח עבדים · וכן מקץ שבע שנים תשלחו · תחלת שנה שביעית כי הראש והסוף יקרא קצה · ויתכן מזה ועל כל קצוצי פאה · כלומר השוכנים בסוף הישוב בפאת העולם · עד אנה תשימון קנצי למלין · הנון תמורת הכפל וכן לדעת קצת המדקדקים כי לא תמנו כמו תממו · או יהיה קנצי וקץ שרשם קנץ · ולחסרון הנון ידגש קץ בהתחברו קצו קצי ·

קצב ויקצב עץ · כלומר ויכרת עץ במדה שיהיה היד לברזל · והשם מדה אחת קצב אחד · בשש נקודות כלומר מדה אחת וחתוך אחד · לקצבי הרים ירדתי · לאחריתם וסופם · בעזר הקצובות · שוות בקומתן במדתן כאילו הם חתוכות בשוה והוא חסר המתואר רז"ל העזים הקצובות ·

אא"ז ומזה קורין לעבה שמוכר הבשר קצב :

קצה מקצה רגלים · לקצות בישראל · והמקור מן הקל קצות עמים רבים · ענין כריתה וחתוך ואלה השלשה שרשים שזכרנו ענינם אחד · ובדברי רז"ל בזה לקצות בתאנים כלומ' לחתוך דבלת תאנים · וכן נקרא סוף המקום והפאה קצה כמו שזכרנו גם כן קץ וקצב · מן הקצה אל הקצה · קצה גבולך · והקבוץ ולקחו עם הארץ איש אחד מקציהם · והיתה הקוף ראויה להדגש · או הוא חסר מם השימוש ומשפטו ממקציהם · והקבוץ מזה בלשון נקבות על שני קצורת החשן · ובלשון נקבה מקצה בחוברת · והקבוץ ואת שתי קצורת שתי העבותות · על ארבע קצותיו · מקצות כנפיו ועד קצות כנפיו · ובהראות למ"ד הפעל בקיבוץ הזכרים מבטח כל קצוי ארץ · ובקבוץ הנקבות וייראו יושבי קצוות · ומא ומקצת ימים עשרה · ומקצתם יעמדו לפני המלך · ומקצה אחיו לקח חמשה אנשים · ופירוש מקצה רגלים כורת רגלים וחמס שותה מי ששולח הכסיל באילו רגליו כרותות ולא יוכל ללכת עד שיצטרך לשלוח הכסיל שאין לו תועלת בו · והפעל הנוסף את העפר אשר הקצו · כלומר הסיעו אותו לקצה הבית לפנותו ולהוציאו חוץ לעיר · הקצות את הבית · וי"ת לשון קילוף כמו יקציע · ומן השרש הזה והענין הזה ואין קצה למרכבותיו · בפלס הרבה בכה · והוא כמו קץ ואפשר שיהיה משרש קצץ ותהיה ההא נוספת ·

> הא"ה כי כן קנן וקנה כמו סגג וסגה שמכינו שוגג ושוגה אבל אין לחבר עמהם לקנני קרים כך נ"ל ·

> הא"ה פי' שמ"ם של מקציהם מ"ם השמוש ומ"ם מקצה אחיו מ"ם התוספת וכן מה שהביא א"מ מקצת ימים ומקצתם יעמדו ומקצ' אחיו ככלם המ"ם נוספת כי אין אחריהן דגש :

קצח והפיץ קצח · כי לא בחרוץ יודש קצח · בסגול והוא זרע שחור והוא ממיני התבלין ·

קצן והייתה לנו לקצין · אל קציני אנשי המלחמה · כל קציניך נדדו יחד · פי' הראש והמנהיג ·

קצע ואת הבית יקציע מבית · כתרגומו יקלף רוצה לומ' יסיר הטיח · וכן נקרא הכלי שמקלף בו החרש העץ ומחליקו יעשהו במקצעות · ואמר מקצעות לשון רבי' כי הם שני כלים לזו המלאכה האחד קורין לו סימ"נט והאחר קורין לו פלנ"א וכת"י באזמליא · וזה הכלי הוא כמו אזמל · במקצוע החצר · ויעבירני אל ארבעת מקצועי החצר · ובקבוץ הנקבות לשני המקצועות · בארבעת מקצועות החצר · ומקצועותיו לו · ומא למקצעות המשכן · ענינם פנות · והפעל ממנו מדה אחת לארבעתם מהקצעות · פירוש בעלות פנות · מור ואהלות קציעות · תרגום קדה קציעתא וכבר כתבנו שהוא הקשט · וכן פירש הגאון רב סעדיה אבל בפישוכם הקטרת זכר אותו בשני מינים שאמר מר וכרכום שבולת נרד וקציעה ששה עשר ששה עשר מנה הקשט שנים עשר קליפה שלשה · ומר רב חפץ פירש שהקשט הוא שקורין לו בערבי קוס"ט ופי' קציעה ענב"ר ·

קצף קצף יי' על אבותיכם קצף · ועל כל העדה יקצוף · הסתר ואקצף · והשם כי יצא הקצף · בשש נקודות · על אבותיכם קצף · כי בקצפי הכיתיך · מקצפו תרעש הארץ · ובסגול אל בקצפך תוכיחני · והתתפעל והירא כי ירעב והתקצף · והכבד ובהורב הקצפתם · מקציפים הייתם · ענין הרתיחות בכעס · ומזה נאמר לרתיחת המים בחוזק הרוח כקצף על פני מים · אשקומא בלעז · וכת' כרתיחא על אפי מיא · וי"מ אותו קליפת העץ · וכן ותאנתי לקצפה · כלומר שנקלפה מרוב היובש כמו שנאמר חשוף חשפה · ויש לפרש ותאנתי לקצפה מהענין הראשון כלומר למארה ·

קצר כי קצר המצע · הקצר רוח יי' · הקצר קצרה ידי מפדות · ותקצר נפש העם · היד יי' תקצר · ולגזרת פעול ושנות רשעים תקצרנה · והשם מקוצר רוח · והתאר קצר ימים ושבע רוגז · קצר אפים יעשה אולת · ומבלי הסמיכות יאמר קצר או קצר · והקבוץ ויושביהן קצרי יד · וסא והלשכות העליונות קצרות · בפלס גדולות רחוקות אף על פי שהוא בשרק המשקל אחד והנה מצאנו התאר בשרק בזה המשקל שרוע וקלוט · בפלס ברוך עצום · והכבד ענה בדרך כחי קצר ימי · וכבד אחר הקצרת ימי עלומיו · ענין הכל הצוק והקוצר והוא הפך האורך · ועא ועשה קציר כמו נטע · וטל ילין בקצירי · תשלח קציריה עד ים · ענין כלם והדומים להם ענין סעיף · ומזה גם יהודה שת קציר לך · כלומר שם נטע סעיף ועזר לעבודת הבעלים כשהיית בלבי לשוב שבות עמי הנה יהודה שת קציר לך והזר לעבור הבעלים · וע"א וקצרתם את קצירה · כי תקצר קצירך · והיה כאסף קציר קמה · תאר בפלס שריד ופליט · והשם בחריש ובקציר · זרע וקציר · כי לפני קציר כתם פרח · נד קציר ביום נחלה · ופירוש הפסוק שאמר ביום נטעך תשגשגי והטעם שהרבית בניכם וגדלת והצלחת במעשיך והנה עתה שכחת אלהי ישעך וצור מעוזך לא זכרת ינוד קצירך ביום נחלה כלומר שיאבדו ויסופו במהרה וטעם על כן שזכר הוא קשור עם נד קציר כלומר נטעי נעמנים שהיית נוטעת בתחלה והצלחות רבות שהיה לך הכל יסוף כי שכחת אלהי ישעך ועל כן ינוד קצירך ·

קרר וקור וחום · מעדה בגד ביום קרה · ואין כסות בקרה · לולי הריש היה דגש כמו חמה · לפני קרתו מי יעמד · בפלס חמתו · וכן מים קרים · בפלס חמים · וכן בעלית המקרה · ולולי הריש היה בפלס מחתה מגנדה ופירושו בעליה שהיה נושב בה הרוח עשויה לימי הקיץ לקרר וכן אמר התרגום בעלית בירית קיטא · ורז"ל זכרו הלשון הזה שלם בכפלו מיא קרירי חמרא אפילו בתקופת תמוז קריר ליה ·

קרא ולחשך קרא לילה · ולשלמה עבדך לא קרא · מצרים קראו אשור הלכו · לראות מה יקרא לו · וזה שמו אשר יקראו · קורא הדורות מראש · קוראים אל יי' · נחה האלף · קורא לאלוה ויענהו · יקרא אלוה בכל עת · יקראני ואענהו · לקרוא בשם יי' · קרא נא זה · קרא בגרון · אחרי כן יאכלו הקראים · שלשים וקרואים · ר"ל גדולים וקרואים לעניני המלכות · אלה קרואי העדה · והתאר קריא קריאים · קריאי מועד · הוא דתן ואבירם קריאי העדה · והשם מקרא קדש · על מכון הר ציון ועל מקראיה · מקום שנתקבצו שם במקראי קדש · ומא וקרא אליה את הקריאה · והנפעל ואני לא נקראתי · ויהיו נקראים לפני המלך · והפעל מן הדגוש וישראל מקוראי · ושלא נזכר פעלו ממנו ופושע מבטן קורא לך · לאופנים להם קורא הגלגל באזני · וקורא לך גודר פרץ · אל גוי לא קורא

בשמי

בשמי · פירוש כי עתה אינם קרואים עם יי׳ כמו מתחלה כלם ענין אחר וכל אחד יתפרש לפי מקומו · ושמן ימינו יקרא · פירשנו בשרש צפן שפירושו יכריז ·

אא״ וכמסורת ו׳ קמונים וכל לשון ענן דכוותיה ותמהתי על מה שאמרו כל ולא במנא קרס לשון ענן רק במקום אחד והוא וכקח משם איש קורה אחת ואין עוד במקרא :

וכן פי׳ רב אדם יקרא איש חסדו · ר״ל רוב בני אדם יכריז ויאמר חסדו ומעשה הטוב שהוא עושה ואיש אמונים מי ימצא כלומר אדם שיעשה חסד באמונה לשם שמים לא להתגדל ולהשתבח בעיני הבריות קשה הוא למצוא אותו האיש כי הרוב עושים חסדם להשתבח ולהתכבד אצל בני אדם · וע״א מדוע קראני אלה · וקראהו אסון · פן יקראנו אסון · ונכתב בה״א את אשר יקרה לעמך · שתים הנה קוראותיך · בנוע הא״לף · ובנוח הא״לף וקראת אתכם הרעה · הת״ו תמורת הה״א ומשפטו וקראת · וי״מ כן וקראת ישועה חומותיך · ונכון הוא לחיות מהענין הראשון ות״יו וקראת לנכח ציון כלומר תקראי ישועה חומותיך ולשעריך תהלה · את אשר יקרא אתכם · כי תקראנה מלחמה · ר״ל מלחמה ומלחמה · והנפעל ושם נקרא איש בליעל ושמו שבע בן בכרי · נקרא נקריתי בהר הגלבוע · והוא מקור שלם אבל נקריתי מבעלי הה״א בשקל נגליתי · ויקרא אבשלום לפני עבדי דוד · אשר יקרא עליו מלא רועים · והפעל הכבד ותקרא אותם את כל הרעה הזאת · והשם לקראת האלהים · הנה הוא יוצא לקראתך · קורא דגר · כאשר ירדוף הקורא בהרים · הוא העוף הנקרא פרדי״ץ בלעז · ופירוש קורא דגר כי הוא מאסף ביצי עוף אחר ורובץ עליהם כאילו הם שלו · וי״מ כי על הקורא הזכר הוא אומר שהוא רובץ על הביצים שילדה הקורא הנקבה וזהו לא ילד כי הוא לא ילד אות׳ ואמת הוא זה כי הקורא זכר מנהגו להיות רובץ על הביצי׳ כמו הנקבה כמו שאמ׳ במשנה קורא זכר רבי אליעזר מחייב וחכמים פוטרין אבל ממשמעות ההלכה שם נראה כי הקורא בין זכר בין נקבה רובצים על ביצי אחרים · וכאשר ירדוף הקורא הוא מקרא חסר ופירושו כאשר ירדוף הצייד הקורא בהרים · וכן ת״י כמה דמתרדף קוריאה בטורא ״

קרב

ולא קרב זה אל זה כל הלילה · וקרבת מול בני עמון · וקרבו אל אשר לעם · גם הוא פעל עומד · וכן תרגם יונתן ויתערבון עם עמא · קרבה שנת השבע · אל אלהיה לא קרבה · הצרי לגזרת פעל · ואבימלך לא קרב אליה · ואקרב אל הנביאה · ואז יקרב לעשותו · אל תקרב הלם · והיה בקרב איש להשתחות לו · נקרא בקמץ חטף · לקרבה אל המלאכה · בקרבתם לפני יי׳ · קרב אתה ושמע · קרבה אל נפשי גאלה · כולם פעלים עומדים · וירא המלך את המזבח ויקרב המלך על המזבח · פעל יוצא כלומר שהקריב קרבנו על המזבח או יהיה על המזבח כמו אל המזבח וגם הוא פעל עומד · והתאר קרוב יי׳ · קרובים אליו · ואיש את קרובו · בקרובי אקדש · ומשקל אחר ואת כל הקרב אל שלחן המלך שלמה · הולך וקרב · המה בני צדוק הקרבים · והשם קרבת אלהים יחפצון · קרבת אלהים לי טוב · חטף · ויש ספרים קרבת אלהים יחפצון · מלעיל · וקרבת אלהים לי טוב · חטף · ויש ספרים קרבת אלהים יחפצון · חטף · וקרבת אלהים לי טוב · מלעיל · אבל בספר אכלה ואכלה כתוב

אא״ והוא ספר מסורת הנקרא כן על שם פתחלתו שהוא א׳לף בי״ת ממילין דמשמשין חד א׳ וחד וא׳ וכל חד וחד בית דכותהו׳ כגון ותקם הכה אחרי אכלה בית וא׳ ואכלה מגיד נבי בית וכן כל אות הא׳לף כוס הדרך וכן אות הבי׳ת ב׳ בית וחד וב׳ בית וכן אות הג׳ימל חד ג׳ בית וחד וג׳ בי׳ וכן כל הא׳לפא בית״א והכלל כל המסר הגדולה שבסוף העשרים וארבע הגדול כלה מן הספ׳ ההוא ולא במנא ספר אחר מחובר במסרה רק זה לבד וכבר ביארתיו בספר מסורת המסור׳ שחברתי בראש ההקדמה המרווזית עש׳ ·

שניהם טעמם מלעיל · והנפעל ונקרב בעל הבית · ונקרבתם בבקר לשבטיכם · והפעל הכבד והקריב הכהן את הכל · ואת בניו תקריב · הקרב אותה בני אהרן · הם מקריבים · תקריבון אלי · ופרעה הקריב · ופירושו הקריב מחנהו כי הוא פעל יוצא · וכן כאשר הקריב לבא מצרימה · ואפשר שהוא פעל עומד · וכבד אחר כי קרבו כתנור קרבו ריבכם · וקרב אותם · בפלס פלג לשונם · אלו יוצאים · והעומד כי קרבו לבא · ושם לדבר הקרב על המזבח קרבן ליי׳ · ובהעמדת הקמץ וברפיות הבי״ת בשר הקרבן · בפלס הדרבן · ורבי יונה כתבו בחטפות הקו״ף וברפיות הב״ית · ובשרק הקו״ף ולקרבן העצים · וענין קרוב לזה וקרב איש ולב עמוק · בשש נקודות · ותצחק שרה בקרבה · כלומר בתוך לבה · קרבם בתימו לעולם · כלומר במחשבתם שיהיו שוכנים בבתיהם לעולם ויש מפרשים כמו הפוך קברם · בקרב בית ישראל · בשש נקודות · כי יקום בקרבך נביא · בתוכך · וכן נקראו המעים לפי שהם בתוך והקרב והכרעים · וקרבו וכרעיו · וע״א ביום הלחמו ביום קרב · טובה חכמה מכלי קרב · פדה בשלום נפשי מקרב לי · ופניך הולכים בקרב · וקרב לבו · כלומר פיו חלק ולבו מלחמה · והקיבוץ בלשון נקבות קרבות יחפצו · ענין כולם מלחמה ותרגום מלחמת קרבא · ובאו מקרב לי וקרב לבו בקמץ חטף תחת הקמץ הרחב לתפארת או יהיה עקרם בחלם ומפני סמיכות המקף הושבו לקמץ חטף אף על פי שאין להם סמיכות אחר ·

קרה

המה קרוהו · ולקרות את הבתים · לקרות את שערי הבירה · המקרה במים עליותיו · ענינם תיקון הקורות וכסות בהן הבית · קורה אחת · מפיל הקורה · בצל קורתי · קורות בתינו ארזים · ושם לכלל הקורות ימך המקרה · בפלס ולמכסה עתיק · כלומר שישפלו הקורות וינטו לנפול מפני הדלף השורד עליהם · וע״א בשוב צדיקים תעלץ קרית · קרית חנה דוד · אפשר שהוא סמוך וחסר הנסמך או באה הת״ו במקום הה״א וכבר כתבנו הדומים לו בחלק הדקדוק · ובלשון שנים נלכדה קריתים · ויתכן שהוא שם עיר מערי מואב · וכן זכר אותה בספור ערי מואב ועל קריתים ועל בית גמול · והקבוץ נלכדה הקריות · בחרק הריש ודגש היו״ד ופירושו כל אחת ואחת מהקריות ודקדוק המלה כתבנו בחלק הדקדוק · ויתכן שהיא שם עיר מערי מואב וכן זכר אותה בספור ערי מואב ועל קריות ועל בצרה · ואף על פי שנכנסה עליו הה״א הידיעה הנה כמוהו העי בקרקר בששים · ובאה ת״ו תמורת הה״א הנקבה או למ״ד הפעל על גפי מרומי קרת · ליד שערים לפי קרת · בצאתי שער עלי קרת · ותרגום עיר קרתא · והפעל הכבד מזה והקריתם לכם ערים · וע״א אשר קרך בדרך

בדרך וקרהו אסון היקרך דברי במקרה הכסיל גם אני יקרני ויקר מקרה את אשר תקרנה והכבד כי הקרה יי אלהיך לפני הקרה נא לפני והשם מקרה אחד כי אמר מקרה הוא כי מקרה בני האדם ומקרה הבהמה ומקרה אחד להם שלשתם בסגול והם מוכרת ופירוש כי בני האדם מקרה בעולם וכן הבהמה ומקרה אחד להם במיתתם ומא ואם תלכו עמי קרי כלומר שתאמרו כי היסורין שאני מביא עליכם דרך מקרה הם ואינם תגמול עונותיכם ומא מקרה לילה כי הקוף דגושה והמם לשמוש והנפעל נקריתי בהר הגלבע אקרה כה ויקר אלהים אל בלעם אם יקרך עון משפטו יקרך בקמץ כלומר יקרה לך ויתכן היותו מן הקל והדגש לתפארת בדגש מקדש יי״

א״א כן הוא בוינים וקראו חסר: א אבל במקן וקראהו כא״לף:

קרח קרחי וגזי לא יקרחה קרחה בראשם ועל כל ראש קרחה באה קרחה אל עזה ונכתב באלף והקריחו אליך קרחא הרחיבי קרחתך כנשר ומא וכי יהיה בקרחת בקרחתו או בגבחתו וכבר פירשנוהו בשרש גבח והתאר קרח הוא עלה קרח והנפעל ולא יקרח להם והכבד והקריחו אליך קרחא כל ראש מקרח ענינם מריטת השער ועא וקרח בלילה כעין הקרח הנורא בסגול משליך קרחו כפתים קונגלפי בלעז״

קרם וקרמתי עליכם עור פעל יוצא ויקרם עליהם עור פעל עומד ענין כיסוי העור על הבשר וכן בדברי רז״ל קרום שעלה מחמת מכה וכן אמרו אין נותנין פת לתנור עם חשיכה ולא חררה על גבי גחלים אלא כדי שיקרמו פניה״

קרן הקרן הגדולה בשש נקודות ובא מכונה בלשון זכר ובלשון נקבה בפסוק אחד יצא קרן אחת מצעירה ולו קרנים בעל הקרנים והקרנים גבוהות וישבר את שתי קרניו כל אלה קבוץ השנים ואעפ שהקוף בשוא שלא כמנהג זה המשקל בשנים כי המשפט בקבוץ השנים בזה המשקל הקוף בפתח כמו הלא בחזקנו לקחנו לנו קרנים נאחז בסבך בקרניו ובסמוך וכל קרני רשעים אגדע והוא דרך משל וכן רמה קרני וקרן ישעי וירם קרן משיחו אצמיח קרן לבית ישראל רוצה לומר תוקף ופירוש אצמיח קרן כתב אאז״ל כן אמר ביום ההוא בזמן ההוא שתהיה מלכות נבוכד נצר ובנו ובן בנו שעמדה מלכותם שבעים שנה אמר בתוך הזמן הזה אצמיח קרן לבית ישראל והוא כורש שנולד לחמשים שנה מהגלות וזהו ממוצא דבר עד משיח נגיד שבועים שבעה שהם חמשים שנה ונאמר על כורש קרן כמו שאמר למשיחו לכורש כי קרן ישראל היה ומשיחם ועל ידו יצאו מהגלות ומה שאמר ולך אתן פתחון פה שיראו ישראל שנבואותיך מתקיימות ובקבוץ הנקבות ארבע קרנות אלה הקרנות אשר זרו את יהודה לידות את קרנות הגוים תרוממנה קרנות צדיק והוא דרך משל קרנות שן נפרש עוד בשרש שן והפעל הכבד ממנו מקרין מפרים על קרנות המזבח ועשית קרנותיו זויות וכן בלעז הזוית יקרא בלשון הקרן וענין אחר כי קרן עור פני משה והשם קרן והשנים קרנים מידו לו ענין זהר וקרוב הוא לענין הראשון כי כשמסתכל האדם בשמש היטב או בכל אורה ידמה לו שיעשה הזוהר קרנים ומן הענין הזה ועוללתי בעפר קרני כלומר זהרי וכבודי״

קרס כרע בל קורס נבו קרסו כרעו ענין קרס וכרע אחד ענין הכפיפה והבאת את הקרסים שהיו ראשיהם כפופים לתפוש בלולאות״

א״א ורש״י פי׳ כפס רכבו נרשון מאור הנופל כלעז איסקרופיר בל קוכע״או כמו הכא כלאה מכאן סלנ הוא היא כרפתי וקבלתי אכי שהיא אסכבוי:

קרע קרע יי את ממלכות ישראל וקרע אתו מן הבגד ויקרע את בגדיו קרעו בגדיהם קרוע כתנתו בא קמוץ וסמוך כמו לבוש הבדים קרועי בגדים על דרך נובלת עליה והדומים להם שכתבנו בשרש נבל יקרעה בתער הסופר והשם קרע והקבוץ וקרעים תלביש נומה והנפעל והמזבח נקרע יהיה לו לא יקרע ענין הכל בקיעה וחיתוך וכן מן הענין הזה קרעו ולא דמו כלומר כאילו קרעו בשרי מרוב התמהתם לדבר עלי וכן כי תקרעי בפוך עיניך כאילו קורעת עיניה מרוב התמהתה לכחול עיניה או יהיה קרעו ולא דמו נופל על חיתוך הלשון בדברים או על רוב פתיחת הפה לשחוק והוא הנכון וקרע לו חלוני תרגם יונתן ופצים ליה חרכין כלומר ופתח לו חלונים וכן לו קרעת שמים ענין פתיחה״

קרץ קרץ מצפון בשש נקודות ענין כריתה וגזרה וכן הפעל שלא נזכר פעלו ממנו מחמר קרצתי גם אני נגזרתי וכן במשנה הביאו לו את התמיד קרצו כלומר שחטו וכן בענין נדנוד העינים והשפתים ללעג ולבוז כאילו כורת ומשבר אותם יקרצו עין קורץ בעיניו קורץ שפתיו״

קרש לקרש האחד בשש נקודות עשר אמות ארך הקרש קרשך עשו שן ועשית את הקרשים לוח ולוחות״

קשש לקושש קש מקושש עצים הקש הוא התבן הדק או העצים הדקים ונגזר ממנו לקושש ומקושש כלומר לקיטת הדברים הדקים תבן או עצים בושקלייא בלעז וכן בחיפוש המומים ולקיטתם היטב כמו הדברים הדקים שצריך חפוש היטב התקוששו וקשו כלומר התחפשו ממומיכם הרעים ואחר כך חפשו האחרים כמו שאמרו רבותינו ז״ל מזה הפסוק קשט עצמך ואח״כ קשט אחרים ואמרו עוד נקשש גרמין עד לא נקשש אחרנין וכן ולמוכיח בשער יקושון והנה תמורת הכפל במקום הדגש ר״ל שמוכיחים למוכיחים אותם כענין שאמרו דור ששופט את שופטיו אומר לו טול קיסם מבין שיניך אומר לו טול קורה מבין עיניך״

קשא את הקשאים במלונה במקשה הוא שדה הקשואים וההא תמורת אלף בשקל נזר ממכלה צאן וכן יאמרו רבים מקשאות באלף כמו מכלאות ופירו׳ כמלונה במקשה כמו סוכת שומר שדה הקשואים אחר שנלקטו שתשאר חרבה ואין כן סוכת גן כי בהלקט פרי אחד ישאר האחר ויהיה השומר במלונה כל הימים״

קשב תהי נא אזנך קשבת שם תאר וכן תהיינה אזניך קשבות ואין קול ואין קשב תאר כי הוא מלרע ואין קול ואין עונה ואין קשב שם הפעל כי הוא מלעיל כן כתב רבי יונה ואין קול ואין קשב מלרע

א״א ט׳ שאם היה מלעיל היה שם שכר על משקל השמו שהם ט׳ כקולו׳ וכהפך לקיחן כעטור הסוף פסוק אבל עתה שהוא מלרע הוא תואר עם זקן:

ואנחנו מצאנוהו מלעיל בכל הספרים המדויקים אלא בספר ירושלמי אשר סמך עליו ר' יונה כי באותו הספר ראיתיו מלרע · והפעל הכבד ממנו וְהִקְשִׁיב קֶשֶׁב · וקשב בשש נקודות · הִקְשַׁבְתִּי וָאֶשְׁמָע · מִי הִקְשִׁיב דְּבָרוֹ וַיִּשְׁמָע · הַקְשִׁיבָה לְקוֹל שַׁוְעִי · הַקְשִׁיבָה יי' אֵלַי · וְאַל נַקְשִׁיבָה אֶל כָּל דְּבָרָיו · הִקְשִׁיב בְּקוֹל תְּפִלָּתִי · לְהַקְשִׁיב מֵחֵלֶב אֵילִים · נָטִיתִי יָדִי וְאֵין מַקְשִׁיב · יחסר הפעל השני והוא האוזן ר"ל הקשיבה ... אזנך לחיות קשבת וכן כלם פעלים יוצאים · ופעמים כתוב הפעול שהוא האוזן לְהַקְשִׁיב לַחָכְמָה אָזְנֶךָ · תָּכִין לִבָּם תַּקְשִׁיב אָזְנֶךָ ״

אע"פ כבר כתבתי סימן שכל מלה שבבנין הפעיל שלא נמצא ממנו בבנין הקל הם מבוארים כאן הם מהקל לכן לשון הקשבה שלא כתב בקל פותרי' אותו כמו בקל דהיינו הפעיל עומד בעצמו :

קשה לֹא יִקְשֶׁה בְעֵינֶיךָ · וַיִּקֶשׁ דְּבַר אִישׁ יְהוּדָה · והתאר אֲדֹנִים קָשֶׁה · וְאֶת עָרְפְּךָ הַקָּשֶׁה · כִּי עַם קְשֵׁה עֹרֶף אַתָּה · על דרך נובלת עליה · קרועי בגדים · כמו שכתבנו ופירוש קשה עורף שלא יפנו אל אל הקורא אותם · והשם אֶל קְשִׁי הָעָם הַזֶּה · בשוא לבדו · והנפעל וְעָבַר בָּהּ נִקְשֶׁה וְרָעֵב · והפעל הכבד כִּי הִקְשָׁה יי' אֱלֹהֶיךָ · כִּי הִקְשָׁה פַרְעֹה לְשַׁלְּחֵנוּ · פירוש הקשה לבו · מִי הִקְשָׁה אֵלָיו · הקשה לבו · וַיֶּקֶשׁ אֶת עָרְפּוֹ · וַיְהִי בְהַקְשֹׁתָהּ בְּלִדְתָּהּ · פי' שהקשתה הלידה על נפשה · וּמַקְשֶׁה לִבּוֹ · וכבד אחר וַתְּקַשׁ בְּלִדְתָּהּ · גם הוא פעל יוצא על הענין שפירשנו ענין הקושי ידוע · מִקְשָׁה תֵּעָשֶׂה אוֹתָם · מִקְשָׁה תֵּעָשֶׂה הַמְּנוֹרָה. כְּתֹמֶר מִקְשָׁה הֵמָּה וְלֹא יְדַבֵּרוּ · ענינם ענין שוה · וכן במ"א וְתַחַת מַעֲשֶׂה מִקְשֶׁה · ר"ל מעשה ומקשה כי מעשה איננו סמוך כי הוא נקוד סגול ופירושו תחת התיקון וההשויה כלומר תחת תיקון השיער שהיה יפה ושוה עתה הוא קרחה ויתכן היות מקשה תאר למעשה כלומר תיקון השער השוה · ורז"ל פירש מקשה תעשה אותם · מקשה תעשה המנורה · לשון דא לדא נקשן ענין הכאה בטדי"ץ בלעז רוצה לומר שהיה מכה בקורנס ופושט אילך ואילך הירכים והקנים והכל היה גוף אחד לא שיהיו הקנים והכפתורים עשויים לבדם ומחוברים אחר כן במנורה ״

קשה וּקְשׂוֹתָיו וּמְנַקִּיֹּתָיו · וְאֶת קְשׂוֹת הַנָּסֶךְ · ובהראות למ"ד הפעל וְאֶת הַקְּשָׂוֹת אֲשֶׁר יֻסַּךְ בָּהֵן · בפלס ויראו יושבי קצות מאותותיך · כבר פירשתי אותם בשרש נסך ובשרש נקה ״

קשח הִקְשִׁיחַ בָּנֶיהָ לְּלֹא לָהּ · תַּקְשִׁיחַ לִבֵּנוּ מִיִּרְאָתֶךָ · ענין אכזריות וקושי הלב וענין פסוק תקשיח לבנו מיראתך בראותינו שלות הרשעים ואורך גלותינו והיותינו מרמס להם יקשה לבנו על זה ובאילו תתענו אתה מדרכיך ותקשיח לבנו מיראתך בראותינו כי ארכה השלוה להם והגלות והצרות לנו ״

קשט מִפְּנֵי קֹשֶׁט סֶלָה · ובשוא לְהוֹדִיעֲךָ קֹשְׁטְ אִמְרֵי אֱמֶת · תרגום אמת קושטא ותרגום בתם לבבי בקשיטות לבי ״

קשט אִישׁ קְשִׂיטָה אֶחָת · בְּמֵאָה קְשִׂיטָה · פירושו מעה וכן בדברי רבותינו ז"ל אמר רבי עקיבא כשהלכתי לערביא שמעתי שהיו קורין למעה קשיטה אבל אנקלוס תרגם במאת קשיטה במאה חרפן ותרגם גם כן כבשות הצאן חורפן דעאן ״

קשר וּקְשַׁרְתָּם לְאוֹת · וַתִּקְשֹׁר עַל יָדוֹ שָׁנִי · וְנַפְשׁוֹ קְשׁוּרָה בְנַפְשׁוֹ · מרוב אהבתו כאילו נקשרה נפשו בנפשו ונתחברה בה · והנפעל וְנֶפֶשׁ יְהוֹנָתָן נִקְשְׁרָה בְּנֶפֶשׁ דָּוִד · וַתִּקָּשֵׁר כָּל הַחוֹמָה עַד חֶצְיָהּ · כלומר שנתחבר כל בנין החומה ושלם כלו מאין פרצה · והפעל הכבד הַתְקַשֵּׁר מַעֲדַנּוֹת כִּימָה · וכבר כתבנו פירושו בשרש כימה · ואדני אבי ז"ל כתב כי כימה תבכר הפירות · ופי' תקשור מלשון והקשורים ליעקב שתרגם בכיריא ומושכות כסיל תפתח היא תבשל הפירות באחרונה · וְתִקַשְּׁרִים כַּכַּלָּה · ותשם כַּלָּה קִשֻּׁרֶיהָ · וְהַקִּשֻּׁרִים וּבָתֵּי הַנֶּפֶשׁ · רוצה לומר על החליים והענקים שקושרת האשה בראשה או בגרגרותיה · וכן בהתחבר חדברים ואסיפתם בהסכמה אחרת כִּי קְשַׁרְתֶּם כֻּלְּכֶם עָלַי · אֲחִיתֹפֶל בַּקֹּשְׁרִים עִם אַבְשָׁלוֹם · קָשַׁר עָלֶיךָ עָמוֹס · והשם לא תאמרון קֶשֶׁר · בשש נקודות · וַיְהִי הַקֶּשֶׁר אַמִּיץ · והתפעל וַיִּתְקַשֵּׁר יֵהוּא · וְהַקְּשֻׁרִים לְיַעֲקֹב · הַצֹּאן הַמְקֻשָּׁרוֹת · תרגומו בכירייא והם שנולדו בימי ניסן והם חזקים ובריאים מהאחרים וקראם בלשון קשר כי הקשר חזק ״

קשת קֶשֶׁת גִּבֹּרִים · בשש נקודות · אֶת קַשְׁתִּי נָתַתִּי בֶּעָנָן · וְנִרְאֲתָה הַקֶּשֶׁת בֶּעָנָן · עֶרְיָה תֵעוֹר קַשְׁתֶּךָ · מִקֶּשֶׁת אֻסָּרוּ · פירוש מפחד הקשת מסרו עצמן ואסרו · והקבוץ וְקַשָּׁתוֹת נְעָרִים תְּרַטַּשְׁנָה · רֹבֵה קַשָּׁת · ופירושו יודע לעשות הקשתות או שם בפלס שבת · והמקובץ ממנו וְכָל קַשְּׁתֹתָיו דְּרֻכוֹת · וְקַשְּׁתוֹתָם תְּשַׁבַּרְנָה · או יהיה רגש השי"ן לתפארת ״

ואשר הם בני ארבע אותיות

קדקד וּלְקָדְקֹד נְזִיר אֶחָיו · כבר זכרנוהו בשרש קדד והקדקד הוא מקום שמוחו של תינוק רופס ״

קעקע וּכְתֹבֶת קַעֲקַע · פי' חרות שיחרות בבשרו · ורבותי' ז"ל נשתמשו בו בבנין חדגוש באמרם מקעקע כל הבירה כולה ומחזיר מריש לבעליו · ויתכן שיהיו משרש קעע כי הוא מענין פֶּן תֵּקַע נַפְשִׁי ״

קרקר וְקַרְקַר כָּל בְּנֵי שֵׁת · מְקַרְקַר קִר · ענינם הריסה וכבר זכרתי אותם בשרש קיר ·

קרדם וְאֶת קַרְדֻּמּוֹ · וּלְהַקַּרְדֻּמִּים · ובקבוץ הנקבות וַיִּקַּח אֲבִימֶלֶךְ אֶת הַקַּרְדֻּמּוֹת · כתב ר' יונה כי הם המרות · ולא יתכן כי המר הוא כלי אחר שיחפרו בו והוא הנקרא בלשון הקדש את והקרדום הוא כלי שמבקעין בו עצים דשטר"ל בלעז · וכן זכרו רז"ל מר וקרדום בשני כלים כמו שאמרו ואף אבא שאול לא אמר אלא במר פסל וקרדום הואיל ונפיש אגרייהו וזוטר פסידייהו ״

קרסל וְלֹא מָעֲדוּ קַרְסֻלָּי · הם הארכובות או היתדות שממעל לרגלים ותרגו' אשר לו כרעים דליה קרסולין · והם הרגלים היתרות ממעל לארבע רגלי' שיש לחגב סמוך לראשו ובהם הוא מתחזק כשרוצה לקפוץ וזה שאמר לנתר בהם על הארץ · ואמרו במשנה ובחגבי' כל שיש לו ד' רגלים וד' כנפים וקרסוליו וכנפיו חופין את רובו · ותרגו' בחונו' ידיו ורגליו ית קרסולי ידוהי ורגלוהי ״

קרקע בְּקַרְקַע הַמִּשְׁכָּן · וְאִם יִסָּתְרוּ מִנֶּגֶד עֵינַי בְּקַרְקַע הַיָּם · ידוע ״

קשקש סְנַפִּיר וְקַשְׂקֶשֶׂת · והקבוץ וְהִדְבַּקְתִּי דְּגַת יְאֹרֶיךָ בְּקַשְׂקְשֹׂתֶיךָ · ארז"ל אלו הם הקשקשים הקבועים בו סנפירין הפורח בהן · ומזה נאמר וְשִׁרְיוֹן קַשְׂקַשִּׂים הוּא לָבוּשׁ · ר"ל עשוי מעשה קשקשים כלומר על כל טבעת וטבעת של השריון תלויה בו כמין

בו וכמין קשקשרת של ברזל לסתום נקב השבערת כדי
שלא יבא חץ בתוך חטבעת״

נשלמה אות הקוף

אות הריש

ראה כִּי רָאָה יְיָ׳ רָאֹה רָאִיתִי׳ וְאָסִיר אֶתְהֶן כַּאֲשֶׁר
רָאִיתִי׳ פי׳ כאשר ראיתי רעתם או פירושו
כמו שנראה לי׳ וכת״י כמה דגלי קדמי׳ וְלִבִּי רָאָה הַרְבֵּה
חָכְמָה וָדָעַת׳ לֶךְ נָא רְאֵה אֶת שְׁלוֹם אַחֶיךָ׳ וַיַּרְא יַעֲקֹב
כִּי יֶשׁ שֶׁבֶר׳ פי׳ ראה כי אנשי הארץ הולכים לשבור בר
במצרים או ראה בלבו כלומר הבין לפי ששמע וראה
כמו ולבי ראה הרבה חכמה ודעת׳ הַדּוֹר אַתֶּם רְאוּ דְבַר
יְיָ׳ כלומר תנו דעתכם לדבר יי׳ וכן בראיית הלב רְאֵה
דְבָרֶיךָ טוֹבִים וּנְכֹחִים׳ כלומר תן דעתך והבין׳ וְרָאָה
אֶת עֶרְוָתָהּ׳ עֵינַי תִּרְאֶינָּה בָּהּ׳ הנו״ן דגושה שלא כמשפט׳
אָז תִּרְאִי וְנָהַרְתְּ׳ הֵמָּה
יַבִּיטוּ יִרְאוּ בִי׳ וְעֵינָיו אֶל
קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל תִּרְאֶינָה׳
שְׁנוֹת רָאִינוּ רָעָה׳ שֵׁנָה
בְּעֵינָיו אֵינֶנּוּ רֹאֶה׳ חַמּוֹתִי
רָאִיתִי אוּר׳ אָמַרְתְּ אֵין
רֹאֵנִי׳ קמץ גדול תחת
קמץ קטן׳ אַחֲרֵי רֹאִי

א״א כתב המחבר בפי׳ ישעיה
ז״ל רבים טועים בזאת המלה
שקוראי׳ התי״ו בנעיא כאלו היה
מן ירא ונם י״ם כתו׳ תיראי ביו״ד
וטעו׳ הוא כי מן ראה הוא וכן
ת״י תחזין עכ״ל׳ אנ״י לפי דעת
ראב״ע הוא מלשון ירא שפי׳ אז
תיראי באדם שירא הבא לו
תשועה פתאום :

רואה אותי ר״ל הנראה אלי וראה אותי בעניי׳ וַיַּרְא
יִשְׂרָאֵל אֶת בְּנֵי יוֹסֵף׳ פי׳ ראם ולא הכירם כי לא יכול
לראות היטב וזהו לא יוכל לראות׳ ולפי שהרגשת העין
היא גדולה משאר ההרגשות נשאלות שאר ההרגשות
לה כמו וְכָל הָעָם רֹאִים אֶת הַקּוֹלֹת׳ רְאֵה רֵיחַ בְּנִי׳
לֹא אֶרְאֶה יָהּ׳ פירשו הגאון רב סעדיה כטעם הודאה
ונכון הוא כי ראות הבורא הוא ההודאה והשבח לפניו
והתבונן בדרכיו׳ וְלֹא יִרְאֶה כִּי יָבֹא חֹם׳ על דרך
משל כאילו לא יראה החום ולא ייבש בעבור החום הבא
לעולם כאילו אינו רואה אותו׳ וכן וְלֹא יִרְאֶה כִּי יָבֹא
טוֹב׳ והטוב לעץ הוא המטר׳ וְחָשְׁכוּ הָרֹאוֹת
בָּאֲרֻבּוֹת׳ חעינים׳ ויש בענין ראיית המלחמה וַיְמִיתֵהוּ בִּמְגִדּוֹ
כִּרְאֹתוֹ אֹתוֹ׳ כלומר בהלחמו אותו׳ וכן נִתְרָאֶה
פָּנִים׳ וי״מ כן לָמָּה תִּתְרָאוּ׳ או פי׳ למה תתראו למה
תראו עצמכם שאתם
שבעים ויש עמכם אוכל
כי כל שאר העולם הולכים
לשבור שבר ואתם יושבים׳

א״א שיותר נכון לפרש למה
תתראו למה תראו איש את
אחיו ולא תלכו לשבור שבר :

ובענין מה שהוא חוב וחוק הָרְאֻיוֹת לָתֶת לָהּ כלומ׳ נערות
נכבדות שהיו ראויות לשמשה׳ וי״מ הֵמָּה יַבִּיטוּ יִרְאוּ בִי׳
ענין בזיון׳ וכן לְרַאֲוָה בָךְ׳ אֶת כָּל גָּבֹהַּ יִרְאֶה׳ ואין
צריך להוציאם מענינם׳ וכת״י לראות בך לאסתכלא
בך׳ וְחָשַׂךְ יִכֶל בְּשָׂרוֹ מֵרֹאִי׳ לֹא תְשׁוּרֵנִי עֵין רֹאִי׳ וְטוֹב
רֹאִי׳ ובקמץ חטף אַתָּה אֵל רֳאִי׳ כלומר אל ראות אתה
שיוכל אדם לראותך׳ כִּי אָמְרָה הֲגַם הֲלֹם רָאִיתִי׳
כלומר בזה הכירה שהיה מלאך כי בעוד שהיה מדבר
עמה נעלם מעיניה ולא ראתהו וזהו פי׳ הגם הלם ראיתי
כלומר שלא ראיתי אחריו דבר כשנפרד ממנו כדרך
העולם שיראה אחר שנפרד ממנו עד שיהיה רחוק
ויתעלם מעיניו׳ ומ״א שָׁגוּ בָּרֹאֶה׳ כלומר בנבואה
ואא״ז פי׳ בדבר שהוא נראה לכל אדם הם שגו בו ופי׳
רואה שם הראיה׳ ובבנוי המדבר אַחֲרֵי רֹאִי׳ כלומר
נבואתי כן כתבו רבי יעקב בן אלעזר ונכון הוא וכן כתב
ועם שאול עשינו חוזה׳ שם בפלס שואה מן השיב נפשי
משואיהם׳ יורה ומלקוש׳ ומ״א הַמֵּבִין בִּרְאֹת הָאֱלֹהִים׳
כלומר בנבואת האלהים׳ ומ״א כִּי אִם רְאוּת עֵינָיו׳
והנפעל לֹא נִהְיְתָה וְלֹא נִרְאֲתָה כָּזֹאת׳ וַיֵּרָא עַל כַּנְפֵי
רוּחַ׳ כִּי בֶּעָנָן אֵרָאֶה עַל הַכַּפֹּרֶת׳ וְנִרְאָה בְשִׂמְחַתְכֶם
וְהֵם יֵבֹשׁוּ׳ פירוש הקב״ה יהיה נראה ונגלה בשמחתכם
והם יבושו׳ לַיְיָ הַנִּרְאֶה אֵלָיו׳ וההתפעל נִתְרָאֶה פָנִים׳
לָמָּה תִּתְרָאוּ׳ ושלא נזכר פעלו מהדגוש וְשֻׁפּוּ עַצְמוֹתָיו
לֹא רֻאוּ׳ והאל״ף נדגשת׳ והפעל הכבד אֲשֶׁר הָרְאָה יְיָ׳
הֶרְאִיתִיךָ בְעֵינֶיךָ׳ ובא וְהַרְאֵיתִי גוֹיִם מַעְרֵךְ׳ בפתח
הה״א שלא כמנהג׳ אַרְאֶנּוּ נִפְלָאוֹת׳ וְנַחַת זְרוֹעוֹ יַרְאֶה׳
וַיַּרְא אוֹתָם אֶת בֶּן הַמֶּלֶךְ׳ והשם ממנו נֶחְמָד לְמַרְאֶה׳
הָבֵן לְהַלָּז אֶת הַמַּרְאֶה׳ וְאֶשְׁתּוֹמֵם עַל הַמַּרְאֶה׳ והקבוץ
וּבְמַרְאֵה עֵינֶיךָ׳ הֲגַם אֶל מַרְאָיו יֻטָל׳ ובלשון נקבה
בַּמַּרְאָה אֵלָיו אֶתְוַדָּע׳ וְרָאִיתִי אֲנִי דָנִיֵּאל לְבַדִּי אֶת
הַמַּרְאָה׳ והקבוץ בְּמַרְאֹת הַלַּיְלָה׳ ושלא נזכר פעלו
ממנו וְהָרְאָה אֶת הַכֹּהֵן׳ חֲזָקִים כִּרְאִי מוּצָק׳ בְּמַרְאֹת
הַצֹּבְאוֹת׳ הוא הכלי שמסתכלין בו הפנים וכבר
פירשתי כראי מוצק בשרש יצק ובמראות הצובאות
בשרש צבא׳ וע״א וְהֵסִיר אֶת מֻרְאָתוֹ בְּנֹצָתָהּ׳ והוא
הזפק כתרגומו ובשרש נצה פירשנוהו׳ ומ״א וְשַׂמְתִּיךְ
כְּרֹאִי׳ ענין טינוף ולכלוך׳ והפעול מהפעל הכבד
מזה הוי׳ מֹרְאָה וְנִגְאָלָה׳ ובא החולם תחת קמץ חטף׳
וְהָרָאָה וְאֶת הָאַיָּה׳ אר״זל ראה זו ראה ולמה נקרא שמה
ראה שרואה ביותר״

ראם וְקַרְנֵי רְאֵם קַרְנָיו׳
ה״ל ראמים כי אין
לראם אלא קרן אחת׳ כמו
בֶּן רְאֵמִים׳ ובהניח האלף
וּמִקַּרְנֵי רֵמִים עֲנִיתָנִי׳
ובהניח הא״לף והתחלפה
ביו״ד הֲיֹאבֶה רֵּים עָבְדֶךָ׳
הֲתִקְשָׁר רֵים בְּתֶלֶם עֲבֹתוֹ׳

א״א כתב רבנו סעדיה ז״ל כי
הראם היא הבהמה מן אקו ויש
לתמוה על זה וכי תעלה על
הדעת שהזכ׳ יהיה עמו והבקב׳
לא גם יש שמפרשים ראם היא
החיה שיש לו קרן אחת במצחו
וגם זה איננו נכון מדכתי׳ וקרני
ראם קרניו משמע שיש לו יותר
מקרן אחת :

בהמה מבהמות המדבר חזקה מאד״

ראש אֶת הָרֹאשׁ׳ רֹאשִׁי רֹאשִׁי׳ רֹאשֵׁךְ עָלַיִךְ
כַּכַּרְמֶל׳ ידוע׳ יָשׁוּב עֲמָלוֹ בְרֹאשׁוֹ׳ דַּרְכָּם
בְּרֹאשָׁם נָתַתִּי׳ דַּרְכֵּךְ בְּרֹאשׁ נָתַתִּי׳ וַיַּקֵּף רֹאשׁ וּתְלָאָה׳
פירושו הקיף ראשי ובתלאה הקיפו׳ וי״מ אותו כמו ראש
ולענה ועוד נכתבנו בשרשו׳ וַיְהִי דָוִד בָּא עַד הָרֹאשׁ׳
פי׳ ראש ההר שהיה רגיל להשתחוות ולהתפלל שם
וכת״י עד ריש טורא׳ ואומרים שהוא הר הזתים שממנו
היה רואה בית המקדש וזהו שאמר ודוד עולה במעלת
הזתים ואע״פ שלא היה שם הבית אז וגם לא היה נודע
מקום הבית בעצמו הר המוריה היה נודע בקבלה אבל לא
היה נודע באי זה מקום ממנו עד שאמר גד לדוד
שיבנה מזבח בגורן ארונה היבוסי׳ ובבנוי הרבים ישוב

החלם לקמץ ראשיכם שבטיכם · ראשי בני ישראל · בראשינו יפול אל אדניו שאול · ובא בחלם בכל ראשיו קרחה · ויש ספרים וחבלים בראשינו · מלא ביוד הרבים והמסורת ב׳ חד מלא וחד חסר · ויש ספרים חסר והמסורת ב׳ וחסרי׳ דמו בראשנו · וכן כתב ר׳ יונה כי שניהם חסרים ולפי שהראש מבחר הגוף כנה בו מבחר האנשים וקצינם · וכן כנה בו גם כן מובחר הבשמים והמשובח שבהם בשמים ראש · פירוש קח לך בשמים והראש והמובחר שבהם תקח · וכן ראשית שמנים ימשחו · והשיבותי מראשותיכם · הר״ש בחרק ופירושו איטיב אחריתכם מראשיתכם והוא ממשקל אמרה · כבשת · והראו האלף כבי ירד מראשותיכם · כלומר גדולתכם · וכן בהנעת האלף אשר שם מראשותיו · פי׳ תחת ראשו · וכן החנית אשר מראשותיו · ואת צפחת המים אשר מראשותיו · ובבר בא מבלי מם התוספת מראשותי שאול · כי המם כענין מן כי היא נקודה בצרי · וטמא ראש נזרו · כלומר שער ראש נזרו · והיה לארבעה ראשים · הדברים הנחלקים מן האחד יקראו ראשים כי כל אחד ראש לעצמו אחר שנחלקו · וכן בשאר הלשונות זה הענין ידוע · ורבי יונה פירשו נהרים גדולים ואין צורך · כי תשא את ראש בני ישראל · פי׳ כלל כלומר שיהיו לראש אחד · ושלם אותו בראשו · קרן הדבר יקרא ראש קפ״טל בלעז כי הוא ראש הדבר ותחלתו ואחר כן בא עליו הריוח · ראש דברך אמת · תחלת דברך · בראש השנה בעשור לחדש · פי׳ בחדש השביעי שהוא ראש השנה בעשור לחדש והוא יום הכפורים · ורז״ל פירשו כי יום העשור קרא ראש השנה ושנת היובל היתה ואמרו אי זו היא שנה שראש השנה שלה בעשור הוי אומר זה יובל · והוציא את האבן הראשה · תאר לאבן שהושמה תחלה ליסוד ויעשו בה תשואות לשמחה ויאמרו לה חן חן יהיה לה · ראשונה יסעו · בתחלה · ונכתב באלף וביוד כי להם היה הגורל ריאשונה · היושבים ראשונה · כלו׳ שהיו ראשוני׳ קרובי׳ למלך במעלה · וכן מיכאל אחד השרים הראשונים · מן הגדולים במעלה וכן קראו השר הגדול · והתאר בראשון באחד לחדש · והוא ניסן שהוא תחלת החדשים אבל אך ביום הראשון תשביתו שאור · פירושו ביום שלפניו והוא יום ארבעה עשר שהוא לפני שבעת ימי המצות · וכן הריאשון אדם תולד · פי׳ הלפני אדם והוא נכתב באלף וביוד · כי שאל נא לדור רישון · נכתב ביוד לבד מקום האלף · ויש לפרש ביום הראשון כמשמעו ר״ל שיהיה מושבת ביום הראשון וכן ויכל אלהים ביום השביעי · והתאר לנקבה בשנה הראשונה · במרכבה הראשונה · אל תזכרו ראשונות · ומה היא השנה הראשונית · והשם ותהי ראשית ממלכתו בבל · תחלת ממלכתו אך בראשית ברא אלהים · איננו סמוך · וכן מגיד מראשית אחרית · ופי׳ בראשית ברא אלהים בתחלה ברא אלהים את השמים ואת הארץ ואח״כ תוצאותיהם ואח״כ ספר כי בתחלת בריאת הארץ היתה תהו ובהו · טוב אחרית דבר מראשיתו · פי׳ אא״ז כן טוב אחרית דבר כשיתבונן אדם מראשיתו מה יהיה אחריתו אז הוא טוב האחרית כענין שאמרו הרואה את הנולד · ובא מרשית השנה · חסר אלף · ראשית גוים עמלק · פי׳ כתרגומו · ורבי יונה פי׳ הגדול שבהם והחשוב · ויתכן לחיות בזה ראשית החרם · כלומר המשובח שבו · וכן ראשית שמנים ימשחו ·

א״א שעפ שמשקל הזה ר״ל פעלית על דרך סמוך יש מהם שאינם סמוכי׳ אכן עם אותיות בכל הנקודות כשבא הם תמיד סמוכי׳ לכן מלת בראשית היא סמוכה לעד לעולם לא נעתו׳ התי״ו שנכסופו רק כעבור שבא הבי״ת מדלא כתי׳ בראשי׳ הבי״ת קמוצה כמו בראשונה שהוא בלתי סמוך :

רבב

ורב שלום בניך · פעל עבר מוסב לעתיד מפני הוו · רבו משערות ראשי · ורבה עליך · לרב על פני האדמה · והתאר עוד העם רב · ארך אפים ורב חסד · רבים יחלו פני נדיב · על ארץ רבה ·

א״א תמהתי למה לא הביא סלוס ועמורה כי רבה שהוא מלעיל כעבור שהוא עבר אבל ורבה עליך הוא מלרע בעבור הוי״ו שהראש המהפכתו לעתיד

בסוד קדושים רבה . ר״ל עדה רבה · לא אמוט רבה · מוטה רבה · וישק בתהומות רבה · כלומר השקה אותם הרבה מהצורים כמו מתהומות · ורבת בנים · ותוספת יוד רבתי עם · ובזולתי הסמיכות רבת צררוני מנעורי · רבת שבעה לה נפשנו · כי רבת בקהל אשר לא התקדשו · רב לכם בני לוי · רב עתה הרף ידיך · ורב מהיות קולות אלהים וברד · כלומר די · והשם כי ברוב הימים · כי ברוב חלומות · לרוב אחיו · והתאר בזה המשקל הרב דברים לא יענה · ובמקף ישוב החולם בזה המשקל לקמץ חטף · רב אכל ניר ראשים · רב אדם יקרא איש חסדו · כי ברוב חכמה רב כעס · יש זהב ורב פנינים · ורב תבואות בכח שור · ורב כפר אל יטך · והשם בענין החשבון רבבה כצמח השדה נתתיך · שובה יי׳ רבבות אלפי ישראל · והוא החשבון הגדול שהוא עשרת אלפים · ובנפול הכפל והבלע בדגש דרכמונים שתי רבות · ובמ״א בתוספת אלף בסוף כל הקהל באחד ארבע רבוא · והקבוץ והפיל רבואות · דרכמונים שש רבואות ואלף · ובלא אלף ואדרכונים רבו · משתים עשרה רבו אדם · ורבו רבבן קדמוהי יקומון · ומבלי האלף בקבוץ השנים רכב אלהים רבותים · והם שתי רבואות · ובא עם הוו והתי״ו גם כן שהוא קיבוץ הריבוי ר״ל כי הם רבואות הרבה אבל הם על תכונת שנים וכן אמר אחריו אלפי שנאן שפירושו אלפים שנים · והפעל ממנו צאננו מאליפות מרבבות · וכן האדם הנכבד והחשוב יקרא רב לפי שרבו מעלותיו · מושיע ורב והצילם · על כל רב ביתו · קרית מלך רב · והוא דוד כענין קרית חנה דוד · וי״מ מזה ותשועה ברוב יועץ · והקבוץ ורבי המלך · יצא לרבים · רבתי בגוים · וכן וספו בתים רבים · כלומר חשובים רבים בבנינים · וכן אכתב לו רבי תורתי · הדברים הנכבדים שבתורה · וכן הגדול בשנים ורב יעבוד צעיר · לא רבים יחכמו · ומהשרש הזה והענין הזה וכרביבים עלי עשב כרביבים זרזיף ארץ · והוא המטר החזק · וע״א וברקים רב ויהמם · והוא פעל עבר בשקל כי אם תם הכסף ונמצא קמץ על פי מקצת המסורת אם כן הוא תאר וימררהו ורבו · והוא לגזרת פעול בשקל רוסו מעט והתאר רב והקבוץ השמיעו אל בבל רבים · יסבו עליו רביו · ענין הורות החצים ·

רבד

ורביד על גרונך · רביד הזהב · חליים עשויים מזהב או מזולתו · ויש מהם על הצואר ועל הגרון · ויש ליפורת על המטות כמו שאמר מרבדים רבדתי ערשי ·

רבה וְחָיִיתָ וְרָבִיתָ · יִרְבּוּ עַצְמוֹתָם · וְכִי יִרְבֶּה מִמְּךָ
אֶסְפְּרֵם מֵחוֹל יִרְבּוּן · ובהראות למ״ד הפעל
וּבְקָרְךָ וְצֹאנְךָ יִרְבְּיֻן · פְּרֵה וּרְבֵה · לְמַעַן רְבוֹת מוֹפְתַי ·
והפעל הכבד הַרְבָּה אַשְׁמָה · עַד כָּל מַרְבֵּה רַגְלַיִם ·
וְלֹא יַרְבֶּה לוֹ נָשִׁים · וַיֶּרֶב בְּבַת יְהוּדָה · הַרְבָּה אַרְבֶּה ·
וְהִרְבָּה הַמַּכְשׁוֹלִים · הַרְבּוֹת גַּנּוֹתֵיכֶם · מֵהַרְבַּת גֹּאֵל
הַדָּם · הֶרֶב כַּבְּסֵנִי · צווי חסר או הוא שם · וכן הֶרֶב
לְהַעֲלוֹתָם מַשְׂאַת הֶעָשָׁן מִן הָעִיר · מְדֻרָתָהּ אֵשׁ וְעֵצִים
הַרְבֵּה · וְלִבִּי רָאָה הַרְבֵּה חָכְמָה וָדָעַת · כִּי הַרְבֵּה יִהְיוּ ·
וְהַרְבֵּה עַמּוּפָדוֹת · ומשקל אחר לְמַרְבֵּה הַמִּשְׂרָה
בצרי מפני הסמיכות ·

אָז חֻלַּק עַד שָׁלָל מַרְבֶּה · (מ״ה וכן במסורת כל מרבה כב׳ נקודות וכל מרבה בג׳ נקודות)
ומשקל אחר כִּי מַרְבִּית הָעָם · ומ״א מַרְבָּה לְהָכִיל · והוא תאר לכוס · וככבד אחר
רַבָּה צְבָאֲךָ וָצֵאָה · ויתכן לחיות רַבּוּ אֲכָלֶיהָ · מזה והוא
צווי או הוא עבר משרש רבב · ורבי יהודה כתב בענין
אחר וְלֹא רִבִּית בִּמְחִירֵיהֶם · וּבְמַרְבִּית לֹא תִתֵּן אָכְלֶךָ ·
וְתַרְבִּית לֹא יִקָּח · ואין צורך רק הם מענין זה במשמעם ·
וענין שני והוא קרוב לראשון רִבְּתָה גּוּרֶיהָ · אֲשֶׁר
טִפַּחְתִּי וְרִבִּיתִי · והשם תַּרְבּוּת אֲנָשִׁים חַטָּאִים · ומ״א
וְכָל מַרְבִּית בֵּיתְךָ · ענין הגדול · וענין שלישי רֹבֶה קַשָּׁת ·
והוא מורה החצים בקשת · ויש מפרשים אותו מתרגום
נער רביא · ויתכן להיות מן השרש הזה אֶת הָאַרְבֶּה
לְמִינוֹ · ונקרא כן לפי שהוא מין רב ״

רבך מֻרְבֶּכֶת תְּבִיאֶנָּה · וְלַמַּחֲבַת וְלַמֻּרְבֶּכֶת ·
פירוש חלוטה ברותחין ·

רבע רָבוּעַ יִהְיֶה הַמִּזְבֵּחַ · שיהיו רבעיו שוים ארכו
ברחבו · והתא עוד כָּל הַתְּרוּמָה חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים
אֶלֶף בַּחֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף רְבִיעִית · כלו׳ מרובעת תהיה
ארכה כרחבה · וכן מְזוּזוֹת עֲצֵי שָׁמֶן מֵאֵת רְבִעִית · כלומ׳
מאת כל צדדיו היו מרובעות · וכת׳ מן ארבע סטריהון
מרבעין · ושם החשבון בתוספת אל״ף לְאַרְבַּעַת
רָאשִׁים · אֶל אַרְבַּעַת מִקְצוֹעֵי הֶחָצֵר · לְאַרְבַּעְתָּם
מְהֻקְצָעוֹת · ולנקבות בלי הה״א וְאַרְבַּע צֹאן · וְאֶת
הַכִּבְשָׂה יְשַׁלֵּם אַרְבַּעְתָּיִם · שני פעמים ארבעה פי׳ שנים
במשפטו שנא׳ בגונב צאן וארבע צאן תחת השה · ושם
לחלק מחלק הארבעה רֶבַע הַהִין · בסגול הרי״ש · אֶל
אַרְבַּעַת רְבָעָיו · ומ״א וּמִסְפָּר אֶת רֹבַע יִשְׂרָאֵל · ומ״א
רְבִיעִית הַהִין · והתאר עם יו״ד היחש יוֹם רְבִיעִי · בְּנֵי
רִבֵּעִים · ומ״א וְעַל רִבֵּעִים · והפעל הכבד מְרֻבַּע סָבִיב ·
וְרֹחַב מֵאָה אַמָּה מְרֻבָּעַת · וכתב ר׳ יונה וממה שננזר מן
הענין הזה לְרִבְעָהּ תֶּבֶל הוּא · והכבד לֹא תַרְבִּיעַ כִּלְאַיִם ·
והנכון שיהיו מענין אָרְחִי
וְרִבְעִי זֵרִיתָ · שהוא
מתרגום ותרבץ תחת
בלעם ורבעת ״
(מ״ה והטעם שנקרא תשמיש הבהמו׳ בלשו׳ רביעה לפי שהם משמשים על ארבע רגלים ·)

רבץ כָּרַע רָבַץ כְּאַרְיֵה · וְרָבְצוּ שָׁם צִיִּים · וְרָבַצְתָּ
וְאֵין מַחֲרִיד · וְרָבְצָה בּוֹ כָּל הָאָלָה · רֹבֵץ
בֵּין הַמִּשְׁפְּתָיִם · וְהָאֵם רֹבֶצֶת · וְנָמֵר עִם גְּדִי יִרְבָּץ ·
וַתִּרְבַּץ תַּחַת בִּלְעָם · והכבד בִּנְאוֹת דֶּשֶׁא יַרְבִּיצֵנִי ·
וְרֹעִים לֹא יַרְבִּצוּ שָׁם · אֵיכָה תַּרְבִּיץ בַּצָּהֳרָיִם · מַרְבִּיץ
בַּפּוּךְ אֲבָנָיִךְ · כלומר שירביץ באבני פוך אבני הבנין
רוצה לומ׳ שיסודה יהיה באבני פוך · וזהו שאמ׳ ויסדתיך
בספירים · והשם וְעֵמֶק עָכוֹר לְרֵבֶץ בָּקָר · בחמש
נקודות · אַל תְּשַׁדֵּד רִבְצוֹ · ומ״א מַרְבֵּץ לַחַיָּה ·
ובסמוך וְאֶת בְּנֵי עַמּוֹן לְמִרְבַּץ צֹאן ״

רבק וְלָאִשָּׁה עֵגֶל מַרְבֵּק · וַעֲגָלִים מִתּוֹךְ מַרְבֵּק ·
מקום שמכניסין העגלים
שם לפטמם · ודומה לו
בדברי רז״ל הכניס לרבקה
ודשה ״
(מ״ה זה שאמרו רבקה נקרא כן בעבו׳ שדמה לעגלה המפוטמת וכן עגלה אשת דוד וכן רחל וכן בכיה וכן יעלה שמותכשי ·)

רגב מָתְקוּ לוֹ רִגְבֵי
נָחַל · וּרְגָבִים יְדֻבָּקוּ · פי׳ בהם · רבי יונה המקומות
אשר בעמקים הסמוכים לנחל ועומדים בהם חמים ·
ואחרים פירשו מגרפות העפר מוט״ש בלעז או חלקי
הנחל קורל״יש בלעז ״

רגז וְרָגְזוּ וְשַׁחַק וְאֵין נַחַת · וְרָגְזוּ וְחָלוּ · וַתִּרְגַּז בִּטְנִי ·
וְתַחְתַּי אֶרְגָּז · מוֹסְדוֹת הַשָּׁמַיִם יִרְגָּזוּ · אַל תִּרְגְּזוּ
בַּדָּרֶךְ · ואשר הוא פעל יוצא וַתִּרְגְּזִי לִי בְּכָל אֵלֶּה ·
והשם חָדְלוּ רֹגֶז · מֵעָצְבְּךָ וּמֵרָגְזֶךָ · ומ״ם השמוש בחרק
וכבר כתבנו הדומים לו בחלק הדקדוק · ובה״א הנקבה
וּמֵימֶיךָ בְּרָגְזָה וּבִדְאָגָה תִּשְׁתֶּה · והתפעל יַעַן הִתְרַגֶּזְךָ
אֵלַי · והפעל הכבד וְהִרְגִּיז לְיֹשְׁבֵי בָבֶל · הַמַּרְגִּיז אֶרֶץ
מִמְּקוֹמָהּ · לָמָּה הִרְגַּזְתַּנִי לְהַעֲלוֹת אֹתִי · ענין הרעדה
והתנועה מן הפחד או מן הכעס · וכתב החכם רבי יונה
עַל וְאֵת הִתְרַגֶּזְךָ אֵלַי ואפשר שיהיה נופל זה הלשון על
קול הרעם והרעש ויהיה
החפץ בהתרגזך העתרתך
עלי בדבריכם והגברתך
(מ״ה שנם לשון רגם בשי״ן כוה הלשון בחלוף זי״ן בשי״ן כדין זסכין ·)
לשונך עלי וממה שמחזיק זה אמרו ושאננך עלה באזני ·
ר״ל רבוי דבריך · ודומה לענין הזה אמרו ותרגזי לי בכל
אלה · כלומ׳ הרבית בכל המעשים האלה · תָּשִׂימוּ בָאַרְגַּז
מִצִּדּוֹ · כתבנו אותו בשער האל״ף בן ארבע אותיות ״

רגל לֹא רָגַל עַל לְשֹׁנוֹ · והכבד וַיְרַגֵּל בְּעַבְדְּךָ ·
ענין המלשינות והרכילות ואפשר שיהיה
מלשון רגל לפי שהמלשין והרכיל הולך תמיד ומספר
דברים מזה לזה · וקרוב לענין הזה וַיְרַגְּלוּ אוֹתָהּ · עֲלוּ
וְרַגְּלוּ אֶת הָאָרֶץ · בענין ויתורו את הארץ · רֶגֶל תַּחַת
רָגֶל · בשש נקודות והוא בלשון נקבה · רַגְלִי עָמְדָה
בְמִישׁוֹר · רֶגֶל יְשָׁרָה ·
וְהַשְּׁנֵי וְרַגְלַיִם לַפִּסֵּחַ אָנִי ·
אֲשֶׁר לוֹ אַרְבַּע רַגְלַיִם ·
וּזְרֹעֹתָיו וּמַרְגְּלֹתָיו ·
רגליו · וַתִּשְׁכַּב מַרְגְּלֹתָיו ·
אצל רגליו · שֵׁשׁ מֵאוֹת
אֶלֶף רַגְלִי · כלומר שהיו
הולכים ברגליהם · וכן פי׳
(מ״ה וכמכה נ״כ הריבוי בלשון זכר רגליהם לרע ירוצו וכן לא ישככו רגליה או כלמ׳ שהם על דרך כי ינאו בכות שילה וכן יתנו יקר לבעליה ותמהתי לאחר לא הביא ברגל שהוא מתרכנול שהוא פי׳ אותו במלכי׳ תרכנולת הבר :)
אֶת רַגְלַיִם רָצְתָה · בָּעֵמֶק שֻׁלַּח בְּרַגְלָיו · שלא שאל בהמה
לרכוב עליה מרוב מרוצתו וחפצו במלחמה · וכן וַיֵּצֵא
הַמֶּלֶךְ וְכָל בֵּיתוֹ בְּרַגְלָיו · מרוב הפחד והדאגה · וְכָל הָעָם
אֲשֶׁר בְּרַגְלֶיךָ · כלומר ההולכים עמך לרגלך · וכן לְרֶגֶל
הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר לְפָנַי וּלְרֶגֶל הַיְלָדִים · כלומר לאשם שלא
היו רגליהם במרוצה ובמהירות והוא התנהל לרגלם ·
וַיְבָרֶךְ יְיָ אֹתְךָ לְרַגְלִי · פירוש בענין שאומרים רגל טובה
לפלוני · וְלֹא עָשָׂה רַגְלָיו · בינוי לשער הערוה כמו
שאמר וְשַׂעַר הָרַגְלָיִם · וכן לְהָסֵךְ אֶת רַגְלָיו · בינוי
להשתין מים · ות׳ ולא עשה רגליו כמשמעו שתרגם
ולא שטף רגלוהי · שָׁלֹשׁ רְגָלִים תָּחֹג לִי בַּשָּׁנָה · כִּי
הִכִּיתַנִי זֶה שָׁלֹשׁ רְגָלִים · פי׳ פעמים ושניהם לשון אחד ·
וְאָנֹכִי תִרְגַּלְתִּי לְאֶפְרַיִם · פירשו בו כמו הרגלתי בחלוף

ת"ו בה"א ענין הרגילות ידוע בדברי רז"ל שהוא כענין המנהג וכבר ביארנו דקדוק המלה הזאת בחלק הדקדוק בבנין הפעיל · עֵין רֹגֵל · תרגם יונתן עין קצרא ותרגום שדה כובס חקל משטח קצריא ועניין רוגל מענין רגל כי מכבסי הבגדים ישפשפו אותם ברגליהם ״

רגם וְרָגְמוּ אֹתוֹ כָּל הָעֵדָה · וַיִּרְגְּמוּ אֹתוֹ אֶבֶן · וְרָגְמוּ עֲלֵיהֶן אֶבֶן · רָגֹם יִרְגְּמוּ בוֹ · יִרְגְּמֻהוּ בָאָבֶן · כִּצְרוֹר אֶבֶן בְּמַרְגֵּמָה · קבוצת אבני' ביחד קלפי"ר בלעז ופי' אבן אבן טובה · ואא"ז כתב במרגמה כמו ארגמן ופי' כצרור אבן מאבני החוצורת כבגד ארגמן כן הנותן לכסיל כבוד · וְרֶגֶם מֶלֶךְ וַאֲנָשָׁיו · בשש נקודות · שָׂרֵי יְהוּדָה רִגְמָתָם · פי' קהלם וי"מ שריהם ויונתן לא תרגם ורגם מלך אולי שני אנשים היו שמם כך שראצר ורגם מלך והוא הנכון ״

רגן וְרוֹגְנִים יִלְמְדוּ לֶקַח · והנפעל והוא מי שהותמד מלאכת ההתול בו לפיכך שב פעול ואם הוא פועל · דִּבְרֵי נִרְגָּן כְּמִתְלַהֲמִים · וַתֵּרָגְנוּ בְאָהֳלֵיכֶם · הם האנשים שדעתם ומחשבתם להרע ועסקם בענין התלונה והסכסוך ומראים בפיהם מה שאין בלבם וזהו שאמר באהליכם ״

רגע בְּכֹחוֹ רָגַע הַיָּם · רֹגַע הַיָּם וַיֶּהֱמוּ גַלָּיו · עוֹרִי רָגַע וַיִּמָּאֵס · ענין הבקיעה והמחץ · ומזה וְעַל רִגְעֵי אֶרֶץ · ר"ל בקעי ארץ מקומות שנסתרים שם · ויש לפרש מזה וְעַד אַרְגִּיעָה לְשׁוֹן שָׁקֶר · כלומר אבקיענה ואכרתנה ופירוש ועד כמו לעד שזכר · וכן יש לפרש מזה כִּי אַרְגִּיעָה אֲרִיצֵם מֵעָלֶיהָ · כלומר אכרתם ואגלם מארצם · וענין אחר שָׁם הִרְגִּיעָה לִּילִית · הָלוֹךְ לְהַרְגִּיעוֹ יִשְׂרָאֵל · וּבַגּוֹיִם הָהֵם לֹא תַרְגִּיעַ · והפעל היוצא וְעַד אַרְגִּיעָה לְשׁוֹן שָׁקֶר · כלומר אשקיטנה שלא תרבה לדבר · וּמִשְׁפָּטִי לְאוֹר עַמִּים אַרְגִּיעַ · כלומר לעיני העמים ארגיע לכם ומשפטי להם · לְמַעַן הִרְגִּיעַ אֶת הָאָרֶץ וְהִרְגִּיז לְיֹשְׁבֵי בָבֶל · והוא מקור בחרק הה"א ואפשר שיהיה הרגיע עבר במקום עתיד כאילו אמר למען ירגיע את הארץ וירגיז ליושבי בבל · והשם וּמִצְאוּ מַרְגּוֹעַ לְנַפְשְׁכֶם · ומ"א וְזֹאת הַמַּרְגֵּעָה · ומ"א לדעת קצת המפרשים וּבְרֶגַע שְׁאוֹל יֵחָתּוּ · בסגול · והנפעל הֵרָגְעִי וָדֹמִּי · ענינם המנוחה והחשקט · ור' יונה פי' מזה ועל רגעי ארץ · כלומר ענוי ארץ והרפים שבה · וכן פי' עוד מזה עורי רגע · כלומר נרפה ונחלש · רֶגַע אֲדַבֵּר · בסגול · והקבוץ וְחָרְדוּ לִרְגָעִים · הוא הזמן המועט · ורבי יונה פי' מזה ומשפטי לאור עמים ארגיע · כלומר משפטי אראה בכל רגע מהזמן להאיר בו לעמים וכן פירש מזה כי ארגיעה אריצם מעליה · כלומר כשהיה מעט מן הזמן אגרשם ממנה · ובת"י ארי בזמן איתינון עלה · וכתב רבי יונה כי א"לף ארגיעה וארגיע נוספות כא"לף אכזיב ואכזיבה כמו והיה כזיב ״

רגש לָמָּה רָגְשׁוּ גוֹיִם · והשם מֵרִגְשַׁת פֹּעֲלֵי אָוֶן · ומשקל אחר נְהַלֵּךְ בְּרָגֶשׁ · ענין הקיבוץ וההמון · ותרגום והשבתי את המון מצרים ואבטל ית רגשת מצראי ״

רדד הָרוֹדֵד עַמִּי תַחְתָּי · והפעל הכבד וַיָּרֶד עַל הַכְּרוּבִים וְעַל הַתִּימֹרוֹת אֶת הַזָּהָב · והשם מַעֲשֵׂה מוֹרָד · ענין פרישה ורקיעה ותרגום וירקעו את פחי הזהב ורדידו ית טסי דהבא · ומן השרש הזה והענין חזה לָרַד לְפָנָיו גּוֹיִם · והוא מקור מן הקל בפלס כשך יקושים מן וחמת המלך שככה · נָשְׂאוּ אֶת רְדִידִי מֵעָלַי · והרדידים הם כדמות צעיפים או מעטפות הנקראים בערבי א"ל ארדא · ויש מפרשים קלעי משי שעושין הנשים לקשור ראשן רד"לץ בלעז ״

רדה וְרָדוּ בָכֶם שֹׂנְאֵיכֶם · לֹא תִרְדֶּה בוֹ בְּפָרֶךְ · רְדֵה בְּקֶרֶב אֹיְבֶיךָ · וְיֵרְדְּ מִיַּעֲקֹב · וְיֵרְדְּ מִיָּם עַד יָם · וּבְחָזְקָה רְדִיתֶם אֹתָם וּבְפָרֶךְ · לֹא יִרְדֶּנּוּ בְּפָרֶךְ · שָׁלַח אֵשׁ בְּעַצְמֹתַי וַיִּרְדֶּנָּה · פירוש וירדה בה בעצם · וכן שָׁם בִּנְיָמִן צָעִיר רֹדֵם · פירוש רודה בם והוצרכנו לתיקון זה בעבור כי רוב הענין קשור עם ב"ת וטוב הוא לתקן המעט אחר הרוב · וכן תרגם המתרגם לא ירדנו בפרך לא ישלוט ביה · וכן לשון ממשלה שהוא בענין הזה קשור עם ב"ת ברוב מלבד אחדים נקשרו בלא ב"ת מושל בגבורתו · מושל עמים · וכן מזה השרש רדיתם אותם · לא ירדנו בפרך · וירדנה · רודם · וטוב הוא ללכת אחרי הרוב בשימוש הלשון · והפעל הכבד וּמְלָכִים יַרְדְּ · וכבד אחר אָז יְרַד שָׂרִיד · יְרַד לִי בַּגִּבּוֹרִים · ענין הממשלה · וענין אחר רָדָה הַדְּבַשׁ · וַיִּרְדֵּהוּ אֶל כַּפָּיו · וְהַכֹּהֲנִים יִרְדּוּ עַל יְדֵיהֶם · ענין לקיחה פי' ירדו השחד על ידיהם כרודה הדבש שהוא טוב וערב · וכן בדברי רז"ל בלקיחת פת מן התנור אף הרודה ונותן לסל · ויש מפרשים ירדו מהענין הראשון כלומר הכהנים רודים בעם על ידי הנביאים ובמצותם ״

רדם נִרְדַּמְתִּי עַל פָּנַי אָרְצָה · וְהוּא נִרְדָּם וַיָּעַף · פתח ועבר · נִרְדָּם וְרֶכֶב וָסוּס קמץ ובינוני · וַיִּשְׁכַּב וַיֵּרָדַם · והשם וַיַּפֵּל יְיָ אֱלֹהִים תַּרְדֵּמָה · היא השינה החזקה ״

רדף רָדַף אַחֲרֵי הָרֶכֶב · וְלֹא רָדְפוּ אַחֲרֵי בְּנֵי יַעֲקֹב · רִדְפוּ אַחֲרַי כִּי נָתַן יְיָ אֶת אֹיְבֵיכֶם אֶת מוֹאָב בְּיֶדְכֶם · בַּקֵּשׁ שָׁלוֹם וְרָדְפֵהוּ · תַּחַת רָדְפִי טוֹב · נמשך הקמץ בטעם · צֶדֶק צֶדֶק תִּרְדֹּף · שֹׁבֵר יִרְדּוֹפוּ · וַיָּקָם אָדָם לִרְדָפְךָ · אִם לֹא דָם שָׂנֵאתָ וְדָם יִרְדָּפֶךָּ · בקמץ חטף בקריאת בן אשר ובקריאת בן נפתלי יִרְדָּפֶךָּ בשוא ופתח · והנפעל עַל צַוָּארֵנוּ נִרְדָּפְנוּ · וההתפעל לדעת המדקדקים יִרַדֹּף אוֹיֵב נַפְשִׁי · וכבר זכרנו דעתנו בו בחלק הדקדוק בבנין התפעל · והכבד וְרִדְּפָה אֶת מְאַהֲבֶיהָ · וּמְרַדֵּף צְדָקָה וָחָסֶד · וְאֹיְבָיו יְרַדֶּף חֹשֶׁךְ · והוא פועל יוצא לשלישי שהאל מרדף והחשך רודף והאויבים רדופים · ושלא נזכר פעלו ממנו וְרֻדַּף כְּמֹץ הָרִים · וכבד אחר כִּתְּרוּ אֶת בִּנְיָמִן הִרְדִיפֻהוּ · מֻרְדָּף בְּלִי חָשָׂךְ ·

רהה אַל תִּפְחֲדוּ וְאַל תִּרְהוּ · ענינו לפי מקומו אל תפחדו ״

רהב יִרְהֲבוּ הַנַּעַר בַּזָּקֵן · פירוש יתחזקו ויתגאו · והמקור וְרָהְבָּם עָמָל וָאָוֶן · בפלס בשמרם עקב רב · או הוא שם · והיוצא לֵךְ הִתְרַפֵּס וּרְהַב רֵעֶיךָ · כלומר הכנע לפניו וחזקהו בדברי רצוי · וא"עפ שמלת רעיך כתוב ביו"ר והמסורת עליו לית"א מלא תחית היו"ד נוסף' או יהיה מנחי הלמד והיו"ד למ"ד הפעל · ויש לפרשו לשון רבים ויהיה חסר ב"ית ברעיך · כלומר שתרבה עליו רעים · והשם רַהַב הֵם שָׁבֶת · כלומר החוזק שלהם ישבת ויבטל ואו' זה בעבור מצרי' כי הוא החוזק שלהם וכבר פירשתי בו פי' אחר בשרש ישב · אַזְכִּיר רַהַב וּבָבֶל · הוא מצרים ולפי שהיו מצרים בעלי חוזק וגאות קראם כן · הַמַּחְצֶבֶת רַהַב · וּבִתְבוּנָתוֹ מָחַץ רָהַב · כלם ענין חוזק

חוזק ואומץ׃ וְרָהְבָּם עָמָל וָאָוֶן׃ פירוש חתוקף שלהם
הבל הוא כי במהרה גז׃ וְלֹא פָנָה אֶל רְהָבִים׃ אל בעלי
החוזק והגאוה ותמה אני ממדית שמצאתי בספר הנקוד
לרבי יהודה חיוג שכתב וּפָחַד וְרָחַב לְבָבֵךְ בה״א ואמר כי
הרי״ש קמוצה וה״א פתוחה להפריש בינו ובין רהב ובכל
שהוא פתוח כולו ואנחנו קבלנו קריאתו וְרָחַב בחי״ת
וכן כתבו רבי יונה בחי״ת׃
והפעל הכבד תַּרְהִבֵנִי
בְנַפְשִׁי עֹז׃ פי׳ תחזקני
שתתן עוז בנפשי להתחזק
על עבודתך׃ שֶׁהֵם הִרְהִיבֻנִי׃ חזקו חשקי ואמצוני עליו׃

א״א ובמסורת רהב קס״ב בלישנא דכתיבין בה״א ולא מכו זה עמק׳ משמ׳ שהוא ורחב בחי״ת

רהט

רָהִיטֵנוּ בְּרוֹתִים׃ תרגום וירץ ורהט והם
בנינים שהולכים בהם בבתים הגבוהים
מבית לבית קורו״ש בלעז׃ וכן מֶלֶךְ אָסוּר בָּרְהָטִים׃
כלומר המלך ירצה להיות אסור באותן הרהטים שיהיה
על ביתה תמיד מרוב חשקו בה ורבי יונה פירש רהיטנו
ברותים מרזבים ואסור ברהטים משל על תלתלי שערה
דמה התלתלים לרהטים ואמר כי המלך אסור אחרית
אותם התלתלים׃ ומדברי רז״ל נראה פי׳ רהיטנו הקורות
הדקות שאמרו אבני ביתו של אדם ורהיטי ביתו של אדם
הם מעידים בו שנא׳ אבן מקיר תזעק וכפים מעץ יעננה׃
ובמדרש קורות בתינו ארזי׳ רהיטנו ברותי׳ מכאן למדה
תורה דרך ארץ שיהיה אדם מקרה ביתו בארזים ומרהט
בברותים׃ בָּרְהָטִים בְּשִׁקֲתוֹת הַמָּיִם׃ במקום מרוצת
המים בבריכות העשויות בארץ להשקות שם הבהמות׃

ריב

רַבְתָּ יְיָ רִיבֵי נַפְשִׁי׃ הוֹי רָב אֶת יוֹצְרוֹ׃ חֲרוֹב
רָב׃ וְרוֹב עֲצָמָיו אֵיתָן׃ הוא מקור או פעל
עבר לגזרת פעול ופי׳ יריב הקב״ה עצמיו במכאוב איתן
ובמכאוב שזכר עומד במקום שני׳ או פירושו יריב עצמיו
שהם חזקים ואיתנים׃ והפעל הכבד מַדּוּעַ אֵלָיו רִיבוֹתָ׃
משפטו הריבות׃ נִצָּב לָרִיב יְיָ׃ משפטו להריב כי הוא
מקור וכן לדין׃ אִם אֱלֹהִים הוּא יָרֶב לוֹ׃ וַיְּרִיבוּ רֹעֵי
גְרָר׃ רִיבָה יְיָ אֶת יְרִיבַי׃ רִיבוּ בְאִמְּכֶם׃ יָרֶב בּוֹ הַבַּעַל׃
וְאֶת יְרִיבֵךְ אָנֹכִי אָרִיב׃ והיו״ד ביריבי וביריבך אמרו כי
נהפך ע״ין הפעל בפ״א ונכון הוא לומר שהיודין נוספות
כיוד יקום׃ והשם מַסָּה וּמְרִיבָה׃ ומ״א כִּי רִיב לַיְיָ עִם
עַמּוֹ׃ אַל תֵּצֵא לָרִיב מַהֵר׃ ענין מריבה ידוע׃

רוד

עוֹד רָד עִם אֵל׃ מַדּוּעַ אָמְרוּ עַמִּי רַדְנוּ׃
ענינם ענין ממשלה ואמר רד עם אל כענין
כי שרית עם אלהים׃ ופי׳ אמרו עמי רדנו כלומר יש לנו
ממשלה ושרים ומלכים לא נבא עוד אליך׃ והפעל
הכבד וְהָיָה כַּאֲשֶׁר תָּרִיד׃ כלומר כאשר תמשול כלומר
כשיבא עת הממשלה לך שישראל יעברו על התורה
ויפרקו מעליהם עול המצות ופרקת עולו מעל צוארך׃
ויש מפרשים כאשר תריד כענין אָרִיד בְּשִׂיחִי וְאָהִימָה׃
והוא ענין תנודה על החולה או על הצרה פלני״ר בלעז׃
וי״מ מזה הענין יְמֵי עָנְיָהּ וּמְרוּדֶיהָ׃ זְכָר עָנְיִי וּמְרוּדִי׃
ויש לפרש ומרודיה ומרודי ענין שלטול׃ וכן וַעֲנִיִּים
מְרוּדִים תָּבִיא בָיִת׃ ובת׳ וחשיכיא מטלטלין׃ וכן תרגם
מַדּוּעַ אָמְרוּ עַמִּי רַדְנוּ׃ מה דין אמרו עמי אטלטלנא׃
וכבר כתבנו מרודים מרודיה ומרודי בשרש מרד׃

רוה

יְרְוֻיֻן מִדֶּשֶׁן בֵּיתֶךָ׃ וְרִוְּתָה מִדָּמָם׃ והתאר
כְּגַן רָוֶה׃ סְפוֹת הָרָוָה׃ פירשתיו בשרש
ספה׃ ובת שלום כוסי רְוָיָה׃ וַתּוֹצִיאֵנוּ לָרְוָיָה׃ פירושו
לארץ רויה׃ והפעל הכבד כִּי אִם הִרְוָה אֶת הָאָרֶץ׃

[Margin: תלים נ׳ · תלים מ׳ · ישעיה ס׳ · תלים קל״ח · שיר ז׳ · שיר א׳ · שיר ז׳ · בראשית ל׳ · איכה ג׳ ישעי׳ מ״ה שופטי׳ י״א · איוב ל״ג · איוב ל״ג · ישעיה ג׳ · שופטים ו׳ · בראשית כ״ו · תלים ל״ה הושע ב׳ שופטי׳ ו׳ · ישעיה מ״ט · שמות י״ז · מיכה ו׳ · משלי כ״ה · הושע י״א · ירמיה ב׳ · בראשית כ״ז · תלים נ״ה · איכה א׳ · איכה ג׳ · ישעיה נ״ח · ירמיה ב׳ · תלים ל״ו · ירמיה מ״ו · ישעיה נ״ח · דברים כ״ט · תלים כ״ג · תלים ס״ו · ישעיה נ״ה]

וְחֵלֶב זְבָחֶיךָ לֹא הִרְוִיתָנִי׃ הִרְוַנִי לַעֲנָה׃ וּמַרְוֶה גַּם הוּא
יוֹרֶה׃ ופירושו ומרוה נפש העניים גם הוא יקרא יורה
והוא המטר כי כמו שהמטר מרוה הארץ ומשביעה כן
הוא מרוה נפש העניים ומדשנת וכבד אחר וְרִוֵּיתִי נֶפֶשׁ
הַכֹּהֲנִים דָּשֶׁן׃ הטעם בתי״ו תְּלָמֶיהָ רַוֵּה׃ אֲרַיֶּוְךָ דִּמְעָתִי׃
מלעיל בשני פשטים לפיכך הוו בפתח קטן והיוד היא
ע״ין הפעל והוו למ״ד הפעל והוא שלם והיה ראוי על
המנהג היוד בשבא׃ ואשר הוא עומד מזה הכבד כִּי
רִוְּתָה בַשָּׁמַיִם חַרְבִּי׃
וְרִוְּתָה אַרְצָם מִדָּם׃ ומזה
השרש והענין אַף בְּרִי
יַטְרִיחַ עָב׃ ופירושו ברויה
יטריח העב להמטיר על
הארץ עד שתרוה׃

א״א אין הפרש בין רוה וכין שבע רק שלשון רוה איכו בא רק על לשון שתייה ולשון שבע הוא בא על לשון אכילה׃

רוח

וְרָוַח לְשָׁאוּל׃ אֲדַבְּרָה וְיִרְוַח לִי׃ והשם רֶוַח
וְהַצָּלָה׃ וְרֶוַח תָּשִׂימוּ׃ בסגול׃ ומשקל אחר
כִּי הָיְתָה הָרְוָחָה׃ לְרַוְחָתִי לְשַׁוְעָתִי׃ ופירושו אל תעלם
אזנך לשועתי שאני משוע אליך בעבור רוחתי׃
והפעל הכבד וַעֲלִיּוֹת מְרֻוָּחִים׃ ענין הריוח ידוע שהוא
הפך הצוקה׃ ורבי יונה כתב מזה לְרוּחַ הַיּוֹם׃ כלומר
בעת רוח היום ורוח היום הוא קרות אוירו ואפשר
לפרשו מענין רוח הנושבת כמשמעו כלומר לעת פנות
היום שנושב הרוח ומתהלך שב אל הרוח או אל הקול
וכמוהו קולה כנחש ילך׃ וענין אחר רוּחַ יְיָ דִּבֶּר בִּי׃ כל
אֲשֶׁר הָיָה בָרוּחַ עִמּוֹ׃ וְרוּחֲךָ הַטּוֹבָה נָתַתָּ לְהַשְׂכִּילָם׃
וַיֵּצֵא הָרוּחַ וַיַּעֲמֹד לִפְנֵי יְיָ׃ הוא רוח הנבואה או מלאך׃
וכן וְסוּסֵיהֶם בָּשָׂר וְלֹא רוּחַ׃ ולא מלאך לפי שהוא רוחני׃
וכן אֲדֹנָי אֱלֹהִים שְׁלָחַנִי וְרוּחוֹ׃ ומלאכו׃ וְרוּחַ לָבְשָׁה אֶת
עֲמָשַׂי׃ פירוש רוח הרצון והחפץ׃ וכן יַעַן הָיְתָה רוּחַ
אַחֶרֶת עִמּוֹ׃ עַד יֵעָרֶה עָלֵינוּ רוּחַ מִמָּרוֹם׃ רצון הבורא׃
וּשְׁאָר רוּחַ לוֹ׃ יתרון רצון ורוח טובה היה לו לאברהם
אבינו ועוד נפרש הפסוק בשרש שאר׃ אֶל אֲשֶׁר יִהְיֶה
שָׁמָּה הָרוּחַ לָלֶכֶת יֵלֵכוּ׃ כלומר אל אשר יהיה חפצם
ורצונם ללכת ילכו׃ ויש לפרש מזה אַבִּיעָה לָכֶם רוּחִי׃
וְרוּחַ לֹא יָבֹא בֵינֵיהֶם׃ אויר׃ וְרוּחַ גְּדוֹלָה וְחָזָק׃ רוּחַ
קָדִים׃ הרוח הנושבת׃ ומזה נגזר אֲשֶׁר זֹרֶה בָרַחַת׃
בשקל מלא כף נחת׃ והוא הכלי שמזרים בו התבואה
לפי שמניפין אותו אל הרוח פ״לא בלעז׃ וכתב החכם
רבי יעקב בן אלעזר מזה וְהוֹרַדְתִּי בָרִיחִים כֻּלָּם׃ והם
הספינות ונקראו כן לפי שהולכים ברוח׃ ובת׳ ואחיתית
במשוטין כולהון׃ ויתכן לפרש מזה ועליות מרוחים׃
כלומר שיכנס בהם הרוח עשויין לימי הקיץ וזהו שאמר
וקרע לו חלוני׃ וְהֵבֵאתִי אֶל עֵילָם אַרְבַּע רוּחוֹת
מֵאַרְבַּע קְצוֹת הַשָּׁמַיִם׃ פירוש ארבע מלכיות ודמה
אותם לרוח כמו שהרוח החזקה משחתת ומכלה הארזים
הגבוהים ורז״ל באמרו ארבע כי מכל צד ומכל פנה תבא
להם הרעה׃ ומהענין הזה נקראת הפאה רוח לפי שהם
ארבע רוחות לארבע הפאות׃ לְכָל רוּחַ אֱזָרֶה׃ מָדַד
רוּחַ הַצָּפוֹן׃ אֶת רוּחַ הַדָּרוֹם מָדַד׃ וַיִּהְיוּ הָרִמֹּנִים
תִּשְׁעִים וְשִׁשָּׁה רוּחָה׃ מלעיל ופירושו לרוח אחת היו
הרמונים כך׃ לְאַרְבַּע רוּחוֹת מְדָדוֹ׃ וי״מ מזה סוֹבֵב
סֹבֵב הוֹלֵךְ הָרוּחַ וְעַל סְבִיבֹתָיו שָׁב הָרוּחַ׃ והוא אומר
על השמש שיסוב וילך הפאה׃ וְרוּחַ כָּל בְּשַׂר אִישׁ׃
רוּחוֹ וְנִשְׁמָתוֹ אֵלָיו יֶאֱסֹף׃ פעמים היא קרואה כל
אחת משלש הנפשות׃ כן או הנשמה העליונה בלבד׃

[Margin: ישעי׳ מ״ג · איכה ג׳ · משלי י״א · ירמיה ל״א · תלים ס״ה · ישעיה ל״ו · ישעיה ל״ד · ישעיה ל״ד · איוב ל״ז · שמואל א׳ ט״ז · איוב ל״ב · אסתר ד׳ · בראשית ל״ב · שמות ח׳ · איכה ג׳ · ירמיה כ״ב · בראשית ג׳ · שמואל ב׳ כ״ג · ד״ה א׳ כ״ח · נחמיה ט׳ · מלכים א׳ כ״ב · ישעיה ל״א · ישעיה מ״ח · ד״ה א׳ י״ב · במדבר י״ד · ישעיה ל״ב · מלאכי ב׳ · יחזקאל א׳ · משלי א׳ · איוב מ״א · מלכי׳ א׳ י״ט · שמו׳ ו׳ · ישעיה ל׳ · ישעיה מ״ג · ירמיה מ״ט · יחזקאל ה׳ · יחזקאל מ״ב · יחזקאל מ״ב · ירמיה נ״ב · יחזקאל מ״ב · קהלת א׳ · איוב י״ב · איוב ל״ד]

והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה · או השכונה בלב והיא בעלת הכעס לפיכך אמר אל תבהל ברוחך לכעוס · כי תשיב אל אל רוחך · הניחו את רוחי בארץ צפון · כל רוחו יוציא כסיל · פירוש כל רצונו · ויש שיאמר על הנשימה רוח רוחי זרה לאשתי · לא יתנני השב רוחי · וברוח שפתיו ימית רשע · פירוש בדבר שפתיו כי הדבר יוצא מהפה ברוח והבל · אביעה לכם רוחי · ואא״זל פירש מזה והריחו ביראת יי · דבורו יהיה ביראת יי · וכן פירש מזה לרוחתי לשועתי · אל תעלם אזנך לדברי ולצעקתי ״

רום

ידינו רמה · ובתרגום ע״ז הפעל בא״לף נראית וראמה וישבה תחתיה · ארום בגוים · וירם כבוד יי · רומה על השמים · והמקור לרום מעל הארץ ·

א״א הוא לשון עבר כי הטעם מלעיל וכן כת׳ פס״א על יי׳ רמה ידך ז״ל תיבה זו חלוקה מתיבות כיוצ׳ בה כי כל יד רמה שבמקר׳ טעמ׳ למטה וזה טעמ׳ למעלה שהוא לשון עבר עכ״ל ותמהתי למה לא דבר שמחב׳ מזה דבר·

כרם זלות לבני אדם · בשרק ופירושו כרום הרשעים זלות לבני האדם · ובחולם וברומם ירומו אותם · והתאר על כל גאה ורם · על ההרים הרמים · ורמי הקומה · עינים רמות · ונכתב באל״ף ראמות לאויל חכמות · ומשקל אחר רום עינים ורחב לב · בפלס עול ימים · וכל שת חום · סוג לב · ואפשר שיהיה רום עינים שם כמו ורם לבו · והשם בחולם רום ידיהו נשא · בפלס אור · ובה״א ולא תלכו רומה · בפלס שואה קומה · ומשקל אחר עלית למרום · ושהדי במרומים · על גפי מרומי קרת · ומשקל אחר ותעשי לך רמה · ורמתך עשית בכל רחוב · ובקבוץ ונתצו רמתיך · ומ״א ומלאתי הגיאיות רמותיך · בשרק · ובהכפל למ״ד הפעל מרוממותיך נפצו גוים · בשרק · ומשקל אחר תרומה ליי · ושדי תרומות · וביו״ד היחש והיתה להם תרומיה מתרומת הארץ · והפעל הכבד והרים את הדשן · ופירשו רז״ל שהיה מרים מלא מחתה מן הדשן בכל יום ונותן במזרחו של כבש אבל הוצאת הדשן שאמ׳ והוציא את הדשן לא היה בכל יום אלא כשהיה דשן הרבה על המזבח ואין מקום למערכה ואז מפנה הדשן ומוציאו משם ואע״פ שהיו מורידין תל הדשן בכל יום ומוציאין אותו משם לא היתה המצוה אלא הרמת הדשן בכל יום אבל דשון המזבח לא שהרי ברגלים לא היו מדשני׳ והיו מניחין התל כמו שהוא מפני שהוא נוי למזבח · הרימותי ידי · וירם השבת · תרימו תרומה · וכסילים מרים קלון · וקצר רוח מרים אולת · ולא ממדבר הרים · כלומר ההרמה וההגדלה לא תבא לו לאדם לא ממוצא השמש ולא ממערבו ולא ממדבר הרים כלומר מרוב השתדלותו והליכתו לכאן ולכאן לא תבא לו הגדולה כי אם על ידי השם כמו שאמר כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים · ומקצת הספרים ממדבר פתח ואם כן יהיה הרים מגזרת הר ואף על פי כן הראשון הוא הנכון ואם בא ממדבר פתח זולתי הסמיכות הנה כמוהו משפט אחד יהיה לכם · ומקסם חלק · ולשומו מרמס · ובמדרש מהו ולא ממדבר הרים אמר רבי אבא כל הרים שבמקרא הם הרים חוץ מזה שהם רוממות שאין אדם מתרומם מן הדרכים הללו ומה הקב״ה עושה נוטל נכסים מזה ונותן לזה שנאמר כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים · וירם יד במלך · כלומר מרד בו וזהו הרמת יד בו · ושלא נזכר פעלו ממנו אשר הונף ואשר הורם · ופירשנו בשרש נוף מה בין תרומה להנפה · כאשר יורם משור · הרם התמיד · וכבד אחר גדלתי ורוממתי · ארוממך אלהי המלך · לרומם את בית אלהינו · וירוממוהו בקהל עם · ואשר הוא עומד תרוממנה קרנות צדיק · ובבנין התפעל עתה ארומם · וירמו הכרבים · ירמו אותם · הרמו מתוך העדה · וכבר כתבתי דקדוק המלורית האלה בחלק הדקדוק בשרש רום · והתאר ימין יי רוממה · והשם במשקלו רוממות אל בגרונם · והאחד ממנו רוממת וכל הענין הזה הגבהה · ורבי יונ׳ חלק ביניהם ואין צורך כי הפרשת דבר מדבר הגבהה היא · וכן וכסילים מרים קלון · מגביה ומביא עליו הקלון · וכן מרים אולת · מגביה ומביא עליו האולת · ואפשר שיהיה נגזר מענין זה וארמון על משפטו ישב · לפי שהוא בנין גבוה נקרא כן וכבר הביאותיו שרש בפני עצמו ארם · ראמות וגביש · אבן מהאבנים היקרות · ויש מפרשים אותו כמו אלמוגים שהוא הנקרא בלעז קור״ל ״

רוע

ובעיני משה רע · וירע בעיניו · ורעה לך זאת · ורעה עינך · והתאר כדבר הרע הזה · רע עין · ורעים לא נתקו · ורעה לא תמצא בך · והקבוץ לא תהיה אחרי רבים לרעות · כלומר לעשות רעות · גם את הרעות למדת את דרכיך · פירוש הנשים הרעות · והשם רוע מעלליהם · אין זה כי אם רוע לב · ואין להפריש בין ענין זה לענין רבורית רעות צדיק · להציל לו מרעתו · כי רעה שתבא מאת האדם או רעה שתבא לו מאת השי׳ הכל רעה אין הפרש ביניהם · והפעל הכבד הרעו מעלליהם · הנם על האלמנה אשר אני מתגורר עמה הרעות · ולנביאי אל תרעו · לא ייטיב יי ולא ירע · ותרע לעשות · למה הרעותם לי · ואם הרע תרעו · וירעו אותנו · כמו לנו · חנף ומרע · מרע מקשיב על שפת און · כי מרעים יכרתון · זרע מרעים · אינו אומר מרעים על האבות אלא על הבנים כלומר זרע שהם מרעים ובנים משחיתים מעלליהם ·

א״א ובמסורת ורעה ט׳ ו׳ כיסין ופס מזה הסורש וג׳ ענין ופס נשרש רעה עש:

וכן בענין דלות הגוף והשתנות הפנים ורעות תאר מאד · רעות המראה · מדוע פניכם רעים · בכל ארץ מצרים לרוע · ולא הייתי רע לפניו · פי׳ עד היום לא הייתי רע לפניו אלא שמח וטוב לב והיום כשראה אותי כך שאלני מדוע פניך רעים כלם ענין רעה וידוע הוא · וע״א תתקעו ולא תריעו · יריע אף יצריח · הריעו והריעותם · וירע העם · למה תריעי רע · ושלא נזכר פעלו מהדגוש ובכרמים לא ירנן לא ירועע · והשם ותקעתם תרועה · ותרועה בעת צהרים · והשם במ״א למה תריעי רע · יגיד עליו רעו · את קול העם ברעה · ופירוש יגיד עליו רעו כי הרעם יגיד ויורה על הגשם · וההתפעל יתרועעו אף ישירו · עלי פלשת התרועעי · כלם ענין תרועה שהוא השמעת הקול כתרועה לשמחה או לאבל כמו למה תריעי רע · ותרועה בעת צהרים · ואמר יתרועעו אף ישירו · על השבלים כאשר נושב בהם הרוח ומכים זה בזה כאילו הם מתרועעים ומשירים · וענין אחר איש רעים להתרועע · רעך ורע אביך · ותכרו על ריעכם · נכתב בו היו״ד ע״ן הפעל · לך התרפס ורהב רעיך · והוא כתוב ביו״ד אולי הוא לרבים · וכבר פירשנו אותו בשרש רהב · וכן ונתתי לרעיך

כתוב ביו"ד וענינו ליחיד ועוד אני עתיד לכותבם בשרש רעה · וענין אחר תרועם בשבט ברזל · הירוע ברזל ברזל מצפון ונחשת · פי' הירוע ברזל ונחשת מצפון ברזל כלומר ברזל ונחשת הוא נגובד נאצר הירוע ברזל שלהם הלא אם הם חזקי' יבא להם יות' חזק מהם לשברם ולכתתם · ירוע כבירים לא חקר · שן רועה · והוא פועל עומד וכן רעו עמים וחתו · והנפעל רע ירוע כי ערב זר · ורועה כסילים ירוע · וההתפעל רועה התרועעה ארץ · ורועה מלעיל כי הה"א נוספת והוא מקור כלם ענין שבר ולפי דעתי כי זה הענין כולו מפעלי הכפל וכן בלשון רז"ל בתולת ריעוע שנו מפולרת שאמרו בריאות ולא רעועות ״

רוף ועלהו לתרופה · פי' לשבר כלומר פריו יהיה למאכל ועלהו לרפא בו השבר · וכן עמודי שמים ירופפו · ישברו · ותשטח עליו הריפות · בתוך הריפות בעלי · היא חחטה הנכתשת במכתש · ויתכן לפרש ירופפו ענין תנועה ותנודה מענין שאמרו כזורף עין וכן אמרו בהכפל הפ"א והלמ"ד ועוף אפילו לא רפרף אלא בעינו ולא כשבש אלא בזנבו זהו פרכוס · וכן אמרו במשנת אחלות חסריגות והרפיות והרפפות מצטרפות · ומפרש בתוספתא רפפות אלו של אלקטיות פירוש חלונות שעושין לבתי חקיץ להכניס כהם הרוח ·

רוץ הנער רץ · כי אם רצתי אחריו · לא שלחתי את הנביאים והם רצו · רץ לקראת רץ ירוץ · כי בכה ארוץ גדוד · פי' ארוץ לגדוד אויבי וארדוף אחריהם · וירץ עשו · רץ מצא נא את החצים · והשם כי לא לקלים המרוץ · ומשקל אחר במרצת אחימעץ · ותהי מרוצתם רעה · והתאר רץ לקראת רץ · וחמשים איש רצים לפניו · ובנו"ן במקום טם"ם קול הרצין העם שהוא כמו הרצים · וכן לקץ הימין כמו הימים · ופי' קול הרצין קול השמחה שהיו שמחים והיו אומרי' יחי המלך · והפעל הכבד כוש תריץ ידיו לאלהים · כי ארגיעה ארוצנו מעליה · ויריצהו מן הבור · והרץ המחנה לאחיך · ויריצו לכל בני העם · וככבד אחר בברקים ירוצצו · ופשתה לא יכהה ולא ירוץ · פירשתיו בשרש כהה · ותרץ גלת הזהב · אלו הם עומדים · והיוצא נתץ המלך ויריץ משם · כלומר נתצם ושברם משם · ות"י וארתק מתמן · ולדעתו הוא מענין וירץ עשו · אלא שזה פעל יוצא ופירושו הריצם משם · והפעל הכבד ותרץ את גלגלתו · הרי"ש בחירק · והשם ועל העשק ועל המרוצה לעשות · וככבד אחר וירעצו וירוצצו · וההתפעל ויתרוצצו הבנים בקרבה · והנפעל ונרוץ הגלגל אל הבור · בתפשם בך בכף תרוץ · ענינם ענין שבירה · ויתכן להיות ונרוץ הגלגל מן הענין הראשון · ורבי יונה פירש מהענין הזה כי בכה ארוץ גדוד · והקרוב להיותו מהענין הראשון ״

רוש כפירים רשו ורעבו · והתאר ורש לא שמע גערה · ישנא רש · ולרש אין כל · עשיר ברשים ימשל · ובאלף אחד עשיר ואחד ראש · את כבשת האיש הראש · ראש עשה כף רמיה · רב אכל ניר ראשים · פירוש העניים המתעסקים בעבודת האדמה יגיעו לרב אבל ויש נספה בלא משפט פירוש ויש עשיר נספה בלא משפט הזריעה כלומר אם לא יתעסק בעבודת האדמה יהיה נספה וילך עשרו בענין רע · שבח עבודת האדמה וגנה אהבת הכסף כמו שאמר בספר קהלת · והשם ריש וקלון פורע מוסר · ובאלף ראש ועשר אל תתן לי · וביו"ד מחתת דלים רישם · ובא מתהלך רישך · ובאלף ובא כמתהלך ראשך · ובחרק ישבע ריש · ישתה וישכח רישו · ויתכן להיות מעיקר זה ירושש ערי מבצריך · מתרושש והון רב · או הם מפעלי הכפל · וענין כלם ידוע · ראש ולענה · לענה וראש · ענבימו ענבי רוש · והוא כתוב בוי"ו · ראש ותלאה · ופרח כראש משפט · ויתנו כברותי ראש · וישקנו מי ראש · והשקיתים מי ראש · כי הפכתם לראש משפט · וראש פתנים · ענין הכל ארס טוסקו בלעז ואומרים כי בראש הפתן הוא הארס לפיכך נקרא ראש · ויש ראש שהוא עשב ומי סחיטת העשב הוא שמשקין למי שרוצין להמית ולפיכך הוא אומר מי ראש ״

רזה כי רזה את כל אלהי הארץ · והתאר לנקבה השמנה היא אם רזה · והשם ואיפת רזון זעומה · במשמניו רזון · וישלח רזון בנפשם · ומ"א ואומר רזי לי רזי לי · והוא מלעיל מפני מלה זעירא אשר בצדו · ואא"ז פי' רזי לי מענין וכל רז לא אנס לך · אמר הנביא דבר סוד הוא אלי שיגלו כל יושבי הארץ · והנפעל ומשמן בשרו ירזה · ענין כולם ענין כחש וחסרון ואבוד · וירזון בנפשם · הוא מות המתאוים במדבר ״

רזח אל תבא בית מרזח · פירוש בית אבל ״ וכן וסר מרזח סרוחים · כלומר יקרב ויבא אבל הסרוחים על ערשותם והמתענגים עתה יגלו בראש גולים ויבא אבלם ״

רזם ומה ירזמון עיניך · כמו הפוך בדברי רז"ל חרש רומז ונרמז מרמוזי רמוזי להודי · קורץ עין תרגומו דרמיז בעיניה · שלח אצבע תרגומו דרמיז באצבע ״

רזן הנותן רוזנים לאין · ורוזנים נסדו יחד · ומ"א ובאפס לאום מחתת רזון · ענין שרים ומלכים ״

רחב רחב פי על אויבי · ורחבה ונסבה למעלה למעלה · ופחד ורחב לבבך · פירוש יפחד ליראה את השם הנכבד כשיראו רוב הטובה כמו שאמר ופחדו אל יי' ואל טובו · ורחב מחצרות שתהיה בהם מתחלה עתה ירחב וישמח · והנפעל כר נרחב · והשם ורחב לב כחול · פירוש בכל הדברים שצריך התבוננות היה לו לב רחב בהם כי אין כחול נשוא לרחב לב אלא דבר מדה היה נשואו לא דבר מספר · כמו ורחבה מני ים · אלא כחול נשוא הוא לכל הדברים שצריך בהם התבוננות שהם כחול אשר על שפת הים ולטלם היה לשלמה רוחב לב · וכן ולתבונתו אין מספר · כלומר לדברים שיש לו תבונה בהם אין מספר כי נשוא תבונה חקר כמו אין חקר לתבונתו · חמש אמות רוחב · לארכה ולרחבה · ומשקל אחר ואתהלכה ברחבה · והוא שם למקום הרחב · ומ"א כי ברחוב נלין · רחוב וחרוץ · והקבוץ בלשון נקבות בתוך רחובות ארצה · ואין צוחה ברחובותינו · והשם ויוציאני למרחב · ומ"א רחב לא מוצק תחתיה · בפלס שער העיר · ומ"א רום עינים ורחב לב · ואפשר שהוא תאר כאשר כתבתי ברום עינים גבה · והתאר ורחב ידים · רחב נפש יגרה מדון · ורחב לבב · ויחיה מבלי הסמיכה רחב בשקל חכם ·

חכם · ולנקבה רחבה מצותך מאד · והארץ רחבת ידים · והפעל הכבד כי עתה הרחיב יי לנו · הרחיבה שאול נפשה · בצר הרחבת לי · ברוך מרחיב גד · תרחיב צעדי תחתי · הרחב פיך ואמלאהו · ואם ירחיב יי אלהיך את גבלך · צרות לבבי הרחיבו · וגם הוא פועל יוצא והפירוש צרות לבבי הרחיבו מקומם וגבולם בלבבי מרובם והם מצירים לבבי ומרחיבים בו מקומם וגבולם ודבר בו דרך צחות בחבר שתי הלשונות בענין וזה הפך זה ·

רחל ובְרחל לפני גוזזיה נאלמה · רחלים מאתים כבשות ·

רחם רחם יי על יראיו · וַרחמך והרבך · רחם ארחמנו · ברגז רחם תזכור · יתכן היותו מקור והיותו שם יותר נכון · והקבוץ ונתן לך רחמים · כי רבים רחמיו · ושלא נזכר פועלו אשר בך ירחם יתום · ומודה ועוזב ירחם · והתאר אל רחום וחנון · והתאר עם יוד היחש רחמני ידי נשים רחמניות · ענין כולם ענין רחמנות וידוע הוא · וענין אחר ארחמך יי חזקי · החי"ת בו בקמץ חטף ופירושו כמו אוהבך מ מתרגום ויאהב ורחם · ויש מפרשים מזה רחם תזכור · כלומר בעת הרוגז תזכור אהבת אבות · והחכם רבי אברהם אבן עזרא ז"ל פי' ארחמך מהענין הראשון ופירושו אבקש רחמים ממך ·

א"א כי הנפרד מן רחמניות רחמן כמו שאנו נוהגין לומר בתפלתנו האל הרחמן ולא כאמר רחמני וגם בלשון רבים לא כאמר רחמניים כי אם רחמנים בני רחמנים והכ"ון היא נוספת ולא כמצא עוד בשלשים על זה המשקל אבל רז"ל שמשו הרבה בזה המשקל כמו גולן רחמן דבכן ועיין בכמוקי בשרש גאם ·

כל פטר רחם · אשר בצאתו מרחם אמו · בשש נקודות · ויבא בפתח רחם רחמתים · וכן כשיבא בהפסק כהעביר כל פטר רחם · הרי"ש קמוצה מפני ההפסק · ורחמה הרת עולם · הה"א נחה ועיקרת מפיק · וכבר כתבנו הדומים לו בחלק הדקדוק · מרחם משחר · פירוש יום שנולדת ושיצאת מרחם אותו שחר של ילדותך היה הטל שירד אותו השחר לך היה כלומר טוב היה לך כאדם שאומר טל ברכה ירד אותו היום שנולדת · ועל דרך ההשאלה בגיחו מרחם יצא · והוא אומר על הים כי בהוציאו אותו כמי שיצא מרחם כלומר כשיצאו המים ונקוו הסך בעדו שלא יעבור החוק ששם לו והוא החול · וכן מרחם משחר לדעת החכם רבי אברהם אבן עזרא ז"ל שפירשו כן ופירוש משחר מעת עלות השחר כלומר שיצא ממקומו כאילו יצא מרחם · ופירש הפסוק אם הוצרכת לעשות מלחמה עמך יבואו אליך ביום כנשם נדבות ותראם בהדרי קדש מרחם משחר כלומר מעת עלות השחר יבואו כטל שהורגלת לראות בילדותך כאשר היית רועה צאן · והפילו הלשון הזה על האשה עצמה רחם רחמתים לראש גבר · פירוש עלמה ושתי עלמות · וקראם כן לדרך בזיון · ואת הרחמה · אמרו שהוא עוף מרחם על בניו מאד ·

רחף רחפו כל עצמותי · והנכבד על גוזליו ירחף · מרחפת על פני המים · כלם ענין נדנוד ותנועה ·

רחץ אם רחץ יי · ורחצו אהרן ובניו · ורחצת אותם במים · ורחצת וסכת · פירוש ורחצת בשרך · ירחצו מים · פירוש ירחצו ידיהם ורגליהם במים · לרחוץ על היאור · וכנו נחשת לרחצה · רחץ ושחר · רחצו הזכו · כלם פעלים יוצאים וא"א ז"ל פירש מקצתם עומדים · ושלא נזכר פועלו מהדגוש ומצואתו לא רחץ · לא רחצת למשעי · והתהפעל אם התרחצתי במי שלג · והשם שעלו מן הרחצה · ובלא הא מואב סיר רחצי · יאמר האחד ממנו רחץ בפלס נער נעל ענין הרחיצה ידוע ·

רחק על כן רחק משפט ממנו · כי רחקו מעלי · ירחק חק · כי ירחק ממך המקום · רחקו מעל יי · צווי כי הוא פתח · רחקי מעשק · צווי במקום עתיד ופירושו תתרחקי מעשק שלא יעשקך אדם וממחתה שלא תקרב אליך · לרחקה מעל מקדשי · החי"ת בקמץ חטף · והתאר אך רחוק יהיה · או בדרך רחוקה · והתאר עוד כי חנת רחקיך יאבדו · והשם ממרחק תביא לחמה · באים מארץ מרחק · נוצרים באים מארץ המרחק · המ"ם בסגול · מארץ מרחקים · תראינה ארץ מרחקים · המ"ם בפתח · ובמרחקים יזכרוני · והאזינו כל מרחקי ארץ · המ"ם בסגול · והכבד ורחק יי את האדם · ולבו רחק ממני · עתה ירחקו את זנותם · וכבר אחר הרחיק ממנו את פשעינו · הרחק מעליה דרכך · ואשר הם פעל עומד ממנו הם יצאו את העיר לא הרחיקו · המה הרחיקו מבית מיכה · אל תרחיקו מן העיר · ענינם ידוע ·

רחש רחש לבי דבר טוב · פירושו הוציא והניע כי זה הלשון בדברי רז"ל בתנועת השפתים רחושי מרחשן שפוותיה · ומזה הענין נגזר ואם מנחת מרחשת · והוא כלי עמוק וכן פירשו רז"ל מרחשת עמוקה ומעשיה רוחשין מחבת צפה ומעשיה קשים פירוש המרחשת היתה עמוקה ומתוך שהיא עמוקה שמנה צבור ואין האור שורפו ומעשה מנחה העשוין בתוכה רוחשין ומתנועעין ·

רטט הפנתה לנוס ורטט החזיקה · בשש נקודות · ענינו כמו רתת טרמולו בלעז ·

רטב רטוב הוא לפני שמש · מזרם הרים ירטבו ענינם ענין לחות ·

א"א כי התי"ו והטי"ת מתחלפין כמו כתם וכטם ודומיהן וקשה לי למה לא כתב כאן שרש רטה מן ידי רשעים ירטני כאשר נזר עליו בשרש ירט עי"ש בכמוקי ·

רטש ועולליהם ת תרטש · וקשתות נערים תרטשנה · ושלא נזכר פעלו ממנו אם על בנים רטשה · ועולליהם ירטשו לעיניהם · ענינם ענין הנטישה עם החפלה ותרגום תשמטנה ונששתה תשמטינה ותרטשינה · ותי' תרטש תטרף · ירטשו ישרפון · והוא כמו שנאמר בדברי רבותינו ז"ל או שטרפה בכותל ·

ריח אף להם ולא יריחון · וירח יי את ריח הניחח · ולא אריח בריח ניחחכם · ומרחוק יריח מלחמה · ענין הריח ידוע ופי' יריח מלחמה על דרך הרחבה כלומר ירגיש · וכן כאשר ינתק פתיל הנעורת בהריחו אש · וכן והריחו ביראת יי · כלומר במעט רמז יכיר כי הוא צדיק · וזהו שאמר ולא למראה עיניו ישפוט כי הריח היא ההרגשה הקלה שבהרגשות · ואפשר להיות מן השרש הזה רחים לא יחבול רחים ורכב · קחי רחים וטחני קמח · ולפי שהם שתי אבנים יקראו בלשון שתים והתחתונה לבדה תקרא רחים לפי

שהיא

שהיא עקר מלאכת השתים והיא הגדולה והעליונה תקרא רכב לפיכך אמר לא יחבול רחים ורכב · ויתכן עוד לפרש כי רחים היא על השתים לא על התחתונה לבד כי התחתונה לבד תקרא שכב כמו שנקראת העליונ׳ רכב כמו שאמרו במשנה מרחיקים את הריחים שלשה מן השכב שהם ארבעה מן הרכב ופי׳ הפסוק לא יחבול רחים והם השנים ואפילו הרכב לבדו לא תחבול אותו כי לא תהיה המלאכה זולתי שתיהן ביחד וזכר העליונה לבדה ולא זכר התחתונה כי העליונה נקלה לקיחתה מהתחתונה כי התחתונה קבועה ·

ריק הֵם מְרִיקִים שַׂקֵּיהֶם · עַל הָאָרֶץ יָרִיקוּ · הַמְרִיקִים מֵעֲלֵיהֶם הַזָּהָב · ושלא נזכר פעלו ממנו · וְלֹא הוּרַק מִכְּלִי אֶל כֶּלִי · שֶׁמֶן תּוּרַק שְׁמֶךָ · ואפשר שהוא תאר בתוספת ת״ו ואף על פי שהוא פתוח מצאנו כמוהו יסד בציון · לב הותל · ולשון זה נופל על הכלי ועל היוצא ממנו ולא כן לשון הצקה שאינו נופל אלא על היוצא מהכלי · והתאר נָעוּר וָרֵק · כֵּלִים רֵקִים · וְהֵקִיץ וְרֵקָה נַפְשׁוֹ · הַשִּׁבֳּלִים הָרֵקוֹת · והשם הֲבִיגַנִּי כְּלִי רִיק · וְתַם לָרִיק כֹּחֲכֶם · וּלְאֻמִּים יֶהְגּוּ רִיק · ובתוספת מ״ם רֵיקָם שִׁלַּחְתָּנִי · והוא שם שוה לזכר ולנקבה · וענין אחר וַהֲרִיקֹתִי אַחֲרֵיכֶם חָרֶב · וְחֶרֶב אָרִיק אַחֲרֵיהֶם · וְהָרֵק חֲנִית · וַיָּרֶק אֶת חֲנִיכָיו · הַעַל כֵּן יָרִיק חֶרְמוֹ · ענין הליצה למלחמה ויש לפרש זה הענין קרוב לענין הראשון כי הוצאת החרב מתערה כמו הרקת הכלי ואולי יש חנית שיעשו לו גם כן תער · וענין וירק את חניכיו לפי שהם מריקים החרבות · כְּטִיט חוּצוֹת אֲרִיקֵם · לפי דעתי שהנח תמורת הדגש כי היה ראוי להדגש והוא מענין רקק בדברי רז״ל עוף שנברא מן הרקק הכשרו בסימן אחד והרקק הוא הטיט הנרוק ואפשר להיות אריקם מענין רַקּוֹת בָּשָׂר · וּרְקִיקֵי מַצּוֹת · שהוא ענין הדלות ·

ריר רָר בְּשָׂרוֹ · והשם בְּרִיר חַלָּמוּת · וַיּוֹרֶד רִירוֹ אֶל זְקָנוֹ · בבא בלעז ·

רכך יֵעָן רַךְ לְבָבְךָ · רַכּוּ דְבָרָיו מִשֶּׁמֶן · והתאר רַךְ וָטוֹב · רַךְ וּמָשׁוּחַ מֶלֶךְ · כלו בענין המלוכ׳ היה רך עדין כמו שהנער רך · רַךְ וְיָחִיד לִפְנֵי אִמִּי · כִּי הַיְלָדִים רַכִּים · רַכָּה וַעֲנֻגָּה · וְעֵינֵי לֵאָה רַכּוֹת · והנפעל אַל יֵרַךְ לְבַבְכֶם · ושלא נזכר פעלו מהדגוש וְלֹא רֻכְּכָה בַּשָּׁמֶן · והפעל הכבד וְאֵל הֵרַךְ לִבִּי · והשם וְהֵבֵאתִי מֹרֶךְ · כפלס במועל ידיהם ·

רכב אֲשֶׁר רָכַבְתָּ עָלַי · וַתִּרְכַּבְנָה עַל הַגְּמַלִּים · רֹכֵב שָׁמַיִם · לָרֹכֵב בִּשְׁמֵי שְׁמֵי קֶדֶם · כִּי אִם הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר אֲנִי רֹכֵב בָּהּ · וַיִּפֹּל רֹכְבוֹ אָחוֹר · פירוש רוכב בו או עליו · צְלַח רְכַב · הַחֲמוֹרִים לְבֵית הַמֶּלֶךְ לִרְכֹּב · והשם לסוס או לכל בהמה שירכב אדם עליה וְסוּס דֹּהֵר וּמֶרְכָּבָה מְרַקֵּדָה · בפתח המ״ם כי כן נמצא במקצת הספרים המדוייקים אבל מצאנו במסרה כל לשון מרכבה בלשון יחיד בג׳ נקודות כמו וַיֶּאְסֹר יוֹסֵף מֶרְכַּבְתּוֹ · וַיְהִי לִשְׁלֹמֹה אַרְבָּעִים אֶלֶף אֻרְוֹת סוּסִים לְמֶרְכָּבוֹ · חוץ מאחד בְּמִרְכֶּבֶת הַמִּשְׁנֶה · בחרק וכל לשון רבים בפתח · מַרְכְּבוֹת פַּרְעֹה · מַרְכְּבוֹת עַמִּי נָדִיב · כְּקוֹל מַרְכָּבוֹת · וְהִנֵּה אַרְבַּע מַרְכָּבוֹת · פַּעֲמֵי מַרְכְּבוֹתָיו · ופירוש במרכבת המשנה · במרכבת האיש המשנה אשר לפרעה · ויש שהוא שם כולל לסוסי׳

(בראשית מב · קהלת יא · זכריה ד · ירמיה מח · שיר א · נחמיה ה · מלכים ב ד · ישעיה כט · בראשית מא · ירמיה נא · ויקרא כו · תלים ב · בראשית לז · ויקרא כו · יחזקאל ה · תלים לה · בראשית יד · חבקוק א · תלים יח · בראשית מא · שמות כט · ויקרא טו · איוב ו · שמואל א כא · מלכים ב כב · תלים כה · בראשית יח · שמואל ב ג · משלי ד · בראשית לג · ישעיה מז · בראשית כט · דברים כ · ישעיה א · איוב כג · ויקרא כו · במדבר כב · בראשית כד · דברים לג · תלים סח · ישעיה ל · בראשית מט · תלים מה · שמואל ב יט · נחום ג · בראשית מו · מלכים א ה · בראשית מא · שמות טו · שיר ו · יואל ב · זכריה ו · שופטים ה)

מא׳ וכן בדברי הימים על רכב המעשה יש לפרש כן אבל הפירו׳ שכתבתי פה ווינציאה הנכון בעברים ולרבע הגדול מפרש שם כן דרך המלך שיש לו שני מרכבות שאם ינעיך ישב בשנייה ·

רבים או לזולתם ביחד בַּמֶּרְכָּבָה הָרִאשֹׁנָה · וְהִנֵּה אַרְבַּע מַרְכָּבוֹת · מַרְכְּבוֹת פַּרְעֹה וְחֵילוֹ · והמפרשים פירשו כי סתם מרכבה בארבעה סוסים לפי שמצאנו וַתַּעֲלֶה וַתֵּצֵא מֶרְכָּבָה מִמִּצְרַיִם בְּשֵׁשׁ מֵאוֹת כֶּסֶף וְסוּס בַּחֲמִשִּׁים וּמֵאָה · וּלְתַבְנִית הַמֶּרְכָּבָה הַכְּרֻבִים זָהָב · פירוש מרכבות חיות הקדש כי בהם פני הכרוב · וְאֶת מַרְכְּבוֹת הַשֶּׁמֶשׁ שָׂרַף בָּאֵשׁ · פירוש שהיו מרוגות לעבודת השמש · ובמשקל אחר שֵׁשׁ מֵאוֹת רֶכֶב בָּחוּר · בשש נקודות ובחור תאר לרכב · וְרָאָה רֶכֶב צֶמֶד פָּרָשִׁים · כלומר שהיו פרשים רוכבים עליו כי יש שירכבו עליו אנשים שאינם פרשים לפיכך סמכו אל הפרשים · וְנִפַּצְתִּי בְךָ רֶכֶב וְרֹכְבוֹ · שְׁנֵי רֶכֶב סוּסִים · בְּסוּסָיו וּבְרִכְבּוֹ · פירוש רכב בהמות אחרות לא סוסים · רֶכֶב חֲמוֹר רֶכֶב גָּמָל · ומשקל אחר חָשַׁם עָבִים רְכוּבוֹ · שם מרכבו · וַיֹּאמֶר לְרַכָּבוֹ · קַח רַכָּב וּשְׁלַח לִקְרָאתָם · הוא תאר לאיש הרוכב עם הפרש והוא נושא כליו · ושם לכלי שרוכב עליו על הסוס או על כל בהמה הנקרא בדברי רז״ל סרגל ונקרא בלעז שילא · אֶל חֵיק הָרֶכֶב · ומשקל אחר וְכָל הַמֶּרְכָּב אֲשֶׁר יִרְכַּב עָלָיו · מֶרְכָּבוֹ אַרְגָּמָן · בסגול המ״ם · ומשקל אחר בְּבִגְדֵי חֹפֶשׁ לְרִכְבָּה · פירוש בגדים לתיקון המרכבה ואפשר שהוא מקור · והפעל הכבד וַיַּרְכֵּב אֹתוֹ בְּמִרְכֶּבֶת הַמִּשְׁנֶה אֲשֶׁר לוֹ · וַיַּרְכִּבוּ אֶת אֲרוֹן הָאֱלֹהִים אֶל עֲגָלָה חֲדָשָׁה · ועל משל וְהִרְכַּבְתִּיךָ עַל בָּמֳתֵי אָרֶץ · יַרְכִּבֵהוּ עַל בָּמֳתֵי אָרֶץ · הִרְכַּבְתָּ אֱנוֹשׁ לְרֹאשֵׁנוּ · אַרְכִּיב אֶפְרַיִם · ובתפישת הקשת בִּיד הַרְכֵּב יָדְךָ עַל הַקֶּשֶׁת וַיַּרְכֵּב יָדוֹ · לֹא יַחֲבֹל רֵחַיִם וָרָכֶב · היא האבן העליונה שברחים וכבר פירשנו הפסוק הזה בשרש ריח ·

רכל בְּעִיר רֹכְלִים שָׂמוֹ · וַיָּלִינוּ הָרֹכְלִים וּמֹכְרֵי כָל מִמְכָּר · רֹכֶלֶת הָעַמִּים · דְּדָן רֹכַלְתֵּךְ · אַשּׁוּר כִּלְמַד רֹכַלְתֵּךְ · ת״י מדינן אתור ומדי אינון תגרך וכבר כתבנו כלמד בשרש למד פירוש אחר · בְּנֵי דְדָן רֹכְלַיִךְ · הם הסוחרים · והשם לסחורה רכלה · בְּרֹב רְכֻלָּתֵךְ · וּבָזְזוּ רְכֻלָּתֵךְ · ומ״א וַאֲרָזִים בְּמַרְכֻלְתֵּךְ · ויש שיאמר על הבשם לבד מכלל הסוחרים מִכֹּל אַבְקַת רוֹכֵל · הֶחֱזִיקוּ הַצֹּרְפִים וְהָרֹכְלִים · ואפשר שיהיו כמוהם וַיָּלִינוּ הָרֹכְלִים וּמֹכְרֵי כָל מִמְכָּר · לֹא תֵלֵךְ רָכִיל · הֹלְכֵי רָכִיל · אַנְשֵׁי רָכִיל הָיוּ בָךְ · רכיל הוא שם למלשינות ונשתתף הלשון הזה עם ההליכה לפי שהמלשין הולך בבית חבירו ומה ששמע בביתו הולך ומספר לחבירו וגם זה הענין קרוב לענין הראשון כי המלשין כמו הרוכל הסוחר שיש בידו כמה מיני סחורות וכן הבשם שנקרא רוכל יש בידו כמה מיני בשמים כמו שאמר מכל אבקת רוכל · וכן המלשין מאסף הדברים מזה ומזה ומספר לזה ולזה · או כמו שהסוחר מעתיק הסחורות כי יקנה מזה וימכור לזה כן המלשין מעתיק הדברים ישמע מזה ויספר לזה ·

רכס וְהָרְכָסִים לְבִקְעָה · ההרים הגבוהים · ומ״א מֵרֻכְסֵי אִישׁ · מגאות בני אדם ומגבהותם · והפעל ממנו וְיִרְכְּסוּ אֶת הַחֹשֶׁן · כלומר יגביהו החשן לחברו עם האפוד שהוא למעלה ממנו ·

רכש רֹכְבֵי הָרֶכֶשׁ · רְתֹם הַמֶּרְכָּבָה לָרֶכֶשׁ · בשש

(זכריה ו · זכריה ו · שמות טו · מלכים א י · דה א כח · מלכים ב כג · שמות יד · ישעיה כא · ירמיה נא · מלכים ב ט · מלכים ב ה · ישעיה כא · תלים קד · מלכים א כב · מלכים ב ט · מלכים א כב · ויקרא טו · שיר ג · יחזקאל כז · בראשית מא · שמואל ב ו · ישעיה נח · דברים לב · תלים סו · הושע י · מלכים ב יג · דברים כד · יחזקאל יז · נחמיה יג · יחזקאל כז · יחזקאל כז · יחזקאל כז · יחזקאל כז · יחזקאל כז · שיר ג · נחמיה ג · נחמיה יג · ויקרא יט · ירמיה ו · יחזקאל כב · ישעיה מ · תלים לא · שמות כח · אסתר ח · מיכה א)

בשש נקודות כתב רבי יונה כי הם הסוסים הטובים שלא עברו עליהם שנים רבות ויתכן היותם בהמות אחרות לא ידענום כי הנה אמר ביד הרצים בסוסים רכבי הרכש ואמר והשעורים והתבן לסוסים ולרכש דומה שהוא מין אחר זולתי הסוסים ואת כל רכושו אשר רכש ואחרי כן יצאו ברכש גדול ומגרשיהם יהיו לבהמתם ולרכשם ולכל חיתם ואת כל האדם אשר לקרח ואת כל הרכוש כל אלה שרי הרכוש אשר למלך דויד השם הזה כולל כל ממון האדם מקנה הבהמה וכסף וזהב וכל מטלטלין ובן תן לי הנפש והרכש קח לך פירוש הנפש נפש האדם כי לא היה מבקש ממנו כי אם האדם ויקח לו המקנה וכל הממון

רמם ורמה ראש כוכבים כי רמו ולגזרת פעול רמו מעט ואיננו וירם כבוד יי מעל הכרוב והנפעל הרמו מתוך העדה הזאת עתה ארומם או הם מבנין התפעל כמו שכתבנו בחלק הדקדוק ובנין פועל הכבד ורומם תחת לשוני פי' מה שתחת לשוני רומם וגדל אותו והוא רמז ללב וכן יחד לא ירומם פי' לא ירומם הקב"ה ולא יגדלוהו כי הנביאים מוכיחים וקוראים אותם שישובו אל אל עליון ויגדלוהו וירוממוהו בתפלתם וכולם יחד אין אחד מהם שירומם אותו והנה לא תועיל תוכחת הנביאים וכן על כן לא תרומם דבק עם הפסוק הסמוך לו לחלק יגיד רעים והוא תפלה למקום ברוך הוא ופירוש לא תרומם למי שיגיד לרעיו חלקלקות ולא יוכיחנו על פשעו באמרו כי אף על פי שיש ברעי אלה שיכירו כי אתי האמת ידברו חלקלקות עם רעיהם להרשיעני שלא בדין הנה פירשתי לך שלש המלות האלה יוצאות ואינן עומדות כדעת רבי יונה ויתכן היות לא ירומם על כן לא תרומם מנחי העין ויתכן ורומם תחת לשוני מבנין פועל מנחי העין ופירוש רומו מעט נתגאו וגבהו מעט הרשעים ואינם כי רגע יאבדו ורמה תכסה עליהם תחתיך יצע רמה מתקו רמה ידוע והנפעל ממנו וירם תולעים ויבאש בשרק להבדיל בינו ובין וירם כבוד יי

א"א שיש הפרש בין רמה ובין תולעה כי רמה הוא שם כלל לתולעים הקטנים הנגדלים בבשר ובנבלה ולא יתרבה ולא יכונה ובלשון אשכנז מאדן ותולעה הוא שם כלל לגדולים ולקטנים

רמה רמה בים פרש ורומה קשת נושקי רומי קשת רמת לחי ענין ההשלכה ידוע והשם מזה היו כקשת רמיה ורבי יונה פירש מזה ומלאתי הנאיות רמותך כלומר אשר יפלו חללים מהמונך וענין אחר כן איש רמה את רעהו למה רמיתני המה רמוני ואם לרמותני לצרי בפתח מקום צרי והשם ולא תדברו רמיה בפלס בצדיה והתאר לשון רמיה בפלס עניה סוערה שביה בת ציון ומ"א השם החזיקו בתרמית ותרמית לבם ומ"א בתרמה לאמר ואאז"ל פירשו שם מקום לפי שלא נמצא משקלו בתוספת תיו ומ"א מאזני מרמה ומרמות ותוך ויתכן להיות מזה הענין כקשת רמיה כלומר יורה ברמיה עד שלא ירגיש אדם בו וכן בתער מלטש עושה רמיה

א"א תמהתי למה לא הביא כאן רמות לחי שתרגום ויסלך ורמא יתכן לומר כי שם רמייה סב על דו אלא על הקשת:

רמח ויקח רמח בידו מרקו הרמחים

כמו מן בקר בקרים או הוא מ"א עם חרבותיהם רמחיהם וקשתותיהם ובמקצת ספרים מדויקים רמחיהם בקמץ הריש על העיקר במשקל חדשיכם ומועדיכם וכן כתב רבי יונה ענינו ידוע

רמך בני הרמכים כתב אאז"ל בני הסוסיות ובלשון ערבי קורין לסוסיה רמכה ופירוש אחשתרנים גדול מתרין מינין מסוס ומחמור כי אחש גדול בלשון פרס ואולי היו פרדים גדולים בני הסוסיות

רמן רמון גם תמר ותפוח מן הרמונים ומן התאנים מעסיס רמוני הוי"ו כינוי המדבר או היא יו"ד היחס מיחס העסיס אל הרמון ולזה הפירוש יהיה מעסיס משקל אחר בא המוכרת במשקל הסמוך והוא בשקל גביר ויתכן עוד רמוני חסר מ"ם הרבים ורבים כמוהו כאשר כתבנו בחלק הדקדוק מזה הספר פעמון זהב ורמון עגול וחלול ועשוי כמין רמון

רמס ירמוס את כל חוצותיך תרמוס כפיר ותנין וירמס לארץ חיי רמס חצרי ורמסי בחמר והשם והיה למרמס קמץ כמשפט ובסמוך בפתח מרמס רגליכם תרענה ובא בפתח שלא בסמיכות ולשומו מרמס וכבר כתבנו הדומים לו בחלק הדקדוק והנפעל ברגלים תרמסנה ענין הדריכה בחזקה ובהשחתה והנכתב בשין ענינו קרוב לזה בכל אשר תרמש האדמה בו תרמש כל חיתו יער תבנית כל רומש באדמה וכל נפש החיה הרומשת במים הרומשת על הארץ כל רמש אשר הוא חי בשש נקודות ענין דריכה והילוך

רנן ותרן לשון אלם ירנו יושבי סלע ירון ושמח בשורק בפלס ישוד צהרים רני ושמחי וירא כל העם וירנו קומי רני בלילה חכמות בחוץ תרנה ברן יחד כוכבי בקר מקור או שם והמקובץ ממנו רני פלט פירוש רננות של הצלה ופירוש ברן יחד כוכבי בקר כתב החכם רבי אברהם אבן עזרא ככבי בקר הם השבעה משרתים ויקראו גם כן ככבי אור ובני אלהים הם המערכות העליונות ותנועתם היא רנתם ותרועתם והשם עוד פצחי רנה ויעבר הרנה במחנה וכשדים באניות רנתם הקשיבה רנתי והשם השלם באו לפניו ברננה אל תבא רננה בו כי רננת רשעים מקרוב והתפעל כגבור מתרונן מיין והפעל הכבד הרנינו לאלהים עוזנו פירוש אמרו רנה הרנינו גוים עמו פירוש אתם הגוים שהם עמו תרנינו כי דם עבדיו יקום ואשר הוא יוצא לשנים ולב אלמנה ארנין מוצאי בקר וערב תרנין על דרך ברן יחד כוכבי בקר ויש מפרשים הרנינו הכריזו כמו חכמות בחוץ תרנה רני בלילה ויעבר הרנה שהטעם הכרוז ופירושו בכל מקום שיהיו עם יי הכריזו עליהם כי דם עבדיו יקום וכבד אחר ובאו ורננו במרום ציון רנן ירננו אף גילת ורנן ושלא נזכר פעלו ממנו ובכרמים לא ירנן ענינם ענין הצעקה בכח יש מהם לשירה ולשמחה ויש מהם להכרזה ויש לתפלה ויש לבכי ואנקה כמו וכשדים באניות רנתם כל אחד ממנו לפי מקומו ופירוש כגבור מתרונן מיין כאדם שנרדם מרוב היין ששתה ועתה הוא מקיץ מיינו וצועק ומתרונן ואמר כגבור כי לא תחסר הגבורה ממנו כי אם בעבור היין כך הקב"ה היה דומה לישן או לנרדם מהיין שהיה רואה בעונות ישראל

ישר׳ ובהשאתם והיה כישן ונרדם מחריש להם וכשגברו עליהם עונותם והכעיסוהו במעשיהם הרעים התנקם בהם והיה כגבור מתרונן מיין ויך צריו אחור וימאס באהל יוסף ואמר זה על חרבן משכן שילה ׃ כנף רננים ׃ שם עוף נקרא כן אולי הוא מרנן ויפה קול או מרנן ומתעלס בכנפיו שהם יפות כמו הטווס ואולי הוא הוא ׃

רנב כתב רבי יונה בזה השרש ואת הארנבת ר״ל שהאלף נוספת ואין לו ראיה בזה ויתכן שהאלף שרשית והארנבת היא חיה ידועה נקרא׳ בלשון נקבה כי אומרי׳ כי הזכר שבהם לא יראה זכרותו והזכרי׳ בנקבות ׃ ויש אומרים כי ארנבת לשון זכר הוא ועל הזכר ידבר והנקבה בכלל כמו גמל ושפן והחזיר ולא יתכן שהרי זכרים בלשון נקבה כי מעלת גרה היא ופרסה לא הפריסה ויתכן כי הזכר הנקבה והוא הדין לזכר וכבר בארנו ענין זה בחלק הדקדוק בשער השמות ׃

רנה עליו תרנה אשפה ׃ ענין רנה ורנן ורנה ענין אחד הם ׃

רסס לרס את הסלת ׃ רסיסי לילה ׃ ענינו הזילוף ותרגו׳ וכרביבים עלי עשב וכרסיסי מלקושא ׃ והכה הבית הגדול רסיסים ׃ ענין שבירה ורציצה ובסמוך כמו בצד״י וכן במשנה קנה כדי לעשות בו קולמוס ׃ ואם היה עבה או מרוסס כדי לבשל ביצה קלה שבבצים ׃

רסן ורסן מתעה ׃ ורסן מפני שלחו ׃ בשש נקודות ופירוש הפסוק כלומר שלא יראו ולא בושו מפני וכאילו טרם זה היה חוסם פיהם ברסן כמו שעושים לבהמות כמו שאומר בפסוק במתג ורסן עדיו לבלום ׃ שמשימין אותו בפי הבהמות להנהיגם ברצון הרוכב ׃ ואומר כי עתה שלחו הרסן מפניו כלומ׳ שלא יראו אותו ׃ ועל דרך הדמיון בכפל רסנו מי יבא ׃

רעב רעשו ורעבו ׃ לא ירעבו ולא יצמאו ׃ והשם ויהי רעב בארץ ׃ התבא לך שבע שנים רעב בארצך ׃ ומ״א ובימי רעבון ישבעו ׃ ובסמוך ואת רעבון בתיכם ׃ והוא חסר ופי׳ ואת שבר רעבון בתיכם או פי׳ כמשמעו מה שהוא רעבון בתיכם קחו ולכו והוא הלחם שהם רעבים אליו אם כן הוא רעבונם ׃ והכבד לא ירעיב יי׳ נפש צדיק ׃ ויענך וירעיבך ׃

רעד המביט לארץ ותרעד ׃ והשם יאחזמו רעד ׃ ובא הנקבה רעדה אחזתם שם ׃ והכבד והוא פעל עומד עמדתי מרעיד ׃ מרעידים על הדבר ׃ ידוע ׃

רעה ורעה הכרמל והבשן ורעו כבשים ׃ אפרים רעה רוח ׃ כל רועיך תרעה רוח ׃ רועה אפר ׃ יחיד ׃ רועים במדבר ׃ לרעות בגנים ׃ והיוצא לשנים פעולים האלהים הרועה אתי ׃ יי׳ רועי ׃ אני ארעה צאני ׃ כל רועיך תרעה רוח ׃ ר״ל רועיך שהוא יוצא לשנים פעולים ותרעה רוח שהרוח תרעם ותאכלם ׃ לרעות את צאן אביהם בשכם ׃ וירעם כתם לבבו ׃ רעה את צאן ההרגה ׃ באהל רעי ׃ כמו הרועה היו״ד תמורת הא למ״ד הפעל ׃ וכן הוי רועי האליל ׃ ורעו אתכם דעה והשכל ׃ והקימותי עליהם רועים ורעום ׃ והשם במרעיתם

[רא״ל כתבתי בשרש רוע כי ורעה ט׳ ו׳כיפין והם משרש רוע ונ׳ טבין והם מזה השרש שהם לשון מרעה כמו ורעה הכרמל והכנין ורעה אתכן ׃ ורעה כעוז ס׳]

וישבעו ׃ וזה השם הוא שם לצאן עצמם ׃ וכל מרעיתם נפוצה ׃ וכן כי שודד יי׳ את מרעיתם ׃ או יהיה על מקום המרעה כמו שאמר אחריו ונדמו נאות השלום ׃ ויש מפרשים מזה ורעות רוח ׃ ורעיון רוח ׃ על דרך אפרים רועה רוח ׃ כלומר שלא יועיל ולא ישביע ׃ והשם למקום המרעה מרעה שמן וטוב ׃ ומשקל אחר ועשרים בקר רעי ׃ רוצה לומר מפוטמים ׃ וענין שני ורועה כסילים ׃ ורועה זוללים יכלים אביו ׃ ורועה זונות ׃ והכבד אשר רעה לו ׃ והשם ותהי אשת שמשון למרעהו ׃ ואחות מרעהו ׃ שלשים מרעים ׃ המ״ם בצרי ׃ אף כי מרעהו רחקו ממנו ׃ המ״ם בשוא ׃ ומשקל אחר רעה דוד ׃ רעה המלך ׃ יאמר ממנו לנקבה רעה ולרבות רעות ׃ רעותיה מובאות לך ׃ ומ״א לנקבה רעיה ׃ רעיתי יפתי ׃ ומ״א ואשה רעותה ׃ והתפעל אל תתרע את בעל אף ׃ ומ״מ מזה הענין ורעות רוח ׃ ורעיון רוח ׃ ואפשר להיות מזה השרש רעך ורע אביך ׃ כנפול למ״ד הפעל ויהיה רע בשקל בן ששרשו בנה ׃ וכן שמענו גאון מואב גא מאד ששרשו גאה ואע״פ שבא בחבור הקבוץ רעים רבים ׃ רעי איוב ׃ כדרך נחי הע״ן כי בדרך נחי הלמ״ד היה לו לומר רעי בשקל בני פני אולי בא כן מפני הע״ן שהיא גרונית שלא לחטוף עליה ולומר רעי והראיה כי הם מזה השרש היו״ד הכתובה במלת ורחב רעיך ׃ וכן ונתתי לרעיך ׃ כתוב ביו״ד והם שניהם ענין יחיד אם כן היו״ד למ״ד הפעל ׃ ומ״א וכרעיון לבו ׃ ומ״א ורעות רוח ׃ ובחסרון למ״ד הפעל בנת לרעי ׃ ולי מה יקרו רעיך אל ׃ ענין כולם הרצון והמחשבה מתרגום רצון ופירוש ולי מה יקרו רעיך אל לפי שאמר בנת לרעי מרחוק אמר כי אתה תבין רצוני ומחשבתי מרחוק קודם שאחשוב ויהיה לי רצון אבל רצונך ומחשבותיך הם יקרים לי כי לא אוכל לדעתם ׃ ויש מפרשים מזה כי אינם יודעים לעשות רע ׃ כלומר רצון הבורא ׃ ומ״א רועה עקרה לא תלד ׃ ירעוך קדקד ׃ ורעו דליותיו ׃ ורעו את ארץ אשור בחרב ׃ ויתכן להיות מן הענין הזה כל רועיך תרעה רוח ׃ כלומר שהרוח שהם רופים תשבר אותם ענינם ענין שבר ׃ ואפשר שיהיה ורעו דליותיו פעל עומד רוצה לומר תשברו ׃ ואפשר שיהיה נפעל מן השרש הזה ירע שריד באהלו ׃ ואף על פי שהוא פתח והיה משפטו קמץ ובא פתח לפי שהוא מלעיל וכבר כתבנוהו בשרש ירע ׃ וכן מפרשים מזה הענין ורעות רוח ׃

רעל סף רעל ׃ השקיתנו יין תרעלה ׃ כוס התרעלה ׃ ובנין הפעל ממנו ׃ והברושים הרעלו ׃ כתב רבי יונה ענין הכל מבוכה ומהומה וכן כתב אדני אבי ז״ל ענין תרעלה והרעלו לשון רעדה ואנו רגילים לפרש סם המות ׃ ו״ת ורבני משריתהון מסרבלין בצבעונין ׃ וענין אחר והשרות והרעלות ׃ ומ״ם טבורש בלעז ויש מפרשים מן המשנה ערביות רעלות ופירשו הגאונים ז״ל נשים ערביות יוצאות רעלות כרכתי׳ב והשרות והרעלות ושמו בלשון ערבי גרע ׃ ופירושו שמשימות צעיף על ראשן ומכסות כל הפנים שאין נראה להם אלא העינים וקשורות למטה ׃ ו״ת חגיסיא כמו שתרגם וחמנים ׃

רעם רעמו פנים ׃ והכבד בעבור הרעימה ׃ ודגש הריש כדגש מקדש יי׳ ׃ ענין זעם פנים ׃ ומ״א ירעם הים ומלואו ׃ והכבד אל הכבוד הרעים ׃ ירעם מן

מן שמים · ובקול כמוהו תרעם · והשם ורעם גבורותיו מי יתבונן · רעם שרים ותרועה · התלביש צוארו רעמה · ענינם כענין הרעשה ·

רען הפעל הזה נמצא כפול הלמ"ד וכפתו לא רעננה · פעל חולף כי הוא מלעיל · אף ערשנו רעננה · תאר כי הוא מלרע · כזית רענן · והיה עלהו רענן · בשמן רענן · והקבוץ ידגש דשנים ורעננים יהיו · ענינם ענין לחות ואמרו בשמן רענן כלומר חדש ·

רעף ירעפו עלי אדם רב · ירעפון דשן · ירעפו נאות מדבר · ושחקים ירעפו טל · והכבד הרעיפו שמים ממעל · ענין הזלה ·

רעץ תרעץ אויב · וירעצו וירוצצו · ענין שבירה ·

רעש ורעשו מפני דגי הים · ארץ רעשה · ירעשו האיים · תרעשנה חומותיך · ותרעש הארץ · והנפעל נרעשה הארץ · והכבד הרעשתי גוים הרעשתה ארץ פצמתה · התרעישנו כארבה · מרעיש ממלכות · והשם רעש גדול · לחמך ברעש תאכל · ענינם התנועה והרעדה שרמו"לו בלעז · אבל ירעש כלבנון פריו · אמרו שהוא כמו הפוך יעשר · ורבי יונה פירשו יפרח וירבה ודמהו ללשון הערב האומר לברכה ולפריה רג"ש וענין פריו בניו כלומר שירבו בניו כרבות עצי הלבנון · ורבי אברהם אבן עזרא ז"ל פירשו כפשוטו ירעש זה הפרי שהוא הבר והטעם שיהיה גדול שירעש כעצי הלבנון ·

רפא ושב ורפא לו · רפאני יי וארפא · וירפא אלהים · ויחנטו הרופאים · רופאי אליל · דרכיו ראיתי וארפאהו · והשם רפואה רפאות תעלה אין לך · ומ"א רפאות תהי לשרך · ומ"א הנני מעלה לה ארכה ומרפא · לאין מרפא · והנפעל נרפא הנתק טהור הוא · ונרפאו המים · נחה האלף · רפאני יי וארפא · אז תרפאו · וההתפעל להתרפא ביזרעאל · והכבד ואת החולה לא רפאתם · וירפאו את שבר בת עמי · ורפא ירפא · והוא יוצא לשלישי · ר"ל שישכור לו הרופא · וכן אמר התרגום ואגר אסיא ישלם · וכן אמרו רז"ל שאם הוא רופא ורוצה לרפאתו אין שומעין לו דאמר ליה דמית עלי כאריא ארבא · ואשר בא ממנו כדרך בעלי הה"א שובו בנים שובבים ארפה משובותיכם · רפה שבריה כי מטה · נכתבו בה"א ונקראו כבעלי האלף · ימחץ וידיו תרפינה · והכבד וירפו את שבר בת עמי · רפאנו את בבל · נכתב כבעלי האלף ונקרא כבעלי הה"א · והנפעל ולא נרפתה · אשר לא יוכל להרפה עוד · וירפו המים · והשם לעת מרפה והנה בעתה · ובדרך השאלה וירפא את מזבח יי ההרוס וכן בדרך השאלה כאשר ישבר את כלי היוצר אשר לא יוכל להרפא עוד · וכן בדרך השאלה בענין הסליחה רפאה נפשי כי חטאתי לך · וישמע יי אל יחזקיהו וירפא את העם · ושב ורפא לו · והרומים להם · ומהשרש הזה בענין אחר רפאים יחשבו אף הם · נשאר מיתר הרפאים · ענינם גבורי הענקים · והיחיד מהם נולד להרפא · אל נולדו להרפא · והה"א הא הידיעה ונכתבו עם למ"ד השימוש כמו להעם חזה · להגדוד אשר בא אליו · והרומים להם כמו שכתבנו בחלק הדקדוק אלו הם השנים אשר בדברי הימים נכתבו באלף ובספר שמואל נכתבו הרפה לחרפה בה"א והיא במקום אלף רפא רפאים · ועא אם רפאים יקומו · בקהל רפאים ינוח · כי רפאים שם · הרפאים יחוללו · ענינם המתים · ו"מ הרפאים יחוללו רמז לגרגרי הזרע שהם מתחת הארץ כמתים ויחיו אחרי כן ויחוללו ואמר מתחת מים כמו מתחת הארץ והם סבה ללחות הארץ אשר ממנה יצמחו הזרעים ·

א"א כי זה לא יתכן כי אין הא ידיעה נופל על שם העצם אלא כך היה שמה הרפה וה"ל הרפה הוא שם תאר ולפי שהיה אשה חזקה קורא אותה כשם גבורי ·

רפד ירפד חרוץ עלי טיט · והשם רפידתו זהב · והכבד רפדתי יצועי · ענין הצעה · רפדוני בתפוחים · פירוש סמכוני או חזקוני בתפוחים שתציעו לפני ·

א"א טיט לפרש סנכל זה הפרש הכ"א במקום כ"ת מן מכלים ככלתי ערסי

רפה הנה נא רפה היום לערוב · אז רפתה רוחם · וחשש להבה ירפה · ופירושו וחשש בלהבה ירפה או הוא יוצא ופירושו ולשון להבה ירפה החשש · והתאר החזק הוא הרפה · והוא יגע ורפה ידים · וידים רפות תחזק · והשם מרפיון ידים · והנפעל נרפים אתם · וההתפעל התרפית ביום צרה · גם מתרפה במלאכתו · והכבד ומזיח אפיקים רפה · תרפינה כנפיהן · כי על כן הוא מרפא את ידי אנשי המלחמה הנשארים בעיר · כתוב באלף · וכן בא השם באלף כי מרפא יניח חטאים גדולים · חיי בשרים לב מרפא · כלומר מי שיש לו לב רפה הוא חיי בשרים ענין הרפיון ידוע · וענין קרוב לזה וירף ממנו · והכבד הרף ממני ואשמידם · הרף מאף לא ארפך · לא תרפני עד בלעי רקי ·

רפס ותרפוס נהרותם · ברגליכם תרפשון כתוב בשין · וההתפעל מתרפס ברצי כסף · לך התרפס ורהב רעיך · והשם ומרפש רגליכם תשתינה כתוב בשין · והנפעל מעין נרפש · כתוב בשין והמסורת ג' כתיבין שין בלישניהון · ובארמית דומה לזה הלשון ושארא ברגליה רפסת · ענינם כענין ההדרכה והרמיסה טריפ"שמינט בלעז · ופירוש לך התרפס ורהב רעיך · שים עצמך כקרקע לפניו כלומר שתכנע לפניו ותחזק רעך בדבריך הרכים ·

א"א לפי זה אין הפרש בין רפיסה ורמיסה כי הפ"א והמ"ם מתחלפין כמו פלט ומלט ·

רפק מתרפקת על דודה · ענינו לפי מקומו מתגעגעת · ואא"ז ז"ל פירשו מתחברת מלשון הערב שקורין לחבר רפא"ק ולחבורה רפא"קה ·

רפש רפש וטיט · ידוע בשש נקודות ·

רפת ואין בקר ברפתים · ידוע בדברי רז"ל רפת של בקר והוא בית הבקר ·

רצץ את מי עשקתי את מי רצותי · לא עשקתנו ולא רצותנו · הרוצצות אביונים · עשוק ורצוץ · רצוץ משפט · קנה רצוץ · ושלח רצוצים חפשים · והפעל הכבד כי רצץ עזב דלים · ענינם ענין שבירה · אבל יקרא רצוץ מי שאינו שבור מכל וכל כמו שאמר קנה רצוץ לא ישבר ופשתה כהה לא יכבנה · ואפשר להיות מן השרש הזה לא יכהה ולא ירוץ · ותרוץ גלת הזהב · ונרוץ הגלגל · בתפשם בך בכף תרוץ · ויתרעצו ויתרוצצו · וכבר זכרנום בשרש רוץ · והשם מתרפס ברצי כסף · פי' חתיכות כסף ·

רצד למה תרצדון הרים גבננים · ימכמו תרקדון או ענינו לפי מקומו תשפילו עצמכם · ובאות הדלת

הללת לרבינו האיי ז״ל מפרש לשון עיון ותוחלת כאילו אמר מה אתם מעיינים ומיחלים לכך והוא קרוב ללשון הערב שקוראים לעיון הדבר אלרצ״ד ·

רצה [תלים קמ״ז · חגי א׳ · תלים מ״ז · תלים מ״ד · תלים מ׳ · תלים ע״ז · ירמיה י״ד · דברים ל״ג · ד״ה ב׳ י׳] כי רצו עבדיך את אבניה · וארצה בו ואכבדה · רוצה יי׳ את יראיו · ואור פניך כי רציתם · רצה יי׳ להצילני · ולא יוסיף לרצות עוד · וכי יעלו עולה ומנחה אינני רוצם · יהי רצוי אחיו · אם תהית לטוב להעם הזה ורציתם · פי׳ שיהיו רצויים · ורבי יונה פירשו יוצא כלומ׳ שתרצה אותם בדבריך הטובים ·
א״א תמהתי למה לא הביא ורבאתי אתכם שה״אלף במקום יוד וכמוהו רבים ·
[תלים מ״ט] ואחריהם בפיהם ירצו סלה · פירוש אחריהם בניהם רוצה לומר כי בני הרשעים ירצו במדה שיצום אביהם על העושק ועל המרוצה וזהו בפיהם במה שיאמרו להם ויצום · והנפעל [ויקרא א׳] ונרצה לו · פירשו רז״ל על מה הוא מרצה לו אם על כריתות ומיתות בית דין ומיתה בידי שמים ומלקות הרי ענשן אמור הא אינו מרצה אלא על עשה ולא תעשה הניתק לעשה שאין מפורש ענשן וכשמביא עולה נדבה אע״פ שאינו מצווה בזה נרצה לו לכפר עליו על מה שחטא בעשה ולא תעשה הניתק לעשה · [ויקרא י״ט · שמואל א׳ כ״ט · איוב כ׳ · משלי י׳ · דאניאל ט׳ · ד״ה ב׳ ל״ו · ויקרא כ״ו · ויקרא כ״ו · איוב י״ד · ישעיה מ׳ · ויקרא כ״ו] פגול הוא לא ירצה · והתפעל ובמה יתרצה זה אל אדניו · והכבד בניו ירצו דלים · והשם ויפק רצון מיי׳ · וברצונם עקרו שור · וע״א עד רצתה הארץ את שבתותיה · אז תרצה הארץ · והם ירצו את עונם · עד ירצה כשכיר יומו · והנפעל כי נרצה עונה · והכבד והרצת את שבתותיה · משפטו והרצתה ענינם ענין השלמה והוא קרוב לענין הראשון · [תלים נ׳] וע״א אם ראית גנב ותרץ עמו · משפטו ותרצה · [יחזקאל א׳] והחיות רצוא ושוב · האלף תמורת הה״א ענינם ענין הליכה ·
א״א נתרץ עמו יהיה מלשון ריצה שכי פרשים רוץ ורכה · וכן התרגום וריהיטת עמיה אבל רש״י ורבי אברהם בן עזרא פרשוהו לשון רצון והוא העקר ·
[איוב ל״ד] ורבי יונה פירש מענין זה ברצותו עם אלהים · כלומר בהתהלכו עם אלהים ואין צורך להוציאו ממשמעו · ויש לפרש ותרץ עמו גם כן מענין רצון כלומר רצית להיות עמו · ועוד פירשו מזה לטוב להעם הזה ורציתם · כלומר שתלך עמם על דעתם וחפצם · ועוד פירשו מזה ואחריהם בפיהם ירצו סלה · כלומר שהם הולכים אחריהם אל המות כהליכתם ופי׳ בפיהם כמו כפיהם כמו איש כפי עבודתו · לפי אכלם · שענינם כמו ·

רצח [במדבר ל״ה · דברים כ״ב · מלכים א׳ כ״א · שמות כ׳ · ירמיה ז׳ · יחזקאל כ״א · תלים מ״ב · שופטים כ׳ · משלי כ״ב · הושע ו׳ · מלכים ב׳ ו׳ · ישעיה א׳ · תלים ס״ב] ורצח גואל הדם את הרוצח · ורצחו נפש · הרצחת וגם ירשת · לא תרצח · הגנוב רצוח · והשם לפתח פה ברצח · ברצח בעצמותי · בסגול · והנפעל האשה הנרצחה · בתוך רחובות ארצח · והכבד דרך ירצחו שכמה · בן המרצח הזה · ועתה מרצחים · תרצחו כלכם · נחלקו במלה הזאת בן אשר ובן נפתלי כי בן נפתלי קורא אותה בפתחות הרי״ש ופירוש הפסוק עד אנה תהותתו על איש כלומר שתחשבו הוות על בני איש תרצחו כולכם כלומר שכולכם מרצחים · ובן אשר קורא המלה בקמצות הרי״ש תרצחו ותהיה המלה מבנין שלא נזכר פעלו מהדגוש ויהיה פירושו על דרך תפלה כלומר עד אנה תהותתו על איש יהי רצון שתרצחו כולכם ותהיו כקיר נטוי גדר הדחוית שהם קרובים לנפול כן תהיו תמיד בפחד ·

רצע [שמות כ״א] ורצע אדניו את אזנו במרצע · ענינו ינקוב ושם הכלי שנוקבין בו מרצע אלשנא בלעז ·

רצף [מלכים א׳ י״ט · ישעיה ו׳ · יחזקאל מ׳ · אסתר א׳ · מלכים ב׳ ט״ז · שיר ג׳] עגת רצפים · ובידו רצפה · גחלים וגחלת · ורצפה עשוי לחצר סביב · רצפת בהט ושש · וס״א מרצפת אבנים · ענינם ענין חצעת אבנים בקרקע · והפעל ממנו תוכו רצוף אהבה · ויש לפרשו מהענין הראשון · ות״ת ועוגת רצפים וחררא מעפפא ·

רק [דברים ג׳ · דברים ט״ו · יהושע א׳ · דברים ט״ו · בראשית י״ט] כי רק עוג מלך הבשן · רק אם שמע תשמע · רק יהיה יי׳ אלהיך עמך · רק את דמו לא תאכל · רק לאנשים האל · ענין כולם ליחד הדבר וידוע הוא ·

רקק [בראשית מ״א · בראשית מ״א · שמות כ״ט · תלים י״ח · שופטים ד׳ · שיר ד׳ · ויקרא ט״ו · איוב ל׳ · איוב ז׳] הרקות והרעות · ורקות בשר · ורקיקי מצות · ענין הדלות והרקוק · וכבר זכרתי כטיט חצות אריקם בשרש ריק והכשרתי בו להיות משרש רקק · ומענין הזה ותתקע היתד ברקתו · כפלח הרמון רקתך · הרקה נקראת טנפ״לא בלעז · ונקראת רקה למיעוט הבשר בה כמו רקות בשר · וע״א וכי ירוק הזב · והשם ומפני לא חשכו רוק · עד בלעי רקי · ידוע ·
א״א ואין לתמוה למה לא הביא וירקת בפניו כי שרשו ירק עיין בשרשו ·

רקב [ישעיה מ׳ · משלי י׳ · חבקוק ג׳ · איוב י״ג · איוב מ״א] עץ לא ירקב יבחר · ושם רשעים ירקב · והשם יבא רקב בעצמי · והוא כרקב יבלה · פירוש כעץ שבא בו רקב יבלה או יהיה כרקב שם תאר לעץ · והשם במשקל אחר לעץ רקבון נחושה · ידוע ·

רקד [תלים קי״ד · תלים קי״ד · קהלת ג׳ · ישעיה י״ג · יואל ב׳ · נחום ג׳ · תלים כ״ט] ההרים רקדו כאילים · ההרים תרקדו כאילים · עת ספוד ועת רקוד · והכבד ושעירים ירקדו שם · על ראשי ההרים ירקדון · ומרכבה מרקדה · וכבד אחר והוא פעל יוצא וירקידם כמו עגל ·

רקח [שמות ל׳ · נחמיה ג׳ · ש״א ח׳ · ד״ה ב׳ ט״ז · שמואל א׳ ח׳ · יחזקאל כ״ד] איש אשר ירקח כמהו · ומן בני הכהנים רקחי המרקחת לבשמים · והפעל הכבד מרקחים במרקחת · והתאר לרקחות ולטבחות · וכבד אחר והרקח המרקחה · והוא מקור או צווי מן הפעיל · ורבי יונה כתב כי מצאו בספר ירושלמי בקמץ הה״א וא״כ יהיה מקור מבנין שלא נזכר פעלו וכתב כי בספר בבלי מצאו פתח וכן מצאנוהו אנחנו בספרים מדויקים והמסורת עליו לית ופתח · [שמות ל׳ · איוב מ״א · יחזקאל כ״ד · שיר ה׳ · שמות ל׳ · ד״ה א׳ ט׳ · ד״ה ב׳ ט״ז · שיר ח׳ · ישעיה נ״ז] והשם רקח מעשה רוקח · ומשקל אחר ים ישים כמרקחה · והרקח המרקחת · מגדלות מרקחים · בסגול המ״ם · רקח מרקחת רקחי המרקחת · במרקחת מעשה · בחרק המ״ם · ומשקל אחר מיין הרקח · בסגול והוא תאר ליין רוצה לומר מיין הרקוח · ומשקל אחר ותרבי רקחיך · ענין הכל מעשה הבשמים כמו שעושים הרופאים המרקחות ממיני הבשמים מעורבים זה בזה וישימם על ידי בישול לפיכך אמר ים ישים כמרקחה · ופירוש מגדלות מרקחים · בשמים שיעשו מהם מרקחים ·

רקם [שמות כ״ו · שופטים ה׳ · תלים מ״ה · שופטים ה׳] מעשה רוקם · והשם שלל צבעים רקמה · והקבוץ לרקמות תובל · וקבוץ השנים צבע רקמתים · מעשה הבגדים שיעשו מצבעים רבים בארגה או במחט יקרא רקמה ומה שאמר צבע רקמתים בלשון שנים רוצה לומר כי רקום בשני פנים מזה ומזה כאחד או בשני ענינים כמעשה הרקמה · וכן אמר בגווני הנוצה אשר לו הרקמה · [יחזקאל י״ז · תלים קל״ט] ושלא נזכר פועלו מהדגוש רקמתי בתחתיות ארץ · דמה מעשה היצירה בגידים ובעצמות ובבשר ובעור למעשה הרקמה ומה שאמר בתחתיות ארץ דמה רחם אמו לתחתיות ארץ שהוא מקום נסתר ואפל ·

רקע [ישעיה מ״ב · תלים קל״ו] רוקע הארץ · פירוש פורשה כלומר שתקן ששטחה להיות הצאצאים עליה · לרוקע הארץ

על

על המים · אדיקם ארקעם · והשם ויעש אלהים את הרקיע · וכן בענין זה ורקע ברגלך · ורקעו ברגל · כי מכת הרגל בארץ כאילו הוא רוקע מה שתחתיו ושוטח · והכבד וצורף בזהב ירקענו · וירקעו את פחי הזהב · וירקעום צפוי למזבח · כסף מרקע · והשם רקעי פחים · וכבד אחר תרקיע עמו לשחקים · פירוש ההרקעת עמו השחקים והלמד בלשחקים כלמד הרגו לאבנר · והשלישי לאבשלום · וכבר ביארנו זה הענין בחלק הדקדוק בשער הפעלים ובשער המלים ·

אא' ואנכרס בן עזרא פירש רקיע הוא האויר וכן תרגם ירושלמי רקיע השמים אוירא דשמיא ·

רשש כי תאמר אדום רששנו · ואפשר שיהיה מעקר זה ירושש ערי מבצריך · מתרושש והון רב · ענין הרשות ידוע · ממלאים בתרשיש · תרשיש ושהם וישפה · אבן יקרה ועינה נוטה לעין התכלת · וגויתו כתרשיש · פירוש כעין תרשיש · וימצא אניה באה תרשיש · לברוח תרשישה · כסף מרקע מתרשיש יובא · שם מקום · אלישה ותרשיש · שם אומה ואפשר שנקרא שם המקום הזה על שמה ·

רשה ברשיון כורש מלך פרס עליהם · במצותו וכרשותו · ורז"ל הרגילו הרבה בזה הלשון באמרם אלמלא נתנה רשות לעין לראות צריך ליטול רשות וזולתם הרבה · וכת' ר' יונה כי מזה קראו המלכות רשות באמרם הוו זהירין ברשות והנכון שהוא מלשון ראש כי המלך נקרא ראש כמו שאמר נתנה ראש וזולתו וכן הוא נקרא בקמץ רשות אבל הוא חסר אל"ף ·

רשם את הרשום בכתב אמת · מלשון ארמית כתבא די רשים · והלשון מענין רושם שהוא כענין אות וסימן ·

רשע אם רשעתי אללי לי · ולא רשעתי מאלהי · ומ"ם מאלהי רוצה לומר שלא יצאתי מדרכי אלהי ללכת בדרכי רשע רוצה לומר שלא עברתי על מצות לא תעשה כי שמרתי דרכי יי' שהקדים רוצה לומר שקיים מצות עשה · אל תרשע הרבה · והשם מקום המשפט שמה הרשע · בסגול · ואל רשעו ואל חטאתו · ובהא הנקבה זאת הרשעה · ותמר את משפטי לרשעה · כי בערה כאש רשעה · וברשעת הגוים האלה · והתאר הוא רשע בעונו ימות · להזהיר רשע מדרכו הרשעה · אוי לרשע רע · כמו שתאר הצדיק בטוב תאר גם כן הרשע ברע · והכבד הוא הרשיעו לעשות · והרשענו ומרדנו · כלומר הרשענו מעשינו והפעל יוצא לאחר כלומר הנותן הרשע באחר · ואם צדיק כביר תרשיע · ירשיעך פיך ולא אני · מי הוא ירשיעני · והרשיעו את הרשע · וכתב רבי יונה ובכל אשר יפנה ירשיע · והוא ישקיט ומי ירשיע · יחריד ויבלבל · כי עתליהו המרשעת · המם בחירק והוא תאר כמו הערים המבדלות · הממשלים לבית אביהם · ואעפ' שענינם הקרוב הוא זה לא ימלטו מן הענין הראשון · אבל הם בכללו לפי שענין הרשע המלחמה והחרדה · וכן ולא ימלט רשע את בעליו · וכן ענין אל תרשע הרבה · כלומר אל תחרוד הרבה לעסקי העולם וגם אל תהי סכל שלא תתן דעת לעניני העולם ולצרכי מחיתך אלא היה מתעסק בדרך האמצעי ולמה תמות בלא עתך הוא טעם לשניהם כי אם יחרד הרבה ישים עצמו בסכנה כדי לאסוף ממון וימות בלא עת וכן אם יהיה בטל ולא יתעסק ימות ברעב ופי' בלא עתך עת הקצוב לאדם לימי חייו ברוב והם שבעים או שמונים שנה · וכן מדור באהלי רשע · עסק העולם וחרדתו ·

אא' וכן והתוית תיו תרגם ויכתון ותרשום תוא וכן וכתובת קעקע תרגומו ורושמין חריתין ·

אא' וכן ראוי לומר בברכת על הנסים דחנוכה מלכות יון הרשעה בלי"ש בשבא והשי"ן בקמץ ורבים טועים ואומרים הרשעה בלי"ש בחירק והשי"ן בשבא ולא יתכן כי הרשעה בחירק הוא שם דבר בלשון נקבה כמו זאת הרשעה לזכרים סימן ה' שהוא כמו רשע בלשון זכר ·

רשף ויצא רשף לרגליו · בשש נקודות · רשפיה רשפי אש · הפא דגושה · ובני רשף יגביהו עוף · ענין הכל גחלים ופי' ובני רשף הם הניצוצות · ולחמי רשף · פי' אכולי חולי החמימות שהוא כרשף · שמה שבר רשפי קשת · הפא רפא הם ברזלי החצי' ודמה אותם לרשף מפני שהם מתלהטי' כמו שדמה אותם במקומות אחרים ללהב ולברק ולהב חרב וברק חנית · להבת חניתו ·

אא' יפה פירש רש"י ז"ל באמרו שכל דבר הסורח ומעופף הן סכינין הן חיצים הן עופות נופל עליו לשון רשף ·

רשת רשת הכינו לפעמי · בשש נקודות · ופרשתי עליך את רשתי · במשכו ברשתו · ידוע · מעשה רשת נחשת · עשוי כמעשה רשת נקוב ·

רתת בדבר אפרים רתת · תרגום יאחזמו רעד אחדתנון רתיתא · ופירושו בדבר ירבעם שהוא מאפרים דבר העגלים רעד גדול נשא בישראל ·

רתח רתח רתחיה · ושלא נזכר פעלו ממנו מעי רתחו ולא דמו · וכבד אחר ירתיח כסיר מצולה · ענין הרתיחה ידוע ·

רתם תחת רתם · גחלי רתמים · ושרש רתמים לחמם · כמו מן בקר בקרים יינשתא בלעז גחלתו חמה מאד · רתם המרכבה לרכש · כמו אסור כענין ויאסר את רכבו ·

רתק ורתקות כסף צורף · ומשקל אחר עשה הרתוק · בחלם · וקבוצו בשורק ויעבר ברתוקות זהב · פירוש שרשרות · ושלא נזכר פעלו ממנו מהדגוש רתקו בזקים · כלומר ואסרו בשלשלאות של ברזל · ובנין נפעל מזה בהפך כי הוא התרת הדבר וכריתתו כמו שאמר עד אשר לא ירתק חבל הכסף · ורמז בו לחוט השדרה שהוא לבן ·

ואשר הם בני ארבע אותיות

רטפש רטפש בשרו מנוער · ענינו לפי מקומו נתרכך · ויא' שהיא מלה מורכבת משתי מלות ר"ל רטוב ופש כלומר רטוב ופרה ורבה מן פרו ורבו פושו וסגו ופירשו עוד במלה הזאת רטפש הוא רטוב בארבע בשש הפא וו' והשי"ן בית ותרגומו אתקליש בשריה ·

רענן זכרנו אותו בשרש רען כפול הלמד ·

רפסד רפסדות על ים יפו · הם הדוברות שזכר בספר מלכים והם הקורות שקושרין אותן ביחד ומוליכין אותן בנהרות ובים שקורין להם ראטש בלעז · ובמשנה היה יושב בספינה או באסדא ובתלמוד ירושלמי היא אסדא היא אסכריא היא רפסודות ·

נשלמה אות הריש

אות השין

שמואל ב' כב · בראשית א' · יחזקאל ו' · יחזקאל כה · ישעיה מ' · שמות לט · במדבר יז · ירמיה י' · במדבר יז · איוב לז · מלאכי א' · ירמיה ה' · משלי יג · שיר ה' · שמות כח · דניאל י' · יונה א' · יונה א' · ירמיה י' · בראשית י' · עזרא ג' · דניאל י' · דניאל ה' · איוב י' · תהלים יח · קהלת ז' · קהלת ג' · דברים ט' · זכריה ה' · יחזקאל ה' · ישעיה ט' · דברים ט' · יחזקאל ג' · יחזקאל ג' · ישעיה ג' · דה"ב כ' · דניאל ט' · איוב לד · איוב טו · ישעיה נ' · דברים כה · שמואל א' יד · איוב לד · דה"ב כד

קהלת ח' · קהלת ז' · תהלים פד · חבקוק ג' · שיר ח' · איוב ה' · דברים לב · תהלים עו · תהלים נז · יחזקאל יב · תהלים ז' · שמות כז · הושע יג · יחזקאל כד · איוב ל' · איוב מא · מלכים א' יט · מיכה א' · ישעיה מ' · יחזקאל ז' · מלכים א' ו' · נחום ג' · קהלת יב · איוב לג · דה"ב ב'

אות השין

שש (שמות כו · בראשית מא) שֵׁשׁ מָשְׁזָר · וַיַּלְבֵּשׁ אֹתוֹ בִּגְדֵי שֵׁשׁ · פשתן · עמודי שש שרשו שיש ·

ששה (יחזקאל מה) וְשִׁשִּׁיתֶם הָאֵיפָה · נגזרה המלה הזאת מן (שמות כה · שמות טז · משלי ו) וְשִׁשָּׁה קָנִים · שֵׁשֶׁת יָמִים · שֵׁשׁ הֵנָּה · (שיר ו · יחזקאל לט) ובחשבון הגדול שִׁשִּׁים הֵמָּה מְלָכוֹת · ועא וְשֹׁבַבְתִּיךָ וְשִׁשֵּׁאתִיךָ · פירושו לפי מקומו אחריבך · ות ואשדלינך ואטעינך כלומר אפתך וזהו שאמר והביאותים אל הרי ישראל · וים אותו מענין ששה כלומר שלא ישאר בהם כי אם הששית · ואא זל פירש שישפטנו בששה שפטים כמו שאמר בפסוק ונשפטתי אתו בדבר ובדם וגשם שוטף ואבני אלגביש אש וגפרית אמטיר עליו ·

ששן (שיר ב) שׁוֹשַׁנַּת הָעֲמָקִים · יא שהוא צמח לבן ויש לו ריח טוב ויאולי בלעז והוא לעולם ששה עלים והמלה נגזרה מן שש ואם כן יהיה פי שִׂפְתוֹתָיו (שיר ה · מלכים א ז) שׁוֹשַׁנִּים בריח לא בעין · פֶּרַח שׁוֹשָׁן · וְעַל ראש (מלכים א ז) הָעַמּוּדִים מַעֲשֵׂה שׁוֹשָׁן · שניהם קמצין ובחלם · ובא (מלכים א ז · תלים ס) בפתח ובשורק מַעֲשֵׂה שׁוּשַׁן בָּאוּלָם · וכן עַל שׁוּשַׁן עֵדוּת · והמסורת ב פתחין וכל שושן חבירה כותית · ופירוש פרח שושן עשוי בדמות שושן ·

ששר (יחזקאל כג · ירמיה כב) חֲקֻקִים בַּשָּׁשַׁר · וּמָשׁוֹחַ בַּשָּׁשַׁר · שניהם פתחין בסוף פסוק אמר התרגום בסמנין והוא מין מצבעי הציירים ואומרים שהוא הנקרא זנגפור בערבי ונקרא מיני בלעז ·

שאב (ישעיה יב) וּשְׁאַבְתֶּם מַיִם בְּשָׂשׂוֹן מִמַּעַיְנֵי הַיְשׁוּעָה · (בראשית כד · רות ב) לִשְׁאֹב וַתִּשְׁאַב לְכָל גְּמַלָּיו · יִשְׁאֲבוּן הַנְּעָרִים · (בראשית כד) לְעֵת צֵאת הַשֹּׁאֲבֹת · ושם המקומות ששואבין בהם (שופטים ה) בֵּין מַשְׁאַבִּים ·

שאג (עמוס ג · תלים קד) אַרְיֵה שָׁאָג · שָׁאַגְתִּי מִנַּהֲמַת לִבִּי · שָׁאֹג (ירמיה כה · ירמיה ב) יִשְׁאַג עַל נָוֵהוּ · עָלָיו יִשְׁאֲגוּ כְפִרִים · (שופטים יד · תלים קד · ישעיה ה) שֹׁאֵג לִקְרָאתוֹ · שֹׁאֲגִים לַטָּרֶף · והשם שְׁאָגָה לוֹ (איוב ד) כַּלָּבִיא · ובסמוך שַׁאֲגַת אַרְיֵה וְקוֹל שָׁחַל · וַיִּתְּכוּ (איוב ג) כַמַּיִם שַׁאֲגֹתָי · נעירת הארית תקרא שאגה והשאלה להמיית האדם ונתינת קולו על צרותיו ·

שאה (ישעיה ו · ישעיה ו) עַד אֲשֶׁר אִם שָׁאוּ עָרִים · והנפעל תִּשָּׁאֶה (בראשית כד) שְׁמָמָה · והתפעל וְהָאִישׁ מִשְׁתָּאֵה לָהּ · והשם (ישעיה כד) וּשְׁאִיָּה יֻכַּת שָׁעַר · פירושו ובשאיה · ומא הָשִׁיבָה נַפְשִׁי (תלים לה) מִשֹּׁאֵיהֶם · האחד שואה והרבים שואים · ובהא הנקבה (משלי א · משלי ג) בְּבֹא כְשׁוֹאָה פַּחְדְּכֶם · וּמִשֹּׁאַת רְשָׁעִים כִּי תָבֹא · (ישעיה לז) והפעל הכבד לְהַשְׁאוֹת גַּלִּים נִצִּים · ובמקומו במלכים לַהְשׁוֹת וכבר כתבנוהו בשרש גשא ענינם ענין שממה · ויש מהם בענין תמה כמו והאיש משתאה · כמו שהוא בלשון שממה משתומם · ועא וּשְׁאוֹן לְאֻמִּים כִּשְׁאוֹן (ישעיה יז) מַיִם כַּבִּירִים יִשָּׁאוּן · ומלת ישאון מבנין נפעל · וְיָרַד (ישעיה ה) הֲדָרָהּ וַהֲמוֹנָהּ וּשְׁאוֹנָהּ · ענין המיה · ויש לפרש מענין זה (יחזקאל לח) בבא כשואה פחדכם · וְעָלִית כַּשֹּׁאָה · כלומ שטף המים הבאים בכח ויש להם קול המיה · וכן ומשואת רשעים ·

על דרך משל ברורא בלעז · וכתב רבי יונה ומן הענין (ישעיה לז) הזה וְשַׁאֲנַנְךָ עָלָה בְאָזְנָי · והראוי ושאונך וכפלו הנון על דרך הפלגה לשאון · וכן מצאתי במסרה כל שאנן לשון השקט בר מן דין וחבריה דאינון לשון קול (ישעיה סו) שָׁאוֹן מֵעִיר · ורבי אברהם אבן עזרא זל פירשו כמשמעו לשון השקט והוא דבק עם התרגזך אלי שזכר והוא חסר כמו והנבואה עודד הנביא · וככה פירושו יען התרגזך אלי והתרגז שאננך עלה באזני כלומר שאתה מתרגז אלי בעבור ההשקט והמנוחה שיש לך וכן פירשו אאזל ·

שאט (יחזקאל כה) בִּשְׁאָט בְּנֶפֶשׁ · והוא שם או מקור · ומקור (יחזקאל כה) אחר בְּכָל שָׁאטְךָ בְּנֶפֶשׁ · והיה משפט השין (יחזקאל כח) בקמץ חטף ומפני נוח האלף שב קמץ רחב · הַשָּׁאטִים (יחזקאל טז) אֹתָם · הַשָּׁאטוֹת אוֹתָךְ מִסָּבִיב · בינוני בפלס קמים קמות ענינם ענין בזיון וענין השאטים השאטות ענין בזה כי גם בשרש בזה שני ענינים כמו שכתבנו והבזיון הוא בנפש שאדם בז הדבר בלבו לפיכך סמך הענין הזה לנפש ותרגום ויבז עשו ושט עשו · ויתכן לפרש כמוהם (יחזקאל כח) הַשָּׁטִים אוֹתָךְ · ואף על פי שחסרה האלף מהמכתב ·

שאל (ראשית מג · שמות יג · ראשית מג) שָׁאוֹל שָׁאַל הָאִישׁ · כִּי יִשְׁאָלְךָ בִנְךָ · וַיִּשְׁאַל (שמואל א כה) לָהֶם לְשָׁלוֹם · וּשְׁאֶלְתֶּם לוֹ בִשְׁמִי לְשָׁלוֹם · (איוב כא) בסגול האלף · וכן הֲלֹא שְׁאֶלְתֶּם עוֹבְרֵי דָרֶךְ · לָמָּה זֶּה (בראשית לב · במדבר כז) תִּשְׁאַל לִשְׁמִי · וְשָׁאַל לוֹ בְּמִשְׁפַּט הָאוּרִים · והכבד (שמואל ב כ) שָׁאוֹל יְשָׁאֲלוּ בְּאָבֵל · אלה והדומים להם בענין שאלת הדברים · ובענין שאלה ובקשה והוא קשור עם מם (תלים ב · זכריה י · שמואל א א) שְׁאַל מִמֶּנִּי · שַׁאֲלוּ מֵיְיָ מָטָר · כִּי מֵיְיָ שְׁאִלְתִּיו · ומה (שמואל א א) שאמרה חנה וְגַם אָנֹכִי הִשְׁאִלְתִּיהוּ · כלומר החזרתי לו (שמואל א ב) הבקשה · ופירוש תַּחַת הַשְּׁאֵלָה אֲשֶׁר שָׁאַל לַיְיָ מפרשים בו לשון מתנה · כמו המתנה אשר נתן לייי · וכן הוא (שמואל א א) שָׁאוּל לַיְיָ · כמו נתון או פירושו הוא שהיה שאול לייי · ואפשר כמוהם ענין בקשה (תלים לה) אֲשֶׁר לֹא יָדַעְתִּי יִשְׁאָלוּנִי · כלומר ישאלו ממני ממון שלא ידעתי כמו (נחמיה יג) שאמר יקומון עדי חמס · והנפעל וּלְקֵץ יָמִים נִשְׁאַלְתִּי מִן הַמֶּלֶךְ · כלומר שאלני שאלך אליו · והכבד הדגוש (תלים קט · מלכים א ב) וְנוֹעַ יָנוּעוּ בָנָיו וְשִׁאֵלוּ · והשם שְׁאֵלָה אַחַת קְטַנָּה · וחסרו האלף גם מהמכתב והוטלה תנועתה על השין (שמואל א א) וֵאלֹהֵי יִשְׂרָאֵל יִתֵּן אֶת שֵׁלָתֵךְ · היה ראוי שְׁאֵלָתֵךְ או משפטו שֶׁאֱלָתֵךְ בסגול השין ושוא וסגול האלף מגזרת (איוב ו · תלים קו) מִי יִתֵּן תָּבוֹא שֶׁאֱלָתִי · וַיִּתֵּן לָהֶם שֶׁאֱלָתָם · ובהעדר האלף הושב הסגול לקמץ קטן מפני הנח הנסתר שבין השין (תלים כ) והלמד · ומא יְמַלֵּא יְיָ כָּל מִשְׁאֲלוֹתֶיךָ · ובענין שאלת (שמות כב) חפץ או כל דבר שאלת החזרה וְכִי יִשְׁאַל אִישׁ מֵעִם (שמות ג · שמות יא) רֵעֵהוּ · וְשָׁאֲלָה אִשָּׁה מִשְּׁכֶנְתָּהּ · וְיִשְׁאֲלוּ אִישׁ מֵאֵת (מלכים ב ו · שמות יב) רֵעֵהוּ · וְהוּא שָׁאוּל · והפעל הכבד וַיַּשְׁאִלוּם · לשון השואל והמשאיל במשנה הרבה בענין השאלת חפץ · (משלי ל · תלים פו · ישעיה יד) ועא שְׁאוֹל וְעֹצֶר רָחַם · מִשְּׁאוֹל תַּחְתִּיָּה · שְׁאוֹל מִתַּחַת רָגְזָה לְךָ · ונזכר באותו הפסוק בלשון זכר שאמר על (בראשית לז) השאול עורר הקים · אֵרֵד אֶל בְּנִי אָבֵל שְׁאֹלָה · (משלי טו) שְׁאוֹל וַאֲבַדּוֹן · (תלים מט) כַּצֹּאן לִשְׁאוֹל שַׁתּוּ ענינם הקבר · (תלים מט) אַךְ אֱלֹהִים יִפְדֶּה נַפְשִׁי מִיַּד שְׁאוֹל · פי שלא תכלת בכלורת הגוף ברדתו לשאול אלא תדבק בעליוני וזהו כי יקחני סלה ·

אא אין להביא ראייה מן אלו שהביא כי יוכל לפרש עורר שהוא מקור כמו שפירש רשי לעורר לך וכן פירש הקים המקים · אך כתבא שאול לשון זכר במקום אחד והוא ערום שאול נגדו ואין עוד זולתו ותימה למה לא הביאו:

שאן הפעל הזרה נמצא בפול הלמד שאנן מואב מנעוריו · ושקט ושאנן · ושאנן מפחד רעה · כל אלה השלשה פעלים עוברים כי הם פתחין וגם פא הפעל פתח · יחד אסירים שאננו · יאמר גם כן מבלי הפסק בקמץ הנון מפני שוא האלף · והתאר לעשתות שאנן · קמץ הנון · וכן נוה שאנן · והקבוץ בדגש השאננים בציון · ובמנוחות שאננות · נשים שאננות · ושאננך עלה באזני · כתבנו בשרש שאה · בלו שלאנן ושלו · הלמד נוספת או היא מלה מורכבת מן שלו ושאנן והוא הנכון ענין הכל השקט ושלות ·

(ירמיה מח · ירמיה ל · משלי א · איוב ג · איוב יב · ישעיה לג · עמוס ו · ישעיה לב · ישעיה לב · ישעיה לז · איוב כא)

שאף שאפה רוח · שאפו רוח כתנים · היא ההרתה ומשיכת האויר אל האף · וכן במשיכת האויר אל הפה פי פערתי ואשאפה · וכן בענין הזה על דרך הפלגה ושאף צמים חילם · כי שאפני אנוש · שאפו שוררי כל היום · השואפים על עפר ארץ · השואפים אביון · חרף שאפי סלה · אשם ואשאף יחד · שמות ושאוף אתכם · כלם ענין בליעה · ובענין ההבטה והציפוי כעבד ישאף צל · אל תשאף הלילה · שואף זורח הוא שם · ויתכן לחיות כמו אלה שאפה רוח · ויחיה פירוש רוח עבר ופארה וכל אלו הענינים אשר בזה השרש קרובים ללשון הבטה וכונה אל הדבר ·

(ירמיה ב · ירמיה יד · תלים קיט · איוב ה · תלים נו · תלים נו · עמוס ב · עמוס ח · תלים נז · ישעיה מב · יחזקאל לו · איוב ז · איוב לו · קהלת א · ירמיה ב)

שאר עוד שאר הקטן · והנפעל ואם מעט נשאר · נשאר בעיר · נשאר מעל · וכל הנשאר מכל המקומות אשר הוא גר שם · קשר מם מכל דבק עם ינשאוהו אנשי מקומו לא עם הנשאר כי אין קשרו כי אם בבית · וישארו שני אנשים · והעם הנשאר ואת הנשארים · ונאשאר אני · כמו ונשאר וכבר כתבנו דקדוקו בחלק הראשון מזה הספר · והכבד לא השאיר שריד · תשאיר מאה · והשם שארית ישראל · וחסרו האלף גם מהמכתב וגם כל שרית ישראל לב אחד להמליך את דויד · ויתכן להיות מזה אם לא שריתיך לטוב · וכן אמר התרגום אם לא סופך יהא לטב ·

אא' והם סמוכים וכמנא בלי סמיכות כגון אל תהי לם שארית ודומהו שהוא כפ'

והיה ראוי שאריתך ובא הת"ו בחרק שלא כמנהג וכמוהו בחרק הת"ו ותפוצותיכם ונפלתם ככלי חמדה · ורונש כתבו מן משרת קטרין · ושריתיך היה רגוש לולי הריש כמו צויתיך עניתיך וענינו כמו פתחתיך ופירוש הפסוק כן הוא אמר לו השם לנביא אם לא אפתח אותך ממאסרך ואפגיע בך בעת צרתם של ישראל את האויב כי הוא יפגע בך לשבת בארץ או ללכת עמו ולהיות שם בכבוד והוא מה שאמר רב הטבחים לירמיהו הנה פתחתיך היום מן האזקים אשר על ידיך אם טוב בעיניך לבא אתי בבל בא ואשים את עיני עליך ואם רע בעיניך לבא אתי בבל חדל ראה כל הארץ לפניך וגומ' והפסוק האחר אומר ועודנו לא ישוב ועדיין לא שב ירמיהו תשובה לרב הטבחים מה בלבו אם ללכת אם להשאר והוא הבין בו כי דעתו היה להשאר ואמר לו לך ושובה אל גדליהו וגו' ולזה הפירוש יהיה ישוב פעל יוצא · ויש לפרשו ועודנו לא ישוב במשפטו עומד ואכתבנו עוד בשרש שוב · ומשקל אחר שאר ישוב שאר יעקב · ויתכן לפרש ושאר רוח לו · בענין היתרון והמעלה כי יתר ושאר ענין אחד וכמו שבשרש יתר יש ענין מעלה ויתרון כן בשרש שאר ויהיה ושאר רוח ממנו ופי' ולא אחד עשה אברהם שהיה אחד ואב לבאים אחריו באמונתו לא עשה כמו שאתם עושים כי לא רדף אחרי התאוה ולא בעל אפילו בכשר לו אלא שהיה מבקש להשאיר זרע אלהים · וא"א ז"ל פירש כי ולא אחד עשה הוא דברי העם לנביא והוא דרך תמיהה אברהם אבינו שהיה אחד לא עשה כן כמו שאנחנו עושי' שהניח אשתו ובעל הגר שפחתו ואף על פי ששאר רוח לו והיה נביא והנביא היה עונה להם ומה האחד מבקש זרע אלהים כלומר כשבעל הגר לא עשה אלא לבקש זרע יי' לפי שלא היה לו זרע משרה ואעפ"כ לא בגד באשתו כי ברצונה ובמצותה עשה אבל אתם תשמרו ברוחכם ולא יבגוד אחד מכם באשתו להניחה ולבעול בת אל נכר · ויש לפרש מזה שם ושאר ונין ונכד · והוא הבן שנשאר אחריו · וע"א אם יכין שאר לעמו · וימטר עליהם כעפר שאר · ואשר אכלו שאר עמי · בכלות בשרך ושארך · כלה שארי ולבבי · חמסי ושארי על בבל · ר"ל חמסי שלקח ממוני ושארי שעבר בי ירדה בי בפרך עד שכלה בשרי ודמי אל יושבי כשדים ההרוגים שהרגו · גוזלי עורם מעליהם ושארם מעל עצמותם · ענין הכל בשר · ומזה קראו לקרובי האדם שאר ואמרו איש איש אל כל שאר בשרו · ובקמץ שם ושאר · ומא שארה הנה · והוא שם כלל כאילו אמר בשר אחד הנדה ולפי שקרוב האדם כבשרו כמו שנאמר אך עצמי ובשרי אתה · ומבשרך לא תתעלם · לפיכך נקראו שאר · וי"מ מזה נשאר מעל · כלומר תשובותיכם מיוחסות הן אל המעל · ונאמר עוד הלשון הזה על כל מזון סתם שארה כסותה ועונתה · כמו שאמר התרגום זוונה · וענין אחר ברוך טנאך ומשארתך · ובתנוריך ובמשארותיך · היא העריבה שלשין בה העיסה · אבל משארותם צררות בשמלותם · היא העיסה עצמה ואפשר שנקראת כן לענין מזון כי הלחם הוא עיקר מזון האדם ·

(שמואל א יז · ויקרא כה · ישעי' כד · איוב כא · עזרא א · במדבר יא · מלכים ב כה · ירמיה כא · יחזקאל ט · יהושע י · עמוס ה · צפניה ג · ד"ה א יב · ירמיה טו · ישעיה י · מלאכי ב · ישעיה יד · תלים עח · תלים עח · מיכה ג · משלי ה · תלים עג · ירמיה נא · מיכה ג · ויקרא יח · ישעיה ידי · ויקרא יח · שמות כא · דברים כח · שמות ז · שמות יב)

שאר כי כל שאור · שאור לא ימצא בבתיכם · היא החמצת שמחמיצין בה העיסה ·

(ויקרא ב · שמות יב)

שאת שאת או ספחת · הביאו רבי יונה שרש בפני עצמו על משקל זאב שאר וכבר כתבנוהו בשרש נשא כי הוא עקר המלה ·

(ויקרא יג)

שבב כי שבבים יהיה עגל שומרון · אמ' בו התרגום ארי לנסרי לוחין כלומר משובר ומחותך יהיה · וכן בדברי רז"ל בענין הזה כי היכי דלמטיוה שיבא מכשורא פי' חתיכה מחקורה · וכן אמרו וישב משה את דברי העם אל יי' ויגד משה את דברי העם בתחילה פי' עונשה של תורה דכתיב וישב משה דברים שמשבבין לבו של אדם פי' שמשברין · ויתכן להיות מהשרש הזה והענין הזה ושובבתיך ונתתי חחים בלחייך · ושובבתיך וששאתיך · משובבת מחרב · ורבי יונה פירש כי שבבים יהיה · ענין גרוש כלומר גרוש יהיה ומועתק ממקומו · והכניס בענין זה הרים שובבום · כלום אל ההרי' גרשום · וכן ושובבתיך וששאתיך · אך לשובב שדינו יחלק · הוא בעיני משרש שוב ומענינו אע"פ שהביאו ורבי יונה ורבי יהודה בזה השרש וכן יתכן לחיות משובבת מחרב משרש שוב ומענינו · וכת' דתכו עמא מקטולי חרבא · שביב אשו · כמו שביבין דינור · ויש מפרשים מזה כי שבבים יהיה · כמו שביבים · וכתב א"א ז"ל מזה להשיב בחימה אפו · בשקל להסב מן סבב כי הצרי והחירק קרובים ופירושו להבעיר בחמה אפו וגערתו בלהבי

(הושע ח · יחזקאל לח · יחזקאל לט · ירמיה נ · מיכה ב · איוב יח · ד. יאל ו · ישעיה סו)

בלהבי אש ואחריו אמר כי באש יי׳ נשפט כי בכל מקום תמצא חשבת אף לשבח ולרצון וכאשר לכעס ולחמרת על כן יתכן לשון הבערה כמו כי יבער כמעט אפו ״

שבה אֲשֶׁר שָׁבָה יִשְׁמָעֵאל · וַיִּשְׁבְּ מִמֶּנּוּ שֶׁבִי · וְהִצַּתִּי אֵשׁ בְּבָתֵּי אֱלֹהֵי מִצְרַיִם וּשְׂרָפָם וְשָׁבָם · וְשָׁבִית שִׁבְיוֹ · וְשָׁבָה שֶׁבְיֵךְ · וְשׁוֹבִים לְשׁוֹבֵיהֶם · בְּיוֹם שְׁבוֹת זָרִים חֵילוֹ · כִּשְׁבֻיוֹת חָרֶב · והתאר לנקבה שְׁבִיָּה בַּת צִיּוֹן · ויאמר ממנו לזכר שְׁבִי נפלס עני · והשם גַּם שְׁבִי גִבּוֹר · קוּמִי שְׁבִי יְרוּשָׁלָם · ויית מענין ישב קומי תובי בבית יקרך ירושלם · אֶת הַשְּׁבִי וְאֶת הַמַּלְקוֹחַ · וְשָׁבִית שִׁבְיוֹ · ובסגול וְשָׁבָה שֶׁבְיֵךְ · ומשקל אחר וְרָאִיתָ בַּשִּׁבְיָה · וְהֵשִׁיבוּ הַשִּׁבְיָה · ומשקל אחר וּבְנֹתָיו בַּשְּׁבִית · שׁוּבָה יְיָ אֶת שְׁבִיתֵנוּ · והקבוץ וּשְׁבוּת שְׁבִיתַיִךְ בְּתוֹכָהְנָה · ובשורק וְשָׁב יְיָ אֱלֹהֶיךָ אֶת שְׁבוּתְךָ · שְׁבוּת אָהֳלֵי יַעֲקֹב · והקבוץ בְּשׁוּבִי אֶת שְׁבוּתֵיכֶם · והנפעל כִּי נִשְׁבָּה אָחִיו · וּנְשֵׁיהֶם וּבְנֵיהֶם וּבְנוֹתֵיהֶם נִשְׁבּוּ · ענינם ידוע · ומן השרש הזה לֶשֶׁם שְׁבוֹ · היא מהאבנים היקרות ונקראת בערבי אל סבג ״

שבח יְשַׁבַּח מַעֲשֶׂיךָ · שְׂפָתַי יְשַׁבְּחוּנְךָ · שַׁבְּחִי יְרוּשָׁלַם · והתפעל לְהִשְׁתַּבֵּחַ בִּתְהִלָּתֶךָ · ידוע · ועא בשוא גַּלָּיו אַתָּה תְשַׁבְּחֵם · וְחָכָם בְּאָחוֹר יְשַׁבְּחֶנָּה · וכבד אחר בענין הזה מַשְׁבִּיחַ שְׁאוֹן יַמִּים · ענין הכל השקט וההנחה ״

אא׳ כתב רבי יוסף קמחי כי אין ראוי לומר שבחך אלהיכו מפיכו השין בשבא והבית בקמץ רק ושבחך השין בחירק והבית בשוא כמו מן זבח זבחך ומן טבח טבחך אך קשה לי מאד מה שכמנא כקוד בפרקי אבות סוא היה מוכה שבחך השין בשוא והבית בקמץ והיה ראוי להיות שבחן השין בחירק והבית בשוא וכן קוראין מתוך נוסחן מספר שבחן בשוא וקמץ והיה ראוי שבחן בחירק ושבא ·

שבט לְשֵׁבֶט וּלְמִשְׁפָּחָה בחמש נקודות · שֶׁשָּׁם עָלוּ שְׁבָטִים שִׁבְטֵי יָהּ · בְּכָל שִׁבְטֵי בִנְיָמִן · הִתְעוּ אֶת מִצְרַיִם פִּנַּת שְׁבָטֶיהָ · ענינם משפחה אך השבט גדול מהמשפחה כמו שאמר מִשְׁפְּחוֹת שִׁבְטֵי בִנְיָמִן · וכמו שאמר וַיַּקְרֵב אֶת יִשְׂרָאֵל לִשְׁבָטָיו · ואחר כך ויקרב את משפחת יהודה · ויהיה שבט כלל לכל השבטים וְיִשְׂרָאֵל שֵׁבֶט נַחֲלָתוֹ · וְכִי יַכֶּה אִישׁ אֶת עַבְדּוֹ אוֹ אֶת אֲמָתוֹ בַּשֵּׁבֶט · תְּרֹעֵם בְּשֵׁבֶט בַּרְזֶל · וּפָקַדְתִּי בְשֵׁבֶט פִּשְׁעָם · שֵׁבֶט מוּסָר יַרְחִיקֶנָּה מִמֶּנּוּ · הוא מטה וכן נקראת המשפחה מטה כמו שכתבנו בשרש נטה כי המשפחה שבט ומטה כל אחד לחברו מבני המשפחה · וכן אִם לְשֵׁבֶט אִם לְאַרְצוֹ · שבט המוסר רוצה לומר פעמים יבא המשר לשבט ולמוסר בעולם שישטוף הזרעים וישחית הכל · ופעמים לארצו כלומר לצורך העולם לפי שהם עושים רצונו ולפיכך אמר לארצו · אם לחסד ופעמים לחסד ימציאנו אף על פי שבני העולם חייבים · ונקרא הראש והמושל שבט כי דרך המושל להיות שבט בידו ועוד כי בידו שבט מוסר העם שֵׁבֶט מוֹשְׁלִים · לֹא יָסוּר שֵׁבֶט מִיהוּדָה · שֵׁבֶט מִישֹׁר שֵׁבֶט מַלְכוּתֶךָ · ונקרא עט סופר שבט מֹשְׁכִים בְּשֵׁבֶט סֹפֵר · הֶחָבָר דִּבַּרְתִּי אֶת אַחַד שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל · כלומר עם הראשים והמלכים וכן במקומו בדברי הימים את אחד שופטי ישראל ״

אא׳ וכמנא שבט גם כן כלשון בקנה שבט כבי מואסת יחזקאל כא׳ ·

שכך שְׂבָכִים מַעֲשֵׂה שְׂבָכָה · תַּחַת שׂוֹבֶךְ הָאֵלָה · כבר זכרנום בשרש סבך · ומזה וַיִּפֹּל אֲחַזְיָה בְּעַד הַשְּׂבָכָה · והוא שעושין בארובה או בפתח מבדים שתי וערב כמעשה השבכה קל״דא בלעז ״

שבל שְׁבִילֵי עוֹלָם · וּשְׁבִילְךָ בְּמַיִם רַבִּים · הוא הדרך · וממנו נקרא הרגל או השוק שובל חֶשְׂפִּי שֹׁבֶל · כמו שאמר גלי שוק עברי נהרות · ובמדרש חזירת מפרש אותו מענין שבולת הנהר חשפי שובל קלופי שבלתא דנהרא · וְאֶלַקֳּטָה בַשִּׁבֳּלִים · הַשִּׁבֳּלִים הַדַּקּוֹת · שִׁבֳּלִים יִקְצוֹר · וּבְרֹאשׁ שִׁבֹּלֶת יִמָּלוּ · ידוע · וכתב רבי יונה מזה מַה שְׁתֵּי שִׁבֲּלֵי הַזֵּיתִים · ודמה אותם לשבלים לדקותם והיה משפטו שִׁבֲּלֵי בקמץ אלא שעשה כן להפריש · וכן כתב מזה חשפי שובל · חשפי תלתלי שערך על דרך הדמיון · אַל תִּשְׁטְפֵנִי שִׁבֹּלֶת מַיִם · וְשִׁבֹּלֶת שְׁטָפָתְנִי · מִשִּׁבֹּלֶת הַנָּהָר · שטף המים ומקום שנגרים המים בכח נקרא שבולת לפיכך אמר אֱמָר נָא שִׁבֹּלֶת וַיֹּאמֶר סִבֹּלֶת · לפי שבמקום ההוא היה שטף מים שהיו נגרים שם המים בכח והיו בוחנים אותו במה שהיו בו · שַׁבְּלוּל תֶּמֶס יַהֲלֹךְ · הוא שרץ הנקרא בלעז לימצא · וארז״ל כל מה שברא הקב״ה לא ברא דבר לבטלה ברא שבלול לכתית והוא שכותשין השבלול ומניחין אותו על הכתית והוא רפואה לו · ופירוש כתית המכה הנקראת בלשון רז״ל סימטא וידוע הוא ·

שבס וְהַשְּׁבִיסִים וְהַשַּׂהֲרֹנִים · שם לבגדים עשוים במלאכת התשבץ ואם זה בסמך וזה בצדי ענינם אחד ואשרו חמוץ גם כן בצדי כמו בסמך או הוא שם לעדי מן העדיים ממה שאמרו במשנה חשבים שעל השבכה ״

שבע שִׁבְעָה כְבָשִׂים · שֶׁבַע שַׁבָּתוֹת · וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי · בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיֹּאמְרוּ לְאֵשֶׁת שִׁמְשׁוֹן פַּתִּי אֶת אִישֵׁךְ · אינו אומר שביעי לימי המשתה אבל על יום השבת הוא אומר והיה רביעי לימי המשתה ופירוש וַתֵּבְךְּ עָלָיו שִׁבְעַת הַיָּמִים · עד סוף שבעת הימים · ויום שביעי לימי המשתה והם אחר שהשתדלו להוציא החידה שלשת ימים ולא יכלו נואשו ממנה וכשהיה ביום השביעי אמרו לאשת שמשון פתי את אישך וכאשר הציקתהו בעבור מה שאמרו לה נשרוף אותך ואת בית אביך באש הגיד לה · ופי׳ ותבך עליו שבעת הימים וכבר בכתה מעצמה כל שבעת הימים להגיד לה ואין שביעי רביעי כלל כאשר כתב רבי יונה כי לא ימצא זה ההפך ולא יתכן · וכן דָּוִד הַשְּׁבִיעִי · אינו כמו השמיני כאשר כתב רבי יונה ואף על פי שבספר שמואל אומר וַיַּעֲבֵר יִשַׁי שִׁבְעַת בָּנָיו · כי ידמה ששבעת בנים היו לו מלבד דוד אפשר שהיה לו בן מאשה אחרת אבל אחי דוד מאמו היו שבעה עמו · וַיִּפְּלוּ שִׁבְעָתָם יָחַד · וְנִמְצָא יְשַׁלֵּם שִׁבְעָתָיִם · כפלים כמשפטו אם גנב שור ושה ישלם שבעה מלבד הקרן ור״ל אפילו אם יענשו אותו לשלם כפלים או אם הוא עני את כל הון ביתו יתן וינצל בזה אבל נואף אשה משחית נפשו ולא יוצל בממונו · לָכֵן כָּל הֹרֵג קַיִן שִׁבְעָתַיִם יֻקָּם · ר״ל נקמות רבות יקח ממי שיהרגהו ולא ירצה לומר שבעתים יקם דוקא כי שבע ושבעה יבוא לסך חשבון שאינו חשבונו אלא יותר · כמו עַל אֶבֶן אַחַת שִׁבְעָה עֵינָיִם · הוצת לומר שמירות רבות · וכן שֶׁבַע בְּחַטֹּאתֵיכֶם ·

שבע יפל צדיק ר״ל פעמים רבות ויבאו כן בזה החשבון לפי שכל ימי העולם שבועות · וחצי השבוע · והסמוך מלא שבע זאת · וזאת יאמר על לאה · שלשה שבעים ימים · שבעים שבעים · ובלשון נקבה שבעה שבעות · ליי בשבעותיכם · ובשוא השי״ן שבעות חקות קציר · ופי׳ אא״ז הפסוק כן אותם שבועות של קציר ישמור לנו חקות הקציר שלא היה יורד המטר בארץ ישראל בימי הקציר וזהו שאמר שמואל הלא קציר חטים היום אקרא אל יי׳ ויתן קולות לפיכך אמר הנותן גשם ויורה ומלקוש בעתו לא בימי הקציר כי אינו עתו · וכן בשוא השי״ן חג שבעות ימים מצות יאכל · ואיננו ריבוי והוא כמו שבעת ימים · וכן לעומות אחד החלקים כמו לעומת כי אין חג המצות כי אם שבעת ימים לא היום ולא לעתיד · ועוד ואשר נשבע לי · וישבע לו · ובשמו תשבע · והשבע לשקר · והשם כי השבועה הגדולה · יתן יי אותך לאלה ולשבועה · והנחתם שמכם לשבועה לבחירי · שבעת יי תהיה בין שניהם · שבעות משורת אומר סלה · כלומר השבועה שנשבעת לשבטים · ויש מפרשים על הברקים שהם כמו חצים ומשורת כאילו נשבעו לקיים מאמרך · ומפרשים מזה שבעות חקורת קציר · כלומר מה שאמר זרע וקציר וקור וחום וקיץ וחורף ויום ולילה לא ישבותו · והפעול מן הקל שבעי שבעות להם · או יהיה תאר והנכון הוא זה בפלס השכוני באהלים כי נבנה בנין הקל ממנו · והפעל הכבד ממנו והשביע הכהן · ואשביעך ביי · וישביעני אדני · ובשם אלהיהם לא תזכירו ולא תשביעו · פירוש לא תשביעו איש את חבירו או אפילו הגוי כמו שפירשו רז״ל ולא ישמע על פיך ״

שבע ואכל ושבע ודשן · ודוד זקן ושבע ימים · ואכלת ושבעת · אתה תאכל ולא תשבע · ובבקר תשבעו לחם · אל עיר אחת לשתות מים ולא ישבעו · פן תשבענו והקאתו · רוצה לומר פן תשבע ממנו · וכן ושבעתם אותו · ושבעתם ממנו · לא תשבע עין לראות · שאול ואבדה לא תשבענה · שבעה ברעות נפשי · ישבע בחרפה · מדרכיו ישבע סוג לב · וממועצותיהם ישבעו · כי רב שבענו בוז · והשם אכל ואין לשבעה · לא ידעו שבעה · מבלתי שבעתך · ואכלתם לשובע · שובע שמחות את פניך · ואכלת ענבים כנפשך שבעך · ומשקל אחר ונשכח כל השבע · ומשקל אחר שבעת לחם ושלות השקט · והתאר ושבע ילין בל יפקד רע · ושבע ימים · שבע קלון · ושבע רוגז · שבעים בלחם נשכרו · והפעל הכבד ואשביע אותם וינאפו · ומשביע לכל חי רצון · ונפש נענה תשביע · וכבד אחר נפשם לא ישבעו · שבענו בבקר חסדך · כולם ענינם ידוע ״

שבץ ושבצת הכתנת שש · משבצים זהב ״ ועשית משבצות זהב · וכתנת תשבץ · תרגם אותו רבינו סעדיה ז״ל עיון בערבי והוא מעשה הרקמה עשוי עינים עינים · כי אחזני השבץ · כתב רבינו יונה תפשני העוון שהקיפוהו אנשי המלחמה וסבבוהו ולא יכול לחנצל מהם · ויש מפרשים עון חשבץ לפי שהרג כהני יי׳ · ות״י ארי אחדני רתיתא ״

שבר שבר יי מטה רשעים · ולא שבר את החמור · ושברה כשבר נבל יוצרים · כאשר ישבר את כלי היוצר · פירוש כאשר ישבר איש · ועצם לא תשברו בו · ישברו פראים צמאם · כלומר ישברו צמאם במים · בשברי לכם מטה לחם · והשם כשבר נבל יוצרים · ומשבר רוח תילילו · ולא נחלו על שבר יוסף · אלו השלשה הם בחמש נקודות והשאר בשש · ומשקל אחר האנח בשברון מתנים · והנפעל כי נשברה אניות · נשברה דלתות העמים · נשברה קרית תהו · אחת מהנה לא נשברה · נפעל חולף כי הוא מלעיל · זבחי אלהים רוח נשברה · נפעל עומר כי הוא מלרע · עת נשברת מימים במעמקי מים · פירוש עת היית נשברת שלא יצאו לך עזבוניך מימים כמו שהיה כבר · כי נשברו לפני יי ולפני מחנהו · ותשבר כעץ עולה · ובפתח תשבר ותשכב את חללי חרב · והכבד ואת כל עץ השדה שבר · אבד ושבר בריחיה · ושבר תשבר מצבותיהם · ושלא נזכר פעלו מהנוסף על שבר בת עמי השברתי · כל משבריך וגליך עלי עברו · וכל משבריך ענית סלה · רוצה לומר כהשבר גלי הים בעת הזעף · ומזה על דרך ההשאלה כי אפפוני משברי מות · בהביאי שברך בגוים על ארצות אשר לא ידעתם · פירוש האנשים הנשברים והנגפים בך או פירושו בהביאי באזניהם קול השבר ושמעוהו · וירדפום לפני השער עד השברים · המקום נקרא כן לפי שנשברו שם · משברים יתחטאו · פירוש מפחד שבריו יסירו חטאם ויתודו ויחלו פני אל · ומן הענין הזה ואשבר עליו חקי · כלומר כרתי ברית וגזרתי עליו חקי שלא יעברנו ונאמר שבירה בענין הזה כמו שנאמר כריתה בברית · ומן הענין הזה נגזר האני אשביר ולא אוליד · כלומר אביא האשה עד המשבר · כי באו בנים עד משבר · כי עת לא יעמוד במשבר בנים · והרחם נקרא משבר על שבר האשה היולדת והבליה · את מספר החלום ואת שברו · פירוש פתרונו כי קודם הפתרון החלום הוא כמו הדבר הסתום והפתרון שובר אותו ומגלה אותו · וענין אחר כי יש שבר במצרים · שבר רעבון בתיכם · בשש נקודות · וישאו את שברם · פירוש תבואה וכל מאכל ואולי נאמר בזה הלשון לפי שהוא שובר הרעב · וכן אמר שבר רעבון בתיכם · על דרך ישברו פראים צמאם · וקונה השבר יקרא שובר לשבור אל יוסף · פירוש מן יוסף או פירושו וכל הארץ באו מצרימה אל יוסף לשבור · לכו שברו ואכלו · בשבר אשר הם שוברים · וכן מוכר השבר וישבר למצרים · והפעל הכבד אכל בכסף תשבירני · פירוש תשביר לי · ונשבירה שבר · הוא המשביר לכל עם הארץ ״

א״א פירש רבינו יונה ישברו יקמו הפראים לרוות צמאם ועיין עוד בשרש צמא ·

שבר ואהי שובר בחומות ירושלם · ענינו חושב מלשון רז״ל סברא · והכבד בעא לא ישברו יורדי בור אל אמתך · עיני כל אליך ישברו · הלהן תשברנה · והשם שבר שברו על יי אלהיו · ענינם התקוה ·

א״א ורש״י סיה נרס ואהי שובר בשי״ן ימין ופירש הייתי פורץ בחומה כדי להרבות הפרצה ויתנו לב לבנותה אולי מצא כן בספרו שובר בימין ·

שבת איך שבת נוגש · שבת משוש לבנו · שבת וינפש · שבתה מרהבה · ושבתה הארץ שבת ליי · אז תשבת הארץ · בפתח · כל ימי השמה תשבות · וביום השביעי תשבת · בחלם תשבתו

(מראי מקומות בגליון העמוד הימני: משלי כ״ד · דניאל ט׳ · בראשית כ״ט · דניאל י׳ · דניאל ט׳ · דברים ט״ז · במדבר כ״ח · ירמיה ה׳ · יחזקאל מ״ה · בראשית כ״ד · בראשית כ״ד · דברים ו׳ · ירמיה ז׳ · שופטים כ״א · במדבר ה׳ · ישעיה ס״ה · שמות כ״ב · חבקוק ג׳ · יחזקאל כ״א · במדבר ה׳ · ראשית כ״ד · בראשית כ״ד · יהושע כ״ג · דברים ל״א · ד״ה א׳ כ״ג · דברים ו׳ · מיכה ו׳ · שמות ט״ז · עמוס ל׳ · משלי כ״ה · יואל ב׳ · קהלת א׳ · משלי כ״ז · תלים פ״ח · איכה ג׳ · משלי י״ד · משלי א׳ · תלים קכ״ג · חגי א׳ · ישעיה נ״ו · יחזקאל ט״ז · ויקרא כ״ה · תלים ט״ז · דברים כ״ג · בראשית מ״א · יחזקאל ט״ז · משלי י״ט · איוב מ״ב · איוב י׳ · איוב י״ד · שמואל א׳ ב׳ · ירמיה ה׳ · תלים קמ״ה · ישעיה נ״ח · יחזקאל ז׳ · תלים צ׳ · שמות כ״ח · שמות כ״ח · שמות כ״ח · שמות כ״ח · שמואל ב׳ א׳ · ישעיה י״ד · מלכים א׳ י״ג · ישעיה ל׳ · ירמיה י״ט)

(מראי מקומות בגליון העמוד השמאלי: שמות י״ב · תלים ק״ד · ויקרא כ״ו · ירמיה י״ט · ישעיה ס״ה · עמוס ו׳ · יחזקאל כ״א · מלכים א׳ כ״ב · יחזקאל כ״ז · ישעיה כ״ד · תלים ל״ד · תלים נ״א · יחזקאל כ״ז · ד״ה ב׳ י״ד · איוב כ״ד · יחזקאל ל׳ · שמות ט׳ · איכה ב׳ · שמות כ״ג · ירמיה ח׳ · יונה ב׳ · תלים פ״ח · שמואל ב׳ כ״ב · יחזקאל ל״ב · יהושע ז׳ · איוב מ״א · איוב ל״ח · ישעיה ס״ו · ישעיה ל״ז · הושע י״ג · שופטים ז׳ · בראשית מ״ב · בראשית מ״ב · בראשית מ״ב · תלים ק״ז · בראשית מ״א · ישעיה נ״ה · בראשית מ״ד · בראשית מ״א · דברים ב׳ · עמוס ח׳ · בראשית מ״ב · נחמיה ב׳ · ישעיה ל״ח · תלים קמ״ה · רות א׳ · תלים קמ״ו · ישעיה י״ד · איכה ה׳ · שמות ל״א · ישעיה י״ד · במדבר כ״ה · ויקרא כ״ו · ויקרא כ״ו · שמות כ״ג)

תשבתו שבתכם · ויום ולילה לא ישבתו · וישבתו שלשת האנשים האלה מענות את איוב · והשם כבוד לאיש שבת מריב · בשש נקודות · רק שבתו יתן · ומשקל אחר שבת שבתון · ושבת פעם היא בלשון נקבה כמו שבת היא ליי · והיתה שבת הארץ לכם לאכלה · ופעם בלשון זכר שומר שבת מחללו · עולת שבת בשבתו · כמו חדש בחדשו יום ביומו · והקבוץ בלשון נקבות שבע שבתות · מלבד שבתות יי · שבע שבתות שנים · אשר לא שבתה בשבתותיכם · ופירוש שבע שבתות · שבע שבועות ימים · וכן עד ממחרת השבת השביעית · ממחרת השבוע השביעית וקרא השבוע כן כי בכל שבוע שברת לפיכך אמר תמימות תהיינה והם מ״ט ימים כי יכול להיו׳ שבע שבתות שלא יהיו בהם שבע שבועות ימים לפיכך אמר תמימות תהיינה · ורז״ל דרשו בו ע״א למה אמר תמימות וזה הוא הנכון לפי פשט הפסוק וכן פירש בשמטת השנים שקרא כל שנת השמיטה מהם שבת ואם אמר שבע שבתות שנים יוכל להיות שלא יהיה בהן תשע וארבעים שנה לפיכך אמר ופירש שבע שנים שבע פעמים ׃ והשם במשקל אחר רהב הם שבת · ופירוש הפסוק ומצרים הבל וריק יעזורו לכן קראתי לזאת פירוש קראתי לזאת ירושלם החושבת להיותה נעזרת במצרים ויהיו רהב וחוזק להם הם שבת כלומר ישבתו ויפסקו מלעזרם וכבר פירשתי פירוש אחר טוב מזה בשרש ישב · ורבי יונה פירש מזה הענין שרף ישרפו בשבת · כלומר בכליון חרוץ עד אשר לא ישאר להם זכר וכן פירשו מזה שבת חמס · וכבר פירשתים בשרש ישב · והנפעל ונשבת גאון עזה · והכבד אשר לא השבית לך גואל היום · והשבית את הכמרים · והשבתי חיה רעה · אשביתה מאנוש זכרם · תשביתו שאר מבתיכם · השביתו מפנינו את קדוש ישראל · והשם שחקו על משבתה · כלם ענין הבטלה והפסק הדבר ׃

שגג על שגגתו אשר שגג · כי שגגה היא · כשגגה שיוצא · והשם עוד מזה אתי תלין משוגתי · והנה תמורת אות הכפל ענינם ידוע ·

א״א יש לתמוה למה לא הביא שוגג ותשגה לא פה ולא בשרש שגה ושם שני שרשים בענין אחד ·

שגא משגיא לגוים ויאבדם · הן אל שגיא ולא נדע · שדי לא מצאנהו שגיא כח · ענינם ריבוי בענין שגה בה״א ופירוש שדי לא מצאנוהו שגיא כח אע״פ שלא מצאנוהו הוא שגיא כח ושגיא משפט ורב צדקה ולא יענה מלבו כי אם מחסרון המקבל כן פירשו ראב״ע ז״ל · ויש מפרשים שדי שהוא שגיא כח לא מצאנוהו כלומר לא השגנו כח מעשיו אבל זה נדע כי אדם שיש בו משפט ורב צדקה לא יענה אותו השם ·

שגב אשר שגבה ממנו · וקודרים שגבו ישע פירוש שגבו בישע · והנפעל כי נשגב שמו לבדו · נשגבה לא אוכל לה · בחומה נשגבה · והכבד הן אל ישגיב בכחו · והשם משגב לעתות בצרה · משגבי ומנוסי · וכבד אחר וישגב יי את צרי רצין · וישגב אביון · ישגבך שם אלהי יעקב · מתקוממי תשגבני · אשגבהו כי ידע שמי · ושלא נזכר פעלו ממנו ובוטח ביי ישגב · כלם ענין הרוממות ׃

שגה ומה שגיתי הבינו לי · ואם כל עדת ישראל ישגו · מאיש שוגה ומפתי · לשגות מאמרי דעת · והשם שגיאות מי יבין · בחילוף הא למ״ד הפעל באלף · ומשקל אחר משגה הוא · והפעל הכבד משגה עור בדרך · משגה ישרים בדרך רע · ורבי יהודה שם בענין אחר באהבתה תשגה תמיד · ורבי אחי רבי משה ז״ל פירשו בפירוש משלי בענין זה כלומר תחשב כשוגה אם תמיד תתעסק באהבתה וכל שכן בזולתה וזהו שארז״ל באשתו אמרו קל וחומר באשת חברו כי המרבה באהבת אשתו ומשיח עמה יותר מדאי הוא שוגה בעבור שאהבת האשה תסיר האדם מעבודת השם · וכן ולמה תשגה בני בזרה · ורבי יונה הרחיק ענין באהבתה תשגה תמיד מענין זה מאד לפי שבעיניו ענין הפסוק על ענין החכמה והנכון כי ענין הפסוק מדבר על אשתו כמו שאמר למעלה שתה מים מבורך · יפוצו מעינותיך חוצה · יהיו לך לבדך · ואע״פ שעל דרך המשל יתכן שידבר על החכמה המליצה היא על אשת האדם וכונת המדבר לשני הענינים ואם כן הטוב והישר שיהיה תשגה תמיד מענין שגגה כמו שפירשנו · ורבי יונה שם באהבתה תשגה תמיד בענין שמחה וערבות כמו שגיון לדוד · על שגיונות · או בענין התעסקות באהבתה מאהוב זולתה · ומזה הענין וכל שוגה בו לא יחכם · וכתב רבי יונה בשם רבי יהודה בן קריש כי הוא שמע אלדד הדני אומר יש לי שגיה בענין יש לי עסק ·

א״א ורבינו אכן עזרא זכר שם המחבר הזה בהרבה מקומות בספריו באמרו אמר בן קריש · ונראה לי שהיה ראוי לשים בשרש הזה אתי תלין משונתי אף על פי שאינו ממשקלו כמו שכמנהגו הרבה פעמים שכותב בהם שמות יוצאים ממשקל שאר שמות השרש ההוא כמו ושתי כוס שרשו שוט כך משונתי שרשו שוג וזה המחבר הביאו בשרש שגג ולא נראה לי ·

שגה ואחריתך ישגה מאד · ובאלף מקום הא ישגא אחו בלי מים · והפעל הכבד ושליוי עולם השגו חיל · ובהכפל הפא והעין ביום נטעך תשגשגי · ענין גדול ורבוי ״

שגח ממכון שבתו השגיח · ראיך אליך ישגיחו · משגיח מן החלונות · ענינם ענין הבטה בהתבוננות ·

שגל נצבה שגל לימינך · והשגל יושבת אצלו · נקראת כן האשה על דרך המשכב כמו שהוא בכתוב ישכבנה · ישגלנה · והנשים תשכבנה · תשגלנה · איפה לא שכבת · לא שגלת ·

א״א ובמסורת ד׳ כתיבין לשון שגל וקריין לשון שכיבה והכם הוא לא הביא וכם הם תשגלנה דקוסט ״נ ·

שגע והיית משגע · לכל איש משגע ומתנבא · חסר משגעים אני · והשם בשגעון ובעורון · והתפעל איש משתגע · להשתגע עלי · ענינו ידוע ״

שגר שגר אלפיך · ומשקל אחר וכל פטר שגר בהמה · בשש נקודות ענינם ענין שלוח בענין ישלחו כצאן עויליהם · ובענין הזה בדברי רז״ל מלא שגר היונה פירוש שלוח היונה והליכתה והם הרגילו הלשון הזה בענין שלוח כמו שאמר שגר אחריו וזולת זה הרבה ״

שד גם תנין חלצו שד · ברכות שדים ורחם · ושדים צומקים · למען שדי נעוריך · ושדיך תנתקי · בין שדי ילין · שמה מעכו שדיהן · ידוע ויתכן ששרשו

שדה בפלס אב אח צו תו · ופירוש ברכות שדים ורחם · ברכות שמים וארץ כי השמים בתתם המטר כמו השדים והארץ בהוציאה הפירות כמו הרחם · ואא״ז ז״ל פירש שדים המינקת ורחם האם · וזכר אחרי כן ברכות אביך כי שלשה אלו מברכין לילד האב והאם והמינקת · ולפי דעתי כי היא ברכת הבנים והנולדים הפך רחם משכיל ושדים צומקים · וענין אחר יִזְבְּחוּ לַשֵּׁדִים · ידוע ·

שדד וְשָׁדְדוּ אֶת גְּאוֹן מִצְרַיִם · הוֹי שׁוֹדֵד וְאַתָּה לֹא שָׁדוּד · וְשָׁדְדוּ אֶת בְּנֵי קֶדֶם · חטף בפלס חרבו מאד · לִשְׁדּוֹד אֶת כָּל פְּלִשְׁתִּים · יָשׁוּד צָהֳרָיִם · והשורק תחת חלם · זְאֵב עֲרָבוֹת יְשָׁדְדֵם · בבא שלם ונקור כמו שהיה בחסרון הכפל כי נקוד השלם הוא יְשָׁדְדֵם בפלס יְשַׁמְדֵם · ויתכן חיותו מבנין פועל הכבד הדומה למרובע · וְסֶלֶף בּוֹגְדִים יְשָׁדֵּם · והשם שֹׁד וָשֶׁבֶר · והתאר המבליג שֹׁד עַל עָז · בפלס לחם חם · מעוז להם · גל אל יו · והנפעל שָׁדוּד נְשַׁדֻּנוּ · והשרק תחת חלם · ורבי יהודה כתב בו טעם אחר להיות ענינו נשדו ממנו כמו בני יצאוני שענינו יצאו ממני · והפעל דכבד מְשַׁדֶּד אָב · אַל תְּשַׁדֵּד רִבְצוֹ · וכבד אחר יְשׁוֹדֵד מַצֵּבוֹתָם · ושלא נזכר פעלו מהדגוש שֻׁדַּד עָר מוֹאָב · שֻׁדְּדָה עַי · בשרק · שָׁדְּדָה נִינְוֵה · בקמץ חטף · פִּתְאֹם שֻׁדְּדוּ אֹהָלַי · בשרק · ושלא נזכר פעלו מהנוסף כַּהֲתִימְךָ שׁוֹדֵד תּוּשַׁד · והוא כתוב בוו עם הדגש · וכן וְכָל מִבְצָרַיִךְ יוּשַּׁד · ענינם ידוע · ורבי יהודה הביא בענין זה נֶהְפַּךְ לְשַׁדִּי · וכבר כתבנו שהלמ״ד שרשית · וכן לְשַׁד הַשָּׁמֶן · וטוב הוא שיהיו מזה השרש והלמ״ד בהם נוספת ויהיו מענין וְשֹׁד מְלָכִים תִּינָקִי · כִּי אָפֵס הַמֵּץ כָּלָה שֹׁד · מִשֹּׁד תַּנְחֻמֶיהָ · שהם ענין לחות ודשנות והנכון כי שדים נגזר מזה השם ויאמר שֹׁד בחולם ושַׁד בפתח הענין אחד ובעבור זה סמך לו היניקה ואמר ושד מלכים תינקי ונקראו כן לפי שיש בהם לחות ודשנות וכן כתב רבי יונה · ויש לפרש כלה שד מהענין הראשון והוא תאר כמו המבליג שד על עז · כלומר אפס המוצץ והשודד והרומס תמו מן הארץ המריעים לישראל · ויתכן לפרש יִגְזְלוּ מִשֹּׁד יָתוֹם · מענין ושד מלכים תינקי · כלומר יגזלו אותו מתענוגיו או יחיה כמו שד שדים כלומר יגזלו אותו משדי אמו ושדים ושד מלכים קרובים בענין לא בשרש · ויש לפרש יגזלו משד מהענין הראשון כלומר מרוב שד שעושים יגזלו אפילו היתום · ואא״ז ז״ל פירש אחר שגזלו היתום ויניחוהו לא יוכל אדם לשדוד אותו כי כל אשר היה לו גזלו הם · ומן השרש הזה אֲנִי אֵל שַׁדַּי · שענינו תקיף ומנצח בענין שודד והיוד בשדי תמורת אות הכפל · וכן וְהָיָה שַׁדַּי בְּצָרֶיךָ · ופירושו כי אל שדי יהיה מבצריך ותקפך · ופירש הנגיד כי והיה שדי בצריך איננו השם הנכבד רק הוא תאר לזהב כי פירוש בצריך זהבך כמו שכתבנו בשרשו ואמר שיהיה תקיף זהבך כמו שאמר וכסף תועפות לך · וכן כְּקוֹל מַיִם רַבִּים כְּקוֹל שַׁדַּי · כלומר חזק ותקיף וכן כְּשֹׁד מִשַּׁדַּי יָבוֹא · כלומר כשוד שיבא משד ותקיף · ורבי יונה כתב כן כי שדי תאר לממון כי אצלו הוא שדי גדול ונכבד · ופי׳ שדי בצריך שיהיה הונך גדול ועצום · ומן השרש הזה והענין הזה שִׁדָּה וְשִׁדּוֹת · פי׳ כבודה וכבודות · ויש מפרשים אותם כלי זמר ועוד מפרשים אותם נשים יפות תאר לקוחות במלחמה וענינם שדודה ושדודות אבל להיותם כלי זמר הוא הנכון · וכן ארז״ל מאי שדה ושדות חבא תרגימו שדה ושדתין

א״א ובספר בעל כנפים מפרש שדה ושדות כעגלה וכעגלות ונקראו כן לתואר שדים כבונו על דרך כסא כמתים ·

ופירשו בו הגאונים שהוא כלי לניגון חמוס״קא חידה נמצא בזמן שבית המקדש קיים ·

שדד יְפַתַּח וִישַׂדֵּד אַדְמָתוֹ · יְשַׂדֶּד לוֹ יַעֲקֹב · חם מענין שדה וענינם הליכת החורש בשדה אחר חרישתו לכתוש תרגבים · אִם יְשַׂדֵּד עֲמָקִים אַחֲרֶיךָ · ר״ל לחרוש בו שדות העמקים · וכן מהשרש הזה והענין הזה וְעֵמֶק הַשִּׂדִּים · וכן דעת המתרגם ומישר חקליא ·

שדה וְשָׂדֶה לֹא קָנִינוּ · אֶל שָׂדֶה טוֹב אֶל מַיִם רַבִּים הִיא שְׁתוּלָה · בְּשָׂדֶה וּבְכֶרֶם · לָשׂוּחַ בַּשָּׂדֶה · זָמְמָה שָׂדֶה וַתִּקָּחֵהוּ · וּשְׂדֵה מִגְרַשׁ עָרֵיהֶם לֹא יִמָּכֵר · אֶת שָׂדַי אֲשֶׁר בַּעֲנָתוֹת · אֶל בֵּיתָהּ וְאֶל שָׂדָהּ · וְהִקְבּוּץ עַל שְׂדֵי חֶמֶד · עֲנָתוֹת לֵךְ עַל שָׂדֶיךָ · לְשׁוֹבֵב שָׂדֵינוּ יְחַלֵּק · ובלשון נקבות שדות בַּכֶּסֶף יִקְנוּ · וְאֶת שְׂדוֹתֵיכֶם וְאֶת כַּרְמֵיכֶם · ונהפכה ההא ליוד נראית בהרבה מקומות מִתְּנוּבוֹת שָׂדָי · יַעֲלוּ שָׂדָי · אלה שדות הזריעה · כְּרֵיחַ שָׂדֶה אֲשֶׁר בֵּרְכוֹ יְיָ · וַיִּשְׁמְעוּ כָּל שָׂרֵי הַחֲיָלִים אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה · אלה ענינם מדברות · ונאמר גם כן על הארצות וַיִּבְרַח יַעֲקֹב שְׂדֵה אֲרָם · כמו ארץ ארם וכמהו לָגוּר בִּשְׂדֵי מוֹאָב · בִּשְׂדֵה פְלִשְׁתִּים ·

שדם וּמִשַּׁדְמֹת עֲמֹרָה · כמו גפנים · וכן כִּי שַׁדְמוֹת חֶשְׁבּוֹן אֻמְלַל · וּשְׁדֵמוֹת לֹא עָשָׂה אֹכֶל · ואפשר שיהיה זה ענין שדה זרע כי כבר זכר ואין יכול בגפנים · אבל בְּשַׁדְמוֹת קִדְרוֹן · אמר בו התרגום בנחלא במישרי דקדרון וכן יהיה פירוש וְכָל הַשְּׁדֵמוֹת עַד נַחַל קִדְרוֹן · אף על פי שיש בו תרגום אחר אך וּשְׁדֵמָה לִפְנֵי קָמָה · כמו ושדפה מענין שדפון והמם והפא ממוצא אחד וכן אמר במלכים במקומו ושדפה לפני קמה ·

שדף וּבַשִּׁדָּפוֹן וּבַיֵּרָקוֹן · וּשְׁדֻפוֹת קָדִים · הוא לקות הזרע מרוח קדים הנכנס בשבלים עד שלא נשלם בישולו ולא יגמלו וזהו שאמר וּשְׁדֵפָה לִפְנֵי קָמָה · טרם חיותו קמה כי כאשר נגמר יקרא קמה ·

שדר וּשְׂדֵרוֹת בָּאֲרָזִים · וכבר בארנוהו בשער הסמך ·

שה אֱלֹהִים יִרְאֶה לּוֹ הַשֶּׂה · וְאַיֵּה הַשֶּׂה לְעֹלָה · בסגול · ובסמוך בצרי שֵׂה כְשָׂבִים וְשֵׂה עִזִּים · ומשפטו כהראות עין הפעל שְׂיָה בפלס בָּלָה רָזָה · ועם הכינוי יראה בו עין הפעל והוא יוד או אֶרֶץ שֵׂיוֹ נִדָּחִים · בצרי השין · אִישׁ שׁוֹרוֹ וְאִישׁ שֵׂיֵהוּ · בשוא השין · והוא בלשון זכר ובלשון נקבה לפי שהמלה כוללת זכר ונקבה · בלשון זכר שֶׂה תָמִים · תָּעִיתִי כְּשֶׂה אֹבֵד · ובלשון נקבה שֶׂה פְזוּרָה יִשְׂרָאֵל · בֵּין שֶׂה לָשֶׂה בְּרִיָּה וּבֵין שֶׂה רָזָה · וְשׁוֹר אוֹ שֶׂה אֹתוֹ וְאֶת בְּנוֹ · אף על פי שהוא בלשון זכר על הנקבה הוא כמו שקבלו רז״ל אותו ואת בנו נוהג בנקבות ואינו נוהג בזכרים · ואע״פ שיש מחלוקת בדברי רבותינו ז״ל בזה ההלכה כך היא · וְשֶׂה אַחַת מִן הַצֹּאן · הקטן מן הכבשים ומן העזים הוא שיקרא שה ·

שהד וְשָׂהֲדִי בַּמְּרוֹמִים · השין נקרא בקמץ רחב ומשפטו

ומשפטו בקמץ חטף ושלא לחטף על ההא חוסב לקמץ רחב וההא בשוא ובפתח והוא תרגום עד ׃

שהם ואבן השהם ׃ אבני שהם ׃ נקרא בערבי אל בלור ׃

שחר ואת השחרונים אשר בצוארי גמליהם ׃ לבד מן השהרונים והנטיפות ׃ והשביסים והשהרונים ׃ חלי כדמות ירח ותרגום ירח סיהרא ׃

שוא תשאות סבתו ׃ תשואות נוגש לא ישמע ׃ תשאות חן חן לה ׃ תשאות מלאה ׃ בבוא כשואה פחדכם ׃ ועלית כשואה ׃ ענינם ענין המון וכבר כתבנו בבוא כשואה בשרש שאה ׃ להשביע שואה ומשואה ׃ ענין שממה ׃

שוב ושב ורפא לו ׃ פירוש שב מחטאו ׃ ולשבי פשע ביעקב ׃ שבתי וראה תחת השמש ׃ ושבת לנשא ׃ כמו ושבה חתיו במקום הא וכבר כתבנו והדומים לו בחלק הדקדוק ׃ ושמה לא ישוב כי אם הרוה את הארץ ׃ ופירוש ושמה לא ישוב אלא מה יעשה הרוה את הארץ ׃ ואא״ל פירשו כמשמעו לא ישוב כי אם הרוה אבל לאחר שהרוה ישוב וזהו שוב הגשם כי חום השמש שואף אותו ולולי זה לא היתה צריכה הארץ לגשם ׃ ישובו לא על ׃ אם ישוב עשר מעלות ׃ אחרי שובי נחמתי ׃ פירוש אחרי ששבתי מעונותי ׃ ועריך לא תשובנה ׃ רוצה לומר לא תשובנה לקדמתן ׃ ושמרון ובנותיה תשבן לקדמתן ׃ ואת ובנותיך תשבינה לקדמתכן ׃ ויש לפרש מזה ואתה באלהיך תשוב ׃ ויהיה באלהיך תשוב כמו אל אלהיך ׃ והפעל הכבד השיבונו אליך ׃ וישב את כל הרכש ׃ והשיב למלך ישראל מאה אלף כרים ׃ השיבו אשברך ׃ מה אשיב לי״י ׃ מנחה ישיבו ׃ פן תשיב את בני שפה ׃ עתה אשיב את שבות יעקב ׃ אשר אשיב את שבות יהודה וירושלם ׃ וישיבו אותם דבר ׃ והיוצא לשלישי לכן שעפי ישיבוני ׃ פירוש יכריחוני להשיב דבר אליך ׃ ולכל אשמם אשר ישיבו לי ׃ מה האשם אשר נשיב לו ׃ ואת כלי הזהב אשר השבותם לו אשם ׃ ופירוש ההשבה בענין המנחה לפי שהמנחה היא גמול הטובה ומשיב לו מאשר גמלו או ליראה ממנו ומשיב לו המנחה תגמול שאינו מריע לו ׃ ופירוש ההשבה בענין האשם כי החוטא כהביאו הקרבן הוא כבעל חוב שמשיב חובו לבעליו ׃ והנכון בעיני עוד כי טעם ההשבה בענין המנחה לפי שהיא תמיד פעם אחר פעם כמו והשיב למלך ישראל ׃ כי בכל שנה ושנה היה עושה זה ׃ השיבות מחרון אפך ׃ אינו פעל עומד אך הוא פעל יוצא כמשפטו ומלת מחרון מקור בתוספת נון כמו שכתבנו בחלק הדקדוק וכאילו אמר השיבות אפך מחרונו ׃ ושלא נזכר פעלו ממנו ויושב את משה ואת אהרן ׃ והכבד אחר נפשי ישובב ׃ פירוש ישיב אותה אל הדרך הטוב ׃ לשובב שדינו יחלק ׃ פירוש אמר איך ימיש לי כלומר איך יסיר האויב חלקי שהיה לי ואם אנחנו מחליבים לשובב שדינו שישיבום לנו הם יחלקום לעצמם ׃ לשובב יעקב ׃ בשובבי אותם ׃ משובב נתיבות ׃ משובבת מחרב ׃ כלומר הנמלטת מחרב הגוים ושבת לארצה ׃ והשם ולתשובת השנה ׃ פירושו לסוף השנה שתשוב השמש לנקודה אשר החלה ממנה ׃ ומשקל אחר את שיבת ציון ׃ וענין שני ושב יי אלהיך את שבותך ׃ בשוב יי ׃

הנני שב שבות ׃ ושב שבותם ׃ שב יי ׃ כולם ענין השקט והנחה כאשר כתבם ר׳ יהודה ורבי יונה תפש עליו ואמר כי מה ענין שישקיטם בגלות ואין זו סברא נכונה כי הנביא אם שישקיט הגלות ויניחם מצרתם וזה לא יתכן זולת שישיבם אל מקומם כי הגולה מארצו לא ישקוט ואפילו יהיה שם בתענוגים גדולים ׃ ומה שכתב רבי יהודה הוא הנכון שיהיה כל הפעל הקל מהענין הראשון פעלים עומדים ואין אחד מהם יוצא ואין טענה מכשובני והנה אל שפת הנחל עץ רב מאד ׃ כמו שכתב רבי יונה שגם הוא פעל עומד ואף על פי שנאמר הכינוי בנון יוד ואין כן דרך המנהג אלא בכינוי הפעול המחובר אל מקור הפעל כמו הלהרגני אתה אומר ׃ אל תאיצו לנחמני ׃ והדומים להם ואין כן המנהג בכינוי הפעל המחובר אל מקור הפעל בעצמו כי אם ביוד לבדה כמו ובדברי אותך ׃ בשלחי את חצי הרעב ׃ באמרי לרשע ׃ והדומים להם והיה לו לומר לפי סברת רבי יונה בשובי ואין זו טענה כי הנה מצאנו תכריע קמי תחתני ׃ ובכנויי הפעול עם מקור הפעל ביוד לבדה כי מאן יי לתתי ׃ לא אבה יבמי ׃ לבלתי עצבי ׃ שבו כליהם ריקם ׃ פירוש עם כליהם ׃ ועודנו לא ישוב ׃ ושבה אל גדליה ׃ הוא מענין הראשון פירוש ועוד ירמיה לא אמר כי דעתו שישוב והוא רב טבחים הבין כי דעתו כן ואמר לו לך ושובה ׃ ומהענין השני עוד שובה יי רבבות אלפי ישראל ׃ ואשר הם עומדים ואתה באלהיך תשוב ׃ ישבו ישבי בצלו ׃ בשיבתו במחנים ׃ ואף על פי שכתבנו בו טעם אחר בשרש ישב ׃ והשם בשובה ונחת תושעון ׃ ומזה עוד אם תשוב ישראל נאם יי אלי תשוב ׃ השני הוא מהענין הזה ׃ ויש לפרש מזה נפשי ישובב ׃ כלומר יניחנה וישקיטנה ׃ וכן ושבתי בבית יי ׃ ויתכן גם ושבתי מהענין הראשון ואמר ושבתי בהתמדת הליכתו שם פעם אחר פעם ׃ וכן ושוב מול את בני ישראל שנית פעם אחר פעם עד שימולו כולם ׃ ויש מפרשים מזה כי משובת פתים תהרגם ׃ כמו שאמר ושלות כסילים תאבדם ׃ ואא״ל כתב שובה יי רבבות אלפי ישראל ׃ מהענין הראשון כתרגומו תוב יי׳ שרי ביקרא ׃ ופירושו כי אותן שלשת ימים שהלך הארון לפניהם כאשר הוציאוהו מן המחנה אמר משה קומה יי׳ ויפוצו אויביך ובסוף שלשת ימים שחזר למקומו בתוך המחנה כי שם היה נוסע תמיד כמו שאמר ונסע אהל מועד בתוך המחנות אמר בשובו שובה יי׳ רבבות אלפי ישראל כלומר עם רבבות אלפי ישראל שובה ולך עמהם כאשר בתחלה ׃ וענין שלישי תיסרך רעתך ומשבותיך תוכיחך ׃ ועמי תלואים למשובתי ׃ פי׳ בעבור המשובה שעושים עמי הם תלואים בצרתם לא ידעו אן יפנו לעזרה ויוד למשובתי איננה סימן הפועל וכן ושמחתים בבית תפלתי ׃ וכבר כתבתים בחלק הדקדוק ׃ כי משובת פתים תהרגם ׃ משבה נצחת ׃ אלה שמות והתאר שובבה משבה ישראל ׃ וכן בזה המשקל תאר מנחי העין ועניים מרודים ׃ תאמר הנקבה ממנו מרודה בפלס משובה ׃ והפעל הכבד ממנו מודע שובבה העם הזה ׃ והיוצא לשלישי חכמתך ודעתך היא שובבתך ׃

אא״ל וכן שובנו אלהי ישענו כמו השקיטנו לדע׳ ר׳ יהודה ויותר נכון לפרש שובנו כמו שוב אליכו כמשפט כנויי הפעלים הפעולים ׃

והתאר וַיֵּלֶךְ שׁוֹבָב · שׁוּבוּ בָּנִים שׁוֹבָבִים · כולם ענין המרד · וי״מ מזה כִּי אַחֲרֵי שׁוּבִי נִחַמְתִּי ״

שוב זָקַנְתִּי וָשַׂבְתִּי · והתאר גַּם שָׂב גַּם יָשִׁישׁ בָּנוּ · והשם כִּי קָמוּ עֵינָיו מִשֵּׂיבוֹ · ובהא הנקבה גַּם שֵׂיבָה זָרְקָה בּוֹ · השיבה היא יותר מהזקנה כמו שאמרו במשנה בן ששים לזקנה בין שבעים לשיבה וכן דעת הפסוק ושבתי אחרי זקנתי ״

שוד וְשַׂדְתָּ אוֹתָם בַּשִּׂיד · עַל שָׂרְפוֹ עַצְמוֹת מֶלֶךְ אֱדוֹם לַשִּׂיד · פירוש כמו ששורפין השיד על דרך וְהָיוּ עַמִּים מִשְׂרְפוֹת שִׂיד · ועוד פירשו בו ששר קירות ביתו בחס וזהו פירוש לשיד שנתן אפרם במקום חשיר וזה על דרך הנקמה והבזיון ידוע · ובת׳ על דאוק׳ד גרמי מלכא דאדום ושרינון בגירא בב׳תית׳ · וי״מ מזה וְעֵמֶק הַשִּׂדִּים · והדגש תמורת הנח כמו ופשורי צצ׳ · ומפרשים עוד מזה וְתָשֵׂם בְּסַר רַגְלַי · ואף על פי שכתוב בסמ״ך וכב׳ פירשנוהו באות הסמך ״

שוה וְאֶל מִי תְּדַמְּיוּנִי וְאֶשְׁוֶה · פֶּן תִּשְׁוֶה לוֹ גַם אָתָּה · כלומר תהיה כמוהו בשוויו וערכו · וְכָל חֲפָצֶיךָ לֹא יִשְׁווּ בָהּ · כִּי אֵין הַצָּר שֹׁוֶה בְּנֵזֶק הַמֶּלֶךְ · כלומר לא ישוה הצר בכל כסף וזהב שיש לו בנזק שינזק המלך ביהודים אם יאבדם · והפעל הכבד לְמִי תְדַמְּיוּנִי וְתַשְׁווּ · מָה אַשְׁוֶה לָּךְ · וכבד אחר הֲלֹא אִם שִׁוָּה פָנֶיהָ · כלם בענין ערך ודמיון אגמינ״שו בלעז · ופירוש הלא אם שוה פניה שישוה פני האדמה שיהיו דומים ושוים שלא יהא הנה תל והנה חריץ · והנפעל עם התפעל וְאֵשֶׁת מִדְיָנִים נִשְׁתָּוָה · פירוש אשת מדינים נשתוה עם דלף טורד ביום סגריר כי הדלף טורד מבפני׳ והמטר בחוץ ואין לבעל הבית מנוחה כן מי שיש לו אשת מדינים כי תריב עמו בבית וישמע בחוץ מדברי׳ עליה דברים רעים · ופירשו מזה הענין אַל יַאֲמֵן בַּשָּׁו נִתְעָה · כלומר כי הנתעה לא יאמן בדבר השוה והנכון אך ישים השוא שהוא השקר תמורתו ובו יאמן · ואף על פי שיש ספרים שכתוב מבחוץ במקום הקרי באל״ף זהו ענינו כמו שוה · וע״א וְלֹא שָׁוָה לִי · פירוש לא החנה לי מה שעשיתי שלא נהניתי במעשי הרעים כי עתה אני מכיר כי כל מה שעשיתי הבל וריק הוא · וְכָל זֶה אֵינֶנּוּ שֹׁוֶה לִי · וְלַמֶּלֶךְ אֵין שֹׁוֶה לְהַנִּיחָם · כלם ענין הנאה · וע״א אם לא שִׁוִּיתִי וְדוֹמַמְתִּי · שִׁוִּיתִי עֵזֶר עַל גִּבּוֹר · שִׁוִּיתִי יְיָ לְנֶגְדִּי תָמִיד · דֶּרֶךְ אֱמוּנָה בָחָרְתִּי מִשְׁפָּטֶיךָ שִׁוִּיתִי · כלומר כששויתי משפטיך לנגדי דרך אמונה בחרתי בהם · הוֹד וְהָדָר תְּשַׁוֶּה עָלָיו · מְשַׁוֶּה רַגְלַי כָּאַיָּלוֹת · כלם ענין השמה ותרגום וישם ושוי ור׳ יונה פי׳ משפטיך שויתי · מענין אם שוה פניה · כלומר השויתים וכוננתים · ומן השרש הזה שָׁוְא וּדְבַר כָּזָב · מַשְׂאוֹת שָׁוְא וּמַדּוּחִים · לַשָּׁוְא הִרְבֵּית רְפֻאוֹת · לַשָּׁוְא צָרַף צָרוֹף · אַךְ שָׁוְא לֹא יִשְׁמַע אֵל וְשַׁדַּי לֹא יְשׁוּרֶנָּה · לַשָּׁוְא הִכֵּיתִי אֶת בְּנֵיכֶם · לֹא תִשָּׂא אֶת שֵׁם יְיָ אֱלֹהֶיךָ לַשָּׁוְא · והאל״ף תמורת ה״א למ״ד הפעל והונחה כאל״ף חטא · ורבי יונה כתב כי הוא על משקל צו קו והאל״ף נוספת כאל״ף הוא והיא · וענין המלה הזאת כענין שקר אך פעמים ענינה כענין חנם כמו שקר שפעמים ענינו ענין חנם אך לשקר שמרתי · והכל ענין אחר כי השקר הבל ותהו ודבר שאינו · ופירוש לא תשא את שם יי׳ אלהיך לשוא · לחנם שלא תשבע בשמו כי אם לצורך כי מי שנשבע על הדבר שהוא אף על פי שהוא אומר אמת אחר שהשבועה אינה לצורך אלא נשבע לחנם לוקה משום שבועת שוא · וכן אמרו בתלמוד ירושלמי האי מאן דמשתבע על תינין דאינון תינין לוקה משום שבועת שוא · וכן תירגם אנקלוס לשוא למגנא · וכן פירוש לשוא הכיתי את בניכם · כלומר לחנם הכיתי אותם כי מוסר לא לקחו · וכן לשוא הרבית רפאות · עַל מַה שָּׁוְא בָּרָאתָ כָל בְּנֵי אָדָם · והדומים להם · והפעל הכבד מענין המלה הזאת פְּרִי יְשַׁוֶּה לּוֹ · כאילו אמר פרי יכחש לו כדרך ותירוש יכחש בה · כחש מעשה זית · ויש לפרשו מהענין השלישי גפן בוקק ישראל כלומר שאינו עושה פירות ואינו מצליח ואם תאמרו פרי ישוה לו חקבדה ויישיב לו והוא ייטיב מעשיו כרוב לפריו הרבה למזבחות כטוב לארצו הטיבו מצבות כמו שאמר וישמן ישורון ויבעט ״

שוח כִּי שָׁחָה אֶל מָוֶת בֵּיתָהּ · כתבו ר׳ יונה בזה השרש ואפשר שהמלה משרש שחה לפיכך לא זכרו ר׳ יהודה אלא שנמצא ברוב הספרי׳ קמץ ואילו היה מפעלי הכפל היה פתוח כמשפט החי״ת שלא יבא עמה חת שלום כמו שכתבנו בחלק הדקדוק · שׁוּחָה עֲמֻקָּה · כִּי כָרוּ שׁוּחָה לְנַפְשִׁי · ומ״א בחרק כָּרוּ לְפָנַי שִׁיחָה · כָּרוּ לִי זֵדִים שִׁיחוֹת · ואפשר שיהיו גם אלו משרש שחה והיה ראוי להדגש שוחה בפלס גולה · ומ״א לַשַּׁחַת יוֹרִידוּךָ · וְלֹא יָמוּת לַשַּׁחַת · לִבְאֵר שַׁחַת · עַד יִכָּרֶה לָרָשָׁע שָׁחַת · בְּשַׁחְתָּם נִתְפָּשׂ · בפלס אשר זורת ברחת · טוב מלא כף נחת · ואפשר שיהיו משרש ישח בפלס דעת מן ידע וענינם כענין קבר · בְּאֶרֶץ עֲרָבָה וְשׁוּחָה · ענינו שממה וחרבה וכן ת״י בארע מישר וחרב ״

שוח לָשׂוּחַ בַּשָּׂדֶה · והפעל הכבד בְּפִקּוּדֶיךָ אָשִׂיחָה · יָשִׂיחוּ בִי יֹשְׁבֵי שָׁעַר · אוֹ שִׂיחַ לָאָרֶץ · עַל דֶּרֶךְ שִׂיחוּ · וַהֲקִיצוֹתָ הִיא תְשִׂיחֶךָ · פירוש תשיח עמך כלומר תהיה לך כחבר מדבר עמך · והשם אָרִיד בְּשִׂיחִי · יִשָּׂא בְשִׂיחִי מִשְׁכָּבִי · וכבד אחר בְּמַעֲשֵׂה יָדֶיךָ אֲשׂוֹחֵחַ · וְאֶת דּוֹרוֹ מִי יְשׂוֹחֵחַ · ענינם ענין דבור והוא כמו לשוח בשדה שהוא דבור התפלה · וכמו אריד בשיחי והדומי׳ לו שהוא דבור הצרות וספור התלאות · וכן אֶשְׁפֹּךְ לְפָנָיו שִׂיחִי · וְלִפְנֵי יְיָ יִשְׁפֹּךְ שִׂיחוֹ · וכן מֵרֹב שִׂיחִי · אבל אַתֶּם יְדַעְתֶּם אֶת הָאִישׁ וְאֶת שִׂיחוֹ · פי׳ ענינו ואת מעשיו · וכן וּמַגִּיד לְאָדָם מַה שֵּׂחוֹ · והוא בצרי · וכן כִּי שִׂיחַ וְכִי שִׂיג לוֹ · כלו׳ ענין יש לו ומעשה עם אחר או השגת אויביו במלחמה ״

שוט שָׁטוּ הָעָם וְלָקְטוּ · וַיָּשֻׁטוּ בְּכָל הָאָרֶץ · שׁוֹטְטוּ נָא · מִשּׁוּט בָּאָרֶץ · והפעל הכבד שׁוֹטְטוּ בְּחוּצוֹת יְרוּשָׁלַ͏ִם · עֵינֵי יְיָ הֵמָּה מְשׁוֹטְטִים בְּכָל הָאָרֶץ · כִּי יְיָ עֵינָיו מְשׁוֹטְטוֹת בְּכָל הָאָרֶץ · והתפעל וְהִתְשׁוֹטַטְנָה בַּגְּדֵרוֹת · ענינם כענין ויתורו את ארץ כנען · מתור הארץ · ורבי יונה כתב בזה הענין שוט שוטף · בְּשׁוֹט לָשׁוֹן תֵּחָבֵא · קוֹל שׁוֹט וְקוֹל רַעַשׁ אוֹפָן · וענין אחר הָיוּ שָׁטִים לָךְ · הַשָּׁטִים אוֹתָךְ · ופירושו השטים לך והשם כל תופשי משוט · ובהבלע הנח ברגש והמ״ם בחירק עָשׂוּ מְשׁוֹטָיִךְ · והיה משפטו על המנהג מְשׁוֹטַיִךְ המ״ם בשוא כמו מעוניך מבוניך · אֳנִי שַׁיִט · פירוש אני שמוליכין אותה במשוטים ענין השיטה בלעז רימ״ר · והנכון לפרש השטים אותך ענין בזיון או ענין בזה כמו שכתבנו

הגה״ה יש לתמוה כי במסורת חכו זאת המלה בכלל ד׳ דכתיבין שי״ן וקריין סמ״ך וכן מצאתי בקצת ספרים המדוייקי׳ והתשוטטנה בגדרו׳ בשי״ן שמאלית וקתימה כי שוס מפרש לא דכר מזה מאומה ואולי יש לפרשו מלשון ושטי כוב כדרך רחוקה ·

שכתבנו בשרש שאט וכ"תי דבזו יתך׳ ורבי יהודה כתב באחר מהפני׳ אני שיט בענין הראשון׳ וע"א שוט לַסּוּס׳ יְסַּר אֶתְכֶם בַּשּׁוֹטִים׳ ובהכפל למ"ד הפעל וְלְשׁוֹטֵט בְּצִדֵּיכֶם׳ ענינם בענין שבט׳ ודמה הצרה העוברת בעולם לשוט שהוא כמו השוט המכה והמיסר שׁוֹט שׁוֹטֵף׳ קוֹל שׁוֹט׳ בְּשׁוֹט לָשׁוֹן תֵּחָבֵא׳ והוא רמז לרכילות ולגידופים והרומה להם ממכות הלשון׳ ואפשר להיות מן השרש הזה עֲצֵי שִׁטִּים׳ והדגש מקום הנח כדגש ופטורי צצים׳ והוא מין ממיני הארז הטוב שבהם׳

אא" ומן התימה שלא הביא ארז שטה בלשון נקבה וכספר בעל ככפים אומר מה שאמרו רבותינו ז"ל הדס שוטה רבינם לומר הדס שטה דקיימו הדס של עני שטי שאינו מן המובחר והיה טוב זה הפירוש אם היה כתוב הדס שטה אבל כתו׳ ארז שטה והדס :

שוט וְשָׁטֵי כָזָב׳ מענין כִּי תִשְׂטֶה אִשְׁתּוֹ׳ שני שרשים בענין אחד״

אא" פי׳ אם היה משרש שטה היה בקוד וסוטי הש"ין כמולם על משקל בוכי קוכי :

שוך הִנְנִי שָׂךְ אֶת דַּרְכֵּךְ בַּסִּירִים׳ הֲלֹא אַתָּה שַׂכְתָּ בַעֲדוֹ׳ והשם מזה יָשָׁר מִמְּסוּכָה׳ ואף על פי שנכתב בסמ"ך וכן כתוב בסמ"ך כָּל אֶבֶן יְקָרָה מְסֻכָתֶךָ׳ כלומר גדרתך׳ כִּמְשֻׂכַת חֵדֶק׳ בשי"ן׳ ובהבלעת הנח בדגש הָסֵר מְשׂוּכָּתוֹ׳ ופליגי עליה משוכתו רפי׳ ולפי שיעשו גדר הכרמים והגנות משכים וצנינים נקרא הגדר משוכה׳ ומשקל אחר לְשִׂכִּים בְּעֵינֵיכֶם׳ ואדני אבי ז"ל פירש מזה וְשַׂמְתָּ שַׂכִּין בְּלֹעֶךָ׳ והפתח מקום חירק וכמוהו רבים והנון והמם שוים כמו חיים וחיין ימים וימין׳ ומשקל אחר הַתְמַלֵּא בְשֻׂכּוֹת עוֹרוֹ׳ והדגש בהם תמורת הנח כדגש ופטורי צצים׳ וענינם ידוע׳ וענין אחר אִישׁ שׂוֹכֹה׳ שׂוֹכַת עֵצִים׳ ענינם סעיף״

שול וְעָשִׂיתָ עַל שׁוּלָיו׳ טֻמְאָתָהּ בְּשׁוּלֶיהָ׳ וְגִלֵּיתִי שׁוּלַיִךְ עַל פָּנָיִךְ׳ נִגְלוּ שׁוּלַיִךְ׳ וְשׁוּלָיו מְלֵאִים אֶת הַהֵיכָל׳ שפתי הבגד התחתונים יקראו שולים ומה שאמר ושוליו מלאים את ההיכל כמו שאמר השמי׳ כסאי והארץ הדום רגלי׳ ויש מפרשים שולי הכסא״

שום וְאֶת הַשּׁוּמִים׳ ידוע׳

שום מִי שָׂם פֶּה לָאָדָם אוֹ מִי יָשׂוּם אִלֵּם׳ כִּי שָׂמוּ אוֹתִי בַּבּוֹר׳ מלרע שלא כמנהג׳ מִטֶּרֶם שׂוּם אֶבֶן אֶל אֶבֶן בְּהֵיכַל יְיָ׳ לָשׂוּם אֶת מַשָּׂא כָּל הָעָם הַזֶּה עָלָי׳ וְשָׂם דֶּרֶךְ אַרְאֶנּוּ בְּיֵשַׁע אֱלֹהִים׳ פירוש מי ששם דרכו בדרכי השם ית׳ אֲשֶׁר שָׂם לוֹ בַּדֶּרֶךְ׳ פירוש שם לו חיילותיו ומערכותיו להלחם עם ישראל׳ עַל פִּי אַבְשָׁלוֹם הָיְתָה שׂוּמָה׳ והשם אוֹ בִתְשׂוּמֶת יָד׳ והמם בסגול שלא כמנהג והוא כמו בפתח ובספר דיתלאלי אשר בטוליטולא הוא בפתח ופירושו ענין שיתוף שישימו כל אחד ממונם בעסק והפעל הכבד שִׂימָה נָּא עָרְבֵנִי עִמָּךְ׳ פירוש שימה נא ערבון וערבני עמך או שים נא ערב בעבורך כמו שאמר מי הוא לידי יתקע׳

אא" פי׳ ככין הפעיל והוא כמו השימה על משקל בינה הניני שהוא כמו הבינה וכן רבים מכחי העי"ן החסרים בבנוי ה"א הפעיל :

וַיָּשֶׂם בַּמְּגֵרָה׳ ובמקומו בדברי הימי׳ וישר ודעת המתרג׳ שהוא כמוהו בענין שתרגם ומסר יתהון במסורין׳ ויש לפרשו כמשמעו שהשי׳ אות בזה המשפ׳ להמית במיתה זו׳ וְחַנְפֵי לֵב יָשִׂימוּ אָף׳ אינו כענין יארכו כאשר כתב רבי יונה כי המאריך אפו מתרצה ועוזב אפו כמו שנאמר במדות המקום יתברך ארך אפים׳ לְמַעַן שְׁמִי אַאֲרִיךְ אַפִּי׳ אך פירוש ישימו אף שיתאנפו ויתרגזו כשהקב"ה מביא עליהם יסורין ולא ישועו וישובו מדרכם הרעה ועל הדרך הזה אמר שלמה אולת אדם תסלף דרכו ועל יי׳ יזעף לבו׳ אַל תָּשֶׂם אֶת לִבְּךָ לָהֶם כִּי נִמְצָאוּ׳ מִבְּלִי מֵשִׂים לָנֶצַח יֹאבֵדוּ׳ פירוש מבלי משים על לב׳ וְיָשִׂימוּ וְיַשְׂכִּילוּ יַחְדָּו׳ פירוש וישימו לב כמו שאמר הַגִּידוּ וְנָשִׂימָה לִבֵּנוּ׳ שִׂימֵנִי כַחוֹתָם עַל לִבֶּךָ׳ וַיָּשִׂימוּ עַל הָעִיר׳ פירוש שמו מערכותם ומלחמותם על העיר׳ שִׂים לְךָ אֹרֵב׳ וְיֵשׁ מֵהֶם נָשִׁים וַיָּשִׂימוּ בָּנִים׳ פירוש ויש מהם נשאו הנשים הנכריות והולידו מהם בנים׳ וַיָּשֶׂם כַּצֹּאן מִשְׁפָּחוֹת׳ וַתָּשֶׂם בַּפּוּךְ עֵינֶיהָ׳ פירוש ותשם פוך בעיניה והמוקדם מאוחר כמו ואת העיר שלחו באש׳ שלחו מקדשך׳ על הרים יעמדו מים׳ ויש מפרשים ותתקן וכן שירת זונה תיקון זונה כולם ענין אחד׳ ושלא נזכר פעלו ממנו וַיִּישֶׂם בָּאָרוֹן׳ משפטו וַיּוּשַׂם ובא פתח קטן תחת פתח גדול והחרק תמורת השורק כמו ופתחו שעריך תמיד׳ ויש מפרשים שהוא עיקר אחר שרשו ישם ופירושו וישם אותו המשי׳ בארון וכן ויאמר ליוסף חסר האומר ואחרים זולתם״

שוע הִנֵּה קוֹל שַׁוְעַת בַּת עַמִּי׳ וְשַׁוְעָתִי לְפָנָיו תָּבוֹא בְאָזְנָיו׳ והפעל הכבד ממנו שִׁוַּעְתִּי שָׁמַעְתָּ קוֹלִי׳ יְשַׁוְּעוּ וְאֵין מוֹשִׁיעַ׳ קַמְתִּי בַקָּהָל אֲשַׁוֵּעַ׳ ויש מפרשים מענין זה הֲיַעֲרֹךְ שׁוּעֲךָ לֹא בְצָר׳ ענינם ענין צעקה׳ והביאו ר׳ יהודה ורבי יונה עמהם אִם בְּפִידוֹ לָהֶן שׁוּעַ׳ וכן הביאו בשרש הזה ובענין הזה הַנּוֹתֵן תְּשׁוּעָה לַמְּלָכִים׳ וכן כתבו אדני אבי ז"ל בספר הגלוי ואמר כי ענין תשועה בלשון ערבי א"ל גאת"ה והוא קבול שועה וכבר כתבתיו בשרש ישע׳ ומעיקר זה וְעֵינָיו הָשַׁע׳ פירוש עצום עיניו שלא יראה ותרגום וטח את הבית וישוע ית ביתא׳ וכתב אא"ז מענין זה וּבְמַיִם לֹא רֻחַצְתְּ לְמִשְׁעִי׳ וענינו כענין למשוח כי טיחת הבית במשיכת יד כענין משיחה והיו"ד במקום הא בשקל מקנה מרעה ויהיו שנים שרשים וענין אחד ויתכן להיות ענין חלקות ויהיה היו"ד בלמשעי במקום אות הכפל ושרשו שעע מתרגו׳ חלקת צואריו שעיעות צואריה׳ ואנכי איש חלק גבר שעיע׳ ויהיה פי׳ ובמים לא רחצת למשעי להחליק בשרך כי הרחיצה במים מחליק הבשר ומעדנו וכתב עוד פירושו לטהרה כי בלשון ערבי א"ל תמשיע טהרה ואומ׳ טהר הקערה אמ"שע ויתכן שיהיה אמשע אצלם כמו אמשח שהוא לשון כאשר ימחה הצלחת׳ ופירש רבי יונה מענין ועיניו השע׳ הָשַׁע מִמֶּנִּי וְאַבְלִיגָה׳ כמו עצום עיניך ממני כאילו אמר חדל ממני׳ ויש מפרשים השע ממני הרפה ממני כמו שְׁעֵה מֵעָלָיו וְיֶחְדָּל׳ ושוע ושעה ענין אחד׳ ומעיקר זה ומהענין הראשון הִשְׁתַּעַשְׁעוּ וָשֹׁעוּ׳ כלומר צעקו ושועו׳ וכן וְשׁוֹעַ אֶל הָהָר׳ ואא"ז פירשם מענין ועיניו השע׳ כמו שאמר בפסוק שלאחריו ויעצם את עיניכם ואמר זה על נביא השקר׳ והשתעשעו לשון עבר וכן ושועו בפלס מה טובו אהליך ופירושו התעורו נביאי השקר ועורו אחרים׳ וענין אחר וְלְכִילַי לֹא יֵאָמֵר שׁוֹעַ׳ והוא האיש הנכבד והרב בממונו

אא" ולזה כוטה דעת יונתן שתרג׳ למשעי להתנקרא שהוא לשון טהרה לשון נקור הבשר פי׳ להסיר ממנו החלב והגידי׳

הרבת

הרבה ונותן יותר מן הראוי לו · והשם מזה היערוך שועך לא בצר · כלומר היערוך ממונך שלא יהיה בצר וכל מאמצי כח כלומ' הממון והכח לא יוכלו להצילך מהצרה הראויה לבא עליך"

שוף הוא ישופך ראש ואתה תשופנו עקב · אשר בשערה ישופני · ענינם ענין מכה וכתיתה · וענין אחר אך חשך ישופני · פירוש יחשיכני ויסתירני מגזרת נשף ואם הם שנים שרשים כמו כי מולים היו · ונמלתם"

שוק ואל אישך תשוקתך · ואליך תשוקתו · ועלי תשוקתו · ענינם ענין תאוה וחשק · ויתכן להיות מענין זה ועיקר זה ונפשו שוקקה · וכן פקדת הארץ ותשוקקה · כלומר התאוית אליה להשביעה או פירוש וכבר שוקקתה והוא פעל יוצא כלומר גזרת עליה שתתאוה למטר ואחרי כן פקדת עליה · וע"א והשיקו היקבים תירוש ויצהר · ענינו כמו והציפו מן והציף יי' את מי ים סוף · וכן בדברי רז"ל מי החג שנטמאו השיקן ואחר כך הקדישן טהורין הקדישן ואחר כך השיקן טמאים · פירוש שקען במי מקוה עד שיצופו מי המקוה עליהן · וענין אחר וסבבו בשוק · בשוקים וברחבות · ידוע · וענין אחר שוק הימין · על הכרעים ועל השוקים · שוקיו עמודי שש · ויך אותם שוק על ירך · את השוק והעליה · פירוש ואשר עליה הוא הירך אשר על השוק · והתפעל ממנו ישתקשקון ברחבות · ידוע · ופירוש ויך אותם שוק על ירך · שהפילם במכתו כי הנופל לפני הרודף יכרעו ארכובותיו ויפול על פניו והנה שוקו על ירכו · ואדני אבי ז"ל פי' שוק הוא הרגל ירך הוא הרוכב על הסוס וכן תרגם יונתן פרשין עם רגלאין"

> הגה"ה מכאן ששוק לשון כך כס וזהו מה שפירש הא"בע בפרשת כי שוק הימין שוק כל הימין כ"ל כי הימין שהוא לשון זכר שב על הכל לא על השוק·

שור אשר שר ליי' · שרים ושרות · ושרים בחוללים · לשכות שרים · ויאמרו כל השרים והשרות בקינותיהם על יאשיהו · והפעל הכבד אז ישיר משה · אשירה נא לידידי · ותשר דבורה · שירו ליי' · והשם שיר השירים · ובה"א הנקבה את השירה הזאת · שירת דודי לכרמו · והלילו שירות היכל · ופעל כבד אחר משוררים ומשוררות · קול ישורר בחלון · פירוש קול שעיר או דומה לו מהשוכנים בחרבות ישורר בחלון או יהיה פעל עומד · וכן והשיר משורר והחצוצרות מחצצרים · או יהיה גם הוא יוצא ופירושו בעל השיר משורר ובעלי החצוצרות מחצצרים · וענין אחר אשורנו ולא קרוב · ישור כשך יקושים · פירו' יביט כמניח הפח שמביט אל העופות כשינוחו כך הם מביטים

> הגה"ה כלי שבייה יתירה כשין שבייה של יששכר:

> הגה"ה כראה לי כי מזה הם שתרגם אונקלוס על איש שלש כח טירכן ולוק·

ומארבי לאנשים · ישר על אנשים · והוא בחלם · כנמר על דרך אשור · תשורי מראש אמנה · ותשרי למלך בשמן · והפעל הכבד אשר שוררו אנשים · ענינם ענין הבטה ועיון · ומזה הענין ותבט עיני בשורי · והוא תאר בשורק בפלס וסורי באריך יכתבו · ותאר המרובע אלהים יראני בשוררי · כמו אויבי כי האויב מביט באויבו ומעיין בו לרעה לו כמו שנאמר ויהי שאול עוין את דוד · וענין אחר ותשורה אין להביא · כמו מנחה · ורבי יונה כתב ותשורי למלך · מענין זה כלומר הקרבת לפניו מנחה · וכן פירשו הגאון רב סעדיה ז"ל והנכון במלרע ותשורי כמו ותלכי · וכן תשורי מראש אמנה · וכן ישור על אנשי' כלומ' ילך על אנשים ויתודה לפניהם · וכן אניות תרשיש שרותיך מערבך · פרוש השיירות ההולכים בסחורה ותרגום ארחת ישמעאלים שיירת ערבאי · ויקראו גם כן ההולכים דרך ים שיירה לפי שהולכות ספינות רבות יחד ויתכן לפרש שרותיך ההונים עליך מתרגום ויחן ושרא · ומזה נקראת המנחה תשורה לפי שמוליך אדם אותה ותשורה אין להביא · כמו שנקראת גם כן ארוחה · ויתכן גם כן מזה ישור כשך יקושים · כלומר ילכו בנוה בעלי היקושים והסזפורשי המצודות שינוחו ולא יציבו פח בלילה והם ילכו כל הלילה הציבו משחית אנשים ילכודו · וענין אחר בנות צעדה עלי שור · באלהי ארלג שור · בשורק · ובחלם עקרו שור · והקבוץ בקמץ כמו מן יום ימים ראש ראשים והוא בלשון נקבות עלו בשרותיה · או יהיה הנפרד שרה בפלס קמה ענינם חומה ותרגום חומה שור · ומזה בין שורותם יצהירו · והוא קבוץ שור בשורק כלומר מפחד הרשעים יכניסו הזיתי' ויעשו השמן בין החומו' וי"מ בין שורות בין שורות הזתים מדברי רז"ל שורה · וענין אחר שור או כשב או עז · ובקבוץ בתנועת הו"ו שורים זבחו · ידוע · וכתב החכם רבי יעקב בן אלעזר מזה עקרו שור · והוא כינוי למושל כמו שכנה הכתוב השרים הגדולים באילים ועתודים · וכן בכור שורו · לרוב גדולתו קראו כן · ויש מפרשי' שור ממש שהיו מעקרין הבהמות כמו שנא' זה הלשון על הבהמות את סוסיהם תעקר · אע"פ שלקחו את צאנם ואת בקרם ואת חמוריהם אפשר שלקחו מקצתם ועקרו מקצתם כי למשא היה להם לקחת כל בהמות העיר והם היו הולכים כבורחים ·

שור שרים עצרו במלים · חכמות שרותיה · כי שרים ישורו · יסר במשא · והוא כתוב בסמך רוצה לומר שהיה שר ונעלה בנבואה או בהרמת הקול בשיר · וישר אל מלאך ויוכל · וישר אבימלך · והפעל הכבד הם המליכו ולא ממני השירו ולא ידעתי · כלומר שמו שר עליהם ולא ברשותי · ויש מפרשים מזה ושם חטה שורה · כלומר יפה ומשובחת · ומזה הענין והשרש כלם סרי סוררים · רוצה לומר שרים סוררים ואף על פי שהוא כתוב בסמך וכן אמר התרגום כל רברביהון מרדין · וכבר פירשתי זה הפסוק בשרש נחש ופירשתי סרי סמוך · וענין אחר במשקל ובמשורה · ענינו כמו מדה אלא שהמשורה היא מדה קטנה מאד · כמו שארז"ל ומה משורה שהיא אחד משלשים ושלשה בלוג הקפידה תורה עליה קל וחומר ללוג · וחצי לוג ורביעית לוג חצי הין ורביעית ההין · ומה שאמ' הכתוב ומים במשורה תשתה ששית ההין · לא רצה לומ' שהמשורה היא ששית ההין אלא לא ישתה מעת לעת אלא ששית ההין ואותו ששית ההין ישתהו מעט מעט במשורה וכן לכל משורה ומדה · אמר משורה על המדות הקטנות ומדה על המדות הגדולות · ורבי יונה שם מזה הענין ושם חטה שורה · כמו שאמר ושעורה נסמן וכסמת גבלתו"

> הגה"ה וכן תרגם סר של מסמעתך סר מר המות סר סכאם שלשת תרגם לשון סרכה:

שוש כאשר שש יי' עליכם · שש אנכי על אמרתך ·

פגעת

פִּגַּעְתָּ אֶת שָׂשׂ וְעֹשֵׂה צֶדֶק · פירוש שש במצותיך · וְשַׂשְׂתִּי בְעַמִּי · לָשׂוּשׂ עָלֶיךָ לְטוֹב · יְשֻׂשׂוּם מִדְבָּר · פירוש ישושו בם או עמם · וכן בשלם הבשר · כמו בשל לחם · ויש מפרשי׳ כי המ״ם במקום נו״ן ויהיה ישושום כמו ישושון · והפעל הכבד יְשִׂישׂוּ וְיִשְׂמְחוּ בָךְ · שִׂישׂוּ אִתָּהּ · כֵּן יָשִׂישׂ יְיָ עֲלֵיכֶם · כלם פעלים עומדים · ודעת רז״ל להיות הפעל הכבד פעל יוצא שאמרו ישיש יי׳ עליכם הוא אינו שש אבל אחרים משיש דיקא נמי דקתני ישיש ולא כתב ישוש · והשם מְשׂוֹשׂ לְכָל הָאָרֶץ · הֵן הוּא מְשׂוֹשׂ דַּרְכּוֹ · פירוש זהו המשוש שהיה שש בדרכו ובמעשיו הרעים זהו סופו כי אבד מהרה כמו שאמר למעלה וכחש בו לא ראיתיך ״

שות

כִּי שָׁת לִי אֱלֹהִים זֶרַע אַחֵר · וְלֹא שָׁתָה לִבָּהּ · שַׁתִּי בַּיְיָ אֱלֹהִים מַחְסִי · וְשַׁתִּי אֶת גְּבֻלְךָ · ת״ו השרש נבלעת בת״ו הפעל · שַׁתּוּ בַשָּׁמַיִם פִּיהֶם · כַּצֹּאן לִשְׁאוֹל שַׁתּוּ · בא הדגש בשתי המלות האלה תמורת הנח · אֲשֶׁר סָבִיב שָׁתוּ עָלָי · ויש מפרשים שתו עלי נלחמו עלי · וכן שׁוֹת שָׁתוּ הַשָּׁעְרָה · ואין צריך להוציאם מענינם כי פירושם שמו המלחמה כמו וישימו על העיר · והפעל הכבד עֵינֵיהֶם יָשִׁיתוּ לִנְטוֹת בָּאָרֶץ · ופא יָשִׁית בִּגְאוֹן גַּלֶּיךָ · וְלִבְּךָ תָּשִׁית לְדַעְתִּי · שִׁיתִי כַלַּיִל צִלֵּךְ · לְמַעַן שִׁתִי אֹתֹתַי אֵלֶּה בְּקִרְבּוֹ · וְשִׁית לַעֲרָפֶל · ואא״ל פירש ופא ישירת ילחם וכתבתי פירוש הפסוק בשרש פת · יַעֲטָף שִׁית חָמָס לָמוֹ · פירשתיו בשרש עטף · שִׁית זוֹנָה · תקון זונה · וכן וַתָּשֶׂם בַּפּוּךְ עֵינֶיהָ · ותתקן וְשִׁית מִמֶּנִּי וְאַבְלִיגָה מְּעַט · ענינו הרף ממני · וְהָיוּ שָׁתֹתֶיהָ מְדֻכָּאִים · כִּי הַשָּׁתוֹת יֵהָרֵסוּן · פירוש מצודות ורשתות · ויש מפרשים מזה אשר סביב שתו עלי כלומר שמו הרשתות סביב ללכדני · ויש מפרשים והיו שתותיה מדוכאים · כי השתות · יסודות · וכן בדברי רז״ל אבן היתה שם מימות הנביאי׳ הראשוני׳ ושתיה היתה נקראת ואע״פ שהמלה הזאת מנחי הלמ״ד ועוד אמרו ירדו לשית׳ אין מועלין בהן שיתין מחוללין יורדין עד תהום כלם ענינם יסודות · ויש מפרשים מזה וְקַרְקַר כָּל בְּנֵי שֵׁת · כלומר שיהרוס המדינות או יהיה בני שת כמו בני אדם כי ממנו נתקיים העולם . וכן וַחֲשׂוּפַי שֵׁת · יסוד והוא רמז לערוה · וכן וַיִּכְרֹת אֶת מַדְוֵיהֶם בַּחֵצִי עַד שְׁתוֹתֵיהֶם · ובמשקל שתותיהם שמותיהם שת במשקל שם ואע״פ ששמנו שם מנחי הלמ״ד בחלק הדקדוק בשער השמות ושמנו הנה וחשופי שת מנחי הע״ין ומלת והיו שתותיה מוכיח שהוא מנחי הע״ין שאילו היה מנחי הלמ״ד היה השי״ן בשוא כמו שמותיה בנותיה ויהיה שתותיהם מנחי הלמ״ד וראיה לו מדברי רז״ל אבן שתיה ויהיה שתותיה מנחי הע״ין וכנה הערוה בזה כמו שכנה גם כן וי״י פתהן יערה · שהוא מן הפותות לדלתות הבית כמו שפי׳ בשרש פות ״

שזף

שֶׁשֱּׁזָפַתְנִי הַשָּׁמֶשׁ · עֵין שְׁזָפַתּוּ · וְלֹא שְׁזָפַתּוּ עֵין אַיָּה · ענינם ענין ראיה והבטה ״

שזר

שֵׁשׁ מָשְׁזָר · חוט כפול פתיל טורט״ו בלעז · וארז״ל שהיה חוטו כפול ששה ״

שחח

תַּחְתָּיו שָׁחֲחוּ · וְשַׁח רוּם אֲנָשִׁים · שַׁחוּ גִּבְעוֹת עוֹלָם · שַׁחוּ רָעִים לִפְנֵי טוֹבִים · מלרע · נַעֲוֵיתִי שַׁחוֹתִי עַד מְאֹד · כִּי יָשׁוּחוּ בַמְּעוֹנוֹת · וַיִּמְעֲטוּ וַיָּשֹׁחוּ · יִדְכֶּה יָשֹׁחַ · וְתָשׁוֹחַ עָלַי נַפְשִׁי · וְשַׁח עֵינַיִם יוֹשִׁעַ · והשם וְהָלְכוּ אֵלַיִךְ שְׁחוֹחַ · והנפעל וַיִּשַּׁח אָדָם וַיִּשְׁפַּל אִישׁ · וְיִשַּׁחוּ כָּל בְּנוֹת הַשִּׁיר · פירוש ישפלו סמפונו׳ הריאה שמהם יצא הקול ומחולשתו בימי הזקנה לא יוכל לשיר ולהגביה קולו · והפעל הכבד הֵשַׁח הִשְׁפִּיל · וההתפעל מַה תִּשְׁתּוֹחֲחִי נַפְשִׁי · ענינם ענין השפלות וההכנעה ·

שחד

וְשֹׁחַד לֹא תִקָּח · כִּי הַשֹּׁחַד יְעַוֵּר · וַיִּשְׁלַח לְמֶלֶךְ אַשּׁוּר שֹׁחַד · לֹא בִמְחִיר וְלֹא בְשֹׁחַד · והפעל הקל ממנו וּמִכֹּחֲכֶם שִׁחֲדוּ · וַתִּשְׁחֳדִי אוֹתָם בקמץ חטף · ושחד לא תקח ארז״ל אין צריך לומר שחד ממון אלא אפילו שחד דברים ·

שחה

שְׁחִי וְנַעֲבוֹרָה · ואא״ל כתב מזה כִּי שָׁחָה אֶל מָוֶת בֵּיתָהּ · בשקל עשה בנה קנה ואף על פי שהוא מלעיל · והשם בְּשַׁחוּתוֹ הוּא יִפֹּל · בשקל ראות עיניו · והכבד דְּאָגָה בְלֶב אִישׁ יַשְׁחֶנָּה · פי׳ דאגה כאשר היא בלב איש שידאג על מחייתו ישחה הדאגה וישפילנה ובדבר טוב ישמחנה כלומר ישיב הדאגה לשמחה בדבר טוב שידבר כנגד לבו השלך על יי׳ יהבך והוא יכלכלך וכיוצא לדברי׳ האלה שהם דברי הבטחון באלהים ויסיר הדאגה מלבו ואמר ישמחנה על דרך ולפניו תרוץ דאבה · ויתכן מן השרש הזה וְיֶשְׁחֲךָ בְּקִרְבֶּךָ · ובא פתח קטן תחת פתח גדול בפלס ויפרך · וההתפעל וְהִשְׁתַּחֲוָה עַל מִפְתַּן הַשָּׁעַר · וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם מֵרָחוֹק · אֲשֶׁר יִשְׁתַּחֲוֶה שָׁם · וַיֹּאמֶר צִיבָא הִשְׁתַּחֲוֵיתִי · וַיִּשְׁתַּחוּ אַפַּיִם · וַיִּשְׁתַּחֲווּ לוֹ אַפַּיִם · לְהִשְׁתַּחֲוֹת לוֹ · וְהֵמָּה מִשְׁתַּחֲוִיתֶם · הורכבה המלה ממשתחוים והשתחויתם וטעם ההרכבה אמר הנביא כי מצא אותם האנשי׳ משתחוי׳ קדמה לשמש ואמ׳ לנכנסי׳ השתחויתם דרך שאלה והורכבה המלה משתי מלות אלה לקצר הענין וכבר כתבנו דקדוקו עוד בחלק הדקדוק · והשם בְּהִשְׁתַּחֲוָיָתִי בֵּית רִמּוֹן ״

שחה

כַּאֲשֶׁר יְפָרֵשׂ הַשֹּׂחֶה לִשְׂחוֹת · והשם כִּי גָאוּ הַמַּיִם מֵי שָׂחוּ · כל כך גאו המים עד שלא יוכל לעבור בהם ברגל אלא אם כן ישחה על פניהם · והפעל הכבד אַשְׂחֶה בְכָל לַיְלָה · ענין השיחה היא השיטה על פני המים נד״ר בלעז ·

שחט

וְשָׁחַט אֶת בֶּן הַבָּקָר · וּשְׁחַטְתֶּם בָּזֶה · שְׁחָטוּ לְעֵינָיו · שׁוֹחֵט הַשּׁוֹר · שֹׁחֲטֵי הַיְלָדִים · הָרֹג בָּקָר וְשָׁחֹט צֹאן · והשם וְהַלְוִיִּם עַל שְׁחִיטַת הַפְּסָחִים · והנפעל הֲצֹאן וּבָקָר יִשָּׁחֵט לָהֶם · וכתב רבי יונה ז״ל והכבד וּבְשַׁחֲטָם אֶת בְּנֵיהֶם · ונכון הוא להיות מקור מן הקל כמו וְשַׁחֲטָה שֵׂטִים הֶעְמִיקוּ · והשחיטה בהולכה והבאה כי לשון שחיטה לשון משיכה היא כמו חֵץ שָׁחֹט · אפיל״ט בלעז · וכן זָהָב שָׁחוּט כי הזהב המשובח יוכל אדם למשכו ולשטחו כי הוא רך ביותר מרוב חשיבותו · וארז״ל זהב שחוט שהיה נמשך כשעוה וכן אמרו ז״ל התיז את הראש בבת אחת פסולה מנא הני מילי אמר קרא חץ שחוט כלומר וכן צריך למשוך הסכין על הצואר ולהוליכו ולהביאו · ובסיפרא בפרשת צו אין לשון שחיטה אלא לשון משיכה שנאמר זהב שחוט · וארני אבי ז״ל כתב חץ שחוט ר״ל תאר כמו שוחט כלומר חץ הורג ״

שחט

וָאֶשְׂחַט אֹתָם אֶל כּוֹס פַּרְעֹה · ובמשנה אין שוחטין את הפירות להוציא מהן משקין ענין עצור ״

א״א והיותה גדולה על ראב״ע ספ׳ כש ולשחט אות׳ כמו שוחטי הילדים · הרי הוא כפין שחיטת ככל הזכרים לפי שהוא לשון סחיטה :

שחל

שחל על שחל ופתן תדרוך · ואהי להם כמו שחל · הוא האריה · נטף ושחלת · הוא הסם הנקרא בלשון המשנה צפורן והוא חלק ומצהיר כצפורן · וכן אמר התרגום וטופרא ·

שחן שחין אבעבעות · לשחין פורח · הוא נגע הבא מצד חמימות זולתי האש כמו שאמרו רז״ל איזהו שחין לקה בעץ או באבן או בזפת או בכמי טבריא ועוד אמרו כל שאינו מחמת האש זהו שחין הבא מחמת האש זה מכוה · ותרגום ויקח מהם ויחם ונסיב מנהון ושחין · וכן בתפלתו של כהן גדול יהי רצון שתהא שנה זו שחונה וגשומה ·

שחס ובשנה השנית שחיס · הוא כמו סחיש הנאמר בספר מלכים והוא הצומח משרשי הזרע · ויונתן תרגם קתקתין רוצה לומר הבא אחרי הספיח ·

שחף בשחפת ובקדחת · פירשו רבי יונה בלשון ערבי סחאף והוא החולי שהגוף מתנונה בו · ואפשר שיהיה מזה הלשון ואת השחף · כי אותו העוף יקרה לו זה החולי ·

שחף שחיף עץ סביב סביב · עץ שסביבותיו נסרים ואמר בו התרגום דחפן נסרין דארזא · ואפשר שהוא דומה למה שאמרו רבותינו שחופי כסא ·

שחץ הוא מלך על כל בני שחץ · לא הדריכהו בני שחץ · ענין גאוה · ובדברי רבותינו ז״ל גם כן אנשי ירושלם אנשי שחץ היו · כלומר אנשי גאוה וגסות הרוח ·

שחק ושחקת ממנה הדק · אבנים שחקו מים · ואשחקם כעפר על פני רוח · ענין השחיקה ידוע והוא יותר מהדריכה · והשם ממנו וכשחק מאזנים · אבק · כי מי בשחק יערוך ליי׳ ובגאותו שחקים · ידוע ·

א״א קשה לי כי כיון מקומות מפרשין אות כמו שמי ולפעמי׳ כמו עננים ועבים ורלב״ע כתב כי נקראו העבים שחקי׳ בעבור היות׳ אויר דק מן לשון ושחקת ממנה הדק לשון טחינה :

שחק שחקו על משבתה · לשחוק עושים לחם · הרואים בשחוק שמשון · ומ״א ורוזנים משחק לו · והכבד ושחקתי לפני יי׳ · קראו לשמשון וישחק לנו · משחקים לפני יי׳ · והכבד אחר ויהיו משחיקים בעליהם · ענין השחוק יש שהוא ענין שמחה ויש בענין לעג ·

א״א ויש בו ה׳ לשונות הלא הם כתובים בביאוק נחק :

שחר עורי שחר מעלי · והתאר ושער שחור צמח בו · שחורה אני · ובהכפל אל תראוני שאני שחרחרת · והשם חשך משחור תארם · פירוש יותר משחור והשחור הוא הפחם · וכן בדברי רז״ל בכל כותבין בשחור ובשיחור והשחור הוא הפחם ושיחור הוא קנקנתום הנקרא אוורדמנט בלעז או הנקרא וישר״אולה · ועא וכמו השחר עלה · כשחר נכון מוצאו · כשחר פרש על ההרים · ידעת השחר מקומו · מרחם משחר · וכבר פירשנוהו בשרש רחם · ומזה נקרא הבחרות שחרות כי הילדות והשחרות הבל · כי ידמו ימי הבחרות לבקר כמו שידמו ימי הזקנה לערב וכן אמר בבקר זרע זרעך ולערב אל תנח ידיך · והפעל ממנו שוחר טוב יבקש רצון · והפעל הכבד ושחרתני ואינני · ואהבו שחרו מוסר · ושבו ושחרו אל · אלי אתה אשחרך · אף רוחי בקרבי אשחרך · בצר להם ישחרונני · אם אתה תשחר אל אל · לשחר פניך · משחרי לטרף · ומשחרי ימצאנני · וי״מ כלם ענין דרישה וחקירה · ואף על פי כן מענין שחר הם כי בשחר ידרוש אדם ויחקור ויפקוד כי הזריז על הדבר ישכים ויקום בשחר · וכלם תמצאם בזה הענין · וכן נאמר מענין הבקר ולבקר בהיכלו · אם לא יאמרו כדבר הזה אשר אין לו שחר · כלומר אין לו זוהר ובהירות · לא תדעי שחרה · פירוש שלא תדעי עת בואה כי תבא פתאום כמו הדבר שיבא בשחר שלא ירגיש אדם בדבר עד שיראנו · וכן אמר בענין זה בשחר נדמה נדמה מלך ישראל · ורבי יונה פירש לא תדעי שחרה כלומר שלא יתבאר לך ענין רפואתה ודרך ההצלה ממנה · ואדני יבא ז״ל פירש מזה הענין חשך משחור תארם · ודגש משחור לתפארת כדגש מקדש יי׳ והוא שם בפלס מזמור ופירושו זוהר תארם ·

שחת והנה נשחת האזור · והנה נשחתה · ובעלילותיכם הנשחתות · ותשחת הארץ · והפעל הכבד ושחתם לכל העם הזה · עלו בשרותיה ושחתו · שחתם ברית הלוי · ושחת רחמיו · כי שחת עמך · פ׳ שחת דרכו ומעשיו · וכן העמיקו שחתו · כלומר הכניסו עצמם בענין ההשחתה מאד וכבר אחר כי השחית כל בשר את דרכו · אל תשחת עמך · כי משחיתים אנחנו · משחיתים להפיל החומה · כלומר שהחלו להשחית ולהפיל החומה · וי״ת מתעשתין כלומ׳ חושבין ומשתדלין להפיל החומה ופירו׳ משחיתים בלבם ומתעסקין להכין כלי המשחית · כי השחת תשחיתון · פירוש תשחיתון דרכיכם ומעשיכם · וזובח משחת · ובהרק מקום הקמץ בן משחת מאיש מראהו · והשם כי משחתם בהם · ומ״א תהרגו למשחית · חרשי משחית · למשחית איבת עולם · והורי נהפך עלי למשחית · ויתכן כמוחם אח הוא לבעל משחית · או פירושו לאיש משחית · ובצרי ואיש כלי משחתו בידו · ונקרא הפחה משחית הציבו משחית אנשים ילכדו · אשר מימין להר המשחית · הוא הנקרא הר המשחה והוא הר הזתים הנזכר בכתוב וכנהו בלשון המשחית לבנין עז אשר בנו בו · אבל הנני אליך הר המשחית · הוא אומר על בבל וקרא אותה הר ואף על פי שהיא בקעה רוצה לומר עיר בצורה וכן תרגם יונתן קרבא מחבלא · ונגזר מהענין הזה עד יכרה לרשע שחת · בשחתם נתפש · ואפשר שיהיה שרשם ישח וכבר כתבנום שם ובשרש שוח גם כן · וימלט משחיתותם · נלכד בשחיתותם · האחת שחיתה והרבות שחיתות והוא כמו רשתם ומלכודתם · וכן בדברי רז״ל ההוא שיתא דהוו מינצו עלה בי תרי פירושו רשת והוא כמו שחתא והבליעו חחית כמנהגם לחבליע אותיות הגרון בהרבה מקומות ·

שטה ואת כי שטית · כי תשטה אשתו · אל ישט אל דרכיה לבך · שטה מעליו ועבור · והתאר ושחטה שטים העמיקו · בפלס כלים נכים פירוש חשטים העמיקו הפחת לשחוט הנקיים וללכדם · ונכתב בסמך עשה סטים שנאתי · פירוש מעשה אנשים סטים או הוא שם זולתי תאר · ושם תאר אחר ושטי כזב · ויתכן והישר בו שהוא מנחי העין כי אילו היה מנחי הלמ״ד השרש היתה פ״א הפעל שואית · כדרך נחי הלמ״ד כמו מן בנים בני כלים כלי שנים שני פנים פני וכלם ענין נטיה ותרגום

ויש

ויש אליה וסטא לזתה״

ששח ושטחום לשמש ולירח · וישטחו להם שטוח · ותשטח עליו הריפות · שוטח לגוים וינחם · והשם משטח חרמים תהיה · ובחלם משטוח לחרמים יהיו · והכבד שטחתי אליך כפי · כולם ענין פרישה ופירוש שוטח לגוים מרחיב להם מקום ונחלה ואחר כך וינחם בגלות״

שטם וישטם עשו · אפו טרף וישטמני · לו ישטמנו יוסף · וישטמהו בעלי חצים · והשם ורבה משטמה · הכל ענין איבה״

שטן והשטן עומד על ימינו לשטנו · ויקרא שמה שטנה · תחת אהבתי ישטנוני · גם זה ענין איבה ·

שטף וידיו לא שטף במים · וישטף את הרכב · וחילו ישטף · וישטפו ארץ ומלאה · ונהרות לא ישטפוה · תשטף ספיחיה עפר ארץ · שטף ועבר · לנחל שוטף · והשם רק לשטף מים רבים · והוא בחמש נקודות · והנפעל וכל כליעץ ישטף במים · וזרועות השטף ישטפו מלפני · ושלא נזכר פעלו מהדגוש ומרק ושטף · כלם ענין הרחיצה בכח והגריפה · וכן דמה הסוס מרוב מרוצתו כמו נחל שוטף בסוס שוטף במלחמה · וכן הצרה בעברה בעולם שוט שוטף כי יעבור״

שטר שוטר ומושל · שופטים ושוטרים · ושוטרים לשבטיכם · ידוע · ומזה אם תשים משטרו בארץ · כמו ממשלתו · ויש מפרשים כתבו כלומר גזרתו וחקו מדברי רז״ל שטר חוב ·

שי יוביל שי למורא · לך יובילו מלכים שי · ענין תשורה והנכון כי שרש המלה שיה או שוה ·

שיג כי שיח וכי שיג לו · ענינו ענין השרדה והעסק ויש לומר ששרשו נשג מענין השגה ושם כתבנוהו · והביא רבי יונה בזה השרש תשגשגי · ואני כתבתיו בשרש שגה כי הוא עקר שרשו כמו מתעתע מן תעה והנני עתיד לכותבו עוד בן ארבע אותיות״

שיח וכל שיח השדה · הקוטפים מלוח עלי שיח · בין שיחים ינהקו · תחת אחד השיחים · יש שהוא עשב ויש שהוא אילנות · ויש מפרשים מזה לשוח בשדה · כלומר לטייל בשדה בין השיחים וכבר כתבנוהו בשרש שוח״

שיל עד כי יבא שילה · פירושו בנו והנבואה על דוד שהוא משבט יהודה או על המשיח והוא מלשון ובשליתה · ואף על פי ששרשו שלה יהיו שני שרשים וענין אחד · ורבותינו זכרו המלה בשני שרשים בנחי תלמ״ד ובכפלים שאמרו השוחט את הבהמה ומצא ארת השליה נפש היפה תאכלנה ואמרו ונוהג בשליל ואם שליה הוא מזה הענין הנה הם שלשה שרשי׳ וענין אחד כמו דום דמה דמם וזולתם כמו שכתבנו בחלק הדקדוק · ורבינו אברהם אבן עזרא ז״ל פירש שילה כמשמעו שם המקום שילה ופירושו עד יבא קץ שילה כי אז היה מלך דוד כמו שאמר ויטוש משכן שילה ויבחר בדוד עבדו ·

שיר הנטיפות והשרות · ותרגומו ענקיא ושריא · הפארים והצעדות תרגומו כליליא ושירי רגליא · ושמתי חחים בלחיך תרגומו ואשוי שירין בלסתך ·

שיש ואבני שיש לרוב · והרפו היו״ד ואמרו ועמודי שש · על רצפת בהט ושש · וכן תרגום של סביכס אא״ · מרמרין וכן נדר דרכי כנוית תרגומו מרמרין פסילן : בלעז מר״מר · ובדברי רז״ל דומה שהם שני מינים שאמרו באבני שישא ומרמרא״

שית ועלה שמיר ושית · שיתו ושמירו · מין ממיני הקוצים״

שכך וחמת המלך שככה · וישכו המים · כשך חמת המלך · והשם כשך יקושים · או הוא מקור בפלם לרר לפניו גוי · או הוא תאר וכבר פי׳ בשרש שור · והפעל הכבד והשכותי מעלי · כלם ענין הנחה״

שכב כרע שכב · הן שכבתי אמש · ושכבתם ואין מחריד · גם בלילה לא שכב לבו · וערקי לא ישכבון · ושכבתי עם אבותי · כמו חללים שוכבי קבר · כשכב אדני המלך · פירוש כאשר ישכב אדני המלך עם אבותיו נהיה אני ובני שלמה חטאים מהמלוכה כי לא יהיה מי שיחוש לנו · אשר אתה שוכב · חבק ידים לשכב · שוב שכב · ואם שכב ישכב איש · והנפעל והנשים תשכבנה · והשם לא תתן שכבתך · ויתן איש בך את שכבתו · ומשקל אחר שכבת זרע · ומשקל אחר את משכב הצהרים · ות״ שנת מלכיא · ונפל למשכב · על משכבי בלילות · משכבי אשה · והכבד השכב אותם ארצה · ותשכיבהו על מטת איש האלהים · משכב על מטתו · ושלא נזכר פעלו והשכב בתוך ערלים · בקצת ספרים בקמץ חטף ובמקצת הספרים בשרק · ירדה והשכבה · בקמץ חטף והוא מקור כי אין ציוי מזה הבנין · ושלא נזכר פעלו מהדגוש איפה לא שכבת · כולם ענין שכיבה אבל יש מהם שכיבה לשינה ויש מהם להנאה ולמרגוע ויש מהם שכיבה לחולי ויש מהם שכיבה למשגל ויש מהם שכיבת הקבר · וענין אחר ותעל שכבת הטל · ונבלי שמים מי ישכיב · ענין ירידה ושפיכה ונכון להיו׳ מזה שכבת זרע · ומפרשי׳ מזה משכב וספות · והוא כלי ששופכין בו מים לידים״

שכה שכיות החמדה · ואבן משכית · איש בחדרי משכיתו · וכחומה נשגבה במשכיתו · פירוש כשהוא במשכיתו רוצה לומר בחדר משכית חונו מגין עליו כאילו סביביו חומה נשגבה · והקבוץ במשכיות כסף · ואבדתם את כל משכיותם · ענינם ענין ציור וענינם מלשון הבטה כי הדבר המצוייר יביט בו האדם ותרגום יצף יי׳ יסך ממרא די׳ · ותרגום מצפה סכותא · וכן בדברי רז״ל יסכה זו שרה ולמה נקרא שמה יסכה שסוכה ברוח הקדש · ומזה עברו משכיות לבב · והם המחשבות מה שהלב צופה ומביט ופי׳ הגיעו ועברו ליותר מאשר עלה בלבם מהטובות וההצלחות · ולפיכך נקרא הלב שכוי או מי נתן לשכוי בינה · ועוד פירשו בו תרנגול וכן בדברי רז״ל אמר רבי שמעון בן לקיש כשהלכתי לתחום קן נשריא היו קורין לכלה ניגפי ולתרנגול שכוי · ועוד אמרו ברומי צווחי לתרנגולים שכויא או מי נתן לשכוי בינה וכן אמרו כי שמע קל תרנגולא אומר ברוך אשר נתן לשכוי בינה להבחין בין יום ובין לילה״

שכח השכח חנות אל · ושכחת עמר בשדה · שכחני עמי · בינו נא זאת שוכחי אלוה · ולא ישכח את ברית אבותיך · וישכחהו · תשכח ימיני · חסר הפעול והוא הנגון כי הימין מניעה יתרי הכנור ופירוש הפסוק כל אחד מן המשוררים היה אומר אם אשכחך כשהיו אומרים להם הבבליים שישירו היו אומרי׳ איך

איך נשיר וגו' אם אשכחך ירושלם ואנגן ואת חרבה תשכח ימיני הנגון · ותתאר השכחים את הר קדשי · כל גוים שכחי אלהים · האחד שכח בפלס שמח · והנפעל כי נשכח זכרם · ונשכח כל השבע · נשכחתי כמת מלב · ונשכחת צר שבעים שנה · התי"ו תמורת ה"א כת"יו ושבת לנשיא · והכבד שכח יי' בציון · וכבד אחר להשכיח את עמי שמי · וההתפעל וישתכחו בעיר אשר כן עשו · ופירוש הפסוק ובכן ראיתי רשעים קבורים ובאו כלומר אם מתו הרשעים יבאו אחרים תחתיהם כמו שאמר ומעפר אחר יצמחו · וממקום קדוש יהלכו פירוש אשר הם ממקום קדוש כלומר הצדיקים יהלכו ויבריחו אותם שלא יתראו בפניהם מפני החמס שעושין להם וישתכחו בעיר אשר כן עשו כלומר אותם אשר עשו האמרת והיושר יתעלמו מפניהם ויעשו עצמם נשכחים ונעלמים מפניהם ·

שכל באשר שכלתי שכלתי · למה אשכל גם שניכם · רוצה לומר למה אשכל משניכם או על שניכם · כן תשכל נשים · פירוש יותר משאר נשים · ותתאר ואני שכולה וגלמודה · והשם ולא אדע שכול · שכול לנפשי · שכול ואלמון · והפעל הכבד רחליך ועזיך לא שכלו · תפלט פרתו ולא תשכל · ולא תשכל לכם הגפן · משכלה ועקרה · והתאר כדב שכול · ושכלה אין בהם · בפתח השי"ן · והשם שכול והקבוץ בני שכליך · בחרק השי"ן · וכבד אחר רחם משכיל · ואשר הוא פעל יוצא שכלתי אבדתי את עמי · כאשר שכלה נשים חרבך · אתי שכליהם · מחוץ תשכל חרב · אעביר בארץ ושכלתה · חיה רעה ושכלך · והארץ משכלת · ולא יהיה משם עוד מות ומשכלת · לשון ההוויה שזכר עומדת במקום שנים ופירושו ולא תהיה משכלת או יהיה משכלת שם · וכבד אחר כגבור משכיל · ואפשר שיהיה והארץ משכלת יוצא לשני לבד כמו משכלה ועקרה · וכן ומשכלת גוייך היית · וענין אחר אין אשכול לאכול · ואשכול ענבים אחד · אשכול הכפר והקבוץ ושדיך לאשכלות · האל"ף בפתח · כאשכלות הגפן · האל"ף בסגול · אשכלות מרורות · הבשילו אשכלותיה ענבים · האל"ף בפתח · הגרגרים יקראו ענבים ואשר בו הגרגרים יקרא אשכול · רדי"ס בלעז ·

שכל שכל דוד מכל עבדי שאול · הצליח · והכבד למען תשכיל בכל אשר תלך · למען תשכילו · ויהי דוד לכל דרכיו משכיל · כל אשר הם תחת השרש הזה הם ענין אחד שהוא השכל והבינה ולשון שכל קרוב לענין השגחה ועיון שנשתמשו בזה רז"ל באמרם הסתכל בשלשה דברים · כלומר הבט ועיין ולפי שהאיש המצליח יבא כל דבריו בתכונה כאילו נעשו בשכלו ובדעתו אף על פי שמזדמנים אצלו זולת דעתו ושכלו יקרא משכיל · והאשה טובת שכל · בשש נקודות · והם חמשה בשש נקודות והשאר בחמש נקודות כמו שכתבנו בחלק הדקדוק · ופירש טובת שכל טובת עיון והבטה כאילו אמר טובת מראה או ר"ל שהיתה משכלת · וכן ומצא חן ושכל טוב · כלומר מראה טוב · וי"מ כזה ונחמד העץ להשכיל · כמו למראה או פירושו להבין ולהשכיל לפי שקראו עץ הדעת · אשרי משכיל אל דל · משגיח אל דל ומבקרו · משכיל צדיק לבית רשע · משגיח לבית רשע ובעניניו · המשכיל בעת ההיא ידום · הכל בכתב מיד יי' עלי השכיל כל מלאכות התבנית ·

פירוש הכל בכתב מיד יי' שהיתה עלי והשכילני והבינני כל מלאכות התבנית והוא פועל יוצא לשלישי · וכן אשכילך ואורך בדרך זו תלך · לב חכם ישכיל פיהו · השכל וידוע אותי · מקור · וכן ודבריו לא בהשכיל · אדם תועה מדרך השכל · או הם שם · והשם לדוד משכיל · בפלס משכים הולך · כלומר הבנה ולימוד · שכל את ידיו · פירש רבי יונה הבין יעקב מידיו רוצה לומר מידי יוסף כי מנשה הבכור לפי שהרגיש כי הביא אליו מנשה מימינו שכל וידע כי מנשה הבכור והנכון שיהיה פירוש שכל את ידיו פעל יוצא והידים פעולות כלומר נתן שכל לידיו כאילו עשו בהשכל ובחכמה מה שעשו כי מנשה היה הבכור וראה בנבואה כי היה קטן בברכה וזהו השכל כי אם היה נותן ימינו על ראש מנשה מה שכל היה בזה כן הוא דרך העולם וזה דעת המתרגם שאמר אחכמינון לידוהי · ומענין זה השרש נתן הסכל במרומים רבים · ואף על פי שהוא כתוב בסמך וכבר כתבנוהו עם הסמך גם כן כי יתפרש זה כזה ·

שכם והשכים אבשלום · והשכמתם והלכתם לדרככם · שוא לכם משכימי קום · וישכימו בבקר · השכם והערב · השכם ושלוח · ובא באל"ף תמורת הה"א ואדבר אליכם אשכים ודבר · ונכתב ביו"ד חמשך וכן ויקראו לפניו אברך · כמו חברך · והשם וכסל משכים הולך · כלומר כסל שהולך בהשכמה · וכן סוסים מיזנים משכימים היו · כלומר בכל בקר ובקר היו כסוסים מיוזנים כענין שנאמר חושבי און ופועלי רע על משכבותם באור הבקר יעשוה כי יש לאל ידם · וכבר פירשנו בו פירוש אחר בשרש משך · על שכם שניהם · שם על שכמה · ויט שכמו · מה שעל הכתף שהוא כנגד הצואר יקרא שכם · כמו שאמר כתפי משכמה תפול · והה"א נחה ומשפטה במפיק וכבר כתבנוהו עם חביריו בחלק הדקדוק · כי תשיתמו שכם · לצד אחד ולפאה אחת והוא בשש נקודות ובאתנח · דרך ירצחו שכמה · על דרך אחת וצד אחד · וכן לעבדו שכם אחד · בלב אחד ובדעת אחת · ואני נתתי לך שכם אחד · חלק אחד והכל ענין אחד כי הכתף צד ופאה · וכן הפאה נקראת כתף ולכתף השנית ·

שכן אשר שכן שם · ובין כתפיו שכן · ושכנתי בתוכם · השוכן אתם · שכון בארץ · לשכן בערפל · לשכני בתוכם · בקמץ חטף · לשכנו תדרשו · בחרק מקור בשקל ובפתחו עמדו כל העם · או הוא שם · משכן יי' · משכנות לאביר יעקב · ומשכנותיו מליחה · ובקבוץ זכרים משכנים · קדוש משכני עליון · והתאר ובל יאמר שכן חליתי · יגורו שכן שומרון · ושכנו הקרוב אל ביתו · ואל כל שכניו · ולנקבה שכנה או שכנת · ושאלה אשה משכנתה · והקבוץ ותקראנה לו השכנות · ונקרא שכן ושכנה השוכן אצל האדם ביתו אצל ביתו · אבל ובל יאמר שכן חליתי · הוא על השוכן בתוכה בירושלם כמו שאמר העם היושב בה נשוא עון · וכן יגורו שכן שומרון · פירוש השכנים בשמרון · והכבד אהל שכן באדם · לשכן שמו שם · וכבד אחר והשכנתי עליך כל עוף השמים · וכבודי לעפר ישכן סלה · ומן הענין הזה נגזר ישכנו אדיריך · והוא מגוחת חמות · וכמוהו שכנת דומה נפשי ·

שכן ושמת שכין בלעך · ידוע וכבר כתבנוהו

אא' וכלברי רז"ל בקרא סכין בסמך וכשוסו רכיס בלנריקס

בעא בשרש שוך עם סמך בעברי בשין ובלכדי כסמך כמו שכתבתי בכיתו אלהם לשבים בעיניכם״

שכר שכרו ולא יין · פירוש ולא מיין · וישת מן היין וישכר · ועסיסים דמם ישכרון · ושכרת ולא מיין · פירוש ושכורת חצרות ולא מיין · שתו ואין לשכרה · והכבד והשכרתים למען יעלוזו · אשכיר חצי מדם · וכבד אחר ואשכרם בחמתי · משכרת כל הארץ · מספח חמתך ואף שכר · והתתפעל עד מתי תשתכרין · והשם שכרון ויגון תמלאי · והתאר והוא שכור עד מאד · והוא בתרצת שותח שכור · ויחשבה עלי לשכורה · ונקרא היין שכר לפי שהוא משכר שכר ירדופו · ויש משקה שעושין מפירות שהוא משכר ונקרא גם כן שכר ענין השכרות ביין כשביעה במאכל אבל יש שישתכר עד שלא ירגיש ולא יבין · יין ושכר אל תשת · ושכר במקום הזה כולל כל דבר המשכר ואפילו זולת היין כמו שאמרו רז״ל אכל דבילה קעילית ושתה חלב או דבש ונכנס למקדש חייב · בקדש הסך נסך שכר ליי׳ · פירוש נסך יין המשכר והוא החי כמו שאמרו בספרי ונסכו רביעי׳ ההין חי אתה מנסך ואי אתה מנסך את המזוג · וכן אמרו מיין ושכר יזיר · רבי אלעזר הקפר אומר יין זה מזוג שכר זה חי או אינו אלא יין זה חי ושכר זה מזוג תלמוד לומר ונסכו רביעית ההין לכבש האחד חי אתה מנסך ואי אתה מנסך מזוג הא אין עליך לומר כלשון האחרון אלא כלשון הראשון יין זה מזוג שכר זה חי · אשכר יקריבו · השיבו אשכרך · מנחה ואפשר שהוא בן ארבע אותיות״

שכר ואשר שכר עליך · כי שכר שכרתיך · ושוכר כסיל ושוכר עוברים · ופי׳ הפסוק כתב רבי יונה כן הרב והגדול בעם הוא מחולל הכל ומושל בכם ונותן שכר לכסיל ומבריחו בעבודתו · וכן שוכר עוברים והם הסרבנים · וכמוהו מדוע אתה עובר את מצות המלך · ורבי אחי רבי משה ז״ל פירש בכח והוא דבק בפסוק שעליו חוח עלה ביד שכור ומשל בפי כסילים ופירש רב כמו הרבה וכן הפירו הכסיל הממשל משלי רבים מחולל כל אדם כחוח ביד שכור ומי ששוכר הכסיל בעבור משליו ונותן שכר לעוברים והם הסרבני׳ עוברי המצות שאין יכולת בו להכריחם אחר הוא כלומ׳ זה כזה וכבר כתבתי פירוש זולת אלה בשרש חול · והגאון רב סעדיה פי׳ אותו כן דבק עם הפסוק שתקדים חוח עלה ביד שכור וגו׳ הודיענו בפסוקי׳ אלה כי הכסיל בשתבא לידו מלת החכמה הוא מתחולל בה ומהפך אותה ולא יבינה כמו השכור אשר בידו חוח ויביאהו בצפורניו ובתוך אצבעותיו ולא ירגיש ובכל זארת ירע עינו במלת ההיא ללמד אותה למי שלא ידעה ויכאיב בה לכל אדם וזהו רב מחולל כל כי יבעים בה לבות בני אדם ויסגור פיו מללמד אותה לכסיל ולעוברי דרך אשר ישאלוהו ופי׳ שוכר מן כי יסכר פי דוברי שקר · ומזה אף על פי שנכתב בסמך וסוכרים עליהם יועצים · והנפעל שבעים בלחם נשכרו · והתתפעל והמשתכר משתכר אל צרור נקוב · והשם כי שכר הוא · שכר האדם לא נהיה ושכר הבהמה איננה · איננה שב אל שכר והנה הוא זכר ונקבה ורבים כמוהו · ויתכן איננה שב אל הבהמה כאילו איננה הבהמה כיון ששכרה אינו לברכה · ושכר לא היה לו ולחילו מצר · אמרו כי לאחר ששלל שללה עלה הים ושטפה מהם לפי שנגזר עליהם ועל

שללה להכסות בים כמו שאמר בהעלות עליך את תהום וכסוך המים הרבים · נתן אלהים שכרי · כמוהו תתן שכרו · ומא וזורע צדקה שכר אמת · בשש נקודות · ומא מה משכרתך · והתאר אם שכיר הוא · גם שכיריה בקרבה · פירוש אפילו החיילות ששכרו להלחם בעבורם היו כעגלי מרבק שלא יוכלו להלחם כי גם המה הפנו נסו יחדו ודמה אותם לעגלי מרבק כי השמן והמתעדן במאכלים ובתענוגי׳ אינו יכול להלחם · בתער השכירה · כי התער שישכור האדם הוא הטוב והמחודד · וי״מ גם שכיריה בקרבה · גדוליה ונכבדיה וכן אמר התרגום אף רברבהא בגוה · וכן בתער השכירה פי׳ התער הגדולה · ועא כל עושי שכר · בשש נקודות וכבר פירשתיו באות הסמך עם ויסכרו מעינות תהום · ויש לפרשו עוד כמו רשת ופירוש עושי שכר עושין רשתות לקחת הדגים · ובדברי רז״ל יומא חד נפק לשכר בזאי אתא שטן אידמי ליה כטביא · פירוש שכר רשת ובזאי שם לעוף שצדין בו השרים שאר העופות והוא נץ ויוצא בו ופירושו יצא לצוד ברשת החיות ובנץ העופות וכן פירשו בעל הערוך״

שלל ושלל שללה · כי אתה שלות גוים רבים · ישלוך כל יתר עמים · והתאר אלכה שולל וערום · מוליך יועצים שולל · פי׳ כל אחד מהיועצים מוליכו שולל ולא תועילנו עצתו · וי״מ שולל מהדעת כמו ושופטים יהולל · והתתפעל אשתוללו אבירי לב · והאלף במקום הא התפעל · וסר מרע משתולל · כלומר כאילו שללו אותו שלא נמצא · והשם וארת המלקוח ואת השלל · זה שלל דוד · והיתה לך נפשך לשלל · לריוח כלומר כאילו שללת אותה · וקרוב מזה הענין של תשולו לה · כלומר השמישו לה שבלים מן הצבתים״

שלב משלבות אשה אל אחותה · בין השלבים ענינם מדרגות · וכן בדברי רז״ל בסולם אחר שלבותיו אשקליונ״ש בלעז · ופירוש משולבות אשה אל אחותה מכוונות זו כנגד זו שיהיו הריציהן שוין כי היו חורצין ראש כל קרש וקרש באמצע ונשאר לו יד מזה ומזה כמו שליבי סולם והיתה כל יד נכנסת באדן שלה״

שלג שלג לבנון · בשש נקודות · והפעל הכבד ממנו תשלג בצלמון · ידוע״

שלה שלו כל בוגדי בגד · אויביה שלו · ישליו אהלים · ובהראות למד הפעל בוו לא שלותי · והתאר שלו הייתי · ומא אל גוי שליו · השין בשוא בפלס שאר באר והוא כתוב ביו״ר המשך · יושבת ושלוה ושלוי עולם · והשם ושלות כסילים תאבדם · ושלות השקט · והקבוץ דברתי אליך בשלותיך · וי״מ מזה כי ישל אלוה נפשו · ואם כן יהיה פעל יוצא וכבר כתבנוהו בשרש נשל · ואא״ל פירש מזה הענין לדבר אתו בשלי · בפלס מרי · כלומר בשלום היה מדבר עמו והרגו או פי׳ בפתאום וכת׳ בפתע פתאום בתרגם שלו · ועא לא תשלה אותי · פירוש לא תטעה אותי · ותרגום שגגה שלותא · וכן לדבר אתו בשלי בטעות ובמרמה לקחו לדבר עמו ויכהו · וכן ויכהו שם האלהים על השל · פירוש על השגגה שעשה שאחז בארון כי שמטו הבקר כי אפילו הלוים לא נתן להם לנשאו כי אם במוטות והוא אחז בו · ועוד כי לא היה לוי · וכן כתוב בדברי הימים אז אמר דוד לא לשאת את ארון האלהים כי אם הלוים ואמר

ואמר ללוים כשרצה להביאו אל ביתו התקדשו וגו' כי למבראשונה לא אתם פרץ יי' בנו · כלומ' לפי שלא הייתם אתם שם ואחז בו זר שלא מבני לוי פרץ יי' פרץ · ורז"ל דרשו אמר הקב"ה נושאיו נושא עצמו לא כל שכן · וי"ם מזה ושלות כסילים תאבדם · והנפעל בני עתה אל תשלו · כלומר לא יהיה לכם שכחה ושגגה בדבר לטהר את בית יי' · ורבי יונה כתבו מהענין הראשון כלומר לא תנוחו ולא תשקטו עד השלימכם הטהרה · ומהשרש הזה ובשליתה היוצת מבין רגליה · ובדברי רז"ל השוחט בהמה ומצא בה שליא הנפש היפה תאכלנה והוא הכיס שעומד בה הולד במעי אמו · ואפשר שרצה בו הכתוב באומרו ובשליתה הבני' הקטנים כאילו הם בשליא עדיין וכן אמר התרגום ובזעיר בנהא · ורבי יונה פירש מזה הענין לא תשלה אותי · והוא רחוק״

אא' ופי' אל תתן זרע כשלייתי כ"ל ות הייתי רוכה שלא ילדתי משימות הילד :

שלו וינז שלוים · ותעל השלו · מין עוף והוא שמן מאד ואומרים שהוא שקורין לו בלעז קוליא·

שלח שלח לפניהם איש · לא שלח יעקב את אחיו · הנה שלחתי הנדרי הזה · פיך שלחת ברעה · והוא על דרך ההרחבה · שלח נא ביד תשלח · שלחה הנער אתי · ותשלח את אמתה · אתה שלוח אל בית ישראל · מנחה היא שלוחה · וכתב אאז"ל מזה ידה ליתד תשלחנה · אמר כי אינו לשון הושטה אלא לשון שליחות · ותשלחנה על הידים כי ידה היא השמאל כמו שנאמר אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים · אמר כי ידי יעל שלחו בעבור יתד ובעבור הלמות עמלים וסמך השליחות אל הידים אף על פי שיעל היא השולחת לפי שהידים עיקר המעשה · וכן כל אשר שאלו עיני · בביתה לא ישכנו רגליה · תלין עיני · ובתבונות כפיו ינחם · וסמך היתד אל היד שהיא השמאל כי בעת שתכתה אותו היתד בשמאלה והחלמו בימינה · והמקו' מהנפעל ונשלח ספרים · והכבד והשלחתי בכם · הנני משליח בך · החל יי' להשליח ביהודה רצין מלך ארם וארת פקח בן רמליהו · והשם ומשלוח מנות · והוא בדרך מקור · ומ"א משלחת מלאכי רעים · וכבד אחר ושלח אתו פדנה ארם · למענכם שלחתי בבלה · פי' שלחתי כורש לבבל להחריב ולנקום נקמתכם ממנה · וכי ימצא איש את אויבו ושלחו בדרך טובה · והמשלח את השעיר · את אימתי אשלח לפניך · ושלח לכם · וישלחו את כתנת הפסים · פירוש שלחות ביד קצתם שהלכו אל אביהם והביאוה לו· וישלחו את ירמיהו בחבלים · וישלחם אל ירמיהו אל הבור בחבלים · ויש בלשון לויה הולך עמם לשלחם · וישלחם יצחק · וישלחו את רבקה אחותם · והכל עם הראשון ענין אחד · ושלא נזכר פעלו ממנו וציר בגוים שלח · שלח ברגליו · כלומר שלא שאל בהמה לרכוב עליה · ואמר שלח ואם אין משלח כי ר"ל מרוב תאותו ללכת כאילו שולח · ובענין הזה ונער משלח מביש אמו · כי שלח ברשת ברגליו · פירוש רשת ברגליו או רגליו ברשת וכבר כתבנו זה בשימוש האותיות בחלק הראשון מן הספר הזה · והשם לכן תתני שלוחים · אחר שלוחיה · ר"ל מנחורת · ויש לפרש אחר שלוחיה אחר ששלחת ושבה לבית אביה · כלם אשר הם בענין השליחות ידוע · וקרוב לזה והוא ענין התרת הדבר מאין עוצר שלחו באש מקדשיך · והוא כמו הפוך שלחו אש במקדשיך ·

משלחי רגל השור והחמור · כלומר מרוב התבואה ישלחו השור והחמור לרעות בשדות התבואה ויתירו אותם ללכת כאשר ירצו ולא יחושו · וע"ד זה אמר אסרי לגפן עירה · וכן ומשלח מדנים · ומן הענין הזה נוה משלח ונעזב במדבר · שיהיה פתוח ומותר לכל מי שירצה להכנס בו · ונער משלח מביש אמו · שהוא מותר ללכת בתאות נפשו · והשם והיה למשלח שור ויאות לענין זה מה שזכרנו הנני משליח בך · והשלחתי בכם · משלחת מלאכי רעים · וכן בדברי רז"ל בענין זה משלחת זאבים · ובענין ההושטה שלח ידו בשלומיו · ויד אל תשלחו בו · על אשר שלח ידו על הארון · והנה יד שלוחה אלי · שלח אצבע · והשם משלוח ידם · ומ"א בכל משלח ידכם · והקרוב לענין הזה שלוחותיה נטשו עברו ים · ר"ל התפשט הפארות והסעיפים · וכן נקרא גן עצי המאכל לפי שמפששים הפארות והסעיפים הנה והנה · ברכת השלח לגן המלך · שלחיך פרדס רמונים · וכן בשלחה תריבנה · תשלח קציריה עד ים · ישלח שרשיו · ואפשר כי נקרא הנהר הסמוך לירושלם שילוח כמו שאמר את מי השילוח לפי שהוא מתפשט אל הגנות להשקותם · ובענין הגירוש וישלחהו יי' אלהים מגן עדן · אל מחוץ למחנה תשלחום · וישלחם ביד פשעם · וכלם ענינם קרוב · וע"א ויעש שלח לרוב ומגנים · בסגול ובעד השלח יפלו · בשלח יעברו · ואיש שלחו בידו · וכן במ"א ואין משלחת במלחמה · ויש לפרש כן משלחת מלאכי רעים · ענינם חרב · וי"ם מזה וישלחו את כתנת הפסים · כלומר קרעו אותה כדי שיאמין שהחיורת טרפוהו · וי"ם עוד מזה וישלחם ביד פשעם · ומזה הענין איש שלחו המים · כלומר כשהיו הולכים אל המים איש שלחו בידו · ואאז"ל פירש מזה בשלחה תריבנה · כלומר בחרבה רצית לריב אותה כלומר במדה שמדדה כמו שאמר בסאסאה אמר רצית להרגה לדונה באש כמדת סדום כי מעשידת במעשיהם כמו שאמר עליה קציני סדום עם עמורה וכן היית רוצה לשפטה לולי שחמל האל עליהם והגה האש והסירה ברוח קדים עזה לאחר שנזרקה על העיר כמו שמפורש ביחזקאל · ומזה עוד רגלי שלחו · כלומר שמו קוצים והוחים במקום מהלכי שיכרתו רגלי · ויש לפרש איש שלחו המים · מתרגום והפשיט ושלח ·

כלומר שלא היה פושט בגדיו לא ביום ולא בלילה ולא היה איש פושט בגדיו אל המים לכבס אותם וזהו שאמר אין אנחנו פושטים בגדינו · ומהשרש הזה שלחן והוא בשרק עמ' ולקרבן העצי' בעתים מזמנות · השלחן אשר לפני יי' · והקבוץ כי כל שלחנות מלאו קיא · שנים שלחנות מפו ושנים שלחנות מפה״

שלט עת אשר שלט האדם באדם · גם נעריהם שלטו על העם · לשלט בהם · וישלט בכל עמלי · והכבד והשליטו לאכול ממנו · ואל תשלט בי כל און · והשם דבר מלך שלטון · והתאר אין אדם שליט · מעשרה שליטים · והתאר לנקבה מעשה אשה זונה שלטת · ר"ל מתגברת על הזונים אחריה גליי"רא בלעז · ענין השלטנורת ידוע · הברו החצים מלאו השלטים · את החנית ואת השלטים · שלטי הזהב · כל שלטי הגבורים · ענינם כמו מגנים · ובאמרו ואת המגנות ואת השלטים · נראה שאינם עשוים כתבונת המגנים״

שלך השליך משמים ארץ · ותשלך את הילד · ונשליכהו באחד הבורות · משלכת בדרך · משליך קרחו כפתים · השליכו אתו אל הבור · כי השליכו משכנותינו · כלומר השליכו אותנו משכנותינו על דרך ולא תקיא אתכם הארץ · ופה אשליך לכם גורל · ושלא נזכר פעלו ממנו והשלך מכון מקדשו · בשרק · עליך השלכתי מרחם · בקמץ חטף · ותשלכי אל פני השדה · כולם ענין רמיה והפלה · ואמר על דרך הרחבה וישליכו חרצים והשלישים וילכו עד עיר בית הבעל · מרוב חפזם ומהירותם להם לשלחם לעיר בית הבעל לנתוץ המצבות · ואת השלך · פירושו רז"ל זה השולה דגים מן הים וכן תרג' אנקלוס ושלינונא · אשר בשלכת · שם שער שהיה בבית המקדש הנזכר בדברי הימים עם שער שלכת · וי"ת לשון השלכה וכן תרגם הפסוק כבוטמא וכבלוטא דמיתר טרפוהי דמין ליבשין ועד כען אינון רטיבין לקימא מנחון זרעא כן גלותא דישראל יתכנשון ויתובון לארעהון ארי זרעא דקדושא נצבתהון ·

שלם כן שלם לי אלהים · ושלם אתו בראשו · ושלם נות צדקך · ישלמוני רעה תחת טובה · שלם ישלם שור תחת השור · כי אתה תשלם לאיש כמעשהו · ושלמי את נשיך · הגמול אתם משלמים עלי · ושלמתי על חיקם · ושלא נזכר פעלו השלם תחת טובה רעה · הן צדיק בארץ ישלם · והשם באו ימי השלום · והשופט בשלום · ולשון נקבה ושלמת רשעים תראה · ומ"א ורודף שלמונים · ומ"א לי נקם ושלם · ענינם ענין הגמול והפרעון · וע"א כי לא שלם עון האמרי עד הנה · ושלמו ימי אבלך · ותשלם כל המלאכה · והשם הגלת שלומים · פירוש כלם גלו משלום · וכן פירש אא"ז מוסר שלומנו · כמו מוסר כלנו · אבן שלמה · פירוש שלמה במשקל · אבן שלמה מסע נבנה · אבנים שלמות · תמימות שלא נפסלו · והפעל הכבד ושלם את הבית · מי עור כמשלם · פירוש כפקח השלם בראות · או פירושו כתמים וכישר כמו שאמר כעבד יי' והוא ספור דברי השם מה שהיו אומרים כשהנביא היה אומר להם החרשים שמעו והעורים הביטו לראות הם היו אומרים כי אין עור וחרש בו אם עבד יי' והתם השלם בעבודת השם ומצותו · וכבד אחר וכל חפצי ישלים · מיום עד לילה תשלימני · וע"א שלמים הם אתנו · כלומר בשלום הם אתנו · אם שלמים וכן רבים · והתאר במ"א ירדפם יעבור שלום · על משקל קרוב ורחוק · וכן שלח ידיו בשלומיו · וכן כתב אא"ז השלום אביכם הזקן · תאר · וכן השלום אתה אחי · ואתה שלום וביתך שלום · ובשרק שלמי אמוני ישראל · והשם שלום שלום לרחוק ולקרוב · עושה שלום במרומיו · אין שלום בעצמי · ויעש להם יהושע שלום · והקבוץ ולשלומים למוקש · ומזה הענין אם גמלתי שולמי רע · כלומר מי שהיה בשלום אתי אם גמלתיו רעה אבל חלצתי מי שהיה צוררי בחנם כל שכן שלא גמלתי שולמי רע · וכן הסכן נא עמו ושלם · כלום והיה בשלום · והפעל הכבד כי השלימה את יהושע · ואם לא תשלים עמך · וישלם יהושפט עם מלך ישראל · ושלא נזכר פעלו וחית השדה השלמה לך · ואשר הוא פעל יוצא לשלישי גם אויביו ישלים אתו · ואפשר להיות מזה הענין הפעל הרגוש ושלם נות צדקך · ושלא נזכר פעלו ממנו ויראו מצוה הוא ישלם · ומזה מוסר שלומנו עליו · ומזה זבח שלמים · ושלם מריאיכם · בשש נקודות ונקרא כן זה הקרבן כי העולה כלה כליל ועורה לכהנים והחטאת והאשם הדם והאמורים למזבח וחזה ושוק לכהנים וכן שאר הבשר והעור · וזבח השלמים הדם והאמורים למזבח וחזה ושוק לכהני' ושאר הבשר והעור לבעלים הנה זה הזבח שלום ביניהם כן מפורש בספרא ולפי' נקרא גם כן מלואים כי איל מלוא' הוא שהיה ממלא רצון כלם שכלם היו אוכלי' ממנו · שובי שובי השולמית · היושבת בירושלם הנקראת שלם ·

שלם על שה על שלמה · כמו הפוך שמלה ·

שלף ולא שלף הנער חרבו · כי לא שלף החרב מבטנו · שולף חרב · ענינם הוצאת החרב מתערה · וכן שלף איש נעלו · כמו חלץ וחלצה נעלו תרגום ירושלמי ותשלף סנדליה · ואשר הם פעלים עומדים שלף ויצא מגוה · שקדמת שלף יבש · כלומר קודם יציאתו והגלותו יבש ·

שלש שלשה אלה · תחת שלש רגזה ארץ · שלשת ימים · צאו שלשתכם · ויצאו שלשתם · יום שלישי · כתמול שלשם · היום השלישי לאחור · שנים ושלישים · ומן התיכונה אל השלישים · ר"ל השלישית · ואמר לשון רבים לפי שהיו תאים רבים · אתיק אל פני אתיק בשלישים · ת"י מתלתין · עד הערב השלישית · ר"ל עד עת הערב השלישית כלומר ערב של יום השלישי · ואמר שלישית לשון נקבה על העת ובת' עד עדן רמשא דיומא תליתאה · וכן כעת מחר השלישית · פי' כעת הזאת השלשית של מחר כלומר ליום השלישי בערב כעת הזאת · ומחר יאמר על יום השלישי כי נמצא בקרוב וברחוק כמו שכתבנו · אבל י"ת כעדנא הדין מחר או ביומא תליתאה · ומ"א בני שלשים · ומ"א יהיה ישראל שלישיה · כלומר שלישית להם · ותכפל חרב שלישתה · הה"א נוספת כי המלה מלעיל בשני פשטין והוא כמו שלישית כלומר שלש פעמים תכפל · ואומר זה לצרות השונות והמשלשות עליהם · השלישית מכם · פי' חלק שלישי · עגלה משלשת · בת שלש שנים או שלישית לבטן · וכן עגלת שלישיה · ודעת התרגום בעגלה משלשת כמו שלשה שתרגם עזין תלת עגלין תלת דכרין תלתא · והפעל הכבד מזה ויאמר שלשו וישלשו · ושלשת את גבול ארצך · פירוש שיהיה מתחלת הגבול עד עיר הראשונה של מקלט כשעור השניה ומן השניה לשלישית כמו כן וכן מן השלישי עד גבול השני של ארץ ישראל · ושלשת תרד מאד · תעמוד עד יום השלישי · והחוט המשלש · פתיל משלשה חוטין · ויען השליש · הקצין · ושלישים על כלו · ומבחר שלישיו · קצינים ונכבדים או יקרא כן שליש אשר הוא תחת משנה למלך · הלא כתבתי לך שלישים · דברים נפלאים ונכבדים או פירושו פעם שתים ושלש · בשמחה ובשלישים · שירים ונקראו כן לפי שיש להן מעלה על שאר הדברים כמעלת השרים על בני אדם · או הם כלי ניגון יש להם שלשה יתרים · וכל בשליש · במדה גדולה · וכן ותשקמו בדמעות שליש · ופי' ותשקמו דמעות בשליש והמוקדם מאוחר כמו ותשם בפוך עיניה כמו שכתבתי בשר שום · ויתכן מזה חרב שלישיתה כלומר חרב גדולה וכן יהיה ישראל שלישיה · כלומר גדול ונכבד עליהם וזהו שאמר ברכה בקרב הארץ · ואא"ז פי' בספר הגלוי וכל בשליש

עפר הארץ · מדה שהיא שליש המדה הגדולה · וכן פי' ותשקמו בדמעות שליש · כי נאמר על גלות בבל שהיה שליש גלות מצרים שהיה רד"ו שנים וגלות בבל שהיה שבעים שנה · ויש לפרש שעל זה הגלות אמר שהוא גלות שלישי ·

שם שם האחד · ויקרא האדם שמות · ועשיתי לך שם גדול כשם הגדולים · שמם מחית · בדור אחר ימח שמם · יען אשר שלחת בשמכה ספרים · כתוב בה"א · אנשי שם · את השם ויקלל · פי' השם הנכבד ויקלל והוא נקרא כן שם בסתם · וכן אשר נקרא שם · ואחר כן פי' שם יי' צבאות · וכן וימרו על ים בים סוף · כי הגדלת על כל שמך אמרתך · פי' הגדלת על כל דבר שמך ואמרתך · ורא"בע הרחיק זה הפירוש לפי שמלר"ת כל בקמץ חטף דבקה עם שמך והוא פירש אותו כן · אמר בתחלה ואודה את שמך והוא השם הנכבד שהוא שם עצם נכתב ואינו נקרא ועל כן אמר כי הגדלת על כל שם שיש לך אמרתך והוא השם הנכבד שאמרת למשה · ועל כל המעשה שם · ויהיו שם כאשר צוני יי' · שמה תביאו · שם יצעקו · ידוע והוא שם נופל על המקום ועל הכלי ועל הזמן וגם כן על האדם כמו משם רעה אבן ישראל · אשר יצאו משם פלשתים · יש מראה על דבר שכבר זכרו · ויש מראה על דבר שלא זכרו · וערום אשוב שמה · והוא רמז לקבר ולפי שזכר אמו והאדמה כמו אמו אמר שמה כאלו זכר האדמה · ועל כל המעשה שם · מורה על אותו עת שהוא יום המשפט · שמים וארץ · אף שמיו יערפו טל · ונתתי את שמיכם · לא ימצא בלשון יחיד · וכתב אא"זל כי פירוש שמים שם מים שאמר יהי רקיע בתוך המים ויהי מבדיל בין מים למים · ואמר ויקרא אלהים לרקיע שמים · כלומר שם מים ולהתחברות שתי ממ"ין חסרו האחת כמו שעשו במלת ירבעל מן ירב בו הבעל · ירבשת ירב בו הבשת · ונקראו השמים העליונים על שם הרקיע כמו כן שמים וכן בדברי רז"ל מאי שמים אמר רבי יוסי בר חנינא שם מים · ונשאל זה השם לריחוק תקצות אם יהיה נדחך בקצה השמים · באים מארץ מרחק מקצה השמים · ונשאל לגובה האויר גדולות ובצורות בשמים · אשר תעוף בשמים · מגדל וראשו בשמים · יסע קדים בשמים · ויזרקו עפר על ראשיהם השמימה ·

אא"ז · ותימה שאחר כך מביא זה הפירוש בשם רז"ל :

שמם על הר ציון ששמם · לאמר שממה · נכתב בה"א וקריאתו בוו"ו · על אשר שממה · באשר שממו עליך רבים · יען ביען שמות ושאוף אתכם מסביב · והוא מקור בשקל השכח חנות אל · ואומ' חלותי היא · ישמו ישרים על זאת · שמו שמים · ישם ושרק · ולפי דעתי אשום ואשאף · פעל יוצא · וכן שמות ושאוף · והשם שממה תהיה כל הארץ · שממות עולם אתנך · ומ"א לשמה ושממה · ומ"א שממה ומשמה · כי מי נמרים משמות יהיו · ומ"א במשורה ובשממון ישתו · ומ"א שמה ושערורה · אשר שם שמות בארץ · והנפעל ונשמו הכהנים · נשמה כל הארץ · והארץ הנשמה · וערים נשמות · והנשמות והנהרסות · והפעל הכבד והשמותי אני את הארץ · השמות כל עדתי · למען אשמם · משמים בתוכם · והוא עומד · אם לא ישים עליהם נויהם · ואא"זל כתב כי ישים שרשו ישם וכבר כתבנוהו שם · פנו אלי והשמו · אין השי"ן דגושה וה"הא תקרא בקמץ רחב כן נמצא בספרים המדויקים והוא צווי ופתח השי"ן תחת צרי ומשפטו והשמו · ורבי יונה כתב כי השי"ן דגושה ויקרא הה"א אם כן בקמץ חטף אבל הוא פירש אותו גם כן צווי ואמר כי היה ראוי להיות על דמיון הסבי עיניך · והמקור משלא נזכר פעלו כל ימי השמה · השי"ן והמ"ם דגושים · בהשמה מהם · נהפך הקמץ החטף בב"ית השימוש להקל וכבר זכרנו דקדוקם בחלק הדקדוק ומלר"ת השמה ובהשמה הה"א הנקבה רפה ודינה במפיק · וככד אחר ואשבה משומם · והיוצא ועל כנף שקוצים משומם · כלומר משומם הרואים ואפשר גם הוא עומד כלומר על פרישת השקוצים יהיה אדם משומם ותמה · והתאר אבלה עלי שממה · ומ"א שממי שומם · תתך על שומם · ולתת שקוץ שומם · היו בני שוממים · ובנו"ן מקום מ"ם כל שעריה שוממין · כי רבים בני שוממה · כלומר שאינה בעולה · והקבוץ נחלות שוממות · כלם בצרי המ"ם והשם במשקל זה אלא שהמ"ם בשוא שוממות דור ודור וראה שוממותינו · ויתכן שהם תאר · ולחרבות השוממות · במקצת ספרים בצרי המ"ם ובמקצתם בשוא · וההתפעל למה תשומם · ואשתומם על המראה ואשתומם ואין סומך · בתוכי ישתומם לבי · ואפשר להיות למה תשומם מבנין נפעל · כלם ענין שממה יש מהם שממה בענין חרבה · ויש מהם שממה בענין התמיהה ·

שמם שממית בידים תתפש · כתב רבי יונה ז"ל כטא"ף בערבי והוא הדרור שקורין לה בלעז אורוורול"א · וי"מ שהיא שקורין לה בלעז בוגי"את שצורתה בצורת אדם ותתפוש בידיה מה שיתנו לה והיא בהיכלי מלך לשחוק בה · ויש לפרש ארנ"א בלעז והיא העש שבונה ביתה אפילו בהכלי מלך · וכן בדברי רז"ל חמשה אימת חלש על גבור אימת מפגיע על ארי אימת יתוש על הפיל אימת כלבית על לויתן אימת סנונית על הנשר אימת שממית על עקרב · ופירשו בו ארנ"יא בלעז וסנונית פירש רבינו חיי ז"ל כטאף בערבי אם כן שממית אינו כטאף ·

שמד ונשמד כל המונה · ונשמדו במות און · ולא ישמד שמו מלפני · והכבד והשמדתי את במותיכם · והשמדתיו מתוך עמו · ביד האמורי להשמידנו · במטאטא השמד · ידוע ·

שמח שמח מצרים בצאתם · לכן שמח לבי · ושמח בלבו · ובמשקל פעל ירון ושמח · צהלה ושמחה · שמח בחור בילדותך · והצווי הזה לשון גזום מנאצא בלעז אמר שמח בחור ותראה מה יקרך באחריתך · וכן באו ביתאל ופשעו · ואתם בית ישראל איש גלוליו לכו עבודו · אל תשמחי פלשת כלך · שמח זבולן בצאתך · והתאר והיית אך שמח · השמחים אלי גיל · ונשתנה בסמיכות נאנחו כל שמחי לב · ולא נשתנה שמחי רעתי · והשם כי בשמחה תצאו · ושבחתי אני את השמחה · וביום שמחתכם · ועל דרך ההשאלה אור צדיקים ישמח · וענינו התוספת · ובענין הזה אמרו רז"ל לטפח הגדול שוחק ובהפכו אמרו טפח עצב · והכבד שמח שמחהו · חכם בני ושמח לבי · המשמח אלהים ואנשים · וככד אחר השמחת כל אויביו · ורבי יונה הוציא לע"א ושבחתי אני את השמחה · ר"ל ההסתפקו ואין

ואין צורך ואמת כי השמח בחלקו הוא המסתפק במה שיש לו וענין הפסוק שישמח האדם במה שיש לו ויאכל וישתה ויראה את נפשו טוב בעמלו ·

שמט כי שמטו הבקר · כלומר נשמטו הבקר מתחת הארון · ודעת התרגום כי הוא יוצא שאמ׳ מרגוהי תוריא · ותרגום ונדחה ידו ותתמריג ידית · ושמטתה ובך מנחלתך · פי׳ ושמטתה והשמטה תהית בך שתשמט מנחלתך לפי שלא שמטת אותה בחיותך בה אלו עומדים · ואשר הם יוצאים תשמטנה ונטשתה · ויאמר שמטוה וישמטוה · שמוט כל בעל משה ידו · והנפעל נשמטו בידי סלע שופטיהם · והכבד תשמט ידך · ורבי יונה שמטו ולא זכרו · והשם שנת השמטה · כלם ענין עזיבת הדבר ונטישתו · ורבי יונה פירש כי שמטו הבקר · שנתפרקו פרקיהן ואיבריהם מגדולת הארון ושחרתו וכן כתב אא״זל ·

שמך ותכסהו בשמיכה · קו״ט בלעז ויש לועזין ולדא״ ולפי שהוא בגד עב קראו כן · וכן בדברי רז״ל קורין לדבר עב סמיכא ואף על פי שזה כתוב בשי״ן וזה כתוב בסמך וכבר כתבתי אותו באות הסמך · ובויקרא רבה בסדר אחרי מות ותכסהו בשמיכה רבנן דתמן אמרי בסודרא רבנן דהכא אמרי במשיכלא אמר רבי שמעון בן לקיש חזרנו על כל המקרא ולא מצאנו כלי ששמו שמיכה מהו שמיכה בשי״ן ר״ל שמי כה כלומר שמי הוא כאן שמעיד על יעל שלא נגע בה סיסרא·

שמל שמאל בעשותו ולא אחז · האל״ף תמורת וו״ המשך · והפעל הכבד מימינים ומשמאלים באבנים ובחצים בקשת · בנוח האלף · ובלא אל״ף להימין ולהשמיל השימי השמילי · והראו האל״ף בתנועה ואף על פי שאינה שרשית ואמרו וכי תשמאילו · אם הימין ואשמאילה · והתאר עם יו״ד היחס שמאלי שמאלית ברפיון האלף · ושם השמאלי בעז · על כפו השמאלית · ויתכן שהמלה בת ארבע אותיות והוא הנכון בעיני כי לא מצאנו אות נוספת נעה בתוך אותיות השרש כי אם לדריוש הדבר ואולי היא מלה מורכבת · ואשר הוא מן השרש הזה בלי ספק את השמלה · שמלתך לא בלתה · וכלי זהב ושמלות · ידוע ·

שמן שמן זית · בשש נקודות · כשמן הטוב על הראש · ונהרותם כשמן אוליך · ולא רככה בשמן · ר״ל במשיחה הראויה למכה · ולפי שמשימין בה שמן נקראת כן · שמן תורק שמך · כלומר שהורק מכלי אל כלי וריחו נודף ורוצה בו שמן רוקח וכנהו בלשון נקבה · ויתכן לומר שמלרע תורק תאר בפלס תושב ואם זה בחולם וזה בשורק הכל אחד · וי״מ מזה וחבל עול מפני שמן · ר״ל מפני חזקיהו שהוא משוח בשמן המשחה · ושמן ימינו יקרא · פירשתי הפסוק בשרש צפן · וקרוב לזה שמנת עבית כשית · שמנו עשתו · וישמן ישרון · והפעל הנוסף וישבעו וישמינו · והו עומד · ואשר הוא יוצא השמן לב העם הזה · ופירשו אא״זל מקור ר״ל כי הם השמינו את לבם והכבידו אזנם והשעו עיניהם שלא יראו ושלא יבינו · והתאר והיה דשן ושמן · וימצאו מרעה שמן וטוב · וכתב אא״זל אוצר נחמד ושמן בנוה חכם · תאר כמו שמן ובא בפלס מלך עבד שהם שמות תאר · שמנה לחמו · ארצו המוציאה לחמו · ואדמת שמנה · ועל דרך ההשאלה כל שמן וכל איש חיל · ר״ל בריא וחזק · ו״ת כל אימתן · והתאר עוד במשמניו רזון · ויהרג במשמניהם · בחרק המ״ם הראשונה · והשם ומשמן בשרו ירזה · הנה משמני הארץ · גם כן בחירק · ובפתח גם המ״ם הראשונה לכו אכלו משמנים · ומ״א ובשרי כחש משמן · בקרן בן שמן · וכנה המקום בקרן שהיה מקום גבוה וכן שמן שהיה שמן ודשן · ואא״זל כתב כי נקראת כן ירושלם לפי שהיה שם מלך משוח וכהן משוח בקרן שמן המשחה · וחבל עול מפני שמן · מפני שמנינורת והוזק חזקיהו יחובל עול סנחריב · והקבוץ משתה שמנים משתה שמרים שמנים ממחים שמרים מזקקים · או יהיה זה הקבוץ מענין שמן זית · ונאמר מזה עצי שמן · ועלי עץ שמן · והוא העץ הנקרא בלעז פי״ן כי הוא שמן · ות״ אעי זיתא · וע״א ושמנה נסיכי אדם · שמנה שנים שמונים שנה · ידוע · באשמנים כמתים · האל״ף נוספת ופירושו לפי מקומו בקברים · ויש לומר שהוא בן ארבע אותיות · ואא״זל כתב שהאל״ף שרש והנו״ן נוספת וענינו מן תאשם שומרון · והאדמה לא תשם · לשון שממה מקום שאין שם יישוב והם הקברים ״

שמע ויעקב שמע · ושמע שמועה · ולגזרת פעל בצרי את כל הדברים אשר שמע · ובשועו אליו שמע · ושרה שומעת · וכתב הנגיד ז״ל ואשמעה אחד קדוש · בקמץ חטף · אשר לא ישמע לקול מלחשים · וישמע אברם לקול שרי · שמע יי׳ קול תחנוני · וישמע אלהים את קול הנער · וישמע יי׳ אלי · שמע בקולי · ולא שמעו בתורתו · כי שמע אלהים אל קול הנער · שמע אשמע צעקתו · שמעו קולי · יען אשר שמעתם על מצות יהונדב אביכם · אל תשמעו על דברי הנביאים הנבאים לכם · לשמע על דברי עבדי הנביאים · הנה שמוע מזבח טוב · והשם כאשר שמע למצרים יחילו כשמע צר · בצרי ויש מהם בסגול כאשר כתבנו בחלק הדקדוק · ומ״א שמענו את שמעו · ויהי שמעו בכל הארץ · ומ״א ובא בשנה השמועה · מי האמין לשמעתינו · ומ״א ולא למשמע אזניו יוכיח · והנפעל והקול נשמע · לא ישמע על פיך · בשמועה הנשמעת בארץ · ותשמע שמחת ירושלם עד מרחוק · וישמע בקולם ותבא תפלתם למעון קדשו לשמים · כלומר היה נשמע להם ומרוצה · וכן ובני עמון משמעתם · כלומר נשמעים אליהם ותחת עבודתם · וכן וישימהו דוד אל משמעתו · וסר אל משמעתך · לשמע אזן ישמעו לי · והכבד וישמע שאול · פירוש אספם וקבצם שיהיו נשמעים אליו · וכבד אחר ויי׳ השמיע את מחנה ארם · השמיעו הללו ואמרו · השמיעו אל בבל רבים · פירוש אספו וקבצו אותם שיהיו נשמעים אליכם לבא אל בבל · וכן השמיעו עליה ממלכות אררט מני ואשכנז · והשם להשמעות אזנים · ואסף במצלתים משמיע · פירוש משמיע קול · ועמהם הימן וידותון חצוצרות ומצלתים למשמיעים · פירוש להיותם משמיעים · וכן וחרב אויביה למשגת · להיותה משגת כלם ענין שמועה יש מהם שמועה לבד · ויש מהם שמועה לקבלה · ועוד יש מהם שמועת הבנה · דבר נא אל עבדיך ארמית כי שומעים אנחנו · גוי אשר לא תשמע לשונו · לב שומע · ויש לפרש מזה תשמע חלום לפתור אתו ״

שמץ ותקח אזני שמץ מנהו · בחמש נקודות קצת דבר ממנו · וע״א לשמצה בקמיהם · פי׳ לדבה ולשם רע · וכן ומה שמץ דבר נשמע בו · והנכון לפרש

זה מהענין הראשון כלומר מה שמספר אדם מגבורותיו קצת והמעט מהם הוא ואמרו כי לשון שמץ הוא מעט המעט עד שלא יוכל אדם לשערו ״

שמר ואביו שמר את הדבר · ועברתו שמרה נצח · ההא נחה ועקרה במפיק · וי״א כי הה״א נוספת לפי שחמלה מלעיל · ושמרתם ועשיתם · ושמרו כרועה עדרו · שומר לראשי אשימך · כי שמרתי דרכי יי · אני שמרתי ארחות פריץ · פירוש שמרתי אותם שלא ילך בם אדם בעבור דבר שפתיך שאמרת · ועל הדרך הזה לשמור ארת דרך עץ החיים · שומר הפרדס · שמרני אל כי חסיתי בך · השי״ן מעמדת בגעיא וכן שמרה נפשי כי חסיד אני · שיתה יי שמרה לפי · צווי ופירושו שיתה יי דבר נכון בפי ושמרהו מחטוא על דרך ומיי מענה לשון · ויתכן להיות שמרה לפי שם בפלס חכמה ערמה · אני פי מלך שמור · פירוש אני מזהירך פי מלך שמור · שמרו מי בנער · ורק אתם שמרו מן החרם · פירוש שמרו איש חברו מן החרם כי אם יקח אחד תהיו כולכם ענושים על אשר לא שמרתם וזהו שאמר ושמת את מחנה ישראל לחרם לפיכך נענשו ישראל בעבור עכן ואמר חטא ישראל בעבור שלא שמרו שלא יקח אדם ממנו · לא תשמר על חטאתי · פי׳ לא תשמור רק על חטאתי כמו אין טוב באדם שיאכל ושתה · רק שיאכל · או יהיה פירו לא תשמור לא תמתין כלומר מיד תענישני ולא תאריך לי וכמוהו בדברי רז״ל שמור לי על הפתח כלומ׳ המתן לי · ויתן אותם במשמר · בית הסהר כלומר מקום שיהיו נשמרים · כי משמרת אתה עמדי · כלומר מופקד ושמור · והיה לכם למשמרת · מכל משמר נצור לבך · פירוש יותר מכל משמר שמור לבך · והנפעל ונשמרתם מאד · השמר בנגע · השמר לך פן תעלה · השמרו לכם עלות · והכבד משמרים הבלי שוא · והתחפעל וישתמר חקות · ואשתמרה מעוני · וקרוב לענין זה ואשמורה בלילה · באשמורת הבקר · ראש האשמורת התיכונה · קדמו עיני אשמרות · אחזת שמרות עיני · פירוש כאילו אחזת והחזקת בשמורות עיני שיהיו תמיד ערות ולא אישן · ורבי משה הכהן פירשו מהענין הראשון ופירש שמורות תאר כמו שומרות והם העפעפים ששומרות העינים ואמר אחזת עפעפי שהם שומרות עיני שלא נסגרו ולא ישנתי ·

משמר לעמת משמר · ואעמידה משמרות · כולם ענין ההערה וההקצה ושמירת העתים ואז״ל שלש משמרות הוי הלילה · וכן נראה מהפסוק שאמר ראש האשמורת התיכונה · ולפיכך נקרא שומר העיר כן לפי שהוא ער בלילה ושומר העיר ויודע עתי הלילה · שוא שקר שומר · שומר מה מלילה שומר מה מליל · וע״א אך שמרית ימצו · ושקט הוא אל שמריו · הקפאים על שמריהם · ידוע · והנפעל ממנו השמר והשקט · והוא מלרע וכל שהוא מענין שמירה הוא מלעיל ופירוש השמר שב על שמריך במרגוע ובהשקט · והגאון רב סעדיה פירש אותו ענין שמירה כלומ׳ השמר מעשות מלחמה והשקט לך אל תירא · וע״א כשמיר חזק מצר · בצפורן שמיר מצור החלמיש תרגום ירושלמי שמרי טינרא · וי״מ בצפורן שמיר הברזל החזק וקראו כן לענין חזקו כמו שנקרא הצור החזק שמיר · וע״א על אדמת עמי קוץ שמיר תעלה · פירוש קוץ ושמיר · שמיר ושית תאכל · מין ממיני הקוצים ״

שמש שמש ירח עמד זבלה · כשש נקודות · פירוש שמש וירח · יומם השמש לא יכבה · השמש יצא על הארץ · וזרח השמש · לא יבא עוד שמשך · וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה · לעיני השמש הזאת · ושמתי כדכוד שמשותיך · החלונות שהשמש נכנס בהם ·

א״א והוא עם ספתותיך ומוס אמרו ר״ל בין השמשות:

שן שן רועה · שן תחת שן · ויתכן ששרש שן שנן וחברו יוכיח · תחת שנו · שניך כעדר הקצובות · והמזלג שלש השנים · ובדרך ההשאלה על שן סלע · וכן במשנה זכרוהו כפול שאמרו והשננים והסבכורת והפרכו׳ שהן יכולין לקבל מעזיבה · מה שאמרו השננים רצו בו שני הסלע וענינם ידוע · ומזה הענין עוד עשת שן · כסא שן · אוור״יו בלעז והוא שן הפיל שעושים ממנו מלאכה · וכן קרנות שן והבנים · דמה שני הפיל לקרנות לפי שהם דומים להם · ולדעת התרגום חסר וו׳ החבור כמו שמש ירח ור״ל קרנות ושן והנסמך חסר וכת׳ בקרנין דיעלין ושן דפיל וטווסין · ותולעת שני · השני הוא עין אדום והוא הכרמ״ז · שני התולעת · פי׳ אדום בעל התולעת והעין היפה ורוצה בו הכרמ״ז · ותקשר על ידו שני · פירוש חוט צבוע בשני והיו״ד בשני ליחש׳ ובא עם מ״ם הרבים אם יהיו חטאיכם כשנים · כי כל ביתה לבש שנים · ויתכן שהמ״ם נוספת ויו״ד שני שנים במקום הה״א למ״ד הפעל ואם היתה נקראת היו״ד היה שנים כמו חנם בתשלומו חננם ובהניחם היו״ד הטילו בנו״ן תנועת היו״ד שהוא החירק וזהו הנכון במלה הזאת כי אין טעם לקיבוץ רבים במלה הזאת ועוד נכתבנו בשרש שנה והוא הנכון כי שרש שני שנים שנה ״

שנן אם שנותי ברק חרבי · קריאתו מלרע · שננו לשונם כמו נחש · אשר חציו שנונים · והתחפעל וכליותי אשתונן · ענינם ענין חדוד · ומזה נקרא שן לפי שהוא מחודד · וא״לף אשתונן מקום הת״ו התפעל ופירושו וכל אחד מכליותי אשתונן · ואף על פי שזכר כליות בלשון נקבות מצאנו כמוהו רבים בשמות זכר ונקבה או יהיה הא״לף אלף המדבר ופירושו ועם כליותי אשתונן או יהיה פירושו בלא חסרון כמו שכתבנו אותו בשרש אוה עם הדומים לו · וע״א ושננתם לבניך · למשל ולשנינה · ענין הדבור התמידי ״

שנא אשר שנא יי אלהיך · שנאתם אתי · שונא לרעהו · שונאי בצע · שנואה לאה · והתאר הבן הבכור לשניאה · בפלס נביאה · ויוסיפו עוד שנוא אתו · כי גדולה השנאה אשר שנאה · בשנאת יי אתנו · מקור או שם סמוך משנאה · ומקור אחר יראת יי שנאת רע · והנפעל גם לרעהו ישנא רש · והכבד הלא משנאיך יי אשנא · וינסו משנאיך מפניך · ענינם ידוע · ויש בהם שאינה שנאה ממש כמו כי שנואה לאה · לא היה שונא אותה אלא לפי שהיה אוהב רחל יותר קרא לאה שנואה · וכן האחת אהובה והאחת שנואה ·

שנב בעד האשנב · בעד אשנבי נשקפתי · פירושו חלון ·

שנה כי אני יי לא שניתי · ישנא חכתם הטוב · באלף ובסגול · עם שונים אל תתערב · ויתיהם שונות מכל עם · ושונה בדבר · והפעל הכבד ושנא את בגדי כלאו · כתוב באלף במלכים · ובהפ״א ביר׳מיה

בירמיה ׳ וישנו את טעמו ׳ באה הידיעה אחר הכינוי
וכן ותראהו את הילד ׳ ודומיהם שזכרנו בחלק הדקדוק ׳
ושלא נזכר פעלו ממנו ועז פניו ישנא ׳ באלף
ובסגול ׳ והתחפעל קומי נא והשתנית ׳ ענין השינוי
ידוע ׳ וענין אחר יום שני ׳ ופר השני שבע שנים ׳
י״מ כי ענינו שני לבטן ׳ והנכון כי ענינו שני לפר אשר
זכר קח את פר השור אשר לאביך ׳ וענין שבע שנים ת״י
ואתפטם שבע שנין ׳ ובדברי רז״ל שהוקצה לע״ז שבע
שנים אמר ריש לקיש אין מוקצה לע״ז אלא א״כ הוקצה לו
שנים שנאמר ופר השני שבע שנים ׳ ומהם אמרו כי
נעבד היה שבע שנים ׳ ואמרו ח׳ דברים הותרו באותה
הלילה חוץ וזר וכלי שרת וכלי אשרה ועצי אשר ולילה
ומוקצה ונעבד ׳ אל בית הנשים שני ׳ פירוש פעם
שני ׳ מדה שני ׳ אמר רבי יונה שהוא כמו שנית ואין
צורך בי״ש שמות רבי׳ יבאו זכר ונקבה ׳ שניים ושלישים ׳
משנה למלך ׳ וכסף משנה ׳ כמו שני ׳ והבקר והמשנים ׳
כבשים שניים לבטן או ליחם מובחרים או בני שתי שנים ׳
והחכם רבי יעקב בן אלעזר פירשו מענין שנה והוא תאר
לכבשים בני שנה ׳ וי״ת כמו הפוך והשמנים ׳ וי״מ מזה
השרש והענין אלפי שנאן ׳ והאלף למ״ד הפעל כ״וד
בנין קנין ופירשו אלפים שניים ׳ והשם ומשנה כסף ׳
והנכון שהוא תאר כמו וכסף משנה ׳ והראיה שהוא
בסגול ואילו היה שם היה ענינו סמוך והיה נקוד צרי
אבל לפי שהוא סגול איננו סמוך ואם כן הוא תאר כמו
וכסף משנה ואף על פי שאין מנהג הלשון ברוב לבוא
התאר לפני המתואר ׳ וכן ומשנה שברון שברם ׳ כי
הוא נקוד גם כן בסגול ר״ל שברון שני ׳ וכן כי משנה
שכר שכיר ׳ ר״ל שכר שכיר שני יש לך לתת לו שהרי
עבדך שש שנים שלמים ביום ובלילה והשכיר אם הוא
עובד ביום אינו עובד בלילה ואם הוא עובד בלילה אינו
עובד ביום ׳ את משנה התורה הזאת ׳ כתוב בצרי ר״ל
שיכתבנה פעם שניה שיהיו לו שתי תורות וכן למדו
רז״ל מזה כי המלך צריך שיהיו לו שתי תורות אחת
שיוצאת ונכנסת עמו ואחת שמונחת לו בבית גנזיו ׳
וי״מ את משנה התורה ענין שינון מן ושננתם לבניך ׳
וכן והיא יושבת בירושלם במשנה ׳ ר״ל בבית המדרש ׳
וכת״י בבית אולפנא ׳ כהני המשנה ׳ פירוש סגני כהונה
שהם שניים לכהנים גדולים ׳ שנים שנים ׳ את שני
ילדי ׳ ויהיו שניהם ׳ שתי נשים ׳ ואת שתי שפחותיו ׳
הראוי במלת שתים שנתים ונפלה הנו״ן כמו שנפלה דל״ת
אחד מאחת ונו״ן בן מן בת ׳ וכל שתים ושתי התי״ו דגושה
דגש קל לבד משתי עיני ׳ שהתי״ו רפה והוא בא על
משפטו כמו שכתבנו בחלק הדקדוק ׳ ופירש א״א ז״ל
מזה כי כל ביתה לבש שנים ׳ כלומר בגדים שונים לפיכך
לא תירא לביתה משלג ׳ ומזה הענין שנה תמימה ׳
נקראת כן לפי ששבה השמש שנית אל הנקודה שהחלה
ממנה ׳ ויהי דניאל עד שנת אחת לכורש המלך ׳ כתב
החכם רבי אברהם אבן עזרא כי טעם הסמיכות כי לא
היתה שנה שלמ׳ והטעם בתוך השנה והנה לא יספיק זה
הטעם בשאר הסמוכים על המספר כמו בשנת שתים ׳
בשנת שלש למלכו ׳ שבע שנים שני חיי שרה ׳ ושניהם
בנעימים ׳ ובלשון נקבות שנות ימין עליון ׳ ימי שנותינו
בהם ׳ והקבוץ שנתים ימים ׳ פירוש שנתים ימים
שלמים ונקראת כן לפי שהשמש תשנה אחר זמן אל
הנקודה אשר החלה ממנה ׳ והפעל מזה הענין ולא שנה
לו ׳ פעם אחת ולא אשנה לו ׳ אם תשנו יד אשלח
בכם ׳ שנו וישנו ׳ ופירש הגאון רב סעדיה מזה עם
שונים אל תתערב ׳ והם שאומרים שנים אלהים לעולם ׳
ועוד פירש בו פירוש אחר טוב מזה שונים הם האנשים
שחוזרין פעם שניה לרשעתם אחר שעשו תשובה ׳
והמקור מהנפעל ועל השנות החלום ׳ ובאמרו פעמים
הוא תוספת ביאור או לפי שלשון השנות אפשר יותר
משני פעמים לפיכך פירש פעמים כי יש בזה הלשון
שר״ל פעמים רבות כמו כסיל שונה באולתו ׳ ר״ל פעם
אחר פעם כמה פעמים ׳ וכן עם שונים אל תתערב ׳
וכן שוב מול את בני ישראל שנית ׳ ר״ל פעם אחר פעם
עד שיגמר הדבר ׳ ומזה השרש ותולעת שני ׳ אם יהיו
חטאיכם כשנים ׳ וכבר כתבנום בשרש שן ׳

שנס וישנס מתניו ׳ ענינו ויחגור ׳

שסס שסהו כל עוברי דרך ׳ וישסו אותם ׳
והנפעל ונשסו הבתים ׳ ישסו בתיהם ׳
והשם מי נתן למשסה יעקב ׳ ענינם ענין בזה ׳

שסה הוא ישסה אוצר כל כלי חמדה ׳ והיו שאסיך
למשסה ׳ כתוב באל״ף במקום וי״ו המשך ׳
שוסים את הגרנות ׳ זה חלק שוסינו ׳ שסי נחלתי ׳
ומשנאינו שסו למו ׳ והפעל הכבד ועתודותיהם שושתי ׳
והוא כתוב בשי״ן ענינם כענין שסס ׳

שסע ושוסע שסע ׳ ושוסעת שסע ׳ ושסע בסגול
פירוש שפרסותיה סדוקות מלמטה כמו
מלמעלה כי יש בהמה שפרסותיה סדוקות מלמעלה
ומלמטה דבוקות כמו שאמר לכל הבהמה אשר היא
מפרסת פרסה ושסע איננה שוסעת ׳ כמו הגמל והדוב
והכלב והחתול ׳ וממפריסי הפרסה השסועה ׳ א״ר ז״ל
השסועה בריה בפני עצמה היא שיש לה שני גבין ושתי
שדראות ולפיכך נקראת שסועה שהיא כמו חלוקה
לשתי בהמות ׳ והכבד ושסע אתו בכנפיו לא יבדיל ׳
פירשוהו רז״ל שהיה קורעו מגבו ולא היה מבדילו לשתי
חתיכות לגמרי ׳ ומה שאמר בכנפיו רוצה לומר עם
כנפיו שאינו צריך למרוט כנפיו אלא כמו שהוא בכנפיו
היה שוסעו ומקטירו ׳ ואמרו ושסע אין שסוע אלא
ביד ׳ וכן הוא אומר וישסעהו כשסע הגדי ׳ כלם ענין
חתיכת הדבר לשנים ׳ וקרוב לזה וישסע דוד את אנשיו
בדברים ׳ כלומר בטל דבריהם ושבר חרונם ומנעם
מלקום אל שאול ׳

שסף וישסף שמואל את אגג ׳ ענינו בקעו בחרב
ותרגומו ופשח ׳ ובדברי רז״ל הוה מפשח
ויהיב לן אלוותא אלוותא ׳ כלומר היה בוקע העצים ׳

שעה ואל קין ואל מנחתו לא שעה ׳ וישע יי׳ אל
הבל ואל מנחתו ׳ ענינם לא פנה ׳ ויפן יי׳
כדרך שאמר אל תפן אל מנחתם ׳ וכן ישעו ואין מושיע ׳
כלומר יפנו ימין ושמאל ואין מושיע או הוא כמו ישועו
ויהיה שוע ושעה בענין אחד ׳ וע״א ישעה האדם על
עושהו ׳ ולא ישעה אל המזבחות ׳ ולא שעו על קדוש
ישראל ׳ ואל ישעו בדברי שקר ׳ ענינם הבטחון
ויתכן לפרש אלו מהענין הראשון ׳ וע״א ולא תשעינה
עיני רואים ׳ והתחפעל אל תשתע כי אני אלהיך ׳
ענינם הבהלה והפחד ׳ ויש לפרש ולא תשעינה מענין
ועיניו השע ׳ ויהיו שנים שרשים וע״א ׳ ובמים לא
רחצת למשעי ׳ כתבנוהו בשרש שוע ׳ ובבראשית רבה
אל תשתע כי אני אלהיך ׳ אל תהיה כשעוה והיא הרונג

כלומר אל תמס כדונג מפני האש ושעוה בלי ספק מזה
השרש · ועא שעה מעליו ויחדל · שעו מני אמרר
בבכי · ענינם הרפה הרפו · ופירש אאזל מזה אל
תשתע · כלומר אל תתרפה · ועא ואשעה בחקיך
תמיד · הקמץ תמורת הסגול והוא מענין ותורתך
שעשעי · או יהיה ענין ספור מתרגום ויספר ואשתעי ·
וכן ונשתעה ונראה יחדו · קמץ העין מקום סגול כי
משפטו על המנהג ונשתעה · וית ונשתעה ונסתכל ·
אם כן הוא מהענין הראשון ·

שעט מקול שעטת פרסות אביריו · פירוש מקול
שאון פרסות סוסיו רוצה לומר חוזק הכותם
בפרסותיהם הארץ ברוצם · וכתי מקל מפסועית פרסת
גברותי רל פסיעתם והליכתם בחוזק ״

שעל מי מדד בשעלו מים · ומא אם ישפק עפר
שומרון לשעלים לכל העם אשר ברגלי ·
בשעלי שעורים · ענינם כמו אגרוף כלומר מלא
אגרוף · במשעול הכרמים · שביל ומזה תי לשעלים
לכל העם אשר ברגלי למסב בשעלי פרסת רגלי עמא
דעמי · כלומר עפר שנדבק בפרסות רגליהם · ומזה
נקרא שביל הכרמים משעול לפי שהוא דרך צר אין בו
רחב אלא שיעור שיהלך אדם בו · אם יעלה שועל
ופרץ · שועלים קטנים · ידוע ״

שען ונשען לגבול מואב · ונשען על יי · כי נשענו
על יי אלהי אבותיהם · והוא נשען על ידי · ישען
על ביתו · להשען על מבחו · והשם משען ומשענה ·
ובסמוך כל משען לחם
וכל משען מים · ומא ויהי
יי למשען לי · ואפשר
שיהיה כל משען לחם מזה המשקל · ומא על משענת
הקנה הרצוץ · על משענתו ·

אא ועת זה מרכן לחים בנירי ונסמיכות למרכן כאן כפתח :

שעף בשעפים מחזיונות לילה · לכן שעפי
ישיבוני · סעפים שנאתי · כבר זכרנום
באות הסמך ״

שער כמו שער בנפשו כן הוא · בשקל פעל ·
והשם מלעיל שער · ולרבים מאה שערים ·
ענין שעור ואומר ידוע · ויש מפרשים מזה בבית ישראל
ראיתי שעריריה · כלומ מה ששיערתי בהם ראיתי בהם ·
וענין אחר שמה ושערורה · ובנביאי ירושלם ראיתי
שערורה · ועם יוד היחש ראיתי שעריריה · ומשקל
אחר שערית עשתה מאד · כתאנים השוערים ·
בקמץ העין והוא תאר ענין לכלוך וטנוף · שער השמים ·
השערה אל הזקנים · ידוע · והפעל ממנו שוער העיר ·
המה השוערים למחנות בני לוי · ונקראת כל הארץ
שער על שם בניסתה שהיא שער הארץ כמו שאמר
וירש זרעך את שער אויביו · לפי שהארץ החזקה
והבצורה חזקה היא בכניסתה שיש סביבותיה הרים או
ימים וכיון שנכנסו האויבים ועברו אותם השערים הרי
כל הארץ נכבשת לפניהם : לפיכך אמר פתוח נפתחו
שערי ארצך אכלה אש בריחיך · והצר לך בכל שעריך ״

שער לא שערום אבותיכם · פירוש לא שערו מהם
כלומר שלא יראו מהם ולא עבדום · ומלכיהם
שערו שער · ומלכיהם ישערו עליך שער · ושערו
חרבו מאד · כמו חי כמו חרון ישערנו · והשם בסופה
ובשערה דרכו · ומשקל אחר וקדמונים אחזו שער ·
והנפעל וסביביו נשערה מאד · וההתפעל וישתער עליו

מלך הצפון · כבר זכרנום באות הסמך · שעיר עזים
אחד לחטאת · את שני השעירים · שעירת עזים
ידוע · ושעיר על רעהו יקרא · ושעירים ירקדו שם
לשעירים אשר הם זונים אחריהם · הם השדים וקראם
כן לפי שהם נראים כדמות השעירים למאמינים בם ·
כשעירים עלי דשא · יקרא כן הגשם הדק · לשער
הצהוב · ויחל שער ראשו לצמח · שערך כעדר
העזים · פירוש כשער עדר העזים · ושערה לא הפך
לבן · ההא נחה · ומא עם הא הנקבה אל השערה ולא
יחטיא · תסמר שערת בשרי · משערות ראשי · ומא
את הראש ושער הרגלים · והתאר הן עשו אחי איש
שעיר · כידי עשו אחיו שעירות · ידוע · והפשתה
והשעורה · והשעורים והתבן · ידוע ״

שפף שפיפון עלי אורח · בשקל ישימון ״

שפה ושפו עצמותיו · נשברו ונכתתו ותרגום
ואכות אותו טחון ושפית יתיה בשופינא · וכן
בדברי רזל גוי ששפה עז · וענין אחר וילך שפי · אפתח
על שפיים נהרות · רוח צח שפיים · והנפעל ממנו
על הר נשפה · ענינו גבוה · ורבי יהודה חביא וילך שפי
עם ושפו עצמותיו · כלומר נשבר ברוח נשברה ·
ושפות בקר · ענינו חריצי חלב · וכן תרגם יונתן גובנין
דחלב דתורים · וארזל גובנין דחלב דתורין שלא היה
הזבוב יכול לעמוד עליהם אלא מיד נופל מרוב החלקות
והשמנות · ודומה שהצריכם לזה לשון שפות · ואפשר
שנגזר מהענין הראשון כמו שנקראו גם כן חריצי מענין
חרוץ כמו שפיר בשערו · ויש מפרשים הכחל של הפרות
ושם האחר שפה בשקל שדה שדות · ואפשר שיהיה מן
השרש הזה שפיפון עלי אורח · ועין הפעל כפולה כמו
הגיגי מן הגה ולפי ששף שאר בעלי חיים נקרא כן מן
הוא ישופך ראש · ויהיה שוף ושפה בענין אחד והוא
מענין ושפו עצמותיו · ואפשר שיהיה מהשרש הזה עוד
תרשיש ושהם וישפה · והיוד נוספת והיא הנקראת
בקמץ רחב ומשפטו היה בקמץ חטף בשקל עלפה והוסב
לקמץ רחב לתפארת הקריאה · ואמרו כי היא אבן
הנקראת בערבי אליספ והוא קרוב ללשון העברי ״

שפה שפה לפיו סביב · על שפת היריעה · על
שפת היאר · כמעשה שפת כוס · שפה
אחת · שפתים ישק · ושפתי חכמים תשמורם · שפתי
חכמים יזרו דעת · וקבוץ הנקבות שפתותיו שושנים ·
יש מהם שפה ממש ויש מהם צד שפה אחת · לשון
אחת · וכן ושפתי רננות יהלל פי · ופי ודברי רננות ·

שפח בעיני שפחה אל יד גברתה · עבדים
ושפחות · ולשפחתך שני בנים · אין
לשפחתך כל · הוא שם לאמה ולא יבא ממנו שם לזכר
אלא יאמר עבד לזכר ואמה · או שפחה לנקבה וכבר
כתבנו הדומים לו בחלק הדקדוק שהוא חלק הראשון
מזה הספר · ועא משפחה ומשפחת · למשפחותיהם
יצאו מן התיבה · והיה השבט אשר ילכדנו יי יקרב
למשפחות · ונקרא גם כן השבט משפחה ויקרב את
משפחת יהודה · ונקרא הגוי משפחה ואם משפחת
מצרים · על כל המשפחה אשר העליתי מארץ מצרים ·
מכל משפחות האדמה · ועל משפחות אשר בשמך לא
קראו · ועד החשאלה ופקדתי עליהם ארבע משפחות ·

שפח ושפח יי קדקד בנות ציון · כבר זכרנוהו
באות הסמך ·

שפט אשר שפט המלך · ושפטנו מלכנו · ושפטו את העם · ושפטתם צדק · כי שפטו יי מיד אויביו · ישפט יי ביני ובינך · ישפוטו הם · בשורק ומלרע · וישפט שפוט · והשם משפט צדק · עד הנה משפט מואב · ומשקל אחר חרב שפוט ודבר · בחלם · והקבוץ בשורק ושפוטים עשו בה · ומשקל אחר עשה יי שפטים · ונפעל כאשר נשפטתי את אבתיכם הנני נשפט אתך · נשפטה יחד · בהשפטו יצא רשע · והכבד היא שופטה את ישראל · למשופטי אתחנן · וענין קרוב לזה וזה יהיה משפט הכהנים · כה עשה דוד וכה משפטו · כמשפט הראשון · משפט המלך אשר ימלוך עליכם · לכל דבריו ולכל משפטיו · במשפטו אשר הראית בהר · מה משפט האיש אשר עלה לקראתכם · ויסבו את העיר כמשפט הזה · וארמון על משפטו ישב · יכלכל דבריו במשפט · כלם ענין החוק והדת והתכונה · וכן יסרני יי אך במשפט · כלומר בשעור שאוכל לסבול אל באפך פן תמעיטני · וכן ויסרתיך למשפט ״

א״א כל לשון משפ׳ הכא כלשון כפעל הוא לשון ויכוח ודוק ותמצא :

שפך וגם דם נקי שפך מנשה · אשר שפך יואב · ידינו לא שפכה · נכתב בה״א ונקרא בוו״ · ולפני יי ישפוך שיחו · שפוך על עולל · שפוך חמתך · שפכו לפניו לבבכם · ושפכו ארצה העפר · וישפכו תזנותם עליה · כשפוך סוללה · ושפכו על ירושלם סוללה · אשפוך את רוחי על כל בשר · והשם אל שפך הדשן · בשש נקדות · ומשקל אחר וכרות שפכה · והוא שנכרת הגיד שלו ונקרא הגיד שפכה לפי שהוא שופך השתן · והנפעל ונשפך הדשן · כמים נשפכתי · יען השפך נחשתך · כלומר יען הגלות ערותך · ומה שלא נזכר פעלו מהדגוש לדם אשר שפך בה · ושפך דמם כעפר · כאין שפכה אשרי · נכתב בה״א ונקרא בוו״ · והתפעל תשתפכנה אבני קדש · בהשתפך נפשם · כלם ענין שפיכה וידוע ״

שפל עיני גבהות אדם שפל · פעל עבר · וכן ושפל רום אנשים · ועל כל נשא ושפל · ושפלת מארץ תדברי · ובשפלה תשפל העיר · וכבר פירשתי הפסוק בשרש ברד · והייתי שפל בעיני · שפל מן העור · ובה״א נוספת השפלה הגבה · כי המלה מלעיל · ובצרי הגבהתי עץ שפל · ובמקצת הספרים המדויקים הוא קמץ · ואת דכא ושפל רוח · רוח שפלים · ושפלה איננה · שפלת קומה · והשם ובשפלות ידים · ומשקל אחר ובשפלה תשפל העיר · ומשקל אחר ועשירים בשפל ישבו · בחמש נקודות · שבשפלנו זכר לנו · ומשקל אחר כשפל קול הטחנה · או הוא מקור · ומשקל אחר ובשפלה ובנגב · כשקמים אשר בשפלה לרוב · ואת הר ישראל ושפלתה · ונכתב בה״א · והכבד כי השפילו ותאמר גוה · השפילו שבו · ותשפילי עד שאול · אלו פעליהם עומדים · ואשר הם יוצאים השפלתי עץ גבוה · משפיל אף מרומם · והגבוה השפיל · זה ישפיל וזה ירים ״

שפם ועל שפם יעטה · ולא עשה שפמו · הוא השער אשר על השפה ״

שפן ואת השפן כי מעלה גרה הוא · מחסה לשפנים · ידוע ״

שפע כי שפע ימים יינקו · בסגול ענינו ריבוי · וכן שפעת גמלים תכסך · ושפעת מים תכסך · משפעת סוסיו · את שפעת יהוא · שפעת אני רואה · הה״ו במקום ה״א וחביריו כתבנו בחלק הדקדוק או יהיה חסר הנסמך ופירושו שפעת אנשים ״

שפק אם ישפוק עפר שומרון · והשם פן יסיתך בשפק · במלאות שפקו יצר לו · והכבד ובילדי נכרים ישפיקו · ענין הספוק ידוע · ובדברי רז״ל כאן במסתפק מהן כאן בשאין מסתפק מהן · וכן אמרו ממנו פעל הקל לא ספק לרדה ביד מביאה לה בשערה ופעל הדגוש ושניהם מספקים · וכן בנין הפעיל לא הספיק ליתנו לה ואמרו השם איש ספק בידו לעשות · ויש לפרש עוד ובילדי נכרים ישפיקו · מענין ספק חשיכה כלומר בעבור ילדי נכרים יהיו להם בספק מצות השם והם מעוננים ומכשפים והשם צורה להם לא תעוננו · וענין אחר ישפוק עלימו כפימו · ויש לפרש מזה פן יסיתך בשפק · וכבר זכרנום באות הסמ״ך ״

שפר אף נחלת שפרה עלי · הנותן אמרי שפר · תרגום יפה תאר שפיר בריוא · וכן בארמית מלכי ישפר עלך · וכמוהם ברוחו שמים שפרה · והה״ית במלת ברוחו נוסף או תהיה הה״א שפרה נוסף או יהיה בן ארבע אותיות בשקל תחרה מן כי אתה מתחרה בארז · כן יאמ׳ משפרה אשפרה ישפרה תשפרה נשפרה כמו ואיך תתחרה · וי״מ שפרה נטה אותם כאהל מן ונטה את שפרירו עליהם · שפי׳ אהלו ותהיה הה״א שפרה במקום אות הכפל כמו בזאו נהרים שהוא כמו בזזו כן שפרה כמו שפרר · שופר תרועה · בשופר הרם קולך · פירוש כמו אם תתקע בשופר כן הרם קולך · שופרות היובלים · ידוע · ואשפר אחד · האל״ף נוספת ופי׳ חלק מן הבשר · ויתכן שיהיה נגזר מהענין הראשון כלומר חלק יפה · ורבותי׳ ז״ל שמוה מלה מורכבת משלש תיבות שאמרו אחד מששה בפר ״

א״א ויהיה שפרה כמו שפר עבר מבנין פיעל וזה לא יתכן כי לא תבא ה״א נוספת בעוברי

שפת יי תשפת שלום לנו · ולעפר מות תשפתני · תערוך תערכני · שפות הסיר שפות · ערוך אותה על השפתים והם הכירים שעליהם הקדרות · או כסא הברזל אנד״ץ בלעז · ונקרא בלשון שנים לפי שהוא מקום שפיתת שתי קדירות · והשפתים טפח אחד · אם תשכבון בין שפתים · כלומר במקום שפל כזה עוד תהיו נחפים בכסף · וי״ת והשפתים טפח אחד וענקלין נפקין פשך חד · והם ווי העמודים שתולין בהם הקרבנו׳ ומפשיטים אותם · רובץ בין המשפתים · בין שתי המערכות והם שתי משואות שעומסים עליו מזה אחד ומזה אחד ובלעז בל״ש והוא כל כך חזק שרובץ בין המשפתים וקם עמהם ״

שצף בשצף קצף · בשש נקודות ענינו לפי מקומו במעט קצף כמו שאמר ברגע קטן עזבתיך ״

שק שק תפרתי עלי גלדי · ופתחת השק מעל מתניך · פתחת שקי · וישם שק במתניו · ויכס שק · חגרו שקים · השק הוא לבוש צמר או חגור צמר ילבש אדם אותו על בשרו והוא פחות ועבה וקשה כי בעת הצער והאבל ילבש אדם אותו או יחגור · ויפתח האחד את שקו · אמתחתו ואפשר שיהיה שרש אלו שקק והדגש בחגורו יוכיח ״

שקק בְּעִיר יָשֹׁקּוּ · כְּמַשַּׁק גֵּבִים שׁוֹקֵק בּוֹ · וְדוֹב שׁוֹקֵק · והשם כְּמַשַּׁק גֵּבִים · ומ"א וּבֶן מֶשֶׁק בֵּיתִי · וכלו סגול בשקל מכס · וממר ליולדתו · וההתפעל בהכפל בו גם פ"א הפעל יִשְׁתַּקְשְׁקוּן בָּרְחוֹבוֹת · ענינם ענין ההליכה בהתמדה והם מלשון שוק ״

(יואל ב׳ · ישעיה לג · משלי כח · ישעיה לג · בראשית טו · נחום ב׳)

שקד שָׁוְא שָׁקַד שׁוֹמֵר · כַּאֲשֶׁר שָׁקַדְתִּי עֲלֵיהֶם · וַיִּשְׁקֹד יְיָ עַל הָרָעָה · נָמֵר שֹׁקֵד עַל עָרֵיהֶם · לִשְׁקוֹד עַל דַּלְתוֹתַי · וְנִכְרְתוּ כָּל שֹׁקְדֵי אָוֶן · שִׁקְדוּ וְשִׁמְרוּ · ענין הזהירות וההשתדלות וההתמדה על הדבר · מַקֵּל שָׁקֵד · בָּטְנִים וּשְׁקֵדִים · וַיִּגְמֹל שְׁקֵדִים · ידוע וגם הוא לקוח מהענין הראשון כי עץ השקד ימהר להנץ משאר העצי׳ וכן אמר לנביא הֵיטַבְתָּ לִרְאוֹת כִּי שֹׁקֵד אֲנִי עַל דְּבָרִי · נראה כי שקד מלשון שוקד · והפעל ממנו שְׁלֹשָׁה גְבִיעִים מְשֻׁקָּדִים · מפותחים כדמות שקדים · ובדרך ההשאלה וְיָנֵאץ הַשָּׁקֵד · והוא רומז בו על השיבה שהיא לבנה כדמות נץ השקד · וי"מ השקד אבר המשגל ויהיה וינאץ על דרך הפי׳ כמו וינאץ בזעם אפו רוצה לומר שימאס המשכב מרוב חלישותו כמו שאמר ותפר האביונה · ורז"ל פירשו השקד זו קליבוסת׳ ויהיה וינאץ על זה הפי׳ ויתגדל שזה העצם שהוא למעלה מן העגבות יתגדל ויראה בימי הזקנה מכחישות הבשר ומיובש הלחות ״

(תלים קכז · ירמיה לא · דניאל ט · ירמיה ה · משלי ח · ישעי׳ כט · עזרא ח׳ · ירמי׳ א · בראשי׳ מג · במדבר יז · ירמיה א · שמות כה · קהלת יב)

שקד נִשְׂקַד עֹל פְּשָׁעַי · ענינו לפי מקומו נקשר או נתחבר · ובויקרא רבה אני יי׳ מלמדך להועיל מסקדנא לך כהדין מססא דמסקיד לתורתא כלומר אהיה עמך תמיד להנהיגך כמו שהמלמד דבק תמיד בפרה להנהיגה · ורבינו האי ז"ל הביא ראיה מדברי רז"ל כלבא בסקדא וגדיא בסרבא ״

(איכה א)

שקה וְהִשְׁקָה אֶת נַחַל הַשִּׁטִּים · וְגַם הַגְּמַלִּים הִשְׁקָתָה · הַמַּשְׁקֶה וְהָאֹפֶה · שַׂר הַמַּשְׁקִים · וַיַּשְׁקְ אֶת צֹאן לָבָן · וַיַּשְׁקְ בִּתְהוֹמוֹת רַבָּה · והשם וְכָל מַשְׁקֶה · עַל מַשְׁקֵהוּ · מִמַּשְׁקֵה יִשְׂרָאֵל · ושלא נזכר פעלו מהדגוש וּמֹחַ עַצְמוֹתָיו יְשֻׁקֶּה · והשם בתמורת למ"ד הפעל ביו"ד וְשִׁקּוּי לְעַצְמוֹתֶיךָ · שַׁמְנִי וְשִׁקּוּיָי · ובו"ו תמורת למ"ד הפעל וְשִׁקֻּוַי בִּבְכִי מָסָכְתִּי · ענין המשקה כענין המשתה אלא שהמשתה על הפועל והמשקה על המפעיל ות׳ ממשקה ישראל מפטימא דישראל כלומר מן הטוב שבצאנם ומן השמנים והוא על דרך ומוח עצמותיו ישקה · וכן מקום שמשקים הבהמות נקרא שוקת וַתְּעַר כַּדָּהּ אֶל הַשֹּׁקֶת · והת"ו תמורת ה"א למ"ד הפעל והיה דינו עם הה"א שוקה בפלס שואה תועה וכשחסרה הה"א בת"ו הושבה המלרע מלעיל כמו עטרה עטרת גבירה גברת · והקבוץ והוא משקל אחר בְּשִׁקְתוֹת הַמָּיִם ״

(יואל ד · בראשי׳ כד · בראשי׳ מ׳ · בראשי׳ מ · בראשית כט · תלים עח · ויקר׳ יא · בראשי׳ מ · יחזקאל מה · איוב כא · משלי ג · הושע ב · תלים קב · בראשית כד · בראשית ל)

שקט וְשָׁקַט וְשַׁאֲנַן · לֹא שָׁקַטְתִּי וְלֹא נַחְתִּי · וְהָאָרֶץ שָׁקָטָה · אֶרֶץ יָרְאָה וְשָׁקָטָה · פירוש יראה מן השם יתברך ושקטה מלהלחם על ישראל כמו שאמר מגערתך יי׳ נרדם ורכב וסוס · אַל תֶּחֱרַשׁ וְאַל תִּשְׁקֹט אֵל · אֶשְׁקֳטָה וְאַבִּיטָה בִמְכוֹנִי · הקו"ף בקמץ חטף · שֹׁקֵט וּבוֹטֵחַ · וְשׁוֹקֵט הוּא אֶל שְׁמָרָיו · יוֹשֶׁבֶת וְשׁוֹקָטֶת · והשם וְשָׁלוֹם וָשֶׁקֶט אֶתֵּן עַל יִשְׂרָאֵל בְּיָמָיו · בשש נקודות · והכבד הִשָּׁמֵר וְהַשְׁקֵט · בְּהַשְׁקֵט וּבְבִטְחָה · מקור או שם · הַשְׁקֵט לֹא יוּבָל · בְּהַשְׁקִט אֶרֶץ מִדָּרוֹם · ואשר הם פעלים יוצאים וְהוּא יַשְׁקִט וּמִי יַרְשִׁיעַ · לְהַשְׁקִיט לוֹ מִימֵי רָע · וְאַפַּיִם יַשְׁקִיט רִיב · ענינם ענין הנחת ומרגוע ״

(ירמיה ל · איוב ג · יהושע יא · תלים עו · תלים פג · ישעיה יח · שופטים יח · ירמיה מח · זכריה א · דה״א כב · ישעיה ז · ישעי׳ ל · ירמיה מט · איוב לז · איוב לד · תלים צד · משלי טו)

שקל וְשָׁקַל בַּפֶּלֶס הָרִים · כֶּסֶף יִשְׁקֹל · וָאֶשְׁקֲלָה לּוֹ אֶת הַכֶּסֶף · וְאֶשְׁקֲלָה עַל יָדָם · שניהם הקו"ף בשוא ופתח · וָאֶשְׁקְלָה לָהֶם אֶת הַכֶּסֶף · בקמץ חטף · והנפעל נִשְׁקַל הַכֶּסֶף · וְלֹא יִשָּׁקֵל כֶּסֶף מְחִירָהּ · לוּ שָׁקוֹל יִשָּׁקֵל כַּעְשִׂי · והשם וְלָקַחְתָּ לְךָ מֹאזְנֵי מִשְׁקָל · בֶּקַע מִשְׁקָלוֹ · ומשקל אחר עם הת"ו וּצְדָקָה לְמִשְׁקָלֶת · ובחולם בְּמִשְׁקוֹל עֶשְׂרִים שֶׁקֶל לַיּוֹם · ועם הת"ו וְאֶת מִשְׁקֹלֶת בֵּית אַחְאָב · ומשקל אחר בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ · בשש נקודות · עֶשְׂרִים גֵּרָה הַשֶּׁקֶל ״

(ישעיה מ׳ · שמות כב · ירמי׳ לב · עזרא ח · עזרא ח · עזרא ח · איוב כח · איוב ו׳ · יחזקאל ה · בראשית כד · ישעיה כח · יחזקאל ד · מלכים ב׳ כא · שמות ל · שמות ל)

שקם וְשִׁקְמוֹתָם בַּחֲנָמַל · כַּשִּׁקְמִים אֲשֶׁר בַּשְּׁפֵלָה · שִׁקְמִים גֻּדָּעוּ · וּבוֹלֵס שִׁקְמִים · פירוש פירות שקמים היה לוקט למאכל בקריו והם מין ממיני התאנים או יהיה שקמים שם הפירות עצמם כמו תאנה תאנים שהוא שם הפרי ושם העץ ״

אא״ וכן נקראו אותם התאנים בלשון רומי סיקומורוס והוא נלקח מלשון יון סיקי׳ תאנים מורוס סוטים על דרך הדם סוטה :

(תלים עח · מלכים א׳ י · ישעיה ט · עמוס ז)

שקע וְשָׁקְעָה כִּיאוֹר מִצְרָיִם · תִּשְׁקַע בָּבֶל · וַתִּשְׁקַע הָאֵשׁ · והנפעל וְנִגְרְשָׁה וְנִשְׁקְעָה · והכבד וּבְחֶבֶל תַּשְׁקִיעַ לְשֹׁנוֹ · ר"ל ובלשונו תשקיע חבל כמו ותשם בפוך עיניה · שלחו באש מקדשך · אָז אַשְׁקִיעַ מֵימֵיהֶם · והשם וּמִשְׁקַע מַיִם תִּשְׁתּוּ וְאֵת הַנּוֹתָרִים בְּרַגְלֵיכֶם תִּרְפֹּשׂוּן · ענינם כענין עומק ופי׳ ומשקע מים תשתו כי כשהמים רבים יש בהם עומק ור"ל שתשתו המים כשהם רבים וזכים טרם שיחסרו ויגיעו אל הטיט ואל הרפש או טרם שתדלחו אותם שהם זכים · וכן פי׳ אז אשקיע מימיהם · לפי שתהיה הארץ חרבה מאין אדם ובהמה ולא יעברו במים יהיו המים זכים כמו שאמר לא תדלחם רגל אדם ופרסות בהמה לא תדלחם · כי כשתדלחם רגל אדם ובהמה הם עכורים וכשלא תעבור בם רגל אדם ובהמה יהיו זכים כשמן וזהו שאמר ונהרותם כשמן אוליך · ועיקר הלשון לשון עומק ומצולה ותרגום צללו כעופרת אשתקעו כאברא · ותרגום ירושלמי כבלע את הקדש כד משקע · ותרגום הטבעו בבוץ רגליך אשתקעא בבהתא רגלך ״

(עמוס ט׳ · ירמיה נא · במדבר יא · עמוס ח · איוב מ׳ · יחזקאל לב · יחזקאל לד)

שקף וְצֶדֶק מִשָּׁמַיִם נִשְׁקָף · בְּעַד אֶשְׁנַבִּי נִשְׁקָפְתִּי · נִשְׁקָפָה וַתְּיַבֵּב · כִּי רָעָה נִשְׁקְפָה מִצָּפוֹן · וְנִשְׁקָפָה עַל פְּנֵי הַיְשִׁימוֹן · הַנִּשְׁקָף עַל פְּנֵי הַיְשִׁימוֹן · ענין ההשגחה והצצה · ונשתמשו בו בלשון נפעל לפי שהעומד במקום גבוה ומביט הוא נשקף למביטי אליו לפיכך אמר הַשְׁקִיפָה מִמְּעוֹן קָדְשְׁךָ מִן הַשָּׁמַיִם · כי הקב"ה משקיף ואינו נשקף · וכן וַיַּשְׁקֵף אֲבִימֶלֶךְ · כי היה במקום שהיה רואה אותם והם לא היו רואים אותו · וכן וַתַּשְׁקֵף בְּעַד הַחַלּוֹן · שהיתה רואה אותם והם לא היו רואים אותה עד שקרב יהוא אל השער · וַיַּשְׁקִפוּ עַל פְּנֵי סְדֹם · חַלּוֹנֵי שְׁקֻפִים אֲטֻמִים · אמר בו התרגום פתיחין מלגו וסתימן מלבר · ובדברי רז"ל מצאנו בהפך זה שאמרו פתוחים מבחוץ ואטומים מבפנים שלא כדרך שאר חלונות להראות שאינו צריך לאורה · אֶל הַמַּשְׁקוֹף וְאֶל שְׁתֵּי הַמְּזוּזֹת · הוא המפתן העליון אשר על מזוזת השער נקרא כן לפי שהוא נשקף דרך תמיד או נקרא כן לפי שהדלת מכה עליו תמיד ותרגום ושדופות קדים ושקיפן

אא״ ובפרט המלך כשהוא במלון הוא נשקף מכל העם המביטים בו :

(תלים פה · משלי ז · שופטים ה · ירמיה ו · במדבר כא · במדבר כג · דברים כו · בראשית כו · מלכים ב׳ ט · בראשית יח · מלכים א ו · שמות יב)

ושקיפן קידום כלומר מוכות רוח קדים ותרגום ויספוק את כפיו ושקפינון לידוהי · והחכם ר״א אבן עזרא ז״ל כתב כי המשקוף הוא חלון שיעשו על הפתח ישקיפו ממנו כשאדם קורא בשער לראות מי הקורא וזה ידוע בארץ ישמעאל שיעשו החלונות על הפתחים להשקיף משם · ושקפים שלשה טורים · זה לעומת זה ת״י כלונסא תלתא סדרין וכן וכל הפתחים והמזוזות רבעים שקף · מרביעין ותפן כלונסא · ובדברי רבותי׳ ז״ל מביאין כלונסות של ארז ומודלה על גבי כלונסות פי׳ בדים · ותרגום ובנקיקי הסלעים ובשקיפי כפיא · וכן תרגום ובסעיפי הסלעים מפני שמשקיפין מחן בעבור גבהן ·

שקץ כי לא בזה ולא שקץ · אל תשקצו את נפשותיכם · ואת נבלתם תשקצו · שקץ תשקצנו · והשם זלת שקוץ שומם · והקבוץ ועל כנף שקוצים משומם · ותראו את שקוציהם · איש שקוצי עיניו השליכו · ומשקל אחר שקץ הוא לכם · בשש נקודות ענינם ענין תועבה ״

שקר אם תשקר לי ולניני · והשם מדבר שקר תרחק · בשש נקודות · אויבי שקר · שקר רדפוני · דובר שקרים · בשקריהם ובפחזותם · והכבד ולא שקרנו בבריתך · לא ישקר ולא ינחם · בנים לא ישקרו · ולא תכחשו ולא תשקרו · ענין הכזב והבגד · ותרגום מדוע נבגוד איש באחיו מה דין נשקר גבר באחוהי · אך יש מהם ענין חנם אויבי שקר · שקר רדפוני · לשקר שמרתי · הנה לשקר עשה עט שקר סופרים · וכן מלת שוא כמו שכתבנו ·

שקר ומשקרות עינים · כלומר מחדדות אותם ורומזות בהם ובלעז גינגנט״ש · ותרגום עין שזפתו עינא דסקרתיה · ובדברי ר״זל אברא אותה מן העין תהיה סקרנית עמדה חוה והיתה סקרנית שנאמר ותרא האשה ״

שרר שררך אגן הסהר · לא כרת שרך · ברגש הרי״ש לחסרון הכפל · ובמשקל אחר ואונו בשרירי בטנו · הוא הטבור · וענין אחר כי בשרירות לבי אלך · ענינו הבטת לבי ומחשבותי · וכן למען שוררי הישר לפני דרכך · ישור על אנשים · ואם כתבנו אותם בשרש שור מאין הכרע · ויש מפרשים בשרירות בחוזק מענין שריר וקים בדברי רז״ל ״

שרר להיות כל איש שורר בביתו · והתפעל כי תשתרר עלינו גם השתרר · ויתכן להיות מזה השרש וישר אל מלאך · כי שרים ישורו · וכבר כתבנו אותם בשרש שור אבל וישר במגרה · אם יתגדל המשור · כתבנום בשרש נשר כי הוא שרשם באמת ·

שרב ולא יכם שרב ושמש · ענינו החום · והיה השרב לאגם · פי׳ מקום המדבר והחורב · ותרגום אבלני חורב · אבלני שרבא ״

שרג ובגפן שלשה שריגים · שעפים · חלבינו שריגיה · והתפעל ממנו ישתרגו עלו על צוארי · כלומר יסתבכו · וכן שלא נזכר פועלו מהדגוש גידי פחדיו ישורגו · ותרגום שבכים מעשה שבכה שרגן עובד שריגו · ובמשנה ומסרגין את המטו ·

שרד והשרידים שרדו מהם · פליט ושריד · שרידי חרב · ירוע · יתארהו בשרד · בשש נקודות · הוא חוט הצבע שמסמן בו הנגר מה שרוצה לכרות מן העץ · ואת בגדי השרד · בגדי העבודה ואינם בגדי כהונה רק בגדים עשויים לכסות המזבח והשולחן והמנורה בנסוע המחנה · וכן כתב רבינו שלמה ז״ל כי לפיכך נקראו בגדי שרד שהם עשויים כמין קלעים דמתרגמינן סרדין ״

א״א שנקראו בגדי העבודה שרד מלשון שרות הדל״ת והתי״ו מתחלפי׳ כמו בחלת הודמיכתו כמבואר בבנין התפעל שהדל״ת תבא במקום התי״ו התפעל :

שרה אם לא שריתיך לטוב · כתבו רבי יהודה בזה השורש וגם רבי יונה כתבו כן ופירשו שהוא דומה לתרגו׳ משרה קטרין וכבר כתבנוהו בשרש שאר · וא״א ז״ל פירש מזה תחת כל השמים ישרהו · כלומ׳ יתיר קשור הענים ויטיר על כנפות הארץ · שרותיך מערכך · כתבנום בשרש שור · וילבש צדקה כשרין · בין הדבקים ובין השרין · ומשקל השרין · ובחלם ושריון קשקשים · פי׳ עשוי מעשה קשקשים · ובה״א חנית מסע ושריה · היא התחרא · והקבוץ בחלם ושריונות וקשתות · אזבר״ג בלעז · ומזה השרש עוד וכל משרת ענבים · ידוע מדברי ר״זל אין שורין דיו וסממנין וכן אמרו ולא במי משרה וכן פירשו מזה תחת כל השמים ישרהו · חבצלת השרון · היה השרון כערבה · פירשו בו ארץ מישור ומקום דשן · וכן ועל הבקר הרעים בשרון · שרטי השרוני ״

א״א ויהיה פירוש שריתיך התרתיך ממאסוריך תרגום ויפתח הנחלים ואסרי נחלים :

א״א אבל למרחון שריון לבון ושריון שביהם כתיבין בש״ין שמאלית:

שרה ובאונו שרה את אלהים · כי שרית עם אלהים · והשם למרבה המשרה · ידוע ״

שרט ושרט לנפש · בשש נקודות · לא ישרטו שרטת · והנפעל שרוט ישרטו · אמרו רבותינו ז״ל שריטה וגדידה אחת היא ·

שרך אם מחוט ועד שרוך נעל · ולא נתק שרוך נעליו · רצועות הנעל · והפעל הכבד ממנו משרכת דרכיה · כלומר מבלבלת דרכיה ורצה סביב כמו שקושרין השרוך סביב לנעל ״

שרע שרוע וקלוט · ענינו עודף · וכן אר״זל שרוע זה שנשמטה ירכו והוא מושך רגלו והנה הוא עודף · והתפעל ממנו כי קצר המצע מהשתרע ״

שרף אשר שרף יי׳ · ושרף את הפרה · על פרשה ישרף · וישרף באש · פירוש התיך העגל באש לבטל צורתו ואחר כך טחנו בפצירה פים כי הזהב לא ישרף אבל יותך · ואת העיר הזאת תשרוף באש · פירוש אתה תהיה גורם שתהיה נשרפת העיר אם לא תצא אל הכשדים וכאלו אתה שורף אותה · והנה שרופה באש · עריכם שרפות אש · וישרפו לו שרפה גדולה עד למאד · ובמשרפות אבותיך המלכים הראשונים אשר היו לפניך כן ישרפו לך · הוא ששורפין על המלכים מטתן וכלי תשמישן · וכן בדברי ר״זל שורפין על המלכים ולא מדרכי האמורי שנאמר בשלום תמות ובמשרפות אבותיך וגו׳ מכאן ששורפים על המלכים ומה הן שורפין עליהן מטתן וכלי תשמישן · ויש מפרשים השרפה לשון הקטרה יעשו למת כדי שלא יסריח בשרו · וכן כתוב וישכיבוהו במשכב אשר מלא בשמים וזנים מרקחים במרקחת מעשה וישרפו לו שרפה וגו׳ · וכן וישרפו אותם שם · ויש לפרש וישרפו

אותם שם ששרפו הבשר ולפי שנשתהו ימים אולי העלה הבשר רמה ולא רצו לקברם כן עם התולעים ושרפו הבשר ואחר כן קברו העצמות וכן כתוב ויקחו את עצמותיהם ויקברו אותם וגו׳ לבלתי שרוף את המגלה והשם השרפה אשר שרף יי׳ אל תוך שרפת הפרה ומשקל אחר והיו עמים משרפות סיד ובמשרפות אבותיך והתאר גפרית ומלח שרפה כל ארצה פירוש בגפרית ומלח תהיה שרפה כל ארצה ושלא נזכר פועלו מהדגוש והנה שרף והנפעל שרף ישרפו והעיר הזאת לא תשרף באש ויש מפרשים מזה הענין ונשאו דודו ומסרפו ואף על פי שנכתב בסמך וכבר כתבנוהו באות הסמך משרפות מים נקרא כן המקו׳ לפי שהיו מימיו נובעין חמין כחמי טבריה וזולתם וי״ת חריצי ימא והוא שעושין חריצין וממשיכין לתוכן מים מן הים והחמה שורפתם והם נעשות מלח שלינ״ש בלעז עשה לך שרף הנחשים השרפים נקראו כן לפי שהן שורפין בהבל פיהם שרף מעופף אומרים כי יש נחשים ימצאו בארץ כוש יש להם כנפים ויעופו בהם או פירוש מעופף מדלג למרחוק וכאילו הוא עף וכן בדברי רבותינו אין מדליקין בצרי מפני שהוא עף פירוש נע מן הנר ונתז הנה והנה שרפים עומדים מלאכי אש ״

שרץ שרץ ארצם וישרץ היאור אשר שרצו המים שרצו בארץ השורץ על הארץ כל נפש חיה אשר ישרץ שרץ נפש חיה בשש נקודו׳ ענינם ענין התולדה עם הרבוי ודעת התרגום ענין תנועה שתרגם שרץ רחשא והשרצי׳ מתנועעים על הארץ ״

א״א ותמיה איך לא חלק ביניה׳ כי יש מהן יוצאין ויש מהן עומדין ונראה לי כי היוצאי׳ יש לפרשם כלשון תולד׳ והעומדי׳ יש כתרגומן כלשון ריחוש :

שרק ושרק לו מקצה הארץ שרקו ויניעו ראשם ישרק יי׳ לזבוב ישום וישרק אשרקה להם ואקבצם שריקות עדרים ויושביה לשרקה ענין השריקה הנעת השפתים בקול ״

שרק נטעתיך שורק ויטעהו שורק ולשורקה בני אתונו הלמו שרוקיה נכתב בו הנח עם הדגש והוא המשובח ממיני הגפן וכתב הרב אבן גיאת שהוא מין הטוב מן הגפנים שהענבים לא ימצא בהם חרצן ות״ במצב גפן בחירא וי״מ כן עובדי פשתים שריקות המשובח ממין הפשתן וכן יקרא בלשון ערבי אל שרק הטוב שבמשי שרקים ולבנים מצויירים כלומר שעינם אדום ולבן ושחור כאילו הם נקודים או טלואים וכן עובדי פשתים שריקות כלומר מנקדים בצבעים וכן בדברי רז״ל לובשי סריקין של זהב כלומר מלבוש מצוייר של זהב וי״מ שרקים מתוקנים במסרק וכן בדברי רז״ל רבא שרא לסרוקי סוסיא כלומר להסריק הסוס במסרק של ברזל וכן בדברי רבותינו קנה מאזנים של שריקות טמא פירוש מוכרי פשתן שרוק ״

א״א וכן בלשון רומי נקרא קמשי סיריקא :

שרש כל שרש בארץ גזעם נסעתם גם שרשו הקמץ בעבור הזקף והם מבנין פעל הכבד אשר ע״ המרובע כי בלא הזקף בשוא כמו כוננו חצם על יתר ואם אין שרשם אחד בנינם אחד וכבר אחר הבאים ישרש יעקב ותשרש שרשיה אויל משריש וענינם נתינת השרש בארץ ופירוש אויל משריש נותן שרש ומתחזק במעשיו והשם אשר נבנה הפעל ממנו שרש פורח שרשי פתוח על שרשי רגלי הפך משרש הרים ושרשי חיים כסה שרשם בעמלק פי׳ שרש היה נלחם בעמלק והו׳ יהושע שהיה משבט אפרי׳ וכבד אחר והוא בענין ההפך ושרשך מארץ חיים כלומ׳ יעקר שרשך ובכל תבואתי תשרש ושלא נזכר פעלו ממנו וצאצאי ישרשו כלומר יעקרו שרשיהם ״

שרת וישרת את אחיו וישרתו אתו וישרת אותם ומשרתים את הבית אילי נביות ישרתונך ומלכיהם ישרתונך האתנחתא בשניהם בתי״ו ולפיכך הנו״ן נקודה בסגול לשרת בשם יי׳ לפני העדה לשרתם משרת משה ויהושע משרתו משרת את המלך משפטו משרתת והשם ויעשהו כלים לבית יי׳ כלי שרת את כל כלי השרת ״

שרת ותקח את המשרת תרגום מחבת משריתא שרטן בלעז ״

שת וחשופי שת כתבנוהו בשרש שות ״

שתת שתו בשמים פיהם כצאן לשאול שתו כתבנום בשרש שות ״

שתה ומים לא שתה אשר ישתה אדני בו וישת מן היין ושתו ביין מסכתי בל ישתיון ומה שאמרו רבותינו ז״ל שתוי אל יתפלל הוא שם תאר לא פעול כי המים או היין הוא שתוי על דרך פעול או נשתה על דרך נפעל אבל מה שאמרו חכם שתוי הוא תאר כמו עצום ואמרו בלשון הזה להפריד בינו ובין שכור כי השתוי לא שתה כל כך כמו השכור לפיכך אם התפלל תפלתו תפלה שהרי יכול לדבר בפני המלך אבל השכור הוא ששתה כל כך שאינו יכול לדבר בפני המלך לפיכך אם התפלל תפלתו תועבה והשם משתה ושמחה והקבוץ משתים ומיין משתיו ויין משתיהם ומא בגבורה ולא בשתי פי׳ אפילו בעת שיאכלו לבם ודעתם בגבורה לא בשתיה ועם הא׳ והשתיה כדת והנפעל וכל משקה אשר ישתה ידוע או בשתי או בערב הוא החוט ההולך לאורך הבגד והערב הוא ההולך לרחבו וי״מ מזה בגבור ולא בשתי כלומר לא בבלבול ובערוב כמו השתי שהוא מעורב עם הערב כלומר שאין דעתם מבולבל במאכל ובתענוגי׳ אלא דעתם זך בגבורה ומן השרש הזה עד שתותיהם בשקל בנותיהם שמותיהם וכבר פירשנו אותו בשרש שות ״

שתל ושתלתי אני בהר מרום ישראל אשתלנו והוא מפואר התי״ו בקמץ חטף בעץ שתול על פלגי מים כאשר ראיתי לצר שתולה בנוה והנה שתולה התצלח כשתילי זתים ענינם ענין נטיעה ״

שתם שתם העין פתוח העין ובדברי רבותינו כדי שישתום ויסתום ויגוב ״

א״א והנכון כמו שפירש״י ז״ל שהיתה עינו נקורה ויוצאת לחוץ וחור שלה נראה פתוחה ורלב״ג כתב יש אומרי׳ כי עין אחד היה לבלע׳ וזה דרך דרש:

שתן משתין בקיר זה הלשון נודע בדברי רז״ל בהטלת מי רגלים באמרם לא ישתין בצד כותלו של חבירו אלא א״כ הרחיק ממנו שלשה טפחים וזולת

וולת זה הרבה ומה שאמר משתין בקיר הוא אומר על הכלב שדרכו להשתין בקיר ר"ל שלא ישאר לו דבר עד הכלב המשתין בקיר וכן פירשו ר"זל שאמרו מאי דדרכיה אשתוני בקיר לא שביקנא ליה ומאי ניהו כלבא׳ וי"ת משתין בקיר ידע מדע רצה בו משתין בקיר כמו משית בקיר רוצה לומר בקירות חלב ·

א"א וה"ל שיותר נכון לומר שמשתין בקיר ר"ל כל זכר כי אין הנקבה משתנת בקיר וכן פירש אותו הקדמון ייזכ"מו בהעתקתו שהעתיק המקרא לערבים ·

שתק (משלי כ"ו · יונה א׳ · תלים ק"ז) יִשְׁתֹּק מָדוֹן · וְיִשְׁתֹּק הַיָּם מֵעָלֵינוּ · וַיִּשְׂמְחוּ כִּי יִשְׁתֹּקוּ · ענין השתיקה ידוע ·

ואשר הם בני ארבע אותיות

שגשג (ישעיה י"ז · איוב ח׳) בְּיוֹם נִטְעֵךְ תְּשַׂגְשֵׂגִי · מענין יִשְׂגֶּא אָחוּ בְלִי מָיִם · וכן הוא עקר שרשו שגה ·

שלהב (איוב ט"ו · יחזקאל כ"א · שיר ח׳) יוֹנַקְתּוֹ תְּיַבֵּשׁ שַׁלְהָבֶת · לֹא תִכְבֶּה לַהֶבֶת שַׁלְהֶבֶת · וכן שַׁלְהֶבֶתְיָה · ואם היא מלה אחת ענינה שתי מלות רוצה לומר שלהבת גדולה וכן דרך המקרא כשרוצה להגדיל הדבר סומך אותו אל השם ית׳ וכן מאפליה והדומים להם שכתבנו בשרש אפל שלהבת כמו להבת ונסמך להברת אל שלהברת כמו אדמת עפר · מטיט היון · ותרגום פני להבים פניהם אפי שלהבין אפיהון · וכן בלבת אש תרגומו בשלהובית אשתא ·

שנאן (תלים ס"ח) אַלְפֵי שִׁנְאָן · נהגו במלה הזאת לקרוא המלאכים בזה הלשון שנאנים וי"א ששרשו שנה והאלף תמורת היו"ד הבאה תמורת למ"ד הפעל כפלס קנין בנין רוצה לומר אלפים שונים ·

שנהב (מלכים א׳ י׳) שֶׁנְהַבִּים וְקוֹפִים וְתֻכִּיִּים · אמר בו התרגום שן דפיל ·

שעשע (ישעיה י"א · תלים קי"ט · תלים צ"ד · ישעיה ס"ו · תלים קי"ט · תלים קי"ט · משלי ח׳) וְשִׁעֲשַׁע יוֹנֵק · אֲנִי תּוֹרָתְךָ שִׁעֲשָׁעְתִּי · רוצה לומר בתורתך · תַּנְחוּמֶיךָ יְשַׁעַשְׁעוּ נַפְשִׁי · בפתח השי"ן והעי"ן זה הבנין נבנה על דרך פִּעֵל · ושלא נזכר פועלו ממנו וְעַל בִּרְכַּיִם תְּשָׁעֳשָׁעוּ · והתפעל בְּחֻקֹּתֶיךָ אֶשְׁתַּעֲשָׁע · והשם גַּם עֵדֹתֶיךָ שַׁעֲשֻׁעָי · וָאֶהְיֶה שַׁעֲשׁוּעִים יוֹם יוֹם · ענינם כענין שחוק ושמחה רפור"ש בלעז ·

שקערר (ויקרא י"ד) שְׁקַעֲרוּרֹת יְרַקְרַקֹּת · גם הוא בן ארבע אותיות אלא שנכפלה בו הרביעית ופירשו בו שחורות וב"תכ שוקעות ומראיהם אדמדם או ירקרק ודומה כי המלה היא מורכבת מן שקע ומן שער כי הוא ענין שחרות ועכירות כמו שערוריה ·

שרבט (אסתר ד׳) שַׁרְבִיט הַזָּהָב · ענינו כמו ש · שבט ·

א"א שרבט ושרעף בשניהן הרי"שין נוספות כי שרבט כמו שבט ושרעף כלשון סעיף מן לכן סעיפי ישיבוני · וכן שרשר הרי"ש השנייה נוספת כי שרשרות כמו שרשות ויש אומרים כי שני הרי"שין של שרשרות בחילוף שני למד"ין ושרשרות כמו שלשלות כמו מסלסי עב כמו מפרשי וכן מולות כמו מזרות ·

שרעף (תלים צ"ד · תלים קל"ט) בְּרֹב שַׂרְעַפַּי בְּקִרְבִּי · בְּחָנֵנִי וְדַע שַׂרְעַפָּי · ענינו ענין מחשבותי כמו שעיפי ·

שרשר (שמות ל"ט · שמות כ"ח) שַׁרְשְׁרוֹת גַּבְלֻת · ובחסרון הרי"ש שַׁרְשֹׁת גַּבְלֻת · ענינו כמו שלשלאות · וכן בדברי רז"ל החרובין משישרשו ענינו כמו ישלשלו ועוד אמרו שרשרות של זהב היו קבועות בתקרת האולם ·

ובן חמש אותיות

שעטנז (דברים כ"ב) לֹא תִלְבַּשׁ שַׁעַטְנֵז · הוא בגד כלאים צמר ופשתים · ורז"ל פירשו המלה מורכבת משלש תיבורת שוע טווי ונוז וכל אחד מהם אסור משום כלאים שוע לשון שעיעות תרגום חלקרת צואריו שעיעות צואריה והוא שטורפין צמר ופשתים זה עם זה ועושים מהם לבדים שקורין בלעז פלט"רי · טווי שטורפין צמר ופשתים וטווין אותו כאחת או טווין צמר לבדו ופשתים לבדו וחוזרין ושוזרין שני החוטין נוז באריגת הצמר עם הפשתים או תכיפה במחט ומן התורה אינו אסור אלא עד שיהיו שלשתן כאחד שוע טווי ונוז ·

נשלמה אות השין

אות התיו

תא (יחזקאל מ׳ · מלכים א׳ י"ד · יחזקאל מ׳ · יחזקאל מ׳ · יחזקאל מ׳) וְהַתָּא שֵׁשׁ אַמּוֹת · אֶל תָּא הָרָצִים · ובין הַתָּאִים חָמֵשׁ אַמּוֹת · וְתָאֵי הַשַּׁעַר · וּגְבוּל לִפְנֵי הַתָּאוֹת · ואפשר כי שרש תא תאה או תוה התא הוא היציע וכבר פירשנו יצ"ע בשרשו ·

תאב (תלים קי"ט · תלים קי"ט · תלים קי"ט · עמוס ו׳) תָּאַבְתִּי לִישׁוּעָתְךָ · הִנֵּה תָּאַבְתִּי לְפִקֻּדֶיךָ · גָּרְסָה נַפְשִׁי לְתַאֲבָה · ענין תאוה וחשק · והפעל הכבד והוא בהפך הענין מְתָאֵב אָנֹכִי אֶת גְּאוֹן יַעֲקֹב · ובלעז דשט"לנטא ·

תאה (במדבר ל"ד · דברים י"ד · ישעיה נ"א) תְּתָאוּ לָכֶם · פי׳ תגבילו ואפשר שהאלף תמורת וו" כאשר כתב רבי יהודה · וּתְאוֹ וָזָמֶר · הוא שור הבר · וכן כְּתוֹא מִכְמָר · והוא הפוך האותיות כמו כשב וכבש ופירושו כתוא במכמר ·

א"א ויהיה תתאו כמו תתוו מלשון והתוית תיו לשון סימן ·

תאם (שמות כ"ו · שיר ז׳ · שיר ד׳ · בראשית ל"ח · בראשית כ"ה · שיר ו׳) וְיִהְיוּ תוֹאֲמִם מִלְּמַטָּה · פועלים · והשם תָּאֳמֵי צְבִיָּה · האלף בקמץ חטף על משקל אהלי אדום · ומ"א תְּאוֹמֵי צְבִיָּה הָרוֹעִים בַּשּׁוֹשַׁנִּים · והאלף בחלם מן וְהִנֵּה תְאוֹמִים בְּבִטְנָהּ · בפלס רחוקים קרובי׳ והונחה האלף והוטלה תנועתה על התי"ו וַיִּמְלְאוּ יָמֶיהָ לָלֶדֶת וְהִנֵּה תוֹמִם בְּבִטְנָהּ · והפעל הכבד ממנו שֶׁכֻּלָּם מַתְאִימוֹת · כלומר שכולם יולדות תאומים ·

א"א במסורת קדמאה תאמי בשבא וחולם ותניין תאמי וסימן תתאו פי׳ הראשון ת בשבא והשני ת בקמץ ·

תאן (ירמיה ח׳ · יואל א׳ · עמוס ד׳) וְאֵין תְּאֵנִים בַּתְּאֵנָה · וּתְאֵנָתִי לִקְצָפָה · וּתְאֵנֵיכֶם וְזֵיתֵיכֶם · ידוע ·

תאר (יהושע ט"ו · ישעיה מ"ד · ישעיה מ"ד · יהושע י"ט · בראשית ל"ט · שופטים ח׳ · ישעיה נ"ג · שמואל א׳ כ"ח · איכה ד׳) וְתָאַר הַגְּבוּל · והכבד יְתָאֲרֵהוּ בַשֶּׂרֶד · האלף בשוא ופתח · וּבַמְּחוּגָה יְתָאֳרֵהוּ · האלף בקמץ חטף · הַמִּתְאָר הַנֵּעָה · והשם יְפֵה תֹאַר · כְּתֹאַר בְּנֵי הַמֶּלֶךְ · לֹא תֹאַר לוֹ וְלֹא הָדָר · וְאִישׁ תֹּאַר · מַה תָּאֳרוֹ · חָשַׁךְ מִשְּׁחוֹר תָּאֳרָם · ובא בחלם שלא כמנהג

כמנהג · ותארו מבני אדם . ובא כמוהו ופעלו לא יתן לו · ענינם הצורה והתכונה והסימן ·

תבה צא מן התבה · תבת עצי גפר · ידוע · ואפשר ששרש המלה תיב בפלס צידה שיבה אבל רבי יונה כתבו בזה השרש בפלס לחם הפחת ·

> א״א קשה לי והלא שרשם בול וטוב ושכיהם מלאים אל עיין שם וגם קשה לי על רבי יונה שכתבו בזה השרש וכו׳ והלא קמ״א של פתח במגול ותיו של תיבה נכרי ·

תבל ומי שם תבל כלה · ישפוט תבל בצדק · שם תבל במדבר · הוא שם כלל לכל ארצות הישוב ·

> א״א תבל בשני ברויים אבל תבל שהוא בלשון תועבה הוא בשש נקודות ובמסורות כתבו בהם סימן שם הכה שבא השם וזה בארבע נקודות כתבו בהם סימן ארבע הם קטני ארץ :

תבן גם תבן גם מספוא · בשש נקודות · בהרוש מתבן · ידוע ·

תהה היתה תהו ובהו · ענין שממה וכבר פירשנוהו בשרש בהה ·

תהם בהעלות עליך את תהום · מי תהום רבה · על פני תהום · תהום רוממתהו · ובלשון זכר תהום אל תהום קורא · תהום אמר · הוא מקום המים הרבים ורבוי המים בכלל הוא שיקרא תהום · והקבוץ תהומות יכסימו · קפאו תהומות בלב ים · וישק בתהומות רבה · פירוש השקה אותם מהצורים במדבר כמו מתהומות רבה ורבה על כל אחת ואחת מהתהומות וכבר כתבנו הדומים להם בחלק הדקדוק ואפשר שיהיה רבה תאר אל המשקה · ויוליכם בתהומות כמדבר · ופירושו במקום שהיו בו תהומות הוליכם בחרבה כמו במדבר שאין בו מים · וכן אמר מוליכם בתהומות כסוס במדבר לא יכשלו · ומתהומות הארץ תשוב תעלני ·

תוה והתוית תו · הן תוי שדי יענני · וקדוש ישראל התוו · וכבר אחר ויתו על דלתות השער · ענין סימן וכתיבה · ופירוש וקדוש ישראל התוו שמו לו בלבבם גבול וסימן שלא יוכל לעברו וזה שהיו מנסים אותו והיו חושבים שלא יוכל לעשותו ·

תוך ויבתר אותם בתוך · והעיר בתוך · ובסמיכות נחה עין הפעל בתוך העיר · מעל תוך העיר · תוך הנחל · בתוך הים · ותקם בתוך הלילה · כל אשר בתוכו יטמא · ושכנתי בתוכך · וביוד נוספת בתוככי ירושלם · בתוך ארצות נשמות · בתוך ערים נחרבות · רוצה לומר בכלל הנשמות והנחרבות תהיה נחשבת ונזכרת · והתאר והבריח התיכון · ראש האשמורת התיכונה · אמצעי אמצעית · ותי פתח הצלע התיכונה תרעא דמחיצתא ארעיתא פתח לעבר ביתא ולא היתה דעתו לתרג תיכונ ארעיתא אלא רצה לומר כי פתח הצלע התיכונה שבתחתונה היה פתוח אל כתף הבית הימנית וכל האחרות היו פתוחות זו לתוך זו כי חמשה תאים היו בדרום וחמש בצפון ועל גביהם שניים ושלישים ועל התיכונה התחתונה שבחמשה שהיו בדרום אמר שהיתה פתוחה לכותל הבית הדרומי · ויש בשרש הזה ענין קרוב לזה תוך ומרמה · מתוך ומחמס · והוא ענין מרמה ובא בזה הלשון לפי שהאדם המרמה חברו יצפון בלבו השנאה ומראה לו שהוא אוהבו ·

תור תרתי בלבי · אשר תרו אותה · ולא תתורו אחרי לבבכם · לבד מאנשי התרים והסחרים · פירוש התרים עם הסוחרים הקטנים מעטי הסחורות והעסקים שהם מחפשים הרבה על המקח והממכר לפי שעסקם מועט והסוחרים הם הסוחרים הגדולים · והפעל הכבד ויתירו בית יוסף · ענין חקירה וחפוש · ומזה יתור הרים מרעהו · שם בפלס יקום יבול · ומורה לדעת המתרגם דרך האתרים · והאלף נוספת · ותר וגוזל · והקריב מן התרים · ועשה את האחד מן התרים · שתי תורים · ידוע ואמר האחד בלשון זכר ואמר שתי בלשון נקבות להודיע שהזכר והנקבה כשרים · ומזה אל תתן לחית נפש תורך · המשיל כנסת ישראל לתור כמו שהמשיל אותה גם כן ליונה · תר נערה ונערה · ענינו זמן · וראיתני כתור האדם המעלה · כתכונת האדם פירוש זאת המעלה והגדולה שדברת עלי תכונת האדם הגדול היא · אבל אני מה אנכי ומה ביתי · לפיכך אמר המעלה כלומר ראיתני בתכונה גדולה כתכונת האדם הגדול ואע״פ שאני קטן ונבזה · וכן וזאת תורת האדם · ואפשר להיות מזה השרש וזאת התורה · תורת יי תמימה · וכולם שוים בזה הענין כי פירושם ענין תכונה כמו שפירשנו בשרש ירה · וקרוב לזה נאוו לחייך בתורים · הם הפנינים המחוברים ומסודרים על סדר התכונה ·

תזז הסיר התז · פתח בסוף פסוק · ענינו כרת · ובמשנה התיז את הראש בבת אחת פסולה ואף על פי שקורין אותו בדגש כמו הפיל אפשר שאין הקריאה נכונה ותהיה קריאתו הנכונה בצרי התז עם החל הנגף · או התז בפתח כמו שהוא בכתב ואם תהיה קריאתו בדגש יהיה במקום הנח כמו בעתידי הכפל שבאו ברגש ויתכן לומר עוד כי התז מנחי העין על משקל את בריתי הפר · אבל רבי יהודה שמהו מפעלי הכפל ויש להביא ראיה לכפלו מדברי רז״ל רוח תזזית והיא רוח רעה המסירה דעתו של אדם וכן התז כמו הסיר ·

תתח כקש נחשבו תותח · הם החצים והוא שם כלל לכל ·

תחש ואנעלך תחש · פירוש עור תחש · והקבוץ ועורות תחשים · אמרו רז״ל תחש שהיה בימי משה בריה בפני עצמה היה וטהור היה ויש לו גוונים הרבה זהו שתרגם אנקלוס ששגונא שש ושמח בגוונים הרבה שיש לו · ובמדרש אחר ששה גוונים יש לו זהו ששגונא ·

תחת עין תחת עין · וכאשר יחובר עם הכינויים יהיה בלשון רבים נפשנו תחתיכם · וכן יאמר תחתיו תחתיך תחתי בלשון רבים כולם · ובא כינוי המדבר לעצמו בנון ויוד תרחיב צעדי תחתני · תכריע קמי תחתני · ומוריד עמים תחתני · וכן כינוי הנקבה הנסתרת ויסגור בשר תחתנה · והמשפט על המנהג תחתי תחתיה · תחת הנעצוץ · תחת היותך עזובה ושנואה · תחת אבותיך יהיו בניך · התחת אלהים אנכי · תחתיו מבניו · כלומר הכהן המשרת במקומו מבניו · התחת זאת לא יומת שמעי · פירוש בעבור ההכנעה הזאת אשר עשה תכפר לו ולא יומת כי קלל את משיח יי · תחת אשר לא עבדת · בעבור כך וכך או מקום כך וכך כלומר שהיה הדבר ההוא תשלום הדבר שעבר · תחתיך יצע רמה · שאול

מתחת רגזה לך · מתחת שרשיו יבשו · והתאר בית הורון תחתון · חיצין התחתונה · אבל מלפני השער התחתונה · החא נוסף ולא לנקבה כי המלה מלעיל · ועם יו"ד היחש תחתים שנים ושלישים · עד שאול תחתית · משאול תחתיה · גלות תחתיות · יבאו בתחתיות הארץ · רקמתי בתחתיות ארץ · רמז לרחם שהוא מקום שפל ואפל כל אלו · והדומים להם תחת ממש · ומזה תכריע קמי תחתני · ומוריד עמים תחתני · שזכרנו · וקרוב לזה תחתיו לאמר למי ארץ · ר"ל בסוד ובסתר שלח לו למי ארץ · כלומר למי תאות הארץ והמלכות כי אם לך · ויש לפרש למי ארץ לשון שבועה · שבו איש תחתיו · במקומו · ועמדנו תחתינו · במקומינו · תחת רשעים ספקם · כלומר במקומם חכם לעין רואם ·

תיש

זרזיר מתנים או תיש · או הנה במקום וו החיבור או יהיה או כמשמעו כלומר זה או זה כל אחד מטיב צעד ולכת · ותישים עשרים · ידוע ·

תכך

רש ואיש תככים · תוך ומרמה · מתוך ומחמס · ענין שבר ופירושו תוך ומרמה שמשבר האדם הבוטח בו ולא ישמר ממנו ומרמה אותו בפיו וכבר כתבנו אותו בשרש תוך אלא שרבי יהודה חיוג הביא אותו עם איש תככים בע"א · והגאון רב סעדיה ז"ל פירש תככים מן תוך הבית אשר הוא בינוני ואמר רש ואיש תככים ראוי לעשורת להם חסר כי יש בינוני שיסתירו ענים וישמרו מעלתם למען יהיו בכבוד ועל כן אמר כי רש ואיש תככים במעלה אחת הם ועל כן צריכים לחמלה ·

תכה

והם תכו לרגליך · בפלס ושפו עצמותיו · ענינו לפי מקומו נתחברו והלכו לרגליך ·

שנהבים וקופים ותוכיים · אמר בו התרגום וטווסין והטווס ידוע שקורין לו בלעז פאו"ן · ויש מפרשים תוכיים חחיה שקורין בלעז מ"יימון ·

תכל

פתיל תכלת · ותכלת וארגמן · הוא העין שקורין לו בלעז בל"ב והוא צבוע בדם חלזון עם סמנים ידועים ·

תכן

ותוכן רוחות יי' · והנפעל ולו נתכנו עלילות · הדרכי לא יתכנו · והכבד אנכי תכנתי עמודיה סלה · מי תכן את רוח יי' · ופי' מי תכן את רוח יי' ומי איש שעצתו יודיענו · ומים תכן במדה · ושמים בזרת תכן · הכסף המתכן · פירוש המתוכן בחשבון ובמשקל · ויש לפרש המתוכן שעשו אותו מטבע · וזהו שאמר ויצורו וימנו כלומר לקחו הכסף שלא היה מוטבע ועשו אותו מוטבע להוציאו לאומנין ולקנות עצים ואבנים ויהיה ויצורו לשון צורה ובן נפרש המתוכן בצורה · ות"י ית כספא דמטקס ·

א"א כורת תכן כמו תקן נקוף ושוד אזכרנו בשרש תקן :

וחשם אתה חותם תכנית · פירוש משלים התכונה · ומדדו את תכנית · ומשקל אחר ותכן לבנים תתנו · ומ"א ובמתכנתו לא תעשו כמהו · במתכנתה לא תעשו לכם · כלומר תוכן הסמנים · וכן מתכנת הלבנים ·

תלל

על הר גבוה ותלול · תל עולם · ונבנתה עיר על תלה · העומדות על תלם · פירוש העומדות על תלם שעמדו בחזקם ובתקפם שלא הפילו חומותיהם בכבישתם ולא שרפם אלא הניחם בבנינם בעבור שהיו בצורות וחזקות · בנוי לתלפיות · מלה מורכבת מן תל ופיות פירוש תל שהוא חזק וגבוה כמו העומדים על תלם ופיות פירושו שהיו אבני המגדל גזורים פיות כמו שעושין היום בבנייני המגדלים · ורז"ל פירשו תל שכל הפיות מתפללין עליו · ובהכפל הפ"א והלמד · קווצותיו תלתלים · ועוד נזכרהו במרובעים · וענין אחר ותוללינו שמחה · ענינו כמו ותליתנו שמחה כמו · אמר תלינו כנורותינו ופירושו היו שואלים אותנו דברי שיר ובכנורותינו שהיינו תולין שנשמח בהם · וי"מ תוללינו לשון יללה והתי"ו נוספת כלומר תחרת יללתנו היו אומרים לנו שנשיר ונשמח ·

א"א ויש מפרשים תולליכו כמו ושוללינו כחילוף ס"ין בתי"ו כמו פשר ופתר ·

תלה

ותלה אותך על עץ · תולה ארץ על בלימה · כי קללת אלהים תלוי · פירשתי הפסוק בשרש קלל · ויהיו תלוים על העצים עד הערב · ובא באל"ף תמורת למ"ד הפעל והיו חייך תלאים לך מנגד · ועמי תלואים למשובתי · אשר תלום שמה כך כתיב והקרי תלאום · והנפעל שרים בידם נתלו · ויתלו שניהם על עץ · והכבד מגן וכובע תלו בך · שלטיהם תלו על חומותיך · והשם תליך וקשתך · והוא האשפה שבו החצים שהוא נתלה באזור האדם או הוא הסייף כמו שאמר התרגום סייפך כי גם הוא נתלה ·

תלם

בתלם עבותו · בשש נקודות פי' בתלם בעבותו כלומר אם תקשרנו בתלמים בעבותו עם שאר הבהמות לחרוש · ויחד תלמיה יבכיון · על תלמי שדי · בקעי החרישה יקראו גדודים והגבוה יקרא תלם ·

תלע

ובן אדם תולעה · ומכסיך תולעה · כי תאכלנו התולעת · וירם תולעים · ועל דרך משל אל תיראי תולעת יעקב · לפי שהם חלשים בגלות כתולעת · ובמדרש מה תולעת זו כל כחה אינו אלא בפיה כך ישראל כל כחם בתפלה · אם יאדימו כתולע · עלי תולע · ותולעת שני · כבר פירשנו כי השני הוא הכרמז ונקרא בלשון תולעת מפני רוב התולעת בשני או יהיה פי' תולע עין ובאמרו תולעת שני כאמרו עין ארום ובאמרו שני התולעת כאמרו ארום העין כלומר העין היפה והוא הכרמז ומפני שהוא ידוע ומשובח משאר הצבעים אמר תולעת מבלי זכר שני וכאילו זכרו האמונים עלי תולע · אם יאדימו כתולע · וממנו אנשי חיל מתלעים · כלו לבושים בגדי שני · וע"א ומתלעות לביא לו · ואשברה מתלעות עול · והוא הפוך מן מלתעות כפירים · והם השנים הנכסות ·

א"א כבר כתבתי כבימוק של שרש רמס הספר שכין רמס וכין תולעה ע"ש ·

תמם

כי אם תם הכסף · ויחי כאשר תמו · עד אשר תמו · תמנו חפש מחפש · והנון בו תחת אות הכפל ומשפטו תממו כלומר יחפשו עולות עד השלימם שלא יוכל אדם לחשב ולחפש יותר עולות על מה שהם מחפשים · וכן חסדי יי' כי לא תמנו · כמו תממו או יהיה פירושו חסדי יי' עמנו כי לא תמנו אנחנו והוא קל והיה משפטו להדגש · ובא כמהו האם תמנו לגוע · והיה משפטם כמו בזונו לנו · לא יבול עלהו ולא יתם פריו · ותתם השנה · ובשרק תתם חלאתה · עד תם כל הדור · כתם פרח · כתמם באו עליך · פירוש כהשלמתם כלומר כלם שכול ואלמון באו עליך ·

כל מה שיוכל לבא רעה מהם · ומקור שהוא פעל יוצא עַד תֻּמִּי אוֹתָם בְּיָדוֹ · והתאר תם יִהְיוּ תַּמִּים עַל רֹאשׁוֹ · והפעל הכבד וְכֵן הֵתַמּוּ וַהֲתִמּוֹתִי טֻמְאָתֵךְ מִמֵּךְ · ובא כַּהֲתִמְךָ שׁוֹדֵד תּוּשָׁד · קל והיתה המם ראויה להדגש · וְיַתֵּם אֶת הַכֶּסֶף הַמּוּבָא בֵּית יְיָ · ויתכן כי ויתם את הכסף · ותתום השנה ההיא · בנין נפעל · וכן וַיִּתְּמוּ יְמֵי בְכִי · היה ראוי וַיִּתַּמּוּ כמו יִתַּמּוּ חַטָּאִים מִן הָאָרֶץ · ואא״ול כתב כי כל הדגושים בת״יו לבד שרשם נתם כולם ענין כליה והשלמה · וי״ת וְכֵן הֲתִמּוּ · אם משלימין כלומר היה לך לשאול באבל תחלה אם תשלים כמו שכתוב כי תקרב אל עיר כ״ש עיר ישראל לפיכך אמרה אחריו אנכי שלומי אמוני ישראל · וענין קרוב לזה שהוא ענין התמימות וההשלמה תֹּם וָיֹשֶׁר · יוֹנָתִי תַמָּתִי · תָּמִים הָיָה בְּדוֹרוֹתָיו · תָּמִים אַתָּה בִּדְרָכֶיךָ · הִנֵּה בִּהְיוֹתוֹ תָמִים · זָכָר תָּמִים · תְּמִימָה נְקֵבָה · תּוֹרַת יְיָ תְּמִימָה · תְּמִימוֹת תִּהְיֶינָה · וּתְמִימִים יִוָּתְרוּ בָהּ · פַּר בֶּן בָּקָר תְּמִימִים · פי׳ שיהיו הפר והבקר תמימים · ורז״ל דרשו לפי שמצאנו ובראשי חדשיכם פרים שנים מנין שאם לא מצא שנים יביא אחד ת״ל פר ואמ׳ תמימים לפי שהחובה שנים · וְלֹא אָץ לָבוֹא כְּיוֹם תָּמִים · פירוש כי עמד השמש ליהושע ולא מהר לבא אלא היה כיום השלם שבכל השנה והוא יום תקופת תמוז · והשם תֹּם וְיֹשֶׁר יִצְּרוּנִי · בְּתָם לְבָבִי · וַאֲנִי בְּתֻמִּי אֵלֵךְ · וְאִישׁ מָשַׁךְ בַּקֶּשֶׁת לְתֻמּוֹ · כלומר שלא נתכוון לאחאב · וי״ת נגד בקשתיה לקבליה · ועם הה״א הנקבה לא אָסִיר תֻּמָּתִי מִמֶּנִּי · ועם מ״ם נוספת אֵין בּוֹ מְתֹם · אֵין מְתֹם בִּבְשָׂרִי · כלומר אין שלמות בבשרי כי כלו נגוע ובאין בו מתום תחסר מלת רק ופירושו אין בו מתום רק פצע וחבור · וכמוהו אין טוב באדם שיאכל ושתה · רק שיאכל ושתה · כי אינם יודעים לעשות רע · רק רע · והשם במשקל התאר אִם בֶּאֱמֶת וּבְתָמִים · לֹא יִמְנַע טוֹב לַהוֹלְכִים בְּתָמִים · וְדוֹבֵר תָּמִים יְתָעֵבוּ · והתאר במשקל השם מָעוֹז לַתֹּם דֶּרֶךְ יְיָ · ובמקף ישוב החולם לקמץ חטף צְדָקָה תִּצֹּר תָּם דָּרֶךְ · והנפעל אָז אֵיתָם · והוא כתוב ביו״ד נחה אחר האל״ף · והתתפעל עִם גְּבַר תָּמִים תִּתַּמָּם · והפעל הכבד וְאִם בֶּצַע כִּי תַתֵּם דְּרָכֶיךָ ·

> א״א וכל הכם תמורת הדגש כמו ותקל גבירתה ודומהו רבים אבל שתהיה היו״ד כתוב׳ אין דומה לו במקרא ·

כלם ענין אחד יש מהם בהשלמת הגוף בלי שיחסר אבר או חסרון מאיבריו · ויש מהם בהשלמת הדעות והמדות טובות · וּתְמִימִים כְּיוֹרְדֵי בוֹר · יש מפרשים אותו מענין השלמת הגוף כמו נבלעם כשאול חיים · וי״מ אותו מענין השלמת הדעות כי על הישרים והתמימ׳ הם חושבים ללכדם · ומזה השרש והענין וְאֶת הָאוּרִים וְאֶת הַתֻּמִּים ״

תמד

עֹלַת תָּמִיד · וְאַנְשֵׁי תָמִיד יַבְדִּילוּ · אֵשׁ תָּמִיד תּוּקַד עַל הַמִּזְבֵּחַ · ידוע ״

תמה

הֲמָה רָאוּ כֵּן תָּמָהוּ · אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ יִתְמָהוּ · אַל תִּתְמַהּ עַל הַחֵפֶץ · וַיִּתְמְהוּ הָאֲנָשִׁים · וַיִּתְמְהוּ מִנַּעֲרָתוֹ · והשם אַכֶּה כָל סוּס בַּתִּמָּהוֹן · וּבְתִמְהוֹן לֵבָב · והתתפעל וְהִתַּמְּהוּ תְּמָהוּ · משפטו עם ת״יו התפעל והתתמהו ·

תמז

מְבַכּוֹת אֶת הַתַּמּוּז · אומרים כי היו עושים צלם וממלאים עיניו עופרת והיו עושים אש מתחתיו והעופרת נמס ודומה שהוא בוכה · וכתב החכם הרב רבי׳ משה בן מיימון בספר מורה הנבוכים כי מצא כתוב בספר מספרי העבודות הקדומ׳ כי היה איש מנביאי ע״ז ושמו תמוז וקרא למלך אחד וצוהו לעבוד שבעה כוכבים ושנים עשר מזלות והמיתהו המלך ההוא מיתה משונה ובליל מותו התקבצו כל הצלמים מקצות הארץ אל היכל בבל לצלם הזהב שהוא צלם השמש והיה זה הצלם תלוי בין שמים לארץ ונפל בתוך ההיכל וכל הצלמים סביבו והיה מספר להם מה שאירע לתמוז והצלמים בוכים וסופדים כל הלילה וכאשר היה בבקר עפפו כל הצלמים להיכליהם בקצות הארץ והיה זה להם לחק עולם בתחלת יום מחדש תמוז בכל שנה יספדו ויבכו על התמוז · וי״מ תמוז שם חיה שהיו עובדים אותה · והתרגום ופגשו ציים את איים ויערעון תמוון בחתולין · וברוב הנוסחאות כתוב תמוון בשני ווי״ן ·

תמך

תָּמְכוּ בְיָדָיו · וְכַפִּית תָּמְכוּ פֶלֶךְ · אַף תְּמַכְתִּיךָ בִּימִין צִדְקִי · הֵן עַבְדִּי אֶתְמָךְ בּוֹ · וַיִּתְמֹךְ יַד אָבִיו · אֵשֶׁת חֵן תִּתְמֹךְ כָּבוֹד · וְעָרִיצִים יִתְמְכוּ עֹשֶׁר · וְתוֹמֵךְ שֵׁבֶט · וְתוֹמְכֶיהָ מְאֻשָּׁר · תָּמוֹךְ אֲשֻׁרַי · מקור בעניניו או כענין הצווי וכן זכור את יום השבת · גוֹעֵר כַּפָּיו מִתְּמֹךְ בַּשֹּׁחַד · והנפעל וּבְחַבְלֵי חַטָּאתוֹ יִתָּמֵךְ ״

תמל

כִּי תְמוֹל אֲנַחְנוּ · תְּמוֹל בּוֹאֲךָ · ובאל״ף נוספת בתחלה אתמול · וברגש הת״יו וַיְהִי כָּל יוֹדְעוֹ מֵאִתְמוֹל שִׁלְשֹׁם · ובא בשורק כִּי עָרוּךְ מֵאֶתְמוּל תָּפְתֶּה · וְאֶתְמוּל עַמִּי לְאוֹיֵב יְקוֹמֵם · הוא היום שעבר בקרוב או ברחוק · ורבי יונה פי׳ ואתמול עמי מלה מורכבת מן את ומן מול ואת פירושו כמו מול בצאתי את העיר · והוא כמו וממול עמי לאויב יקומם ·

תמר

זֹאת קוֹמָתֵךְ דָּמְתָה לְתָמָר · גַּם תָּמָר וְתַפּוּחַ · וְשִׁבְעִים תְּמָרִים · ידוע · וממנו כְּתֹמֶר מִקְשָׁה · כלומר כתמר השוה והישר כי לתמר לא יצאו לו ענפים עד למעלה בצמרתו וכל גופו מלמטה שוה וישר · וכן בחלם וְהִיא יוֹשֶׁבֶת תַּחַת תֹּמֶר · וכן מִמֶּנּוּ עוד וְתִמֹּרָה בֵּין כְּרוּב לִכְרוּב · מִקְלְעוֹת כְּרוּבִים וְתִמֹּרוֹת · וְתִמֹּרִים מִפּוֹ וּמִפּוֹ · וְעָשׂוּי כְּרוּבִים וְתִמֹּרִים · וְאֶל אֵיל תִּמֹּרִים · וי״ת מהם צורת דקלים ומהם תרגם כותרן · וכן וְתִימְרוֹת עָשָׁן · ולפי שהתמר עץ גבוה וישר ושוה ידמה הדבר הגבוה והישר אליו וכן עמוד העשן · וכן בדברי רז״ל על העשן משתעלה העשן תמרתו · ואמ׳ בית אבטינס היו על מעשה הקטרת ולא רצו ללמד ושלחו והביאו אומנין מאלכסנדריא והיו יודעים לפטם כמותם ולא היו יודעים להעלות עשן כמותן שהללו מתמר ועולה כמקל והללו מפצל לכאן ולכאן ״

תנן

וַיְהִי לְתַנִּין · כְּפִיר וְתַנִּין · בִּלָעַנִי כַּתַּנִּין · ובא במ״ם מקום הנו״ן הַתַּנִּים הַגָּדוֹל הָרֹבֵץ בְּתוֹךְ יְאֹרָיו · כַּתַּנִּים בַּיַּמִּים · כי כן מנהג הלשון לבא מ״ם ונו״ן כאחד מוף ונוף כמהם וכמהן · והקבוץ אֶת הַתַּנִּינִם הַגְּדֹלִים · הנזכרים ביבשה הם מין ממיני הנחשים · והנזכרים במים הן ממיני הדגים הגדולים כדמות הנחשים · ובנפול אות הכפל גַּם תַּנִּים חָלְצוּ שָׁד · מְעוֹן תַּנִּים · ובקבוץ הנקבות לְתַנּוֹת מִדְבָּר · תרגום תנים ירודין · ובמגלת איכה גם תנין חלצו שד · אילן ירודתא אית לחון מסון על אפיהון כד אינון סנקן ית בניהון דלא ליהונין חמיין יתהון חנקן אכלין

אכלין לחון · ובמדרש תנחומא גם תנים חלצו שד התנין הזה כשבא לינק אמו היא רואה אותו מרחוק וחולצת שדיה בשביל שיינק ולא יראה שדיה מכוסים ואינו יונק ׃

תנה כִּי יִתְנוּ בַגּוֹיִם · והפעל הכבד אֶפְרַיִם הִתְנוּ אֲהָבִים · והשם בתוספת אלף בתחלת אֶתְנָה הֵמָּה לִי · ובתוספת נון אֶתְנַן זוֹנָה · וְשָׁבָה לְאֶתְנַנָּהּ · וְכָל אֶתְנַנֶּיהָ יִשָּׂרְפוּ בָאֵשׁ · כלם ענין תנאי · ועא לְתַנּוֹת מִדְבָּר · לְתַנּוֹת לְבַת יִפְתָּח הַגִּלְעָדִי ·

אא״ כי מלת אתנן איננה כופלת רק על שכר הזונה ונקרא גם כן כלה כמבואר בשרשו ׃

ענינו לתנות לה ולדבר עמה כי לא המיתה יפתח רק עשה לה בית מחוץ לעיר והתבודדה שם ולא ידעה איש וכלכלה שם והיתה צרורה כל ימי חיה וזהו נדרו אשר נדר כי פירוש והעליתיהו עולה או העליתיהו כלומר אם היוצא לקראתי מבית אדם והיה ליי׳ בלומר קדש ליי׳ שיהיה פרוש מדרכי העולם ואם דבר הראוי לקרבן אעלהו עולה · ודרשו רז״ל בזה דעת אחרת · וכן שם יְתַנּוּ צִדְקוֹת יְיָ · יענו וידברו ויורו הצדקות שעשה לישראל ותרגום ושננתם ותתנינון ותרגום וענתה שמה בימי נעוריה ויתנון תמן · ורז״ל פירשו גם כי יתנו בגוים מזה הענין לשון שנון ׃

תנך עַל תְּנוּךְ אֹזֶן הַיְמָנִית · הוא הרך אשר בקצה האזן מול בלעז · ובספרא מפרש שהוא הגדר האמצעי ·

תנר תַּנּוּר וְכִירַיִם · והקבוץ מֵעַל לְמִגְדַּל הַתַּנּוּרִים · וּבְתַנּוּרֶיךָ וּבְמִשְׁאֲרוֹתֶיךָ · התנור הוא שאופין בו את הפת בהדבקה אבל אותו שאופין בו בארצות האלה יקרא פורנו בדברי רז״ל כאמרם הביאו לפניו פת פורני · גוי שהרהין פת פורני אצל ישראל · וכן יקרא בערבי ובלעז ·

תעב כִּי נִתְעַב דְּבַר הַמֶּלֶךְ אֶת יוֹאָב · נפעל עבר כי הוא פתח · אַף כִּי נִתְעָב וְנֶאֱלָח · בְּנֵצֶר נִתְעָב · קמצין כי הם נפעל עומד · כִּי תוֹעֲבָה הִיא לְמִצְרָיִם · כִּי תוֹעֲבַת מִצְרַיִם · בְּתוֹעֵבֹת יַכְעִיסֻהוּ · והכבד תִּעֲבוּנִי כָּל מְתֵי סוֹדִי · וְתִעַבְתִּי שַׁלְמֹתָי · לֹא תְתַעֵב אֲדֹמִי · וַתְּתַעֲבִי אֶת יָפְיֵךְ · הַמְתַעֲבִים מִשְׁפָּט · כָּל אֹכֶל תְּתַעֵב נַפְשָׁם · ואפשר שתהיה ותתעבי פועל יוצא לשלישי כלומר עשית שיתעבו אותך אחרים מרוב הפקירך עצמך · והתאר לִמְתָעֵב גּוֹי · בפלס והוא ממלא על כל גדותיו · שהוא כמו מלא או פירושו למי שכל גוי מתעבו · וכבד אחר הִתְעִיבוּ עֲלִילָה · וַיַּתְעֵב מְאֹד לָלֶכֶת אַחֲרֵי הַגִּלֻּלִים · ענין השקוץ והשנאה ·

תעה תָּעָה לְבָבִי · תָּעִיתִי כְּשֶׂה אֹבֵד · וּבַשֵּׁכָר תָּעוּ · וְהִנֵּה תֹעֶה בַּשָּׂדֶה · וַתֵּלֶךְ וַתֵּתַע · וּלְדַבֵּר אֶל יְיָ תּוֹעָה · בִּתְעוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל · והנפעל אַל יַאֲמֵן בַּשָּׁוְא נִתְעָה · כְּהִתָּעוֹת שִׁכּוֹר בְּקִיאוֹ · וְשִׁנֵּי כְפִירִים נִתָּעוּ · לדעת רבי יונה היא מלה מורכבת מזה הבנין מעבר ועתיד · ורבי אחי רבי משה ע״ה כתב כי היא מלה מורכבת מנפעל והתפעל ומשפטו נתתעו כמו ונוסרו כל הנשים · ונכפר לחם הדם · וכבר כתבנוהו אנחנו בשרש לתע · והפעל הכבד כִּי רוּחַ זְנוּנִים הִתְעָה · כִּי הִתְעֵתֶם בְּנַפְשׁוֹתֵיכֶם · וַיֶּתַע מְנַשֶּׁה · וְעוֹזֵב תּוֹכַחַת מַתְעֶה · והוא פעל עומד כמו תועה או מתעה נפשו · וְרֶסֶן מַתְעֶה · עַמִּי מְאַשְּׁרֶיךָ מַתְעִים · כולם ענין תעות

אא״ ככר כתבתי בכימוק של שורש טעה הספרש שכין טעה נט״ת וכין תעה כתו״ו ע״ש ·

וידוע הוא ·

תער וְהֶעֱבִירוּ תַעַר · בְּתַעַר הַשְּׂכִירָה · כְּתַעַר מְלֻטָּשׁ · תַּעַר הַגַּלָּבִים · יִקְרָעֶהָ בְּתַעַר הַסּוֹפֵר · ידוע · וַיִּשְׁלְפָהּ מִתַּעְרָהּ · הֵאָסְפִי אֶל תַּעְרֵךְ · הוא הנדן והוא תיק החרב ׃

תפף תֹּף וְחָלִיל · וְתֹף וְחָלִיל וְכִנּוֹר · יִשְׂאוּ בְּתֹף וְכִנּוֹר · פירוש ישאו קולם לשחוק ולשורר כנושאים קולם לתוף וכנור · בְּתֻפִּים וּבִמְחֹלוֹת · עוֹד תַּעְדִּי תֻפַּיִךְ · והפעל הכבד ממנו מְתֹפְפוֹת עַל לִבְבֵהֶן · בְּתוֹךְ עֲלָמוֹת תּוֹפֵפוֹת · תאר בשקל נחלות שוממות · ובדרך הרמיון והשאלה מְלֶאכֶת תֻּפֶּיךָ וּנְקָבֶיךָ · ואמר בו התרגום ברם לא אסתכלת בפגרך דאתעביד חלילין ונקבין דאינון צרכך ולא אפשר לך דתתקיים בלא בהון מיומא דאתבריתא עמך מתקנן ·

תפח כְּתַפּוּחַ בַּעֲצֵי הַיַּעַר · גַּם תָּמָר וְתַפּוּחַ · רַפְּדוּנִי בַּתַּפּוּחִים · ידוע ׃

תפל וְהִנָּם טָחִים אֹתוֹ תָּפֵל · כלומר בנין שאין לו קימא · ואמר בו התרגום ושעע ליה טין פתיר בלא תבן · הֲיֵאָכֵל תָּפֵל מִבְּלִי מֶלַח · פירוש בשר חי או דג חי כי אין דרך לאכלם חיים אם לא יהיו מלוחים הרבה · נְבִיאַיִךְ חָזוּ לָךְ שָׁוְא וְתָפֵל · וְלֹא נָתַן תִּפְלָה לֵאלֹהִים · וֶאֱלוֹהַּ לֹא יָשִׂים תִּפְלָה · דבר גרוע שאין לו טעם · ופירוש ואלוה לא ישים תפלה לא ישים להם גרעון ומניעה על מעשיהם ·

תפר שַׂק תָּפַרְתִּי עֲלֵי גִלְדִּי · וַיִּתְפְּרוּ עֲלֵה תְאֵנָה · עֵת לִקְרוֹעַ וְעֵת לִתְפּוֹר · והכבד הוי לִמְתַפְּרוֹת כְּסָתוֹת ·

תפש וְתָפַשׂ אֶת הַסֶּלַע בַּמִּלְחָמָה · וְתָפְשׂוּ בוֹ אָבִיו וְאִמּוֹ · תְּפֻשׂוּם חַיִּים · וּתְפָשָׂהּ וְשָׁכַב עִמָּהּ · וָאֶתְפֹּשׂ בִּשְׁנֵי הַלֻּחֹת · לְמַעַן תְּפֹשׂ אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּלִבָּם · כָּל תֹּפֵשׂ כִּנּוֹר וְעוּגָב · והנפעל וְנִתְפַּשׂ בִּמְצוּדָתִי · וְהִיא לֹא נִתְפָּשָׂה · יִתָּפְשׂוּ בִמְזִמּוֹת זוּ חָשָׁבוּ · בַּכַּף תִּתָּפֵשׂוּ · והכבד בִּיָדַיִם תְּתַפֵּשׂ · ועל דרך ההרחבה בין תופשי המלחמה · הִנֵּה הוּא תָּפוּשׂ זָהָב וָכֶסֶף · כלומר מחופה · וכן אמר התרגום ׃

תפת וְתֹפֶת לְפָנִים אֶהְיֶה · כִּי עָרוּךְ מֵאֶתְמוּל תָּפְתֶּה · הוא אש גיהנם · ופירוש ותפת לפנים אהיה · כלומר אני נדון בגיהנם לפני מותי מה שאין כן בשאר בני אדם שאינם נדונים אלא אחר מותם · ויש מפרשים אותו מן תף וחליל כלומר היו שמחים בי לפנים כמו השמחים לתף · וְטִמֵּא אֶת הַתֹּפֶת · הוא המקום הסמוך לירושלם והוא בגי בן הנם ולפי שנטמא אותו המקום לפי שהיו עוברין בו המולך וטמאהו יאשיהו כלומר צוה שיהיה מקום טומאה להשליך שם נבלות וכל טמאות לפיכך נקרא דין הרשעים גיהנם ותפת לפי שאותו המקום היה הפחות שבמקומות כמו שנקרא גם כן שכר הצדיקים גן עדן כי הוא המקום הנבחר והטוב שבכל הארצות ׃

אא״ נקרא הגיהנם תופת וכבר כתבתי בכימוק שרש פתה למה נקרא תופת ע״ש ויש אומרים שנקרא תפתה לפי שהוא מקום רחב לקבל כל הרשעים והוא מלשון יפת אלהים ליפת ותרגו׳ של כי ירחיב אדי יפתי וכן אומר הפסוק הרחיבה שאול נפשה ׃

תקן מְעֻוָּת לֹא יוּכַל לִתְקֹן · והכבד תִּקֵּן מְשָׁלִים הַרְבֵּה · כִּי מִי יוּכַל

(קהלת ז) יוכל לתקן · ענינם ענין התקנת ידוע והוא הפך העוות ·

תקע (שמואל א׳ י״ג) ושאול תקע בשופר · (מדבר י · ישעיה י״ח · יהושע ו · תלים ק״נ) ותקעו בהן · ובתקוע שופר · תוקעי השופרות · והשם הללוהו בתקע שופר · בצרי · ונקרא השופר עצמו תקוע כאשר נאמר (יחזקאל ז) תקעו בתקוע והכין הכל · (ירמיה ו) אבל ובתקוע תקעו שופר · הוא שם מקום ואמר דרך צחות לשון נופל על לשון כמו עקרון תעקר · וענין אחר (בראשית ל״א) ויעקב תקע את אהלו · (בראשית ל״א) ולבן תקע את אחיו · כלומר העמידם שם · (שמואל א׳ ל״א) ואת גויתו תקעו בחומת בית שאן · כלומר שתקעו הגויה במסמרים או בזולתם בחומה · (שופטים ד) ויתקעה בבטנו · (שמות י · שופטים ד · ישעי׳ כ״ב) ויתקעהו ימה סוף · ותתקע את היתד ברקתו · ותקעתיו יתד במקום נאמן · וענין קרוב לזה (משלי כ״ב) אל תהי בתוקעי כף · (משלי י״א · איוב י״ז) ושונא תוקעים בוטח · והנפעל מי הוא לידי יתקע ענין הכות כף האדם אל כף חבירו בערבון · וכן בענין הכות כף אל כף לשמחה (נחום ג׳) תקעו כף עליך ·

הג״ה לא כתב זה הלשון רק בקהלת ושאר כל לשון הכתוב כתו׳ בכ״ף ופרשו כן ומתורגמי׳ בלשו׳ תקון בקו״ף לכן בסידורי תפלו׳ האשכנזי׳ בתפלת מוסף דשבת כתיב תכנת שבת בכ״ף לפי לשון העברי ובסדורי תפלות שאר היהודים כתיב תקנת בקו״ף לפי לשון חכמינו ז״ל שכל לשון תקון כתיב בקו״ף ולא כתבו כדבריה׳ לשון תקון בכ״ף לעולם ·

תקף (קהלת ד׳ · אסתר ט׳) ואם יתקפו האחד · והשם את כל תקף · (אסתר י · קהלת ו׳) וכל מעשה תקפו · והתאר עם שתקיף ממנו · תרגום חזק תקיף · (איוב י״ד) וכן תתקפהו לנצח · (איוב ט״ו) תתקפהו כמלך עתיד לכידור · כלומר תחזיק בו ״

תרז (ישעיה מ״ד) ויקח תרזה ואלון · הוא מין אילן מאילני סרק ״

תרן (ישעיה ל׳ · יחזקאל כ״ז · ישעיה ל״ג) כתרן על ראש ההר · לעשות תרן עליך · בל יחזקו כן תרנם · הוא העץ הגבוה בספינה שמשלשלין בו הנס ומעמידים אותו בו ארבו״ר בלעז ·

תרע (ד״ה א׳ ב׳) תרעתים שמעתים · פירשו בו שוערים ותרגו׳ שער תרעא ויתכן שהו׳ שם למשפחה ·

תרף (בראשית ל״א · שמואל א׳ י״ט · הושע ג׳) לקחת את התרפים · ותקח מיכל את התרפים · ואין אפוד ותרפים · הם צלמים יראו בהם העתידות ופירוש ואין אפוד ותרפים כמו שנאמר ואין זבח ואין מצבה אין זבח לי״י ואין מצבה לע״ז ואין אפוד לי״י ותרפים לע״ז · ות״ת ולית אפוד ומחוי ושאר תרפים תרגם צלמניא ·

הג״ה ענין מעשה התרפים מפורש בפרקי דרבי אליעזר הגדול עיין שם : הנ״ל ועליהו לתרופה פרשו רוק על משקל תקומה תבוסה ·

תרש (שמות כ״ח · דניאל י) תרשיש ושהם · וגויתו כתרשיש · אבן טובה ועינה כעין תכלת וכבר זכרנוהו בשרש רשש מאין הכרע ·

תשע (דברים ג׳) תשע אמות · בצרי ולזכר תשעה והחשבון הגדול תשעים ·

ואשר הם בני ארבע אותיות

תלתל (שיר ה׳) קוצותיו תלתלים · והוא מענין תל והוא בהתאסף הקווצות בסופם וכבר זכרנוהו בשרש תלל ״

תעתע (בראשית כ״ז · ירמיה י׳ · ד״ה ב׳ ל״ו) והייתי בעיניו כמתעתע · מעשה תעתעים · וההתפעל ומתעתעים בנביאיו · משפטו מתתעתעים ענינם ענין תעות ועיקר שרשם תעה ״

תחרא (שמות כ״ח) כפי תחרא יהיה לו · כשפת השרין ·

תחרה (תלים ל״ז) אל תתחר במצליח דרכו · משקלו תפעל ומשפטו על שלמות שרשו תתחרה הה״ת בשוא ופתח · (תלים ל״ז) וכן אל תתחר במרעים · וכבר כתבנוהו גם כן בשרש חרה · (ירמיה כ״ב) והפעל הכבד מתחרה בארז · (ירמיה י״ב) ואיך תתחרה את הסוסים · ענין הדמות והתערב ·

ערוב עבדך לטוב וא״ל יעשקוני זדים ·

נשלמה אות התיו תהלה לאל

אמר דוד בן יוסף בן קמחי הספרדי ראיתי לכתוב עם הספר הזה אשר חברתי באור המלים אשר באו בלשון ארמי בספרי לשון הקדש למען לא יחסר הקורא בספר הזה דבר ולא תהיה מלה בארבעה ועשרים ספרים שלא ימצא באורה בספר הזה עם מה שאני מוסיף בו עתה לכן כל מעתיק ספר זה יכתוב זה בתכלית הספר כמו שכתבתי אני הנה ״

ועתה אחל בעזרת המלמד לאדם דעת ״

בספר בראשית

(סימן ל״א) יגר שהדותא · פירושו גלעד · וכן תרגום והיתה בבל לגלים לינרין · לעי חשרה לינרי חקלין ·

בירמיה

(סימן י׳) די שמיא וארקא · שמים וארץ ·

בספר דניאל

(סימן ב׳) אזדא · הלכה וכן בדברי רז״ל נפל אזוא · נפק אזדא · ואזדא לטעמיה · הדמין · נתחים תרגום וינתחהו לעצמיה והדמה · וישסעהו בשסע הגדי והדמיה כמא דמהדמין גדיא · וכן בדברי רז״ל ודילמא הרומי הרמוהו משלשי הדמיה אין בו משום אסופי · נולי · אשפה מקום נוול · ונבזבה · דורון ומנחה · וכבר וירח י״י את ריח הניחוח לאוהבו של מלך שבברו בזיח דסקינאה פירוש דורון נאה · יציב · אמת והלשון מורגל וידוע · זבנין נמכרים כלומר נמכרים ונמסרים · כדבה ושחיתה נכזבת ונשחתת · הזדמנתון · אתם מזומנים · עד די עדנא ישתנא · עד אשר העת ישתנה עליכם שתהיו נמסרים למיתה · ויש מפרשים עד הערב שישתנה העת · בנס · בזעף תרגום והנה זועפים והא אינון נסיסין · באדין · תרגום של אז · עטא וטעם · עצה ובדברי רז״ל ארבעה מתו בעטיו של נחש בעצתו שנתן לחוה וטעם כמו טעם זקנים יקח שהוא תוכן הדבר · מהחצפה · גלויה לשון חצוף בדברי רז״ל למי שהוא עז פנים ותרגום קשי פנים חציפי אפין · רזא דנה · הסתר הזה תרגום חרש לאמר ברז למימר · והרבה כמוהו בלשון ארמי · האיתך כהל · הישך יכול · ואלו · לשון והנה · דכן · זה תרגום האיש הלזה גברא דכן · וזיוה יתיר · וזהרו גדול · ורוה דחיל · ותארו נורא תרגום יפת תואר שפיר בריוא · חדוהי · חזות שלו תרגום חזה חדיא · מעוהי וירכתיה · בטנו וירכיו · שקוהי די פרזל · שוקיו של ברזל · די חסף · של חרש תרגום

תרגום וכלי חרש ומאן דחסף · וְהַדְּקַת חַמּוֹן · והדקת
אותם · כְּעוּר מִן אִדְּרֵי קַיִט · כמוץ מן גרנות הקיץ
ואולי עור חסר נו"ן מן נעורת של פשתן כי המוץ הוא
הדק הנגער מן התבן · אֲרַע מִנָּךְ · תחת ממך כלומר
שפלה ממך · מְהַדֵּק וְחָשֵׁל · מדק ומועך · ובדברי רז"ל
ביעיא חשילתא פירוש ביצים מעוכות · חֲסַף דִּי פֶחָר ·
חרש היוצר · ובדברי רז"ל מני דפחרא כלי היוצר וכן
בלשון ערבי פכאר והחי"רת בערבי כ"פ בעברי · ומן
נִצְבְּתָא דִי פַרְזְלָא · ומחוזק הברזל ולשון נצבתא נטע
מתרגום נטע שעשועיו נצבתא דחביבותיה כלומר
מנטע ומכה הברזל יהיה בה כחרש · אֲחַשְׁדַּרְפְּנַיָּא

סימן ג' סִגְנַיָּא וּפַחֲוָתָא אֲדַרְגָּזְרַיָּא גְדָבְרַיָּא דְתָבְרַיָּא תִּפְתָּיֵא ·
כל אלו שמות בלשון ארמי לממונים ולגדולים זה
למעלה מזה · וְכָרוֹזָא קָרֵא בְחָיִל · והכרוז קורא בכח ·
מַשְׁרוֹקִיתָא · כלי ששורקין בו שיפלאר בלעז · קַתְרוֹס
סַבְּכָא · מיני כלי זמר הם ידועים אצלם שמם כן בלשון
ארמי · וְכֹל זְנֵי זְמָרָא · וכל מיני זמר תרגום למינותי
לזנוהי · וַאֲכַלוּ קַרְצֵיהוֹן · תרגום לא תלך רכיל לא
תיכול קורצין · אֲלֵךְ · אלה · הַצְדָּא · יש האמת
לשון תמיהא ולא נודע לו חבר אבל לפי הענין יתפרש
כך · ויש מפרשים לשון שממה כלומר וכי דברי וגזרותי
צדו ושממה ודבר רק הוא בעיניכם · ורבינו חיי ז"ל
פירשו לשון כוון והצדה מן ואשר לא צדה ואתה צודה
את נפשי לקחתה · כלומר אם במזיד וכונה עשיתם ·
לָא חַשְׁחִין אֲנַחְנָא · אין אנחנו חוששין · לְמֵזֵא
לְאַתּוּנָא · להבעיר הכבשן מזירעב שרופירעב ·
לְכַפָּתָה · לקשור ובמשנה לא היו כופתין את הטלה
נפתוח בחבל של מגג · כְּפִיתוּ · נקשרו ·
בְּסַרְבָּלֵיהוֹן פַּטְּשֵׁיהוֹן וְכַרְבְּלָתְהוֹן · מיני לבושים הם
סרבליהון הוא סרבל שיתכסה אדם בו · ובמדרש
תנחומא מפרש פטשיהון אלו ברקים · הנתונים על
ירכותיהם כרבלתהון אלו הסקרין שבראשיהם ודומה
לו כרבלתא דתרנגולא · דִּי הַסִּקוּ · אשר העלו
כלומר העלו אותם על פי הכבשן והפילום לתוכו ·
תְּוַהּ · חרד תרגום ויחרד יצחק חרדה גדולה ותוה
יצחק תוהא · לְהַדָּבְרוֹהִי · יועציו ומנהיגיו כמו בתוך
הדברו בתוך מנהיגיו ותרגום וינהג ודבר · שָׁרַיִן ·
מותרים מאסוריהם · בְּגֶשְׁמְהוֹן · בגופם ובלשון מקרא
וגשם יגדל לדעת המפרשים · לָא עֲדָת · לא עברה
תרגום אשר עבר די עדא · שְׁלֵה · שגגה · וְעַד
אָחֳרִין · ועד שבאחרונה בא לפני דניאל · וְחֵזוֹתֵיהּ ·
וענפיו כמו קרן חזות · עָפְיֵהּ · עליו כמו מבין
עפאים עלים · וְאִנְבֵּיהּ · פריו · תְּטְלֵל · תרגום צל
טלל · עִיר · מלאך ונקרא כן שהוא ער לעולם · גֹּדּוּ ·
ברתו · אַתַּרוּ · השירו מלשון פירות הנושרין בדברי
רז"ל · וּבַדַּרוּ · פזרו · וּבֶאֱסוּר דִּי פַרְזֶל וּנְחָשׁ בְּדִתְאָה
דִּי בָרָא וּבְטַל שְׁמַיָּא יִצְטַבַּע · כלומר באסורי ברזל
ונחשת יהיה בדשא השדה כלומר שלא יוכל לזוז משם
כאילו אסור בנחשתים ובטל השמים יתכבס · יַחְלְפוּן ·
יעברון · בִּגְזֵרַת עִירִין · בגזירת מלאכים · לְעָרָךְ ·
לשנאך כמו ויהי ערך · וְלָךְ טָרְדִין · מגרשים תרגום
וישלחהו יי' אלהים מגן עדן ושרדיה · גרש יגרש אתכם
מטרד יטריד · מִלְכִּי · עצתי מן וימלך לבי עלי ·
וַעֲוָיָתָךְ בְּמִחַן עֲנָיִין · ועונך בחנון עניים · אַרְכָה
לִשְׁלֵוְתָךְ · אריכות לשלומך ושלותך או פירוש רפואת

לשנגתך · עֲדָת מִנָּךְ · סרה ממך · מִלְּתָא סָפַת עַל סימן ד'
נְבוּכַדְנֶאצַּר · בענין כי כלתה אליו הרעה · עַד דִּי
שַׂעְרֵהּ כְּנִשְׁרִין רְבָה · עד אשר היה שערו גדול ככנפי
נשרים · וְטִפְרוֹהִי כְצִפְּרִין · וצפרניו כצפרני עופות
הדורסים · כְּלָה חֲשִׁיבִין · ככלום הם נחשבים ·
וּכְמִצְבְּיֵהּ · וכרצונו מגזרת ולמאן די יצבא · הָתְקְנַת ·
הייתי מתקן · וּרְבוּ יַתִּירָה · וגדולה יתירה · בְּגֵוָה ·
בגאות · בִּטְעֵם חַמְרָא · בטעם היין כמו כטוב לב המלך סימן ה'
ביין · נֶבְרַשְׁתָּא · מנורה · ובמשנה הלני המלכה עשתה
נברשת של זהב · עַל גִּירָא · על הסיד השוה בכותל
כמו כאבני גיר · פַּס יְדָא · כף היד · וְקִטְרֵי חַרְצֵהּ
מִשְׁתָּרַיִן · קשרי מתניו נתרים · נָקְשָׁן · מקישות
ודופקות · אַרְגְּוָנָא · ארגמן · וְהַמְנִיכָא · תרגום רביד ·
מִשְׁתַּבְּשִׁין · לשון שיבוש כלומר נדהמים שלא ידעו
מה לעשות · נַהִירוּ · זכר וידיעה · ובדברי רז"ל נהיר
וחכים · נהירין לי שבילי דשמייא כשבילי דנהרדעא ·
נהירנא כד הוו קיימין ארבע סאין בסלע · וְאַחֲוָיַת
אֲחִידָן · והגדת חידות · וְדִי הֲוָה צָבֵא הֲוָה מַחֵא · מכה
או פירושו מחיה הפך קטל ופירוש מחיה מעמיד בחיים
שלא היה הורגו כמו החייתם כל נקבה · ותחיין את
הילדים · הֶעְדִּיו מִנֵּהּ · הסירו ממנו · וְעִם עֲרָדַיָּא ·
פראים כמו ומוסרות ערוד · פְּרִיסַת · מן הלא פרוס
לרעב לחמך · סָרְכִין · שוטרים ותרגום ושוטריו סימן ו'
וסרכוהי · עֲשִׁית · חשב מן עשתונותיו · עִלָּה
עלילה מן עלילות דברים · הַרְגִּשׁוּ עַל מַלְכָּא ·
התקבצו על המלך מן למה רגשו גוים · אִתְיָעַטוּ ·
נתיעצו · לְגוֹב · לבור · דִּי לָא תֶעְדֵּא · אשר לא
תעבור · בְּאֵשׁ · רע · בָּל · כמו לב הפוך כלומר שם
לבו להצילו ויש מפרשים בל מחשב וכן הוא בלשון
ערבי אגעל בלך כמו שים מחשבתך · ואאז"ל פירשו
במשמעו לשון לא כלומר כל לאו שמצא היה טוען עליו
להצילו כלומר לא תוכלו לעשות מפני כך וכאשר היו
מבטלי אותה טענה היה משים אחרת · מִשְׁתַּדַּר · משתדל
ובמשנה ובמקום שאין אנשים השתדל להיות איש כמו
השתדל · צְבוּ · רצון כלומר שלא ישנה רצונם
להזיקו ולא ישנה רצון המלך להצילו · וּבָת טְוָת ·
ולן בתענית · וכן בלשון רז"ל כפסחים ובת טוות ולא
אבדיל רוצה לומר שלא אכל כל הלילה כשלא היה לו
יין להבדלה · וְדַחֲוָן לָא הַנְעֵל קָדָמוֹהִי · ושלחן
ובתוספתא הדחוונות של בעלי בתים פירוש שלחנות ·
ויש מפרשים המלה מורכבת ודי יחון כלו מגידי החידות
ובעלי השיר · בִּשְׁפַרְפָּרָא · בשחר אז יבקע כשחר
ת"י בכן יתגלי בשפרפרא · חֲבוּלָה לָא עַבְדֵת · דבר
השחתה · וְהֻסַּק · והועלה · וְלָא מְטוֹ לְאַרְעִית גֻּבָּא ·
ולא הגיעו לתחתית הבור · רֵאשׁ מִלִּין אֲמַר · ראשי סימן ז'
הדברים אמר ולא כלם · וַאֲרוּ · והנה · מְגִיחָן לְיַמָּא רַבָּא ·
פי' לפי ענינו נושבות ומסערות אותו ואפשר שהלשון
הוה מן כי יגיח ירדן אל פיהו · לשון יציאה כלו יוצאות
אליו · מְרִיטוּ גַפַּהּ · נמרטו כנפיה · הֳקִימַת · הוקמה ·
וְלִשְׂטַר חַד · ולצד אחד תרגום ולצלע המשכן ולסטר
משכנא · עִלְעִין · צלעות · בְּרַגְלַהּ רָפְסָה · כמו
ברגליכם תרפושון · כִּתְלַג חִוָּר · כשלג לבן · כַּעֲמַר
נְקֵא · כצמר נקי · גַּלְגִּלּוֹהִי נוּר דָּלִק · גלגליו אש
בוערת פירוש גלגלי הכסא · נְהַר דִּי נוּר · נהר של
אש · ויש מפרשים כמו נהורא כלומר אור של אש

נגד

נגד ונפק · נמשך ויוצא · דינא יתיב וספרין פתיחו · למשפט יושב וספרים נפתחו · קטילת חיותא · נהרגה החיה · והובד גשמה · ואבד גופה · ויהיבת ליקדת אשא · ונתנה לשרפת אש · העדיו שלטנהון · הסירו ש׳טנותם · אתכרית רוחי · לפי ענינו נבחלה רוחי או פירושו קצרה רוחי ותרגום וקצר רוח דכריא רוחית · בגו נדנה · בתוך נרתקו כי הגוף לרוח כמו הנדן לחרב · קרבת על חד מן קאמיא · קרבתי על אחד מן העומדים והם המלאכים כמו בין העומדים האלה · ויציבא אבעה מניה · ואמת אבקש ממנו · אדין צבית ליצבא על חיותא רביעיתא · אז רציתי לעמוד על האמת על החיה הרביעית · וקרנא דכן · וקרן זאת · ויסבר · ויחשוב ·

בספר עזרא

סימן ד׳ כתב בשלם · כלומר כתב דברי שלום · מתרדת · שם איש מצרי יהודה ובנימין והוא שלח האגרת הזאת אל אחשורוש · ושאר כנותיו · סיעתו ובני חבורתו וכן ושאר כנותהון · ובדברי רז״ל מי דמי שבת ועז בכנותהון פירוש בדיניה ובכל המתחבר אליהם · וכתב הנשתון · כתב המפורש · כתוב ארמית ומתרגם ארמית · כתוב בכתיבת ארמית ומפורש בלשון ארמית · רחום בעל טעם · בעל הדברים ותוכן לשון האגרת כי מתרדת שבאל שלח האגרת ורחום היה המזכיר והוא המתקן לשון האגרת ושמשי היה סופר · ואפרסתכיא וכו׳ · שמות האומות שהיו בערי שומרון · אסנפר · הוא סנחריב · רבא ויקירא · גדול ונכבד · וכענת · שם מקום בערי שומרון וכולם הסכימו על שליחות האגרת הזאת וכן נקרא המקום הזה וכעת בלא נון והכל אחד · ויש לפרש וכענת מן עת שהוא זמן · וכן היה מנהגם לכתוב זאת המלה בראשי הדברים באגרות כלומר בזמן הזה נכתבה זאת האגרת · מרדתא ובאישתא · מורדת ורעה · ושוריא שכלילו · והחומות יסדו · ואשיא יחיטו · והיסודות קשרו זו בזו יחיטו לשון חוט כמו שתופרין בגד עם בגד בחוט · קריתא דך · זאת · מנדא בלו והלך · מנדא זו מנת המלך · בלו זה כסף גלגלתא · והלך זה ארנונא והיא תשורה שעושין למלך כשעובר עליהם · ואפתום מלכים תהנזיק · והוזק המלכים תזיק · די מלח היכלא מלחנא · לשון ארץ מלחה לא תשב כלומר השבתנו בנין ההיכל הזה שיהיה כארץ מלחה · וערות מלכא לא אריך לנא למחזא · ובזיון המלך לא יפה לנו לראות · ובדברי רז״ל מאה פלפלין במאה ועשרין ואריך כלומ׳ טוב ויפה וישר אין בו משום רבית · וכן אמרו מקשקשין בכרמיא ואכלין זיתא אריך או לא אריך כלומ׳ כשר הדבר או לא מפני שנעבדו הזתים בשביעית · ואשתדור עבדין בגוה · כענין מרד ויתכן שהלשון לשון שליחות מתרגום וישלח ושדר כי המורדים שולחי׳ בסתר לאשר יעזרו בהם וכאשר ימצאו עזר ימרדו כאשר היו תחת ידו · נשתונא · ענין האגרת ופירושו כמו כתב הנשתון · ובטילו המו באדרע וחיל · ובטלו אותם בזרוע ובכח · ואשרנא דנה לשכללה · והזוק הזה לכלות · ואשרנא ר״ל חומות העיר שהם חוזק העיר · וכן בדברי רז״ל אשרתא חוזק השטר וקיומו · אדין כנמא אמרנא להום · פירוש זה הפסוק דברי תתנאי ושתר בוזני וכן פירושו או כשנאמר מן שם להום טעם לבנות עוד אמרנו להם מי הם שמות האנשים אשר זה הבנין בונים · אספרנא · במהירות ובזריזות · והיבל המו · והוביל אותם · שא אזל אחת המו · שא ולך והניח אותם · ששבצר דך · זה ·

סימן ו׳ באחמתא · כמו חמת מים מלא אגרות וזכרונות המלכים והיתה בבירה במדי המדינה · ואשוהי מסבלין · וכותליו מקושרין זה בזה · ובדברי רז״ל במסובלי דתומי פירוש במחרוזות של שומין הקשורין זה בזה · נדבכין · שורים · וכן במשנה קורין בראש האילן ובראש הנדבך · אבן גלל · אבני שיש ובלעז מרמרי · ונפקתא · והוצא · יהתיבון ישיבו ותחת · ותניח · רחיקין הוו מן תמה · רחוקים היו משם שלא תזיקום · די מדת עבר נהרה · אשר במס עבר הנהר · מדת כמו מנדת כלומר המס שלוקח המלך בעבר הנהר תעשה במהרה ההוצאה · ומה חשחן · ומה שצריכים · יתנסח · כמו ונסחתם · וזקיף יתמחא עלוהי · ועץ לתליה שיתלה עליו · ימגר · יפיל · כמו

סימן ז׳ ונסאו לארץ מגרת · גמיר · תרגום כליל · כלומר סופר דת אלהי השמים כלם · ושבעת יעטוהי · ושבעת יועציו · ושאר חשחות · ושאר צורך · ומלח די לא כתב · ומלח לצורך הקרבנות יתנו אשר לא כתוב בו מדה יתנו כל הצורך · יתעבד אדרזדא · יעשה בזריזות · הן למות הן לשרושי · אם למיתה שיהרג בו לעקרו מן העולם הוא ובניו · הן לענש נכסין ולאסורין · או לענשו ממון או לאסרו בבית הסהר ·

ברוך יי׳ אלהי אבותינו אשר נתן כזאת בלב המלך לפאר את בית יי׳ אשר בירושלם יזכנו האל לראות בבנין ההראל חברים עם כל ישראל בעגלא ובזמן קריב אמן ואמן :

ברוך יי׳ אלהי ישראל המבין לבבות המעורר מחשבות שפתים פותח וידים מפתח מסיר עקשות פה ולזות שפתים ולכתוב הישרה יישר ידים סומך לכל הדורשי׳ תורתו מחזיק בידי המבקשים דתו ישים מחשך לפניהם לאור ומעקשים למישור עד אשר לא ראו בתורתו את כל מאום כל סתום לא עממום נוחה אות׳ בצדקותיו מישר לפניה׳ דרכיו ונתיבותיו עד אשר כה נחני ועד הנה עזרני לבאר כל סתום לפתח כל חתום לגלות כל נסתר בתורתינו ובספרי נביאינו וחכמינו על פי אשר השיגה יד מחשבתי כאשר יי׳ אתי ואל אלהים יודע וידעי יודעים כי לא היתה כונתי בחבור הזה להתגדל בו על חברי ולהתפאר בו על ספרי מורי אך כאשר פצרו בי גדולי׳ וחכמי׳ מפני לאורך המלאכה בספרי המחברי׳ אשר לפני ולאשר הועתקו מלשון אל לשון תארך בהם ההבנה ותקצר בהם התבונה ראיתי לעשות רצון הפוגעים בי וכי ראיתי כי תהיה לי תועלת גדולה בחבור זה ר״ל הזכירני בו אשר למדתי מנעורי ולהוסיף בו ידיעה אשר לא ידעתי מבחורי קטתי והצן העצלה נערתי ומשנת התנומה ננערתי והתעסקתי בחבור הזה עד כליתיו בעוז המאמץ נכשל והעוזר כל נחשל והנני קורא לכל הקורא בספר הזה שישיב

אליו בעין רצון לא בעין קנאה ולצון ואם ימצא בו שגגה תהיה שגגת הסופר או הספר יתקננה אחרי העיון כפי דעתו ושכלו ומיי׳ תגמולו וידינני לכף זכות וישקלני במאזני צדק בכף דעתו ותהי שלימה משכורתו כי מטרדת הזמן ומעלו אשר עלי לא היתה מחשבתי בו זכה ונקייה ועוד כי כל ימי התעסקי בו רוב מלאכתי היה בלמוד הנערי׳ בתלמוד ועם כל זה אולי שגיתי ואף על פי שאינני מציל עצמי מן החטא ומן השגגה וחוסר הידיעה כי אין אדם אשר לא יחטא אף כי אנכי לא איש דברים ויודע ספרים ומיי׳ אשר כל נסתר אליו גלוי והאמרת אתו בכל ספק תלוי שאלתי לנקותי משגיאות ומנסתרות כמו שאמר משיחו עליו השלום שגיאות מי יבין מנסתרות נקני ועוד אמר גם מזדים חשוך עבדך אל ימשלו בי אז איתם ונקיתי מפשע רב יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך יי׳ צורי וגואלי:

נשלם חלק שני מהמכלל תהלה לאל המהולל

ויהי כראות אליהו הלוי את המלאכה · והנה היא עשויה כהלכה · מערכה לקראת מערכה · לא נעשה כן לכל ממלכה · ולא נשאר בה טעות ומבוכה · וישם על האומנים ברכה · ויפתח את פיו בשירה ערוכה · וישא משלו ויאמר ככה :

עָלְזוּ בְּכָל לֵבָב שְׂאוּ רָאשִׁים פִּתְחֵי כְנֵסִיּוֹת וּמִדְרָשִׁים ·
גִּיל תַּ-חְגּוֹר תּוֹרָה וְהַמִּקְרָא עִם כָּל סְפָרִים חַ- מְקֻדָּשִׁים ״
כִּי בָא אֲשֶׁר יָאִיר אֲפֵלָתָם נָגַהּ עֲלֵיהֶם אוֹר כְּאוֹר אִשִּׁים ·
סֵפֶר נְבוֹנֵי לֵב מְשַׂמֵּחַ צָפְנַת יְפַעְנֵחַ בְּשָׁרָ״שִׁים ״
לֹא טוֹב הֱיוֹת אָדָם לְבַד בִּלְתּוֹ עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ הוּא בְּפֵירוּשִׁים ·
אֶל מַ-קְרֵי דַרְדֵּק וְלִמְדַקְדֵּק יִהְיֶה כְּמוֹ מַלְמַד בְּיַד חוֹרְשִׁים ·
בִּלְתּוֹ אֱנוֹשׁ נֶחְשַׁב לְשַׂר צָבָא נִלְחַם בְּלִי רֶכֶב וּפָרָשִׁים ״
חוֹנִים בְּבַת אֱלִיָּ- לְתוֹ דוֹמִים אֶל צִים בְּלִי חוֹבְלִים לַיָּם פּוֹרְשִׂים ·
נִדְפַּס פְּעָמִים שֵׁשׁ אֲבַל חֻפְרֵשׁ בֵּינוֹ וּבֵינֵיהֶם בְּחִיקְשִׁים ·
בְּאֵיךְ וּבְכַמּוּת בְּחָדְמוּת נֵץ אוֹ בְּנֵי נֶשֶׁר לַיַּתּוּשִׁים ·
זֶה תַּם וּמוּם אֵין בּוֹ וְרַב טוּבוֹ נִרְאֶה וְגַם נִכַּר בְּעֵין חוּשִׁים ·
עֵדִים נְיָר וּדְיוֹ עֲלֵי יָפְיוֹ גַּם אֵין כְּתָמִים בּוֹ וְטִשְׁטוּשִׁים ״
גַּם חַ-פְסוּקִים בּוֹ מְנֻקָּדִים כֻּלָּם כְּדִין נִרְפִּים וְנִדְגָּשִׁים ·
מוֹרֶה מְקוֹם פָּסוּק בְּגִלָּיוֹן גַּם כֵּן בְּקַאפִּיטוּל מְפוֹרָשִׁים ·
נִדְפַּס בְּוֶוינֵיצְיָאָה יְפֵיפִיָּה סַפִּיר אֲבָנֶיהָ וְתַרְשִׁישִׁים ·
נֶחְקַק וְגַם נֶחְרַשׁ בְּשֵׁשׁ לִפְרָשׁ בְּרֹאשׁ לְחֹדֶשׁ סוֹף לַחֳדָשִׁים ״
שִׁמְעוּ בְּנֵי אֵל חַי לְקוֹל קוֹרֵא לֵאמֹר אֲלֵיכֶם אֶק- רָאָה אִישִׁים ·
עוּשׁוּ וְחוּשׁוּ קַל מְהֵרָה אַל תֶּעְ-צְלוּ תֶּחָ- לָצוּ חוּשִׁים ·
אִישׁ עִם צְרוֹר כַּסְפּוֹ בְּאַמְתַּחְתּוֹ וּקְנוּ וְאַל תִּהְיוּ בְּמִתְיָאֲשִׁים ·
וּבְכֵן לְחַיִּים תֶּ- חְיוּ זוֹכִים וּבְגוּף מְבוֹרָכִים וּבִנְפָשִׁים ·
תֶּחֱזוּ בְּיִשְׂרָאֵל יְשׁוּעַת אֵל גּוֹאֵל בְּכָל עָרִים וּמִגְרָשִׁים ·
אָז תֹּ-אמְרוּ לֵאמֹר בְּשִׁיר מִזְמוֹר עִלְזוּ בְּכָל לֵבָב שְׂאוּ רָאשִׁים ·

תם ונשלם